

ANTIQUITATES
BENEVENTANÆ.

THESAURUS ANTIQUITATUM BENEVENTANARUM

ROMÆ MDCCLIV.

EX TYPOGRAPHIA PALLADIS

EXCUDEBANT

NICOLAUS, ET MARCUS PALEARINI

TYPOGRAPHI, ET BIBLIOPOLÆ ROMANI

PRÆSIDUM FACULTATE.

BENEDICTO XIV.

PONTIFICI OPT. MAX.

JOHANNES DE VITA

BENEVENTANÆ ECCLESIÆ CANONICUS

ET Tua, BEATISSIME PATER, divina Virtus, & Operis mei ratio, atque inſtitutum, jure optimo poſtulabant, ut, quum in lucem hominum prodire illud debuiſſet, ex Tuo inſcripto Nomine, tùm perſpicuum Tibi obſervantiæ meæ teſtimonium exhiberet, tùm etiam ſibi pretium, ac

Tutelam compararet. Æquum quidem fuit, ut quæcunque Beneventanæ Urbis Decora, quæ vetustis consignata monumentis, variisque antiquioris ævi celebrata Scriptoribus, disjecta hactenus, ac penè obliterata, pulvere tandem, ac squalore deterso, in unum Corpus, me auctore, coaluerunt, Tibi PATRI DOMINOQ. se sisterent, eòque redirent omnia, unde post Græcorum, Samnitium, Romanorum, Langobardorum subortos sibi Principatus, postremum maximumque omnium Decus, cum summa, ac perpetua rerum omnium felicitate conjunctum, Apostolicæ Sedi subdita Beneventum sibi arcessit. Quæ ratio etsi deesset, fecisset tamen Virtus Tua, quæ, ut ajebam, id mihi suscipiendum consilium præcipuè commonebat. Quæ enim faustiora sibi Auspicia THESAURUS hic comparare potuisset, aut quo augustiore alio Nomine præfulgere, quàm Tuo, ex quo uno id commodi in alios promanat, ut quæ Tibi inscribi sinis, novam induant dignitatem, atque immortalem sibi lucem mutuari videantur. Quæ itaque, & quanta hæc Virtus Tua, quæ, quum Christi Ecclesiam, immo Orbem Terrarum universum tàm assiduè, copiosèque collustret, adhuc ad alieni operis patrocinium evocata, privatis rebus, atque studiis splendorem affundat: Atque novum exinde mihi accedit emolumentum; nam, quum (quod è re mea esse videbatur) Virtutem hanc Tuam enarrare, deprædicareque deberem, ab hisce partibus suscipiendis, quibus vix suffecissem, jamdiù pervagata quòcunque gentium Fama, ac celeberrima illa, quæ de Te est, omnium hominum existimatio, abstinere permittunt. Neque veró tum primùm, quum in excelso summi Pontificatus culmine Tecum consedit, Te ubique Terrarum suspiciendum ostendit: Noscebaris antea; neque in Magni Tui Nominis partem singularis Lambertinæ Gentis claritudo se obtulit, sed amplissimi Honores Tui, maximo Ecclesiæ universæ bono, in Urbe gesti, Pastoralia Munera, quibus in Anconitana primùm, in Bononiensi dein Ecclesia egregiè perfunctus es, luculentissima denique, ac satis spissa Ingenii Tui monumenta, in quibus omnibus Iustitia, Pietas, Liberalitas, Sapientia, rerumque maximarum, ac difficillimarum feliciter, celeriterque expediendarum Consilium, & quicquid tandem cæterorum Bonorum divisim, sigillatimque alios clarissimi Nominis gloria beatos efficit,

cit, omnia ſimul in Te collecta, atque omnium oculis, immo omnium utilitate aſſiduè comprobata, maximam Nomini Tuo celebritatem pepererunt; adeò ut, quum in inferioribus, ubi conſiſtebas, Honorum gradibus, jam tum Virtutum merito Optimus, Maximuſque eſſes, ut ita tandem vocarere, ſummus duntaxat gradus Tibi detuliſſe videatur. Talem ſibi Pontificem Dei Providentia delegit, præſens illa quidem, cui ſoli in Pontificia Creatione Eminentiſſimorum Patrum ſuffragia obſequuntur, præſentior adhuc, tum quum poſt longa Sacrorum Comitiorum intervalla, dum alius, atque alius Pontifex deſignaretur, ſubita luce, atque inſtinctu Te creandum oſtendit. Tunc Virtuti Tuæ datum eſt, non ut Pontificatu Maximo augeſceret, ſed ut quanta eſſet, ex Pontificatu pateret, eique explicandæ ipſe Pontificatus deſerviret. Edideras jampridem præclariſſima Operum Tuorum Volumina, ingenti quidem mole, ſed majore rerum gravitate, atque incredibili ſolidiſſimæ eruditionis ubertate præſtantia, quibus Catholica Fides, Eccleſiaſtica Diſciplina, univerſa demum Chriſtiana Reſp. Te Vindicem, Inſtauratorem, Illuſtratoremque habere lætabantur; ſed eadem Sapientia Tua factum eſt, ut Pontificatum adeptus, quæ antea docendo præſtiteras, jubendo demum perfeciſſe videreris; ita ut ſolis Legibus Tuis, pro re nata hactenus promulgatis, quibus Ius Eccleſtaſticum penè univerſum, præſentibus temporum, ac perſonarum rationibus mirè, ac ſaluberrimè accommodatum continetur, tum laxioris Ethices compreſſa licentia, ac profligata documenta, tum malorum non rami tantum exciſi, ſed ipſæ etiam evulſæ radices, tum denique omnium ordinum Pietas, Religioque conſtabilita eſt, novis jam, validiſque in omne ævum, ac quoſcunque adverſus hoſtes comparatis ſubſidiis, Chriſtiana Reſpublica æternùm ſtare jam poſſit. At in conferendis Honoribus dixerit fortaſſe aliquis, ex Summa rerum Poteſtate uſu Tibi tum primùm veniſſe, ut idoneos, dignoſque deligeres; immo vero familiariſſimam Virtutem Tecum comitem attuliſti, tamque Tibi propriam, quàm Tu Tibi es, ex quo uno jamdiù omnibus probaveras, non Generis nobilitate, non Principum gratia, non ipſa demum meritorum mediocritate, ſed diuturnis laboribus, eximiiſque Virtutibus partos Tibi per omnes gradus Honores eò demum Te evexiſſe, unde alios

ad

ad Honores electurus perpetuum ex Teipſo exemplum & Tibi petis, & aliis præbes, ut Tu ſic eligas, illi ſic eligendos ſe ſciant: Hinc admirandum illud, ac jam ſolenne (quod peculiare Monimentum, ac velut Inſigne Pontificatus Tui Poſteri agnoſcent) electionum tuarum inſtitutum, quo Paſtoralia Munera, ampliſſimoſque alios Honores non modo non petentibus, ſed neque opinantibus tribuis, ac recuſantes plerumque, reluctanteſque compellis; ut jam vetuſta Eccleſiæ Sæcula nobis reſtituas, atque eligendorum Sortes, quas Tibi Deus concredidit, è manibus tuis, non ſecus ac è Cælo delapſas oſtendas. Tantus interea Tuus eſt Sapientiæ amor, ut non modo aliis faces ſubdas, ſed planè eos incendas: Parum enim eſt, exemplo ciere, hortari voce, laudibus, præmiiſque incitare: Dux præis, & Magiſter; dum celeberrimæ illi abs Te inſtitutæ Academiæ non Tuo tantum Nomine, ac Patrocinio, ſed Præſentia quoque aſſiduus ades, nec tam auguſtam Oris majeſtatem, quàm opportunam judicii tui gravitatem impertis; lætariſque jam, ad Eccleſiaſticam Antiquitatem illuſtrandam magna illuſtrium Virorum ingenia, crebris luculentiſque Diſſertationibus publicè pronunciatis, id maximè eniti, ut ſe Tibi probent; nam à Te probari maxima omnium merces eſt, qua illi & perfectæ Sapientiæ ſe laudem aſſequutos, & in majora Eccleſiæ commoda feliciter allaboraſſe congaudeant. Neque verò inter hæc Sanctioris Diſciplinæ, quæ tam longè provexiſti incrementa, cæteras Bonas Artes, ac Liberalia Studia negligenda pateris: Norunt omnes, (ut alia prætercam) quanti reliquam Antiquitatem omnem facias, cujus quæcumque in dies egregia prodeunt monumenta, ab imperitorum manibus vindicanda, ac in præclariſſimo Capitolino Cimeliarchio recondenda curas; qua re, non modo juſtum his gazis pretium ſtatuis, verum etiam Sæculi diligentiam probas, quæ in illis explicandis illuſtrandiſque tantopere fervet; fervebitque adhuc, Te æquo æſtimatore, & Patrono, non ea inani opera, quam in ſordidis ruderibus, pulverulentiſque ſaxis, infinitiſque de litterula una exponenda quæſtionibus, quæ in Logomachias quam frequenter proſiliunt, otioſe collocatam putant quidam obeſæ naris homines, ſed ingenti illo, ac plane ſingulari honeſtiſſimorum ſtudiorum emolumento, quo non excoluntur ingenia tantùm, ſed etiam locu-

pletem

pletem omni ex parte eruditionis penum ſibi comparant , &, quod rei caput eſt, in Eccleſiaſticæ Antiquitatis Sacrarium non tam viam ſibi ſternunt, quam ſenſim, ex ipſa rerum, ſtudiorumque affinitate, ſe inſerunt, jamque illic familiarius verſari, ſeſeque exercere contendunt : Quod quum ego in Patriis Antiquitatibus illuſtrandis pro virili parte exequi conatus ſim, jam in ſpem illam ingredior, ut Opus meum Tibi probari queat, Tuoque , quod omnium inſtar eſt, probatum judicio, maximam ſui pretii acceſſionem aſſequatur: Sin aliter res erit, ingens adhuc ex inſcripto Tuo Nomine æſtimatio manebit; mihi vero illud ſatis fuerit, quod obnoxii, gratique animi intererat, publico Patriæ meæ nomine Tibi exolviſſe; itaut, dum Vetus Beneventum ſeſe Tibi dicat, jam ſimul recens Beneventum ſua Tibi officia depromat: Ea enim, Te Auctore , honoris amplitudo, ea temporum felicitas nuper Benevento acceſſit, ut Franciſcum Pacca, Archiepiſcopum obtinuiſſe lætetur, Virum, inquam, illum, quem ſummo loco, immo Patriæ bono natum, ita Patriæ reddidiſti, ut alterius Virtuti, alterius vero Felicitati proſpexiſſe videaris: Sed pergis adhuc Beneventum decorare, dum Civem optimum alterum ex eodem Patriciorum Ordine, Ianuarium de Simone, inter Rom. Curiæ Prælatos dudum, meritoque cooptatum, gravioribus ejuſdem Curiæ Honoribus ſtatim admoviſti: Atque iſtud quidem, P. O. M., ſingularis, ac prope divini Beneficii genus eſt, in Beneventanorum commoda a Te profectum, ut aliorum merita dignis Honoribus proſequutus , aliis merendi contentionem injicias, animoſque acriùs ad virtutes incendas, quibus ornatiſſimi Cives ſibi, ac Patriæ prodeſſe enitantur: Ad hæc, innumera alia, ac prope quotidiana in Beneventanæ Reip. bonum, & tranquillitatem ſunt a Te collata Beneficia, quibus impetrandis Vir Eminentiſſimus, Ampliſsimi Ordinis Ornamentum, Tuique Principatus primarius, meritiſsimuſque Adminiſter Cardinalis Silvius Valenti Gonzaga conſilium , opemque ſuam ita contulit , ut, quum perpetuum in poſteritatem omnem illorum fructum , utilitatemque habeamus ,: immortalis etiam Munificentiæ Tuæ , Laudumque Tuarum apud Nos, ſeroſque Nepotes noſtros extaret memoria. Quibus igitur, quantiſque de cauſsis Opus meum dicandum Tibi eſſet , jam oſtendi ; quibus ſingulis quum ſatis hac una re ne-

quaquam

quaquam fecisse fatear, reliquum est, ut mea ad Deum Opt. Max. pro incolumitate Tua ferventiora sint vota, quorum si compos ero, & justas pro Meritis Tuis vices reddidisse, & quamdiutissimæ universæ Reipublicæ Christianæ Felicitati consuluisse videbor.

TOTIUS

TOTIUS OPERIS CONSPECTUS

ADPROBATIONES.

Legenti mihi ſeduloque expendenti juſſu Reverendiſs. P. Joſ. Auguſtini Orſi S.A. Palatii Magiſtri Thesaurum Antiquitatum Beneventanarum, nihil omnino occurrit, quod orthodoxam Religionem, morumque ſanctimoniam vel minimum temerare poſſit, multa vero ſe obtulerunt, quæ Cl. Auctoris omnigenam eruditionem, diligentiam, & præclara in Patriam merita uberrime commendent, maximamque illi pariant nominis celebritatem: iccirco ut litterarum commodo typis tradatur excudendus, decere cenſeo. Romæ ex Ædibus S. Silveſtri Montis Quirinalis xiv. Kal. Septembris mdccliv.

Paulus Maria Paciaudius Procurator Generalis Congr. Cler. Reg.

Novum præſtanſque opus, cui titulus, Thesaurus Antiquitatum Beneventanarum Auctore Joanne de Vita Metrop. Eccl. Canonico, Reverendiſſimi P. Joſephi Auguſtini Orſi Sacri Palatii Apoſtolici juſſu perlegi. Nihil in eo deprehendi, quod Orthodoxæ fidei, boniſque moribus adverſetur. Quare dignum cenſeo quod publica luce donetur: ſacræ ſiquidem, ac profanæ antiquitatis cognitio plurima inde ſuppetit, quam ſubacti ingenii Auctor e ſitu eductam, ſtudio, atque opera ingenti in apricum protulit. Pergratum apprime futurum puto Apoſtolicæ Sedi, quæ ſui juris civitatem tot inſignem nominibus, novo hoc antiquarum rerum examine, eoque acerrimo illuſtriorem fieri ſentiet. Utile autem omnibus fore arbitror, qui Auguſtei ævi monumenta quædam, aliaque non pauca mediæ ætatis adhuc deliteſcere in ea civitate haud ignorant: omnia enim aureo demum iſto ſæculo vir ſelectæ doctrinæ, atque eruditionis ſub eorum aſpectum reducit, maximeque illuſtrat. Ex meo Domicilio in Civitate Leonina xv. Cal. Martias A. mdccliv.

Cajetanus Cennius.

IMPRIMATUR

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro Sacri Palatii Apoſt.

F. M. de Rubeis Patriarcha Conſtant. Viceſg.

IMPRIMATUR

Fr. Joſ. Auguſtinus Orſi Ord. Præd. Sacri Pal. Apoſt. Mag.

PRAELO-

TABVLA MARMOREA AD FONTEM S. SOPHIAE SABINARVM RAPTVM EXHIBENS

PRAELOQUIUM.

NON ambitioſa fortaſſe Beneventanæ Urbis laus illa videri poteſt, ſi, quæ unquam in præclaras alias diviſa Urbes ſatis illuſtrem quibuſque ſingulis nominis famam compararunt, ea prope omnia in eam unam collecta prædicentur. Ad Regium, quem ipſa jactat conditorem, vetuſtiſſimam quoque, ac Trojanæ Urbis fato ſupparem adjungit originem: Maleventi nomine orta mox, nequaquam adverſantibus malefauſtis natalis ſui nominis auſpiciis, magna eſſe cæpit, atque amplitudine ſua, inter varias fortunæ vices, diverſaque ſibi perſæpe ſuccedentia dominantium imperia ſemper ſibi conſtans, aſſiduiſque pacis, bellique ornamentis illuſtris, nunquam defeciſſe viſa eſt. Prior ætas, dum Diomedi Ætoliæ Regi paruit, brevior quippe, ac remotior, præter ipſum Regii Conditoris Decus, cetera omnia poſterorum memoriæ invidit. Sed jam e Græcis in Samnitium ditionem translata, dum Samniticum ſtaret Imperium, Samniticarum Urbium facile princeps, certe ſuæ Gentis Arx, & Propugnaculum, diu de Terrarum Orbis imperio cum Romanis decertavit, ſed collapſis Samnitium rebus adhuc ipſa ſuperſtes, illorum nomen, ſanguinem, gloriam, jura omnia, etiam poſt Syllæ furores incolumis, ſola ſervavit: at (poſteaquam Romanorum Virtuti, an Felicitati concedendum tandem fuit) recens, quod modo retinet, fauſtumque nomen adepta, in florentiſſimam eorundem Romanorum Civium evaſit Coloniam, eoque potita jure non tam Romanis ſubeſſe, quam communibus ſibi Romanorum Juribus, Majeſtateque ipſa effulgere cœpit: quid, quod irruentibus demum in Italiam Barbaris nationibus, Romanoque Imperio extremum in ipſa Italia fatum jam ſubeunte, cum plena omnia maximis incommodis, graviſſimiſque calamitatibus eſſent, novum adhuc felicitatis genus Beneventanæ Urbi contigiſſe potuit? Locata enim ibi Longobardorum Ducum, ſubinde Principum ſede, tantum abfuit, ut barbarico preſſa jugo deterrima quæque ſubiret, barbaraſque cum ipſis fœdis moribus veſtes indueret, quin potius Dominantium animos, ſi eorum primum excipias Zotonem, tum ad bellicæ laudis, tum ad pietatis, ceterarumque virtutum omnium ſtudia ita efformavit, ut dominatrix ipſa, haud quidem nomine, ſed Regio Jure, & inſignibus ad quinque ſæcula Italiæ omni Ciſtiberinæ ſua jura dederit; cumque mole ſua ſtare vix poſſet, Capuanum, Salernitanumque Principatus, magna olim ingentis ſui corporis membra in nova corpora abs ſe propagavit. Extincta

poftremo poft Landulphi VI. obitum Longobardorum Principum Stirpe, cum Beneventanus ipſe Principatus in Apoftolicæ Sedis Jura jamdiu quæſita, Ditionemque pervenerit, Regni quidem invecto nomine, (quod aliis ex Summorum Pontificum indulgentia Feudi Rom. Eccleſiæ titulo dari cœpit) ſuæ olim Principis Urbis etiam appellationem amiſit, ſed Urbi ipſi ſervatum decus, nec omnino ademta, qua adhuc fulget, priſtini ſplendoris, ac vetuſtæ Dignitatis Imago: nam in ejuſdem Regni *inveſtituris*, ut vocant, ad plenum ejuſdem Apoſtolicæ Sedis imperium ſemper excepta, ita Romano Pontifici parere novit, ut non ſolum illius in Regnum univerſum teſtaretur Dominium, verum etiam eximia præ ceteris Regni Urbibus Dignitate commendaretur.

Hæc quum certis rerum geſtarum monumentis ſatis conſtent, unum tamen eſt, quo maximam ſuo nomini, ac gloriæ injuriam tuliſſe hactenus, queri poſſit; Inops enim adhuc videtur ejus rei, qua hodie pleræque aliæ, mediocris licet nominis, Urbes ſuperfluere prope videntur, ut nempe tot tantaque, quibus adeo locuples eſt, ornamenta, partim inter ruderum acervos ſordeſcentia, partim denique ingentibus veterum Scriptorum voluminibus ſparſim concluſa, ac pene conſepulta, e ſitu tandem, & neglectæ vetuſtatis ſquallore eruta, in eam lucem educerentur, quæ collectos ſimul in ſuum veluti orbem radios omnes vividius uno aſpectu explicaret; defuit, inquam, quod hactenus aliis invidere duntaxat debuit, ut non per partes, aut fruſta divulſa, ſed ornamentis ſuis omnibus in unum corpus coaleſcentibus, tota ſui Majeſtate effulgere poſſet, abſolutumque aliquando, quod omnium oculis præſto eſſet, ſui ſimulacrum exhiberet. Fuere ante hanc ætatem, eaque etiam, in qua verſamur ipſa, qui hujuſmodi operi adlaboraverint (*a*): quorum tamen litterarios conatus aut in lucem jam editos, aut in ſcriniis adhuc latentes ex eo duntaxat laudandos crediderim, quod feliciora ingenia, (quod mihi haud omnino blandiar) ut aliquid tandem pro rei dignitate præſtarent, excitaſſe viſi ſint.

Quæ quum ego ſingula mecum animo aliquando reputaſſem, jamque mihi id omnino unum eſſe videretur, quod Beneventanæ Urbis ad ſuæ gloriæ cumulum immortalitatemque deſiderandum ſupererat, exarſi ſtatim, atque aliquid tandem pro Patria audendum mihi eſſe duxi. Antea vero quam tanto operi manus admoverem, multa animo obverſabantur; atque, ut eſt ipſius animi vehemens in ea proclivitas, quibus primum imbutus fuerit, Juriſprudentiæ ſtudiis dum juventam tranſegiſſem, Municipale Jus Beneventanum ita commentariis illuſtrandum decreveram, ut quum prius de jure Samnitium, dein veteri Romanorum Colonico, tum de Longobardico (ſervata ab Benevento condita ſuccedentium ſibi Temporum, ac Dominationum ſerie) ſuis cuique tributis Diſſertationibus egiſſem, ad ipſum denique recens Jus, quod *Statutarium* vocant, fuſe commentandum accedens, cum patrii Fori utilitate vetuſta quoque Patriæ ornamenta conjugerem. Ea, quibus ſingulæ operis partes juſta mole exurgerent, jam prope paraveram omnia, quum honeſtiſſima, quæ ſane ingenitæ meæ mentis indoli accommodatior videbatur, occaſio præſto fuit, qua forenſibus curis, quibus ægre diſtinebar, exolvi æquum, mihi etiam gratiſſimum fuit. Excidit itaque animo ſtatim, quod conceperam, ac cum novis vitæ meæ rationibus novum ſimul elaborandi operis conſilium ſuſcepi, ubi nihil omnino de municipalibus Legibus, claritate, æquitateque ſua ſatis ſe commendantibus, quas etiam, ut de Juris Communis libris Juſtinianus recte ſanxit (*b*), intactas abire melius, quam ſupervacuis Commentationibus fovendarum potius, quam dirimendarum litium invitas auctrices efficere; nihil, inquam

(*a*) Inter hos, haud omnino neceſſitudini indulſiſſe videbor, ſi Patruum meum magnum Marcum de Vita S. Metropolitanæ Eccleſiæ Canonicum Bibliothecarium recenſeam, cujus antea ſuperiori ſæculo cum laude jam meminit tum Epiſcopus Pompejus Sarnellius in ſua Baſilicographia lib. 3. tum quoque Abbas Ferd. Ughellius Ital. Sacr. Tom. VIII. & quidem ei debuit Ughellius, ut in ea præclari ſui operis parte Beneventanorum Antiſtitum nomina, genus, ſeriem communicatis ex Bibliotheca Beneventana vetuſtis monumentis, accuratius, quam olim Vipera, ediderit: at non ea ſola viri ſolertia, qui, ut Hiſtoriam Sacram Beneventanæ Eccleſiæ abſolutiſſimam aliquando ederet, apparatum (quod mihi hactenus ignorabatur) opipare lucubravit: Manuſcriptum volumen ſatis ſpiſſum, cui auctoris nomen, diſcerpta prima pagina, aberat, apud ſummum Virum noſtratem biennio ante mihi vidiſſe contigit, quod avide evolutum pluribus etiam paginis in decurſu operis imminutum dolui; ſed major dolendi, an lætandi fuit cauſa, dum in ima pagina 27 hæc manu, apud nos vulgo ipſi notiſſima, ven. mem. Card. Urſini Archiepiſcopi, dein. Benedicti XIII. P. O. M. adnotata inveni: *Mancano i fogli 28 fino al 62 incluſive: in queſti è diſputata, e provata l' eſiſtenza del Corpo di S. Bartolomeo in Benevento: queſto ſteſſo trattato, che manca quì, è in altro volume a parte dello ſteſſo Autore Marco de Vita Bibliotecario di queſta Chieſa Metropolitana*. Ita ex Viri laboribus ſuos tulit honores laudatus Urſinus in luculenta Diſſertatione de eadem re edita ann. 1694. quam habes in Synodico Provinciali pag. 56. & ſeqq., ac ſubinde Baſilius Jannellus, qui rem actam iterum egit. Quod reliquum vero in Manuſcripto fuit, Plagiariorum manus haud effugere valuit.

(*b*) De confirmatione Digeſtorum §. 21.

quam de *Statutario* Jure, omnia vero, quæ ad patrias Antiquitates pertinent, operæ meæ pretium factura malui: quod tamen, ne citius pro meo, meorumque amicorum voto, ne etiam pro amplissima materiæ dignitate numeris omnibus absolutum exequerer, tum adversa valetudo diu obstitit, tum præsertim anteacti muneris mei sollicitudo, quæ vix paucis subsecivis horis quas mihi, privatisque meis literariis exercitationibus impenderem, frui hactenus patiebatur. Quicquid tandem illud sit, non uni mihi Patria debebit, quam mecum, hac etiam parte, exornandam sategit Illustrissimus, & Reverendissimus Dominus Franciscus Pacca, ex Marchionibus Matricis, Patricius Beneventanus, quem diu pluribus, amplissimisque honoribus in Romana Curia egregie functum, nuper Patriæ suæ, Archiepiscopali Munere meritissime sibi collato, ita restitutum lætamur, ut unius Viri dignitate, ac virtutibus cum vetere Benevento recens Beneventum ipsum æquis decertare ornamentis, parique gloria haud alterum esse videatur. Eum itaque, cum Romæ aliquando essem, non modo consilii mei fautorem habui, sed qui etiam plurimis ab se olim collectis monumentis qui ad rem lapidariam pertinerent, mihi communicatis, currenti jam calcaria adderet. Is etiam postremo fuit, qui Metropolitanæ huic Sedi suæ coram adsidens selectam Bibliothecam suam (qua non ita pridem publici juris effecta, utilissimo, ac pernecessario ad honestissimarum disciplinarum studia incitamento, munificentiam suam erga Cives auspicatus fuit) statim patere mihi voluit, postquam traditam mihi Decennalis S. Seminarii regiminis caussariam simul, honestamque missionem, ejus lateri generalem Auditorem me deligens, veteribus nova, ac præclara beneficia cumulavit. Sed nec Illustrissimus, & Reverendissimus Dominus Januarius de Simone Beneventanus Patricius, clarissimi quondam Patrui Nicolai Episcopi Marcianensis, Vaticanæ Basilicæ Canonici, & Congregationis Disciplinæ Regularis a Secretis eximias virtutes jamdiu ab ipso juventæ flore æmulatus, munera quoque ipsa, amplioraque alia pro egregiis, satisque in Romana Curia spectatis meritis mox subiturus, silentio mihi prætereundus est; qui ope, ac consilio in hujus Operis editione, quam celeriter, eleganterque expedienda, humanissime mihi adfuit. Amicorum tandem litteratorum meorum haud semel in Opere honoris causa meminisse continget: At sileamne heic Clarissimum Paciaudium? Sileam, inquam

Animam qualem neque candidiorem
Terra tulit, neque cui me sit devinctior alter.

Publicas Viri summi laudes non exequar, quæ audito tantum magno nomine omnes ubique norunt: privatas vix tangam: ab eo enim studiorum quæ huc pertinent, meorum profectus mihi multus, emolumentum ingens. At de Mecœnatibus meis (an enim una tantum re Mecœnas quis erit?) satis, quod Lectori, mihi vero non unquam.

Opus itaque in tres distribuitur partes, tum propriis voluminibus, tum rerum materia inter se secretas, atque distinctas, itaut earum quælibet seorsim sibi constare, atque absoluta videri possit. Prior hæc in ea omni antiquitate versabitur, quæ ab condita Benevento exordium faciens, mox longo emenso intervallo ad Romani tum Reibublicæ, tum Imperii ætates progressa post quintum postremo sæculum cum ipsa Romani Imperii declinatione consistet.

Prioris hujus partis veluti Appendix posterior erit, in qua peculiari volumine de Triumphali Arcu Trajani agetur. Digna profecto res, atque omnibus jamdiu exoptata, ut singulare opus, quod pretio suo vere auro contra æstimando, jure meritoque *Portæ Aureæ* nomen sibi peperit, in universo tandem terrarum Orbe spectandum, suspiciendumque se præbeat. Et mirum illud quidem, ut quum ubique terrarum alia passim omnia temporis injurias ita senserint, ut vix in iis venerandæ antiquitatis vestigia quædam spectasse detur; Beneventano tamen Arcui ipsum pepercisse tempus, sive (dicere fas sit) illius majestatem reveritum fuisse videatur. Hinc erit fortasse, ut qui innumeris aliis veterum monumentorum reliquiis ingenti voluptatis, admirationisque sensu hactenus affecti fuere, quum oculos in hocce opus demum conjiciant, unum esse id fateantur, quo nec veteres magnificentius aliud moliri potuerint, nec posteris quid majus mirari supersit. Ac ne plus æquo, patriarum antiquitatum commendandarum studio abreptus de hocce opere judicasse videar, rem ipsam probabit Ichnographia, quam maximo hujusce primi voluminis ornamento (adjecta etiam Dissertatione, quæ de ipso eodem Arcu, Proloquii instar, generatim aget) exhibuisse consilium fuit. Paratam eam habebam, atque heic in antecessum edendam duxi, tum, ut quæ breviter sed magnifice de ipso Arcu pro universi mei operis indicanda ratione attigisse opus fuit, argumento aliquo probarentur, tum etiam, quale posterioris voluminis futurum sit pretium, jam inde liqueret; cujus etiam peculiarem rationem paucis aperuisse non abs re erit. Non enim ea sola Ichnographia opus constabit, (quæ, ut inquam

 molem

molem Arcus consurgit, quæque sit ejus forma, atque majestas, uno obtutu inspiceretur primum efformanda fuit) sed octodecim præterea æreæ Tabulæ subsequentur, in quibus singulæ ejusdem Arcus partes excellentiores (quæ in eadem Ichnographia in brevissima spatia contrahi, ibidemque nonnisi leviter adumbrari potuerunt) latioribus obtentis areis ad integram Archetyporum fidem expressæ sigillatim exhibebuntur. In iis præter eximias Trajani res gestas, quæ utramque Arcus faciem in principales conjectæ Tabulas exornant, quicquid in universum ad res sacras, militares, civiles pertinet, quod veteres Scriptores ad nostram memoriam mandarunt, jam oculis spectare licebit, itaut absolutissimum universæ antiquitatis Thesaurum in uno Beneventano Arcu invenisse jam promptum sit: Unicuique autem Tabulæ peculiaris addetur Dissertatio, qua & illi necessaria illustratio, & justa volumini moles accedet. Dissertationes in scriniis paratas habeo: Tabulas propediem incidendas Sculptor accipiet.

Postremo volumini amplissimam, præclarissimamque materiam Longobardica sæcula suppeditabunt; Longobardica sæcula rectius vocavi, quæ *sequioris*, sive *medii*, atque infimi ævi appellationem passim obtinent; quis enim nescit, eam præ aliis barbaris Gentibus Longobardorum felicitatem fuisse, ut, postquam Italiam invaserint, non, ut alii pretiosioribus quibusque direptis, reliquis vero ferro, atque igne vastatis, ad patrias sedes opima spolia retulisse contenti, libertatem vix oppressam, mox restitutam in maximum præteritarum calamitatum solatium, ut olim fruendam reliquerunt, sed perpetuam sibi sedem in ea locantes, novi Imperii jecere fundamenta, quo universa Italia Longobardis ad plura sæcula dominantibus parere jam didicit. Regnum Longobardicum ad tria pene sæcula stetit, quæ proinde Longobardica vocari jure queunt; magis autem mihi Beneventanas res ex instituto pertractanti, ita cognominandi temporis ratio fuerit, cujus, si Beneventanum Longobardorum Principatum inspicias, longius ad quinque & amplius sæcula assurgit, quibus in omni pene Cistiberina Italia, quum nihil nisi Longobardicum occurrat, Longobardicam & ipsam ætatem omnem appellare licebit. Quam vero ingens rerum seges, non tam varietate, quam magnitudine insignis iis sæculis continetur! Florentissimum mirabimur Principatum, qui nulli per universam Europam Dynastiæ ulla re concedebat: cujus proinde felicitatem Græci primum Imperatores, mox Francici, ac demum Germanici quasi propriæ majestatis æmulam inique ferentes, inlatis sæpius armis avertendam aggressi, nonnisi cum virtute conjunctam experti, ad ejus augendam gloriam laborasse visi sunt. Hinc Constantio Beneventanam Urbem suo ductu oppugnante in turpem fugam adacto, Carolo Magno honestissimis conditionibus fœdus sanciente, Ludovico Principatus jura intra Beneventi mœnia sibi arripiente in vincula conjecto, ac receptis, quas ipsemet servaret, legibus, tandem dimisso, non stetisse tantum visus fuit, sed Longobardici Regni jamdiu eversi dignitatem, fortunam, splendorem in se traustulisse. At qui tot, tantorumque hostium vim fregisse valuit, Divino potius fato, quam humano adnitente consilio, in Sedis Apostolicæ jura concedens, ita certe defecit, ut sub augustiore regimine constitutus ampliorem gloriam assequeretur. Debent certe Longobardicæ res viro doctissimo, ac perspicacissimo Camillo Peregrinio, ut in apertam lucem proferrentur. Ediderat ille egregium opus, in quod monumenta omnia, quæ ad manus habere potuit, collegit, unde Longobardorum res, quæ ad Beneventanum Principatum pertinent, ex synchronis iisdemque vernaculis Scriptoribus maxime illustrarentur. Novam lucem, qua omnino dignum erat, opus aspexit curante V. Cl. Muratorio, qui in Scriptorum Italicorum censum Peregrinium retulit, quem rursus haud satis felici conatu Neapolitanis Typis tertio recudendum suscepit Franciscus Pratillus. Sunt equidem in eo præclaro opere ejusdem Peregrinii perbreves notæ aliquot carptim interjectæ, quibus etiam suas adjecit Muratorius, sed quæ omnes vix novi aliquid afferant, ad loca quædam obscuriora eorundem Scriptorum explicanda dumtaxat institutæ. Præstitit deinde idem ipse Muratorius (cui jamdiu Carolus Sigonius Italici Regni tempora, resque gestas executus viam straverat) ut in suis medii ævi Antiquitatibus plurima de Longobardicis rebus satis apte, eruditeque dissereret, sed quæ in spisso opere, interque innumera alia, quæ pro universa ejus Ævi ratione, quod Vir summus illustrandum susceperat, ad externarum gentium, morumque monumenta pertinentia, alieno lumine commixta, neque suo satis nitent, neque materiam omnem exhausisse probantur. Paratam itaque magna ex parte Longobardicæ Historiæ materiam habemus, sed Longobardicam Historiam nondum propriam, absolutamque obtinemus; quam profecto mihi ex patriis Longobardici Ævi Antiquitatibus uberius expromptam, luculentiusque adornatam perficere institui, institutoque meo id maxime enitar, ut in ea re nihil desiderandum sit, quod ejus perfectio, fides, dignitas postulasse videantur: atque pauca hæc tum ut inte-

ut integram universi operis a me suscepti rationem exponerem, tum ut eruditorum expectationem demererer, de secundo, & tertio volumine præfari libuit.

Redeam modo ad primum, cui jam edendo Typographi operæ fervent; deque eo paulo fusius mihi præloquendum erit. Quæ temporum intervalla hoc primo volumine continebuntur, superius jam dixi: de quibus autem rebus præcipue sermo instituetur, ex ipso Libri titulo facile quis deprehendat. Beneventanas enim Antiquitates illustraturus, haud historico illas stylo prosequi volui, continuaque serie, servataque temporis ratione in unum veluti corpus redigere, sed satius habui rerum singularum delectum instituere, iisque in proprias classes distributis peculiares Dissertationes adjicere, quibus de qualibet proposita re quicquid memoria dignum, aut observatione aliqua illustrandum occurreret, in medium proferrem. Hinc quum primum de Beneventanæ Urbis origine, nominibus, ac primæva regiminis, indigenarumque conditione, dein vero de variis Romanorum Colonorum deductionibus in eam Urbem sequutis fuse actum fuerit, jam de Rebus sacris, quas Politicæ subsequentur, de Collegiis, de Viris vel armis, vel literis illustribus, de Operibus Publicis, de Augustorum in eam Urbem adventu, benevolentiaque, ejusdemque vicissim Urbis in eos studio, de Christianæ demum Religionis suscepta professione ita agetur, ut rebus hisce, aliisque id genus singulis Dissertationibus conclusis, nihil de quaque re superfit, quod ad omnigenam sive patriæ, sive etiam universæ antiquitatis eruditionem rite non habeatur, luculenterque explicatum.

Quumque apud Ciceronem (a) aliquando legisse memini, quod vere ab eo traditum experimur omnes, *expectari nempe ab iis, qui audiunt, exempla ex vetere memoria, & monumentis, & literis plena dignitatis, plena antiquitatis, eaque plurimum solere & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum*; id mihi enitendum omnino duxi, ut quæcumque differerem, non solum allatis veterum Scriptorum testimoniis, verum etiam adhibita in primis literatorum lapidum fide comprobarem. Ejusmodi literatis lapidibus præ aliis omnibus Urbibus locuples est Beneventum, adeo ut ex iis demum, qui temporis iniurias, Barbarorumque, ac terræmotuum pares, frequentesque vastationes, ipsas denique imperitorum hominum manus effugerunt, is numerus hodie dum habeatur superstes, qui privatæ supellectilis nomine haud contentus, ingentem exæquet Thesaurum, cui nec dignitas, nec pretium deesse videatur. Hinc illud mihi consilium, quod servatum semper a me erit, ut singulis Dissertationibus lapidem aliquem, quendam veluti titulum inscriberem, eumque præ ceteris insigniorem, qui ad propositam materiam in ea Dissertatione pertractandam viam veluti sternere, ac quodammodo præire videatur. Præter autem selectos eos lapides, qui singulis Dissertationibus præfixi habebuntur, plurimi etiam erunt, qui quum res opportune postulaverit, in iisdem Dissertationibus passim interjicientur, non tantum materiam aliquam, de qua tum agetur, illustraturi; sed & peculiarem ipsi, ubi opus fuerit, illustrationem accepturi. Hos autem, quos memoravi lapides, nonnisi domesticos intelligo, quorum quum ingens, ut dixi, copia suppetat, in eaque omnia illa ferme præsto sint, quæ non ad patrias tantum res, sed universam antiquitatem illustrandam, tum egregia exempla, tum optima documenta suppeditare possint, peregrinos tamen, seu exoticos lapides alicubi adhibendos quoque censui, duplici quidem ex causa: ut nempe locupletior propositæ rei cujuspiam probatio redderetur, utque iis aut vera lectio, aut rectior, quam ab aliis traditam invenissem, interpretatio restitueretur. Ex iis etiam lapidibus operæ pretium accessurum intellexi, si domesticis lapidibus opportune intermissis latiorem mihi campum exhiberent excolendum, ubi ipsa frugum varietas majorem afferet voluptatem: quo sane fiet, ut libentius privatæ Beneventi res legendæ suscipiantur, quas inter non adfectata, ac veluti præter opus adsuta, sed sponte sua, ac pro re nata, selectiora quælibet universæ antiquitatis monumenta ita locum sibi vindicabunt, ut vicissim, quem illis addent, novum & ipsa ab iis splendorem obtineant.

Absolutis tandem Dissertationibus, quæ propositam hujus voluminis materiam omnem exhauserint, sequetur statim omnium Beneventanorum lapidum Thesaurus, qui huic met volumini postremam partem, seu coronidem præstabit; in iis edendis optimam, quam in aliorum editionibus servatam quisque probat, methodum sequutus sum, ut nempe eorum omnium delectum haberem, quo plures eorum classes efficerentur, itaut in singulas ii tantum conjecti haberentur, qui ad statutam ejusdem classis materiam pertinerent: qui autem in Dissertationibus allati fuerint, iterum in eodem Thesauro in suas classes distributi inter alios continua serie dabuntur; hoc addito, ut, quum in Dissertationibus explicationem obtinuerint, locus, aut quidem pagina cuique inscripta erit, ubi in hoc volumine eum contigit explicari. Erit enim fortasse

(a) Lib. 3. in Verr. c. 89.

taſſe quiſpiam, cui omnia legiſſe haud otium ſit, aut certe cæteris neglectis, ac faſtidio habitis, nonniſi ejuſmodi lapidum Theſaurum percurrere libeat; habebit itaque is alicujus lapidis ex indicata pagina, quam ſtatim adire poterit, promptam paratamque, quam forte deſiderat, audireque curioſius velit, explicationem: In cæteris autem lapidibus, ingenti ſane numero reliquis, quorum nulla in Diſſertationibus mentio fuit, id tantum a me præſtabitur, ut brevibus aliquot notis, ubi aliquid vel dubium, vel obſcurum, vel demum aliqua obſervatione dignum occurrerit, illos carptim exornem, quumque ad eorum vel pretium agnoſcendum, vel intelligentiam addiſcendam plurimum prodeſſe animadverterem, ſi ad exactiſſimam archetyporum fidem exemplaria ob oculos haberentur, illud etiam mihi curæ fuit, ut caracterum formas, nexus, ſiglas, ſymbola, aliaque id genus, quæ Typographi operam, atque artem excederent, æreis, aut ligneis tabulis adamuſſim inſculpta prodirent: atque id quidem poſtulare videbatur tum eruditi ſæculi genius, tum operis conditio, cui amplius exornando aliæ quoque æreæ tabulæ accedent Archetypos ſuos hodie dum extantes ſumma fide, parique elegantia repræſentantes, quæ ipſis literatis lapidibus fortaſſe eloquentiores patrias Antiquitates maximopere illuſtrabunt.

Hæc quidem erit præſentis voluminis materia, atque ratio, ex quibus quam ingens campus mihi emetiendus, latiſſimeque excolendus patuerit, jam quiſque videt: *inde & liber crevit* (verba Plinii uſurpare mihi liceat) *dum ornare patriam, & amplificare gaudemus, pariterque defenſioni ejus deſervimus, & gloriæ*; non adeo tamen crevit, ut ſi otium fuiſſet, non in enormiorem molem aſſurgere potuiſſet; ſed ab explicandis lapidibus omnibus, aliiſque, quæ cuipiam rei latius illuſtrandæ ſuppetere poterant, obſervationibus congerendis quantum fieri potuit, abſtinendum mihi duxi: *quoties enim ad faſtidium legentium, deliciaſque reſpicio, intelligo nobis commendationem etiam ex ipſa mediocritate libri petendam (a)*; quod ut amplius præſtari a me poſſet, plurima paſſim, ad rem quidem pertinentia, ſed fortaſſe non pro omnium guſtu, in ſubjectas notas, cui libuerit legenda repoſui.

Sed adhuc plura de hoc Volumine ſunt præmonenda. Quum enim mihi haud fruſtra ſpes ſit, pergratum meum fore opus, quod tot egregiis Antiquitatis Cimeliis (quæ hodie eruditorum omnium delicias appellaveris, ſumma tamen, ut longe res probavit, cum Reipublicæ Literariæ utilitate conjunctas) refertum proferam, non mediocrem etiam apud Viros doctos gratiam initurus, quod magnam illorum partem quantivis æſtimandam, in lucem nunc primum edam, verendum tamen mihi ſimul intelligo, ne auſterioris cujuſpiam ingenii judicium ſubire cogar, qui domeſticos me adhibere teſtes opponat, qui omnibus abſentes, ac nemini adhuc de facie viſi meo tantum ore loquantur. Laudaverim certe hominum vigilantiam, ne quid ſibi imponatur, adeo in hac parte neceſſariam, cui egomet in hoc opere ſtuduiſſe oſtendam; eam tamen optaverim, quæ nihil agat intemperantius, aut præcipiti feratur judicio. Quis enim aſperrima non cenſeat, quæ adhuc Pyrrhi Ligorii (ut alios ſileam) literariis conatibus tolerantur fata, Viri, inquam illius, qui ſuperiore ſæculo in colligendis undique priſci ævi monumentis, iiſdemque delineandis, deſcribendis, in certum ordinem redigendis, & pro captu etiam explicandis, illuſtrandiſque incredibilem quamdam ſedulitatem adhibuit, ita ut ejus lucubrationes

(a) Verba ſunt ejuſdem Plinii eadem epiſt. 5. lib. 2. qui ſic ſcribere pergit ad Lupercum, cujus judicio actionem pro Novocomenſibus lucubratam, probandam miſerat: *Tu tamen hæc ipſa, quantum ratio exegerit, reſeca. Idem tamen, qui a te hanc auſteritatem exigo, cogor id quod diverſum eſt poſtulare, ut in pleriſque frontem remittas: ſunt enim quædam adoleſcentium auribus danda, præſertim ſi materia non refragetur ..... quod tamen ſi quis extiterit, qui putet, nos lautius feciſſe, quam orationis ſeveritas exiſtat, hujus, ut ita dixerim, triſtitiam reliquæ partes orationis exorare debebunt. Adnixi certe ſumus, ut quamlibet diverſa genera lectorum per plures dicendi ſpecies teneremus: Ac ſicut veremur, ne quibuſdam pars aliqua ſecundum ſuam cujuſque naturam non probetur, ita videmur poſſe confidere, ut univerſitatem omnibus varietas ipſa commendet, nam ut in ratione Conviviorum, quamvis a pleriſque cibis ſinguli temperemus totam tamen cænam laudare omnes ſolemus, nec ea, quæ ſtomachus noſter recuſat, adimunt gratiam illis, a quibus capitur*: Quanti autem habenda ſit in hac re Plinii auctoritas, atque exemplum nemo non videt; atque utinam viderint quoque eruditi illi homines, qui (ut de Gronovio ajebant Jo. Heineccius in Præfat. ad Orb. Rom. Spanhemii) neſcio quo morbo ingenii, præter ſeipſos neminem fere probantes, dum recoctam crambem ipſi nobis plerumque offerant, ceteros non faſtidiant modo, ſed etiam ad tineas amandandos decernant, ſi non omnia nova, quæque nemini antehac explorata, aut comperta ſint, in lucem educant, quaſi nova ipſa quæ in dies ex Antiquitate prodire poſſunt, pervulgatis aliorum obſervationibus explicari, confirmarique non egeant, aut in ſola novitate rerum, materiæque [quæ in ſolis librorum titulis plerumque continentur] ſua ſcribenti laus ſtare debeat, quam tutius, immo *rectius ex Iliaco Carmine* quiſque ſibi quærere laborabit, dum

Publica materies privati juris erit, ſi
Non circa vilem patulumque morabimur orbem.

tiones (quæ publicam lucem aſpexere nunquam) ad quadraginta & amplius volumina digeſtæ recenſeantur, cujus tamen fides, propterea quod in antiquis Inſcriptionibus recitandis, aliiſque id genus afferendis monumentis, ſpuriis plerumque, ac commentitiis, aut ipſe deceptus, aut alios ipſe decipere voluiſſe detectus eſt, labat & in reliquis omnibus etiam poſt æquiſſimum Illuſtris Spanhemii judicium (a), quod Is ſcilicet nec fidem ubique decoquat, nec ubique mereatur, & in ampliſſima meſſe

Infelix lolium, & ſteriles dominentur ariſtæ.

Sed quod mea intereſt, non fidei modo, verum ſedulioris etiam operæ laudem mihi comparandam ſategi, quam demum promeruiſſe viri docti judicabunt, dum leges quaſdam, quas de utraque re mihi ſtatui ſervandas probe exequutus videbor.

Primum itaque illud fuit, ut quos commentitios Beneventanos lapides ab aliis jam editos, pervulgatoſque comperiſſem, non modo pro veris, ac genuinis non obtruderem, aut pro eorum vindicanda fide longa, atque otioſa certamina inirem, ſed acrius ipſe, quam unquam alii, inſectarer, rejiceremque. Commentitios autem eos omnes facile cenſui, qui, quum in noſtra Urbe non extent, quid etiam inſuetum, ac præter veterum genium ſonare videantur. Libet ex pluribus exemplum heic afferre: lapis olim circumferebatur, hiſce verbis conceptus

PATRI AMMONI ET HERCVLI
FRATRI ET MINERVAE PALLA
DIAE ET IOVI OLIMPIO ET
SAMOTRACIBVS CABIRIS
ET INDICO SOLI ATQ APOLLI
NI DELPHICO.

Beneventi extitiſſe olim hunc lapidem ex ſchedis Langermanni didicit, in ſuumque opus retulit Reineſius p. 172. n. 143. ac cum fruſtra ejus fidem defendi poſſe animadverteret, aliorum lapidum exemplo in quibus plures Dii nominatim habentur, inter *Beneventanas Ineptias* rejiciendum tandem ſtatuit. De commentitio lapide Reineſio libenter aſſentior, immo potiores quam ipſe affert arguendæ falſitatis rationes, afferre ego poſſem; at Beneventanas ineptias quis feret? non adeo inopes Beneventani, ut ejuſmodi merces venditare cogerentur, immo potius quum veterum lapidum ſatis locupletes ſint, hinc fortaſſe externus homo, qui ejuſmodi conficto lapide eruditis imponere ſtuduit, ad conciliandam illi fidem ex optima Beneventanarum Antiquitatum penu depromſiſſe ſimulavit. Sed leve iſtud tamen, quod de Beneventanis malemereri Reineſius voluit, nam hominis ingenium eruditi omnes norunt (b), quo is adverſus alios intemperantior, audax etiam, ac prope effræni uſus licentia, nullius fere antiqui lapidis fidem probavit, niſi, qui, ut Reineſius emendaſſet, loqueretur. Cæterum ſi a *Beneventanis ineptiis* vir doctus abſtinuiſſet, de ſolo commentitii lapidis judicio haud profecto Beneventanis dolendum erit, quibus ſi eorum numinum, quæ lapis memorat, antiquus cultus auferatur, non exigua certe laus accedet, tot peregrinas, inſanaſque ſuperſtitiones nuſquam adoptaſſe. Sed, quod ad rem attinet, non hunc ſolum lapidem, ſed quotquot erunt manifeſte commentitii, vel etiam dubiæ fidei, clariſſimorum virorum morem ſecutus, proferam quidem, ſed nullo uſui, ac ſubſidio mihi futuros, quorum etiam in fronte commenti notam inſcribam: ita enim reliquis lapidibus ſua ſtabit fides, quam adhuc tutiorem efficient tum Auctores ii ubique indicati, ex quibus Beneventanos aliquot lapides jam editos deſcripſi, tum prænotata ſingula Beneventanæ Urbis certa loca, ubi plures ineditos etiamnum extantes ſpectare cuique licet.

Sed & illud fuit diligentius animadvertendum, ne in ipſis aut primum deſcribendis, aut dein recitandis lapidibus mendum aliquod vel ex oſcitantia, vel ex imperitia in eorum exemplaria irreperet; quantum in re lapidaria hoc malum graſſetur, quantumque inde detrimenti Reſpublica Literaria capiat, vix dici poteſt. Torquentur aliquando eruditorum ingenia in vocabulo aliquo rite interpretando, nec ſemel inter eos eamdem ob rem concertationes, & jurgia, quæ tamen pulveris exigui jactu compreſſa quieſcunt. Nam illud fere ſemper evenire ſolet, ut lapis fidelius deſcriptus, aut inſpectus attentius, planam præbeat ſignificationem, liteſque omnes,

(a) De Præſtant. & uſu Numiſm. Differt. III. p.141. edit. Elſevir. an. 1671.

(b) Tum alii clariſſimi viri, inter quos Spanhemius ipſe, tum præcipue Fabrettus pene pro inſtituto Reineſium paſſim taxat in præclaro opere Inſcriptionum Antiquar.

nes, quæ tam acriter fervere videbantur, ſtatim compeſcat. Quantum vero abſurdi in mendoſis lapidibus contineatur, quod aures abhorreant, quantum denique non rei tantum literariæ, verum etiam hiſtoriæ veritati, ac monumentorum dignitati damnum exinde promanet, facile quiſque ſibi perſuaſum habebit; quod quum aliis externis exemplis adhuc probare promptum mihi ſit; domeſticis tamen duobus oſtendiſſe contentus ero. Ac primum inſignis noſter lapis quantivis æſtimandus, apud Eccleſiam S. Modeſti ſic ſe habet:

C. CATIO C. F. MEN. BALBO
Ↄ. PETREIIAE C. F. PAVLAE
HOS DECVRIONES FVNERE
PVBLICO DE FORO ET TRIBVNALI
EFFERENDOS ET HIC HVMANDOS
CENS.
FVFISIA A. L. VIOLA
C. CATIVS C. F. MEN. GALLVS
PARENTIBVS ET VXORI

quid vero Manutius? quid etiam Panvinius? Alter in Ortogr. *V. Catius*; alter *de Civit. Rom.* in Tribu Menenia p. 509. ſic habent:

C. CATIO C. F. MEN. BALBO
OPE TREIICIAE C. F. PVLLAE
HOS DECVRIONES FVNERE
PVBLICO DE FORO ET RIODIALI &c.

Bis habes apud Gruter. p. 386. 5. & p. 725. 7. atque utrobique tentatæ a ſummis viris emendationes, haud tamen Manutiano lapide meliores. Vides igitur, non verba, ſed monſtra in Manutianum exemplar irrepſiſſe; ita ut præclarum hunc lapidem tot menda, imo ſordes propria fronte tamdiu geſtaſſe jam pudeat. At excuſandus alioqui Manutius, cui, cum lapides, quos affert omnes, haud propriis oculis ſpectandi facultas fuerit, aliorum nonnunquam fides ſequenda fuit. Jure vero de iis queremur, qui quum corruptos lapides nobis exhibeant, ſuis tamen probaſſe oculis, propriiſque adhuc manibus deſcripſiſſe teſtantur, ſed tantum abeſt, ut aliis fucum faciant, quin potius turpiſſimam aut mendacii, aut oſcitantiæ notam ſuis ſibi manibus inurunt. Extat adhuc Beneventi præclariſſimus lapis, qui titulus olim fuit magnificentiſſimæ Curiæ ſeu Baſilicæ, quam P. Veidius Pollio in ea Urbe extruendam curavit, ſtratuſque hodie legitur (peſſimo tamen ſuo fato, nam literata facies introeuntium pedibus ſenſim conterenda exponitur) in ipſo limine Januæ majoris Eccleſiæ S. Dominici in hæc verba:

P. VEIDIVS P. F. POLLIO
CAESAREVM ... CAESARI AVG.
ET COLONIAI BENEVENTANAI

Habuit olim hujus lapidis exemplar Lipſius ſed mendoſum, dum deſcriptoris negligentia in ſecunda linea illud CAESAREVM mutatum fuit in CAESAREM; quid inde, inquis, mali? maximum profecto: Vide enim quid ex mendoſo lapide ſtatuerit Lipſius (*a*): Pollionem ait, *non aliud, quam effigiem Cæſaris Imperatoris dedicaſſe, conſecraſſeque Auguſto, & Coloniæ ſuæ*, ejuſque lapidis auctoritate, ac præterea ex locis Taciti, Strabonis, Dionyſii, & Diogenis morem illum notavit, *haud etiam notum ſtatuas effigieſque dedicandi certis Diis*. En igitur unius litterulæ detractione quam ingens veteri Benevento detrimentum, ut pro ampliſſima, ac ſplendidiſſima Curia a Pollione ædificata vix ullius momenti effigies, ſeu ſtatua eo lapide nunc ei oſtentanda relinqueretur: ſed quum jamdiu Benevento reſtitutam cum vera lapidis lectione Pollionis Curiam debeamus eruditiſſimo Card. Noriſio (*b*), qui eo lapide allato, *ex Cæſarei* vocabulo ipſam Curiam

(*a*) In III. Ann. Tacit, num. 150.

(*b*) In Cenotaph. Piſan. Differt. I. cap. 4. e Verdeii ſchedis habet etiam Gruter. p. 277. n. 3. qui tamen ad illud *Cæſarem* ſecundæ lineæ hæc notat: *Sic Lipſ. vulgo Cæſareum*.

Curiam ſignificari comprobat, quam non abſimili *Auguſtei* appellatione uſurpant lapides Piſani; adhuc tamen non ita pridem unus prodiit Franciſcus Pratillus, qui in De Via Appia l. 4. c. 3. de Beneventana Urbe agens (erga quam quod in pluribus vel minus æque, vel ſatis oſcitanter ſe geſſerit, non aliam ego malim cauſam, quam Beneventanarum rerum homini extero facile condonandam ignorationem, a qua nec ſibi in ſtatuendo pro ſuo inſtituto per Beneventanum Agrum Appiæ ductu, omnino cavit) cum aliquot lapides in ea Urbe extantes referre inſtituerit, affirmaritque omnes, atque ſingulos ſibi probe perſpectos, ac ſumma fide diligentiaque deſcriptos, quod Pollionis lapidem tamen attinet (nam de aliis ſuo loco videbimus), nonniſi Lipſium ſolum vidiſſe manifeſte convincitur. Non ſecus enim, ac Lipſius, mendoſum lapidem ipſe exhibet, iiſdemque, quibus Lipſius, exemplis illuſtrare pergit: atque utinam Lipſii locum, quem ſolum deſcribere ſatis habuit, diligentius attendiſſet Pratillus, non enim in eundem rurſus errorem incidiſſet, quo Julium Cæſarem pro Octaviano accipere ſolet, de qua re notatus fuit ab Auctore Diarii Romani Litteratorum Menſis Junii 1748., non, inquam Auguſto ipſiuſmet Auguſti ſtatuam dedicatam dicere debuit, qui Cæſaris prioris, ideſt Patris effigiem illam fuiſſe tum Lipſio, tum ipſo lapide præeuntibus didiciſſe omnino potuit.

Quid, quod lapidum fide plura, quæ ad veterem ſcribendi rationem pertinent, pro certis aliquando ſtatuantur, quæ nonniſi a minus cauta, vel male fida recentium Deſcriptorum manu promanant. Mitto de Manutii Ortographia dicere, qua non omnia nobis tuta præſtari poſſe, præter alios plures, noſter C. Catii lapis paulo ante monuit; utque a domeſticis exemplis non diſcedam, *Jovianum* heic tantum *Pontanum* meminiſſe libet, qui in *De Haſpiratione* Veteres litteram M, in fine dictionum rejeciſſe ſolitos plane affirmat teſtimonio Beneventani Lapidis cujus exemplar in hæc verba profert

INFELIX FATV
PRIOR DEBVIT
MORI MATER

breviorem habet Donius, qui Claſs. x. n. 31. primâ lineâ ſola dictione *Infelix* contentus eſt cum hoc titulo: *Beneventi in muro anteriori Ædis B. M. Annunc. utrimque imago Juvenis, & Fœminæ.* In Turri Eccleſiæ SS. Annunciatæ, ubi ſchedæ apud me ſervatæ extantem indicabant, quum fruſtra conquiſiſſem, ſuſpectum habui, jamque docti ingenii luſum fuiſſe arbitrabar; ſed nuper, quum ad aggerem laudatæ Eccleſiæ conſtruendum terra egereretur, prodiit iterum lapis, quem præter ſpem redivivum mihimet gratulatus, Æditui permiſſu, in atrium Ædium mearum transferendum, ibique perpetuo opere parieti affigendum, ac præterea buxo, ut vides incidendum curavi.

At quid cauſæ fuerit, ut in Pontani (nam Donius integram dictionem omittit) exemplari litera M, in primæ lineæ fine exciderit? (adeſt enim integra dictio FATVM apud Gudium p. 337. n. 15. niſi quod ſecunda linea pro DEBVIT habet DEBVI) (*a*), In ea parte, qua

B extremæ

(*a*) Gudius laudatum lapidem recitat cum hac inſcriptione: *Beneventi ſub Stemmate Viri togati, & Mulieris ſtolatæ*: Virum togatum jam videmus, Mulierem non item, cui nullus in lapide locus: Epigraphes autem non ſubeſt, ſed viri ſimulacro adjacet tum verbis, tum verborum ſitu notanda: nam vulgaris illa formula: *Contra votum*, qua Parentes ſuperſtites ſepulcrales titulos defunctis filiis ponentes paſſim uſurpabant, elegantius multo, eadem brevitate ſervata, atque ſignificantius in noſtro lapide expreſſa habetur; cui præterea locus, ubi inſcripta

extremæ omnium linearum litteræ extant, lapis detritus fugientes easdem litteras reddit, quas Deſcriptor omnino a Marmorario omiſſas putavit. At ita quidem ſe res habet, ut neque illud heic ſileam, non ita facile (quod eruditioribus, emunctæque naris Viris uſu venit, quibus menda ipſa facilius comperta, nunquam fere incaſtigata præteriri ſolent) veteres quadratarios vapulare debere, quorum diligentiam utinam Deſcriptores noſtri imitari ſatagerent. Frequentius enim nobis illud, quod de Africani Statuæ ſubſcripto titulo Cicero dixit (*a*), veriſſime pronunciare continget: *Erratum fabrile putavi, nunc video Metelli.*

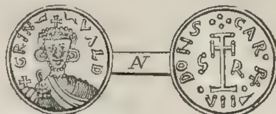
Quod autem de lapidibus dixi, haud ſecus de Nummis intellectum velim. Parem iis, ac lapidibus præſtantiam ſatis æquo judicio tribuimus, ex quibus non mediocre nobis ſubſidium ad rite excolendam, penituſque illuſtrandam Antiquitatem experimur. Summam itaque in iis exprimendis fidem, ac diligentiam adhibere par eſt, contra quas non ſemel ab aliis peccatum fuit, aliorum vero exactiores operas omnino deſideremus. Certe, quod Beneventanas Antiquitates attinet, quibus exornandis præter lapides, nummorum quoque ope mihi aliquando utendum fuit, plura ab Ectyporum fide aliena comperi, quæ mox reſtituenda curavi (*b*). Sed ut ad lapides redeam, id a me præſtitutum Lector pro certo habeat, quotquot etiamnum ætatem tulerint incolumem Beneventani lapides, tum veterum Schedarum, noſtrorumque MSS., tum exoticorum Auctorum fide neglecta, meis iterum oculis inſpexiſſe: mendaque omnia, quamvis leviſſima, quæ in vulgatas editiones hactenus irrepſere, opportune adnotaſſe; in reliquis vero, qui literatam faciem vel temporis injuria protritam, vel inverſo, ut pluries videre eſt, ad ſuperficiem dorſo, interiori parieti abditam habent, quique tandem diſperiere omnino, fidem eorundem tum MSS. tum clariſſimorum Virorum, qui eos edidere, ita ſum ſequutus, ut variantes, ſi quæ occurrent, lectiones omnes offerrem, quam vero veriſimiliorem ipſe cenſerem probaremque, in perpetuo ejus lapidis exemplari, ſeu textu, legendam retinerem.

Sed

ſcripta ſunt verba majorem adhuc vim addit; ſiquidem Mater audientis quaſi filii ſimulacro propius iis verbis accedens, tum ſibi, tum illi ſolatium aliquod quæſitura, amantis, mœrentiſque animi ſui affectus vivo veluti, ac præſenti teſtatur.

(*a*) Epiſt. ad Attic. 6. 1.

(*b*) Intra ætatis illius fines, quibus hujus voluminis materiam circumſcribi placuit, præter *Putealis Scribonii* argenteum nummum, quem Diſſert. 1. c. 1. exhibui, alterumve Auguſti Beneventanæ Coloniæ Præturam gerentis Diſſert. XV. *De Magiſtrat. Vet. Benev.* a me prolatum, non alius ſuppetit rei, quam inpræſens ago, probandæ idoneus; dabit libenter Lector, ut ex inferioris ævi monumentis, (quandoquidem univerſum Beneventanarum Antiquitatum opus hæc ſpectet Præfatio) huc aliquid obiter deducam, vel etiam præripiam. Itaque V. C. Muratorius Antiq. Ital. medii ævi Tom.2. Diſſ. 27. cui titulus: *De Moneta, ſive Jure condendi nummos* p.617. quum de Principum Beneventanorum nummis agere inſtituit, de aureo nummo Principis Grimualdi hæc habet: *Ejuſdem Grimualdi nummum Le Blancus produxit, quo Salernitani Scriptoris ſententia confirmatur: Eum conſpice* n. 2. *Ibi habes effigiem Principis Crucem ſupra caput gerentis cum litteris* GRIMUALD. *In altera facie ſtemma Crucigerum more nummorum temporibus iis Coſtantinopoli cuſorum; hinc* G, *vel* S, *&* *inde* V, *ſubtus* VII *in circuitu* DOMS CARLVS R. *ideſt Dominus Carolus Rex: liceat tamen dicere, nummum hunc non ſatis exacte expreſſiſſe videtur Le-Blançus. Ejus Ectypon accuratius deſcriptum antea dederat Breventanus: Illuſtriſſimus etiam Eques Pius Nicolaus Garellius Auguſtiſſ. Imp. Caroli VI Bibliothecæ Præfectus, ejuſque Archiatrus, & a conſiliis, nummum eundem aureum in ſuo Muſæo adſervans, ſimile alterum ejuſdem Ectypon ad me miſit: ſed & eundem accepi ex Muſæo Sabbatinio Romano, quare nummum ipſum percuſſum circiter An. Chr* DCCLXXXVII. *rectius expreſſum* n.3. *Lector accipiet. In altera facie legitur:* DOMS. CAR. ℞. *ideſt Dominus Carolus Rex: quum in aliis Chriſtiana Religio occurrat, vel ſi mavis: Salus Regni: in imo non* VII, *ſed* VIC *legitur, ideſt: Victoria.* Hactenus Muratorius, cui, quod ejus nummi exactiorem formam ſpectat, tot graviſſimis teſtibus, repetitiſque ex ejus Ectypo deſcriptionibus comprobata n, quis fidem negare unquam auſerit? imo poſt Muratorii ſolertiam, nulla.n amplius de Le-Blanci nummo rationem habendam eruditi omnes plenis ſuffragiis pronunciabunt. At Le-Blancum eum eſſe ego ajo, qui ſuam nummo fidem ſervavit: Unde ſciam, quæris? ex ipſo aurei nummi Ectypo, quem ego nactus, penes me nunc ſervatum, atque exactiſſime expreſſum, heic conſpiciendum exhibeo.

Ac quum ſemel in nummariam rem inciderimus, inferioriſque ævi monumenta obiter heic attigiſſe opus fuerit, laudem, quam præfati nummi occaſione, Muratorii diligentiæ, quamvis inviti imminuere viſi ſumus, integram, ſummamque ex aliis nummis libentiſſime ſervatam volumus, quos ipſe ad eoſdem Beneventanos Principes pertinentes eodem loco protulit. Iis unum & alterum, qui viri doctiſſimi diligentiam effugerunt, hactenus mihi addidiſſe contigit, ſpes etiam fit locupletiorem hanc noſtram Gazam me effecturum, ut tertii voluminis

materia

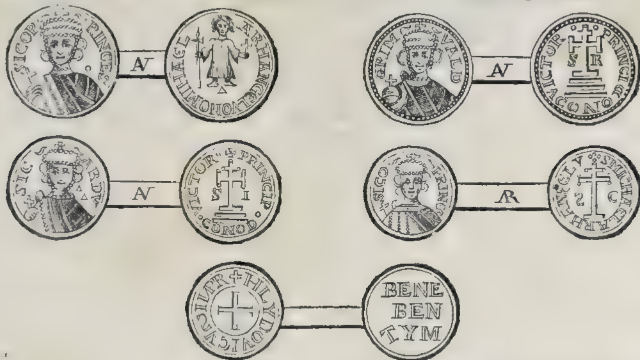
Sed leviora fortasse isthæc, quibus secundarum dumtaxat partium idoneus Actor probari queam. Illud vero mihi omnino verendum, ne primas pari felicitate egisse videar. Erunt certe, qui, quum Antiquitatis studium adeo nostro ævo fervere visum sit, ut innumeris Virorum clarissimorum vulgatis lucubrationibus, absoluta undequaque res censeri debeat, opus meum elato supercilio, summo etiam cum fastidio sint excepturi, nec deerit fortasse, qui vix tantum lecto titulo, præpostero judicio, de futuro libri fato Horatianum illud edicet (*a*).

Contrectatus ubi manibus sordescere vulgi
Cœperit, aut tineas pascet taciturnus inertes,
Aut Uticam petet, aut unctus mittetur Ilerdam.

Unum tamen est, quo nec consilii mei, nec laboris mihi unquam pœnitendum fuerit, spes etiam sit, ut & alii probare debeant; me scilicet pro illustranda Patria laborasse.

Qua quidem in re nullam cum A. Albino veniam mihi exoraverim (*b*), sed potius cum Cicerone audere malim, qui cum Commentarium Consulatus sui græce compositum ad Atticum misisset, *in eo*, inquit, *si quid erit, quod homini Attico minus græcum, eruditumque videatur, non dicam, quod tibi Lucullus de suis historiis dixerat, sed quo facilius illa probaret Romani hominis esse, idcirco barbara quædam, & σόλοικα dispersisse: apud me si quid erit hujusmodi me imprudente erit, & invito* (*c*). Ac mihi quidem, ne quid minus latinum, eruditumque excideret, omnis est adhibita diligentia, non autem vernaculo, quem nostratum aliqui maluissent, sermone, sed latine loqui libuit, lingua nempe illa, quæ materiæ cognata mirum in modum ejus dignitatem, sua veluti facie vividius expressam, augustiorem exhibet, Antiquitatesque ipsas, licet unius loci, vel gentis, toto prope orbe, quem adhuc lingua Romanum dicere fas erit, spectandas ostendit. De eruditione autem, non ego is sum, qui *opere in longo nunquam somnum obrepsisse* mihi blandiar, quin etiam gravius alicubi peccantem censoria virga me eruditiores excipient: *at nos qui sequimur probabilia, nec ultra id, quod verisimile occurrerit progredi possumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus* (*d*). Quicquid igitur in me fuerit ingenii, quicquid etiam solicitioris industriæ; id totum ad Patrias Antiquitates præclare illustrandas collatum fateor; quod si res ipsa pro voto, ac labore non cesserit, itaut nec materiæ amplitudini opus, nec operis majestati dicendi elegantia respondisse videatur, ejusdem materiæ conditioni, operisque rationi id tributum velim. Illa enim præ sui amplitudine, temporumque longinquitate exhauriri tota vix potuit; operis vero ratio ea est, *ut non eloquentiæ*

materia isthæc absolutissima reddatur. Interim, quos Muratorius collegit, cum tertii ejusdem voluminis usui uturos iterum exprimendos jam curaverim, pergratum lectori, cui Muratorii opus haud promptum sit, fore existimavi, si ad majorem hujus primi voluminis ornatum heic ei spectandos præberem.

(*a*) Horat. lib. 1. epist. ult.

(*b*) Cum A. Albinus Res Romanas oratione græce scriptitasset, in ejus historiæ principio non jure ab aliquo sibi succensendum dixit, sed veniam sibi omnino tribuendam, si homo Romanus, natus in Latio, cui græca oratio alienissima erat, aliquid in suis libris aut parum composite, aut minus eleganter scripsisset: Juste enim, ac perpulcre Albinum reprehendit Cato: *Næ tu* [inquiens] *Aule nugator es, cum maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare: nam petere veniam solemus, aut cum imprudentes erravimus, aut cum compulsi peccavimus: Tibi, inquit, oro te quis perpulit, ut id committeres, quod priusquam faceres, peteres, ut ignosceretur.* A. Gelius lib. XI. cap. VIII.

(*c*) Epist. ad Att. I. 19.

(*d*) Cic. Tuscul. l. 2. c. 2.

ostentationem, sed noscendorum congeriem polliceatur; & boni consulat Lector oportet, si notitiam Vetustatis modo nostris non obscure, modo ipsis antiquorum fideliter verbis cognoscat, prout quæque vel enarranda, vel transferenda suggesserint (a).

Cæterum non id præcipue ago, ut in commune universæ Reipublicæ litterariæ bonum, atque utilitatem lucubrationes meas edam, publicaque in causa pro publica laude decertem; quæ tamen si consequetur, mihi erit aliorum judicio perjucunda; sed privata Patriæ meæ monumenta, res gestas, decora omnia persequi propositum mihi fuit. Digna sane res, atque, si ex externis quoque hominibus laus ulla manare debeat (nam ex nostratibus mihi certam vindicaverim,) non quod Patriam duntaxat pro viribus exornaverim, tribuendam mihi velim, sed quod magnum illud simul animo intenderim (uberrimum certe laborum meorum, atque optatissimum fructum,) ut patefacta, ac veluti ob oculos posita Patriæ dignitate, omnium Civium animos, ut ea perpetuò dignos se probent, vehementius excitarem. Si enim unius Civis publice commendata, præmioque affecta Virtus CETEROS AD BENE FACIENDVM IN REPVBLICA PROVOCARE debet, ut ex Aquilejensi lapide initio auditum fuit, onerosus magis universis Civibus esse videtur suæ Patriæ splendor, ut dum ex illa quoddam privati decoris genus sibi tribuere gestiunt, illam vicissim rebus pro cujusque loco, munere, ingenio bene gestis ornare amplius enitantur.

DISSER-

(a) Macrob. Saturn. l. 1.

DISSERTATIO PRIMA
De Urbe Beneventana.

IVLIAE . AVG. IMP. CAESARIS
SEPTIMII . SEVERI . PII . PERTINACIS
AVG. ARAB. ADIAB. PART. MAX
MATRI . AVGVSTI
ET . CASTRORVM . COLONIA . IVLIA
CONCORDIA . AVG FELIX . BENE
VENTVM . DEVOTA . MAIESTATI
AVGG. IN . TERRITORIO . SVO . QVOD
CINGIT . ETIAM . CAVDINORVM
CIVITATEM . MVROTENVS

ILLUSTRANDIS Beneventanæ Urbis Antiquitatibus operam daturus, quum id potiſſimu m literatorum marmorum ope, atque fide mihi exequendum conſtituerim, Lapidem hunc (qui in univerſo opere ſolennis mihi mos erit) priori huic Diſſertationi quendam veluti titulum inſcripſi. Ut autem ex ampliſſimo Beneventanorum lapidum Theſauro eum præ inſignioribus aliis primo loco ſelegerim, non tam ſuaſit eorum, qui in eo celebrantur Auguſta dignitas, quam honorificentiſſima, quæ ibidem opportune occurrit, mentio Beneventanæ Urbis omnino effecit. Ex ea enim, quandoquidem longa rerum percurrenda ſeries, ampliſſimaque temporum gradatim mihi erunt metienda intervalla, oſtium veluti patere animadverti, quod inobſervatum tranſilire nefas fuerit, ejus vero limine non ante deſerere deberem, quam de ejuſdem Urbis Origine, Colonia, Nominibus, Fortuna, Rebuſque generatim aliis, quæ ad Beneventanas Antiquitates univerſas dignum neceſſariumque apparatum præſtabunt, accurate diſſeruiſſem. Prior itaque hæc Diſſertatio in tria capita dividetur, quorum primum originis tempus, conditorem, ac diverſorum Nominum rationes explicabit: in ſecundo de Romanorum Colonorum deductionibus pluries eo factis, noviſque ejuſce rei cauſa aſſumtis cognominibus agendum erit: atque his omnibus, quæ ad Beneventanas res attinet, rite abſolutis, ipſe tandem lapis, unde hactenus differendi occaſionem mihi paravi, peculiares quaſdam obſervationes poſtremo capite ſibi jure merito vindicabit.

CAPUT PRIMUM
De Beneventanæ Urbis origine, ejuſque Nominum ratione.

LIcuit olim Ethnicis Scriptoribus ſuarum Urbium origines ad Deos auctores plerumque referre, ac miſcendo humana divinis, ut illarum primordia auguſtiora facerent, plura poeticis magis decora fabulis, quam ex incorruptis rerum geſtarum monumentis deprompta in vulgus proferre: at quum id tandem vera, quæ Dei Opt. Max. beneficio mortalibus affulſit, religione vetaretur, nihil apud omnes omnium ætatum, quæ ab Chriſtianæ Fidei ortu hactenus effluxere, Scriptores antiquius fuit, quam, quum de quapiam Urbe ex inſtituto agendum ſibi eſſet, refutare quidem, aſpernarique quicquid in illius originibus Idololatriæ labe fœdatum, commentitiumque inveniſſent, ea tamen omnia retinere, ac probare omnino, quibus eæ origines ſplendidiores efficerentur. Hinc quod temporis vetuſtatem ſpectat, quandoquidem prio-
rem

rem mundi ætatem, quæ generalem Cataclyſmum præceſſit, pervadere haud liceret, jam ad ipſum uſque Noeticum ævum quarundam Urbium origines a pleriſque extolli cœptæ: inter quas Beneventum (Beneventanis tamen ea re nunquam ſibi blandientibus) numeraſſe exotico Scriptori aliquando libuit (a): quod vero attinet ad Conditorum nobilitatem, quot ex unius Trojanæ Urbis everſione, ejuſque cineribus exortas per univerſam Italiam Urbes cum ipſa Urbium principe Roma celebravit Antiquitas, hodieque Poſteritas jactat? *Quid intereſt* (ajebat Seneca (b) *enumerare Antenorem Petavii conditorem? Quid Diomedem, alioſque, quos Trojanum bellum victos ſimul, victoreſque per alienas terras diſſipavit? Romanum Imperium auctorem exulem reſpicit, quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem neceſſitas, & Victoris metus in Italiam detulit*: Hinc a Trojano Capy, Capua, in cujus agro ipſa quoque erga naſcentem Cæſaris tyrannidem adulatio vetuſtiſſimum conditoris ſepulcrum invenire, aut potius comminiſci olim ſcivit (c), quid plura?

Tu quoque litoribus noſtris Æneia nutrix
Æternam moriens famam Cajeta dediſti. (d)

Cum vero ex Trojanis Heroibus non alii fortaſſe ſuppeterent, ad Græcos quoque res ipſa ſe vertit, qui illuſtrem apud poſteros famam ex eodem Trojano bello ſibi pepererunt. Horum certe agmen Diomedes ipſe ducit, quem ex eodem bello reducem, inque Italiæ oras ſecedentem, plures quidem Urbes (quod ſpeciatim Seneca paulo ante obſervabat) ſibi vindicant conditorem. At in ejuſmodi rebus ſelecto quodam, quod mediocritatem præcipue amet, judicio opus erit, vitanda vero temeritas illa, quæ in alterutra plerumque extremitatem dilabi ſolet. Cum enim ex remotiſſimis illis, ac fabuloſis ætatibus nihil plane certi, quod ad populorum, urbiumque origines pertinet, parum etiam, quod ad veri ſimilitudinem accedat, noviſſe detur, non omnia arbitratu noſtro comminiſcenda erunt; contra vero nemo, niſi intemperantioris critices, vel aliena carpendi libidini plus æquo indulgeat, jure egiſſe videbitur, qui rem ita, ut audit, fuiſſe, ex indubiæ proſus fidei monumentis, ſibi oſtendi poſtulabit. Danda eſt hæc poſteritati venia, ut ſolis conjecturis, quibuſdam veluti admotis faculis magnum aliquid ac præclarum, quo patrias origines nobilius extollat, in ſumma Antiquitatis caligine ſibi quærat: quod ſi ad conjecturas ipſas aut deducendas, aut confirmandas Veterum Scriptorum accedat auctoritas, nihil profecto deerit, quo minus confecta res eſſe videatur: hos certe non ſolum Patronos optimos, ſed locupletiſſimos etiam quoſdam veluti prædes habemus, ut de qua re ſtatuerimus, fidem noſtram omnino liberaſſe videamur: quanti enim illorum teſtimonia feciſſe oportebit, quos ipſa nobis commendat antiquitas: neque vero in iis omnibus, quæ poſterorum memoria digna eſſe cenſebant, aliquid privato ex ingenio, Poetarum more, deprompſiſſe, ſed majorum commentarios, publica tabularia, graviſſimas conjecturas, perpetuam, atque in omnium ore pervulgatam rerum famam ſequutos putare debemus: atque hæc breviter in anteceſſum animadvertiſſe opus fuit, ut quæ de Beneventanis originibus probanda magis videretur, tutius ſententia conſtaret.

Beneventanæ itaque Urbis conditorem, Diomedem Ætoliæ Regem fuiſſe, veterum monumentorum fide, receptiſſimorumque auctoritate Scriptorum ſatis certum, vulgatumque tradit C. Julius Solinus (e), confirmantque Servius, Stephanus, Procopius (f), reliquique ad unum pene omnes poſterioris ævi Scriptores. Is cum e Trojano bello rediret, in quo fortitudinis laude

(a) Rei narrationem exequitur Mazza De reb. Salernit., quam tamen, cum ex neſcio quo Rabino Helino auctore excepta fuerit, merito inter Rabbinicas, ſive nugas, ſive fabellas rejiciendam cenſemus.

(b) De Conſolat. ad Matrem. cap. 7.

(c) Vide Sveton. in Jul. c. 81.

(d) Virg. Æneid.

(e) Polyhiſt. cap. VII., ubi illuſtriorum Italiæ Urbium origines luculenter explicat, de iiſque fidem ſibi demereri jam ante in Præfat. Operis ſategit; hæc enim ibi ſunt: *Addita ſunt nonuulla etiam memoratu digna, quorum auctoritas de ſcriptoribus manat receptiſſimis: quid enim proprium noſtrum eſſe poterit? Cum nihil omiſerit antiquitatis diligentia, quod intactum ad hoc uſque ævi perſeverat; quapropter quæſo te, ne de præſenti tempore editionis bujus fidem libres, quandoquidem veſtigia veteris monetæ perſecuti, opiniones univerſas eligere maluimus, potius quam innovare.*

(f) Servius Æneid. VIII. v. 9. hæc habet: *Diomedes, poſtquam reperit ira Veneris a ſe vulneratæ uxorem Ægialeam apud Argos turpiter vivere, noluit reverti ad Patriam, vel, ut dicitur ab adulteris perturbatus, ſed tenuit partes Apuliæ, & edomita omni montis Gargani multitudine, in eodem tractu Civitates plurimas condidit, nàm, & Beneventum, & Æquumtuticum ipſe condidit, & Arpas, quæ & Agrippa dicitur, ad quam nunc Venulus mittitur*: Eadem ferme repetit Servius Æn. XI. v. 246. atque ad memoratas antea Urbes Venuſiam quoque, nec non Canuſium, & Venafrum ab Diomede conditas addit: Stephanum, & Procopium opportuniore loco mox proferam.

de cumprimis ab Homero celebratur, nihil tamen commilitantibus ſuis felicior fuit, quos æqua omnes aſperrima ſors a patriis laribus extorres, in varias peregrinaſque regiones jactavit. In Apuliæ oram appuliſſe Diomedi contigit; ac primum, ejectis indigenis, aut verius hoſpitii jure a Rege Dauno exceptus in Gargano monte conſedit; ex cujus finibus paulatim in propinquas regiones pervadens, novas Urbes, quibus ſuæ gentis propagatæ coloniæ conſiſterent, certis locis exædificandas curavit. Inter has, poſt Argos, quam Agrippam de Patriæ ſuæ nomine appellavit, Beneventum eminet, quod tum Maleventum vocari Conditori ſuo placuit: has autem Urbes omnes (ne cui fortaſſe mirum id, aut etiam inveriſimile videri poſſit) ſatis virium ut conſtrueret, nec minor ſuæ gentis numerus, cui incolendæ traderentur, Diomedi aderat, qui ſociorum, militumque non exiguam multitudinem Trojano bello ſuperſtitem, novaſque ſecum ſedes quærentem, fortunæ, peregrinationiſque ſuæ comitem habuit. Præterea, haud certe ejuſmodi fuiſſe tum eas Urbes nobis perſuaſerimus, quales deinde, prolatis cum ipſa ſimul propagata Civium multitudine pomœriis, optime inſtructas vidit poſterior ætas: quaslibet enim Urbes cuncti ſcimus, exiguis profectas initiis longo poſt tempore ad magnitudinem ſuam perveniſſe; qua in re ſolius Romæ exemplum attuliſſe ſufficiat, quam, dum Romulus Paſtorum aliquot collecta manu condendam curat, exordia profecto ſua puderet aſpicere; quæ tamen ſequenti tempore, tum aliis rebus omnibus, tum præſertim ingenti Civium numero, mœnium amplitudine, ædificiorum denique majeſtate univerſi Terrarum Orbis imperio digna prorſus ſedes fuit viſa.

Et ſane Diomedis opus Beneventum fuiſſe, non ſola probat veterum Scriptorum auctoritate, ſed ipſæ quoque, nec certe leves confirmant conjecturæ. Harum priorem vetuſtiſſimum ipſum, quod etiamnum obtinet, Beneventanæ Urbis Stemma ſuppeditat, *Apri* videlicet ſimulacrum. De qua re antea audire præſtat Procopium lib. I. Bel. Got. ita diſſerentem: *Hæc ſane Civitas* (Beneventum) *poſt Trojæ captivitatem a Diomede Tydei filio Argis pulſo fuit ædificata: in qua monumenti gratia Apri Calydonii dentes dereliquit a Meleagro patruele ſuo olim interfecti, qui temporibus etiam meis illic ſpectantur, oppidoque mirabiles, quum eorum circumferentia tribus haudquaquam minor ſit ſpithamis, & in lunarem formam ſunt retorti*. Hæc poſtrema, quæ habet Procopius fidem ſibi mutuari videntur ex antiquioris ævi Scriptore Pauſania, qui in Arcadicis cap. 46. ex ejuſdem Apri dentibus unum in Bacchi delubro aſſervatum quoque refert, qui falcata forma, tanta inſuper præſtabat longitudine, ut *trium pedum regionum* menſuram excederet (*a*). Si quis autem has veluti fabulas rideat (*b*), dignaſque cenſeat, ut poetis ſolis celebrandæ relinquantur, quod de eodem Apro eleganter præſtitit Ovidius *Metam.* 8., non ægre id tulerim. Scio commentitia plura in Græcorum Hiſtoriis (cujuſmodi ſemper fuit ejus gentis Scriptorum ingenium) ac plane fabuloſa miſceri: *Apud Herodotum Patrem Hiſtoriæ* (ut ipſe Cicero aliquando obſervabat (*c*),) *& apud Theopompum ſunt innumerabiles fabulæ*: quid igitur? nutabitne in cæteris omnibus ejuſmodi Scriptorum fides, ac tota ſpernetur auctoritas? non ita quidem ſi æquiſſimum ejuſdem (*d*) Ciceronis judicium de hac ipſa re ſequi velimus: immo & ſub fabulis ipſis latentem aliquando rerum geſtarum veritatem deprehendere facile fuerit, & perſcrutari omnino licebit. Hinc mihi ex Procopii loco verum, certumque illud noviſſe juvabit, ab ejus nempe ævo, de Diomede Beneventi conditore non ſolum exploratam, quæ ab omnibus literis mandaretur, rem haberi, verum etiam inſigni monumento, præſenti veluti teſte, rem ipſam confirmari: ſiquidem Calydonii Apri dentes ibi a Diomede relictos non jactare ſolum Beneventani, ſed plane apud

(*a*) Et cautior ſane Procopius, qui tribus ſolis contentus ſpithamis veriſimiliora nobis tradere voluit: *Spithama* enim Græcis, quæ Latinis Dodrans, duodecim conſtat digitis, unde apud Plin. l. 7. 12. *Triſpithamæi* Pygmæi narrantur ternas ſpithamas corporis altitudine, hoc eſt, ternos dodrantes dumtaxat æquantes.

(*b*) Tum Pauſaniæ, tum Procopii non fabuloſam, ſed veram narrationem accepiſſe videtur Ill. Spanhemius, qui in de Præſt. Numiſm. Diſſ. I. p, 10. edit. Elzevirianæ 1671. poſtquam ejuſdem Apri dentes, qui, teſte Pauſania in Arcadia ſervabantur, ex eodem auctore in Urbem dein ab Auguſto delatos confirmat, non eoſdem tamen ipſos fuiſſe animadvertit: *qui Procopii ætate Beneventi adhuc viſebantur, quippe quos ille a Diomede in eam Urbem translatos refert*.

(*c*) De Leg. l. I. cap. I.

(*d*) Sane Cicero quum in libris de Rep. commentitium quid aſſeveraſſe notaretur, ſic ſe excuſat apud Atticum lib. 6. ep. I.: *Illud de Flavio, & Faſtis, ſi ſecus eſt, commune erratum eſt, & ut belle* ἠπόρηκας, *& nos publicam prope opinionem ſecuti ſumus; ut multi apud Græcos: quis enim non dixit* Εὔπολιν τὸν τῆς ἀρχαίας, *ab Alcibiade navigante in Siciliam, dejectum eſſe in mare; Redarguit Eratoſthenes, adfert enim, quas ille poſt id tempus fabulas docuerit: num idcirco Duris Samius, homo in hiſtoria diligens; quod cum multis erravit, irridetur? Quis Zeleucum leges Locris ſcripſiſſe non dixit? num igitur jacet Theophraſtus, ſi id a Timæo familiari tuo reprehenſum eſt?*

apud ſe ad eam ætatem incolumes ſervatos exteris oſtentare ſolebant: de hujuſce rei fide non certo; dubium tamen nullum eſſe debet, quin non aliunde, quam ex ipſo Apro Diomedæo Beneventanæ Urbis ſtemma, ſuam originem non heri, aut nudius tertius, neque etiam ab ipſa Procopii ætate, ſed a vetuſtiſſimis uſque temporibus habuiſſe videatur.

Atque hunc plane Aprum etiamnum ſpectare licet, qualem Veteres Beneventani ſplendidiſſimum ac venerandum prope ſuæ Originis monumentum effigiendum curarunt; atque ære inciſum in hujus Voluminis fronte, ſeu titulo præſentem cernis, Hoc inſigne e Pario marmore Toreuma inter vetuſta plura monumenta, quæ terræmotum, barbaricarum vaſtationum, aliiſque cauſis peſſumiere, bono Beneventanæ Urbis fato ſervatum, ne detrimenti aliquid caperet, optimo majorum noſtrorum conſilio in marmorea Turri Campanaria Ædis majoris cum aliis antiquitatis reliquiis affixum habemus. Sculpturæ elegantia, quam vix ad Archetypi excellentiam ærea hæc tabula expreſſam ſimulare valuit, ſummæ illius vetuſtatis argumento eſſe poteſt, quæ non modo de ſequioribus ſæculis cogitare vetat, immo etiam cultiſſimæ ætatis opus nobis exhibet. Amplius vero id certum ſuadet tum ſertum illud, quod e capitis vertice in utramque faciei partem concinne pendet, tum etiam ſtola, quam medio tergo impoſitam, ac per latera deſcendentem Aper ipſe gerit: conſueta in his ornamenta agnoſcere proclive eſt, quibus victime ad gentilium ſacrificia immolandæ inſtruebantur; ut jam de prioribus ſæculis, quæ ubique Idololatria obtineret vix erit dubitandum. Nec tamen ex iiſdem argumentis, unde ejus tabulæ remotiſſimam antiquitatem conjectare jam licet, illud modo conſequenter incertum, an rectæ in Apro ipſo Beneventanæ Urbis ſtemma contineri videatur, vel potius, quo ritu, quove ornatu victima quæpiam ad Sacrificium admoveri ſoleret, eadem nobis tabula conſpiciendum exhibeat: etenim nullus, ut jam video, in tabula Sacrificii apparatus, ſed unice Apri ſimulacrum rem totam complet, ut exinde quale fuerit Sculptoris conſilium manifeſte appareat; Aprum nempe ipſum ita efformandi, ut ex ejus effigie Beneventanæ Urbis origines non memoriæ ſolum, ſed poſterorum quoque oculls commendarentur; neque etiam temere illud fuit, ſertum, ſtolamque Apro adjungere, cui ſacrum aliquid, ac religione dignum ineſſe putabatur, propterea quod ingens præter naturam moles, monſtri inſtar illum commendaret, immo divinitus in Ætoliam immiſſus vulgo traderetur.

Alteram conjecturam ex his Feſti verbis deſumere modo licebit: *Auſoniam*, inquit, *appellavit Auſon Ulyſſis & Calypſus filius eam primam partem Italiæ, in qua ſunt Urbes Beneventum, & Cales, deinde paulatim tota quoque Italia dicta eſt Auſonia ab eodem Duce*: Scio in hoc Feſti loco poſteriorem Pauli Diaconi manum agnoſci a nupero Scriptore *(a)*; neque etiam illud me latet, antiquiores Trojano bello Auſones jamdiu Italiam tenuiſſe, a pleriſque affirmari; at quod Auſonum originem ſpectat, non video, cur a Feſti ſententia diſcedendum ſit, quam non ſolum Suidas confirmat, ſed Servius quoque, qui eam opinionem veterum quorundam Scriptorum fide probatam fatetur *(b)*: quod quum ita ſit, veriſimile quoque illud videri debet, Beneventanam Urbem, in cujus ſitu eam primævam Auſoniam fuiſſe omnes conſentiunt, conſtitiſſe jam tum, quum Auſonia ipſa eſſe cœperit: etenim, ni Græci, Diomede quidem auctore, eam regionem obtinentes, ſuas ibi Urbes conſtituiſſent, vix Græcus homo, paterno ſaltem nomine illuſtris, non ſolum hoſpitiis jure, verum etiam perpetui incolatus communione in illorum lares ita demum fuiſſet receptus, ut poſt Diomedis obitum, vel dominatione ſibi tradita, vel rebus egregiie geſtis novum Auſoniæ ab ſe nomen in eandem regionem invexerit.

Hæc vero Beneventanarum originum, quæ hactenus jecimus fundamenta, nequicquam everti, aut ſaltem labefactari poterunt contrariis tum Euſebii, tum Eutropii auctoritatibus, quandoquidem Beneventi initia ſerius ab utroque ſtatuantur. Ac prior quidem *conditam a Romanis Beneventum an.*281. *ante adventum Domini, & ab U. C.* 471. tradit in Chronico: Alter vero Hiſt. lib. 2. temporis ratione accurativs ſupputata, ſub Conſulatu P. Sempronii Sophi, & Ap. Claudii Pulcri, ſcilicet ab U. C. 486. *conditas ſimul a Romanis Civitates, Ariminum in Gallia, Beneventum in Samnio affirmat*. Et ſane manifeſtum utriuſque Scriptoris errorem refellere abtinuiſſem,

(a) Notum eſt eruditis, in id Paulum Diaconum incubuiſſe plurimum, ut Veteres ſcriptores aliquos, interjectis in eorum contextu, atque adſutis, quæ prætermiſſa, aut non ſatis explicata ſibi viderentur, quampluribus narrationibus, obſervationibuſque, locupletare, ſeu verius interpolare laboraret: id quod præter Feſtum, in Eutropii quoque hiſtoria præſtitit, quam uberiorem concinnavit, continuavitque ad ſuam uſque ætatem *in gratiam*, ut ait, *Adilberghæ Deſiderii Regis filiæ, & Conjugis Arechii Beneventani Longobardorum Principis*.

(b) Suidas in ſelectis Hiſtoricis edit. Baſileæ 1564. v. *Auſonius Pontus*. Servius Æn. l. 3. v. 171. & rurſus l. 8. v. 32.

ſem, niſi alieno doctus exemplo, mea plurimum intereſſe animadverterem, ne omnino intacti abire permitterentur: verendum enim fuit, ne incautis, aut antiquitatum non ſatis gnaris Euſebius imponeret, qui aliquarum Urbium primordia cum ſubſequentibus Coloniarum deductionibus plerumque confundens, doctiſſimis quoque viris fucum aliquando fecit (a). Errandi itaque occaſionem tum Euſebii, tum Eutropio fortaſſe præbuit diverſitas nominis, qua diverſas etiam ſibi Urbes pari ambo oſcitantia effecerunt: certe ipſo eodem anno 486., quo primum (ut inferius late obſervabimus) Colonia deducta fuit, quæ ad id temporis Maleventum ſemper audiverat, tum etiam primùm Beneventum eſſe cæpit: quamquam & illud dici poſſit, ut Eutropio hæc ſcribenti in mentem venerit antiquus ille deducendarum Coloniarum ritus, qui non ſecus ac in condendis Urbibus ſervari conſueverat. De eo ritu ita Varro de l.l. lib.4. *Oppida, quæ prius erant circumdata aratro, ab Orbe Vrbes, & ideo Coloniæ noſtræ in literis antiquis ſcribuntur Vrbes, quod item conditæ, ut Roma, & ideo Coloniæ, ut Vrbes conduntur, quod intra Pomærium conduntur.*

Ut ut autem meliorem in partem Eutropii verba accepiſſe libeat, adhuc promptum mihi erit, ut longe ante illam, quam ipſe ſtatuebat ætatem, Beneventum Maleventi tamen nomine celebratam ſatis Urbem ex optimis antiquitatis monumentis extitiſſe probem: utque a poſterioribus ordiar, ſub Conſulatu C. Sulpitii, & M. Poetilii, qui fuit ab V. C. annus 440. antiquiſſimæ, quæ tum in Samnio floreret, Maleventanæ Urbis mentio apud Livium occurrit, memorandique præclaram occaſionem Livio dedit aſperrima illa pugna inter Romanos, Samniteſque eo anno commiſſa, ex qua victi Samnites *Maleventum, cui poſtea Beneventi nomen, profugerunt:* ſed jam ad ipſa Romanæ Reipublicæ primordia aſcendiſſe licet, ubi illuſtriores Romanorum res literis conſignatæ, ejuſdem Maleventanæ Urbis inſigne monumentum nobis ſervarunt: Celeberrima ſub conſulatu K. Fabii, ac T. Virginii an. V. C. 275. Fabiorum omnium cædes fuit, qui a Vejentibus ad Cremeram circumventi, trucidatique *unum* (ut inquit Livius) *prope puberem ætate reliquerunt, ſtirpem Genti Fabiæ, dubiiſque rebus Populi Romani ſæpe domi bellique vel maximum futurum auxilium*. Huic quidem, ut illuſtres Fabii deinceps eſſent, Romana Reſpublica debuit; ſed & reviviſcentem Fabiorum progeniem Maleventanæ illuſtri fœminæ acceptam ſimul retulit, quæ Numerii Ottacilii Maleventani civis opulentiſſimi filia ſuperſtiti Fabio juſtis nuptiis copulata fuit. Teſtes hujuſce rei ſatis locupletes habemus Valerium Maximum, atque Feſtum, quorum verba non pigebit audire: Valerius itaque, ſive quicunque is fuerit auctor Epitomes (b) de nominibus Romanorum, qui poſt librum IX. Valerii in pluribus editionibus adjectus proſtat, hæc habet: *Numerii prænomine ſola familia uſa eſt Fabia, iccirco quod* CCCVI. *apud Cremeram flumen cæſis, qui unus ex ea ſtirpe extiterat, ducta in matrimonium uxore filia Numerii Ottacilii Maleventani ſub eo pacto, ut quem primum filium ſuſtuliſſet, ei Numerii prænomen imponeret, obtemperavit*. Haud aliter Feſtus, cujus item hæc ſunt: *Numerius prænomen nunquam antea in Patricia familia fuiſſe dicitur, quam quum Q. Fabius, qui unus poſt ſex & trecentos ab Etruſcis interfectus ſuperfuit, inductus magnitudine divitiarum uxorem duxit Ottacilii Maleventani filiam ea conditione, ut qui primus natus eſſet prænomine avi materni Numerius appellaretur*. Atque ex binis hiſce monumentis (quæ de noſtra Urbe dum Maleventum olim eſſet, hactenus mihi comperta habui) jam profecto liquet a primis uſque Reip. temporibus non modo Maleventum (quod Euſebio, & Eutropio ignoratum videtur) jamdiu extitiſſe, verum etiam illud obſervatione digniſſimum præclare conſtat, Maleventanos

cives

(a) Dionyſ. Petavius in Rat. Temp. p. 1. l. 4. c. 20. Lugdunenſis Vrbis conditorem ſtatuit L. Munatium Plancum, dum is a U. 711. Galliæ Proconſulatum gerebat, & quidem fidem Euſebii ſatis oſcitanter ſequutus: reclamantibus tamen Lugdunenſibus, qui, teſte Ferrario, ſuæ Vrbis initia ad ann. poſt Diluvium 680, fuiſſe prædicant: at quicquid de ea remotiſſima ætate videri poſſit, certum illud eſt, tum ex Senecæ epiſt. 91. tum ex antiquo lapide [de quo mihi fuſe alibi agendum] non Lugdunenſis Vrbis conditorem, ſed Coloniæ deductorem Plancum fuiſſe.

(a) Valerii maximi genuinum fætum hanc eſſe Epitomem, quæ proinde ejus ſcriptoris librum x efficiat, tenuerunt olim Viri doctiſſimi, quos inter Manutius: ex antiquis mſs. qui varie de eadem epitome præfari deprehenſi ſunt, modo C. Titum Probum, modo Julium Paridem auctorem præferentes, ſuſpicio poſtea apud recentiores eruditos eſſe cæpit, quæ tandem in communem ſententiam ceſſit, opus omnino ad Val. Maximum non pertinere. De C. Tito Probo omnia obſcura, imo ex poſtremis verbis ejuſdem epitomes librariorum ignorantiam ejus commentitii Auctoris efformandi occaſionem arripuiſſe acute conjicit Steph. Pighius in not. ad Val. edit. Plantinianæ 1574., ubi de Julio Paride, veterum mſs. fide, veroſimilius ſentit, qui doctus fortaſſe Libertus aliquis Domus Juliæ decem libros Valerii non tamen Maximi, ſed alterius, qui de lingua latina ſcripſerat, in epitomem contraxit, cujus tantum hunc decimum ſuperſtitem habemus, haud certe contemnendum, quippe qui eodem Pighio judice, antiquitatem non ineruditam ſapit, & ſcholiorum loco ſtudioſis ſervire poteſt ad linguæ, & hiſtoriæ Romanæ cognitionem, rituſque veteres addiſcendos.

cives affinitate cum Romanis tunc fuiſſe conjunctos (a) : quin etiam non temere id affirmaſſe erit, ex Maleventanis primum in Romanorum Remp. cum ingenti divitiarum *Numerii* prænomen ſimul invectum. Et ſane (quo Valerii, & Feſti fides magis conſtet) ejuſmodi prænomen Samnitium Primoribus frequens, ac prope familiare fuiſſe oſtendit *Numerius* alter *Decimus*, qui domo Samnis, genere, ac divitiis inter ſuos princeps celebratur a Livio lib. 22. Quod ſi non honori, haud certe probro ſibi duxiſſent Romani, quorum tunc nomen, vireſque anguſtis adhuc finibus continebantur, ex Samnitico populo matrimonia ſibi quærere, quem omnium, qui in Italia fuerint, populorum fortiſſimum ſibi hoſtem futurum, omnibus tunc etiam & opibus, & potentia præſtare jam noverant.

Sed ne ad Samnites præpropere tranſiſſe videar, rerum, temporumque ordinata ſeries poſtulat, ut ad Auſones redeam; atque hos quidem Græcos & ipſos origine, Auſone Ulyſſis filio eorum Duce, poſt Diomedis adventum, conditaſque ab eo Urbes, mox eò, ubi inter gentiles ſuos quieſcere poſſent, conveniſſe jam conſtat. An vero Maleventum Auſoniis deinde ceſſerit, itaut in eorum poſſeſſionem perveniret, id quidem latet: certum tamen eſt, ut ſuperius probavimus, in ea regione, quæ deinde de illorum nomine Auſonia dicta eſt, Maleventum extitiſſe; neque enim ſine ulla Urbe regio illa eſſe debuit, in qua Auſones conſiſtere ſatis commode potuerunt, neque præter Beneventum, & Cales, vetuſtiorem ibi Urbem aliam fuiſſe conſtat. Illud etiam mihi veriſimile fit, non eos ſolos, quos Auſon ſecum duxiſſet, ſed Græcos omnes, qui Diomede auctore eas Urbes, regionemque univerſam tenere jam cœperant, in unum populum, qui communi Auſonum nomine appellaretur, coaluiſſe: ſtetere autem Auſones, donec adventantibus Samnitibus & regionem, & nomen concedere ſunt coacti: unde de Sabellis ſeu Samnitibus Philargirii illa habentur: *Hi ſunt, qui olim Auſones dicebantur* (b): non quod eodem manente populo nomen tantum mutari contigerit, ſed, quum ad novos poſſeſſores ea regio pertinere cœpiſſet, vetus Auſoniorum nomen in Samnitium tum demum translatum fuerit. Atque pauca hæc de Auſonibus, quæ poſt conditam noſtram Urbem ad ſequentem ejus ſtatum cognoſcendum pertinerent, ex abditioris antiquitatis tenebris obſervaſſe licuit: feliciora jam hinc tempora & populi nobilitate, & rerum amplitudine, & monumentorum tum copia, tum certitudine, quibus præſtant, aggredimur.

Samnites ex Sabinis prodiiſſe Veteres pene omnes tradunt (c), *Sabellos* propterea ad genus ipſum ſuo quoque nomine indicandum initio appellatos: ſed quum ejuſmodi nomen in *Samnitium* deinde verſum fuerit, unde & novum eorum regioni Samnii nomen factum, novi nominis cauſam vel a colle *Samnio*, ubi primum conſederunt, vel ab Haſtæ genere, quæ *σαυνία* Græcis dicta fuit, recentiores omnes Feſti auctoritatem ſequuti affirmarunt: ego vero (niſi mea me fallit conjectura, quam dubiæ Feſti opinioni licebit opponere) tum Sabellos, tum ex eadem prorſus cauſa *Sabinites* olim appellatos dixerim, quod ipſa utriuſque nominis Samnitium, & Sabinitium affinitas manifeſte ſuadere videtur: nihil autem Romanis tam ſuetum, qui elegantiori, dulciorique vocabulorum ſono maxime delectabantur, ut pro *Sabinitibus Samnites* eos vocare cœperint, quod poſtea nomen perpetuo manſit. Profectionis, aut potius ſeceſſionis a Sabinis genitoribus cauſam prolixe refert Strabo, quem heic recitare non vacat. Natali itaque deducti ſolo, novaſque ſibi ſedes quærentes, quum id nonniſi vi agendum ſibi eſſe animadverterent, Auſonios primum armis aggreſſi, eam ſibi regionem incolendam conſtituerunt, in quam etiam de proprio nomine Samnii nomen intulerunt. Exiguis primum contentam finibus, intra quos Beneventanam Urbem, ex qua Auſones ejecti fuere, veriſimile eſt conſtitiſſe, mox viribus pro eorum numero paulatim auctis longe lateque protulerunt, itaut Samniticum nomen, atque Imperium in plures circumjacentes regiones ſeſe diffuderit; donec & ipſo Samnio in duas poſtmodum regiones diviſo, altera ſub eodem Samnii nomine, & Urbibus, & viribus optime inſtructa permanſit, altera vero accepto *Hirpinorum* nomine ſuis primum diſtincta finibus, mox etiam juribus conſtitit, a principali Samnio divulſa. Utriuſque regionis fines heic certos deſcribere ſuper-

(a) Quamquam Populi Romani Quiritium proprium, inter alia plura, *Jus Connubii* fuerit, quo Romanos inter, externoſque Connubia prohibebantur: ut ex Liv. l. 8, 14. & 9, 43. unde illud Senecæ De Benef. l. 4, 35. *Permiſi tibi filiam in matrimonium, poſtea Peregrinus adparuiſti, non eſt cum externo Connubium*. Attamen Populi, aut Senatus permiſſu id jus plerumque communicatum conſtat, ut ex eod. Liv. l. 38, 6., docetque Ulpian. Fragm. v. 4. *Connubium habent Romani cum Civibus Romanis, cum Latinis autem, & Peregrinis ita, ſi conceſſum ſit*.

(b) In Georgic. Virgil. l. 2. verſ. 167.

(c) Hæc fuit Varronis ſententia in de L. L. VI. Strabonis Geogr. l. V. A. Gellii lib. XI. c. I. adeo ut merito rejiciendus ſit Juſtinus Græcæ originis Samnites arbitratus.

ſuperperſedeo, quippe opportuniori loco de iis fortaſſe diſſerendum mihi erit. Samniticæ autem Gentis res egregie geſtas, laudeſque ſpeciatim percurrere poſt tot tantaque tum Veterum, tum recentium Scriptorum teſtimonia, non tam ſupervacuum, quam & ipſum difficile opus fuerit: omnium vero laudum veluti ſummam audire ex Eutropio, Oroſio, aliiſque ſufficiet: quod nempe ſi fidem fœderis, quam ſibi Romani ſervari a ſubjectis volebant, ipſi ſubjecti Samnitibus ſervaſſent, aut omnino non fuiſſent, aut Samnio dominanti ſerviſſent. Nec certe Samnitibus aut vires deerant, aut pares viribus animi virtutes, quibus Orbis Terrarum imperio, pro quo tamdiu decertare viſi ſunt, digni haberentur: præclariſſima namque ſunt, quæ de eorum fortitudine, bellicæque laudis ſtudio Veteres omnes memoriæ tradiderunt, quæ apud Livium, Florum, alioſque paſſim celebrantur; ad hæc autem, quod erat potiſſimum, honeſtiſſimis imbuti moribus ad virtutes omnes colendas publicis legibus (a), rariſſimoque eo exemplo, quod apud æmulos quondam Romanos temperantioris Reipublicæ ævo haud invenire promptum erit, juventutem omnem inſtituendam maximopere curabant. At de Samnitibus majoribus noſtris pauca hæc attigiſſe ſatis ſit.

Illud vero heic erit omnino obſervandum, an facta, ut modo dixi, inter Samnites, Hirpinoſque regionum quas ſeorſim incolerent, diviſione, ad Hirpinos deinde Beneventum pertinere cœperit, vel potius in ipſo, ut olim, Samnio locata conſtiterit. Intereſt enim, ne a majoribus ſuis Samnitibus, quorum alumna eadem, & parens dici poterat, Beneventum avulſa, inter Hirpinos detrudatur. Hoc decus Benevento adimere conatus olim fuit Camillus Peregrinus, qui in de Campania Felice Diſſert. I. cap. VIII. Hirpinorum eam Urbem fuiſſe ſtatuit. Peregrini ſententiam, ſuam quoque nuper fecit Franciſcus Pratillus, qui in de Via Appia lib. 4. cap. . . . hoc etiam addidit, neque ſibi hoc tutum videri, ut ejus regionis Urbium principatum Beneventum olim ſibi vindicare potuerit, quem Abellinenſis Urbs æquo, vel potiore jure ei contendere videbatur: quas poſtremo nugas adjecit Pratillus, poſtquam Peregrini ſententiam falſam oſtenderimus, nugaciſſimas merito appellandi locus erit. Quod igitur ad rem attinet, Peregrino fucum feciſſe videtur Plinii locus in H. N. lib. 3. cap. II., ubi hæc leguntur: *Cætera intus: in ſecunda regione Hirpinorum Colonia una Beneventum, auſpicatius mutato nomine, quæ quondam appellata Maleventum*: quanta vero tum in aliis, tum maxime in præſenti re Plinio habenda ſit fides, non eruditorum dumtaxat, ſed ejuſdem Plinii judicio noviſſe ſufficeret (b). Mihi tamen illa ſpeciatim exequi libet, quæ falſam hujus loci lectionem, vel falſum Plinium manifeſte demonſtrant. Primum igitur mendum in Plinii verbis jampridem ſuboluit Cluverio, qui pro: *Hirpinorum Colonia una Beneventum* legendum putavit: *Hirpinorum Colonia nunc Beneventum*, ut ſequentibus reſponderet: *quæ quondam Maleventum*: at non is omnino rem acu tetigiſſe videtur. Alia enim, poſt dictionem *una* in Plinio erant ante Beneventi vocabulum, quæ quum excidiſſent, ne lacuna aliqua intercederet, facile eum eadem dictione *una* Beneventum coaluit. Cur ita ego judicem, veriſimilis ratio in promptu eſt: non enim Plinius unam tantummodo Colo-

(a) De Samnitum legibus ad mores pertinentibus hæc habet Strabo l. I. *Legem honeſtam quidem, & quæ ad virtutem vehementer excitet, Samnitibus extare ferunt; haud enim filias ſuas quibus collibuerit, nuptum dare fas eſt: Verum quotannis decem præſtantes decerni Virgines, ac optimos totidem adoleſcentes: ex iis primam primo locari, ſecundam ſecundo, & ita deinceps: hoc pacto, quod ſi is, qui primam accepit, honeſtam inſtitutionem mutaverit in deterius, habitus contemptui per ignominiam eſt, & ei locata adimitur.*

(b) Scaligerorum [verba ſunt Reineſii in App. Epiſt. cap. 4. edit. Jenæ 1670. p. 316.] de Plinii in naturali hiſtoria fide & auctoritate judicio, quod paſſim repeti ſciunt docti, nimirum *laudem multæ lectionis, & laborioſarum convaſationum merito ei tribui, eruditionis, & rerum, quas profitetur cognitionis non item*, nemo temere contradixerit, non enim adhibuit in excerpendis auctoribus diligentiam competentem, & narrationes ſæpe ſuas e diverſis etiam pugnantibus, incertis, fabuloſis, ſuperſtitioſis contexuit, unde nonniſi inconditus Cinnus ſententiarum, & falſimoniarum conſtrui potuit: peccavit etiam alia, quæ notaſſe nos lib. 3. c. 5. ſatis ſit: Hactenus Reineſius: At Plinio nuper ſtrenuum ſe præſtitit Patronum Etruſcæ Cortonenſium Academiæ ſocius in Diſſert. De lapidibus relata in Tom. V. edit. Rom. diſſert. I., cujus initio præjudicatam veluti adverſus Plinium opinionem ab eruditorum mentibus removere ſatagit, nihilque contra illius auctoritatem gravius, ac fide certius, experientia ipſa habendum eſſe contendit. Diverſarum partium de Plinio judicium ita tranſigendum eſſe ego ducerem, ut ne illâ, qua Antiquitas omnis digna eſt reverentia, omnia indiſcriminatim, atque inconſulto excipiamus, ſed ea dumtaxat reprobaſſe, ac, dum opus fuerit, reprehendiſſe quoque liceret, quæ fidem omnem manifeſte excedere, vel melioribus teſtibus refelli poſſe videntur. Atque hanc plane ſententiam prior ipſe contra ſe tulit Plinius, cujus de Geographia jam agere inſtituentis illud in proemio d. lib. 3. effatum eſt: *haud ullo in genere veniam juſtiorem eſſe*: recte enim noverat non alia ſcribendi materia frequentius errari poſſe, erratumque ab ſe fortaſſe non abnuit, maxime quum ex aliis auctoribus [ut c. V. ſubdit] *nec ſitus, origineſque perſequi facile ſibi fuerit.*

niam in Hirpinis adeo ſignate ſtatuere poterat, cui omnino compertum eſſe debuit alteram in eadem regione Coloniam extitiſſe Abellinum (*a*). Cur etiam Plinius Hirpinorum regionem memoraſſe contentus, nullum de Samnio verbum, quæ celebrior regio erat, eo loco facere prætermiſiſſet? Plura itaque, ne Plinium aut mendacii, aut oſcitantiæ redarguamus, is eo loco ſcripſerat, quæ fortaſſe poſt commemoratam Hirpinorum Coloniam *unam Abellinum*, ad finitimam Samnii regionem, in qua Beneventana Colonia ſita erat, pertinebant.

Hæc ſi cui non probantur, ſinceraque eo loco Plinii lectio haberi velit. jam deterior erit Plinii cauſa, cujus teſtimonium facile erit falſitatis convincere: utque rem altius repetamus, ſtetiſſe in Samnio Beneventum tum ante, tum poſt Hirpinorum a Samnitibus ſeceſſionem ſatis conſtat: certe Livius l. 9. c. 27. quum prælium illud inter Romanos, Samniteſque acerrime commiſſum C. Sulpitio, & M. Poetilio Coſ. an. U. 440. retuliſſet: *Omiſſo*, ſubdit, *certamine cædi, capique Samnites, niſi qui Maleventum, cui nunc Urbi Beneventum nomen eſt, profugerunt*: qua ex re adeo certum haberi debet, ad Samnites ipſos Beneventum pertinuiſſe, ut nihil contra ineptius putari queat, quam eoſdem e prælio fugientes in externa Urbe ab victoribus Romanis ſe ſe tutos exiſtimaſſe, atque aliorum, quam propriæ Gentis fidei tam facile ſe commiſiſſe. At ne ſolis conjecturis res confici videatur, fuiſſe in Samnio Beneventum tum quum in eam Urbem Romani primum Coloniam deduxiſſent, præclare teſtatur Livius epit. xv. *Coloniæ deductæ: Ariminum in Piceno, Beneventum in Samnio*: nec ſecus habetur ex Eutropio lib. 2. Et ſane plurimum ſua intereſſe Romani putarunt, ut ea primaria Samnii Urbe aliquando potiti, Colonorum deductione reliquam regionem ab inſtaurando bello deterrerent, in ſuoque obſequio continerent: hinc cum Samnium ipſum ſub ſecundi Belli Punici initia Hannibal devaſtaturus ingrederetur, ſatius habuit Beneventanam expugnaſſe Coloniam. Polybium audire præſtat: *Pœni*, inquit lib. 3., *devaſtatis prædictis locis, ſuperatoque Apennino Samnium tranſeunt in fœcundiſſimam Italiæ oram* (*b*) *& longo jam tempore bellorum expertem, ubi tantam commeatus rerumque neceſſarum copiam nacti ſunt, ut nec quotidiano uſu, nec continua devaſtatione abſumere prædam poſſent; hinc & Beneventum Romanorum Coloniam depopulantur*. Vides igitur non priore tantum, vetuſtiſſimaque Samnitum dominantium ætate, verumetiam poſt deductam ab victoribus Romanis Coloniam, nunquam inter Hirpinos, ſed intra ipſius Samnii fines Beneventum perpetuo recenſeri.

At, inquies: non antiquiora hæc tempora ſpectabat Plinius, qui in Italia deſcribenda novam formam ab Auguſto inſtitutam ſequendam ſibi propoſuit: *qua in re* (inquit lib. 3. cap. v.) *præfari neceſſarium eſt auctorem nos Divum Auguſtum ſequuturos, deſcriptionemque ab eo factam Italiæ totius in regiones undecim*. Quocirca verum illud eſſe poteſt, quæ in Samnio hactenus ſteterat, Beneventanam Coloniam in hac Auguſti recenti deſcriptione intra Hirpinorum fines fuiſſe conjectam. At ſi unius Plinii teſtimonio de hac re judicandum eſſet, facile illi fides eſſet accommodanda: ſunt tamen quæ de ejus fide non ſuſpicari tantum nos ſinunt, verumetiam manifeſtam ipſius falſitatem oſtendunt. Enimvero quum Auguſtus rerum potitus novam Romani Imperii formam conſtituens, Italiam omnem in regiones undecim diviſiſſet, nullam de Hirpinis, qui cum aliis populis in quarta regione accenſendi erant, bene vero de Samnitibus ſolis mentionem injecit, quos cum Frentanis, Pelignis, Marſis, & Veſtinis in eadem quarta regione conjunxit, ut ex deſcriptionis forma (*c*) plane conſtat. Cur autem Hirpinos præterierit Auguſtus, veriſimilis illa cauſa videri poteſt, quod vix ejus Gentis ſuperſtes tum nomen fuerit, quam ſenſim defeciſſe etiam ex aliorum, præter Plinium, ejus ætatis Scriptorum ſilentio conjectura mihi eſt, itaut ea regio, quæ poſt factam a Samnitibus progenitoribus ſeceſſionem Hirpini incolebant, eidem rurſus acceſſiſſe Samnio, coaluiſſeque cenſenda ſit. Id certe ſuadet quoque ardens ille Cornelii Syllæ conatus, quo is in univerſam Samniticam Gentem, ad quam Hirpinos pertinuiſſe conſtat, extremam cladem inferre aggreſſus, regionem illam cum reliquo Samnio immani

(*a*) De Abellinenſi Colonia hæc ſunt ex Frontino: *Abellinum muro ducta Colonia lege Sempronia. Iter populo non debetur: Ager ejus Veteranis eſt adſignatus*.

(*b*) *Infœcundiſſimam Italiæ oram* habet Veneta editio Aldi an. 1521. ac aliæ, quas vidi editiones; ſed perperam omnino: ſi enim infœcundiſſima Samnii ora fuerit, cur tantam commeatus, rerumque copiam inveniſſent Pœni? Præterea Samnitium agri ſuapte natura fertiliſſimi, quos hodie dum ſpectamus, manifeſtum mendum oſtendunt. Hinc illud *in* aut in Textu Polybii redundat, aut præpoſitionis loco fungi debet, a ſequenti dictione ſeparatim ſcribendum.

(*c*) Populos in hiſce XI. regionibus ab Auguſto definitis contentos ita exhibet Panvinius de Imp. Roman. pag. 685. edit. Ven. an. 1558. *Quum Italiam Cæſar Auguſtus in* XI. *regiones diſtribuit: quarum prima Latium vetus, novumque cum Campania fuit*. II. *Picentes*. III. *Lucani, Brutii Sallentini, Apuli*. IV. *Frentani. Marrucini, Peligni, Marſi, Veſtini, Samnites, & Sabini*. V. *Picenum*. VI. *Umbri*. VII. *Etruria*. VIII. *Gallia Ciſpadana*. IX. *Ligures*. X. *Venetia, Carni, Iapides, Iſtrique*. XI. *Gallia Ciſpadana*.

immani furore delevit. At tenujores illi & numero & viribus, & regione facile labefactati, extinctique sunt, Samnites vero, quorum ampliores copiæ, laxioraque regionis spatia, in pristinum statum, adjecta sibi Hirpinorum regione, facile sunt restituti.

Fuerint vero, si cum Plinio mavis, Hirpini post Augusti quoque ævum superstites, falsum tamen illud omnino erit, ut intra illorum fines Beneventana Colonia consisteret, quam ex locupletissimis ejusdem ætatis testibus in ipso vetere Samnio perpetuo stetisse liquet. Prior itaque Strabo inter Samnii Urbes Beneventum præclare statuit, tum quum Syllæ adversus Samnites immanes crudelitates referens, præter Beneventum, & Venusiam, reliquas omnes Samnii Urbes ab eo deletas memorat. Præclarissum Geographi locum longiusculum licet, multa tamen de Samnitibus luculenta habentem, heic recitare non piget: *Qui* (Sylla) *postquam Italorum rebelliones multis dissipavit præliis, hos* (Samnites) *ferme solos consistentes, & in unum adversus Romam conspirantes conspicatus, ante illorum mœnia castris locatis eos in pugna obtruncavit, nullis vitam impertiens captis: alios vero, qui arma projecerant ad millia tria, vel, ut alii quatuor in Campo Martio ad ovilia coactos immissis militibus triduo jugulavit: factis inde proscriptionibus non antea destitit, quam Samnitum nomen deleverit, aut ex Italiæ finibus omnes ejecerit. Quum autem de tanta incusaretur iracundia respondebat, magistra sese experientia didicisse, ne ullam quidem pacem Romanis fore, quoad per se Samnites ipsi subsisterent. Itaque per vicos constituta fuere Civitates, aliquæ vero radicitus defecere Bojanum, Esernio, Thelesia Venafro conjuncta, & aliæ tales, quarum ne unam quidem pro dignitate censueris Civitatem; tamen Beneventum, & Venusia probe, & feliciter consistebant.* Hactenus Strabo, qui, quum post Augustum statim scripserit, nihil post hujus descriptionem in Italia nuperrime factam immutatum tradit de Beneventanæ Urbis situ, quam intra Samnium conjectam nobis exhibet. Quid? quod statim post ipsius Plinii ætatem illustriore adhuc testimonio istud idem probare possumus? Straboni igitur non insignem minus Geographum alterum adjungimus Ptolemæum, qui non solum in *Italiæ tabula* Beneventum intra Samnii fines locatum repræsentat, verum etiam quum ad Tabulam VI. Europæ de Italiæ situ cap. I. sermonem habet, in Samniticarum Urbium numerum eam diserte recenset, atque ab iis, quæ Hirpinorum olim fuerant omnino discernit in hunc modum.

Samnitum Civitates	Hirpinorum Civitates
Bovianum	Aquilonia
Esernia	Abellinum
Sepinum	Aculanum
Alifa	Fratuolum
Tuctium	
Telesia	
Beneventum	
Clusium.	

Vides igitur inter duos optimos antiquitatis Geographos medium stantem Plinium, qui quum ab utriusque auctoritate diversus omnino abeat, haud sibi eam fidem demereri amplius auserit, quam Straboni, Ptolemæoque negasse non stultitiæ solum, verum etiam piaculi loco habendum est.

Age nunc, si ad Samnii regionem omni plane ævo Beneventum pertinuisse jam constat, illud quoque experiendum mihi erit, an eadem Urbs Samnii princeps fuisse dicenda sit. Quum vero Beneventanarum rerum, quas hoc volumine illustrandas suscepi, certus temporum statutus sit terminus, quem ab ipsa origine ad postremam Romanorum ætatem conclusum præterire haud licebit, non omnino ad rem hanc conficiendam opportunum duxerim Pauli Diaconi testimonium, qui in De Reb. Longob. l. 2. c.14. universi, quà latissime tum patuit, Samnii Provincias ad Longobardicum Principatum pertinentes recensens, earum omnium caput esse *ditissimam Beneventum* affirmat. Non enim antiquiores ætates illas, quæ Longobardica sæcula anteverterunt, spectasse videtur Paulus, cui quum Longobardorum dumtaxat res ex instituto pertractare propositum fuerit, satis profecto fuit intra ejus ævi spatium se continere, quo Beneventum Longobardorum Ducum, ac Principum delecta sedes, præclarissima deinde ejusdem Principatus Metropolis perpetuo mansit. Ad superiora igitur, ac ipsa quidem vetustissima tempora, de quibus heic quærimus, quum res isthæc sit deducenda, clarius ea certe procedet, si in duas præsertim ætates eadem tempora distribuentur. Dum itaque priorum Samnitum res florerent, non ita prompte pronunciaverim universi Samnii principatum Benevento obtigisse: universum autem appellavi Samnium, quod Samnites ipsos ex situs, locorumque varietate, cognomine

mine quoque inter se diversos continebat. Alios enim Samnites *Pentros*, alios vero *Caudinos* intra unius Samnii fines appellatos fuisse video. Priorum Bovianum extitisse caput facile Livio concesserim, qui lib. 9. cap. 31. Junii consilio res adversus Samnites feliciter gestas referens hæc habet: *Victor exercitus Bovianum ductus: caput hoc erat Pentrorum Samnitum longe ditissimum, atque opulentissimum armis virisque*. At quæ tum Caudinorum Samnitum Urbs princeps? Caudinos enim Samnites a Pentris diversos, quod nemini hactenus observatum fortasse fuerit, ex eodem Livio discere licet, qui lib. 23. cap. 42. sub Marcello Consule a *Samnitibus Caudinis* Legatos ad Hannibalem missos tradit; quumque is Pentrorum Samnitium Bovianum caput commemorarit, an nullum Caudinorum fuisse debuit? non ita quidem: sed quod certis monumentis affirmari nequit, gravissimis tamen conjecturis pronunciare jam possumus, horum Samnitium caput Beneventum fuisse: suadet id quidem loci propinquitas, nam juxta Itinerarium Antonini vix XII. m. passuum Beneventum a Caudio distabat, neque Caudium suis potius *Furcis*, quam Urbis amplitudine famosum, neque alia Urbs ea regionis parte ita præstabat, ut cum Benevento de Caudinorum Samnitium principatu contendere posset. His accedit, quod jam superius memoratum fuit, ex pugna illa, quam a. U. 440. Samnites cum Romanis adverso marte commiserunt, non in aliam eosdem fugientes, sed in Beneventanam Urbem se recepisse, ut proinde illa, dum suæ Gentis Arx, ac propugnaculum haberetur, caput etiam extitisse videatur.

Atque hæc quidem, dum Samniticum staret Imperium, satis verisimilia attulisse licuit: collapsis vero Samnitium rebus, imo excisis jam implacabili Syllæ adversus Samnites furore, illorum viribus, promptum jam fuerit affirmare, universi Samnii principatum in unam Beneventanam Urbem concessisse. Privatum enim Beneventanorum erga Syllam studium, de quo alibi sermo erit, hanc inter communes Samnitium calamitates felicitatem ei peperit, ut (quod ex Strabone modo audivimus) furentis hostis immanitatem evaderet; datumque ei fuerit, ut pristina sorte felix, ac incolumis consisteret. Idque profecto satis fuit, ut contra ipsius Syllæ votum, extincto tunc, ut videbatur, undequaque Samnio, sola Samnio superstes, hujus extincti decus antiquum, nomenque servaret, reviviscentis deinde principatum jure sibi vindicaret. Quod ut certum affirmaremus, duo potissimum effecerunt: primum quidem, quod nulla ex antiquis, celebrioribusque Samnii Urbibus, quæ olim de ejusmodi principatu decertare videbantur, vigente iterum post Syllana tempora Samnio, in pristinum splendorem, dignitatemque restitutæ fuerint, sed labefactati earum status accepta semel, magna deinceps ex parte mansere damna, ut de Boviano, Aliphis, Thelesia satis constat, quarum post eam ætatem nihil florenti Urbe dignum memoriæ subest, atque hodieque, eas quondam fuisse, sola fere nominis, locique testatur memoria. Alterum est, quod jam tum Romanorum Colonia Beneventum deducta esset; quod quum ei omnium florentissimæ, ornamentisque omnibus instructissimæ Urbi, totius Regionis principatum facile comparare debuisset, amplius id eidem a Romana Republica præstandum fuit, cujus plane intererat, universi Samnii Coloniam illam caput esse, cujus tum dignitas, tum Fides erga Populum Romanum satis spectatæ habebantur. Quæ quum ita sint, non mediocriter Beneventanis consultum esse arbitror, si unquam antiqui Samnii principem sese Populum fuisse deprædicaverint, neque antiquitatis ignari, neque omnino ambitiosi, de ea laude redarguantur, quam jure sibi, atque merito vindicasse videntur.

Sed jam de diversis pro temporum varietate Beneventanæ Urbis nominibus agendum mihi erit. Sunt enim, qui præter *Maleventi*, ac postmodum *Beneventi* celebrata satis nomina, & *Samniam* aliquando, nonnunquam etiam *Maletiam* appellatam velint. At quum de singulis hisce nominibus sermonem instituere, eorumque rationes explicare debeam, a posterioribus antè me expediam, quæ nunquam Benevento indita, sed plane fabulosa, ac commentitia esse constans mihi semper fuit sententia. Quod enim ad *Samniæ* nomen attinet, quamvis Festus inter alias Samnitium nominis origines illam quoque afferat, ut ita appellati fuerint *a colle Samnio, ubi ex Sabinis adventantes consederunt*, atque exinde conjectura deduci facile videatur, Urbem de illius collis nomine fortasse nuncupatam, ipsis & sedem, & nomen primum tribuisse, vel etiam eundem collem & Genti, & Urbi proprium nomen peperisse, attamen non sibi recte Festus (pro quo potius Paulum Diaconum in iis verbis agnoscendum malim, ut mox ostendam) constare videtur, dum non in ea sola nominis origine omnino quiescit, sed verosimiliorem aliam eodem loco ab certo scilicet *Hastæ* genere fuisse tradit. Neutram autem Festi sententiam probari posse jam superius observatum, ubi rectiorem de Samnitium nominis origine conjecturam dedimus, itaut nec ad hastam, neque ad inauditum hactenus *collem Samnium* confugiendum sit. Quis enim sibi persuadeat, si unquam a sui primordio *Samniæ* nomen Urbi inventum fuerit, quod aut ei

tradere Samnites, aut ex eo ipsi accipere debuissent, ita subito excidisse, ut ne levissimum illius quidem vestigium in omni antiquitate nobis appareat; stetisset vero, adnitentibus tum maxime Samnitibus ipsis, ut ex ejus Urbis servato nomine tum eorum appellationis, tum originis monumentum ad posteros perveniret. Restat igitur, ut *Samniæ* nomen soli Paulo Diacono relinquamus, qui illud prior usurpavit, non alicujus certe veteris, probatique fide monumenti, sed (quod recte observat *D. Bruzen la Martiniere in Lex. Geogr.*) omnino male intellectis Flori verbis, qui quum *lib.1. cap.16.* Samnitium clades, Samniique vastationes eousque pervenisse scripserit *ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur*, Samnium non pro ipsa eademque Samnii provincia, sed pro certa Urbe ejus nominis (quam pronum fuerat Beneventum putare) accepit Paulus; nihil vero tam facile fuit, quam sciolos, recentioresque quosdam obesæ naris Scriptores in Diaconi verbis conquiescere, qui vulgi quoque sermones sequuti statuerunt, ita olim Beneventum fuisse appellatam, quasi, quod regionis nomen erat, Urbis quoque esse debuerit, quæ stantis Samnii facile princeps, collapsi deinde decus sola substinuisse visa fuit.

Haud secus de *Maletiæ* nomine judicandum erit, quod unde ortum habuerit, nondum satis intellexi, nisi quod fortasse quispiam, quum in mendosam aliquam Festi editionem incidisset, ex corruptis ejus auctoris verbis illud hausisse videatur. Festi certe locus genuinus ita se habet: *Beneventum Colonia, quum deduceretur, appellari captum est melioris ominis causa, quum eam Urbem Græci incolentes ante Maleventum appellarent*: quæ sane postrema verba aliter exhibet ipsius Festi editio Veneta an.1483. ubi sic leguntur: *Quum eam Urbem Græci antea incolentes malætion* μαλαίτιον *appellarent*; quod vocabuli monstrum prius Latinis mox Græcis literis repetitum, inque se uno partim Latina, partim Græca dictione compactum, rudissimæ ætatis fœtum rudior quisque ita fortasse excepit, ut jam Maletiæ, vel ut alii libebat, Milesiæ nomen ab aliis diversum arbitratus, illud Beneventanæ Urbis proprium quondam fuisse affirmaverit. Et certe non una quondam circumferebatur mendosa Festi editio, nam præter Venetam vetustissimam, quam ad manus habeo, alias quoque indicare videtur Salmasius in exercit. Plin. cap.2., quæ habent *Maleton*, aut *Malenton*, & Μαλοίτιον, ex quibus pari facilitate sciolus quispiam Maletiæ vocabulum confingere potuit; sed, ut dixi, Μαλόεντος a Festo scriptum fuit; neque secus a Stephano, cujus hæc sunt Περὶ πόλεων seu *de Urbibus*, quæ ad nostram Urbem pertinent verba: Βενεβεντὸς χωρίον Διομήδες ἐν Ιταλία. οἱ δ' ὅτι κτῆμα Διομήδες ἡ καὶ Μαλοεντός ἐλέγετο. Τὸ ἐθνικὸν Βενεβεντίνος. ἔστι καὶ ἄλλα καμπανίας διὰ τῶ δ' ἡ τὸ ἐθνικον Βενεβενδὲνς: Salmasius l. l. pro κτῆμα legit κτίσμα. Stephanum autem ita loquentem excipio: *Beneventus Prædium Diomedis in Italia: quidam existimant, quod Diomedis possessio* (vel ut Salmasio placet *Constructio* seu *Ædificium*) *etiam Maleventus diceretur. Gentile Beneventinus. Est item alia* (a) *Campaniæ Urbs, quæ per D scribitur, cujus gentile Benebendensis*.

Rejectis igitur commentitiis Samniæ, Maletiæque nominibus certum Maleventi ab sua origine, postea vero Beneventi suum stabit Urbi nomen. Prioris nominis causam sunt, qui ex paulo ante memorata Samnitium cæde, quam ad triginta illorum millia fuisse tradit Livius, Urbi primum contigisse asserentes, ex eodem Livio satis probari posse contendunt; at de ea re nihil in Livio est, qui pro optimi Historiographi munere, ne Maleventum ab Benevento diversam olim fuisse Urbem Lectores putarent, Beneventi nomen sua jam ætate eidem Urbi esse subdit, quæ Maleventum olim vocabatur tum quum fugientes ex eo bello Samnites excepit. Quod si ea de

(*a*) Manifestum Stephani errorem recte reprehendit Salmasius, dum is alterum Beneventum in Campania locet, diversum ab oppido quod a Diomede constructum antea nominavit: & sane Βενεβεντὸς, & Βενεβενδὸς unum, atque idem, quo modo Βρεντήσιον & Βρενδήσιον dupliciter scribebatur, ut etiam notat Berkelius ad eum Stephani locum n.75. Illud ego quoque adnotaverim, quo magis pateat Stephani hallucinatio, non in Samnio priorem Beneventum ab eo locari, sed in Italia, posteriorem vero in Campania, quasi non in Italia fuisset Campania. Non unus autem fuit Stephanus, qui Beneventum multiplicarit, vel suo solo moverit: turpius enim lapsus fuit Suidas, qui de Benevento hæc habet in Historicis edit. Basileæ 1564. ex versione Hieronymi Wolphii: *Beneventum: Diomedes in reditu ab expeditione Trojana a suis non receptus, sed expulsus, in Calabria Urbem Argyrippam condidit, post Beneventum dictam*. Argos enim Urbem, Argyrippam a Virgilio vocatam, quam idem condidit Diomedes, cum Benevento confundit: quid demum sibi velit Itinerarium Hierosolymitanum, qui novum Beneventum in Cenomanis statuit, nemo hactenus definivit: iter enim inter Bergomum, & Veronam sic metitur.

Vergamo
Tollegatæ XII.
Tetellus X.
Brixia X.
Ad Flexum XI.
Beneventum X.
Verona X.

Supposititium, aut certe mendosum in hoc Itinerario novi hujus Beneventi vacabulum jam novit, restituendæ tamen veræ lectionis incertus Gluverius Ital. antiq. lib. 1. cap. 26.

de causa Maleventi tunc primum nomen accepisset, jam ipsa historiæ ratio, extollendæque amplius Romanorum victoriæ occasio postulabat, ut de mutato ob eam hostium cladem Urbi nomine ad eo insigne monumentum ad posteros Livius commendaret: at nec is meminit, nec meminisse ejus rei potuit, qui potius iis verbis antiquissimum illud, ac cum ipsa Urbe ortum nomen satis clare indicasse videtur. Et sane, si recenti cuipiam causæ novum Maleventi nomen tribuendum esset, jam quæ fuerint antea Urbi nomina contra omnis Vetustatis fidem, comminiscenda nobis erunt, aut prorsus ignorare fatendum erit.

At ineptior profecto, quam quæ superius confutata fuit, altera ejus nominis causa affertur a Procopio in de Bell Goth. lib. 1. ad cujus opinionem, auctoritatemque refellendam sola ejus audisse verba erit satis. *Beneventum Civitas* (inquit) *antiquitus appellata Maleventum: In Dalmatia enim Regione, cujus ex opposito hæc Civitas est locata, ventus quidam dominatur sævitiæ, ac feritatis eximiæ, qui cum primum flare incipit omnes intra domum se continent, nam ea vis huic vento natura ingenita est, ut equum pariter, & sessorem in altum extollat, & per aera sæpius volutatum, quocumque sors ferat cadere in terram sinat, atque interimat. Cum igitur Beneventum e regione, ut dixi, Dalmatiæ sit in edito constitutum, malignitatis partum hujusmodi asperrimi flatus excipiat necessum est, atque ob id Civitati ipsi nomen hoc impositum*. An absurdius quicquam, vel mendacius hoc esse potest? *An risum tenuistis Amici*? Si enim ea vis (quod inauditum hactenus) huic vento naturâ ingenita, quid causæ deinceps fuerit, ut omnino defecisse videatur, quid autem Dalmatiæ cum Benevento Mediterranea Urbe, quæ neque in edito alicujus montis cacumine, sed in humili protius colle sublimioribus aliis circumsepto inter binos mœnia prope alluentes fluvios exurgit? Quis denique non mirabitur græcum hominem adeo ingenio suo indulsisse, ut quam rem in Italia ipse diversatus, sub Belisario Duce annonæ Curator propriis oculis spectare, aut saltem propinqua fama noscere potuit, tot nugis, fabulisque contextam posterorum memoriæ exhibere maluerit?

Sed non leve demum in ejusmodi nominis etymologia statuenda negotium nobis exhibebit Salmasius: Præstat omnino eum audire (*a*). *Non erat Beneventum cum a Diomede condita est, sed Maleventum: Plinius &c. .... Sed nec Maleventum græcam originem de specie ipsa ostendit: quæ ratio Procopium induxit, ut Maleventum crederet dictam a malo vento, quo infestatur, quod est ineptissimum. Sed deceptus est inflexione latina qui Maleventum dixerunt, quod erat grece* Μαλὸεντος; *sic enim Urbs illa vocabatur .... Græca vox* Μαλὸεις ἀπο τõ Μαλων *Æolice hoc est* Μυλων *ab ovibus. Apuliam ovibus, & lana nobilem esse, quæ inde Apula dicebatur, satis notum est. Hinc* Μαλοεις *Urbs illa, quam ibi condidit Diomedes* ὁ Μαλοεις τῦ Μαλοεντος *Ætoli vero more suo* ὁ Μαλοεντος, τõ Μαλοέντυ, *nam ex genitivo casu aliorum suum nominandi faciebant; ut* ὁ Μαρτυρος τõ Μαρτυρυ. Hactenus Salmasius, cujus *speciosam* quidem conjecturam cum Gronovio (*b*) libens appellaverim, sed non continuo satis verisimilem dixerim. Duo enim gravissima obstant, quin in doctissimi viri conjecturam concedendum sit: atque ægre primum tam longo circuitu a vocabulo Μυλον (quod etiam græcis æquivocum, tum ad *oves*, tum ad *poma* significanda adhibetur, unde ortam de Hesperidum Pomis fabulam satis erudite observat Servius Æn. 4. 484.) ad Μαλοεντον inveniendum manuduci tandem nos patiemur. Præterea nullo pacto illud Salmasio permittendum, ut e suo natali solo Maleventum aufugiat, atque e Samnii gremio, ubi perpetuo locata fuit, inter medios Apulos longo intervallo transgressa, ut sui prisci nominis rationem aliquam inveniat, invita sese conjiciat.

Maleventi itaque nomen Urbi, quum primum ab Diomede conderetur, *a malo evento* contigisse quum certum sit, ejus tamen nominis causa si quæratur, nonnisi ad ipsius conditoris, suæque gentis calamitates commode referri posse crediderim; nihil enim verisimilius, quam post gravissimas illas ærumnas, quæ confecto Trojano bello Græcos omnes consecutæ, tum aliis passim Scriptoribus, tum ipsius Diomedis ore apud Virgil. Æneid. XI. v. 255. memorantur, in quibus illam quoque sibi propriam Diomedes conqueritur

Invidisse Deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum, & pulcram Calydona viderem,

quum tandem in his regionibus constitisset, Urbem ab se conditam eo nuncupasse nomine, quo *Malum* sui, suorumque *Eventum* posteris testaretur: quod quum verisimile dumtaxat a me traditum sit, certa tamen ejus nominis a *malo evento*, quæcunque tandem fuerit causa, derivatio statuenda omnino est, idque ex verso ipsius *mali* in *bonum* eventi nomine luculentius patebit.

Beneventi itaque novum, faustumque nomen Urbs accepit, quum primum in eam Romani

(*a*) Exercit. Plin. in C. Julii Solini Polyhist. c. 2. edit. Paris. 1629. (*b*) In not. ad Stephanum de Urbibus n. 23.

mani Coloniam deduxerunt. Cur autem ita tunc appellari cœpta non ſolum inſtituti mei noviſſe erit, ſed multæ eſſe eruditionis teſtatur Quintilianus lib. I. cap. 6., ubi de aliquorum nominum etymologiis perquirendis agens *Continent*, ait, *in ſe multam eruditionem, ſive illa ex Græcis orta tractemus, ſive ex hiſtoriarum veterum notitia, nomina hominum, locorum, gentium, Urbium requiramus; unde Bruti, Publicolæ, Pici: cur Latium, Italia, Beneventum &c.* quod igitur noſtra intereſt (nam de aliis alii viderint) de hujuſmodi nominis origine ita Plin. lib. 3. cap, 11. *Colonia Beneventum auſpicatius mutato nomine, quæ quondam appellata Maleventum*. Id quod iiſdem prope verbis ſuperius recitatis Feſtus confirmat: ex utriuſque autem auctoritate jam ab *Evento* Urbis nomen deductum poſthac dubitaverit nemo, adeout quum in *Bonum* deinde *Eventum* ob Colonorum deductionem antiquum nomen traſlatum fuerit, utique non aliud, quam *Malum* ipſum *Eventum* Urbi nomen olim feciſſe cenſendum eſt.

Nec profecto mirum, quod Romanis poſt eam Urbem e Samnio captam, ereptamque cum ea ſimul Samnitibus magnam ſuarum virium ſpem, ac munimen, quum in ipſam Colonos deducerent, rejecto Maleventi nomine Beneventum appellari placuiſſet. Scimus enim funeſta ſi qua eſſent, ac male ominoſa nomina ad ſummam uſque ſuperſtitionem Veteres Romanos exhorruiſſe, itaut illis abolitis, obliteratiſque, nonniſi fauſtis, ac felicibus delectarentur. Hinc ſolenne illud, ac veteri inſtituto firmatum, *ut in militum delectu primus miles fieret bono nomine meminit* Cic. de Divin. lib. I. cap. 45. latiuſque explicat Feſtus *v. Lacus Lucrinus*, ubi: *in delectu, ut & in cenſu primos boni ominis gratia nominatos Valerium, Salvium, Statorium*, eos videlicet, qui ejuſmodi nominibus *valere*, *ſalvere*, *ſtare* ſignificabant, bonum delectui, aut cenſui faciendo eventum portendebant: & quidem nulla omnino res publice, aut privatim a Romanis gerenda ſuſcipiebatur, niſi prius adhibita ſolenni illa precationis formula, *ut res bene, ac feliciter eveniret*; nec tamen his contenti ipſum *Bonum Eventum* peculiare ſibi numen effinxerunt, divinoque cultu, atque etiam Templo donarunt (a): *Boni Eventus* enim Templum in Regione IX. a tergo Panthei ſtatuit P. Victor, & Donatus de Urb. Rom. lib. 2 cap 16., ejuſque poſteriore quoque ætate an. Ær. Chr. 374. meminit Marcellin. lib. 29. cap. 6. quum inter alia publica opera Tyberis inundatione eo anno disjecta, inſtauratam quoque a Claudio Præf. Urb. ingentem porticum memorat, *Eventus Boni cognominatam, ea re, quod hujus nominis prope viſitur Templum*: Ferrentne igitur Romani Maleventanæ Urbis, quam ſibi primum Coloniam condebant, infelix iſtud infauſtumque ſupereſſe nomen? ipſi inquam Romani, qui eod. Cicerone teſte l. l. non tam moribus, quam Religioni ducebant, ut nonniſi *bonis* eſſent *nominibus* Viri illi, qui ex S. C. ad Colonias deducendas eligerentur.

Atque quum ex his manifeſtum ſit, ſive Maleventi, ſive poſtea Beneventi nomen non aliunde, quam ex evento (b) Urbi factum, libet tandem de ea re præclara alia, quæ mihi occurrunt,

(a) De Deo Bono Evento peculiarem, & ſatis amplam Diſſertationem vulgavit D. Moreau de Mautour, quam habes tom. 3. Memoires de l' Academie Royale des Inſcriptions &c. Amſtelod. 1731. cap. 5.: Ejus cultum non apud ſolos Romanos, verum etiam apud veteres Germanos, Hiſpanos, & Græcos plurimum obtinuiſſe probat. Inter præclara, quæ Romam tranſlata fuere, Praxithelis opera, Boni Eventus ſtatuam recenſet Plinius l. 36. c. 8. atque antea lib. 34. c. 8. alteram ejuſdem Numinis ſtatuam memorat, Euphranoris Græci item, eximiique ſculptoris opus, quam ita deſcribit: *Hujus eſt Simulacrum Boni Eventus dextra pateram, ſiniſtra ſpicam, ac papaver tenens*; qua nempe forma etiamnum in antiquis nummis Boni Eventi effigiem ſpectare licet.

(a) Non ullum nobis Ludovicus Vives negotium faceſſit, qui in comment. ad S. Aug. de Civ. Dei l. v. c. 22. pro *Eventibus*, quod habent vulgatæ editiones, *Eventis* dandi caſu a neutro *Eventum* in mſs. aliquot legiſſe affirmet; hanc tamen vocabuli declinationem per neutrum genus raro uſurpatam, imo ex Vallæ judicio dubiam arbitratur. Si ita res eſſet, dubiam quoque Beneventi, quam modo ſtatuere laboravimus ætymologiam fateri oporteret; non enim in recentis Coloniæ natali cum novo nomine eſſet condecoranda, ab conſueta, quæ Latio familiarior eſſet, optimorumque ſcriptorum uſu probata ejus nominis declinatione Romani receſſiſſent: At Ludovicum Vives ſummopere falli jamdiu obſervavit laudatus D. De Mautour in eadem Diſſert. De Deo Bonevento, ubi Ciceronis, Lucretii, ac majoris Plinii allatis auctoritatibus, *Eventi* vocabulum neutro genere probe latinum, imo ab optimis hiſce ſcriptoribus paſſim uſurpatum demonſtrat, quod & ipſe Vives facile animadvertere poterat, ſi potius, ut par erat, manuſcriptorum veterum, quam novit fidem, quam vulgatas editiones attendiſſet: Mirari tamen ſubit, cur D. De Mautour ſingularem appellet Veſpaſiani nummum, in cujus epigraphe legerat: *Pacis Eventum*; quod, cum accuſandi caſu accipi nequeat, nominativum neutri generis eſſe debet; non enim ea de cauſa tanti æſtimandus erit nummus iſte, cujus lectionem non tuentur ſolum, ſed plane uſu receptam docent tot Scriptorum de eo vocabulo teſtimonia, quæ ipſemet Vir doctus congeſſerat, niſi forte ad publica aliorum nummorum, lapidumque monumenta reſpiciens eum in binis lapidibus, quos affert *Bono Eventui*, in aliis vero nummis *Boneven*, vel *Bonevent* ſcriptum reperiſſet, quod ſimili modo ac in lapidibus per eandem declinationem

currunt, uberius observare, quo magis ejusmodi nominis etymologia constare videatur; ac primum Lapis est apud Gudium p. 56. n. 14. qui inter Beneventanos refertur in hæc verba:

BONO EVENTO CONCORDIAE PIETATI P. R.
SCRIBONIVS LIBO M. AEMILIVS PAVLVS TRIBVNAL
NOVV. AEDIL. CVRVL. LEPIDVS SCRIBONIVS LIBO DD.

Inter Beneventanos, inquam, hunc lapidem retulere olim plerique, idque pluribus de causis persuasum sibi habebant; congruit enim præter *Boni Eventi* etiam *Concordiæ* nomen, quod Benevantanæ Coloniæ aliquando tributum præclare ostendit Lapis huic Dissertationi præfixus, cui mox alterum addemus: De Scriboniis verò, licet inter illustriores Romanorum familias eos fuisse constet, plura adhuc extant in Beneventana Urbe antiqua monumenta, de quibus loco opportuniore agendum erit. Sed non ego hisce conjecturis facile concesserim, immo si de eo lapide judicium mihi ferendum esset, non alium profecto fuisse censerem, quam ipsummet Titulum Tribunalis Romæ olim extantis, quod passim ab antiquis Scriptoribus *Puteal* dictum fuit, cui extruendo operam, mandante Senatu, præstitit Scribonius. Præter enim eum lapidem, quem illius Tribunalis titulum agnoscendum dixi, quo magis apud præsentes posterosque Libonis opus celebraretur, etiam ea de causa argenteos numos cusos fuisse scimus: memorat eos Sigon. de Judic. l. 1. c. 28., in quibus Aræ imaginem esset ait, cum his verbis: *Puteal Libonis*: exhibet vero ad Libonem simul, Lepidumque pertinentes Ant. Augustin. Dialog. IV., apud recentiores vero, ut Goltzium, Patinum, aliosque satis notus hic numus, cujus etiam effigiem nuper recusit laudatus in superioribus notis D. de Mautour in d. Differt. de Deo Bonevento, ac multis observationibus illustravit: ejusdem argentei numi archetypon aliquando ego nactus, quum ejus icones hactenus vulgatas non adamussim eidem respondentes animadverterim, sitque ipse numus eo, quod refert, *Boneventi* vocabulo nostræ Urbis nomini omnino affinis, iterum heic summa fide expressum, non solum exhibendum, verum etiam novis observationibus (*a*) locupletandum curavi,

Redeo nunc ad lapides, ac præter eum, quem superius a Gudio relatum *Boneventi* quidem vocabulo insignem, haud tamen Beneventi extantem probavi, præsto est alter, quem inter

nem supplendum putavit, in Vespasiani numo singularitatem notare voluit: sed tam pronum illud erat, *Boneven.* vel *Bonevent.* in nummis pro Bonevento supplere exemplo ipsius nummi Vespasianæi, quam verisimile satis illud suspicari, non *Eventui* in illis lapidibus sed *Evento* fuisse, quod mihi omnino probatur ex duobus aliis lapidibus, de quibus mox agam; ex iis enim, ut eque ex numis non dubitabimus, quin frequentius per neutrum, quam per masculinum genus, eadem licet significatione, *Eventum* in omnibus fere publicis monumentis scribi consueverit.

(*a*) De hoc numo ita crebro Veteris rei nummariæ scriptoribus celebrato novam commentationem instituere libenter abstinuissem, præsertim post nuperam D. De Mautour explicationem, nisi plura in ea legenda depræhenderim, quæ castigatione aliqua indigere videantur. Ac primum frustra illud erit, ad antiquum Puteal, quod in Foro situm erat, hoc Scribonii Puteal referre: qui etiam Augustini, Nardini, atque etiam Vaillantii error fuit, notatus a Spanhemio Differt. x. tom. 2.: Illius vetustissimam originem laudant Cic. de Divin. c..... Val. Max. l. 1. c. 6., qui ad Regum ætatem extollunt, tum cum sub Tarquinio priore defossæ ab augure Navio cotis, ac novacula ædificio ad Aræ formam extructo, quasi operculo, quod Puteal dictum fuit, fuere contectæ. *Cotem autem illam* [inquit Cicero] *& novaculam defossam in Comitio, supraque impositum Puteal accepimus*: an igitur, quod Scribonius Libo antiquissimum ædificium illud fortasse instauraverit, ideo, ut vir doctus putat, Scribonii Puteal, quale in numo est, appellari cæptum? at nullo pacto id probabimus. Constat enim, novum omnino opus fuisse, quod Scribonius, mandante Senatu, construxit, dedicavitque; Illud autem, aut loci, aut formæ affinitate cum antiquiore altero pene simile, pari quoque Putealis nomine donatum fortasse fuit: aut enim antiquum Puteal pro contegenda Nævii cote, & novacula, aut ad expiandum religione locum fulmine aliquando tactum adhibitum fuit, nullą re ad Scribonii Tribunal pertinere potest, cujus diversus omnino usus, recentiora quoque fuerunt initia.

De forma autem Scriboniani Putealis, quamquam ejus nummi ope nostris adhuc oculis servata sit, mirum tamen, quantum inter se non modo veteres, sed etiam recen-

inter præclara noſtræ Urbis vetera monumenta procul dubio recenſeri debet : extat enim adhuc incolumis ſub arcu Pontis Caloris , hiſque legitur verbis :

BONEVENTO
PROFECTIONIS ORIENTALIS ET
REDITVS AVGVSTORVM L. SEPTIMI
ET M. AVRELII ANTONINI COL. IVLIA
AVG. CONCORDIA FELIX BENEVEN
TVM DEVOTA MAIESTATI AVGG.

in quo lapide illud Beneventana Colonia Septimio Severo Imp. ejuſque filio Baſſiano (qui ſub nomine M. Aurelii Antonini latere videtur) præſtitiſſe ſtuduit, quod ſub Cæſaribus frequentiſſimi moris erat, ut nempe pro felici illorum proficiſcentium reditu tum privatim, tum etiam publice vota ſuſciperentur : ex Auguſti ævo Principum majeſtas id adulandi genus inter alia recepit, invaluitque magis erga ſequentes Principes, ut in antiquis lapidibus, numiſ-

que

recentiores haſtenus decertaverint . *Puteal* [inquit Acro ad Horat. Satyr. l. 2. c. *6.* v. 35.] *locus Romæ , ad quem veniebant fæneratores , alii dicunt , in quo Tribunal ſolebat eſſe Prætoris* : Præclarius Porphirio ad eund. Horat. l. 1. ep. 19. *Puteal Libonis ſedes Prætoris fuit prope arcum Fabianum , dictumque , quod a Libone illic primum Tribunal , & Subſellia locata ſunt* : Donatus etiam de Urb. Rom. l. 2. c. 12. locum eſſe affirmat : *in quo fuit Tribunal Prætoris , vel ædificium , in quo jus dicebat Prætor a Libone ædificatum , dictumque a Puteo, quod inibi eſſet* . Horum auctoritatem ſequuti non aliud ædificium illud Putealis inſcriptum nomine in numo expreſſum, quam ipſum Prætoris Tribunal ea forma fuiſſe cenſuerunt Borrichius Antiq. Urb. Rom. Conſtantius Landus Select. numiſm. p. 33. edit. Lugd. Bat. 1695. & Marlianus Topograph. Rom. l. 3. c. 4. cujus tantum verba heic afferre libet : *Eſt apud nos numiſma argenteum , in cujus altera parte Libonis imago eſt cælata cum Inſcriptione* LIBO BONEVENT. , *in altera vero Tribunal , ſupra quod eſt* PVTEAL , *infra vero* : SCRIBONI . Quæ Marliani verba licet clariſſima , haud aſſequutus Academiæ Etruſcæ Cortonenſis Socius tom. v. Diſſert. v. n. 38. *Io non ſo* [inquit] *che Medaglia ſia quella del Marliano , la quale egli ci deſcrive così* ; eſt apud nos &c. ; *moſtrando che vi foſſe il Tribunale ſcolpito diſtintamente dal Puteale* : At Marlianus neque alium nobis exhibuit numum , quam ipſum iſtum , quem modo terimus , ac ſatis clare, feliciterque quid in eo contineretur deſcripſit , explicavitque ; nunquam itaque illud dicere ſomniavit fuiſſe in eo numo Tribunal ſeorſim inſculptum a Puteali , ſed quod ſupra ipſum Tribunal (ut in ipſo numo quiſque ſpectare ſtatim poteſt) inſcriptum fuerit *Puteal* : *in altera vero* [inquit Marlianus] *Tribunal , ſupra quod eſt Puteal , infra vero Scriboni* : Si enim , quod infra eſt *Scriboni* non diverſam rem in numo repræſentabat , ſed Epigraphis pars erit , neque etiam quod ſupra eſt *Puteal* quicquam aliud , quam reliquam ejuſdem Epigraphis partem exhibebit : quæ quidem verba diverſis formis inter reliqua Marliani verba ab ipſomet ſocio Academico notata , ſatis eum quantumvis cæcutientem monere debebant , non diverſum a Puteali Tribunal a Marliano fuiſſe oſtenſum : At nuſquam fortaſſe is numum vidit , verumque illud eſſe docuit , dum fidenter nimis , inconſultique aliena carpere videri volumus , turpius nos aliquando in graviſſimos errores incidere .

At quod rem attinet non Tribunalis, ſed potius Aræ formam in numo expreſſam eſſe contendunt Sigonius , Auguſtinus , Nardinus , Laurentius, aliique plures tum Acronis teſtimonio moti , tum etiam Feſti auctoritate ; qui Puteal Scribonii ad ædificium illud , quod in loco fulmine tacto ritu veteri conſtrui ſolebat , manifeſte refert : quibus etiam adſtipulari ajunt formam illam , quæ in numo exhibetur ; quam nonniſi ad Aræ ſimilitudinem expreſſam accipiunt: id quod laudato de Mautour ita perſuaſum videtur , ut ſerta illa ex ipſo ædificio pendentia nonniſi ex lauro fuiſſe coniiciat , proptereaquod ejus arboris frondes ad arcendos fulminum ictus plurimum valere putarentur : ſed fruſtra hi omnes ex ea ædificii forma , quæ in nummo repræſentatur , Aram ſibi fingunt : cum contra verum omnino ſit , ædificium illud ad Tribunalis formam accedere , in quo Prætor jus dicturus accumbere ſoleret : Si enim Tribunal idem ac Puteal Scribonii fuiſſe conſtat ex veteri lapide ſuperius recitato , idque Acronis , Porphirionis , Donati confirmet auctoritas , nulla erit ratio , ut pro Tribunali Aram comminiſcamur : neque mirum , quod Tribunal ipſum in Aræ formam exurgere videatur , nam quadrati , ſublimioriſque ſubſellii inſtar eſſe debuit , multis etiam pro Prætoris dignitate , ornamentis decoratum : quod ita omnino nobis perſuaſum eſſe debet tum ex ſuperius dictis , tum etiam ex Horatii loco , cui Ovidium tandem adjungimus , qui *de Rem. Amor. 565.* Puteal. pro ipſo Tribunali uſurpat , de uſurarum debitore ita canens .

Qui Puteal , Janumque timet , celereſq. Kalendas .

Sed majus certe diſſidium inter recentiores in effingendis, explicandiſque ornamentis illis , quæ ipſius Tribunalis angulis affixa veluti cohærent : Fulvius Urſinus, qui prior teſte Spanhemio , in Scribonia familia binos numos *Puteal* exprimentes vulgavit , in altero quædam veluti *vaſa* , in altero quoſdam veluti *clypeos* in ipſius Putealis angulis inſculptos exhibuit : Ant. Auguſtinus *Feneſtras* , ſeu *Tranſennas* videre affirmat . *Situlæ* Lando viſa ſunt ; *Sacculi* vero Harduino [in Plin. l. 36. c. 15.] hinc inde diſpoſiti , ſervandis Actis judicialibus idonei ; & miror ; cur non etiam in ejus mentem venerit , potius *ſportulas* fuiſſe , quas paratiſſimas haberet

Præ-

que paſſim occurrit, eoque tandem proceſſit, ut quum pro leviſſimis cauſis, ac plerumque, ut otio, voluptatibuſque indulgerent, in ſeceſſum aliquem abirent, vota pro reditu ſuſcipi conſueverint; quod aliquando ab ipſo Senatu fædiſſima in Caligolam adulatione factum fuiſſe narrat Sveton. cap. 14. Æquiores certe Beneventani, qui nonniſi pro graviſſima, qualis in lapide expreſſa fuit cauſa, in qua ob edomitos Orientis hoſtes, prolatoſque Imperii fines ſumma Reipublicæ utilitas continebatur, Imperatori Septimio, ejuſque filio Baſſiano poſt res feliciter, egregieque geſtas ſua vota publico monumento iſto poſterorum memoriæ commendanda curarunt; illudque, quod rem noſtram modo ſpectat, in eodem lapide nobis obſervandum exhibuerunt, ut fauſtis illis ſive votis, ſive gratulationibus, quæ ſolo *Boni Eventi* vocabulo expreſſa voluerunt, proprium Urbis nomen ita accommodaſſe viſi ſunt, ut quod re ipſa illo ſignificabatur, in eorum quoque erga eos Principes obſequentis animi ſignificationem opportune ſatis, atque eleganter verteretur.

Quid vero, ut aliis Principibus, ita quoque Imperatori Severo pro ſuo more non præſtitiſſet Beneventana Colonia? quam Auguſtorum nemo fuit, qui non ſumma benevolentia, maximiſque beneficiis exornandam ſategerit; neque id tantum pro ſuis illa erga eoſdem Auguſtos perpetuis ſtudiis, obſequiiſque promereri videbatur, ſed pro ſumma etiam loci nobilitate, eximiaque rerum omnium, quæ florentiſſimam Urbem efficerent, præſtantia: Quod ſequenti capite mihi erit exequendum.

Prætor, ut nummos pro ipſis actis judicialibus a litigatoribus ſibi ſolvendos colligeret; ſed Harduini explicationem non ſine riſu excipiendam dicit Morellius, ſive Havercampus tom. 2., haud tamen ipſe felicior, qui non aliam, quam *Lyræ* formam in utroque Putealis angulo agnoſcendam ſtatuit: quid denique D. De Mautour? *Simpula* eſſe affirmat, quæ tamen nonniſi ad Clypeorum formam in ejuſdem numi icone, quam exhibet, nobis ſpectanda offert: At habes tu Lector novam ejuſdem numi iconem, quam cum ſuo archetypo omnino convenire ne dubites: integrum tibi relinquo, ut poſt tot inter ſe diſſidentes ſententias, de hac re, ſi tanti tibi habebitur, curioſius inquirens judicium feras: mihi quidem ſi dicere fas ſit; riſiſſe certe putarem artificem, qui inani ſui ingenii luſu tantum negotii præclaris poſteritatis ingeniis exiberi videret, ut quod fortuita manu ad ornandum Puteal ipſe adjecerit, ad certam illi rem deſignandam inſculptum contenderent.

Illud mihi potius inquirendum duxi, quis hiſce fuerit Scribonius Libo tot inter Scriboniæ Gentis viros, qui paſſim Lucii prænomine, Liboniſque cognomine ex antiquis monumentis prodiere: at obſcurum id quidem: Inter noſtros lapides, qui ad Scribonios pertinent, hunc affert Gudius p. 133. n. 4. quem ego adhuc extantem deſcripſi nuper in oppido Montis Herculis prope Beneventum in hæc verba.

L. SCRIBONIVS L. F. LIBO PATER
L. SCRIBONIVS L. F. LIBO FIL
PATRONEI TVRREIS EX D. D.

Vides jam tres ſimul Lucios Scribonios Libones, nam qui Pater prima linea eſt, Lucii quoque filius ipſe dicitur: Nolim igitur, niſi leviſſimæ conjecturæ loco haberi, quæ affert D. De Mautour de L. Scribonio Libone illo, quem Bello Civili Pompeii partes ſequutum conſtat, Conſulatumque cum M. Antonio an. v. 730. deinde iniiſſe: Tutius namque fuerit antiquiorem adiiſſe ætatem, Libonumque aliquem, qui florente adhuc Rep. extitit, perſcrutari, id enim ipſum Puteal, idque numus, inſcriptuſque Puteali titulus indicare videntur.

At demum Dei Boneventi effigiem,eo capite in poſteriori numi parte efficto, D. De Mautour certam oſtendit, eumque ideo in numo expreſſum notat, quod illius opem cauſarum Patroni, aut litigatores ſibi præſentem flagitare ſolerent, cum in Puteali jus ſibi a Prætore reddendum expectarent; ſive etiam, quod Libo ille peculiarem eidem Deo cultum præ aliis exhiberet, aut demum inter privatos Scriboniæ Gentis Deos *Boneventus* accenſeretur. Hæc tamen omnia non ita facile probari poſſe video: nihil enim in eo numo de Deo Bonevento, cujus veram, uti repræſentari ſoleret, effigiem ex Plinio jam didicimus, quam fruſtra in eo numo nunc quærimus: nam caput illud [quod in anteriori parte ſupra frontem latior faſcia diademadis inſtar circumdat, quæ tamen cum ſupra aures perveniat intra cæſariem mox ſe abſcondit] non Deum Boneventum, ſed potius ipſum Libonem refert: quod clare indicat illud LIBO, quod ex ipſa poſteriori parte eodem capiti inſculptum adjacet: quid vero, inquis, illud BONEVLNT. quod ad faciem inſcribitur? Non aliam eo vocabulo, quam ſolennem illam fauſtæ precationis formulam contineri dicendum eſt, de qua plura ſuperius obſervavi: eademque uſus Libo ſua vota expreſſit, ut quod opus jam extruxerat, *Bene eveniret*, idque iterum in marmoreo Titulo Operi affixo inſcriptum voluit, non in *Bonum Eventum* dumtaxat, verum etiam in *Concordiam Pietatemque* Populi Romani opus ab ſe extructum ceſſurum auſpicatus.

CAPUT SECUNDUM
De variis diverso tempore Romanorum Coloniis Beneventum deductis.

BENEVENTUM primum deductam a Romanis Coloniam constat P. Sempronio, & Appio Claudio Cos. A. V. 486. Hanc deductionem referunt Vellejus, Polybius, ac Livius epit 15. Quominus tamen prima isthæc Coloniæ deductio a Romanis Beneventum facta statui posse videatur, verba efficiunt Samniticæ legationis ad Hannibalem: *Per centum prope annos* (inquiunt Samnites legati apud Liv. l. 23.) *Bellum cum Populo Romano gessimus nullo externo adjuti neque duce, neque exercitu, nisi quod Pyrrhus per biennium nostro magis milite suas auxit vires, quam suis viribus nos defendit.* Legationem hanc An. U. C. 540. accidisse constat, cum eo anno M. Claudius Marcellus Cos. apud Nolam contra Hannibalem feliciter pugnasset; Bellum autem Samniticum M. Valerio Corvino III., & A. Cornelio Cosso Cos. anno nempe 411. cæptum constat ex eodem Liv. l. 7.; quæ cum ita sint, verumne putabimus anno 486. dum scilicet illud centum annorum spatium efflueret, quo assidue Bellum Romanos inter, ac Samnites exarsisse ex ipso Samnitium Legatorum ore mox audivimus, id fieri potuisse, ut florentissima Samnitium Urbs Maleventum, in media Samnii Regione locata vel ad Romanas partes defecerit, vel ita Romanorum armis subacta fuerit, ut vel invita deductos ab Roma Colonos in suos lares exciperet, propriisque agris, opibusque locupletaret. Sed si illum unius sæculi Bellum non rei veritati, sed legatorum jactantiæ tribuamus, jam certe de deductæ Coloniæ tempore, atque anno nulla supererit dubitatio: ipsum enim Samniticum Bellum vix illius, quod legati jactabant sæculi dimidium tetigit: ita Eutropius l. 2. *P. Cornelius Rufinus, M. Curius Dentatus ambo Cos. contra Samnites missi ingentibus præliis eos confecere: tum Bellum cum Samnitibus per annos novem, & quadraginta actum sustulerunt; neque ullus hostis fuit intra Italiam, qui Romanam virtutem magis fatigaverit.* Eo temporis intervallo re vera de Imperio orbis terrarum paribus armis decertatum fuit, una Samnitibus superstite virtutis fama, quod victos Romanos sub jugum misisse satis habuissent; sed dein violato ab Romanis fœdere, quæ secuta fuerunt bella, adversa plerumque Samnitium fortuna gesta sunt, itaut fractis illorum viribus, facile Romanis fuerit in subactam Samnii partem Colonos mittere, atque ita eorum, qui anno 486. Beneventum Coloniam deductam scripsere, Veterum Auctorum optima fides constare jam debet.

Eam autem Coloniam non sine consilio Romanos deduxisse putandum est, dum vera sunt illa Ciceronis (a). *Hoc in genere, sicut in ceteris Reipubl. partibus, est operæ pretium diligentiam Majorum recordari, qui Colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocassent, ut non Oppida Italiæ, sed propugnacula Imperii esse viderentur.* Hinc sicuti id. Cicero (b) Narbonem Marcium Coloniam Civium Romanorum, speculum P. R. & propugnaculum Gallis oppositum, atque objectum affirmat, Tacitus etiam (c) Cremonam refert propugnaculum adversus eosdem Gallos trans Padum agentes, si qua alia vis per Alpes irrueret, Coloniam constitutam, ita Romani Beneventum Colonia deducta, id maxime egerunt, ut ipsam Samnitium Urbem ad ipsos Samnites, si quando hostilia sumsissent arma, prompte coercendos paratam, atque instructam haberent.

Libeat nunc mihi, quod & locus opportune postulat, & instituti jure factum a me erit, earum meminisse rerum, quas post priorem hanc Coloniæ deductionem a Beneventanis Colonis in gratiam subsidiumque Romanæ Reipublicæ præclare gestas veterum scriptis commendatas invenerim. Primum itaque constat, quarto & quadragesimo post Colonos deductos anno illustrem satis erga Romanos grati, obsequentisque animi significationem Beneventanam dedisse Coloniam. Cum enim Romani milites ab immani illo prælio, quod Tiberio Graccho duce cum Pænis ad Calorem fluvium prope Beneventi mœnia feliciter commiserant, victores reverterentur, summa lætitia, ac gratulatione, conviviisque magnifice, atque opipare instructis a Beneventanis fuerunt excepti; rem jucundissimam pari elegantia narrat Livius l. 24. *Signum* (inquit) *deinde Gracchus colligendi vasa dedit, militesque prædam portantes agentesque per lasciviam ac jocum ita ludibundi Beneventum rediere, ut ab epulis celebrem festumque diem actis, non ex acie reverti viderentur; Beneventani omnes effusa turba cum obviam ad portas exissent, complecti milites,*

(a) In Agrar. c. 27. (b) Pro Fontejo c. 1. (c) Hist. 3. 34.

milites, gratulari, vocare in hospitium: Apparata convivia omnibus in propatulo ædium fuerant, ad ea invitabant, Gracchumque orabant, ut epulari permitteret militibus, & Gracchus ita permisit, in publico epularentur omnes: ante suas quibusque fores prolata omnia; pileati, aut lana alba velatis capitibus Volones epulati sunt, alii accubantes, alii stantes (Gracchus enim hanc mulctam iis, qui segniores in pugna fuerunt, indixit, ut deinde stantes semper epularentur), *qui simul ministrabant, vescebanturque. Digna res visa, ut simulacrum ejus diei Gracchus, postquam Romam redjit, pingi juberet in æde Libertatis, quam Pater ejus in Aventino ex mulctaticia pecunia faciendam curavit, dedicavitque*: Cum igitur ejus rei memoriam Gracchus publico, perpetuoque monumento consignaverit, Liviusque quod pluribus celebraret verbis dignam putaverit, summa equidem Beneventanæ Urbis laus erit, ut quæ florente Samnitium Rep. diuturnioribus, acrioribusque armis una fuerit, quæ tamdiu Romanis imperium Orbis retardaverit, in eorum tandem genus imperiumque, deductis Colonis, adscita, fide, ac liberalitate Colonias omnes Romanas superaverit.

At ne quis putet, ea re Beneventanos Romanorum, qui ex eo prælio victores revertebantur, felicitati fuisse blanditos; (satius enim fuerat spontaneæ liberalitatis gratiam ab victore exercitu ultro promereri, quam illius, ut sæpe contigit, insolentiæ debitum tribuere) id etiam paulo post evenisse constat, quod non solum eo tunc Beneventanorum erga Romanos integram, atque ex animo benevolentiam fuisse ostendit, verum etiam summam in dubiis Reip. rebus obsequii constantiam omnino declarat. Etenim quinquennio post Q. Fabio Max. v. & Q. Fulvio Coss. an. U. 545. Beneventana Colonia una ex illis recensetur, quæ reparatis adversus Hannibalem Romanorum viribus, in extremo Reip. discrimine, aliis Coloniis detrectantibus, ipsa auxilium, opesque perlibenter conferens, fidem suam, ac virtutem magnopere comprobavit. Rem magnifice celebrat idem Livius l. 27. quem proinde audire non pigebit: *Triginta hinc Coloniæ P. R. erant, ex eis duodecim, cum omnium legationes Romæ essent, negaverunt Consulibus esse, unde milites, pecuniamque darent..... Pro duodeviginti Coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit, & milites ex formula paratos esse, & si plus opus esset, plura daturos, & quicquid aliud imperaret, velletque Populus Romanus enixe facturos, ad id sibi neque opes deesse, animum etiam superesse; Consules sibi parum videri præfati pro merito eorum sua voce collaudari, eos, nisi universi Patres in Curia gratias egissent, sequi in Senatum eos jusserunt; Senatus quam poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat Consulibus, ut ad Populum quoque eos producerent, & inter multa alia præclara, quæ ipsis majoribusque suis præstitissent, recens etiam meritum eorum in Remp. commemorarent: Ne nunc quidem post tot sæcula sileantur, fraudenturque laude sua, Signini fuere, & Nolani, & Norbani, Satriculanique, & Brundusini, & Fregellani, Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses, & ab altero mari Pontiani, & Pestani, & Cassani, & Mediterranei* BENEVENTANI, *& Æsernini, & Spoletani, & Cremonenses, & Placentini: Harum Coloniarum subsidio tum Imperium Populi Romani stetit.*

Atque hæc quidem vigente hac primæ Beneventanæ Coloniæ deductione memoranda mihi fuere, ut quæ ejus in Principem Remp. merita, quæ etiam fuerit dignitas, atque rerum omnium tum civilium, tum militarium florentissimus status, veterum testimonio probatum haberemus: non itaque mirum, si ad ipsius principis Urbis instar, Natalem diem, quo primum deducta fuit, undeque magnitudinem, quo pervenerat, suam fausto tum etiam novi nominis omine auspicata fuit, memorandum sibi habere, magnificeque celebrare consueverit. Natales Urbium dies celebrandi morem servavit antiquitas; ad extrema usque Imperii tempora tum Romæ, tum Constantinopoli id obtinuisse manifestum est ex Valentiniani lege, data an. Chr. 389. (a) De Coloniis vero insignis est Ciceronis de Brundusina Colonia locus (b), quem heic recitari lubet: *Brundusium veni nonis Sext.; ibi mihi Tulliola mea fuit præsto natali suo ipso die, qui casu idem Natalis erat & Brundusinæ Coloniæ, & tuæ vicinæ salutis; quæ res animadversa a multitudine summa Brundusinorum gratulatione celebrata est.* Sed quod Beneventanam Coloniam attinet, solennem pariter Natalis sui diem ab ea fuisse habitum locuples testis est antiquus noster lapis

ATTINI

(a) L. 2. Cod. Theod. de Feriis, quam dederunt Valentinianus, Theodosius, & Arcadius Timasio, & Promoto Cos. Statutis enim ferialibus aliis diebus, *his* (inquiunt) *adjicimus natalitios dies Urbium maximarum Romæ, atque Constantinopolis.*

(b) Ad Attic. IV. 1. & iterum Orat. pro Sext. c. 63.

ATTINI SACR. ET MINER
VAE PARACENTIAE
L. SONTIVS PANCIVS IVSTI
NUS EQ. ROMANVS PRINCI
PALIS DVVMVIR ET MVNERA
RIVS NATALIS COLONIAE &c.

Integrum lapidem habebis tum in Dissertatione De Rebus sacris, tum in Appendice: quæ huc pertinent verba retulisse satis fuit, ex quibus discimus non modo Natalis memoriam a Beneventana Colonia quotannis celebratam, verum etiam eum diem (de quo tamen nondum mihi constat) gladiatoriis ludis fuisse insignem; id enim L. Sontius expresse commemorat, dum summi honoris causa *Munerarii* titulum sibi tribuit; at cur ad primam de qua hactenus egimus, Beneventanæ Coloniæ deductionem, Natalis hujus celebrationem referendam putaverim, dum alias scimus sequenti Ævo Colonorum deductiones Beneventum factas, quas potius respexisse videtur lapis posteriorem & ipse ætatem præferens: Verum haud temere fecisse mihi videor, dum verum illud sit Ciceronis *negantis in eam Coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, Coloniam novam jure deduci* (a): quod tamen non ita erit intelligendum, ut cum Colonia aliqua semel deducta esset, nefas deinceps fuerit novos in eam Colonos deduci, quos in veteres Colonias deductos jam constat; sed in novis hisce Colonorum deductionibus non eos ritus, ceremoniasque ex instituto iterari fas erat, quæ, cum primum deducenda fuit Colonia, adhibitæ pro more fuerunt; ut proinde, novis Colonis deductis, stare adhuc vetus Colonia videbatur, cujus exordia, variantibus licet Colonis, communem omnibus Colonici Juris possessionem pepererant: Hinc Natalem Beneventanæ Coloniæ eum esse ajo, quem cum primum A. U. 486. deducta fuerit, etiam post sequutas alias deductiones, celebratum in nostro lapide habemus.

Sed quamdiu hæc prior Beneventana Colonia steterit, & quo demum auctore, quave de causa novos Colonos acceperit, modo erit inquirendum: Itaque Beneventanam Coloniam cum ipsa Rom. Rep. stetisse, atque ea labente ipsam pariter labefactatam constat, eodemque Cæsare auctore veterem utriusque statum mutatum. Novum id plerisque fortasse videri potest, postea quam V. C. Alex. Mazochio semel placuerit inter Syllanas Colonias Beneventum adnumerare; si enim Viro perspicacissimo id concesserimus, jam secunda Beneventanæ Coloniæ deductio haudquaquam Cæsari (ut a me statutum fuit) sed Syllæ videtur tribuenda, itaut quæ a Cæsare postea facta fuerit, tertium in locum sit rejicienda: At, quid hac in re habeat Mazochius, jam inspiciamus: Is itaque in præclaro ad mutilum Amphyteatri Campani titulum Commentario *Felicis* illud, quod inter alia Capuanæ Coloniæ cognomen fuit *a Sylla Felice*, qui eam deduxit, derivatum affirmans, dum Sigonium errantem pene increpat, quod (b) aliis Syllæ actis rescissis, hanc etiam Capuanæ Coloniæ Syllanam deductionem labefactatam fuisse verisimile scripserit, eo quoque devenit, ut Colonias omnes, quæ *Felices* quondam appellatæ fuissent, ab eodem Sylla deductas statueret: Inter illas itaque Beneventanam Coloniam præcipue recenset, propterea quod non solum *Felicis* cognomen habuerit, *verum etiam* (inquit) *quod, cum Samnites olim acerrime contra Syllam stetissent, verisimile sit Beneventanos agris fuisse mulctatos, adscriptamque eo Coloniam*.

Revera erravit Sigonius: nam præter Capuanæ Coloniæ deductionem, quam mansisse satis constat, cætera etiam Syllæ acta post ejus obitum rata a Senatu fuisse habita optime ostendit Ciceronis, qui Mazochium fugerat, locus in Verrina 5. ubi hæc de Sylla: *Unus adhuc fuit post Romam conditam (Dii immortales faxint ne sit alter) cui Resp. totam se tradidit temporibus coacta, & malis domesticis .... ejus omnes res gestas non solum obtinemus, verum etiam propter majorum incommodorum, & calamitatum metum publica auctoritate defendimus*: Bene itaque ad suam rem Mazochius, cujus sententiam ex allato Ciceronis loco contutati etiam sumus; male tamen is, cum de Beneventana Colonia obiter agere instituens, sive ex *Felicis* cognomine, sive ex Syllæ in Samnites odio, eam aliquando ab Sylla deductam affirmavit.

Utque a postremo ordiar, deceptus fortasse Mazochius fuit, ut, cum Samnites perpetuos Syllæ adversarios fuisse invenerit, quos proinde ille ingentibus præliis ad internicionem pene

(a) Philip. 11. 40. (b) De antiq. Jur. Ital. cap. 4

pene cum ipſo nomine tandem delevit, Beneventum præcipuam Samnitium Urbem in victoris Syllæ, atque exinde in Syllanorum Colonorum poteſtatem redactam crediderit; At e contra nihil verius, quam Beneventanam Urbem inter cognatas Samnii Urbes haud communis, quod ſua Gens fovebat in Syllam, odii partes aliquas unquam ſuſcepiſſe, quinimo nihil habuiſſe tam antiquius, quam, ut ſuo bono felicitatique conſuleret, Syllæ amiciſſimam, obſequentiſſimamque ſe præſtare.

Atque id quidem promptum mihi eſſet ex hoc lapide, quem olim Caudii extantem MSS. ſchedæ teſtantur,

L. SYLLA CON.
FAVSTA
BENEVENTVM
FELIX

ubi ſi prima linea priorem Syllæ conſulatum, ut lapis ipſe poſtulat, ſtatuamus, jam longe ante Beneventum *Felix* dici cæpit, quam ejuſmodi cognomine Sylla donatus fuerit: ſed cum vehemens mihi commentitii lapidis ſuſpicio ſubeat, in quo, præter alia, inſuetum illud CON. occurrit, tum Syllæ ævo, tum ejuſdem numo apud Spanhemium p. 544. ubi rectiſſime legitur SVLLA COS; nefas mihi duxi, dubiæ ſaltem fidei lapide ad rem confirmandam uti, quam præclariora nobis monumenta ſatis certam efficere queant.

Summam itaque Beneventanorum fuiſſe cum Sylla amicitiam luculenter teſtatur Cicero (a) cujus verba referre præſtat: *Ipſe Sulla, cui adventus ipſius* (Verris) *gratiſſimus eſſe debuit, ab ſe hominem, atque ab exercitu ſuo removit: Beneventi eſſe juſſit apud eos, quos ſuis partibus amiciſſimos eſſe intelligebat; ei poſtea præmia tamen liberaliter tribuit: bona quædam proſcriptorum in agro Beneventano diripienda conceſſit: habuit honorem, ut proditori, non ut amico fidem*: quæ poſtrema verba turbare nil debent, cum non civium bona ea fuiſſe cenſenda ſint; ſed aliorum fortaſſe, qui in agro Beneventano eorum poſſeſſionem aliquando nacti fuerant, itaut, ipſis proſcriptis, promptum fuerit Syllæ, nullo Beneventanorum damno, aut injuria ex exterorum ſpoliis Verrem locupletare; tantum enim abeſt, ut adverſi quicquam civibus evenerit, ut potius inter eos (ut ait Cicero) *ſibi amiciſſimos*, quorum propterea fides maxime perſpecta ſibi erat, tutus fuerit Sylla, ne detrimenti aliquid Verres contra eum moliri auderet. Ciceronis teſtimonium confirmat Strabo, qui poſt immanes illas adverſus Samnites, illorumque loca, quas Sylla exercuit crudelitates ſuperius memoratas, *tamen Beneventum, & Venuſiam feliciter conſtitiſſe tradit*. Cum igitur, Cicerone teſte, Beneventum Syllæ partibus amiciſſima Urbs eſſet, eaque ex Strabonis fide in Samnio univerſo, quod jam Syllæ furor vaſtaverat, ſola cum Venuſia feliciter conſiſteret, rectene, veriſimiliterque putare quis poſſit deductam eo a Sylla Coloniam, qui non amicorum, fœderatorumque, ſed hoſtium loca militibus poſſidenda diſtribuit? nam, ut ipſe fatetur Mazochius: *Cum eſſet acerrimus ſuorum hoſtium inſectator, pleraſque civitates, quæ contra ſe arma ſumpſerant, proque inimicis ſuis ſteterant, agro multavit, quem ſuis militibus diviſit, quos in eos Colonos adſcripſit*.

Quid igitur, inquies, cauſæ fuerit, ut inter alia cognomina *Felix* quoque Beneventana Colonia nuncupata fuerit? Facile ex hoc noſtro lapide didiciſſe erit, qui literis Auguſteo Ævo digniſſimis hodiedum in atrio Beneventani Auguſtei extat

BENEVENTVM FELIX
M. FLAVIVS MARCELLVS
RVTILIVS
PRO HONORE IIVIRATVS
L. D. D. D

Hoc enim Duumviro ejuſmodi Magiſtratus honorem adepto, Beneventum Felix nuncupatur, quod profecto non ad ipſum M. Flavium referri debet, qui nonniſi per ſummam arrogantiam futuram Urbi ex ſui muneris adminiſtratione felicitatem deprædicaſſet, ſed ei potius felicitati tribuendum eſt, qua undequaque Beneventana Urbs frueretur, aut quam pro communi hominum voto proprio ſibi cognomine affectabat: atque hæc quidem vera videri debet ratio, atque

(a) In Verrina III. ſeu in Verr. l. I. c. 15.

que causa, cur tam sæpe *Felix* Beneventum, sæpissime etiam *Felices* tot Urbes, Coloniæque cognominentur. Nunquam vero illud verisimile, ut Colonias plerasque ideo Felices appellatas credamus, quod eas aliquando Sylla deduxerit; etenim si solas sex, quæ felices appellarentur, Colonias invenisse Mazochius fatetur, nempe *Capuam*, *Nolam*, *Beneventum*, *Suessam*, *Lucoferium*, *Pisaurum*, de reliquis sane pluribus, quas Sylla deduxit, quid actum dicemus? Et sane plerasque is Cos. I. deduxit, ut ex Livii Epit. 77. manifestum est, quem autem deinde novarum Syllanarum Coloniarum numerum in posteriori deductione fuisse putabimus, tum, cum septem & quadraginta legionibus agri ab Sylla divisi tradantur in *Epit.* 89. si, quemadmodum refert Appianus, non minus duodeviginti Coloniis opus fuerit sequenti ævo, ut duodetriginta tantum legiones in Triumviratu deduci possent; cum igitur in tam ingenti Syllanarum Coloniarum numero solæ sex *Felices* appellatæ fuerint, (neque enim reliquarum sane plurium monumenta omnia perire facile poterant) certum inde sequitur, quod cum hæ reliquæ omnes ab eodem licet Sylla deductæ, haud tamen *Felices* fuerint nuncupatæ, nec profecto illæ sex in eo assumto cognomine Syllam auctorem respexerint. Quid, quod ab illis sex Beneventum demi debet, quam nunquam deductam ab Sylla Coloniam aliis argumentis jam superius probavi. Quid, quod præter sex illas aliæ etiam *Felicis* cognomine illustres fuere Coloniæ, quæ Mazochii diligentiam effugerunt? Itaque Berytus Pheniciæ Urbs, Jurisprudentiæ postmodum studiis Justiniani ævo celebris *Felicis* olim Cognomine gaudebat, quod tum ex Plinio discimus, qui l. V. c.20. *Berytus* (inquit) *Colonia, quæ Felix Julia appellatur*, tum etiam vetera Gordiani, & Elagabali numismata docent apud Card. Noris. (*a*) ubi hæc epigraphes legitur: *Col. Jul. Aug. Fel. Ber.* Alias vero suppeditat Spanhemius (*b*), apud quem ex antiquis nummis hæ nobis occurrunt: *Felix Jadera*: *Octaviola Felix*: *Felix Ravenna*: item: *Col. Aur. Kar. Komm. P. F.* idest *Colonia Aurelia Carrenorum Commagena Pia Felix*: Sic etiam: *Felix Karthago*: *Dacia Felix*: Cui respondet lapis Trajani apud Gruter. p. 294. 4. *Cujus virtute Dacia Imperio addita Felix est*: quibus addi potest Olyssipo, quæ posteaquam a Romanis restituta fuit, *Felicitas Julia* nuncupari cœpit, ut est apud eumdem Plin. IV. 22., & sexcenta ejusmodi, quæ ex vastissimis Antiquitatis latebris, si paulo diligentius per otium perscrutari liceret, prodire cerneremus, ut proinde non ex exiguo Coloniarum numero, quæ *Felices* audiebant, ullum Viro doctissimo argumentum supersit, ut illas ad Syllam auctorem referre possit, sed ex uberrima tot *Felicium* Coloniarum, quas indicavimus, messe, ubi nihil juris sibi Sylla unquam vindicaverit, id demum statui certo possit, nonnisi ad propriam notandam felicitatem ejusmodi Cognomen adhiberi consuesse (*c*).

Rejecta igitur Beneventanæ Coloniæ Syllana deductione, eaque de medio jam sublata, certis-

(*a*) Cenotaph. Pisan. Differt. I. cap. 2.

(*b*) De Præst. Numism. Diss. VIII. p. 727.

(*c*) Atque hæc quidem jam scripseram, quum Marmora Pisaurensia fuerunt ad me allata, quorum collectionem, editionemque nuper curavit V. Cl. Eques Oliverius brevibus, sed egregiis adjectis notis: Itaque Eques eruditus in nota XLIII., ubi Colonorum deductiones Pisaurum factas enumerare instituit, jam ex Juliæ Felicis cognomine, quo Pisaurensem Coloniam insignitam mox diximus, Mazochii conjecturas passis ulnis suscipiens, postquam ejus locum ex Camp. Amphit. c. I. §. 3. integrum recitasset: *Huc usque* (inquit) *Vir Clarissimus, cujus ita mihi arridet de Sullana deductione opinio, ut ab ea ne latum quidem unguem discedere mihi fas esse censeam*: atque hæc quum ego legissem hæsi animo, jamque ego caussâ cecidisse mihi videbar, contra quem II Viri magni nominis unanimi judicio conspirabant; at quum omnia [ne sola auctoritate perterrefactus concederem] iterum prependissem, ab Oliverii quoque sententia discedere fas mihi duxi; etenim novi nihil ab eo allatum, quam quod Mazochius tradidisset; nisi quod, quum Mazochius ex certis monumentis Colonos a Sylla Capuam deductos nactus, exinde *Felicis* cognomen ei Coloniæ factum conjectasset, ut idem ex eadem causa cognomen suo Pisauro Oliverius comprobaret, id maxime egit, ut Syllanam deductionem, quam nulla monumenta testabantur, vel ex loci opportunitate, vel quòd Pisaurenses Catilinæ partes fovissent, omnino verisimilem probaret. At licet id Viro docto permittamus, ut Pisaurum Coloniam Sylla deduxerit, non illud tamen necessarium consequitur, ut ea de caussâ Felix illa dicta fuerit, ut multis rationibus contra Mazochium probavimus, quibus adhuc hæ addi possunt: nam nonnisi cum ipso Principatu mos ille cœpit, Colonias ab Deductoris nomine appellandi, ex eoque dumtaxat ævo factum fuit, ut primum Coloniæ *Juliæ*, *Augustæ* &c. audirentur; non igitur antea, nullo exemplo præeunte, poterat id in Syllæ mentem venisse, ut quas is deduxisset Colonias, suo *Felicis* Cognomine appellandas voluerit: minus etiam verisimile illud, sua sponte Syllanas Colonias ejusmodi Cognomen assumsisse, vel assumtum post Syllæ obitum, aut saltem post novas deductiones Juliam scilicet, & Augustam [quod etiam iis Principibus injuriosum] adhuc servasse, extinctis tum maxime Syllanis Coloniis, novisque per eos Principes deductis, qui non Sullæ, sed utriusque Cæsaris beneficium agnoscebant. Atque ex his manifesta patet causa, cur deinceps Coloniæ *Felices* dici cœpissent, quod nempe eosdem Conditores simul, & Principes haberent, quibus non modo *Juliæ*, *Augustæve* accepto nomine, verum etiam *Felicis* adjuncto Cognomine blandiri studerent.

certiſſimum illud ſtatuiſſe jam licet, primam Beneventanæ Coloniæ deductionem, quam P. Sempronio, & Ap. Claudio Coſ. a. v. 486. factam ſuperius probavimus, ad tempus uſque C. Julii Cæſaris ſtetiſſe, a quo iterum Beneventum deductam Coloniam præclare ſatis videtur oſtendere ipſum JULIÆ cognomen, quo inter alia Beneventana Colonia in noſtris antiquis lapidibus paſſim legitur appellata. Et quidem horum dumtaxat monumentorum beneficio ſecundæ hujuſce deductionis ſervata nobis memoria eſt, quæ aliis omnibus Scriptoribus, monumentiſque ſilentibus jam jam periiſſet. Scio tamen non unam eſſe eruditorum ſententiam, quorum alii Colonias eo Cognomine inſignes ad ipſum C. Julium auctorem referendas omnino velint, alii vero Octaviano Auguſto malint attribuendas (a). Quum enim Is teſtamento Cæſaris adoptatus in illius familiam tranſierit, ex C. Julii Cæſaris Octaviani, quod exinde aſſumſit, nomine factum eſt, ut Coloniæ ab eo deductæ nomen idem, quo is ad illud ſuæ dignitatis faſtigium pervenerat, ipſæ quoque ad ejus captandam gratiam, propriamque dignitatem oſtentandam ſibi aſſumſerint. Hinc Plin. l. 5. c. 1. *Colonia Auguſti Julia Conſtantia*: & ſtatim: *Alia Auguſti Colonia eſt Baba Julia Campeſtris appellata*: atque hinc poſtea factum videri debet, ut pleræque Coloniæ *Juliæ Paternæ* nuncuparentur, quòd ſcilicet ab Julio Patre deductæ ab illis diverſæ dignoſcerentur, quæ ſolo *Juliarum* cognomine illuſtres Auguſtum deductorem oſtendebant. At mihi ſemper placuit Sigonii de hac re judicium (b), videlicet, eas quoque Colonias, quarum tempora, & auctores nulla veterum monumenta produnt, dum Julias appellatas conſtat, id ſatis eſſe, ut ad auctorem Cæſarem recte referamus, quod maxime de Beneventana Colonia affirmandum eſt, quæ non Juliæ ſolum, ſed Auguſtæ quoque cognomen habuit, adeo ut ex eo duplici cognomine binæ deductiones inter ſe diverſæ ſtatuendæ ſint, quibus utrique Cæſari, Julio ſcilicet, & Auguſto ſua indubiè jam ſtet diverſa deductio.

Probata itaque nova Beneventanæ Coloniæ deductione a Cæſare facta (nam de Auguſto deinceps), de illius tempore, atque occaſione modo videtur quærendum. Plures a Cæſare factas Coloniarum deductiones conſtat; nam poſt priorem illam, qua is in primo Conſulatu non ſine maxima Senatus, Collegæque Bibuli in caſſum adverſantium contentione, Stellatem, Campanumque agrum ingenti Plebejorum Colonorum deducto numero diſtribuit, poſteriorem alteram perfecit tum, quum domeſticis, externiſque hoſtibus ſuperatis, quiniſque actis jam triumphis, Veteranis ſuis dilargitus eſt præmia: *Veteranis* (inquit Sveton. c. 36.) *legionibus prædæ nomine in pedites ſingulos ſuper bina HS, in Equites vicena quaterna millia nummum dedit; aſſignavit & agros, ſed non continuos, ne quis poſſeſſorum expelleretur*: Sed quamvis Cæſar in ea agrorum aſſignatione poſſeſſorum gratiam tenens militum aviditati haud ſatis fecerit, ingentem tamen fuiſſe tunc Veteranorum in Colonias deductorum numerum ex eo jam patet, quod Octavianus poſt majoris Avunculi cædem (ut habet Epit. Liv. 117.) ſibi, & Reip. vires contra Antonium paraturus Veteranos ipſos in Coloniis conſiſtentes præcipuo, maximoque ſibi robori futuros ſtatim evocaverit. Poſtremam tandem Coloniarum deductionem in tranſmarinas regiones a Cæſare factam refert quoque Sveton. c. 42. *Octoginta* (ait) *civium millibus in tranſmarinas Colonias diſtributis, ut exhauſtæ quoque Urbis frequentia (c) ſuppeteret, ſanxit, ne* quis

(a) Card. Noriſ. Cenot. Piſ. Diſs. 1. c. 2.

(b) De Antiq. Jur. Ital. lib. 3. c. 4.

(c) Præter hanc poſtremam Colonorum deductionem nonnullæ ac diuturnæ ſatis fuerunt cauſæ, ut infrequentior in dies Urbs effecta prope ad ſolitudinem redigeretur: *Duo enim bella funeſtiſſima* [inquit Oroſius l. v. c. 22. qui hæc fere ex Eutropio l. 5. excepit] *ſociale Italicum, & Syllanum civile per annos decem tracta pluſquam centum quinquaginta millia Romanorum conſumſerunt, tantumque lectiſſimorum virorum, vernaculorumque militum hoc civili bello Roma perdidit, quantum in ea ſuperiori tempore, cum ſe jam adverſus Alexandrum magnum circumſpiceret, indiſcretis ætatibus cenſus invenit; præterea viros Conſulares 24. Prætorios 6. Ædilitios 60. Senatores fere cc. abſque innumeris totius Italiæ populis, qui paſſim ſine conſideratione deleti ſunt*. Sed hæc adhuc pauca reputabimus, ſi ſubſequens civile alterum bellum a Cæſare conflatum inſpiciatur, cui etiam Cæſari, quaſi id parum eſſet, conſtans ſemper mens fuit ſuperſtitem civium numerum adhuc diminuere, quod tandem aſſiduis Coloniarum deductionibus ita perfecit, ut non minorem, quam qui anteactis bellis amiſſus fuit, civium numerum novâ eâ cauſsâ defuiſſe liqueat. Enimvero in ſolum Campanum, Stellatemque agrum, quem prima lege agraria xx millibus, qui ternos, pluresve liberos haberent diſtribuit, ſi ultra præfatum Colonorum numerum liberi ipſi, uxoreſque computentur, centum & amplius millia tunc deducta invenientur. His deinde addendi ſunt Veterani, quorum ingentem quoque numerum in poſteriori deductione Cæſar conſcripſit. Acceditque demum poſtrema illa octoginta millium in tranſmarinas regiones deductio: adeout his de cauſſis eò jam Urbis infrequentia devenerit, ut non longo temporis intervallo vix tertiam ſuorum civium partem ſuperſtitem contineret. Et quidem facile deminuti numeri rationem inire poterimus, ſi ipſum recenſum a Cæſare actum cum anteriore conferamus, in quo, quum an. U. 682. ex Epit. Livii 98. CCCCL. civium millia cenſa fuiſſent, a Cæſare vero, ut traditur in Epit. 115. CL. millia in ſuo

quis civis major annis 20. minorve 10, qui Sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset.

Ad rem quod attinet, ex tribus his Coloniarum deductionibus a Cæsare factis, si priorem, ac postremam excipias, quarum alteram ad solam Capuam, alteram vero ad transmarinas Colonias pertinere jam constat, superest, ut in secunda deductione, qua solis veteranis agri assignati sunt, Beneventum Coloni a Cæsare adscripti affirmentur, atque ex eo tempore Beneventana Colonia Juliæ cognomen adepta, in certum ejus rei argumentum semper retinuit.

Sed præter ipsum Juliæ cognomen, adest etiam aliquid aliud, quo hujusmodi Cæsarianæ deductionis certitudinem confirmare possim. Lapis est prope Cajetam, quem affert Manut. Ortogr. v. Ræti, & Gruter. p. 439. n. 8. in hæc verba:

L. MVNATIVS L. F. L. N. L. PRON.
PLANCVS . COS. IMP. ITER. VII VIR
EPVLON. TRIVMPH. EX . RAETIS . AEDEM . SATVRNI
FECIT . DE . MANVBIIS . AGROS . DIVISIT . IN . ITALIA
BENEVENTI . IN . GALLIA . COLONIAS . DEDVXIT
LVGDVNVM . ET . RAVRICVM

In quo lapide, id quod ad propositam rem omnino pertinet, præfari mihi opus est, hunc nempe illum esse, cui lapis dedicatus fuit, Munatium Plancum, qui An. U. 712. Consulatum Tiberii nativitate insignem egit, vir tam muneribus, quam rebus gestis in Rep. clarus ante ipsius Augusti ævum, cujus nascentem potentiam Antonii partes secutus primum ita distulit, ut ipsius caussa Augustus pacem cum Antonio, & Lepido iniret, Triumviratumque constitueret, firmatam vero ita blanditus est, ut inter Augusti amicissimos locum obtineret; auctor quoque ipse, ut Augustus ita vocaretur, ut ex Svetonio discimus (a). Quo igitur præcise anno Beneventanorum agrorum divisio a Munatio facta fuerit, quamquam e lapide expresse non constet, recte tamen ex subsequutis aliis Coloniarum deductionibus, quas lapis ipse refert deprehendere licet. Lugdunum enim, & Rauricum Colonias in Gallia ab ipso Munatio, dum an. Urb. 711. qui ejus Consulatum præcessit, Proconsulatum Galliæ ageret, fuisse deductas ex Strab. l. 4. & Hieronymi Chronico docet Petavius (b), qui tamen in eo omnino fallitur quod, ut alibi notavi, recentiorem illam Coloniæ deductionem pro Lugdunensis Urbis initio accipiat. Quum itaque divisio Beneventani Agri, si rerum gestarum ordinem in lapide servatum sequamur, ante

 dedu-

suo recensu inventa fuerint, (quamquam CXXV. millia Plutarchus afferat), jam ad CCC. millia ad minus usquetunc defecisse constat. Recensum Cæsaris, Urbisque infrequentiam testatur quoque Dio l. 43. *Quoniam* [ait] *infrequens admodum Urbs erat, quod ex recensu. & ex ipso aspectu apparebat, iis, qui multos liberos haberent, præmia proposuit.* Ne vero lusisse Cæsarem, aut inconsulto se gessisse putemus, dum prius exhaurire Urbem admodum impatiens, eamdem postea frequentiorem reddere propositis præmiis, aliisque ea de re editis sanctionibus, æquè fuerit sollicitus: duplicem enim ex ea re utilitatem sibi consecuturam summo consilio considerabat; ita enim Plebs urbana diminuebatur, quæ, quum nimium in Rep. posset, ejusque vires potius Reip. damno valere solerent, tanquam Urbis *sentina*, ut appellatur a Cic. ad Att. l. 1. ep. 19. exhaurienda sæpe erat, exhaustaque a Cæsare eo libentius fuit, quo major sibi ex ea ob mutatum Reip. statum ad tumultum facile excitanda imminebat periculum. In locum autem ejusdem plebis [quæ altera erat utilitas] qui ad restituendam Urbi frequentiam succedebant novi homines nihil de antiqua Rep., quam ignorabant, curantes, melioremque sui conditionem Civitatis donatione Cæsari acceptam referentes, ad ipsius obsequium devinciebantur; ipse namque Cæsar, [ut prosequitur Svet. c. 42.] *omnes medicinam Romæ professos, & liberalium artium doctores, quo libentius & ipsi Urbem incolerent, & cæteri appeterent, civitate donavit.* Sed cum id totum e re sua esse Cæsar optime arbitraretur, publici etiam boni rationem aliquam iisse fatendum est; nam quum Peregrini in Civitatem, Cives in Colonias deducerentur, quid aliud erat, quam totum ipsum Orbem efficere Romanum? Hinc verum illud Senecæ in Consol. ad Helviam matrem c. 7. *Populus Romanus quot Colonias in omnes Provincias misit? ubicumque vicit, Romanus habitat*: itaut non tantum unius principis Reip. dominatione, prolatisque undequaque Imperii finibus, verum etiam Romanorum habitatione, propagatoque in omnes terras genere Romanus Orbis appellari potuerit.

(a) Sveton. Aug. c. 7. *Postea C. Cæsaris, & deinde Augusti cognomen assumsit, alterum testamento majoris avunculi, alterum Munatii Planci sententia, quum, quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi & ipsum Conditorem Urbis, prævaluisset, ut Augustus potius vocaretur non tantum novo, sed etiam ampliore cognomine, quod loca quoque religiosa, & in quibus augurato quid consecretur, augusta dicantur.*

(b) Rationar. Temp. p. 1. l. 4. c. 30.

deductas Lugdunum, & Rauricum Colonias, a Munatio facta sit, proindeque ante ipsum annum Urbis 711., profecto sequitur nedum prædictam divisionem ad Augusti Imperantis ævum non pertinere, qui non prius anno Urbis 726. Imperio (de quo abdicando simulate retulit) Senatus populique suffragio sibi firmato, rerum potitus est; sed neque etiam ad Triumviratus tempus referri posse: quippe qui, licet inter Scriptores non conveniat, an A. U. 712. atque ideo ante proscriptionem, qua inter alios Cicero interfectus fuit, vel demum post eam, imo post Philippensem pugnam, qua Brutus, & Cassius victi sunt, institutus fuerit, semper tamen huic, de qua modo agimus agrorum divisioni Beneventi factæ posterior erit. Quod si Triumviralium Coloniarum deductiones non in Triumviratus initia, sed in tempus longe jam progressum, ut par est, rejiciamus, nam pleræque etiam Coloniæ, ut tradidit Appianus (a), instante Triumviralis quinquennii fine deductæ demum fuerunt, jam certius constabit hanc Beneventanorum agrorum divisionem nequaquam Triumvirali lege, cujus tempora præcessit, atque eo minus Augusti post Triumviratum imperantis jussu Munatio mandatam; ut proinde ea ipsa fuisse omnino putanda sit, quæ Julianæ deductionis tempori optime congruens Beneventanam Coloniam *Juliam* ab Julio Cæsare deductam jam satis demonstrat.

Sequitur nunc tertia Beneventanæ Coloniæ deductio, quam brevi admodum temporis intervallo in Triumviratu evenisse testatur Appianus (b), qui postquam ingentia narraverit præmia, quæ militibus alliciendis Triumviri promisissent, *Promissæ* (subdit) *etiam sunt eis Coloniæ* XVIII. *Italicarum Urbium tam opibus, quam agri bonitate, & ædificiorum pulchritudine præcellentium, quarum urbana, & rustica prædia non secus, quam bello capta dividerentur. Inter has eminebant Capua Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vibona; atque ita pulcherrima Italiæ pars militibus adscripta est.* Harum deducendarum Coloniarum munus, curamque suscepit Octavianus Cæsar, qui (ut refert Sveton. c. 13.) quum eosdem Veteranos in Italiam reducendos, & municipalibus agris collocandos recepisset, neque Veteranorum, neque possessorum gratiam tenuit, alteris pelli se, alteris non pro spe meritorum tractari querentibus. Hinc durior in hac, quam quæ in *Juliana* deductione tum Beneventanæ, tum cæterarum Coloniarum sors fuit, quarum omnium damna, ærumnasque, quæ non tam Imperatoris in milites indulgentia, quam effræni deductorum militum licentia consecutæ sunt, distincte recenset Appianus.

Post hanc deductionem Triumvirali lege factam, dubium videri potest, num iterum Beneventanam Coloniam deduxerit Augustus, postquam rerum potitus sit, ac proinde quartam statuere liceat sub Augusto Beneventanæ Coloniæ deductionem. Id primo affirmat Sigonius (a), nam inter duodetriginta, quas præter duodeviginti triumvirales, sequenti tempore Augustus Svetonio teste deduxit, Beneventum recenset innixus Frontini loco, cujus hæc sunt verba: *Caudium muro ductum. Iter Populo debetur ped.L. A Cæsare Augusto Coloniæ Beneventanæ cum Territorio suo est adjudicata.* Sed quod ad rei certitudinem adducitur, ne quidem conjecturam præbere video: quid enim tum ab Augusto factum sit Frontinus satis diserte explicat, Caudium nempe (quò ne tum quidem ex ipsis verbis deductam Coloniam affirmare tuto poteris) cum suo Territorio Beneventanæ Coloniæ ab Augusto adjudicatam, quod perinde est dicere, ac Caudium Beneventanæ Coloniæ Præfecturam fuisse ab Augusto constitutam. Ac quum, quod Beneventum attinet, sub Augusto res ita se habuerit, inane illud erit, ut (quia Frontinus non omnes ab Augusto deductas Colonias recenset) cum cæteris Coloniis prætermissam quoque a Frontino Beneventum putemus; nam quid de illa sub Augusto omnino actum sit, jam ipsemet dixit, & nos proxime audivimus; ac tanti est, ut, quum Caudium Coloniæ Beneventanæ ab Augusto adjudicatam dumtaxat commemoret, novam in Beneventanum agrum Colonorum deductionem nunquam fieri potuisse existimemus, siquidem ne glebam quidem ex Triumvirali assignatione vacuam Augustus inveniens satis habuit Caudinum agrum novis Colonis fortasse assignatum, cum suo Territorio Beneneventanæ Coloniæ Triumvirali lege nuper constitutæ adjudicare.

At quæ, inquies, causa Augusti cognominis, quod inter alia Beneventanæ Coloniæ proprium enituit? Scio Sigonium, uti de Juliis, ita de Augustis Coloniis certum quoque pronunciasse, ut nempe ex ejusmodi cognomine Coloniæ illæ ostendantur, quas Octavianus post Actiacam pugnam, tum quum jam diceretur Augustus, in Italia deduxit. Sed non id mihi Sigonius facile persuaserit. Res enim explorata satis, omnes ab Augusto deductas in Italia Colonias, (nam quæ in Provinciis, heic quærere nihil refert) ad sex, & quadraginta fuisse. Duodeviginti in Triumviratu primum deduxit, quod jam diximus, reliquas quum solus Remp. nomine

(a) *Lib.5.* (b) *Lib.4.* (c) De Jur. Ital. lib. 3. c.4.

ne Principis administraret; ac de postremis his intelligendus Sveton. c.46. dum ait, Augustum Italiam duodetriginta Coloniarum numero deductarum ab se frequentasse, operibusque, ac vectigalibus publicis plurifariam instruxisse. Hinc nihil verosimile magis, quam eæ omnes Coloniæ Augustæ appellatæ sint, tam scilicet posteriores, quas Princeps, quàm præcedentes, quas Triumvir deduxit. In his enim Triumvirali quamquam lege deductis solius tamen Octaviani deducentis beneficium, & auctoritas agnoscebatur. Præstat audire Appian. l.5. p.678. *Aliis largitionibus egenos milites solabatur Cæsar e Fanis mutuo sumens pecunias, quo facto conciliavit sibi eorum animos prompta erga largitorem gratia, cui agros, urbes, pecunias acceptas ferebant, invidiose acclamantibus qui spoliabantur, illo vero fortiter hoc ferente in gratiam militum. His animadversis Antonii frater Lucius, & ejusdem uxor Fulvia, & qui absentes bona procurabat Marcius, ne Cæsaris videretur totum hoc beneficium, neve soli deberetur gratia, & alter Imperator fraudaretur favore militum, vaframentis agebant, ut Coloniarum deductio differretur in adventum Antonii.* Sed, ut Appianus prosequitur, eorum artes elusit Octavianus, qui superesse Antonianis legionibus suos agros, ab ipsomet Antonio in posterum distribuendos dictitans, deducendarum Coloniarum munus quantocius implevit, id quoque postulantibus enixe militibus, qui, ut idem Appianus narrat: *petebant optimam quamque Urbem tota Italia, ut ante bellum selectæ erant:* quique jam eas Urbes Octaviani opera assecuti, ipsum beneficii auctorem agnoscentes, de collato postmodum eidem Octaviano Augusti nomine, suas quoque Colonias Augustas appellasse censendi sunt.

Atque hoc ipsum fuit, ut, cum nullo ex alio monumento certa res constaret, Coloniam Beneventanam ex solo Augustæ cognomine non ad cæteras Augusti deductiones, sed ad Triumviralem, quam is primum peregit, referendam omnino existimarem; idque tum magis persuasum mihi habui, quum veri haud simile videri possit, paucis admodum interjectis annis post triumviralem deductionem iterum Beneventum deductam ab Augusto Coloniam, in eam scilicet Urbem, quæ inter præcipuas alias lege triumvirali paulo ante distributis inter milites agris omnibus, tota in harum possessionem devenerat. Neque enim Augustus novos Colonos in eam Urbem deducere potuit, cujus nulla pars agri, aut etiam gleba sine possessore vacua remanserat, nec, ut novos Colonos deduceret, veteres possessores triumvirali lege ab semet deductos, quos proinde suos reputabat Colonos, sibi quoque obsequentissimos, eorum prædiis per summam injuriam exturbasse dici potest: Hinc nemo, ni fallor, erit, qui non in meam concesserit sententiam, frustra iis Urbibus gratulandum, quæ levibus quibusdam conjecturis repetitas Coloniarum deductiones ultro jactare gestiunt (a); dum non aliò hoc ipsum tendat, quam ut Deducentium impotentiam, injuriosasque veterum Civium ejectiones prodidisse videantur. Satis itaque Benevento fuerit, semel ab Augusto triumvirali lege Colonos accepisse, ab eoque deinde Caudina Præfectura fuisse auctam, ut Augusti cognominis, quo in vetustis lapidibus celebrari gaudet, justam causam, rationemque afferre possit.

Longe igitur post Triumviratus tempora progrediendum nobis erit, ut novam, quæ Triumviralem ipsam consequetur, Colonorum deductionem tertiò Beneventum factam inveniamus. Erit itaque tertia, quæ Imp. Neronem auctorem habuit. De ea sic Frontinus: *Beneventum*

(a) Liceat certe V. C. Mazochio (neque enim hac de re decertare libet) ut ter ab Octaviano Cæsare Coloniam Capuam deductam statuat in Amph. c.1. p.34. semel ex lege triumvirali, iterum post devictum Sex. Pompejum, ac tertio post Victoriam Actiacam: Illud tamen nullo pacto Viro doctissimo permiserimus, quod eas dumtaxat duodetriginta Colonias ab eodem Octaviano post Actiacam pugnam deductas, Augustas audisse velit, haud vero duodeviginti illas triumvirali lege antea deductas, *nam si cum præcedentibus*, inquit, *etiam Augustæ cognomen communicare perges, vix ulla profecto invenietur Italicarum Urbium, quæ non Augusta diceretur*. Mirum enim, quod Viro summo Coloniarum omnium ab Augusto in Italia deductarum numerus haud perspectus fuerit, aut certe sibi optime notus cum fuerit, ut nempe ad quadraginta sex in universum eæ Coloniæ pertingerent, de universa Italia, quæ florentissimarum Urbium frequentia maxime præstabat, adeo demisse judicaverit, ut eo solum exiguo Urbium numero, quas in una, vel altera Regione invenire præsto erat, integrum undecim Italicarum Regionum spatium impleri posse putaverit. Cæterum Capuam Coloniam ter ab Augusto deductam non abnuemus, si modo vera sint, quæ à Vellejo, Plinio, ac Dione allata sunt, in singulis nempe deductionibus id præcipue ab Augusto prospectum, ut citra veterum possessorum injuriam, novi Coloni agris, reditibusque donarentur. Scimus enim, quam invidiosæ olim fuerint leges agrariæ. Hinc maximæ illæ fuerunt in Senatu contentiones adversus Pompeii legem, qua agros suis militibus post Mitridaticum Bellum distribuendos postulabat, quam in ipsius Pompeii gratiam ita temperandam Cicero suadebat: *ut omnia tollerentur, quæ ad privatorum incommodum pertinebant, omnium privatorum possessiones confirmarentur, agrique publica adventitia pecunia emerentur*. (ad Att.1.19.) Certe Octavianus ipse cum triumvirali lege agros divideret, ægre quidem., sed tamen injuriose se gerere coactus fuit; itaut, Svetonio teste c. 13. *Nec possessorum, nec militum gratiam tenuerit, alteris pelli se, alteris non pro spe meritorum tractari querentibus*.

ventum muro deducta Colonia Concordia : Deduxit Nero Claudius Cæsar : Iter populo non debetur : Ager ejus lege Triumvirali veteranis est adsignatus . Porro Frontino debet Beneventum, ut Colonos a Nerone adscriptos aliquando accepisse nunc sciat, quod non alio monumento compertum fuit: nam apud Svetonium, & Tacitum Puteolos dumtaxat, ac præterea Tarentum, & Antium invenire est deductas a Nerone Colonias; quas tamen solas haud fuisse, optimæ fidei testis, qui ex instituto hæc egit, sufficiet Frontinus; ex quo etiam præter Beneventum, Samniticas alias Urbes Sepinum, & Æserniam inter Neronianas Colonias recensitas habemus; certe de Beneventana Colonia a Nerone deducta manifestum Frontini testimonium comprobare etiam videntur gravissimæ conjecturæ, quas frequens in Beneventanam Urbem ipsius Neronis adventus, mora, beneficia denique præclara suppeditant. At de his fuse a me alias agendum erit.

Post relatam Neronianam deductionem iterum Beneventum Colonos a Trajano deductos probari contendit Pratill. Via App. l. 4. c. 3. p 451. ex quodam lapide, quem sibi ex ea Urbe transmissum refert in hæc verba:

FELICIBVS. AVSPICIIS
CAES. DIVI. NERVAE F.
TRAIANI. AVGVSTI
GERM. DACICI. P. P.
CONDITA. COLONIA
BENEVENTANA
PERT. IVL. PHI......
....

Idque sexto ejus Consulatu nempe anno 112. quo Trajanus T. Sextium Africanum Collegam habuit evenisse subdit Pratillus, ita fortasse interpretatus postrema lapidis, ac Fastorum verba *Sextium* pro *Julio* mutavit, ut sit: *condita Colonia Beneventana* PER T. IVL*ium* APHI*canum*. At vix credibile erit eam Coloniæ deductionem Collegæ Consuli Trajanum mandasse, quem nullibi toto Imperii tempore, ac tum maxime posteriori Dacico bello intentum Colonias in Italia deduxisse constat. Et quidem tædet jam longius hunc lapidem morari, quæ nunquam Beneventi extitisse fidem faciunt Schedæ omnes Mss. antiquorum lapidum, inter quos non reperitur, itaut non recens inventum, sed potius confictum arbitrer, quod facile patet ex eo, quod iisdem fere conceptis verbis elucubratus videatur, quib. Zermensium Coloniæ lapis in subactam Daciam a Trajano deductæ affertur a Cujac. observ. l. 10. c. 35.

I. O. M. ROMVLO. PARENTI
MARTI. AVXILIATORI
FELICIBVS. AVSPICIIS
CAESARIS. D. NERVAE. TRAIANI
CONDITA. COLONIA. DACICA. ZERMIS
PER. M. SCAVRIANVM. PROPRAETOREM (a)

Quem etiam Zermensem lapidem commentitium esse arbitror, itaut nisi Zermensium Coloniæ a Trajano deductæ certa extaret memoria apud Ulpianum *l. 1. §. 6. de Censibus*, frustra rei fides ex eo lapide probaretur; ut de nostro omnino affirmandum quoque erit, cujus quum non incerta solum, sed omnino nulla sit fides, commentitiam, quæ solo ejusdem lapidis documento innixa est, Colonorum deductionem Beneventum a Trajano factam censebimus. Atque ut demum ejusmodi deductiones in summa repetam, quæ unquam Beneventum factæ certis rerum gestarum monumentis hactenus sunt a me comprobatæ, primum florente Rep., deinde a Julio Cæsare, postea in Triumviratu ab Augusto, postremo a Nerone, quatuor in universum fuisse jam constat.

Age

(a) Paulo aliter habet Gruter. p. 6. n. 3. qui in duodecim lineas dividit, & pro *Zermis* legit *Sarmiz*; Præferendam tamen putaverim Cujacii lectionem, quam tuetur Ulpiani textus, qui a Gothofredo ita affertur: *In Dacia quoque Zermensium Colonia a Divo Trajano deducta Juris Italici est*.

Age nunc quæ propria fuerint Beneventanæ Coloniæ nomina, quæque eorum ratio, paulò curiosus inquiramus. Coloniam *Juliam Felicem Augustam Concordiam Beneventum* nuncupatam antiqui nostri lapides plane docent. Jam vero cur *Julia Felix Augusta* sit dicta, ex iis omnibus, quæ quum de singulis ejus deductionibus agerem, superius disserui, causas unusquisque cognoscet. *Julia* enim, quod Julius Cæsar, *Augusta*, quod eam Augustus in Triumviratu deduxerit, *Felix* demum appellata est, ut eo quoque nomine suæ fortunæ, ac dignitati quodammodo blandiretur. Restat *Concordiæ* nomen, cujus quoque causa explicandâ erit, quod ut recte fiat, prius nosse quænam propria Coloniarum fuerint nomina, fortasse intererit: Etenim aut ea retinebant, quæ ante deductionem Colonorum habuerunt, ut Colonia Julia *Parma*, Colonia Julia *Fanum fortunæ*, Colonia Julia *Hispellum* &c. quæ omnes Coloniæ Juliæ singulæ veteri suo nomine inter se distinguebantur, aut quidem novum accipiebant, quod tamen cum veteris nominis loco succederet, singularum etiam proprium erat, non aliis commune. Sic Pisana Colonia nuncupata fuit Julia *Obsequens*; Sutrium Julia *Conjuncta*, Tarraco Julia *Victrix*, Arretium Julia *Fidens*, Baba Julia *Campestris*, Augusta *Emerita*, Augusta *Prætoria*, & sexcentæ aliæ, quæ passim occurrunt, ita illa *Obsequentis*, *Conjunctæ*, *Victricis* &c. nomina, earum Urbium, cum eò Coloniæ deducerentur, veteribus abjectis propria evaserint: sed ea nomina, quæcunque fuerint, assumere Imperatoris, seu Deductoris injussu, aut certe sine Senatus Consulto haud olim licuisse tradit Dio l.54. ad an. v. 739.: *Cognomina* (ait) *etiam Urbim honoris causa Senatus eis imposuit, & non, quod nunc fit, ipsæ sibi nomina quotquot vellent, delegerunt*: ubi non de Coloniarum Juliarum, Augustarum &c. appellationibus, loquitur auctor; quis enim vetuisset eam Coloniam *Juliam*, aut *Augustam* jam appellari, quam Julius, aut Augustus deduxisset; sed ea nomina plane intelligit Dio, quæ ostentandæ dignitatis, captandique honoris gratia, aut aliis de causis singulis Coloniis nova tribuebantur: quod cum Benevento actum fuisse constat; Beneventum enim abjecto veteri Maleventi nomine, cum primum in ipsam Coloni deducti fuissent, vocari cœpit, in eaque nominis mutatione S. P. Q. R. auctoritatem accessisse verisimile est.

Sed quid nunc dicendum de novo *Concordiæ* nomine? Illud posteriore ævo Beneventanæ Coloniæ, cum iterum deducerentur, impositum plane constat, non ut ipsius Coloniæ honorarium prorsus, seu, ut loquitur Fabrettus Inscr. cap.2. fol.105., *additium* esset, quod pariter putat de aliis tribus Coloniis eodem *Concordiæ* nomine appellatis, nempe *Nertobrigense*, quam ipse affert, necnon *Julia Concordia*, & *Concordia* Ulpia Trajana Augusta Frugifera Hadrumentina, quas è Grutero pag. 362. & 547. 7. excepit; etenim, quicquid de hisce aliis videri possit, Beneventanæ Coloniæ novum hocce nomen eo fortasse consilio datum crediderim, ut in propriam illius nuncupationem deinceps transiret, adeoque Beneventum solo Coloniæ Juliæ Augustæ Concordiæ nomine vocanda esset. Sed quo tempore id acciderit, quæve novi ejus nominis extiterit causa non æque constat. Si igitur in re obscurissima conjecturis utendum, cum nec primam deductionem florente Rep., in qua novum dumtaxat *Beneventi* nomen, nec postremam sub Nerone opinari fas sit, satis ergo ad Triumviralem Deductionem nominis origo referri posse videtur; de causa autem dicam, quod sentio. Beneventum una ex iis Urbibus erat, & quidem præclarissima, quò Triumvirali lege Coloni deducendi erant, re postmodum effecta tunc primum Concordiæ nomen fortasse recepit, ut eo potissimum fœdus illud significaretur, quo, Triumviratu constituto, pax Reip. restituta videbatur: certe fœdus illud *Concordiæ* nomine expressit Epitomator Livii l.127. cum ait: *M. Antonius cum ad Bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, Uxore Fulvia dimissa, ne* Concordiæ *Ducum obstaret, pace facta cum Cæsare sororem ejus Octaviam in matrimonium duxit*: ut proinde ejusmodi nomen, futurum illius *Concordiæ* monumentum, Beneventanæ Coloniæ eadem Triumvirali lege tum deductæ tributum verisimile sit; cujus rei simile fere exemplum in Rep. non deerat, nam Furius Camillus Dictator Ædem, quam *Concordiæ* voverat post sedatam popularem seditionem extruxit; quod refert Plutarchus in Camil. f.151. & pulchre canit Ovid. Fast. 1. 637.

> *Furius antiquam populi populator Etrusci*
> *Voverat, & voti solverat ille fidem;*
> *Caussa, quod a Patribus sumptis secesserat armis*
> *Vulgus, & ipsa suas Roma timebat opes.*

Eaque Ædes *Concordiæ* fuit, in qua postea Senatus haberi cœpit, habitumque tradit Salustius Bell. Catil. cap.36. *Curiamque* vocavit Lamprid. Alex. Sev. cap.6.: Verum itaque esse potuit, ut sicuti Plebe, quæ armata secesserat, ad Patrum obsequium redeunte in ejus rei memoriam Ædes *Concordiæ* titulo quondam extrui, dedicarique placuisset, ita quoque, extincta jam, ut videbatur,

quæ

quæ tamdiu, tamque gravi Reip. detrimento conflagrarat, bellorum civilium funestissima face, una ex Coloniis Triumvirali lege deducendis ad notandam Triumvirorum *Concordiam*, qua universæ Reip. pax restituta putabatur, novo *Concordiæ* nomine veluti dedicata constitueretur.

Restat modo, ut de antiquæ Beneventanæ Coloniæ, ejusque Territorii finibus agatur; Id quod institutæ rei ratio exposcit, postulatque jure suo lapis Dissertationi huic inscriptus, in quo Beneventana Colonia perpetuum illud erga Juliam Augustam obsequii, honorisque monumentum certo, designatoque loco erexit, videlicet: IN TERRITORIO SVO QVOD CINGIT ETIAM CIVITATEM CAVDINORVM MVRO TENVS: quod ut recte exequar, aliqua de Territorio generatim prænotasse oportebit.

Territorii itaque nomine non Agri illi significantur, qui in privatam Colonorum utilitatem pro modo cuique factæ distributionis cedebant, licet ii intra Territorii fines continebantur; sed Territorium nomen est Jurisdictionis, quæ in eosdem fines universe patebat: Loquendi proprietatem hujusmodi rei accommodatam ab optimis quibusque Scriptoribus servatam constat, nam cum de privatis Colonorum possessionibus agerent, Agros dicebant, ut *Agrum Campanum*, *Agrariam legem*, & similia, cum vero de Colonici Magistratus Jurisdictione sermo esset, *Territorium* appellabant: Hinc J. C. Pomponius l.239. §.8. de Verb. Sign.; *Territorium* (inquit) *est universitas agrorum intra fines cujuscumque civitatis*, *quod ab eo dictum quidam ajunt*, *quod Magistratus ejus loci intra ejus fines terrendi*, *idest submovendi jus habet*: quamquam vero in statuenda ejus vocabuli derivatione secus sentiat Varro *l.* 4. *de L. L.* tradens, *Territorium* esse locum communem, qui prope oppidum relinquitur, a *terendo* propterea dictum, aliterque doceat quoque Isidor. *l.*4. *orig.* 15. *Territorium*, quasi *Tauritorium* dici volens, idest *tritum Bobus*, *& aratro*, quod accepisse videtur a Servio, quid ad illud Virg. Æneid. v. 755. *Urbem designet aratro*: postquam ritum condendæ Urbis ex Varrone describit, ita (subdit) *sulco ducto loca murorum designabant*, *aratrum suspendentes circa loca portarum*, *unde Territorium dictum est*, *quasi Tauritorium tritum bobus*, *& aratro*: congruentior tamen, ipsaque omnibus verior censeri debet Pomponii de hac re sententia, optimorum Scriptorum, ipsorumque literatorum lapidum loquutione comprobata, cui etiam accedit antiquus Ecclesiæ mos, quæ hac voce Territorii olim uti consuevit ad designandas, quas nunc græco vocabulo novimus appellari Diœceses, itaut idem Territorium, quo Colonici Magistratus jurisdictio significabatur, pro Ecclesiastica, seu spirituali potestate, quam singuli Episcopi intra certos propriæ Ecclesiæ fines habebant, etiam usurpatum legamus in *C.*1. *&* 2. *Caus.*XVI. *Quæst.*V. & alibi passim.

Cum igitur Beneventana Colonia lapidem illum Juliæ erectum in Territorio suo statuisse declaret, non dubium est, quin & hoc testatum voluerit, quod nempe opus illud intra fines, qui suæ jurisdictioni subdebantur, extruendum curasset; cumque adhuc addat, *Territorium suum* ipsum esse, quod Civitatum Caudinorum muro tenus cingit, hoc amplius voluisse videtur, ut etiam certus finis, quò sua jurisdictio proferebatur, ab omnibus nosceretur, quasi & ipsum lapidem non solum ut Juliæ elogium, verum etiam ut sui Territorii terminalis quodammodo esset, eo loco collocari placuerit: Sane in Colonici Territorii finibus inscriptos, qui eos demostrarent, lapides apponendos docet Higginus: *Certis locis* (ait) *aras lapideas ponere debemus*, *quarum inscriptio ex uno latere pertica applicato finem Coloniæ demonstrat*, *ex altero*, *qua foras exit*, *affines*: ejusmodi inscriptarum ararum exempla pleraque exhibet Gruterus; sic p. 199. 4. HEINC PACENSES: & a fronte altera ejusdem aræ: HEINC EBORENSES: atque ut alia omittam, p. 174. 6. plures Beneventi adesse lapides dicit, quibus sic inscriptum: COLONIA' BENEVENTAI: adeout ex eorum haud exiguo numero, eaque perbrevi ipsis inscripta epigraphe, terminales fuisse conjici possit. Sed quoniam hi lapides periere omnes, sola, quod aliquando fuerint, memoria apud Gruterum superstite, non satis certum affirmari potest, eosdem ad determinandum Beneventanæ Coloniæ Territorium fuisse adhibitos; tunc enim in ejusdem Territorii finibus (ut de lapide Juliæ inscripto accidit, qui prope oppidum Arpadii duodecimo a Beneventana Urbe milliario, ubi antiquum Caudium fuisse jam constat, repertus fuit,) non vero in ipsa Urbe inventi, ibidem extare dicerentur; quod si unquam intra Urbem fuerint, vel longiorum fortasse inscriptionum fragmenta censeri debent, vel, quum ea solum constarent epigraphe, quam pro COLONIÆ BENEVENTANÆ: sive COLONIAI BENEVENTANAI: interpretari æque quis possit, publicorum quorundam operum ad ipsam Coloniam spectantium tituli fuisse videntur; Cum vero ea verba, ut sint: *Colonia Beneventana*: explicari libeat, jam Coloniæ Beneventanæ nomen singulis ejus portis inscriptum putari potest eodem plane exemplo, quo in Veronensi Urbe, *Colonia Augusta Verona*, etiam nunc in ejus Arcu inscriptum lapidem servari tradit Card.

Noris

Noris in Cenot. Pis. *Diss.* I. *c*.2. : sed ne plura de his lapidibus, qui quamquam terminales affirmari queant, cum tamen suo loco moti cum innumeris quoque aliis disperiere, non ullum hodie certum, quem quærimus Beneventani Territorii finem nobis demonstrare nunc poterunt.

Solum itaque, atque unum Beneventani Territorii finem lapis Juliæ inscriptus nobis demonstrat: Eum enim Beneventana Colonia diserte fatetur locasse *in Territorio suo, quod cingit Caudinorum Civitatem muro tenus*; Caudium igitur usque, quinimo ad ejus Civitatis muros Coloniam Beneventanam Territorii sui fines explicuisse perspicua res est; quod tamen posteriore dumtaxat ævo, ac nonnisi post omnium postremam Neronianam deductionem evenisse putaverim; latiores enim ea ex parte fines olim fuisse constat Augusti ævo, cujus lege Caudium ipsum Beneventanæ Coloniæ olim adjudicatum fuit, ut propterea Caudinum quoque Territorium ad Principis Coloniæ jurisdictionem pertineret; quod demum irritum a Nerone factum videri potest, nam Caudinâ Præfecturâ, quæ ad Beneventanam Coloniam ex Augusti lege pertinebat, sublatâ, jam deinceps Beneventana Colonia antiquos Territorii sui fines coercuit, quos ex nostro lapide ad ipsos Caudinæ Civitatis muros constitutos fuisse agnoscimus: quod cum ita fuerit, haud jure Caudini queri poterant, ut olim querebantur Capuani apud Ciceronem Phil. 2. XI. hæc Antonio exprobrantem: *Casilininum Coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum circumduceres, cujus quidem vomere portam Capuæ penè perstrinxisti, ut florentis Coloniæ Territorium minueretur*: Satius enim Caudinis erat, ut qui antea lege Augusti in Coloniæ Beneventanæ Præfecturam redacti erant, ab ejus tandem jurisdictione subtracti, ejusdem Territorii fines ad suos usque muros pertingere paterentur.

CAPUT TERTIUM

De Jure Beneventanæ Coloniæ ejusque Tribu.

PVLLO . AVGVRI . TR. MILITVM
.... VIRO
C. FIRMILIO . C. F. PVB. RVFO
L. TERENTIO . L. F. STEL. RVFO . FIRMILIANO.

QUater deductam Beneventum Coloniam superiori Capite præclare satis probatum arbitror: cujus autem Juris, ac præterea in quam Tribum adscripta fuerit, non ibi observasse placuit, tum ne fusiùs, quam par esset, eam operis partem producerem, tum quod materia isthæc satis digna videretur, ut peculiari Dissertatione donaretur. Lapidem de more inscripsi, quo non opportunior alter ad propositam rem pertractandam: quandoquidem ea parte, qua integer ad nos evasit, in postremis nempe duobus lineis eos nobis exhibet Viros, qui Prænomine, Nomine, Cognomine, Tribu insigniti certissimam Civium Romanorum notam præferre videntur.

Ac quod primùm attinet, vulgata satis res est, Colonias omnes, quotquot unquam ab Romanis ante Legem Juliam deductas constat, non eodem quasque Jure fuisse potitas. Multiplex ejusmodi Jus fuisse recentiores aliqui tradunt, novis tum ex quibusdam nummorum veterum signis deductarum Coloniarum occasione cusis, tum ex levibus quibusdam conjecturis aliis, ejusdem Juris adinventis differentiis, itaut præter eas, quæ *Civium Romanorum*, & *Latini Juris* aliæ fuerint, quæ *Togatæ*, postremò quæ *Militares* dicerentur. De Togatis, quas & *Plebejas* fuisse affirmat Eruditus Heineccius (*a*) promptè sententiam tuleris commentitium id nomen, quod Colonias aliquas spectet, videri. Quare enim togatæ? quia non Primores solum sed etiam Romana Plebs Toga uteretur, unde Augustus teste Sveton. c. 40. visa quondam pro concione Pullatorum turba indignabundus, & clamitans, *en ait*

Romanos rerum Dominos, Gentemque Togatam.

At si Toga omnibus communis, quomodo de solis Plebeiis Togatæ intelligentur? non magis igitur Togata Colonia, quam Gallia Togata, in quo sane cognomine non jus aliquod contineri patet, sed hominum quorundam genus, qui Romanos ea vestimenti forma imitarentur, quo

[*a*] Antiq. Rom. in Append. c. 5. 126.

quo fit, ut quæcumque Romanorum Coloniæ, propterea quod Toga eorum propria eſſet veſtis, Togatæ dicendæ ſint: niſi, ex admiſſa Togatarum Coloniarum appellatione, quæ Plebem, civeſque alios complecterentur, novùm etiam *Sagatarum* Coloniarum, quæ e contrario illis reſpondeant, vocabulum ſatis importunè comminiſci in mentem alicui veniat, cum nimirum milites, propterea quod *Sago*, conſueta militiæ veſte uterentur, in Colonias deducerentur; ſed de *Militaribus* Coloniis, quarum prior Sylla inſtitutor fuit, inanis quoque differentia videri poteſt, quandoquidem non ex certo hominum genere, ut puta *militarium*, qui in Colonias deducebantur, diverſum aliquod jus ei Coloniæ quærebatur, ſed cujuſmodi futurum eſſet jus a deducentis arbitrio, vel eorum, quorum auctoritate deductio mandabatur, omnino pendebat. Quod tandem Jus ſpectat Italicum, quamquam illud aliquando extitiſſe certum ſit, eoque ſignanter jure donatas pleraſque Colonias memorent Veteres Juriſconſulti (*a*), non id tamen ad rem propoſitam magnopere pertinere videbitur, nam cum in veteri Italia, ejuſque penes populos ejuſmodi jus vigeret, nullas certo conſtat tum deductas in illam Colonias, quas ſerò admodum, ſub ipſis Cæſaribus, ac nonniſi in Provinciis, cum antiqui juris Italici jamdiu per legem Juliam ſublati renovato beneficio deductas præfati Juriſconſulti docent: quod ſi ulla extra Latium, ac proinde in ipſa veteri Italia, deducta unquam fuerit Colonia, non magis Jus Italicum ad eam Coloniam, quæ in Italia conſtituta ejus juris particeps ſine ulla indulgentia evadebat, quam ad ſingulas Urbes pertinuiſſe dicendum eſt, itaut certum nullum, ac particulare jus aliquod Colonicum Italicum ab ipſa rei origine, de qua modo quærimus, ſtatui poſſe videatur.

Ad priorem itaque certis veterum monumentis ſatis probatam differentiam res omnis deducenda eſt, ut non alias teneamus Colonias, quàm, quæ aut Civium Romanorum, aut Latinæ olim fuerint: rem planè determinat Livius l. 39. 56. ubi Aquilejenſis Coloniæ deductionem narrans (quod accidit M. Claudio, Q. Fabio Coſs. an. U. C. 570.) *illud agitabant* (ſubdit) *uti Colonia Aquilejam deduceretur, nec ſatis conſtabat an Civium Romanorum deduci placeret, poſtremò Latinam potius Coloniam deducendam Patres cenſuerunt*. Alios Livii locos dabit *Sigonius* (*b*), ubi neque longiorem invenies hujus Colonici juris diviſionem; niſi quod jus Latii Juri Quiritum, Latinas vero Colonias Civium Romanorum Coloniis opponi velit Sigonius.

Quid igitur inter Latinas, ac Civium Romanorum Colonias diſcriminis haberetur modo eſt demonſtrandum: Civium Romanorum Coloniis jus dumtaxat Quiritum conceſſum cenſet Sigonius (*c*), qui cum antea ejuſmodi jus in privatis tantum rebus concludat, nempe Libertate, Dominio, Teſtamento, Tutela, Militia, Gentilitate, & ſi quæ ſunt hujus generis alia, quandam veluti viam ſibi ſtravit, ut quale ejuſmodi Coloniarum jus eſſet, facile pronunciaret, nimirum ut privato tantum, non vero publico Romanorum jure hæ Coloniæ fruerentur. Sed nullo pacto ipſe mihi perſuaſerit quod in hoc jure Quiritium jus tantum Romanorum privatum contineretur, niſi novum in rebus, ac nominibus diſcrimen ex proprio potiùs ingenio, levibuſque quibuſdam conjecturis, quàm ratione aliqua, auctoritateque innixi comminiſci velimus; ſi quid enim minus eſſe, quàm quod ipſum univerſum optimumque ſit Romanorum Civium jus, in jure Quiritium modo ſtatuamus, jam primùm evertatur oportet fœdus illud quod Romulum cum Sabinis primùm iniſſe conſtat, quos in Urbis communionem receptos, ita Romanæ genti inſeruit, ut ex utroque populo unam eandemque Civitatem, unumque Quiritium nomen effecerit: quæ res ita deinceps valuit, ut nullo unquam tempore Quiritium nomen a Romanis diſceſſerit, qui illud ſemper ſibi adjiciebant, quod liquet ex formula illa precationis: *Pcpulo Romano Quiritibus*: de qua latè *Briſſon. l. 1. c. 104.*, imò & ſolo Quiritium nomine utpotè auguſtiore Romanos appellatos in publicis concionibus, & orationibus paſſim occurrit: non igitur video, cur Quiritibus pars illa optima Civitatis Romanæ, quæ in jure publico conſiſtebat, tam facilè detrahi poſſit, ſicque in privatas tantum res Jus Quiritium concludatur: conſtat enim jus illud publicum ad Cenſum, Militiam, Suffragia, Magiſtratus, Sacra pertinuiſſe; quibus dum Quirites omnino gauderent, manifeſtum quoque eſt ea omnia in jure Quiritium fuiſſe comprehenſa; illudque conſequetur ſatis clarum, dum eodem jure Quiritium Coloniæ aliquæ potirentur, quæ Civium Romanorum ea de re vocabantur (*d*), æquum profecto jus cum ipſis Romanis Quiritibus ejuſmodi Colonos obtinuiſſe.

Quod

[*a*] Ulpianus, Celſus, Cajus, Paullus in leg. 1. 6. 7. & 8. Dig. De Cenſibus.

[*b*] De antiq. Jur. Ital. l. 2. c. 3.

[*c*] De ant. Jur. Civ. Rom. l. 1. c. v. ad 13. in fin.

[*d*] Et certe Cives ſæpe vocantur ejuſmodi Coloni apud Liv. l. 6. 21. 8. 14. Ipſi quoque Latini, qui nomina in Coloniam Romanam dederant Cives Romani dicuntur facti ab eodem Liv. 34. 24. qui demum l. 19. 37. ejus

Quod tamen cum de Coloniis Civium Romanorum verum ſit, ſecus verò de Latinis dicendum. Harum enim licet eadem origo, atque cauſa, diverſa tamen erat conditio. Jam ſupra dictum fuit, Latinos Colonos nonniſi ex Magiſtratuum Romanorum indulgentia, & veluti precariò ad ferenda ſuffragia admitti ſolitos, quod ubi ultrò, atque temerè attentare voluiſſent, plerumque Conſulum juſſu ex Urbe, quò ea de cauſa adventarant, exire juſſos refert Dionyſ. Halic. l.8. Cic. in Brut. c. 26. cujus etiam pro Sext. c.13. hæc ſunt: *nihil acerbius Socii Latini ferre ſoliti ſunt, quam id, quod perrarò accidit, a Conſulibus juberi ex Urbe exire*. Sicuti autem ab hoc ordinario ſuffragiorum jure ſubmovebantur, ita a militia, in qua nonniſi mediam militum claſſem, ſeu conditionem tenebant, ut *Auxiliis* potiores dignitate eſſent, *Legionariis* vero inferiores, *Sociorum* dumtaxat nomine contenti. Privatorum vero jurium nec omnimode participes fuiſſe Latinos Colonos ex pluribus veterum monumentis apparet, adeoùt rectè pronunciaverit Boethius in Top. Cicer. II. Cives Romanos, qui in Latinas Colonias commigraſſent, amiſſo Civitatis Romanæ jure, mediam capitis diminutionem ſubire compulſos; quo argumento uſus eſt Cicero, Agrar. 2. c. 27. ut Plebem Romanam adhortaretur; ne ſe deduci pateretur in Coloniam. *Vos vero* (inquit) *Quirites retinete iſtam profeſſionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, Urbis, Fori, ludorum, dierum feſtorum, cæterorum omnium commodorum* (a).

F 2 Hoc

37. ejus generis Colonos Romæ fuiſſe cenſos affirmat; unde recte omninò Manutius *De Civitate Romana* ſtatuit, eos quoque ferendi ſuffragii, magiſtratuumque Romæ gerendorum jura retinuiſſe; quod vel ex ipſo invito Sigonio amplius mihi probari poſſe videtur: Is enim cum de Latinorum, ſive Latii jure agit *De Jur. Ital.* l. 1. c. 4. jus illud publicum ſuffragiorum, & honorum, *ut nullum habuiſſe eos negari non poſſe, ſic non optima lege habuiſſe* aſſerendum cenſet, ac cum pluribus exemplis jus illud apud Latinos aliquando fuiſſe demonſtraſſet, illud demum ad precarium Magiſtratuum Romanorum beneficium referri debere concludit; quod cum perlibenter admittimus, illud ex his verum certumque jam ſequitur, quod ſi Coloniæ Latinæ, quæ deterioris juris erant ad publica Romanorum Civium jura, inter quæ præcipuum ſuffragiorum, honorumque jus exiſtimari debet, utcumque Romanorum Magiſtratuum arbitrio, ſive indulgentia frequenter admitterentur, procul dubio eodem jure, Coloniæ Civium Romanorum, quæ potioris erant juris quàm Latinæ, pro ſua nobiliori, quæ eadem ac Civium Romanorum erat, conditione, gaudebant; idque ordinario jure ſibi competere ex eo magis magiſque patet, quod nullibi mentio ſit, eas aliquando, ſicuti cum Latinis perſæpè actum fuit, jus illud ſuffragii a Magiſtratibus Romanis impetraſſe; quod ſi nuſquam impetratum, conceſſumque legimus, utique nulla ejuſmodi Colonis impetratione, conceſſioneque opus fuiſſe dicendum eſt, qui univerſa Civium Romanorum jura retinebant.

An vero Romani ſuis Civibus in Colonias deductis negaſſent, quod ultrò peregrinis ſemper jure municipii donatis tam ſæpe elargiebantur. Coloniarum, Municipiorumque diſcrimen tam verè, quàm eleganter aſſert Gell. noct. Att. l. 16. c. 13. *Municipes*, inquit, *ſunt Cives Romani ex municipiis legibus ſuis, & ſuo jure utentes, muneris tantum cum Pop Rom. honorarii participes, a quo munere capeſſendo appellati videntur ... Sed Coloniarum alia eſt neceſſitudo, non enim veniunt extrinſecus in Civitatem, nec ſuis radicibus nituntur, ſed ex Civitate quaſi propagatæ ſunt, & jura inſtitutaque Populi Romani non ſui arbitrii habent; quæ tamen conditio cum ſit magis obnoxia, & minus libera, potior tamen, & præſtabilior exiſtimatur propter amplitudinem majeſtatemque Populi Romani, cujus iſtæ Coloniæ quaſi effigies parvæ, & ſimulacra eſſe quædam videntur*. Hanc illuſtrem Coloniarum conditionem apud Livium l. 37. præclarè expreſſere olim Romani Conſules, dum earum XII. Coloniarum, quæ ſecundo bello Punico munera militiæ detrectabant, legatos his verbis compellebant. *Admonerent non Campanos, neque Tarentinos eos eſſe, ſed Romanos, inde oriundos, inde in Colonias, atque in agrum Bello captum ſtirpis augendæ cauſa miſſos: quæ liberis parentibus deberent, ea illos Romanis debere, ſi ulla pietas, ſi memoria antiquæ Patriæ eſſet*. Si igitur Romanorum Progenies Coloniæ erant, atque, ſi hoc parum videatur, cum ipſiſmet legibus, inſtitutiſque Romanis Civium quoque Romanorum appellatione decorarentur, non eo equidem antiquo, originarioque jure mulctatæ videntur, quod peregrinis paſſim in municipium receptis tam liberaliter patere conſuevit.

(a) Quod de Latinis Coloniis cum ita ſit, illud mirum videri poteſt, quare, quum quis optimo Civis Romani jure frueretur, in ejuſmodi Colonias ſemel deductus eo priſtino jure mox privatus cenſeretur; adeout tunc ſolum ejuſmodi juris redintegrationem obtineret, ſi in ea Colonia Latii jure donata magiſtratum geſſiſſet, ut intelligendus eſt Aſconius ſubobſcuris verbis id tradens in Proœm. Piſonianæ, & diſerte docet Appianus de Bell.Civ. l.2. & Strabo l.4., vel demum ſi id ſibi beneficium ſingulari jure a Magiſtratu Romano, vel quopiam alio, qui ejuſmodi auctoritate polleret, denuò demereret, ut de C. Mario meminit Cic. or. pro Balbo, cui lege a Saturnino Apulejo in Tribunatu lata datum fuit, ut in ſingulas Colonias ternos Cives Romanos facere poſſet; cur, inquam, ex ſola in Colonias deductione id detrimenti Romanus Civis capere debuerit, ut Civitatis Romanæ jura ſibi eſſent amittenda? Hanc quæſtionem tum quoque, cum hæ vigerent Coloniæ, agitari ſolitam indicat Cic. pro A.Cæcina c.33. dum inquit: *Certè quæri hoc ſolere, me non præterit, quemadmodum, ſi Civitas adimi non poſſet, in Colonias Latinas ſæpè Cives noſtri profecti ſint? aut ſua voluntate, aut legis mulcta profecti ſunt; quam mulctam ſi ſufferre voluiſſent, tum manere in Civitate potuiſſent*: Et certè ea erat Civium Romanorum illuſtris conditio, ut excepta criminis cauſa, cujus cognitio tum ad Magiſtratus, tum verò præcipuè ad Cenſores pertinebat, invitis Civitas adimi non poſſet, adeout L. Sulla victor, ut memorat id. Cic. pro Domo c. 30. Comitiis centuriatis Civitatem Volaterranis eripere non valuerit; *bodieque Volaterrani* (inquit)

Hoc itaque inter Civium Romanorum, ac Latinas Colonias discrimen aliquando fuisse constat, quod tamen lege Julia sublatum tandem videtur: ejus legis auctor L. Julius Cæsar qui an. U. C. 663. P. Rutilium Lupum in Consulatu Collegam habuit, non vero Sex. Julius Cæsar, qui anno præcedente cum L. Marcio Philippo Consul fuit, ut falsò putavit Gravina (*a*), qui in hac re Sigonium sibi in omnibus ferè præeuntem oscitanter fortasse legit, quamquam & turpius erraverit Augustinus (*b*), qui eam Legem Cæsari Dictatori attribuit. Occasionem ei legi dedit funestissimum omnium, quod unquam Reip. contigit, Italicum Bellum, quod & Sociale, & Marsicum appellatum fuit; in eo suscipiendo, gerendoque Latinorum simul, & Italicorum studia, atque arma adversus Remp. conspirarunt: *quorum* (ut pulchrè inquit Paterculus l. 2.) *ut fortuna atrox, ita causa fuit justissima; petebant eam Civitatem, cujus Imperium armis tutabantur; per omnes annos, atque omnia bella duplici numero se militum Equitumque fungi, neque in ejus Civitatis jus recipi, quæ per eos in idipsum pervenisset fastigium, per quod homines ejusdem & gentis, & sanguinis, ut externos, alienosque fastidire possent*. Hinc primum, cum jam id bellum exardere cæpisset, lex, ut ait Appianus, est lata: *ut qui Populi ad eam diem in fide mansissent Cives Romani essent*. Sed postmodùm eo tristi bello, quod innumeros penè Romanos Cives, quos inter, P. Rutilium Cos. aliosque summi in Reip. loci absumpserat, defatigata per integrum quinquennium Resp. id tandem probè intelligens non de auferendo, minuendove sibi imperio, sed de communicandis Civitatis juribus eosmet vi agere, qui prius meritis ad eam diem frustratis decertare studuissent, optimo, quamvis sero consilio, Italos omnes, lege Julia, quam L. Julium Cæsarem, P. Rutilio Collega jam extincto, tulisse verosimile est, in Civitatem recepit: quod beneficium nec discrimine illo octo novarum Tribuum ad veteres xxxv. tùm adjectarum, in quas novi cives adscripti, nec ullis deinceps Syllæ conatibus aut minui, aut omnimodè adimi potuit.

Hac igitur lege Julia differentiam inter Civium Rom. & Latinas Colonias sublatam videri, paulò ante dixi, non enim undequaque certum constat; etenim errabimus certè, si eos Italos Civitatis Romanæ jura assecutos pro universis ejus, quæ paulatim ad naturæ terminos, idest Alpes, prolata est, Italiæ populis accipiamus, cum spectato ejusmodi legis tempore, Rubicone fluvio Italiæ fines continebantur; reliquum autem tractum ad Alpes usque præter Venetos Cisalpini Galli præcipuè incolebant, quorum ex interfluente Pado alii Cispadani, alii Transpadani vocabantur, ad cujus Galliæ Cisalpinæ terminos eodem anno, quo primùm Beneventum Colonia fuit deducta, Ariminum, quæ Civitas in Cispadanorum Gallorum finibus consistebat deductam simul Coloniam ex Eutropio, aliisque superiori Capite observavimus; Priores itaque, utpote veteri Italiæ propiores Cispadani Civitate donati, dein & Transpadani, quibus, cum primum Pompejus Strabo jus Latii largitus fuerit, ut ex Asconio in Proem. Pison. jam antea didicimus, postremo C. Julius Cæsar teste Dione (*c*) integrum Civitatis jus impertitus fuit: ex quibus omnibus illud quoque animadvertere jam quisque poterit, inter Civium Romanorum, & Latinas Colonias sublatum lege Julia discrimen nonnisi cum temporum, ac Coloniarum distinctione esse intelligendum, itaut non omnes, quotquot in veterum monumentis occurant Coloniæ æquo jure fuisse ex ea lege existimentur, sed quas tantum recte constat intra Latii, veterisque Italiæ terminos ante eam legem deductos; nam quæ postea intra eosdem fines, vel in reliquis recentis Italiæ Regionibus conditæ fuere, juris Latii, ac Civium Romanorum, ut quæque alterutro jure deinceps deducta essent, antiquum inter se discrimen habuere; ac de his

(inquit) *non modo Cives, sed optimi Cives fruuntur nobiscum simul hac Civitate*. Sed cum eundem Ciceronis locum latiùs inspiciamus, ejusinodi rei causam invenisse præsto erit; hæc enim initio cap. 30. pro Domo habet Cicero: *Qui Cives Romani in Colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant*. Si igitur Cives Romani Civitatis jura inviti amittere non poterant, nonne cum ipsimet ita vellent, sive, ut loquitur Cicero, essent auctores facti, Civitatis juribus sese abdicare potuissent? atque ita planè in ejusmodi Latinarum Coloniarum deductione res se habuit: Etenim si quando in aliquam Latii Urbem esset deducenda Colonia, Cives, qui definitum deducendorum numerum implessent, deligebantur, nec profecto inviti, qui cum eò commigrassent, locatisque laribus nomen sponte in eam Urbem dedissent, nihil secum iniquè actum queri poterant, si amissis Civitatis Romanæ juribus, a qua jam discesserant, ejus Latinæ Urbis, quam sibi novam Patriam delegerant, in jura, atque instituta transirent. Illud enim in Senatus Populique Romani arbitrio positum erat, quas ipsi vellent aut Civium Romanorum, aut Latii jure deductas censeri Colonias, itaut Cives Romani ejus Urbis, in quam se Colonos adscribi patiebantur, statutam conditionem sequerentur; Quod tamen amissæ Civitatis Romanæ detrimentum pluribus, quæ sibi obveniebant, novis commodis satis compensabatur, præsertim agris sibi distributis, ex quorum reditu non tam inopiæ, qua fortasse in Urbe laborabant ob ingentem Civium numerum, verum etiam vitæ tranquillitati consulebant.

(*a*) De Rom. Imp. cap. 47.

(*b*) De Legibus, & Sen. Consultis.

(*c*) Lib. 41. An. U. C. 707.

his profectò Coloniis intelligenda sunt posterioris Ævi monumenta, quæ post legem Juliam Latinitatem adhuc nobis memorant, quod & Trajani adhuc Ævo legere occurrit in Plinii Paneg. c. 37. Vix autem eorum jurium discrimen omnimodè sublatum dixeris, posteaquam Antoninus non *Pius*, neque *Marcus*, sed, (ut excerpta Dionis Valesiana prodidere) *Caracalla* celebri illa constitutione, relata in *l.*17. *D. De statu Hom.* (cui ferendæ non munificentia, sed quemadmodum subdit Dio, avaritia occasionem dedit, ut scilicet aucto Civium numero, ex vectigalibus, quæ Peregrini non penderent, suus Fiscus augeretur) statuit, ut, *in Orbe Romano qui essent, omnes Cives efficerentur*, adeout, quàqua longe latèque Romanus pateret Orbis, unius Romæ evasisse municipium videretur (*a*). At vix tuto, ut ajebam, affirmari poterit ad omnes personas, omnesque ditionis Romanæ Urbes sese extendisse beneficium, aut extensum semel, semper valuisse. De Personis certè constat ad ingenuos tantum, non vero ad libertinæ conditionis homines eam Antonini constitutionem pertinuisse, nam his demum quos prius impetrato anulorum aureorum jure singulare Principum beneficium ad Civilium Jurium communionem aliquoties extollebat, generali postmodum beneficio æquum cum ceteris Civibus omnibus jus largitus fuit Justinianus Imperator Novell. Const.78. (*b*) ubi cum Antonini, quem cognomine Pium appellat Justinianus, egregium exemplum in antedicta *Leg.* 17. contentum expresse sibi imitandum proponit, jam ex eodem Justiniano, seù potius Triboniano error apud doctos quoque Viros invaluerat, ut Antoninus aliquando non Caracalla, sed Pius ejus constitutionis auctor traderetur. De locis vero, pro quibusque aliis sufficere posset Constantinopolitanæ Urbis exemplum, in qua Antiqui Juris Italici non vestigia solum inspicere datur, sed effectus servati adhuc noscuntur ipso ævo posteriori, quo ea Urbs jamdiù Imperiali Sede decorata, digna fuit visa, ut eo jure ab Imperatoribus donaretur; quo argumento, ut Romanæ Urbis Principatum nunquam ablatum tueretur, optimè, sed adversus Gothofredum paulò intemperantiorem stylum Gravina exercuit (*c*).

Sed quorsum, inquies, hæc omnia? Propositum initio mihi jam fuit de Beneventanæ Coloniæ Jure sermonem instituere, quod ut rectè demonstrarem, singulorum Colonicorum Jurium differentias in antecessum exponere opus fuerat: quod igitur rem attinet, cum longe ante Legem Juliam Beneventanam Coloniam deductam fuisse constet, nimirum an. U. C. 486. ut superiori Capite demonstratum est, Civium Romanorum, an Latii, vel demum Italico Jure donatam affirmabimus? De postremo hoc jure, sicuti nullum supererit dubium, ita de eo heic quæsisse supervacuus labor erit; Etenim anne negari possit, quod post deductam Coloniam eo jure Urbs Beneventana frueretur, quod inter Italicos populos præcipuè constituta jamdiù obtinebat? atque hoc ipsum est, quod initio contendebam, non rectè jus Italicum inter vetera Coloniarum jura recenseri posse, quippe quod Italicis Urbibus seorsum a Coloniarum deductionibus inhærebat, tantumque posteriore ævo in provincialibus Coloniis recenter deductis revixisse potuit; satiùs enim a plerisque Augustis, qui eas Colonias in Provinciis deductas voluere, existimabatur, si non optimo Civium Rom. aut Latii, sed veteri Italico jure eas donarent, quod licet prioribus durius, meliorem tamen, quàm quæ antea erat, provincialium conditionem efficiebat. Alterutrum igitur jus, aut Civium scilicet Romanorum, aut Latii Beneventum, cum primùm eò Colonia deducta fuerit, obtinere debuit: & sane par erat, ut cum ea Colonia a Senatu, Populoq. Rom. in Italicam Regionem deduceretur alterutro eorum jurium augeretur: Inter Latinas autem Colonias Beneventum recenset Sigonius (*d*), idque quasi manifestum affert ex Livii loco l.27., quem paulò curiosiùs heic licebit expendere.

Narrat eo loco Livius, quid posteriori bello Punico egissent triginta Coloniæ tum in Latio, tum in Italia constitutæ, quibus milites, & pecuniæ ad subsidium Reip. imperata fuerant; *Triginta tum* (inquit) *Coloniæ Pop. Romani erant, ex iis duodecim, cum omnium Legationes Romæ essent, negaverunt Consulibus esse, unde milites, pecuniamque darent*. Dixerat paulò ante, fremitum inter Latinos, sociosque in conciliis ortum ob frequentes delectus, assiduasque cædes, quibus jam se querebantur exhaustos, propterea que nullum posthac imperium subituros dictitabant, quod consilium cum mox duodecim Coloniæ reipsa implessent, jam eas, & quotquot ad integras triginta simul memoratæ fuerant, nonnisi *Latinas* fuisse sequitur. Id quod ipse cum

(*a*) De ejus Legis Auctore diù res obscura, itaut Justinianus ipse in eo tradendo errasse compertus fuerit: At utriusque tum Legis, tum ejus Auctoris illustrata sunt omnia ab Illustri Spanhemio luculentis editis Exercitationibus, quibus *Orbis Romanus* titulum fecit.

(*b*) L.un. Cod.Theod. de Jur.Italico Urb.Constant., & l. un. Cod. Just. De Priv. Urb. Const.

[*c*] De Rom. Imp. c. 48.

[*d*] De antiq. Jur. Ital. l. 2. c. 3.

cum omnino falsum dicere non ausim, illud tamen verisimilius affirmari posse putaverim, plerasque ex iis Coloniis, ni fortasse omnes, non *Latii*, sed *Civium Romanorum* jura habuisse: cujus rei non leves conjecturas præbent ipsiusmet Livii verba: Cum enim de iis Coloniis specialem sermonem instituens non *Latinas*, sed *Populi Rom. Colonias* appellet, jam dubium relinquit, an Latinæ potius, quàm Civium Coloniæ intelligendæ sint; Res autem ad posterius jus ex sequentibus verbis propendere videbitur, si iterum audire non pigeat Consules, duodecim Coloniarum Imperium detrectantium Legatos ita alloquentes: *Admonerent non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos, inde oriundos, inde in Colonias, atque in agrum bello captum stirpis augendæ caussa missos, quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiquæ Patriæ esset*. Ad hæc satis eas Colonias a sociis distinxisse videtur Livius, nam cum earum in abnuendo Imperio obstinationem referret, magnum in Senatu pavorem factum subdit, cum putaret *idem alias Colonias facturas, idem Socios consensisse omnes ad prodendam Annibali Urbem Romam*; nihil autem certum magis, quam Socios, quos Livius memorat ipsos intelligi Latinos, qui iidem ipsi diversis sæpe nominibus, nunc *socii* tantum, nunc *socii Latini*, *socii nominis Latini*, *socii nomenque Latinum*, *socii ab nomine latino*, *socii ac Latium* ipsi Livio, Salustio, Val. Maximo dicuntur. Dum igitur diversam omnino *Coloniarum*, atque *Sociorum* mentionem ingessit Livius, discretè omnino de utrisque locutus, amplius juris, quam quod Socii Latini tum haberent, penes Colonias illas fuisse dicendum est; idque nonnisi ad Civium Romanorum jus referendum videtur. His accedit, quod qui pro duodeviginti Coloniis, quæ in fide manserant, Consulibus respondit, *& milites ex formula paratos esse, & si pluribus opus esset, plures daturos, & quicquid aliud imperaret, velletque Populus Romanus*, is M. Sextilius Fregellanus nomine appellatur a Livio, unus ex illis Legatis, quos singulæ Coloniæ in Urbem miserant: Licet autem Fregellani haud proprium cognomen acceperis, sed potius adjectum, ut Fregellanæ Coloniæ, quæ inter eas duodeviginti a Livio numeratur, Civis Legatusque esse demonstraretur, nonne Marci prænomen, Sextiliique nomen, quibus is vocabatur, Romanum Civem statim nobis prodet? Ex prænominis enim, nominisque usu, eorumque vocabulis nullam barbariem sonantibus optimum argumentum sumi poterit, ad Romanum Civem indicandum, ut mox a me dicetur. Postremo has saltem duodeviginti Colonias, in quarum numero Beneventum fuit, nonne præclaram Civium Romanorum conditionem præ se tulisse apparent, quæ non solum aliarum imperium detrectantium exemplum haud fuerunt sequutæ, verum etiam suo subsidio fecerunt, ut tum Imperium Populi Rom. staret? Nonnisi ex summa illa necessitudine, quæ ex Juris communione manabat, tam promptè, obsequenterque suum exhibuisse officium putandæ sunt; quid enim? post tam egregium meritum si unquam eo jure caruissent, utique tùm donatæ fuissent, ut eadem ac justa magis liberalitate cum Colonis optime de Rep. meritis ageretur, qua Peregrinis in municipium ad id tempus receptis Senatus P. Q. R. usus fuerat; at ejus rei nihil occurrit, sed gratiæ dumtaxat a Senatu Populoque Rom. illis actæ leguntur; neque enim quicquam aliud, dum Civium jure fruerentur, præstandum supererat, & sane (ne solum Livium vel invitum videar adhibere) hanc Civitatis communionem ut aliis Coloniis, ita quoque Benevento, tum cum Colonia primum deducta fuerit, concessam non obscure tradit Paterculus lib. 1. Cum enim singulas Colonias a Romanis post Urbem a Gallis captam deduci cæptas, enumerare instituat usque ad Syllana tempora, quas inter Colonias suum Benevento locum, atque originem tribuit, Sempronio Sopho, & Appio Cæci filio Cos., nondum nullum in iis deducendis jus distinguit, ut nempe aliæ Latii, aliæ Civium Rom. jure donatæ fuerint, sed potius omnibus Civitatem communicatam indiscriminatim videtur tribuere, sic initio ante Coloniarum recensum præfatus. *Huic rei per idem tempus Civitatem propagatam* (a) *auctumque Rom. nomen communione juris haud intempestivè subtexturi sumus*.

Atque hæc conjecturæ loco accepta velim, ut quaqua fieri posset ratione, ex remotissimæ vetustatis latebris verisimile aliquod de Beneventanæ Coloniæ primævo Jure afferri posse videretur: siquidem non exiguo ejus ornamento, ac decori esse putabimus, si non *Latii*, sed ipso optimo *Civium Romanorum* jure ab suis primordiis donata fuerit, adeo ut ante Legem Juliam Rom. civitatis communione jam diu gavisa cæteras Italicas Urbes non tam ejus juris nobilitate, quam reliquis, quibus aliunde enitebat, ornamentis antecelleret; Postea vero, quam Lex Julia fuit lata, non amplius dubitabimus, quin, ut cæteris Italicis, ita Beneventanæ

[a] Sic rectè legit Lipsius, nam prius plurali numero *Civitates propagatas* habebatur contra Paterculi mentem, atque manum, qui non Civitates propagatas, quæ jamdiu erant, sed Romanam ipsam Civitatem Coloniarum deductione in alias Urbes propagatam intelligit.

ventanæ Urbi Civitatis Jura conceſſa ſint, quod non ſolum ex Julia Lege certum, verum etiam ex certa Tribu, cui Beneventanos adſcriptos fuiſſe conſtat: de qua re jam mihi agendum erit.

Tribus, quarum nomen Livius a Tributo, Varro vero, quod primùm in tres partes Pop. Romanus diſtributus fuerit, deducunt, Romanæ Gentis, atque Urbis conditor Romulus inſtituit; inſtituendique initium, & cauſam, confecto Sabino bello, ejus Gentis cum Romanis initum conſortium dedit; Rem totam, earumque Tribuum nomina paucis complectitur Aſconius *Divinat. in Verrem*. *Principio*, ait, *Tribus tres fuerunt, Tatienſium a Tatio Rege, Ramnenſis altera ab Romulo, Luceres altera* (cujus nominis & originis incertam cauſam aſſerit Livius) *ab Lucumone ſive Lucero, ſive a Luco, quem Aſylum vocaverat Romulus*. Aucto poſtmodum civium numero quarta etiam Tribus, ut Livius, Varro, ac Dionyſ. tradunt, adjecta a Servio Rege, qui eam, vetereſque alias ſuis nominibus ſpoliatas ab locis Urbis appellandas maluit; eæque ſunt quatuor urbanæ Tribus, *Palatina*, *Suburrana*, *Exquilina*, *Collina*, quæ eodem deinceps numero ac nomine intra Urbem perpetuò conſtiterunt: tùm nova & civium, & agri acceſſione novæ quoque Tribus extra Urbem inſtitui cœptæ, *Ruſticæ* ad Urbanarum differentiam appellatæ, quarum omnium prior videtur fuiſſe Claudia ab Ap. Claudio, qui cum ſuis Clientibus Regillo Romam adveniens cum civitatis jure etiam agri partem, ubi ea Tribus de ſuo nomine appellata eſt, obtinuit, quamquam veterem fuiſſe eam Tribum novo tum Claudiæ nomine inſignitam indicare videatur Livius 2. 46., ex quo rurſus anno ab V. C. 369. aliarum Tribuum initia diſcimus, dum ait: *Tribus quatuor ex novis civibus additæ Stellatina, Tromentina, Sabatina, Narnienſis*; quod de aliis ſequenti tempore, dum in rem incidit, idem auctor narrat, donec ad XXXV. Romanas Tribus perventum fuiſſet, quem numerum omnino retinendum ſuadet non ipſius tantum Livii, ſed etiam Ciceronis auctoritas, qui paſſim (*a*) eum ſolum numerum admittit, cui recentioris ævi lapides aſſentiuntur, nempe Tiberii apud Fabrett. p. 395. Trajani apud Gruter. p. 246. 8., itaut fruſtrà ex aliis quibuſdam Tribubus diverſo nomine inter veterum monumenta repertis (nam binomines aliquando Tribus fuiſſe, vel veteri abjecto novum ex loco nomen, vel in alicujus perſonæ gratiam aſſumſiſſe ſatis veriſimile exempla aliqua probant) de numero ipſo ſtatuendo viri docti laboraverint. Ex his autem illud, quod mihi propoſueram, præclarè ſequitur, nullam fuiſſe Tribum, quæ non Romanis civibus conſtituta eſſet, neminem vero in Romanam Tribum relatum, qui non Civis eſſet Romanus: unde ex Verrio Flacco recte docuit Gellius l. 18. c. 7. *Tribus & Decurias dici & pro loco & pro jure, & pro hominibus*.

Cum igitur inter Romanos Cives quis adſciſceretur, vel etiam Populus quiſpiam peregrinus in Civitatis Romanæ communionem admitteretur, poſtquam triginta & quinque Tribuum numerus expletus fuerit (non enim plures augeri placuit, dum octo illæ, Civitate poſt Bellum ſociale Italicis conceſſa, additæ, mox abolitæ fuerunt) in earum Tribuum aliquam aſcribi mos erat (*b*); quod quum factum eſſet, ſtatim jus ferendorum ſuffragiornm, honorumque petendorum, æquo prorſus optimoque ipſo Romanorum Civium jure, illis patebat; itaut abſentes licet, ſuiſque in Urbibus degentes, ejus tamen certæ Tribus, in qua cenſi fuiſſent, jura omnia aſſequuti, Comitiorum tempore Romam contenderent, ſuaque cum reliquis Tribulibus ſuffragia ferrent.

Beneventanos itaque, poſtquam Civitatem Romanam adepti fuere, Tribum etiam ſibi propriam obtinuiſſe non eſt dubium; quod quum vel Municipii collato jure, vel Coloniæ deductione contigiſſe potuerit, videndum, an aliquando ex Municipii cauſſa (quandoquidem ex Coloniæ jam conſtat) Beneventani Romanarum Tribuum communionem aſſequuti fuerint: quærendi occaſionem præbent bini noſtri Lapides, ex quibus inſigniorem (alibi tamen uberiùs illuſtrandum) heic afferre libet.

C. OCTA-

[a] In Verr. I. 5. Agrar. II. 7. Philip. VI. 5.

(*b*) Livius l. 38. 36. *Rogatio pe rlata eſt, ut in Æmilia Tribu Formiani, & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent, atque in his Tribubus tunc primum ex Valerii Plebiſcito cenſi ſunt*.

C. OCTAVIO C. F.
PAL. MODESTO
AVGVR. IIVIR. I. D. QVAEST. II.
PRAEF. FABR. ROMAE. PRAEF.
COH. II. PANNONIOR. PRAEF.
COH. III. ITVRAEOR. TRIB. MIL
LEG. IIII. SCYTHIC. CVRAT. REI
P. AECANOR. ITEM HONORA
TO AD CVRAM KALENDARI
REIP. CANVSINOR. A. DIVO TRA
IANO PARTICO ET AB IMP. HA
DRIANO AVG. HIC OPVS QVADRI
GAE CVM EFFIGIE IMP. HADRI
ANI AVG. CITRA VLLIVS POSTV
LATION. CVM MVNICIPIBVS
SVIS OBTVLISSET EX ARGENTI
LIBRIS ∞ ADIECTIS AMPLIVS
LIBRIS ƉVII. VIRITIM PO
PVLO ✳ SING. DISTRIBVTIS
DEDICARI CAVIT
P. D. D.

ubi vides ab hocce C. Octavio Modesto Cives suos Municipum nomine appellari: at si hos lapides excipias, Beneventum aliquando Municipium fuisse novi nunquam (a): Scio eruditum Equitem Oliverium ad Marmor Pisaurense mutilum num. 45. ubi occurrit: *Pisaur. Municip.* Pisaurum vere Municipium appellatum existimasse, quin nempe ex Colonia in Municipii statum aliquando redactum fuerit, idque sibi persuasit ex eo, quod in publicis monumentis vocabulorum proprietas maxime servaretur, præsertim extremis Reip., vel primis Imperii temporibus, ad quæ ejus marmoris antiquitatem ob Cognominum defectum extollit: sed utut sit de Pisauro, quod Beneventum attinet, dum alia hujus rei monumenta desint, haud sane auserim sola horum lapidum fide, ubi Beneventani Municipes appellantur, id ipsum de Benevento affirmare; notissima enim res est, etiam melioris ævi Veteres hujusmodi vocabulum contra propriam significationem usurpasse, quod longe ante Gellium (b) notavit Ulpianus (c) qui post traditam Municipum significationem, *sed nunc* (inquit) *abusivè municipes dicimus suæ cujusque Civitatis Cives*, *ut puta Campanos*, *Puteolanos*, *Coloniæ nempè utriusque incolas*.

Itaque misso Municipii jure, ad Coloniæ conditionem, quæ initio semel accepta, nunquam a Beneventanis mutata videtur, Tribum, in qua illi censi fuerint, referendam esse arbitror: sed quæ propria Beneventanorum Tribus extiterit, ex plurium, quæ in nostris lapidibus memorantur, Tribuum diversitate non satis constat; itaut potius, quæ ex tot Tribubus, Beneventanorum propria fuerit, quam ut in Romanam Tribum eos adscriptos probemus, jam nobis sit laborandum: & sane in Palatina adscriptus legitur C. Octavius Modestus, cujus lapidem modo

[a] Quod de propria Municipii significatione intelligendum est, nam sera ætate præter dictum lapidem Municipes Beneventanos etiam abusive usurpatos invenio in Epistola Gelasii Pontificis ad Epiphanium Episcopum Beneventanum, qui floruit an. 499. En verba ex Gratiano *Caus.* 17. q. 4. c. 10. *Frater & Coepiscopus noster Epiphanius sua nobis relatione suggessit, Benenatum, & Maurum Beneventanæ Municipes Civitatis in Contumelia Religionis acerba nimis, & plectibili contumacia prosiluisse &c.*

[b] Noct. Att. l. 16. c. 13.

[c] L. 1. Dig. Ad Municipal.

modo recitavimus, quem etiam *Municipes suos* appellantem Beneventanum Civem fuisse non dubitabimus, ut de sequentibus dicendum est, quorum Lapides in hanc rem consulto selegi: Sic C. Luccius C. F. Stellatinâ Sabinus, qui dicitur *Beneventi Decurio*; item C. Catius C. F. Meneniâ Balbus, nec non Q. Platius Q. F. Quirinâ Romanus, & quod incertiorem rem facit, in eodem ipso Lapide, qui hujus Dissertationis est titulus, duæ diversæ Tribus duobus Civibus junctim commemoratis sese simul produnt nam C. Firmilius in Pupiniam, L. Terentius in Stellatinam adscripti leguntur: Adde, quod de hisce Tribubus, nimirum Palatina, Stellatina, Quirina, Menenia, Pupinia æquè frequens in aliis nostris Lapidibus, (ut in Thesauro spectare est) habetur mentio; itaut utra earum ad Beneventanos in universum spectaverit, vix etiam conjectare detur; At de hac re, quam observasse præstat, prius quid alii, dein dicam ipse quid sentiam.

Ex loco quidem Livii, qui universos Formianos, & Fundanos in Æmilia, Arpinates in Cornelia censos narrat, jamdiu Viris doctis ea insedit sententia, ut omnes cujusquæ Coloniæ, aut Municipii Cives in unam eandemque Tribum adscriberentur, quæ uni Civium propria, omnibus deberet esse communis: Quod & ratio, & necessitas ita fieri postulabat, ne aliter qui unius loci essent Cives, in diversis Tribubus censi, Comitiorum tempore inter se segregati suæ quisque Tribui se consociantes fraudi locum facerent, aut Comitia ipsa perturbarent: Hinc in Urbe una nonisi unam, cui adscripta esset, Tribum agnoscit Sigonius (a), qui ex L. Æmilii Mutinensis, qui dicitur Polliâ, M. Apicii Veronensis, qui dicitur Publiâ, C. Umbricii Florentini, qui dicitur Scaptiâ, & sic ex aliorum Lapidibus, omnes Mutinenses in Pollia, omnesque Veronenses in Publilia, ac Florentinos in Scaptia censos affirmat; quod de Pisanis quoque statuit Card. Norisius (b) qui aliquot Lapidum fide, Galeriæ eos docet adscriptos: Quid, quod de Beneventanis idem tulisse judicium invenio Viros clarissimos, nostrique Ævi eruditissimos Muratorium (c) atque Gorium (d), quorum pari sententia, unius vel alterius Lapidis testimonio, Stellatinæ Tribui Beneventani omnes adjudicantur.

At quam fallax sit ejusmodi judicium, Lapides ipsi manifestè declarant: dum enim ex altero ejusdem Urbis Lapide altera prodeat Tribus, aut si ex pluribus ejusdemmet Urbis Lapidibus, ut de Benevento jam constat, plures appareant Tribus, quæ ejusdem loci Civium propriæ fuerunt, jam nesciet quis, (si modo de unâ velit tantùm contendere) quæ tandem illa fuerit, in qua universi Cives olim censerentur: Itaque sic ego statuebam.

Primum distinguendum esse animadverto illum Tribuum numerum, qui in singularem personam, ab eo, qui in diversos ejusdem loci homines sese effundit: nam, quod unus idemque Civis in binas, aut plures Tribus adscriberetur, in iisque omnibus uno tempore, unisque Comitiis sua ferre suffragia posset, nullo pacto concesserim: sunt quidem ex universa Antiquitate tres Lapides, qui hujus rei testes proferri queunt, quorum prior ad Augustum pertinet his verbis apud Grut. p. 226. 3.

(a) De Jur. Ital. l. 3. c. 3.

(b) Cenotaph. Pis. Diss. 1. c. 1.

(c) Murator. p. 842. n. 4. ad insignem Inscriptionem repertam in Opp. Ostroc Comitatus Hadzzeg. in Transilvania, ubi initio sic legitur: *Sex. Pilonius Sex.* F. . . . STE. *Modestus Benevento*: hæc subdit: *Beneventani adscripti fuere Tribui Stellatinæ*.

[d] Gorius Inscr. Etrusc. T. 2. p. 191. ad Lapidem L. Petronii ab Arretinis dedicatum ita commentatur: *In Sabatina Tribu Petronium censum fuisse constat, quare suspicari aliquis posset, eum Volaterris originem duxisse, nam, ut vidimus, Sabatina Tribus propria Volaterranorum fuit ...... Sed id certò affirmari non potest, cum una, eademque Tribus pluribus municipiis, & Coloniis communis non rarò fuerit: libet id confirmare eorundem lapidum testimonio: Probè omnibus eruditis perspectum in Stellatina Tribu Cortonenses suffragia tulisse, ut inferius constabit, & tamen eam quoque Beneventanis communem fuisse indicat sequens sepulcralis ineditus titulus ibidem erutus, qui extat in Ecclesia S. Festi ex MSS. Cod. Redii: id etiam clarissimè liquet Ordini Amplissimo splendidissimoque Decurionum .... haud accensos nisi ejusdem Coloniæ, aut Municipii Cives .... sed ecce prælaudatus titulus*: C. TVCCIVS C. F. STELL. SABINVS BENEVENTI DECVRIO VIVVS SIBI ET OFILLIAE VXORI ET TVCCIO VERECVNDO FRATRI POSTERISQ. SVIS FECIT. Exhibet etiam hunc Lapidem Muratorius p. 1032. n. 7. iisdem verbis, iisdemque mendis scatentem, imo, & æquè mutilum, nam plurima desunt, quæ in nostro Thesauro habebis: nunc, quod attinet, Beneventanos omnes in Stellatinam fuisse conjectos ex eo Lapide persuasum fuit Gorio, cui etiam quæstio illa [ut id obiter notem] supervacua esse debuit, an scilicet una eademque Tribus pluribus Municipiis, Coloniisve communis aliquando fuerit: De ista enim re nemo unquam vel leviter dubitaverit, quam certam exploratamque omninò efficit exiguus Tribuum numerus, qui ad xxxv. attingebat; quo enim modo innumeris Coloniis, Civitatis jure donatis consulendum erat, nisi plures in eadem Tribu censerentur?

C. IVLIO . C. F.
FAB. , SCAPT
CAESARI
AVGVSTO

Posteriores duos ex Grutero eodem p. 435. 1. & 918. 16. exhibet Grævius in Cic. ad Att. 4. 16.

L. MANLIO A. F. Q. MINVCIO
AN. GAL. BOCCH. Q. F. FAB. POP.
MACRO

Quibus, si cui lubet, addi posset *Opimius* VEIEN. TRO. *Antius* qui in eadem Epistolà occurrit, quam lectionem in multis libris depravatam, atque ab aliis variè correctam, ita Grævius restituendam putat, ut Opimius, Vejentinæ Tromentinæque Tribubus simul adscriptus fuerit, ut Augustus Fabiæ, & Scaptiæ, L. Manlius Anniæ, & Galeriæ, Q. Minucius Fabiæ; & Popiliæ, quorum exemplis restitutam lectionem tuetur: At de ipso Ciceronis loco cum non rectè constet, itaut dubio exemplo uti nefas sit, adhuc etiam de posteriorum Lapidum fide suspicari licebit: quorum alterum, ex cognomine *Bocchi*, quod a Romanis prorsus abhorret, vix credibile habet, ut peregrinus homo in Civitatem adlectus duplicem Tribum, quod nulli etiam ex primoribus veterum Romanorum concessum, obtinere potuisset; alterum verò mendosum esse constat ex eodem Grutero, qui antea pag. 438. 8. pleniorem, & correctiorem exhibet ex Manutii, & Verderii schedis in hæc verba: Q. MINICIO Q. F. POP. MACRO &c. ut jam Tribus Annia, quæ Popiliæ adhæserat, omnino evanescat. Reliquus est Augusti lapis Brixiæ repertus, cujus fidem libenter ego amplexus ex Sveton. c. 40. qui *Fabianos*, *& Scaptienses* Augusti tribules disertè memorat, nullum tamen ex eo exemplum rectè peti posse contendo; quid enim? minimum omnium hoc profecto fuit, quod Augusti fortunæ, & auctoritati obtigisse potuit, ut ambæ Tribus, quarum Scaptia gentilis ei fuit, in quam Octavia Familia censebatur, Fabia vero, quæ Juliorum, in quam adoptionis jure transivit, ambæ, inquam, Tribulem æquè suum jactarent; ita enim suo potius, quam illius honori consulebant, in quem summis honoribus libertatem quoque Reip. lædentibus afficiendum omnium studia ad adulationem usque jamdiù fervebant: neque ex ea re minuendorum Populi suffragiorum metus erat, cum jam anteà (*a*) a Julio Cæsare dictatore perpetuo divisis pro dimidia parte inter se, ac Populum suffragiis, ea suffragiorum jura sibi ademta Resp. ferre consueverat, quod tamen exemplum continuato, imo firmato jam Principatu imitari noluit Augustus, qui Populo restituit suffragia, reducto pristino comitiorum jure (*b*): non retinerent autem Tribulem suum Augustum eæ duæ Tribus? cum jam Tribus ipsæ ex Principum nomine novum sibi, mutui honoris caussa, nomen facere cæpissent: sic de *Julia* Tribu inter alios honores Cæsari Dictatori habitos testatur Dio l. 44. & Lapides apud Grut. p. 540. 4. & 924. 15. De *Augusta* Lapis apud Fabrett. c. 4. n. 513. quod erga sequentes Principes non semel factum est; nam ex Trajano *Vlpiam* Tribum cognominatam docet Lapis apud Grut. p. 802. 9. ex Domitiano *Flaviam* p. 566. 5. quas haud novas Tribus ex integro constitutas, sed veteres ipsas, veteri abjecto nomine, recens id nomen, ut Principis nomini blandirentur, sibi assumsisse omnino credendum est.

Quæ cum ita sint, ex uno Augusti exemplo rem totam definire, ut nimirum fuerint aliquando qui in duplicem Tribum nomina darent, absurdum est, eòque gravius, dum, si audiatur Heineccius (*c*), ex eodem Augusti exemplo jam in adoptivis omnibus jus idem statui placeat, sicque *unus idemque Civis in duplici Tribu ferebat suffragia, si se dedisset alteri in adoptionem; hunc enim & Patris naturalis Tribum retinebat, & Tribui Patris adoptivi adscribebatur*: quod omnino falsum censeri debet, nihil enim apud Romanos antiquius, quàm, cum quis per adoptionem in alterius Familiam transiret, nulla in eo veteris Familiæ jura amplius agnosci, cujus vix nomen in cognomen derivatum, solius memoriæ causa servare permittebatur; cætera enim omnia, quæ Civis Romani erant, ut puta, Hereditates, Sacra, quæ in sua naturali Familia obtinebat, integra amittebat, ex quo cum ipso nomine eadem adoptivæ Familiæ jura assecutus esset: Præclarè id explicat Cicero (*d*), ubi fictam adoptionem, qua Clodius, ut Tribunatum gerere posset, in Plebejam Familiam Fontejam simulatè se transtulit, his verbis ei exprobat:

[*a*] Sveton. in Jul. c. 41.
[*b*] Sveton. in Octav. c. 40.
[*c*] Antiq. Rom. in Append. l. 1. c. 1. n. 64.
[*d*] Pro Dom. c. 13.

bat: *Tu neque Fontejus es, qui esse debebas: neque Patris Heres; neque amissis sacris paternis in hæc adoptiva venisti*: Amittebantur igitur ad adoptato veteris familiæ jura omnia, ac proinde Tribus illa, in qua olim cum suis gentilibus censebatur, quum in adoptivæ familiæ nomen, jura, ac Tribum translatus esset. Id quod disertis verbis, quod Tribum spectat, confirmat P. Scipio (*a*) in ea oratione, quam Censor habuit ad populum *de moribus*, ubi inter alia simulatarum adoptionum, quæ contra majorum instituta tum fieri solebant, fraudes ostendens, non solum Patri adoptatori filium adoptivum inter præmia Patrum prodesse querebatur, verum etiam *in alia Tribu Patrem, in alia Filium suffragium ferre*: quod ita intelligendum est, ut ob simulatam adoptionem adoptivus non in adoptantis Tribum transiret, sed in sua gentili Tribu etiam post adoptionem permaneret, cum tamen, ut ex ipsius Scipionis verbis optimè colligitur, in eadem adoptantis Tribu adoptivus censeri debuisset: tantum abest, ut utramque Tribum adoptivus retinere posset, quæ maxima omnium fraus fuisset, nunquam profecto, ut Scipionis silentium probat, committi solita, tametsi facili negotio patrari poterat, si unquam in legitimis adoptionibus institutum illud de duplici retinenda Tribu viguisset.

Atque hinc (quod hactenus nemini fortasse animadversum fuit) patet causa, cur vetere Romanorum Jure (nam Rep. eversa privilegium hocce, quamquam etiam rarò, a Principibus dabatur) nemo posset Romanæ (*b*), alteriusque Civitatis simul Civis esse; in alterutra enim Civis esse debebat, itaut si Civitati alteri nomen datum esset, statim Romanam amitti oportebat: Ita Cic. pro Balb. c. 28. *Duarum Civitatum Civis esse nostro jure civili nemo potest; non esse hujus Civitatis Civis, qui se alii Civitati dicavit, potest*: & rursus pro A. Cæcin. c. 34. Unde T. Pomponius Atticus Ciceronis familiarissimus Atheniensium Civem eum suum acclamantium studia neglexit: *quod nonnulli* (inquit Corn. Nepos in ejus vita) *ita interpretantur, amitti Civitatem Romanam alia adscita*; Causa, inquam, ea, ni fallor, fuisse videtur, quod cum inter Romanam Civitatem, aliasque nullum Juris discrimen esset, quippe quæ æquo Principis Urbis jure jam donatæ fuissent, fieri inde poterat, ut unus, idemque Civis, propterea quod in pluribus Civitatibus, earumque propriis Tribubus adscriptus esset, eo prætextu, aut ratione in diversis Tribubus suffragia ferre posset, quod nullo jure, exemplove licuisse constat. Neque Attici exemplum hanc meam conjecturam excludit ex eo, quod Athenienses nihil cum Romanis commune haberent, a quibus, teste Strabone, libertate donati, legibus Magistratibusque suis, ut antea, vivere permittebantur, nam Sylla, ut tradit Appianus, Piræum concremasse contentus pristinam libertatem concessit, quam etiam indulsit eis Cæsar, licet adversus se pro Pompejo stetissent, ut id Appian. & Dio testantur: Etenim non illud omnino certum, quod Atheniensis factus Civitatem Rom. statim Atticus amittere debuisset, cujus qualis in ea re mens fuerit, non constat, sed aliorum tantum interpretationem opinionemque affert Nepos, neque unquam ab eo Civitatem Romanam amissam legimus, quamquam contra Nepotem stet optimus testis Cicero, qui in pluribus ad eumdem Atticum epistolis, præsertim l. 1. ep. 16. & l. 2. ep. 1. nunc Athenienses, nunc Demosthenem illius Cives apertè vocat; ut certe non diuturno tantum, ut plerique ex recentioribus opinantur, *domicilio*, quo nonnisi incola dicendus fuisset, sed *adlectione* Civis demum fuisse credendus sit, nullo amittendæ Civitatis Romanæ periculo, dum ex diversis utriusque Civitatis juribus ratio illa duplicandarum Tribuum, augendique suffragiorum juris omnino cessare videbatur. Quod ubi abesset, illud ego quoque tutus affirmaverim, potuisse Romanum Civem, in duabus Civitatibus Romano jure æquè pollentibus nomina retinere, quod præclarè satis explicat idem Cicero dum in *de Legibus l. 2. c. 1.* duplicem cuique Patriam esse posse ostendit, ut Catoni Tusculum, & Romam, ut sibi Arpinum, & Romam, nimirum, *unam naturæ, alteram Civitatis*: at de his hactenus.

Ad eum Tribuum numerum, seu diversitatem quod attinet, quæ inter plures ejusdem loci Cives frequentius spectabatur, non ego abnuerim in una omnes Tribu censos dici oportere tum, cum alicui Oppido in universum Civitatis Romanæ jura primùm concessa fuerint, aut Romanorum Civium Colonia sit illuc deducta; priorem partem spectat Formianorum, Fundanorum, & Arpinatum exemplum, quod nuper e Livio accepimus, cum enim ii Populi Civitate jam fuissent donati, singuli propriam Tribum Valerii plebiscito acceperunt, in qua universi

[*a*] Apud Gell. l. v. c. 19.

[*b*] Apud Græcos secùs res se habuit, ubi passim mos tenuit, unum, eundemque Hominem plurium Urbium simul Civem fuisse, idque præsertim Viris arte aliqua, aut doctrina clarissimis sæpe contigit. Vide de hac re Spanhem. Orb. Rom. Exercit. 1. c. 4., cujus inter alia, pulcherrima ac satis verisimilis conjectura, cur adeò de Homero Cive tot Græciæ Urbes inter se certaverint? cum enim singulæ in suum Civem adlegissent, jam quæ natalis ei Urbs fuerit, oblivioni datum.

universi censi sunt: idem cum Sabinis factum credere par est, quibus cum primum Civitas sine suffragio data fuerit, postea vero, (ut inquit Paterc. l.1.) *Suffragii ferendi jus datum*, ea de causa Sabini omnes in unam Tribum conjecti fuere: Haud secus in Coloniarum deductionibus servatum verisimile satis est: Licet enim non ex una, sed diversis e Tribubus deducendorum Colonorum delectum fieri consuesse rectè existimemus, omnes tamen, si Civium Romanorum optimo jure ea Colonia deduceretur, in unam translatos Tribum non ineptè arbitrabimur; id enim postulare videbatur ratio novæ illius ab Romana propagatæ Civitatis, quæ nunc primum ex integro constituta, seu etiam, ut ajebant, condita satis commodè uni Tribui adscribi poterat: sed his demum exceptis, nihil obstare videbatur, quin ex aliis plerumque causis plures ejusdem loci Cives in diversis Tribubus censerentur.

Prima illa esse videtur, quam ex iisdem Coloniarum deductionibus rectè petimus, dum tamen plures in eundem locum deductiones factas esse constat. Quis enim sibi verisimile persuadeat, aut in subsequentibus deductionibus veterum Colonorum omnium familias fuisse extinctas, aut, si quæ veteres essent priorum Colonorum familiæ novis supervenientibus in statutam istorum Tribum transisse? Imo nihil contra verisimilius, quàm veteres Colonos in sua quosque Tribu sese continuisse, qui ægro plerumque animo in suos lares atque agros recentes Colonos excipiebant, cum quibus nonnunquam ea de re dissidia erant, & jurgia; quod (ne alia exempla quæram) inter Pompejanos, & novos Colonos a P. Sulla deductos, evenisse testis est Cicero *(a)*. At quid moror? Plures alias, quæ passim hanc Tribuum inter ejusdem loci Cives diversitatem inducebant, causas Viri docti notarunt *(b)*; nempæ *Adoptionis*, *Habitationis*, *Census*, quibus aliam ego addiderim, *Accusationis*, dum Tribum *Damnati*, si ea nobilior suâ esset *(c)*, tanquam accusationis præmium *Accusator* consequebatur, teste Cicerone *pro Balb. c.25*. Verùm hæc omnia Cl. Oliverio minime probari video, qui ejusmodi causas de Romanis indigenis duntaxat certas agnoscit: *poterant enim* (inquit *(d)* *Romani occasione adoptionis, habitationis, Census, vel similis de una in aliam Tribum percommodè transire, in omnes enim Tribus Romani distribuebantur; verùm alia caussa quærenda est in Coloniis, & Municipiis, quæ integra cum universis Civibus uni ex Tribubus adscribebantur*: Hinc Pisaurenses suos modò in Camilia, modo in Palatina, modo in Sabatina censos nactus, sic statuit: ut primùm in Camilia post bellum sociale censi, postea verò,

[*a*] Pro Sulla c. 21. ubi Pompejani non alii, quam Cives Pompeii Campaniæ Oppidi propè Neapolim.

[*b*] Reinesius Class. 2. 24. Sponius Miscell. sect. 2. art. XI. Capponius apud Malvas. Mar. Fels. p. 118 qui Bononienses modo in Lemonia, modo in Stellatina censos ob novos Colonos ab Augusto Bononiam deductos conjectavit; atque ad has iteratas deductiones Tribuum diversitatem omninò retulit Fontaninius in Antiq. Hortæ l. I. c. 2.

[*c*] Quæ causa, ut dixi, inter alias fuit Tribuum diversitatis inter ejusdem loci Cives: Constat enim, præcipuum illud Censorum munus fuisse, ut veluti Magistri morum constituti in eos Romanos Cives, qui turpiter viverent, variis pro modo culpæ pœnis animadverterent: *Censores* (inquit Livius l. 24. c. . . . .) *vacui ab operum locandorum cura propter inopiam Ærarii, ad mores hominum regendos animum adverterunt; castigandaque vitia, quæ veluti diutinis morbis corpora ex sese gignunt, nata bello erant*: Pœnarum autem summa illa erat, ut qui Cives flagitiosam, Romanoque Viro indignam vitam ducerent, Civitate privarentur; quod tamen non uno modo eveniebat, nam præter Senatores, qui Senatorio ordine tunc moti censebantur, si in Collegarum recensu alicujus Senatoris nomen consultò præteriretur, præter etiam Equites, qui publicum, privatumve, quem alerent equum vendere jussi, ex ea re equestri ordine privati censebantur, reliqui omnes, qui universim Plebis nomine Cives habebantur, Censorum sententiâ, vel ademta penitus Civitate in Cæritum tabulas, aut inter Ærarios referebantur, vel saltem ex honestiore, in qua erant Tribu ad minus honestam aliam transire cogebantur: ex Tribubus enim aliam aliâ honestiorem fuisse sive Auctorum, sive Tribuum nobilitate, imprimisque Rusticas Urbanis præstitisse jam constat; cum enim Urbanæ Libertinis refertæ fuerint, quos antea ab Ap. Claudio Censore per omnes Tribus distributos, dein a Q. Fabio, & P. Decio Censoribus in Urbanas simul conjectos narrat Livius l. IX. 46., jam illa ejusmodi hominum conditione moribusque fœdatæ plurimum detrimenti ingenuæ Romanæ virtuti intulere, ut hi propterea in rusticas Tribus secesserint: Hinc ab Rusticis ad Urbanas Tribus transferri infamiæ, ac magni supplicii loco habebatur, unde Plin. l. 18. 2. *Rusticæ Tribus laudatissimæ eorum, qui rura haberent: Urbanæ verò, in quas transferri ignominiæ erat, desidiæ, & probro*: Ut igitur Romæ, ita quoque in Coloniis Censores *Quinquennalium* sæpè nomine appellati; ac de Colonicis quidem Censoribus diserte Livius l. 29. c. 15. ubi Censum commemorat in Coloniis actum eadem Populi Romani formulâ, quam deferri Romam mos erat *à juratis Censoribus Coloniarum, priusquam Magistratu abirent*: An igitur nunquam fieri potuisse existimabimus, ut Censores Colonici eos Cives, qui turpem vitam ducere convincebantur, nobiliore Tribu motos in deteriorem aliam detruserint? Liv. l. 45. 15. *Negavit Claudius Censor suffragii lationem injussu Populi Censorem cuiquam homini, nedum universo ordini adimere posse: neque enim si Tribu movere posset, quod nihil sit aliud, quam jubere mutare Tribum, ideo omnibus quinque & triginta Tribubus movere posse*.

[*d*] Marm. Pisaur. Not. XXXI.

verò, eâ Tribu diſſolutâ, in Palatinam translati, reſtitutâ demum Camillia partim in eam Veterum Tribum ad generis ſui oſtentationem ſint regreſſi, partim Palatinam retinuerint; Sabatinam autem ad poſtrema Imperii tempora deducit, quando ſcilicet Comitiis ſublatis Cives Romani Tribum, quam maluiſſent, ſolius honoris cauſſa ſibi addebant: atque hæc quidem doctus Eques de Piſaurenſibus ſuis ingenioſiſſimè excogitavit, quæ tamen an rectè conſtent non quæro, ad reliquas autem Colonias omnes trahi poſſe omninò nego, in quibus, ut diverſarum Tribuum peculiares cuiquæ cauſas quæramus, fruſtra erit laboraſſe: Hinc nihil tutius, aut etiam certius, quàm iis ſatis obviis, manifeſtiſque rationibus rem definire: neque enim inter Romanos indigenas, & Colonos diſcrimen ullum agnoſcere licet, dum Jus Tribuum nunquam loco, aut habitationi affixum fuiſſe conſtat; imò quum Romanis indigenis fas eſſet promiſcua Tribuum adſcriptione uti, quid vetat ut ex iiſdem ferè omnibus, quibus illi, cauſſis etiam alii, qui extra Romam æquo atque optimo Civium Rom. Jure potiebantur, in diverſas Tribus adſcribi potuerint?

At ſicuti id verum putabimus, ita etiam in ea Tribuum diverſitate, quæ in eadem Colonia fuit, aliquam ex tot Tribubus, in quas Cives diſtribuebantur, extitiſſe veriſimile eſt, cui ab ſua origine Colonia adſcripta fuit, nomenque ſuum Cives pro magna parte dare deinceps ſolerent: Hinc licet in Stellatinâ, Papiriâ, Meneniâ, Palatinâ, Quirinâ Beneventanos æquè Cenſos noſtri Lapides teſtentur, non abnuerim tamen primum locum Stellatinæ tribuere. Hanc A. U. 369. ortum habuiſſe conſtat ex Livio, qui l. 6. 5. *Eo anno*, ait, *in Civitatem accepti, qui Vejentium, Capenatium, Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque iis novis Civibus aſſignatus: Tribus quatuor ex novis Civibus additæ, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Narnienſis*: *Stellatinæ* initium notare volui, ne cui fortaſſe in mentem veniat eam a Stellate Campo prope Capuam nomen duxiſſe, cum enim in eos fines nondum eo tempore Romani ſuum Imperium protuliſſent, illud ſemper verum erit quod tum Cato in Originum fragmentis, ac Fabius Pictor a Sigonio teſtes adducti, tum etiam Feſtus tradidere, a Stellatibus Hetruriæ populis in Civitatem Romanam commigrantibus ejuſmodi nomen Tribui factum; non igitur a Campaniæ campo Stellate, quod Benevento propior eſſet, conjectura ulla eſſe poteſt: Cum autem, ſi in noſtros Lapides univerſos oculos ſedulo intenderimus, non alia frequentior, quam Stellatinæ Tribus occurret mentio, in eaque (quod in aliis non item conſtat) omnium fere ordinum profeſſionumque viri adſcripti habeantur, probabile tandem videri poteſt eam Tribum inter Ruſticas ſatis præſtantem præcipuè a Beneventanis fuiſſe frequentatam: quod ſi in ſolam militarem profeſſionem res deduci velit, univerſi plane (ſi unum, aut alterum demas) qui militiam ſequuti ſunt ſummis etiam in illa muneribus perfuncti invenientur, qui in Stellatina Tribu cenſeri gauderent, ut militares Lapides excurrenti (quos ad XXV. ſuperſtites noſter theſaurus exhibebit) ſtatim compertum erit; qui ſanè Beneventanorum militum in ea ſola Tribu recenſus, vel potius ex ea ſola Tribu Beneventanorum militum delectus, (& quidem ut in Romana militia pro jure Civium, quod obtinebant, Legionarii eſſent, in qua etiam per omnes gradus ad Tribunatum aliquando perveniſſe conſtat) non aliam, quàm Stellatinam Beneventanis Civibus aut frequentiorem, aut antiquiorem, aut certe nobiliorem fuiſſe demonſtrat.

CAPUT QUARTUM
In reliqua Marmoris verba Commentarius.

POſtquam Beneventanæ tùm Urbis tùm Coloniæ origines, nomina, fortunæque vices longo, ac difficili emenſo ſpatio percurriſſe jam ſategerimus, ſupereſt modo, ut, qui hujuſmodi exequendis rebus opportunam dederit occaſionem, ipſiuſmet lapidis reliquis verbis illuſtrandis operam aliquam poſtremo loco impendamus: quod tum ex prædictis jure meritoque ipſe ſibi Lapis præſtandum expoſtulat, tum quoque ex eo, quod pleraque adhuc obſervanda exhibeat, quæ nec me profectò piguit paulo diligentius animadvertiſſe, nec alios jam animadverſa noviſſe fortaſſe pœnitebit. Priuſquam tamen rem hanc penitus exequi inſtituam, aliqua de ipſius Lapidis fato, quæ hactenus comperta habui, dicam. In MMS. antiquis ſchedis, quæ apud me aſſervantur Lapidem hunc ann. 1670. prope Arpadii oppidum, ubi antiquum Caudium fuiſſe conſtat, effoſſum fuiſſe habetur; ſed ante eum annum hunc Lapidem in numeroſiores tamen lineas diſtributum protulit Cam. Peregrinus in Camp. Fel. Diſſ. 2. c. 5. quod opus vulgatum

tum fuit an. 1651. ubi illud etiam Peregrinus testatur, eundem Lapidem olim eluvionibus imbrium detectum *Arpajæ*, sed mox eodem casu denuò humi consepultum disperiisse: Potuit igitur Lapis ipse rursus dicto anno 1670., ut nostræ schedæ habent, lucem aspexisse: sed tamen Peregrini exemplar sequuti videntur tùm Gudius p.93. n.4. tum etiam Fabrettus cap.2. p. 105., de quo illud mirari subit, quod extantem eum dicit: *In Prædio D. Æquitis Sylvæ sub Tusculo tribus prioribus lineis abrasis*: Lapidem, quem Fabrettus affert eundemmet omnino esse, ac qui a me initio exhibetur, dubitaverit nemo, iisdem enim conceptis verbis uterque constat, & quod magis est, utrobique certus, idemque locus exprimitur, quo olim Benevantana Colonia erigendum curavit, ideſt: *In Territorio suo, quod Caudinorum Civitatem cingit muro tenus*: At quid caussæ fuit, ut ejusmodi Lapis ex patriis sedibus eam tamen veluti certam alieni Dominii notam servorum more, propria fronte manifestam circumferens Tusculanum aufugeret? Aut eum Lapidem Fabrettus nunquam vidit, sed a quopiam alio falsa loci mentione, & quod pejus est corrupta versuum, ac verborum aliquot serie excepit; aut si umquam sub Tusculo aliquando extiterit, eòdem (tanti præclarus Lapis æstimatus fuit) asportatum fateri oportebit. At si priores tres lineas abrasas fatetur Fabrettus, unde posthac ipse habuit, ut ad fidem nostri Lapidis supplere potuerit? Sed nunquam abrasas tres priores lineas fuisse videri potest, sed verius quarto, atque octavo versu lacunam aliquam noscere licet ex nostrarum schedarum exemplo, quod ad exactissimam ipsius Lapidis fidem descriptum fuit: cujus quidem lacunæ rationem inferius ostendam.

Nunc, quod attinet, marmoreum hocce laudis obsequiique monumentum *JULIÆ AUG. IMP. CÆSARIS L. SEPTIMII SEVERI* erexit Beneventana Colonia; atque hac scribendi formula priscam illam, nec posteriori quoque ævo obsoletam scriptionem, locutionemque usurpavit, qua nempe per solius mariti nomen adjectum eadem Julia Septimii Severi uxor jam satis intelligeretur: Et quidem prisci homines cum *Terentiam Tullii*, *Liviam Drusi*, dicerent, aut scriberent, uxorem indicabant, ita certe præter Lipsium ad Tacit. hist. 4. ipsi docent lapides, in quibus sæpe occurrunt *Antonia Drusi*, *Domitia Bibuli*, *Messalina Neronis*, *Domitia Domitiani*, de quibus Rupert. epist. 41. ad Reines. lap.156. 235. & 237. sic etiam in Gruter. p.584. 11. 628. 9. 879. 7. & de *Lucilla Veri* plures dat lapides Fabrett. pag.514. antiquum denique numisma Plotinæ uxoris Trajani ita inscribitur: *Plotina Aug. Imp. Trajani*: His etiam exemplis addidisse lubet insignem lapidem, quem prope Puteolos nuper repertum refert Pratillus De Via Ap. l. 2. c. 8. f. 202.

DIANAE CVSTODI
SAC
ANNIA FAVSTINAE AVG
PII CAES LIB.
V. S.

Ita enim lapidem omnino explicandum censeo: *Dianæ Custodi sacrum. Annia Liberta Faustinæ Augustæ Pii Cæsaris* (hoc est Uxoris M. Antonini Pii Cæsaris) *Votum Solvit*.

At unde isthæc loquendi, scribendique formula manarit, non adeo certum constat: neque enim eorum video probari posse sententiam, qui quod mulier per Confarreationis Ritum (quem primum, atque omnium arctissimum connubii vinculum erat) Marito juncta ei Filiæ loco haberetur, inde esse putant, ut post proprium nomen sine ulla conjugis expressione alia, illud mariti sibi assumeret; quo sane nominum veluti nexu summam illam eandemque, quæ Patrem inter, liberosque viget, conjunctionem, inter utrumque Conjugem pari modo adesse demonstrabatur: plura enim sunt, quæ contra ejusmodi sententiam manifeste pugnant: & sane quamquam illud verum sit, quod in individua illa vitæ consuetudine, quæ in conjugio continetur, ea promanet animorum corporumque conjunctio, quæ Parentum, Filiorumque naturalem propinquitatem non æquare solum, sed etiam superare videatur; ut proinde eo loquendi exemplo declarari haud opus sit, falsum tamen illud esse patet, quod eâdem formulâ, in qua solus contineretur duorum nominum nexus, quorum alterum alteri patrio casu esset appositum, in nuncupandis, dignoscendisque filiis aliquando uterentur Veteres, nullum profecto ejus rei vestigium in omni antiquitate Romana, (Græcam non heic moror) invenietur; quid enim tam novum, atque insolens afferri poterit, quam si Cajum, Luciumque Augusti, Trajanum Nervæ

væ dicemus, cum hunc Nervæ, illos Augusti filios aliis demonstrare velimus: Scio, dum apud Scriptores de mulieribus mentio habenda fuerit, eas aliquando solo Patris adjecto nomine, cujus haud *Filiæ* exprimuntur, jam esse Filias recte intelligi. Sic apud Ciceronem de Divinat. l. 1. c. 46. *Cæcilia Metelli* occurrit quam Q. Metelli Cretici filiam fuisse constat, sed ni mendum eo Ciceronis loco suspicari velimus, ut pro *Cæcilia Metelli*, ut habent editiones omnes, quas hactenus vidi, restituendum sit *Cæcilia Metella*, quod ex inferius a me notandis vera fortasse lectio apparebit, cum adhuc tamen stet *Cæcilia Metelli*, id nonnisi rarissimi res exempli habenda erit, atque aliquando ita cum mulieribus actum videri potest, quòd cùm prænomine, ac plerumque cognomine carerent, nomen Patris, quo certius innotescere possent, suo nomini copulabant: Sed in hac re statuenda nulla tutior fides, nulla gravior auctoritas, quam quæ nobis ex antiquis lapidibus jam præsto esse videtur: ex antiquis, inquam, lapidibus, inter quos eadem Cæcilia Metelli mox prodibit, hujusce rei ratio omnis excipienda erit, in quibus nihil tam frequens, atque obvium, quam quod in commune omnium ætatum, omniumque veterum more positum constat, ut scilicet, eorum nemo, qui ingenuæ conditionis fuisse appareat, post suum prænomen, nomenque, adjecto statim Patris prænomine, singularem literam F. non apponeret, qua sese illius esse Filium exprèsse profitebatur, quæ quidem F. si umquam in lapide desit, vel temporis injuria, vel marmorarii negligentia omissa censeri debet.

Rem satis pervulgatam pluribus exemplis illustrare supervacaneum puto, uno dumtaxat contentus, quo res ipsa mirifice confici videtur: Is porro est lapis, seu titulus Cæciliæ (quæ paulo ante memorata est) Metellæ sepulcro prope Romam inscriptus ap. Grut. p. 377. 7.

CAECILIAE
Q. CRETICI F.
METELLAE CRASSI.

ubi vides jam, Cæciliam Metellam Patris insimul ac mariti nominibus inter propria nomina satis eleganter interiectis distinctam memorari. Q. enim Metelli a subacta insula Creta Cretici appellati, fuit Filia, M. vero Crassi cognomento Divitis Uxor: at quane de causa factum fuit, ut prioris filiam, adhibita F. tam præclare se ostendat, de posterioris vero conditione omnino sileat? Si enim uxor filiæ exæquaretur, vel ipsa F. in utraque parte fuisset repetenda, aut in utraque potius prætereunda: Nefas tamen fuit post Patris adjectum nomen illam præterire, cum a recepto jamdiu more recedendum non erat; præterita tamen post mariti nomen jam demum aliam, quam, ut loco filiæ esset, conditionem demonstrabat: At quæ tandem fuerit Conditio isthæc? Dicam quod sentio.

Quandam servitutis imaginem in uxoribus olim fuisse dubitari nequit, ut proinde illas a servis non ipsam tantum conditionem, verum etiam propriæ appellationis formulam, seu morem mutuatas crediderim: Ac, quod primum attinet, jam satis constat, uxores quantumvis ingenuas, mancipiorum tamen instar apud viros haberi solitas: quod cum ex Divina illa lege, quæ legitur *Genes. cap.* 3. promanasse videatur, ubi mulierem sub potestate viri, qui ei dominaretur, constitutam manifestum habetur, unde & Sara *eod. lib. c.* 18. Abrahamum maritum solo *Domini sui* nomine appellabat, & Apostolus eandem legem respexisse visus, mulieres *subditas viris suis* esse monet; libet tamen ex solis gentium moribus rem ipsam definire; atque cum inter veteres Romanos præcipuè res versetur, notum sane est, quid juris apud illos ea in re fuerit: Mulier sane per Confarreationis Ritum viro juncta in ejus *manum convenire*, in potestatem nempe, ut interpretantur omnes, transire dicebatur: Imo *Gellius* (a) præclare satis, ejusmodi uxorem *in mancipio fuisse* affirmat; In Mancipio vero esse procul dubio includit potestatem, & ipsum dominium juris Quiritium, ut ex Ulpiano, aliisque probat Heinnecius (b), quem proinde miror in nuncupandarum Uxorum formula transversum ivisse, priorem, quam superius retuli opinionem sibi adoptando; atque de hoc dominio locuti manifeste videntur optimi quique Antiquitatis Scriptores, quando uxorem marito servire dicunt; inter quos Virgil. Æn. IV. 103.

Liceat Phrygio servire marito:

aut quando maritum uxoris dominum appellant; ut paulo post id. Virg. v. 214.

. . . . *Connubia nostra*
Reppulit, ac Dominum Æneam in Regna recepit.

ubi

(a) Noct. Attic. l. 10. c. 6.

(b) Antiq. Rom. l. 1. tit. 10. §. 6.

ubi plura congerit Servius, qui licet Coemptionis Ritum alterum nuptialem ejus rei caussam commemoret, adhuc mulierem *in potestatem viri cedere, atque ita conditionem liberæ servitutis substinere* ait; Hinc Uxores non modo maritum agnoscebant *Dominum*, sed vocabant quoque, ut in lapide apud Reines. Clas. 14. n. 146.

D. M.
L. VIRGINIO VIRGINIANO
A MILITIIS DOMINO
MARITO SANCTISSIMO
CAVNIA TARSIS
FECIT ET SIBI.

ex qua nuptarum Conditione optimum ducebat argumentum *S. Cyprianus* (a) ut Virginum felicitatem ostenderet ajens: VIRGINITAS *quid aliud est, quam soluta libertas: Maritum non habet Dominum:*

Servorum autem nuncupandorum mos ille plurimum valuit antiquitus, ut post expressum ipsius servi proprium nomen statim illud, quod etiam Domini proprium erat, patrio casu adnecteretur; atque ita nullo Servi, Dominive vocabulo adjecto, quis servitutem servire intelligebatur. Exempla innumera habentur in Tesseris Gladiatoriis apud Gruter. p. 334., quibus alia congerit tum ex ipsis Tesseris, tum ex lapidibus Fabrett. cap. 1. p. 39., a quo tamen acriter reprehenditur Boldonius, quod is l. 2. Epigramm. C. p.104. in *Artemisia Cæsaris* (de qua lapis apud Gruterum p. 607. 4. 2.) uxoris titulum latere dixisset: Peccavit fortasse contra historiam Boldonius, ubi nullius Cæsaris nulla Artemisia uxor occurret, sed mitius agendum erat cum viro docto, qui rectissime noverat communem hanc esse in nuncupandis servis, ac uxoribus formulam, Artemisiamque Cæsaris servam potius, quam uxorem fuisse non satis animadvertit: Atque huc ego rem omnem deducendam existimo; Cum enim uxores ad mancipiorum conditionem quodammodo accederent, inde factum esse profecto crediderim, ut quorum non absimilis videretur conditio, una etiam, atque eadem in utrisque nuncupandis formula usurparetur: sed de hac re hactenus.

IVLIAM SEVERI uxorem fuisse, spemque Imperii pro sua dote attulisse refert Spartianus in Severo: „ *Cum amissa uxore*, inquit, *aliam vellet ducere, genituras sponsarum requirebat, ipse quoque matheseos peritissimus, & cum audisset esse in Syria quamdam, quo id genitura haberet, ut Regi jungeretur, eandem uxorem petiit, Juliam scilicet, & accepit interventu amicorum, ex qua statim Pater factus est* „. Sed cum duo filii Severo fuerint, Bassianus, & Geta, uter ex Julia susceptus sit, quæ unius tantum Augusti mater in nostro lapide dicitur, haud facile constat: Scio nonnullos in ea fuisse sententia, Severum ex eademmet Julia tum Getam, de quo nullatenus ambigitur, tum Bassianum, de quo res incerta manebat, filios habuisse, proindeque haud recte Juliam Bassiani novercam ab aliis putari velit Fabrettus c. 9 f. 680. qui justam potius naturalemque fuisse Matrem certus statuit, recitatis tum Lapidum, tum Scriptorum veterum testimoniis: Ante Fabrettum id ipsum propugnaverant Spanhemius, (a) atque Sponius (b): Itaque Spanhemius hanc Juliam (cum qua Bassianus post Patris obitum incestas nuptias contraxisse traditur), perperam, ait, ab Eutropio, & Orosio ejus Novercam appellari contra fidem lapidis, quem affert, ubi eadem Julia Augusti mater vacatur, qui utique Bassianus esse debet, ac præterea adversantibus Oppiano, Herodiano, Dione, qui omnes Matrem diserte appellant; *neque enim*, inquit, *summi sceleris loco id fuisset, Novercam Privigno matrimonio copulari, cum teste Procopio (c) id apud Varnos minus insolitum accidisset*: Quid Varnorum exemplum ad rem faciat, non satis video: De lapidis ac Scriptorum auctoritate mox videbimus: Interim Spanhemium, ac Sponium, & subinde Fabrettum dum veriorem, quam ipsi putarent, sententiam tueri conantur, omnino falsam amplexos ajo: Id unico argumento satis erit manifestum demonstrasse: Bassianum, Juliam sibi uxorem duxisse certum videri debet, & quidem ejus specie captum, quâ plurimùm, vivo adhuc Severo, non sine famæ detrimento floruisse constat: Potueritne igitur Bassianus ita hominis verecundiam exuisse, ut belluarum more, quibus nulla necessitudinis lex, nullus ex sanguinis pro-

[a] De Bono Pudicitiæ. [b] De Præst. numism. Differt. 27. p. 67.

[c] Recherches d' Antiquitè Diss. 12. p. 183.
(d) Bell. Gothic. l. 4. c. 20.

propinquitate pudor, in naturalis matris nuptias prorueret? (a) at non adeo grave Privigni facinus fuerit affinitatis jura violaſſe; verum, quid opus conjecturis? Poſt ſextum Imperii annum Baſſianus a Macrino inter Edeſſam, & Carras cæſus fuit quadrageſimotertio ſuæ ætatis anno: ita Spartianus: *Baſſianus* (inquit) *vixit annis* XLIII. *imperavit annis* VI. (b): ex his neceſſario conſequitur, cum is trigeſimo octavo ætatis anno poſt Severi obitum imperare cæpiſſet, nonniſi ſequenti anno poſt patratam Getæ fratris necem, aut ſaltem eodem anno ad parricidium eas inceſtas nuptias adjunxiſſe: quis igitur ſibi perſuaſerit, fæminam, quæ ad minus quinquageſimum quartum ætatis annum ageret (qualis jam tùm Julia fuiſſet, ſi Baſſiani mater ſtatuatur) ea adhuc floruiſſe formâ, qua virum, eundemque filium ad inceſtas nuptias pellexiſſe potuerit: Tantum ſubſidii ad Hiſtoriæ res in apertam lucem proferendas Cronologiæ ratio, quam heic Viri docti non adverterunt, afferre valet, itaut ea demum duce, quàm falſum videri debet Baſſiani matrem fuiſſe Juliam, tam contra verum, Novercam extitiſſe, quippe quæ cum Getam filium vigeſimo tertio ætatis anno a Baſſiano fratre cæſum amiſerit, vix quadrageſimum annum tum attigiſſe potuit, qua ætate vigere adhuc ea forma potuit, qua Privignus nefariè allectus turpiori ſcelere illam ſibi uxorem acceperit.

Atquæ hæc quidem ad hujus rei veritatem probandam ſufficerent; ſed quo magis illa liqueat, contrariis Lapidum, Scriptorumque veterum auctoritatibus occurrendum quoque duxi: Et ſane, quod Julia Baſſiani mater prælaudatis monumentis dicta fuerit, nil obſtat, quin cum revera Noverca eſſet, eo jucundiore nomine appellaretur; etenim inviſum, atque inſuave Novercæ nomen fuit ſemper, quod vix ſemel, atque iterum in antiquis Lapidibus obvium notavit id. Fabrett. p. 202., qui ex frequentiori Lapidum copia magis erga Privignos benevolos Vitricos animadvertit: exinde igitur videri poteſt, Novercas, quas memorari aliquando oporteret, Matris nomine fuiſſe honeſtatas: quod & jure factum apparet, cum quæ Noverca ſit, haud omnino falsò Mater dici poteſt illius, qui proprio Patri juſtis nuptiis copulatam loco Matris habere debet; quod cum ita ſe habere poſſit, non Dio, non Herodianus, aut quicunque alii Juliam Baſſiani Matrem dixerunt, Spartiano adverſantur, qui ex ſumma Hiſtoriæ fide propalam Novercam, quippe quæ erat, affirmavit, a quo duriori nomine in Matrem tranſlato, atque verſo illi abſtinuiſſe putandi ſunt: Id quod ex ipſius Spartiani verbis magis probatum habemus, qui cum paſſim Juliam Baſſiani Novercam ſtatuat, dùm inceſtas inter ipſos memorat nuptias, hæc notanda ſubdit: *Matrem (non alio dicenda erat nomine) duxit uxorem; ad Parricidium junxit inceſtum; ſiquidem eam matrimonio ſociavit, cujus filium nuper occiderat.* Quod vero Lapides attinet, fruſtra Spanhemius fidem ejus Inſcriptionis advocat, quam Scaligero, aliiſque eruditis Crucem fixiſſe dicit. Inſcriptio ita ſe habet.

I. O. M. ET
IVNONI REGINAE
PRO SALVTE IMP. M. AVR. ANTONINI
PII AVG. ET IVLIAE AVG. MATRIS
AVG. M. VLPIVS MVCIANVS
MILES LEG. XIII. GEM. &C.

Recte quidem Spanhemius eam Crucem refixit, dum hanc Juliam, quam Soæmiam Elagabali Matrem perperam ſtatuerat Reineſius, Severi uxorem intelligendam cenſet, male autem ex eo, quod *Mater Auguſti* dicatur, ipſius Baſſiani qui ſub M. Aur. Antonino nomine præcedenti linea memoratur, Matrem demonſtraſſe putavit: non adhuc Spanhemio innotuerat, quod poſtea viris doctis compertum fuit, Lapides fere omnes, qui huic Juliæ inſcripti fuerint, citra ullam temporis injuriam, data opera, ac plane ipſius Baſſiani juſſu, aliquibus dictionibus mulctatos

(a) Ex Dionis ſilentio fruſtra Spartiani, aliorumque fides, qui diſerte de inceſtis hiſce nuptiis meminere, labefactari poteſt: Laudandum profecto doctiſſimi Fabretti ſtudium, quo ut tantum facinus ab Orbe Romano amoliretur, ex Jocaſtæ nomine, quo vulgo Julia a pleriſque appellari ſoleret, inceſtarum ejuſmodi nuptiarum opinioni occaſionem factam, dein vero eadem opinione deceptos Hiſtoriographos rem uti certam in ſua ſcripta retuliſſe conjicit: ſed haud tanta vel Dionis ſilentio, vel Fabretti conjecturis vis tribuenda erit, ut manifeſte mendacem, aut ſaltem dubiis, incertiſque rerum geſtarum monumentis innixum Spartianum redarguamus: non id certe auſus eſt Spanhemius, qui has inceſtas nuptias veras agnovit, & Varnorum exemplo minus inſolitas comprobavit.

(b) Eandem ætatem, cum Baſſianus necatus fuit, eidem tribuit Sponius Miſcell. Diſſert. 24. p. 395.

fuiſſe; Abraſum autem in hiſce Lapidibus omnino conſtat Getæ fratris nomen, aut quicquid ejus memoriam ſervare poſſet, cujus loco, aut aliud quidpiam ſuperinſcriptum, aut lacuna remanſit. Itaque, ne a noſtri Lapidis exemplo diſcedamus, vides quartam lineam medio curſu deficere, ubi illæ ſolæ dictiones *Matri Auguſti*, quas ſibi ſtatim arripuiſſet Spanhemius, ut ſuam confirmaret ſententiam, nonniſi ex poſteriore manu ſunt, cum non *Auguſti*, ſed *Auguſtorum*, noſter lapis habere debuit, adjectis tum ipſius Baſſiani, tum Getæ nominibus, quorum poſterius omnino abractum fuit, ut etiam tertium G, in dictione AVGG.. octavæ lineæ, quo idem Geta ſignificabatur; Id ipſum, quovis pignore contenderem, in Spanhemiana Inſcriptione eveniſſe, quod manifeſtum declarat quartæ lineæ brevior curſus, qui præcedentes non exæquat, itaut ante *M. Vlpius Mucianus*, non ibi fuerit *Aug.*, ſed *Auguſtorum*: quod cum non animadverſum fuiſſet (non enim lapis ſpectatus fortaſſe fuit) factum proinde fuit, ut reliquis dictionibus ad *Aug.*..... coeuntibus, brevior ea linea evaderet; At ſive Auguſti, inquies, ſive Auguſtorum Mater dicatur Julia, nonne eadem uti Getæ, ita quoque Baſſiani Mater exinde probabitur? Jam ſuperius dixi, Juliam, quamquam Baſſiani Novercam, ejus Matrem haud improprie appellari potuiſſe: & ſane abſurda, Auguſtorum præcipue publicis monumentis Novercæ vox, tum maxime in Lapidibus hiſce in Juliæ honorem erectis, ut alterius Auguſti Mater, nempe Getæ, cui Severum collato etiam Antonini nomine, ut olim Baſſiano natu majori, *Imperium participaſſe* tradit Herodianus; alterius vero Auguſti, nempe Baſſiani Noverca appellaretur: Novercam autem revera fuiſſe, temporum, rerumque rationibus paulo diligentius animadverſis, jam ſuperius luce clarius demonſtravimus.

At quoniam ejuſmodi abraſionis, quæ in hiſce Lapidibus Juliæ Auguſtæ inſcriptis perpetuò occurrit, jam ſuperius non meminimus modo, verum in noſtro Lapide ſpectandam dedimus, de ea re agendum mihi eſſet; & quidem plura in eam rem diſſerueram, quæ tamen heic præteriſſe facile paſsus ſum: Noveram ſane, id jamdiu a viris eruditis Fabretto, Nardino, Vaillantio, aliiſque pluribus obſervatum, nuper etiam demonſtratum a Cl. Ficorono (*a*), qui non ſolum in Inſcriptione Arcus Septimii Severi ad radices Capitolii, ſextam lineam, ubi Getæ filii nomen inſculptum erat, manifeſte abraſam ſubſtitutis verbis aliis, quæ in ejus lineæ ductu ab antecedentibus, ſubſequentibuſque lineis profundiùs abſcedunt, verum etiam id ipſum in Arcu altero eidem Septimio, ac Juliæ cojugi ab Argentariis erecto eveniſſe affirmat; ſed cum V. C. Oliverii Piſaurenſia marmora pervolverem, rem hanc octo ejus egregii operis paginas impleſſe comperii: Cum igitur non ſolum res abſolutiſſime illuſtrata fuerit, ſed etiam id præclare egerit Oliverius, ut Fontanini ſententiam non Getæ, ut apud omnes convenit, ſed Fulvii Plautiani Patris Plautillæ Auguſtæ nomen ex publicis hiſce monumentis eraſum contendentis erroneam demonſtraret, ſatis mihi erit eruditiſſimi auctoris cum laude, ut par eſt, meminiſſe, ad eumque ablegaſſe lectorem: unum mihi tamen, quod noſtrum Lapidem ſpectat, notandum, incertum ſcilicet, videri poſſe, an Beneventani Coloni Baſſiani mandato, cui obtemperandum etiam ab invitis fuiſſet, an verò exemplum dumtaxat ſequuti, quod aſſentationis genus conſtitiſſet, Getæ nomen ex eo monumento eraſerint; poſtremum hoc nollem, ſed potius præſtantiſſimi Civis Papiniani exemplum ſectatos optaverim; cujus animi æquitatem æque ac conſtantiam proprio capite probatam ætates omnes mirari nuſquam deſinent, nam ideo a Baſſiano interfectum fuiſſe conſtat, quod ei mandanti, ut in Senatu, & apud populum patratum facinus dilueret, reſpondiſſet: *Non tam facile parricidium excuſari poſſe, quam fieri*: petentique eidem Baſſiano dictare noluiſset orationem, qua in fratrem Getam jam extinctum inveheretur, ſubdens: *aliud eſt parricidium accuſare innocentem*.

Haud tamen aſsentationis excuſationem facile dabimus Beneventanis, qui ut Juliæ Auguſtæ gratiam captarent, publicum hocce monumentum honoris cauſſa non ſolum eidem dedicarunt, ſed inſigni illo *Matris Caſtrorum* cognomine decoratam voluere; quamquam & moderatiores Romanis Beneventani; Fædior enim Romanorum adulatio, qui in laudata Inſcriptione Arcus Argentariorum, non *Caſtrorum* tantum, verum etiam *Senatus*, *& Patriæ Matrem* appellarunt: Ita ſenſim poſt ortum Principatum invaluit adulatio, nam cum initio *Principis Senatus* titulo contentus fuiſset Auguſtus, cohibuiſsetque Claudius Vipſanium Conſulem, ut nimium aſsentantem, quod ſibi *Patris Senatus* appellationem ob nova in Remp. merita deferendum retuliſſet (*a*); reſtitiſsetque antea Tiberius, (*b*) ne plus æquo erga Liviam adulandi ſtudium progrederetur, quam alii *Parentem*, alii *Matrem Patriæ* appellandam cenſebant, jam nullus deinceps ejuſmodi adulationibus modus, ut qui antea Auguſtis ipſis intolerandi (verâ, an ſimulata moderatione

[*a*] In veſtigiis Rom. Antiq. l. 1. c. 4. & 10. [*b*] Tacit. Ann. l. xi. c. 25. [*c*] Id. Ann. l. 1.

deratione) adeo viderentur hi tituli, ut ab iis abstinendum sibi ducerent, jam demum in unam Juliam simul collecti confluerent; At quod attinet *Matris Castrorum* titulum, quo eam honestasse satius habuerunt Beneventani, frequenter admodum, ut pene in peculiare cognomen transierit, Juliæ tributum docent Lapides apud Gruter. (a): eo solo titulo ornatam quoque invenies in Pisaurensi marmore iterum edito ab Oliverio n. XIX. qui V. Cl. Gorii adnotationem adscribit, qua is eundem Lapidem in Doniana editione illustravit: At qua præsertim de re ejusmodi titulus promereri soleret non satis hactenùs explicatum. Cæsarum primum Caligulam statuit doctissimus Gorius, qui, quod in castris natus, & educatus esset, *Castrorum fililium*, *&* *exercituum Patrem* sese appellabat: sed ante Caligulam notum est ex Tacito (b) Gn. Pisonem apud Tiberium, inter alia, hoc quoque crimine notatum, quod novarum rerum studio, nimia erga milites indulgentia, *Parens Legionum* ab iis appellaretur: Quod Augustas spectat, non ante Faustinam auditum *Matris Castrorum* titulum Gorius censet, de qua re audiendus Jul. Capitolinus: *Divam etiam Faustinam* (inquit) *a Senatu appellatam M. Antoninus gratulatus est, quam secum & in Æstivis habuerat, ut Matrem Castrorum appellaret*. Æstiva autem, quæ Capitolinus memorat, ipsa esse Castra, in quibus exercitus æstate consistere solebat, nemo nescit, sicut solo Hibernorum vocabulo ea significabantur Castra, inter quorum septa milites hieme sese colligebant. At dubium videri potest, num prior Faustina, quod maritum in Castris comitata esset, novo huic honoris titulo causam dederit: non siluisset Capitolinus, qui nec novam causam deferendi tituli attulit: constat enim jamdiu Ducum uxores (de militum heic non quæro) ad bellum profectas, suis viris comites adhæsisse. Stante adhuc Rep. ejus rei non desunt exempla: Siquidem Pompejus Corneliam conjugem in castra prope Apsum secum duxit, diuque retinuit, quam demum instante prælio nonnisi ob periculi metum in Lesbum removit, ut præter alios a Lucano discimus (c). Sed eversa jam Rep. mox, si ab ipso Octaviano incipias, Augustorum mos fuit Augustas conjuges secum in castris habere, & mirum quidem de Augusto ipso, qui teste Svetonio (d) cum disciplinam militarem adeo severe regeret, *ut ne legatorum quidem cuiquam, nisi gravate hibernisque demum mensibus permiserit uxorem intervisere*, ipse tamen nunquam ab Livia sua divelli potuit; itaut Cæcinæ Oppias leges ad usum revocare studentis apud Tacitum (e) irritos conatus reddiderit Drusus eo exemplo usus. *Principibus adeunda sæpius longinqua Imperii: quoties Divum Augustum in Occidentem, atque Orientem meavisse comite Livia?* Sic Caligulam in castris natum superius audivimus, sic demum Plotinam una cum Trajano in nostro Triumphali Arcu spectare licet, Dacorum pueros obsides ante se humi provolutos habentem; qua de re sic ego statuebam; ut nempe non ex eo solum, quod Principes fœminæ aliquando in Castris morarentur, *Matris Castrorum* titulum sibi necessariò, compararent, nam si ita esset, nulla fere Augustarum eodem caruisset, quod omnino falsum, sed ea potius occasione, vel quæ ambitiosiores essent, vel certe, (ut de Gn. Pisone jam observavimus) comitate, muneribus, aliisque beneficiis militum animos sibi devinxissent, præclaro eo titulo decorari consuebant. Ex utraque autem causa Juliæ assiduè apud Severum in Castris manenti partum *Matris Castrorum* titulum facile dixeris.

His omnibus de Julia Augusta ex nostro lapide observatis, eam tandem dimisisse debùeram, nisi quod post honoris cognomina de ejus quoque proprio nomine, (ut nihil de Augusta hac scitu dignum supersit) paucis adhuc mihi agendum esse putarim: Fallitur enim quicumque hanc Augustam cum natalibus Juliæ nomen sortitam credat; neque etiam cum Severo conjugium dedit, sed, cum demum Is ad Imperium evectus Thori simul, & Majestatis consortem sibi fecerit: non recens autem ea res, sed cum ipso orta principatu; nam postquam Livia in familiam Juliam assumta fuit, priore eo nomine abjecto, non amplius Liviam, sed fere semper Juliam in nummis, & lapidibus appellatam dein fuisse recte notatum a Lipsio est (f): non illa tamen mens tum fuit, ut in eo nomine aliqua dignitatis, auctoritatisque nota constitueretur, quod solum ad Juliæ familiæ indicandam communionem assumptum fuit, sicuti nec ipsum Augusti cognomen eo consilio Octavianus accepit, ut in Principatus insigne transiret; at, posteaquam Principatus jura in Rempublicam semel invecta perpetua successione firmata constitere, jam Augusti cognomen in peculiare sequentium Principum titulum adhiberi soluit, quod, cum Principibus quoque fæminis commune fuisse constat, adhuc hæ tamen *Juliæ*, ad amplioris veluti majestatis indicium ostendendum appellari satagebant: quasi, cum Viri eo Augusti cognomine Octaviani, Imperii absoluta jura jam adepti con-

[a] P. 32. 3 102. 8. 2665. 7.
[b] In Ann. Tac. l. 3. c. 13.
(c) L. v. vers. 722. & seqq.
[d] Cap. 24. n. 2.
[e] Ann. l. 3.
(f) In Tacit. Ann. l. 1. n. 54.

continua successorum serie superstitem auctoritatem demonstrarent, Augustæ quoque, Julium nomen assumentes non tam Liviæ exemplum, quam ipsam respicerent familiæ Juliæ majestatem, ex qua C. Cæsar ejusdem Principatus prima jecerat fundamenta. Hinc post Liviam solennis Augustis fæminis plerumque mos fuit, Juliæ prænomine sese insignire, ut de Julia Drusilla, Julia Agrippina, Julia Titi observat Spanhemius (*a*), qui sequenti ævo intra Severi, & Alexandri tempora sex Augustas Julias statuit contra aliorum sententiam, qui usque ad octo enumerabant, illudque demum animadvertit, ut Augustos Antoninos, ita eadem ætate Augustas vulgo Julias fuisse appellatas. Cum igitur in nostra Julia ejusmodi nomen non originis, sed dignitatis fuisse plane constet, cujusmodi natale eius nomen fuerit antiquorum lapidum, nummorumque subsidio novisse licet, in quibus post *Juliæ* nomen, *Domnæ* alterum inscriptum habetur. Lapides habes apud Fabrett. p. 679. n. 50. & 52. nummum exhibet Sponius miscell. differt. 12. p. 180.: sed hos solos indicasse satis habui.

Mirum autem, quantum in hoc, (quod fortasse non ante Juliam veterum monumenta prodidere) *Domnæ* nomine vel recipiendo, vel explicando jamdiu viri docti laboraverint: Fuere namque plerique, qui mendum in eo suspicantes modo in *Doninam*, modo in *Dominam* transferendum putarunt: idque non solum in lapidibus, nummisque Juliæ Aug. inscriptis, sed in aliis quoque, ubi ejusmodi nomen occurrebat, perperam obtinuit: Hinc illam *Juliam Dominam* (ab hac Augusta tamen diversam) Julii Agrippæ Primopilaris neptem, cujus mentio est in l. 38. §.4. D. De Leg. 3. quam ita appellatam observabat Cujacius l.3. c.18. quod non respectu maritorum dumtaxat, sed etiam per se mulieres Romanæ *Dominæ* vocarentur, emendato vulgatæ lectionis errore rectius *Domnam* scribendam censuerunt viri doctissimi Pancirolus, & Menagius. Familiare autem *Domnæ* nomen Fæminis fuisse in Syria, Ægypto, universoque Oriente, ex vetustis Scriptoribus observarunt demum Salmasius, Spanhemius, Sponius, Fabrettus, aliique; ut proinde, cum Juliæ Augustæ in vetustis monumentis *Domnæ* nomen adjectum legeretur, ipsamque domo Syram fuisse certum esset, jam proprium illud ei fuisse nomen omnino liquet: quæ autem ejus nominis significatio fuerit, non satis tutè ex sequioris ætatis usu decerni posse arbitror. Notum sane est, *Domni*, aut *Domnæ* vocabulum medio ævo frequentissime usurpatum, eoque præsertim viros Ecclesiastica dignitate fulgentes, aut sanctitate insignes appellari solitos, sed & aliis quibusque illustribus viris, atque fæminis tribui consuesse vel unus probasse sufficiat S. Gregor. M. l. 6. ep.27. ubi hæc ait: *Gloriosissimas autem filias meas Domnam Dominicam, & Domnam Eudochium vice mea salutato*: Illud quoque certum, ex ejusmodi ætatis recepto more non aliam eidem vocabulo significationem tributam, quam quæ *Domini* esset; invectam autem utriusque differentiam, ut Domini vocabulum soli Deo servaretur, eodem vero per syncopem contracto (ut ex apice uno rejecto quædam veluti inferioris dignitatis nota constitueretur) ceteros vocarent; Ita præter alios auctor Græcismi.

Cælestem Dominum, Terrestrem dicito Domnum.

Et hæc quidem, ut dixi, sequiori ætate; priori vero, qua scilicet Julia Augusta floruit, quam *Domnam* appellatam jam novimus, eo nempe nomine Syris fæminis tum familiari, num, quod postea obtinuit, eandem, ac Dominæ significationem ejusmodi nomini recte tribuendam censebimus? Ita certe Cangius (*b*): qui ad comprobandam ejus vocabuli significationem a Dominæ voce deductam, ipsum quoque Juliæ Augustæ *Domnæ* exemplum affert; sed rectius de hujusmodi significatione dubitandum erit ætate illa, qua nomen illud vix apud Romanos notum (*c*), nulli vero

[*a*] De Præst. num. Diss. 7. p. 630.

[*b*] Glossar latin. med. æv. v. *Domna*.

[*c*] Lapis antiquus extat Aquilejæ, relatus a Bertolio Antiq. Aquilejæ p. 108. n. 91. his verbis.

DOMNAE B
SACRVM
SEX . BEBIVS
BAI . FIL. VET. EX CLASSE
VESTIARIVS
V. S. L. M.

sacrum esse lapidem verba ipsa indicant, sed de Numine non satis constat: Dominus Archiepiscopus de Turre in Antiq. Antiat. [ab eodem Bertolio relatus p.311. nel libro di Anzio] postquam primæ lineæ verba de Dea Bellona intelligenda dixisset, ut sint: *Domnæ Bellonæ*; verisimilius putavit ad nostram Juliam Domnam referri posse, quæ divinos sibi honores arripuisse constat: At quæ fides huic lapidi habenda sit, ex eodem Bertolio facile conjectabimus, qui eundem lapidem ad se missum testatur a Cl. Muratorio in hæc diversa verba, quæ refert p. 432. n. 642.

DOMNO B
SACRVM
SEX . BAEBIVS
.... FVIT IN CLASSE
VESTIARIVS
V. S. L. M.

neque aliter habet Donius class. VIII. n. 74. ubi Gorius: *Domno B. sacrum*: Hoc est: *Domno Beleno sacrum. Apollo Belenus proprium Aquilejensium Numen tutelare, & Urbis Præses, de quo eruditissime dissruit V. C. Phil. a Turre Episcopus Hadriensis.*

vero Romanorum usurpatum, apud Syros dumtaxat, aliosque Orientis populos adhiberi soleret; Amplius de ea re dubitabimus, si in omnibus Juliæ Augustæ monumentis nonnisi raro eam *Domnæ* nomine appellatam inveniemus: cujus rei causam non aliam putaverim, quam quod haud decoris multum ex adjecto proprio *Domnæ* nomine Juliæ accessurum putarent Romani, quod imo nonnihil ejus Augustæ gloriæ detrahebat, quam nomen ipsum non solum obscuro genere ortam, verum etiam natione Syram prodebat, ex eo nempe populo, quem ad servitutem natum vulgo putabant Romani: non igitur in *Domnæ* nomine, si de Julia agatur, Dominam agnovisse tutum erit, quod profecto summæ potestatis nomen in cæteris, quæ prope innumera sunt, Juliæ monumentis haud Romani neglexissent; Fateor equidem Constantini ævo, ac deinceps, ut Augustos Dominos, ita Domnas Augustas appellari consuesse, sed cum non ante eam ætatem ejusmodi appellationis exordia sint consignanda, major ex hoc ipso erit statuendi ratio, nullam nisi proprii nominis vim *Domnæ* appellationi inhæsisse, ac propterea perperam in Dominæ significationem transferendum, ineptius autem ex eo Juliæ exemplo, mox sequentes Augustorum Matres, Domnas, aut Dominas appellari cæptas, quem recentis Scriptoris errorem repræhendit Sponius l. l.

DISSER-

DISSERTATIO II.

De Rebus Sacris Veterum Beneventanorum.

Postulat instituti ratio, ut Beneventanas Antiquitates, quarum veluti fundamenta superiore Dissertatione jacta sunt a Rebus Sacris exordiar: Eas enim (quandoquidem pro temporum, hominumque, quos hoc opere complector, conditione, sua ipsis dignitas adhuc stare debet) ceteris sive publicis, sive privatis Veterum Beneventanorum Rebus ordine præstare certum est; quas etiam accuratius observasse, nonnihil fortasse proderit; dum enim præcipuam illam eruditionis partem, quæ in superstitiosa Antiquitate perlustranda continetur, comparabimus, fœdam simul ipsius antiquæ superstitionis faciem spectasse dabitur, quâ nostrorum temporum felicitas libentius commendetur: *quandoquidem* (ajebat S. Isidorus Pelusiota (a)) *Illud intelligere libet, cujusnam sceleris convictus Mars supplicio affectus sit, pudet quidem me narrare; sed tamen exponam: nam ejusmodi sermo perspicua gentilium refutatio erit*: id quod ex iis omnibus, quæ mihi præsenti loco disserenda erunt, factum a me videri velim, daturus etiam operam, ut ex antiquis Beneventanis Lapidibus ad Res Sacras pertinentibus ea mihi duntaxat observanda proponam, quæ aut novi, aut rari sint exempli, aut clariorem sibi lucem affundi desiderent: atque ut ordine, quæ dicturus sum, constent suo, de Diis prius agam, quibus veteres Beneventani peculiarem cultum exhibuerunt, eorum etiam Templis, Ædibus, Signis, quorum superstes memoria est, indicatis: tum certos Ritus quosdam, superstitiosasque Ceremonias celebrari consuetas adiiciam, postremo de Sacrorum Ministris, ubi pro re nata licebit, verba faciam.

CAPUT PRIMUM
De Diis patriis Veterum Beneventanorum.

Divinam extare naturam omnium gentium, atque omnium ætatum agnovit Religio (b); idque ex insito illo, atque ejusdem supremæ naturæ munere humanis mentibus affulgente lumine factum fuit, quod inter offusissimas perpetuarum de omni re dubitationum tenebras obstinatioribus Academicis vel invitis præsto esse fatebatur Cicero (c), dum ea de re cum Academico certans: *quid dubitas*, inquit, *negare Deos esse? non audes: sapienter id quidem: etsi hoc loco non populum metuis, sed ipsos Deos*. At in hanc Divinæ Naturæ opinionem humanis mentibus insedentem varii mox irrepserunt errores, quos subacta sensibus rationis vis, succrescensque veritatis ignorantia invexit; quibus præsertim factum est, ut homines passim, atque ubique plures sibi Deos comminiscerentur, quorum numerus, eandem licet Divinitatis opinionem favere videretur, ipsam tamen Divinitatem destruebat, quæ cum omnis defectus expers, atque omnium perfectissima natura concipienda esset, vel ipsa sola ratione duce nonnisi Una statui debebat: Posteaquam igitur Deorum Familiæ, Prosapiæ, Monstra esse cæperunt, supremum Numen excogitari opus fuit, qui ceteris Diis auctoritatis vi, excellentiaque naturæ præstaret: Hunc autem Jovem fuisse constat, quem non modo Poetæ, verum etiam omnes uno ore Sapientes Gentilitatis, Deorum Patrem, & Re-

(a) Lib. II. Epist. 91. & 92. ad Theodosium Presbyterum, qui Atheniensis Areopagi etymologiam quærebat, ac subinde quo de crimine Mars judicium illud subierit.

(b) Præclara sunt, quæ in hanc rem habet Cicero Tuscul. lib. 1. c. 13. *Firmissimum hoc afferri videtur, cur Deos esse credamus, quod nulla Gens tam fera, nemo hominum tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit Deorum opinio: multi de Diis prava sentiunt; id enim vitioso more effici solet; omnes tamen esse vim, & naturam divinam arbitrantur; non vero id collocutio hominum, aut consensus efficit; non institutis opinio est confirmata, non legibus: omni autem in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est.*

(c) De Natur. Deor. l. 1. c. 30.

& Regem ſcriptis ſuis paſſim celebrarunt. *Jovis* autem nomen, quod præſtantiſſimæ Illius naturæ conveniret, qui omnes potiſſimum *juvare* credebatur, homines quoque fecerunt, addita ſimul *Patris* appellatione, qua omnia ab eo gigni, paternâque ſervari cura demonſtrarentur, unde *Juppiter* factum eſt, in cujus vocabuli origine Romanorum agnoſcendus tùm ſermo, tum perſpicacia: licet autem aliter alii appellarent, ut de Afris, aliiſque barbaris populis conſtat (*a*), cum tamen nullum Deo, quem colerent, nomen apud externas gentes inveniſſent Romani, ſtatim Jovis nomine illum donabant: quod cum vero ipſo Judæorum Deo (cujus nullum eſſe certum nomen putabatur (*b*)) a Varrone factum S. Auguſtinus obſervavit (*c*).

Ex his generatim prænotatis illud jam promanat, ut cum ad ſacras Veterum Beneventanorum res illuſtrandas accedamus, & vetuſtiſſimam iis Deorum Religionem fuiſſe, & ſupremum Jovis habitum numen facilè probemus: non enim Romanæ primum deductione Coloniæ, ſed longè antea, cum Samniticum ſtaret Imperium ea res obtinebat: manifeſtum id ex Livio, qui l. 10. ſub Conſulatu L. Papirii an. U. C. 461. enixiſſimum Samnitum ſtudium referens, quo adverſus Romanos ſeſe munire ſatagebant, quorum poſt Caudinum Fædus arma vireſque ad eam diem plurimùm, mutatâ belli fortunâ, valuiſſe noverant, illud tunc memorandum ſubdit ab iis geſtum, ut novi belli magnificentiſſimos apparatus Religione quoque validiores efficerent: Prætereo quid coacto jam ab Aquiloniam exercitu, ab Sacerdote Ovio Paccio cœremoniarum adhibitum fuerit *ex vetuſta Samnitium Religione*, nam ipſa quoque res Religione ſolenniori cæpta, dum initio *opes Deorum adhibuerant Ritu quodam Sacramenti vetuſto velut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito nova lege: ut qui juniorum non conveniſſent ad Imperatoris edictum, quique injuſſu abiſſet, Caput Jovi ſacratum erat*.

Amplius tamen Jovis cultus invaluit, cum Romanos Colonos Beneventum accepit: Horum enim adventu, qui eundem Jovem pluribus cognominibus ab ipſius Romæ exordio, vario cultu, diſtinctiſque Templis, Aris, atque Signis venerari conſueverant, factum puto, ut apud Beneventanos Juppiter ipſe pro variis, quæ habere cæpit, cognominibus divinos honores multipliciùs obtineret: ſed jam inſcriptis Jovi marmoreis Titulis, qui ad nos pervenerunt, rem demonſtrabimus.

1.

IOVI TVTATORI MAR..........

2.

LIMEN AD HOC POPVLI PERSOLVITE VOTA TONANTI

3.

IOVI VICTORI PACIFERO
SACRVM
M. SVTORIO M. F. MEN. VERO
VETERANO VOT. VOV
BELLO GERMANIC. DAC
SVTORIA VLPIANA ET TITVS
SVTORIVS M. F. MEN. HONORATVS
FAC. CVR.
V. S. L. M.

De *Tutatore*, & *Victore* omnia ſunt pervulgata: Tonantis Jovis religionem libet curiosiùs obſer-

[*a*] Lucan. Pharſ. l. 9.
Quamvis Æthiopum populis Arabumque beatis
Gentibus, atque Indis unus ſit Juppiter Ammon.

(*b*) Idem.
. . . . Dedita Sacris.
Incerti Judæa Dei . . . . .

(*c*) S. Auguſt. de Conſenſ. Evangel. l. 1. c. 22. *Varro ipſorum, quo doctiorem apud ſe neminem inveniunt, Deum Judeorum Jovem putavit, nihil intereſſe cenſens, quo nomine nuncupetur, dum eadem res intelligatur, credo illius ſummitate deterritus: nam quia nihil ſuperius ſolent colere Romani quàm Jovem, quod Capitolium eorum ſatis apertèque teſtatur, eumque Regem omnium Deorum arbitrantur, cum animadverteret Judæos ſummum Deum colere, nihil aliud potuit ſuſpicari quàm Jovem.*

observare: Sunt enim (*a*) qui ad ejus Numinis religionem pertinere putant ea ipsa omnia, quæ de variis Tonitruum generibus atque effectibus disseruit Cicero in de Divnatione l. 2., ubi etiam suo illum appellare nomine videtur sic: *Jove Fulgente Tonante*: & ex intervallo: *In nostris Commentariis scriptum habemus: Jove Tonante Fulgurante Comitia Populi habere nefas*: Et fateor quidem vetustissimam omnium fuisse Fulgurum superstitionem, quæ ab Etruscis in Romanos vix ortos statim permeavit (*b*): addam quoque illud, quod potissima Idololatriæ causa ex Fulguribus ipsis repetenda videatur, cum enim illa primum, longo post generale Cataclysmum annorum intervallo, audiri cæpissent, mox rudes homines quorum mentibus veri Numinis scientia abscesserat, terror invasit, qui superioris Vis, Naturæque Divinæ Cœlo insidentis opinionem statim peperit: hinc vulgatum illud Petronii

Primus in Urbe Deus fecit timor, ardua Cælo
Fulmina dum caderent . . . . . .

At non ibi Cicero de Jovis Tonantis religione, & cultu agit, sed in id duntaxat incumbit, ut Jovem ipsum non aliud, quam ipsum Cælum esse probet, quod tum Ennii, atque Euripidis versibus, tum Augurum verbis confirmat (*c*).

De Tonante igitur Jove sic statuendum puto, ut nulla illius ante Imperii tempora peculiaris religio extiterit, qua proprio Tonantis cognomine agnitus, cultusque fuerit: sed cognomen, & Religionem primum Augustum invexisse verisimile habeo, dum Is, teste Svetonio (*d*) *Tonanti Jovi Ædem consecravit liberatus periculo, cum expeditione Cantabrica per nocturnum iter lecticam ejus fulgur perstrinxisset, servumque prælucentem exanimasset*: non enim ante Augusti ævum de Tonantis titulo, atque cultu monumenta habemus, nam & Lapides apud Gruterum (*e*), qui *Jovi Tonanti, Fulminatori, Fulguratori* dicati leguntur posteriorem, aut parem Augusto ætatem ferunt, ut etiam de simili Brontontis titulo (*f*) dicendum est.

Ubi vero recens hæc antiquissimi licet Jovis religio esse cæpit, mox ob Auctoris dignitatem, quam præsens novi Numinis vis, metusque augebat, ubique recepta fuit: suscepere Beneventani, amplius etiam in eo Augustum æmulati, quod Jovi Tonanti illius exemplo Ædem ædificarunt: Hujus Ædis testis est lapis ipse, quem iterum afferre libet: *Limen ad hoc populi persolvite vota Tonanti*: & sane cum Limen audimus, Ædem quoque extitisse jam discimus, sive quòd

[*a*] D. de Tilladet in Differt. de Cultu Jovis Tonantis, cujus epitomen habes vol. 2. Histoire de l'Academie Royale pag. 13.

[*b*] De hac re plura habet Eq. Oliverius Marm. Pisaur. not. 27. atque ex instituto differit Socius Academiæ Etrus. Corton. in Differt. de Bidentali nuper Romæ ef fosso tom. v. Diff. v.

[*c*] *Hunc etiam* (ait Cicero) *Augures nostri cum dicunt* Jove *Fulgente, Tonante: dicunt etiam, Cœlo Fulgente, Tonante: Euripides autem ut multa præclarè, sic hoc breviter.*

Vides sublime fusum, immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjecto amplectitur,
Hunc summum habeto Divum hunc perhibeto Jovem.

Quæ ideo attuli, ut obiter de Ethnicorum Sapientum secretiore Theologia mentionem injicerem, qui etiam ante Christi legem secus ac reliqui de Plebe universi, de Diis sentiebant; suæ enim religionis mysteria fabulis involuta ad physicas res deducebant, cujus instituti auctor Zeno, qui teste Cic. ib. l. 3. magnam molestiam primus suscepit, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem, atque ita ex Stoicorum doctrina Aer inter mare, & cœlum interjectus Junonis nomine consecrabatur, quæ erat Jovis, & soror, & conjux, quia summam cum æthere conjunctionem similitudinemque haberet, & quòd *nihil eo mollius esset, eum effæminarunt*, Junonique tribuerunt: Similia affert Varro, ac tandem de eadem re plura Porphyrius, qui post Christianæ Religionis ortum, ut ab suis Diis quæ fæda, absurda, sceleftaque vulgo docerentur, averteret, ad naturales caussas omnia referre studebat: utrumque præclare refellit S. Augustinus *De Civ. Dei* lib. 7. c. 5. 25., & alibi passim; neque enim ejusmodi doctrinæ suscepta ratio aut ipsos, qui Cælum, atque Astra inter Deos numerabant, ab veræ Idololatriæ labe excusabat, aut alioqui Reip. proderat, in qua cum religionis mysteria tam nefariis Deorum flagitiis repræsentata populo arcanas illas significationes ignoranti demonstrabantur, ad scelera omnia, quæ auctores Deos, & patronos haberent, illum facilius impellebant.

[*d*] In Aug. c. 29. hincque factum subdit, ut Augustus Tonitruum metum nunquam deponeret, itaut utique pellem Vituli marini circumferret, atque ad omnem majoris tempestatis suspicionem in abditum, & concameratum locum se reciperet; ridiculum etiam illud hac in re Svetonius narrat, cum enim ipse Augustus *dedicatam in Capitolio Ædem Tonanti Jovi assidue frequentaret, somniavit queri Capitolinum Jovem Cultores sibi abduci, seque respondisse Tonantem pro Janitore ei appositum.*

[*e*] Grut. p. 21. n. 3. & seqq.

[*f*] Deum Brontontem eundem esse, & significare ac Jovem Tonantem satis constat: sic apud Gruter. p. 17. n. 12. *Jovi Sancto Brontonti Aur. Poplius*: & p. 34. n. 3. Fl. Septimius Zosimus V. P. dicitur *Sacerdos Dei Brontontis*: ejus Simulacrum exhibet Io. Dom. Bertolius Antiquitatum Aquilejensium eximius illustrator p. 98. n. 73. Trucem vultum in eo spectare est, a cujus mento non admodum prolixa, sed spissa barba pendet; caput vero pileo opertum habet, qui diademate circumdatur: In imo pectore, ubi Simulacrum desinit hæc habentur inscripta: BONO DEO BRONTONTI.

quod eo vocabulo Templum ipsum, ut etiam Domus significata videatur (a), sive quod nulla Domus, nullumque Templum sine Limine esse possint; idque duplex, quod Plautus memoravit (b)

Limen superum, inferumque salve, simul autem vale:

In supero autem (quod superliminare appellavit Plinius l.29. 4.) hic Titulus inscriptus esse debuit; & sane liminibus Templorum peculiaris religio inesse putabatur, eademque Vestæ Sacra fuisse tradit Servius Æneid. VI. 273. *Vestibulum dicunt a Vesta dictum per imminutionem; nam Vestæ limen est consecratum*; Hinc illa non solum solennibus diebus frondibus, floribusque ornari, sed perpetuo opere vel e marmore, vel ex aere construebantur; Ænea quidem Templo Junonis Carthaginiensis tribuit Virg.Æn.I.452., ita etiam Cn & Q.Ogulnios ædiles ex fœneratorum mulctis Ænea *in Capitolio limina fecisse* refert Liv. X. 23. At cur in ejus Templi limine vota Tonanti Jovi persolvenda erant? ex eo certe recepto more, quo pleraque alia in Templorum liminibus in religiosioris erga Deos cultus argumentum agebantur; sic limina osculari solebant supplicantes, quod inter alios docet Tibull. I. 5. 44.

Et dare sacratis oscula liminibus.

In publicis quoque supplicationibus, quæ avertendæ Deorum iræ caussa habebantur, aut cum hostili aliquo nuncio perculsa Civitas ad Deos, & vota confugiebat, Templorum limina passis crinibus verrere Matronæ consuebant, ut tradit Lucan. II. 30.

Hæ lacrymis sparsere Deos, hæ pectora duro
Affixere solo, lacerasque in limine sacro
Attonitæ fudere comas . . . .

Meminitque Arnobius l. 1. *Cum Deorum ante ora prostrati limina ipsa converrerent osculis*: At de Tonante Jove, ejusque Templo jam satis.

Restat *Paciferi* titulus, qui nusquam alibi fortasse Jovi tributus invenietur (c). Quid igitur caussæ fuerit, ut ejusmodi titulo Juppiter a Beneventanis coleretur, nonnisi ex eodem Lapide, unde primum prodiit, verisimili explicatione assequi poterimus. Belli Germanici Dacici in eo Lapide mentio est, quod non aliud fuisse arbitror, quam quod ab Imp. Trajano aliquando sit gestum: Germanico Bello eum præfuisse constat, cum a Nerva adoptatus cum Germanici titulo Imperii consortium, mox successionem adeptus fuit, quo sane bello ad difficillimum alterum, quod Dacicum fuit, viam jam sibi straverat; Dacorum gens Germanorum sævissima, ut qui remotiorem, rigidioremque Germaniæ partem incolerent; quos satius habuit Augustus per Lentulum ultra Danubium olim repulisse: efferatiores tamen, tum cum Trajanus bello eos est aggressus, ob summam Decebali eorum Regis barbariem cum rei militaris solertia conjunctam: Binas autem expeditiones in Daciam suscepit Trajanus, quarum prior pace cum Decebalo viribus fracto nonnisi durissimis conditionibus compositâ finem habuit; omnia enim Decebalus, quæ sibi imperata tunc fuere, non præstitit solum, verum etiam ad Trajanum mox deductus (ut refert Dio Cassius) illum *humi procumbens suppliciter adoravit*; idque, quod Trajani gloriam maxime adauxit, jam nunc spectare quoque nobis licet in ejus Arcu Triumphali, qui posteriore hujus Operis volumine suis Commentariis illustratus exhibebitur, ubi inter alia plura Trajani egregia facinora, res isthæc pari magnificentia, elegantiaque repræsentatur: Posteriori caussam dedit violatum ab Decebalo fœdus, cujus dignas tandem luit pœnas, nam post diuturnum, ac periculosum bellum, ne, captâ postremo Regia, in Victoris manus incideret, mortem sibi conscivit, tumque Dacia omnis in Romanorum jus, ditionemque redacta Imperii Provincia, deductis quoque eò Colonis, a Trajano est constituta: Post hæc (ut de præcedente etiam tempore observatum a me fuit) nullum aliud in Daciam susceptum ab sequentibus Imperatoribus bellum, quam sane Provinciam dimittere Hadrianus cogitavit, quem tamen (ut ait Eutropius) ab eo consilio amici deterruerunt, ne multi Cives Romani Barbaris traderentur; sed dimisit tandem Aurelianus qui (teste Vopisc. c. 39.) Provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu, ac Provincialibus, reliquit, desperans eam posse retinere, abductosque ex ea populos in Mœsia collocavit: ut propterea certum illud videri jam possit, Bellum Germanicum Dacicum in nostro Lapide memoratum ad solum referri posse Trajanum,

I qui

[a] Cic. pro Cæcin. c. 12. Virgil. Æn. VII. 579. Horat. Epist. l. 1. 19. 36.

[b] Plaut. in Merc. V. 1. 1.

[c] Jovi quidem insuetum cognomen; non item Dis aliis: nam Mercurio tribuit Ovid. Metam. 14. 291. Herculi lapides apud Grut. p. 49. & p. 1013. 4. item Apollini apud eundem Grut. p. 58. 7. *Paciferi* demum vocantur Genii apud Reines. Cl. 1. n. 294. & Donium Cl. 1. n. 139.

qui unus proinde Cæſarum Dacici nomen (quod ejus proprium fuiſſe ex antiquis Lapidibus, nummiſque recte monet Spanhemius (a) jure, ac merito ſibi comparavit: At quid hæc, inquies, cum Jove Pacifero? M. Sutorius Verus, qui Beneventanorum Civium unus priore Dacico bello Legionariam militiam ſecutus fuit, ut ſibi Victoris Jovis opem conciliaret (b), aut etiam in aliquo, quod fortaſſe ſubiit vitæ diſcrimine, præſentem demereret, votum ſuſcepit, poſtea verò quam ejuſmodi bellum, ſtatuto inter Duces fœdere, feliciter confectum fuerit, ipſeque emenſis ſtipendiis jam Veteranus effectus, atque honeſta miſſione donatus ad patrios lares incolumis remeaſſet, non Jovi *Victori* tantum, cui primum ſignum aliquod voverat, at æque *Pacifero*, quem novum titulum ejus belli finis pepererat, votum ſolviſſe putandus eſt.

Exinde igitur Victori Jovi *Paciferi* quoque titulus acceſſit, quo apud Beneventanos coli cœpit; etſi enim initio privato fortaſſe jure Sutorius Jovem *Paciferum* ſibi colendum ſuſcepiſſet, ut inter Sacra familiaria ſive domeſtica id numen contulerit, cum tamen erectum Lapidem, qui alicujus ſigni *Paciferum* Jovem repræſentantis, & titulus, & baſis eſſe debuit, publico loco poſuiſſet, jam in omnes Cives publicus illius cultus, ac religio diffundi potuit; neque enim in ea re contra legem, quam affert Cicero (c) actum videbatur, quâ cautum erat ne quis ſeparatim haberet Deos novos, aut advenas, niſi publicè adſcitos, privatim coleret; etenim Diis veteri jam religione receptis novos titulos aut honoris cauſa, aut in recentis beneficii memoriam tribui, imo nova illorum ſigna, ſimulacrave novis adinventis formis utramque rem referentibus dedicari rite potuiſſe privata auctoritate exempla plura manifeſtant: Hinc Dii plerique cognomina aliquando ſortiti ſunt ab iis, qui peculiarem in ipſos cultum impendebant, cujus rei inter alia plura, quæ Antiquitas nobis ſervavit, elegans exemplum habere licet ex noſtro Lapide paucis ante annis prope Portam Rufinam effoſſo, ubi ſic legitur

DEAE VENERI
C. ENETRI C. L
SACRVM

Simile exemplum in hoc altero Lapide deprehenditur prope Arpadium ex Gudio p.57. n.7.

Ab uno latere	*Ab altero latere*
MESIAE SACRVM	MESIAE ET
M. COMPITIVS VALENS	SETIAE
M. F. STEL. EQ. ROM	COMPITIANAE
CVRATOR VIARVM	D. D

Quænam olim fuerit iſthæc Dea Metia, & Setia adhuc ignoro: In Gudiani Operis Indicum Supplementis p.6. in fine hæc ad hunc Lapidem obſervata invenio: *Ligorius Lapidem Deæ Sementis, Deæque Meſſis in Territorio Compitiano dedicatum eſſe adnotavit*: Deas Sementem, Meſſemque Setiæ, Metiæque nomine appellatas Ligorio non invitus dederim, nunquam verò Compitianum Territorium permiſerim: quovis enim pignore contendo, *Compitianæ* cognomen, quod in altero Lapidis latere eidem numini tribuitur, neque a Compito, a quo Compitalitium efferri ſolet (ut Compitalitii Lares, Compitalitiæ Feriæ) ſed a gentili *Compitii* nomine derivatum, ita ut peculiaria ea Numina eſſent, quæ inter privata Familiæ *Compitiæ* ſacra colebantur (d).

Atque ne a noſtris diſcedamus, celebris quoque Romæ fuit Juppiter cognomine *Carvilianus* ita dictus teſte Plinio (e), quod illum in Capitolio fecerit Sp. Carvilius, victis Samnitibus ſacrata lege pugnantibus, e pectoralibus eorum, ocreiſque, & galeis, cujus amplitudo tanta fuit, ur conſpiceretur a Jove Latiari, exque limæ reliquiis Carvilius ipſe ſuam Statuam fecerit, quam ante ejus Simulacri pedes locavit: ex quibus plane conſtat, *Venerem C. Enetri* non aliam fuiſſe, quàm ipſammet, cui ex vetuſta Religione divini honores publicè tribuebantur, ita tamen appellatam, quod Libertinus ille peculiaris in eam cultus teſtem poſuerit Lapidem erecto quoque fortaſſe ſigno (nam Lapis ipſe in baſis formam aſſurgit), quod ſpeciali notâ aliquâ, aut inſignibus

[a] De Præſt. Numiſ. Diſſ. VIII. p. 710. Amſtelod. 1671.

(b) Jovi Victori vota plerumque nuncupare ſolebant Milites, ut apud Grut. p. XXIII. n. 8. Gudium p. VII. n. 8 & 10.

(c) De Legibus l. II. cap. 8.

[d] Sic in veteri Ræſianorum familia apud Gruterum parum nota peculiare Dianæ Numen fuit ejuſdem familiæ nomine appellatum, ut notavi obiter in antiquo Lapide penes Spanhem. De Præſt. Num. diſſ. 6. p. 521. in hunc modum: *Dianæ Ræſianæ Q. Ræſius Q. F. Surdinus cum Ræſia Erculaniola Sacrum*.

(e) L. 34. 7.

insignibus distinguebatur, unde ad aliarum Venerum differentiam suam Venerem C. Enetrus ab se appellatam publicè colendam exposuerit: Sic etiam ignotam Deam illam, unam, an plures? Mesiam, & Setiam de suæ Familiæ nomine Compitianam appellavit M. Compitius Valens; quod de suo Jove præstitit quoque Sp. Carvilius, quasi parum esset unius Jovis religionem tenuisse, itaut multiplicatis in Capitolio tot Jovibus, jam inter ipsos (ut postmodum de Jove Tonante Suetonius retulit) de abductis invicem cultoribus querimoniæ audirentur: Idque demum Sutorius egit, ut ad Jovis *Tutatoris*, *Tonantis*, *Victoris*, quibus titulis numen illud a Beneventanis colebatur, ob eam, quam superius verisimilem satis probavi, aut quampiam causam aliam, *Paciferi* quoque titulum adjiciens, novam ex eo amplificandæ Jovis religioni occasionem Beneventanis præbuisse videatur: At de Jove hactenus.

Nunc Jovis & soror, & conjux adest Juno, cui quidem numini præ aliis, Joveque ipso veteres Beneventanos addictos fuisse Lapidum copia argumento est. In iis variis cognominibus, titulisque decorata Juno conspicitur, inter quos, qui haud hactenus fortasse innotuerunt, solo nostrorum Lapidum beneficio. nunc demum in lucem prodeunt.

1.

IVNONI REGINAE......
....

2.

IVNONI
VERIDICAE
....
....

3.

IVNONI QVIRITEI SACRA
C. FALCIDIVS L. F. CONSOL
DEDICAVIT

4.

SACERDOTI
IVNONI REG
LICINIAE
LICINIANAE
LICINIANI TRIB
FILIAE
..... NIA MEIANAE *sic*
MATER

5.

IVNONI STYGIAE
CRESCENTINA
MATRILIA CVM
FIL. SV. V. S. L. M

De Junone Regina, quæ veteribus, novisque Scriptoribus passim celebratur, non est cur verba faciam; illud dumtaxat ex Lapide IV. non omnino novum, etiam num observasse licebit, fuisse nempe aliquando feminas Sacerdotio perfunctas (a) quod in Junonis sacris curandis frequens esse debuit, ut quæ præcipuum fœminarum numen iis nubentibus, parientibusque adesse credebatur; unde *Cinxia*, *Domiduca*, *Lucina*, *Matrona*, *Opigena*, aliisque sane pluribus ejusmodi munera indicantibus titulis colebatur, quin & illud jam ex vetustis monumentis satis observatum, ut qui viris singulis juxta communem Ethnicorum Theologiam Genius præsset, alio nomine, sed eadem significatione in mulieribus *Juno* vocaretur, ut non solum Lapidibus, sed etiam Scriptoribus exploratum habet Fabrett. Inscr. c.2. p.73. & inferiùs latè observabimus.

 Sed

(a) Sic interpretor, ut illud *Sacerdoti Junoni Reginæ* cum Licinia concordet, ad eamque sit referendum, parum usitata quidem, sed non impropria loquutione, quâ munus præcedat, inde personæ nomen sequatur: *Junoni* namque in Lapide pro *Junonis* stat, ultima litera *S*, ut ego attentè inspexi, ex nullo superstite ad sequentem dictionem spatio prorsus deficiente, adeo ut temporis injuria detrita putari nequeat; at ne Lapicidæ negligentiam in ejus literæ omissione causemur, vetat certè ejus rei simillimum exemplum, quod legere est in Lapide apud Spanhemium de Præst. Num. diss. 2. f. 83. in hunc modum

M. AMIVS M. F. PAL. BALBVS
SACERDOS IVNONI REG. SISP
ITAE LANVMVIANAE FECIT
VIVENS ET AMIO IVNIO FI
LIO SACERDOTE IOVI SISP
ET AMINE MATRI PIISIM
IN FR. P. XIIX. IN AGR. PED. XXVI.

Ubi jam vides Amium *Sacerdotem Junoni Reg.* Scribi, ac præterea ejus filium *Sacerdotem Jovi*.

Sed jam de ceteris Junonis titulis, qui ex noſtris Lapidibus prodiere, agendum erit: & quidem *Veridicæ* cognomen, quod in ſecundo Lapide Junoni tribuitur, non alibi fortaſſe occurret; ita ut ad ejus cauſam explicandam, nullam etiam opem afferente Lapide reliquis lineis omnino detrito, nonniſi divinatione opus erit. *Veridici* itaque Epitheton cum cuipiam Numini concedatur, nonniſi aliquod ex eo acceptum oraculum deſignare videtur, cujus veritas, quam probaſſet eventus, jam ei Numini *Veridici* elogium feciſſe valuit: non legimus autem Deos omnes, quos Ethnici colerent, effundendorum oraculorum vi paſſim præſtitiſſe, ſed aliqua tantum apud eos Oracula celebrata, quæ ad certos Deos, ac præſertim Apollinem pertinebant; nil tamen vetat, ut ab ſingulis Diis aliquando fundi poſſent oracula, ut heic de Junone veriſimile ducimus, quæ, ut Helenum vatem, ne ventura Trojanis prædiceret, prohibuiſſe fingitur a Virgilio (*a*), ita & ipſa aliis nunciare, quæ vellet, credi poterat; quod duobus ferme modis evenire ſolebat; aut enim de aliqua re quærentibus Sacerdotis alicujus miniſterio reſpondebat, qualem in Apollinis oraculis Pythiam fuiſſe legimus, Carmentamque Evandri matrem eo munere functam memorat Livius l. 1., qui illam *Veridicam Deorum Interpretem* appellat, aut idem per ſomnium præſtare videbatur; nam ſuperſtitioſum ejuſmodi morem divina oracula per quietem captandi, apud Æſculapii, Serapiſve Templum Ægris ſolennem fuiſſe ſatis conſtat (*b*). Potuit igitur Juno quoque (his enim artibus Dæmones in Idololatriæ obſequio homines confirmabant, ut a quopiam alio Numine ſibi oracula dari crederent) ſuo cultui addictos in ſomniis de quapiam re monuiſſe videri, cum id facile Numinis præcipue ab ſe culti (cujus opi ſe ſe maximè commendare ſoleret) oraculo tribuere quiſque poterat, quod nonniſi ex re vehementer optata, diuque, dum vigilaret, in animo volutata ſibi, ut aſſolet, dormienti in mentem occurrerit, atque huc omnino referendam eſſe formulam cenſeo in veteribus Lapidibus perſæpe obviam, qua quis aliquid facere EX VISV, aut EX BISO teſtetur; nam, cum omnes, Dis ſacri ii Lapides ſint, quiſquis eos dedicabat eâ formulâ non aliud plane ſignificatum oſtendebat, quam quod ſibi per ſomnium alicujus Numinis nutu contigiſſe ſibi falsò ſuaderet. Sed an per Somnium, aut per Vatem, Sacerdotemve oracula ſua fundere crederetur Juno, mirabimur ſane, an etiam ridebimus eximium illum *Veridicæ* titulum ſibi comparaſse apud Ethnicos ipſos, qui de ſuorum Deorum Oraculis experientiâ ipsâ edocti tam male ſentiebant (*c*).

Aggredior modo *Quiritis* explicationem, qui titulus in III Lapide Junoni quoque acceſſiſſe probatur: Ex hocce Lapide, qui vetuſtate ſua non Beneventanos tantum reliquos, ſed quotquot poſt Duellianæ Columnæ inſcriptionem aliorum Theſauri exhibent, fortaſse præſtare videtur, *Quiritis* primum nomine Junonem Beneventi cultam fuiſse veriſimilè ſatis judicabimus: non enim facile fuerit in veterum monumentis Junonem cognomento *Quiritem* inveniſse: Hinc ſi noſtrum Lapidem excipias hactenus ineditum, nullibi omnino, niſi ſemel in Theſauro Gruteriano p. 308. n 1. Juno *Quiritis* (*d*) occurrit; ibi enim *Cincius Priſcus Pontifex Sacrarius Junonis Quiritis* legitur: De Junone *Curite* idem pronunciavit V. Cl. Gorius, rarum ſcilicet hunc etiam Junonis titulum, quem primum prodiiſſe inquit ex Lapide Doniano Claſ. II. n. 26. ubi Duo Publii Nigrini, Martialis Pater, & Dexter filius *Viam Sacram a Calcidiaco ad Lucum Junonis Curitis*

(*a*) Æneid. 3. 379.

(*b*) Ægroti in Templis ad accipienda curationis reſponſa dormiebant, quod *incubare* dicebatur: ſic Plaut. Curcul. act. 1. ſc. 1. 61. *Leno ægrotus incubat in Æſculapi Fano*. Hujus rei teſtes plurimi ſunt, inter quos Strab. Geogr. l.17. Ælianus hiſt. anim. l.XI. c.31. Tacit. hiſt. l. 4. c.8. Herod. l. IV. c.14. Sveton. in Veſpaſ. c.7. ac demum Interpretes ad Petronii Satyr. c.17. At Tullius in *De Divinat.* l.2. c.59. ejuſmodi oraculorum per ſomnium genus licet deridens, aliis quoque Diis quàm ſoli Æſculapio, Serapive tribui commode poſſe concludit. *An Æſculapius* (inquit) *an Serapis poteſt nobis præſcribere per ſomnium curationem valetudinis, Neptunus Gubernantibus non poteſt? & ſine medico medicinam dabit Minerva? Muſæ ſcribendi, legendi, ceterarum artium ſcientiam ſomniantibus non dabunt?* Certè Jovis hoc quoque fuiſſe munus ut oracula, viſioneſque dormientibus præſtaret, docet Plaut. in Curcul. *Neque incubare te fuit ſatius Jovi, qui tibi jure jurando auxilio fuit*: Acciam Auguſti matrem in Apollinis ædibus una cum domeſticis Matronis obdormiſſe, ut per ſomnum divina compræhenderet reſponſa, teſtis eſt Sveton. in Octav. cap.

(*c*) Fraudem ſubeſſe ſolitam indicavit Demoſthenes; dum, ut refert Plutarch. in Demoſth., Pythiam auro a Philippo corruptam facetè dicebat; Vanitatem verò aperte fatetur Porphirius apud Euſeb. Præp. Evan. VI. 5, quamquam is librum de Philoſophia ex oraculis petita ſcriptitaſſet. Chryſippum redarguit Cicero l. 2. *de Divinit.*, quod oraculis totum volumen impleverit, *partim caſu veris, ut fit in omni oratione ſæpiſſime, partim flexiloquis, & obſcuris, ut interpres egeat interprete, & ſors ipſa referenda ſit ad ſortem*.

(*d*) Non tanti ea res eſt, ut cum Reineſio decertem, qui *Quiritis* (quod in eo Lapide notatum invenio) non eſſe nominativi caſus, ſed genitivi a *Quiris* contendit, ut ſit *Juno Haſtæ* i. e. *Haſtata*. Sed quis dubitaverit, quod cum *Quiris*, aut *Curis* ſit Haſta, rectius ſit, ut ab ea Haſtatus, aut Haſtata per nominativum *Quiritis* derivetur?

Curitis restituerunt : Sed Vir doctissimus, Antiquitatis explorator, atque illustrator eximius nonnisi vetustos Lapides in mente habebat, nam apud Scriptores frequens, ut mox videbimus, Junonis *Curitis* mentio : Illud tamen (si mihi liceat) Viro summo objecerim, importunam, quam excogitavit, Curitis in Curetis emendationem, videri; non enim hæc Juno (ut asserit) eadem est *ac magna Deùm mater Cybeles, quam Curetes, a quibus denominata est, seu Corybantes Phrygiæ Populi coluere* : Verius enim omninò illud est, hanc eam esse Junonem, quam, teste Dionysio (*a*), post initam Romanos inter ac Sabinos civilium omnium, sacrarumque rerum communionem T. Tatius ex Sabinis Romam advexit, ita appellatam, quod ejus Imaguncula in hastæ culmine ab iis circumferri soleret; quare de hac re sic ego statuendum arbitror, ut nimirum Juno *Curitis* non alia quàm Juno ipsa *Quiritis* censenda sit. Primum, id ex ea Hasta, cui Junonis Smulacrum imponebatur, rectè conjici poterit, quæ cum *Curis* a Sabinis vocaretur, *Curitis* nomen inde Junoni factum suadet: Certe Festus licet id nomen Junoni, non quod hastæ immineret, sed quod illam gestaret, deductum velit, ab eadem tamen hasta illud omnino deducit: *Curitem*, inquit, *Junonem appellabant, quia eandem ferre hastam putabant* : & rursus, *Cœlibari hasta caput nubentis comebatur, quæ in corpore Gladiatoris stetisset abjecti, occisique, ut quemadmodum illa conjuncta fuerit cum corpore Gladiatoris, sic ipsa cum viro sit, vel quia Matronæ Junonis Curitis in tutela sint, quæ ita appellabatur a ferenda hasta, quæ linguà Sabinorum Curis dicitur*. Sed quod *Curis* Sabinis, Romanis *Quiris* vocabulum fuit, propterea quod illi literâ Q. carerent, qua Romani utebantur: Ita Cato in Origin. *Quirinalis Collis*, ait, *a Junone Sabinorum Dea, quam illi Curitim, idest Hastatam Junonem vocant, etenim hastam* CURIM, *&* CURINAM *proferunt, quia his simul, & Hetruscis non est litera Q. sicut Romanis*; ad rem iterum Festus : *Curis est Sabinorum hasta, unde Romulus Quirinus, qui eam ferebat, est dictus*; id, quod etiam affirmavit Ovidius, qui ejus nominis etymologiam (quamquam an Quirini nomine ipse Deus appellatus esset Romulus, aut, quicumque is fuerit, alius, non adhuc constat) variè exponens ab hasta inter alia derivatum canit (*b*). Patet itaque, quæ tandem ea sit in nostro Lapide Juno Quiritis nomine appellata, quo quidem nomine illud singulare eidem nostro Lapidi pretium accedit, ut cum ejusdem Junonis cultus, ac memoria non alio quam *Curitis* nomine Sabinorum olim proprio, celebrari deinceps placuerit, *Quiritis* tamen, qui Latii erat, titulus pene intermortuus nostri Lapidis ope servatus videatur; ex qua profecto re ipsius Lapidis vetustatem conjectare licet, ac antiquissimum simul Beneventanorum cultum erga Junonem, cujus religionem tum cum *Quiritis* ipsa initio cognominaretur, nec dum in *Curitem* dein passim translata esset, ab prioribus Romanis excepisse verisimile est. Ceterum utriusque rei vetustas ex reliquis hujus Lapidis verbis comprobari videtur; nam C. Falcidius L. F. nullo cognomine, sed Consulari dumtaxat munere notatus (*c*), ipsum præterea vocabulum *Consol*, quod Duellianæ Columnæ sermonem præfert, non obscuras Archaismi notas ostendunt, cujus tandem *Quiritis* titulus, de quo hactenus verba feci, Junoni appositus manifesto argumento esse potest.

Postrema est in nostris Lapidibus Juno Stygia, quam inter nostras Junones non ulla Lapidis ratio, sed munus, inferiorque aliis dignitas in ultimum locum conjicendam suasit. Ejus autem notionem facile hauriemus ex Servii loco in Æneid. IV. v. 638., ubi in illud Virgilii. *Sacra Jovi Stygio, quæ rite incœpta paravi; perficere est animus* : *Jovi Stigio* (ita commentatur Honoratus) *hoc est Plutoni; & sciendum, Stoicos dicere unum esse Deum, cujus nomina variantur pro artibus, & officiis, unde etiam duplicis sexus nomina esse dicuntur, ut cum in actu sunt, mares sunt, feminæ cum patiendi habent naturam : Ab actibus autem vocantur, ut Jupiter Juvans Pater; Mercurius, quod mercibus præest; Libera a Libertate; sic ergo & modo Jovem Stygium dicit inferis sacrificatura, ut alibi : Junoni Infernæ dictus Sacer*. Juxta quam disciplinam non unus Jupiter habebatur, sed plures eodem nomine, diversis tamen cognominibus propriam cujusque potestatem demonstrantibus discreti, vulgò coli cœperunt; Hinc tandem intelligimus recte, quid sibi velit illud epitheton *Cœlestini*, quod Jovi

(*a*) L. 2. p. 85. Plutarch. in Quæst. Rom. Καὶ Κυρῖτις ἡ Θεὸς ἐπωνόμαται.

(*b*) Fast. XI. 475. Ac sicuti *Curitis* pro *Quirite* accipitur, & e contra, ita inter ejusmodi alias cognatas voces alterutra usurpatio frequens erat, cujus rei exemplum inter alios præstat Virgilius Carpensis, seu Mediceus, qui l. 7. v. 612. ita scriptum præfert. *Ipse Cyrinali trabea, cultuque Gabino* : ubi illud *Cyrinali* pro *Quirinali* (quod editiones omnes habent) more Græcorum positum est, qui pro Latino Q literam K adhibent; hinc in S. Luca, qui græce Evangelium scripsit, servata est ab Interprete c. 2. vox Cyrini Syriæ Præsidis, quem Quirinum nuncupatum Latini Scriptores omnes prodidere.

(*c*) De C. Falcidii Consulatu nihil in Fastis, unde suffectum ne Romæ Consulatum, aut Municipalem gesserit, incertum est : de Municipalibus Consulatibus variæ fuerunt Clarissimorum Virorum Sententiæ, & concertationes. Vid. Card. Noris. Cenot. Pis. diss. I. c. 3., necnon Fabrettum cap. X. p. 723. contra Reinesium de more certantem.

Jovi Optimo Maximo tribuitur in quadrifonte Epigraphe apud Gruter. (*a*), quam emendatam recudit in ſuo Opere Fabrettus (*b*) : Jovem Cœleſtinum non alium quam Jovem Olympium, propterea quod unus alterum *ad verbum reddit*, explicavit Fabrettus, ſed veram prioris epitheti rationem non ſatis aperuit, quam non aliam in eo Lapide crediderim, ut nempè illius Jovis Numen indicaretur, qui Dieſpiter, Altitonans, Divûm Pater, atque Hominum Rex, cui denique

Fulmina poſt auſos Cœlum affectare Gigantes
. Sumpta . . . .

Sic ad differentiam ejus Dianæ, quæ

Montium cuſtos, Nemorumque Virgo

vocatur Horatio (*c*), & Nemorenſis appellatur in veteri Lapide apud Gruter. (*d*) jam *Cœleſtis* altera vocari conſuevit, quæ (ne externa quæram) occurrit in noſtro Beneventano Lapide

DIANAE CELESTI
SACRVM
CRESCENTINA
CVM SV. LIBER

Cœleſtinus igitur, ſeu Cœleſtis Juppiter ita appellatus, ut ab ceteris ejuſmodi vocabuli Diis ſecerneretur, nam Jupiter quoque dicebatur tum is, qui Maris imperium (*e*), tum qui Inferni, (*f*) accepiſſe credebatur.

Quæ de Jove dicta ſunt, eadem diſciplina, rituque ad Junonem quoque transferri poſſunt. Præter enim eam Junonem, quæ ſic de ſe ipſa jactabunda perſonabat (*g*).

Aſt ego, quæ Divum incedo Regina, Joviſque
Et Soror, & Conjux . . . . .

Junonem alteram Stygiam (nam de Æquorea, ſeu Maritima nihil hactenus compertum habui) omnino fuiſſe noſter lapis manifeſte probat. Eam autem *Profundæ* titulo, quod ſub terræ ima conſideret, donavit Claudianus; (*h*) *Infernam* autem cognominavit Virgilius (*i*); at *Stygiam* Creſcentina in noſtro lapide appellatam maluit, & optime quidem, ut eodem iſthaec Juno epitheto inſignis eſſet, quo *Stygium* Jovem ſcriptoribus, ac lapidibus celebratum jam audivimus : non omnino vero a me divinatum erit, ſi eandem ipſam Creſcentinam acceperim, quæ in utroque noſtro lapide modo Junoni Stygiæ, modo Dianæ Cœleſti, ut vidimus, votum ſolvit cum liberis ſuis. Locus enim utrique lapidi communis, ſimillimum mulieris dedicantis nomen, eadem fere utrobique concepta verba optimam ejus rei conjecturam ſuppeditant; Quod cum ita ſit, mirabimur certe hujuſce mulieris religioſam ſolertiam, quæ Superis non contenta, Inferos quoque Deos ſibi colendos ſuſcepit : Cur vero Junoni Stygiæ votum a Creſcentina cum filiis ſolutum fuerit, non alia videtur fuiſſe cauſa, quod ejus præcipua ope ſe, ſuoſque filios præſenti vitæ diſcrimine liberatos putaret; hoc enim Infernæ, ſive Stygiæ Junoni munus cæca Gentilitas tribuebat, ut quam Juno Lucina vitam naſcentibus impertiretur, ipſa demum Juno Stygia morientibus adimeret : ita ut crinis ſectione, quam in morituri vertice perageret, mortem tandem inferret; ſic ex Statii loco Servius (*k*): *Tum Juno omnipotens : aut pronuba, aut inferna. Statius : Jam complexa manu crinem tenet Infera Juno.*

Infernorum autem Numinum cultum (quod heic non abs re erit ſubnotaſſe) Ethnicos frequentaſſe

[*a*] P. 18. 2.
[*b*] C. 6. p. 430.
[*c*] Od. l. 3. 22. 1.
(*d*) 41. 7. 8.
[*e*] Hunc *Secundum* Jovem appellat. Stat. Achill. 1. 48.

. . . . dextramque ſecundi
Quod ſupereſt completa Jovis . . . .

Tridentiferumque, ut a Fulminatore, ſeu Fulguratore diſtingueret, jam dixit Sidon. c. 22. n. 159.

Sacra Tridentiferi Jovis hic armenta profundo
Pharnacis immergit genitor . . . . .

(*f*) Sed jam tertius ipſe erat Juppiter, qui inferna regna moderari credebatur, cui Nigri Epitheton fecit Sil. Ital. VIII. 116.

Nigro forte Jovi, cui tertia regna laborant.

Stygius vero non ſolum Virgilio, ut paulo ante audivimus, fuit dictus, ſed etiam Ovid. Faſt. V. 448.

Sæpe tibi eſt Stygii Regia viſa Jovis.

In Lapide etiam apud Gruter. p. XXIII. n. 6. 7.

(*g*) Virgil. Æneid. 1. 46.
(*h*) De Rapt. Proſerp. l. 1.

. . . . , . . . Calignanteſque profundæ
Junonis talamos audaci promere cantu
Mens congeſta jubet . . . . . .

(*i*) Æneid. VI. 138.

. . . . latet arbore opaca
Aureus & foliis, & lento vimine ramos
Junoni infernæ dictus Sacer . . . . .

(*k*) Æneid. IV. 693.

quentasse satis constat, qui tamen in iis colendis diversos, ac qui erga Superos adhibebantur, ritus, superstitionesque servabant (a); Stultissimam Religionem impiissimus error invexit, quo bina simul rerum omnium Principia, *Bonum* scilicet unum, alterum vero *Malum* statuebantur, atque posteriori huic, a quo omnes in humanum genus calamitates ex propria sui natura, insitaque nocendi mente manare credebantur, sui quoque veluti Satellites, quos Deos malos appellabant, adesse putabantur; ab his nec ipsos Deos *Manes* exceperis, quos in innumeris passim lapidibus insculptos, eo honorifico vocabulo, quod *Bonos* significabat, non quod ejusmodi essent, sed ut quodammodo eorum adversa vis mulceretur, vocabant; eos enim, quos jam inferos esse constabat, *suppliciter propter metum mortis venerari* solitos homines testatur Festus: eò res devenit, ut ab ipso supremo malo Numine, ejusque administris, quasi longum ad eos imperviumque precibus iter esset, serioresque ex iis suppetiæ pervenirent, ad ipsas perniciosas res, quæ molestiam hominibus propius afferre videbantur, religio se converterit, dumque in iis vim aliquam Mentis, imo & Divinitatis inesse homines somniarent, se se omnino amentes ostenderent: Deridendum, imo detestandum ejusmodi errorem ipsi sapientes Ethnici aliquando censuerunt; de eo enim præclara sunt illa Ciceronis de Nat. Deor. lib. 3.25.: *Qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non modo nomen Deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim fanum in Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum, & aram malæ Fortunæ Exquiliis consecratam videmus*: at ita olim se res habuit, ut ærumnarum metu, quarum auctores Dæmones putarentur, ipsi ab hominibus tristia omnia suapte natura vitare cupientibus adorationem, qua placari posse falso ostendebant, passim extorquerent; quod etiam Christiana lege ubique recepta apud improbos etiam Christianos suo ævo (utinam ne deinceps) S. Augustinus querebatur, perniciosissimum errorem luculentis his verbis insectatus (b): *Putant* [inquit] *pravi homines, quod hoc Dæmones præstant, quos adorant . . . . . timendum est, ne irati noceant: non nocebunt, nisi ille* [Deus] *permittat: Ipsi semper habent voluntatem nocendi, nec si placentur, nec si rogentur, desinunt nocere velle; hoc enim malevolentiæ illorum proprium est: ergo quid facies eos colendo, nisi ut illum offendas, quo offenso in istorum potestatem daberis? Et qui tibi nihil possunt facere illo placato, facient quicquid volunt illo irato*: Sed jam ceteros Deos, quos veteres Beneventani patrios habebant, exequamur.

Hercules quoque inter præcipuos fuisse videtur, cui non Lapides solum, atque Tituli, aut honoris, aut voti caussa, sed Templa etiam dicata fuere. Primus itaque in lucem prodeat Votivus Titulus a L. Tarquinio Herculi positus cum Ovis imagine. Affert hunc lapidem quoque Gruter. (c) in eoque Suem sculptam esse indicat, nec tamen exhibet; at Ovem potius in eo spectare licet, ut etiam heic exprimendam curavi.

At

(a) Manibus in Cœlum sublatis Superos, at Inferos in humum projectis orare mos erat; præterea ut ex Labeone notavit S. Aug. *de Civit. Dei* l. 2. c. XI., & l. 7. c. 13 hi cædibus, & tristibus supplicationibus propitiari, illi lætis, & jucundis obsequiis coli consuebant; quem morem omnino respexisse videtur Virgilius Æneid. III. 118. dum ita canebat.

Sic fatus meritos aris mactavit honores,
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

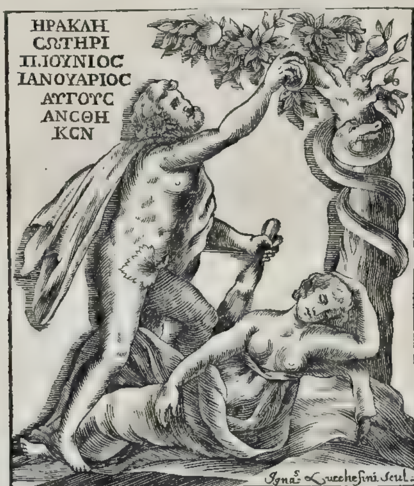
Quo loco Servius caussam quoque prodit, cur homines infernorum, seu malorum Deorum religionem profiterentur: *Bono* [inquit] *usus est ordine, ut prius averteret mala, sic conciliaret optanda: Frustra enim profutura poscuntur adversis sequentibus; nam & Romani veteres Diis asperioribus sacrificabant, ne nocerent*: & in Æneid. IV. 58. *Sicut prosperis Diis, ut juvent, ita adversis, ne obsint, sacrificandum est*.

[b] Enarration. 2. in Psalm. 26.

(c) P. 44. n. 11.

At quid huic L. Tarquinio in mentem venerit, ut Herculi Votum solvens Ovem sacratam vellet, cujus etiam effigiem in lapide sculpendam curavit? nihil enim ab Hercule alienum magis, quâm ipsummet animal, quod imbelle, omniumque mitissimum haud Numini congruit, cujus robur in monstrosis belluis extinguendis maxime celebratur, nec nisi Leonis ab se interfecti exuviis ornari gaudet. At nihil temere hanc in re gestum videri potest, aut Hercule indignum. Quid enim? Inter Herculis labores non infimum locum tenet, quod is Greges rufam lanam habentes, quæ ad Hesperides Nymphas Atlantis filias pertinerent, occiso eorum custode abegisse tradatur, ad eamque rem fabulam Malorum aureorum, quæ in pervigilis Draconis tutela essent, referendam tradit Servius, cujus verba mox opportuniori loco a me proferentur: Præterea Hercules ad Tyberim armenta pavisse memoratur, quorum partem ab Caco subreptam, eo occiso, tandem recuperasse fuse canit Virgilius (*b*). Alterutram, aut certe utramque rem L. Tarquinius fortasse respexit; aut enim ea Ovis effigie priorem Herculis laborem indicatum voluit, aut potius, cum ejus Numinis ope abactas sibi suas pecudes recuperavit [quod feliciter ipsi Herculi olim evenerit] Ovem ei vovisse, votamque nedum sacrificasse, sed etiam in marmoreo votivo titulo effingendam curasse putandus est. Sed ne longius hunc votivum titulum morari liceat, dum præclariora alia de Hercule jam sunt proferenda.

Insignis inter vetera Beneventi monumenta habetur hæc Tabula Herculi sacra.

Primus omnium, quos sciam, hanc Tabulam ære quam eleganter incisam vulgavit Jo. Baptista Ferrarius Senensis e Societate Jesu in libro, cui titulus: *Hesperides, sive de malorum aureorum cultura, & usu*: pag. 27. edit. Rom. 1646. cui Tabulæ hæc tantum verba subscripsit: *Hercules cum Hesperide Beneventanus*: Ex eodem fortasse Ferrario, nulla licet illius facta mentione eandem Tabulam excepit Donius, qui etiam Beneventi extantem memorat. Habetur autem in ejus opere, cujus editionem adjectis eruditissimis notis nuper curavit V. C. Gorius inter prævias Tabulas Tab. VII. n. 2. pag. 4. Sed in græcum titulum irrepsit error, nam in prima dictione pro ΗΡΑΚΛΗ adest ΗΡΑΚΑΗ: at hunc, quem malecauti Calcographi vere dixeris errorem jam animadvertit, correxitque in nova ejusdem Tabulæ editione V. C. Muratorius, qui rursum ex eodem Donio eam dedit Tom. I. antiq. Inscript. p. LXV. n. 8. Gorius in Adnotationibus ad Aras Deorum, ceteraque egregia Monumenta addita operi Doniano, quam brevissime in eandem Tabulam commentatus *perelegantem sculpturam* appellat, *quam* [inquit] *Herculi Servatori dedicavit Publius Junius Januarius Augustalis, ut arbitror, Coloniæ Beneventanæ*. De hoc igitur præclaro Beneventano Anaglypho tot clarissimis viris celebrato, haud tamen satis illustrato, jam mihi erit differendum.

Utque

(*a*) Æneid. VIII. 190.

Utque a Græco titulo eidem Tabulæ inſcripto ordiar, ſic latinè is ſe habet

HERCVLI
SERVATORI
P. IVNIVS
IANVARIVS
AVGVR
POSVIT

Simillimum latinum titulum exhibet V. C. Marchio Maffejus in Muſeo Veronenſi pag. 349. ubi inter alias veteres Inſcriptiones Regni Neapolitani, quas nulla adjecta locorum mentione a V. C. Sebaſtiano Arnolfinio ſibi miſſas teſtatur, eum primo loco recenſet: Num a noſtro diverſus fuerit hic titulus iiſdem licet verbis latine conceptus? vix puto: ſed veriſimilius illud cenſuiſſe erit, deſcriptum ex noſtro marmoreo Anaglypho titulum, ac latinitate donatum, amiſſâ paulatim & loci, & monumenti memoriâ, per aliorum manus circumferri ſolitum. Sed jam *Servatoris*, quod Herculi tribuitur, cognomen obſervaſſe præſtat.

Cum itaque Hercules ingentia in omnes gentes beneficia contuliſſe, proque eis conſervandis, aut juvandis maximos labores, moleſtiaſque ſuſcepiſſe traderetur, poſtquam hominum fama beneficiorum memor in Concilio Cœleſtium ipſum collocavit, ſummis etiam honorum titulis celebraſſe pro more habuit: hinc paſſim in vetuſtis lapidibus, nummiſque *Comitis*, *Cuſtodis*, *Defenſoris*, *Conſervatoris* titulis decoratum legimus; nec ſecus *Servator* in noſtra Tabula nuncupatur, quo maxime titulo Cicero eum laudibus extollit, ejuſque, ad imitandum, exemplum ceteris proponit (*a*); qua de re Viris aliis ſummis, qui Heroes vulgo habebantur primi Urbium, aut Imperiorum conditores, ſive qui de Rep. optime meriti eſſent, *Soteres* populorum vocibus, publiciſque monumentis audiebant; quem tamen titulum pleriſque aut ambitio, aut ſubditorum metus largiebatur, ut de Ptolomæo Lagi jam cònſtat, cui Rhodios primùm ΣΩΤΗΡΟΣ cognomen conceſſiſſe contendit Joſephus (*b*), quale dein ſucceſſoribus tum Lagidis, tum Seleucidis adhæſit. Ridebimus certe, an etiam cum Cicerone indignabimur Verri, quod a Siculis, quorum fortunas, dignitatem, vitam tam nefarie in ſua Prætura divexaverat, ejuſmodi magnificum titulum publico monumento ſibi inſcribendum curaverit. Audiamus Tullium (*c*): *Itaque Eum* (Verrem) *non ſolum Patronum iſtius inſulæ, ſed etiam SOTERA inſcriptum vidi: Syracuſis heu quantum eſt! ita magnum, ut latino uno verbo exprimi non poſſit; Is eſt enim SOTER, qui ſalutem dat*: Sed quod Herculem attinet, non ſolum in noſtro lapide, ſed etiam in nummis Thaſiorum, ac aliis pleriſque, ut Stymphaliorum Arcadum ΗΡΑΚΛΕΩΣ ΣΩΤΗΡΟΣ *Herculem Servatorem* inſcribi jamdiu notavit Spanhemius (*d*), nuper etiam Jo. Henricus Schulze (*e*).

At jam ex titulo ad ipſam Tabulam progrediamur: Tres Tabulas huic noſtræ aliqua ex parte conformes protulit Fabrettus (*f*). Prima puerum equitantem, dexteraque pateram ferentem exhibet ante aram accenſo igne dumtaxat inſtructam, quæ arbori ſubjacet quinque poma inter folia ferenti, anguemque trunco circumflexum habenti, hoc titulo ima parte græcè inſcripto: *Glycon Euhemero filio memoriæ gratia vixit anno* I. *menſibus* X. Secunda Juvenem pariter equitantem repræſentat ante rotundam aram, ex qua arbor prodit, cujus rami ſolis foliis ornati anguem interſertum habent; adſtat præterea aræ mulier capite velata bovem ante ſe procumbentem habens. Tertia denique arborem ſine pomis cum angue tamen eodem, truncum circumplexo oſtentat, ex cujus dextero latere mulier adſtat, dexterâ vas gerens, lævâ puerum adducens, ex ſiniſtro vero Hercules viſitur Leonis pelle ex contecto capite in humeros deſcendente, qui etiam

(*a*) De Offic. l. 3. c. 5., & De Finib. l. 3. c. 20.: *Sic ii, inquit, qui valent opibus, atque id facere poſſunt, ut de Hercule, & de Libero accepimus, ad ſervandum genus humanum natura incitantur.*

[*b*] Origin. l. 7. c. 1. (*c*) Verr. 2. c. 63.

[*d*] De Præſt. numiſm. Diſſert. v. p. 388. edit. Amſtel. 1671.

[*e*] De iiſdem Thaſiorum nummis, præcipue illis, in quibus Hercules *Soter* conſpicitur, ſatis amplam, atque eruditam Commentationem edidit Jo. Henricus Schulze Halæ Magdeburgicæ an. 1737.

[*f*] Inſcr. Ant. c. 3. p. 161.

ſiniſtra tricipitem Cerberum laqueatum poſt ſe trahit. Putavit Fabrettus in prima Fabula (nam reliquas uti ad primam *alludentes* profert) Euhemeri infantis tum primum ad inferos deſcendentis ingreſſum ſignificari, qui, ut ſibi cum piis beatiſque optata ſedes contingat, ſacrificat angui illi arborem quinque pomis onuſtam cuſtodienti, quem Draconem in Heſperidum horto poma aurea cuſtodientem interpretatur; id ex Strabone confirmari poſſe ratus, qui Heſperidum hortos cum Elyſiis confundere videtur, dum in ultima Heſperia Elyſios Campos terræ terminum conſtituit: At quid dicemus de arboribus aliis, quæ in reliquis tabulis nulla habent poma, ita ut fruſtra Draco ad eorum cuſtodiam vigilare videatur? Ad hæc, Heſperidum hortis cum Elyſiis nihil unquam commune; hos enim, ut Servius animadvertit, aut in Inferorum medio Poetæ locarunt, aut apud Inſulas fortunatas ſtatuerunt Philoſophi, aut demum in Lunari circulo poſitos Ethnicorum Theologia commenta eſt; Invaluit tamen Poetarum opinio, quam etiam Fabretti tabulæ confirmant, nam viri docti explicationi facile adhæſerim, qui eorum puerorum animas dum inferos adirent, ut cum piis (nam illorum ætas adhuc culpæ ignara) ſibi Elyſios incolendos demererent, ſacrificium inſtituiſſe putavit. Addo ego, non alia de cauſſa Herculem, qui Cerberum laqueatum ſiniſtrâ duceret in tertia Tabula expreſſum, niſi ut puero illi a muliere adducto, ne ab ipſo Cerbero interceptus ad Tartareos ſinus raperetur, inoffenſum paratumque ad Elyſios iter præberet; quod ſanè præſtari ab Hercule Parentum pietas arbitrabatur, quem aliquando Cerberum domuiſſe, catenaque ab inferis extractum interfeciſſe ferebat fama. At quid demum, inquies, anguis ille, qui perpetuò in ſingulis tabulis arborem circumplectitur, cui potiſſimum pueri illi ſacrificium inſtituere oſtendunt? Hac enim præſertim re Fabrettianæ Tabulæ hujus noſtræ ſimilitudinem referunt, in qua anguis idem pomiferi arboris trunco circumhæret: De noſtra Tabula mox dicemus, ad Fabrettianas quod attinet, nunquam illic Heſperidum Draconem expreſſum acceperim, ſed potius Elyſiorum Genium: Locis omnibus ſuos Genios attribuit Ethnicorum Theologia, nullum arbitrata locum, cui alicujus proprii numinis tutela deeſſet, de qua re alibi a me fusè: non igitur ſuus deeſſe Genius Elyſiis debebat, quem, ut aliorum locorum, plerumque anguis formam prætuliſſe conſtat. Certe Æneas (a) ad Anchyſæ genitoris apud Elyſios jam degentis tumulum ſacrificaturus, anguem exinde erumpentem vidiſſe fingitur, qui

> . . . . *agmine longo*
> *Tandem inter pateras, & levia pocula ſerpens*
> *Libavitque dapes, rurſuſque innoxius imo*
> *Succeſſit tumulo* . . . .

Ceterum Genius Infernus non ſemel occurrit in antiquis lapidibus apud ipſum Fabrettum (b), atque Donium (c). Vides igitur quis ille ſit anguis, cui in Fabrettianis Tabulis pueri ipſi Elyſios adeuntes ſacrificant. Res plane tota ad hanc, vel aliam, quamcumque malis, cauſſam referenda eſt, quàm ad Heſperidum Draconem ſignificandum, cui neque Elyſii, neque alia omnia in hiſce Tabulis repræſentata vel leviter reſpondere videntur.

At ſi Heſperidum hortos, Herculemque demum, fruſtratâ Draconis cuſtodiâ, aurea poma auferentem intueri jam lubeat, a Fabrettianis Tabulis, quas hactenus detrivimus, ad noſtram oculos convertiſſe ſatis fuerit: Sed antequam ad eam ego manum, præſtabit audiſſe Servium (d). *Heſperides Atlantis filiæ, Nymphæ, ſecundum fabulam, hortum habuerunt, in quo erant aurea mala Veneri conſecrata, quæ Hercules miſſus ab Euryſtheo, occiſo pervigili Dracone, ſuſtulit: Revera autem nobiles fuerunt puellæ, quarum greges rufam lanam habentes abegit Hercules, occiſo eorum cuſtode, unde mala fingitur ſuſtuliſſe, hoc eſt oves, quæ græce μῆλα dicuntur, unde μυλωθρος dicitur paſtor ovium: Propter ruborem autem lanæ, quæ ſimilis auro eſt, exiſtimaſſe eos, qui audierant, mala aurea in Africa naſci. Eſt & alia fabula: Cum nuptiæ Junonis celebrarentur, omneſque Dii in honorem ejus offerrent munera, terra in extremis Regionibus edidit arborem poma aurea ferentem; hæc cum deceperent Heſperides, Atlantis, ſive Heſperi filiæ Cuſtodes ejuſdem arboris, Juno offenſa munus ſpoliari ſuum in metum earum miſit Draconem inſomnem, qui omnibus noctibus, diebuſque cuſtodiret ramos; Hoc poſtmodum ab Hercule interempto, qui ab Euryſtheo ad hoc miſſus fuerat, mala ſublata ſunt: Heſiodus has Heſperides, Æglem, Aretuſam, & Heſperuſam noctis filias, ultra Oceanum mala aurea habuiſſe dicit*. Habes Servii verbis recitatam fabulam, quam modo in noſtro Anaglypho oculis ſpectare libet. Vides igitur primùm Herculem, quem a Clava, quam ſiniſtra gerit, illico agnoſces: Is porro dexteram protenſam, atque in altum ſublatam habet, propiuſque in adverſam arborem

[a] Æneid. v. 85.
[b] Cap. 3. p. 72.
[c] Claſſ. xv. n. 19. p. 440.
[d] Æneid. iv. v. 484.

arborem attollit, ut poma, quæ ex illa pendent, decerpere conetur. Porro in eadem arbore Serpens, seu Draco adstat, qui toto corpore truncum circumplectens, ex ipsius trunci suprema parte, qua in ramos dividi incipit, caput attollit, quasi assiduæ ejus arboris tutelæ addictus admotam alicujus manum mordere paratus, accedentes quoque aspectu suo deterreat. Quæ autem sub ipsa arbore mulier corpore ab umbilico deorsum velato procumbens somno detenta apparet, Hesperidum unam facile judicabimus, quam solam satius fortasse habuit repræsentasse sculptor, reliquas aut ex loci angustia, aut laboris sibi levandi gratia prætermittens, vel potius ex ea ceteras socias prompte subindicatas arbitratus.

Num vero ea erit nostri Anaglyphi fides, ut cujusmodi ea res olim se habuerit, jam certe statuamus? Et sane mirum quantum in narranda re inter se discrepent veteres Historiographi; nam nec de Hesperidum genitore sive Hespero, sive Atlante, nec de illarum numero conveniunt, quas alii duas, alii tres, alii demum usque ad decem commemorant: De regione, ubi Horti essent, de aureorum pomorum, de Draconis custodis natura, magna quoque sententiarum varietas: Quid vero Poetæ? Effrænem, quam suo sibi veluti jure vindicant quidlibet audendi licentiam, si aliis rebus unquam, in hac certe una magis mirabimur; nam in iis, quæ verisimilia videri possunt, diversi ab Historiographis plerumque abeunt; fabulosa vero multa de more interserunt: Quæ Historiographorum inter sese, quæ ab his Poetarum discordia, quæ demum ad eam rem Poetis comminisci placuit, non minus fuse, quam erudite explicavit Dominus Massieu in Dissertatione singulari de Hesperidis (a). At si rei veritas nostræ Tabulæ testimonio dijudicanda erit, habes jam ex ea, quo modo ab Hercule poma aurea Hesperidum ablata fuerint: Cum verò in ejusdem rei simulacro, quale in ipsa Tabula exhibetur, nonnihil latere videatur, quid illud tandem sit, explicare modo pergam.

Fac etenim, ut ex ipsa Tabula inscriptum titulum demas, nonne ex rebus singulis ibi repræsentatis Adami, atque Evæ facinus, quod ex pomorum esu Serpentis maxime consilio evenisse constat, cuique statim in mentem veniet? Manifesta rès est, quam fateri vel invitus cogeris, neque enim alibi ejusce rei simulacrum accuratius expressum adspexeris (b). At res sit integra, maneatque in Tabula titulus Herculi ab Augure positus, ajo ego, Adami quoque, atque Evæ facinus in ea fortasse demonstratum, ita ut qui eam effinxerit artifex, aut potius, qui ita efformandam curaverit Augur ipse P. Junius Januarius, dum Herculis, cui Tabulam sacram voluit, rem gestam referendam consulto studeret, id etiam consilii susceperit, ut ad alterutram rem æque repræsentandam Tabula ipsa satis apta videretur; & sane non est qui ignoret, omnem, si doctissimi Huetii judicium sequi libeat, vel certe magnam Ethnicorum Theologiæ partem ex Divinis Scripturis, præsertim vero ex Pentatheuco manasse; ex eo enim quicquid de suis Diis, rebusque eorum gestis veteres Poetæ cecinere, aut Philosophi tradiderunt, haustum fuisse declarat manifesta illa ratio, quod nihil in Ethnicorum Theologia habetur, cujus præclara exempla, aut saltem vestigia aliqua in sacris Libris non invenisse detur: Ad rem quod attinet, ut cetera aliqua pro suo instituto, sic etiam Serpentem malorum aureorum Custodem Serpentis ejus, qui Evam ad peccatum pellexit, Symbolum esse manifestum affirmat laudatus auctor (c), atque ubi in vindicanda libri Josue fide, Divinaque auctoritate, in eo totus est, ut, quod antea demonstraverat Vossius (d) Josue ipsi impositam fuisse Herculis personam adhuc ipse novis argumentis confirmaret, jam denuo Draconem Hesperidum mala servantem, atque ab Hercule interfectum ad Serpentem Evæ seductorem referendum omnino statuit, ejusque rei opinionem etiam apud Ethnicos insedisse probat ex insigni loco, quem profert ex Clementis Protreptico, qui de Bacchi mystis sic disserit: *Hædinarum carnium distributionem celebrant, coronati Serpentibus, ululantes Evam illam, per quam error cum morte subsecutus est, & insigne Orgiorum Bacchicorum Serpens consecratus: Igitur juxta accuratam Hebraicæ vocis significationem nomen Eva, si aspiretur, exponitur Serpens Femina*: Clementi ego quoque addo Eusebium, qui (e) Serpentis tentatoris, lapsusque Adami, & Evæ historiam a Platone interpolatam probat; At, ut antea jam dixi, ad ejusmodi rem demonstrandam omnium instar argumentorum nostra sufficiet Tabula, in qua præter ipsam arborem poma præferentem, Serpentemque ejus trunco

(a) Quam habes in Tom. IV. Memoires de Litterature de l' Academie Royale &c. p. 38. edit. 1731.

(b) Extat quidem in *Hercule Begeri* pag. 12. Tabula marmorea, quam ex *Galleria Giustiniana* ipse exhibet, sed preter Herculem, qui tantum Comes est, vir alius barbatus poma decerpit, alius tandem sub arbore quiescit: Si eam Tabulam ad Hesperidum poma referre libeat, nescio an descriptoris oscitantiam, vel potius marmorarii inscitiam caussemur.

(c) Demonstr. Evang. Prop. IV. cap. X. n. 6.

(d) De Idololatr. l. 1. c. 46.

(e) Præpar. Evang. l. 2. c. 14.

trunco circumvolutum, vides Evam ſub ipſa decumbentem, Adamumque maleſuadæ conjugi obſequutum ad decerpenda, quæ jam ederet, mala dexteram admovere (a).

At quæ, inquies, huic Auguri mens fuerit, ut cum inſano, quem profiteretur, Herculis cultu, ejus quoque rei monumentum, quæ ad veri Dei Religionem pertineret, tam accurate ſimularit? Non una potuit eſſe cauſſa: ac primum illam conjectaſſe promptum erit, hanc nimirum Tabulam Chriſtianorum olim opus fuiſſe, quos tum rei, de qua modo agitur, tum inſignes alias veteris Teſtamenti hiſtorias, aut ſacrarum Ædium parietibus pingi, aut etiam marmore inſcalpi pro antiquitus recepto, probatoque habuiſſe more ſatis conſtat; (b) Hanc vero Ethnicus hic homo aliquando nactus (nam ſub idolatris Principibus non ſolum in Chriſtianam Religionem, ejuſque aſſeclas, verum etiam in ſacras illius Ædes, ceteraque monumenta ſævientibus, facile id fuit) talemque animadvertens, ut ſatis apte ad Herculem Heſperidum mala auferentem referri poſſet, in profanum ejuſmodi uſum, repræſentationemque convertit: Hujus conjecturæ non levis ea ratio præſto eſt, quod inſcriptus titulus intra ipſam Tabulæ aream ex ejuſque latere, quod vacuum patere repertum fuit, nonniſi poſteriori manu inſculptum fuiſſe videtur; qui certe titulus, ut ipſa inſignis Tabula ferebat, aut in ejus ſuprema fronte, aut ima parte, ut alia paſſim ejuſmodi monumenta exemplo ſunt, ab ejuſdem Tabulæ effigiata area ſeorſim, aut ejus coronam, aut baſem efformare debuiſſet: An vero dubitabimus, ab Ethnico homine patratum facinus, dum contra eorundem Ethnicorum profana, quæ ſuperſtitionis quoque notis haud carerent, monumenta ſibi olim Chriſtiani vindicaſſe inveniantur? (c)

Veriſi-

[a] Ex nummo, qui ad noſtri Anaglyphi ſimilitudinem accedit, ubi nempe arbor pomifera ſerpentem circumvolutum habens, Hercules ad decerpenda poma manum attollens, & mulier cubans viſuntur, jamdiu Illuſtris Spanhemius in notis ad Callimachum Adami, Evæque rem geſtam ſub ea fabula contineri putavit; Spanhemii conjecturam ſatis veriſimilem probavit D De Maſſieu in dicta Diſſertat. de Heſperidis tom. 3. Memoires de Litterature &c. cujus verba afferre libet: „ D'autres „ pretendent avec plus de vraiſemblance encore, que „ le jardin des Heſperides, leurs pommes, & leur Dra„ gon, ont etè faints d' apres le paradis terreſtre. En „ effet, ſi on jètte les yeux ſur le Medaillon dont j' ai de„ ja parlè, on ſera tentè a la premiere inſpection de croire „ qu' il repreſente la deſobeiſſance du premiere homme. „ On voit au milieu un grand arbre, ſur le quel parmi „ pluſieurs pommes en paroit une plus belle que les au„ tres. Un long ſerpent environne le tronc. Hercule eſt „ debout a cotè de l'arbre, & lève la main vers le fruit. „ De l'autre cotè ſont les Heſperides, & ſi au lieu qu'el„ les ſont trois, il n' y en avoit qu' une, il n' y auroit „ perſonne qui ne crut voir Eve, & Adam, & tout ce „ qui eſt raportè au Chapitre troiſieme de la Geneſe; il y „ a donc beaucoup d' apparence que les Poetes en fabri„ quant la fable des Heſperides ont eu devant les yeux „ ce point de l' Hiſtoire Sainte &c.

[b] Uſum quem habuere Veteres Chriſtiani ſculpendi Anaglypho opere figuras Adami, Evæ, Arboris, Serpentiſque illius, qui eoſdem primos hominum parentes, ut fructu ejus arboris veſcerentur, induxit; notavit quoque vir eruditiſſimus P. Mamachius in præclaro opere, cui perficiendo, ſummo tum Chriſtianæ. tum literariæ Reipublicæ emolumento, adhuc adlaborat. Origin., & Antiq. Chriſtianar. l. 3. p. 28. Ea Hiſtoria in Sarcophago marmoreo Junii Baſſi exhibetur apud Aringhum l. 1. Romæ ſubterraneæ l. 11. c. 10. p. 277., & apud Bottarium: *Sculture, & Pitture ſacre eſtratte da i Cimiterj di Roma t.1. p. 36. edit.*1737. apud quos alios Sarcophagos non ſemel reperies, in quibus iidem primi Parentes cum arbore, & ſerpente repræſentantur.

[c] De Saxis ſepulcralibus nota res eſt, cujus etiam meminit Mabilion. de cult. SS. Ignot. § 9., ut quæ olim Ethnicorum tumulos ornarent epitaphiis proinde, aliiſque ſymbolis ſuperſtitionem præferentibus inſculpta, ad ſuorum defunctorum monumenta excitanda, additis ex adverſa facie novis inſcriptionibus, non adhiberent ſolum Chriſtiani, ſed etiam in ipſa ſacra Cœmeteria invehenda curarent, locarentque. Quod non lapidum, artificumque, ſed ad facultatem, quæ in Chriſtianis conſiderari poteſt, tenuitatem retuleris, aut verius ob Perſequutorum metum, quo clam ſuos defunctos efferre, eorumque memoriam tumultuario opere, ex iiſque ſaxis ſepulcralibus gentilium, quæ ſecus vias, atque in agris paſſim occurrebant, quoquo poſſent modo ſervare ſtuderent, atque id fortaſſe tolerandum dixeris; quid vero dices ubi parta Eccleſiæ pace, in Chriſtianorum Eccleſiis ſepulcrales urnæ ad condenda fidelium cadavera translatæ fuerint, quibus gentilium cadavera olim condita; adeout inſculpta ornamenta ſuperſtitioſos ritus teſtantia adhuc retinerent. Id plane fatetur antedictus Mabillon. Itin. Ital. p. 84. de Templo S. Conſtantiæ Via Nomentana I. ab Urbe lapide, ubi: *Vas*, inquit, *Porphireticum, quod pene Altare in angulo modo cernitur, olim in medio erat; continebatque corpus S. Conſtantiæ: In ipſo, atque in fornice ex muſivo paſſim exhibentur Genii uvas demetentes, ferentes, & calcantes, unde Bacchi ſepulturam, & fanum eſſe pleriſque perſuaſum eſt*: paulloque poſt: *Itaque Conſtantiæ, ſeu Conſtantinæ Mauſoleum illud ipſum eſt, quod hodie conſpicitur ad Baſilicam S. Agnetis: quod eum a Paganis forte Architectis conſtructum fuerit, non mirum ſi quid Paganici ritus in fabricæ ornamentum admiſerint*: De Mabillonio queritur Fabrettus c. 8. p. 565. Et rurſus p. 581. quod temere ſuam tulerit ſententiam, qua *ornamenta Templi Conſtantiæ, ſeu Conſtantinæ via Nomentana aliquid paganici ritus præſeferre* pronunciarit; nam vites, aliaque ad vindemiam pertinentia pro-

pria

Verisimilior autem (ne hactenus lusisse videar) altera erit caussa ; quid enim nos credere vetat, ut P. Junius Augur totum id optime norit, quod de primi hominis lapsu Scriptura commemorat ; si enim ex Divinis Libris, qui Hebraismi ævo haud facile patebant, plurima sapientiores Ethnici sibi vindicarunt, ut suam Teologiam statuerent, facilius multo orta Christiana Religione, quæ iis libris continebantur, vulgata apud ipsos Ethnicos putabimus, quandoquidem præter Rabinorum lucubrationes prioribus Christianis seculis, multis liçet refertas fabulis, in vulgus emissas, constat primo ipso sæculo Judæum Philonem floruisse multis editis voluminibus, præsertim vero legatione, qua apud Cajum Imperatorem functus est, illustrem, cui sufparet Josephus Imperatoribus Vespasiano, ac Tito plus æquo studiosius, qui Judaicas Antiquitates pluribus libris, interpolatas tamen, est persecutus. At quid inde ? num Ethnicus homo, qui etiam Augurem profitebatur, iis, quæ de Adamo, atque Eva audiverat, aut etiam legerat, fidem suam accommodaverit ? non ita : sed cum is apud Christianos satis celebratam animadverteret historiam, haud esse aliam sibi facile persuadebat, quam quæ de suo Hercule mala aurea Hesperidum, quæ in Draconis erant tutela, auferente Ethnicorum Theologia deprædicabat. Hinc ejus studium, ut in effingenda tabula ita res repræsentaretur, ut ad utramque partem facile posset aptari : qua ex industria nonnihil emolumenti suæ superstitioni accessurum putabat, quæ veræ Religionis (quam merito, ac jure Christiani sibi vindicabant) monumenta fuissent, sublata tantum nominum differentia cum Idololatriæ commentis convenire probarentur : Hanc Ethnicorum mentem, consiliumque ipse quoque Diabolus maximopere fovere visus est, postea enim quam de nefandissimis illis flagitiis, quæ in abditis locis, nocturnoque tempore a Christianis patrarentur, rumor evanescere cœpit, tum ex Apologiis, quas Justinus, Athenagoras, Tertullianus vulgarunt, tum maxime ex habita a Plinio, dum Bythiniam regeret, diligentissima quæstione, qua vetus in Christianos calumnia prorsus detecta est, putavit is e sua re fore, si Christianæ Fidei mysteria, ritus, sacramenta ipsa, quo magis Ethnici in veteri errore retinerentur, inter Idololatricas superstitiones similitudo aliqua servanda institueretur, ut iisdem illi rebus, quibus Christiana Religio probari maxime constabat, detenti, quæ ejusdem veræ Religionis, rectæ fidei, optimorumque morum disciplina esset, haud penitus novisse satagerent, vel supervacuam esse existimarent : hinc nihil, mea sententia, Hadriano Imperatori debuerit Christiana Religio, quod is de Templis, quæ soli Christo sacra essent, ædificandis cogitaverit ; [a] nihil etiam Alexandro, *quod in Lario suo non solum Divos Principes, sed optimos electos, & animas sanctiores, in queis Apollonium, sed etiam quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham, & Orpheum, & hujuscemodi Deos habebat, ac majorum effigies* (b) : Artem hanc Diaboli tum fuisse patet : *cujus* (ut loquitur de suo ævo Tertullianus (c) *sunt partes intervertendi veritatem, qui ipsas quoque res Sacramentorum divinorum in Idolorum mysteriis æmulatur* : utque cum ipso Tertulliano ad conjecturæ meæ probationem propius accedam, ejusdem verbis, quæ paulo post habet, ipse loqui pergam : *qui ergo ipsas res, de quibus Sacramenta Christi administrantur, tam emulanter affectavit exprimere in negotiis Idololatriæ, utique idem, & eodem ingenio gestiit, & potuit instrumenta quoque Divinarum rerum, & Sanctorum Christianorum sensum de sensibus, verba de verbis, parabolas*

pria etiam Christianorum fuisse symbola tum ex Junii Bassi Sarcophago, tum ex iis, quæ ad eam rem congesserat Aringhius Rom. subt. l. 6. c. 45. satis certum contendit. Ego vero neutri concesserim : nam neque vites, vindemiasque inter ea, quæ crebro usurparent Christiani, symbola referri possunt, uti censet Fabrettus, aut saltem abhorruissent Christiani tam magnifice eodem uti symbolo, ut ad Bacchi repræsentanda mysteria facile detorqueri posset ; neque pariter [quod Mabillon. ajebat] id certum constat, aut etiam verisimile videri potest, urnam illam, quam Fabrettus *admirandam* prædicat, ejus ævi fuisse opus, quo Constantia Constantini filia decessisse constat : Quis enim tunc tam probus potuit floruisse Artifex, cui tam insigne opus jure tribuendum erit ? Scimus autem jam longe antea, & quarto maxime ineunte seculo, ut ceteras artes, ita præsertim sculpturam antiquâ suâ elegantiâ excidisse, quod & ipsi Constantino erectus tunc, qui stat adhuc, triumphalis arcus, satis demonstrat, quem non tam hostilibus, quam domesticis spoliis erectum tropheum dixeris, quicquid enim optimi in eo effulget ex direpto Trajani arcu derivatum est ; Itaque vetustioris ævi opus sepulcralis Constantiæ urna omnino fuit, tum cum optimæ artes cum Idololatria simul vigerent ; & quidem Principi cuipiam viro Ethnico tumulum ea aliquando præbuit, quam postmodum pro sui elegantia, tumulandæque mulieris dignitate ad condendum Constantiæ corpus adhibitam fuisse pro certo habeo : Ex his (ut ad propositum redeam) non omnino inepte factum quoque putaveris, ut quæ e contrario Christianorum Tabula esset ad Ethnicos translata in eorum Religionis argumentum superaddita Herculis inscriptione, postremo cessisse videatur.

(a) Lamprid. in Alex. c. 43. de Adriano hæc habet : *Templa in omnibus Civitatibus sine Simulacris jusserat fieri, sed probibitus est ab bis, qui consulentes sacra reppererant omnes Christianos futuros, si id optato evenisset, & Templa reliqua deserenda.*

[b] Lampridius. c. 29.

[c] De Præscript. c. 40.

rabolas de parabolis, profana., & æmulæ Fidei attemperare: ex quibus propterea fiebat, ut ipsi Ethnici non solum quicquid ad Christianæ Religionis sacra pertinerent, sed amplius quæ ejus de causſa bona in Remp. manerent, suis ab se Diis pari cultus ratione impendi, iisque accepta referri debere opinarentur: Sic M. Aurelius adversus Marcomannos bellum gerens, pluviâ Christianorum militum præcibus insperato impetratâ, qua exercitus jam pene confectus convaluit, dum suis ad Senatum datis literis rem, ut acciderat, dissimulare haud voluit, Numinum tamen beneficium agnovisse visus est, ita ut jam demum, cum rei monumentum inter præclara Imperantis facinora in ejus Columna celebrari placuisset, ad *Jovem pluvium* ipsius rei summa deducta fuerit: quid quod etiam in sanctioribus Christianæ Religionis rebus Ethnici sese cum Christianis ipsis consentire, nec ab Christianis alios sub diversis licet signis, mysteriisque, quam ipsosmet quos ipsi haberent Deos coli sibi persuaderent. Sic in Eucharistiæ sacramento panem, ac vinum a Christianis adorari cum animadvertissent, in altero Cererem, in altero Liberum ab illis veneratos putabant: cujus rei locuples testis est S. Augustinus, qui adversus Faustum l. 2. c. 3. ita hunc impium Manichæum alloquitur: *Pejus desipis, quam nonnulli, qui nos propter Panem, & Calicem, Cererem, ac Liberum colere existimant*: Ex his igitur omnibus, quæ hactenus per compendium disserui, intelligis profecto, quare Herculis Tabulam P. Junius Augur ad Adami, Evæque historiam ita accommodavit, ut in alterutram rem exprimendam satis valere videretur: quæ tamen si cui non probantur (conjecturæ enim loco haberi volo, quandoquidem id totum, quicquid illud tandem fuerit, quod ad Tabulam illustrandam pertinere videretur, prætermittendum haud erat) habuit jam is primo loco de solo Hercule aurea Hesperidum mala auferente, traditam nostræ Tabulæ explicationem, in qua conquiescere possit, atque interim de ipso Hercule, quod ex nostris antiquis monumentis reliquum est, bono erga me animo jam demum accipiat.

Suum quoque Herculi Templum, & quidem magnificentissimum Beneventi fuisse nunc primum certo scire datum fuit ex insigni lapide, cujus, ut & ipsius Templi memoriam hactenus intermortuam, nuper excitatam debemus clarissimo Muratorio; is eum lapidem in Schedis Ambrosianis servatum, atque hactenus delitescentem in sua veterum lapidum nuper edita Collectione in hunc modum protulit tom. I. p. 116. n. 4.

TEMPLVM HOC SACRATVM HER.....
..... VOE... CE... AVGVSTI NOMEN FELIX
REMANEAT STIRPIS SVAE LAETATVV....
PARENS NAM QVOM TE CAESAR TEM.....
EXPOSCET DEVM CAELOQVE REPETES SEL..
MVNDVM REGES SINT HEIC TVA QVOI SORTE
HVIC IMPERENT REGNENTQVE NOS FELICIBVS
VOTEIS SVEIS
L. AVRELIVS L. F. PAL. RV.... PRIMOPILARIS
XVI. MILITANS ST..................
IMP. CAESARIS...................

Ac quum, quantivis precii lapide, quem olim Beneventi extantem Muratorius ex schedis eisdem testatur, nostrum Thesaurum locupletiorem factum maximopere lætemur, dolendum tamen erit, eum tot mendis, lacunisque refertum accepisse, ut postquam in ejus explicatione operam meam collocaverim, verear, ne non omnia rite videar exequutus. At tam præclarum monumentum protulisse solùm sat fuerit Muratorio perbrevi hac nota dumtaxat adjecta: *Agi heic videtur de Templo Herculi Sacrato ob incolumitatem Cæsaris Augusti, ejusque Prolis. Diphtongus EI antiquitatem elogii indicat*; mihi vero patrias res ex instituto tractanti enitendum omnino erit, ut quæ verisimiliora eidem lapidi supplendo, explicandoque suppetere videantur, in medium afferam, non tam eruditorum desiderio facturus satis, quam eorum judicio cuncta subjecturus: Ac primum (quod rei caput est) ex prima lapidis linea satis certum cum Muratorio pronunciaverim, ad Herculem nimirum Templum hoc pertinuisse, seu fuisse sacratum HER*culi*; ita enim ea

ea postrema dictio supplenda erit, postquam, num alia dictio in eadem linea fuerit (nam ut sequentium longitudini respondeat desideranda videtur) postea viderimus.

Nunc de Augusto illo quærendum erit, cui demum in Cœlum redeunti, interque Divos relato superstitem sobolem, quæ paternum Imperium in terris subeat, auguratur *L. Aurelius L. F. Palatina Rufus Primopilaris*: atque utinam hujus *Primopilaris* potius nomen, quod non tanti fuerit, quàm ipsius Augusti nomen intercidisset; Sed vel ex ipsius L. Aurelii nomine fuit aliquando, ut ad cognoscendum quis fuerit Augustus ille, cui is lapidem dicavit, sic conjectabam: Gentem Aureliam, Auseliam prius dictam, ad quam L. hunc Aurelium Rufum pertinere ex ingenuis nominibus, militaribusque muneribus certum definiri potest, inter Romanas nedum summis conspicuam honoribus, sed mira sui propagatione in innumeras pene familias diffusam fuisse constat; Florente Rep. Cottæ, Orestæ, Scaurique ex illa prodiere, qui omnes de augendis communis Familiæ ormamentis decertasse visi sunt; At rerum summâ ad Principes redactâ, ut humanarum rerum sunt vices, non nihil detrimenti cum ipsa Reip. libertate, suo veteri quoque splendori detractum tulit, donec in Cæsarum familiam jure adoptionis adscita non refloruit modo, sed ad Imperii usque fastigium pervenit; Hadrianus enim cum T. Aurelium Antoninum Pium adoptasset, eidem Familiæ Imperii successionem aperuit, quæ ad Commodum usque perseveravit; Nullius autem magis, quam Aureliæ Familiæ crebra ad nos monumenta pervenere. Innumeros prope, qui ad ejusdem familiæ viros, qui militaribus muneribus plerumque inclaruerunt, lapides exhibet Gruterus, (a) quorum censum auxit quoque Malvasia (b). Hos autem omnes, quod ex ipsis lapidibus facile nosci potest, orto jam Principatu floruisse crediderim, tum cum Aureliorum gens veteri sua, qua stante Rep. fruebatur, auctoritate defecerat, quandoquidem Imperatoriæ militiæ nomen dare, in eaque ad dignitates aliquas propria virtute partas gradus sibi facere Aurelii viri contenti essent: quod utique, eâdem Familia ad Imperium evectâ, factum quoque affirmaverim; quid enim? quod Imperatoria dignitas in una ex tot Familiis, in quas Aurelia Gens propagata fuerit, constiterit, non ideo reliquæ omnes, quæ non in Urbe solum, sed multis in Italiæ locis, atque etiam in Provinciis Lares suos jam collocassent, privatæ esse desierunt; sua cuique Aureliorum omnium, quæ olim, mansit fortuna, nisi quod verisimillimum illud fuerit eorum aliquos ad gentilitatis vinculum, peculiaris obsequii argumentum aliquod, quo suorum Aureliorum Imperantium gratiam demererent, adjiciendum studuisse, atque ex his unus fuisse videtur hic noster Aurelius, qui exædificato Beneventi Herculis Templo, aut (quod verisimilius est) ejus veteris Templi, quod Herculi dicatum jamdiu vigebat, superstructis, aut etiam restitutis operibus, eum titulum posuit, quo ignoti adhuc nobis Augusti illius numini majestatique devotus fausta illa, ac felicia tam magnificis auguriis precaretur? Dum igitur ex Aurelio isto ad aliquem ex Aurelia Familia Augustum referri lapidem placeret, jam ad Commodum Imperatorem eum lapidem pertinere, ibique Commodum insculptum olim extitisse plura erant, quæ prope certum mihi persuadebant.

Ac primum ejus rei conjecturam præbebat Lapis alter eidem Herculi dicatus, in quo Beneventana Colonia publica vota pro salute Commodi Imperatoris testata voluit his verbis

HERCVLI SERVATORI SACRVM PRO SAL. IMP
M. AVREL. COMMODI PII AVG. COLON. BENEVENTAN

Lapidis hujus, quem in ejusdem, aut alterius fortasse Templi coronide, ut ejus longitudo, ac palmares literæ indicabant, locatum credere par est, in frustra dein redacti, quæ etiam dispeꝛiere, vix servata habemus verba, ex quibus tamen plura, ut statim vides, habentur, quæ priorem quoque lapidem eidem Commodo tribuendum ostendunt; ut jam satis verisimile illud sit, vel publico Colonorum exemplo permotum Aurelium, vel hujus illos secutos consilium (utrumque enim stare potest) suo erga Commodum obsequio decertare voluisse.

Et sane (quæ altera erat conjectura) cum ex solo Hercule, cui ejusmodi monumenta, ac ipsum Templum dicata habemus, ad Augusti illius notionem, cujus nomen in priore lapide desideratur, argumentum sumi jam placeat, certe ad ipsum Commodum tota res deducenda videbitur. Eò enim hujus Augusti insaniam processisse constat, ut sibi non Herculis solum cognomen, & insignia, sed Divinos quoque honores arriperet: Nam *appellatum Romanum Herculem, quod feras interficeret: accepisse etiam Statuas in Herculis habitu, eique immolatum ut Deo*: narrat Lampridius; amplius etiam Herodianus lib. I., qui: *Eo vecordiæ, petulantiæque Commodum*

(a) A p. 526. ad 533. [b] Marm. Felsin. Sect. v. c. 13.

dum proceſſiſſe , ait , ut paternum primo cognomen repudiaret , ac pro Commodo Marci filio Herculem ſe Jovis filium juſſerit appellari , depoſitoque Principum Romanorum cultu Leonis pellem ſubſterneret , manuque clavam geſtaret : Idemque menſium nomina demutavit , ac pro vetuſtis appellationibus novas de ſuis cognominibus impoſuit , quorum ad Herculem pleraque tamquam ſcilicet ad fortiſſimum referebantur ; quin Statuas quoque ſibi tota urbe poni juſſit , inque iis unam pro Curia , quæ Arcum contenderet , ut etiam imagines ipſæ terrores , atque minas præſeferrent : Ex quibus , ſi illud quoque animadvertas nihil eſſe in Lapide , quod non ſummam , imo fœdiſſimam aſſentationem præſeferat , ejus Principis ingenio præcipue accommodatam , jam ipſum Commodum eo lapide celebratum ſatis apte judicaveris .

Atque ita quoque judicandi non leve accedit demum judicium ex ipſius Commodi deleto nomine quod bis , ut apparet , in eo lapide expreſſum , utrobique detritum evanuit , quæ res (dum reliqua ferme omnia mendoſe licet inſcripta in marmore ſint integra) non ad caſum aliquem , aut temporis injuriam deducenda videtur , ſed datam fortaſſe operam oſtendit , qua etiam poſteriorem lapidem , de quo modo dixi , a Colonis Beneventanis eidem Commodo dedicatum e ſuo loco disjectum , atque in fruſtra comminutum putare poſſumus : Hoc enim præter diriſſimas illas conclamationes in defunctam Commodum factas , quas fuſe recitat Lampridius , fuit Senatus judicium , ut *ejus ſtatuæ omnes ubicumque poſitæ abolerentur , nomenque ex omnibus privatis , publiciſque monumentis eraderetur :* Hinc dum ex hiſce conjecturis in lacunis illis ſecundæ , atque ultimæ lineæ , ubi peculiare Auguſti nomen deſideratur , Commodum reſtituiſſe conſilium fuerat , jam illud quoque præſto erat , quo primam lineam , ſuppleto licet Herculis nomine , adhuc tamen ſequentibus lineis breviorem amplius ſupplerem , ut nimirum *Herculi* ipſi cognomen (quale Commodum ſibi proprium fuiſſe ex Lampridio didicimus) olim inſcriptum reſtituerem : Ita enim , præter Lampridii teſtimonium in antiquis numiſmatis ejuſdem Commodi non alio quam *Herculis Romani* nomine eum appellari etiamnum conſtat , ac ſi tandem idem Herculi cognomen in noſtro marmore adfuiſſe ſtatuamus , quod ipſius primæ lineæ ſpatium expoſtulare videtur , ut integra ſic legatur TEMPLUM HOC SACRATUM HERCULI ROM. aut ſi quod amplius excurrit ſpatium , extenſe habeat : ROMANO , jam conjecturis hactenus traditis , quæ eum lapidem ad Commodum pertinuiſſe ſuadent , major conſtabit fides , primæque ipſi lineæ cetera omnia , quæ in ſequentibus habentur , recte videbuntur reſpondere , ad eamque primam lineam ſatis apte referri , in qua ipſe potius Commodus ſub Herculis Romani nomine , quam qui vulgo inter veteros Deos habebatur Hercules , intelligendus apparet .

Hæc , ut dicebam , ad hujus lapidis explicationem mihi aliquando occurrebant , quæ non nemini iri probata vix dubitabam : Sed quo minus rata haberem in primis effecit illa , quæ in lapide adeſt , ſcribendi , ſeu orthographiæ ratio , in qua ea manifeſta elucet majoris vetuſtatis facies , quæ Commodiano ævo haud probe congruit ; quis enim ſibi perſuadeat ſecundo jam in finem vergente ſæculo , aut *Quom* pro *Cum* , aut diphthongum EI ter in hoc lapide pro omni I. longa adhibitum , hactenus in ſcribendi more fuiſſe ; jamdiu enim , ut ejus poſterioris ævi monumenta oſtendunt , vetus illa orthographia obſoleverat , quam in ſuo lapide Aurelium noſtrum reſtituere voluiſſe , aut affectaſſe inepte quis opinabitur : & certe , quod *Quom* ſpectat (nam diphtongum EI loco ſimplicis I , licet diutius poſt Accium duraſſe , ut eadem ratione qua Græci , etiam Latini uterentur , tamen ut non ſupervacuum modo , ſed etiam incommodum ab uſu receſſiſſe teſtatur Quintilianus (*a*) , qui ſub primi ſæculi exitum florebat) præſtat de ipſo *Quom* eundem audire : *Illa quoque ſervata eſt multis differentia* . . . Cum , *ſi tempus ſignificaret per Q ; ſi comitem per C , ſi vero cauſſam per Q. ac duas ſequentes VV , ſcriberetur , verum hæc jam inter ipſas ineptias evanuerunt:* Ad rem magis Caſſiodorus (*b*) hæc habet:Cum *quando præpoſitio erit per C. ſcribi debet , . . quando autem adverbium eſt per Q. ſcribendum : Veteres enim* quando quum *dixerunt , ut eſt : quum navis ex Aſia venerit :* Conſtat igitur Fabii , Senatoriſque teſtimonio ad veteres dumtaxat amendandum eſſe illud *Quom* , ubi tempus , aut cauſſam , ut in noſtro lapide denotaverit; atque hæc quidem ex Grammaticorum officinis delibaſſe opus fuit , dum inter eruditos ſatis convenit ex varia diverſorum temporum orthographia , ad dijudicandam lapidum ætatem optimum ſumi argumentum .

Cum igitur ipſa noſtri lapidis orthographia duce , ab ipſo Commodiano Ævo ſurſus aſſurgendum ſit , nec tamen ultra Auguſtorum ætatem , quos lapis commemorat , conſcendere liceat , experiundum etiam mihi erit , an ex ipſomet L. Aurelio Rufo , unde priorem de Commodo Imperatore conjecturam mihi faciebam , aliquid nunc quoque ſubeat , ex quo ad Auguſtum

(*a*) L. 1. c. 7. [*b*] Ortogr. c, 3. ex Curtio Valerio .

ſtum alterum dignoſcendum lux aliqua effulgere poſſit: De hoc L. Aurelio certe accipiendus eſt Lapis alter Hiſpanienſis apud Gruter. *(a)*, qui ſic habet

L. AVRELIVS L. F.
PAL·
RVFVS
PRIMOPILARIS
LEG. XVI.
H. S. F.

omnia enim, ut vides, inter ſe adamuſſim conſonant, ut non alius profectò hic, quàm ipſemet noſter Aurelius fuiſſe appareat, nam præter prænomen, nomen, Patrem, Tribum, cognomen, quæ mirè utrobique ſibi reſpondent. etiam militiæ munus conſentit *(b)*; at quid inde ſubſidii habebimus, dum hunc L. Aurelium in Hiſpaniis agentem, ibidem mortem oppetiiſſe ſtatuamus? vide quid primum conjecerim: non ante Octavianum Auguſtum Hiſpani in Romani Imperii jura ceſſere, idque unum ex externis bellis fuit quod [teſte Sveton. c. 20.] Auguſtus poſt Actiacam victoriam, Cantabris perdomitis. per ſe adminiſtravit *(c)*; atque ex eo tempore tres ibi haberi Legiones placuit, quarum viribus, conſpectuque eæ gentes in obſequio continerentur: in Romanarum Legionum recenſu, quæ imperante Tiberio in Provinciis diſtributæ erant, eas Legiones etiam tum ordinarias in Hiſpania fuiſſe refert Tacitus *(d)*, at id non diu manſit; nam uſque adeo imminutum deinceps in Hiſpania Romanum militem conſtat, ut ſub Galbæ Imperatoris initia una vix Legio (eodem teſte Tacito *(e)*, ac præterea Svetonio *(f)* apud Hiſpanos conſiſteret: Quis autem reliquam hanc Galbiani ævi, Hiſpanicam Legionem, ipſammet Legionem XVI., in qua Aurelius noſter Primopilaris fuit, divinaſſe audeat; itaque longe veriſimilius putaverit, eam Legionem XVI. inter tres illas numerandam. quæ Auguſto, ac ſubinde Tiberio imperantibus in Hiſpania conſtitere: jam igitur ad Auguſti ævum hunc noſtrum Aurelium pertinuiſſe ſuſpicabimur, ac quidem recte ſe habere illud poteſt, ut Primopilaris ipſe Beneventi aliquando conſtitutus Urbe celebri, florentiſſimaque Colonia, quæ in obſervando Auguſto nulli concedebat, eum Lapidem Auguſto, cujus ipſe Caſtra jam *ſenis denis exactis ſtipendiis* ſequebatur, dedicaverit, poſtmodum vero cum in Hiſpania cum ſua Legione maneret, ibidem extremum clauſerit diem; Ac de ætate quidem Aurelii tum ex ſepulcrali titulo, quo ejus obitus in Hiſpania accidiſſe demonſtratur, tum ex primo pilo, quem in Legione XVI. duxiſſet, non obſcura accepta ſunt inditia, quæ vel clariora efficiet ipſius Lapidis Orthographia ad ipſa, ut diximus, Auguſtæ ætatis initia omnino referenda. Sed quid adhuc moror? De Cæſare Auguſto Lapidem loquutum ajo; idque non ex iis tantum, quæ modo allata ſunt, verum ex aliis etiam conjecturis omnino mihi fuit perſuaſum.

Prima igitur Lapidis linea, quæ grandioribus fortaſſe inſculpta literis ſequentium longitudinem æquabat, jam ſuperius facili negotio ſuppleta fuit: *Templum hoc ſacratum Herculi*. Hæc tamen verba ſolitaria in Lapide fuiſſe veluti pro titulo principali poſita, nec eorum ſenſum cum ſequenti linea cohæſiſſe crediderim: In ipſa autem ſequenti linea, ubi integra tantum ea verba ſunt: *Auguſti nomen felix*: non aliud expreſſum accipio, quam fauſtum omen ex Auguſti nomine tum recens accepto, C. Cæſari factum: quid enim veriſimilius (quandoquidem quæ hactenus obſervavimus, quæque adhuc obſervanda remanent, hunc Lapidem ad Auguſtum pertinere

L

[a] Pag. 531. n. 4.

[b] At vero, quod hunc lapidem ſpectat, ultimam ejus ſiglam F. quovis pignore contendo, mendoſam eſſe, atque omnino in E corrigendam, ita ut in iis ſiglis expreſſa ſit vetus illa formula: HIC SITVS EST, in iis ſepulcralibus titulis adhiberi ſueta, qui ſupra defuncti cadaver locabantur; indicabat enim ibi eum quieſcere, cui titulus inſcriptus fuit, ad eorum monumentorum differentiam, quæ Cenotaphia græcis appellata honoris tantum cauſſa defunctis ſtruebantur, quo nomine perperam Piſanos lapides Cajo, & Lucio Auguſti filiis erectos inſigniſſe Cardinalem Noriſium notavit V. C. Marchio Maffejus hiſt. diplom. f. 22. qui ea potius Coloniæ Piſanæ *Senatuſconſulta*, ſeu *Decreta* nuncupanda cenſet. Promptius autem fuit illi literæ F. ſubjacentem ductum tranſverſarium ſupplere (quem aut ſcalptor, ut ſæpe factum, non integre extulit, vel injuria temporis detrivit, vel ſcriptoris negligentia prætermiſit), quam alias parum lapidi conſonas ſiglorum interpretationes comminiſci.

[c] Livius l. 28. de Hiſpania agens: *Prima*, inquit, *Romanis inita Provinciarum. quæ quidem continentis ſint, poſtrema omnium noſtra ætate ductu, auſpicioque Auguſti Cæſaris perdomita eſt*.

[d] Annal, l. 4. [e] Hiſt. l. 1. [f] In Galb. c. x.

tinere monent) quàm ipsius Augusti nomen, firmato jam Principatu, tunc primum auditum, hoc marmore celebratum fuisse; atque utinam integra ea modo extaret, quæ solum ex reliquis verbis ejus rei conjecturam præbet; vel saltem ea, quæ detrita desideramus verba, superstites literas, aut suis locis dispositas, prout olim marmor exhibebat, aut mendo carentes (quod in in illo VOE suspicari licet) certas omnino indubiasque obtinuissemus, nam in iis supplendis tutius agerem, quod tamen ita præsto: QVOD NOVUM SIT C. CÆSARI AUGUSTI NOMEN FELIX: nisi pro NOVUM substituere malis FAUSTUM, ut illa solemnis formula a L. Aurelio expressa habeatur, veteribus Romanis familiaris: quod *Bonum*, *Faustum*, *Felix*, *Fortunatumque sit*: cujus exemplum (ut alia præteream) de ipso Augusto tum cum Pater Patriæ salutatus fuit, exhibet Svetonius (*a*). Legiturque in insigni Lapide Narbonensi, quo votum pro eodem Augusto publice susceptum fuit (*b*); atque cum semel incœperim, jam integrum Lapidem a me suppletum proferam, rationes subinde, (nam commodius id erit) observationesque alias, quibus singula illustrabuntur, adjecturus; illud dumtaxat præmoneo, non singulis dictionibus me puncta inseruisse, quæ fortasse, ut ejus ævi mos erat, continua serie interjecta fuere, sed quibusdam tantum locis adjecta volui, quo clarior Lectori, certiorque Lapidis locutio haberetur.

TEMPLVM HOC SACRATVM HERCVLI
QVOD NOVVM SIT C. CAESARI AVGVSTI NOMEN FELIX
REMANEAT STIRPIS SVAE LAETATVS SVCCESSORE
PARENS. NAM QVOM TE CAESAR TEMPLVM
EXPOSCET DEVM. CAELOQVE REPETENS SEDEM
MVNDVM REGES. SINT HEIC TVA QVOI SORTE
HVIC IMPERENT. REGENTQVE NOS FELICIBVS
VOTEIS SVEIS
L. AVRELIVS L. F. PAL. RVFVS PRIMOPILARIS
XVI. MILITANS STIPENDIS SVB AVSPICIIS
IMP. CAESARIS DIVI F. AVGVSTI DD.

Antequam vero ad illustriora progrediar, ratio a me primum reddenda erit, cur inter leviores alias emendationes septimâ lineâ illud *Regnentque* in *Regentque* commutaverim. Demenda enim fuit litera N, tum quia verbum *Regno* sequentem mox casum *nos* admittere nequeat, tum vero præsertim, quòd, cum Augustus tunc primum Remp. administrandam susceperit, nullo pacto illud verbum, quod ad Regiam potestatem manifestius indicandam usurpatum semper fuit, in eo monumento adhiberi potuit; scimus enim ab ejectis usque Regibus, quam invidiosum Romanis semper fuerit *Regis* nomen, & proinde, quod ab ipso est, *Regnandi* verbum; quod etiam manifeste contra Augusti consilium fuisset, qui re ipsa contentus, ad minuendam sibi invidiam ab hujusmodi vocabulis constanter abhorrens, Domini etiam appellatione rejecta, *cuncta* (ut ait Tacitus) *nomine Principis sub imperium accepit*; unde quodvis aliud vocabulum, dummodo ad eam rem remotius se haberet, ut est verbum *Regere*, atque ex ipso *Rector* admitti debet; neque aliter Narbonenses in laudato Lapide Augustum appellare ausi sunt, dum annuum Sacrificium in ejus die natali faciendum decernunt.

VIII. K. OCTOBR. QVA DIE EVM SECVLI
FELICITAS
ORBI TERRARVM RECTOREM DEDIT

Nunc quod ad novum ipsum Augusti cognomen attinet, præstabit audire Svetonium (*c*): *C. Cæsa-*

[*a*] Svet. in Aug. c. 58. *Mox in Curia Senatus neque decreto, neque acclamatione, sed per Valerium Messalam id mandantibus cunctis: quod bonum (inquit) faustumque sit tibi; domuique tuæ, Cæsar Auguste, Senatus te cum Pop. Rom. consentiens consalutat Patrem Patriæ.*

[*b*] Apud Gruter. p. 229. ubi Plebs Narbonensis sic orditur: QVOD BONVM FAVSTVM FELIXQ. SIT IMP. CAESARI DIVI F. AVG. &c.

[*c*] Cap. 7.

C. Cæsaris, & deinde Augusti cognomen assumsit, alterum testamento majoris avunculi, alterum Munatii Planci sententia, quum quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi & ipsum Conditorem Urbis, prævaluisset, ut Augustus potius vocaretur non tantum novo, sed etiam ampliore cognomine, quod loca quæque religiosa, & in quibus auguratò quid consecratur, Augusta dicantur ab auctu, vel ab avium gestu, gustuve, sicut etiam Ennius docet dicens

Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est.

Aliam quoque causam afferre videtur Paterculus (*a*), qui ob Orientem, Occidentemque Octaviani operâ jam Romanis servientem pacatumque, ei demum Augusti cognomen Planci sententiâ, consensu universi Senatus Populique inditum narrat. Utramque tamen caussam eleganter complexus est Ovidius (*b*)

Sancta vocent Augusta Patres: Augusta vocantur
Templa Sacerdotum rite dicata manu.
Hujus & Augurium dependet origine verbi;
Et quodcumque sua Juppiter auget ope,
Augeat Imperium nostri Ducis, augeat annos.

Haud igitur mirum huic tanto cognomini, in quo quicquid Sacrarum, humanarumque rerum excellentius videretur, omnino inerat, cui colendo, celebrandoque omnium studia tum fervebant, etiam L. Aurelium suos plausus addidisse, eosque ad posteritatis memoriam eo Lapide consignare voluisse.

Ex ipso autem Augusti cognomine, cui primo loco felicitatem L. Aurelius precatus fuit, pergit ipse, ut Augusto Successorem, quem is genuerit, exoptet; *ita ut Parens remaneat lætatus successore stirpis suæ*, inde statim Augustum ipsum alloquens vota sua latius prosequitur: *Nam cum* (inquit) *Cæsar Templum exposcet te Deum, & repetens Sedem Cœlo, reges mundum, sint heic, qui sorte tua imperent huic* (Mundo), *& regent nos suis felicibus votis*: Ad quæ quidem vota, sive faustas precationes si animum intendamus, magis erit, ut Augusto Lapis tribuendus videatur: Ipsæ enim non Augusteo tantum ævo, verum etiam Augusto ipsi plane conveniunt: ac, cum libeat hanc rem multis comprobare, a posterioribus exemplis ordiar, ut ad Augustum deveniam. Plinius ut alia semper de Trajano, ita hæc præclarissima habet [*c*], *quo majore fiducia iisdem illis votis, quæ ipse pro se nuncupari jubet, oro, & obtestor, si bene Remp., si ex utilitate omnium regit, primum ut illum Nepotibus nostris, ac Pronepotibus serves; deinde ut quandoque ei successorem tribuas, quem formaverit, similemque fecerit adoptato*. Jam & olim Seneca (*d*) his conceptis verbis, quæ ad nostrum Lapidem accedunt fausta omnia Imp. Claudio precatur. *Dii illum, Deæque omnes terris diu commodent: Acta Hic D. Augusti, & annos vincat, ac quamdiù mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat; Rectorem Rom. Imperio filium longa fide approbet, & ante illum Consortem Patris, quam Successorem accipiat: Sera, & Nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua Cœlo asserat*. Quid, quod proxime post Augustum Imperanti mox Tiberio iisdem votis blanditur Vellejus [*e*]. *Juppiter Capitoline, & auctor, ac stator Romani nominis Gradive Mars. .... Vos publica voce obtestor, atque precor, custodite, servate, protegite hunc statum, hanc pacem, hunc Principem* (*f*), *eique functo longissima statione mortali, destinate successores quam serissimos, sed eos, quorum cervices tam fortiter sustinendo terrarum Orbis Imperio sufficiant, quam hujus suffecisse sensimus*. At hæc universa (ne sequioris ævi succrescentes adulatorias voces tantum putes) orto vix Principatu, deque ipso Augusto jamdiu usurpabantur. Præisse omnibus videtur Cicero, qui adolescentis adhuc Octaviani virtutem, aut fortunam non tam Reip., quam privatis suis commodis profuturam, pessimo tamen, ut eventus monstravit, utriusque fato, arbitratus, plura passim de eo, ac præsertim in Philippicis, fœdissima adulatione plena effudit; nam velut numen alterum e Cœlo delapsum agnoscendum prædicabat, *divinumque adolescentem a Deo Reip. oblatum, ac subito præter spem omnium exortum* (*g*). Quin si Svetonio fides (*h*); nec ipsum Ciceronem quondam puduit somnium

[*a*] Lib. 2. [*b*] Fast. I. 609. (*c*) Panegyr. in fin.
(*d*) De Consol. ad Polyb. c. 26.
(*e*) Lib. 2. in fin.
[*f*] Hunc Principem non habent exemplaria, supplevit tamen recte Lipsius, ut sequentia constarent. Edit. Antuerp. Plantini 1607.
[*g*] Philipp. v. cap. 16.
[*h*] In August. c. 94. *M. Cicero C. Cæsarem in Capitolium prosequutus somnium pristinæ noctis familiaribus forte narrabat: Puerum facie liberali demissum Cœlo catena aurea ad fores Capitolii constitisse, eique Jovem flagellum tradidisse, deinde repente Augusto viso, quem ignotum adhuc plerisque Avunculus Cæsar ad sacrificandum acciverat, affirmavit ipsum esse, cujus imago secundum quietem sibi observata sit*: Quamquam igitur Octavianus ipse rerum potitus neque *Domini* appellationem, neque *divi-*

nium ſibi factum evulgare, quo Auguſti Divinitatem manifeſtius eſſereret. Plurima de ea re præter Virgilium, Horatiumque legere quoque eſt paſſim apud Ovidium, ex quo ea tantum loca recitaſſe præſtat, quæ noſtro Lapidi mire reſpondent. Hæc itaque Naſo de Auguſto canit.

Tarda ſit illa dies, & noſtro ſerior Ævo,
Qua Caput Auguſtum, quem temperat, orbe relicto
Accedat Cœlo, faveatque precantibus abſens.

Et lib. 1. de Pont. Eleg. 2. v. 99.

Di faciant igitur, quorum illuſtriſſimus ipſe eſt,
Alma nihil majus Cæſare Terra ferat:
Utque diu ſub eo, ſic ſit ſub Cæſare Terra,
Perque manus hujus tradita Gentis eat.

In quo poſtremo verſu eandem, quam L. Aurelius in Lapide precabatur, Auguſtæ Gentis ſucceſſionem exoptat Ovidius, ex cujus demum utroque loco facile intelligimus quid in noſtro Lapide illud ſit. *Cum te, Cæſar, Templum expoſcet Deum, Cœloque repetens ſedem Mundum Reges.* Nam jamdiù Romanorum mentes opinio pervaſerat, divinam Auguſto eſſe e Cœlo originem, cui tandem ſtatione terrena perfuncto, non tamquam recens, adventitiumque Numen Cœleſtibus inſerit, ſed eò regredi, notaſque ſibi *Sedes repetere daretur:* Hinc ejus jam ſequutum obitum referens Vellejus pro ſuo adulandi more, quo Tiberii gratiam iniret, hæc in eam ſententiam uſurpat. *In ſua Auguſtus reſolutus initia, Pompejo, Appulejoque Coſ. ſeptuageſimo ſexto anno Animam cœleſtem Cœlo reddidit.*

Atque jam illud confectum arbitror, ut noſter Lapis ad ipſum Auguſtum veriſimiliùs pertinere videatur; quod ſi poſtremò quis quærat, cur Herculi potius, quam alteri cuipiam Numini Templum illud dedicatum fuerit, ibique L. Aurelius Auguſti nomen tum primum receptum, ejuſque felicitatem celebrare maluerit, non unam, neque omnino inveriſimilem cauſam afferre poſſem; ex iis enim, quæ hactenus de Hercule diſſeruimus, quanto in honore apud Beneventanos Is fuerit, manifeſte patet, cui præter monumenta alia paſſim occurrentia, Templum etiam adeſſe voluerint. Quid ni igitur in ejus Numinis Templo, quod præcipue Beneventani colerent, digniore præ ceteris loco, ampliorem Auguſto honorem ex eo Lapide acceſſurum putarent. Illud etiam præſto eſt, Herculis quoque ſtudioſum fuiſſe Auguſtum; nam & Romæ Herculis Ædem ædificandi Marcio Philippo auctorem fuiſſe narrat Svetonius c.29., ut exinde non abs re fuerit, nec Auguſto injucundum, ut eo ſacro loco ejus memoria perpetuo monumento celebraretur; quid, ſi tunc primum eaque de cauſa Templum ipſum a L. Aurelio, eodem Auguſti, quo Romæ Marcius Philippus, ſuaſu fuerit Beneventi ædificatum? non levis hæc ex noſtro Lapide haberi poterit conjectura, quam indicaſſe tantum ſufficiat.

Illud potius operæ pretium tandem erit, ſicubi ejus Templi veſtigia aliqua ſuperſint, in medium attuliſſe: Extat igitur prope Pontem Caloris vetuſti Ædificii non exigua pars lateritio opere conſtructa, quam antiqui Templi formam præferentem heic etiam ſpectandam exhibeo.

Hanc

divinos honores ſibi præſenti tribui paſſus ſit, nec Templa in Provinciis [ut notat Sveton. c. 32.] niſi communi ſuo, Romæque nomine receperit, ultro tamen atque ubique (ut ſimulatam in eo moderationem agnoſcas) cuncta hæc certatim ab omnibus in eum fuere collocata: hunc adhuc viventem inter Deos ab Urbibus relatum refert Appianus l. v. Bell. Civ., cui optimam conciliant fidem veteres Nummi Græcarum præſertim Civitatum, in quibus Dei appellationem viventi Auguſto tributam docet Spanhem. Diſſert. v. *de præſt. Num.* f. 416. Edit. Amſtelod. 1671., atque ex iis unum exhibet ab Amphibolicis Macedonibus cuſum cum inſcript. ΤΕΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ, ac ne putes ſerviles Provincialium animos, ut ſuis commodis proſpicerent, in ejuſmodi adulationem ſolum effuſos; jam apud Romanos ipſos ſummi etiam in Rep. loci, atque in ipſa Urbe Roma res eadem obtinuit: ita ſane Virgil. Ep. 1. v. 6. Deum vocat Auguſtum. *Deus nobis hæc otia fecit: namque erit ille mihi ſemper Deus*, ubi ad rem optime Servius. *Iteratio* (ait) *ipſa excluſit adulationis colorem. Semper ideſt, & poſt mortem, & dum vivit: Alii enim Imperatores poſt mortem in numerum referuntur Deorum, Auguſtus Templa vivus emeruit. Horatius. Præſenti tibi maturos largimur honores. Jurandaſque tuum per nomen ponimus aras.*

RELIQUIAE VETVSTI TEMPLI HERCVLIS
EX OPERE LATERITIO AD PONTEM CALORIS.

Hanc S. Marciani Beneventani Epifcopi, qui medio fexto feculo floruit, vetuftam olim Ecclefiam fuiffe vulgi opinio eft, quam ejufdem circumjacentis agri, cui *S. Marciani* nomen eft, fervata adhuc appellatio confirmat. De S. Marciani Ecclefia haud Populares noftri fortaffe errant, fed qui eam tùm primùm in illius honorem ædificatam putant, omnino falluntur; quis enim fibi unquam perfuaferit medio fexto feculo, cum omnia barbariem jamdiu induiffent, hanc publicorum extruendorum Operum, quorum magnificentia florentis Romæ ætate digna effet, curam, ingeniumque adhuc ftetiffe; an illud etiam verifimile videri poffit, Beneventanos eidem elegantiffimo operi ædificando ftudium, opefque fuas contuliffe, quos fcimus eodem prorfus tempore, circa annum nempe 542. a Totila Gothorum Rege tam mifere divexatos, ut illius furorem non folum in caput, fortunafque Civium, verum in ipfa quoque ædificia, debacchatum conftet, ita ut muri omnes, qui Urbem circumvallarent, folo tum fuerint æquati. Jamdiu igitur illud Templum extitiffe debuit, in cujus reliquiis etiam nunc fpectandam fe offert veneranda quædam remotioris antiquitatis facies, quæ Romanam majeftatem undique fpirat; ita ut inter facras ædes, quas Gentilitas Beneventi unquam erexerit, magnificentior ipfa fortaffe fuerit, quæ poft hoftiles vaftationes, ac tam diuturnas temporis injurias, fuas adhuc reliquias oftentare poffit; fatis autem explorata res eft, poft redditam Ecclefiæ pacem, Gentilium Templa claufa quidem, non tamen diruta, mox etiam fuperftitione omni, aliifque Idololatriæ monumentis fublatis, ad ufum publicum fuiffe vindicata, plurium Auguftorum de ea re leges probant *in Cod. Theod. De Paganis Sacrificiis, & Templis*: Sed plura ex iis in meliorem veræ Religionis ufum tranfiffe, ac Chriftiano ritu in Dei, ejufque Sanctorum honorem fuiffe facrata, Ecclefiaftica monumenta paffim teftantur (a): utque alia prætercam Romanum Pantheon attendiffe

(a) Evertenda Fanorum ædificia prius edixerat S.Gregorius PP. in Epift. ad Edilberthum Angliæ Regem recens ad fidem cum fua gente converfum lib. XI) epift.66. fed re melius perpenfa epift.76. *Fana* (inquit. *idolo-*

tendiſſe ſatis erit, ubi, cum prius M. Agrippa auctore, Pagana Religio omnes Deos auguſta quidem ſede conſiſtentes, colendos conſtituerit, initio tandem ſeculi ſeptimi S. Bonifacius PP. IV. Chriſtiana ſacra rite locavit: Atque id quidem de noſtro Templo affirmandum quoque erit, ut quæ olim Idololatriæ ædes fuerit, in Chriſtianæ dein Religionis uſum conceſſerit, ac tandem, cum S. Epiſcopi Marciani memoriam (illatis fortaſſe illius Lypſanis) celebrandam Beneventani inſtituerint, ejus nominis appellationem habere cœpit.

An vero iſtud ipſum putemus Herculis Templum, quod noſtro lapide memoratum habemus, incerta res eſt; conjectaſſe tantum erit ex altero lapide *pro ſalute Imp. Commodi Herculi* dicato, cujus fruſta, ut jam dixi, ad ripam Caloris, ubi hujus Templi reliquiæ extant, aliquando videbantur. At non tanti res iſthæc, ut diutius pro Hercule, ejuſque Templo mihi ſit laborandum.

CAPUT SECUNDUM

De Superſtitioſis Ritibus Veterum Beneventanorum.

CUM omnis licet falſa Religio ſua ſacra, ritus, cæremonias, externoſque alios cultus quoſdam habere ſoleat, quibus tamquam manifeſtis argumentis hominum mentes ſe ſe produnt, ac quibuſdam etiam veluti adminiculis ad Religionem ipſam vehementius excitentur, hoc etiam (cum ſemel de rebus ſacris agere inſtituerimus) apud veteres Beneventanos pro temporum, quibus Idololatriæ ſtuderent, ratione, obſervaſſe nunc liceat: Rem hanc libens præteriiſſem, unde & infamiæ illius recordatio excitari poſſit, qua olim (an hodiedum?) Beneventani, Chriſtianis rebus jamdiu florentibus, tamquam ſuperſtitioſi apud vulgus laborarunt: At nimirum Popularibus meis ſilentio potius obſuiſſe viderer: Hinc poſteaquam de iis Sacris, atque Ritibus diſſeruerim, quæ publica Gentilitatis Profeſſio ſacrilega quidem, ſed communi omnium Populorum errore, minus indecora, atque turpia efficiebat, illud pro re nata poſtremo capite a me agetur, ut quæ jamdiu ſuſceptâ Chriſtiana Religione adhiberi ſolerent, ſceleſtiſſima ſane, atque impiiſſima, falsò tamen, & calumnioſe omnino de Beneventanis pervulgata oſtendam.

Quod igitur ea Sacra, Rituſque attinet, quos, dum adhuc Gentilitas obtinebat, Beneventani frequentarunt, præcipuum Taurobolio dabimus locum, cujus celebrandi morem plurimùm apud illos inoleviſſe docet veterum, quos fere omnes nunc primum edimus, lapidum numerus; Eos heic omnes ſimul ſubjiciendos cenſui, ut priori, quem illuſtrandum ſuſcepi, reliqui, uti opus fuerit, opportunam lucem ſint allaturi.

I. ATTI-

Idolorum deſtrui in eadem gente minimè debeant, ſed ipſa, quæ in eis ſunt Idola deſtruantur: Aqua benedicta fiat, in iiſdem Fanis aſpergatur: Altaria conſtruantur; Reliquiæ ponantur; quia ſi Fana eadem bene conſtructa ſunt, neceſſe eſt, ut a cultu Dæmonum in obſequium veri Dei debeant commutari. Eadem fuit S. Auguſtini ſententia epiſt.47. ad Publicolam.

I.

ATTINI SACRVM
ET MINERVAE BERECINT
CONCORDIA COLLIB. IANVARI
CIMBALIOCO SECVNDO OB
CRIOBOLIVM FACTVM M. D
M. I. TRADENTIB. SEPTIMIO
PRIMITIVO AVGVRE ET SAC
SERVILIA VARIA ET TERENTIA
FLAVIANA SACERD. XV. VIR
PRAEVNTE MAMIO SECVNDO
HAEC IVSSV MATRIS DEVM
IN ARA TAVROBOLICA DVO
DENA CVM VITVLA CREM
SVB DIE V. IDVS APRILIS
MODESTO II. ET PROBO COS

2.

ATTINI SACR. ET MINER
VAE PARACENTIAE
L. SONTIVS PANCIVS IVSTI
NVS EQ. ROMANVS PRINCI
PALIS ET DVVMVIR ET MVNERA
RIVS NATALIS COLONIAE OM
NIBVS HONORIBVS PERFVNCT
ET SACERDOS MATRI DEVM M. I
IN PRIMORDIO SVO TAVROBO
LIVM A SE FACTVM TRADEN
TE SIMVL COSINIA CELSINA
CONSACERDOTE SVA
PRAEVNTE FLAVIO LIBE
RALI HAR. PVBL. PRIMARIO

3.

ATTINI SACRVM
ET MINERVAE
PARACENTIAE
TERENTIA FLAVIANA
SACERD. SECVNDO LOCO XV
VIR. OB TAVROB. TRA
DITVM A SERVILIA
VARIA SAC. PRIMA

4.

ATTINI SAC.
ET MINERVAE
PARACENTIAE
TREBVLANA IVS
TINA EVMANIS
TA.....OBOL
TR.....MA SER
VILIA VARIA SAC
..... XI. K. AVG.

Solennes operosissimi hujusce Sacri ritus, & cæremonias fuse describit Prudentius (*a*); ærea vero tabula jamdiu spectandas dedit Socius Academiæ Regalis Gallicæ (*b*), iterumque simili tabula, consimilibusque observationibus excudit cl. Auctor marmorum Taurinensium (*c*). Atque hi quidem plura de ea re post Reinesium, Van-Dalium, Fleetwoodum, Fabrettum; sed qui pleraque minus recte observantes, multa etiam observatione digna prætermittentes non exiguum spicilegium reliquisse videntur, quod mihi percurrendum insignes nostri lapides superius recitati omnino postulant.

Ut igitur a Diis illis ordiar, quibus colendis hoc Sacrum institutum habebatur, quamquam perpetuum illud nostris lapidibus sit, ut Minervæ inscribantur, ne dubites tamen primas partes Matri Dei tribuendas, cui præcipue Criobolii, Tauroboliique sacra dicabantur. Jam quod Attin attinet, res satis nota ex aliis quoque antiquis Inscriptionibus, quas omnes congessit Fleetwoodus (*d*), qui etiam compendariam explicationem addidit; sed ex Fabretto,

[*a*] In Martyre Romano.
[*b*] Dominus de Boze tom. 3. Memoires de litterature &c. pag. 150. explication d' une Inscription antique, ou sont decrites les particularitez des sacrifices appellès Tauroboles. Amstelodami 1731.
[*c*] Parte 1. num. 2. pag. 13.
[*d*] Antiquarum Inscriptionum Sylloge a p. xi. Londini 1691.

to, qui earum censum augere studuit, duo exempla dumtaxat indicasse sufficerit, quorum alter ita se habet pag. 666. num. 54.

SACERDVS . MAXIMA . M. D. M. I. TAVROBOLIO . CRIOBOLIOQ. REPETITO
DIIS OMNIPOTENTIBVS . MATRI DEVM . ET ATTI ARAM DICAVIT .

alterum vero num. 522.

M. D. M. I.
SVMMAE PARENTI HERMAE
ET ATTIDI MENOTYRANNO INVICTO &c. (a)

Ex quibus vides varie ejusmodi nomen scribi inflectique solitum; nam & Attini, & Atti, & Attidi lapides habent, quibus & Atys addi potest ex S. Augustino (b) qui physicam, sed ineptam ex Porphyrio ejus nominis, atque numinis interpretationem profert: Is autem ex Pessinunte Phrygiæ Urbe Pastor fuisse traditur, de quo Tertullianus (c) *Vidimus* (ait) *aliquando castratum Atyn illum Deum ex Pessinunte*: Communis cum Cybele Matre Deûm cultus inde manavit, quod ipse primus Sacrorum ritus, quibus Cybeles colebatur, instituisset, a qua etiam quod promissam ei castitatem non servasset, virilitate fuit mulctatus (d). Quid vero de Minerva dicendum, quam nulli, quos hactenus vidi, nisi soli præferunt nostri lapides? Eam non alia de causa in Beneventanorum Tauroboliis adhibitam putaverim, quam quod ejus quoque ope felicius ea sacra profutura crederentur, atque exinde factum, ut Berecyntiæ cognomen, quod ipsius Matris Deum proprium erat, novo, quod sciam, exemplo Minervæ ipsi adjiceretur: Non illud tamen novum in ejusmodi Sacro aliorum numinum favorem exorari, uti ex secundo lapide Fabrettiano paulo ante relato, in quo præter ipsam Matrem Deum, atque Atyn Mercurius græco Hermæ vocabulo memoratur. Absit vero, ut cum Gutherio (e), atque Vossio (f) Taurobolica sacra Dianæ præcipue tribuantur, quorum errorem ex male intellectis siglis illis M. D. quas *Matri*, vel *Magnæ Dianæ* interpretabantur, jamdudum Grævius observavit (g).

Ejusmodi igitur Criobolii, & Taurobolii Sacro peculiaris Matri Deum cultus exhibebatur, cujus sane recentiora, ut mox dicetur, initia fuere, uti etiam non ipsius Numinis satis antiquam apud Romanos Religionem fuisse constat: ex Pessinunte enim, ubi primum institutam jam audivimus, demum in Urbem cum ipso quoque Simulacro transtulit Scipio Nasica, translationique caussam effecere Decemuiri Sacris faciundis, qui ex Carminibus Sybillinis ad Senatum retulerunt, præsentis ejus Numinis ope futurum, ut victis, pulsisque Italiâ hostibus non solum eâ, quâ tum vigeret magnitudine staret Resp., sed ampliores adhuc Imperii fines proferret (h). Miram simulacri materiam atque formam, plura etiam, quæ prodigii instar in ea translatione accesserunt, fuse commemorat Herodianus in vita Commodi, accepta occasione, quod ille festivius, quam unquam Sacra ejus numinis aliquando celebrasset; at spes ex divino responso accepta ipsum Nasicam, & optimum quemque mox fefellit, nam cum ipsa novi Numinis Religione simul in Urbem invecta fuit maxima vitiorum colluvies, quæ ex ipsius sacris maxime fovebantur: *Vicit enim* (ut ait S. Augustinus (i)) *Matris magnæ omnes Deos filios non numinis magnitudo, sed criminis*; adeo ut prisca Romanorum virtute labefactata, gliscentibus vitiis, ex his utique ingens minuendo Imperio periculum imminebat, cujus vetera incrementa solis virtutibus parta agnoscebantur: Certe non id fuit Nasicæ consilium: *Absit*, (inquit idem S. Augustinus) *ut Senator Populi Romani ea mente præditus, qua Theatrum ædificare in Urbe fortium virorum prohibuit, sic vellet coli Matrem suam, ut talibus Dea sacris propitiaretur, qualibus Matrona Urbis offenderetur*: At cur tantus vir, ut novæ Religionis auctor esset, ipsius Deæ oraculo electus? Caussam ex eodem Augustino audiamus: *Romanas occupatura mentes quæsivit optimum virum, non quem monendo, & adjuvando faceret, sed quem fallendo deciperet, ut illæ magnæ indolis*

[a] Menotyrannum explicat Fleetwod. adnotat. 8. *Mensium Rex, & anni moderator proprie dicitur Sol, qui sub Attidis involucro heic cultus est.*
[b] De Civit. Dei lib. 7. cap. 25.
[c] Apolog. cap. 15.
[d] Lactantius Div. Inst. l. 1. c. 17. Arnobius lib. v.
[e] De Veter. Jur. Pontif. IV. 19.
[f] De Idol. II. 53.
[g] Thes. Antiq. tom. v. Prolegom. c. 3.
[h] Livius lib. 29. cap. xi.
[i] De Civitate Dei lib. 7. cap. 26.

indolis animus hoc velut divino testimonio sublimatus, & vere se optimum existimans, veram pietatem, Religionemque non quæreret: Atque hac quidem Diaboli arte deceptus Nasica; quid vero ab aliis obtinuisse putabimus, quibus aut virtus infirmior, aut etiam corrupti mores? Satis nota res est, quot novas gentes Romani subegerint, tot novas Religiones suscepisse, ita ut quibus sua jura jam darent, iisdem sese, eorum accepta Religione, obstrictos efficerent. Hinc inundatio illa Deorum, quos Victores Romani ex omnibus, quas pervasissent, Orbis partibus, licet peregrinos Civitate donarunt, arisque, delubris, ac templis sibi colendos instituerunt (a).

Quæ cum ex his, aliisque, quæ in subjecta nota attulimus, gravissimorum Scriptorum testimoniis ita esse videantur, haud ita facile in Viri clarissimi, eruditissimique Mamachii sententiam concesserim, quâ is statuit (b), Romanos, cum Principatum in orbe terrarum obtinerent, id magnopere enixos, *ut quo tandem cumque possent, eam, qua ipsi tenebantur, Religionem introducerent*. Nam ex Strabonis loco, qui Geogr. lib. 4. postquam efferos quorundam Gallorum, Germanorumque mores narrat, qui e prælio decedentes cervicibus equorum hostium capita suspendentes, domumque delata, ut essent spectaculo, vestibulis affigebant, ac præterea hominem divinationi destinatum in tergo ferientes ex ipso impatientiæ afflictandique modo vaticinium capiebant: *Ab hisce* (ait) *rerum obscœnitatibus fœdisque sacrificiorum, & divinationum ritibus mori nostro contrariis Romani prorsus eos averterunt*: Non, inquam, ex hoc uno testimonio, res, de qua quærit Vir summus, definiri poterat, neque etiam ex aliis pluribus, quæ mihi adhuc præsto sunt (c): Id enim unum ex hisce evincitur, maximum scilicet inter alia plura ab Romanis dominantibus in perdomitas nationes emolumentum hoc promanasse, ut Barbaros pene omnes, quos vel armis domuissent, vel societate sibi devinxissent, nedum ad humanitatem, sed ad cultiorum plerumque morum rationem, institutumque revocarent. At aliud profecto est, ab ipsis Barbarorum sacris crudeles quosdam, fœdosque Ritus abjiciendos curasse (quamquam, & eorum plerosque suos fecisse, Romanos aliquando non puduit,) aliud vero ex Patria Religione Barbaros ipsos ad Romanorum Sacrorum communionem summo studio traduxisse; quod sanè ipsis Romanorum juribus, institutisque, quorum tenacissimi erant, omnino vetabatur: Jus enim Sacrorum, quod aliis Civitatis Romanæ juribus præcipue adnumerabatur, haud facile Romani cum aliis communicari patiebantur, quin adeo sibi peculiare servabant, ut (tantum abest, ut ipsorum præsertim opera Barbarorum gentes iis uti, aut docerentur, aut juberentur) vel ideo Municipes non viderentur optimo jure Cives esse, quia non iisdem, ac ii, qui Romam incolebant, Sacris uterentur, ut fuse ostendit Sigonius (d); quin & ipsi Coloni, qui quondam Cives fuerant, si quando, ut alibi a me demonstratum fuit, Colonia non Civium Romanorum esset, Sacrorum jus ita amittebant, ut eorum exercendorum nulla sibi amplius superesset facultas; Quæ omnia non solum stante Republica, verum etiam sub ipsis Principibus ex veteri instituto nunquam defecerunt. Fateor quidem etiam citra Romanam Civitatem datam, aliquos Populos Romanorum Deos, atque Sacra sibi usurpare potuisse; at hoc profecto nunquam ex enixa, quam ejus rei Romani ipsi habuissent, cura,

 sed

[a] Quod sane nec primæva Numæ instituta prohibere valuerunt, quibus, ut ait Tertull. Apol. 25. *Frugi Religio, & pauperes Ritus, & nulla Capitolia certantia Cœlo, sed temeraria de Cespite Altaria, & vasa adhuc samia, & nidor exilis, & Deus ipse nusquam*: Neque cum semel in Reip. perniciem res obtinuit, ab incœpto deterruit summorum Magistratuum auctoritas; quid contra Bacchica sacra, quorum nefandissimos Ritus distincte retulit Hispala ad Postumium Consulem apud Livium l. 39. c. 13. Postumius ipse cum Marco Collega sanxissent, nedum ex eodem Livio cap. 18. plane constat, verum etiam ex ipso S. C. de ea re facto, quod ex ærea tabula adhuc superstite exhibet Fabrett. Inscript. c. 6. pag. 427. & nuper præclaro Commentario illustravit V. C. Matthæus Ægyptius Neapol. 1729. at frustra id fuit, quod inter cetera alia Romanis Antistitibus exprobrat idem Tertullianus: *Etiam* (inquit) *circa ipsos Deos vestros, quæ perspecte decreverunt Patres vestri, iidem vos obsequentissimi rescidistis: Liberum Patrem cum mysteriis Consules Senatus auctoritate non modo Urbe, sed universa Italia eliminaverunt, Serapidem, & Isidem, & Harpocratem cum suo Cynocephalo Capitolio probibitos inferri, idest Curia Deorum pulsos Piso, & Gabinius Consules non utique Christiani eversis etiam aris eorum abdicaverunt, turpium, & ociosarum superstitionum vitia cobibentes: bis vos restitutis summam majestatem contulistis*: Sic etiam Lucanus Bello Pharf. l. 8. v. 83.

Nos in Templa tuam Romana accepimus Isin,
Semideosque canes, & systra jubentia luctus.

[b] Orig. Christ. l. 2. c. 2. §. 5., & rursus c. 3. §. 1., cui titulum inscribit: *Quemadmodum Romani subactis variis gentibus, earumque ditionibus in Provincias redactis curaverint, ut illæ Romanis sacris assuescerent.*

[c] Nam: *Infantes penes Africam Saturno immolatos palam usque ad Proconsulatum Tiberii* tradit Tertull. Apolog. c. 9. Lactantius præterea Div. Inst. l. 1. c. 21. *Apud Cypri Salaminam* (ait) *bumanam bostiam Jovi Teucrus immolavit, idque sacrificium posteris tradidit; quod est nuper Hadriano Imperante sublatum.*

[d] De Antiq. Jur. Civ. Rom. l. 1. c. 8.

ſed aliunde potius; præſertim vero ex frequenti cum Romanis commercio, accidiſſe potuit, quo factum fuit, ut Barbari Romanorum Deos, ac ſacra didiciſſent; quod ſi huc res, ut videtur, deducenda ſit, magis profecto fuit, quod fœdi etiam, ac ſævi Romani ex ipſis Barbaris in ſuam Religionem tranſtulerint, ut initio manifeſtum videbamus, quam quod hi ex illis accepiſſent; ſed hæc obiter.

Quod autem ad rem attinet, non peculiare minus quam frequens Matris Deûm Sacrum habebatur, quod Taurobolium, aut Criobolium appellabatur. Idem utriuſque Ritus, eadem cauſa: nominum diverſitas ex victimæ diverſitate derivata fuit; priore enim Taurus, Aries poſteriore immolabatur: Ritus autem ejuſmodi erat: qui eo Sacro inaugurandus erat, quod proprie Tauroboliari, aut Taurobolium accipere dicebatur, in altam ſcrobem conſulto factam demittebatur, ſuper quam foraminatis tabulis coopertam Taurus auratis cornubus, ſeu Aries adigebatur; cumque ibi jam conſiſteret, mactabatur, non antea remotus, quam totus ejus cruor in eam ſcrobem per tabularum foramina illapſus, eum, qui illic pene tumulatus jacebat, capite, naribus, oculis, auribus, & toto denique corpore ablueret.

Summam ejuſmodi Sacro virtutem ineſſe putabant Ethnici: non ſolum enim, eo percepto, ab omni labe ſe expiatos, ſed etiam in poſterum, aut certe per viginti annos (quo intervallo haud uni eidem ſemel Tauroboliato Taurobolium repetere licebat) novæ labis futuros expertes ſe crederent, quin in æternum renatos jactitarent: hujuſmodi formulæ in antiquis lapidibus frequentes ſunt. Sic apud Gruter. pag. 28. num. 2. *Taurobolio in æternum renatus*: & num. 5. *Iterato viginti annis ex perceptis Tauroboliis* VI. *aram conſtituit*: & apud Fabrett. fol. 666. num. 522. *Taurobolio, Criobolioque perfecto* XIV. *Kal. Aug. Diis animæ ſuæ, mentiſque cuſtodibus aram dicavit*: Hinc cum quiſque Tauroboliatus eſſet, non ſolum aliorum ſalutationes, gratulationeſque publice accipiebat, ſed pene Numinis inſtar adorabatur, ut inter alia de Taurobolio plura, id quoque Prudentius in Romano notavit verſ. 1046.

Hunc inquinatum talibus contagiis
Tabo recentis ſordidum piaculi
Omnes ſalutant, atque adorant eminus
Vilis quod illum ſanguis, & bos mortuus
Fœdis latentem ſub cavernis laverint.

Hinc mos quoque ille, ut, quod de aliis ſacris nunquam obtinuit, rei geſtæ memoria lapidibus tam magnifice celebraretur, etiam die, ac Conſule in monumento ſignatis, ut indubiæ fidei res apud præſentes, poſteroſque commendaretur; quod tum in aliis, tum in noſtro lapide factum apparet, in cujus fine ſic legitur: *Sub die* V. *Idus Aprilis Modeſto II., & Probo Cos*: Scilicet anno 228., quo Modeſtus iterum (*a*), & Probus Conſules proceſſerunt: Hinc denique erat, ut non ſolum pro ſua quiſque privata incolumitate Taurobolium faceret, ſed etiam ejuſmodi Sacrum pro Auguſtorum ſalute, aut Reipublicæ felicitate, ſeu pro publico bono celebraretur. Sic Taurobolium dicti lapidis Lugdunenſis dicitur factum *pro ſalute Imperatoris Cæſaris T. Æl. Adriani Antonini Auguſti Pii P. P. Liberorumque ejus, & Status Coloniæ Lugdunenſis*: Præterea id quoque obſervandum, quod ejuſmodi ſacrum non ab Plebeis ſolum, privatiſque aliis perſonis, ſed a Viris clariſſimis, atque ſummi in Republica loci frequentaretur, ut ab illo etiam non abhorrerent Auguſti, inter quos de Antonino Elagabalo hæc refert Lampridius: *Matris etiam Deum ſacra accepit, & Tauroboliatus eſt, ut Typum eriperet, & alia, quæ penitus habentur condita (b)*: At præter Elagabalum, plures Viros clariſſimos, etiam Præfecturâ Urbis inſi-

[*a*] Secundum hunc fuiſſe Vettii Modeſti Conſulatum, de quo Faſti ſilent, dumtaxat ex noſtro lapide diſcimus. Fuerit igitur is oportet ante hunc annum Conſul ſuffectus, atque ideo priorem Conſulatum in faſtis neglectum putare debemus, in quibus ii præcipui Conſules ſignari ſolent, qui ſolennibus Comitiis, ut olim, vel ut poſtea, a Principe creati, anno initium dabant, ita ut, licet infra annum ipſum Magiſtratu abiiſſent, alioſque pro reliqua anni parte ſuffectos acciperent, integrum tamen annum tam in faſtis, quam publicis aliis monumentis ſuis inſcriptis nominibus occupabant, quod optimo more, rationeque inſtitutum fuit, ne incerta fieret annorum ſeries, temporumque ſignandorum ordo turbaretur.

[*b*] Hanc veram eſſe Lampridii lectionem jam viri docti obſervarunt; nam in antiquis editionibus, quarum duas ad manus habeo, Aldinam Venetam 1519. & Frobenianam Baſileæ 1533. pro *Tauroboliatus*, legitur *adeo debacchatus*. Cave autem, ne cum Jac. Conſtantio in Collectaneis cap. 20. *Cyphum*, ſeu *Scyphum* pro *Typo* reponas, quod ille inepte ſatis emendandum putavit, quaſi Deûm mater eo ſimulacro ſitellam dextra geſtaret, Iſidis Ægyptiæ inſtar, quam cum Cybele confundit, neque enim Scyphum, ſeu Sitellam auferre Elagabalus tanti habuiſſet, qui revera Typum ipſum, ſeu ſimulacrum eripere geſtiit, quod e rudi, ac pene informi lapide effictum Lampridius refert; quod autem Typi matris Deûm erigendi Elagabali fuerit conſilium,

jam

insignes Tauroboliatos nobis exhibent antiqui lapides, & quod mirum magis videri posset usque ad IV. seculi exitum, ac sub ipsis Christianis Principibus ab ejusmodi viris celebratum id Sacrum ostendunt (a).

Quam igitur causam putabimus, ut tam sera hujusce sacri origo fuerit, ac cum semel obtinuisset, diu quoque post receptam ubique Christianam Religionem, abolitosque publica auctoritate superstitiosos ritus, summo studio, summosque apud Viros perseveraverit: Non aliam certe causam, quam consuetam Diaboli æmulationem, de qua plura ex Tertulliano superiori capite observavimus, agnoscendam crediderim: Certe Julius Firmicus (b), qui prior, uti diximus, Criobolii, ac Taurobolii meminit, in Criobolio ipso Abrahami sacrificium repræsentatum putavit: *Vide (inquit) quid sibi ludibriosus hostis invenerit, Abrahæ immolaturo filium jussu Dei Aries supponitur, & in vicinæ arboris radicibus immolatur*: Mihi vero utriusque Sacri institutionem ex verbis S.Pauli hostem sibi arripuisse congruentius videtur; atque Apostolus quidem ad Hebræos sic se habet cap.9.: *Si enim sanguis Hircorum, & Taurorum, & cinis Vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis Sanguis Christi emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis*: Conjunxit quippe Diabolus in utroque Sacro nunc Arietis, nunc Tauri immolationem, ejusque ablutionibus expiandi, renascendique virtutem inditam persuadere conabatur tum exemplo veteris piacularis Hebræorum Sacrificii, tum præsertim ex *novi Testamenti sanguine*, quem Deus ipse Homo factus reparando humano generi in Ara Crucis Hostia simul & Sacerdos effudit: Erant quidem ante Taurobolii institutionem aliæ, quas eodem æmulandi studio Diabolus invexerat, lustrationes, ac sacrificia, quæ non Christiani solum Baptismi, ut idem Tertullianus testatur (c); sed etiam ut ex S.Justino accipimus (d), Eucharistiæ quoque virtutem sibi falso effingerent, atque usurparent; sed quæ haud tanti apud ipsos Ethnicos putarentur, ut miram illam, quam ex Taurobolio virtutem sibi deinde blandiri cœperunt, inesse crederent: Nota sunt illa, quæ Zosimus Religionis Christianæ, proindeque Imp. Constantini insectator acerrimus contra eundem Augustum, quem nefariorum criminum infamiâ calumniose notaverat, sibi usurpat lib.2. *Horum nempe criminum sibi conscium Constantinum, ad Flamines accessisse admissorum lustrationes poscentem; illos vero respondisse, non esse traditum lustrationis modum, qui tam fœda piacula possit eluere*: At jam demum in uno Taurobolio illud Ethnicis persuaderi cœpit nihil non sibi propitium, omnisque plenum felicitatis in corpora, animosque exinde manare: hinc illa omnium veneratio, aut etiam, ut Prudentius ajebat, erga Tauroboliatos adoratio, quos veluti naturam divinam induisse, vel præcipuâ Deorum gratiâ, præsentique custodia donatos credebant; id quod Tauroboliati ipsi plane testabantur solennibus illis formulis in vetustis lapidibus obviis: *Taurobolio in æternum renatus Diis animæ suæ, mentisque custodibus &c.* & hujusmodi aliis, quæ cum Christianorum propriæ essent, ab iis profecto cum Christianorum Sacramentorum æmulatione Ethnici mutuari, mentiebantur. E re autem sua fore putabat Diabolus, ut, cum II. seculo Christianæ res felicius augeri cœpissent, tum maxime

jam antea asseruit idem Lampridius, quem etiam audisse lubebit: *Heliogabalum in Palatino monte juxta Ædes Imperatorias consecravit, eique templum fecit, studens, & Matris (Deum) Typum, & Vestæ ignem, & Palladium, & Ancilia, & omnia Romanorum veneranda in illud transferre Templum, & id agens, ne quis Romæ Deus, nisi Heliogabalus celebretur. Dicebat præterea Judæorum, & Samaritanorum Religiones, & Christianam devotionem illuc transferendam, ut omnium culturarum secretum Heliogabali sacerdotium teneret.*

[a] Nam vir ille *Clarissimus*, cujus nomen in lapide apud Fabrett. intercidit pag. 665. num. 520. Taurobolium confecisse dicitur III. *Kal. Maji Fl. Anicio, & Nigriano Coss.*, nempe anno 350. Sic apud eundem Fabrett. n.521. *Hermogenianus Præfectus Urbi Taurobolium, Crioboliumque perfecisse* dicitur XIV. *Kal. Aug. Gratiano ter, & Æquitio Coss.*, nempe anno 374. *Clodius* demum *Rufius Valusianus ex Præfecto Prætorio, & ex Præfecto Urbi* in lapide apud Gruter. pag. 28. Taurobolium post viginti annos iteravit X. *Kal. Junii D. N. Valentiniano Aug., & Neoterio Coss.* nempe anno 390.

[b] De error. profan. Relig. pag.36.

[c] De Baptismo cap. V. *Sed enim Nationes extraneæ ab omni intellectu spiritualium potestatum eadem efficacia Idolis suis subministrant, sed viduis aquis sibi mentiuntur; nam & sacris quibusdam per lavacrum initiantur, Isidis alicujus, aut Mithræ, ipsos etiam Deos suos lavationibus efferunt: Ceterum villas, domos, totasque Urbes adspergine circumlatæ aquæ expiant passim. Certe ludis Apollinaribus, & Eleusinis tinguntur, idque se in regenerationem, & impunitatem periuriorum suorum agere præsumunt. Item penes veteres quisquis homicidio se infecerat, purgatrice aqua se expiabat ..... hic quoque studium Diaboli cognoscimus res Dei æmulantis, cum & ipse Baptismum in suis exercet*. Edit. Venet.1744.

[d] In Apologia prima cap. 66. *Quod quidem* (idest Corporis, & Sanguinis Sacramentum, quod paulo ante commemorat (*etiam in Mitræ mysteriis, atque initiis fieri docuerunt per imitationem pravi Dæmones: quod namque Panis, & poculum aquæ in sacrificiis ejus, qui initiatur, ponatur, verbis quibusdam additis, aut certe scitis* (ethnicos alloquitur) *aut cognoscere potestis*: Edit. Venet. Græco-Latin. an.1747.

xime nova, ac firmiora Idololatriæ compararentur subsidia, quò magis Ethnici a Christiana Religione suscipienda averterentur; itaque eo celebriore invento Sacro, quo sacrilegus sanguis Divino Sanguini veluti opponeretur, magis magisque Ethnicorum mentibus persuadere studuit nihil esse Christianæ Religionis proprium, quod non apud ipsos Ethnicos majorum Religio præstare posset: Hinc etiam factum, ut a clarissimis quibusque, summique in Rep. loci Viris (quorum exemplum apud reliquos omnes plurimum valere solet) præcipue Taurobolium celebrari curaret; neque aliam novimus superstitiosam pestem seriùs, ut ex lapidibus manifestum est, ex orbe jamdiu Christiano sublatam.

Atque hæc de Taurobolio post aliorum tractationes, partim nova, partim luculentius explicata, generatim congessisse libuit: Sunt etiam, quibus prior Lapis indigere videtur, explicationes aliquæ opportune heic addendæ, ex quibus plura singularia habebimus, quæ in aliis omnibus hactenus editis Taurobolicis Lapidibus, nunquam invenies. Primum autem sigla illa animadvertisse proderit M. D. M. I., quæ inter quintæ lineæ finem, initiumque sequentis distribuuntur; quod igitur illorum explicationem attinet, fallitur certe V. Cl. Mazochius, qui (a) *Magnæ Deum Matri Isidi* interpretatur. Fortasse Viro perspicacissimo (cui uni ex abditis quibusque locis omnis se se prodere gestit Antiquitas) hæc scribenti in mentem venerit patrius Lapis Capuanus TE TIBI VNA, QVÆ ES OMNIA DEA ISIS ARRIVS BALBINVS V. C. quo etiam inter alia utitur Huetius (b), ut in Iside Cybelem, aliaque Numina contineri probet, adducto etiam Apuleii loco Metam. XI., qui Isidem esse significat Rerum Naturam, eamque Deorum, ac Dearum faciem uniformem appellat, eamque ipsam esse ait, *quam Phryges Deum Matrem*, Attici Minervam, Cretes Dianam, Siculi Proserpinam, Eleusinii Cererem &c. appellant; Sed non hæc heic quærimus; quod enim rem attinet, satis constat, origine, nomine, cultu, loco, templis, discreta omnino inter se ea fuisse Numina; quod vel ex eo manifeste liquet, quod diverse, ac longe inter se dissitis temporibus utriusque cultus, ac Religio Romam pervaserit. Stabit itaque vera illa explicatio, quam passim Lapides, Scriptoresque veteres nos docent, ut nempe *Magna Deum Mater Idea*, siglis illis habeatur. Sic apud Fleetwoodum p.15. n.1. M.D.M. IDEÆ, & rursus ejusdem Lapidis lin.5. M. D. M. ID. Quod vero Scriptores attinet, De Cybele ad rem hæc sunt Lucretii l. 2. 610.

Hanc variæ Gentes communi more Sacrorum
Ideam vocitant Matrem

ab Ida nimirum monte, ubi peculiariter culta fuit, ut vulgo notum.

Virgilius etiam (c)

Alma Parens Idea Deùm, tui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones:

ex quo Maronis loco non solum res ipsa conficitur, sed præisse is quodammodo videtur formulæ illi postea receptæ, quâ Cybele in Taurobolicis Inscriptionibus invocabatur.

At quemadmodum ei formulæ præisse videtur Virgilius, ita certe in Taurobolico tradendo haud defuisse debuit ejus Sacri administer, qui peculiare *præeundi* munus obibat: Qualem fuisse Mamium Secundum noster Lapis diserte commemorat linea decima in hunc modum PRAEVNTE MAMIO SECVNDO. Quid fuit *præire*, dum Ethnici Sacra quæpiam operarentur protrita res est, quam docet Plinius (d): *Vidimus* (inquit) *certis precationibus obsecrasse summos Magistratus; & ne quid verborum prætereatur, aut præposterum dicatur, de scripto præire aliquem, rursusque alium custodem dari, qui attendat, alium vero præponi, qui favere linguis jubeat*. Et sane nihil fortuito, aut ex privato consilio in Rebus sacris agendis effari fas erat, sed omnia conceptis verbis pro Sacrorum, Numinumque diversitate statuta erant, atque in Sacerdotum libris exposita, ut Gellius testatur [e]; quod si solo verbo aberratum ex ipsis libris fuisset, non modo non rite factum censebatur, sed Dii graviter offendi, iique irasci credebantur, ut ex Ciceronis loco colligitur (f).

Sed præter eum, qui *præiret*, alios quoque Sacerdotes in eo Sacro adfuisse constat, quorum opera Taurobolium, aut Criobolium alicui tradebatur; unde haud dissimulandam duxi hallucinationem D. De Boze in dicta explicatione Lapidis Lugdunensis, ubi Sacerdotem illum Q. Sam-

[a] Tom.I: Comment. in Kal. Neapol. ad diem 13. Junii not. 331. pag. 603.
[b] Demonstr. Evang. Prop. IV cap. X. num 3.
[c] Æneid. X. v. 252.
(d) L. 28. c. 2.
(e) Lib. 13. cap. 22.
[f] De Harusp. Respons. c. X. *Si Ædilis verbo, aut Simpulo aberravit. Ludi sunt non rite facti; eaque errata expiantur, & mentes Deorum immortalium Ludorum instauratione placantur.*

Q. Sammium Secundum cum nostro Mamio, seu verius M. Amio Secundo quodammodo affinem, non tradidisse, sed accepisse Taurobolium affirmat. Sed manifeste is erravit; postquam enim in Lapide illius Taurobolii caussa indicatur, nempe *pro salute &c.* sic pergit Lapis: *L. Æmilius Carpus* IIIII *Vir Aug. item Dendrophorus vires excepit, & a Vaticano transtulit, ara & bucranium suo impendio consecravit. Sacerdote Q. Sammio Secundo ab XV. Viris occabo (a) & Corona exornato &c.* En igitur L. Æmilium Carpum, eum ipsum nempe, qui vires excepit, idest Tauri sanguinem, qui pro ejus viribus satis commode, ac probabili magis ratione explicari solet, in Scrobe positus accepit; eum denique, qui Tauroboliatus est: Ipse vero Sacerdos Q. Sammius Secundus, is, inquam, ipse fuit, qui Taurobolium L. Æmilio Carpo tradidit: quod manifestum quoque fit ex ejus nomine (ut in aliis Taurobolicis Lapidibus) auferendi casu posito sic: *Sacerdote Q. Sammio &c.* quo quidem casu non solum tempus, quo is Sacerdotio fungebatur, indicari videtur; (eadem nempe scribendi formula, qua Consules per eundem casum indicantur in iisdem, aliisque passim Lapidibus) verum etiam peculiare munus ostenditur, quod in tradendo Taurobolio eo tunc gessit.

At Sacerdotum, qui ejusmodi Sacro interessent neque certus numerus definiri, neque etiam sexus statui potest, nam in principali nostro Lapide tres numerantur, qui tradiderint, nimirum: *Tradentibus Septimio Primitivo Augure, & Sac. Servilia Varia, & Terentia Flaviana XVVIR*: in secundo Lapide sola tradidisse memoratur *Cosinia Celsina Consacerdos*; in tertio vero, & quarto sola pariter, quæ in primo occurrit *Servilia Varia* ejusmodi ministerium obivit, ut jam mirari subeat in ejusmodi sacro fœminas frequentius præ Viris fuisse delectas, interque illas tot Taurobolиis a se una traditis assiduam operam *Serviliam Variam* navasse, suamque tùm in Sacerdotio sedulitatem, quàm insignem erga Matrem Deûm Religionem in dictis Lapidibus apud præsentes, posterosque vulgandam curasse. Certe Beneventana hæc Mulier non mediocris, ut apparet, apud suos nominis, & loci se se publicis monumentis crebro celebrari curasse probatur tum ex antedictis Lapidibus, tum ex alio, quem ipsamet, (ut verisimile mihi fit) defuncto filio dedicavit in hunc modum.

C. VMBRIO
SERVILIO IVSTO
IVSTISS. ABNEPOT
DECVRION. BEN
VIXIT ANN. XXX
SERVILIA VARIA
MATER

at de hoc Lapide alias.

Ad eos modo progrediar, qui in nostris Lapidibus Taurobolium, aut Criobolium accepisse memorantur; in quibus illud etiam observandum occurrit a fœminis quoque ejusmodi Sacrum frequentatum; nam præter secundum Lapidem, ubi *Pancius Justinus Eq. Rom.* Taurobolium fecit, reliqui tres omnes nonnisi fœminas Tauroboliatas nobis exhibent; ex qua re non illud cuipiam in mentem veniat, Sacerdotes fœminas, ut superius notatum fuit, tum adhibitas, cum a fœminis Taurobolium accipiendum esset, nam *Pancio Justino* tradidit *Cosinia Celsina*, *Concordiæ* vero *Septimius Primitivus*, ut inde certum colligas in tradendo suscipiendoque Taurobolio alterutrum sexum indiscriminatim adhiberi consuesse: Quod autem ad *Concordiam* attinet, ita de ea Lapis loquitur: *CONCORDIA COLLIB. JANVARI CIMBALIACO SECVNDO OB CRIOBOLIVM &c.* At primum singulare fortasse hoc erit, ut *Concordia* isthæc, nullo adjecto cognomine, ex eo solum se noscendam maluisset, quod fuerit Colliberta Januari, ut non solum ambo libertinæ conditionis fuerint, sed etiam inter se se olim Contubernales, uni eidemque Domino olim fervierint, a quo tandem simul manumissi antiquum Contubernium in Conjugium, quod Libertinis conveniret, transtulerunt: Eâ enim loquendi formulâ conjugium omnino constat expressum; ut scilicet eadem *Concordia* olim Conserva, dein Colliberta, tandem uxor fuerit Januari nullo Mariti adjecto vocabulo, sed dumtaxat proprio ejusdem Mariti generandi casu adjuncto

[a] De raro Occabi vocabulo, ejusque significatione legendus idem D. De Boze, qui post varias observationes eruditè congestas, non aliud fuisse conjectat, quàm aureum circulum, qui aut collo, aut brachio annectebatur.

adjuncto sibi nomine juxta veterem morem illum, de quo latissime in Differt. 1. c. 4. differui. At quid sibi velit illud *Cimbaliaco Secundo*, quod statim in Lapide sequitur, non ita facile patet. Putabam aliquando integrum versum ita restituendum: *Concordia Colliberta Januari Cimba loco secundo*: ita ut *Cimba* cognominis loco sit, quod ad ipsam *Concordiam* referatur; illud vero *loco secundo*, aut ab altero in faciendo Criobolio *Concordiam* eo tunc præventam fuisse, aut iteratum ab ipsamet *Concordia* Criobolium, quasi *Secunda vice* indicare videatur: Sed illud *Cimbaliaco Secundo* in *Cimbaliaca Secunda*, quæ item ad ipsam Concordiam, ejusque munus designandum pertineret, verosimilius emendandum censui: Et sane Cymbala inter Matris Deûm insignia fuisse constat: In suis enim Simulacris Cymbala manu gestare effingitur, cujus rei causam aperit Servius, qui ad illud Virgilii *(a)*

Tinnitusque cie, & Matris quate Cymbala circum.

quæ (inquit) *in ejus tutela sunt, ideoque quod similia Hemyciclis Cœli, quibus cingitur Terra, quæ est Mater Deorum*. Habes jam veterum Cymbalorum formam, quæ ex aere constabat. Hinc Propertius *(b)*

Qua numerosa fides, quaque aera rotunda Cybelles:

Bina igitur ex ære erant formâ rotundâ, ac concavâ, quæ dum invicem colliderentur, tinnitum edebant, quod tradit etiam S. Augustinus in Psalm. CXXX. *Cymbala invicem se tangunt, ut sonent; ideo a quibusdam labiis nostris comparata sunt (c)*: Ex eo itaque, quod Cymbala Matris Deum insignia essent, antiquus obtinuit ritus, ut in ejus sacris celebrandis Cymbala adhiberentur, quæ Ministri aliqui ad rem delecti pulsarent: notum id ex Apulejo *(d)*, aliisque, quos laudat Vossius *(e)*. Quid igitur? Ad eorum numerum, qui in Matris Deum sacris Cymbala pulsandi munere fungerentur, Concordia recte potest referri, unde Cymbaliaca in Lapide appelletur, vel si malis Cymbalistria, qualis rectiore vocabulo dicenda esset. *Cymbaliaca* autem *secunda*, quod, ni fallor, in Cymbalistriarum Choro secundas partes agebat Histrionum more, quorum alii primas, alii secundas agere dicebantur. Haud vero satis Concordiæ fuerat Taurobolium fecisse, sed amplius, ut celebriorem rem ipsam efficeret IVSSV MATRIS DEVM Sacrum egisse lineâ undecimâ testata est. Solenne fuit Ethnicis, cum Sacrum aliquod perageretur, vel quodpiam Religiosum opus dedicaretur, tum ad augendam apud præsentes Religionem, tum ad conciliandam ejus rei fidem, ac dignitatem, quæ publico monumento consignabatur, captandamque sui reverentiam, illam cujuspiam Numinis jussu gestam deprædicare; quod tum in aliis passim vetustis Lapidibus, tum præsertim in Taurobolicis ad magnificandam ejus sacri Religionem sæpius usurpabatur. Sic in Lugdunensi Lapide Taurobolium illud *ex Imperio Matris Deum* factum dicitur: apud Fleetwodum pag. 12. num. 1. Taurobolium acceptum quoque dicitur *ex Vaticinatione Pusoni Juliani Archigalli*.

Pergit lapis nobis indicare, quid præsertim a *Concordia* jussu Matris Deum gestum sit; videlicet IN ARA TAUROBOLICA DUODENA CUM VITULA CREM idest *Cremavit*, sive thus, sive potius Arietem ipsum, quo Criobolium perfecerat, quod promptum est; illud autem non satis obvium, quænam fuerit Ara illa *Taurobolica Duodena*: Simile quid invenio in Gruteriano lapide paulo ante indicato ex pag. 28. num. 5. ubi Cejonius Rufius Volusianus: *Ex perceptis Tauroboliis VI. Aram constituisse* dicitur: Ex quibus quidem verbis, nullimode sequitur uno eodemque tempore sex simul Aras a Volusiano fuisse constitutas, quod alioqui per *Sex*, aut *Senas Aras* dicendum omnino fuisset, sed *Sextam*, seu VI. Aram ita in eo Lapide accipiendam censeo, ut eam sexto jam demum loco, atque tempore post quinque alias ab aliis antea, ac diverso tempore Tauroboliatis erectas fuerit constituta; quo sane modo *Ara duodena* in nostro Lapide intelligenda videtur, adeout iis numerus non ad aras a Concordia in suo Criobolio, peculiari aliquo ejus Sacri ritu, simul constitutas referri debeat, sed id tantum indicat, undecim, ante Concordiæ Criobolium, extitisse jam aras, quas quisque suas pro anteactis Crioboliis, aut Tauroboliis erexerat. Sic apud Reinesium Cl. I. n. 42. *Æmilia Serapias* post factum Taurobolium, *Petram Taurobolicam posuisse* dicitur, idest Lapidem ipsum inscriptum, futurum Posteritati omni percepti Tauroblii monumentum. In

[a] Georgic. IV. 64.
[b] IV. 7. 61.
(c) De veterum Cymbalis post Pignorium, Rubenium, Sponium, Tillium, Perizonium, Lampium, Rhodium, aliosque præclare agit Zornius Opusc. Sacr. tom. 1. c. 8. §. 4. ubi egregiam Commentationem instituit de usu æreorum Tripodum, & Cymbalorum in Sacris Græcorum ad singularem verborum S. Pauli explicationem in 1. Corinth. XIII. 1.
[d] Metamorph. VIII.
(e) De Idololatr. l. 2. c. 53., & c. 56.

In ea autem Ara Duodena Concordia *cum Vitula cremavit*, ideſt cum Vitulatione: *Vitulationem* enim Sacrorum verbum fuiſſe conſtat, quod in ſolennioribus, lætiſſimiſque Sacrificiis teſte Macrobio (*a*) uſurpabatur. A vitulis ſane vox probe deſumpta, quorum præ aliis, ſaltibus, voce, aliiſque corporis motibus laſcivior in pratis lætitiam; quod jam docuit Feſtus, qui *Vitulantem* eum appellari vult, qui ſit *lætus gaudio*, *ut prato vitulus*, atque ad denotandam ſummam illam, quæ ex Taurobolio conſequebatur, lætitia, opportune ſatis *Vitulationis* vocabulum uſurpatum videtur: Si tamen ea dictio completa ſtatui velit, jam illud ſequitur, *Concordiam cum Vitula cremaſſe*, minus probe quidem, ſed quod idem ſignificat, *vitula feciſſe*, ut olim optimis Scriptoribus mos fuit (*b*).

At miſſo jam demum Taurobolio, ad alios ſuperſtitioſos ritus veniamus, quos non ut antea in Libertinæ conditionis muliere, ſed quod mirum ſit, in ingenua, ac planè clariſſima Romana Matrona inſpexiſſe erit. Nihil certe ex aliis hiſce ritibus ad veteres Beneventanos; ſed cum hi Lapidem in ſua Urbe dicaverint, ſatis eoſdem ritus probaſſe videntur. Lapis igitur ſic ſe habet.

FABIAE . ACONIAE . PAVLLINAE . C. F
FILIAE . ACONIS . CATVLINI . V. C
EX . PRAEF. ET . CONSVLIS . ORDIN
VXORI . VETTI . PRAETEXTATI . V. C
PRAEF. ET . CONSVLIS . DESIGNATI
SACRATAE . APVD . ELEVSINAM
DEO . BACCHO . CERERI . ET . CORAE
SACRATAE . APVD . LAERNAM . DEO
LIBERO . ET . CERERI . ET . CORAE
SACRATAE . APVD . AEGINAM
DEABVS . TAVROBOLITAE . ISIACAE
HIEROPHANTRIAE . DEAE . HECATAE
GRAECO SACRATAE DEAE CERERIS

Binos iiſdem verbis conceptos Lapides exhibet Gruterus (*c*), quorum alterum Romæ, alterum Beneventi extare notat: An igitur Beneventanos, cum hanc illuſtrem fœminam publico honoris monumento ornandam conſtituerint, Romani Lapidis verba deſcripſiſſe putabimus? At non geminum, ſed ſingularem eum Lapidem fuiſſe crediderim, quem etiam veroſimilius mihi ſit, Beneventi extitiſſe. Et ſane ſi antiquiores veterum Inſcriptionum Collectores conſulamus, præter Manutium, qui Ortogr. v. Paullus n. 6. ſine ulla loci adnotatione eundem Lapidem affert, certè ex Libro *Antiq. Europ. Inſcr.* p. 153. n. 5. non alibi quam Beneventi extantem vulgavit Alex. Niger apud Malvaſ. Marm. Felſin. Sect. v. c. 13. p. 278. ibidemque, nulla alterius Romani Lapidis mentione facta, poſitum agnovit Fleetwoodus p. 131. n. 3. Ex toties autem repetita hujus Lapidis editione id, quod plerumque aſſolet, factum fuit, ut plures nempe in ejus verba errores irrepſerint, & quod magis eſt, in exemplaribus fere omnibus, quæ circumferuntur, ut Gruteriano, Manutiano, Fleetwoodiano, aliiſque, poſtrema linea auctior vulgatus fuit contra ipſius Lapidis fidem, quam ex noſtratum ſchedis reſtituere aggrediar.

Fabia igitur Aconia Paulina (ut a perſonis ordiar, quæ in Lapide memorantur) appellatur primum C. F. ideſt *Caj Filia*, ac mox iterum *Filia Aconis Catullini*, ita ut bis ejuſdem Filia dicatur, ſemel poſt Patris prænomen, ſervato veterum more (unde ipſius Catullini prænomen, quod a Faſtis abeſt, ex noſtro Lapide noviſſe datur) mox rurſus dicitur *Filia Aconis Catulini &c.* Raro quidem exemplo, quod ſequiori ætate invenire tantùm erit; cujus etiam eam fuiſſe cau-
ſam

[*a*] Saturnal. l. 3. 2. *Vitulari dicit, ideſt voce lætari Varro enim in lib. xv. Rerum Divinarum ita refert, quod Pontifex in Sacris quibuſdam vitulari ſoleat.*

(*b*) Virgil. Ecl. 3. 37. *Cum faciam Vitula pro frugibus ipſe venito*: ubi Servius i. e. *Cum ſacrificavero, & figurate cum faciam Vitula*, ait, *ut faciam Thure, ut faciam Agna*. Horatius, *ſeu poſcat Agna, ſeu malit Haedo*.

[*c*] Pag. 309. n. 2. & 3.

ſam crediderim, quod, cum paterna decora, quæ Aconiæ Filiæ novum decus addere videbantur, recenſeri in Lapide conſilium fuiſſet, iterum Aconis, ut hujus demum munera poſt proprium nomen adjicerentur, dicta fuit Filia: Aconis autem munera ad Urbanam Præfecturam, & Conſulatum redeunt, ſumma quidem Dignitatum faſtigia, quæ privatorum meritis, votiſque contingere unquam poſſent. Quod vero ad Aconiæ virum attinet, Vettium nempe Prætextatum, iiſdem quoque muneribus illuſtrem fuiſſe patet, in quibus obeundis Aconem Socerum proxime ſibi deceſſorem habuit, nam ſicuti Aconi ex Præfecto Præfectus mox ipſe ſucceſſit, ita cum Aco ordinarium gereret Conſulatum, ipſe jam ad eandem Dignitatem deſignatus in Lapide memoratur: Cum vero poſt ann. 349. quo Aco Catulinus Conſul proceſſit, Vettius hic (nam alios Vettios ſecundo, tertiove Seculo floruiſſe conſtat) vixiſſe debuit, mirari adhuc ſubit, ſummos Reip. honores in Ethnicum hominem tam liberaliter collatos: eſt apud Gruterum p. 1102. n. 2. de hoc Vettio Lapis Valentiniano Aug., & Eutropio Coſ. ideſt ann. 387. dicatus, in cujus area omnia tum Sacra, tum Civilia illius munera diſtincte inſcribuntur; nam ex uno latere *Sacra* recenſentur, quibus ex altero *Civilia* reſpondent. Quæ ad rem attinet referre ſatis erit.

VETTIO AGORIO	PRAETEXTATO V. C
PONTIFICI VESTAE	*Heic contrà munera civilia recenſentur*
PONTIFICI SOLI	
QVINDECIMVIRO	
AVGVRI	
TAVROBOLIATO	
CVRIALI	
NEOCORO	
HIEROPHANTAE	
PATRI SACRORVM	

Dignus plane Vir, qui ſuperſtitioſiorem fortaſſe Conjugem ſortiretur, aut efficeret, qualem Aconiam Paulinam ex noſtro Lapide fuiſſe conſtat.

Aliquas noſtri Lapidis partes parum feliciter interpretati olim fuere Gutherius *De Vet. Jur. Pont.* l. 4. cap. 19., & Joſ. Scaliger in Indice Gruteriano, quorum ſphalmata cum jam detexerit, ac ſimul emendaverit doctiſſimus Grævius in Prolegom. Tom. V. *Antiq. Rom.*, adeo libenter viro ſummo ſuam integre manere laudem volo, ut ipſa ejus verba heic recitare decreverim: Ex noſtro igitur Lapide hæc ſibi accepit Gutherius.

APVD AEGINAM DEABVS TAVROBOLITAE ISI
ACAE HIEROPHANTRIAE DEAE HECBTAE
GRAECO SACRANEAE DEAE CERERIS

Sed audiamus Grævium: *aut Tauroboliatæ ſcribendum eſt, ut & in præcedente, aut pro Taurobolitæ eſt poſitum, quod rarius: Quid magno* (Scaligero) *Indicis Inſcriptionum Gruterii in mente fuerit, cum ex hoc titulo Taurobolitam Deam eſſe ſtatuat: Sic enim in illo habetur. Taurobolita Dea* 309. 2., *& Iſiaca Taurobolita* 309. *Cum revera Iſiaca, & Taurobolita dicatur Fabia Aconia Paulina: Iſiaca, quia erat Iſidi Conſecrata* (a), *Taurobolita vero, quia in Taurobolii Sacro erat initiata. Neſcio quid viderit Gutherius, quum ipſa Inſcriptione doceri ait, ut modo monebamus, Matri magnæ Dianæ hæc Sacra facta eſſe, quæ tribus nominibus celebrata, triplexque Taurobolium illi uno, eodemque Sacro fieri conſueto apud Æginam: Hæc nemo intelligit, quid ſibi velint. Unum erat Taurobolium, quod ubi acceperit, nec hæc, nec præcedens*

(a) Quod ſcilicet Iſidis Sacerdotio initiata fuerit: notum illud Domitiani ex Svetonio c. 1. quod nempe is in Bello Viteliano, ut necem ſibi paratam vitaret: *mane Iſiaci celatus habitu, interque Sacrificulos vanæ ſuperſtitionis ita latuit, ut depræhendi non potuerit*: unde etiam diſcimus proprias Iſiacis, de quorum corpore Aconia erat, fuiſſe veſtes, & quidem, quæ non ſolum nota aliqua inſignes, ſed quæ totum corpus, & præcipue caput obnuberent, ut ſic Domitianus ſe ipſum celare poſſet; quas etiam non ſolum dum ſacra Iſidis operarentur, ſed adhuc continuas adhibere Iſiaci ſolerent.

præcedens tertia (a) significat; sed hæc docet, Aconiam sacratam fuisse Deo Jaccho, Cereri, & Coræ, i. e. Proserpinæ (b) apud Eleusinam, dein eandem sacratam apud Æginam DEABUS, *quæ nullæ aliæ sunt, quam Mater cum Filia, Ceres, & Proserpina: Præterea Aconiam fuisse Taurobolitam, fuisse Isiacam, fuisse Hierophantriam Deæ Hecatæ; sic enim legendum, ut in præcedente (c) non Hecate, ut perperam editur, fuisse sacraneam Deæ Cereris (d). Illud* GRAECO, *quod interponitur, quid sit non intelligo; hinc in tertio (Lapide n. 3.)* GRAECO *punctis subscriptis notatum est, tanquam suppositum verbum, nisi forte dicas subaudiri, vel excidisse (nam in tertio habetur lacuna)* GRAECO RITV *consecraneæ Cereris, non Asiatico: non miraberis eisdem Deabus sacratam esse Aconiam apud Æginam, quibus sacrata fuit apud Eleusinam, cum in tertia tertius locus commemoretur, ubi iisdem Deabus fuit sacrata, ut & Baccho: hæc enim ibi leguntur*

SACRATAE APVD LAERNAM DEO
LIBERO ET CERERI ET CORAE

Ut diversis in locis diversis ritibus initiatæ se devoverint cultui eorundem numinum; quod & ostendunt ultima verba utriusque Inscriptionis, ubi repetitur Consecranea Deæ Cereris,*ut legitur in hac tertia* Sacratæ Deæ Cereris: *Cum tamen jam antea bis in illa dictum sit eam Cereri fuisse Sacratam, & in Eleusina,*

(a) Intellige Inscriptionem apud Gruter. ead. p. 309. n. 3. quam Beneventi extantem Gruterus affert, nam quæ n. 2. iisdem licet verbis, Romæ tribuit, ut superius notavi. Itaque pro *præcedens* volebat Grævius scribere *sequens*, qui nondum strictim, sed etiam obscure, ut vides, in omnibus se habet. In Scaligeri errorem lapsus olim fuerat Jul. Cæs. Capacius *Antiq. & Histor. Neapolit.* c. xv. edit. latin. Lugd. Bat. an. 1723. quam curavit Petrus Burmannus Tom. 9. p. 2. ubi sic ait: *Taurobolitam quoque Deam cum Isiaca conjunctam in antiquo Lapide Beneventi legimus*. At nugæ sunt.

(b) Nam Proserpina græce Κόρη, ut observat Fleetwood, ad nostrum Lapidem dicta p. 131. n. 3. Coram vero Κατ' ἐξοχὴν appellatam Proserpinam ex græco Κόρη, quod significat *Filia* observavit in extrema, quæ affert nostri Lapidis verba D. De Boze Regalis Academiæ Socius *Memoire de Litterature* tom. 6. fol. 445. edit. Amstelod. 1731. Veteres Siciliæ nummi, in qua Proserpinæ raptus accidisse traditur, eandem passim exhibent cum nomine Κόρη, aut Κόρα: quod postremum Latinitate jam donatum in nostro Lapide habemus.

[c] Nempe in Romana Inscriptione, quæ exhibetur num. 2.

[d] Ter Cereris mysteriis initiatam Aconiam memorat Lapis, diversis tamen in locis, ubi separatim ex veteri instituto, peculiarique cultu Sacra Cereris peragebantur; nempe apud Eleusin, Æginam, & Laernam, ut ex Lapide manifestum patet. Celeberrimum fuisse in Græcia Cereris cultum, vel ex hoc uno patere posset, quod tribus in locis, iisque Græciæ insignioribus ejus Sacra, initiationesque summa Religione celebrari solerent. Sed & apud Romanos vetustissimum, ut Cereri initiarentur, fuisse morem diserte tradit Cic. de Leg. l. 2. c. xi. ubi hæc leguntur: *Neve quem initianto, nisi, ut assolet, Cereri, græco sacro*; unde & illud quoque certo scimus, non solum ex Græcia, ut superstitiones fere omnes, ita hanc quoque in Urbem permeasse, verum etiam ejus Sacra nonnisi eodem græco ritu recepta, ac servata: Ejusmodi ritum ex parte nobis aperit Lactant. D. I. l. 1. c. 21. ubi postquam Osiridis sacra recensuisset: *Sacra* (inquit) *Cereris Eleusinæ non sunt his dissimilia, nam sicut ibi Osiris puer planctu Matris inquiritur, ita hic ad incestum Patrui Matrimonium rapta Proserpina, quam quia facibus ex Ætnæ vertice accensis quæsisse in Sicilia Ceres dicitur, idcirco Sacra ejus ardentium tædarum jactatione celebrantur*. Sed & illud Sacrorum Cereris peculiare, ut eadem per feminas Sacerdotes curarentur: Hinc Servius ad Æneid. iv. 99. nobilissimas Atheniensium Virgines Eleusinæ Cereri Sacra fecisse notavit; quod idem Romæ obtinuisse docent antiqui Lapides apud Gruter. p. 308. 4. *Casponia P. F. Maxima Sacerdos Cereris publica Populi Romani*, ubi notandum, quod Casponia isthæc non solum in Sacris Cereris publico Sacerdotii munere fungebatur; sed inter Sacerdotes reliquas *Maxima* (quod non Casponiæ cognomen, ut falsò ibi notatum lego) fuisse dicatur; ut inde accipiamus quanti Cereris Religio Romæ haberetur, dum in ejus Sacerdotio Sacerdos Maxima ad instar Pontificis Maximi constituta fuerit. Item pag. 1065. *Claudia Craita Macesteri sui Cereri Sanctissimæ DD.*, ubi illud Macesteri corrupte pro Magisteri Sacerdotium ipsum non insueto vocabulo significat: quo quidem sui Magisterii, seu Sacerdotii tempore aliquod signum tamquam gestæ Dignitatis perpetuum posteris monimentum a Claudia Cereri dicatum Lapis indicat. Sic etiam apud Fabrett. Inscript. c. 4. f. 342. n. 524. *Flaviæ Ammiæ: Sacerdoti Cereris: Ob honorem: Cæremoniorum: Honestissime prebitorum: Decreto Ordinis*, ubi vides Senatum, seu Decuriones (nam ambo Ordinis vocabulo æque intelligi possunt) eum Lapidem Flaviæ Sacerdoti Cereris publice decrevisse, quod ea Sacrorum Cereris Cæremonias honestissime curasset: Hinc haud mirum, dum Aconia, quæ non majorum solum imaginibus, sed etiam Patris, Virique Præfecturis, ac Consulatibus præfulgebat, se quoque Cereri Sacratam voluerit, interque ejus Numinis Sacerdotes recenseri.

Hactenus de Cerere, ejusque filia Proserpina. At quid cum illis Bacchus? Præter nostrum Lapidem etiam Pausanias in Atticis tradit, Eleusi insigne Templum fuisse Cereri Sacrum, ubi præter ipsius Cereris, ejusquæ Filiæ Proserpinæ Simulacra etiam tertium Bacchi, quem Jacchum appellat, Simulacrum communi cultu sociatum fuisse affirmat: quod apud Lærnam quoque ita fuisse ex eodem nostro Lapide discimus. Itaque cum de re satis constet, ratio quoque quærenda est, quam facile ex Virgilio, ejusque interprete Servio excipiemus. Sanè Servius ad illa verba Eclog. v. vers. 79. *Ut Baccho, Cereri-*

na, & apud Lernam, ubi erant quoque initia Laernæa, quorum meminit Pausanias in Corinthiacis æque ut Eleusina in Attica. Hactenus Grævius, cujus breves, nec satis perspicuas in nostrum Lapidem observationes quum adjectis notis illustraverim, adhuc tamen quod ad postremam Lapidis lineam attinet, quandoquidem is acu rem non tetigerit, quid de ea linea ipse sentiam paucis aperiam. Postrema igitur Lapidis linea apud Gruter., Manut., Fleetwood., aliosque plures ita se habet: *Græco Sacratæ Deæ Cereris*: quæ cum explicanda Grævius suscepisset, putavit primùm, illud *Græco* addititium esse, ejusque rei conjecturam sibi fecit ex punctis, quæ eidem dictioni in Gruteriano Lapide n. 2. subscripta habentur: Dein cum post eandem dictionem *Græco* in eodem Lapide a Grut. repetito n. 3. lacunam esse animadverteret, putavit dictionem RITU in eadem lacuna supplendam esse: *nisi forte* (inquit) *dicas subaudiri, vel excidisse (nam in tertio habetur lacuna) Græco ritu Consecraneæ Cereris, non Asiatico*. Quis ritus iste Asiaticus unquam fuerit, atque unde illum acceperit Grævius, ignoro prorsus: Illud plane scio non alio, quam Græco Sacro, seu Ritu Cererem coli consuesse tàm apud Græcos, quam in ipsa Urbe Roma teste, Cicerone l. l. Sed non adeo se Grævius torsisset, si, ut de prima dictione *Græco* suspicatus fuit, reliquas etiam omnes ejusdem postremæ lineæ dictiones, ut par erat, suppositicias animadvertisset; quod uti factum sit, jam dicam. Habuit fortasse ejus Lapidis exemplum Vir quispiam doctus, qui cum extrema verba: *Hierophantria Deæ Hecatæ* haud facile legenti cuilibet intelligi posse videret, brevem illam explicationem, seu adnotatiunculam adjecit, ac primò per illud *Græco* id prænotare voluit, dictiones illas ex Græco idiomate derivatas, sive latinis literis Græcam adhuc locutionem in iis servatam fuisse: Deinde explicationem aggressus ita reddidit: *Sacratæ Deæ Cereris*, in eo tantum falsus, quod Matrem pro Filia, ideſt Cererem pro Proserpina, quæ Hecate est, accepisset. Nihil autem tam facile, quam ut Lapidis exemplum cum adnotatiuncula illa in ejus fine apposita in aliorum manus pervenerit, qui, cum nihil tale suspicari potuerint, Lapidis partem arbitrati, tamquam postrema ipsius verba cum antecedentibus annexa deinceps ediderunt; atque ita factum fuit, ut quæ e posteriori manu adnotatiuncula dumtaxat enata, mox in ipsius Lapidis seriem, atque contextum irrepserit. Ita quidem se res habuit, quam satis confirmant antiquiora, ac sinceriora ejus Lapidis exempla non solum in nostris Schedis antiquis exarata, sed etiam edita a Malvasia l. l., apud quem eadem postrema linea (quam propterea diversis characteribus exprimendam curavi) omnino deest. At de Aconiæ Lapide, superstitiosisque veterum Beneventanorum Ritibus, quod præsenti Capite mihi constitueram, hac disseruisse satis habui.

CAPUT

Cererique. Hæc enim (subdit) *duo sunt Numina, quæ & Rustici maxime colunt, & quorum numina communia sunt mortalibus cunctis*, & rursus, atque præclarius ad illam Virgilii invocationem, qua Georgicis initium dedit. *Liber, & alma Ceres: Simul*, inquit, *Liberum & Cererem posuit, quia iis Templa simul posita sunt, & ludi simul eduntur*. Pindarus in VII. Isthmic. *Bacchum appellat* Πάρεδρον Δαμάτερος *i e Adsessorem Cereris*: nam vinum, cujus ipse inventor, cum frumento, cujus cultum Ceres docuit, sociari semper solet; utrique vero ad substentandam humanam vitam, satis opportuni, gratique semper habiti.

Ut autem omnia Aconiæ munera in summa perstringamus, ter ipsa in tribus Græciæ locis Cereri, Proserpinæ, & Baccho Sacrata fuit; ad hæc Taurobolii Sacris initiata, dein in Corpore Isiacarum adlecta, postremò vero Hierophantria Deæ Hecatæ in Lapide appellatur, de quo pauca observanda supersunt. Varia pro Numinum diversitate Sacerdotum fuisse nomina, eadem licet omnium munia plerumque essent, notat FleetWod. adnotat. ad Lap. Taurob. p.17. n. 6. Sic *Archibuculus in Sacris Dei Liberi, Pater Sacrorum in Mithriacis, Tauroboliatus in Matris Deum, Hierophanta demum in Hecates Sacris.*

Ac quidem de Hierophanta id satis certum videri potest non solo Lapidum exemplo, sed etiam frequenti Scriptorum usu. Sic apud Scholiastem Theocriti Idil.II. *Apollodorus Athenis Hierophantem, cum Hecate invocatur, pulsare crepitaculum æneum*. Arnobius l. 5., ubi de Eleusiniis Sacris agit, quæ, ut jam vidimus, Cereri, ejusque Filiæ Proserpinæ, sivè Hecatæ, communia erant Eumolpi meminit; *a quo gens fluit Eumolpidarum & ducitur clarum illud apud Cecropios nomen, & qui postea floruerunt Hierophantæ*; unde non alii, quamquam Hecates nomen haud adjiceretur, Hierophantæ simpliciter appellati, intelligendi sunt apud eundem Arnob. d. l. cum inter Caduceatores, & Præcones eos recenset, iidemque accipiendi in l.14. Cod. Theod. de Pagan Sacrif., ubi Impp. Arcad., & Honor. *Privilegia si qua concessa sunt antiquo jure Sacerdotibus, Ministris Præfectis, Hierophantis agrorum aboleri* mandant; ita ut Hierophanta, aut Hierophantes, græcum vocabulum latinitate donatum, quod *Sacrarum Cæremoniarum Magistrum, aut Interpretem* dixeris, de Hecates Sacerdote propriè diceretur.

CAPUT TERTIUM

In Veterem Inſcriptionem GENIO COLONIÆ BENEVENTANÆ dedicatam Commentarius.

GENIO
COLONIAE BENEVENTANAE
SEPEA . C. L. FIDELIS
SVA . PECVNIA . FECIT
LOCO D. D. D

ANtequam ab inſtituta Rerum Sacrarum tractatione manum ſubmoveam, operæ pretium me facturum exiſtimavi, ſi Auctarii loco ('quod earum rerum faſtidioſis, aut minus cupidis non injucundum fortaſſe erit) hunc præclarum Lapidem peculiari commentario illuſtrandum ſuſcipiam: neque enim me patrias Antiquitates exornantem pigere debuit, de Beneventanæ Coloniæ Genio diſſeruiſſe, cujus olim religio tanti habita, ut apud externos, ultraque Beneventani Territorii fines celebrari ſoleret: Lapis in Urbe Ariano proſtat in ſtatuariæ Baſis formam, quæ Genii ſignum olim impoſitum oſtendit: Jam vero de Geniis aliqua præfari libet, quæ excellentiorem eruditionem nondum aliis (a) obſervatam continebunt, ut (quod mihi ſuperiori capite conſtitueram) ex iiſdem tandem Geniis, unde recentium ſuperſtitionum cauſa promanaſſe videtur, vulgi rumorem, quo Beneventanorum nomini infamia creari conſuevit, manifeſtæ falſitatis convincam.

Genios, vel quos novo vocabulo (ut Cicero notavit (b)) *Deos Genitales* appellare mos fuit, in Deorum cenſum non Poetarum commenta, adulantium impudentia, aut vulgi inſania, ſed Sapientum omnium, quos antiqua Gentilitas jactat, conſenſus invexit: Præclara illa ſunt, quæ habet Plato in Sympoſio (c), ubi cum Socratem adduxiſſet Dictimam interrogantem, cujuſnam naturæ Amor eſſet, quem inter mortale, & immortale medium jam illa dixerat,

[a] De Geniis poſt Lipſium Phyſiolog. Stoic. L. 1. Diſſert. 19. 20. & 21. diſſeruit Fabrettus Inſcr. antiq. c. 2. p. 72.: Eidem materiæ pleraque ſelecta adſtruxit Vir doctiſſimus ac penitioris Antiquitatis eximius illuſtrator Jo. Bapt. Paſſerius in Diſſert. *de Genio Domeſtico*, & rurſus in Diſſert. *Acheronticus* poſt monumenta *Etruſ. Muſ. Guarnac. edita a V. C. Gorio Florentiæ* 1744. Rem totam confeciſſe conatus eſt nuper eruditus Jo. Franc. Madriſius Oratorii Presbyter: *Lezione ſopra i Genj*: *Miſcellanea di varie operette Tom.* VII. *Venetiis* 1743.; quæ cum omnium manibus teratur, mox cuique obſervationes meas adhuc lecturo compertum faciet, quid tandem a me in eadem materia præſtitum modo ſit.

(b) De Orator. l. 3. c. 28.: *Sæpe*, inquit, *ſine conjunctione verba novantur, ut ille Genius, ut Dii Genitales* &c. ut facile ſit, non ante Ennium ejuſmodi vocabulum Latio invectum, ipſumque Ennium ab Cicerone ejus vocabuli, & aliorum, quæ ibi recenſet auctorem agnoſci; occurrit enim in ejuſdem Ennii verſu, quem recitat Servius Æn. VI. 764.

Romulus in Cœlo cum Dis Genitalibus ævum
Degit . . . . .

quæ licet ita ſint, importunam tamen cenſebimus Urſini emendationem in altero Ciceronis loco Orat. pro Cluent. c. 14. ubi *Genialem lectum* in *Genitalem* vertit, uti Ciceronem ſcripſiſſe credit, ac præterea Horatium ep. 1., idque perſuaſum ſibi habet ex nummo Criſpinæ Commodi, in quo lectus, ſeu ara effingitur cum inſcriptione: DIS GENITAL'BVS: Nam *Geniale* recte adjicitur rebus iis ad Genios quoquo modo pertinentibus, quibus tamen non, ut Geniis ipſis, ſuapte natura generandi vis ineſſe putabatur, quæ ſolis Geniis tribuebatur: Hi itaque ſoli *Genitales* erant, quorum naturam, & munus ita deſcribit Cenſorinus De Die Natal. c. 3. *Genius eſt Deus, cujus in tutela, ut quiſque natus eſt, vivit, ſive ut genamur curat, ſive quod una genitur nobiſcum, ſive quod nos genitos ſuſcipit ac tuetur, certe a genendo Genius appellatur*: ubi vide Lindenbrogium, & Barthium.

(c) Socrati interroganti ita Dictima reſpondet: *Magnus o Socrates, Dæmon: omnis enim Dæmonum natura inter Deum, & mortale eſt intermedia: Ecquam vero, inquam, illa vim habet? Interpretis & Portitoris quaſi munere fungitur, ut res humanas ad Deos, divinas ad homines tranſmittat: Horum quidem preces & ſacrificia, illorum præcepta, & ſacrificiorum remunerationes, & præmia. Ipſe enim in medio ſit, utrumque omnino complet, ut univerſum ipſum cum ſeipſo hujuſmodi vinculo connectatur: Hujus Dæmonum naturæ ductu, & auſpiciis omnis divinatrix progreditur, & omnis ſacrificiorum vis, & procuratio, quantum videlicet vel in ſacrificiis, vel expiationibus, vel incantationibus verſatur, denique quantum ad omnem divinationem, præſtigiarumque molitionem*

rat, in Dictimæ responsione copiose satis ac luculenter cujusdam, quem omnino esse docebat, magni Genii naturam, ac munera declarat: In hoc autem Platonis Genio, quem, ut notat Lactantius (a), δαιμονιάρχην Trismegistus vocabat, facile deprehendi posse opinatur Jacobus Bruckerus (b) arcanum illud futuri Messiæ, qui utraque constans naturâ, Dei propterea Hominumque mediator constituendus aliquando esset; quam quidem eventuræ rei veritatem cum ex sapientiorum Hebræorum consuetudine Plato didicisset, ita, ut superius audivimus, interpolatam, in sua dogmata retulit: sed de hac re mox videbimus.

Illud tamen certum constat huic Platonis doctrinæ plura ejus scholæ sectatores ex proprio ingenio addidisse: nam innumerabiles alios commenti sunt Genios, quibus eandem mediam inter Cælum, & Terram regionem incolentibus, in idemque magni illius Genii munus administris adscitis, singulorum hominum locorumque curam, atque tutelam attribuerunt: Itaque Genii non solum mediam inter Deos, Hominesque Sedem, sed etiam Naturam fuisse arbitrabantur, itaut cum Divinam non omnino attigerent, Humanâ tamen excellentiores putarentur, *Medioxumi* proinde appellati: De eorum munere plurima ex Platonicorum placitis congessit Rhodiginus (c), quorum summa eò redit, ut nempe animis omnibus in vitalem hanc lucem prodeuntibus suus cuique detur Dæmon, qui sit actionum omnium, ipsarumque mentis cogitationum inspector: Is vero religiosum sibi cultum impendentibus per somnia aliave signa, mala averruncando, bona inferendo, præsentem utique opem ferens, preces, & vota Deo exhiberet, cui demum, animis corporis nexu exolutis, anteactæ vitæ opera judicanti testis assisteret. In his igitur Platonicorum Geniis, verisimile magis, quam quod de ipso Platonis Dæmoniarcha opinabatur Bruckerus, Christianæ Religionis dogma de Custodibus Angelis agnoscere erit. Scimus enim, quæ post ortum Christianam Religionem (non enim antiquiora tempora moror) fuerit Platonicorum æmulatio: De Plotino, ac Porphirio satis constat: Sed infestiores Platonici illi, qui tum alibi, tum præsertim Alexandriæ ejus Philosophi doctrinam sectari profitebantur: Ut enim Christianæ Religionis dignitati detraherent, supervacuam illam dictitabant, quæ nihil traderet, quod non antea Plato docuisset: quod ut ostenderent, plura ejus libris affuerunt, quæ vel a Christianis certa fide teneri, servarique, vel divinis Scripturis contineri noverant: quæ tamen res nullo adversus Christianam Religionem successu, in ipsius potius Platonis injuriam cessit, cujus genuina opera ea de causa sunt nobis modo desideranda.

Sed ut ad Platonem redeam, non is certe sui magni Genii doctrinam ex Socratis præceptis duntaxat hausit, sed sui quoque præceptoris experimento probatam accepisse videtur: Etenim Deus ille, quem Socrates assiduum sibi Comitem adesse jactabat, non alius, quam ejus fuisse Genius putabatur, quem tanti postmodum sapientiores viri fecerunt, ut plura de illo Plutarchus, integrum etiam opus Apulejus conscripserit: At quæ olim ejus rei fides extiterit, ex Cicerone (d) colligi potest, qui de Socratis Dæmonio (ut appellat) multa affert exempla, quæ vehementem Commenti suspicionem inducunt: Id enim emunctæ naris sapientibus Ethnicis persuasum plerunque erat, ejusmodi Deorum cum Hominibus consuetudines a præclaris Viris simulari, atque in vulgus effundi consuesse, ut sibi, suisque dictis divinam è cælo auctoritatem conciliarent: Id quod de Numæ cum Ægeria collocutionibus idem Cicero silenter pronunciat (e) quas inter Poeticas Fabulas rejiciendas omnino censet; Quanquam verum id esse potuit, ut Socrates Dæmonem aliquem sibi assidue illudentem, Deo permittente, habuerit, quod tum aliis, tum præsertim S. Augustino (f) probatum videtur, atque exinde suum Plato Dæmoniarcham, suos demum Dæmones, seu Genios Platonici constituerint.

Sed

tionem refertur: Deus autem cum homine non miscetur, sed per hanc Dæmonum naturam commercium omne, atque colloquium inter Deos, Hominesque conficitur, & vigilantibus nobis, & dormientibus. Editionis Græco-lat. Henr. Stephani 1578.

(a) Div. Inst. l. 2. c. 14.

(b) Hist. Crit. Philos. Dissert. Prælim. Lipsiæ 1742.

(c) Lection. Antiquar. lib. 1. c. 31. Basileæ 1507.

[d] De Divinatione. lib. 1. cap. 54.

[e] De legibus lib. 1. cap. 1.

(f) De Civ. Dei l. VIIII. c. 14.: *Non est*, inquit, *Socrati amicitia Dæmonis gratulanda, de qua usque adeo & ipse Apulejus erubuit, ut de Deo Socratis prævotaret librum, quem secundum suam disputationem, qua Deus a Dæmonibus tam diligenter, copioseque distinxit, non appellare de Deo, sed de Dæmone Socratis debuit: maluit tamen hoc in ipsa disputatione, quam in titulo libri ponere: Ita enim per sanam doctrinam, quæ humanis rebus illuxit, omnes, vel pene omnes Dæmonum nomen exhorrent, ut quisquis ante disputationem Apuleii, qua Dæmonum dignitas commendatur, titulum Libri De Dæmone Socratis legeret, nequaquam illum hominem sanum fuisse sentiret*: & sane licet Dæmonis nomen, spectata origine non honestum modo, sed magnificum plane esset, unde summi honoris causa Aristoteli inditum fuit, postea vero, cum ejusdem naturæ spiritus aliqui omnino improbi comper-

Sed neque alia, ut de Platonicis modo vidimus, Stoicorum de Geniis fides, atque doctrina: *Unicuique nostrum* [ajebat Seneca epist. 110.] *Pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero, quos Ovidius ait:* De Plebe Deos: *Ita tamen hoc seponas velim, ut memineris Majores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse; singulis enim & Genium, & Junonem dederunt:* ut jam videas insanum illud ipsi quoque Senecæ fuisse probatum, ut in innumerabili illo, pro hominum multitudine, Geniorum Censu, diversus etiam, pro utroque humano sexu, Geniorum sexus distingueretur, itaut (quod passim omnibus erat persuasum (*a*)) ad viros Genii, Junones ad mulieres pertinerent.

Præter verò infinitum numerum, diversumque Geniorum sexum, in iis etiam alium alio præstantiorem Ethnici agnoscebant: Cumque unicuique hominum suum Genium attribuerent, jam non eos temerè, aut indiscriminatim ad singulorum tutelam dari, sed, qui excellentiores essent, summis item viris custodes delectos arbitrabantur: Hanc Geniorum differentiam probavit Plutarchus (*b*) qui, *ut inter homines, ita etiam inter Genios gradus esse, & discrimina virtutis, & naturæ affirmavit:* quod ex ipsomet (*c*), qui rei exemplum alibi narravit, confirmasse præstat: Tradit enim, M. Antonium, & Augustum, dum amicitia vigebat, otiumque suppeteret, diversis inter se lusibus transmittere tempus solitos: Verum in iis cum semper victus abiret Antonius, quidam apud eum divinandi peritiâ clarus, ita submonuit: *Antoni quidnam tibi cum Adolescente isto? refuge ipsum, & vita: tu quidem illustrior es, natu item grandior, sed pluries quoque Imperator: sed nescio, quo pacto hujus ipsius Dæmonem Dæmon reformidat tuus:* Utrique autem proprium Dæmonem, seu Genium adsistentem Vates ille significabat, sed Augusti potentiorem præstantioremque esse, cui, ut eventus probavit, Antonii Genius aliquando concedere debuisset: Hinc jam orta cum ipso Principatu peculiaris illa erga Genios Principum veneratio, de qua cum nihil hactenus accuratè observatum fuerit, paulo copiosiùs mihi erit differendum.

Ac primùm non satis constat, an hujusmodi Genio numen illud, quod cuique mortalium dari soleret, excellentioris tamen virtutis, ut superius notavi, Principi adsistens, vel ipse Principis animus significaretur: Posteriorem sententiam tenuit Apulejus, qui animum humanum adhuc in corpore positum satis propriè Dæmonem, i. e. Genium nuncupari posse docuit: Id etiam a S. Augustino affirmari putat Fabrettus, qui postquam Apuleii verba recitasset: *Conformia* (inquit) *sunt prædictis S. Augustini verba lib. 7. De Civit. Dei c. 13. Genius est uniuscujusque animus rationalis:* Sed Vir doctus longè fallitur, qui aut nunquam, aut oscitanter S. Augustini locum legisse videtur; etenim non esse Augustini verba satis liquet, sed ejusdem Apuleii, quæ,

comperti essent, jam iis sensim Dæmonum appellatio duntaxat adhæsit: De Christianis omnibus id omnino certum, apud quos ejusmodi nominis significatio ex divinis libris nota erat, ubi in malum semper sensum usurpatum notarunt Euseb. Præp. Evang. l. 4. c. 5. & Origen. contr. Cels. l. 1. c. 5.: Apud Ethnicos autem id saltem obtinuit, ut id nomen nunquam fere sine adjectivo adhiberetur, unde ab ipso Dæmone malignitas, quæ ei inesse cæperat, tolleretur: Sic Philo apud Euseb. Præp. Evan. l. 1. Phænices Draconem coluisse tradit, *quem* ΑΓΑΘΟΝ ΔΑΙΜΟΝΑ *Bonum Genium vocabant:* Servius etiam Georg. 3. 417. *Sunt*, inquit, *ἀγαθοδαίμονας, quos latini Genios vocant:* quibus accedit nummus Egyptius apud Spanhem. Diss. 3. p. 188. in quo illinc Heronis effigies, hinc Draco coronatus cum inscriptione: ΝΕΟ. ΑΓΑΘ. ΔΑΙ. Hinc haud recte se gessisse videtur Plutarchi Interpres; quum enim is in Conv. hæc scripsisset: *quid utilissimum? Deus. quid damnosissimum?* δαίμων. in hac postrema voce Dæmonis vocabulum retinendum erat, haud vero in *Genium* vertendum, quod contra Plutarchi sententiam videtur, qui improbam in Dæmone naturam indicare volebat. Cæterum quod Dæmones, seu malos Genios attinet de his experientia docti jamdiu Ethnici judicabant; notus enim iis fuerat Libantis Genius, qui ut refert Pausanias Eliac. 2. 6. in Temassenses sæviebat, cui placando Virgo omnium pulcherrima quotannis devovebatur. *Calore fuit vehementer atro, omnique reliqua specie maxime formidabilis, cujus amictus lupi pellis erat:* quo modo è Temessensium finibus ejectus fuerit legere est apud dictum Pausaniam, imo & spectare in Tab. x. Musei Etrusc. Guarnac., quam, ut reliquas omnes egregie illustrat clarissimus Gorius. Hos etiam Dæmones Larum nomine vocabant Ethnici, quorum à Geniis differentiam pluribus eruditè observavit doctissimus Passerius in Acherontico c. 12.

(*a*) Qui Viris Genius, fæminis Juno appellabatur, ut pluribus probat Fabrett Inscr. cap. 2. p. 73. ubi aliis Scriptoribus vetustos lapides addit, quibus ille quidem superaddi dignus, quem affert Gruter. p. 24. n. 2.

IVNONIBVS SACRVM
M. MAGIVS M. L. AMARANTVS
IIIIII VIR ET
MAGIA M. F. VERA MAGIA M. L. ILIAS
AEDEM. SIGNA &c.

ubi vides plurali numero Junones inscriptas, easque in hoc lapide binas, quarum altera ad Magiam Marci Filiam, alteram ad Magiam M. Libertam pertinebat, ut perinde rectissime V. C. Passerius in Acheront. cap. XIV. observarit, nihil has Junones cum eo, quæ Jovis putabatur & Soror, & Conjux, nisi commune nomen habuisse. Laudanda etiam Viri doctissimi conjectura, qui Masculorum Genium *Junum* etiam olim fuisse appellatum ex loco Dionysii Halicarnassei ab se emendato notavit.

[*b*] De Oracul. defect.

[*c*] De Romanor. Fortun.

quæ, ut erronea, ac falsa probaret, Augustino recitanda erant: sed jam illud audiamus: *& cum alio loco* (Apulejus) [a] *Genium dicit esse uniuscujusque animum rationalem & ideo esse singulos singulorum &c. Sed si omnis Genius Deus* (en Augustini responsionem) *& omnis Viri animus Genius, sequitur quod sit omnis Viri animus Deus, quod abhorrere absurditas ipsa compellit*: Sinamus itaque absurdum illud, putidumque errorem Apulejo dumtaxat, ac solis Ethnicis, nec quidem omnibus, sed aut iis, qui fœdissima ducti adulatione vivos adhuc Principes in Deorum Censum referentes, Templis, Aris, Signis, cæteroque divino Cultu donabant, aut etiam Poetis, qui his non contenti, etiam in Principum statutis sensu omni, nedum ratione carentibus suum inesse Genium comminiscebantur, ut de Domitiani Statua Statius canebat (b).

. . . . Insessaque pondere tanto
Subter anhelat humus, nec ferro, aut ære laborat,
Sed Genio . . . .

At non Principis animum, sed potius numen, in cujus tutela Princeps esset, pro ejus Genio, Ethnici passim accepisse videntur: Certè non alium intellexit Plinius (c), dum Trajanum alloquens *Simili* (ait) *reverentia, Cæsar, non apud Genium tuum Bonitati tuæ gratias agi, sed apud numen Jovis Opt. Max. pateris*: non enim inquit, ipsi Trajano gratias agi consuesse, quasi is ea re Deus haberi voluisset, quod certè nullam moderationis laudem contineret, imò pessimis Principibus, coram ipso Trajano, passim exprobat Plinius; sed quod Augusti (d), aliorumque bonorum Principum exemplo in solennem veluti morem, ac Principatus jura transierat, id certè de Trajano Plinius eo loco intellexit (e), ut Ille videlicet Genio sibi adsistenti, divinis licet honoribus opinione omnium satis digno nullam præ Jove reverentiam exhiberi sit passus.

Nec sane alio sensu veteres Christiani Genium Principis intelligebant: etenim illam juramenti formulam, quâ per *Genium Principis* jurari mos erat, utpotè superstitiosam, idololatriæque speciem præferentem, omnino detestabantur: Hinc præter Tertullianum (f) & Origenem (g), qui ejusmodi juramentum Christianis vitandum monuere, præclarum ejus rei exemplum præbuit S. Polycarpus (h), qui idem juramentum a Proconsule sibi delatum constanter recusavit: & quidem solenne id fuit Proconsulibus præter ipsius Principis Imagines, (ut ex celeberrima Plinii epistola, in superiore nota probatum fuit) ejusmodi juramentum per *Genium Principis* Christi Confessoribus præstandum offerre, ut ad Idololatriæ partes transisse probarentur: Notissima res, quæ passim occurrit in Martyrum Actis a Cl. Ruinartio collectis (i); ut proinde mirum sit Genium Principis memorari in illa juramenti formula, quam S. Gregori ævo Episcopus quidam suam hæresim anathematizans usurpavit: *Unde jurans* (inquit) *dico per Deum Omnipotentem, & hæc S. quatuor Evangelia, quæ in manibus teneo, & SALUTEM GENIUMQUE illustrium Dominorum &c.* (k); nisi Genius heic pro Principum *honore*, quem cum eorum *salute* conjungi placuit, intelligeretur, ut alibi dicam: Cæterum si Genii nomine ipse Principis animus, sive ejus *vita*, aut *salus*, seclusa omni Divinitatis fide, significatus tum fuisset, non adeò juramentum

[a] Inscr. ant. p. 73.
(b) Sylv. 1. 1. 17.
[c] Panegyr. cap. 52.
[d] De Augusto hæc narrat Suetonius cap. 60. *Reges amici, atque socii Ædem Jovis Olympici Athenis antiquitus inchoatam perficere communi sumptu destinaverunt, Genioque ejus dedicare.*
[e] Illud moderationis exemplum inter Trajani laudes præterisse nefas fuisset Plinio, qui ea Panegeri non tam Trajanum laudandum, quam etiam futuros Principes sibi instituendos proposuerat. Cæterum & ipse in turpissimo aliorum errore versabatur, aut eadem, qua cæteri, adulatione erga Trajanum tenebatur, ut ex ipsius ad Trajanum epistola lib. x. 97. manifeste patet. *Præpositus est*, inquit, *libellus sine auctore multorum nomina continens, qui negarent se esse Christianos, aut fuisse; cum præeunte me, Deos appellarent, & Imagini tuæ, quam propter hoc jusseram cum simulacris numinum afferri thure, ac vino supplicarent*: & ex intervallo: *omnes & Imaginem tuam, Deorumque simulacra venerati sunt*: Temperantior certe in ea re Trajanus, qui Plinio mox respondens nihil de adoranda Imagine sua, sed de solis Diis venerandis rescripsit: *Qui negaverit*, inquit, *se Christianum esse, idque reipsa manifestum fuerit, id est supplicando Diis nostris, quamvis suspectus in præteritum fuerit, veniam ex pænitentia impetret.*
[f] Apolog. c. 28.
[g] Contr. Cels. 1. 8.
[h] Apud Euseb. Hist. Eccl. l. 3. c. 14.
[i] Inter alia, quæ S. Sperati sunt, hæc habent: *Saturninus Proconsul dixit: Dicente te de mysterio non inferam mala: tantum jura per Genium Regis nostri: Speratus dixit: Ego Imperatoris Genium nescio, sed cælesti Deo meo servio.*
[k] In Appendic. Epistolar. S. Gregorii PP. n. x. Tom. II. edit. PP. S. Mauri: ubi hæc adest inscriptio: *Promissio cujusdam Episcopi hæresin suam anathematizantis, quam solvi facit in nomine Domini Imper. Constantinopoli sub die 10. Mens. Februarii Indict. v.*; ea verba, quæ *salutem*, *Geniumque* habent, male inserta huic promissioni fuisse retur Gussanvillæus in notis ibidem, sed eandem, quam olim, ibi fuisse Genii significationem jam dixi, & paulo infra ex eod. S. Gregorio uberiùs ostendam.

juramentum illud exhorruissent Christiani, quibus alioqui fas esse, per Vitam, aut Salutem Principis jurare, docebat idem Tertullianus (a), exemplo quidem Josephi *per salutem Pharaonis jurantis* (b); quin imo eam juramenti formulam Sæculo IV. inter Christianos satis usitatam manifestè probant orthodoxi Impp. Arcadius, & Honorius, qui in l. 41. Cod. De Transact.: *Eos*, inquiunt, *hujus legis vel jactura dignos esse jubemus, vel munere, qui nomina nostra placitis inserentes, SALUTEM PRINCIPUM confirmationem initarum juraverint esse pactionum*: Ad IX. autem Sæculum obtinuisse, Caroli Magni Capitularia testantur, ubi districtè vetitum, ne deinceps *per Salutem Regis, & Filiorum ejus* juraretur, Ant. Contius observavit (c).

Quod autem Ethnicos spectat, summam ejusmodi juramento Religionem inesse, persuasum illis fuisse ostendit Tertullianus, dum eosdem alloquens (d) *Majore*, inquit, *formidine, & callidiore timiditate Cæsarem observatis, quam ipsum de Olympo Jovem: citiùs denique apud vos per omnes Deos, quam per unum Genium Cæsaris pejeratur*: (e) ex quibus jam illud apparet, majorem omni Religione fuisse pænæ metum, qui ejus juramenti reverentiam extorqueret, omnemque ei vim conciliaret; quod jam tum a Principatus initio obtinuit: & quidem falsus videtur Suetonius, qui priorem Claudium neque sanctius, neque crebrius juramentum quàm per Augustum, instituisse refert (f); id enim, jam longe antea in more institutisque fuisse scimus ex Tacito (g) qui sub Tiberio, *Rubrio crimini datum* narrat, *violatum perjurio nomen Augusti*: Ejus autem perjurii pænas temperasse videtur Imp. Alexander non autem sustulisse, ut de aliorum perjuriorum crimine declaravit, quorum vindictam ad Deos ipsos pertinere dixit; qua vero pœna Perjurus per Genium Principis afficeretur ex Ulpiano ejusdem Alexandri Adsessore audire præstat (h): *Si quis juraverit in re pecuniaria per Genium Principis dare se non oportere, & pejeraverit* .... *Imperator noster eum Patre rescripsit, fustibus eum castigatum dimitti, & ita ei superindici*: ΠΡΟΠΕΤΩΣ ΜΗ ΟΜΝΥΕ (i): Sed præter mitiores, quas statuit pænas, illud etiam in Imp. Alexandro laudandum, quod impune pariter idem juramentum sperni voluerit, quo servato improbi mores foverentur: Egregium hujus rei exemplum ipsemet nobis reliquit in l. 2. Cod. ad Leg. Jul. Majest. cujus aurea verba recitare jam libet: *Alienam* (ita Alexander ad Faustinianum rescribit) *secta mea solicitudinem concepisti, quasi crimen majestatis sustineres, si servo tuo iratus esse non sustineres, quod semper te facturum inconsultò jurasti*: ubi vides etiam in Ethnico Principe servatas Christianæ Ethices regulas; pluris enim apud illum Justitiæ, quæ Juramenti comes esse debet, quam propriæ Majestatis ratio valuit.

Sed jam ex excellentioribus hisce Geniis, qui ad tutelam Principum deligebantur, si Madrisium sequamur (k) sublimiores nobis sedes conscendendæ essent, ac in cælesti Deorum Concilio, quot ipsos Deos, totidem cuique Genios adsidentes numerare oporteret: at non id mihi otium,

[a] Apolog. cap. 32. [b] Genes. cap. 42.
[c] Prælect. ad l. 2. Cod ad Leg. Jul. Majest.
[d] Apolog. l. 1.
[e] Quæ verba, ut alia imitatus Minutius Octav. c. 29. *est*, ait, *illis tutius per Jovis Genium pejerare, quam Regis*. (f) In Claud cap. xi.
(g) Annal. lib. 1.: Eò res processit, ut etiam nunquam per Genium Principis dejerare criminosum esset; nam Caligula, referente Sueton. c. 27. *plerosque honesti ordinis stigmatum notis prius deformatos ad metalla, & bestias condemnavit, quod nunquam per Genium suum dejerassent*.
(h) L. 13. §. ult. D. De Jurejuran.
(i) Id est *Petulanter ne jurato*, ut est in Textu Gothofredi, sive *Perperam ne jures*, ut vertit Ant. Contius l.l., qui etiam illud rectè docet verbum *superindico* à Ulpiano usurpatum, non titulum, aut tabellam iis verbis inscriptam denotare, quæ capiti, aut fronti perjuri affigeretur, ut falsò putavit Duarenus, sed non aliud esse, quam *superclamari*, & præconis elogio, itaut plebs audiret, prædicari; quod aliis exemplis confirmat.
(k) Madrisius Lezione de Genj §. 4. suos Diis singulis Genios attribuit, non ut illorum administros, sed eodem plane, quo erga homines fungi solerent munere omnino adsidentes: Id sibi ex Petronii loco suasum habuit, ubi Genius Priapi memoratur, ex Arnobio, qui Jovialis Genii meminit, atque ex vetusto lapide, ubi legitur: GEN. PLVT.: At non hic sistit: Pergit enim, & ubicumque Numen alicujus Dei memoratum invenit, hunc ejusdem Dei Genium, utique ab eo diversum affirmat: *Virgilio* (ita post alios scriptorum locos, quos undique consarcinavit) *pure ha fatto tal distinzione l. 7. Eneid. facendo dire da Giunone v. 297.*

.... Mea Numina tandem
Fessa jacent ....

e più sotto v. 310.

...Vincor ab Ænæa, quod si mea Numina non sunt
Magna satis .....

ancor Apulejo Asin. Aur. l. 6. distingue il nume di Giunone da Giunone stessa: Supplicanti statim sese Juno cum totius sui Numinis augusta dignitate repræsentat ... *Il che meglio apparisce dal vedere gli stessi Dei solleciti per erezione di Altare ad esso loro Nume, come abbiamo da Solino Polyst. c. 2. di Ercole: Suo quoque Numini idem Hercules instituit Aram, quæ maxima apud Pontifices habetur*: At virum doctum, qui ex prædictis Scriptorum locis *Numinis* significationem probè noscere poterat, falli quisque videt.

otium, neque certam, quâ ſequar, mihi viam video demonſtratam; tutiori itaque itinere inferiora petere malim, atque ex Hominum Geniis, ad Locorum Genios deſcendam.

Ejuſmodi fuiſſe Genium ſatis conſtat, quem noſter lapis initio præfixus exhibet, dum Coloniam Beneventanam in ſua tutela habuiſſe credebatur: cui etiam alterum addidiſſe libet, quem noſter item antiquus lapis commemorat.

GENIO
LOCI ET
NVMINI (a)
CERERIS
CONCOR
DIVS COZ (b)
HORR

Ex quo diſcimus, ſingulis quibuſque locis adeo propriam, neceſſariamque Geniorum præſentiam fuiſſe creditam, ut quanquam loci ipſi in alterius certi Numinis tutela eſſent, haud tamen ſuo quiſque Genio carere putaretur: Sic præter noſtrum lapidem, ubi non ſolum adeſt Ceres, peculiare quidem ſegetum numen, quæ in Horreis publicis condebantur, ſed etiam ejuſdem loci Genius expreſſus legitur, occurrit etiam apud Fabrettum (c) lapis inſcriptus: *Jovi Cuſtodi & Genio Theſaurorum*: quaſi ipſius ſummi Jovis cuſtodia haud ſatis tuti ii Theſauri fuiſſent, niſi peculiaris quoque Genius illorum tutelæ præeſſet.

Hinc fuit, ut tantam non ſingulis duntaxat hominibus, ſed locis etiam attributam Geniorum multitudinem ipſi Ethnici deriderent, feſtivumque illud Petronius dixerit (d): *Utique noſtra Regio tam præſentibus plena eſt numinibus, ut facilius poſſis Deum, quam hominem invenire*: (e) Id quod Symmacho exprobabat Prudentius lib. 2.

Quamquam cur Genium Romæ mihi fingitis unum?
Cum Portis, Domibus, Thermis, Stabulis ſoleatis
Aſſignare ſuos Genios, perque omnia membra
Vrbis, perque locos Geniorum millia multa
Fingere, ne propria vacet angulus ullus ab umbra.

Et ſane

(a) Ubi vides Numen Cereris non eſſe ejuſdem Cereris Genium, ut falſo opinabatur Madriſius: alioqui lapis *Genio loci, & Cereris* dixiſſet: addidit vero *Numini Cereris*, ut a Genio loci omnino diſtingueret, ſolamque Cereris *potentiam, auctoritatem, divinitatem* demonſtraret.

(b) Hujus dictionis COZ multiplex explicatio dari poteſt: ac primùm CONSERVATOR interpretor exemplo lapidis apud Grut. p. 75. 1. ubi legitur: *Genius conſervator Horreorum Galbianorum*: ut Concordius lapidem *Genio loci, ac Numini Cereris Conſervatoribus Horreorum* dicaſſe videatur: quod ſi dictio ipſa ad Concordium pertineat, recte & ipſe *Conſervator Horreorum*, quod ejus munus eſſet, dici poteſt: quanquam eodem modo atque munere & CONSVL Horreorum, & COMES Horreorum appellari potuit, ac fortaſſe in lapide uſurpatum fuit: *Comitis* Horreorum munus occurrit in *l. un. Cod. De Piſtoribus*, ubi Leo Imp. Piſtores, qui Comitis Horreorum dignitatem adepti fuerint, Piſtrino reddendos mandavit: & quidem (licet a Sæculi v. moribus Chriſtianis Genii, Cereriſque religio abhorreant) ejus ævi faciem oſtendit lapis, ubi & barbarum ipſum COZ, & unico ipſo ſuo contentus nomine Concordius occurrit.

[c] Inſcr. ant. p. 77. n. 88. (d) Satyric. p. 12.

(e) Cave tamen, ne cum Madriſio §. VI. & VII. Genios alios confingas, qui rebus præſint intellectu duntaxat notis, *che nel loro eſsere* [ut ait] *nulla hanno di fiſico*: non enim hanc alteram Geniorum Plebem ipſi unquam Ethnici ágnoverunt: *Genius Famæ* apud Martial. l. 7. 84. & *Genios Librorum* apud eund. l.6. 60. non eſt Numen aliquod, ſed potius *Gratia, ac Venuſtas*, quam libro, *ut vivat*, ſeu per omnes ætates legentes habeat, neceſſariam dicit Poeta: Apud nos Italos etiamnum familiari ſermone illud uſurpatur: *Andare ſecondo il Genio*, aut: *eſsere contro il Genio*: quo animi de quapiam re vel voluptatem, vel averſionem ſignificamus: At pergit adhuc Madriſius & ipſis Virtutibus Genium adſiſtentem attribuit: nam ſuum *Juſtitiæ Genium* adeſſe colligit ex Euſebii loco *Vigoris* etiam *Eccleſiaſtici Genium* ex S. Gregorio PP. penè admiſerat, niſi tandem illud rectè animadvertiſſet: *ma il Santo non credo voglia dir altro qui, ſe non indole, coſtume*: Nec tamen S. Gregorii phraſim omninò cæpit, quam miror etiam doctiſſimo Chriſtiano Lupo haud cognitam fuiſſe: Is enim in Append. ad Epheſinum Latrocinium Act. 1. ubi Euſebius Dorylecenſis poſtulavit legi ſuum Libellum adjurans *per Sanctam Trinitatem, & per ſalutem Theodoſii, & Valentiniani Auguſtorum*, dum formulæ illius meminit, quam ſuperius recitavimus ex App. Epiſt S. Gregorii. *per ſalutem Geniumque illuſtrium Dominorum*: quam etiam ipſius Gregorii fætum eſſe putat, hæc addit: *Omitti debuerat vox* Geniumque, *utpote Pagani, atque Idololatrici juramenti ſignificativa, ideoque cum vocibus, Dies Lunæ, Dies Martis, Mehercule, Me-Caſtor, aliiſque id genus variis etiam hodie nimium graſſantibus, ab omni ore Chriſtiano proſcribenda. Uti ex pravo ſæculi noſtri*

more

Et ſane hanc vulgarem ſuperſtitionem magni habuit Prudentius refellere adverſus Symmachum, qui Idololatriæ acerrimus propugnator poſt ademptos Imp. Gratiani lege (*a*) ſumptus, qui de publico ſacerdotibus gentilibus ad ſacrificia, Templorumque operas miniſtrabantur, in relatione, quam ad Imperatorem de ea lege abroganda, reſtituendoque Deorum cultu habuit, eo præter alia plura argumento utebatur, *ſuum cuique morem, ſuum cuique ritum eſſe: varios Cuſtodes urbibus cunctis Mentem Divinam diſtribuiſſe, ut animæ naſcentium, ita populis fatales Genios dividi, & obſeſſis Hieroſolymis auditam vocem: Numen Urbis alio migrare, ideſt Genium*: Ex quo Symmachi loco plura ad rem, quam agimus, egregiè illuſtrandam obſervare jam licet.

Ac primùm noſcis jam, diſertiſſimi Senatoris callidiſſimum ingenium, dum innumeris aliis exemplis poſthabitis, quæ ex Ethnicorum doctrina, atque ſcriptis prompta ſibi erant, unius Hieroſolymæ meminiſſe maluit; nam dum res apud Chriſtianos Imperatores ageretur, ſatis propriæ cauſſæ conſultum putabat, ſi quod ipſe de Geniorum Religione ſuadere ſatagebat, domeſtico exemplo probaret: Etſi autem de rei veritate conſtitiſſet, perperam tamen ejuſmodi exemplum ad ſuam cauſſam pertrahebat Symmachus: Quæ verò ejus facti ſit fides, quod ex Joſepho, ac Tacito ipſe exceperat, definire non auſim, niſi quod rei geſtæ veritatem S. Hieronymus (*b*) agnoviſſe videatur.

Sed & eodem exemplo alteram Ethnicorum doctrinam comprobare nitebatur Symmachus: Siquidem, cum oppidum, aut Urbs ab hoſtibus oppugnaretur, inque eorum poteſtatem jamjam redigenda eſſet, Genius ille, qui loci tutelam habebat, illinc excedere, novaſque ſibi ſedes quærere putabatur: Sic Trojâ jam conflagrante:

Exceſſere omnes adytis, ariſque relictis
Di, quibus Imperium hoc ſteterat . . . . . (*c*)

Hinc ortus mos, ſive ritus, quo hoſtes obſidionem facturi, Numen illud, in cujus tutela locus eſſet, ut eum deſereret exorabant, amplioreque templo in ſua Urbe promiſſo, ad ſe precibus evocabant: Formulam dat Livius, atque ex antiquo lapide exhibet quoque Fleetwoodus (*d*): Qua in re ſuperſtitioſiſſimi omnium videbantur Romani, nam qui hoſtium arma, vireſque omnes flocci

 face-

more nos etiam hodie Sacerdotes frequenter haſce voces ſine idololatria uſitamus, ita & iſtam Gregorius: Abſit vero, ut Sanctiſſimo, Sapientiſſimoque Pontifici hanc injuriam inferamus, ut in ejus vocis uſu pravum ſæculi morem ſectatus fuerit, qui tamdiu *Fati* vocem damnavit Hom. 2. in Evang.: quanquam verò incertum, an ea juramenti formula è manu Gregorii ſit, adhuc tamen Genii vocem eidem familiarem fuiſſe non abnuimus: Sic ad Sabinianum Iaderæ Epiſ. lib. VIII. ep. 24. al. 25.: *quicquid ad honoris veſtri reverentiam, & Genium præfatæ Eccleſiæ pertinet &c.*: Et ad Syagrium Auguſtodun. Epiſc. l. IX. ep. 108. al. 113.: *Pallium te non ad ſuperfluæ elationis pompam, ſed pro Genio, & honore tuæ arbitramur Eccleſiæ petiviſſe*: At ſicuti in ea formula *dignitatem*, ita in præfatis Epiſtolis *ornatum, ſplendorem, decus* ea voce probè ſignificata, ſatis patet.

[*a*] Gratiani legem memorant, confirmantque Impp. Honorius, & Theodoſius *in l. 20. Cod. Theodoſ. de Pagan. ſacrific.*

[*b*] Tacitus hiſt. v. ubi Hieroſolymorum obſidionem a Tito factam fusè narrat, hæc habet: *Viſæ per Cælum concurrere acies, rutilantia arma, & ſubito nubium igne collucere Templum: expanſæ repente Delubri fores, & audita major humanâ vox: Excedere Deos: ſimul ingens motus excedentium*: Joſephus autem de eadem re iſta refert De Bello Judaico lib. 7. cap. 12. *Feſto die; quam Pentecoſtem vocant, nocte Sacerdotes intimum Templum more ſuo ad divinas res celebrandas ingreſſi primùm quidem motum, quendamque ſtrepitum ſenſerunt, poſtea verò ſubitam vocem audiere, quæ diceret: Migremus hinc*: Quid verò S. Hieronymus? ipſum quoque audiamus in epiſt. lib. 2 7. edit. Rom. 1731. *Poſtquam velum Templi ſciſſum eſt, & circumdata ab exercitu Hieruſalem, & Dominico Cruore violata, tum ab ea Angelorum præſidia, & Chriſti gratiam receſſiſſe: Denique etiam Joſephum, qui vernaculus ſcriptor eſt Judæorum, aſſerere eo tempore, quo Crucifixus eſt Dominus, ex adytis Templi virtutum cæleſtium erupiſſe voces dicentium: Tranſmigremus ex his ſedibus.*

[*c*] Ubi Servius ſic commentatur, *Exceſſere*: quia ante expugnationem evocabantur ab hoſtibus numina propter vitanda ſacrilegia: Inde eſt, quod Romani cælatum eſſe voluerunt, in cujus Dei tutela Urbs Roma ſit: & jure Pontificum cautum eſt, ne ſuis nominibus Dii Romani appellarentur, ne exaugurari poſſint: & in Capitolio fuit clypeus conſecratus, cui ſcriptum erat: GENIO VRBIS ROMAE SIVE MAS SIVE FOEMINA.

[*d*] Livius lib v. Camillum Vejos expugnaturum ita precantem tradit: *Te nunc Juno Regina, quæ nunc Vejos colis, precor, ut nos Victores in noſtram, tuamque mox futuram Urbem ſequare, ubi te dignum amplitudine tua Templum accipiat*. Quod vero ea de re ſolenne carmen affert Fleetwood. pag. 49. num. 1. his verbis conceptum eſt: *Si . Deus . ſi . Dea . eſt . cui . Populus . Civitas . que . Karthaginienſis . eſt . in . tutela . te . que . maxime . ille . qui . Urbis . hujus . Popoli . que . tutelam . recepiſti . precor . veneror . que . veniam . que . a . vobis . peto . ut . vos . populum . Civitatem . que . Karthaginienſem . deſeratis . loca . templa . ſacra . Urbem . que . eorum . relinquatis . abſque . his . abeatis . ei . que . populo . Civitati . que . metum . formidinem . oblivionem . iniiciatis . proditi . que . Romam . ad . me . meos . que . veniatis . noſtra . que . vobis . Templa . ſacra . Urbs . acceptior . probatior . que . ſit . mihi . que . Populo . quo . Romano . militibus . que . meis . prepoſiti . ſitis . ut . ſciamus . intelligamus . que . ſi . ita . feceritis . voveo . vobis . templa . ludos . que . facturum .*

facere didiciſſent, jam de hujuſmodi religioſis illorum precibus ſibi pertimeſcendum putabant: Id itaque, ut rei periculo occurrerent, fuit conſilium, ut Deum Urbis tutelarem, omnino ignotum eſſe vellent, itaut ne quidem ejus nomen cuiquam, niſi ſolis Pontificibus ſciri ſinerent, quod ſi quis forte ſciens enunciaſſet, capite damnabant, ſi tamen fides Servio, qui eo crimine *quendam Tribunum in crucem levatum fuiſſe* refert (*a*).

Age nunc, quæ Geniorum effigies eſſet, inquiramus; id enim poſtulat noſter lapis in ſtatuariæ Baſis formam elaboratus, poſtulant etiam frequentiſſimæ olim Geniorum imagines, quæ pro recepta omnibus eorum Religione proprios habebant artifices, qui effingendis Geniorum imaginibus Geniarii appellabantur (*b*): Non unâ autem, eâdemque figurâ Genii effingi ſolebant; Humanam ſpeciem plerunque præferebant, modo pueri, modo juvenes, nonnunquam ſenilem aſpectum (*c*) repræſentantes, ſeminudi tamen dextrâ pateram, ſiniſtrâ cornucopiam geſtantes, caput aut calatho, aut velo, aut etiam galea (*d*) opertum habebant. Altera Geniorum effigies non Humana tantum deterior, ſed quæ plane horrorem injiceret, Serpentis, ſeu Draconis formâ conſtabat.

Quod poſteriorem effigiem attinet, non eam pro ipſius Genii veluti ſymbolo adhibitam, ſed reipſa qualis naturali forma Genius eſſe putaretur, intelligendam malim: Frequens enim illud in veteri hiſtoria occurrit, non ſola infra humanam ſpeciem animalia, ſed monſtra quoque ipſa in Deorum cenſum relata, quibus etiam Aræ, ac Delubra dedicarentur: ac, ne ab inſtituta re diſcedamus, plura quidem ſunt, quæ ex noſtris divinis libris Ethnici, pravo, ut ſemper, ſuiſque moribus accommodato intellectu, ad ſuperſtitioſum Serpentum cultum ſibi exempla arripuere: nam præter Serpentem illum, qui primos Homines ad peccandum pellexit, celebris profecto apud omnes fuerat æneus alter Serpens, qui a Moyſe exaltatus præſentiſſimam in ſummo diſcrimine opem Hebræis attulit, atque his quidem in idololatriam ſatis pronis, ea de re divinam illi ineſſe naturam, poteſtatemque ita perſuaſum fuit, ut per longiſſima temporum ſpatia nullo pacto ab ejuſdem adoratione removeri potuerint (*e*): Quid, quod Diabolus ipſe, qui primum ſerpentis ſpecie malorum omnium, quæ humani generi contigere, olim auctor, non Hebræos tantum ad ſuperſtitioſum ſerpentis cultum traduxiſſe contentus, hanc quoque inſaniam, poſt receptam Evangelii lucem, Chriſtianorum aliquot mentibus perſuadere aliquando potuit: Sanè Hæretici quidam S. Epiphanio (*f*) memorantur, a Serpente, qui græce ὄφις, quem in ſuis ſacris Ædibus in Ciſtula aſſervabant, allatiſque dietim cibis enutritum adorabant, Ophitæ appellati.

At ſi ex veteribus Hebræis, ipſiſque demum Pſeudochriſtianis ad reliquas nationes Idololatriæ ſervientes rem deducamus, jam latius obtinuiſſe Serpentum cultum obſervare erit: Prætereo fabulas, queis Mercurii caduceum binis ſerpentibus inſignitur, neque etiam celeberrimum apud veteres Æſculapii ſerpentem moror; præclariora enim, ac certiora alia præſto ſunt exem-

[*a*] In Georgic. 1. 498.

[*b*] Sic in Romano lapide aput Gruter. pag. 25. n. 1. occurrit M. Canulejus Philonicus, qui dicitur *Geniarius poſt Ædem Caſtoris*, cujus ſcilicet officina erat poſt Ædem Caſtoris region. IX. in circo Flaminio more illo, quo artificibus, & negotiatoribus in vetuſtis ſaxis apponi ſolet locus, ubi negotiarentur, artemve exercerent.

[*c*] Marmoreum anaglyphum exhibet V. C. Gorius Inſcr. Etruſc. tom. 1. pag. 185. ubi præter Herculem a dextra, Jovem Cælium in medio, adeſt a ſiniſtra Genius ſenili forma barbatus, & ſeminudus, quem quodpiam numen aliud putare omnino vetat ſubjecta imagini inſcriptio: *Genius Cælimontis*: ideſt Genius Cælii montis, ut rectè explicat Gorius, qui hunc Genium eâdem, qua fluvii deſcribuntur, formâ expreſſum ideo arbitratur, quod a montibus aquæ oriantur.

[*d*] Galeatum Genii caput videre eſt in nummo Diocletiani (Tab. II. num. 9. poſt orat. vet. orat. edit. Venet. 1719.) cum inſcriptione: *Genius Exercitus Illyriciani*: ex quo illud opinari proclive eſt, has diverſas operiendi capitis formas, diverſaſque ætates pro diverſa rerum, quibus ſinguli præerant Genii, ratione fuiſſe uſurpatas; ſic Genius is, in cujus tutela exercitus eſſet, rectè ex ipſa militia inſigne aliquod ſibi proprium efficiebat, ac proinde abjecto velo, aut calatho, galeam ad ſui capitis operimentum adhibuit.

[*e*] Regis Ezechiæ laudi vertitur, quod ſerpentem æneum tandem confringes, ejus cultum ad ea uſque tempora apud Hebræos retentum ſuſtulerit. Reg. IV. cap. 28. *Ipſe diſſipavit excelſa & contrivit ſtatuas, & ſuccidit lucos, confregitque ſerpentem æneum, quod fecerat Moyſes: ſiquidem uſque ad illud tempus filii Iſrael adolebant ei incenſum.*

[*f*] Lib. 1. contr. Hæreſ.: Ophitarum meminerunt quoque ante Epiphanium S. Irenæus lib. 1. cap. 34. Sed Tertullianum audire præſtat, qui in de Præſcript. c. 47. hæc de Ophitis habet: *Serpentem magnificant in tantum, ut illum etiam ipſi Chriſto præferant: Ipſe enim, inquiunt, ſcientiæ boni, & mali originem dedit: Hujus animadvertens potentiam, & majeſtatem Moyſes, inquiunt, æreum poſuit ſerpentem, & quicunque ipſum aſpexerunt, ſanitatem conſecuti ſunt: Ipſe, ajunt, præterea Chriſtus in Evangelio ſuo imitatur ipſius ſerpentis ſacram poteſtatem dicendo: Sicut Moyſes exaltavit &c.*

exempla, quorum initium ducit Draco ille ſacris libris (a) celebratus, quem vivum Babylonii adorabant: Ægyptios autem divinam ſerpentibus tribuiſſe naturam, quos ſuos Genios affirmabant, tum Philo teſtatur, cujus verba ſuperioribus notis recitavimus, tum etiam manifeſte oſtendunt eorum nummi, percuſſi ſub Cæſaribus Nerva, Trajano, Hadriano, Pio, aliiſque, in quibus aut Dracones coronati, aut iidem cum caduceo, ſiſtro, ſpica, aut etiam cum venerabili eorum Serapide repræſentantur: At ex his, aliarumque gentium nummis non apud Ægyptios ſolos, verum etiam apud innumeros alios populos Serpentis familiarem cultum fusè, egregièque probavit Ill. Spanhemius (b), cui integram actæ rei laudem ſervantes, nihil ex ejus locuplete penu nummaria nobis excerpimus, vetuſto tantum lapide (c) (quod noſtri inſtituti eſt) rem amplius ipſam illuſtraſſe contenti.

At quæ, inquies, ratio fuerit, ut Genii alterutra modo humana, modo ſerpentis ſpecie conſtare crederentur? Latet quidem cauſſa, quam nulli veterum tradidere, conjectare tamen poſſumus, dum ex rerum diverſitate, quibus Genii præerant, diverſam eorum formam deducere liceat: Itaque Perſonis, ac præterea Civitatibus, Coloniis, Collegiis, aliiſque id genus, quæ hominum cœtu componebantur, jam illud paſſim obſervabimus, Genios plerumque humanam formam præferre; quaſi pro majori rerum dignitate, earum quoque Geniis præſtantior ſpecies deberetur: Pro locis vero, aliiſque rebus ſenſu, rationeque carentibus jam videas frequentius Genios ſerpentis formam obtinere (d). Quâ quidem conjecturâ de Serpente Capuani Anaglyphi, qui tandiù Fabretti, Mabillonii, Mazochii præclariſſima ingenia exercuit (e), *Theatri Genium* eum fuiſſe veriùs pronunciabimus.

 Atque

[a] Ita Daniel. cap. 14. habetur: *Erat Draco magnus in loco illo, & colebant eum Babylonii, & dixit Rex Danieli: Ecce nunc non potes dicere, quia iſte non ſit Deus vivens: adora ergo eum.*

[b] De Præſt. Numiſm. Diſſert. 3. pag. 185. & ſeqq. edit. Elſevir. 1671.

[c] Donius claſ. 1. num. 59. pag. 16.

CARPVS AVG. L.
PALLANTIANVS
SANCTIS
DRACONIBVS
D. D.

ubi Cl. Gorius incertus primùm, an eos Cereris Dracones, vel Æſculapio, aut Hyſeæ ſacros eſſe putet, demum pro Geniis locorum veriſimilius intelligendos arbitratur, quod & certum deinde ex eodem lapide ſtatuit pag. 44.: Facit ad rem omnino Propertii verſus lib. 4. eleg. 8.

Lanuvium annoſi vetus eſt tutela Draconis.

[d] Virgilius poſt elegantem colubri, qui Ænææ apparuit deſcriptionem ita ſubdit Æn. v. 95.

Incertus Genium ne loci, famulum ne Parentis
Eſſe putet .....

nullus enim (ita etiam Servius ibid.) *locus ſine Genio, qui per anguem plerumque oſtenditur: Perſius:*

Pinge duos angues, pueri, ſacer eſt locus, extra
Meiite .....

[e] Dum de hoc rudi Antiquitatis monumento loqui adhuc non pigeat, vulgavit illud prior Paſchalis, dein Mabillonius Itin. Ital. pag. 103. tandem Fabrettus Inſcr. ant. pag. 78.; ac miſſo Paſchale, hi quidem ſerpentem inter alia ſimulacra in marmore expreſſum pro Genio acceperunt, præeunte etiam inſcriptione ſupra ipſum ſerpentem extante: *Genius Theatri*: Verùm Mazochius in Camp. Amphit. pag. 158. fruſtra in eo ſerpente Theatri Genium quæri putat, quem veriùs in Sacrifici, qui proximè ſerpentem antecedit, effigie repræſentatum contendit: Certum id ſibi ſuadet ex eadem, quam Genii præferre ſolent effigie, quæ cum Sacrifico illo rectè convenit, quem ipſum Genium eſſe eadem inſcriptio indicat, quæ ab eo incipiens in ſequentis ſerpentis ſimulacrum deſinit: At nimis ſibi fortaſſe blanditum Mazochium putaverim, dum rem demonſtraſſe putat: etenim leve illud videri poteſt, quod inſcriptio a ſacrifico initium faciat, quaſi illi indicando ſuperpoſita; nam cum extrema Anaglyphi pars lateralis, ubi ſerpentem Marmorarius locavit, non ita in ſerpentis ſpatio pateret, ut ſeparatas ab aliis ſimulacris binas illas dictiones capere poſſet, hinc fieri potuit, ut ab interiore altera ſacrifici imagine dictiones ipſæ, quæ ad ſerpentem referuntur, inſculpi cœperint: Præterea non ea ſacrifici effigies ſeminudum exhibet, neque calathum vertice oſtendit, quæ, ut alibi diximus, Geniorum præcipuè ſunt notæ: At quid moror? Anaglyphum alterum Capuano propè ſimile habet Sponius *Recerch. d'Antiq. Diſſert. 29. pag. 479.* In eo tres Nymphæ Fontinales mediæ ſtant inter erectum Serpentem a dextra, & Sacrificum libantem a ſiniſtra: quid ſibi vellet ſerpens, haud curioſiùs quærendum ſibi duxit Sponius: at Fabrettus eo ſerpente ſalubritatem aquarum indicatam ait Diſſ. 11. De Aq. & Aquæd. pag. 99. Rem demum acu tetigit doctiſſimus Gorius, qui in Doniano lapide cl. 1. num. 126. cujus hæc ſunt verba:

DEMETRIVS C. N. S. EX VISO
HVIC LOCO TVTELA POSVIT.

cum illud obſervaſſet, *Tutelæ* nomine Genios ipſos plerumque appellari, eoſque anguium figura a Veteribus exprimi ſolitos, id tum aliis exemplis, tum etiam ex Sponiano Anaglypho confirmat, ubi ſerpentem pro Genio accipiendum ſtatuit. Vides igitur, an jure in Capuano Anaglypho Sacrificus ille, qui in Sponiano pariter adſtat, Genius eſſe poſſit, qui ſua demum Serpentis forma utrobique a Sacrifico omnino diſtinctus habetur: At cum ſemel Mazochius a ſui Anaglyphi Serpente Genium [quem VV.CC. Mabillonius, & Fabrettus certum voluere] abjudicaſſet, ne otiosè ſculptus putaretur, jam ad vetuſtas Capuæ origines oſtentandas, aut veriſimiliùs, ut ejus aſpectu homines ab urinis, aliiſque immittendis ſordibus deterrerentur, appoſitum arbitratur:

Atque hæc de Geniis ex Ethnicorum diſciplina, inſtitutis, ſuperſtitione diſſeruiſſe ſit ſatis: Quid de illis ex ſanæ Religionis Canonibus ſentiendum ſit, ſatius erit ex uno Davide didiciſſe, qui breviter ita edixit: *Omnes Dii Gentium dæmonia (a)*, quàm ex vetuſtis aliquot Eccleſiæ Patribus, qui Davidicæ ſententiæ (qua omnis ejus rei veritas abſolutiſſimè continetur) plura a recta fide aberrantia de Geniis aſtruxere (*b*): Illud tamen, quod antea Plato de Geniis docuerat, ac poſtmodum Chriſtiani Patres confirmarunt, experientia ipſa ſatis probatum ſemper fuit, Divinationum, Præſtigiarumque, Magorum denique, Sagarumque artem omnem, ac poteſtatem Genios hos, ſeu Dæmones auctores, ac magiſtros habere: Quod cum ita ſit, ad eam, quæ Beneventanis vulgò exprobrari ſolet, veneficiorum infamiam abolendam deveniam. Scio, mihi cum ſolo fortaſſe hominum vulgo rem eſſe; docti ſiquidem, ac cordati quique ſub omni cælo fabulam, ac rumorem riſere ſemper: Intererit tamen a Beneventana Urbe, cujus gloriæ laboramus, omnem abeſſe notam, quam licet ſola falſitas invexerit, præjudicatæ tamen opiniones nonnunquam fovere ſolent: Noſtræ itaque Urbis vitio, an calamitati tribuitur, vigere in ejus agro *Nuceam* arborem, ſub qua nefarii ſagarum tum noſtratum, tum externarum nocturni conventus, ludi etiam, choreæ, ac convivia agitentur; præterea Aniculis quibuſdam Urbem vexari ſolitam,

..... *Carminibus quæ verſant atque venenis*
Humanos animos .....

eaſque *nudis pedibus paſſoque capillo* noctu per domos vagari & ..... *ſimul ac vaga luna decorum*
Protulit os, tunc oſſa legant, herbaſque nocentes (c)

Hujuſce rei rumor a ſeptimo ſæculo initium habuiſſe videtur, tum cum Langobardis dominantibus ſuperſtitiones aliquæ adhuc Beneventi ſervarentur: Harum cauſſa ſive illa fuerit, quòd antiquæ gentilitatis nondum radices omnes initio, cum Evangelica lux noſtris oris affulſit, penitus evulſæ fuerint, ſive veriùs (ut alibi fuſius dicam) quòd ex Langobardorum moribus, (quorum ſatis recens tum Chriſtianæ Fidei profeſſio, tum Beneventani Ducatus inſtitutio) ejuſmodi labes in Beneventanam Urbem irrepſerit, aureum Viperæ ſimulacrum ſui Ducis exemplo obſervabant ea ætate Beneventani, quibus etiam illud ſolenne erat, ut ſub quadam arbore, quam ſacram habebant, ſuperſtitioſos ludos certis quibuſdam ritibus inſtitutos celebrarent: ac primùm quidem in illius Viperæ cultu ſuperſtitem adhuc vetuſtæ Geniorum Religionis imago quædam agnoſci poteſt; in Viperis enim, ut in Serpentibus olim cæteris, etiam *Bonos Genios* adeſſe notat *Servius in Georg.* 3. 417., nec profecto, niſi in eo aureo Viperæ ſimulacro divini aliquid ineſſe, ſibique opem ex illo, tutelamque præſtari poſſe putaſſent Langobardi, retinendæ ejuſdem Religionis tam ſtudioſi fuiſſent: ſed de hac re jam plura ſuperiùs: Ex iis vero ludis, qui ſub ea arbore ſuperſtitioſo ritu celebrabantur manifeſtam jam vides originem vulgaris illius opinionis, qua ſacrilegam arborem nefariis Sagarum coitionibus infamem, adhuc in Beneventano agro extare creditum ſit.

Utrámque ſuperſtitionem tum aurei Viperæ ſimulacri (ex quo conflato calix ad ſacra Chriſtianæ Fidei myſteria peragenda extructus fuit), tum ludorum illorum, exectâ radicitùs arbore, flammiſque combuſta, eodem ſeptimo ſæculo ſuſtulit S. Barbatus Beneventanus Civis, ac deinde Epiſcopus, incaſſum apoſtolico ejus zelo primùm adverſante, tandem obſequuto Grimoaldo I. Langobardorum Beneventi Duce, deinde Italiæ Rege: Res ſatis nota ex vetuſtis ejuſdem S. Barbati actis, quæ a Bollandi Sociis exibentur ad diem XIX. Februarii, & autographa aſſervantur in Bibliotheca Metropolitana. Utramque, inquam, ſuperſtitionem ſuſtulit S. Barbatus, at non item ſublata ſimul, quæ vulgarium hominum mentes pervaſerat opinio, ſub

bitratur: at novum hoc de ſerpente judicium alii viderint: illud mihi mirum, tantam uni Serpenti aut religionis, aut terroris a ſummo viro tributum ad ſervandam loci munditiem, quantum obtinere non potuiſſe putaverit, nec cum ſua haſta Dianam, nec cum ſuo fulmine Jovem, in eodem Anaglypho ſimul cum Sacrifico, ac Serpente inſculptos.

[*a*] Pſalm. 95. 5.

[*b*] Plures ſunt præclariſſimi Chriſtiani Patres ſecundi, & tertii ſæculi, qui in ea opinione fuerunt, quam etiam ſcriptis tradidere; ejuſmodi Genios ex iis Angelis fuiſſe procreatos, qui ad hominum cuſtodiam a Deo delecti, mox a Principe Dœmone terræ dominatore pellecti, ex mulierum congreſſu hanc Geniorum ſobolem, mediam ex diverſæ naturæ parentibus naturam ſortitam ſuſceperunt: qui error ex pravo intellectu loci Geneſeos cap. VI. manavit. Ita præter Philon. de Gigant. Joſephum Antiquit. lib. I. cap. 4. planè ſenſerunt Athenagoras orat. pro Chriſtian. Clemens Alexand. ſtrom. 3. Tertullianus de Veland. Virgin. cap. 2. Origenes contra Celſ. lib. V. 12. S. Cyprianus de Vanit. Idolor. Lactantius Div. Inſtit. l. 2. 14.

[*c*] Utar Horatii verſibus in *Gratidiam Veneficam Neapolitanam* Serm. lib. I. ſat. 8. edit. Venet. 1549. cum notis Acron. Porphyr. aliorumque.

ſub eadem adhuc arbore, quæ Dæmonum operâ iterum germinaſſet, clam ab indigenis, adveniſque Sagis veteres ludos celebrari, veneficiorumque omnium diſciplinas exerceri.

Et ſane poſtquam inter Carolum Galliæ Regem cognomento *Magnum*, ac Grimoaldum III. Beneventi Langobardorum Principem ſub ejuſdem ſæculi exitum bellum icto fœdere quieviſſet, fors fuit, ut Boum peſtis in Galliis graſſari cœperit: ex ea re ſtatim rumor in vulgus ſparſus fuit; Grimoaldum veterem Caroli hoſtem tranſmiſiſſe veneficos homines cum pulvere, quem ſpargerent per campos, montes, prata, & fontes, huncque pulverem bobus mortem inferre: Multi, qui hujuſmodi veneficii accuſabantur, fuerunt comprehenſi, & cum ſe talem habere, & ſpargere pulverem faſſi fuerint, partim affixi tabulis in flumen projecti, necatique: Horum confeſſio, ac ſupplicium rei fidem confirmabat apud omnes, quibus tandem abſurdiſſimam eſſe oſtendit S. Agobardus Lugdunenſis Epiſcopus (a); edito enim libello falſum id eſſe probavit, quod nuſquam humanis viribus, etiam Dæmonum ope ſuffultis patrari poſſet, atque ab Gallorum mentibus eam adverſus Beneventanos opinionem amoliri pergens, non illud etiam rationi conſonum ſubdit, *unde talis pulvis fieri poſſet, de quo ſoli Boves morerentur, aut quomodo portari poſſet per tam latiſſimas regiones, quas ſuperſpargere pulveribus homines non poſſent, nec ſi Beneventani viri, & fœminæ, ſenes & juvenes cum ternis carris pulvere carricatis egreſſi de regione fuiſſent*: Eos, qui id faſſi fuerant, juſto Dei judicio a Diabolo ſeductos docet, ut ipſi contra ſe eſſent teſtes fallaces ad mortem: Dolet poſtremò Agobardus tantâ tunc mortales ſtultitia oppreſſos, ut Chriſtiani earum rerum fidem tam facile admitterent, quas nunquam antea quiſquam poterat ſuadere Paganis: Vides igitur, quàm vetuſta, quibuſque eventibus apud diſſitarum etiam nationum vulgus confirmata de Beneventanorum veneficiis opinio: ſed jamdiù S. Agobardo debemus, quod nulla mercede poſtulatus Patronus, non ulli neceſſitudini, aut partium ſtudio, ſed uni veritati ſerviens Beneventanos a falſo vulgi rumore, quo veneficiorum inſimulabantur, non tàm ſtrenuè, quam feliciter vindicaverit.

Quod vero *Nuceam arborem* ſpectat, fruſtra eam poſt decem ſæcula quæſiſſe erit, niſi in vulgi mente adhuc conſitam dicamus; itaut de ea ſatis congruè uſurpare jam poſſimus, quæ de C. Marii Quercu in Agro Arpinate ajebat Cicero (b): *Quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur, niſi fortè Athenæ ſempiternam in arce Oleam tenere potuerunt, aut quod Homericus Ulyſſes Deli ſe proceram, & teneram Palmam vidiſſe dixit, hodie monſtrant eandem, multaque alia multis locis diutiùs commemoratione manent, quam natura ſtare potuerunt*.

Sed de falſo, quod Beneventanis impingi ſolet, ſuperſtitionum crimine alia, quibus res conficietur, in ſequenti Diſſertatione opportuniùs afferemus.

DISSER-

[a] Bibliot. Patrum tom. XIV. edit. Lugduni 1677. Inter opera S. Agobardi liber *de Grandine*, & *Tonitruis* inſcriptus, ubi is *Magos Tempeſtarios* inanes, ac commentitios eſſe probat, in eaque ſiſtit omnium penè Patrum, ac Theologorum ſententia, nullo pacto videri homines ex diſſitis locis in certam regionem Dæmonis opera coire poſſe, aut etiam clauſas privatorum domos, & cubicula penetrare, quod tantùm læſa a Dæmone, perturbatâque eorum phantaſia fieri contingit: ut docuit S. Auguſtinus, aut quiſquis ille ſit; auctor operis de Spiritu, & anima cap. 28. relatus in can. Epiſcopi 26. qu. 5. quem locum, ſi cui libet, adire poteſt, ac præterea Canonum XIV. ejuſd. quæſtionis, ubi de hac re præclarè, ac fusè agitur: Non enim præſentis inſtituti eſt, ut id a nobis heic diſceptetur, quibus ſatis fuit, ſolo facti veritate propoſita Beneventanos ab hujuſmodi veneficiorum calumnia, aut rumore vindicaſſe.

[b] De Legibus lib. I. cap. I.

DISSERTATIO III.

De Tempore, quo primùm Beneventi ſuſcepta eſt Chriſtiana Fides.

ELICIOREM materiam lætiore calamo tandem aggredior: poſtea enim quam inter Idololatriæ fæces, numinum monſtra, ſuperſtitionumque inſanias verſari diù contigit, ad veram demum Religionem, cujus triumphatrix Gloria illorum everſione, ſubſtratris veluti hoſtium ſpoliis, auguſtior ſe extulit, ſermonem convertam: De tempore itaque agendum mihi nunc erit, quo veteribus Beneventanis Chriſtianæ Religionis illuxere primordia; atque ea quidem de re illuſtrior quàm hactenus, ſubindeque rebus aliis, Vetus Beneventum videri geſtiens, optaret ſanè præcipuum hoc decus certis potius, luculentiſque rerum geſtarum monumentis, quam conjecturis comprobare: At nullam ex antiquis literatis lapidibus opem nobis adfuturam ſperamus, quorum ſubſidio cetera pene omnia, quæ hoc volumine continentur, exequi datum fuit: Enimvero qui apud nos extant Veterum Chriſtianorum lapides (de quibus poſthac ſeparatim agetur) cum ſeræ admodum Chriſtianæ Ætatis manifeſti ſint fœtus, nihil, quod de prioribus, quæ heic quærimus, ſæculis, certum, atque opportunum ſtatuamus, ſuppeditant: Veriſimilibus igitur conjecturis, traditionibuſque plerunque utendum erit, quæ profecto (ut doctiſſimus Archiepiſcopus Petrus de Marca ſatis rectè obſervabat (*a*)) non evertendæ, ſed omninò retinendæ erunt, præcipuè cum in Eccleſia Romana, ac toto in Orbe Chriſtiano jam olim receptæ fuerint; adeout non egeamus prava illa diligentia, quam adhibuerunt illi, qui etiam falſis, atque confictis ſub nomine Veterum Auctorum monumentis vetuſtatem Chriſtianæ Religionis ſibi arrogare nituntur.

Ab Apoſtolorum itaquæ ævo, immo & ipſius Apoſtolorum Principis miniſterio, prædicationeque Evangelicæ legis lucem Benevento affulſiſſe memoriæ proditum eſt; non exiguus vero eorum, qui tunc Chriſto nomen dediſſent, numerus fuiſſe ex eo probatur, quod naſcentis tum primùm Beneventanæ Eccleſiæ Epiſcopum conſtitui mox oportuerit, juxta morem illum, quem in ſingulis Urbibus ad fidem recens converſis ſervatum docet S. Epiphanius (*b*), in quibus non continuò Epiſcopalis ſedes erigebatur, niſi fidelium, ſacrorumque Miniſtrorum copia haberetur: Primum autem Beneventi Epiſcopum, contra quàm hactenus creditum vulgò fuerit, S. Marcianum Martyrem diſcipulum S. Petri, Civibus ſuis prorſus ignaris patefecit nuper Franciſcus Pacca Archiepiſcopus in Encyclica Epiſtola, quam ad Paſtorale Patriæ ſuæ munus evectus de more conſcripſit; cauſſam, cur a recepta ſententia receſſiſſet, hanc mihi humiliter ſciſcitanti benignè reddidit, quod ſcilicet in Uſuardo S. Sophiæ in Bibliotheca Vaticana aſſervato, cui x. aut xi. ſæculi antiquitas tribuitur, hæc in menſe Junio aliquando ſe legiſſe meminerit: *Beneventi S. Marciani Epiſcopi, & Martyris diſcipuli S. Petri*: At, fateor, non id mihi ſtatim perſuadere potui, quod ex dubiæ fidei monumento vix veriſimile conjectare ſinit perpetuum apud omnes ejus rei ſilentium: quis enim credat, cum longo tempore Eccleſia S. Sophiæ ejus Codicis quotidiana pene lectione uti debuiſſet, atque adeo vulgatum apud omnes Beneventanos S. Marciani primi Epiſcopi nomen jam fuiſſet, ejus tamen rei ita periiſſe memoriam, ut nullum vel leve veſtigium ad poſteros permeaverit.

Donec igitur meliora afferantur, tutius mihi erit communem illam, vetuſtiſſimamque ſequi

[*a*] In Epiſtola ad Henricum Valeſium, quæ eſt Diſſertatio ultima poſt Tractatum *de Concord. Sacerd. & Imper. edit. Roboreti* 1742. cui titulus: *De Tempore, quo primum in Galliis ſuſcepta eſt Chriſti Fides*: Queritur ibi eruditus Archiepiſcopus de ipſo Valeſio, aliiſque recentioribus, quod facile conceſſiſſe viderentur Gregorio Turonenſi ſcribenti *ſub Aurelio Antonino viſa primum in Galliis Martyria, Dei Religione trans Alpes ſerius ſuſcepta*: Contrarium ipſe probat, initiumque Chriſtianæ Fidei in univerſa Gallia ab ipſis Apoſtolis repetendum oſtendit.

[*b*] S. Epiphanius Hæreſi 79. *Præsbyteris, & Diaconibus in primis opus erat: a quibus videlicet ambobus Eccleſiaſtica negotia adminiſtrari poſſunt: ubi nondum Epiſcopatu dignus aliquis occurrebat, nullus eo loco poſitus eſt Epiſcopus, at ubi & neceſſitas poſtulabat, nec eorum, qui Epiſcopatu digni erant, copia deerat, ibi Epiſcopi conſtituti.*

qui traditionem pluribus non mediocris notæ probatam Scriptoribus, quæ S. Photinum primum Beneventi Episcopum a S. Petro ordinatum fuisse testatur: Et sane traditiones omnes, quæ ab remotissimis usque sæculis de ejusmodi re per manus veluti mandatæ ad nos pervenere, in dubium revocare, intemperantioris critices licentia illa esset, qua acerrima ingenia singularis potius eruditionis cupidine, quam veritatis studio illecta, abuti solent: Jam quod Italiam spectat, cum pleræque in ea illustres Urbes (a) non de suscepta solum, in ipsis Christianæ Religionis primordiis, Christi fide, verum etiam de constitutis sibi eodem tempore Episcopis adeo glorientur, non invidenda certe iis erit ejusmodi gloria, quam diuturna tuetur possessio; quod si certum adhuc desideretur monumentum, stabit profecto pro justæ ejusdem possessionis titulo tum S. Petri, tum S. Pauli in easdem regiones adventus, ac diuturna commoratio: Ac de Paulo quidem non solum testatam rem faciunt Acta Apostolorum, sed divina plane fide credendam exhibent: De Petro autem, nemo sanæ mentis, ne dicam mediocris ingenii, qui a limine Ecclesiasticæ antiquitatis monumenta salutavit, id contenderit, quandoquidem veterum, gravissimorumque Scriptorum consensus, quicquid Salmasio multo, sed tamen irrito conatu laboratum contra fuerit (b) binas illas Reip. Christianæ funestissimas faces, Lutherum videlicet, ac Calvinum ad rei gestæ veritatem fatendam coegerit (c): quod cum ita sit, nihil profecto verius, certiusque affirmari potest, quàm Petrum in eo itinere, quo ter (d) Cistiberina Italia sibi fuit peragranda, illustrioribus saltem locis, quà pertransisse oportuit, Evangelii prædicandi munere non sine felici successu omnino fuisse functum (e). Fateor quidem, plurima tum in quædam eorumdem Episcoporum Acta, quæ circumferuntur, tum in ipsas Traditiones commenta irrepsisse, at non ea profecto illius rei veritati officient, qua in plerisque Cistiberinæ Italiæ Urbibus, ipsius Petri prædicatione ac labore, Christi Fidem susceptam fuisse constat: Ac, quod Beneventum attinet, sincerior fortasse, quia cæteris simplicior ad posteros ejus rei traditio pervasit, dum de suo primo Episcopo Photino, ac de Petri in sua mænia adventu nihil magnificum, ac quadam miraculorum pompa illustre jactat, eo dumtaxat contenta, ut eundem Photinum primum sibi ab eodem Petro Episcopum constitutum velit: Cur autem Beneventi & Christi Fidem prædicasse, & in florentissima Urbe Episcopum (de cujus nomine, an Photinus fuerit, an Marcianus, vel quocumque is demum nomine vocaretur, non certo) qui ad fidem jam recens conversos confirmaret, regeretque, aliosque convertendos curaret, constituisse non debuit Petrus? qui cum ter terrestri itinere (quod verisimilius mihi fit) Cistiberinam Italiam, ter quoque Beneventum, (quæ rectâ ex Hierosolymis Romam venientibus, ex eaque illuc redeuntibus via fuit) invisere opus habuit, itaut nullum, ut eò diverteret, novi itineris laborem perferre debuerit: Cæterum non obscuri, contemptique nominis tum Beneventum erat, quin potius inter Cistiberinarum regionum Urbes præclarissima, neque ipsa etiam longo terrarum spatio ab Urbe remota; Hinc utrâque de caussa, cum Petrus Romæ sibi sedem constituisset, pari quidem studio curare debuit, ut tum in Urbem ipsam, tum in finitimas regiones, illustrioresque earum Urbes, Evangelii prædicatio effunderetur, quod non solum per suos discipulos, verum etiam per se ipsum præstitisse S. Epiphanius testatur (f).

Quid vero caussæ fuerit, ut post Photinum ipsum, (qui prior ab Apostolo Petro Beneventi Episcopus ordinatus, Beneventani Episcopatus Religionisque Christianæ in eam Urbem invectæ fundamenta jecit) nullius subinde Episcopi usque ad tertii sæculi exitum, non dicam acta, sed

[a] Non Beneventani solum Photinum sibi Episcopum ab Apostolo Petro constitutum affirmant, sed constans quoque Neapolitanorum de Aspreno, Capuanorum de Prisco, Svessanorum de Sisinnio &c. Episcopis in eadem loca ab eodem Apostolo ordinatis est opinio: *De certis locis* (sunt verba Card. Baronii ad ann. 44. num. 27.) *ad quæ Petrus Romam veniens divertit, nobilia in bis remanserunt antiquitatis vestigia, sed traditione potius, quam scriptura firmata.*

[b] Salmasius in Apparatu de Primatu Papæ.

[c] Martinus Lutherus tom. 2. pag. 66. Jo. Calvinus Institut. l.4. cap.16. §.23.

[d] Bis Romam adventasse Petrum satis constat; Primum sub Claudio, cujus edicto, quo Judæi Urbe excedere jussi fuissent, rediit is Hierosolymam, ubi cum cæteris Apostolis Concilium celebravit: sed Claudio defuncto iterum Romam petiit, ubi demum sub Nerone Martyrium accepit.

[e] S. Dionysius Corinthius apud Eusebium lib. 2. cap. 23. de utroque Apostolo hæc habet: *Ambo simul adventantes, & per omnem Italiam simul docentes....*

[f] *S. Epiphanius Hæresi 27. cum non sibi constare dicat, an S. Clemens* superstite adhuc Petro ordinatus fuerit Episcopus Romanus, affirmare tamen id videtur hac ratione: *Quod poterat viventibus adhuc Apostolis Petro scilicet, & Paulo, Episcopi alii subrogari, quod iidem illi, prædicandi Evangelii gratia, in alias Urbes, regionesque profectionem susciperent, carere autem Episcopo Roma non posset.*

ſed ipſum nudum nomen in Beneventanæ Eccleſiæ Faſtis occurrat: & ſane mirum id cuipiam fortaſſe videbitur, cum ne illud quidem in mentem venire queat, aut ex hoc trium pene ſæculorum ſilentio ea omnia labefactari, quæ de S. Petri in noſtram Urbem adventu, prædicationeque, ejuſque diſcipuli Photini ordinatione optimis conjecturis ſuperius ſtatuta ſunt, aut potius vix orta exaruiſſe ſtatim Beneventi Fidei germina, quæ Petrus, Photinuſque plantaſſent; itaut hoc demum veteribus Beneventanis ſummo vitio verti poſſit, quod ſuſceptam ſemel Chriſtianam Religionem mox perire in ſua Urbe paſſi ſint, aut certe quibuſque barbaris nationibus rudiores, obſtinatioreſque trium fere ſæculorum ſpatio, nunquam aures, animumque Evangelicis Præconibus accommodarint; quæ cum nemo facile ſibi perſuaſerit, imo nullum vel eadem leviter ſuſpicandi argumentum appareat, non equidem turbare nos debet tam diuturnum ſacræ antiquitatis ſilentium, cujus etiam ſatis veriſimilis cauſſa præſto eſſe videtur.

Rariſſima ubique eſſe Eccleſiaſtica priorum ſæculorum monumenta, reſque Chriſtianorum per eam ætatem geſtas magna ex parte intercidiſſe nemo ignorat: ſive quod priores Chriſtiani parum literas callerent, aut non curarent res ſuas in tabulas referre, ſive quod ſævientibus tum in Chriſtianam Religionem Ethnicis Principibus, ſe, ſuaſque res, ſi ſcriptis mandaſſent, vulgari pertimeſcerent: Illud autem omnino certum conſtat, poſtrema ſimul, atque omnium, quæ Eccleſiam vexarunt, Diocletiani perſecutione tum in Chriſtianorum vitam, tum in ſacros Codices immani furore ſævitum; ea enim infenſiſſimi Chriſtianæ Religionis hoſtis mens erat, ut extinctis, atque ad internecionem uſque conſumptis Chriſtianis univerſis, omnes quoque Codices, ſcriptaque monumenta igne abſumerentur, ut vel hoc pacto cum ipſis Chriſtianis & nomen, & Religionis memoria omnino deperiret: Chriſtiani itaque multi vel ex uno eo capite, quod Codices tradere nollent, ſæviſſimis cruciati tormentis martyrio affecti fuere: Horum omnium memoriam una die Romana Eccleſia etiamnum celebrat (*a*), legitimamque martyrii eam fuiſſe cauſam ſtatim poſt perſecutionem ipſam agnovit Concilium Cirthenſe Diocletiano VIII., & Maximiano VII. Coſ. nempe ann. 303. in Africa celebratum, ubi ſecundus Tigiſitanus Epiſcopus ita fatur: *Quid ergo facturi ſumus de martyribus, quia non tradiderunt, ideo, & coronati ſunt?* Eadem acta Cirthenſia ſummatim recitantur ab Optato Milevitano contra Parmen. lib.1.; inſigne vero eorumdem fragmentum nobis ſervavit S. Auguſtinus cujus partem, quæ ad rem noſtram facit, utpote longiuſculam in ſubjectam notam (*b*) rejiciendam cenſui. Cum igitur per omnes Provincias, earumque Urbes, oppida, vicos, Codices Chriſtianorum omnes conquirendos, comburendoſque publicis edictis juberetur, factum inde fuit, ut maxima illorum copia peſſum ierit; cum enim alios Ethnici in Chriſtianorum domibus, aut cryptis, aut ſacris ædibus ſervatos inveniſſent, alios etiam Chriſtiani ipſi tormentorum vi, metuve devicti tradidiſſent, *Traditores*, ut ex dicto Concilio Cirthenſi liquet, proinde appellati, pauci admodum, vel etiam nulli alicubi (ut de Benevento affirmandum erit) reliqui fuere Codices ad Chriſtianos pertinentes, qui impiorum manus, indictaſque flammas effugerint.

At cum domeſticis monumentis caremus, adeſt tamen, quod alienæ diligentiæ Eccleſia Beneventana debeat, ne omnes ſuorum Chriſtianorum res inter offuſiſſimas prioris ætatis tenebras omnino conſepultæ deperierint: Habemus enim, labente primo Chriſti ſæculo S. Piatum, ſeu Piatonem Beneventi floruiſſe, qui claro genere ortus, eximia tamen ſanctitate, Chriſtianæque Fidei dilatandæ zelo clarior, Romam adiens, Sanctoque Dionyſio in Gallias proficiſcenti cum aliis comes adjunctus, Tornaci, quam ſibi Galliæ Urbem, ejuſque finitimam regionem elegit, adeo felici ſucceſſu Evangelium prædicavit, ut Tornacenſium Apoſtolus jure dictus, etiamnum in ea Eccleſia ſumma veneratione colatur: Beneventum S. Piati Patriam fuiſſe affirmat locuples, optimæque fidei teſtis Sanctus Fulbertus Carnotenſis Epiſcopus, qui Rythmico carmine (*c*) ſatis fuſe, ac luculenter ejus res geſtas exequitur.

Ac de

[*a*] Martyrolog. Rom. die 2. Januar. *Romæ commeratio plurimorum Sanctorum Martyrum, qui ſpreto Diocletiani Imp. edicto, quo tradi ſacri codices jubebantur, potius corpora carnificibus, quam ſancta dare canibus maluerunt.*

[*b*] S. Auguſtinus contra Creſconium lib.3. cap. 26. & 27. ex Actis Concilii Cirthenſis hæc inter alia plura recitat: *Secundus Marino dixit: Dicitur & te tradidiſſe: Marinus reſpondit: Dedi Pollo chartbulas, nam Codices mei ſalvi ſunt: Secundus dixit: Tranſi una parte. Secundus Donato Calamenſi dixit: Dicitur te tradidiſſe: Donatus reſpondit: Dedi codices medicinales: Secundus dixit: Tranſi una parte: Et alio loco Secundus Victori a Ruſicate dixit: Dicitur te tradidiſſe quatuor Evangelia: Victor reſpondit: Valentinianus curator fuit, ipſe me coegit, ut mitterem illa in ignem &c.*

[*c*] Extat hoc carmen inter opp. S. Fulberti t. XVIII. Bibliot. Patr. edit. Lugdun. ann. 1677. ubi poſt Epiſtolas,

Ac de Piati patria nemini dubium eſſe poteſt; an vero ejuſdem ætas in primi ſæculi fine ſit conſignanda, non æque certum facit ejuſdem Fulberti auctoritas, qui eum, ut ex carmine conſtat, ſub Maximiano paſſum poſtremò aſſeruit: nec ſecus Romanum Martyrologium, quod ſub die I. Octobris, poſtquam a S. Dionyſii ſociis illum abjudicat, ac S. Quintino comitem adſcribit, eâdem Maximiani perſecutione coronatum commemorat: an igitur in eo falſus fuerit S. Fulbertus, quod pro Quintino Dionyſium ſubſtituerit? vix puto: nam Piatum Dionyſii ſocium præter Fulbertum, commemorat quoque Martyrologium Ægyptiacum in ſhedis Antonii Caraccioli, ac Martyrologium Molani ſecundæ editionis (*a*) hiſce verbis: *Tornaci S. Piatonis Presbyteri, qui cum B. Dionyſio ejuſque ſociis abiit de Roma, & Gallias prædicationis cauſa petiit, ac poſtea conſummato martyrio migravit ad Dominum*: Rem denique ita ſe habuiſſe perſuaſum fuit Petro de Natalibus l. IX. cap. XI.: Hinc, cum in laudatis Martyrologiis martyrii tempus non fuerit deſignatum, quod tamen facile ex Dionyſii ætate intelligi poterat, vel memoriæ lapſum in Fulberto agnoſcere debemus, vel in ejus carmine mendum irrepſiſſe, ut pro Trajano (ſub quo Dionyſii martyrium conſignat Card. Baronius ad an. 109. n. 38) Maximianus ſcriptus habeatur: neque enim in ipſo Dionyſio erraſſe potuit Fulbertus, qui plura in Carmine addidit, quæ nonniſi Areopagitæ convenire, eumdemque omnino demonſtrare videantur.

Utut autem de S. Piati Beneventani civis, Tornacenſiumqne Apoſtoli ætate aliis judicare libeat, illud tamen omnino certum conſtat longo ante partam Eccleſiæ pacem, dominantibus adhuc Idololatris Principibus, Chriſtianam Religonem jamdiu Beneventi receptam; nam, qui ex Martyrologii Romani fide S. Piatum ſeriùs floruiſſe contenderit, haud tamen is negabit, illum a pueritia (quod Fulbertus ſpeciatim meminit) Chriſtiana Fide fuiſſe imbutum; quod ſi in ea re vel ſuos parentes, aut quoſvis alios Magiſtros, ut par eſt, ei dederimus, magnam certe priorum ſæculorum partem habebimus, Chriſtianis viris, qui Beneventi extarent, jam ſatis illuſtrem; cur vero Beneventi nòn extarent Chriſtiani, ubi poſt Photini ordinationem a S. Petro factam, aliorum (quorum dumtaxat nomina nobis invidit antiquitas) Epiſcoporum electiones peragi conſuebant? cujus plane rei optimæ, quæ etiamnum ſuppetunt conjecturæ, erunt mihi modo proferendæ.

Celeberrimum ſane eſt non in unius Beneventanæ Eccleſiæ Faſtis, ſed totò Chriſtiano Orbe, omniumque ſæculorum memoria commendatum S. JANUARII Beneventani Epiſcopi nomen, qui in Diocletiani perſecutione ſanguinem ſemel effundens, adhuc in eo redivivus admirabile Fidei teſtimonium reddere pergit: Ex hoc autem noſtro Sanctiſſimo Epiſcopo primum illud pro certo ſtatuendum erit, nullatenus Beneventanis expectatum tempus, quo ſub Chriſtianis Principibus, quam veram demum agnoviſſent, ſuſcepiſſentque, Chriſti Fidem non impune ſolum, ſed ſummi quoque honoris cauſſa profiterentur: Jamdiu enim, ut dixi, ſub Ethnicis Principibus, iiſque etiam in Chriſtianos furentibus palam Chriſtianam Religionem ſectabantur; itaut tantum abfuit, ut, poſt Sancti Januarii martyrium, cum quo Feſtus ejuſdem Beneventanæ Eccleſiæ Diaconus, & Deſiderius Lector ſimul coronati ſunt, ab eadem Religione perterrefacti

P deſci-

ſtolas, & ſermones, ejuſdem quoque Proſas, & Verſus invenies, inter quos S. Piati carmen, ſeu hymnus, cujus verba heic recitare non piget,

In Tellure Beneventi, clarus ortus Patribus, Inſignis Mundo Piatus, ſacris fultus moribus. (pro *fultus*, legendum puto *fulſit*)

Mox Puer Chriſtum ſequendo admirandis niſibus inſignis, Poſt adultus vilipendit vanam Mundi gloriam, De ſuis nil reſervans præter veſtem ſimplicem.

Sed quæcumque poſſidebat dans fomentis Pauperum, neſcius Romam pergit jam vir extans, illic & conjungitur Dionyſio, ſuiſque Sanctis Conſodalibus.

Sic in cœtum tantorum virorum lumen viget additus Dionyſio, bis profectis prædicare Chriſtum Genti Gallicæ.

Tornacum verſus Piatus ſe direxit inclytus, cum Pariſium iret Beatus Dionyſius.

Tornaco ergo diffundendo latè ſancti Verbi ſemina, Chriſto convertit virorum terdena millia.

Præter parvos & ſecundi ſexus turbam maximam Chriſticolum genuinis inter hæc coruſcans virtutum miraculis.

Edomabat parcitate duras vires corporis, ut frangendo roboratus, hoſti non ſuccumberet, & illum debellaret fortiter.

At Cæſar Maximianus, ut Piati hauſit famam virulentis auribus, comprehendi juſſit Eum ad necandum protinus.

Utque fama eſt, ille militare promptus, atque vinci neſcius, nexus vicit, flagra vicit, & omnes impetus.

Decollatur namque tandem, læto cœtu Martyrum, Palmam geſſit laureatus, ad Cæli Palatium.

Dumque gleba conderetur glorioſi corpus Martyris, fuſus odor eſt ſuperni circumcirca nectaris.

Ne quid Mundus hæſitaret de ſalute ſpiritus, cujus caro tunc probabat, hunc regnare cælitus.

[*a*] Franciſcus de Aſte in not. ad Martyrolog. Rom. ſub die I. Octobris.

defciverint, ut potius, ne Chriftianorum Res quid detrimenti caperet, novum fibi Epifcopum mox eligendum curaverint: Theophilus is fuit (a). S. Januarii fucceffor, cujus tempore, Licinio Maxentioque Romanum Imperium in Italia moderantibus, dirè adhuc Chriftianorum res vexabantur: fed & S. Januarium Epifcopum alios deceffores Epifcopos habuiffe vix erit dubitandum: cum enim is, Idololatria adhuc dominante, imo fervente in Chriftianos perfecutione, Epifcopatum Beneventanum adminiftrarit, ad quem nonnifi fub tertii fæculi exitum electus videtur, neque verò omnia, quæ de eo extant Acta primum Beneventi Epifcopum fuiffe tradant, nihil profecto vetat, quin longe ante ejus ætatem, & Chrifti fidem Beneventanos amplexos, & fuos Benevento fuiffe antea Epifcopos credamus, quorum nomina, atque acta ex fuperius allata, vel quavis alia de caufa modo defiderantur.

Sed ad eandem rem uberius, certiufque comprobandam alia quoque argumenta in medium afferre præftat, quæ ejufdem S. Januarii Epifcopatus nobis opportune fuppeditat: Horum caput illud effe fateor, Sanctum nempe martyrem nedum Beneventi Epifcopum, verum etiam Civem fuiffe: Natale S. Januarii folum, five naturalem Patriam Beneventum univerfa agnovit antiquitas; at ex tam diuturna poffeffione pluribus titulis etiam comprobata Beneventanos exturbare Neapolitani conati funt; quibus etiam, qui blandiretur inter alios inventus eft Ughellus, cui amplius libuit ftemma Januariæ gentis, quæ hodie fummo loco Neapoli floret, S. Januario Epifcopo Beneventano affictum exhibere (b): non filuere tamen Beneventani; quam ob rem inter utriufque partis literatos viros lis exarfit; nam fuperiore fæculo Vipera, ac Bilocta ornatiffimi Patritii, doctique viri cum Caracciolo, & Tutino eruditis Neapolitanis ftrenue decertarunt; noftro vero hoc fæculo progrediente etiam pro Beneventanis *enfe armatus* prodiit Nicaftrus Epifcopus Claudiopolitanus, in cujus opere pro eruditi fæculi genio accuratiorem rerum, orationis, monumentorumque delectum defideraveris, cui tamen pretium feciffe videtur Nicolaus Carminius Falco [nunc Sanctæ Severinæ Archiepifcopus], qui edita anno 1713. Sancti Januarii Hiftoria, Neapolitanorum, Neapolitanæque Januariæ Gentis clariffimæ cauffam poftremò ita egit, ut præter ridicula plura, quæ paffim habet, putidiffima commenta ex antiquiffimis monumentis *divinitus, nec fine miraculo*, ut ait, *fibi uni tandem compertis nobis obtrudat*: Sed quod attinet, meum heic erit (quandoquidem pro re nata id pertractare contingit) rei ipfius momenta in medium afferre, non omnia tamen, fed tutiora, ac graviora, atque ab aliis nondum obfervata, quæ fimul omnia unam, vel alteram paginam vix implebunt; nam in optima cauffa levibus quibufdam, incertæque fidei argumentis uti fupervacaneum erit, neque lectorem plus æquo gravari decet, cui ea dumtaxat expofuiffe fatis eft, quibus is rectum de ejufmodi re judicium ferre poffit.

Primum itaque erit argumentum illud, quod ex Gente Januaria, quæ prioribus fæculis Beneventi floruit, S. Januarium Beneventi Epifcopum omnino progenitum nobis demonftrat: ejufmodi argumentum viris doctis fatis probari video, ut de alicujus viri patria recte definiri queat; ac ne a re propofita longius digrediar, fatis erit eruditi Equitis Oliverii judicium attendiffe, qui cum inter marmora Pifaurenfia *Terentiam Philufam* n. 117. inveniffet, *de Terentia gente* Pifauri olim extante non modo certum pronunciat, fed etiam fuam fententiam *mirifice confirmari* ait, *qua S. Terentium Pifaurenfium Patronum, quem apocrypha ejufdem martyris acta Pannonum fuiffe tradunt, non folum martyrio, fed etiam natione vere Pifaurenfem fuiffe ftatuit*: At ex eo amplius Beneventanis argumentum iftud favere omnino debet, quod ii non ex unius, vel alterius lapidis fide Januariæ Gentis inter fuas extantis monumenta repetant, fed ad octo ufque lapides fuperftites adhuc numerant, primi vel alterius fæculi ætatem ferentes, qui Januarios præferunt haud mediocris in Beneventana civitate loci viros mulierefque: non heic lapides iftos afferendos cenfui, ne diutius lectorem morer, cui promptum erit in Thefauro huic volumini adjecto, perlegere: fcio eodem omnino argumento Neapolitanos aliquando ufos, qui ex vetuftis lapidibus fuos æque Januarios oftentare conantur: fed paris argumenti non eadem vis, atque ratio, quæ folis ineft Beneventanis lapidibus; nam, ut mittam dicere de Neapolitanorum lapidum fide, cum fexcentos pene Januarios ex totius Europæ Urbibus, ac univerfo pene orbe, antiquorum lapidum teftimonio collegerit Falconius (c), ita profecto Neapolis, ut aliarum Urbium, ubi Januarios

[a] Theophilum Beneventanum Epifcopum initio quarti fæculi floruiffe manifeftum eft ex Actis Lateranenfis Concilii, fub Melchiade Papa celebrati an. 313. ubi is interfuit; de quo Optatus Milevit. adverf. Parmen. l. 1.

[b] Tom. VIII. Ital. Sac. edit. Roman. an. 1662.

[c] Cui bono Falconius Januariorum omnium, quotquot antiqui lapides habent, cenfum inftituere laboraverit, non fatis video: An ut S. Januarium Neapolitanum civem fuiffe probet? quàm ineptum ejufmodi fit argumentum, fuperius demonftravimus? An Januariæ familiæ ornamento? quippe quæ olim ubique gentium propagata conftitit: at nullum exinde decus, quod fæpe,

nuarios floruisse jam constat, Januarius Civis censeri posset; non ulli autem earum Urbium id hactenus in mentem venit ut Januarium Civem sibi vindicet, quod si unquam contenderent, eodem

sæpe, ut fit, ex propagatione ipsa vilescit, innumeris Januariis libertinæ conditionis, aut ex plebis fæce nobis patefactis: An demum, ut in illustrandis, quos omnes exhibet, Januariorum lapidibus eruditionem ostentet? Ita scilicet: A Tarraconensi lapide orditur (nam Geographorum more ab Hispania in reliquas Europæ regiones progreditur) quem sic exhibet lib. Geneaol. della famiglia di S. Gennaro cap. 13.

Q. AELIO IANVARIO . . .
P ROC. HEREDITAT. . . . XX
PROC. CHOSDROE . . . . REG
SYRIAE. COELES. . . . . YRI
AD . . . VECT. ILLYRIC. PRAES
PROV. HISP. CITE
RIORIS TARR. PRAE
SIDI PROV. TING. PRAE
SIDI PROV MAV. . . . . RITA

An autem literæ illæ, quæ ex utroque latere solitariæ sunt, quæque cum dictionibus linearum, quibus respondent, coire omnino debent, ut easdem dictiones perficiant, Quadratarii, vel Falconii lusus fuerit, non liquet; certe apud Gruter. pag. 346. num. 1. unde lapis descriptus, nihil ejusmodi occurrit: ipsum tamen Falconium audire præstat. *Benchè non possa congetturarsi, da chi gli fosse inalzato un tal marmo, se non se da Tarraconesi, nulla però di manco chi non vede dagli orrevolissimi posti, che egli* (Q. Elio Januario) *dall' Impero Romano ottenne, il gran talento che ebbe per sostenere cariche così vaste, tutte ad un tratto?* Absit, ut Falconio credamus, munera omnia, quæ cuique in veteribus inscriptionibus tribuuntur, uno eodemque tempore administrata: At quid de muneribus ipsis Falconius? *E che quella proccureria delle Redità, non bagatella, o di poco decoro, ma qualche gran cosa (anche perchè prima scritta) dovette essere:* Imo quia primo loco scripta primum ad posteriora munera fuisse gradum satis docent tum aliorum lapidum sexcenta exempla, tum muneris ipsius conditio, quod Falconius magnum quid fuisse suspicatus in eo adhuc laudandus videtur, quod ingenue nescire fateatur, quod quilibet e trivio docere eum potuisset, Procuratores nempe Hæreditatum, seu *Vicesimæ Hæreditatum* (ut omnino lapis habet illo duplici xx. eidem lineæ dictionibus e latere respondenti) in omnibus Provinciis olim fuisse, unde magnus Fisco reditus proveniebat; quorum præter leg. 1. Cod. De Usur. Rei Jud. & leg. 32. D. De Jur. fisc. frequens in antiquis lapidibus occurrit mentio: Utinam vero Falconius ipse, qui protritam rem ignorabat, a cæteris difficilioribus explicandis abstinuisset; nisi fortasse leviorum scientiam despiciens, se in maximis tantum versatum probare voluerit: sic itaque pergit: *Egli fu Cristiano, e visse intorno al* DC. *della nostra salute: ciocchè chiaramente si vede, perchè ebbe per Clientolo appo il Romano soglio (come ancora si costumava a' suoi tempi) Cosdroe Re di Persia: fu questi amico, e confederato de' Romani, ma irritato dall' Imp. Maurizio . . . . .* At quid adhuc moror nugacissimas hasce Falconii nugas: facile Falconio fucum fecisse potuit illud CHOSDROE tertiæ lineæ, atque in eo Regem Persarum sibi videre visus, ita ejus nomine perterrefactus extitit, ut ridicula omnia, atque ineptissima illuc derivare potius, quàm Regem Chosroën, quem solum sciret, iratum e lapide eiicere voluerit; sed is eiiciendus erat omnino, qui per summam injuriam lapidem invaserat: Sic igitur in Gruteriana, editione lapidem emendandum censeo, ut pro *Chosdroe*, quod corrupte legitur, non aliud, quam Provinciæ Romanæ nomen illic scriptum fuerit, quæ *Osrhoene* Dioni, *Osdroene* Appiano appellatur, Regio Syriæ, in Mesopotamiæ confinio, quæ inter 40. Præsidiales Imperii Orientalis Provincias recensetur a Panvinio (de Imp. Rom. pag. 900.), in eaque P. Elius Januarius, ut in cæteris, quæ in lapide sequuntur, Provinciis primum Magistratum gessit, itaut neque is circa sexcentesimum æræ Chr. annum vixerit, eo scilicet tempore, quo omnes fere Provinciæ in lapide numeratæ jamdiu a Romano Imperio defecerant, neque Rex Chosroës de Stillicidiis, aut de Fidei-commisso apud *Solium Romanum*, seu ad Tribunal *Prætoris Peregrini* agere judicio debebat, ut ipse Elii Januarii Cliens esset, ille verò ipsius Procurator deligeretur; neque tandem, ut Falconius ajebat Januarium Christianum dicere liceat.

Falconianæ eruditionis specimen hoc dedisse sufficiat; quam melius mirari subit in ejus lapidis explicatione, quem ad S Januarium ipsum refert. Sic igitur Falconius lib. 3. cap. 1. *In un marmo di porfido nericante si osserva cavata una bella Croce; di S. Gennaro reliquie furon locate da S. Silvestro: ve le posò egli nella Consecrazione che fece in Napoli della Chiesa di S. Gio. Maggiore: Ivi, dico, fu detto marmo antichissimo il nome, e cognome del Santo vi fu scolpito . . . . . Il nome del Santo, come ancor nelle sue antiche Medaglie si legge, è quel* SCS IAN, *cioè S. Januarius, a cui col nome di* FAUSTO *Napoli viene raccomandata: egli è questo appuntino:*

E OMNIGENVM REX AITOR
STS IAN
PARTENOPEM ÆGE FAVSÆ

De

eodem omnino pacto, quo modo Neapolitani, sibi inaniter blandiri judicarentur: stabit igitur pro solis Beneventanis argumentum, quibus, cum S. Januarium Episcopum nemo denegare ausit, ut Civem quoque probare possint, optime favet cum ipsa (ut mox videbimus) Episcopali dignitate juncta simul plura ipsa, quæ diximus pervetustis lapidibus consignata Januariæ gentis monumenta; His addam quoque, quod rem omnino conficere videtur, insigne alterum, ac omnium præclarissimum monumentum ex Ecclesiæ Beneventanæ Fastis optima fide depromptum, in quibus ante medium sæculum quartum, cujus plane sæculi initio S. Januarius Episcopus, & Martyr extitit, adhuc S. Januarius alter Episcopus, & Confessor floruit, de quo in Differt. IV. plura a me dicta invenies: An vero ex Januaria gente Neapolitana, suis omnino neglectis civibus, posteriorem hunc Januarium adhuc sibi Episcopum accersere Beneventani voluerint? Non id certe Neapolitani sibi tribuunt, qui, dummodo priorem sibi vendicent, posteriorem Januarium Beneventanis libenter concedunt: at cum liberales in altero videri volunt, alterum vel nolentes coguntur amittere: Ex hoc enim Januario altero, quem Beneventanum Civem Neapolitani omnino admittunt, quique a priore vix quadraginta annorum spatio remotus fuit, jam tuto affirmari poterit, non solum Januariam Gentem satis illustrem Beneventi extitisse, verum etiam posteriorem hunc Januarium, tum prioris Gentilis sui meritis, tum suis virtutibus satis probatum, ad Episcopale Patriæ munus a suis Civibus electum fuisse.

Sed & argumentum alterum ad probandam Januarii Patriam satis luculentum suppeditare nobis videntur ejus Martyris Acta, quæ aliis omnibus, quæ hactenus circumferebantur, antiquitate, ac sinceritate præstantia, nuper Bononiæ inventa, nunc primum vulgavit V. C. Alex. Mazochius in calce tom. I. Comment. in Kalend. Neapol.: multa in hisce actis absunt, quæ vel nimis admiranda, vel minus verisimilia in aliis legi consueta, virorum doctorum judicio non immerito reprehendebantur, adeout, cæteris neglectis, hæc eadem tandem esse sincera, ac primigenia S. Januarii Acta, *antiquitate, breviloquentia, simplicitate, nec non gravitate se mirifice commendantia* recte Mazochius pronunciaverit: sed & in hisce actis, de quibus nunc demum in lucem erutis tantopere sibi gratulantur Neapolitani, desiderandum ipsis modo est, quod ex Apocryphis, seu interpolatis aliis, ad S. Januarium sibi civem vindicandum, suppetere posse arbitrabantur (*a*). At, quod nostra interest, Matrem S. Januarii eadem acta [qui-

De nomine, seu cognomine *Fausti*, quod S. Januario Falconius ex hoc lapide attribuit, somnia sunt, nam dum monumenta omnia de ea re silent, illud *Fauste* adverbii loco scriptum fuit: quis vero Falconio concedet illud STS IAN. ad S. Januarium referri, & non potius ad S. Johannem, in cujus Æde lapis adhuc asservatur? Unde demum Falconio comperta fuit antiquitas, usu︎sque lapidis? Ab ipsomet libenter audimus, qui æreæ ejus monumenti Tabulæ sic subscribit: *Au tres fort celebre, au tres fort glorieuse S. Janvier pour avoir fait connoitre a l'Auteur Falcon que cette memoire fia de la dedication du Temple de S. Jean avec le reliques de luy, le mesme Auteur cette marque eternelle de connoisance*: Cœlitus itaque accepit Falconius lapidis antiquitatem, atque usum; & ne res tanta in profanum vulgus effunderetur, gallico sermone testatum voluit; at præter revelationem Falconio soli factam, majus illud obstupebimus miraculum, quo lapis, qui XII. aut serioris ævi fœtus est, tam cito senescere potuit, ut quatuordecim sæculorum ætatem modo ferre cogatur, imo & ante ipsam Ecclesiam S. Johannis Majoris natus statuatur, quæ nonnisi medio sæculo VI. a Vincentio Episcopo (ut Cl. Mazochius in Præf. Kalend. probat) primùm edificata fuit.

[a] In postrema sectione Actorum S. Januarii, quæ Baronius vulgavit de translatione corporis ejusdem Martyris (quam circa an. 432. sub S. Joanne I. Neapolitano Episcopo consignandam putat Mazochius) hæc habentur. *Postea vero quieto jam tempore (i. e. sub Christianis Principibus pace Ecclesiæ reddita) venerabiles Episcopi una cum omnibus ex genere beatiss. Martyris Januarii, cum Plebe Dei sancta, cum hymnis, & laudibus corpus ejus tollentes juxta Neapolim transtulerunt*: qui autem ex genere beatissimi Martyris memorantur, nonnisi ex Urbe Neapoli, quò sacrum corpus transferendum erat, ad eam translationrm celebrandam confluxisse contendebant Neapolitani, quasi quod pari modo non item illud verum esse queat, ut Benevento, quò celebrandæ translationis fama ex locorum propinquitate mox pervadere poterat, illuc concedere facile potuerint; eoque vel magis, quo Acta ipsa non unum, sed plures Episcopos fuisse designent, qui eam translationem curassent, adeout præter Neapolitanum, Beneventanum quoque, atque alios ejusdem Regionis Antistites, si hisce actis fides habenda esset, præsentes sane fuisse verisimile videatur: At cum ex Baronianis Actis utraque pars eam rem ad se traheret, jam Mazochiana Acta, solennem formulam *neutri* manifeste pronunciant, Nullum enim illorum hominum, qui ex genere S. Januarii ad eam translationem convenerint, vestigium in hisce actis apparet, quorum verba ita se habent. *Postea vero quieto jam tempore venerabilis Episcopus una cum plebe Dei sancta cum hymnis, & laudibus tollentes juxta Neapolim transtulerunt, & posuerunt in Basilica, ubi nunc requiescit*: quæ cum ita sint, videant Neapolitani, ne de aliorum actorum, vel potius de suorum hominum mala fide juste redargui possint, qui in iis actis ea verba (nullo tamen, ut a me ostensum est, suæ caussæ emolumento) ad-

[quibus illa , quæ a Card. Baronio vulgata fuere , omnino consonant] Beneventi degentem , ibique sancto fine quievisse præclare testantur *(a)* : Ex quo fit , universam S. Januarii familiam Beneventi consedisse: Quid enim? an tunc primum , cum S. Januarius Beneventanum Episcopatum adeptus fuit , eò quoque illius Mater , cum reliquis agnatis commigrasse putanda erit? Nunquid Neapoli Urbe persecutionum experte , vel cum vitæ discrimine , vel non sine gravissimis incommodis aliis Christianam Religionem profiteretur , aut tanta fortasse rei familiaris , qua se substentaret , premeretur angustiâ , ut Mater filium Episcopum longe a patriis laribus sequeretur? At pudet jam absurda hæc tantum commemorasse , quæ nec sanæ mentis quisque sibi audienda permiserit : Dum igitur certo constat , Beneventanam Urbem Matri S. Januarii domicilium præstitisse , cum eaque reliquam familiam ibidem suos habuisse lares verisimile omnino sit , jam illud sequitur , ut , cum non ullæ aliæ nisi ineptissimæ subsint caussæ , domicilium ad solam originem , qua communis Januariæ Gentis Beneventum Patria erat, referendum esse videatur .

Quæ tandem de caussa [quod postremo loco invictissimum omnium mihi argumentum seposui] non suorum civium aliquem , qui in Cleri censum adscriptus esset , constituendum sibi Episcopum curassent Beneventani? Notissima sane est , quæ tum maxime vigebat , Ecclesiæ disciplina , ut in singulis Urbibus , ubi Episcopales sedes constitutæ essent , Episcopus ipse , qui in defuncti locum succederet , nonnisi ex ejusdem Ecclesiæ Clero esset omnino eligendus : Plures vetustissimæ ejusmodi disciplinæ testes habentur Summorum Pontificum , qui ineunte sæculo v. floruerunt , decretales Epistolæ , ut Zosimi , Hilarii , Cælestini I. Leonis Magni *(b)* : sed præstabit ætatem , de qua agimus propiùs attingere , cum nimirum disciplinam hanc servari magis interesse videretur : Hinc , ut alia exempla prætaream , Julius PP. in ea ad Orientales epistola , quam S. Athanasius Apologiæ II. intexuit *(c)* perspicuè demonstrat , Arianos tum ex aliis , tum præsertim ex eo capite gravissime in Ecclesiæ leges peccasse , quod Georgium , qui nec Alexandrinus civis , nec illius Ecclesiæ Clero adscriptus esset in Athanasii locum præfecissent : *Ubi* [inquit] *istiusmodi Ecclesiasticus Canon , aut traditio Apostolica , immittere Georgium peregrinum , & externum hominem , nec Alexandriæ baptizatum , neque Plebi cognitum , neque postulatum a Presbyteris* *(d)* : Ex quibus Julii verbis non modo illud discimus nefas tum fuisse extra Cleri gremium loci Episcopum aliunde adsciscere , verum etiam disciplinam illam , qua Sacerdos , vel Diaconus propriæ Ecclesiæ præficiendus erat , ex Apostolica traditione promanasse, Ecclesiasticis vero Canonibus fuisse confirmatam : nec profecto secus se habere res debuit ; cum enim in Episcopi electione Plebis præsentiam testimoniumque adhiberi oporteret , ut inter alios præclarissime testatur S. Cyprianus *(e)* , quonam pacto peregrini externique hominis virtutes perspectas habere Plebs poterat , ut verum , rectumque de eo testimonium ferre posset , maxime cum Idololatria vigente , persecutionibusque exardescentibus nulla , aut rara admodum inter diversarum Urbium Christianos erant commercia , quibus,

adsuenda curarunt : Dixi tantùm de actis antiquis , nam fabulas Emanuelis nescio cujus Monachi Basiliani non moror , quas miraculose compertas , seu potius sub eo nomine confictas Falconius jactitat in Proemio , & tot. lib. 3. : ubi ex hujusmodi actis S. Januarii genus , patriam , distinctaque ætatis , virtutumque serie vitam ab nativitate ad Martyrium commentitiis , ridiculisque narrationibus contexit . Græculi alicujus hunc esse fœtum infimo ævo editum nemo non videt : de quo tamen more suo Falconins ita pronunciat : *L'Autor di tal legenda , come vidi nel fine di essa, fu un tal Emanuele Napoletano Monaco Basiliano del monastero Gazarese di Napoli appunto nel* 500. *di Cristo .*

[a] Actorum sect. 7. hæc sunt : *Mater quoque S. Januarii in civitate Beneventana posita vidit in somnis ante triduo , quod Januarius Episcopus in aera ad Cælum volabat : & cum de somno suo excitaretur & interrogaret , quid vellet esse , subito nuntiatum est ei a quodam , filius Januarius Episcopus pro Dei amore in vincula teneretur ; at illa perterrita prosternens se in oratione reddidit spiritum .*

[b] S. Leo epist.84. cap.6. inter alia statuit , ut Episcopus : *Omnium Clericorum , atque omnium Civium voluntate discussa , ex Præsbyteris ejusdem Ecclesiæ , vel ex Diaconibus optimus eligeretur .*

[c] Habes etiam eamdem Julii PP. epistolam ordine tertiam apud Labbeum Coll. Conc. tom. 2. pag. 527. edit. Venet. ann. 1728.

[d] Rem eandem acriùs subinde inculcat idem Pontifex hisce verbis : *Si enim in culpa fuisset deprehensus Atanasius , non tamen oportuit creationem novi Episcopi ita illegaliter , & præter Ecclesiasticum Canonem fieri , sed in ipsa Ecclesia , & ex ipso sacerdotali ordine , & ex ipso Clero Episcopos Provinciæ constituere , nequaquam autem Apostolorum Canones violare .*

[e] S. Cyprian. lib. 1. epist. 3. edit. Erasm. : *Propter quod diligenter de traditione divina , & apostolica observatione tenendum est , & servandum , quod apud nos quoque , & fere per Provincias universas tenetur , ut ad ordinationes rite celebrandas ad eam Plebem , cui Præpositus ordinatur , Episcopi ejusdem Provinciæ proximi quique conveniant , & Episcopus deligatur Plebe præsente , quæ singulorum vitam plenissima novit , & uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit .*

quibus, ut Persecutorum sævitiam effugerent, satius erat domi se continere, adeout sacros conventus in cryptis, cœmeteriis, aliisque abditis locis, clam, ac vix quidem sibimetipsis noti agere consuescerent.

At quid, inquis, caussæ fuerit, ut contra ejusmodi legem aliquando peccaverint Beneventani, qui medio quinto sæculo S. Tammarum, non Campanum quidem, aut saltem Italum, sed domo Afrum (qui Vandalica persecutione navigio fatiscenti cum sociis impositus ad Campaniæ oras appellens, Christianis virtutibus, vitæque sanctitate conspicuus esse cœpit) Episcopum sibi elegerunt: quin ego ajo non ea solum ætate, qua Christianorum res maxime florebant, verum etiam prioribus tribus sæculis, tum Beneventi, tum alibi, atque in ipsa etiam Romana Ecclesia ab ea lege aliquando fuisse recessum; cujus tamen rei non una esse caussa videbatur; vel quod nemo civium ad pastorale munus subeundum idoneus tum adesset, vel is Episcopus postularetur, qui licet externus homo, diu tamen in eodem loco moratus, ac præterea in Cleri censum adscriptus ceteris digniorem se probasset, vel certe (ut ferè semper accidit) miraculo aliquo, visibili veluti sorte e Cælo delapsa divinitùs probaretur: At nihil hujusmodi in Januarii electione contigisse, in ejus actis omnibus legere est, [nam de commentitiis Græculi Monachi Basiliani, seu Falconii narrationibus acta res est] ut proinde nulla appareat caussa, cur Beneventani eam legem, quam centum quinquaginta pene annorum spatio in novem S. Januarii successoribus, qui omnes Cives fuere ad S. Tammarum usque, adeo religiose servarunt, in S. Januario ipso contemnendam existimarint. Quid vero opus Beneventani tum haberent, ut extra suæ Ecclesiæ Clerum Episcopum sibi quæsisse debuerint, quasi non inter suos, qui digni essent, reperirentur? Aut quid tandem boni ex Neapolitanis sibi poterant polliceri? Utrumque cum demum probaverimus, confecta tandem res erit.

Ac primùm, quod Neapolitanos spectat, ægre postremum hoc argumentum a me tractari fateor, quo eorum gloriæ, quam alioquin multis spectatam nominibus non mirari solum, verum etiam fovere potius, tuerique in animo semper fuit, nonnihil modo detractum videatur: At dum rei ratio postulat, Patriæ, ac veritati erit inserviendum. Quid igitur? an Beneventani Episcopum sibi quæsituri in Neapolitanorum quempiam oculos, mentemque conjecissent? qui fuerit tum Neapolitanæ Ecclesiæ status, atque conditio ex sequioris ævi monumentis (nam ad ejus ævi exempla adversus Beneventanos provocare video Neapolitanos) facile intelligemus: quantum enim, dum Idololatria staret, Christianam Religionem aversatos fuisse Neapolitanos putabimus, qui, exciso jam Idolorum cultu, adhuc ejusdem fuere tenacissimi? Certe quarto labente sæculo non alio, quam *Religiosæ Urbis* nomine Neapolim commendavit Symmachus, atque eo sane nomine, quod perperam ad Christianæ Fidei cultum, vel aliam quampiam causam plerique interpretari conati sunt, nonnisi veteri Ethnicorum Religione, præ aliis Urbibus Neapolim solam excellere notavit Symmachus Christianæ Fidei infensissimus hostis (*a*): quale igitur fuerit Beneventanorum consilium petere sibi Episcopum ex ea Urbe, quæ adeo gravi laborabat infamia, quam omnino id augebat, quod toto trium sæculorum intervallo,

[*a*] Symmachi verba ex lib. 8. epist. 28. hæc sunt: *Quam primum Neapolim, petitu Civium suorum visere studeo: Illic honori Urbis Religiosæ biduum deputabo*: Peregrinus in Camp. Felic. Dissert. 4. prior hunc Symmachi locum observavit, atque ex illius enixissimo in Idololatriam studio, implacabili vero in Christianos odio, Neapolim Ethnicæ Religioni tum addictissimam eo Epitheto denotari ratus, nodum hunc literatis Neapolitanis solvendum reliquit: An vero post Peregrinum solutus unquam fuerit, audire præstat nuperum Histor. Civil. Neap. Scriptorem Peregrino consentientem to. 1. pag. 621. *Tra le città Greche di queste nostre Regioni Napoli certamente fu la più superstiziosa, e la più attaccata agli errori degli Etnici..... Per la gran superstizione de' Napoletani, e per la somma lor venerazione a' Patrj Numi, eziandio dapoichè Costantino diede pace alla Chiesa si penò gran tempo innanzi che il falso culto potesse abolirsi.....* ac postquam rem ipsam laudato Symmachi loco confirmasset, hæc subdit: *Ciascuno sà, che Simmaco fu fiero, ed atroce nemico de' Cristiani: onde chiamando Napoli Città religiosa non poteva a patto veruno intendere della Cristiana Religione, ma solamente rovinando d' ogni parte il Gentilesimo riputò egli Napoli cospicua, e Religiosa per quella falsa Religione, che da lui costantemente si professava..... Camillo Pellegrino lascio a' Letterati Napoletani la cura di scioglere il nodo, che questo passo di Simmaco gli metteva fra le mani: Il nostro accuratissimo Chioccarelli s' impegnò di superarlo, volendo, che Simmaco intendesse dalla Religione Cristiana..... Un Frate Carmelitano Scalzo* (P. Hieronymus a S. Anna Vit. S. Januarii) *a' nostri tempi ha voluto anche egli prendersi questa briga, ma non erano di ciò le sue penne..... ma niun nodo vi sarà, quando si voglia por mente allo stato di allora di questa Città, ed a queste nostre Regioni, dove non si finì di abbattere l' Idolatria fino a' tempi di Arcadio, ed Onorio*: Post horum celebrium Scriptorum sententiam rem recoquere voluit P. Troylus in tom. 4. part. 1. pag. 169. Hist. Neap. dictumque Epitheton ad Neapolitanorum comitatem, hospitalitatemque referendum arbitratus fuit: An vero huic quadret, quod de Religioso altero Auctor Hist. Civ. pronunciavit, alii judicent.

lo, cum tot persecutiones in Christianos exarsissent, nullus Neapolitanorum inventus fuerit, qui Christianæ Fidei veritatem proprio sanguine, vel leviore aliquo supplicio confirmarit.

An vero deteriores Beneventani? vel saltem par fuerit eorum causa? Vicem certe Beneventanis Neapolitani rependent, quod seriùs, quam alibi Idololatriæ radices Beneventi evulsæ fuerint, eamque laudem etiamnum Beneventana Ecclesia canat S. Barbato Episcopo, qui septimo declinante sæculo eam administravit; sed de hac re mox videbimus: Illud interim observasse præstat, præcipuum, ac prope singulare Beneventanæ Ecclesiæ fuisse decus, quod in sui Cleri censu Viros Sanctitate illustres perpetua quadam successione enumeraverit: non hùc solos referam Episcopos, qui pene omnes sanctimonia præclari a S. Januario ad S. Tammarum ex eodem Clero ad Episcopale munus assumpti Ecclesiam ipsam, ac Patriam summopere illustrarunt; supererant enim in ipsa Ecclesia, quos eodem munere satis dignos, acceptus rite sanctitatis honos etiam nunc manifeste declarat: ac ne longius quam par est, extraque Romanæ ætatis fines progrediamur, mitto heic Beneventanos illos Cives sanctitate illustres, quos sexto sæculo ac deinde Beneventana Ecclesia recenset, de quibus consulendus noster Vipera *(a)*: Vix etiam moror vel S. Paulum Beneventanæ Ecclesiæ Diaconum, vel S. Benignum ejusdem Archidiaconum præclarissima quinti sæculi lumina *(b)*: sed ad quartum sæculum, imo ad illius tandem initia rem deducere maxime juvabit, unde & illustriorem, uberioremque segetem, solidioremque nostro argumento vim facile colligere promptum erit: Felicem, fœcundissimamque Martyrum Matrem Beneventanam Ecclesiam tum fuisse constat: Eâdem Diocletiani persecutione, qua S. Januarius coronatus fuit, duodecim Beneventanos Cives, ex eisque quinque sacris initiatos martyrio fuisse decoratos, ipsorum Neapolitanorum fide testatum habemus *(c)*; His adjungendus est S. Stephanus, & ipse in eadem Persecutione Martyr *(d)*: qui tamen si omnes deficerent, nonne Beneventanæ Ecclesiæ, præclarissimos S. Januarii socios, *Festum* inquam Diaconum, & *Desiderium* Lectorem ostendisse sufficiet? Hos tum suo gremio fovebat Beneventana Ecclesia sacrorum ministros, quorum virtus adeo excellebat, ut illos pastorali munere dignissimos vel ex hoc uno abunde probaret, quod martyrio demum coronari digna fuerit.

Atque ex his quidem brevi licet sermone conclusis, satis habet æquus lector, ut quam justa sit Beneventanorum causa, facile judicet. Utinam vero recentiores ipsi Neapolitani non præjudicatis opinionibus, sed potius veritati, imo & Majorum suorum judicio aliquando famulandum sibi esse censerent: non omnia hi viderant momenta hæc, quæ protulimus, adhuc tamen talia sibi suppetere probe noverant, ut Beneventanis non solum hoc decus invidendum esse haud putarent, verum etiam assererent, atque ultrò deferrent: Hinc factum fuit, ut in tot tantisque publicis monumentis, quibus S. Januarii memoriam, laudes, beneficia celebrare ante superioris sæculi ætatem tantopere curarunt, nusquam civem suum (quod omnino promptum erat, imo gratum, atque apprimè honorificum) commemorarint: Certè in vetustis Neapolitanorum Nummis quibus solenne fuit, S. Januarii Episcopi effigiem perpetuò insculpere, nihil tale in eorum inscriptionibus legisse est, quod illorum Civem fuisse ostendat: Apostolum potius Januarium legas in eorum uno, cui hæc græca epigraphes est: Aπόϛο. Iανυαριος *(e)*: Sed neque (quod adhuc observandum mihi duxi) posteaquam Neapolitanos æmulatio tenere cœpit Januarium sibi Civem jactandi, eorum studium fovisse voluit V. C. Mazochius

[*a*] In Catalogo SS. Beneventanorum; quem edidit Neapoli an. 1635.

[*b*] De S. Paulo Beneventanæ Ecclesiæ Diacono, qui S. Æmilii Episcopi sui comes in legatione Innocentii PP. I. ad Arcadium Imp. ob causam S. Jo. Chrysostomi, locupletes testes sunt Palladius, & Theodorus in Dialogo de vita Chrysostomi, ubi sanctitatem illius extollentes illud etiam singulare de eo referunt, quod in eo itinere S. Paulus Apostolus ei apparens ita allocutus sit. *Videte, ut cautè ambuletis, dies enim mali sunt*: Videndus etiam de nostro Paulo Card. Baron. ad CDV.: De S. vero Benigno Beneventanæ Ecclesiæ Archidiacono, qui ad extremum ejusdem sæculi floruit, quod simul cum S. Sophio Episcopo suo, Odoacre Rege Ariano in catholicos furente, Martyrium constanter subierit, præter Martyrologium Anglicum servatum in Anglic. Collegio de Urbe, testatur antiquissimus codex Archivi S. Sophiæ Beneventi in Bibliotheca Vaticana asservatus.

[*c*] Auctor Hist. S. Januarii l. 4. c. v. pag. 365. & Remondini in Hist. Nolana . . . . .

[*d*] De S. Stephano Martyre Beneventano agit Episcopus Cabilonen. in Topographia SS. Martyrum V. B. & noster Chronologus Falco, qui ad an. 1119. ejus corporis simul cum aliis SS. Civium corporibus, quorum locus memoria exciderat, summa Urbis lætitia inventum refert.

[*e*] Cur in eo nummo S. Januarium Martyrem titulo *Apostoli* donare voluerint Neapolitæ divinare nondum potuisse fatetur V. C. Muratorius *Antiq. Med. Ævi Differt.* XXVII. *De Moneta, seu Jure condendi nummos*, ubi vetustos Neapolitarum nummos exhibet pag. 621. At facilè (ni fallor) rei causa patet, si ex ejusdem nummis, aliisque monumentis eximium Neapolitarum erga S. Januarium cultum arguamus, quo factum fuit, ut ea Civitas Martyris præsentia, qui in ejus Lypsanis aderat, in Christianæ pietatis officiis religiosiùs contineri didicisset;

chius Neapolitanæ Eccleſiæ, Neapolitanique Lycei principale ſidus: quid enim? Haud ipſe quidem *in Commentar. ad Kalend.*, neque in *Diſſertatione De Neapolitana Eccleſia ſemper unica*, cum utrobique de S. Januario pluribus, ac pene ex inſtituto agat, Neapolitanum Civem unquam appellat: Quod de ſummo Viro haud mirum, qui (ut de ſe fatetur in Canonicorum Neapolitanorum origine pertractanda) *veritati uni litare ſemper animum inducens ſuum*, de Martyris Patria optimo conſilio tacere ſatis habuit: quo tamen ſilentio populares ſuos de falſa, commentitiiſque monumentis nuper quæſita laude monuiſſe, Beneventanorum verò poſſeſſionem ratam habuiſſe viſus eſt; vel ſaltem utrorumque gratiam, re intacta, tenuiſſe maluit: Sed non ſolo ipſorum omnis ævi Neapolitanorum ſilentio (quod magni habendum fuit) Beneventanorum cauſa juvatur: Adſunt etiam Neapolitanorum teſtimonia, qui demum Beneventum S. Januarii Patriam olim affirmarunt (*a*): Quod ſi ex Martyris corpore, & ſanguine, quæ Neapoli aſſervantur, in Neapolitanorum mentem modo venerit, ut Civem quoque ſuum eſſe credant, caveant ne in Beneventanorum mentem illud veniat, ut Neapolitanis objiciant, *Divino admonitu* (*b*) opus omnino fuiſſe, ut conſummato Martyrio ſacra Lypſana ſibi præriperent: Quid enim? Cum Martyrii locus prope Neapolim fuerit, adeo Chriſtianum ſanguinem erubuiſſent, recentiſque gloriæ, quæ nuſquam eis antea contigerat, ignavi æſtimatores Neapolitani fuiſſent, ut de glorioſiſſimi Civis ſepeliendo corpore divinitus admonendi eſſent? an etiam, ſi modo Civis ille fuiſſet, mox poſt Martyrium in Marciani pago, ſubinde extra Neapolis mœnia tumulandum curaſſent? Obſervantiores certe Beneventani, qui quum ſæc. IX. ſub Principis Siconis auſpiciis Neapolitanos armis ſibi ſubdere molirentur, maximæ Victoriæ laudi duxere, ut illos ſibi tributarios effeciſſe contenti, ſolum S. Januarii corpus (ſatis opima ſpolia) domum reportarent: Aſportatum illud quidem Neapolim rursùs; at dum ſolis Beneventanis S. Januarium Civem jure habere ſinant, habeant modo Neapolitani pretioſiſſimum Theſaurum, quem non ſibi ſolis habent; quandoquidem non unius Neapolis, aut Beneventi, ſed univerſi Regni tutelæ, totius Eccleſiæ decori, ac Fidei Chriſtianæ gloriæ ſervari videatur.

Sed ut tandem inſtitutum iter, a quo paululum, neque abs re omnino divertendum fuit, repetamus, longe ante quarti ſæculi initium Chriſti Fidem Beneventi ſuſceptam ſatis ex eo probatum jam credimus, quod quamplurimi ejus Urbis Cives, quos inter S. Januarium Epiſcopum fuiſſe jam liquet, Chriſtianam Religionem eo tempore profiterentur, imo tanta fidei conſtantia, cæteriſque Chriſtianis virtutibus imbuti eſſent, ut pro Fide eadem ſanguinem, atque vitam profundere non dubitarint.

At damnato jam Idolorum cultu, cum Principum auctoritate Chriſtianæ Religioni pax, honoſque haberi cœpiſſet, quam bene, & feliciter Chriſtianorum res Beneventi deinceps ſe habuerint, ſuperius non obſcure demonſtravimus; ſummam enim ſolicitudinem, quam propria virtute, ſuoque munere ſatis ferventem publica tum quoque fovebat auctoritas, eos Epiſcopos habuiſſe haud erit dubitandum, qui quarto ſæculo ſanctitatis laude etiam illuſtres Beneventanam rexere Eccleſiam, ut ingentem illorum civium numerum, quos avitæ Religioni deditos, Ethnicorumque, quos cum lacte imbibiſſent, erroribus adhuc detentos repeririſſent, ad Chriſti fidem ſectandam perducerent; Præclarum certe hujus rei teſtimonium vel invitus pro Beneventanis ille ipſe Symmachus tulit, a quo paulo ante Neapolitanos ob falſam Religionem celebratos audivimus: Præſtat Viri Cl. (qui ann. 384. Præfecti Urbi munere fungebantur) proferre verba, quæ ex ejus Epiſtolarum auctario epiſt. VI. ad Patrem ita ſe habent: *Primo Neapolim, dehinc brevi intervallo Beneventum me recepi: ibi ſummo cultu omnium plauſuque ſuſceptus, tanto honore celebrabar, ut jam graverer officiis..... Et Urbs cum maxima ſit, ſinguli ejus optimates viſi ſunt mihi Urbe majores, amantes ſui, literarum, morumque mirabiles*: DEUM MAGNA PARS VENERATUR. *Privatam pecuniam pro civitatis ornatu certatim fatigant, nam poſtquam terra movit, nihil pene illis reliqui factum eſt, ſed fractæ opes infractos animos repererunt: per ſe quiſque* operam

ciſſet; præſentemque ejus opem a Veſuvii incendiis probaſſet, unde & Apoſtolus ipſe dici meruerit: An etiam vivens Januarius vicinos Neapolitanos, gentem utique ſuperſtitionis (ut vidimus) tenaciſſimam prædicatione illuſtravit? Sed utrum malis, dum *Apoſtolus* tantùm a Neapolitis antiquis dicitur Januarius, non ibi natum, ſed eò miſſum ſemper judicaveris.

[*a*] Fr. Bernardinus Siculus, qui floruit an. 1496. in Carmine, quod de translatione Corporis S. Januarii e Monaſterio Montis Virginis Neapolim, vernacula lingua lucubravit. Paulus Regius Epiſcopus Vici Equenſis in vita S. Januarii edit. Neap. an. 1592. David. Romæus De Septem Divis Cuſtodibus Urbis Neapolis edit. Neapolit. 1571. Fr. Ægidius Scaglionus Regii coævus &c.

[*b*] Breviarium Romanum, Acta Baroniana, & Jo. Diaconus; quanquam de hoc divino admonitu Acta Mazochiana ſileant, nec niſi ex conjectura illud deducere conetur Mazochius, quod non inviti ei concedimus.

operam boni civis affectat, nox diei jungitur ad laborem: unde nobis summa cura fuit abire ocius, quam volebam, ne aut mihi diù dediti ab opere desiderent, aut eos occupatio geminata distenderet: Pares certe gratias, ac fortasse majores pro officiis erga se impensis hoc multiplici, præclarissimoque encomio, quod posteritati commendavit, Beneventanis reddidit Symmachus; nunc quod attinet, *magnam illorum partem Deum venerari* is affirmat; quibus verbis, (secus ac de Neapolitanis, quorum Urbem *Religiosam* alibi appellabat) nonnisi de Beneventanorum Christiana fide loquutus censeri debet: ac primum si quis ea verba ad falsam Religionem detorquenda velit, haud sane multum Beneventanis detrahet, quorum quum magna pars (ut soli fortasse Symmacho videbatur) Ethnicorum errores adhuc sequeretur; qui reliqui erant, haud certe Athei tum fuisse censendi sunt, sed omnino Christianæ Religioni addicti, quos pro suo veteri in eam odio satis habuit Symmachus silentio præteriisse: Atque hæc quidem præmittere malui, ut quoquo modo ostenderem haud frustra Symmachum mihi testem advocasse: Ceterùm non ita se res habet; aliterque ea verba accipienda sunt, quibus non alia, quàm unius Dei, quem Christiani colebant, Religio fuit indicata: Fateor, nullum Christi expressum certumque vocabulum ex Symmachi calamo eo loco excidisse, sed tamen neque Deos commemorat, quos, si unquam Beneventani pro *magna parte* Idololatræ tum fuissent, Idololatriæ vindici, ac patrono promptum omnino jucundissimumque fuerit, familiari Ethnicorum vocabulo, multitudinis videlicet numero usurpasse: Dei igitur singulari nomine, quem Beneventanorum *magna pars* venerabatur, ipsam Christianam Religionem significabat Symmachus, sed non propalam omnino manifesteque indicare volebat; ut exinde incertum sit, an hominis ingenium miremur, quod adeo doctam calliditatem adhibuisset, vel animum potius indignemur suis erroribus adeo pertinaciter indulgentem: testanda utique inter cæteras Beneventanorum egregias dotes res isthæc ipsi erat, sed tamen, quod invite præstabat, subobscuro quodam, ancipitique sermone exequi studuit: cujus etiam mira brevitate usus, in cæteris rebus alioqui erga Beneventanos effusus a sola Religione commendanda, quæ virtutum omnium, atque laudum caput esse debebat, uno, aut altero verbo, ne eam probare videretur, se expedivit.

Cum vero in alterutram partem Symmachi verba referri possint, jam si magna (inquis) Beneventanorum pars Christianam fidem profiteretur, erant itaque pro minori licet parte qui sub quarti sæculi exitum adhuc Idololatriam sectabantur; hoc enim eodem argumento ipse usus initio fui, ut, si cui suspicari, aut etiam opinari libuisset, de falso numine Symmachum eo loco loquutum, reliquam saltem Beneventanorum partem demonstratam haberem, quæ Christianorum esse debuisset; Ex alterutra parte, alterutrum quoque necessariò consequi fateor; at dum mihi magnam illam Beneventanorum partem Symmacho memoratam, in veri Dei (quod & verisimilius, & gloriosius videri debet) veneratione constitisse concedatur, haud certe grave illud erit, quod ea ætate, quâ Idololatria vires suas nondum omnes amiserat, neque solum in Italiæ Urbibus, sed etiam in ipsa Roma manerent adhuc & Delubra Deorum, & sacrorum Ministri, ipseque Symmachus pro restituendo publico Deorum cultu adeo enixè laboraret, Beneventi etiam superessent, qui nondum ab ejusmodi errore discesserint.

Turbare magis nos debet, quod diutiùs, quam fortasse alibi, is error Beneventi retentus septimo sæculo ita gliscere cœperit, ut magnam loco infamiam creasse visus sit: Ad aureum Viperæ simulacrum, loci veluti Tutelam, thus adoleri consuebat; ingensque arbos, in agro prope Urbem consita, vetusta Religione sacra habebatur, cui, veluti numini, vota persolvi, sacrilegosque exhiberi ludos solenne erat: Utramque tamen pestiferam labem, ut modo dixi, S. Barbatus nondum Episcopus crebris sermonibus, quos plurima a Deo signa confirmabant, delevit omnino, itaut superstitiones omnes, quæ veteris Idololatriæ germina supererant, tum demum Beneventi esse desierint; At si veram ejus rei caussam animadvertamus, vix erit, quod Beneventanis jure queat exprobrari: Distinguenda enim omnino erit a Beneventanis indigenis pars illa novorum civium, Langobardorum nempe soboles, quæ paulo ante septimum ipsum sæculum, firmato ejus Gentis Ducatu, Beneventi consederat: quid autem mali tum in aliis, tum in Religionis rebus in eam Urbem non invexissent Langobardi, qui patrio solo paulo ante egressi, nondum ingenium ad humanitatem, neque ad veram Religionem animum componere satis didicerant: Certe in vetustis S. Barbati Actis, quo ex fonte res tota ad posterorum memoriam manavit, nihil est, quod Beneventanorum vitio vertatur, sed Langobardorum dumtaxat, qui Beneventi manebant, fit mentio, quorum etiam Duci privata quædam aurei Viperæ simulacri veneratio tribui videtur, propterea quod non publico illam loco, aut Æde coli, sed ab ipsis Ducibus in Larario servatam Acta ipsa non semel commemorant: Ac de ejusmodi Viperæ Religione,

gione, ejuſque origine ſuperiùs, quum de Geniis diſſererem, dixiſſe me memini: Ad ſuperſtitioſam Arborem quod attinet, patriam Longobardorum Religionem in ejus cultu facile licebit agnoſcere: Conſtat enim natale Longobardis ſolum Germaniam ejuſmodi religione maxime inſignem fuiſſe: Hanc univerſis Germanis peculiarem attribuit Tacitus, cum de eorum moribus ſcribens: *Cæterum* (inquit) *nec cohibere parietibus Deos, neque in ullam Humani oris ſpeciem aſſimilare ex magnitudine cæleſtium arbitrantur: Lucos, ac nemora conſecrant, Deorumque nominibus appellant ſecretum illud, quod ſola reverentia vident*: Hanc quoque ejus Gentis Religionem tangit, contemnitque Claudiannus de Laud. Stilic. lib. I.

Ut procul Hercyniæ per vaſta ſilentia ſylvæ
Venari tuto liceat, lucoſque vetuſta
Religione truces, & robora numinis inſtar
Barbarici, noſtræ feriant impune ſecures.

ubi quænam fuerint *robora numinis inſtar* docebit Celtarum exemplum, qui, ut Tyrius Maximus refert, *excelſam quercum colebant, & Jovis nomine ſolenniter appellabant* (a): At quid moror? Patriis licet ſedibus longe abſceſſerint Longobardi, patriam tamen Religionem hæſiſſe diu eorum animis præclare liquet ex Luitprandi Langobardorum in Italia Regis lege, quam ad coercendam ſuæ gentis inſanam, quam adhuc ſervabant Religionem, in hæc verba tulit: *qui ad arborem, quam ruſtici Sanctivum vocant, adoraverit, vel incantationes fecerit, componat medietatem pretii ſui in ſacro Palatio*: qua ex lege, quibuſque aliis illuſtrioribus ſequioris ætatis monumentis anteferendâ, quantum per Langobardica ſæcula error ille obtineret, exploratiſſimum omnino fit; ut proinde nonniſi per ſummam injuriam ea de re Beneventani inſimulandi videantur, quam ſolis Langobardis non Beneventi ſolum, ſed per univerſam Italiam manentibus familiarem fuiſſe probavimus; At ne de Langobardis ſuis diu Benevento querendum fuit, nam quos barbaris adhuc moribus imbutos, ſuperſtitionumque ſtudioſos acceperat, mox unius Sanctiſſimi Beneventani civis Barbati opera ad optimam frugem inſtitutos aſpexit, itaut, quæ Urbs ſub ejus Gentis Principatu (cujus inter virtutes alias Pietas deinceps, ac Religio perpetuæ comites, atque adminiſtræ fuerunt) ad ſummum gloriæ, dominationiſque faſtigium pervenit, Langobardis aliquando paruiſſe etiamnunc lætari poſſit.

DISSER-

[a] Arbores ſuperſtitioſo ritu vittis redimere adhuc ſub ſæculi IV. exitum, qui ſupererant Ethnici, pro more habuiſſe diſcimus ex leg. XII. Cod. Theod. de Pagan. data an. 392. ubi inter alia Imppp. Theod. Arcad. & Honor. hæc habent: *Si quis vero mortali opere facta, & ævum paſſura ſimulacra impoſito thure venerabitur, ac ridiculo exemplo metuens, ſubitoque ipſe vel redimita vittis arbore, vel erecta effoſſis ara Ceſpitibus vanas imagines honorare tentaverit, is utpote violatæ Religionis Reus ea domo, ſeu poſſeſſione multabitur.*

DISSERTATIO IV.

De Veteribus Magiſtratibus Urbis Beneventanæ.

N bene, ritèque conſtituta Republica, qualem omnino Coloniarum Romanarum fuiſſe conſtat, quæ (ut ait Gellius *16. 13.*) Principis Reipublicæ quaſi effigies parvæ, ſimulacraque eſſe quædam videbantur, non ſolum leges, ſed legum etiam curatores fuiſſe oportebat: Atque, quum eæ partim ad Religionem, partim vero ad Politiam pertinerent, priorum cura Sacerdotibus, poſteriorum Magiſtratibus mandari conſuevit: Hinc poſt res Sacras Veterum Beneventanorum, de quibus ſuperioribus Diſſertationibus uberrimè egi, ut ad eorumdem Civiles Magiſtratus gradum faciam, & rerum ordo, & inſtituti ratio jam poſtulat: quanta autem in hac re olim fuerit Beneventanæ Urbis dignitas, atque ſplendor, vetuſta, quæ nobis ſunt reliqua, tum numero, tum pretio præclariſſima monumenta declarant: Sed adhuc res ipſa novum, ac planè ſingulare decus ſibi quæſiſſe viſa eſt, quum, C. Cæſare Auguſto ſub *Prætoris* nomine Magiſtratum aliquando Beneventi obeunte, ſummus Urbi, ejuſque Magiſtratibus honos acceſſerit. Id planè certum fide veteris nummi ſtatuiſſe jam licebit, cujus auctoritatem quibuſcunque aliis monumentis, aut Scriptorum teſtimoniis anteferendam diffitebitur nemo, neque alium etiam opportuniorem locum fuiſſe cenſebit, quàm ut heic pro re nata, de ejuſmodi Nummo ſermonem inſtituerem: Ad propoſitam enim materiam omnino pertinet; ad ejus etiam augendam dignitatem màximè intererit, ſi de Beneventanis Magiſtratibus verba facturus, ab eis, honoris ſpecie, capeſſendis Auguſtum non abhorruiſſe in ipſo exordio probaverim.

Nummus itaque æreus eſt in hanc omnino formam, quam ab optimis exemplaribus ab aliis hactenus editis exceptam, iterum, ut vides, ære exprimendam curavi:

Eum prior, quod ſciam, vulgavit P. Harduinus ex Theſauro Nummario D. Foucavlt; ſimillimus alter ſpectabatur olim in Theſauro Farneſiano, niſi ipſum eumdem (ut vir doctus me monuit) eſſe malis, qui ex Cimelio *Foucavlt* inter cæteras eruditi illius viri divitias induſtria multa, atque auro non minori comparatas Farneſiano acceſſit. Ejus Ectypon habetur in Theſauro Morelliano tom. I. in familia Vipſania lit. B, ipſumque præterea exhibet Getſnerus in Imper. Roman. Tab. XXIX. num 14. in Auguſto.

Ac quum in egregio ſingularique monumento verſemur, cujus (ut in aliis id genus magnum aliquid, ac inuſitatum præferentibus evenire ſolet) fides ab eruditis in ſuſpicionem vocari poſſit, ſintque fortaſſe momenta aliqua, quæ alioqui levia, ab intemperantioris tamen critices ingeniis pro graviſſimis habeantur, id mihi primum enitendum erit, ut ab eodem Nummo omnem falſitatis, ſuppoſitioniſque opinionem ſubmoveam, veram deinde illius explicationem producturus.

Non itaque de ſuppoſititio Nummo, ſive recentioris opera luſuque conflato, vel leviter ſuſpicari ſinit eorundem, quos modo memoravi, graviſſimorum Scriptorum auctoritas, ac perſpicacia, qui nummariæ rei, quam ex inſtituto egregiè pertractarunt, peritiſſimi, optimam illius fidem probè agnoſcentes, in ſuos Theſauros retulerunt: neque turbare debet generalis illa, quæ Vaillantii animo quodammodo inſedit, ejus paſſim ſcriptis confirmata ſententia, quod nempe Imperatorum Nummos in Italiæ Coloniis ſignatos vix, ac ne vix quidem reperiri contingat,

ingat, pro pterea quod nullum ejusmodi Coloniis monetæ cudendæ jus fuerit: Falsum enim in hac statuenda sententia Vaillantium ex ipsomet Vaillantio facile demonstrare possum, apud quem earundem Coloniarum Nummos haud semel reperies, quos, aut dissimulavit, aut, ne suæ obessent sententiæ, perperam explicavit; Placet tamen ex iis, quæ a doctissimo Spanhemio observata fuere in De Præst. Numism. Dissert. 6. pag. 554. rem hanc conficere: Et sanè licet jus cudendæ monetæ inter Principatus præcipuè jura ab illius exordio vindicatum fuisset, constat tamen primum, nunquam eodem, quod antea obtinebat, jure Senatum spoliatum fuisse, cujus rei manifesto argumento sunt innumera illa ex ære Numismata, cum perpetuis, ac solennibus sigils illis S.C.; Quod autem Colonias Urbesque alias Rom. Imperio subjectas spectat, jus idem iis servatum æquè probant *tot Nummi ejusmodi, & Coloniarum adhuc superstites cum Cæsarum; quorum ætate percussi, effigie*: quibus addi possunt alii, Duumviros iisdem Coloniis deducendis delectos exhibentes, quos in ipsis Coloniis cusos fuisse omnino dicendum est: At quoniam in plerisque Coloniarum Nummis Inscriptionem illam legi solere notat Spanhemius, qua Augustorum indulgentiæ, ac permissui jus monetæ cudendæ acceptum referebatur, ut in Nummo Patrensis Coloniæ: *Indulgentiæ Augusti moneta impetrata*, & in alio Coloniæ Romulensis: *Perm.D.Aug.Col.Rom.* & demum (ut ceteros prætercam) in alio: *Munic.Ital.Perm.D.Aug.* i.e. *Munic. Ital.Permissu D.Aug.*, jam ex more hoc illud dumtaxat consequetur, antiquum cudendæ monetæ jus penes Colonias, firmato jam Principatu, non fuisse semper integrum, sed ex ipsorum Principum Indulgentia, ac Permissu eo utendi jure ad certum tempus, proque certa causa factam Coloniis potestatem: Quid igitur vetat, saltem certum illud ex nostro Nummo opinari, hanc etiam, quam aliis passim Coloniis concessam constat, Indulgentiam Beneventanæ Coloniæ ab Augusto factam, quam is adeo sui studiosam ingentibus aliis honoribus auxerat: Neque enim ex vindicata ejus Nummi fide eò rem deducere mihi mens est, ut passim, ac pro libito Nummos cudere Beneventanæ Coloniæ licuisset, quasi communia, ac cum ipsis Principibus æqua majestatis jura affectare consuerit, sed nihil tam verum hodie nunc videri potest, quam facile olim esse debuit, ex Honorario Magistratu, quem in Beneventana Colonia gesserat Augustus, curasse Beneventanos, ut quam rem inscriptis lapidibus, aliisque publicis monumentis deprædicare omnino poterant, eandem quoque percussis ex ipsius Augusti Indulgentia Numismatibus adhuc celebrare fategerint, quò facilius apud præsentes, posterosque ejus rei, quam sibi, ut par erat, singulari honori ducebant, perpetuum servare possent monumentum: Atque hæc quidem de optima Nummi fide.

Ad ejus modo interpretationem quod attinet, præstabit jam aliorum sententias antea recensere; siquidem a duobus Viris Clarissimis, Sigeberto scilicet Havercampo, ac Joanne Harduino Nummum explicatum inveni: ac quum prior nihil omnino de Benevento cogitasset, posterioris perspicaciæ debemus, ut verisimiliori interpretatione Nummum ipsum Beneventanæ Coloniæ vindicatus haberetur; cujus certe sententia eò magis verum attigisse probabitur, quo falsa planè, ac prorsus inepta alterius explicatio ostenditur: Havercampus igitur tom. II. Thesauri Morelliani pag. 452. postquam ejus Nummi Epigraphas in hunc modum, explicasset: IMPerator Cæsar Benigno Præfecto: *Caput Cæsaris Augusti nudum*: *Hibero Præfecto*: *Tropæum*: hæc statim adjecit: *Nulla est, unde dignosci queat, ubi locorum æreus hic Nummus cusus sit: Credo tamen in Hispania cusum fuisse propter duas causas: quod inveniam Præfecti titulum in Nummis in Hispania cusis, quodque Victoria, & Tropæum Augusti de Cantabris, & Asturibus debellatis in Nummo exprimi videantur*: At quovis pignore contenderem haud magis motum Havercampum, ut Nummum Hispanicum suspicaretur, quòd in ejus Provinciæ Nummis Præfecti occurrere soleant, quam quod *Hiberi* nomen in postica illius parte inscriptum legerit; nam si de Præfecti titulo agatur, non in Nummis tantum Hispanicis, sed aliarum quoque Provinciarum, præsertim vero Græcarum Urbium, Coloniarumque passim, obvium illum fuisse recte nosse debuit Havercampus: ex *Hiberi* autem nomine seu cognomine, quod, dempta aspiratione, Iberiæ potius, quam alterius Regionis conjecturam suppeditare videtur, haud minus ineptum erit Nummum in Hispania cusum opinari; nam si in illo: *Hibero Præfecto*, quod in postica Nummi parte est, non utique loci (quod esset absurdius) expressa Præfectura, sed personæ nomen, quæ eo munere fungeretur, indicatum dici debet, jam nulla erit, vel levis caussa, cur a privatorum nominibus, aut cognominibus, quæ postrema arbitraria plerunque erant, ad locorum statuendas conjecturas argumentum trahi possit: Tam igitur ad Hispaniam Hiberus Præfectus, qui in nostro Nummo memoratur pertinere debet, quam ridiculum videretur aliquam cum Hispania caussam, rationemque habuisse *Hiberum* illum, qui solo hoc nomine Romanus

manus Conſul cum Julio Sylano Siſenna ſignatur in Faſtis ad an. 113. *(a)* Sed levia iſthæc: Abſurdum omnino illud quod Havercampo excidit, ut in utraque Nummi parte duos Præfectos ſeorſim ſtatueret: Sat enim fuerat unum ſuo loco manifeſtum noviſſe, Hiberum ſcilicet, cui ſi alter unquam in eo munere adfuiſſet Collega, communem etiam inſcriptionis locum, ut munus, habuiſſet. Nullibi enim in Nummis quod ſciam ex una parte unum, ex altera item alterum Præfectum, inſcriptos extare oſtendi poteſt; quæ autem ratio fuerit, ut qui in antica Nummi parte *Benignus* Præfectus ſit, cum Imperatore Cæſare ita copuletur, ut nihil ab eo diverſum in Epigraphe intelligi ſinat: At undenam hujus *Benigni* nomen, quod in univerſa antiquitate vix unquam occurret, in Havercampi mentem veniſſe potuit; quis tandem probabit, ut in illo BEN-BENIGNUS contineri poſſit, contra omnis antiquitatis morem, cui nihil ſolenne magis, quam nomina propria, præſertim quibus nullum prænomen, aut cognomen adderetur, per ſua vocabula integrè expreſſa tum in lapidibus, tum in Nummis inſcribere. Sed jam tædet pluribus Viri docti hallucinationem demonſtrare cui libenter pepercissem, niſi ex falſa atque inepta Havercampi interpretatione, congruentiorem, imo veriorem Harduini interpretatione probari poſſe animadverterem.

Hæc itaque ſunt Harduini *(b)*: *Cuſum in Sicilia certe nullum quoque nummum reperies impreſſo Imperatoris alicujus nomine: Verum id ex alia cauſa factum eſſe non ignoras, quoniam Sicilia videlicet æque ac Italia non Provincia Auguſtorum eſſet, ſed Senatus Populique Romani. Itaque nullo unquam ævo nummis ſuis Italia, Siciliave Cæſarum vultum vel nomen inſculpſit, uno fortaſſis Auguſti excepto, qui æreus eſt mole mediocri è Cimelio D. Foucault, inſcribiturque* IMP CAES..... BEN. PRAE. *capite nudo, ut nunc quidem interpretor: Imp. Cæſar Auguſtus Coloniæ Beneventanæ Præſes, vel forte Prætor: in averſa pagina:* HIBERO PRAEF. *Hibero Præfecto.*

Nolim tamen, ut audito Harduini Interpretis nomine, præpoſterum de interpretatione ipſa ab eruditis aliquot feratur judicium. [c] idque fortaſſe Beneventanis officiat, quod ita eum nummum explicaverit Harduinus: ſed nullum veritati detrimentum præjudicatæ fortaſſe aliquorum opiniones afferre debent; Sano enim æquiſſimoque judicio [ut mihi modo conjectare licet] uſus eſt Harduinus, ut ſuam de eo nummo ſententiam ferret, quam, cum multa ſint, quæ maximopere probent, eruditorum omnium ſuffragio confirmandam haud dubito. Ac primum inſueta quidem res, ſed quæ non ſine exemplo, ut Principes viri, Auguſtique ipſi ſingularium Urbium Magiſtratus obiverint: Prompta enim, atque omnino indubia ejus rei habemus exempla, non ſolum ante, ſed multo magis poſt ipſius Auguſti ævum; Bini apud Vaillantium extant nummi, quorum alter Neronis, ac Druſi Cæſarum in Cæſarea Auguſta Colonia Duumviratum ſignatum exhibet hac quidem epigraphe: *Coloniæ Cæſareæ Auguſtæ Nero Cæſar Druſus Cæſar Duumviri*: alter vero eorundemmet Cæſarum in Carthagine nova Quinquennalitatem memorat in hæc verba: *Nero, & Druſus Cæſares Quinquennales Coloniæ victricis Juliæ novæ Carthaginis (d)* De Hadriano autem Auguſto vulgata ſatis res eſt tum ex Spartiano cap. 19. qui non ſolum eum *apud Neapolim Demarchum, in Patria ſua Quinquennalem, & item Hadriæ quaſi in alia Patria, & Athenis Archontem, verum etiam* per Latina Oppida Dictatorem, & Ædilem, & Duumvirum fuiſſe teſtatur, tum quoque ex antiquo lapide apud Gruter. p. 421. n.1. ubi monumentum illud in L. Julii Aciliani honorem erectum ſignatur eo anno, quo in Conſaburenſi Colonia optimus Imp. Hadrianus Duumviratus honorem ſuſcepit: Atque hi quidem, ut eas Urbes Coloniaſve ſui obſervantiſſimas eo honoris genere amplius decorarent, Auguſti exem-

[a] Hiberi Romani Conſulis verum nomen ex veteri inſcriptione vindicavit Fabrettus cap. 7. pag. 506.: Ut (*inquit*) Ruperti, & Reineſii altercationibus de reformatione cognominis Hiberi in Vibium Varum ep. 34. pag. 224. & 35. pag. 267. intercederet.

[b] In ſpecimine primo Chronologiæ ex Nummis Antiquis reſtitutæ, quod habes inter opera ſelecta edit. Amſtelod. an. 1709. pag. 441.

[c] Acerrimas inter Harduinum, & Cardinalem Noriſium concertationes de interpretatione Conſ. 1. in Nummo Imp. Probi alibi jam memoravi; ſed de Harduino eodem hæc habet Petrus Zornius opuſc. ſacr. tom. 1. cap. V. *Familiam & Genealogiam Herodiadum, cujus cognitio ad plurima Evangeliſtarum loca ſumme intelligenda neceſſaria videtur, illuſtravit Jo. Harduinus, ſed cum præpoſterum eſſet hujus viri judicium in Nummis tractandis virgulam cenſoriam ſtrinxere Baſnagius lib. 1. cap. 2. & 3. de Hiſt. & Relig Judæor Deylingius par. 2. obſerv. 5. pag. 251 & Cellarius in Diſſertatione, qua Flavii Joſephi de Herodibus hiſtoria a [illegible] ſuſpicione contra Joan. Harduinum juſtis vindiciis aſſeritur, & Nummis antiquis conciliatur.*

[d] Ad eos nummos referri etiam poteſt alius, quem affert ex Sereniſſimi Regis Neapolitani Gaza D. Marchio Venuti in Antiq. Hercul. edit. Rom. 1748. p. 71. *In una medaglia di Nerone del Muſeo del noſtro Re ſi vede un Tiberio Claudio con tal Magiſtrato in Corinto: Potrebbe eſſere dell' Imperiale famiglia. Vedeſi la Teſta radiata: Nero Cæſar Germ. Aug. e nel roveſcio* COR TI. CLAVDIO IIVIR. Q. ADV. AVG. *Corinthus Tiberio Claudio Duumviro Quinquennali Adventus Auguſti.*

exemplum ſequuti videntur, quem in Beneventana Colonia Prætura functum jam noverant; Haud vero ejus rei primus auctor Auguſtus, cui recens, quod imitaretur exemplum ſuppeditabat Cn. Pompejus; *Hunc enim in Colonia nuper conſtituta* (Capua ſcilicet) *magiſtratum geſſiſſe* locuples teſtis eſt Cicero tum in Orat. poſt Red. in Sen. cap. XI. tum in Orat. pro Milon. c. XV. ubi ab eodem Pompejo de eo ab exilio revocando decretum, illius Magiſtratus jure, Capuæ factum commemorat [a]: quid vero Coloniæ Beneventanæ non præſtitiſſet Auguſtus, cujus ipſe (evocatis Veteranis Triumvirali lege eò deductis ad debellandas M. Antonii vires, firmandumque ſibi Principatum) & fidem optime probaverat, & opem feliciter fuerat expertus? Statim igitur poſt Actiacam pugnam (ut juvenilis admodum ejus vultus in Nummo expreſſus demonſtrat) Rerum potitus, hoc, inter alios, honore Beneventanam Coloniam afficiendam duxit, ut Prætoris munere in ea fungeretur.

Ac Prætoris potius, quàm alio nomine [b] eum magiſtratum ſuſcepit, in quo amplior quædam Dignitas, atque auctoritas fulgere videbatur, ut ad arguendam Coloniæ Campanæ ſuperbiam notavit Cicero in Agrar. II. ubi Prætores vocari ait, qui in aliis Coloniis Duumvirorum nomine contenti eſſent; At non invidioſum profecto id nomen Octaviano, cui quum Reſp. ipſa ſe ſubmiſiſſet, debebatur certe, ut ejus dignitas honeſtiore, quàm in Coloniis ſuetus eſſet, magiſtratus titulo ornaretur; atque hinc plane intelligimus, quid ſibi in averſa Nummi facie velit Hiberus ille, qui Præfecti titulo inſignis eſt: Poſtea enim quàm Beneventanæ Coloniæ Præturam ſuſcepiſſet Auguſtus, haud certe Beneventi conſiſtere debuit, ut munus illud exerceret, quod nonniſi honoris ſpecie ejus Coloniæ potius, quam ſui accepiſſe dicendus eſt; At cum is ſemel Prætor eſſet, non alii certe eo anno creati, ut moris erat, Colonici Magiſtratus, tum ob ipſius Auguſti Prætoris reverentiam, tum quia per ejus Præturam Coloniæ regimini ſatis conſultum videretur: quid igitur? Debuit omnino eſſe qui abſentis Prætoris vices ſuſtineret, atque is quidem Præfectus Juridicundo, qualem in noſtro Nummo non inſueto titulo, neque more [a] Iberum fuiſſe conſtat; a quo tandem eam ſuſceptam curam recte putabimus, ut idem Nummus ad ſervandum non tam ſibi, Auguſtoque, quam Beneventanæ Coloniæ eximii honoris monumentum cuderetur. Atque hæc de eodem Nummo paucioribus fortaſſe, quam rei materia, atque dignitas poſtulabat, diſſeruiſſe libuit, ut eam, quam hic tractandam ſuſcepi Beneventanorum Magiſtratuum materiam ex Auguſti Prætura illuſtriorem efficerem.

Ad ordinarios igitur Beneventanæ Coloniæ Magiſtratus quod attinet, an Auguſti exemplo, qui deinceps ſupremum Magiſtratum in ea geſſerint, Prætores vocari cæperint, an etiam Conſules (quod ambitioſius fuiſſet) aliquando appellati fuerint, haud curioſius mihi inquirendum duxi: Non deeſſent plane utrique rei conjecturæ, ac poſteriorem quidem opportune ſatis probare poſſet lapis in Diſſert. I. c. I. relatus, & quem habes in noſtro Theſauro Cl. I. n. 8. ubi *C. Falcidius Conſul* occurrit, quem Romanis Faſtis ignotum, ac propterea Conſulem ſuffectum eo loco a me habitum, veroſimilius fortaſſe pro municipali Conſule accipiendum oſtendere poſſem, ſuaderetque id etiam præclarum ejuſmodi Magiſtratus nomen, quod ex prioribus ſæculis derivatum, ac perpetuò ſervatum, etiamnum Octoviri retinent, qui Reip. Beneventanæ curam gerunt: At ne nimium conjecturis indulgere, neve illa recoquere videar, quæ de hiſce municipalibus Conſulibus, aut admittendis, aut rejiciendis jamdiu obſervata fuere a Reines. Ep. 28. & 31.

[a] De ſummo Magiſtratu a Pompejo Capuæ geſto, ut de L. Piſonis Campano Conſulatu multa habet Mazochius in Amphit. cap. I. pag. 24. & ſeq.

[b] Miſſam libenter facio alteram Harduini interpretationem, qui illud PRÆ. in antica nummi parte etiam pro Præſes accipere videtur; Præſidis enim ut Magiſtratus titulus eſſet, Auguſtæo ævo, in quo verſamur, pene inauditum nomen, non item Prætorum, qui tum paſſim obvii, ut ex ſuperius dictis jam patet.

[a] Nunquàm Præfecturarum conditionem ſubivit Beneventum, in quas Præfectos quotannis Roma miſſos fuiſſe conſtat: Præſtat tamen audire Feſtum de Præfecturis juxta Briſſonii lectionem in de Verb. ſign. l. 14. ita ſcribentem: *Præfecturæ illæ appellabantur in Italia, in quas legibus Præfecti mittebantur quotannis, qui jus dicerent, quarum genera fuerunt duo: Alterum in quas ſolebant ire Præfecti quatuor ſex virum pro Populi ſuffragio creati erant in hæc Oppida, Capuam, Cumas ..... Alterum in quas ibant, quos Prætor Urbanus quotannis in quæque loca miſerat legibus, ut Fundos Formias &c.* Eodem igitur exemplo, quo Prætor Urbanus Præfectos in eas Urbes mittebat, potuit etiam Auguſtus jam Beneventi Prætor, cum ſibi per abſentiam illud munus exercere non liceret, Præfectum ei Urbi præficere, ſed longe diſpari jure, non enim deterrima, quæ erat Præfecturarum conditio tum Benevento invecta dici debet, cui potius ex eo Magiſtratu, ob Præturam ab ipſo Auguſto ſuſceptam, præ cæteris Coloniis dignitas atque honos acceſſerat. Cæterum, ut rem conficiam, qui in Municipalibus Cæſarum Magiſtratibus ſufficiebantur, Præfectos de more appellatos jam obſervavit Vaillantius in altero nummo Neronis, ac Druſi Cæſarum, & aperte docet Formianus lapis apud Grute- pag. 491. num. 10. ubi Arrius Solanus: *Præf. Quinq. Ti. Cæſaris. Præf. Quinq. Neronis & Druſi Cæſarum*: inſcriptus habetur.

& 31. Card. Noris in Cenotaph. Differt. 1. p. 41. & a Fabretto Infcript. cap. x. p. 723. Magiftratus dumtaxat illos perfequi Confilium fuit, quos certos noftri lapides nobis exhibent.

Primum igitur locum Decuriones obtinebunt, quippe quorum cœtu fuprema Civitatis Majeftas atque auctoritas continebatur; Qui enim (loqui jam liceat fequioris ævi auctore Juftiniano in novell. Conft. 38. de Decurionibus) olim nobis Remp. difpofuerunt, exiftimaverunt oportere fecundum Regiæ Urbis inftar adunare in utraque Civitate nobiles viros, & unicuique Senatus dare Curiam, per quam debuiffent agi, quæ publica funt; quare & minorem Senatum, & nervos, ac vifcera Civitatum Decuriones meritò appellabat Caffiodorus Var. lib. 9. cap.... Hinc licet plures in quaque Civitate Civium Ordines effent, *Ordo* tamen fine ulla adjectione alia pro ipfo Decurionum cœtu per excellentiam intelligebatur, cui etiam *Splendidiffimi* epitheton fequior ætas titulorum feraciffima invenit, ut ex pluribus noftris lapidibus, aliifque pofteriùs patebit: De Decurionibus autem, quoniam omnia pervulgata funt, haud longum faciam, id tantum non fatis ab aliis hactenus obfervatum explicaturus, quemnam fcilicet Ordinem in Coloniarum Rep. ipfi conftituerent, atque ex quo ordine ad Decurionatum adlegi folerent; ac de pofteriori re dubitandi occafionem præbet locus Plinii lib. 1. ep. 19. ubi hæc funt: *Effe tibi centum millium cenfum fatis judicat, quod apud nos Decurio es, igitur ut te non Decurione tantum, verum etiam equite Romano perfruamur, offero tibi ad implendas equeftres facultates* CCC. *millia Nummum*. Si enim veterum Civium, in quos Civitas diftribuebatur, ordines fpectentur, jam poft Patritios Equitefque poftremus locus Plebi dabatur, ex qua Decuriones adlectos indicare videtur Plinius, qui ejufmodi munere jam fungenti eum cenfum fupplet, qui ad Equeftrem ordinem gradus effet: At vero Decurionum honoribus Plebejos fungi prohibitos diferte docet Paulus in leg. 7. §. 2. D. De Decurionibus, quem tamen haud Plinio adverfari crediderim, dum ejus verba laudatæ legis initio attendantur; ait enim *honores, & munera non ordinationi, fed potioribus quibufque injungenda effe*, quibus verbis (a) ut in aliis honoribus, ita in Decurionatu capiendo non ordinum gradus (pro quibus, ut ego explicaverim, *ordinationis* vocabulum ufurpavit Paulus) fed potiores, ideft, qui magis opibus valerent ex ordine quolibet adlegi debere, ac proinde magis cenfum (b) quam conditionem fpectari confueffe tradit Jurifconfultus; ex quo etiam id clarè intelligimus ex unoquoque Civium ordine, neque Plebeiis exceptis, quibus tamen centum millium cenfus fuiffet, Decuriones creari potuiffe, quorum cœtus diverfum quidem ab aliis ordinem conftituebat, ita tamen, quod ad ceteros Civium ordines haud propriè referri videretur, quum in illis privata tantùm Civium jura, ac prærogativæ continerentur, hujus vero diverfa omnino ratio erat, quæ in jure publico erat pofita, cum fcilicet apud ipfos Decuriones adminiftrandæ Reipublicæ cura auctoritafque refideret.

Atque ex hac quidem auctoritate manabat, ut quidquid è Republ. effe videbatur, ordinario jure Decuriones providerent, itaut ea omnia, quæ Romæ Senatus, in Coloniis Decuriones ftatuere æquè poffent, fola quoque nominum diverfitate fervata, cum illa Senatus Confulta, hæc vero Decurionum decreta appellarentur: ac quum in reliquis rebus, quibus tranquillitas, aut utilitas publica continebatur, decreta fua ferrent Decuriones, haud etiam eam partem, quæ maximum Reipublicæ bonum refpiciebat, negligendam putabant, ut Civibus nempe de Rep. bene-

[a] Mirum quam variè ea Jureconfulti verba legantur: Adnotationem doctiffimi Gothofredi defcribere placet: *Ordinationibus*. (Vulgata editio) *ordinatione*: *Haloander*. *Ordinariis omnibus*. *Hugo a Porta*. *Ad munera potiores nominantur, ideft, locupletiores, & de Rep. benemeriti: non tam vices, quam vires fpectantur: non gradus generis fed fubftantia, non proximior, fed locupletior*.

[b] Cenfus auctorem Regem Servium Tullium tradit Livius l. 1. propterea quod is primum pro diverfo facultatum modo diverfos Civium ordines conftituit: Servii inftitutum poft extinctos Reges adhuc manfit: quin etiam ftante Rep. pro quolibet ordine cenfus auctus, itaut quæ centum millium fub Servio fummæ Romanorum fuerant opes, quibus primus Civium Ordo ftatutus fuit vix ejufmodi cenfus in Decurionibus, feu Colonico Senatu tolerabilis fuit; quod enim Romanos Senatores fpectat, eorum cenfum Auguftum ampliaffe, ac pro octingentorum millium fumma, duodecies HS, taxaffe, fuppleviffeque non habentibus teftatur Svet. Aug. c. 41. Eò res proceffit, ut ad Magiftratum quemlibet, ipfumque Judicis munus nemini præfinito cenfu carenti aditus pateret: An vero in bene conftituta Rep. ratio probari ifthæc unquam poffit, qua Cives ad opes magis, quam virtutes comparandas incitarentur, fatis erit unius Plinii judicium audiffe, qui in Proem. lib. 14. H. N. de ejufmodi inftituto in maximam Reip., bonorumque morum, atque honeftiffimarum difciplinarum perniciem invecto ita queritur: *Pofteris laxitas Mundi & Rerum amplitudo damno fuit, poftquam Senatus cenfu legi ceptus, Judex fieri cenfu, Magiftratum ducemque nihil magis exornare, quam cenfus, peffum iere vitæ pretia, omnefque a maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidere, ac fervitute fola profici cœptum*: Quod jure Romanis exprobabat Arnobius his verbis: *Quis ad extremum Deam Pecuniam effe credat, quam velut maximum Numen effe veftræ literæ indicant, donare annulos aureos, loca in ludis, ac in fpectaculis priora, honorum fuggeftus fummos, amplitudinem Magiftratus?*

benemeritis, aut virtutibus, aut dignitate præclaris, publici honores decernerentur: ejus rei plures lapides adhuc testes ex nostro Thesauro proferre possem; sed non heic in iis legendis lectorem morandum duxi, qui facile eos in propria Classe percurrere poterit; memorandus tamen videtur lapis ille quem in Præloquio attuli C. Catio Balbo & Ↄ. Petreiiæ erectus, quos Beneventani Decuriones Funere publico de Foro & Tribunali efferendos, & certo loco humandos censuerunt: Cæterum nec privatis personis monumentum aliquod in privati alterius honorem dedicare, sine Decurionum decreto fas erat, quod siglis illis L. D. D. D. passim in antiquorum lapidum extrema linea occurrentibus exprimi consuebat, atque expressum sane voluit in hoc lapide M. Flavius Marcellus Rutilius, quamquam is ampliori Duumviratus potestate jam polleret.

BENEVENTVM FELIX
M. FLAVIVS MARCELLVS
RVTILIVS
PRO HONORE IIVIRATVS
L. D. D. D.

Atque ex hoc lapide, qui elegantissima literarum forma insignis etiam num affixus legitur in Atrio publicæ Ædis, missis jam Decurionibus ad Duumviros aditum mihi faciam: Summum hunc fuisse Coloniarum Magistratum, soloque hoc nomine sine Duumvirùm adjectione per excellentiam vocatum ante alios jamdiu observavit, atque erudite probavit Ant. Augustinus in Libro singulari ad Modestinum *(a)* ubi etiam pro Duumviris στρατηγὺς, quos idem Modestinus, nec non Theophilus habet, rectius contra quam aliis visum fuerat, explicandos contendit; certè ut Decurionum ordinem Principi Senatui respondere jam diximus, ita Duumviros, quos nonnisi ex eodem ordine creari oportebat *(b)* Romanorum Consulum imaginem prætulisse constat *(c)*. Non solum enim, quod Magistratus nomen apertè ostendit, bini ad illorum exemplum constituebantur *(d)*, sed & annuus *(e)* utrisque præficiebatur Magistratus, & iisdem fere ac Consules insignibus Duumviri præfulgebant; ac primò Togæ Prætextæ usum habuisse testatur Valerius Tribunus Plebis, eo exemplo usus, ut fæminis Romanis Purpuram gerendam facilius impetraret *(f)*: *Purpura*, inquit, *viri utemur prætextati in Magistratibus, in Sacerdotiis, Liberi quoque nostri prætextis purpura togis utentur, Magistratibus in Coloniis municipiisque toga prætexta habendæ jus est*; *nec id vivi solum habeant tantum insigne, sed etiam ut cum eo crementur mortui*, fœminis dumtaxat *purpuræ usu interdicemus*: Præterea Consulum instar Duumviris fasces, licet non eodem numero præferre licebat: Hinc Cicero postquam Campani Magistratus superbiam ex Prætorum usurpato nomine probare cœpisset, mox & illud adjecit (Agr. 2. cap. 34.) *Anteibant lictores non cum bacillis, sed, ut hic Prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus*: At, quod initio solius Campani Magistratus adfectatio videri potest, mox in aliis Municipalibus Magistratibus bacillos, de quorum legitimo usu dubium nullum est, etiam in fasces mutatos indicare videntur Arcadius & Honorius

[a] Capite illo: *Magistratus Municipales tutela, & cura vacant*: pag.295. edit. Venet. 1543.

[b] Paulus in d. l.7. D. De Decur.

[c] Cujacius in Comment. lib. 1. Pauli ad edictum.

[d] Fuerunt tamen aliquando non Duumviri, qui summum Magistratum gererent, sed IIIViri & IIIIViri, ut notat Sigon de Jur. Ital. lib.2. cap. 4. Imò Seviros seu VIViros in Bononiensi municipio ad eum Magistratum delectos probare nititur *Malvasia* Marm. Felsin. sect. 4. cap.9. Ita etiam alio, quam Duumviratus nomine summus idem Magistratus alicubi vocabatur, ut de Arpinate Municipio testatur Cicero lib. XIII. Epist. XI. ubi Ædilis tantum creabatur, qui universam rem Municipii publicam administrabat; ex quo Ciceronis loco lux affunditur Spartiano, qui, ut paulo ante meminimus, refert Hadrianum per latina Oppida Dictatorem & Ædilem, Duumvirum fuisse; non omnes scilicet eos honores in singulis oppidis gessisse, sed summos Magistratus, qui variè pro Oppidorum more eo nomine vocarentur.

[e] Quinquemestrem, ac semestrem aliquando Duumviratum fuisse observavit post Pighium Annal. Rom. Card. Noris. in Cenot. Pis. Dissert.1. cap. 3. ex Inscriptione Capuana, quod tamen rarum, imo singulare dixeris, dum de annuo Duumvirorum Magistratu obvia plerumque sunt antiquorum testimonia: ex quibus tamen libet Canonem LVI. Concilii Illiberitani in medium afferre: *Magistratum uno anno, quo agit Duumviratum, probibendum placuit, ni se ab Ecclesia probibeat*: ejus decreti causam si obiter quæras satis erit ex Natali Alexandro Hist. Eccl. sæc. 3. Dissert.21. art. 2. didicisse: Sacrificiis enim Idolorum auctoritatem præstare, sumptus ad Idololatriam spectantes procurare, spectaculorum curam gerere ex ipsa sui muneris ratione hujusmodi Magistratus, Ethnicorum Imperatorum tempore tenebantur: Unde ipsos in proxima Idololatriæ occasione positos, Ecclesiæ arcendos ingressu prudenter admodum ac pie judicarunt Illiberitani Patres.

[f] Liv.lib.34. cap.7.

rius Impp. in leg.53. Cod. De Decurionibus, qua *Duumvirum impune non licere extollere potestatem fascium extra metas Territorii propriæ Civitatis* decernunt (a).

Quum igitur tam ingens fuerit ejus Magistratus honos, atque dignitas, qua item ipse potestate polleret, paucis observare jam licebit. Et sanè, quibus viribus Duumvirorum potestas fuerit prædita, non satis constat, neque inter veteres Jurisconsultos, recentioresque eruditos omnino convenit: Sigonius quidem lib.2. cap.4. non aliam, quàm in Juredicundo, Duumvirùm potestatem agnoscit, ejusque rei certum sibi argumentum adesse putat ex veteribus lapidibus, in quibus sæpissime II VIR I. D. idest *Duumvir Juridicundo* occurrit; & sanè præter lapides Sigonii sententiæ etiam J. C. Paulum suffragari animadverto: ait enim in leg. 1. D. ad Municip. *Ea, quæ magis Imperii sunt, quam Jurisdictionis, Magistratus Municipalis facere non potest*: Ac non sola Jurisdicundi potestate Duumvirùm munus contineri rectius alii existimarunt: Qua enim ratione maximus hic Magistratus ab inferioribus aliis differre debuit; si enim solo ordine, ac insignibus præcelluisset, inane hoc quidem; dum reliquos sibi potestate pares, imo potiores haberet; & certè Ædilibus (quos inter minores Magistratus ex Messallæ testimonio retulit Gell. lib. 13. cap. 14.) non Juris dicundi tantum in iis quæ ad eorum munus pertinerent, ut iidem antiqui lapides probant, ubi Ædiles I. D. idest *Ædiles Jurisdicundo* passim memorantur, verùm etiam coercitionis potestatem aperte tradit J. C. Callistratus lib. 6. Cognitionum, cujus hæc sunt in leg.12. D. De Decurionibus: *Ne quidem arcentur honoribus, qui ab Ædilibus flagellis cæsi sunt, quamquam jure suo ita Ædiles officio isto fungantur*, imo & mulctæ dictionem Ædilibus fuisse memorat Liv. lib.x. cap.31. qui etiam lib. 25. cap. 2. aliquot Matronas apud Populum probri accusatas, ac deinde damnatas, Ædiles Plebis in exilium egisse narrat; Latiùs igitur Duumvirùm potestas patuisse dicenda est, nam & Duumviro (ut recte observat *Cujacius* ad leg.1. D. De V.S. tom.8. pag.478.) publicum Judicium est, & Tribunal, & Fasces: Uno verbo ad Imperium res reducenda est; & sane cum duplex fuerit Imperii ratio, seu species, *meri* scilicet, ac *mixti* (b), non utique Paulus ita loquutus videri debet, ut quodcun-

[a] Scio, Fasces ab Impp. ea lege memoratos haud propriè pro ipsis Magistratus insignibus, sed metaphoricè ad indicandam Duumvirùm Jurisdictionem usurpatos, nonullos accepisse, nec omnino inepte: favere videtur Virgilius Georg. 2. v. 495.

Illum non Populi Fasces, non Purpura Regum
Flexit . . . .

Ubi Servius Populi Fasces pro honoribus, qui a Populo præstabantur, Poetam significasse dicit, distinctos quidem a Purpura, quæ Regiam dignitatem præcipuè indicare solebat, ut re utraque proprietas sermonis servata videatur: Fasces etiam pro cujusque in quaque re, dignitate, auctoritate, ac præstantia dici consuetos satis ostendit vetus illud proverbium, quo dum alicui cedendum nobis esse fatemur, *ei fasces nos submittere* dicimus; quod usurpatum legimus a Cicerone in Brut. cap 6. iis verbis: *Cum Tibi ætas nostra jam cederet, fascesque submitteret*: Ortum autem habuisse facile constat ex celebri illo Valerii Poplicolæ facto, qui, ut refert Liv. l. 2. 7. Plutarch. in Poplicol. Quintilian. Inst.l.3. primus in concionem ascendens, Populo Romano fasces submisit, idest non surrectos sed depressos, inclinatosque a lictoribus teneri jussit: *Quod gratum* (inquit Livius) *multitudini spectaculum fuit, submissa sibi esse Imperii signa, confessionemque factam Populi, quàm Consulis majestatem, vimque majorem esse*: At hæc, ut dixi, ad Imperatorum verba illustranda haud inepta, sed vix vera videri possunt: non enim unicum videri potest ejus legis exemplum, quo *Fasces* Duumviris vindicentur, ita ut ad metaphoricam locutionem fugiendum sit, ne novum quid atque singulare nunc demum ex abditis Antiquitatis locis in lucem prodeat, unius legis subsidio, quæ extremis pene Imperii temporibus lata fuit; sed alia jam præsto sunt, quæ summa fide, & antiquitate præstant ejusdem rei monumenta: Fasces enim Magistratui Municipali disertè attribuit Apulejus Metam. 1. pag.33. & rursus Metam.x. pag.335. Præstat autem audire Cujacium, qui in Comment. ad lib.1. Pauli ad edictum expendens verba laudatæ Legis: *Et potestatem fascium*, inquit, *quia Duumviri, & jus virgarum in sævitia habebant leg.12. Hoc tit.L. si privatus 17.D. qui, & a quibus manum &c. & fasces aut Bacilli eis præferebantur, M. Tull. Cic. 2. Agrar.* Addiderim ego, ex ejusdem legis verbis, ubi *extollere*, & *Territorii metæ* leguntur, proprios ac veros fasces omnino ibi esse intelligendos: nec quicquam quod ad Jurisdictionem pertineret fuisse ab Imperatoribus consideratum: alioquin non tam punitione dignos Duumviros, quam quicquid extra propriæ Jurisdictionis fines decernere ausi fuissent, irritum declarassent: *Sed non liceat*, inquiunt, *Duumviros impune extollere potestatem fascium extra metas Territorii propriæ Civitatis*, idest crimini eis vertebatur, si sui Magistratus insignia per alienum Territorium publicè deferrent, quod in alienæ Jurisdictionis turbationem, vel manifestam injuriam cedere videbatur; Proprietas igitur verborum in ea lege omnino retinenda erit, quam optime suadet tum nimia, quæ ea in re succreverat, Duumvirorum adrogantia, quæ ejusdem legis ferendæ occasionem præbuit, tum ipsa res omni ævo, omnique jure fieri vetita, ut pluribus exemplis probare promptum esset, si id modo agerem.

[b] Ulpian. in lib. 3. D. De Jurisdict. *Imperium aut merum aut mixtum est, merum est Imperium habere gladii potestatem ad animadvertendum facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur. Mixtum est Imperium, cui etiam Jurisdictio inest, sive ut recte* explicat Gravin. de Legg. l. 3. cap. 4. *Vis civilis & legitima, si atrocioris pœnæ facultate polleat, Imperium merum; si vero levio-*

que Imperium Municipali Magiſtratui adimere voluerit: Non habuiſſe *merum* ſanè verum eſt, ac *mixto* quoque caruiſſe falſum omnino; quia Jurisdictionem habuit, quæ nunquam ſine mixto Imperio eſſe poteſt; unde & mixto Imperio nomen, quod perpetuò Juriſdictioni permixtum ſit, eamque perpetuò comitetur, eique perpetuo commiſceatur; alioqui ridicula eſſet Juriſdictio, ſi nullæ eſſent Imperii vires Juriſdictioni permixtæ. Conſtituamus igitur cum eodem doctiſſimo Cujacio in Comment. ad d. l. Pauli (quæ eſt in illius lib. 1. ad edictum) Magiſtratus Municipales Juriſdictionem non quidem nudam, quæ ſolum in judicando verſabatur juxta diſcrimen illud inter Jus dicentem, ac Judicem optimè a Gothofredo animadverſum in leg. 1. D. De Juriſdict., ſed mixto Imperio pollentem habuiſſe, quæ *Faſcium* poteſtate indicata, variis modis, pluribuſque in rebus legitimè explicabatur.

Quod certè niſi ſtatuamus, non ſolum inferioribus Magiſtratibus Duumviri concedere poteſtate viderentur, ut de Ædilibus paulo ante oſtenſum fuit, ſed etiam attributâ, ut par eſt, cuique Magiſtratui de rebus ad proprium munus pertinentibus Juriſdicundi poteſtate, parum admodum ſupererit, quod Duumvirùm Juriſdictioni, ſi aliorum inſtar Magiſtratuum illius vim metiamur, ſubjici continget: Præter enim Ædiles I. D. fuere quoque *Prætores Cereales*, & *Cenſores* ſeu *Quinquennales* in Colonia Beneventana, ut in cæteris Coloniis, qui ex proprii muneris ratione jus dicerent; ad hæc Decurionum auctoritatem in condendis Senatuſconſultis, ſeu Decretis ſatis valuiſſe jam vidimus; ac, quod reliquum jam vidèri poteſt in Juriſdictione exercenda, id certè viris illis, qui *Stlitibus judicandis* deligi conſuebant, poſtremò mandabatur. Horum in binis hiſce noſtris lapidibus ſuperſtes adhuc, ac præclara admodum extat memoria:

M. MARIO M. F.
STEL. TITIO RVFINO
COS. (*a*)
CVR. COL. CLAVD. AVG.
AGRIPPINENSIVM
PROCOS. PROV. SICILILIAE
CVR. AMERINOR. PRAET.
TR. PL. Q. PROV. MACEDON
SEVIR. TVRMAR. EQ. ROM.
TRIB. LATICL. LEG. I. ADIV. P. F.
IIIIVIRO STLITIB. IVDIC.
FIDES CVM HELLADE ET
TERTIO PARENTI B. M. FEC.

....VNDIS PRATORI (*b*)
CANDIDATO LEGAT
PROVINCIAE AFRIC. DIOE
CESEOS HIPPONENSIS
ADLECT. INTER PRAET
A DIVO COMMODO ET IN
TER PATRICIOS TRIB.
LATICL. LEG. V. MACED
XVIRO STLITIB. IVDIC.
OB SINGVLAREM ERGA PA
TRIAM CIVISQVE ADFEC
TIONEM P. D. D.

Ordinarium hunc fuiſſe Magiſtratum diſertè tradit Pomponius in leg. 2. §. 29. D. De Orig. Jur. ac Dio lib. 54. B, quem etiam Xvirorum numero conſtitutum, tum ipſi, tum noſter poſte-

ris coercitionis poteſtate finiatur mixtum appellatur, quorum hoc Juriſdictioni ſemper, & Magiſtratui, illud Principi & ſupremæ Poteſtati cohæret.

[*a*] M. Marius Rufinus cum Ap. Claudio Laterano Conſul proceſſit an. Chr. 197. ut ex Petavianis faſtis apparet. Diſcimus amplius ex noſtro lapide Tribum cui fuit adſcriptus, atque alterum Titii cognomen; ſed & non levem idem lapis conjecturam præſtat, ipſummet Beneventanum Civem fuiſſe: Congruit enim Stellatina Tribus, in qua perquam frequenter Beneventani cenſebantur: Præterea Rufinorum Gentem Beneventi inter primarias floruiſſe probant duo alii antiqui lapides, quos habes in noſtro Theſauro cl. VI. n. 1. & 2. Etiamnum Beneventi Porta extat *Rufina* nomine, quod cum antiquiſſimum ſit, nec alia originis cauſa ſubeat, ab ea gente inditum videri poteſt: Quam tandem veroſimiliorem putabimus cauſam, cur ejus liberi Beneventi potius quam alibi eum lapidem dedicandum curarint, niſi quod ibi originem, domiciliumque habuerint? Eorumdem autem liberorum nomina corrupta in lapide omnino videntur, ac niſi Parentis vocabulum adeſſet, libertorum magis, quam liberorum eſſe nomina dixeris; ſed ea reſtituere tam difficile erit, quam aliis facile conjecturam meam de Rufini Conſulis Patria reſpuiſſe.

[*b*] Præclariſſimi hujus Beneventani Civis nomen corruptiſſimum in lapide exhiberi nemo non videt: Fortaſſe in lapide fuit. C. UMBRIO PRATORIO; Ita enim reſtituendum mihi viſum ex literarum affinitate, & ex

Umbria

posterior lapis, cui reliqui omnes respondent, apertè testantur, ut mirum sit ab eo numero priorem nostrum lapidem, quem Gruterus affert, discrepasse, dum pro X viro IIII virum Stlitibus judicandis M Marium Rufinum nobis exhibet; mendum igitur in eam numeralem notam irrepsisse facile arbitrabimur, nam labente secundo sæculo, ejusmodi X viros ad IIII viros redactos conjectare omnino vetat posterior ipse noster lapis, qui post Commodianum ævum dedicatus, in idem fere tempus incidit, quo ipse Rufinus floruit. De Xvirorum Magistratu, quibusque Stlitibus judicandis præcipuè incumberent, agit Sigon. De Judic. lib. 1. cap. 8. & cap.28. eosque ex Consilio Prætorio extitisse affirmat, idest Prætorem gravioribus curis distentum litium ad suum Tribunal pertinentium cognitionem judicationemque Xviris ad id institutis mandare consuesse; quod Pomponii verbis satis ostendi potest; nam cum is Prætores, Urbanum primùm, dein Peregrinum ad supplendas in Urbe Consulum partes, qui finitimis bellis advocabantur, creatos tradit, mox Prætoribus ipsis rerum multitudini haud sufficientibus: *Cum esset (* inquit *) necessarius Magistratus qui hastæ præesset, Decemviri in litibus judicandis sunt constituti*: Atque jam demum ex his omnibus, dum Principis Reip. formam ad minorum Rerump. demonstrandum statum trahere jam liceat, manifestum satis apparet, non vulgarem quandam nudamque Duumviris Jurisdictionem adhæsisse, quæ minorum Magistratuum propria erat, sed cum maximus is esset in Coloniis Magistratus, non imaginem solam, nomenque aliquando Consulum, sed etiam quæ Coloniæ juri par erat, auctoritatem, aut certè Prætorum potestatem (servata tamen Provinciarum Præsidibus, seu Proconsulibus tùm Imperii meri, tùm graviorum rerum Jurisdictione) cum ipsis etiam, ut modo notatum fuit, Consularibus, ac Prætoriis insignibus obtinuisse videri debet. Ac de Duumviris hactenus.

Quod minores spectat Magistratus, præcipuum Ædilibus locum dabimus cum Cicerone in de legib. l.3. c. 3. *Suntoque Ædiles Curatores Urbis, Annonæ Ludorumque solennium, ollisque ad honoris amplioris gradum is primus adscensus esto*: Celebriora, ac frequentiora Ædilium officia attigisse satis fuit Ciceroni, non tamen omnia, quæ recensuit, & illustravit Lipsius de Magistrat. Rom. cap.12. Gravin. de Orig. Jur. lib. 1. cap. 39. De Ædilibus, qui ad Romani ejusdem Magistratus exemplum, in Coloniis, & Municipiis creabantur, plenissimè egit V. C. Everardus Otto libro singulari: non aliud igitur reliquum mihi faciam, quàm insigniores ex pluribus, qui ea de re extant, lapides afferre, ut non solum Ædiles in Beneventana Colonia extitisse, verum etiam, quæ Ciceroni præcipua ejus Magistratus visa sunt officia, exercuisse probentur, utque a postrema Tullianæ legis parte ordiar, Ædilitatem ad alios Magistratus, velut aditum fuisse in Beneventana Colonia ostendit lapis iste:

Umbria familia, quam ex pluribus lapidibus Beneventi olim floruisse constat. An vero CIVIS accusandi casu pro CIVES vere scriptum sit in lapide, parum refert, cum eam lectionem, quamquam nostri lapidis ævo importunam optime probare possint notata *a Card. Noris in Cenot. Pis. Diss.* IV. *in vocabulo Finis pro Fines*; notandum tamen in hoc lapide DIOECESEOS vocabulum ab extremo usque secundo sæculo in latium invectum, & quidem ad significandam ex Græco Διοίκησις plurium Provinciarum Præfecturam; Diœceses, enim, ut recte explicat Brisson de V.S. appellabantur, administrationes multarum simul Provinciarum, quæ in unum coactæ per Præfectos Prætorio, eorumque Vicarios regebantur, quas apud eundem enumeratas invenies; fusius vero apud Jacob. Gotofredum ad l.13. Cod. Theod. De Medicis, & in Topographia ejusdem Cod. part. 1. Cur vero in nostro lapide videatur potius Diœcesis in Provincia contineri, dum Diœcesis Hipponensis in Provincia Africæ statuitur modo accuratius inquirere non vacat: Illud tantum addam, Diœceseos vocabulum in antiquioris ævi monumentis non ita obvium, quod vel ex Brissonio, atque Cangio apparet, quorum illa diligentiam effugerunt; nam quæ uterque in eo vocabulo scriptorum exempla congerit, posteriorem omnia ætatem ferunt: At non omnino ex eo vocabulo singulare erit nostro lapidi pretium: cui jamdiù præivit Cicero, qui (ep fam. l.3. 8 & 13. 67.) dum Provinciam regebat, *Diœceses* memorat suo muneri commissas: quid? quod idem Cicero Belli Civilis initio eum se a Pompejo delectum fuisse scribit (ad Att. 7. 11.) *quem tota Campana, & maritima ora haberet* ἐπίσκοπον. Hinc vides utrique vocabulo ab sui origine potestatis, jurisdictionisque vim inesse, quam cum iisdem omnino vocabulis in Ecclesiasticum Ordinem translatam jure suo non dubitabis; quamquam a priore significatione paululum deinde mutatum; nam quum Diœcesium nomine nonnisi Provinciæ illæ rectè appellari cœpissent, quibus Metropolitani, aut Archiepiscopi præerant, postmodum qui Episcopi suos districtus Parochiæ nomine appellare contenti erant, ampliori Diœcesis appellatione significandos curarunt.

L. LAETICIO L. F.
STEL. RVFO
TRIB. MIL. LEG. XII.
DON. HASTA PVRA
CORONA VALLARI
AEDILI. QVAES. IIVIRO
I. D. PRAEF. FABRVM
ATTEIA Q. F. PRISCA
VXOR. B. M. F.

Vides jam in hoc lapide munera omnia L. Læticii domi militiæque gesta enumerari, ac primùm quidem militaria, quibus cum egregiè, ac præclarè functus esset, militaribus donis, ideſt *Hasta pura*, & *corona vallari* fuit auctus; cum vero a sexta linea Civilia munera memorentur ab Ædilitate initium eſt, poſt quam Quæſturam aſſequutus Læticius, ad ii viratus demum honorem aſcendit: Gradus igitur honorum, ut Romæ, ita Beneventi ſervatos fuiſſe conſtat, ut exinde etiam legitimæ ad honores ſingulos capeſſendos ætatis rationem ſpectatam affirmare tuto poſſimus; nam utilem illam, & ſalutarem legem Annariam, quæ in Romanis Magiſtratibus conſtituta erat, in Municipiis etiam, & in Coloniis locum habuiſſe obſervat Lipſius l. l. cap. 6. apertèque teſtatur Plinius lib. x. epiſt. 83. ubi Bythinis legem fuiſſe memorat, ne quis caperet Magiſtratum, neve eſſet in Senatu minor annorum xxx., neque ante geſtum Magiſtratum in Senatu eſſe poſſet.

At quod Ædilium officia ſpectat, eos primum *Curatores Urbis* ſtatuit Cicero, qui iſtud idem (*a*) ſibi ipſi Ædili jam deſignato, inter alia jactanter attribuit, *Sacrarum nempe ædium procurationem, totamque Urbem tuendam fuiſſe commiſſam*: Papinianus etiam in *l. un. D. De Via Publ.* Ædiles ipſos perpetuò *ἀστυνόμους* vocat, quod non aliud, Lipſio interprete, quàm Curatores Urbis: at eo nomine non omnia, ſed quæ ad Urbis ornatum, aut ordinem pertinebant, contineri ſatis conſtat: Ædilium enim erat, Opera publica, & Deorum Templa ſuſpicere, ac tueri, curareque, ut non tam illa, quàm etiam balnea, aquæ ductus, cloacæ, plateæ, popinæ mundæ, & ſine ſordibus eſſent, quæ proinde lota, Ædilem metuentia eleganter appellat *Senec. De Vit. Beat. cap. 7.* Viarum præterea publicarum curam habuiſſe Ædiles docuit jam Papinianus in libro ſingulari de officio Ædilium, cujus præcipua capita Tribonius retulit in d. l. un. D. *De Via Publica*; non enim ſolum illarum munditiem procurare Ædilitium munus, de qua re pulchrè Plautus (*b*), egregiumque exemplum apud Svetonium habemus (*c*), verum etiam illas ſternere ac munire, quod ex noſtro lapide probaſſe ſufficiet:

C. ENNIVS M. F.
C. BERGONIVS Q. F.
AED.
VIAM STRAVERVNT
ET LACVVS FECERVNT.

In Arce Beneventanæ Urbis extat hic lapis, quem affert Gudius pag. 72. num. 5. ac de ſtratis ab hiſce noſtris Ædilibus Beneventanæ Urbis viis, quod ad illorum munus præcipuè

[*a*] Verr. v. cap. 14.

[*b*] In Sticho 2. 2. 29. ubi cum Servus imperaſſet: *Cape illas ſcopas, tu hoc converre &c.* Paraſytus ſubjicit: *Sine ſuffragio Populi Ædilitatem hic quidem gerit.*

[*c*] In Veſpaſ. cap. 5. *Mox cum Ædilem eum [Veſpaſianum] C. Cæſar ſuccenſens propter curam verrendis viis non adhibitam, luto juſſiſſet oppleri, congeſto per milites in prætextæ ſinum, non defuerunt, qui interpretarentur, quandoque proculcatam, deſertamque Remp. Civili aliqua perturbatione, in tutelam ejus, ac velut in gremium deventuram*: Ex quo loco etiam illud conſtat, curandarum viarum munus etiam ad Ædiles pertinuiſſe, poſtquam Auguſtus Curatores viarum, qui olim veluti Ædilium adjutores, nec niſi extraordinariè, & ad tempus, ut res exigebat, S.C. conſtituti fuerant, ad ordinarii Magiſtratus dignitatem evexit, delectis etiam ad id muneris nobiliſſimis Viris, quibus & ſuo exemplo præibat, ut ſeduliorem ejus rei curam gererent; teſte Sveton. in Aug. cap. 30. & 37.

puè pertinebat, clara res eſt; illud tamen quod ſequitur, non ſatis obvium, quod nempe *& Lacuus feciſſe* dicantur; ac primò *Lacuus* litera v geminata pro *Lacus* in lapide ſcriptum eſſe facile affirmaverim aliorum lapidum nummorumque exemplo, in quibus aliquando *Feelix* pro *Felix*, *Honoreem* pro *Honorem*, *Vaarus* pro *Varus* uſurpatum obſervat *Manut. Ortogr.v. Felix*; at quoſnam *Lacus* a noſtris Ædilibus factos putabimus? Lapidem invenio apud Muratorium p. *611*. n. 4. quem è ſchedis Ambroſianis exceptum extantem dicit *Beneventi* in Muro Clauſtri S. Modeſti in hæc verba:

P. CERRINIVS
L. CRASSICIVS
II VIR. I. D.
VIAM STRAVER
ET LACVS FECER
PRO LVDIS.

Ad quem Vir Cl. ſic breviter commentatur: *Lacus heic fortaſſe loca profunda, in quibus feræ ad ludos enutritæ ſtabulabantur*: De Muratorii Commentatione mox viderimus; meam interim conjecturam proferam, a vertice ſcilicet ad calcem mendoſum hunc lapidem in ſchedas Ambroſianas relatum fuiſſe. Quæ ſint ea menda inquis? Docebit utique lapis, quem ſuperius ante hunc, a me editum, non alium a Muratorii lapide accipiendum puto: Non enim alius Beneventi extat, ac pro nominum mutatione falſi crimen diſſimulabimus: Quid tamen cauſſæ fuerit, ut viarum ſternendarum cura ab Ædilibus, quorum multa paria Beneventi erant, ad Duumviros Juridicundo translata ſit? Illud tandem PRO LVDIS, quod in ſincero lapide deeſt, aut a poſteriore alicujus ſcioli manu in Ambroſianum exemplar irrepſit, aut PRO LVTIS legendum erit, ut mox obſervabimus, nunquam vero *prò ludis*, ut exinde lacus in lapide memoratos pro ferarum receptaculis accipiamus: Luſiſſe certe videtur Muratorius, in cujus fortaſſe mentem, dum hæc ſcriberet, venerit lacus ille leonum memoratus *Danielis cap. 6. & 14*. Sed indulgendum Sacro Interpreti tantum erit, ut Hebræum vocabulum ea verſione donarit, quæ congruentior loco illi eſſe videbatur, ubi a Rege Babylonio leones cuſtodiebantur; quamquam quum lacui ipſi oſtium fuiſſe Scriptura dicat, quod Regis, ac Optimatum anulis obſignatum fuit, non illud in ſuperna parte, ſive ejus lacus ſummitate, ſed in ima parte, exteriori areæ lacus reſpondente ſtatuendum erit; id, quod clarius Scriptura ipſa oſtendit, quæ non projectum Danielem, ac poſt eum accuſatores calumniæ damnatos, ſed *miſſos*, aut etiam *intromiſſos* in ipſum lacum refert; ex quibus fit, hujuſmodi locum haud fuiſſe in profunda terra excavatum, ſed in ædificii formam omnino aſſurgere debuiſſe, in qua vix lacus ſimilitudinem reperiſſe erit; ſed hæc obiter: Quod rem attinet, nullibi apud Latinos Scriptores id, de quo agimus vocabulum ea ſignificatione unquam uſurpatum conſtat, neque illam modo ex edendorum ludorum cura, quam Ædiles gererent, ut comminiſcamur noſter lapis efficiet: Eſt enim verius quidpiam aliud, quo Ædiles, quod lacus fecerint, ſuum munus ſummopere impleviſſe videntur: & ſane quamquam lacus propriè dici videantur de locis profundis, in quibus ſunt aquæ reſides, ſed perpetuæ, unde rivi oriantur & flumina, eſt tamen lacus pariter *Foſſa*, ut docet Voſſius Etymol.v. lacus a Græco λακὶς, quod inter alia, Heſychio teſtè, notat σχίσμα, hoc eſt *ſciſſuram* ſeu *fiſſuram*, ac ſpeciatim, ut idem Heſychius ait, ſignat χασμαγὴς *hiatum terræ*: quo modo propriè lacus videntur eſſe *Terra fiſſa recipiens aquam*, atque hinc ob ſimilitudinem transfertur ad cætera rerum liquidarum receptacula, ut pluribus, ex optimis Scriptoribus adductis exemplis, idem Voſſius confirmat: Cum igitur noſtri Ædiles vias ſtraviſſent, ut ejuſmodi operi perpetuò, atque omni ex parte tuendo proſpicerent, optimo conſilio lacus etiam ſecus vias ipſas fecerunt, ideſt hiatus, ſeu ſciſſuras poſt earundem viarum margines ſubjacentes, quò aquæ pluviæ reciperentur, ne in viis ipſis intermortuæ, eas aut lutulentas efficerent, aut certe corrumperent: At Tulliana lege duce, cætera Ædilium munera perſequamur: Annonæ enim Curatores quoque eos fuiſſe conſtat, atque hujuſmodi munus omnino ſpectare hic noſter lapis videtur.

M. TA-

M. TANONIVS
FIRMIANVS AED.
I. D. BASEM CVM
STATERA ET PON
DER. AENEIS
DE SVO FEC.

Non enim ſolum rerum venalium æſtimationem, & probitatem curabant Ædiles, de quibus Ædilitium Edictum (quod poſtmodum non mediocrem, neque contemnendam Juris Civilis partem conſtituit, & nomine Ædilitiarum Edictionum invenitur apud Plaut. in Capt.4.2.) proponebant, mulctas inferebant, improbaſque merces jactabant, ut ex eodem Plauto, & Papiniano jam patet *(a)*; ſed etiam menſuris & ponderibus præerant, de quorum æquitate, ut continuò conſtaret, exempla è marmore, aut ex ære in loco publico conſtituebant, è quibus, ſi quid fraudis a vendentibus patratum eſſet, ſtatim noſci poterat: Qui ſanè laudabilis mos ad Colonias ex Principe Urbe manavit, ubi menſuræ publicæ in Capitolio cuſtodiebantur, & quidem Jovi, ut inviolabiles eſſent, ſacratæ, ut inde, quoties res exigeret, & de legitima menſura dubitaretur, veritas peti poſſet, unde Fannius: *Pes longo ſpatio, latoque notetur in anglo:*

Angulus ut par ſit, quem claudit linea triplex,
Quatuor e quadris medium cingatur inane;
Amphora ſit cubus, quam ne violare liceret
Sacravere Jovi Tarpejo in Monte Quirites.

Non leve igitur illud fuit, quod a noſtro olim Ædili M. Tanonio pro ſuo munere præſtitum fuit, dum *Baſem cum ſtatera, & ponderibus æneis de ſuo fecit*, cujus proinde diligentia cum liberalitate conjuncta digna profectò fuit, ut eo publico monumento commendaretur: Cæterum hac in re non ego plura, quæ ſi quis noſſe cupit, habebit in ſubjecta nota ex doctiſſimo Gorio, quem deſcribere ſatis habui *(b)*.

Id potius mihi modo agendum erit, ut quis olim Ædilium numerus Beneventi creari ſoleret, in medium proferam: Dubium enim faciunt lapides modo allati, in quorum altero nonniſi unus Ædilis, nempe M. Tanonius, bini in altero, ſcilicet C. Ennius, & C. Bergonius prodire viſi ſunt, nec alii noſtri lapides deſunt in propriam noſtri Theſauri Claſſem conjecti, qui etiam modo unum, modo duos Ædiles nobis exhibent: at lapis quoque extat, qui ad quatuor uſque Ædilium numerum Beneventi fuiſſe aperte docet: lapis eleganter inſculptus, multiſque etiam ornamentis ex utroque latere inſignis, etiamnum affixus legitur in Porticu novi Conventus PP. Carmel. Excalceatorum in hæc verba:

L. AVI-

[*a*] Papin. in l. un. D. De Vi Publ. Plaut. in Ruden. 2. 3. 42.

. . . . . *Neptunus ita ſolet: quamvis faſtidioſus Ædilis eſt: ſi quæ improbæ ſunt merces, jactat omnes.*

[*b*] Donius claſ. v. n. 26. lapidem Tuſculanum affert in hæc verba:

C. CANINIVS AMIRO
ET P. AELIVS FELIX
AEDILES
MENSVRA ET PON
DERA INIQ....
IVSSERVNT

Ubi hæc Gorius pag. 167. *Menſuras & pondera iniqua tolli jusſerunt: Menſuras & pondera decernere ac probare in Municipiis & Coloniis Ædilium munus fuiſſe docet hæc Inſcriptio, ita menſuras & pondera iniqua amovere* (ſeu potius frangere, nam omnino diſperdenda erant) *ut fraudibus vendentium occurrerent. Ita in Colonia Oſtienſi P. Lucillus Ædilis pondera ad macella cum M. Turranio ſua pecunia fecit; ut habetur claſ. 2. num. 4. apud Gruter. pag. 233. 1. memorantur Menſuræ poſitæ lege Civitatis. In alio item lapide a me edito claſ. 2. num. 67 legimus a C. Cæſio Silveſtro proprio ſumptu factum ponderarium locum ſcilicet, in quo pondera probata legitima cuſtodiebantur; item Chariſtionem æreum, ſtateram, pondera, & Menſuras liquarias, quæ cæteris vendentibus uti regulæ eſſent certiſſimæ: Vid. Reines ad XV. claſ. VII.* Ita Gorius; ſed in lapidis lacuna non *tolli*, ſed potius *frangi* ſupplendum malim, ut in hac re optime uſurpavit Ulpianus in lib. 13. §. 8. D. Locati conducti: *Si quis* [inquit] *menſuras conduxerit, eaſque Magiſtratus frangi juſſerit, ſiquidem iniquæ fuerunt &c.* Ita etiam Juvenalis ſat. x. 101.

Et de menſura vis dicere vaſa minora
Frangere pannoſos vacuis Ædilis ulubris

Neque aliter Perſius ſat. 1. 128.

Se ſe aliquem credens; Italo quod honore Supinus
Fregerit Æminas Areti Ædilis iniquas &c.

L. AVIDIO L. F. STE
IIIIVIRO AED
L. AVIDIO L. F. FATRI
CATIAE VIBI F
MATRI.

Quid igitur ſtatuendum erit ? Cenſebimuſne pro temporum diverſitate diverſum quoque (cum ſua lapidibus ſtare debet fides) Beneventi fuiſſe Ædilium numerum, itaut modo unum, modo plures, ut res ad ejuſmodi Magiſtratum pertinentes poſtulare videbantur, creari mos fuerit; non id quidem abſonum, ſed neque mihi omnino verum perſuaſerim: nam quod *unus* tantum Ædilis in lapidibus aliquot, vel etiam *duo* memorati videantur, non inde ſequitur, haud plures eo tunc eſſe Ædiles potuiſſe: Cum enim præclarum aliquid ab uno ex pluribus Ædilibus geſtum eſſet, illius tantum nomen ad poſteritatis memoriam commendari æquum erat, nullâ certè, quòd ſilentio præterirentur, Collegarum injuriâ, qui nihil, vel diligentiæ, vel liberalitatis in eam rem contuliſſent; neque, quod in proximo lapide factum fuit, per Duumviratus, vel Quatrumviratus adjectionem ſaltem Ædilium tum extantium numerum exprimi opus fuit, quum id tantum in Magiſtratibus iis, qui certo ac peculiari nomine carerent fieri conſueverit, haud verò in aliis, quorum proprium vigebat nomen, ita ut cum plures, ideſt duo eſſent Conſules, Prætores &c. ſi unus tantum memoratus inveniatur, non propterea unum tum fuiſſe Conſulem, aut Prætorem putandum erit: Ex proximo itaque lapide veriſimilius mihi fit, IIII viros initio fuiſſe Beneventi Ædiles, quem numerum perpetuò ſervatum, optime ſuadet Beneventanæ Coloniæ magnificentia & amplitudo, unde non illud ſolum fieri poterat, ut Principis Urbis majeſtatem æmularetur, ubi quatuor Ædiles, bini nempe Curules, totidemque Plebeii deligebantur, ſed omnino faciundum poſtulabant varia, graviſſimaque ejus Magiſtratus munera, quibus in florentiſſima Colonia rectè, opportunèque adminiſtrandis, vix unus & alter Ædilis ſufficere poterant: eòque magis, quò Magiſtratum ipſum ſuos etiam adminiſtros ad Juriſdictionem exercendam adhibuiſſe conſtat ex hoc noſtro lapide, ubi de ſcriba Ædilium mentio eſt:

M. GAVIVS
M. F. PALAT.
SABINVS
SCRIBA AED
I. D. PRAEF FABR.
SIBI ET
NASENNIAE M. F
IVSTAE VXORI B. M.

Quid? ſi ſex deinceps Ædiles Beneventi conſtitutos affirmaverim? Binos ſcilicet alios præter quatuor illos, de quibus ſuperius fuſe diſſerui, quibus rei frumentariæ cura peculiariter mandabatur; ut jam illud optimè pateat Beneventanam Coloniam Magiſtratuum omnium, qui Romæ vigerent, formam atque ipſa fere nomina in ſe tranſtuliſſe.

Sequitur igitur poſt IIII viros Ædiles novus Magiſtratus ad Romanæ quidem Urbis exemplum Beneventi inſtitutus, cujus tamen exemplum extra Beneventanam Coloniam vix alibi inveniſſe erit: Romæ illum Cæſar primus inſtituit: *Deinde* (inquit Pomponius in lege 2. §. D. De Orig. Jur.) *C. Julius Cæſar duos Prætores, & duos Ædiles qui frumento præeſſent, & a Cerere Cereales conſtituit: ita duodecim Prætores, ſex Ædiles ſunt creati*: Novi ejuſmodi Magiſtratus inſtituendi cauſam refert Dio (a). At quod pro ſola Urbe, certaque de cauſſa fuit inſtitutum, perpetua

[a] Dio lib. 43. pag. 239. poſt Africam a Julio Cæſare captam hæc ſubdit: *Juſſit viginti Myriades Medimnorum Atticorum frumenti, ideſt* CC. *millia ad alendum Populum Romam advehi: & olei librarum Myriades* CCC *ideſt tricies centena millia, duoſque Curatores, & totidem Ædiles Cereales inſtituit, qui hoc frumentum Romam advehendi, & Populo tribuendi curam haberent.*

tua deinde mansit, atque ab ipsa Urbe ad Beneventanam Coloniam manavit. Rem hanc certa veterum lapidum fide manifestè probatam habemus, quos propterea heic omnes descripsisse præstabit:

C. ADIECTIO
C. F. STEL
MACEDONI
PR. CER. IVRID
C. ADIECTIVS
NARCISVS ET
CEIA LVCILLA
NEPOTI L. D. D. D.

VERZOBIO
C. CAELIO
C. F. STE. BASSAEO
DONATO
PR. CER. I. D. QQ.
ADLECT. IN ORD.
DEC. EQ. R.
C. CAELIVS DONA
TVS P. BASSAEA TANNARIA
MATER

Sed antequam horum lapidum explicationem aggrediar, juvabit primùm Clarissimi Fabretti lapsum notare, ne ipsius in præcipuis notis illis PR. CER. interpretandis judicium eruditis lectoribus amplius imponat: Lapis est apud ipsum cap. 8. pag. 572. n. LVI. in hæc verba:

C. IVL. FLORENTIN
MIL. COH. VI. PR. CER
EVFROSINE CONI. B. M
Q. V. M. A. IX. M. III. D. XIII
IN. D. V.

Ad quem lapidem Fabrettus ita commentatur: *Notæ illi* CER., *quæ secundam lineam claudit, explicationem parare videtur Inscriptio Patavina apud Gruter. pag. 561 num. 2. in qua Silvinus dicitur* CEROM. LEG. XI. *quasi* CEROM*atistes*..... *& quidem Ceromate ungi milites ad natatus, & pugilationis exercitia, in Castrensi præsertim apud Urbem otio, atque ad indurandos artus, non insolens, neque inutile fuisset*: At falsum profectò fuisse Fabrettum nunc demum nostrorum lapidum fide edocemur: quid enim magis ineptum, quàm notam illam CER. in *Ceromatisten* deducere, quam interpretationem Patavini lapidis exemplum, ubi CEROM. non CER. legitur, improbare adhuc videtur? quod vero de præcedenti nota PR. de qua Fabrettus haud sollicitus fuit, judicium feremus? An fortasse ad Cohortem referatur, quæ fuerit Cohors VI. Prætoria? nullo pacto concesserim: nam cum sequenti CER. conjuncta, ad hanc omnino pertinere dicenda est. Fuit itaque Patavinus iste Miles, ut semel dicam, non *Ceromatistes*, ut commentabatur Fabrettus, sed revera *Præfectus Cerealis*, quod munus (nec enim a militari C. Julii Florentini professione discessisse opus erit) ab eo utique in ipsis Castris gestum optime suadet exactissima illa, quæ semper fuit frumenti comparandi, interque milites dividundi cura, quæ probatæ fidei, & solertiæ uni, aut pluribus militibus mandabatur, adeout qui ad ejusmodi munus deligebatur satis congruè PRæfecti CERealis titulo appellaretur (a): At unde mihi, quæris, quod tam certo, fidenterque eas notas sic explicandas docuerim? Non ex ipsis tantum, quos jam attuli, lapidibus didicisse datum fuit, sed adhuc præclarius ex tertio nostro lapide, qui eandem rem egregiè illustrat, manifestum id habui:

L. STAIO

[a] Præter pecuniam Frumentum etiam Romanis Militibus dimensum in mensem distribui consuetum disertè tradit Polybius De Roman. Milit. Vide Lipsium lib. V. Dialog. XVI.

L. STAIO L. F.
STEL. SCRATEIO
MANILIANO PRIMO
CER. I. D. QQ.
FILIO EQ. ROMANI
ARCHIATRI BENEV
HIC PRIMVS OB HONO
REM CEREAL. TESSERIS
SPARSIS IN QVIBVS AVRVM
ARGENTVM AES VESTEM
CAETERAQ. POPVL
DIVISIT
L. STAIVS RVTILIVS MANILIVS

Vides jam in hoc insigni nostro lapide CEREALiatus honorem memorari, ideſt ipſam *Præfecti*, ſive *Prætoris Cerealis* dignitatem, novum quidem, nec quod alibi occurret vocabulum, non abſurdum tamen, quandoquidem a Conſule eſt Conſulatus, & *Ædilatus* (ut notat Feſtus) *dicitur Ædilis dignitas, ſicut Pontificatus*; ut exinde jam certum ſit, quid in eodem lapide illud CER. I. D. QQ., quid in binis aliis noſtris lapidibus aut PR. CER. IVRID., aut demum PR. CER. I. D. QQ. ſignificare omnino debeant; *Cereales* enim *Juridicundo quinquennales* iis omnibus lapidibus evidentiſſimè expreſſi habentur. Sed jam eximia quædam ex iiſdem lapidibus paucis obſervaſſe liceat.

Ac primum illud ſit, eundem Magiſtratum in Urbe ipſa *Ædilium Cerealium* nomine olim vocatum, neque alio deinceps nomine tum veteribus monumentis, tum recentioribus quibuſdam paſſim cognitum, auguſtiori titulo apud Beneventanos inſignitum fuiſſe: non enim Ædilium ipſi appellatione contenti, ad augendum ejuſmodi muneri ſplendorem, *Præfectorum*, aut potius *Prætorum Cerealium* nomine decoratum voluere: quod tamen haud omnino ambitiosè factum cenſebimus, ſi Pomponii locum ſuperius recitatum diligentius attendamus; ibi enim non Ædiles tantum duo, ſed totidem ſimul Prætores (quos ex verborum contextu non ad aliam rem, diverſumque munus referre unquam poſſumus) ad eundem *Cerealiatum* a Cæſare ſunt inſtituti; nec ſecus Dio ipſe, qui non binos dumtaxat *Ædiles*, ſed totidem pariter *Curatores* ad id muneris delectos narrat, hoc ſolo diſcrimine, quod *Curatores* is appellat, quos Pomponius *Prætores*: Cum igitur novus hic Magiſtratus Beneventi inſtitueretur, quid ni ſpecioſiorem quidem, ſplendidioremque, qui non arbitratu ſuo, ſed Principis Urbis exemplo invectus fuerat, ejuſdem Magiſtratus titulum uſurpare maluerint Beneventani? atque hoc amplius ex noſtris lapidibus noviſſe promptum eſt, non vacuam, nudamque ejuſmodi Prætorum Cerealium dignitatem fuiſſe, ſed ordinarii, qui in quinquennium perduraret, Magiſtratus auctoritatem obtinuiſſe peculiari Juriſdictione pollentem.

Duas autem potiſſimum cauſſas putaverim, cur ejuſmodi Magiſtratus ſingulari propemodum exemplo in Beneventana Colonia fuerit inſtitutus, loci videlicet conditionem, & muneris amplitudinem. Ea enim ſemper fuit Beneventani Agri fertilitas, ut maxima ex eo frumenti copia colligeretur, is etiam Urbis ſitus, ut veluti Emporium a finitimis populis haberetur, quò frumentum, aliaſque merces tranſvehentes, nundinas agere conſuebant: Ædilibus certè pro veteri ſui muneris ratione, univerſæ Annonæ cura incumbebat, ſed dum aliarum æque graviſſimarum rerum ad ſuum item munus pertinentium adminiſtratione eos fungi opus eſſet, vix erat, ut huic rei, niſi cæteras neglexiſſent, probe, ac indeſinenter proſpicere valerent: Maxime igitur è Republica viſum fuit, Romanæ Urbis exemplo novum hunc Magiſtratum inſtituere, qui rei frumentariæ præeſſet, atque hanc præcipuam Annonæ partem collatâ etiam peculiari Juriſdictione curaret. Cur vero, etiamſi ejuſmodi novi Magiſtratus inſtitutio haud omnino neceſſaria fuiſſet, non illum tamen in ſuam Urbem tranſtuliſſent Beneventani, ut recens ex eo Urbi decus, ſummuſque Civibus ad id muneris delectis honos gigneretur?

Et quidem, eximii honoris loco habitum quondam apud veteres, tum annonæ, tum præcipuè rei frumentariæ curandæ munus, ſatis conſtat: Ii etiam, qui ad frumentum in frumentariis Provinciis emundum, & ad Urbem mittendum Senatus Conſulto extra ordinem creabantur, viri erant ſummi in Rep. loci, quales Brutum, & Caſſium fuiſſe patet, quorum alterum in Aſiam, alterum vero in Siciliam ad eam rem a Senatu legatos ſcribit Cic. ad Att. lib. 15. ep.9.(*a*); qualem itaque putabimus ordinarii Magiſtratus fuiſſe dignitatem? Ex doctiſſimo Spanhemio, ut alios prætereeam, diſcimus haud ſemel ea de re cuſos Nummos, qualis ille eſt Gentis Livinejæ, in quo modius frumento plenus cum duabus hinc inde ſpicis aſſurgentibus exhibetur; alter quoque Gentis Fanniæ, qui Cereris caput habet ſpicis redimitum; quos ego Nummos, quod a viro perſpicaciſſimo non ſatis animadverſum fuit, non ad deſignandum indiſtinctè *Ædilium* munus, ſed ad indicandum *Prætorum*, *ſeu Ædilium Cerealium* peculiarem Magiſtratum, ac omnino in eorum honorem, qui tum eo munere fungebantur, percuſſos fuiſſe cenſeo: At quid opus aliis exemplis rem hanc combrobaſſe, quam uberrimè confirmat, ac mirum in modum tertius noſter lapis illuſtrat, in quo L. STAIVS ad *Cerealiatus honorem* evectus, non intra vulgarem illam liberalitatem ſe continuit, qua privatos homines Magiſtratum quempiam in Patria aſſecutos aut Epulum dare, aut Denarios viritim diſtribuere pro more habuiſſe antiqui lapides paſſim nos docent, ſed [quod Regiæ dumtaxat (*b*) munificentiæ exemplum videri poteſt] Teſſeris (*c*) ſparſis, in quibus *Aurum, Argentum, Æs, Veſtes*, aliaque id genus continerentur, eximiam muneris dignitatem ſingulari ſplendidiſſimæ largitionis exemplo comprobavit.

At hæc quidem de majoribus, ſeu præclarioribus Beneventanæ Coloniæ Magiſtratibus mihi fuerunt obſervanda; nunc de Cenſoribus, ſeu Quinquennalibus, de Quæſtoribus, de Curatoribus Kalendarii, cæteriſque inferioribus Magiſtratibus agendum eſſet; at, cum vulgata ſatis eorum nomina, atque munera ſint, omnia etiam, aut certè illuſtriora, quæ eos ſpectant, jamdudum ab aliis abunde pertractata habeantur, non hùc aliorum ſcripta convaſare, remque eandem recoquere mihi duxi; nam ut alios, de quibus jam diſſerui, ita hos reliquos Magiſtratus Beneventi creari ſolitos, non eſt, cur dubitet quiſque, aut cur ego heic probare pergam, quandoquidem ex noſtro Theſauro præclarè res ipſa erit manifeſta: Age vero, num eorundem Magiſtratuum, quotquot florentibus ſub Romano Imperio Beneventanorum rebus, ex antiquis monumentis conſtitiſſe compertum hactenus fuit, perpetua manſerit forma, an etiam poteſtas, eadem nomina demum ipſa ſteterint, obſervaſſe præſtabit: Et ſanè, ſi in ipſum Imperium novas tum ſub Auguſto, tum ſub Hadriano, tum demum ſub Conſtantino, ùt mox a me dicetur, regiminis formas invectas fuiſſe conſtat, itaut novis Magiſtratibus inſtitutis, veterum jura, atque nomina in Orbe Romano, ipſaque præcipuè in Italia aut abolita, aut immutata ſequior ætas aſpexerit, quid ni inferioribus civitatibus id quoque factum arbitrabimur? Jam ſi Honorianam

[*a*] *A Balbo redditæ mihi literæ, fore nonis Senatum, ut Brutus in Aſia, Caſſius in Sicilia, frumentum emendum, & ad Urbem mittendum curarent: O rem miſeram!* &c. Sed quare *miſeram* exclamat Cicero, qui etiam Ep. ſeq. *Frumentum imponere..... quod munus in Rep. ſordidius?* Spectabat certè non ipſum munus, ſed Bruti, Caſſiique dignitatem, qui cum Provincias ſortiri debuiſſent, M. Antonii opera factum fuit, ut ejus muneris prætextu Urbe abeſſent, ac velut in exilium ejicerentur: quare non facile Ill. Spanhemio Diſs. VI. pag.546. conceſſerim, Numum, quem exhibet, ubi duo extant Togati ſedentes, quorum lateribus duæ ſpicæ aſſurgunt cum Inſcr. AD. FR. EM. EX. S. C., iiſdem Bruto, atque Caſſio eſſe tribuendum: Vix enim veriſimile ſit, in ſumma Reip. perturbatione, de ea re, quæ per Antonii impotentiam magno Bruti, Caſſiique dedecori quoque erat, numos percutiendos Senatum voluiſſe.

[*b*] Ab Auguſto, qui primus Principatus fundamenta jecit, aut potius ſtabilivit, res cœpta; nam non ſolum frumentum in annonæ difficultatibus ſæpe leviſſimo, interdum nullo pretio viritim admenſum eſt, verum etiam, ut ſubdit Sveton cap.41. *teſſeras nummarias duplicavit*: Eundem morem ſequentes Principes tenuere paſſim; nam de Nerone teſtatur id. Sveton. cap. XI. *Sparſa Populo miſſilia omnium rerum per omnes dies,... Teſſeræ frumentariæ, veſtis, aurum, argentum, gemmæ, margaritæ, tabulæ pictæ, mancipia, jumenta, atque etiam manſuetæ feræ, noviſſimè naves, inſulæ, Agri*: De Domitiano autem hæc habet cap. 4. *Omne genus rerum miſſilia ſparſit, & quia pars major intra popularia deciderat, quinquagenas teſſeras in ſingulos Cuneos Equeſtris, & Senatorii ordinis pronuntiavit*: Hadrianum tandem (ut alios prætereeam) *Dona per Teſſerulas ſeparatim viris, ſeparatim mulieribus in Theatro, & in circo dediſſe*, refert Dio Caſſius.

[*c*] Quid fuerint hæ Teſſeræ [varias enim ad varios uſus Teſſeras apud veteres in more fuiſſe conſtat] audire præſtat ex Dione, qui tum de Nerone agens l.LXI. tum præclarius l.LXVI. de Titi munificentia ita loquitur: *Parvos globos ligneos de ſuperiore loco jecit in Theatrum, qui ſimbolum continebant alicujus eſculenti, veſtiſve, aut vaſis argentei, aut aurei, equorum, jumentorum, mancipiorum, quæ oportebat eos, qui rapuiſſent, ferre ad Curatores ludorum, & ab iis accipere quamque rem inſcriptam.* Vel igitur globulis hiſce ligneis ſymbola quædam impreſſa erant accipiendæ rei ſpeciem ſignificantia, vel certe pertuſi erant, inſcriptamque rei notulam in foramine continebant, quam qui deinde exhiberet, ſtatim rem illam, quæ inſcripta erat, aſſequebatur.

rianam legem excipias, de qua superiùs fusè egi, ubi quinti sæculi initio (data enim legitur Honor. VIIII. & Theod. V. Cos. ideſt anno 412.) adhùc Duumvirùm municipalium occurrit mentio, dum universos antiquorum lapidum excurras Theſauros, aut ejuſdem ætatis ſcriptores evolvas, deſiderabis certè ejuſdem Magiſtratus, aut etiam aliorum legiſſe nomina, quæ prior ætas ad faſtidium uſque tibi undique commemorare ſolebat: Audies jam *Correctores*, *Juridicos*, *Denſenſores*, *Curatores*, & cæteros ejuſmodi Magiſtratuum titulos, quæ propria declinantis Imperii, collabentiumque jam in Italia Romanarum rerum fuere vocabula: De ſingulis hiſce ſequioris ævi Magiſtratibus differere haud eſt otium, neque ad inſtitutum meum pertinere putavi, unum, vel alterum attigiſſe contentus, quibus opportunè illuſtrandis Patriæ Antiquitates operam meam jure videntur poſtulare.

A poſtremo igitur eorum, quæ commemoraſſe ſatis habui, munerum nominē incipiam, atque ad *Curatores* rem pene omnem deducam, quorum munus poſterioribus ſæculis ad extremam uſque Romanorum ætatem, Beneventi uſu receptum, ejus quoque Urbis præcipuum extitiſſe, luculentiſſime teſtantur hi noſtri lapides:

SATRIVS CRESCENS
V. C. CVR. R. P. BN. EX
LOCIS ABDITIS
VSVI ADQVE SPLEN
DORI THERMARVM
DEDIT.

FL. CLAVDIO
IVLIANO NOB
AC BEATISSIMO
CAESARI
CVRANTE TOCIO
MAXIMO V. C. CVR. REI
BENEVENTI

CVRAT......
NVMISIO.....
CVRATORE V....
BENEVEN.....

Ut autem de Curatoris munere recte conſtet, rem paulo altius repetere opus erit. Curatorum nomen latiſſimè patet, diverſaque eorum pro diverſis rebus, ſeu perſonis, ad quarum curam deligebantur, fuiſſe genera, tum ex Juris libris, tum ex aliis antiquitatis monumentis paſſim liquet; at eorum, quos heic quærimus, Curatorum ſub eodem vulgari nomine, non vulgaris ratio fuit, quippe qui Curatores cæteros quotquot unquam eo muneris titulo quàm frequenter agnovit, & appellavit antiquitas, dignitate antecedebant; hinc, quum alii peculiaris muneris, cujus curam gerebant, adjectum nomen præferrent, ut puta *Kalendarii*, *Vicorum*, *Viarum*, *Operum publicorum* &c. hi tamen ſine alia adjectione per excellentiam *Curatores* dicebantur: atque de his quidem plurima nobis Veteres reliquere monumenta, ut mirer, nihil hactenus ab eruditis pro muneris dignitate fuiſſe obſervatum, imo, quod intolerandum erit, ejuſmodi Curatores non alios ab iis, qui *Kalendarii*, aut *Vicorum*, aut denique *Viarum*, & *Ædificiorum* curam gererent, fuiſſe perſæpe putatos (*a*). Curatores itaque primùm ab Alexandro Severo in Urbe inſtitutos refert Lampridius cap. 33. eo quidem conſilio, ut Præfectum Urbi in juredicundo adju-

[a] Jac. Cujacius obſerv. lib. 22. cap. 31. quæ fuerit inter ἀστυνόμοις & ἀγορανόμοις differentia, explicare aggreſſus, illos viarum, & ædificiorum publicorum, privatorumque Curatores fuiſſe, ad hos vero curam rerum venalium proprie pertinuiſſe ait: quod eò tendit, ut quod olim erat unius Ædilis munus jam in duo munera diſcerptum dici debeat: Fieri hoc aliquando potuiſſe Viro doctiſſimo haud egrè conceſſerim; at non id mihi perſuaſerit *Aſtynomos* illos, de quibus Papinianus ſingularem librum conſcripſit, ad id ſolum operam ſuam adhibuiſſe, ut vias, ædificiaque curarent, eoſque eo munere contentos, magnifica, ac ſpecioſa nomina illa ſibi adoptaſſe, quibus & *Curatores Reip.* & *Patres Civitatum*, *aut Patres ſimpliciter ſæpe dicuntur in Juris libris*: Majus aliquid ſplendidiſſimi hi tituli oſtendebant, quamquod anguſtam illam viarum, ædificiorumque curandorum poteſtatem continerent. Plura certè *Aſtynomis*, quos Curatores Reip. appellat, tribuiſſe videtur Papinianus, cujus quum opus illud cum cæteris aliis deſideremus, quæ tamen in Digeſtorum libros Tribonianus ſparſim retulit, auguſtioris Magiſtratus ſpeciem nobis exhibere videntur; nam præter mulctæ dictionem, quam olim habebant, [ademit vero Gordianus in lib. 3. Cod. De modo mulctarum] Adſeſſores Curatoribus Reip. in juredicundo adſtitiſſe diſertè docet Papinianus idem *in l. ult. D. De Officio Adſeſſorum*.

varent, quod ei ob negotiorum multitudinem haud expeditum esset. *Fecit* (inquit) *Romæ Curatores Urbis quatuordecim, sed ex Consularibus Viris, quos audire negotia Urbana cum Præfecto Urbis jussit*. At Lampridii fide impunè spreta, antiquiorem ejusmodi Curatorum originem ad Augustum referendam monet locupletior testis Sveton. qui cap. 33. diserte ait Augustum *Spatium Urbis in regiones, vicosque divisisse, instituisseque, ut illas annui Magistratus sortitò tuerentur*; ac ne ejusmodi Magistratus pro singulis regionibus institutos Curatorum nomine etiamtum appellatos dubitemus, eosdemque eodem quoque numero agnoscamus, quos Lampridius ab Alexandro institutos voluit, en optimum & ipsum testem Dionem, qui lib LV. pag. 554. inter Augusti res gestas, id præclare commemorat, quod nempe *Urbs tota in regiones divisa fuit quatuordecim, quibus sorte divisis Curatores præssent*; quibus præterea addit, veste, quam Magistratus gerebant, ac lictoribus binis uti, certis diebus ab Augusto concessum. Mansit autem post Augustum ejusmodi Curatorum Magistratus, cujus insigne præter alia monumentum sub Consulatu L. Cejonii Commodi, & Sex. Vetuleni sc. an. 136. exhibet Gruterus pag. CCL.: Inscriptæ enim marmore Urbis Regiones, vicique omnes, qui iis continebantur, *Curatorum* singulorum propria nomina inscripta habent. At ante quoque id tempus Curatorum Urbis mentio occurrit, qui an pro ipsis Regionum Curatoribus accipi debeant, certum affirmare non auserim; extitisse tamen disertè probat locus Plinii H. N. lib. 14. cap. 24. qui sub Tiberio Principe L. Pisonem Urbis Romæ Curatorem memorat: *Eaque* (inquit) *commendatione* (ebrietatis scilicet) *credidere L. Pisonem Urbis Romæ Curatorem ab eo delectum, quod biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset apud ipsum jam Principem* (a): *Luscum* etiam quendam *Curatorem Urbis* sub Gallo Imp. memorat Ammianus lib.14.: Atque hic quidem recens sub Principibus in Urbe Magistratus, cui non insignia tantum vestium, lictoresque binos fuisse constat, verum etiam Jurisdicundi potestatem.

Ex Urbe autem in Colonias, (ut fere in ejusmodi re evenire consuebat) Magistratus ipse permeavit; at quum extra Urbem semel constitisse cœpit, eas sensim vires accepit, ut progressu temporis Magistratus reliquos, qui Municipalium Rerump. administrationem ex veteri instituto obtinebant, non splendore tantùm suo obrueret, sed etiam eorum vim, munera, potestatemque pene omnem sibi vindicaret: Rei causam novo M. Antonini consilio, quo Italiæ regimini pro sui temporis ratione prospectum voluit, facile tribuendam putaverim: Non enim is dumtaxat: *Datis Juridicis Italiæ consuluit ad id exemplum, quo Hadrianus Consulares viros reddere jura præcepit*, sed singularium quoque locorum utilitatem haud negligendam ratus, *Curatores* (ut Capitolinus pariter refert) *multis Civitatibus, quò latius Senatorias tenderet dignitates, a Senatu dedit*: Ex quo quidem Capitolini loco duo sunt nobis præcipue observanda; ac primùm illud est, ut facile conjectemus, sicut in Consularibus ab Hadriano institutis, ita in omnibus fere Italicis Municipalibus Magistratibus collapsam auctoritatem, aut etiam improbitatem aliquam Antonino fuisse exploratam; neque enim ex levibus caussis prudentissimus Princeps antiquis abolitis, novos Magistratus, quorum etiam delectum sibi servavit, instituendos curasset: Alterum, quod Civitatum Curatores nonnisi Senatorii ordinis viros constituerit, quo latius, inquit Capitolinus, Senatorias tenderet dignitates, id est Romanis Senatoribus id munus tribueret, quo extra Urbem propriam dignitatem proferrent, ac re præclarè gesta laudem sibi compararent; ex quo etiam, (ut mox animadvertebam) illud manavit, ut muneri ipsi ingens accesserit decus, multaque etiam amplificandæ ejus auctoritati, tribuerentur, quæ ad alios Municipales Magistratus quondam pertinebant: quamdiù autem Antonini institutum manserit Curatorum Civitatibus a Senatu dandorum, omnino incertum: Nobiles tamen viros ad ejusmodi munus deligi solitos sive ex Civitate eadem, sive aliunde, satis constat ex Spartiano, qui cum de Pescennio Nigro agere instituat, ejus generis nobilitatem ex eo probatam quibusdam fuisse refert, quod illius Avus *Curator Aquini* fuisset: Simmarii Felicis Flaminis perpetui *Curatoris Coloniæ Cirthensis* Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Cos. nempe an. 303. meminit S. Augustinus lib.3. contra Cresconium cap.29. & paulo post sub Constantino (eod. lib. cap.70.) Saturninum profert

[a] Scio, hanc vulgatam Plinii lectionem a plerisque mendosam habitam: Lipsius sane ad Tacit. an. VI. num. 42. non Urbis Romæ Curatorem Pisonem, sed Urbis Romæ Curæ delectum legit, ut non alius, quàm Præfectus Urbi is fuerit iis verbis a Plinio demonstratus, nam de Præfectura Urbana Pisonis clare ex eodem Tacito, qui ejus muneris originem, & progressum ea occasione describit: Brissonius etiam in De V. S. v. Custos: ubi Plinius Pisonem Urbis Curatorem vulgo habet, *Custodem* scribendum credit, ut ad eandem Urbis Præfecturam multis ex Horatio, Juvenale, Albinovano collatis locis, ipsum Custodis vocabulum deducat: *Lectionem tamen* (inquit) *vulgatam ferri posse non ignoro*: Quid Harduinus sentiat, nondum consulere licuit, nec magni refert.

profert Abtugnitanorum *Excuratorem*, & Calibium ejuſdem Civitatis *Curatorem*; unde etiam diſcimus temporarium fuiſſe munus, quo quum quis functus eſſet, *Excurator* aliorum inſignium Magiſtratuum exemplo, appellari gauderet. Sed non aliis exemplis opus erit, dum locupletiſſimos ejus rei teſtes jam habemus noſtros lapides, ubi tum *Satrius Creſcens*, tum *Tocius Maximus*, qui ambo *Curatores Reip.Beneventanæ* dicuntur, ambo etiam ſiglis illis V.C. hoc eſt Virorum Clariſſimorum titulo decorantur: quis autem neſciat *Clariſſimi* titulum Senatorii ordinis olim proprium fuiſſe; atque quum ſequiori ætate, *Clariſſimatus dignitas* (ut ejuſdem ætatis vocabulo utar) aliis quoque ex Principum indulgentia patere cœperit, nonniſi tamen ſummis Magiſtratibus, ut Conſulibus, Præſidibus Provinciarum &c. vel iis, qui præcipua munera in Imperiali Aula exercerent, concedi ſolebat; ut exinde jam pateat in Curatoribus Reip. (quamquam Antonini inſtitutum de Romanis Senatoribus ad ejuſmodi munus deligendis haud diù conſtitiſſe videri poſſit) Senatoriæ tamen dignitatis imaginem quamdam in eo Clariſſimi titulo fuiſſe ſervatam.

Nec profectò impar ejuſmodi titulo munus: Etenim ad Curatores Reip. (qui etiam Curatores Civitatis dicebantur, aut Curatores Urbis, ut tertii noſtri lapidis tertiam lineam, in qua eſt CVRATORE V. . . . . ſupplendam arbitror) non ſolum, quod minimum erat, viarum, operumque publicorum cura pertinebat, verum etiam rebus venalibus ipſi pretia imponebant, Curialibus præerant, vectigalibus, ac tributis perſolvendis invigilabant, publica prædia, & vectigalia locabant, pecuniam adminiſtrabant, Judices demum, Cenſoreſque erant rerum omnium ad Civitatem pertinentium, ac Reip. nomine cauſſas apud Principem, Præſidemve pro ſuo munere agebant: quod poſtremum munus ſi excipias, alioqui præſtantiſſimum, in cæteris aliis in plures Magiſtratus olim diviſis, ac dein in unum Reip. Curatorem collectis (a) non ſolum ipſi Juriſdictionem, ſed & in juredicendo, majorum Magiſtratuum exemplo, Adſeſſores fuiſſe, paulo ante ex Papiniano didicimus.

Ac cum civilia munera pene univerſa Curatori Reip. adhærere jam cœpiſſent, ipſeque rerum omnium ad Civitatem pertinentium curam, adminiſtrationemque ſuſcepiſſet, novum ea de cauſa ſibi nomen peperit, maximi quidem pretii, ac ſpecioſiſſimum ipſum, ut *Pater Civitatis* appellaretur: *Patris Coloniæ* Beneventanæ inſigne monumentum hactenus ignoratum nuper vulgavit V. C. Muratorius in hoc Beneventano lapide, quem profert pag. 1172. n. 7.

HIC SIT . . . .
. . . MV. . . . .
PRIMA INVENTA FVIT . . . .
DVM VARIAS CVPIT SPEC. . . . .
. . . . MVSEO FIGERE IN ALTO
DECIDIT ET HERMAS HOC NVNC EST PONDERE CLAVSVS
AETERNASQVE LACRIMAS RELIQVIT CARPO PARENTI
QVI VIXIT ANNIS XXI. M. VIIII.
DIEBVS XX. CARPVS COLONIAE
PATER INFELICISSIMVS FECIT.

ad quem lapidem Vir ſummus hæc breviter notavit: *Coloniæ Pater illuſtre munus*: ſatis ampla ea quidem, quibus id præclarum, & prope ſingulare ex patriis antiquitatibus in lucem prodeat, ut Patres Coloniæ (qui non alii, quàm Patres Civitatum fuiſſe videntur) olim quoque dici conſueſſe, Beneventanæ Coloniæ exemplo, quod non alibi fortaſſe occurret, ejuſque lapidis fide nunc demum diſcamus; utinam vero, id omne Eruditis probetur; ac duo ſimul illa Viro Clariſſimo Beneventani accepta referre poſſimus, & quod novo lapide noſtrum Theſaurum, & quod ſingulari eo titulo veterem noſtram Coloniam ditaverit: at vereor, ne aliter in lapide legendum ſit, quam quod Muratorius vidit. Vix enim crediderim illud: *Coloniæ*: quæ poſtrema penultimæ lineæ dictio eſt, ad primam ultimæ lineæ dictionem i. e. *Pater* referri, cum

[a] Videſis leg. 9. D. De oper. publ. leg. 37. D. De Pactis leg. 3. §. 1. & §. penult. D. De adminiſtr. rer. ad Civit. pertin. leg. 2. Cod. De Sent. quæ ſine cert. quant. leg. 30. cod. De Decurion. & alibi paſſim in iiſdem Juris libris.

cum eaque conjungi posse, ut demum *Carpus Coloniæ Pater* evadat. Potius enim enim in illa dictione *Coloniæ*, (quam, quum sola stare haud posset in lapide, ad sequentem dictionem *Pater* pertinere putavit Muratorius) mendum subesse putandum est, ut fortasse illud *Carpi* cognomen fuerit, vel, quod verosimilius videri potest, post illam dictionem Coloniæ Magistratus aliquis in eadem linea sequebatur, quo tum Carpus fungeretur, evanuitque postea eâdem temporis injuria, quâ aliæ ejus lapidis insigniores partes detritæ aspiciuntur: rem ita se habere monet illud: *infelicissimus*: quod *Pater* statim habet sibi adjectum, ut proinde Carpus incongruè satis *Coloniæ Pater infelicissimus* dici videatur, aptè vero Pater infelicissimus Adolescentis illius, qui (ut lapidis fragmenta indicant) dum Tabulas, aut signa aliqua in Musei pariete figere, aut suspendere satagebat, præceps extinctus fuit.

Ut ut igitur de Patre Coloniæ Beneventanæ Eruditorum judicium fuerit, quod Patres Civitatum spectat, diversam tum a Curatoribus, tum ab aliis muneribus ejusmodi dignitatem distinguit Græca Constitutio relata *in leg. 1. Cod. lib. X. Quibus muneribus excusentur &c.* ubi inspectio operum publicorum, Ratiocinium, Defensio Civitatis, Patris Civitatis munus, Curatio Reip., & Curatio Annonæ discriminatim recensentur; at Patris Civitatis munus, seu titulum ad Curatores Civitatis, vel Reip. præcipuè pertinuisse nedum colligere possumus ex Collat. 5. Synodi Mopsuestanæ in quinta Synodo Constantinopolitana an. 547. sive an. 550. ubi occurrit: *Comitas Agens in Rebus, & Pater Civitatis*; sed certum addiscimus ex Novell. 160. Justiniani, ubi Imperator Aristocratem pro auro Aphrodisiensibus legato apud se agentem, (quod Curatoris fuisse munus jam constat) semel ac iterum Aphrodisiensis Reip. Patrem appellat: Patrem quoque Civitatis Justinianus idem memorat in Novell 128., eumque esse Curatorem Reip. rectè ibi notat Gothofredus; ut omnino Accursium errasse liqueat, qui ad titulum Codicis *De Ratiociniis operum publicorum, & de Patribus Civitatum* hos cum Defensoribus Civitatum eosdem arbitratur: Patrum enim Reip. vel Civitatum commune Curatoribus fuisse titulum, seu dignitatem pluribus ostensum fuit, at Curatores ipsos cum Civitatum Defensoribus confundi posse omnino vetat tum diversus utriusque muneris gradus, quem manifestè distinguit Justinianus in Novell. 85. de Armis, ac in l. ult. Cod. De Infant. expos. ubi legis a se latæ observantiam committit *tam viris clarissimis Præsidibus Provinciarum, quam viris Religiosissimis Episcopis, nec non officiis Præsidalibus, & Patribus, & Defensoribus Civitatum*, tum quoque diversa a Defensoribus Curatorum Civitatis officia, quorum munerum diversas omnino formulas nobis exhibet Cassiodorus *Var.* l. 7. cap. XI. & XII.

Habes jam, quod mihi propositum fuit, de Curatorum munere, qui sequioris ævi Magistratus esse cœpit, præclara multa, aliis haud hactenus observata, ex quibus eò sensim res processit, ut jam simul ad extremam usque Imperii ætatem illud reliquis Civilibus muneribus tum dignitate, & auctoritate, tum quoque diuturnitate præstitisse probatum sit: Adhùc tamen ex nostro Thesauro lapidem proferam, quo res ipsa magis comprobari videatur: Ante quinque annos, dum Palatii Principis Morræ fundamenta effoderentur, Inscriptio hæc sepulcralis eruta in lucem fuit non cippo (ut assolet) quadrato, sed Tabulæ e Pario Marmore insculpta his verbis:

+ HIC REQVIESCIT MAMER
CIVS MARCELLINVS VI^S CVRA
TOR QVI^S VIXIT^S ANN P̄M̄ XXX
DEPOSITVS SD^S J^III NONAS NOVEMBR^S
FLAVIIS S^VMMACHO ET BOETIO V̄V̄
CONSS

De hoc insigni lapide aliàs pluribus, quum de veterum Christianorum monumentis agendum erit; nunc, quod attinet, munus Mamercii Marcellini quod per illud: VI^S CVRATOR in lapide legitur, observasse satis fuerit; Fuerunt, qui notam illam VI^S pro *Viarum* explicandam censerent, nec defuit, qui VIcorum interpretaretur, itaut alterutrius rei cura a Marcellino gesta eo loco significari videretur; sed multa mihi, nec sane levia tum præsto erant, ut neutram probarem sententiam: Frustra enim (ajebam) sexti sæculi initio (quam certam temporis notam præfert lapis ex Consulatu Symmachi, & Boetii, qui anno 522. signatur in Fastis) Viarum cura in Urbe Benevento, adde etiam, in ipsa Roma, & universa Italia mansisse, atque

atque adeò viguisse putanda est, ut ex Majorum instituto Magistratus ad eam rem creari adhùc mos esset: Scimus enim omnes, quam fœda per eam ætatem Italiæ fuerit facies, non tam perpetuâ Principum absentiâ, quâm assiduis Barbarorum incursionibus: Non corrupti tantùm mores, labefactataque Magistratuum auctoritas, sed ædificia ipsa temporum infelicitatem experta: Cladem, quam operibus publicis Barbarorum furor inchoavit, Indigenarum negligentia pene complevit, qui privatis confecti ærumnis tot Romanæ magnificentiæ monumenta ante suos oculos in dies ruentia jam ferre didicerant; tantùm abest, ut Viarum curandarum eos studium teneret, aut creandi ea de re Magistratus morem ullum servarent. Ineptum autem & illud videbatur *Vici*, aut *Vicorum* Curatorem Mamercium statuisse, cum non extra Romana mœnia munus quæri debeat, intra quæ sola ob miram Urbis amplitudinem, Regiones etiam in Vicos divisæ, quibus qui præessent non utique Curatores, sed Magistros appellatos veteres lapides passim docent. Atque hæc quidem quum ita esse videantur, ad Curatorum munus, de quo hactenus egi, anceps olim, sed posteaquam rem penitus perlustrassem, tutò Marcellini Magistratum in lapide memoratum deducendum putavi: Stare enim rectè potest, ut nota illa VI. pro numerali potius, quam ad vocem aliquam significandam usurpata in lapide videri possit; dum lineam illam convexam (quam pro stigmate, seu puncto post plerasque dictiones marmorarius in lapide adhibuit, juxta sequioris ætatis morem, quo in ejusmodi punctis efformandis marmorarios variè lusisse jam notavi in Præfatione Operis) nunquam post literas VI. quæ vocabulum continerent, adhibitam inveniemus, quamsæpissime autem, imo semper post Senarium numerum iisdem notis expressum adesse demonstrant sexcenta antiquorum lapidum exempla. Itaque, cum VI. VIR. quod in antiquis lapidibus passim occurrit, non aliud sit, quam Sexvir; seu Sevir, idem plane de nostra formula VI^s CVRATOR censendum erit, ut *Sex Curator* in eo expressus intelligi debeat, novo quidem, ac singulari exemplo, quod tamen mirum videri nequeat; licet enim notas illas dictio *Vir* haud subsequatur contra universæ antiquitatis morem, quæ Magistratibus sua certa nomina obtinentibus, post numerales notas eam vocem adhibere solebat, ut IIVIR AEDILIS, rudi tamen, luteæque illi ætati facile dandum erit, ut in nostro lapide post notas VI. ea vox omissa, & neglecta intelligatur, dum id quoque factum extrema ejusdem lapidis parte aspiciamus, ubi illud geminatum V̄V̄ post Consulum nomina adjectum, quum non aliter, quàm *Viris* explicandum sit, ridiculum ne illud putabimus, Consulum sexum demonstrare tantùm nobis marmorarium voluisse? non ita: sed duplex CC sequi debebat, ut *Viris Clarissimis* in marmore esset, quorum tamen quum nullum omnino vestigium appareat, pronum est, ut illas a marmorario prætermissas dicamus, atque oscitantiùs quidem, quam quod in VI^s CVRATOR factum antea fuerat, ubi haud interjecta dictione VIR, satis de eorum numero judicium ferri poterat, qui Curatorum munere fungebantur, ut nempe *Seviri Curatores* tùm essent, è quorum numero Marcellinus fuit, haud perinde ineptâ, neque obscurâ loquendi formulâ *Sex Curator* appellatus: quod si, quum de ipso munere omnino jam constat, haud fortasse quis probet, ut unius nostri lapidis fide *Seviros Curatores* comminiscamur, tamque amplo numero eum Magistratum fuisse constitutum, qui Beneventanæ Urbi sequiori ætate præesset. jam in illo VI^s marmorarii erratum agnoscere opus erit, qui VI. loco VR. in marmore sculpsit, sicque demum VRbis Curatorem, de quo munere tantopere disseruisse libuit, Marcellinum nostrum fuisse non erit amplius dubitandum.

Atque hic quidem, dum Romanum staret Imperium ad ejus usque extremum in Italia fatum Langobardis rerum potitis, Beneventanorum Magistratuum status, series, splendor, ut jam in iis non florentissimæ solum, atque optimè institutæ Reip., verum etiam liberæ Civitatis imaginem præclare expressam intueri quisque possit: At Beneventum Romanorum fuisse Coloniam jam meminisse debemus, ut propterea Beneventanis meliori, quam quod Præfecturarum erat, jure gaudentibus, dum suos sibi proprio ex corpore legere Magistratus liceret, suprema tamen Principis Urbis, ac Dominantis Romanæ Reip. majestas, atque Imperium ita agnoscendum fuit, ut non solum pro obnoxia illa, ac minus libera Coloniarum conditione jura institutaque omnia Populi Romani non sui arbitrii haberent, verum etiam certis quibusdam pro varia loci, ac temporis ratione statutis Romanorum Magistratibus parere tenerentur; Hos vero Romanos Magistratus non alios heic intellectos volo, nisi qui per universam Italiam certis Regionibus, seu Diœcesibus divisam, earum singulis a Populo Rom., aut à Principe ea potestate præficiebantur, ut locorum omnium, qui intra earundem fines continerentur, quum certa plerumque sede ipsi consisterent, supremam Populi, aut Principis nomine,

mine, seu vice, jurisdictionem haberent: itaut cum de levioribus rebus, ac criminibus Colonici Magistratus cognoscerent, graviora tamen ad illorum Prætorium ex quaque Urbe judicanda deferrentur. Intererit itaque id, quod heic res omnino postulat, novisse, in quam nempe Italiæ regionem Beneventum conjecta olim fuerit, quaque potestate, atque titulo Magistratus ille Romanus, qui eidem regioni præesset, in Beneventanos suam jurisdictionem, seu Imperium explicuerit.

Ac, quod stantis Reip. tempora spectat, cum certum illud sit, intra Samnii fines, uti ab sua origine, ita deinceps Beneventum mansisse, dum tamen Romanorum Colonia An. Urbis 486. jam demum evaserit, incertum sane erit, quisnam Magistratus esse cœperit, qui Populi Romani nomine supremam illam, quam modo quærimus, Jurisdictionem exercuisse videatur: Appianus quidem, Belli Marsici temporibus Italiam ita a Romanis administratam scribit, ut plures essent Proconsules, qui partes ejus cum Imperio obtinerent; At scio, Sigonium Appiano, *quamquam* (ait) *auctori bono* non assentiri, siquidem Prætoribus, aut Proconsulibus, nisi gravioris alicujus belli causa, *Italiam nuquam esse decretam non invenisse affirmat* De Jur. Ital. lib. 1. cap. 21.; atque ita Magistratus, quos ordinarios Appianus statuebat, nonnisi extra ordinem delectos jam putet Sigonius: Ut ut autem de hac re videri possit, difficiliùs profecto erit in ipso Samnio per eam ætatem Magistratum aliquem Romanum præesse potuisse, propterea quod in universa ea Provincia, si Beneventum, ac paucas alias Urbes exceperis per longa temporum, locorumque intervalla in Romanorum ditionem redactas, reliqui Samnites omnes usque ad labentis Reip. tempora inter acerbiores, atque hereditaria, avitaque bellandi pertinacia insignes Romanorum hostes recensebantur, donec L. Sulla captas Samnitum Urbes diruit, gentemque pene universam ad internecionem usque delevit.

Ad Principatus igitur tempora progrediendum, aut potius transiliendum erit: ac primum illud non abs re fuerit notasse, nulli unquam Imperatorum, aut Principum ab initio Italiam paruisse: quod ideò contigit, quod nemo unquam Imperatorum, ac nequidem Triumviri ipsi de Italia, quæ domina erat omnium Provinciarum, sed pro Italia certare se ostendebant, ideoque in divisione Imperii inter Lepidum, Antonium, & Octavium nulli eorum Italia fuit attributa, sed in Senatus potestate remansit; neque ad eos pervenit, qui tantùm pacandarum Provinciarum caussa, quibus Italia præerat, militare Imperium retinebant: Ratum id habuit etiam postquam rerum potitus est Augustus, qui non solum nullam sibi in Italia auctoritatem vindicavit, sed, quò magis illius honori, ac dignitati consultum iret, indicto per Romanum Orbem censu, quum Provincias, alias tributo in caput, alias tributo in solum onerasset, Italiam tamen utriusque census immunem reliquit, idque deinceps Jus Italiæ, seu Jus Italicum appellatum, quo plures Colonias extra Italiam ab quibusdam Augustis donatas recenset Ulpianus in leg. 1. D. De Censibus: satagebat certe Augustus, ut omnem a se invidiam, affectatæque Tyrrannidis suspicionem amoliretur, salvam omnino, atque integram veteris libertatis imaginem in Italia ipsa præsentem conspici, qua Civium oculi ita detinerentur, ut quæ reliqui Imperii esset conditio haud recte cernerent, vel parùm curarent: adde, quod nec ipsius Imperii universam sibi curam attribuit, sed Provinciarum omnium Populi Romani, quæ pacatæ erant, & imbelles, neque militaribus præsidiis indigebant, Senatui, Populoque permisit, qui veteri more Rectores suos, idest Proconsules, Prætoresque in eas mittebat, quæ vero militaribus copiis instructæ essent, propterea quod adhùc tumultuantes, nec omnino domitæ, sibi retinuit, earumque administrationem vel per se, vel per Legatos, Procuratoresque suos suscepit: In hac autem Provinciarum divisione, quâ XIIII. Provinciæ Augusto ipsi, XII. vero Senatui P. Q. R. cesserunt (a) nulla Italiæ mentio facta fuit, ut proinde nihil de veteri ejus statu immutatum fuerit, quo cuncta, ut olim, pro Senatus P.Q.R. arbitrio intra ejusdem fines administrabantur.

Ar hæc fide haud integra gesta esse constat, nec nisi specie tenus vera fuisse rerum exitus probavit. Nihil enim Augustus sibi deesse passus fuit, quo non plenam in Italia ipsa auctoritatem exerceret. Ac primùm novam ejus divisionem excogitavit, statuitque, ut in undecim deinceps regiones distingueretur, teste Plin. lib. 3. cap. 5. Eam præterea non frequentare solum consuevit, ut tradit Sveton. cap. 46., verum etiam in Colonias ab se deductas, inter quas Beneventum adnumerabatur, ea contulit beneficia, ut & illarum opulentiam, & dignitatem simul, quibus Urbi Romæ quodammodo adæquarentur, augendas curaret: quid tandem non

(a) Harum Provinciarum nomina juxta novam distinctionem ab eodem Augusto factam exhibet Panvinius de Imperio Rom. pag. 805. edit. Venet. 1558.

non in Italia potuiſſet Auguſtus, qui in Urbe ipſa eorum Magiſtratuum jure, quos in ſe unum collegit, ſacras, civileſque res omnes adminiſtrabat: Reliquos autem Magiſtratus, quos ſuæ vel fovendæ auctoritati, vel decorandæ dignitati impares novit, ita aliis adminiſtrandos reliquit, ut nulli, niſi quos ipſe probaſſet, deligerentur; quin etiam veteribus aliquot ſublatis novos ipſe in Urbe Magiſtratus inſtituit; qui verò ad rem noſtram propiùs accedere videtur, Præfectus Urbi fuit, ab eodem Auguſto ex Mæcenatis conſilio inſtitutus juxta Dion. l.52. pag.478. & Sveton. Aug. cap.37. reſtitutus verò, ut placet Tacito *Annal.6.11.* (*a*): In hoc enim Magiſtratu jam obſervare incipiemus, quo pacto Italia, cujus Urbes, Coloniæque ſuis quæque Magiſtratibus regerentur, Romanorum adhùc Magiſtratuum Juriſdictioni pareret: *Omnia omnino crimina* (inquit Ulpianus lib. ſingulari De officio Præfecti Urbi relatus in leg.1. D. eod. tit.) *Præfectura Urbis ſibi vindicavit: nec tantum ea, quæ intra Urbem admittuntur, verum ea quoque, quæ extra Urbem intra Italiam, Epiſtola Divi Severi ad Fabium Cilonem Præfectum Urbi miſſa declaratur*. Quæ quum de atrocioribus criminibus intelligenda ſint, ſervato Municipalibus Magiſtratibus leviora crimina coercendi jure, ut de minoribus Urbis Magiſtratibus apertè conſtat ex leg. ult. *D. De officio Præfecti Vigilum*; ita de civilibus Judiciis, quæ ſubinde eidem Præfecto Urbi Ulpianus attribuit, non intra Urbem dumtaxat illius cognitionem fuiſſe cenſendum eſt, ſed per ipſam quoque univerſam Italiam, ex cujus item Urbibus, Coloniiſque ad ipſius Præfecti Tribunal deferebantur, itaut gravioribus iis exceptis, reliqua Magiſtratus ipſi minores, municipaleſque exequerentur. An igitur Præfecto Urbi Beneventum ſuberat? non omnino certum pronunciaverim: quamvis enim ipſius Italiæ terminis Præfecturæ Urbanæ imperium definire videatur Ulpianus, neque ab Auguſti ævo Italiam, quæ priùs Rubicone terminabatur, ad Alpes uſque perductam dubitari poſſit, veriùs tamen conſtat, non ultra centeſimum ab Urbe lapidem Præfectum Urbi ſuum Imperium protuliſſe; atque hos quidem terminos ab ipſo Auguſto Præfecto Urbi conſtitutos indicat Dio ipſe lib.1., eoſdemque paulo poſt agnoſcit Ulpianus ipſe, quem etiam audire libet: *Quicquid igitur intra Urbem admittitur, ad Præfectum Urbi videtur pertinere, ſed & ſi quid intra centeſimum milliarium admiſſum ſit, ad Præfectum Urbi pertinet; ſi ultra ipſum lapidem* (ideſt centeſimum), *egreſſum eſt Præfecti Urbi notionem*. Neque aliter ſequiori ævo res ſe habuiſſe diſerte docet Caſſiodorus in formula Præfecti Urbi lib.5. cap.4. ubi hæc ſunt. *Ditioni tuæ non ſolum Roma commiſſa eſt, (quamvis in illa contineantur univerſa) verum etiam intra centeſimum milliarium poteſtatem te protendere antiqua jura voluerunt*.

Atquæ hæc loci ſpatia Magiſtratus hic non arbitrario quodam Inſtitutorum beneficio, qui ejus dignitatem pro finium laxitate promovere voluiſſent, ſed, ſuo veluti jure ſibi vindicabat, nam ſimul ac Præfectus Urbi quis foret, in eam omnem, quò Urbis continentia ædificia extendebantur, amplitudinem, imperium obtinere oportebat; Urbem autem Romam non muro tenus exiſtimandam eſſe jam docuit Marcellus in l. 87. D. De V.S., quamquam vero inter Urbem, & Romam diſcrimen fuiſſe appareat ex verbis Paulli (*b*), ut illa muris, ac pomœrio,

[*a*] Videſis Briſon. de V.S. lib.14. ubi hæc res egregiè illuſtratur.

[*b*] Pauli verba relata in l.2. D. eod. tit. hæc ſunt: *Urbis appellatio muris; Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet*: Quod ſane diſcrimen ex Urbis etymologia probare conatur V.C. Heineccius ad legem Jul. & Pap. lib.2. cap.8. ſſ. 1., id nihilominus ad verborum potiùs proprietatem, ſignificationemque pertinere videbatur, quam quod ex conſuetudine quotidiana ſervaretur; quis enim credat, cum Præfectus non Romæ, ſed Urbi appellatus omni ævo fuerit, illius Imperium Urbis muro circumſeptum: neque etiam ea placent, quæ Heineccius idem ex Dionyſio Halicarnaſſeo, & Ariſtide obſervat, quod nempe ea fuerit Romæ magnitudo, ut nemo facile dignoſceret, quouſque ſit hæc Urbs progreſſa, aut ubi Urbs eſſe deſinat, cum Urbanis enim ædificiis ipſa ſuburbia nexu quodam perpetuo cohærebant, eaque ſpectantibus Urbis in infinitam longitudinem porrectæ ſpeciem præbebant; Deſcendebat uſque ad mare, ubi commune Emporium, communiſque omnium, quæ e terra pro veniunt, diſpenſatio, ac demum quacumque in parte Urbis conſtitiſſet, quis in medio ſemper eſſe videbatur: Rhetoris enim hæc danda ſunt ſtylo, qui in amplificandis rebus plus quandoque ſibi tribuit, quàm quod res ipſæ videantur poſtulare: Fruſtra autem his utendum fuerit, ut res vera, atque certa probaretur. Itaque, ſi ea unquam Urbis Romæ amplitudo fuiſſet, incertum omnino erit quouſque Urbs Roma protenderetur, atque adeo qui vere hi fuerint, quibus cum Romæ tres liberi eſſent, [de hoc enim in eo legis Papiæ Poppeæ capite agitur] munerum perſonalium immunitate gaudebant, ut ab iis qui in Italia eſſent ſecernerentur; quod, ſi Urbem ipſam Romam pro vero continentium ædificiorum ſpatio dimetiamur, ampliſſimam quidem ejus fuiſſe amplitudinem, ſed paucis tandem milliariis definitam inveniemus, ut anguſta nimis eorum, qui tres liberos haberent, privilegia fuiſſe videantur: Res igitur aliò deducenda erat, deduxitque jam Heineccius idem, qui cum ſpatium Urbis ad centum milliaria protenſum jam dicat, ejus tamen rei rationem non explicavit, originem vero ad poſtrema tempora falsò retulit, ut jam a me oſtenſum eſt.

hæc, quòusque continentia ædificia progrederentur, significata fuerit, verius tamen est, utrumque vocabulum non ad ædificia sola sive Urbana, sive Suburbana omnino pertinuisse, sed quid amplius plerumque significasse: ut enim Coloniis, Municipiisque sua erant Territoria certis limitibus definita, in quos municipalis Magistratus Jurisdictio protendi poterat, qua ipsius Coloniæ, municipiique nomina continebantur, ita etiam sua Urbi Romæ spatia, postquam ejus ædificia esse desierint, adjacere debebant, tanto equidem ampliora, quantò angustior cæteris una omnium Princeps, atque Domina Urbs ipsa erat; Hinc prior, ut ex Dione observatum fuit, Augustus, institutâ Urbanâ Præfecturâ, eos Urbi terminos constituit, qui centesimo milliario complerentur, nec solam Romæ Diœcesim efficerent, verum etiam Urbis Romæ quendam veluti continentem progressum, appellationemque demonstrarent. Quod deinceps post Augustum mansisse satis patet, nam ad Prætorianos milites, quos Severus exauctoravit, apud Herodianum lib.2. (a) ita Imperator ipse loquitur: *Edico, juroque, ac denuncio capite pœnas daturum, si quis vestrum posthac intra centesimum ab Urbe lapidem conspicietur:* itaut quum illos facessere juberet ultra centesimum lapidem, non aliud, quàm ne eos terminos, quibus Urbs continebatur, claudebaturque, ingredi auderent, edixit: haud secus Imp. Constantinus petendæ in integrum restitutionis beneficium post expletum XXV. annum iis, qui in *Urbe Roma, & intra centesimum Urbis Romæ milliarium* essent, ad quinquennium prorogavit in l.2. Cod. Theod. *De in integr. restit.*; Atque hæc quidem Urbis spatia, quum Augustum habere auctorem videantur, eaque mox sequutis Principibus servata fuerint, veteris sane instituti atque Urbis Romæ appellatione olim contenta fuisse jam constat: novum tamen iis dumtaxat nomen postrema tempora indiderunt, nam *Regiones Suburbicarias* toties memoratas Imperatoribus, & Scriptoribus medii ævi de hoc ipso spatio intra centesimum circa Urbem lapidem concluso, jamdiù viri doctissimi observarunt, & præclarè exposuerunt (b).

Quum igitur tam laxi fuerint Urbis termini, rectè sequitur, ut tam latè etiam Præfecti Jurisdictio patere debuerit, cui Urbs curanda mandabatur; itaut quicquid minorum Urbium, Coloniarumque intra illud spatium contineretur, ita Magistratibus suis parebat, ut tamen in rebus gravioribus Præfecti Urbi Jurisdictioni subderetur: quod tamen de Beneventana Urbe affirmare haud licebit, quippe quæ extra statutos Urbis terminos locata esset, atque, si Antonini Itinerarium attendatur, ad centesimum quinquagesimum septimum ab Urbe lapidem remota consisteret. Quærendus itaque nobis erit Magistratus alius, qui post eos Urbis terminos, in universa Italia ad instar Præfecti Urbi summum Imperium exerceret; ita enim Urbi Romæ ad centesimum lapidem progredienti Italia opponebatur, ut Italia ipsa a Provinciis secernebatur, quod ex d. l. Constantini apertè constat, aliisque pluribus a Gothofredo collectis. Sed, quod caput erat, cum jam id ex prædictis omnino probatum sit, in ipsa Urbe Roma, ejusque Diœcesi ad centesimum lapidem producta, satis auctoritatis sibi Augustum vindicasse, quam per Præfectum ab se institutum exercere videbatur, nonne ipsum idem ab eo factum putabimus de reliqua Italia, quàm per alios Magistratus ita administrandam curaret, ut suæ auctoritati obnoxiam retineret; certè dum civilia bella arderent, *Clinium Mæcenatem equestris ordinis cunctis apud Romam, atque Italiam præpositum* ab ipso Augusto testis est Tacit. *An.*6.11. ; novam autem regiminis formam, cum jam rerum potitus esset, instituens, an de sola Urbe, ejusque Præfectura cogitare, reliquam verò Italiam neglexisse voluit? Haud sane: nam certè falluntur ii, qui Hadrianum primum Italici Magistratus auctorem faciunt ex Spartiani verbis, qui *quatuor Eum Consulares per omnem Italiam Judices constituisse* refert; nomen enim Magistratus, non ipsum Magistratum, aut certè viros, qui illud obirent deinceps, tum excogitavit Hadrianus, ut nempe, qui alio nomine haud satis noto antea vocarentur, *Consulares* in posterum appellationem obtinerent, unde *Consularitas* ipsa deinde dignitas dicta fuit, diversa quidem ab ea quæ Consulis erat, sed quæ illam prope attingeret, ut patet, ex formula, quàm exhibet Cassiodor. Var. lib. 6. 20. : quamquam & Consulares viros, qui nempe Consulatu perfuncti jam essent, ad id muneris (quod fortasse antea ab inferioris ordinis, aut dignitatis personis administrari solebat) delegisse Hadrianus videri possit, ut majorem ejusmodi Magistratui splendorem compararet; non, inquam, de novo instituit, quod Antonini, ejus in Imperio successoris, exemplo etiam patet, qui, ut refert Capitolin. cap. 11. *Datis Juridicis Italiæ consuluit ad id exemplum, quo Hadrianus Consulares viros reddere jura praeceperat:*

[a] Inter scriptores Hist. Aug. edit. Basileæ Frobenii ann.1533. pag. 416.

[b] Jac. Gothofredus Dissert. De Suburbicariis regionibus cap.4. & v. Salmasius ad Trebell. Poll. De XXX. Tyran. cap.24.

rat: Ut enim, qui Hadriani inſtituto *Conſulares* dicebantur, *Juridicos* Antoninus appellari maluit, ita eoſdem Conſulares, veteri Magiſtratus abjecto nomine, Hadrianus ipſe nuncupavit: Atque jam, quum ab Auguſto in ſucceſſores omnes (neglecta quidem diviſione illa Provinciarum initio facta cum S. P. Q. R.) Urbis, atque Italiæ adminiſtratio ita manarit, ut dati citra ullum Senatus, Populique ſuffragium Magiſtratus Principis nomine, ac jure præeſſent, accedamus demum ad certam illam Romani Magiſtratus formam, qua prioribus ſæculis tum Italia cuncta in partes, ſeu Regiones diviſa, tum Beneventana Urbs, quæ ad illarum alterutram pertinere debebat, regerentur.

Intererit autem, non ſolum Regionum omnium, in quas Italia diviſa olim fuerit, numerum, verum etiam Magiſtratuum, qui illis præficerentur, noviſſe nomina: ac, quod hùc attinet, non ſoli *Conſulares*, *Juridicique*, quos jam audivimus, ſed *Correctores* quoque fuere: Horum non tam antiqua origo (quod alii corruptis vetuſti lapidis Ariminenſis verbis decepti falsò putarunt (*a*)) ſtatuenda erit, atque ad Auguſti ævum referendà, neque tam ſera, ut ad Conſtantini tempora producatur, ut ex J. C. Hermogeniano (*b*) alii opinantur, qui eorum meminit *in l.* 10. *D. De officio Præſidis*, ſed ſecundo ſæculo Correctorum nomen, & munus jamdiù vigere cœpiſſe docet Papinianus noſter (*c*), qui eos ita memorat *in l. penult. D. eod. tit.* ut veterem Magiſtratum eo jam uſu recepto nomine ſatis notum oſtendat: *Correctores* autem per ſolam fere Italiam inſtitutos fuiſſe conſtat, ut certis Regionibus, ſeu Provinciis præeſſent ad earum differentiam, quibus *Conſulares*, aut *Juridici* præficiebantur; ac, licet his honore pares fuiſſe haud certum affirmari queat, eandem tamen, quam illi, in regionibus ſibi creditis poteſtatem obtinuiſſe, imo ſublatis *Juridicis*, in horum demum locum ſuffectos vetuſta probant monumenta: *De Conſularibus*, *Juridicis*, & *Correctoribus* noſtros, qui extant, lapides heic ſimul collectos exhibere libet, ut eorum ſubſidio univerſæ, de qua agimus, rei capita præclariùs illuſtrentur: ac primo loco Conſularium lapides hi ſunt:

T. ANONIO MARCELLINO
V. C. CONS. CAMP. PATRO
NO DIGNISSIMO OB IN
SIGNIA BENEFICIA QVI
BVS LONGA POPVLI TAE
DIA SEDAVIT VNIVER
SA PLEBS BENEVENTA
NA CENSVIT PONENDAM

CLAVDIO IVLIO (*d*)
PACATO V. C. CONS
CAMP. OB AEQVITA
TEM IVDICIS ET
PATROCINIA IAM
PRIVATI ORDO
BENEVENTANVS
PATRONO POST
FASCES DEPOSI
TOS CENSVIT CON
LOCANDAM.

[*a*] Pitiſcus in Lex. v. *Correctores*.

[*b*] Sub Conſtantino claruiſſe fertur Hermogenianus, de quo Menagius quærit in Amænit. Jur. cap 11. Gravin. de Orig. Jur. l. 1. c. 103.

[*c*] Sub Severo, atque ideo ſub ſecundi ſæculi exitum floruiſſe Papinianum norunt omnes.

[*d*] Bis inſcriptio iſthæc exhibetur a Cl. Muratorio ac primùm pag. 376. num. 1. in hæc verba: *C. Claudio Julio Pacato* V. C. COS. *Camp. ob Æquitatem Judicii, & Patrocinia jam* [*fort. Juris*] *Privati Ordo Beneventanus Patrono poſt Faſces depoſitos cenſuit conlocandam*: Eandem, vel jam antea edidiſſe oblitus, vel ab edita diverſam ratus, rurſus profert pag. 1032. n. 6. e ſchedis Cyriaci, atque apud Gruterum *mendis deformatam* eſſe notat, nihilo tamen minus, ut antea, mendoſam ipſe utroque loco exhibet: Ac primùm *Caii* prænomen, & COS. pro CONS. non habentur in lapide; & ſanè, res utraque ejus ætatis non erat, qua lapis dicatus fuit, quarta vero linea ſcribit *Judicii* pro *Judicis*, ex quo mendo factum fuit, ut quinta linea illud *Jam* in *Juris* vertendum exiſtimaverit, quaſi *Æquitati Judicii* reſpondere debuerint *Patrocinia Juris Privati*; at importune omnino: nam Pacatus ab ordine Beneventano celebratur tum *ob equitatem Judicis, tum ob Patrocinia jam Privati*, ideſt, quod quum publico Judicis munere olim fungeretur, æquitatis ſtudioſus fuerit, quum vero Magiſtratum obierit, ac privatam jam perſonam repetiſſet, Patrocinia ſua Beneventanis Civibus impendere non deſtiterit; Hinc poſt *Faſces depoſitos*, ideſt expleto Magiſtratus tempore, quum Privatus Patronum Beneventanis ſeſe adhùc exhiberet, utriuſque rei, ſtatus, atque temporis laudem eo monumento eſt aſſecutus: quod tandem ad hunc lapidem conjecit Muratorius, quod nempe Pacatus iſte Conſul ſuffectus fuerit an. 336. quo Faſti habent *Nepotianum*, & *Facundum*. *Lex vero 16. Cod. De Don. ant. nupt.* data dicitur a Conſtantino *Nepotiano*, & *Pacato Conſulibus*, non omnino, inquam, hanc conjecturam contemnendam putaverim, at quum nulla ſit Conſulatus mentio in Inſcriptione noſtra, eam propterea ante Conſulatum a *Pacato* geſtum dedicatam fuiſſe, ſtatuendum erit.

DIVO VALENTI PARENTI REIP [a]
PIO FELICI VICTORI
SEMPER AVG.
NAERATIVS SCOPI V. C.
CONS. CAMP.
NVMINI EIVS MAIESTATIQ. DEVOT.

AMANTI OMNIVM ET AMATO OMNIBVS
NOBILI PARITER AC IVSTO VALERIO PVBLI
COLAE V. C. CONS. CAMPANIAE AB ATAVIS
PATRONO SPL. ORDO BENEVENTANVS
ET HONESTISS. POPVLVS STATVENDAM [b]
DECREVIT.

Atque hos quidem, qui Consularium meminere, habemus lapides, quibus alii bini addendi essent, ubi Anicius Auchenius Bassus, non Consularis, sed Proconsul Campaniæ dicitur; sed, cum de istis opportuniore loco agere propositum mihi sit, ad Juridicos modo accedam.

L. RAGONIO L. F. PAP. VINATIO [c]
LARTIO QVINCTIANO COS
SODALI HADRIANAL. LEG. LEG. XIIII GEM
DONIS MILITAR. DONATO AB IMP. COMMODO
ANTONINO AVG
PROCOS. PROV. SARDINIAE IVRIDICO
PER APVLIAM PRAET. AED. PL. Q. PR. PR.
PROV. AFRIC. SEVIR
M. ACCIVS ENNIVS SERGIANVS
AMICO

Apud

[a] Gudius pag. 95. n. 3. VALENTI, mendosè scribit VALERIO contra fidem non solius lapidis, sed etiam universæ Antiquitatis, quæ neminem *Valerii* nomine Augustum nobis exhibet; at tu cum legis: *Divo Valenti*, ne putes ex eo prænomine Valentem jam tum defunctum, cui, ut manifestè apparet, viventi lapis dedicatus fuit. Jamdiù adulatio morem illum corruperat, quo Principes nonnisi mortui, ac rite consecrati, Divi appellarentur; Audi Tacit. Ann. XV. 74. *Reperi in commentariis Senatus, Cerialem Anicium Consulem designatum, pro sententia dixisse, ut Templum Divo Neroni quàm maturrimè publica pecunia poneretur; quod quidem ille decernebat, tanquam mortale fastigium egresso, & venerationem hominum merito; quod ad omina olim sui exitus verteretur; nam Deùm honor Principi non ante habetur, quam agere inter mortales desierit*: Tertullianus Apolog. cap. XXXIV. ubi plurima lectu digna in hanc rem, pulchrè, & appositè hæc subdit: *Si non de mendacio erubescit ejusmodi adulatio, hominem Deum appellando, timeat saltem de infausto: maledictum est ante Apotheosin Deum Cæsarem nuncupare*: At quid, inquies, *Divi* appellatio cum Valente Principe Christiano: Sed nosti simul Catholicæ Fidei hostem, multisque insignem criminibus, quem facile de ea sacrilega appellatione alios sibi blandientes non erubescebat.

[b] Muratorius pro *statuendam* habet *statuendum*, atque hæc notat: Pro *statuendum* scriptum reor *statuam*, aut *statuam ponendam*, at neutrum horum; neque *statuendum*, ut ipse edidit, sed *statuendam* exhibet lapis, cui verbo subintelligendam *statuam* satis patet exemplo aliorum lapidum, quos superius ob oculos habes, ubi est: *Censuit ponendam*: *Censuit conlocandam*: id est *statuam*, quæ eidem Basi, ubi Inscriptio insculpa erat, superposita, reipsa expressa, manifestèque significata habebatur.

[c] Pro VINATIO legendum est VRINATIO fide tum alterius nostri lapidis, tum Fastorum, in quibus L. Ragonius Urinatius Quintianus Consul signatur an. 235.: L. Ragonius Quintianus alter occurrit in iisdem Fastis Consul an. 289. Sed priori, qui hujus fortasse Pater fuit, lapides dedicatos fuisse constat ex eo, quod is ab Imp. Commodo donis militaribus donatus dicitur; & quidem a Commodi ævo non longe se habet, ut abest alter, qui integro fere sæculo Commodo posterior fuit.

Apud Panvin. in Faſt. ad a. v. 988. & Gruter. pag.45. num. 9. a quibus locus reticetur, ſed Gudius ex iiſd. nominibus, ut in proxima, Beneventi extare cenſet.

HERCVLI CONSERVATORI
PRO SALVTE
L. RAGONI L. F. PAP. VRINATI
LARTI QVINCTIANI VIR. COS
SODAL. HADRIANAL LEG. LEG.
XIIII GEM DONIS MILIT. DONAT
AB IMP. COMMODO ANTONINO
AVG. PRO. COS. PROV. SARDINIAE
IVRIDIC. PER APVLIAM PRAEF.
I. D. PRAET. AED. PL. Q. PR. AFRIC
VI. VIR AVG. EX TESTAMENTO
M. ANTIVS ENNIVS SERGIANVS
AMICO V. CVR.

In Ædibus DD. de Cardone, & apud Sponium ſect. IV. pag 124. Fleetwood pag. 162. n 1. & Murator. pag. 1033. n. 2.

M. CAECILIO (a)
NOVATILIANO
C. V. ORATORI ET PO
ETAE ILLVSTRI AL
LECTO INTER CON
SVLARES PRAESIDI
PROV. MAES. SVP
IVRID. APVL. ET CA
LAB. PRAET. TRIB. PLEB.
Q. PROV. AFRIC.
SPLENDIDISSIMVS ORDO
BENEVENTANORVM
PRIVATIM ET PVBLIC
PATROCINIO EIVS
SAEPE DEFENSI P. DD.

Reliqui ſunt *Correctores*, de quibus etiam præſto ſunt hi noſtri lapides.

ADELFI CLODIO CELSINO
INSIGNI ET C. V. PRAESTANTI BENIVOLEN
TIA AVCTORITATE IVSTITIA
CORR. REGIONVM DVARVM (b)
MEMORABILI ET PRAETERITORVM
IVDICVM EXEMPLA VIRTVTIBVS
OMNIBVS SVPERGRESSO ORDO SPLEN
DIDISSIMVS BENEVENTANAE CIVITATIS
PATRONO DIGNISSIMO

MARCELLINVS

FL. CORNELIO MARCELLINO
V. C. CORR. APVL. ET CALA
BRIAE . . . . CATO
RI CVR B. V
P. PL ILAE . . . .
FORO COMMVNI . . . . .
COMMO . . . .
RVM QVI . . . .
OB INSIGNIA . . . . . .
ET AMOREM . . . . . PA
TRIA NE . . . .
VR. . . . BENEV. . . . . .

Habes jam ex noſtris lapidibus *Conſulares*, *Juridicos*, & *Correctores* Italicis regionibus, ſeu Dioeceſibus præpoſitos, quibus & *Præſides* adjungendi videntur, qui eo titulo aliquam Italicam regionem

[a] Pudet hunc inſignem lapidem adeo deformatum, & mutilum a Sponio fuiſſe editum, ut præter alia *Juridici* munus in eo deſideretur: Sic enim habet: *M. Cæcilio Novatiliano cur. Poetæ & Oratori inluſtri V. C. allecto inter Conſulares Præſidi Prov. Moeſ. Quæſtori Africæ Præfecto Juriſd. Hiſpan. cit. & Calabriæ ſplendidiſſimus Ordo Beneventanorum privatim, & publice patrocinio ejus ſæpe defenſi P. DD.* Ex Sponio excepit Fleetwood, qui & hæc in fine obſervat: not. *Juriſdicund. Hiſpaniæ Citerioris*: at de Hiſpania citeriore ne jota quidem in lapide: Novatiliani munera ſic lego ex lapidis fide: *Præſidi* PROV*inciæ* MAES*iæ* SVP*erioris* IVRID*ico* APVL*iæ*, & CALAB*riæ* PRAET*ori* TRIB*uno* PLE*Bis* *Quæſtori* PROV*inciæ* AFRIC*æ*.

[b] Duas haſce regiones, quarum nomen in lapide reticetur, Apuliam, & Calabriam fuiſſe obſervat Muratorius, cujus de hac re judicium inferius expendemus.

gionem aliquando administrasse ostenduntur tum in nova illa Imperii divisione ab Hadriano facta, tum etiam in novissima divisione altera quam Constantinus instituit: Utramque exhibet Panvinius (a), ex quo Italicarum regionum numerum, nomina, earumque proprios Magistratus audire poteris: Illud tamen mihi observandum erit, *Juridicos* ab Antonino institutos, sive potius ejus Magistratus nomen haud diù stetisse, sed post ejus obitum pro *Juridicis* iterum *Correctores* fuisse suffectos: quod ex nostris lapidibus invicem collatis omnino patet; nam L. Ragonius per Apuliam, M. Cæcilius Novatillianus Apuliæ simul, & Calabriæ *Juridici* fuere, quarum deinceps regionum Clodius Celsinus, & Fl. Cornelius Marcellinus *Correctores* dicuntur: In recensu etiam Italicarum regionum, quem Panvinius exhibet nullimode *Juridici* memorantur, quorum proinde nomen in Italia statim defecisse apparet.

At, quod rem nostram attinet, quum jamdiù illud quæramus, intra quos nempe Italicæ regionis fines Beneventana Urbs contineretur, ac cui propterea Magistratui subderetur, ex nostris lapidibus, quos jam retulimus, id certo statuisse haud promptum erit: Scio, D. de Bruzen la Martiniere *in Lexic. Geogr. v. Benevent.* (quum in Camilli Peregrini sententiam concesserit, qui, ut Campaniæ suæ & fines, & decora pro viribus ampliaret, Beneventum eidem regioni aliquando adjudicatam contendit) hoc amplius sibi probatum affirmare ex pluribus Inscriptionibus, Statuisque, quas Beneventani Consularibus Campaniæ dedicare consueverunt: At nihil ea re incertius videri debet; nam non Consularibus tantum Campaniæ, sed finitimarum quoque aliarum regionum Magistratibus, nempe *Juridicis*, mox *Correctoribus* Apuliæ, & Calabriæ eadem honoris monumenta pari modo a Beneventanis dedicata, lapides modo a me relati manifestè docent, adeout, si docti viri conjectura valeret, jam ignorabimus, utri Magistratui Beneventani subderentur, qui inter Campaniam, Apuliamque positi utrumque Magistratum, nempe Consulares Campaniæ, & Apuliæ Juridicos æquis honoribus prosequi studuerunt; At, ne longum faciam, frustra ex lapidibus ipsis Jurisdictionis conjectura deduci potest, ex quibus manifesta habetur caussa, cur a Beneventanis dedicati fuerint: Fuit igitur caussa, quod ipsorum Consularium aliqui fuerint, quos Beneventani sibi *Patronos* adoptarint, itaut non Magistratus jure, atque caussa, sed sola *Patronatus* ratione, ut Inscriptiones præclarè ostendunt, Statuæ ipsæ fuerint dedicatæ; Patronos autem eos, qui in Rep. summi essent loci, a Coloniis, & Civitatibus adoptari vetus mos fuit, dabaturque ab iis assiduè opera, ut quos in sua clientela accepissent omni re juvarent, quod quum egregiè præstiterint T. Anonius Marcellinus, Claudius Julius Pacatus, & Valerius Publicola Consulares Campaniæ, *Patronis* proinde optime de se meritis insignia ejus honoris monumenta Beneventani dicarunt.

Age nunc, quæ sint *Peregrini* momenta videamus: multus certè is fuit, omnemque conatum adhibuit, ut quod semel sibi statuit, amplificatos pene in immensum Campaniæ fines aliis

[a] Panvinius de Imperio Romano p.884. & p.892. edit. Ven.1558. hæc habet:

Provinciæ, vel Diœceses in Italia, & tribus ejus Insulis XVII. ab Hadriano institutæ.

I.	Venetia & Histria.	Hæ octo Diœceses habebant Consulares.
II.	Æmilia.	
III.	Liguria.	
IV.	Flaminia, & Picenum.	
V.	Tuscia, & Umbria.	
VI.	Picenum Suburbicarium.	
VII.	Campania.	
VIII.	Sicilia Insula.	
I.	Apulia, & Calabria.	Hæ duæ habebant Correctores.
II.	Samnium, & Brutii.	
I.	Alpes Cottiæ.	Hæ septem habebant Præsides.
II.	Rhetia prima.	
I.	Rhetia secunda.	
IIII.	Samnium.	
V.	Valeria.	
VI.	Insula Sardinia.	
VII.	Insula Corsica.	

Provinciæ Italicæ juxta Constantini Aug. Institutionem.

Venetia & Histria.	*Consulares* sub Vicario Italiæ.
Æmilia.	
Liguria.	
Flaminia, & Picenum annonarium.	
Tuscia, & Umbria.	*Consulares* sub Vicario Urbis Romæ.
Picenum suburbicarium.	
Campania.	
Sicilia.	
Apulia, & Calabria.	*Correctoriales* sub Vic. Urbis Romæ.
Lucania, & Bruttii.	
Alpes Cottiæ.	*Præsidiales* sub Vic. Italiæ.
Rhetia prima.	
Rhetia secunda.	
Samnium.	*Præsidiales* sub Vic. Urbis.
Valeria.	
Sardinia.	
Corsica.	

aliis persuaderet (a). Ac primùm satis firmum suæ opinionis fundamentum invenisse putavit in nova illa regendæ Italiæ forma, quàm Hadrianus instituit, ut scilicet Italia quatuor Consularibus administranda committeretur: Perpetuam eam formam post Hadrianum ratus, Appiani Alexandrini de ea re præsagium deridet, falsumque eum vatem fuisse pronunciat, quod l. 1. De Bell. Civil. Hadriani institutum *non diù duraturum post ejus obitum* edixisset; quasi non Appiano, qui post Hadrianum scribebat, jam ea res comperta fuerit, labefactatamque Hadriani formam plane ostendat plurium sane, quàm quatuor Magistratuum numerus, ac diversum nomen; quod modo ex Panvinio probatum fuit: Ex hac igitur quatuor Consularium administratione per universam Italiam instituta id manasse putat Peregrinus, ut Italia ipsa novam regionum divisionem acciperet, quæ quidem numero pauciores, finibus tamen ampliores Consularium numero responderent: Adeout, quæ undecim olim ex Augusti instituto numerabantur Regiones, inter quatuor illas recenter ab Hadriano institutas conjectæ, in earum fines, & nomen translatæ fuerint: Hoc Peregrini commentum promtum mihi refellere esset ex aliis Italiæ Regionibus, quæ post Hadrianum suos peculiares Magistratus accipere solebant, de qua re sufficere posset divisio illa, quam veteri formâ paucis immutata, peregit Constantinus; sed cum ille rem totam ad Campaniam deducat, quid certi afferat, audiamus: Præter utrumque Latium, Picentinos, partemque Samnii, quam Campaniæ ab Augusto adjunctam asserit, Hirpinos etiam, majoremque conjuncti Samnii partem Campaniæ ab Hadriano addita fuisse arbitratur, sicque Campaniam ipsam *ad equum Tuticum* & fines, & nomen protulisse, atque Apuliæ conterminam evasisse. Plura sparsim, & nullo ordine ad conciliandam suæ sententiæ fidem adducit, quæ ad duo potissimum referri queunt. Primùm ex veterum scribendi more argumentum desumit, quo illi Apuliæ Campaniam adjungere solebant; sic Taciti locum notat Ann. l. 3. ubi Germanici cineres ex Asia Brundusium transvectos, cum inde Romam afferrentur, *Magistratus Calabriæ, Apuliæve, & Campani* supremis muneribus fuere prosecuti: *Quo in itinere* (inquit) *post Apulos non aliorum Tacitus facit mentionem, quam Campanorum, cum tamen inter utrosque medii essent Hirpini, quorum satis nobilis erat Urbs Beneventum, quam non debuisse eum tacere, ratio postulare videtur*: Sed quam infirmum hoc sit argumentum, Peregrinus ipse agnovit, qui ultrò ejusmodi Scriptores Hadriani ævo longe antiquiores rectè vidit, ut perinde haud de Campania illa loqui potuerint, quæ suis antiquis finibus deinceps egressa, Hirpinos, Samniique partem sibi adjungens ad Apuliæ fines transilivit: neque etiam, (liceat mihi dicere) si qui essent Scriptores Hadriano posteriores, qui Apuliam Campaniæ conjungerent, Peregrino favere possent; quis enim sibi suadeat exactissimas locorum omnium descriptiones ab iis Scriptoribus semper servatas, qui non Geographiam ex instituto pertractarent, sed rerum gestarum narrationes elucubrarint: quàm otiosum illud, quod Lectorem summo tædio afficeret, quàm ineptum, atque ab optimi Historiographi more abhorrens, ut dum iter aliquod narrandum sibi sit, singula loca, regionesque omnes interjacentes sigillatim enumerare laboret? Cæterum si de scriptoribus Hadriano anterioribus agendum esset, Taciti loco, quo Peregrinus abuti volebat, promptum erat Ciceronem opponere, qui in Epistola ad Pompejum hæc habet (b): *Cumque nec mihi, nec fratri meo dubium esset, quin Brundusium contenderemus, a multis qui, e Samnio, Apuliaque veniebant, admoniti sumus, ut caveremus &c.* ubi jam vides, (nam itineris faciendi ratio id quoque postulabat) exactissimè Regionum spatia inter se cohærere, Samniumque Apuliæ conjungi.

Ex utroque igitur Itinerario, scilicet Antonini, & Hierosolymitano rem confici putat Peregrinus: Hierosolymitanum non moror, quippe quod sequioris ævi opus tum in omnibus dubiæ fidei, tum in conjungendis Campaniæ, Apuliæque finibus ambigue loquitur: Ad Antonini Itinerarium quod attinet, bina ex eo loca proferuntur, unus est, quo demonstratur *iter, quod a Mediolano per Picenum, & Campaniam ad Columnam, idest trajectum Siciliæ ducit*: quid sibi velit Peregrinus ex hoc loco, prorsus non video; an fortasse quod hujusce itineris *Mediolanum* initium, *Columna* terminus statuatur, iterque ipsum per Picenum, & Campaniam excurrere dicatur, Picenum, & Campania tractum omnem implere debebant, qui a Mediolano ad Columnam interjacebat? Sed nec in loco altero intelligendo felicior fuit Peregrinus: verba Itinerarii hæc sunt (c)

Item

[a] De Campania Felice Differt. 1. c. 8. edit. latinæ ex versione Dukeri tom. IX. p. 2. Thesaur. Antiq. & Histor. Ital. Burmanni. Lugduno Batav. 1723.

[b] Post ep. XI. lib. VIII. ad Attic.

[c] Ex Florentina edit. ann. 1526. quam curarunt Heredes Junctæ post Pomp. Melam, & Jul. Solinum pag. 135.

Item a Capua Equo
Tutico M. P. LIIII. sic
Ubi Campania limitem habet
Caudis M. P. XXI:
Benevento M. P. XI.
Equo Tutico M. P. XXI.

ad quem locum Peregrinus: *Si igitur in loco, qui appellabatur ad equum Tuticum* (quod juxta Cluverium, ipsumque Peregrinum nunc est Arianum) *tum limes erat Campaniæ, qui a Caudio, Urbe secundæ Regionis Augusti, in qua Hirpinorum fines continebantur, distabat triginta millibus passuum, & amplius, ecce jam extensionem situs, & nominis ejus, quam ab Hadriano profectam dicebamus*: At hominem alioqui perspicacissimum heic dormitasse, aut potius opinionis suæ tuendæ studio abreptum cœcutisse quis non videt? Statuit enim Equum Tuticum esse Campaniæ limitem contra fidem ipsiusmet Itinerarii, ex cujus verbis limes ipse Campaniæ non Equo Tutico, sed Caudis disertè designatur: illud enim: *Ubi Campania limitem habet*: non conjungitur Equo Tutico, sed ad Caudium, quod proximè sequitur pertinere omnino videtur; quod, ut clarius pateat, Itinerarii locus membratim explicandus erit: Primùm igitur demonstrare vult integrum iter, quo Capua Equum Tuticum pervenitur, ejusque distantiam M. P. LIIII. esse docet; deinde iter ipsum per plures mansiones dividit, quas cum enumerare incipiat, addit particulam *sic*: ac postea sequitur: *Ubi Campania limitem habet: Caudis M. P.* XXI. idest a Capua usque ad limites Campaniæ, scilicet ad Caudium M. P. XXI. At clara satis res est; neque aliter intelligendum esse hunc Itinerarii locum, Itinerarium ipsum alibi docet, nam (pag. 170.) cum rursus iter ab Urbe Roma Beneventum tum viâ Prænestina, tum Lavicana demonstrare instituat, per Theanum, Allifas, Telesiam, Samniticas Urbes, Beneventum usque deducit, itaut in ipso Samnio jam conquiescat (a).

An vero Itinerarium ipsum ab ea Regionum divisione, situque discrepasse potuit, quæ post Hadriani ævum viguisse constat? Certe Ptolemæus, qui paulo post Hadrianum, & Antoninum floruit, non solum Campanos, Samnites, Hirpinosque suis finibus distinctos nobis exhibet, sed uniuscujusque regionis Urbes, quæ suo ævo fuerint, adhuc enumerat. Præstat, eundem insignem Geographum iterum audire ex l. 3. c. 1. ubi de Italiæ situ agit.

Samnitum civitates, qui sub Pelignis, & Caracenis sunt.

Bivannum (lege Bovianum)
Esernia
Sepinum
Allifa
Tuctium
Telesia
Beneventum

Clusium

[a] Ac de Antonini Itinerario absoluta mihi res erat, quum postea fors fuit, ut in cap. V Differt. 2. Peregrini inciderem, ubi is de Campaniæ limitibus orientem versus & Septentrionem agere instituit; ac cum ad eam rem statuendam Antonini Itinerario sibi utendum denuò esset, lætari simul mihi subiit, eam, quam ipsi Itinerario dedi explicationem, a Petro Bertio probatam invenisse, sed mirari adhuc ejusdem Peregrini pertinax obstinatumque in sententia semel prolata ingenium: *Videamus jam* [inquit] *anne credendum sit Antoninum in Itinerario suo describentem iter a Capua ad Equum Tuticum, & ipsum quoque limitem Campaniæ Felicis posuisse ad Caudium; meque in Dissertatione præcedenti minus recte verba ejus accepisse: atque hæc debuisse distingui ita, ut distinxit illa Petrus Bertius in editione hujus Itinerarii una cum aliis Itinerariis antiquis, & Ptolemæi Geographia ad hunc modum:*

Iter a Capua Equum Tuticum M. P. LIII. sic.
Ubi Campania limitem habet Caudium M. P. XXI.
Beneventum M. P. XI.
Equum Tuticum M. P. XXI.

& certe Bertium non alia fuisse opinione de mente Antonini oportet: verum ego huic opinioni subscribere non possum: At videamus quid illud fuerit, quare Peregrinus a sua sententia, quam in Differt. 1. pronunciavit, discedere nefas sibi duxerit: Plena pagina id in summa contendit, in eo Itinerarii loco variantes lectiones adesse, eaque verba: *ubi Campania limitem habet*: a posteriore manu esse, ac postmodum in Itinerarii textum irrepsisse sibi videri; propterea quod insuetum fuerit, neque necessarium ejusmodi Itinerario Regionis Campaniæ limites ex ea itineris parte recensere, quod neque in aliis ejusdem Campaniæ finibus, neque in aliis Italiæ regionibus præstitit. Quanti habendæ sint hæ Peregrini rationes, facile liquet: Id dumtaxat animadvertam, hisce rationibus non Bertii opinionem, seu potius verissimam Itinerarii locutionem, sed suam imò sententiam, quæ in Differt. 1. ejus Itinerarii fide præcipuè innixa fuit, ipsummet Peregrinum, nolentem licet, manifestè reprobasse.

Clusium (*lego Claudium, nam non est aliud Clusium nisi Hetruriæ, quæ ad Samnites nullo modo pertinet*)
Campanorum mediterraneæ Civitates
Venafrum
Theanum
Svessa
Cales
Casilinum
Trebula
Forum Populi
Capua
Abella
Atella
Hirpinorum Civitates
Aquilonia
Abellinum
Æculanum
Fratuolum &c.

Atque hùc quidem pertinere omnino videtur antiquus Lapis ille, quem Dissertationi I. hujus Voluminis præfixum multis observationibus illustravi ; eum lapidem Beneventana Colonia Juliæ Augustæ Imp. Cæsaris Septimii Severi dedicavit *In Territorio suo quod cingit etiam Caudinorum Civitatem muro tenus* : Cum itaque limites *Beneventani* Territorii Septimii Severi ævo, qui haud ita longe ab Hadriano imperavit, Caudinorum usque Civitatem extenderentur, vix dubitari potest, quin illuc usque Samnii simul Regio suos fines proferret, quos statim Campania excipiebat, quæ Caudinis Furcis terminabatur : Non enim *Agri*, sed Territorii vocabulum lapis adhibuit, ut exinde intelligeretur utriusque vocis discrimen, de quo l. l. disserui ; ac propterea quum non ibi Agrorum, qui ad privatos Cives Beneventanos pertinerent, sed *Territorii*, in quo Magistratus Beneventanus jurisdictionis exercendæ potestatem haberet, limites indicati fuerint, diversa omnino a Campaniæ regione ea locorum spatia, quæ cis Caudium jacebant, fuisse ostenduntur, ac profectò ad Beneventanam Coloniam ita pertinere videbantur, ut veterem Samnii regionem, cujus ipsa Metropolis erat, antiquis suis finibus adhuc continerent ; Antiquos autem eosdem fines appellavi, quos Natura ipsa, ut Italiæ a Galliis disterminandæ, ita Samnio a Campania sejungendæ constituisse veluti videtur, montes nempe eos, quos *Samnitibus* attribuens *Circum Campaniam jacere* ait Strabo lib.v., quorum etiam unum eodem, quo hodiedum vocatur nomine *Taburnum Samnitum Oliviferum* commemorat Vibius Sequester ; quos intra montes illæ locorum angustiæ sunt, Furcæ Veteribus nuncupatæ, intercepti olim, atque ab Samnitibus Romani Exercitus sub jugum missi memoriâ celebres, ibique Caudium, quod hodie *Arpajam* vocant, stetisse satis constat ; Eos autem fines post Hadrianum integros Samnio stetisse Ptolemæi cum Itinerario Antonini consensus, qui vicissim illustrantur, manifestè probat, ut proinde Beneventana Colonia, quæ in lapide Juliæ Augustæ dedicato ad Caudium usque sui Territorii fines pertingere declaravit, haud alios certe, quàm qui Samniticæ Regionis fines essent, expressisse videtur.

Atque hæc satis esse videntur, ut Peregrini argumenta, quibus is ad Equum Tuticum, seu Apuliam Campaniæ limites post Hadriani ævum prolatos contendebat, inania esse, ac erronea demonstrarem; sed pergit adhuc Peregrinus, ac novo ad eandem rem probandam argumento usus, Beneventanam Urbem aggreditur ; Eam a Samnio divulsam, ac finitimæ Campaniæ aliquando adjudicatam affirmans prolatos exinde ipsius Campaniæ, quæ Beneventum complecteretur, fines liquere jam credit. Plura sunt quæ ad id peculiare argumentum confirmandum proferre satagit Pereginus : A levioribus ordiar : nam *Campanam* Beneventum ab Ausonio appellatam refert in carmine, quod de iis, qui sexum mutaverunt, conscripsit : sic enim Ausonius.

Nec satis antiquum, quod Campana in Benevento
Unus Epheborum virgo repente fuit.

Eandem etiam fuisse caussam addit, cur Stephanus Byzantinus duplex Beneventum statuisse, alteram Samnii ab Diomede conditam, alteram Campaniæ, deceptus, inquit, quod sequiori ævo Beneventum in Campania extitisse legerit, quam ex vetustioribus Scriptoribus in Samnio locatam deprehenderat, itaut duas eas Urbes fuisse putaverit : Ad Stephanum quod attinet, vix est, ut ea fuisse caussa putetur, ut ob mutatos cohærentium Regionum limites ex una duas Urbes tam oscitan-

ter effecerit; Ausonio verò quæ fides? eo epitheto uti is potuit pro Poetæ more, satisque Benevento accomodari posse credidit, quæ juxta Campaniam posita erat.

Graviora illa erunt, quæ de binis Januariis Beneventi Episcopis ad rem suam argumentatur Peregrinus: De Priore hæc habet: *Ita enim Beneventanus ille Episcopus, & Martyr S. Januarius, una cum aliis Sanctis Martyribus antiquioris Campaniæ, imperante Constantio ad mortem fuerunt damnati ab uno, eodemque Judice, seu Præside Timotheo: atque istud non intelligens Caracciolus multum negotii habuit, ut investigaret aliam hujus rei caussam*: Caussam igitur satis certam invenisse putat Peregrinus, quod Beneventana Urbs tum ad Campaniam pertineret, atque inde factum fuit, ut cum de atrocioribus criminibus [quæ tum Christianæ fidei professio putabatur] quæstio habenda esset, Beneventani ad Campaniæ Præsidem deferebantur: At si solis conjecturis res transigenda esset, facile Peregrinus rem ipsam divinasset; sed conjecturis jam nullus erit locus, ubi certa adsunt monumenta, Peregrino nunquam perspecta, ex quibus ejusce rei caussam manifestam omnino habemus: quæ autem ea fuerit, ut Beneventanus Episcopus ad Campani Præsidis Tribunal duceretur, diserte docent tum Bedæ Martyrologium, tum Acta sincera S. Januarii, quæ nuper exhibuit V. C. Mazochius ad finem tom. I. Comment. in Marmoreum Kalend. Neapol.: non enim Timotheus, aut potiùs Dracontius (ut præfata monumenta habent) Campaniæ Judex Apparitores suos Beneventum misit, ut ex ea Urbe Sanctum Episcopum vinctum ad se traherent, aut certe Episcopus ipse a Beneventano Magistratu fuit traditus Campano Judici, ut in eum animadverteret, sed fors fuit, ut Episcopus ipse tum in Campania versaretur, quò contenderat, ut S. Sosium Misenatem Diaconum familiaritate sibi junctum, atque in carcerem jam detrusum ad martyrium constanter subeundum adhortaretur: Bedæ hæc sunt: *Et post non multos dies idem Diaconus* (Sosius) *tentus, & in carcerem missus est; ad quem visitandum cum venisset Episcopus* (Januarius) *cum Diacono suo Festo, & Lectore suo Desiderio, & ipse cum eo simul tentus, ac pariter omnes cum aliis tribus occisi sunt*: Acta verò mirificè cum Beda concordant in hunc modum: *Detruso itaque Sosio in ardua custodia carceris a militibus custodiebatur; quod cum B. Januarius reperisset, quia B. Sosius Diaconus carceri fuerat mancipatus, statim ad carcerem cum Diacono suo Festo, & Lectore suo Desiderio, ut eum consolaretur, perrexit; & ingressus ubi tenebatur in vinculis, dicebat: quare sine caussa tenetur homo Dei in carcere? statim milites, qui custodiebant Carcerem, nunciaverunt Judici..... mox ut hoc audivit Judex jussit eos teneri &c.* Utriusque monumenti verba ipsa recitare necesse fuit, ut dum veram rei caussam compertam haberemus, falsa, quam nobis is obtrudebat, Peregrini conjectura ostenderetur: non igitur mirum, si Campanus Judex hominem jurisdictioni suæ haud origine subditum, sed tamen intra Campanæ regionis fines in eo, quod putabant, gravissimo facinore deprehensum, propterea que ratione (ut ajunt) delicti mox subditum effectum, ac præterea ad interrogationes sibi factas Christianum, atque Episcopum se constanter profitentem suppliciis affecerit, ac capite demum damnarit.

Ad posteriorem Januarium quod attinet, qui Sanctitate celebris Beneventanam Ecclesiam sub quarti sæculi medium rexit, cum is Concilio Sardicensi anni 347. ubi interfuit, in hanc formam subscripserit: *Januarius a Campania de Benevento*: exinde probari etiam credit Peregrinus Beneventum ad Campaniam eo tempore pertinuisse, quam Januarius uti Regionem, seu Provinciam, in qua sua Episcopalis Urbs continebatur, in ea subscriptione expressam voluit. Verùm non genuina incorruptaque Concilii Sardicensis Acta inspexisse debuit, aut certè dissimulavit Peregrinus, qui eam subscriptionem in mendosis ejusdem Concilii exemplaribus, sivè potiùs fragmentis fortasse nactus, satis habuit ex ea qualecumque suæ sententiæ præsidium comparasse. At ne Peregrinus nobis, ut Ughello, aliisque hactenus, sivè potiùs fragmenta eadem, ut ipsi olim Peregrino, ita aliis imponant, quid de illis sentiendum sit, jamdiù Viri docti judicarunt: Exhibet post Acta ejusdem Concilii Sardicensis, quæ illius circumferebantur fragmenta V. C. Labbeus ex veteri MSS. Justelliano, quibus etiam ex aliis S. Hilarii fragmentis adjecit nomina, subscriptionesque Episcoporum, qui eidem Concilio interfuere, in quibus tot ferè menda, quot verba numerare est (a); adeò ut nonnisi infimi Ævi fœtus appareat, quem sciolus quispiam ex lutulentis fontibus hauriens, lutulentiorem adhuc barbarie sua effecerit, multaque in eo, quæ Episcopales Urbes, earumque Provincias spectant, ex proprio ingenio interpolaverit: Apage igitur nugas hasce: dum integra ipsius Concilii Actorum constat fides, ex quibus nihil tale legere

[a] Harum subscriptionum Auctorem plura sunt, quæ falsitatis manifestè redarguant; nam missis mendis, quibus nomina ferè omnia deturpavit, plurimos exhibet Episcopos, qui vel solius Episcopalis Urbis, vel solius Provinciæ adjecto nomine designantur: Sic Calepodius Episcopus Neapolitanus prætermissa Episcopali Urbe solius Campanæ Provinciæ nomine notatur, ita. *Calepodius a Campania*.

legere eſt, quod ex fragmentis illis nobis obtrudebat Peregrinus: Ac primùm S. Januarium II. Beneventi Epiſcopum Sardicenſi Concilio interfuiſſe ſatis liquet tum ex ejus genuina ſubſcriptione, de qua mox agemus, tum ex cap. XVIII. (non verò VIII., ut Ughellus, aliique perperam habent) ipſius Concilii, ubi illius Sanctionis promulgandæ auctor fuit, qua Epiſcopis omnibus, alterius Civitatis, Eccleſiæve Clericos ordinare interdictum fuit: An verò is Julii Romani Pontificis in eo Concilio Legationem obiverit, dubitarunt plerique *(a)*: Quibus autem conceptis verbis inter alios Epiſcopos ſubſcripſerit, eadem Concilii Acta nos tandem docent, in quorum fine inter aliorum Epiſcoporum ſubſcriptiones quinto loco ſic legitur: *Januarius Epiſcopus Beneventanus*: ubi nihil de Campania, quam, ne Amanuenſium oſcitantiâ prætermiſſam ſuſpiceris, deſiderabis etiam in ſubſcriptionibus Vincentii Epiſcopi Capuani, ac Calepodii Epiſcopi Neapolitani, ut proindè jam conſtet nullum eorundem Epiſcoporum de addenda Provincia fuiſſe ſollicitum; quamquam verò poſteriores hoſce ad Campanam Provinciam pertinuiſſe aliunde explorata res ſit, ſatis tamen nobis erit nullam Campaniæ mentionem ſubſcriptioni ſuæ Januarium Beneventanum Epiſcopum adjeciſſe, ut exinde Peregrinum nullo pacto audiamus, qui amplius ex ejus Epiſcopi Beneventani ſubſcriptione Beneventum intra Campaniæ fines aliquando concluſam falsò conjiciebat.

Tantùm verò abeſt, ut circa ea tempora Epiſcopatus Beneventanus cum ſua Urbe ad Campaniam pertineret, ut vel ipſe Peregrinus, quod certè mireris, Beneventum ipſum Metropolim fateatur, *cui etiam an Campana Eccleſia ſubjecta tum fuerit, ignorare ſe dicit (b)*: Poſtquam enim S. Paulini Nolani Epiſcopi epithalamium expendiſſet, quo is nuptias filiæ Æmilii Beneventani Epiſcopi cum Juliano filio Memorii Epiſcopi Eclanenſis ſeu Fricentini celebrare inſtituens, Æmilium patrem, & fratrem Memorii, Memorium vero filium, & fratrem Æmilii viciſſim appellat, hæc ſubdit: *Memorius ibi appellatur Frater, & Filius Æmilii, quibus verborum figuris denotatur Epiſcopalis ejus dignitas inferior Æmilii dignitate, qui ejus erat Metropolita, prout hodieque Beneventana Eccleſia Metropolitana eſt Fricentinæ: Verum eandem Campanæ quoque Eccleſiæ fuiſſe unquam Metropolitanam, illud equidem ignoramus*: Hactenus Peregrinus *(c)*, quem nollem ita ſtatim ſuimet oblitum, ut ſuis ipſe verbis Beneventanis conjecturam tribuat, quâ aliquando Metropolis jura in Campaniam ſibi ſubditam habuiſſe contendant: At non ego tam facile de ea re Beneventanis blandiendum velim, quibus ſatis erit eo Peregrini argumento hoc ſibi certum ſtatuiſſe, ſui ſcilicet Samnii Metropolim Beneventum tum fuiſſe; ex quo profecto manifeſtum illud conſequitur, nullo pacto ad Campanam Provinciam pertinuiſſe Beneventum, quæ ſuæ Gentis, univerſi ſcilicet Samnii Metropolis haberetur.

Metropolim autem Eccleſiaſticam Samnii (nam de Civili mox quoque) Beneventum per eam ætatem fuiſſe, præter conjecturam, quàm S. Paulini locus, ipſo Peregrino interprete, modo ſuppeditavit, plura ſunt, quæ adhùc probant: Ac primùm illud cum Petro de Marca *(d)* obſervabimus,

[*a*] Præter Hoſium Epiſcopum Cordubenſem, ac præterea Archidamum, & Philoxenum Rom. Eccleſiæ Presbyteros, ejuſdemque Eccleſiæ Diaconum Leonem, alios Legatos ad eam Synodum Sardicenſem a Pontifice miſſos negavit P. Lupus in Diſſert. de Syn. Sardic. cap. 2. quam poſt illius Synodi Acta adjecit tom 1 p. 315. edit. Venet.: Hinc non ſolum Hincmarum Epiſcopum Remenſem, qui Vincentium Capuanum, & Calepodium Epiſcopum Neapolitanum Legatos ejus Synodi, ſed etiam Gratianum, qui Januarium Beneventanum eodem munere tùm functum recenſuit, non audiendos putat: Doctiſſimi Viri judicium non heic expendere locus, neque otium: Gratiani verba recitaſſe ſatis erit, quæ in Decret. diſtinct. 26. Can. ſexta Synodus ſic ſe habent: *Quarta Synodus Sardicenſis, in qua Patres LX. ſtatuerunt Canones XXI. quorum Auctor maximè Oſius Cordubenſis Epiſcopus, & Vincentius Capuanus, & Januarius Beneventanus, & Calepodius Neapolitanus S. Rom. Eccleſiæ Legati extiterunt*. Sed non unius Gratiani teſtimonio res conſtat, quam probant etiam eorundem Epiſcoporum ſubſcriptiones, quas in ms. Codice antiquo ejuſdem Synodi reperiri obſervat P. Labbeus in hunc modum: *Vincentius de Capua Legatus S. Eccleſiæ Romanæ: Januarius de Benev ento Legatus Eccleſiæ SS.: Calepodius Neapolitanus Legatus Eccleſiæ SS.*: In quibus ſubſcriptionibus id etiam notare ſubit, nullam quoque Campaniæ mentionem fuiſſe adhibitam.

[*b*] De origine Metropolis Eccleſiæ Beneventanæ videſis V. C. Dominici Georgii Diſſertationem Epiſtolarem, editam Romæ 1725. ubi illud præclarè probat, Beneventanos Præſules a prioribus ſæculis revera poteſtate Metropolitana functos eſſe, & Metropolitani non quidem nomine, ſed juribus uſos; quod ſane nomen a Joanne XIII. tandem aſſecuti, primi [quod fruſtra Capuana Eccleſia ſibi proprium jactabat] in ſuburbicariis regionibus Metropolitani titulum, atque inſignia obtinuerunt.

[*c*] Ex eo S. Paulini loco, aliiſque præterea ejus ævi monumentis jamdiù morem invaluiſſe rectè notat Peregrinus, ut Metropolitani, ſeu Archiepiſcopi *Patres* ſuorum ſuffraganeorum appellarentur, atque hi viciſſim illorum *Filii*: ut mihi de doctiſſimo Mabillonio mirari jam ſubeat, quod in Præfat. ſæcul. V. Benedict. num. 22. ideſt Chriſtiano ſæculo X. Fulconem Remenſem fuiſſe ſtatuat primùm, aut certè inter primos, qui ſuæ Metropolis ſuffraganeos Filios appellavit.

[*d*] De Concord. Sacerd. & Imp. lib. 1. c. 7. §. 4.

vabimus, Urbicariam Diœcesim, quæ Regiones quamplures, seu Provincias intra suos fines continebat, Romano Pontifici immediatè quidem paruisse, suos tamen Metropolitanos habuisse Episcopos, qui reliquis uniuscujusque Regionis, Provinciæve Episcopis præessent. Jure ipso id profectò mandante fieri oportebat, quod speciatim promanabat tum ex can. v. & vi. Nicenæ Synodi, tum ex Innocentii, & Leonis decretis, qui omnes singulis quibusque Provinciis Metropolitanum præficiendum sanxerunt: Re autem ipsa ita factum fuisse demonstrare pergit Vir doctus, atque ejusdem Urbicariæ Diœceseos Provincias enumerare instituens, *Campaniam* scilicet, *quæ a Consulari, Samnium, quod a Præside regebatur, Apuliam cum adjuncta Calabria, quæ Correctori suberat, & Brutiam cum Lucania, quæ alteri Correctori parebat*, quæ in hisce Provinciis omnibus Metropolitanæ Episcopales Urbes fuerint veterum monumentorum fide, Scriptorumque testimonio demonstrat, ac quod Samnium attinet, *Beneventum ejusdem Regionis primariam Urbem* Metropoleos jure insignem fuisse decernit: quam quidem sententiam præclaro adhùc argumento confirmare nunc suppetit: Neque enim, quod in aliis universi Imperii Provinciis omnibus servatum novimus, ut Ecclesiasticæ Metròpoles antiquis, quos cuique olim Provinciæ Principes statuissent, terminis definirentur, id in Urbicaria Diœcesi immutatum fuit, itaut plures ipsas, quas modo recensuimus Provincias, propterea quod uni Rom. Pontifici immediate subderentur, in unam coaluisse Provinciam suspicari liceat; nam eandem ipsam Urbicariam Diœcesim in veteres Civiles Provincias distinctam nobis omnino exhibet S. Leo PP. in Epist. 80, quæ scripta legitur *Universis Episcopis per Campaniam, Samnium, & Picenum constitutis*: Ex quo illustri monumento habes jam in Urbicaria Diœcesi manifestum Provinciarum discrimen, distinctos fines, diverrsa jura, itaut qui singulis iis inter se discretis Provinciis continerentur Episcopi, cum sine suo peculiari Primate esse nequirent, ut alii alium, ita Samnites Episcopi Beneventanum Episcopum Metropolitanum agnovisse debebant.

At cum de Ecclesiastica Samnii Metropoli (quod non ita obvium fuerat) satis constare videatur, ad Civilem modo redeo; atque si Samnium posteriori ætate stetisse, imò ipsum suo nomine, suoque jure Samnium inter reliquas Italicas Regiones suum quoque Civilem Magistratum obtinuisse probavero, confecta res erit, ut neque illius, quaqua olim proferebantur fines unquam fuerint imminuti, neque ab ea Regione Beneventum divulsa unquam extiterit: Quamvis autem ex utraque tum Hadriani, tum Constantini divisione, Regionumque Italicarum forma ab ipsis instituta manifesta res videri possit, adhùc tamen præclara alia præsto sunt, quæ Samnium inter reliquas Italiæ Regiones ita referunt, ut integròs, incolumesque ejus fines perpetuò servatos ostendant: Post Hadrianum itaque, ante verò Constantinum de *Correctore Samnii* cum aliis simul Provinciis locupletem habemus testem Trebellium Pollionem in xxx. Tyrannis, nam Tetricum, quem inter xxx. vigesimum secundum numerat, Correctorem totius Italiæ ab Aureliano factum refert, idest (inquit) *Campaniæ, Samnii, Lucaniæ, Brutiorum, Apuliæ, Calabriæ, Hetruriæ, atque Umbriæ, Piceni, & Flaminiæ, omnisque annonariæ Regionis*: At post Constantinum stetit quoque Samnii Provincia, ut ex Cassiodoro discimus, cujus, dum Præfecti Prætorio munere fungeretur, binæ extant Epistolæ (a), altera ad Anatolium *Cancellarium Provinciæ Samnii*, altera ad Lucinum *Cancellarium Campaniæ*, ut jam demum liqueat, nihil inter utramque Provinciam commune tum fuisse, quarum altera ab altera suis antiquis distincta finibus, propriis etiam Magistratibus seorsim regebatur.

Licebit tandem Procopium audire, cujus testimonio non sua tantum ætate, sed quæ a primis usque temporibus Italicarum Regionum situs, numerusque fuerit, præcipuè illustratur: Is itaque, cum Italiæ Regiones describere instituat, sic orditur: *Intra Jonicum Sinum imprimis Hydruns oppidum est: huic verò a dextra Calabri, Apuli, Samnitesque sunt, & his quidem finitimi sequuntur Picentes ..... ad lævam deinde in partem & Calabri, Brutiique præterea, Lucanique habitant, post hos Campani Terracinam usque pertingunt, quos statim Romanorum termini subeunt* (b). Habes primo loco inter Cistiberinæ Italiæ Regiones Samnium recenseri, quæ Regio Apulis adnectitur, quorum fines pertingebat: atque heic non abs re observabimus, eandem omninò Procopii ætate Samnii Regionem nobis repræsentari, quæ intra suos primævos, nativosque fines continebatur, ut nempe inter Apuliam, Campaniam, Picenumque concluderetur: Fuit enim haud semel, ut Samnites suæ Regionis, dominationisque terminos latius proferrent; cujus tamen rei tria tempora erunt distinguenda, quorum si media tantum demas a Procopio spectata, prima, atque extrema Samnium ipsum latissimè ultra suos consuetos fines effusum nobis exhibent; Priora intelligemus tempora, quæ & ipsius Romanæ Reipublicæ exordia fuere, extrema verò, quæ Rom. Imperii occa-

[a] Variar. lib. xi. cap. 36. & 37.

[b] De Bello Gothic. lib. i. pag. 273. edit. Basilee 1576.

occaſum ſpectant; quod igitur priora illa attinet, veteres Samnites vicinam Campaniam armis aggreſſos, eandem ſibi ſubjeciſſe diſertè tradunt Strabo *(a)* atque Livius *(b)*, itaut præcipuæ Campanæ Urbes quum victoribus omninò ceſſiſſent, in iiſque Samnites ſedem, domiciliumque collocaſſent, jam *Samniticæ* dicerentur, Samnioque dominanti adjectæ fuerint; In his ipſa Campaniæ Urbium caput Capua Samnites accepit dominos, a quibus capta, diù etiam in poteſtate detenta fuit, donec Romanorum ope a Campanis impetrata, conflatoque Samnitico, quod ad quinquaginta ferè annos continuò exarſit, cum Romanis bello, ſatius Samnitibus fuit antiquos Regionis ſuæ fines repetiiſſe, intra quos non ſolum adverſus hoſtium conatus tutiores eſſe poſſent, verùm etiam in ipſa Imperii ſede collectas ſimul vires paratiores haberent, ac felicius explicarent: atque hæc quidem priori ætate Samnitici Imperii, Regioniſque amplitudo: ſed rurſus extrema, quam diximus, ætate, ſuis egreſſa finibus Samnitica Gens univerſas penè Ciſtiberinæ Italiæ Regiones in ſuam ditionem redegit: Longobardico enim Ducatu inſtituto, mox Beneventana Urbs, quæ illius nobiliſſima ſedes delecta fuit, *Caput* quoque (ut rectè a Paulo Diacono appellatur) & Metropolis Provinciarum circumjacentium evaſit: Rem de quâ diſſerere neque hujus temporis eſt, neque loci, leviter heic attigiſſe opus fuit, ut qui fuerit diverſis temporibus Samnii ſtatus, ob oculos haberi poſſet: Reliqua modo eſt, de quâ tamdiù quærimus, illa ætas, quæ inter Samniticum cum Romanis bellum, ac Longobardorum in Italiam adventum media fuit, in quâ Samnites ſuos intra fines, quos ſibi initio ſtatuiſſent, ſeſe continuiſſe ſemper, non inviti fatemur, at ſuæ Regionis parte aliqua mulctatos aliquando, omnino negamus: Quid enim? Cum Procopius Samnii Regionem inter Apulos, Campanos, Picentinoſque ſitam nobis exhibeat, qui ſanè proprii nativique Samnii fines extitere, an, ſi unquam Samnium ante Procopii ætatem aliqua parte imminutum fuerit, novam comminiſcemur recentioris deſcriptionis formam, quâ demum, dum Procopius ſcribebat, redintegrati Samnio fines invenirentur? At fruſtra novam eam quærimus formam, dum ex prioribus Hadriani, & Conſtantini deſcriptionibus nihil immutatum habeamus tum de Samnii, tum de aliarum Italicarum Regionum ſtatu, quæ cum ipſo Samnio in utriuſque Auguſti formâ ſigillatim recenſentur; nam quod Hadrianus quatuor Conſulares univerſæ Italiæ adminiſtrandæ delegerit, non rectè ſequitur, univerſam quoque Italiam in quatuor Regiones diviſam, ſed ſingulas, quotquot antea numerarentur, in ſuo priſtino ſtatu ſervatas, inter quatuor eos Magiſtratus fuiſſe diviſas; itaut non Regionum numerus, atque ſtatus, ſed Magiſtratuum dumtaxat forma brevi eo temporis intervallo variari contigerit.

Quod ſi integri ſemper, incolumeſque Samnii fines fuiſſe jam conſtat, nulla profectò erit cauſſa, ut Beneventum Samniticarum Urbium nobiliſſimam ab ſuo Samnio aliquando divulſam vel leviter ſuſpicemur: Atque hoc ſanè argumento explorata demum res, atque omnino manifeſta erit, quam multis etiam ſuperius illuſtrare ſategeram: utque omnia uno demum verbo concludam, quæ in Samnio erat, dum primùm Colonia ab Romanis deducta fuit, ſequutis ſæculis intra ejuſdem Samnii fines tum Strabo, tum Ptolemæus, tum denique ipſum Antonini Itinerarium concludit; quibus (ne ſequioris ætatis teſtis deeſſe videatur) addendus nunc erit idem Procopius, qui *(c)* hoſtiles Totilæ per Ciſtiberinam Italiam excurſiones narrans hæc habet: *Amne Tiberino tranſmiſſo, non tamen Urbis ingreſſus confinia, ad Campanos, & Samnites divertit; Beneventum inde munitiſſimum oppidum nullo in poteſtatem labore redegit, ejuſque muros ad ſolum mox diruit, ne forte exercitus aliquis ex Byzantio eò ſe conferens, ut è loco munito, in Gothos impetu facto, negotium*

[a] Strabonis verba ex Geogr. lib.v. hæc ſunt: *Præterea Sveſſula, Abella, Nuceria, Atella aliaque bis etiam minora oppida, quorum nonnulla Samnitibus attribuunt: Prioribus ſanè annis Samnites in Latium, & Ardeam excurſionem facientes, cum deinde ipſam egiſſent, tuliſſentque Campaniam, latè Imperium obtinebant, quippe Campani alioqui Dominis parere aſſueti, facile imperata faciebant.*

[b] Non uno loco id tradit Livius, ac primùm lib.4. C. Sempronio, ac Q. Fabio Coſs. ideſt an. v. 331. *Peregrina* [inquit] *res, ſed memoratu digna traditur eo anno facta; Volturnum Etruſcorum Urbem, quæ nunc Capua eſt, a Samnitibus captam;* Captam autem Samnites adhuc retinebant in Conſulatu M.Papirii, & C.Nautii nempe an. v. 343. quo anno hæc narrat Livius: *Superbè a Samnitibus, qui Capuam habebant Cumaſque Legati prohibiti Commercio ſunt*: Hæc, aliaque in Livio vidit Peregrinus, qui in Camp. fel. Diſſert.4. cap. xi. multum in eo laborat, ut Livium nobis mendacem oſtendat; ſed quàm feliciter ſibi res proceſſerit, audire præſtabit ex Cl. Dukero ejus interprete (tom.9. part.2. Theſaur. Burmann.) *Miror* (inquit) *ſane noſtrum, qui heic, & alibi quoque nonnunquam illud egiſſe videtur, ut Livium nobis contemptum, & negligentiæ, ſivè ſtupiditatis ſuſpectum redderet, neque ipſe animadvertit, quàm parum ſæpe procedant ipſius Conjecturæ, notæque Cenſoriæ*: & paulo poſt: *Non neceſſe habebat Peregrinus hujuſmodi jejunis cavillationibus inſectari Livium &c.*

[c] De Bell. Goth. lib.3.

tium his exhiberet: Beneventum itaque non Campanis, quos primo loco memoravit, ſed Samnitibus attribuit Procopius, poſtquam enim ad Campaniam primùm, deinde in Samnium diverterit Totilas, munitiſſimam ejuſdem Samnii Urbem Beneventum in ſuam redigere poteſtatem curavit.

Sed de his hactenus diſſeruiſſe ſufficiat; in quibus neque fuſiùs, quàm res poſtulabat, me egiſſe, neque operam perdidiſſe æquus Lector fortaſſe judicabit: Quum enim de politicis Veterum Beneventanorum Magiſtratibus agere propoſitum mihi fuiſſet, haud Municipales dumtaxat exequi debebam, ſed ad plenam, perfectamque rei tractationem eos etiam adjicere conſentaneum viſum fuit, qui Principis beneficio, ſeu *Vice Sacra* (ut ſequior ætas loquebatur) Juriſdictionem, ſeu Imperium in noſtris Regionibus exercere conſuerunt: Præterea quum Samnio (quam Provinciam ſemper viguiſſe, ſuiſque antiquis finibus nunquam defeciſſe oſtendendum fuit) ex utraque Hadriani, ac Conſtantini forma, aliiſque monumentis peculiarem Magiſtratum præfuiſſe probaverim, illud quoque neceſſarium conſequi videbatur, ut ab ejuſdem Samnii finibus nunquam (quod ab aliis perperam traditum inveneram) Beneventum abſceſſiſſe, ſed in ea Regione perpetuò manſiſſe demonſtrarem; atque ita tandem ſciremus non Campaniæ Conſularibus, ſed ipſius Samnii Correctoribus, aut Præſidibus Beneventum paruiſſe.

DISSER-

DISSERTATIO V.

De Veteribus Collegiis Beneventanorum.

CRESPINI
C. VIBIO CRIS
PINO AB AVO
ET MAIORIBVS
COLLECIVM CIVI
TATIS PATRONO
COLLEGIVM MAR
TENSE VERZOBIANVM.

UUM juris publici partem aliquam attigisse Collegia videantur, quippe quæ Privatorum licet cœtibus constarent, legitimè tamen instituta quasdam veluti particulares, parvasque Respublicas in ipsa principe Republica repræsentarunt, æquum erit post exactam Beneventanorum Magistratuum materiam, de ipsis Collegiis, quæ Beneventi, pro ejus Urbis dignitate, frequentissima olim fuere, sermonem instituere. Præstat autem pleraque generatim de Collegiis observasse, quæ tum opportunè explicandis, tum etiam luculentiùs illustrandis vetustis Beneventanorum Collegiorum monumentis viam sternere, ac quodammodo lucem præferre videantur.

Jus, nomenque Collegii in omni personarum statu, omnique de re, quâ Resp. privatim, publiceque componebatur, olim obtinuit: Nam in Sacrorum, cæterorumque, quæ ad Religionem pertinerent, ministerio erant Collegia Fratrum Arvalium (a), Pontificum, & Augurum (b): Item qui publico aliquo munere pariter fungerentur; si plures essent, Collegii jure, atque nomine aliquando decorabantur, ut Collegia Senatorum (c) Decurionum (d) Quæstorum (e) Tribunorum Plebis (f) Viatorum (g): celeberrima autem omnium, ac frequentissima Professionum, & Artium fuere Collegia, de quibus modo differere mihi propositum erit; Eorum enim ingenti numero, & varietate factum est, ut non alia fortasse crebrior, quàm hujusce rei memoria tum ex Antiquitate universa, tum ex nostris lapidibus ad nos promanarit.

Professorum igitur, Artificumque Collegiis initio Romani caruere, quos ipsius Romanæ Gentis, Reipublicæque conditor Romulus, ne a militari disciplina, quæ præcipua tum cura fuit, averterentur, una excepta agricultura, quæ paucis pro ipsius rei necessitate committebatur, non artibus aliis, professionibusque operam dare passus fuit (h): Sed vel id tum fuerit Principis ingenium, quod maxime ad militiæ studium ferebatur, quo etiam solo Imperium sibi firmari, proferrique posse jam novit, vel ea fuerit temporum, civiumque conditio, vix sub Romulo suscepta,

[a] Plin. l.18. c.1. A. Gellius l.6. c.7.
[b] Cic. Orat. de Harusp. Resp. c. item l. 2. de Natur. Deor. & Famil 3. Epist.9. Liv. l.5. 29. 31. 38. Val. Max. l.1. c.1. Macrob. Saturn. l. 1. c.16. atque hùc referri potest noster lapis, in hæc verba:

L. CESENNI
SOSPITIANI
EX ORDINE
HARVSPIC. LX
VIXIT ANN. XXV
PARENTES FILIO
OPTIMO.

ubi vocabulum: *Ordo*: videtur planè pro *Collegio* fuisse usurpatum; quod quidem Collegium sexaginta Viris componebatur, qui publicè Haruspicinam Beneventi facerent.
[c] L.92. Cod. Thod. De Decur.
[d] L.6. ff. ult. D. De Decur.
[e] Sveton. in Claud. cap. 23.
[f] Val. Max. l. 6. c. 5. Liv. l. 42.
[g] A. Gellius l.12. c.3.
[h] Dionysius Halicarn. l. 2. p. 98.

ſcepta, cum ipſo ſimul evanuere Rom. Reip. inſtituta: Etenim Numa, Regni ſucceſſor, cum rem Romanam ſatis auctam, Populumque numerioſiorem accepiſſet, ut erat Pacis, ac Religionis ſtudioſiſſimus, omnia fere Profeſſionum, Artiumque genera a Romanis Civibus exerceri non modo permiſit, ſed quo magis ea excolerentur, in propria Corpora, ſeu Collegia ita diſtribuit, ut ſuas quibuſque Coitiones, ſuas quoque peculiares Religiones haberi voluerit *(a)*. Hanc autem Numæ Inſtitutionem Reip. maxime utilem retinuere poſtmodum reliqui Romanorum Reges, inter quos Servius novam melioremque formam invexit: Ab ipſo enim [ut narrat Florus *(b)*] Populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, Decuriis, atque Collegiis diſtributus: ſummâ denique ipſius Regis ſolertiâ ita ordinata eſt Reſp., ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatum, artium, officiorumque diſcrimina in tabulas referrentur: Liberâ tandem Rep. nihil de ea re mutatum, quin de aliis Collegiis addendis cogitari cœpit; nam A.U.CCLIX. Claudio, Servilioque Coſ. Collegium Mercatorum primùm Romæ inſtitutum fuit, quod ab æde Mercurii, in quâ ſacra facere ſolerent, ut innuere videtur Livius *(c)* vel potius ab eodem Numine, in cujus peculiari tutela Mercatores eſſent, ut canit Ovidius *(d)*, Mercurialium nomen accepit: Acceſſere tandem, leges XII. Tabularum, ex Solonis lege, quam is de Collegiis olim tulerat, ad Romanos manantes *(e)*, quibus ejuſmodi Collegia ita probata fuerunt, ut quicquid hactenus privati juris pactionumque inter cujuſque Collegii Sodales ſtatutum eſſet, publica ipſius legis auctoritate ratum firmumque deinceps haberetur; atque exinde factum fuit, ut non in Urbe ſolum, verum etiam in locis omnibus, ubi Romanorum mores, inſtitutaque ſervarentur, in ingentem numerum excreverint Collegia, dum ne viliſſima ars, aut profeſſio fuerit, quæ ex artificibus profeſſoribuſque ſuis ſuum ſibi non inſtituerit Collegium.

Multiplicandis autem ubique Collegiis cauſſam præbuerunt plurima illa commoda, honoreſque, quibus cujuſque Collegii Sodales afficiebantur; quæ poſt traditam Collegiorum originem paucis percurremus: ac primùm, ut rei dignitas poſtulat, a Religione ordiar, quam ex Numæ inſtituto, ut modo dictum fuit, ſingula Collegia peculiari Ritu, certiſque Sacris ſibi præſcriptis profitebantur; quæ res non in Urbe ſolum, ſed in aliis utique locis, ubi Collegia Romanorum more inſtituta erant, & pari exemplo, & per ætates omnes jam viguit ad Conſtantini uſque tempora; nam inter hujus, quos publicè accepit honores illum quoque relatu dignum putavit Eumenius, aut quicumque is ſit præfati Imperatoris Panegyriſta cap. 8. ſic illum alloquens: *Omnium ſigna Collegiorum, omnium Deorum noſtrorum ſimulacra ſæpius Tibi occurſura protulimus*: quæ quidem Collegiorum ſigna, non alia accipienda ſunt, quàm quæ Numen aliquod repræſentarent,

[a] Plutarc. in Numa.

[b] L.1. c.7. vide etiam Livium l.1.

[c] Liv. l. 2. c. 27. *Certamen Conſulibus inciderat, uter dedicaret Mercurii ædem: Senatus a ſe rem ad Populum rejecit: Utri eorum dedicatio juſſu Populi data eſſet, eum præeſſe annonæ, Mercatorum Collegium inſtituere &c.*

[d] Ovid. Faſt.v. v. 672. Mercurium alloquens hæc ſubdit:

Te quicunque ſuas profitentur vendere Merces
Thure dato, tribuas ut ſibi lucra, rogant.

[e] Audire præſtat Cajum in lib.IV. ad ll. XII. Tab. relatum in leg.4. D. de Collegiis: *Sodales ſunt* (inquit) *qui ejuſdem Collegii ſunt: quam Græci* ἑταιρίαν *vocant: His autem poteſtatem facit lex pactionem, quam velint ſibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant: Sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata eſſe, nam illuc ita eſt: Si Plebs, vel fratres, vel ſacrorum Sacramentales, vel Nautæ, vel Confrumentales, vel qui in eodem ſepulchro ſepeliuntur, vel Sodales, qui & multum ſimul habitantes ſunt, enimvero ad negotiationem, aud quid aliud; quicquid hi diſponent ad invicem firmum ſit, niſi hoc publicæ leges prohibuerint.* Gothofredi [quod Solonis legem a Cajo relatam ſpectat] interpretationem ſum ſequutus, haud tamen ignarus, aliter eam legem Cujacium, aliter Heraldum, aliter Petitum, aliter demum Salmaſium legiſſe, quod notavit Vinc. Gravina De Jur. Nat. Gent. & XII. Tab. c. 45. qui & Salmaſium reprehendit, ἐπιγνίαν in παωγνίαν vertentem, & *Prædonum* Collegio, quod profeſſionis genus inviſum eſſet, *Circumforaneorum Propolarum* Collegium ſubſtituentem: De hac re nihil ego quæram: Id tamen Gravinæ aſſentiri non poſſum, quod facile Gothofredum ſequatur, qui *Decemvirorum ætate, ſub quibus lex de ſodalibus prodiit, non alios fuiſſe ſententia legis comprehenſos arbitratur, & ſodalitii Jus habuiſſe, quàm Fratres Arvales*: Quid enim? rem totam ad ſolum ejuſmodi Fratrum Arvalium Collegium deducere omnino vetat tum lex ipſa Solonis in leges XII. Tabularum, Cajo teſte, translata, quæ plura Sodalium genera commemorat, tum vero ipſa Romanæ Reip. forma, in qua plura certe, tum cum a Decemviris latæ leges XII. Tab., Collegia vigebant, non ſolum ſub Regibus, ſed etiam libera Rep. inſtituta, ut ſuperius probatum a me fuit: quibus ad artes omnes, Mercaturamque pertinentibus non ſolum Fratres Arvales, verum etiam, ſi placet, Sodales Titii, qui eandem Arvalium antiquitatem referebant, addi poſſunt: Hi enim a T. Tatio retinendis Sabinorum Sacris inſtituti, ejuſdem defuncti memoriæ ſacrandæ a Romulo fuerunt confirmati, & Titii quidem, non Tatii Sodales appellandi, ut ex lapid. & libris monet Lipſ. in Tac. ann.1. num.194., ac Titii demum, ut ego crediderim, a Titi potius prænomine, quo Tatius vocabatur, quòd illud proprium ejuſdem nomen eſſet, quàm a Titiis avibus, quas ipſi juxta Varr. l. l.IV. 15. in auguriis certis obſervare ſolebant.

tarent, in cujus tutela unumquodque Collegium esset, cui propterea certis quibusdam Ritibus, Sacris, Ceremoniis cultum, Religionemque exibebant. nisi ea fortasse fuerint Vexilla quædam, aut Labara (ut modo piis Christianorum Sodalitatibus mos est), quæ certam cujusque Collegii Sacrorum quorumdam professionem, institutorumque suorum, quæ ad propriam Religionem pertinebant, notam præseferrent: Cæterum justa equè, ac præcipua Religionis caussa erat, ut Sodales coire possent, ut discimus ex Marciano J. C. cujus verba *(a)* hæc sunt: *Religionis caussa coire sodales non prohibentur, dummodo per hoc non fiat contra Senatus Consultum, quo illicita Collegia arcentur*: in quibus coitionibus ea de caussa factis non solum ludos a Magistris Collegiorum fieri consuesse constat ex Cicerone *(b)*, sed etiam sacra de more a sodalibus celebrari solita verisimile est, quibus curandis suos quoque peculiares Ministros Collegia habuisse facile conjectabimus.

Magna etiam post Religionem, in condendarum legum, quæ servandæ essent a Sodalibus, auctoritate Collegiorum dignitas effulgebat: Privatum hoc Legislationis jus, quod Solonis lege continebatur, a lege quoque XII. Tabularum Collegiis permissum testatur Cajus, cujus locum in adnotationibus jam superius attuli: Legis autem caput ita recitat Gravina: *Sodales legem, quam volent, dum nequid ex publica lege corrumpant, sibi ferant.* Si igitur Collegiorum leges publico juri non adversarentur, quod ab iis derogari nefas fuisset, ad ipsius publici Juris instar eam obligationem inducebant, ut Sodalibus illas violasse pro piaculo haberetur; Quid vero hisce Collegiorum privatis legibus cautum esset, non satis constat: Præter statos Sacrorum dies, Ludorumque solennium celebrationes, pleraque etiam, quæ ad instituta, moresque Sodalium, professionis quoque, vel artis, cujus aderat constitutum Collegium, exercitationem pertinentia, iis legibus contineri haud dubium est: In his autem certam illam fuisse legem, qua Sodales stipem menstruam conferre deberent, manifestum habemus ex verbis J. C. Marciani relatis in leg. I. D. De Collegiis: atque hæc quidem pecunia in ludos postea, cænas, sacra, aliaque, quæ ipsius Collegii utilitas, aut necessitas postulabat, impendenda servabatur: Hinc privatum ejusdem Collegii Ærarium, aut potius Arca, ejusque Curator, non secus ac in ipsa Rep. habebatur; unde Cajus *Quibus*, ait, *permissum est, corpus habere Collegii, Societatis, sive cujusque alterius eorum nomine, proprium est ad exemplum Reip. habere res communes, Arcam communem, & Actorem, sive Syndicum per quem, tanquam in Rep. quod communiter agi, fierique oporteat, agatur, fiat*: De Curatore Arcæ Collegii Fabrum & Centonariorum meminit quoque insignis lapis Mediolanensis apud Fabrett. c.2. p.73. n.72. ubi *Magius Germanus Statorius* dicitur:

CVRATOR ARK. TITIANAE COLL. SS.
ANNI CLI. COLON. C. A. F. MED. *(c)*

Non solum vero ex menstrua stipe a sodalibus collata, sed aliunde etiam Collegiorum Arcæ locupletes fiebant; nam Collegiis directè legari poterat, eaque de re Senatus Consultum factum refert Paulus in l.2. D.De rebus dubiis: Legati vero exemplum affert Scævola in l 93 §.4 D.De legat.3. *Collegio* (inquit) *Fabrorum fundum cum Sylvis, quæ ei cedere solent, uti optimus, maximusque esset, legavit*: atque hùc etiam referri potest antiquus lapis apud Gruter. pag. 237. 5. ubi: *Ti. Claudius ob memoriam Patris sui Dec.* VII. *Collegii Fabr. M. R.* H-S. ∞. N. (idest: Decuriæ Septimæ Collegii Fabrum Militiæ Ravennatis sextertia mille numero) *liberalitate donavit sub hac conditione, ut quotannis rosas ad monumentum ejus deferant, & epulentur dumtaxat in* V. *Id.Julias. Quod si neglexerint tunc ad* VIII. (idest ad octavam Decuriam) *ejusdem Collegii pertinere debebit conditione supradicta.*

Cum igitur Collegia quandam Reip. formam, dignitatemque obtinerent, jam ipsis suos quoque Magistratus esse oportebat, & sane Magistrorum titulo ornabantur, qui, ut Sodalibus præessent, juraque Collegii servanda curarent, deligebantur: Septenarium horum numerum, quinquennale vero munus fuisse ostendit lapis in Manutii Orthogr. *V.* Carus n. 43.

[*a*] L.1. §.1. D. De Collegiis, ubi notanda sunt postrema verba, quibus ea sententia inest, ut neque ea de caussa coire liceat. si Senatus Consulto, aut Principum mandato Collegium non fuerit institutum: Apertè Ulpianus in l. 1. D. De extraord. Crimin. *Sub prætextu Religionis, vel sub specie solvendi voti, cœtus illicitos nec a Veteranis tentare oportet.*

[*b*] Orat. in Pison. c. 4. ubi plura ad rem Asconius commentatur.

[*c*] Quos versus [ut alias ejusdem lapidis quas Fabrettus aggressus fuit interpretationes suppleam] ita explicandos censeo. Curator Arcæ Titianæ Collegi suprascripti Anni CLI. Coloniæ Claudiæ Augustæ Felicis Mediolani.

SABINÆ AUGUST
MAGISTRI QUINQUENNALES
COLLEGII FABRUM TIGNAR. LUSTR. XXIII..
Q. NUMITIUS MARITIMUS
Q. VALERIUS FELIX
A. LARCIUS CARUS
T. FLAVIUS ONESIMUS
L. NÆVIUS L. F. PAL. PHILIPPUS
Q. HORTENSIUS TYRANNUS
Q. LOLLIUS HERMA
IN MAGISTERIO DEFUNCTUS

Ita etiam apud Gruterum pag. CDXI. num. 2. T. Flavius Hilarion dicitur: *Lustro* XVI. *Mag. Quinq. Coll. Fabrum*: Ejusdem autem vocabuli, quod ad Collegiorum Magistros attinet, significationem ita Festus explicat: *Magistrari, moderari: Inde Magistri non solum Doctores artium, sed etiam Pagorum, Societatum, Vicorum, Collegiorum, Equitum dicuntur, quia omnes hi magis cæteris possunt, unde & Magistratus, qui per Imperium potentiores sunt, quàm privati*.

Fuit tandem [ut minora alia prætercam] insigne Collegioru n decus, ut in omnibus monumentis, quæ ad suam Remp. pertinerent, particularem Epocham ab sua quoque institutione constitutam haberent; ex qua deinde aut annus, aut lustrum, quod in monumento aliquo signabatur, numerari solebat; De anno ab Collegio instituto meminit Mediolanensis lapis, quem superius ex Fabretto retuli; in eo enim legitur: *Curator Arcæ Titianæ Collegii anni* CLI. *Colon. C. A. F. Med.*: quem annorum numerum ad ipsius Collegii institutionem refert Fabrettus, quamquam ipsius potius Coloniæ Mediolanensis deductionis annum, seu natalem indicare possit: Frequentius autem, ac certius illud invenio, ut per lustra numeratio fieri consueverit; sic præter lapides paullo ante relatos, in quorum altero signatur lustrum XXIII. in altero vero lustrum XVI.: Magistri Quinquennales Collegi Fabrum Tignariorum numerant lustrum XIII. apud Gruter. pag. 252. 6. & pag. 261. n. 4., simile Collegium lustri XXVII. antiquitatem ostentat. Rarum autem hocce Collegiorum decus jure censebimus, nam si Vicorum Urbis Magistros excipias, quos ab sua institutione (quam anno v. c. 747. contigisse refert Dio l. LV.) annos numerare consuesse ex binis Inscriptionibus observavit Fabrettus *(a)*, vix alibi ejusdem privatæ Æræ usum obtinuisse inveniemus, quàm in quibusdam Græcis Civitatibus, quæ Autonomiæ jure donatæ, ab accepti ejusmodi beneficii tempore (quod maxime sibi honorificum, memorandumque esset) novam, prioribus abolitis, sibi Æram statuerunt *(b)*.

Hactenus de Collegiorum origine, Religione, Magistratibua, Legibus, atque Honoribus: at quum non idem semper manserit earum rerum status, quæ fuerint pro temporum varietate diversa etiam Collegiorum fata, paucis nunc percurrisse libet. Primum igitur id certo statuendum erit, nullum hominum cœtum jus, nomenque Collegii sine publica auctoritate obtinere unquam potuisse: Novimus planè ipsius Numæ, a quo Collegiorum originem superius repetivimus, etiam iisdem Collegiis regiam accessisse auctoritatem: neque certè Decemviris, ubi in lege XII. Tab. de Sodalibus legem tulerunt, alia Collegia probata fuerunt, nisi quæ legitimè fuissent instituta; quod & Cæsarum ævo maxime servabatur: *In summa* [ait Marcianus in l. 3. §. 1. D. De Collegiis] *nisi ex S.C. auctoritate, vel Cæsaris, Collegium, vel quodcumque tale Corpus coierit, contra S.C. & mandata, & Constitutiones Collegium celebrat*: itaut nisi publica auctoritate permissum esset, ex nulla vel caussæ justitia, vel personarum dignitate Collegium impunè celebrari posse disertè declaravit Ulpianus *(c)*. Hinc manavit formula illa, quam Collegia in publicis monumentis exprimendam curabant, ut scilicet ejusmodi essent, *quibus ex S. C. coire liceret (d)*: hincque tandem universa ratio pendebat, ut quæ licita essent Collegia, quæve illicita

[a] Cap. II. p. 103. ubi earum Inscriptionum annum patefieri posse recte dicit, si certum utriusque Collegii initium, institutioque haberetur; sed in horum, aliorumque Collegiorum natalibus perscrutandis ne otiosissimus quispiam oleum, operamque amittere vellet.

[b] De hujusmodi Æris Græcarum Urbium ab earum Autonomia petitis egregiè fusèque disseruit Norisius in Epoc. Syr. Maced. Dissert. 3. c. 3. & seqq. ac post illum Spanhem. in Orbe Rom. c. XI.

[c] In l. 2. D. De extraord. Crimin. *Cujus verba superius recitavimus*.

[d] Sic in Ortogr. p. 469. *Collegia Dendrophororum Romanorum, quibus ex S. C. coire licet*: Item: *Mensoribus, & Machinariis, quibus ex S. C. coire licet*: & alia, quæ observavit Cujacius observ. l. 7. c. 30. cui non id facile assentior, quod Dendrophororum Collegia ad Religionem potiùs, quam ad Artem quampiam, seu prophanum munus pertinere putaverit ex leg. 20. Cod. Theod. De Pa-

cita omnino dignoſceretur, contra quàm falsò putaverit Gravina l.l., qui dumtaxat licita ea eſſe cenſuit, quæ fraude, maliſve artibus carerent: non quærimus enim quæ ex delicto illicita fieri potuerint Collegia, ſed quæ ex inſtitutione licita, vel ne cenſeri conſueſſent.

Neceſſe vero omnino fuit, ut in inſtituendis Collegiis publica adhiberetur auctoritas, atque ea ſolum permitterentur, quorum nec ingens numerus, nec ſodalium, profeſſioniſque conditio detrimenti aliquid Reip. eſſent allatura: quid enim? Ubi ſemel in Rep. artium, profeſſionumque Collegia inſtitui cœperunt, nullus deinceps novis in dies inſtituendis Collegiis modus adhibebatur, ut ea jam numerari vix poſſent: Non quæpiam Ars, aut profeſſio ſuo Collegio contenta, ſed quotquot ſub una arte, profeſſioneque diverſa artificum, profeſſorumque genera continebantur, hi omnes peculiaribus Collegiis diſtingui ſatagebant; non omnia mihi perſequi otium eſt; ſed rei Annonariæ exemplo aliqua facile conjectabimus; mitto Suarios, Suſceptores vini, alioſque Corporatos, ſeu Collegiatos, de quibus in Juſtiniani Codice ſunt Tituli; Piſtorum certè plura erant Collegia, nam præter eos, qui panem civilem conficiebant, erant Piſtores Dulciarii, Lactarii, Siliginarii, quorum propria, interque ſe diſtincta fuiſſe Collegia ſatis oſtendit lapis Romanus apud Gruter. p.81. n 10. in hæc verba: *Annonæ Sanctæ Ælius Vitalio Menſor perpetuus Corpori Piſtorum Siliginariorum*: Quod ſi ſoli Piſtores tot Collegia habuere, quot reliquæ Annonæ, quot innumerarum artium, profeſſionumque fuiſſe putabimus? Intererat autem Reip. quàm maximè, ne Collegiorum numerus augeretur, ex quorum frequentia duplex malum in Remp. ipſam promanabat.

Prioris cauſſam ab ſolennibus Epulis, Conviviiſque, quæ ab cujuſque Collegii Sodalibus quàm ſæpiſſimè agitari ſolebant, repetere promptum erit: Deſiderabatur enim in ejuſmodi Collegiorum frequentibus Epulis temperantia illa, ac frugalitas, cujus formam, exemplarque conſtituerat olim M. Cato in iis Sodalitatibus, quas ipſe Quæſtor inſtituit (a). Hinc præter labem illam, funeſtamque facem, quæ honeſtis moribus inferebatur, quum nulla eſſent flagitia, in quæ homines ejuſmodi voluptatibus plus nimio indulgentes ſenſim, ac paulatim non ruere ſolerent, nonnihil detrimenti in re Annonaria Reſp. capiebat; ita enim a Collegiis Annona abſumebatur, ut eorum *innumerabilibus cœnis illam incendi* dixerit Varro de R. R. l.3.

Sed & gravior altera cauſſa erat: Quum enim Collegia ex plebeiis fere omnibus conſtarent, qui interſordidas, ſellulariaſque artes, cæteraſque honeſtiorum virorum indignas profeſſiones paremanimum alebant, novarum rerum ſemper cupidum, & levi aliqua majorum commodorum ſpe ad excitandas in Rep. turbas ſatis pronum, facile factioſo cuipiam ſeſe adjungebant, qui & facile eoſdem, quippe qui coire jure Collegii conſueſcebant, ſibi adjunctos habere poterat: Atque hoc quidem conſilio novum hominum Collegium inſtituit Sulla, qui ad x. millia numerabantur, Civitate ab eo donati, Cornelianique ab inſtitutore deinde appellati, ut

 refert

De Pagan. & Templis: verba legis recitare placet: *Omnia loca* (ajunt Impp. Honorius, & Theodoſius) *quæ Frediani & Dendrophori, quæ ſingula quæque nomina, & profeſſiones gentilitiæ tenuerunt, epulis, vel ſumptibus deputata, fas eſt hoc errore ſubmoto compendia noſtræ domus ſublevare; Chiliarcas inſuper, & Centonarios, vel qui ſibi Plebis diſtributionem uſurpare dicuntur cenſuimus removendos*: Non video certe, cur ex hac lege Dendrophororum munus ad Religionem præcipuè deduci poſſit, quandoquidem inter profeſſiones arteſque potius lex eadem eos accenſeat; quid enim Centonariis eadem lege memoratis cum Religione? Centonariorum Collegium paſſim occurrit, eorumque munus vulgatiſſimum, qui ſcilicet Centones, ſeu veſtes verſicolores, quibus præcipuè milites utebantur, conſuebant; pari modo Dendrophoros, ut qui artifices eſſent, cum Centonariis conjungit Imp. Conſtantinus in l. 1. Cod. Theod. De Centonar. & Dendroph. ubi ſtatuit: *ut in quibuſcumque oppidis Dendrophori fuerint, Centonariorum atque Fabrorum corporibus adnectantur*. Dendrophori autem eo nomine appellati ii erant, qui arbores cædebant, ferebant, torrebant, ut nomen, munuſque explicat Alciatus de V.S. pag 155. 6. vel qui materias ad bellicas machinas conſtruendas advehebant, ut voluit Turnebus Adverſ.29. 16.: Non autem mirum, quod in ea lege aliqua de Religione mentio ſit; Habebant enim ſingula Collegia certas Ædes, ubi coire ſolebant tùm aliis de cauſſis, tùm Religionis cauſſa ad ſacra celebranda, quæ plerumque ludis, epuliſque agebantur: Nihil autem uſitatius, quàm ut Principes Ethnici e Fiſco ſuo ad eam rem impendia conſtituta haberent: Diù poſt Conſtantinum res obtinuit, quod ſubmovendum ea lege Theodoſius decrevit; non ut tantùm Fiſci, ſed & Religionis Chriſtianæ utilitati conſuleret.

[a] Apud Cic De Seneƈt. cap. 13. ubi Cato audiri meretur: Primum habui ſemper Sodales: Sodalitates autem me quæſtore inſtitutæ ſunt ſacris Idæis magnæ matris acceptis: Epulabar igitur cum Sodalibus omnino modicè, Sed erat quidem fervor ætatis, qua progrediente omnia fient in dies mitiora; neque enim ipſorum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis, quàm cœtu amicorum, & ſermonibus metiebar: bene enim majores noſtri accubitionem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, *convivium* nominarunt meliùs, quàm Græci, qui hoc idem tum *compotationem*, tum *concænationem* vocant, ut quod in eo genere minimum eſt, id maxime probare videantur.

refert Appianus (*a*) & meminit Cicero (*b*) cujus locum ſic illuſtrat Aſconius : *Frequenter tum etiam cœtus factioſorum hominum ſine publica auctoritate malo publico fiebant ; propter quod poſtea Collegia Senatus Conſultis , & pluribus legibus ſublata ſunt præter pauca , atque certa , quæ utilitas Civitatis deſideraſſet , ut Fabrorum , Lictorumque* (*c*) : Reſtituta autem Collegia a P. Clodio *non ea ſolum , quæ Senatus ſuſtulerat , ſed innumerabilia quædam nova ex omni fere Urbis , ac ſervitio concitata* quærebatur Cicero in Piſon. c. 5. : atque his quidem Collegiis promptum fuit Clodio turbas illas movere , quibus & Cicero Urbe pulſus , & Reſpublica plurimum detrimenti cepit ; itaut ne gravioribus incommodis Civitas afficeretur , atque in optimorum Civium fortunas & ſanguinem nefariorum hominum inſania graſſari pergeret, eadem nova Collegia pluribus Senatus Conſultis factis fuerunt diſſoluta (*d*) .

Sollicitiores verò , quum unius Imperio Reſp. adminiſtrari cœpit , de abolendis omnino Collegiis fuere Principes : Noverant enim hi , quantum ſuæ poteſtati recèns quæſitæ diſcriminis imminere facile poſſet , ſi Collegiorum coitiones permitterentur , quibus (ut longo antea experimento probatum fuit) ſicuti olim in Optimatum , ita deinceps in Majeſtatis perniciem turbas excitari promptum eſſet : hinc qui prior Romani Principatus fundamenta jecerat Cæſar , Urbem Civibus , quos ad octoginta millia in ſolas tranſmarinas Colonias diſtribuit , exhauſiſſe non contentus , *cuncta etiam Collegia , præter antiqua , & legitima diſſolvit* ; ut refert Svetonius (*e*) : quod & ſubinde ab Auguſto factum idem Svetonius memorat (*f*) , dum poſt Cæſaris cædem nova bellorum civilium occaſione plurimæ factiones titulo Collegii novi ad nullius non facinoris ſocietatem coire rurſus cœpiſſent : at inter ſequentium Auguſtorum exempla , quæ paſſim occurrunt, memoratu digna eſt inſuperabilis Trajani difficultas , qui nullum , etſi Reip. utilitas , aut etiam neceſſitas poſtulaſſet , novum Collegium inſtitui permiſit : Cum enim Plinius poſt Nicomedienſis Urbis incendium novum Fabrorum CL. Collegium , qui , ſi qua deinceps fortuito ſuborirentur incendia , mox extinguere parati eſſent , a Trajano petiiſſet , præter autem ejus rei neceſſitatem , facile etiam ſibi eſſe addidiſſet cuſtodire tam paucos , ſpopondiſſetque adhuc diligentiam ſuam , ne quis , niſi Faber in illud Collegium reciperetur , neve jure conceſſo in aliud uteretur , nihil tamen horum Trajanum è ſua ſententia movit , qui inter alia hæc Plinio reſpondit : *Quodcumque*

[*a*] De Bell. Civil. lib.1.

[*b*] In Orat. pro C. Cornelio Majeſtatis reo : & rurſus in Orat. in Piſon.

[*c*] An fuerit Lictorum Collegium valde dubito : Tibicinum , Fidicinumque fuiſſe docet lapis apud Gruter. pag 175. 10. : Sed vide annon pro *Lictorum* Aſconius ſcripſerit *Fictorum* : non enim Lictores eo numero , neque tanti eorum profeſſio (dum populo terrori eſſent , ac pene infames haberentur , itaut poſt Bellum Punicum Bruttiis , qui ad Annibalem defecerant , ignominiæ cauſſa id munus mandari ſoleret) , ut Collegio digni eſſent : *Utiles* autem , ut Aſconius innuit , Civitati Fictores, qui & ipſi Figuli , quorum antiquiſſimum Collegium ipſum Regem Numam , teſte Plutarcho , auctorem habuit : & quidem *Fabris* affines *Fictores* , ſeu Figulos eſſe conſtat , ut utroſque conjunxiſſe Aſconius videatur : Scio V. C. Mazochium in *Comment De Aſcia* pag. 282 *Fictores* [quos in Vegetii l. 2. pro *Pictores* , aut *Piſtores* , ut editiones habent , reſtituere conatur] non alios ſignificatos velle , quàm *qui clavis aliquid figere penſi habent* : Cum enim Vegetius Fabros , quibus Legio uti ſoleret , eo loco enumerare inſtituat , nihil de Pictoribus , aut Piſtoribus loquutus videri debet , ſed potius de Fictoribus , nam *ea ligna* [inquit Mazochius] *quæ materiarii ad modulum deradebant , parabantque , Fictores ſubinde clavis compingebant* : at num in infigendis clavis peculiare Fabrorum munus unquam fuerit , quod a materiariis ipſis ſatis commode hodie præſtari videmus , non quæro ; illud Viro ſummo excidiſſe nolim , ut a *Figo* , quod *Fixum* habet , Fictores deducat , qui tantum a *Fingo* ſunt : cui tamen libentiſſimè illa largimur , ut ſibi canat :

Dum plura nitent in Carmine , non ego paucis
Offendar maculis , quas vel incuria fudit
Vel humana parum cavit natura . . .

Præſtat igitur audire potius V. C Reineſium , qui de *Fictoris* vocabulo plura vere , atque erudite habet in Epiſt 33. edit. Jenæ 1570. Propriè Fictores ſunt πλάσται, qui è cera , creta , argilla &c formant ſimulacra , & ſigilla , aliàs *Significes* , Julio Firmico *Plaſticatores* . Fingere eſt ποιεῖν facere , creare , condere a vetuſto *figere* prima brevi , unde *figura* , *figulus &c.* Cic. 1. De Nat. Deor. *Fictor cera utitur* . Ibidem : *Divina Providentia fictrix , & moderatrix materiæ* . In lapidibus nominantur Fictores Pontificum : Fictores Virginum Veſtalium: Docti exponunt de iis , qui de pane , vel cera ſimulatas hoſtias faciebant pro tenujoribus : Sequar potius Varronem l.6. de l. l. & miniſteria Sacrorum interpretabor, id eſt , qui liba fingerent : Metaphoricè *fingere* eſt ſimulare , mentiri , dicere vel exhibere , quod cum re minus conveniat : *Fictor* igitur fuerit falſi rumoris auctor , rei non verè compertæ effutitor πλαστολόγος , criminis concinnator , ſuccentor fabularum συκοφάντης .

[*d*] Duo Senatus Conſulta ea de re prodiere , quorum alterum memorat Aſconius in d. Orat. Piſoniana : dum inquit : *L. Cæcilio , Q. Marcio Coſ. , quos & ipſe Cicero memoravit , Senatus Conſulto Collegia ſublata ſunt , quæ adverſus Remp videbantur eſſe ; poſt novem deinde annos , quàm ſublata erant , P. Clodius Trib. Pl. lege lata reſtituit Collegia* . Alterum extat apud eundem Ciceronem l. 2. epiſt. 2. ad Q. Fratrem , quod hiſce verbis conceptum fuit : *Eodem die S. C. factum eſt , ut Sodalitates , Decuriatique diſcederent , lexque de iis ferretur , ut qui non diſceſſiſſent , ea pœna , quæ eſt de vi , tenerentur* .

[*e*] In Jul. cap. 42. [*f*] In Octav. cap. 32.

cumque nomen ex quacumque caussa dederimus iis, qui in idem contracti fuerint, Hateriæ quamvis breves fient: satius itaque est comparari ea, quæ ad coercendos ignes auxilio esse possunt; atque ex his quidem optime intelligemus Tertulliani locum in lib. De Jejun. c. 13., qui postquam ad Montani castra defecit, Catholicos, quos ibi Psychicos impiè appellat, injuriâ agere contra Montanistas contendens, dum, quod ipsi agerent, iis exprobarent, *Nisi forte* (inquit) *adversus Senatus Consulta, & Principum mandata coitionibus opposita delinquimus*: Ut enim Ethnicorum Collegia etiam sub prætextu Religionis (ut ex Ulpiano superius audivimus) nisi Principis accessisset auctoritas, illicita putabantur, haud certe melioris conditionis sub Ethnicis Principibus Christianorum Collegia esse poterant, quæ tamen, si una illa publicæ auctoritatis solennitas exciperetur, nihil reliquum erat, quo minus licita censeri deberent.

At vero, Principibus nequicquam obnitentibus, plura non in Urbe solum, sed in omnibus Coloniis, aliisque Urbibus Romana instituta sectantibus numerabantur Collegia; ejus rei manifesto argumento sunt veteres Inscriptiones; in quibus celebris passim est Collegiorum memoria: non levis autem illa (nam alias prætereeam) servandorum Collegiorum caussa, quod ea fere omnia Viros Clarissimos, qui summo loco in Rep. essent, sibi Patronos deligere solerent; atqui hi certe quum plurimum auctoritate valerent, atque a Collegiis ad promerendam gratiam publicis honoribus afficerentur, incolumem eorum statum, integraque jura omnia servanda curabant: Neque suos quæque Patronos peculiares Collegia habebant, sed erat quandoque, qui ab universis ejusdem loci Collegiis horum omnium Patronus deligeretur. Præclarum ejus rei monumentum habemus ex nostro lapide, qui hujus Dissertationis initium, titulumque fecit, ubi C. Vibius Crispinus dicitur: *Ab Avo & majoribus Collegiûm Civitatis Patronus*: Dictio namque illa *Collegium*, ut lapidis loquutio rectè constet, nonnisi generandi casu, qui multitudinis est, accipienda erit, quod & quadratarius signis illis in litera V̂ superpositis monere voluit: An vero probe is se gesserit in ea dictione corripienda ad instar *Fabrum*, qui pro *Fabrorum* in hujuscemodi Collegiorum inscriptionibus usurpari solebat, vel potius ob lineæ angustiam eam dictionem adhibuit, non diù heic quæram; nam eodem nostro lapide duce, qui generatim Collegia Civitatis Beneventi commemorat, quæ tandem ea fuerint, singulatim distinctèque observasse jam licebit.

A mercatoribus, seu *Mercurialibus* ordiar, quorum Collegium, ut Romæ antiquissimum, quippe quod A. U. CCLIX. institutum jam superius probavi, ita quoque inter Beneventanæ Civitatis Collegia & antiquitate, & dignitate præstitisse videri potest: Ejusmodi Collegii Beneventi olim extantis locupletes testes adsunt bini nostri lapides.

I

L. HELVIO L. L. HILARO
NVMMVLARIO
MERCVRIALI
MESSIAE Q. L. DIODORAE
L. HELVIO L. L. PAETO
NVMMVLARIO

2

CN. RVSTIVS CN. L.
FESTIVOS MERCVRIA
ET MERCATOR SIBI ET
RVSTIAE CN. L. MA. CONLIB
FECIT H. M. H. N. S.

Dubium autem in posteriori hoc lapide illud videri posset, [cætera enim, quæ hùc non pertinent alibi, quum de eodem lapide sermo erit, in Thesauro explicabimus] an dictio *Mercuria*, qua secunda linea completur, *Mercurialem* designet hunc Rustium; qui & Mercator tertia linea mox dicitur: at pro certo id habeas; nam inter Mercuriales, Mercatoresque discrimen aliquod noscere licet, ut qui mercaturam exercerent, non continuò Merculiarium nomen, qui pecu-

peculiari Collegio adſcripti erant, accenſebantur, quod ex ſubjecta nota uberius patebit, & ex hoc noſtro lapide in *Turri S. Sophiæ* manifeſtè probatur.

Q. CAESELLIVS Q. L. SVRVS
MERCATOR
DOMATIA Ↄ L. FAVSTA
C. DOMATIVS Ↄ L. PHYLAX
MERCATOR &c.

Pauca ex hoc lapide, quæ ad rem faciunt, proferre heic ſatis habui, integrum, ſuiſque illuſtrandum obſervationibus ſuo loco daturus: Nunc quod *Mercuriales* attinet, inter eos C. RVSTIVM, de cujus lapide ſermo erat, accenſendum nullimode dubitandum erit; *Mercuria* vero, quod pro Mercuriali Quadratarius ob lineæ anguſtiam ſculpſit, ne te decipiat, ut pro proprio Fœminæ nomine accipiendum ſuſpiceris, nam, ſi ita eſſet, mercator, qui mox ſequitur, pro tertio Viro ſumendus eſſet; quod non ſolum abſurdum eſt, ſed omnino vetat lapis, qui, quum deſinat in *Fecit*, non tres perſonas, ſed unum Ruſtium, qui Mercurialis, & Mercator erat, monumentum illud faciundum curaſſe manifeſtè declarat: At cum ex hiſce noſtris lapidibus quotquot Mercuriales prodiere, libertinæ conditionis homines ſeſe produnt, nolim de Mercurialium Collegio minus æquum illud ferri judicium, ut omnes ex fæce Plebis, quique ſervi aliquando fuiſſent, in illud cooptari ſolerent: Mercatura enim inter honeſtas, maximèque Reip. utiles profeſſiones primum obtinere locum ſemper debuit; neque aliquando Romanis Civibus, qui Equeſtri dignitate gaudebant, teſtè Cicerone (*a*) indigna viſa fuit.

Poſt Mercatores, Mercurialeſque, nunc Medicos collocabimus, quorum Collegium Beneventi fuiſſe

[*a*] Non uno loco Cicero hanc rem confirmat, ac primum de Mercatura hoc is judicium generatim tulit in De Off. l. 1. c. 42. *Quibus* (inquit) *artibus aut prudentia major ineſt, aut non mediocris utilitas quæritur, ut Medicina, ut Architectura, ut Doctrina rerum honeſtarum, hæ ſunt iis, quorum ordini conveniunt, honeſtæ: Mercatura autem ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt, ſin magna, & copioſa, multa undique apportans, multiſque ſine vanitate impartiens, non eſt admodum vituperanda, atque etiam ſi ſatiata quæſtu, vel contenta potius, ut ſæpe ex alto in portum, ex ipſo portu ſe in agros, poſſeſſioneſque contulerit, videtur jure optimo poſſe laudari*: atque hæc quidem generatim pro Mercatura: quid, ſi Equitem Romanum in Mercurialium numero fuiſſe ex eodem Cicerone habeamus? Ita certe conſtat ex lib. 2. ep. 5 ad Q. Fratrem. *Non prætermittam* (inquit) *ne illud quidem, M. Furium Flaccum Equitem Romanum hominem nequam, Capitolini, & Mercuriales de Collegio ejecerunt præſentem, & ad pedes uniuſcujuſque jacentem.* Scio, Manutium in hoc Ciceronis loco in eam concedere ſententiam, ut Collegium illud, ex quo Flaccus Romanus Eques fuit ejectus, non ad Mercaturam, ſed ad res Sacras in Mercurii, Capitolinique Jovis ædibus peragendas pertinuerit, cum *Equeſter* (inquit) *ordo, quo ex ordine Flaccus erat, mechanicas artes non exerceret*: At minus rectè Manutium de Mercurialium Collegio ſentiiſſe plane conſtat; mitto enim, quod de Sacris rebus illud præcipuè conſtitutum putaverit, quas tamen nonniſi aliorum Collegiorum more celebrare conſueverit, neque exinde ipſa Collegia Religioſa cenſebantur; Decepit certè Manutium Mercurialium nomen, quod a Mercurio deductum non eoſdem ejus Numinis Religioni, Sacriſque Conſecratos, ſed plane in illius tutelam, qui Mercatoribus præerat, adſcitos efficiebat; confundere ſane haud debebat Manutius Mercatorum Collegium cum aliis, quæ ad ſedentarias, ſordidas, mechanicaſque artes pertinebant, quas Romano Equite indignas nemo ignorat; quod tamen de Mercatura haud rectè affirmabitur; Licet enim iis, qui *nobiliores natalibus, & honorum luce conſpicui, & patrimonio ditiores eſſent, mercimonium exercere probibuerint Impp* Honorius, & Theodoſius in l 3. Cod. de Commerciis, & Mercatoribus, id tamen, [ut ex Harmenopulo obſervat Gothofredus] vel ſublatum, aut certè deſuetum videtur, dum omnibus Commercia exercendi poteſtas fuit; At ſi priora Reip. tempora ſpectentur, nihil Equeſtris ordini familiarius quidem fuit, quàm Mercaturam, negotiationemque exercere tum in Urbe, tum in Provinciis, ut fusè oſtendit Sigonius, qui ex inſtituto rem hanc agit De antiq. Jur. Civ. l. 2. c. 10. & ſeqq., imo etiam publica P. R. vectigalia ubique conducere Equites ſolebant, itaut Publicanos nullos ferè alios, quàm Equites Romanos fuiſſe conſtat, tum ex aliis, tum præſertim ex eod. Cic. cujus tum de Petit. Conſ. c. 1. tum Orat. pro Planc. c. 9. hæc ſunt. *Adjungam etiam, ſi vis id, quod tu etiam huic obeſſe putas, Patrem Publicanum, qui ordo quanto adjumento ſit in honore quis neſcit? Flos enim Equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum Reip. Publicanorum ordine continetur*: Nec turbare debet, quod plura eſſent iis, qui Mercaturam, negotiationemque exercereut, obeunda ſordidiſſima munera non Equite tantum, ſed Plebejo cive indigniſſima, nam nihil horum per ſeipſos Mercatores, negotiatoreſque præſtabant, qui ejuſmodi exequendis muneribus *Inſtitores*, aut *Exercitores*, ex Servorum, aut Libertorum numero præficere conſuebant: Hinc de Inſtitoria, ac exercitoria actione plùrima ſunt in Juris libris, peculiaribus titulis cauta: Inſtitorum etiam, Exercitorumque nomina non ſemel in veteribus lapidibus occurrunt, ut latè de ea re diſſerens obſervavit eruditus Heineccius Antiq. Rom. Juriſprud. l. 4. tit. 7.

fuiſſe vetus lapis jam docet; Medicinam inter honeſtas Artes, quæ prudentia majori, atque utilitate non mediocri commendarentur, primo loco a Cicerone numeratam in antecedenti nota audivimus, ut ideo non mirum ſit in florenti Urbe aliqua, qualem Beneventum fuiſſe conſtat, Medicorum Collegium fuiſſe inſtitutum; ſed ecce lapidem.

M. NASELLIVS M. F. PAL. SABINVS
PRAEF. COH. I. DALMATAR. ET NASELLIVS VITALIS
PATER. AVG. II QVINQ. PAGANIS COMMVNIB. PAGI LVCVL.
PORTICVM CVM APPARATORIO ET COMPITVM A SOLO PECV
NIA SVA FECERVNT ET IN PERPETVVM VI. ID. IVN. DIE NATALI
SABINI EPVLANTIBVS HIC PAGANIS ANNVOS ✕ CXXV. DARI
IVSSERVNT EA CONDITIONE VT NON. IVN. PAGVM LVSTRENT
ET SEQVENTIBVS DIEBVS EX CONSVETVDINE SVA CAENENT
ITEM VI. IVN. DIE NATALI SABINI EPVLENTVR. QVOD SI
FACTVM NON ERIT TVM HIC LOCVS VT SVPRA SCRIPTVM EST
CVM ANNVIS ✕ CXXV IN PERPETVVM AD COLLEGIVM MEDICOR
ET AD LIBERTOS N̄ PERTINEAT VT II VI. ID. IVN. DIE NATALE
SABINI HIC EPVLENTVR.

De hoc noſtro lapide pauca mihi obſervanda reliquerunt VV. CC. Fabrettus, & Mazochius, quorum alter jamdiù e ſchedis Barbarinis illud edidit Inſcript. cap. 3. pag. 232., ac de recta ſignificatione vocis *Apparatorium* litem, more ſuo, Reineſio intendit: Alter vero ex ipſo Fabretto retulit in egregium opus Camp. Amphit. cap. 8. pag. 154. ubi de ſolenni Pagorum luſtratione plura erudite diſſerit: Uterque tamen in poſtrema tertiæ lineæ dictione mendosè habet IVOVL. quod certe mendum animadvertens auferre conatus eſt Mazochius, qui IOVI, aut IOVEI reſtituit, *ut idem fuerit, ac Pagus Campanus Jovus, aut ei certè cognominis*. At verum *Luculli* nomen Beneventano huic Pago extitiſſe, falſamque Mazochii divinationem fuiſſe noſter lapis diligentiori cura deſcriptus ſatis docet. Obſervandum ſupereſt in hoc lapide rarum illud de alicujus die natali celebrando exemplum, de quo plura in ſubjectam notam (a) rejeciſſe

[a] De emortuali die quotannis, aut epulo, aut aliis ritibus celebrando frequenter teſtatores cavebant; Celeberrima ſunt in hanc rem Cenotaphia, ſeu Senatus Conſulta Piſanæ Coloniæ de Lucii, ac Caii Cæſarum obitu; Sic Ti. Claudius Decuriæ VII. Collegii Fabrum HS. M donavit, ut quotannis roſas ad monumentum deferrent, ibique epularentur, ut ex lapide, quem ſuperius dedimus ex Gruter. pag. 237. aliaque apud eumdem Gruterum exempla paſſim invenies, ut p. 460. 3. p. 715. 10. & p. 713. 4.: Natalis vero diei, poſteaquam quis obiiſſet, celebrationem perpetuò inſtitutam, rariſſima ſunt antiquitatis monumenta, quæ præferant: Simile quid noſtro lapidi apud Ciceronem inveni in De Finib. l. 2. c. 31. ubi Epicurum de animorum immortalitate minus probe ſentientem redarguens: *Quæro* [inquit] *quid ſit, quod cum diſſolutione, ideſt morte omnis ſenſus extinguatur, & cum reliqui nihil ſit omnino, quod pertineat ad nos, tam accurate, tamque diligenter caveat, & ſanciat: Ut Amynomachus, & Timocrates hæredes ſui de Hemarchi ſententia dent, quod ſatis ſit, ad diem agendum natalem ſuum quotannis menſe Gamalione, itemque omnibus menſibus viceſima die lunæ dent ad eorum epulas, qui una ſecum philoſophati ſunt, ut & ſui, & Metrodori memoria colatur*. Ritum autem ejus cultus ex parte notavit Plinius l. 35. c. 2. ita ſcribens: *& vultus Epicuri per cubicula geſtant, ac circumferunt ſecum: Natali ejus viceſima luna ſacrificant, feriaſque omni menſe cuſtodiunt, quas Icadas vocant ii maxime, qui ſe ne viventes quidem noſci volunt*. At redeo ad Ciceronem, qui Epicuri natalem diem ſuum celebrari caventis, & ſancientis mentem haud aſſecutus videtur: Intereſt enim, qualis dies celebrari mandetur, emortualiſne, an natalis; de emortuali enim quum cura ſit, probe argumentum procedit, non omnia ſecum interire putare eum, qui poſt ſui obitum aliquid ſibi præſtandum caveat: Dum vero natalis diei celebratio inſtituatur, ne is quidem, quid poſt obitum reliquum ſit, excogitare videtur, ſed quod in hanc mortalem vitam editus ſemel fuerit, in eaque verſatus, poſterorum memoriæ commendat; neque enim apud ethnicos idem *Natalis* vox ſignificare unquam potuit, quod apud nos, qui Chriſtiana Fide edocti tunc vere eos naſci dicimus, qui corpore ſoluti ex hac mortali vita migrantes in æternam jam demum transferuntur: atque hæc [ni mea me fallit opinio] cauſſa fuiſſe videtur, cur Natalium poſt obitum celebrandorum adeo rara apud Ethnicos ſint monumenta, crebra verò de emortualibus diebus occurrant; dum his quidem immortalitatis animorum manifeſtior continebatur ſententia, quæ Ethnicorum pene omnium mentibus certiſſima inſederat.

jeciſſe ſatis fuit, ut etiam nihil heic de Medicis ; nam horum cauſſam opportuniori loco, quum de antiquis Viris Literatis Beneventanæ Civitatis ſermo erit, commodiùs agam.

Sequitur modo omnium, quæ Beneventi quondam fuere, celeberrimum Collegium, quod *Martenſium* fuit appellatum : Plures de eo lapides habemus ſuperſtites, quos heic ſubjicio, ex quibus etiam in plura eoſdem Martenſes Collegia diſtinctos, diſtributoſque fuiſſe patet. Primum lapidem pro hujus Diſſertationis titulo protuli, paullòque etiam ante indicavi, quum de Patronis Collegiorum meminerim ; in eo enim occurrit *Collegium Martenſium Verzobianum* : ſed & alios jam proferam.

In Ædibus meis.

VESEDIO RVFINO
V. P. ADVOCATO FISCI
SVMMAE REI IVDICIO
SACRO PROMOTO PATRO
NO SPLEND. CIVITATIS
BENEVENTI ET PVTE
OLANORVM PATRO
NO STVDIORVM IIII
MARTENSIVM VERZO
BIANVM ET MARTEN
SIVM PALLADIANVM
ET . . . .
. . . .

Prope Ædes DD. De Aquila

C. VMBRIO VIBIO
NVMISIO DRVSO
PATRONO REIP.
GLOSSIMO CIR
CA OMNES CIVES
ET LIBERALISSI
MO SEMPER CIR
CA SE COLLEGIVM
MARTENSE
VERZOBIANVM. (a)

Prope

[a] Præter ſecundum hunc lapidem, reliqui inediti haſtenus fuere ; ſed eundem lapidem mendis undique refertum exhibuere Donius pag. 531. num. 34. & Gudius pag. 207. num. 4. : Nam in prima linea pro *Umbrio* legunt *Umbio*, in ſecunda pro *Numiſio* habent *Primuſio*, in tertia omittunt *Reip.* in quarta pro *Gloſſimo* ideſt Glorioſiſſimo habent *Religioſiſſimo* : Poſtrema tandem linea pro *Verzobianum* legunt *Bobianum*, quam mendoſam dictionem nuper Murator. pag. 525. num. 1. ex proprio ingenio mutavit in *Bojanum*, ut importunè illud notaret : *Bojanum in Samnio Romanorum Colonia non procul a Benevento*.

Prope Ædes Principis Morræ

VERZOBI

C. VMBRIO EVDRASTO C. F.
STEL. PATRONO COLONIAE
BENEVENTANORVM LAR
GISSIMO ADQVE HONORIFI
CENTISSIMO VIRO
QVOD IS A SOLO CANOPVM
PROPRIIS SVMPTIBVS PERFE
CERIT COLLEGIVM MARTEN
SIVM INFRAFORANVM MEMOR
LIBERALITATIS ET HONORIFICENT

Qui fuerint Martenſes, quibus adeo Beneventum abundavit, ut plura eorum Collegia inſtitui oportuerit, primùm omnium inſpicere operæ erit pretium: Prior quod ſciam, qui fuerint Martenſes explicare aggreſſus eſt Cl. Muratorius, qui eos obvios habuit in noſtro lapide C.Umbrii, quem exhibuit pag. 525. num. 1.: ejus verba referre libet: *Quid ſit Collegium Martenſium decernere neſcio, niſi quod infra videbimus Convibium Veteranorum, ſive Martenſium, itaut Martenſes Veteranorum Collegium fuiſſe ſuſpicer*: mox n.2. hunc lapidem ſubjicit:

C. SVRIINVS T. F.
ANI. SENECA ARIMINI
MIL. COH. VII. VOLVNT
MIL. A. XIV. VIX. ANN. XXXII
HIC RELIQVIT SODALIBVS
MARTENSIBVS IN OSSA SVA
TVENDA H-S ∞ ∞ COLLE
GIVM IVMENTARIORVM
HVIC CIPPO LOCVM DEDIT (a)

Miles iſte Ariminenſis (ita pergit Muratorius) *HS duomilia reliquit ſodalibus Martenſibus: Ergo Martenſes milites fuerint, & quidem veterani, ut in præcedenti innui: Fortaſſis autem Martenſes vocabulo appellati, quod Martis numen peculiari quadam Religione, & Ceremoniis in Sodalicio, aut Collegio colerent*: Hactenus de Martenſibus Muratorius, cujus judicium valde mihi probatur, niſi quod nolim Martenſes omnes Veteranorum ordine, ſeu claſſe contineri, ſed potius aut Milites ipſos, qui actu ſtipendia facerent, aut qui in Tirocinio eſſent Martenſium nomine fuiſſe appellatos crediderim: nam unde Muratorio in mentem venerit, ut Martenſes ad ſolos Veteranos deduceret, non ſatis video: Nulla certe in utroque lapide de Veteranis mentio; quos etiam ipſemet C.Suriinus excludit, qui (niſi eques fuerit, qualem in lapide ſe fuiſſe negat) nondum in pedeſtri militia vicena ſtipendia emeruiſſe apparet, ſed ad XIV. tantùm perveniſſe: Contra vero, ut Martenſes ipſi Milites fuerint, aut veriùs qui militiæ tunc primum nomen dederint, plurium Collegiorum diſtinctio (quod de Veteranis eſſe non poterat, quorum omnium æqua erat conditio), peculiaria quoque eorumdem Collegiorum cognomina oſtendere videntur; ut nempe ea in Beneventana Urbe fuerint Martenſium Collegia, quæ alibi Militares Scholæ dicebantur, de quibus Vegetius l. 2. c. 21. *Quaſi in Orbem* [inquit] *quemdam per diverſas cohortes, & diverſas ſcholas*

[a] Affert quoque hunc lapidem eruditus Eq. Oliverius in Marm. Piſaur. in not. ad num. 44., ubi nihil de Martenſibus: De dictione vero SVRIINVS plura habet, quæ alibi in noſtri Theſauri Commentariis, ubi ſimile quidpiam occurit, expendemus.

ſcholas milites promovebantur (*a*) : Scholæ autem ipſæ quum jure , ac nomine Collegii decorarentur , Martemque patronum peculiaribus quibuſdam ritibus colerent , non Martenſium tantùm nomen adeptæ , verum etiam Collegia vocari gaudebant : idque certe ſuadet lapis *Veſedii Rufini* paullo ante allatus , ubi is dicitur *Patronus ſtudiorum IIII. Martenſium Verzobianum* , *& Martenſium Palladianum* , *et* . . . . , ubi jam vides eadem Martenſium Collegia , Studiorum nomine appellari , quæ Scholis recte reſpondere videntur .

Sed jam quis fuerit ejuſmodi Collegiorum numerus , quæ Beneventi inſtituta eſſent , prædictus lapis manifeſte videtur docere : Quatuor enim in eo numerantur Martenſium Studia , ſeu Collegia, ac ni lapis ipſe extremis lineis detritus fuiſſet, omnium etiam diſtincta cognomina haberemus , binis tantummodo ſuperſtitibus , quorum alterum , Collegium *Martenſium Verzobianum*, alterum *Palladianum* appellantur ; de quo utriuſque cognomine alii etiam noſtri lapides meminere : De ejuſmodi autem cognominum origine nihil certum afferre auſerim : eſt verò quod de Verzobiano ſuſpicer , ut a præclaro Viro aliquo , cui Verzobii nomen , ejuſmodi appellatio Martenſium Collegio facta videatur , ſive is fuerit Collegii Inſtitutor , ſive Patronus , ſive tandem eximium aliquod beneficium in ipſum contulerit : Ad Palladianum quod attinet , num ab aliquo quoque Viro inſigni , cui Palladii nomen , ita fuerit cognominatum ? Veriſimile id quidem ; ſed neque illud prætercam a Pallade potius ita appellatum videri poſſe: nec certe veteribus Beneventanis deerat peculiaris ratio rei hujus : Nam ſi Procopio fides (*b*), jactabant hi , non Apri dumtaxat Calydonii dentes ab Diomede Rege Urbis conditore apud ſe relictos , verum etiam Palladium Trojanum , ſeu Palladis ſimulacrum Trojanæ olim Urbis tutelam , quod is ſimul cum Ulyſſe Trojanis ſurripuerat , in ea Urbe ab ſe conditâ fuiſſe ſervatum , donec ejus Deæ monitu Æneæ tradidiſſet : at , ne fabulis indulgere videamur , quas tamen ex certarum rerum initiis , appellationibuſque originem habuiſſe ſatis conſtat , non alienum profecto a Martenſibus , ut a Pallade Collegio ſuo cognomen facerent ; Marti enim hanc Deam rite conjungebant , quæ ſicut Minervæ nomine artibus iis , diſciplinisque , quæ pace exercerentur , præeſſe credebatur , ita , cum Bellipotens videri vellet , Palladis nomine (*c*) vocari gaudebat .

At tertii quoque Martenſium Collegii cognomen noſtræ memoriæ ſervatum affirmare non ineptè poterimus ex inſigni eo lapide ſuperius allato , quem *Collegium Martenſium Infraforanum* C. Umbrio Eudraſto dicavit : Illa enim *Infraforani* adjectio , quam ejuſmodi Collegium ſibi adſumit , nonniſi cognominis loco ſtare videtur , quo ipſum a ceteris Martenſium Collegiis . Verzobiano ſcilicet , ac Palladiano manifeſtè diſtinguebatur : atque , uti hæc a præclaris Viris , ſeu Numine , ut dictum eſt , cognomen ſibi fecerant , ita *Infraforanum* hoc a loco , quod ſcilicet *infra forum* ſitum eſſet, ejuſmodi cognomen accepiſſe videtur: An vero pro *Infraforano* rectiùs *Infraforaneum* dici debuiſſet in lapide, exemplo vocis *Circumforaneus* , quâ tantùm Latium uti ſolet, non tanti eſt , ut morandum heic Lectorem putem (*d*) : Significationem potius ejuſdem vocis , quam attuli , confirmare ſatius erit ex Subbaſilicanorum vocabulo , quo uſus eſt Plautus ex ore Ædilis Captiv. 4. 2. 35. his verbis loquentis : *Tum Piſcatores , qui præbent populo piſces fætidos , quorum odos Subbaſilicanos omnes abigit in Forum* . Non enim Subbaſilicanos hoſce Plauto memoratos , qui ſub Baſilicis obambulare , verſarique ſolebant , ut vulgo creditur, accipi velim , ſed eos potius , qui juxta Baſilicas in poſteriore earum parte habitabant : Nam cur non eandem Subbaſilicanis ſignificationem dabimus , quæ Suburbanis , Suburranis , aliiſque ſimilibus omnino tribuitur ; neque alios ſanè Plautus intellexiſſe videtur , dum ſi venalium piſcium locus

[*a*] Et paulo poſt id. Veget. : *Primipili Centurio poſtquam in Orbem omnes cohortes per diverſas adminiſtraverit ſcholas , in prima cohorte ad hanc pervenit palmam* : De hujuſmodi Militarium Scholarum numero præclarum monumentum reliquit Imp. Juſtinianus in l. ult. Cod. De Locato , ubi hæc ait : *Milites nos appellamus eos , tam qui ſub excelſis Magiſtris militum tolerare noſcuntur militiam , quàm qui in undecim devotiſſimis Scholis taxati ſunt* : At de Scholis alibi fuſiùs , cum de ludis literariis , quæ Beneventi fuere , a me agetur .

[*b*] De Bell.Goth. l. 1. Hic (Beneventi inquit) præterea ferunt , Diomedem Æneam venientem ex Ilio conveniſſe , dediſſeque illi ex reſponſo Minervæ ſimulacrum , quod ipſe quondam Ulyſſe juvante a Troja ſuſtulerat .

[*c*] *Minerva Pallas dicta eſt* (inquit Servius Æneid. 1. 43.) ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ : *ideſt ab haſtæ concuſſione , vel quod Pallantem Giganta occiderit* : Feſtus : *vel a ſaltatione in armis , nam ſeſe aliud a terra attollere , vel manibus aliquid offerre, dicimus* πάλλειν *ideſt vibrare , agitareque* .

[*d*] Placet mihi, quod omnibus placere , deberet Senecæ monitum ad Lucilium ep.72. ubi literarios Philoſophos eos vocat, qui in apicibus literarum , ſyllabiſque aucupandis operam inſumebant : *Erige te* (ait) *Lucili virorum optime , & relinque iſtum ludum literariorum Philoſophorum , qui rem magnificentiſſimam ſyllabas vocant , qui animum minuta docendo , demittunt , & conterunt* .

locus Forum fuit [deque eorum nomine Piſcarium Romæ appellatum ſcimus] , potius ex Foro in Baſilicas [quæ ſemper Foris adjunctæ ædificabantur] quàm ex Baſilicis in Forum gravis piſcium odos præſentes abigere debuiſſet : at quomodo , inquies , fieri poterat , ut e Foro ipſo ad Subbaſilicanos uſque fœtor effunderetur ? Non id ſanè mirum ; nam cum fœtidi piſces eſſent , nec publice in foro , quod *inter loca Ædilem metuentia* recenſetur a Seneca , exponi venales poſſent , facile erat venditoribus in poſteriori Baſilicarum parte clam vénales ſervare , ſicque Subbaſilicani eorum odorem vix ferre valentes in Forum ſeſe recipiebant : Itaque cum Subbaſilicani Plauto ii ſint , qui poſt Baſilicas habitarent , jam Infraforanum Collegium nobis erit , quod infra Forum propriâ Æde ad conventus agendos conſtructa conſtitutum erat .

At quænam fuerit Infraforani hujus Martenſium Collegii Ædes ? Collegiis omnibus proprias fuiſſe Ædes , ubi ſacra , ubi convivia , aliaque quæ , cum coirent , agi ſolebant , ſatis patet ; Hanc Infraforanis Martenſibus peculiari *Canopi* nomine appellatam Beneventi extitiſſe præclare docet idem lapis C. Umbrio Eudraſto dedicatus ; ejus enim largitas a Collegio Martenſium Infraforano perpetuo eo monumento commendatur , *quod is a ſolo Canopum propriis ſumptibus perfecerit* : Ædificium fuiſſe , quod C. Umbrius perfecit , verba lapidis manifeſtè indicant ; At quæ ejus nominis ratio fuerit , non ſatis liquet : Scio , inter alias hujuſce vocabuli (*a*) ſignificationes , Urbem quoque fuiſſe in Ægypto , cui nomen *Canopus*, ubi Nili oſtium ſtatuunt Strab. l. ult. & Plin: l. 5. c. 10. de qua canit Juven. Sat. IV. *Barbara famoſa non cedit turba Canopo* : At quid privato ædificio cum Urbe ? Lucem aliquam noſtro *Canopo* afferre videtur Spartiani locus , qui de Imperatore Hadriano inter alia hæc narrat : *Tiburtinam Villam mirifice exædificavit , itaut in ea & Provinciarum , & locorum celeberrima nomina inſcriberet , velut Lyceum , Academiam , Prytaneum , Canopum , Pœcilen , Tempe vocaret* : Addendus heic etiam Seneca , qui Epiſt. 51. Canopi pariter meminit his verbis : *De ſeceſſu cogitans nunquam Canopum eliget , quamvis neminem Canopus eſſe frugi vetat* : Ubi non ipſam omnino Canopum Urbem intellexit Seneca , ſed quempiam locum alium , qui , quanquam non eodem nomine , re tamen ipſa cum Urbe Canopo comparari poſſet : Eam enim Strabo , & Ammianus ferunt fuiſſe in Ægypto Canopum , quam ſumma loci amœnitate , agrique ubertate inſignem Viri , mulieresque Religionis quidem ſpecie , ſed ad impudentiſſimos conventus agendos frequentare ſolebant ; hinc in ejuſmodi loca , quæ Canopo ſimillima eſſent , nemo , inquit Seneca , ſecedet , qui tranquillam , honeſtamque vitam procul Urbe ducere cupiat : Nolim tamen , ut ejuſmodi ſit Canopus ille , quem C. Umbrius Beneventi exædificavit ; quæ enim laus homini fuiſſet , aut cur illius liberalitas , ac honorificentia perpetuo monumento conſignaretur , ſi opportunum obſcænis capiendis voluptatibus locum paraſſet ? Non itaque turpitudinis , ſed ſolius amœnitatis Ædes fuiſſe hicce C.Umbrii Canopus cenſeri debet , quo Collegium Martenſium pro ſacris , cænis , ludis , aliiſque , quæ celebrari fas eſſet , coire poſſet ; quod & de Hadriani Canopo , quem is , ut ex Spartiano didicimus , in Tiburtina Villa conſtruxit , facile judicandum erit , ut nempe in amœniori Villæ loco Ædes poſita ſuo quoque nomine Ægypti Canopum demonſtraret : Hactenus de Martenſium Collegiis .

Nunc de Fabrûm Collegio agendi locus eſſet , quod Beneventi extitiſſe optimam conjecturam ſuppeditat lapis in pariete occid. Ædis majoris , & apud Panvin. de Civ. Rom. c. 47. ubi : M. Gavius dicitur : PRAEF. FABR. : At de Fabris, eorumque Collegiis plura jam a doctis Viris obſervata ſunt , inſpexiſſeque ſufficiat Briſſonium in De Verb. Signifi , cui meritò adjungendus V. C. Mazochius in De Aſcia pag.276. , qui plures paginas ſubinde implens rem univerſam fusè , eruditèque confecit .

Illud tamen quærendum mihi ſupereſt , an Præfectura Fabrûm , quæ in prædicto noſtro lapide occurrit , ad eos Fabros , qui militiam ſequerentur , vel qui Civium commodo , atque uſui Fabriles artes domi exercerent , pertinere debeat ; & ſanè utrobique tam Fabri , quàm Fabrûm Collegia aderant : Sed quum Urbanis Collegiis , qui præerant , Magiſtri appellari conſueſſent , jam non invitus conceſſerim Præfectos Fabrum ad Caſtrenſes Fabros deduci poſſe ; ex quo tamen non illud ſit , ut nullum Beneventi conſederit Urbanorum Fabrûm Collegium , nam qui militares Fabri eſſent , non omnes caſtra ſequebantur , ſed erant omnino alii , qui publicis Fabri-

[*a*] Nam Canopus etiam Sidus dicitur ingens , & clariſſimum , de quo plura habet Plin. l.6. c.22. : Præterea Canopus fuit Ægyptiorum Deus , qui cum eſſet Sacerdos divinitate donatus traditur , propterea quod ignem, qui omnium ſe Deorum maximum jactabat, illorum ſimulacra comburendo , callide vicerit ; Fabuloſam narrationem habes apud Suidam v. Canopus edit. Baſilææ .

Fabricis addicti intra Urbem perpetuo consistebant: Publicas autem Fabricas Beneventi aliquando constitisse praeclare docet noster lapis.

TVLLIDIO ARGOLICO
. . . .
. . . . DICIO
SAC. . . . . . SIMO ET
COMITI FABRICARVM
TOTIVS CIVITATIS
BEN. VRBIS OB INSIG
NIA MERITA EIVSDEM
PATRONO VNIVERSI
LEONTIANI STATVAM
PONENDAM ESSE
DVXERVNT

Longe inferioris ævi hunc esse lapidem, itaut extrema prope Imperii tempora attingat, non leves conjecturæ ostendunt: ac primum Viri nomen, cui lapis inscriptus, eorum pariter, qui dedicarunt, non obscurè demonstrant: *Argolicum* Præfectum Urbi initio sexti sæculi extitisse sub Theodorico Rege ostendunt plures ad eundem ipsius Theodorici Epistolæ apud Cassiodorum Var. l 3. 29. & 33. & l.4. 22. & 25.; an vero is ipse fuerit, qui nostro lapide memoratur, suspicari tantùm licet, nam secundâ, ac tertiâ lineâ temporis injuriâ detritis, quæ nostri Tullidii Argolici munera tum fuerint, prorsus ignoramus, nisi quod illud . . . . . DICIO tertiæ lineæ superstes, cui quartæ lineæ initio SAC. . . . . succedit (quæ IVDICIO SACRO suppleri commode possunt) vix ad Præfecturam Urbis referri possit, sed potius ad inferiorem quempiam Magistratum, exemplo alterius nostri lapidis, ubi Vesedius Rufinus Advocatus Fisci dicitur *Summæ rei Judicio sacro promotus*; itaut nondum Præfecturam Urbis obtinuerat Argolicus, qui in Beneventana Urbe præter alia Comitis Fabricarum munere fungebatur. Qui vero fuerint *Leontiani*, nondum mihi compertum fuit; quod si divinationi locus, quum plures in lapide Fabricæ dicantur, eorum, qui unicuique Fabricæ adscripti erant, ut alii ab aliis internoscerentur, distincta fortasse, exemplo Martensium, erant cognomina, itaut Leontiani essent, qui in certam Fabricam ex pluribus Beneventi extantibus, operas suas præstarent, ita certe appellati a Leontio aliquo Viro summo, qui vel eam Fabricam instituendam curaverit, vel insignibus beneficiis ornaverit: Plures sanè Leontios a Constantiniano ævo ad Theodosianum fuisse plane constat ex sola Chronologia Codicis Theodosiani, ubi ad decem usque numerantur Præfecturâ Prætorii, Consulatu, aliisque publicis muneribus præclari: An ex tot Leontiorum aliquo ad nostros Leontianos cognomen [quod sequioris ætatis fœtus esse noscitur] derivatum fuerit, dum meliora suppetant, verisimile interim dixerim.

Sed & ipse muneris titulus ad seram admodum Imperii ætatem lapidem ablegandum monet. Verum sanè est *Comitis* vocabulum a Principatus pene exordio in Aula receptum, sed non alia plane muneris conditio, quàm quæ nativa vocabuli significatione contineretur; extraordinarium enim, atque honorarium olim *Comitum* munus, qui ex illustribus Viris delecti Imperatorem in Provincias proficiscentem comitarentur: Sic Tiberium in Germaniam iturum Comites sibi legisse memorat Tac. ann. 1. 47. Vespasianus quoque Achaica peregrinatione Neronis *Comes* refertur a Sveton. c. 4. Paulatim vero, etiam cum Princeps in Aula esset, perpetuos ejus lateri *Comites* adhæsisse, ipsorumque consilium in judiciis adhibitum colligimus ex Spartiano in Hadrian. cap. 18. At Constantinus demum, cui perpetuum fuit novæ statuendæ Reip. formæ studium, tum novis institutis Magistratibus, tum etiam novis eorum titulis adinventis, adeo de Comitis vocabulo sibi complacuit, ut nihil non esset Magistratuum, in quo Comitis nomen non audiri vellet, itaut omnes ferè tum Civiles, tum Militares, tum Palatinæ administrationes eo titulo ornari jam cœpissent; quumque varii essent Magistratuum gradus, factum inde fuit, ut pro cujusque dignitate *Comitivæ* primi, secundi, ac tertii ordinis instituerentur

rentur (a), cumque ipſis Comitivis, *Comitatenſium* vocabulum in Latium invectum fuerit. Jam vero munerum certorum catalogum, quibus Comitis titulus affixus erat, ex Juris libris, aliiſque monumentis exhibent tum Briſſonius in De Verbor. Signif. V. *Comes*, tum Cangius in *Gloſſar. med. latinit.* apud quos tamen non invenire eſt *Comitem Fabricarum*, quem fruſtra etiam alibi obvium habere laboravi, niſi quod apud Marcellinum l. 14. Tribunos Fabricarum memoratos reperi hiſce verbis: *Quum Quæſtor non hos, ſed Tribunos Fabricarum inſimul eſſet, promittentes arma, ſi novæ res agitari cœpiſſent*: Itaque pretium jam noſtro lapidi accedet, propterea quod vel ipſe unus ſit, ex cujus optima fide, inter alios diverſorum munerum *Comites* incompertum adhùc *Fabricarum Comitem* fuiſſe ſciamus.

Quum autem nihil privati juris in eo titulo conſiderari poſſit, ſequitur, ut neque ipſæ Fabricæ, quarum in noſtro lapide mentio eſt, privatæ, ſed omnino publicæ cenſeri debeant: publicas autem intelligo Fabricas, probo quidem, atque antiquitus recepto vocabulo (b), ſed ſerâ inſtitutione, Principumque auctoritate in certis Romani Imperii ſedibus locatas, ut in iis arma, ceteraque bellica inſtrumenta, quæ privatis vendi, inque privatos uſus converti vetabantur, tantùm militibus miniſtranda fabricabantur; unde & Sacræ Fabricæ, & qui earum operis adſcripti erant *Fabricenſes* dicebantur, quorum frequens in utroque Codice, & alibi occurrit mentio; de his autem duo omnium obſervare licet; alterum, quod quum Fabricæ primùm adſcribi vellent, ſtigmatis brachio inuſtis notabantur, ut eâ notâ, ſi quando aufugiſſent, detecti facile, ad opus ſtatim revocarentur, ut patet ex *l. 4. Cod. Theod. de Fabricenſibus*. Alterum vero, quod eorum ſive *Conſortium* erat, ut *ex l. 6. ejuſd. tit.* ſive *Corpus*, ut appellatur *in Novell. unic. de bonis Fabricenſium*, ad Collegæ ſine liberis, vel legitimo hærede decedentis hæreditariam ſucceſſionem vocabatur, ut in ead. Novell. Impp. Theod. & Valentin. ſanxerunt, unde in hiſce Fabricenſibus perfectiſſimam Collegii formam agnoſcere licet, inter quos perpetua vitæ, artificii, fortunarumque communio, atque ſocietas colebatur.

At quid, inquies, Benevento cum publicis, ſeu *Sacris Fabricis*? Scio plurimas in utroque tum Orientis, tum Occidentis Imperio fuiſſe Fabricas Principum auctoritate inſtitutas, longoque eas manſiſſe ævo, ad quindecim in Orientali, ad novendecim vero in Occidentali Imperio, atque harum ſex in certis Italiæ Urbibus locatas enumerat Pancirolus, & Bergierius (c); neque tamen in hiſce Italicis Fabricis Beneventanæ Urbis mentio occurrit: Rectè quidem: ſed quum de noſtri lapidis fide nemo jure dubitare poſſit, in quo Tullidius Argolicus dicitur *Comes Fabricarum totius Civitatis Ben. Urbis* (d), non una profecto ratio in promptu eſt, ut rem ita fuiſſe judicemus: plura namque ſunt, quæ prius certò definita videbantur, novis tamen erutis antiquitatis monumentis, novum quoque ſibi poſtulant judicium: Quum igitur Italicarum Urbium, ubi Fabricæ olim fuere, numerus nulla certa lege, aliove monumento ſtatutus appareat, quidni, fatente adhùc noſtro lapide, fuerit etiam hoc Beneventanæ Urbis decus, ut ad reliquas ſex Italicas Urbes, quæ publicas haberent Fabricas, ſeptima accenſeretur? Accedit etiam, quod quum ipſæ Fabricæ in iis oppidis locari conſueverint, quæ non longe a limitibus Imperii, ac militaribus ſtationibus abeſſent, veriſimile illud erit, aliquam in Ciſtiberina Italia, quæ maritimis incurſionibus undique patebat, Oſtiumque Romanæ Urbi ſatis proximum præbebat, fuiſſe locatam; locum autem ejuſmodi rei ſatis opportunum præſtabat Beneventana Urbs, quæ tum florentis, tum collabentis Imperii in Ciſtiberina Italia arx, atque propugnaculum habebatur, itaut munitiſſimum oppidum a Procopio appelletur, quod primum

[a] Cujacius, & alii obſervant Comitum gradus in Palatio primùm diſtinxiſſe Conſtantinum, quòd ex Euſebio in vita ejuſd. Imp. l. 3. c. 1. colligunt, quod antea Conſtantinum nulla Comitum ejuſmodi mentio occurrat.

[b] Fabricæ vocem tum Varro uſurpavit lib. VIII. de ling. lat. quo loco Analogiæ voluntariæ exemplum proponit, tum Plautus in Ciſtell. 2. 2. 15. & alibi ſæpe; ut propterea mirum ſit, quare præceptores Quintiliani de ea voce adhibenda adeo dubitarint; Sic enim ipſe de verbis novis agens l. 8. c. 2.: *Piraticam quoque ut Muſicam, & Fabricam dici adhuc dubitabant Præceptores mei*. Non ſolum autem eo vocabulo publicæ armorum officinæ dicebantur, ſed etiam inferioris ævi ea vox uſurpari cœpit (quod hodiedum apud nos Italos manet) ut publica opera, ædificiaque ſignificaret, ut præter l. 13. Cod. Theod. de Prætor. & l. 14. & 30. D. De oper. publ. manifeſtè patet ex Caſſiodor. Var. l. 1. 21. l. 2. 34. l. 7. 5.

[c] Pancirol. not. Imp. Orient. c. 67. & 71. & Imp. Occident. c. 30 31. 32. Bergier de viis militar. IV. ſect. 21. §. 2. & 9.

[d] Mirabimur certe in hoc lapide ſingularem hanc loquendi formulam, qua *Civitas Beneventanæ Urbis* expreſſa fuit: vulgatum diſcrimen eſt inter Civitatem, & Urbem, quo Latini utebantur feliciùs, quàm nos Itali, qui ad alterutram rem ſignificandam diverſitate vocabuli caremus: an vero ad ejuſmodi diſcrimen attenderit noſtri lapidis Auctor, vix puto, neque etiam adhibendi hujuſmodi diſcriminis ulla in lapide adeſſe videbatur neceſſitas.

primum omnium Rex Totila, quum Cistiberinam Italiam subigere sibi vellet, expugnare sategerit, ut alibi a me fuit observatum: Cæterum an initio ut in aliis Italicis Urbibus, Beneventi pariter publicæ Fabricæ fuerint institutæ, vel sera admodum ætate, quam ipse lapis præfert, id evenerit, aliorum judicio libens permiserim, dummodo stet sua lapidi fides, publicas Fabricas Beneventi aliquando fuisse.

Atque hæc habui, quæ breviter de Beneventanæ Urbis antiquis Collegiis certa differerem: plura autem apud veteres Beneventanos fuisse Collegia, quàm quæ modo superstitum lapidum auctoritate tradidimus, manifestum videri potest: Omnes enim artes, professionesque, quæ in florentissimis Urbibus coli solent, non defuisse Beneventi, etiamnum probant nostri lapides, ubi *Tectores*, *Mesores Ædificiorum*, *Tibicines*, *Artifices Organorum*, *Ærarii*, *Vestiarii*, ceterique id genus Artifices occurrunt, de quibus in nostro Thesauro propriâ Classe agendum erit: Collegiorum autem Civitatis non solum summatim universimque meminit Lapis huic Dissertationi præfixus, quod sanè ingentis eorum numeri clarissimum argumentum videri potest; verum etiam lapis alter, quem prioribus lineis detritum non levi conjectura Narseti tribuendum alibi censui (a), ubi is inter præclara alia, quæ Beneventanæ Urbi post Gothorum invasionem munificentissimè præstitit, eo quoque laudis titulo commendatur, quod fuerit *Collegiorum* RESTITUTOR.

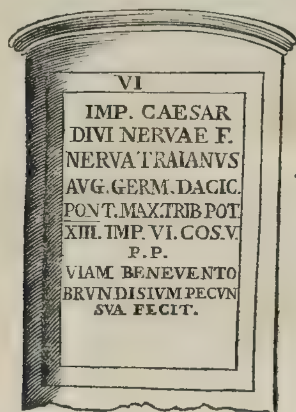
DISSER-

[a] Vide heic Differt. x. cap. 11.

DISSERTATIO VI.

De Via Trajana.

VI
IMP. CAESAR
DIVI NERVAE F.
NERVA TRAIANVS
AVG. GERM. DACIC.
PONT. MAX. TRIB POT.
XIIII. IMP. VI. COS. V.
P. P.
VIAM BENEVENTO
BRVNDISIVM PECVN
SVA FECIT.

NTER Beneventanas Antiquitates Via illa jure referri debet, quam Imp. Trajanum *Benevento Brundusium pecunia ſua feciſſe*, tres apud nos milliariæ Columnæ, quamplures item ſimiles, teſte Manutio *(a)* per Apuliæ locos extantes manifeſtè declarant: Certè ad Beneventanæ Urbis decus ipſum Opus accedet, cujus initium in Urbe eadem agnoviſſe licet; cui etiam fortaſſe debemus, ut de magnificentiſſimo Arcu eidem Trajano extructo, veterum monumentorum omnium, quæ ubique Terrarum ſpectanda ſuperſunt, facilè Principe, etiamnum nobis ſit gloriandum: Arcus enim a S. P. Q. R. plerumque iis Imperatoribus decernebantur, a quibus Viæ publicæ factæ, refectæque fuerunt, vel etiam Pontes, aut Portus conſtructi: Res ab Auguſto cæpta, cui quod, Flaminiam Viam Ariminum uſque muniendam curaſſet *(b)* Arcum alterum in Ponte Tiberino, ubi ejus viæ initium, Arimini alterum, quò deſinebat, extructos tum Dio *(c)* memorat, tum etiam ejuſdem Auguſti nummus a Spanhemio, aliiſque indicatus, in cujus averſa parte duo viſuntur quadrati Arcus cum Inſcriptione: *quod viæ munitæ ſunt*: De Trajani Arcu, qui Romæ olim in Regione Portæ Capenæ videbatur, eadem fuit Bergierii, ac Modii ſententia *(d)*, propterea quod Trajanus Viam Appiam, cujus ex eadem Porta erat exitus, magnificentiùs reſtituerit; de hac vero re, quandoquidem cum ipſo Arcu etiam Titulus deſideretur, non licet tutò affirmare, quemadmodum de Anconitano Arcu certum illud hodie ex ejuſdem titulo conſtat, ideo Trajano extructum: *Quod acceſſum Italiæ hoc etiam addito de pecunia ſua Portu tutiorem navigantibus reddiderit*: At de noſtro Arcu, cujus Ichnographiam ſua quoque Diſſertatione generatim illuſtratam in hoc volumine ſpectaſſe ſufficiet, peculiari volumine altero, pro materiæ ubertate, atque dignitate agendum mihi erit; nunc de Via Trajana, quæ extruendi Arcus inter alias plures veriſimilis cauſſa videri poteſt, quæque ſuo ſatis præclaro Opere plura nobis obſervatione digniſſima ſuppeditat, differere conſilium eſt.

Nihil itaque hac Via celebrius fuiſſe conſtat, quam præter inſcriptos milliarios lapides etiamnum ſuperſtites, & vetus Inſcriptio Auximas, & antiqua numiſmata ſatis præclare commendant;

[a] Ortog. v. Brundiſium.

[b] Sveton. in Aug. c. 30.: *Quo autem facilius Urb. adiretur, deſumta ſibi Flaminia Via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus Viris ex manubiali pecunia ſternendas diſtribuit.*

[c] *Dio lib. 53. p. 511. D.*

[d] Bergierius de viis milit. lib. 1. ſect. 25. §. 3. 4. & 5. Modius de triumph. lib. 1. cap. 34.

mendant; At quum lapides ipſi milliarii ignorarentur, nihil eâdem Viâ, quo loco fuerit, incertius apud Antiquitatis ſtudioſos aliquando fuit, nam & Pancirolus, & Aringhius, aliique, quos de more Pitiſcus compilat (a), ubinam illam ſtraviſſet Trajanus, adhuc ſibi incompertum fatentur: Panvinius (b) vero poſtquam ex Auximate Inſcriptione ad tres uſque Trajanas vias fuiſſe ſtatuiſſet, præter illam, quam in Pontinis paludibus Trajanum ſtraviſſe ex Dione didicerat, de reliquis duabus nihil certi, quod afferat, habere concludit: At Auximatem lapidem, quem apud Gruter. habes pag. 446. num. 4., ut Panvinius ipſe exhibet pag. 72. heic afferre præſtabit.

C. OPPIO C. F. VEL
SABINO IVLIO NEPOTI
M. VIBIO SOLEMNI SEVERO
COS (c)
ADLECTO A SACRATISSIMO IMP
HADRIANO AVG
INTER. TRIBVNICIOS. PR. PEREGR
CANDIDATO AVG
LEG. PROV. BAETICAE CVR. VIAR
CLODIAE. ANNIAE. CASSIAE
CIMINAE. TRIVM. TRAIAÑARVM
ET AMERINAE LEG. LEG. XI
CL. P. F. LEG. AVG. PR. PR.
PROVINC. LVSITANIAE
PRO COS. PROV. BAETICAE
PATRONO COL
LEONAS. LIB. (d)
ADCENSVS PATRONI
ET IN DEDIC. STATVAE
COLONIS CENAM DEDIT

Panvinii ſententiam de tribus viis Trajanis, quas is ex hoc lapide ſibi conſtare credit, tueri mihi facile, ſi ad illam, quam in Pontinis paludibus Trajanus primùm munivit, atque alteram, quam Benevento Brundiſium deinde fecit, tertiam quoque addi libuiſſet, quam poſtremò Trajanus ad Pontum Euxinum longiſſimo itinere, quo facilius extremæ Orientis Regiones adirentur, ſtraviſſe traditur: At de hac via non ſatis explorata res eſt, quam etiam inter Trajanas vias hoc lapide memoratas referre ineptum omnino erit: Quid enim? Deberet ne C. Oppius, cui Viæ aliæ prope Urbem curandæ mandabantur, ad Euxinum uſque ſe contuliſſe,

[a] Pitiſc. in Lex. antiq. V. Via Trajana.

[b] Panvin. de Urb. Rom. p. 102. edit. Venet. 1558.

[c] Tam numeroſa nomina eodem caſu poſita tres priores hujus lapidis lineas implentia, quibus illud Coſ. quarta linea ſolitarium ſuccedit, mendoſa deſcriptoris vitio cenſet Reineſius, qui ex ſecunda, & tertia linea format Julium Gervianum, & C. Vibium Jubentium Varum Conſules an. Chr. 134. ſub Hadriano: At ſecundæ lineæ nomina commodius erit pro C. Oppii cognominibus poſt Velinam Tribum adjectis accipere: In tertia autem linea promptius erit Catilium corruptè in Faſtis, at ex hoc lapide Vibium Severum agnoſcere, qui ann. Chr. CXX. ac Imp. Hadriani IV. Conſul proceſſit; quem iſtum Severum puto, qui in hoc lapide memoratur; unde ſic ejuſdem lapidis initium commode explicari poſſe crediderim, ſi tertiæ lineæ nomina auferendi caſu poſita, pro eodem Conſule accipiantur, ut exinde pateret, quo anno C. Oppius inter Tribunicios ab Hadriano fuit adlectus.

[d] Notandus eſt *Leonas* recto caſu poſitus, qui in *Leonidis* inflectendus videtur: Ac illud quidem Liberti nomen, qui C. Oppio Patrono ſuo ſtatuam dedicaverit, ejuſdemque Patroni ſui *Adcenſus* fuit, hoc eſt jn publicis muneribus, quæ ille obiverat aſſiduus miniſter, qui ad Imperium nutumque præſto erat: Libertis autem hoc munus dari mos erat: ut præter alios Cic. in præclara epiſt. ad Quint. Fratrem in Provinciam proficiſcentem l. 1. ep. 1. c. 4.: *Accenſus ſit eo numero, quo eum majores noſtri eſſe voluerunt; qui hoc non in beneficii loco, ſed iis laboris, ac muneris, non temere, niſi Libertis deferebatur; quibus illi quidem non multo ſecus, ac ſervis imperabant.*

liſſe, ut Viam illam curaret? nullimode igitur Panvinii de tribus Viis Trajanis, quam ex hujus lapidis verbis deducebat ſententiam probari poſſe video: neque enim, ſi eadem verba accuratiùs expendantur, tres iſtas Trajanas Vias in eodem lapide inveniſſe erit; ſed nihil magis promptum, nihil etiam magis verum, quàm illud TRIVM, quod in lapide legitur, pro TRIVMphali interpretari, ut ſcilicet *Viam Triumphalem* (cujus Curatores aliis diverſis temporibus antiqui lapides paſſim nobis exhibent) tunc etiam C. Oppius cum reliquis viis in lapide memoratis curandam ſuſceperit: Illud tandem TRAIANARVM, quod ſubſequitur, aut mendoſum eſt, cum fortaſſe in lapide ſit TRAIANAE, aut ſi plurali numero ea dictio ſcripta ſit, nonniſi binas illas Vias, quarum alteram in Pontinis Paludibus, alteram Benevento Brundiſium Trajanus munivit, tantummodo continebit: atque utraque quidem Via, præter monumenta alia, peculiarem ſibi vendicat nummum ea de cauſſa percuſſum; cum enim bini adhuc extent nummi, in quorum altero jacere mulier, rotamque manu ſuſtinere cernitur, cum inſcriptione: *Via Trajana*: in altero vero mulier quoque jacens, quæ tamen ſiniſtra ramum frondoſum, dextra vero rotam ſupra genu gerit, cui ſubtus inſcriptum eſt: *Via Trajana*: ſupra vero, *Optimo Principi*: jam ex ejuſmodi nummorum diverſitate, quum de binis Viis diverſo tempore, locoque factis aliunde conſtet, ſuum cuique nummum attribui oportebit.

At quum diverſas eas Vias dixerim ab eodem Trajano factas, nolim tamen id ita accipi, ut ambæ inter ſe illæ Viæ diſtinctæ omnino disjunctæque cenſeri debeant: Altera enim alteram excipiebat, eodemque protenſa ductu, in terminum eundem recto itinere deſinebat: Jam de Appia me loqui intelligis Lector, cujus celeberrimæ Viæ quum multa ad rem meam, plura etiam ſibi propria erunt, quæ modo mihi obſervaſſe oportebit.

De Appio Claudio, ejus Viæ auctore ſatis conſtat, qui primùm illam Capuam, uſquequo Romanorum fines tunc pertingebant, munivit; qui vero, & quando Beneventum, atque ex ea tandem Urbe Brundiſium perduxerit, cur etiam, novis licet auctoribus, quà longè producta ad ſui uſque terminum, Appia tota diceretur, non ſatis convenit: Panvinii, Lipſii, aliorumque errorem, qui vel Gracchum, vel Cæſarem, vel Auguſtum, aut eorum quemque pro ſuo ævo, ac munere Appii opus proſequutos ſtatuebant, jam alii notarunt; & certè prolatis iamdudum ad Jonium uſque Reip. finibus, quin etiam ab anno v. 543. Romanis, Lævino Coſ. *mare ipſum ingreſſis, & tota Græciæ litora*, (ut inquit Florus) *triumphali claſſe peragrantibus haud tamdiù expectandum fuiſſet*, ut Via ipſa, quæ Capuâ Beneventum, Benevento Brundiſium duceret, poſtremis tandem Reip. temporibus tam ſero opere muniretur: Illo igitur centum prope annorum intervallo, qui ab Appio Cenſore ad Lævinum Conſulem effluxere, tum Appii exemplo, tum quod ita Populi Romani majeſtas, utilitaſque poſtulabat, quò facilius militibus, frequentiſſimiſque viatoribus iter pateret, Via ipſa paulatim ſterni debuit, quam poſtea Gracchus, ac deinde Cæſar, Auguſtuſque, quo loco corruptam reperiſſent, muniendam curarunt: Illud vero temporis ſpatium inter anguſtiores terminos contrahi quoque poſſe crediderim, ſi Viam ipſam, cui olim Capua terminus, cum ipſo ſimul Romanorum dominio ulterius progredi faciemus: nihil enim veriſimile magis, quàm deductâ jam Beneventum Coloniâ (quod in Conſulatu Ap. Claudii, ac Sempronii Sophi an. V. 486. eveniſſe conſtat) mox Capuâ Beneventum uſque Via ipſa producta fuerit: Ac quum demum in Conſulatu Manlii Torquati, Semproniique Blæſi A. V. 510., Vellejo teſte, Brundiſium, (qua quidem Urbe paucis ante annis in ditionem redactâ Italia omnis, quæ cis Tiberim patet, Romanorum Imperio ceſſit) Colonia quoque deducta fuerit, per ea profecto tempora Via eadem Benevento egreſſa longiùs ſeſe effundere cœpit, ac Brundiſium uſque munienda fuit, ac proinde, quod ſub medium quintum Romæ ſæculum cœptum, eodem exeunte, aut vix lapſo, abſolutum Opus cenſeri debet.

Illud tamen obſcurius, quod quum nihil ad Appium, ſi Capuâ diſceſſeris, de reliqua via, hæc nihilominus quàquà longiore, quàm olim tractu Brundiſium protendebatur, uno, eodemque ipſo Appiæ nomine appellaretur. *Cenſeo* (ita ſcribebat Pompejus Ciceroni (a) *Via Appia iter facias, & celeriter Brunduſium venias*: ubi vides non aliam, quàm unam Appiam rectà Brundiſium duxiſſe: Sic Horatius (b) Tacitus (c) Strabo (d) Appiæ terminum Brundiſium agnoſcunt: Rei cauſſam excogitavit nuper Franciſcus Pratillus de Via Appia l. 1. c. 3., ideo Appiam audiſſe integram viam ratus, quod eamdem poſteriores Appii, quorum alter cognomine *Craſſus* A. V. 485., alter cognomine *Caudex* A. V. 489. Conſulatum iniere, producendam fortaſſe curaverint; quibus & Ap. Pulcrum, qui A. V. 504. fuit item Conſul addendum putavit. Viri conjecturam, quam ſolertiſſimis Neapolitani Regni literatis probatam deprædicat, ac de

 qua

[a] Ad Attic. l. 8. epiſt. 9. [b] Ep. l. 1. epiſt. 18. [c] Ann. 1I. [d] Lib. v.

qua tantopere is stibi blanditur, levem admodum dixerim. Id enim divinare facile fuerat ex pluribus Appiis, qui paullo post priorem Appium Censorem Remp. administrarunt; sed ne divinatio ipsa verisimilitudinem aliquam obtinere possit, adhuc in posterioribus hisce Appiis Magistratus ille desideratur, cui pro suo munere sternendarum viarum incumberet cura: non enim ad rem *Consulatus* facit, sed *Censura*: sic prior Appius duobus Consulatibus, Dictaturâ, aliisque summis muneribus insignis, nonnisi demum quum Censura fungeretur, M. Valerio Maximo, & P. Decio Mure Cos. [ut inquit Frontinus (a)] Aquam induxit, & Viam stravit; adeout in publicis operibus, quæ a Censoribus curarentur, horum tantum apud Posteros manebat & nomen, & laus, Consules vero pro sola certi temporis nota adhiberentur: missis igitur Appiis, verisimilius illud existimaverim, reliquam viam a sequentibus Censoribus fuisse munitam; dum vero opus ipsum paulatim, ut ipsa Romanorum Ditio, progrederetur, atque ideo sexaginta circiter annorum spatio plures, ac diversi Censores eidem adlaboraverint, tum quod breviora viæ muniendæ spatia cuique contingerent, absurdumque videretur eandem viam recto itinere pergredientem in plura, ac diversa nomina dispertiri, tum etiam, quod novum opus veteris Appiæ magnificentiam nullo modo æquaret, haud certe viæ illius spatium, quod quisque stravisset, ut de suo nomine appellaretur, Censores solliciti fuerunt, aut si unquam inditum fuerit nomen, mox intercidisse debuit, solumque Appiæ nomen in universam Viæ ipsius accessionem ob sui excellentiam se se effudit: Et sane adeo vetustate sua, majestateque valuit ejusmodi nomen, ut neque Cæsaris, quem magnam Viæ Appiæ pecuniam prodegisse testatur Plutarchus, neque Augusti, cui maximum viis muniendis fuit studium, æqua ambitio, parque in utrumque Romanorum adulatio illud obliterare potuerit: Id quod Flaminiæ Viæ evenisse quoque constat, quam licet Augustus, Svetonio teste, Arimino tenus muniendam curaverit, imo verò Arimino ipso Aquilejam usque productam deinceps fuisse liqueat, perpetuo tamen Flaminiæ nomine veteres appellarunt: At ubi Trajanus, ut superiorum Principum Virtutes *Optimi* titulo supergressus, Operum quoque publicorum molitionibus magnificentiam superaret, vias pene omnes in Orbe Romano universo muniendas suscepit, tum in aliis pluribus, quas generatim Galenus (b) commemorat, tum præsertim in Appia egregiam illam navavit operam, qua demum factum fuit, ut vetere nomine abjecto, Trajana omnium sermone, publicisque monumentis nuncupari cœpisset. Nummos ea de re cusos superius observavimus, quibus *Via Trajana* inscriptum est; atque ex illorum diversitate quid in veteri Appia tum Româ Beneventum, tum etiam Benevento Brundisium diverso tempore Trajanus præclare præstiterit, leviter attigimus, quod modo accuratius persequi, speciatimque nosse opportunum erit.

Primum igitur Trajanus Viam Appiam, quà longe in Paludibus Pontinis Terracinam tendebat, munire aggressus est. Difficillimum hunc viæ tractum loci natura reddebat, qui palustribus aquis perpetuò redundans non lutulentum modo, sed incommodum, ac planè periculosum iter præbebat; Hinc Appiæ curam difficilibus etiam Reip. temporibus nunquam neglectam, vel ex pulcherrimo Ciceronis loco, quo Philippicæ VII. exordium fecit (c) abunde discimus: Dum vero Principatus obtinuit, frequentior validiorque ad viæ improbitatem tollendam conatus; at quam eidem muniendæ superiores Principes non semel adhibuerant, curam omnem loci conditio elusisse visa fuit. Brevi illo, quo Nerva imperavit spatio manum operi & ipsum admovisse constat, si tamen fides binis illis columnis milliariis, quarum alteram ad Forum Appii ex *Corradini Vet. Latio* excepit Pratillus [pag. 23.] alteram iisdem verbis, sed diverso numero inscriptam hic ipse exhibet [pag. 100.]: In iis autem præter leviora alia,

[a] De Aquæ duct. l.2. *Appia aqua inducta est ab Appio Claudio Censore, cui postea Cæco cognomen fuit, M. Valerio Maximo, & P. Decio Mure Coss. anno* XX. *post initium Belli Samnitici, qui & viam Appiam e Porta Capena usque ad Urbem Capuam muniendam curavit.*

[b] Galenus in lib. Method. med. 9. 8. de Trajano, cujus ævo floruit, hæc habet: *Vias refecit, quæ quidem earum humidæ, aut lutosæ partes erant, lapidibus sternens, aut editis agestionibus exaltans, quæ senticosæ, & asperæ erant, eas expurgans, ac flumina, quæ transiri non possent, pontibus jungens: ubi longior quam opus erat via videbatur, aliam breviorem exscindens, sicubi vero propter arduum collem difficilis erat, per mitiora loca deflectens: Jam si confessa feris, aut deserta ora, ab illa transferens, ac per habitata ducens.*

[c] Philippicam VII. sic exorditur Cicero: *Parvis de rebus, sed fortasse necessariis consulimur, Patres conscripti; De Appia via, & de moneta Consul; de Lupercis Tribunus Plebis refert; quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberat a sententia suspensus curis majoribus*: quæ tamen verba veluti indignabundus Cicero protulisse videtur, hanc factionis Antonianæ calliditatem ratus, ut ejusmodi rebus intentus Senatus, de summo discrimine, in quo tum Resp. versabatur, remissiùs ageret.

alia, insigne mendum legere est in Tribunitiæ Potestatis annis, qui quum numero x. signentur, haudquaquam Nervæ attribui possunt, qui in Imperio (cujus anni Tribunitiæ Potestati respondere consueverunt) haud integrum biennium numeravit (a): At quod hactenus neque pro Auctorum dignitate, neque pro rei necessitate tentatum, perficiendum denique opus Trajano servari videbatur: Etenim *per Pontinas Paludes* [ut inquit Diodorus Siculus] *viam saxo stravit, extruxitque juxta vias ædificia, pontesque magnificentissimos fecit*; neque secus apud Dionem Cassium habetur, *qui viam in Pontinis Paludibus a Trajano saxo constructam* refert, *secundum quam domus ædificatæ sunt, Pontes præterea magnificè structi*: qua in re non modo quid opus esset ad perpetuum viæ munimen, Trajanus curavit, verum etiam illud mirari subit, quod ædificiorum, Pontiumque magnificentissimè structorum frequentia summum Operi splendorem adjiciendum voluerit: Ejus viæ Columnam milliariam numero x. signatam Terracinæ etiamnum extantem exhibet Gruter. pag. 1019. quam a doctissimo Sirmondo emendatam iterum vulgavit, eruditisque observationibus illustravit Fabrett. in Col. Trajan. c. 9. p. 291.

X

IMP. CAES
DIVI NERVAE FIL
NERVA TRAIANVS
AVG. GERMANICVS
DACICVS
TRIB. POT. XIII
IMP. VI. COS. V. P. P
XVIIII. SILICE
SVA PECVNIA
STRAVIT

In qua tamen inscriptione post Sirmondi, ac Fabretti diligentiam adhuc emendationem desiderari quis non videt? quid enim numeralis illa nota XVIIII. initio octavæ lineæ sibi velit, frustra Fabrettus divinavit; nam nihil, ibi nisi VIAM (ex cujus literarum, quæ fortasse detritæ sint; vestigiis illud XVIIII. efformari facile fuit) legendum crediderim, quam quidem dictionem tum ob literarum affinitatem, tum ob rectam, quæ sponte se prodit, inscriptionis intelligentiam, in ea lapidis linea fuisse omnino arbitror.

Sed quum præclarum Trajani Opus insignioribus aliis monumentis, nummo scilicet ea

Z 2 de re

[a] Nec minus suspectæ fidei eadem de caussa censeri debent binæ aliæ Columnæ ad *Turrem Trium Pontium* prope Forum Appi relatæ a P. Vulpio in Latio tom. 4. pag. 63. in quibus Tribunitia Potestas III. cum quarto Nervæ Consulatu conjungitur sic.

IMP. CAESAR
NERVA AVG. GERM
PONT. MAX. TRIBVN
POT. III. COS. IIII. P. P
SVA PECVNIA CONST

& mox in iisdem Columnis hæc sequuntur

IMP. CAESAR
NERVA DIVI NERVAE F
TRAIANVS AVG
GERM. PONT. MAX
TRIB. POT. III. COS. III
P. P. CONSTR. CVRAVIT.

In quibus illud etiam: *Nerva Divi Nervæ F.* atque etiam illud *Const.* & *Constr.* pro *construxit*, & *con struendum curavit* omnino insueta, ac præterea subjecta statim in eadem Columna Nervæ Inscriptioni altera Trajani Inscriptio contra ejus ævi morem, nulla etiam novi cujuspiam operis, quod Trajanus curasset, facta mentione, commentitias has columnas fortasse declarant: mihi certe nunquam persuaserim præclarum aliquid, aut in Appia, aut alibi Nervam moliri potuisse: Pratillum non audio [pag. 23.], cujus in mentem nescio cur, aut unde venerit, ut Appiæ per Pontinas Paludes munitæ laudem Nervæ præcipuam vindicare conetur, quem inquit non modo opus inchoasse, verum etiam congestas opes perficiendo paratas habuisse, quas demum, quum brevi desiisset, simul cum perficiendi cura Trajano successori reliquerit: At scimus quam turbulentum intestinis factionibus breve illud Imperantis Nervæ spatium fuerit, quod de Operibus publicis cogitare haud sinebat; curandis autem, si mens fuisset, opes certe deerant, quas omnes meliori consilio in civibus substentandis absumens eò inopiæ, ut refert Dio Cassius, pervenit, ut *vestes primum, vasa aurea, atque argentea, pretiosam præterea suppellectilem, sive sua propria, sive publica, & regia foret, auctioni subjecerit.*

de re percusso, ac veterum Scriptorum testimoniis celebratum jam noverimus, hoc tamen singulare ex laudata Columnæ inscriptione nobis præsto est, ut quo prorsus anno viam prædictam Trajanus straverit, certo sciremus: De anno prædicto ex Dionis loco conjectari tantum licebat, nam post secundum Dacicum Bellum, quo, extincto Decebalo Rege, Dacia demum omnis Romano Imperio adjecta est, quum iterum Trajanus Romam regressus, magnificis spectaculis per cxx. dies editis, triumphum egisset, *per eadem tempora* (subdit Dio) *in Pontinis Paludibus via saxo constrata est &c.* Hunc insignem de Dacis triumphum, quem Romæ peregit Trajanus in Consulatu Ti: Julii Candidi, & A. Julii Quadrati refert Cassiodorus in Fastis, quumque hos Consules in an. Ch. 105. incidisse constet, sequentem annum, aut etiam biennium ex Dionis verbis viæ huic tribuendum videbatur; at seriùs opus fuisse extructum ex Columnæ inscriptione nunc liquet: Tres temporis notas ibi habemus, nempe Cos. v. Imp. vi. Trib. Pot. xiii. at quum ex duabus prioribus nihil omnino certum statui possit, propterea quod Consulatus quintus, quem an. 103. Trajanus gesserat, non annum ipsum, sed munus olim gestum ibi designat; Imperatoriarum vero acclamationum numerus obscuriorem temporis rationem contineat, quam aliunde expetere oporteat, jam ex Tribunitiæ Potestatis annis, quos æquo numero cum Imperii exordio profectos apud omnes convenit, annum quem quærimus, statuisse promptum erit, ac magis tutum. Itaque si ab initio anni xcviii. vulgaris æræ Trajani annos numerare incipias (nam die 21. aut serius 27. Januarii Nervam obiisse statuit Tillemontius) in annum cx. ejusdem æræ Tribunitiam Potestatem xiii. incidisse reperies; quamquam (quod Trajanum attinet) ejus Tribunitiam Potestatem, quam vivente adhuc Nerva simul cum adoptione adeptus fuit, uno anno Imperii annos antevertere verisimilius mihi fit: de qua re alibi, quum Arcus Triumphalis titulum illustrabitur, uberrime differendum mihi erit.

At quum de anno (sive cx, sive cxi. is sit) quo Trajanus Viam per Paludes Pontinas stravit, jam constet, jam ex eadem omnino temporis nota, quæ nostræ item Columnæ inscripta legitur, idem quoque annus Viæ alteri, quam Trajanus Benevento Brundisium fecit, erit profecto tribuendus: at uno, inquis, anno utrumque opus perfecisse potuit Trajanus? Nihil certe mirum, si ad consuetam celeritatem illam attendas, qua opera publica statim exurgere Cæsarum ætate, ac potentia videbantur, animumque Trajani simul conferas, qui majora in construendo Istri Ponte (a) molitus pene hominum vires, atque fidem superaverit: adde etiam, quod opus celeriter absolvendum postularet tum utriusque viæ difficultas, tum ipsius Trajani providentia, qui post Dacicum Bellum, quum novas expeditiones in Orientem pararet, militares copias illuc deducendas difficilioris itineris incommodo sublevandas censuit: Quum igitur Viam per Pontinas Paludes stravisset, mox alteram, qua recto itinere Brundusium iretur, muniendam curavit: at priusquam per Viam hanc, quam demum attigimus, iter nostrum instituamus, quo verè loco vetus Appia Beneventum immitteretur, qua etiam Urbis parte ulterius progredi inciperet, observare nunc libet.

Ac quod primum attinet in re fortasse levi haud morandum heic Lectorem duxissem, nisi quum js, Pratillo duce, Beneventum Appiâ ingredi vellet, errare omnino permitteretur: Itaque Pratillus Appiam per singulos pene lapides, quibus Capuâ Beneventum ducebat, describere pergens post Lapillosæ Pagum vulgo, *Appellossa* nunc vocatum, quem in xxiii. lapides statuit, hæc statim subdit: *Presso al* xxv. *milliario trovansi in poca distanza tra loro due piccioli villaggi appellati Chianche e Chianchetelle presso l'Appia, così chiamati, come altrove si è detto dalla dizione latina* Plancæ, *che sono* [*secondo Festo Grammatico*] *Tabulæ planæ, & quadrati lapides, quali erano le selci dell'Appia*: Id quod antea in Topographica Tabula initio lib. II. posita spectandum quoque dederat, ubi post Lapillosam Appia per præfata oppidula recto itinere excurrens mox Beneventum desinere inspicitur; at hominem, qui Beneventanarum Antiquitatum, quas etiam propriis oculis lustrasse inquit, scientissimum se fatetur, quique hanc saltem rem, quam pro suo instituto agebat, optime callere, vel melioribus testibus addiscere debuisset, mirabimur certe, tam longe ab Appia divertisse, ut Lapillosâ discedens, quum post quartum lapidem, si ipsam Appiam tenuisset, brevi facilique itinere Beneventum pervenire potuerit, jam per medios asperrimos montes sex ad minus confectis milliariis *Plancam*, *Planculamque* petere maluerit, indeque quatuor aliis milliariis exhaustis, tam longo, difficillimoque circuitu Beneventum tandem se receperit. Quid, quod per imas, atque angustissimas duorum præruptissimorum collium fauces, in quorum altero oppidula isthæc sunt posita, nullum unquam viæ spa-

[a] Hunc admirabilem Pontem fuse describit Dio Cassius; ac de illa plura habebis apud Lipsium de magnit. Rom. l. 3. c. 13.

ſpatium interfluentis Sabati alveus relinquat? Quid etiam oppidulis iſtis Hirpinorum Regionem Abellinum verſus ſpectantibus, cum Appia, quæ per mediam Campaniam Caudinos Samnites, eorumque oppida Caudium (quod modo *Arpaja*) Montem Sarculum, ſeu Herculem, Lapilloſamque attingens rectâ Beneventum ducebat: Ex his autem oppidulis ſi Beneventum iter ſit, fruſtra obvius quæratur Pons *Leproſus* (a), qui ex oppoſita occidentali parte Appiam Lapilloſâ dilapſam, atque Urbi proximum Collem cui *Sancti Felicis* nomen circuentem excipiens, mox in Urbem ipſam ducebat: noverat profecto Pratillus ex noſtro Falcone, quæ Plancellæ illæ eſſent, quas Appia pertingere debuiſſet, quo nomine nuſquam Pagus, ut ipſe contendit, ſed Beneventani agri pars illa etiamnum vulgo *Ciancelle* appellatur, quæ à dicto colle S. Felicis non longe abeſt; ſed quum ſemel aberrans in bina oppidula illa Appiam rejeciſſet, has Plancellas alteras eò ſibi memorandas duxit, ut ex quadratis lapidibus, quibus Appia ſternebatur, inditum fortaſſe nomen comprobaret. At non tanti res iſthæc videtur, ut pluribus de ea agi oporteat, quam etiam quiſque de Plebis fæce indigena adeo ſibi notam habet, ut externis indigitare ſtatim valeat.

Quum igitur aberranti Pratillo, iiſque qui eum ducem ſectari vellent, quâ vetus Appia per Beneventanum agrum olim excurreret, jam demonſtravimus, Urbem ipſam, quam cito per Pontem *Leproſum* ingredimur, heic tantum ſalutare licebit; Illud enim propoſitum nobis fuit, ut qua illius parte rurſus Appia protendi inciperet, modo obſervaremus: id quod nullo labore aſſequemur, ſi ad Arcum Trajanum, quæ *Porta Aurea* nunc dicitur, conſiſtere libeat: heic enim novum Appiæ Brundiſium attingentis initium ſtatuiſſe promptum erit; nam & per eam Portam iter etiamnum ad Apuliæ Regiones patet; ipſeque Arcus, cujus conſtruendo [ut antea dixi] Via a Trajano munita occaſionem præbuit, nonniſi in ejuſdem Viæ capite dedicari debebat.

Sed

[a] Supra Sabati fluvium, ubi is extremam Occidentalem Urbis partem alluit, Pons *Leproſus* exurgit, magnifice quidem extructus, tum pro Viæ, quam ſibi jungebat, tum præſertim pro ipſius Urbis dignitate, in cujus ſuburbio inter magnifica ædificia alia ibi olim extantia eminere videbatur; per hunc igitur Pontem Appia Beneventum ſe immittebat, quæ ut ſuperius dixi, Lapilloſam relinquens per agrum Beneventanum rectâ excurrens poſt Serretellæ fluvium, quem marmoreo antiquiſſimo Ponte, qui Pons *Corvi* nunc dicitur, præteribat, ſiniſtra paulum deflectens collem S. Felicis circuens in Pontem Leproſum ſe colligebat: e regione hujus collis pars illa agri jacebat, cui hodie *Ciancellæ* nomen, de qua Falco noſter ad an. 1138. *& inde amoto exercitu Rogerius Rex caſtrametatus eſt prope Beneventum in loco ubi dicitur Plancellæ*: Quod certe nomen Pratillo impoſuit, ut has Plancellas, pro Plancæ, ac Planculæ oppidis oſcitanter acciperet. Sed quem nos verum ſtatuimus Appiæ curſum hodie invenire non erit, etenim poſt Pontem *Corvi* vetus Appia, quæ circum S. Felicis collem ſiniſtra deflectebat, omnino periit, atque ejus loco via altera teri cœpit, quæ etiamnum *viæ novæ* nomen obtinet, commodior quidem, quippe quæ eundem collem dextera tenens nullo itineris flexu breviori intervallo per Portam *Rufinam* in Urbem ducit: quo tempore *via nova* iſthæc ſtrata fuerit, in obſcuro eſt: ſtetiſſe Appiam per Pontem Leproſum ſæculo XI. omnino conſtat ex privilegio Landolfi Beneventani Principis [quod exhibet Chronicon S. Sophiæ in Bibliotheca Vaticana ſervatum, atque ab Ughello vulgatum tom. 8. pag. 745. edit. Rom.] ubi anno 1007. conceditur Dacomario, *Ut licentiam, firmamque poteſtatem habeatis, quantum eſſe volueritis, in Ponte marmoreo, quod dicitur de Leproſis tam ſubtus eodem Ponte, quam deſuper eundem Pontem rumpere ..... & omnem ædificium, ac laborem ..... facere ..... verumtamen ut pro eadem ruptura, atque ædificio ipſe Pons non decidat, & ædificium, ut ſit contrarius ad carros oneratos ..... quæ inde tranſitura ſunt: ac concedimus vobis habendum quodcumque ad partem noſtræ Reip. evenire debet de omni negotio per eumdem Pontem tranſituro &c.*: Quibus poſtremis verbis nonniſi vectigalia publica intelligenda ſunt, quæ a Mercatoribus, aliiſque viatoribus per eum Pontem tranſeuntibus pendi ſolebant; ac perinde manebat tunc Appia, qua Beneventum adibatur; nam ſi via altera, quæ modo viget, tunc temporis adfuiſſet, nullus profecto viator, qui Beneventum peteret, Pontem Leproſum attingere, neque etiam, ut modo evenit, longe adſpicere potuiſſet: Sed ut ad ipſum Pontem redeam, quum magnifice extructum dixerim, magnificentius deinde a Septimio Imp. reſtitutum fuiſſe conſtat ex noſtro lapide apud Gruter. pag. 1020. n. 2.

IMP. CAES. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS
PERTINAX PONT. MAXIMVS TRIB. POT. VI
IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS
AVG. IMP. SEVERI AVG. FIL. TRIB. POT
PROCOS. PONTEM VETVSTATE DILAPSVM
A SOLO SVA PECVNIA RESTITVERVNT

Ex ſolido autem marmore (quod fortaſſe non antea factum, propterea quod vetuſtate dilapſus dicatur) a Severo reſtitutum privilegium Landolfi ſatis indicat, oſtenditque etiamnum antiqui operis pars ſuperſtes prope ædiculam SS. Coſmi & Damiani; nam modo Pontem ipſum alluvionibus ſatiſcentem, lateritio opere recenter reſtitutum habemus. De *Leproſi* cognomine certum habeo nihil, quod dicam: ita ab initio appellatum non videtur; ſæculo tamen XI. eo cognomine vocari ſolitum docet privilegium Landolfi: quod inde fortaſſe ortum, quod Leproſorum valetudinarium juxta eſſet, aut potius, quod marmora illa, quibus conſtructum fuit, ſatis ſcabra & aſpera, ut videre eſt, pellem veluti lepra obductam referre videantur:

Sed jam per viam Trajanam fas erit incedere, cujus a Porta Aurea certum licet initium teneamus, cavendum tamen nobis erit, ne in diversum iter nolentes dilabamur. Jamdiu enim ante Trajani ævum binas fuisse vias satis constat, quibus Benevento Brundisium adiretur: Has a Brundusio exorsus ita describit Strabo l.VI. *E Græcia navigantibus, atque Asia longe rectior Brundusium est navigatio: Itaque omnibus, quibus propositum est iter Romam, huc applicant: duæ autem Brundusio Romam viæ sunt: una quidem mulis vectabilis per Pecuesios, qui Pedicli vocantur, & Daunios, & Samnites usque Beneventum: In hac via Urbes sunt Egnatia, Cælia, Nesium, Canusia, Hordionia. Altera per Tarentum paulisper ad lævam; etsi quanta est diei unius circuitionem feceris, Via Appia offertur plaustris commodior: In ea sunt Uriæ, & Venusium; illa inter Tarentum, & Brundusium media, hæc vero in Samnitum, & Lucanorum confinibus: Coeuntque ambæ ad Beneventum, atque Campaniam*: Has quidem vias Pompejus indicabat in laudata Epistola [ad Att. l. 8. 9.] nam nisi binæ illæ essent, non monuisset Ciceronem, ut Appiâ iter faceret, & celeriter Brundisium veniret: At quænam via altera? Horatius docere videtur, cujus l.1. ep.17. illud est

Brundusium Numici melius via ducat, an Appi.

quanquam, *Numici*, vel *Minuci* legendum sit, ac præterea quonam loco *Minucia*, seu *Numicia* via constiterit, nondum inter interpretes, ac viros alios eruditos conveniat (a). Hinc quum nihil certi ex Numicia nobis suppetere queat, tutius profecto erit eundem Poetam fidissimum habere ducem ejus viæ, quam is ipse Româ Brundisium aliquando iturus (*Sermon.* 1. *v.*) distincte eleganterque describit: Ac misso itinere, quod Româ Beneventum usque peregerat, heic paulisper consistere lubebit ..... *ubi sedulus Hospes*

Pene macros arsit, dum turdos versat in igne,
Nam vaga per veterem dilapso flamma culinam
Vulcano summum properabat lambere tectum;
Convivas avidos cænam, servosque timentes
Tum rapere, atque omnes restinguere velle videres.

Sed jam Benevento, ubi ridiculam rem, quæ Horatio contigit, mirè depictam potius quàm narratam etiamnum spectasse quodammodo perjucundum fuit, altera die Horatii comites *vicina Trivici Villa* nos recipiet; Hinc post *quatuor & viginti millia* passuum *oppidulo quod versu dicere non est*, idest *Equitutici* manebimus: quo postera die discedentes *Canusium* perveniemus; inde *Rubos* petemus, post quem *Barium piscosum* nobis occurret; ad *Gnatiam* deinde iter erit, ut exinde tandem Brundisii consistamus: Iter istud, quod cum Horatio confecimus, si cum alterutra earum viarum conferamus, quas nobis Strabo indicavit, per Peucetios profecto, in quorum finibus priorem viam is statuit, incessisse nos, atque Hadriatici oras tenuisse comperiemus; desiderandum tamen fuisset, ut post Canusium, quod utrique memoratur, non Hordionia,

[a] Qui *Minuci* pro *Numici* Horatio restituendum censent, ex Ciceronis loco ad Att. l. *9. 6.* id confirmant; narratur enim ibi, *Cohortes sex, quæ Albæ fuissent, ad Curium via Minucia transisse*: facile etiam sibi persuadent ejus viæ auctorem invenisse, Minucium nempe Augurinum Livio l.4. & Plinio l. 18. 3. satis celebratum, quippe qui Sp. Melium affectati Regni detulisset, farrisque pretium ad assem redigens statuam, stipe collata habere promeruisset: At nugari omnino videntur, dum putant longe ante quàm Appia sterneretur, eam viam, quæ Brundusium duceret, a Romanis, qui posteriori Appii ævo vix Capuam attingebant, muniri potuisse; Hinc cum temporis ratio id affirmare omnino vetat, neque etiam aliis concesserim, qui ad T. Minucium Augurinum Cos. a. v. 449. confugiendum putant, ut Minuciam Appiæ posteriorem efficiant: Fateor enim Minucios plures in Rep. floruisse, verum illorum aliquem viæ auctorem conjectasse tum demum fas erit, cum de Minuciæ lectione tuto liqueret: quid? quod in Cicerone pro *Minucia Numicia* potius ex Horatio legendum censent Manutius, Faernus, & Malaspina: (vid. notas Var. in Cic. l.l.) nec fortasse falsos eos dixerim: Siquidem est, cur ita Numicia appelletur a *Numico* Agri Laurentis flumine, quod *Vibius Sequester* disertè inter flumina commemorat; id quod observavit Glareanus in eundem Horatii locum: In eo igitur Agro via isthæc esse potuit, cui propinquum flumen ex suo nomine Numiciæ appellationem fortasse fecit: Proximam autem Urbi Romæ ejusmodi viam tum Cicero, tum Horatius videntur innuere; Nam si Albam, quæ priori in sua Epistola memoratur, pro veteri Latii Urbe accipiamus ad alterius Albæ differentiam, quæ in Marsis erat, quarum discrimen habes apud Varr. de l. l.VII. ut ab illa Albani, ab hac vero Albenses dicerentur, jam non longe Roma, Laurentique Agro abesse continget, qua cohortes illæ Alba discedentes ad Curium Numicia transirent; Horatio vero, cui quæstiones, contentionesque *de lana Caprina* reprobare eo loco propositum fuit, duo exempla afferre libuit, quibus illæ uti inanes, ridiculæque vitarentur:

Ambigitur quid enim? Castor sciat, an Docilis plus;
Brundusium Numici melius via ducat an Appi.

Quod si supervacuum ea de re contendere Horatio videbatur, jam illud verisimile fit, utramque viam ob oculos versari debuisse, neque quemque de Minucia tantopere sollicitum esse debere, quæ mox in Appiam incidebat: nihil autem refert, quod viciniore Capua, aut Benevento, Brundusium, qui postermus utriusque viæ terminus erat, memoraverit Horatius.

dionia, quæ apud Strabonem occurrit (si tamen ea sit, quam hodie *Ortam* vocant), quippe quæ dexterorsum divertens longiori, quidem, difficiliorique ambitu Beneventum ducere videbatur, sed Equum tuticum potius, Trivicique villa, quâ rectior expeditiorque Beneventum iter Horatio fuit, respondissent: at sua tamen stabit Straboni fides, si illud nobis certum omnino persuaserimus, in veteribus viis statuendis incerta nobis omnia plerumque fieri ex frequentissimis illarum mutationibus, eaque in re neque nos cujusque Scriptoris, aut veterum, quæ circumferuntur, Itinerariorum testimonia, quæ pro suo quæque ævo Viarum ductus describere debebant, tutos efficere posse; quod quidem, si recentioribus quibusdam Scriptoribus, qui veteres vias demonstrare sibi instituerunt, fuisset animadversum, immani sed otioso alioqui labore non desudassent, ut incertâ plerumque semitâ errantes, alios quoque in suum errorem abducere conarentur: At, quod attinet, relicto Brundusii Horatio, dum rursus ea ex Urbe viâ alterâ Beneventum remeare placeat, jam solo Strabone duce oppositas Jonii oras tenere opus erit, ubi prius *Urias*, (quæ *Oria* nunc dicitur) *Tarento* proximas, dein *Venusiam* invisere dabitur, quam quidem viam, num Appia ea fuerit, ex ipso Strabone non satis liquet, qui eandem describere instituens, *si unius* (inquit) *diei circuitionem feceris*, mox in Appiam incidere docet, quasi ad binas illas tertia esset addenda Appia, quæ separatim Brundusium duceret: Atque ipse quidem Strabo jam antea (lib. v.) dum maritimas Urbes, quas Appia attingeret, enumerare cœpit, præter *Terracinam*, *Formias*, *Minturnes*, *Sinuessam*, *ad extremum Tarentum*, *& Brundusium* fuisse statuit, quum tamen secundæ viæ, quam modo terimus, non Tarentum, sed *Urias* Mediterraneam Urbem attribuat; Sed non ita facile, levibus hisce conjecturis indulserim, ut plures quam duas Brundusio Beneventum vias fuisse contendam, sed in alterutra potius Appiam ipsam agnoscendam esse, imo, utra earum tandem sit, quam Trajanus sternendam curavit, quærendum modo erit.

Posteriorem viam, quæ Straboni illa est, quæ *Urias*, sive *Tarentum*, ac subinde *Venusiam* protendebatur, Appiam fuisse, eamque propterea muniendam Trajanum curasse, plura mihi persuadere videbantur; Frequentissimam enim Romanorum Primoribus, nec non militaribus copiis, quibus Brundusio Romam, aut vicissim in Græciam, atque Asiam, transmittendum erat, ejusmodi viam fuisse, non obscure indicat Cicero, qui in Provinciam profectus, in Epistolis, quas ad Atticum ex itinere dedit, hanc viam tenuisse plane testatur, nam lib. v. ep. 5. *Scito* (inquit) *Id. Maj nos Venusia mane proficiscentes has dedisse*: & mox: *nos Tarenti*, *quos cum Pompejo* διαλόγυς *de Rep. habuerimus*, *ad te perscribemus*: deinde ep.6. sic incipit: *Tarentum veni a. d.* XV. *Kal. Juniis*: Denique ep.7. se a. d. XIII. Kal. Junias Brundusium profectum scribit: neque diversum fuisse Ciceronis iter orto jam civili Bello, ut Brundusii Pompejo se conjungeret, satis indicare videntur illa ad Att. l.16. 5. *dubito an Venusiam tendam*, *& ibi expectem de legionibus*: Legiones autem Brundusii adesse rumor increbuerat, cujus rei certum nuncium expectabat Cicero, qui eas omnino vitare volebat, quemadmodum ex multis locis colligitur, ut ex hoc, qui paulo ante est: *Iter illud Brundusium*, *de quo dubitabam*, *sublatum videtur*, *legiones enim adventare dicuntur*: Et sane via isthæc altera, quæ ad Jonium patebat, longe commodior erat, quippe quæ Plaustrorum usum admitteret, contra vero illam *mulis tantum vectabilem* fuisse Strabo testatur; Adde tandem (quod maximum itineris emolumentum) longiorem illam, breviori hanc ductu, eundem terminum attigisse. Quid ni igitur Trajanus hanc, quæ Appia videri potest, sternendam maluerit? qui profecto utiliorem Reip. munificentiam suam probasse debuit, quæ nonnisi commodiorem viam muniendam postulabat.

Sed, quum ex hoc Trajani consilio, qui commodiorem viam stravisse debuit, in ipsa Appia Trajanam viam agnoscere verisimilius sit, a priore sententia discedendum omnino fuit; atque in altera potius via Appiam tum ex Trajani opere subsecuto, tum ex melioribus anterioris ævi monumentis statuendam esse censui: Cur enim Horatius Brundusium iturus posteriorem viam non elegisset, ubi non modo ex faciliori itinere maximum levamen, verum etiam ex Venusiæ Patriæ suæ, quam invisisset, suorumque aspectu summam sibi voluptatem fecisse poterat? nisi quod via altera ejusmodi omnino esset, quæ Brundusium adeuntibus magis probaretur: falsum autem Strabonem in eo fuisse video, quod hanc viam tantum *mulis vectabilem* dixerit, nam ipse idem qui ante Strabonem peragraverat Horatius, Rhedas se eo itinere adhibuisse fatetur hoc carmine

Quatuor hinc rapimur viginti & millia rhedis.

quid, quod non privatis tantum hominibus, qualem hactenus Horatium novimus, sed publicos etiam Legatos eandem viam tenuisse solitos ex ipso Poeta jam discimus, cui ejusdem itineris comites Canusium usque se adjunxere ... *Me-*

. . . . . Mœcenas optimus , atque
Coccejus missi magnis de rebus uterque
Legati , aversos soliti componere amicos .

unde illa , quæ paullo post habet , facilè intelligimus

Proxima Campano Ponti , quæ villula lectum
Præbuit , & Parochi quæ debent , ligna , salemque .

Tectum namque , salem , atque ligna publicis Legatis , & Magistratibus iter facientibus oppida singula ex lege Julia præstare tenebantur (*a*), quæ per suos Parochos , idest Præbitores ad id muneris a Magistratibus municipalibus delectos exhibebantur : quis igitur sibi persuaserit , Mæcenatem , aliosque ab Augusto legatos ad Antonium *magnis de rebus* missos longioris , difficiliorisque viæ laborem non sine sui muneris , quàmceleriter exequendi detrimento , tolerare voluisse ? Imo potius hanc omnino viam a publicis Legatis , atque a Magistratibus peragrari solitam exemplo suo satis ostendunt : Id quod antea Pompejus itinere suo præstiterat , quod , conflato civili Bello , Brundusium versus instituit ; ipse enim [ut optimus testis , qui hostis sui res omnes diligentius scrutabatur Cæsar narrat (*b*)] *cognitis quæ erant ad Corfinium gesta , Luceria proficiscitur , atque inde Brundusium .*

At quid opus conjecturis ? manifestam rem nobis faciet Pompejus ipse , qui datis per id tempus ad Ciceronem literis , *Censeo (inquit) via Appia iter facias , & celeriter Brundusium venias (c)* : Quid vero ad hæc Cicero ? non audiendus certe Pratillus , qui duplici modo peccasse videtur , nam neglectâ per summam oscitantiam Epistolarum chronologiâ , cum posteriore hoc Ciceronis itinere alterum confundit , quod is triennio ante in Provinciam proficiscens confecerat ; ex quo priore itinere illud sibi usurpans Pratillus (*d*) : *Scito nos Venusia mane proficiscentes has dedisse* : sic concludit : *Passò egli finalmente da Venosa a Taranto , e di là a Brindisi , onde si vede aver seguito il consiglio di Pompeo : Censeo , ut via Appia iter facias , & celeriter Brundusium venias* ; quod turpius alterum peccatum est , nam eo posteriore itinere nunquam Ciceronem Brundusium venisse constat . Audiamus igitur potius Ciceronem ipsum, quid ad Pompejum Appiæ iter suadentem rescripserit (*e*) : *Accepimus tuas literas Canusio a. d.* x *Kal. Mart. datas , quibus nos hortaris , ut celerius Brundusium veniamus* : Iter autem , cui jam se commiserat Cicero , in eadem epistola sic explicat : *Confestim cum Quinto Fratre , & liberis nostris iter ad te in Apuliam facere cœpi* : & mox : *Quum res in summa expectatione esset , utrumque simul audimus , & quæ Corfinii acta essent , & te Brundusium iter facere cœpisse : Quumque mihi , nec fratri meo dubium esset , quin Brundusium contenderemus , a multis , qui e Samnio , Apuliaque veniebant , admoniti sumus , ut caveremus , ne exciperemur a Cæsare* . Si igitur Pompejus Ciceronem monet , ut iter viâ Appiâ faciat , Cicero autem iter ipsum ad Pompejum Brundusii morantem per Samnium , & Apuliam facere jam instituit , profecto jam liquet , Appiam omnino in Apulia fuisse , ibique nunc esse quærendam .

Quod sanè quum aliis pluribus vetustis monumentis comprobare possem (*f*) , satis tamen erit ex Trajana Via confirmasse : Ipsum enim Trajani Opus manifesto indicio est , non aliam , quàm Appiam ab eo fuisse munitam ; quippe qui supervacaneum duxisset alterius viæ curam suscipere , quæ ut plurimum per Apennini radices ita substernebatur , ut per ardua , saltuosaque loca difficillimum præbens iter , jam pene neglecta haberetur : Stravit itaque Trajanus iter illud

. . . . . . : quà limine noto
Appia longarum teritur Regina viarum ,

quæ quidem non suo se tantum nomine commendabat , verum etiam per patentes Apuliæ campos excurrens , ac magna ex parte per Hadriatici oras sese effundens , longioris itineris moram tum sui facilitate , tum locorum amœnitate, nullo tædio, sed potius voluptate afficiebat : neque tamen eam viæ fuisse longitudinem putandum erit, ut, si cum alterâ viâ comparaveris , deterrere nos debeat ; nam si Appiam ex Horatii itinerario , ut par est , metiamur , vix diei unius itinere

[*a*] Cicero quum in Provinciam iret , hac in re abstinentiam suam deprædicat ad Att. v.16. *Levantur* [inquit] *Civitates , quod nullus fit sumptus in nos , neque in Quæstorem , neque in quemquam : Scito non modo nos fœnum , aut quod lege Julia dari solet , non accipere , sed ne ligna quidem .*

[*b*] De Bell. civ. l. 1. cap. 12.

[*c*] Ad Att. VIII. 11. [*d*] Pag. 436.

[*e*] l. l. post exemplum Epistolæ Pompeii .

[*f*] Cellarius Geogr. l. 2. c. 9. p. 934. *Præcipuè Urbes in Appia erant post Capuam, Caudium, Beneventum, Equotuticum , Hordionia , Canusium , Barium , Egnatia, Brundusium* : Confer etiam S. Greg. M. ep. 44. lib. XI. cum Itinerario Hierosolymitano .

itinere altera longiorem inveniemus: Immo si ad Trajani opus, atque ætatem rem deducamus, non levis mihi ex Galeni verbis superiùs recitatis conjectura est, in breviora spatia tum fuisse contractam; dum enim Trajanus *ubi longior*, *quam opus erat*, *via videbatur*, *aliam breviórem excidit*, *sicubi vero propter arduum collem difficilis erat*, *per mitiora loca deflexit*, idque nonnisi de via ipsa, quam Benevento Brundusium fecit, ac præterea de ejusdem viæ spatio, quod ad Trivici, atque Equitutici loca pertinebat, verum videri potest, jam quæ viam alteram facilitate præstabat, Trajani demum operâ factum est, ut neque illi via hæc brevitate concederet.

Viam autem Trajanam per has ipsas Apuliæ Regiones fuisse stratam satis constat; nihil enim ea re certius esse potest, quam hodiedum demonstrat ingens ad hanc ipsam viam pertinentium milliariarum Columnarum numerus, iisdem omnino verbis inscriptarum (a), quæ suis signatæ numeris, iis in locis, aut eos prope, qui Horatii itinerario, seu veteris Appiæ tractu celebrantur, superstites adhùc extant; ita ut milliarii hi lapides passim Benevento Brundusium usque occurrentes non ipsi modo locupletes viæ Trajanæ testes, imo etiam, dum veteri Trajanâ viâ ire iubeat, fidissimi, ne ab ea aberremus, duces quoque nobis esse queunt.

Atque optandum quidem fuisset, ut tantum Trajani opus, cui non ex sola magnificentia decus, sed communis Reip. utilitas pretium statuebat, haud Posteritas interire sivisset: Fateor quidem non iisdem, quibus Appia, lapidibus viam hanc fuisse stratam, illo nempe magnificentissimo, ac, si dicere fas sit, æterno opere, quo etiamnum veterem Appiam terentes miramur; nihil enim simile in Via Trajana, quam pro locorum necessitate, & opportunitate partim glareâ, partim saxis, quæ vicinæ regiones suppeditassent, a Trajano munitam censebimus; at ubi opus egregiè semel perfectum fuerat, quod neglectum vestigiis etiam suis evanuit, mediocris diligentia Posterorum commoditati servare incolume valuisset. Ac post Trajani quidem obitum ejus viæ curam viguisse constat ex lapide apud Gruter. p. 1091, 8. ubi inter alias vias NOVAE TRAIANAE mentio est, quas simul L. Aurelius Gallus curabat, ac præterea ex C. Oppii lapide, quem initio hujus Dissertationis recitatum illustravimus, ubi is plurium viarum, inter quas *Trajana* recensetur, Curator fuisse legitur: quod tamen nonnisi Hadriani erga decessorem suum Trajanum studio tribuendum videtur: Hadriani enim ætatem fert lapis, dum ab Eo Augusto C. Oppius inter Tribunicios adlectus memoratur; atque Hadriani quidem intererat (ut destructi super Istrum Pontis invidiam a se amoveret), recens saltem Trajanæ Viæ opus, quod ob Romanorum oculos versabatur, eorumque assiduis Brundusium itineribus necessarium erat, curandum mandasse: ex quo etiam vèrisimile illud mihi fit, hùc referri posse Viam illam, quam in Beneventi finibus Hadrianum ipsum fecisse etiamnum superstes testatur milliaria Columna, ubi hæc inscripta adhùc legimus.

VIII
IMP. CAESAR
DIVI TRAIANI
PARTHICI F. DIVI
NERVAE NEPOS
. . . .
MILLIA PASSV
VM XVI. LONGA
VETVSTATE AMISSAM
ADIECTIS C
. . . . . OSSESSORES
AGRORVM CONTVLE
RVNT FECIT

A a Quam-

[a] Manutius in Orthogr. v. *Brundusium* plures in Apulia ejusmodi milliarias columnas extare affirmat nulla particularis loci mentione adjecta. Pratillus vero de via Appia l.4. c.10. quum Viam Traianam, seu, ut vocat, Egnatiam, quam omnino ab Appia distinguit, describere instituit, hasce columnas passim exhibet, ac primum Asculi, quæ Trivico proxima est, binas occurrere affirmat p. 509. deinde aliam Canusii spectari pag. 525. mox aliam Trani pag. seq., in Rubi finibus ad undecim usque extantes enumerat p. 529. postremam denique Barii adhuc superstitem tradit p. 538. At alias debemus Gruter. p. 151. num. 2. nec non Gudio, qui p. 71. n. 2. sex ejusmodi columnas Trani extantes refert; Donius etiam Clas. 2. n. 96, similem exhibet *Bitelli*,

Quamquam verò hoc Hadriani opus non ad Appiam, quæ Capuâ Beneventum, neque etiam ad Trajanam, quæ Benevento Brundusium ducebat, pertinuisse videtur ex eo, quod utraque mox post Trajani obitum nequaquam *longa vetustate amissa* dici, aut putari possit, alterutrius tamen lateri adhæsisse debuit, qua fortasse in regionem aliquam Beneventano Agro proximam commodiùs diverti posset: Sed de hoc lapide alias: Cæterum illud nobis jam satis fuerit, Viam Trajanam, cui felix quondam faustumque initium Benevento fuit, non modo selectis, eruditisque, quoad potuimus observationibus illustrasse, verum etiam quibus certis locis ad suum terminum duceret, compertum effecisse: Hinc, ut olim Horatio, erit denique nobis.

Brundusium longæ finis chartæque, Viæque.

DISSER-

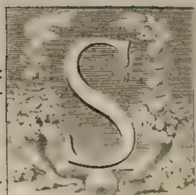
telli, prò quo Bitetum legendum erit, quæ Urbs Apuliæ est, octo milliaribus Bario remota: Mirum tamen quot sphalmata apud singulos irrepserint; neque enim præpositionem A Benevento præcedere sinunt Grammatices regulæ, quas servat lapis, ubi dicta præpositio omnino deest. Mendosissimum autem habet Gudius, qui pro *Dacicus* legit *Dacius*, pro *Trib. Pot.* habet PRET pro Cos. v. CONSu, ac demum post *Brundusium* reliqua omittit: neque illud melius, quod statim notat: *Extant ibi eodem modo, iisdemque literis Columnæ reliquæ Benevento per viam, quæ ducit Telesam*: quid enim Telesia cum Apulia, ad quam solam Via Trajana spectabat?

DISSERTATIO VII.

De Auguſtis Viris, qui Beneventanam Urbem frequentarunt, eorumque Elogiis a Beneventanis dedicatis.

BONOEVENTO
PROFECTIONIS ORIENTALIS ET
REDITVS AVGVSTORVM L. SEPTIMI
ET M. AVR. ANTONINI COL. IVLIA
AVG. CONCORDIA FELIX BENEVEN
TVM DEVOTA MAIESTATI AVGG

UPERIORI Diſſertatione, qua de Trajani Via copiosè actum fuit, viam quodammodo ſequenti huic Diſſertationi ſtraviſſe viſi ſumus; Quum enim illa utrumque fere iter, quod Româ Beneventum, hinc vero Brundusium erat, complecteretur, non mediocre exinde decus Beneventanæ Urbi comparatum probavimus, quod ejus itineris cauſsâ pleriſque Auguſtis inviſendam, aut etiam incolendam ſe præbuerit: Rem autem altiùs etiam repetere æquum erit; nam longe ante Trajani ævum (qui veterem Appiam tum per Pontinas Paludes, tum demum Benevento Brundusium uſque muniendam curavit) Auguſtos ipſos, alioſque Viros ſummo Reip. loco natos frequenter excepiſſe, eorumque familiaritatem coram promeruiſſe jamdiu Beneventani lætabantur.

Utque ab extremis Reip: temporibus ordiar, M. Ciceronem Beneventi fuiſſe conſtat tum cum Proconſul Ciliciam adminiſtraturus in eam Provinciam a. v. 703. cum Imperio profectus eſt; Quum enim ex eo itinere quotidianas ad Atticum Epiſtolas daret, a. d. v. id. Maj in Trebulanum perveniens, *Beneventum* [inquit] *cogitabam hodie: noſtra continentia, & diligentia eſſe ſatis faciemus* (a): mirum autem quantum poſtrema hæc verba eruditorum ingenia torſerint, quod heic notare abſtinuiſſem, niſi illa ad ipſum Beneventum referenda animadverterem: Omnes quidem verba ipſa variè, ut cuique libuit, vel emendata, vel diſtincta [in quibus etiam non defuit, qui Græcum Εξεταστις a manu Ciceronis agnoſcebat, ab imperitis librariis in *eſſe ſatis* mutatum] pari tamen ſententia ad continentiam, frugalitatemque illam deducunt, quâ ſe in Provincia uſurum, Ciceroni propoſitum fuerat: at non in Provincia dumtaxat; fuiſſet enim tam loco, quam verbis nimis præproperè dictum; etiam in itinere, ejuſmodi ſe præbere Cicero conſtituerat, ac de præſenti re in hac Epiſtola locutus mihi videtur: Quum enim eo itinere, quod Româ diſcedens ad Trebulanum uſque confecerat, in amicorum Villas divertens apud illos exceptus manſiſſet, ut ex ſuperioribus Epiſtolis recte liquet, jam demum ex Trebulano Beneventum petiturus, jure publici Hoſpitii, cæteriſque rebus, quæ a Coloniis Romanorum Lege Julia debebantur, pro ſui Magiſtratus dignitate mox ſibi primùm utendum eſſe animadvertebat: Hinc quum Beneventum progredi jam cogitaret, ibi eâ continentiâ, ac frugalitate eſſe, ſeu manere affirmat, ut nemo quicquam ab eo jure poſſet deſiderare. Eodem igitur die, quo mane è Trebulano laudatam Epiſtolam dederat, veſperi Beneventum veniſſe Epiſtola ſequenti ſcribit; ubi biduum ſaltem manſiſſe veriſimile mihi fit, tum ex Urbis celebritate, Civiumque liberalitate, tum ex mora ipſa, quam is, ut ſequentibus epiſtolis indicat, Pontinium præſtolaturus, ſuo itineri interjiciebat, tum denique ex ſequenti epiſtola, quam poſt quintum diem, quo Benevento ſcripſerat, ſcilicet Idibus Maji Venuſiâ dedit.

Sed & C. Julium Cæſarem Beneventi manſiſſe diſcimus ex epiſtola Matii, & Trebatii ad Cice-

[a] Ad Att. v. IV. ubi vide notas variorum edit. Venet. opp. Cic. 1731.

Ciceronem (*a*) ubi hæc habentur: *Epistola conscripta nunciatum est nobis, Cæsarem a. d.* VIII. *Kalend. April. Beneventi mansurum*: Is fuit annus 705. ab V. C., quum C. Claudio Marcello, & L. Cornelio Lentulo Cos. inter eundem Cæsarem, & Cn. Pompejum conflatum jam fuerat civile Bellum, in quo victoriæ præmium ipsa Resp. Romana erat, quæ in alterutrius victoris potestatem funditus erat redigenda: Cæsar itaque Corfinio capta Pelignorum Urbe, ubi Romanorum plurimi sibi, Reiq. publicæ propugnaculum constituerant, jam demum a. d. VIII. Kal. April. Beneventum venit. Brevem, aut certe solius diei ibi moram ab eo factam ex eo conjici potest, quod ad Urbem quàm ocius properare consilium esset: Liberaliter autem a Beneventanis tum exceptum pro certo habeo, nam si ejusmodi sese paullo ante Beneventani probaverant erga Pompejum, qui fugientis specie, desperatis in Italia rebus, Brundusium, in Græciam cum Consulibus transmissurus, contendebat, amplius erga Cæsarem officiosissimi videri studebant, qui rerum jam potitus videbatur, animosque omnium sibi allicere cœperat, dimissis iis omnibus, quos Corfinii captivos receperat, quam *Clementiam Corfiniensem* amarè Cicero appellabat (*b*). Adde, quod Cæsar nuper Beneventum Coloniam deduxerat, unde & ipsa Juliæ cognomine appellari gloriabatur, ut Differt. II. fusè a me probatum fuit; quo certè nomine nonnisi pergratum Auctoris sui adventum habere debuit, cujus etiam partes sequi, non tam necessarium, quam omnino utile sibi ducebat: Id quod eidem profecto haud vitio verti poterat, quæ, ut olim res Romanæ starent, suam fidem posteriore Bello Punico, constanter probarat; dum autem extremum Reip. fatum vitari haud demum posset, tempori serviendum, suæque incolumitati prospiciendum esse, rectè noverat.

Orto igitur Principatu, Principes dein recensendi nobis sunt, qui sua præsentia Beneventanam Urbem decorarunt: Horum prior Octavianus nondum Augustus perquam frequenter Beneventum accessit; Ac primo quidem quum ante Triumviratum M. Antonio res novas adversus Remp. molienti sese opponere, aut potiùs suæ, quam mente foveret, ambitioni vires parare studens (*c*), *veteranos simul in suum, ac Reip. auxilium quanta potuit largitione contraxit*: Ex iis autem, tum qui Casilini, & Calatiæ erant, tum in reliquis Coloniis, exercitum sibi comparasse scribit Cicero (*d*). *Literæ* (inquit) *mihi ab Octaviano: magna molitur. Veteranos, quiqui Casilini, & Calatiæ sunt, perduxit ad suam sententiam; nec mirum; quingenos denarios dat: cogitat reliquas Colonias obire: plane hoc spectat, ut bellum, se duce, geratur cum Antonio*: Et sanè Beneventanam Coloniam propè positam tum Octavianus obiisse debuit, ex qua recèns a Cæsare deducta, non exiguam Veteranorum manum sibi contrahendam videbat: Manente autem Triumviratu, post Phillippense Bellum iterum Octavianus Beneventum venit; Quum enim victoribus militibus promissa servari placuisset, ut octodecim Italicarum Urbium (*e*) tam opibus, quam agri fertilitate, & ædificiorum magnificentia præcellentium, urbana, rusticaque prædia non secus, ac bello capta dividerentur, inque earum Urbium numero Beneventum præcipuè recensita fuerit, hinc Octaviano Beneventum adeundi occasio fuit, propterea quod partitis post victoriam inter Triumviros officiis (*f*) ipse Veteranos in Italiam reducendos, & municipalibus agris collocandos recepit. Ex hac Coloniæ deductione Triumvirali lege ab Octaviano Beneventum facta, mox ut, in sui unius potestatem redactâ Rep., Augusti nomen ille sibi arripuit, Augustæ pariter nomen sine nova deductione eam sibi adjunxisse, superiùs a me probatum fuit Differt. II.; exinde vero, quum inter duodetriginta Colonias illas, quas in universa Italia Augustus deduxit, numeranda sit, sæpius ad illam Augustum convenisse constat, qui (ut inquit Svetonius (*g*)) Italiam duodetriginta Coloniarum numero deductarum ab se frequentavit, operibusque, ac vectigalibus publicis plurifariam instruxit, etiam jure, ac dignatione Urbi quodammodo pro parte aliqua adæquavit: Inter has vero Augustas Colonias, Beneventum præcipuè Augustus exornasse videtur, nam ad cætera, quæ modo dicta sunt, beneficia omnibus communia, id etiam singulare Beneventanæ Coloniæ præstitit, ut *Prætoris* nomine municipalem ejus Magistratum gerere voluerit; Rem ex antiquo nummo etiamnum extante manifestam alibi probavi, quum Differt. IV. de Beneventanis Magistratibus agerem; nunc vero illud mihi affirmare satis erit, haud quidem perpetuam, (cum ejusmodi munus per suum Præfectum administrasset Augustus, ut ex eodem nummo colligere est), at certe moram aliquam in ea Colonia traxisse, quam tantopere beneficiis, atque honoribus amplificandam studebat: De postremo autem ejus Beneventum adventu sub ipsum vitæ exitum, locupletes

[*a*] Ad Attic. lib. IX. ep. 15.
[*b*] Ad Att. lib. IX. ep. 16.
[*c*] Sveton. cap. 10. [*d*] Ad Att. l. 16. ep 8.
[*e*] Appian. de Bell. civ. l. 4.
[*f*] Sveton. c. 13. [*g*] Cap. 46.

cupletes teſtes habemus Vellejum *(a)*, ac Svetonium *(b)*, nam quum Tiberium in Illyricum eſſet dimiſſurus, eundem Beneventum uſque proſequi ſtatuit, quò tandem, peragratis prius, ut valetudine ſe reficere poſſet, Campaniæ oris, utpote ad *deſtinatum locum cum ipſo Tiberio contendit*; Inter hunc poſtremum Auguſti adventum, ejuſdemque obitum paucos numerare dies licebit ex Velleii verbis: nam proſecutus [inquit] *filium* [Tiberium], *digreſſuſque ab eo Beneventi, ipſe Nolam petiit, & ingraveſcente in dies valetudine*, revocato ab itinere Tiberio, paulo poſt in illius amplexibus defunctus eſt; quamquam *non ſatis compertum* tradit Tacitus *(c)*, ſpirantem adhùc Auguſtum apud Urbem Nolam, an exanimum Tiberius repererit; Illud tamen certum conſtat eundem diem XIX. Auguſti, qui, ut ſubdit Tacitus, *accepti quondam Imperii princeps, etiam vitæ ſupremum fuiſſe*: Hinc nonniſi in ejuſdem menſis initium poſtremus ejuſdem Auguſti Beneventum adventus conſignandus videtur: annum vero ſtatuiſſe ex Tillemontio promptum erit, æræ nempe vulgaris XIV. ipſiuſque Auguſti ab Actiaca victoria XLIV.

Nunc de Tiberii [de quo ex ſuperiùs in Auguſto obſervàtis jam conſtat] ſequentiumque Principum Beneventum adventu continua ſerie agendum mihi eſſet; at facile ab iis deinceps ſuperſedendum mihi duxi, quorum nihil, præter ipſum adventum, obſervatione dignum ſuppetere viſum fuit, ad eoſque tantùm Principes rem deducere malui, in quorum adventu præclarum aliquid, quod ipſam Beneventanam Urbem ſpectat, contineri animadverterem; Ab Auguſto itaque ad Neronem gradum faciam, qui (ut refert Tacit. ann. xv.) *petiturus maris Hadriæ trajectus apud Beneventum iterum conſedit, ubi gladiatorum munus a Vatinio celebre edebatur*: Neroni domicilium, Vatinio natalem diem præbuiſſe haud ſibi decori Beneventum duxerit, niſi quod quæ turpitudine inſignia videntur, non loco parare invidiam, ſed famam augeſcere ſolent: quod igitur Vatinium ſpectat, ejus conditionem, mores, fortunam idem Tacitus nobis deſcribit, nam Sutrinæ primùm Alumnum fuiſſe narrat, poſtea inter fœdiſſima Neronianæ Aulæ oſtenta, corpore detorto, facetiis ſcurrilibus primò in contumelias aſſumptum, deinde optimi cujuſque criminatione eò uſque valuiſſe, ut gratia, pecunia, vi nocendi etiam malis præmineret: At humano generi nullum tempus, nulluſque ſine monſtris locus, quæ etiam occulta quadam ſimilitudinis vi inter ſe conſociata facile neceſſitudinem ineunt: Nullus igitur Neroni carior, quam Vatinius *(d)*, qui nihil Neroni gratius, ut Beneventum acciret, quàm cruentas illas voluptates offerre novit: atque utinam gladiatorio ſanguine contentus Nero, crudelius tunc ſpectaculum Beneventanorum oculis haud exhibuiſſet; Vatinii enim munus (ſubdit Tacitus) frequentanti Neroni, ne inter voluptates quidem a ſceleribus ceſſabatur: Iiſdem quippe illis diebus Torquatus Silanus, qui ſupra Juniæ familiæ claritudinem Auguſtum atavum ferebat, affectati Imperii falsò expoſtulatus, cum damnationem ſibi inſtare comperiſſet, brachiorum venas interſcindens conſuetæ Neronis orationi locum reliquit: *quamvis ſontem, & defenſioni merito diffiſum, victurum tamen fuiſſe, ſi clementiam Judicis expectaſſet*: Silani mortem Beneventi eveniſſe haud dubium eſt, quo is vel a Nerone accitus, vel eidem fortaſſe comes contenderat; Præſentem enim, dum ibi degeret Nero, facit Tacitus, qui non multo poſt, omiſsâ in præſens Achajâ, Neronem Urbem reviſiſſe refert: Hunc Neronis adventum vere anni æræ vulgaris 64. ejuſque Imperii XI. ſtatuendum eſſe ex eodem Tacito diſcimus,

[a] Lib.2. [b] Cap.97. & 98. [c] Ann. l.1.9.

[d] Non Sutoriam ſolum artem Vatinium quondam exercuiſſe, ſed Vitreorum quoque Calicum Fabrum fuiſſe conſtat, quibus quum novæ formæ Auctor ipſe fuiſſet, novum deinceps *Vatiniorum Calicum* nomen fecit, quo ſatis celebres deinde fuerunt: Hinc Juvenalis Sat. v 46.

Tu Beneventani Sutoris nomen habentem
Siccabis calicem naſorum quatuor . . . . .

ex quo diſcimus quatuor roſtra naſorum inſtar protenſa ejuſmodi calices habuiſſe, quæ circum latera (ut videtur) æque diſpoſita ornatiores eos, & qui manibus ſuſtentarentur commodiores efficerent: Ex hujuſmodi naſis, qui Vatinii calicibus peculiares erant, ipſius Vatinii mores argute carpit Martialis l.14. epigr.83.

Vilia Sutoris calicem monumenta Vatini
Accipe; ſed naſus longior ille fuit.

cujus Epigrammatis argutiam non cepiſſe Turnebum notavit Lipſius ad. l. l.Taciti, nam quum oblongis illis Vatiniani calicis naſis longiorem Vatinii naſum Poeta dicat, ſatis manifeſte, ac ſimul callidè eum notat, ut acrem, & ſagacem inquiſitorem, criminatoremque. Ex Tacito id plane conſtat: Xiphilinus etiam eum adeo hoſtem optimàtibus fuiſſe ait, ut ſemper in ore haberet μισῶ σε Καῖσαρ ὅτι συγκλητικὸς εἶ. Vitreos autem Vatinii calices fuiſſe ex eodem Martiale omnino liquet, nam præterquamquod laudato Epigrammate *Vilia monumenta* Vatinii calicem appellat, jam præclarius lib. x. ep.3. Poetæ cujuſdam clancularii probroſa carmina deridens, ejuſmodi fuiſſe ait

Quæ ſulphurato nolit empta ramento
Vatiniorum proxeneta fractorum.

ideſt ita nullius pretii, ut ne permutatione quidem ſulphurati ramenti, quo proxenata Vatinios fractos, ideſt calices vitreos fractos accipere ſolet, emere ſibi velit: Cui quidem loco major etiam lux affunditur ex ejuſdem Poetæ lib.1. ep.82. ubi hæc habet: *qui pallentia ſulphurata fractis permutat vitreis . . . . .*

discimus, qui C. Lecanio, & M. Licinio Cos. horum omnium, quæ hactenus observavimus, narrationem auspicatur: Bimestrem autem ad minus moram Beneventi tum traxisse Neronem, ex eo conjicere est, quod cum Achaica profectio simulata fuisset, Neapoli, quò ante contendit, fortuitâ Theatri ruinâ, in quo publice primùm in scænam prodiit, statim excedere compulsus est, ac mox Vatinio invitante Beneventum suarum voluptatum scelerumque sedem delegit: Certè ibi *consedisse* Tacitus dicit, quod diuturnioris moræ spatium ostendit; quam etiam suadet Urbis incendium, quod paulo post Neronis reversionem, ejus opera, evenisse Tacitus narrat; quum enim incendium ipsum in diem XVI. Julii ejusdem anni consignetur (*a*), Benevento, quò Aprili venisse verisimile est, nonnisi Junio discessisse potuit, ut Romam revertens eundem annum Benevento ob sui adventum, atque moram, Romæ vero ob funestissimam illam cladem celebrem efficeret.

Sed & posteriorem Neronis Beneventum adventum celebriorem fecit Viniciana Conjuratio, quæ ibi conflata, atque detecta est; Per quam frequenter Beneventum petere, longasque ibi moras Neronem ducere consuesse, res ipsa docet; nam quum Pisoniana altera Romæ ante inita in irritum cessisset, non alium novis ausibus opportuniorem locum, quàm Beneventanam Urbem conjurati delegerunt; Optandum quidem fuisset hoc qualecunque Benevento decus, ut quem per XIIII. *pene annos perpessus Terrarum Orbis fuit*, citiùs sceleſtissimum Principem sublatum Benevento deberet; at parem exitum posterior hæc conjuratio habuit, quâ pervulgatâ id demum factum est, ut multo magis, & quasi per justam caussam, sæviendi occasionem nactus fuerit Nero: Hinc conjurati è vinculis triplicium catenarum dixere caussam, quum quidam crimen ultrò faterentur, nonnulli etiam imputarent, tamquam aliter illi non possent, nisi morte succurrere, dedecorato flagitiis omnibus: Damnatorum liberi Urbe pulsi, enectique veneno, aut fame: Atque hoc totum est, quod unus ex omni antiquitate Svetonius (*b*) jejune admodum de hac conjuratione nostræ memoriæ mandavit. Rei, uti gesta fuit, seriem (in qua multa fortasse ad Beneventum pertinentia) audissemus penitus a Tacito, qui paullo ante de Pisoniana uberrimè conscripsit, nisi magna pars libri XV. ejus Annalium, atque etiam, ut rectè animadvertit Lipsius, integer liber XVI., in quibus postremum Neronis Imperium continebatur, periissent; At quæ in hanc rem illustrandam conjecturis assequi potuimus heic subnectere jam licebit.

Primùm itaque ex *Vinicianæ*, ut Svetonius appellat, Conjurationis nomine, illud profecto consequitur, ut ad Viniciam Familiam deducenda omnino res videatur; ex eaque qui Viniciorum potissimùm conjurationis Auctor, atque Princeps extiterit, perquiratur. L. Vinicii (ut pro L. Vicinio legendum rectè monet *Ursinus*) meminit Cælius ad Cic. (*c*), qui inter alios Tribunos Plebis Senatus Consulto de Pompejo facto intercessit, unde *Ursinus* ipse, ac præterea *Augustinus* Viniciorum familiam inter plebejas recenset. Verum sublimiorem in Rep. locum, amplioresque honores in ea familia statuere fas erit ex Tacito, qui (*d*) M. Vinicium commemorat, Equestri quidem familia, Patre tamen, atque Avo Consularibus: Siquidem Pater ejus P. Vinicius Nepos Consul ordinarius anno V. 755. cum P. Alfenio Varo processit, Avus vero Marcus Vinicius Consulatum suffectum gessit a. V. 735.: At Vinicius hic noster familiæ decus longe auxit non Consulari modo dignitate, quum & is M. Vinicius Consul ipse sit, (de quo in Fastis ad an. æræ vul. 40. Tiberii an. 16.) ad quem historiam suam Vellejus Paterculus misit, cuique plus æquo, atque indecorè prorsus blanditur, sed etiam quæsitâ Augustæ domus affinitate; nam ex duabus neptibus, quas Tiberius Imperator ex Germanico filio susceperat, Drusillâ nempe, atque Juliâ, alteram huic Vinicio (ut in eodem Tacito legere est) Tiberius ipse matimonio conjungendam curavit; Hunc autem Vinicium ad Claudium usque vitam produxisse, ac demum a Messalina, quia pudorem servavit, interfectum discimus ex extremo libro Dionis: Hujus itaque Vinicii filius ex Julia Tiberii nepte susceptus (cui sanè præter Neronis vindicandam improbitatem, justa etiam quærendi sibi Imperii caussa adesse videbatur (*e*)) in Neronem ipsum conjurasse debuit: Certè T. Vinicius (pro quo T. Vicinius, aut

[*a*] Vid. Tillemont. in Neron. Art. 18.

[*b*] In Neron. c. 36.

[*c*] Famil. l. 8. ep. 8.

[*d*] Annal. VI. pag. 150.

[*e*] Quod & in ipsius M. Vinicii Patris mentem aliquando venisse testatur Josephus Antiq. l. 19. c. 3. p. 671. nam & ipse post cædem Caii Imperatoris, in qua operam suam contulisse creditur, in spem Imperii tum Juliæ matrimonio, tum suis virtutibus, ac Senatus judicio erectus fuerat; at quum militum favore Claudio res cessisset, nihil tam verisimile, quam eandem spem, jusque Imperii in Vinicium filium transtulisse, qui tandem sub Nerone non tam sibi, quam Reip; sceleſtissimi Principis cædem profuturam ratus, hanc, de qua agimus, conjurationem molitus fuit.

aut T. Vinius mendosè exhibetur) Consul signatur in Fastis initio Vespasianæi Imperii ad an. æræ vulg. *69*. lapso vix post Neronis obitum triennio: An igitur, si is ipse fuerit, qui in Neronem conjuraverit, furentis Tyranni manus evasisse potuit? aut potius hunc Titum ex Julia eadem Marci fratrem putabimus? utrumque ad summam veri similitudinem accedit, veri namque simillimum erit, Vinicios hosce conjurationis in Neronem Beneventi conflatæ auctores statuere.

Quo autem modo Viniciana isthæc conjuratio pervulgata fuerit, ex Plutarcho audire præstat *(a)*: Quum enim conjuratorum quidam ad Palatii fores consistens hominem, qui vinctus, mærensque ad Neronem traheretur, aspiceret, statim accedens ita in ejus aures alloquitur: *Deos roga, ut hunc tantum diem funestum tibi vites, cras enim mihi vitam debebis*: quid sibi ista vellent, intellexit statim vinctus, qui vitæ securiùs servandæ præsentem ratus occasionem, quàm in incertum conjurationis exitum illam committere, continuò ad Neronem deduci postulat, eumque de urgenti periculo, quod ex auditis conjectaverat, monet, monitique præmium vitam sibi exorat. Satis id Neroni fuit, cui leviora alia, imo siqui tantùm fortunis, aut virtute, aut genere præstarent, pro justo indicio, sæviendique veluti in hostes manifestos caussa fuere: Vinctus itaque, qui vincto intempestivè spem vitæ largitus fuerat, abreptusque ad Neronem, immani tormentorum vi, rem, sociosque aperire adigitur: Reorum autem numerum auxit Neronis suspicio, ac crudelitas, quæ quantum tum flagravit, superiùs ex Svetonio notatum fuit: Atque ita sanè Plutarchus: qui licet de hujus conjurationis nomine, nihil etiam de tempore, aut loco addat, nonnisi tamen de Viniciana loqui debuit, quam Beneventi conflatam constat, non enim ad Pisonianam, quæ biennio ante Romæ inita fuit, ea res referri potest, quandoquidem priorem illam conjurationem diverso longe modo detectam fusè accuratèque Tacitus narrat.

Restat nunc, ut de Vinicianæ conjurationis tempore perquiramus: In annum æræ vul. XLVI. ac Neronis XII. quo C. Svetonius Paulinus, & C. Lucius Thelesinus Consules processere, conjiciendam putat Tillemontius *(b)*, & quidem ante profectionem Achaicam, quam etiam extremo Junio Neronem suscepisse censet: At licet in Tacito rem hanc cum extremi Annalium parte desideremus, quum tamen plura adhùc supersint, quibus is hujusmet anni gesta auspicatur, usque ad Traseæ mortem, plura etiam ex aliorum Scriptorum fide in hunc ipsum annum subinde referantur, quæ Vinicianæ conjurationi haud locum relinquunt, non ego Tillemontio facile concedendum crediderim. Demamus enim ex hoc anno dimidiam partem ab extremo Junio, quo Nero in Græciam profectus est, reliquos priores sex menses partim res a Tacito narratæ, partim sequutus mox Tiridatis Regis in Urbem adventus, ac longior ibi commissa mora, integros sibi vindicare videntur, ut ne vacuum temporis spatium inveniri possit, quo Neronem Beneventum advenisse comminiscamur: Ac quod Tiridatis adventum spectat, eum, postquam Italiam appulit, per Anconitanam oram Neapolim primùm, ubi a Nerone exceptus fuit, inde cum ipso rectâ Romam contendisse constat ex Dione *(c)*: In Neronis vero itinere, quod demum in Græciam suscepit, probabile quidem est (ut in superiori profectione evenisse jam dictum fuit) Beneventi ipsum fuisse; at quis sibi persuadeat, eam Urbem tum conjurationi delectam, quam Nero Achajam properè petiturus vix attigisse debuit: Ipse tandem Tiridatis adventus (quo maximum Romano nomini, Romanisque Civibus decus quæsitum fuit, quibus etiam lætissimum illud fuerat, Armeniæ Regem *ad genua admissum* spectare, precantique Tiarâ deductâ, Diadema Neronem imponere) publicum odium mulcere satis valuit, unde & ineundæ conjurationis, si qua tum essent consilia, deferbuisse putanda sunt: Verisimilius itaque mihi fit Vinicianam conjurationem ad finem sequentis anni *67*. aut certè initium anni *68*., qui Neronis postremus fuit, rejiciendam esse. Ab extremo enim Junio an. *66*. in Græciam profectum, adhùc ibi manentem Septembri anni sequentis tradit Josephus *(d)*, longioremque moram facturum affirmat Dio *(e)*, nisi ab Ælio ejus Liberto de variis conspirationibus monitus, quæ in ejus vitam, imperiumque in Urbe parabantur, fuisset tandem revocatus: Redeunti igitur Neroni post Septembrem an. *67*., vel, quum post illud tempus Beneventi aliquando maneret, Viniciana conjuratio, quam Ælius libertus pene indigitabat, paratam fuisse constat; At hostem, facemque humani generis, ut Plinius jure appellat *(f)*, minus fuisset privatorum manibus trucidari; decebat enim, ut talem Principem, quem per XIIII. pene annos perpessus fuerat, ipse tandem Terrarum Orbis destitueret *(g)*: nam sequutâ exercituum, qui in Provinciis erant,

[a] In lib. De Garrulitate. [b] In Neron. art. 25. [c] Lib. *63*. pag. *716*. [d] De Bell. Jud. l. 3. c. 36. [e] Lib. *63*. pag. *723*. [f] Lib. 7. c. 8. [g] Sveton. Neron. cap. 40. & 47.

erant, defectione, Prætorianis quoque in Urbe ad seditionem actis, mox Senatu universo Reip. hostem declarante, dum a necessariis æque, atque inimicis, qui teterrimi monstri sanguine fœdari horrerent, frustra mortem exorasset, sua ipse manu sibi consciscere coactus fuit.

At quò tristior, terrorisque plenus Beneventanæ Urbi frequens Neronis adventus hactenus haberi consuevit, eo magis læta bonorum Principum, qui subsecuti sunt, præsentiâ deinceps decorari visa est: Inter bonos autem Principes paullo post Neronis exitum, jure Vespasianum censebimus, qui *nihil habuit antiquius, quam prope afflictam, nutantemque Remp. stabilire primo, deinde & ornare (a)*: Vespasianum igitur Augustum an. æræ vulg. 70. ejusque Imperii primo Beneventi fuisse constat *(b)*. Alexandriâ enim, ubi Augustus salutatus fuerat, Romam petiturus, Brundusium appellens, rectà Beneventum properavit, ubi Domitianum filium obvium manere, seque ab illo in ea Urbe excipiendum noverat. Quàm hilares tum putabimus Beneventanorum animos, quàm lætam Urbis faciem, quantam advenienti Principi apparatuum magnificentiam: quæ quum nonnullibi toto eo itinere ingentia fuisse constet, majora profecto præsenti Vespasiano a Beneventanis pro utriusque dignitate præstanda erant: At inter publicas hasce lætitias uni Domitiano (quod in hac re primò observandum duxi) dolendum tum maximè fuit, quod (ut Dio notat) multorum criminum sibi conscius *(c)* Beneventi primum Augusti Genitoris, cujus aspectus pro magno supplicio sat fuisset, justas quoque increpationes acceperit: Cur vero Beneventi potiùs, quam alibi Vespasianum præstolaturus, Domitianus consederit? Id certe secundo loco jam observabimus; non enim casu, aut sine consilio res, sed ex Augusti exemplo, qui (ut ante dictum fuit) Tiberium in Illyricum transmissurum, Beneventum usque fuit prosecutus, ut jam utroque, quod ex veteribus scriptoribus modo suppetat, exemplo, Beneventanam Urbem tum fuisse constet, quæ dimittendis, excipiendisve Principibus, quod publico quodam sollennique more præstandum erat, delecta videatur.

His autem tum Augusti, tum Vespasiani exemplis tertium quoque addidisse licebit, quod Lapis huic Dissertationi præfixus suppeditare videtur: Habes in eo publicas Beneventanæ Coloniæ gratulationes pro *Felici Evento* tum profectionis orientalis, tum reditus Imp. Severi, ejusque filii Bassiani, quibus non ipsa modo Majestati Augustorum se devotam profiteri sategit, sed plane se ipsam unam indicare voluit, cui, Romanæ Urbis exemplo, profectiones Principum, eorumque reditus peculiari jure, publicèque celebrare mos fuerit: Hoc ipsum docere etiam nos poterit Arcus Triumphalis Imp. Trajano a S. P. Q. R. Beneventi erectus, cujus dedicationem quamquam ad Viam, quam Benevento Brundusium usque is fecerat, æquè referri posse alibi a me observatum fuerit, verisimilius tamen eò magnificentissimum Opus spectare dicendum est, ut in ea Urbe, unde Principes suos proficiscentes dimittere, redeuntesque excipere Romani consuessent, Optimum ipsum Fortissimumque Principem e Parthico Bello mox reversurum præclarissimo eo monumento exornandum duxerint: Ejus autem rei illa videtur fuisse ratio, quod ostium veluti, itemque terminus, quibus Urbis Romæ fines quodammodo designarentur, Beneventum videretur; neque enim Principem aliquem, nisi quibus Oriens petendus esset, Beneventanam Urbem privato itinere prætergressum facilè comperiemus, sed ibi demum, quum extra Urbem otium, quietemque captare libuisset, secessuum suorum metas statuisse.

Nunc ad Lapidem veniam; atque quum Severi, Bassianique Orientalem profectionem, atque reditum, ut eo publico monumento celebraret, Beneventana Colonia dignum censuisset, non abs re illud fuerit, ut de utriusque tempore perquiramus. Binas igitur in Orientem profectiones Severum instituisse, bis etiam Romam rediisse ex Dione, Herodiano, & Spartiano satis constat; Ac primùm fuit, quum Imperium a Germanicis Legionibus apud Carmentum nuper delatum, Romam adveniens sibi constabilivit, moxque ad delendas Pescennii Nigri, Clodiique Albini factiones, Orientisque statum confirmandum profectus, post quatuor pene annos [ab an. nempe vulg. æræ 193. ad 197. ejusque Imperii IV.] suis, ac Reip. hostibus profligatis, victor Romam rediit: Quum vero toto hoc annorum spatio nondum Bassianus M. Aur. Antonini nomine

[a] Sveton. Vespas. cap. 8.

[b] Joseph. de Bel. Jud. l. 7. c. 10. Dio lib. 66. p. 749. Vid. Tillemont. in Vespas. art. 8. §. 7.

[c] Domitiani mores, postquam Vespasiano Patri absenti Imperium, ipsi vero Cæsaris nomen delatum fuerit, summâ infamiâ notarunt Scriptores. Notum ex Tacit. Hist. l. 4. in fin. adversus absentem Patrem jam Augustum, manifestius vero in Titum Fratrem multa illum moliri cœpisse, tentata secretis nunciis Cerialis fide, ut præsenti sibi Exercitum, Imperiumque traderet: Cæterum [ut tradit Sveton. cap. 1.] omnem vim dominandi tam licenter exercuit, ut jam tum qualis futurus esset ostenderet; Præter enim nefarias libidines, uno die xx. Urbana officia, atque peregrina distribuit, mirari se Vespasiano dictitante, quod successorem non & sibi mitteret.

nomine, Auguſtique titulo inſignitus fuerit, certâ illâ temporis notâ adhùc caremus, quam lapis omnino præfert, ubi Antonini, Auguſtique appellatione Baſſianus decoratur: Ad poſteriorem itaque profectionem deducenda res eſt: Quum nempe Romæ aliquandiù moratus Severus civilis vitæ pertæſus, ut erat bellandi ſtudioſiſſimus, ſive [ut Herodianus obſervat] civili victoria, adverſus Romanos Exercitus habitâ, bellicæ virtutis laudem non ſine invidia ſibi partam ratus, unde & oblatum triumphum recuſaverat, mox ſequenti anno 198., ejuſque Imperii V. ad Parthicum Bellum gloriæ potius cupiditate, quàm neceſſitate aliqua profectus eſt: dum vero hanc expeditionem jam pararet, nondum Urbe egreſſus, Baſſiano, & Getæ filiis [ut Herodianus idem tradit] *Imperium participavit*; quod quum de Geta dubium videri poſſit, de Baſſiano omnino certum, tum ex eodem Scriptore diſcimus, qui eum ex Parthico Bello cum Patre jam reverſum, *honores Imperatorios adeptum*, *Severum Antoninum accepto Marci cognomine* jam vocatûm confirmat, tùm ex Spartiani teſtimonio, qui Severum Romæ adhùc morantem, Baſſianum *Antoninum Cæſarem* a Senatu appellari juſſiſſe refert, *decretis etiam Imperatoriis inſignibus*; quæ tamen nonniſi rei a Severo antea geſtæ ſolennis Senatus confirmatio cenſeri debet; nam quum is olim contra Albinum properaret, in ipſo itinere apud Viminatium filium ſuum majorem Baſſianum appoſito Aurelii Antonini nomine Cæſarem appellavit: Ejus autem appellationis cauſſas ex eodem Spartiano diſcere eſt; nam *Antonini nomen iccirco filio appoſuit, quod ſomniaverat, Antoninum ſibi ſucceſſurum; unde Getam etiam quidam Antoninum putant dictum, ut & ipſe ſuccederet in Imperio; aliqui putant icci rco illum Antoninum appellatum, quod Severus ipſe in Marci familiam tranſire voluerit*. Sed Senatus decreto Militum demum acceſſit auctoritas, nam poſt res Parthico Bello feliciter a Severo geſtas, *filium ejus Baſſianum Antoninum, qui Cæſar appellatus jam fuerat annum decimum tertium agentem participem Imperii dixerunt milites*. Ac tum quidem gratum Severo id fuit, qui ejus appellationis cauſſa donativum militibus largiſſimum dedit, quos tamen paullo poſt ejuſmodi appellationis, quâ contra ipſum Severum abuti cœpiſſent, pœnitendum fuit; nam quum is *pedibus æger bellum moraretur, idq ue milites anxiè ferrent, ejuſque filium Baſſianum, qui una erant, Auguſtum feciſſent, tolli ſe, atque in Tribunal ferri juſſit: adeſſe deinde omnes Tribunos, Centuriones, Duces, & Cohortes, quibus auctoribus id acciderat; Siſti deinde filium, qui Auguſti nomen acceperat: quumque animadverti in omnes auctores facti, præter filium juberet, rogareturque ab omnibus ante Tribunal proſtratis, caput manu contingens ait: Tandem ſentitis caput imperare, non pedes*: qua ex re illud facile intelligimus, quò Herodiani verba, qui participatum Baſſiano Imperium tradit, quò Imperatoria inſignia, Antonini, itemque Cæſaris, ac demum Auguſti appellationes eidem Baſſiano delatæ, referenda ſint, ut nempe nonniſi Imperatorem illum, Auguſtumque deſignatum, nec niſi poſt obitum Severi Patris, [qui quandiù vixit, integra Principatus jura, Imperiique adminiſtrationem ſibi vindicabat] Rerum denique potitum affirmemus; Id, quod reipſa Baſſianus ipſe demonſtrat, qui tum ex longævo Patris Imperio, tum ex extremæ valetudinis diuturnitate, dominationis impatientior factus, medicis, miniſtriſque, ut ſenis ægrotique necem maturarent, præcepit *(a)*; quos impia juſſa haud exequi auſos, ſimul ac Severus mærore magis, quàm morbo conſumptus fuit, ſummam ipſe nactus poteſtatem, ſupplicio affecit: Quæ quum ita ſe habeant, non eſt tamen, cur de Marci Aurelii Antonini, Auguſtique appellatione dubitemus, quam, præter noſtrum lapidem, de quo nunc agimus, Baſſiano jam ex anno 197. a Severo Patre delatam probant tum allata Scriptorum teſtimonia, tum alii bini domeſtici lapides *(b)*, aliique innumeri apud Gruterum *(c)*; quibus addimus trium legum titulos, quos *Impp. Severus, & Antoninus AA.* dederunt ex dicto anno 194. ad an. 198. *(d)* Rem ipſam demum ex Faſtorum fide amplius exploratam habemus, ubi ad an. 202. L. Septimius, Severus Imp. III. M. Aurelius Antoninus Imp. ſignantur.

Sed quum ad dictum annum 202. pervenerimus nondum Auguſtorum Severi, Antoninique Reditum, qui ſimul cum ipſorum Profectione in noſtro lapide celebratur, attigimus: Abſentes enim eum Conſulatum ambos geſſiſſe liquet ex Spartiano, qui Severum Antiochiæ

 moran-

[*a*] Herodian. l.3. in fin.

[*b*] Quorum alter Juliæ Auguſtæ conjugi Severi a Beneventanis dicatus fuit, ubi ea *Mater Aug.* appellatur, alter Patri, ac Filio Auguſtis erectus fuit ob reſtitutionem Pontis, de quo mox ſermo erit.

[*c*] Grut. p 265. n.1., ubi inter alias inſignis eſt Inſcriptio Arcus Triumphalis Romæ erectus.

[*d*] Lib.3. Cod. Juſtin. tit.28. ubi Lex 1. legitur data Kal.Jul.Falcone,& Claro Coſ., quorum Conſulatus quum in an. 193. a Petavio, Tillemontio, aliiſque recentioribus conjiciatur (quamquam Gothofredus annum 194. ibi notet), jam, ſi huic Legi fides, Antonini Auguſti appellationem ante ipſum annum 194. Baſſianum adeptum dicere fas quoque erit.

morantem Antoninum filium ſecum Conſulem deſignaſſe, & ſtatim ambos in Syria Conſulatum iniiſſe tradit. Annus hic vacuus a bellando fuit, quem tamen Severus in Ægyptiaca peregrinatione tranſegit; nam *(a)* in Ægyptum ſuperiorem navigio per Nilum aſcendens, omnia ejus Gentis occultiſſima perluſtravit, itaut nihil divinarum, humanarumque rerum præclarum fuerit, quod non is diligenter perveſtigaret; quo quidem in itinere Libros arcanos omnes, quos reperire potuit, ex omnium Templorum adytis ſuſtulit, & Alexandri monumento ita incluſit, ut neque hujus corpus, neque illi patere ullius oculis deinceps poſſent: Quale in hac re Severi conſilium fuerit, non conſtat; Dei certè providentia enituiſſe tum viſa fuit, ut quicquid ſuperſtitioſiſſima omnium Natio penitiorum Sacrorum, abditiſſimæque Religionis venerabilius haberet, Idololatræ Principis manu tum amitteret: Veri tamen mihi ſimile fit, nonniſi ex hujuſce itineris occaſione factum, ut Severus contra Chriſtianos (quæ Quinta Eccleſiæ Perſecutio numeratur) tum ſævire cœpiſſet: Ad hunc enim ipſum annum 202., Severi, Antoninique Conſulatu inſignem Perſecutionem prædictam pertinere non levis eſt conjectura *(b)*., planèque Spartianus ipſe teſtari videtur, qui paullo poſt initum Conſulatum,Severum *Judæos fieri ſub gravi pœna vetuiſſe, idem etiam de Chriſtianis ſanxiſſe* ait; qui quum etiam illud addat, *jucundam hanc peregrinationem propter Religionem Dei Serapidis* Severo fuiſſe, ac præterea ſatis conſtet, eum Idololatriæ, Superſtitionique omni, nec non Matheſeos, magicæque arti addictiſſimum extitiſſe, nihil verius videri poteſt, quàm Eum hoc anno a belli curis quieſcentem, nactumque ea peregrinatione ingentem,ubique locorum,Chriſtianorum numerum,qui Deorum cultum, ſuperſtitioſoſque Gentilium ritus palam contemnerent, primum edictum illud propoſuiſſe, quo quiſque Chriſtianam Religionem deinceps amplecti vetaretur: deinde quum nequicquam legibus, ac minis Chriſtianos deterreri poſſe noviſſet (ejus quoque conceptam ea de re in Chriſtianos indignationem Idolorum miniſtris, quorum ædes omnes tum in Ægypto perluſtrabat, acriùs inflammantibus), omni tandem ſuppliciorum genere per Provincias in eoſdem animadverti mandaſſe: Haud diuturnam hanc Perſecutionem fuiſſe, quin immo Severum, M. Aurelii Antonini exemplo, cujus ſe affinem jactabat, nomenque Baſſiano filio (ut dictum eſt) impoſuerat, mitiùs deinde cum Chriſtianis egiſſe, quos etiam publica munera adipiſci permiſit, ex Ulpini loco *(c)* ſatis firma ratione probari poteſt.

Sequi-

[*a*] Suidas v. σ. hanc peregrinationem, reſque in ea geſtas non Severo Imperatori, ſed Severo neſcio cui Sophiſtæ attribuit; ſed ejus manifeſtam hallucinationem ex textu Dionis, jamdiù notavit Salmaſius in Spartian.

[*b*] Perſecutionem populari furore jamdiù cœptam, nonniſi a Severo latis legibus anno 202. publica auctoritate comprobatam, acriter, ſed non omninò feliciter contendit Jo. Laur. Mosheim in Diſquiſitione *De Ætate Apologetici Tertulliani, initioque perſecutionis Severi* poſt Opp. Tertull. edit. Venet. an. 1744.

[*c*] Verba Ulpiani ex lib. 3. de Off. Proconſ. relata in l. 3. ꝟ. ult. D. De Decurion. ſic ſe habent: *Eis qui Judaicam ſuperſtitionem ſequuntur Divi Severus, & Antoninus bonores adipiſci permiſerunt, ſed & neceſſitates eis impoſuerunt, quæ ſuperſtionem eorum non læderent*: atque hanc met Severi, & Antonini conſtitutionem reſpexiſſe videtur J.C. Modeſtinus de Excuſationibus, quum ait: *Jam vero Judæi quoque non Judæorum tutores erunt, quemadmodum cætera munera ſubeunt: namque eos Conſtitutiones ſolutos eſſe volunt ſolis illis rebus, per quas ſuperſtitio eorum pollui videatur*:Fateor quidem utriuſque Juriſconſulti verbis ſolos Judæos memorari; Scio etiam Ant. Auguſtinum (præter alios) ad hunc locum Modeſtini [cum quo Ulpiani alterum confert] ab Alciato præceptore ſuo planè diſſentire, qui Judaicam ſuperſtitionem *Chriſtianam* interpretatus fuerat Diſpunct. l. 3. c. 8.; *neque enim* (inquit) *aliter bis verbis Judaica ſuperſtitio intelligenda eſt, quam quæ memorata quoque babetur apud Juſtinianum, qui* in *l. quoniam Cod. De Hæreticis* eadem appellatione *uſus fuit*; At ego non facile Auguſtino conceſſerim; quippe qui ad Juſtiniani ætatem, legeſque provocat; quis enim unquam dubitaverit, quin ea propriè Judaica ſuperſtitio ſit, quæ ita a Chriſtiano Principe appelletur? ſic nonniſi ad ſolos Judæos ipſos referenda planè eſt *Judaica ſnperſtitio*, quam uſurpat Canon 87. Conc. Carthag. IV. relat. in Cauſ. 26. quæſt. V. c. XI. nec non Canon 62. Conc. Toletani IV. relat. in cauſ. 28. quæſt. I. c. X.: At quum de Ethnicorum ſcriptis res ſit, Judaicam ſuperſtitionem ex familiariſſimo, ac pene ſolenni, qui apud illos paſſim obtinebàt, loquendi more, noniſi pro Chriſtianæ legis profeſſione ſignificatam fuiſſe conſtat: Mitto antiquos lapides apud Gruter. p. 238. & pag. 280. quorum alter Neroni, Diocletiano alter *ob novam*, ſeu *Chriſtianam ſuperſtitionem deletam, aut purgatam* dicati feruntur; nam haud temere ambos commentitios cenſere quiſque poterit: Res certè optimorum, qui inter Ethnicos floruere, ſcriptorum fide abundè conſtat; nam Tacitus l. XV. An. c. 44. Chriſtianiſmum *exitiabilem ſuperſtitionem* appellat; nec ſecus Sveton in Neron. c. XVI. Chriſtianos genus hominum *ſuperſtitionis novæ, & maleficæ* inſimulat; ac Plinius denique junior l. x. ep. 97. ad Trajanum de Chriſtianis ſcribens: *Nibil aliud* [inquit] *inveni, quam ſuperſtitionem pravam, & immodicam . . . . . neque enim civitates tantum, ſed vicos etiam, atque agros ſuperſtitionis iſtius contagio pervagata eſt*; Chriſtianos autem Judæorum nomine paſſim ab Ethnicis appellatos explorata res eſt, quam ex Dione in Domitiano, & Nerva, Lampridio in Alexandro, Rutilio Itiner. v. 395. Arriano in Epictet. l. 2. c. 9. fusè demonſtrant Card. Baron.

Sequitur nunc demum annus 203., quo Auguſtorum Severi, & Antonini reditus noſtro lapide memoratus, conſignandus videtur: Ita enim, præter alia, docet Inſcriptio Arcus Triumphalis Romæ extantis, ubi Severus cognomine Parthici, ac Trib. Pot. XI. Baſſianus vero M. Aurelii Antonini Auguſti nomine, ac Trib. Pot. VI., amboque ſimul *ob Remp. reſtitutam, Imperiumque Populi Romani propagatum* celebrantur: ex quo ſanè non modo ea confirmantur, quæ ſuperiùs de M. Aurelii Antonini nomine, Auguſtique titulo ab anno 197. Baſſiano delatis, ſtatuimus, quippe quia ex eo anno ſi illius Trib. Poteſtatem VI. numerare cœperis, ad ann. 203. mox devenies; verum etiam ex Trib. Pot. XI., quæ Severo tribuitur, quum a menſe Junii an. 193. ejus Imperii initium fuerit, ſub exitum ejuſdem anni 203. quo undecimus Imperii numerari jam cœperat, Arcum prædictum dedicatum inveniemus: Atque eo certè magnificentiſſimo, ac perpetuo Opere nonniſi poſt eorumdem Auguſtorum reditum, præſentibus jam Auguſtis ipſis S. P. Q. R. blandiri ſatagebat; Quid vero cauſſæ fuerit, ut etiam Beneventana Colonia perpetuo quoque monumento utriuſque *Profectionem*, ac *Reditum* conſignandum curaverit? Duplex ejus rei cauſſa in promptu eſt: Altera, quod tum proficiſcentes, tum redeuntes Auguſti hi Beneventum inviſerint; Ac proficiſcentes quidem Beneventi fuiſſe ſatis conſtat ex Spartiano, qui in Parthica expeditione Severum a Brunduſio in Syriam exercitum trajeciſſe memorat; quod & in reditu dicendum videtur, quem per Illyricum eveniſſe tradit Dio; unde Brunduſium peti, atque exinde Trajanâ viâ Beneventum attingi oportebat: Sed & altera potiſſimùm fuiſſe cauſſa videtur; nam eoſdem Auguſtos eo itinere Beneventum inſigni munificentia exornaſſe conſtat, reſtituto ſua pecunia ſuper Sabatum flumen Ponte, quem vetuſtate dilapſum invenerant: Ejus Pontis Inſcriptionem adhùc ſuperſtitem ſuperiore Diſſertatione, ubi de Via Trajana ſermonem habui, allatam, heic iterum exhibere ſupervacuum duxi; Notanda vero in illa omnino eſt Severi Trib. Pot. VI., quæ tamen Tribunitia Poteſtas eadem M. Aur. Antonino filio nullo adjecto anni numero tributa legitur; ut jam certum illud confirmemus ad an. 197. in quem Trib. Poteſtas Severi cum ejus Imperii annis incidebat, primam Tribunitiam M. Aur. Antonini filii Poteſtatem referendam eſſe, quam eo anno, cum M. Aur. Antonini nomine Auguſtique titulo, ut ſuperiùs diximus, adeptus fuit; Eo quoque anno ſtatutam a nobis Orientalem profectionem eadem temporis nota comprobat, nam eo certè itinere Pontem, quem vetuſtate dilapſum reperiſſent, iidem Auguſti ſua pecunia reſtituendum curarunt; quòd quum in maximum Beneventanæ Coloniæ decus, utilitatemque ceſſiſſet, nihil mirum, quod illa accepti beneficii memor, præter eum lapidem, quo Auguſtorum munificentiam ob reſtitutum Pontem teſtabatur, iis poſtea feliciter redeuntibus peculiare alterum grati obſequentiſque animi monumentum dedicandum curaverit.

Hactenus de Auguſtis, quorum in Beneventanam Urbem adventus manifeſtis Scriptorum teſtimoniis, certiſque aliis monumentis, compertus mihi fuit: Reliquos ſanè plures nonniſi conjecturâ aſſequi licebit; nam quum Auguſtorum ferme omnium, qui ad IV. uſque ſæculum Imperium rexere, ſolennes pene fuerint ad Orientalia bella profectiones, atque inde ad Urbem reditus, jam rectè conſequitur, frequenti illorum præſentiâ Beneventum gaudere conſueſſe: Singulos igitur Auguſtos recenſere, conjecturamque ipſam adductis veterum Scriptorum locis confirmare non tanti eſt, ut laborem hunc ſuſcipiendum mihi ducerem: Satius igitur mihi, nec lectori injucundum, ſi eos tantùm exequar, quorum Encomia inſcriptis lapidibus Beneventi adhùc extantibus continentur; nam, præterquamquod ex domeſticis teſtibus conjecturæ ipſi majus robur accedat, quandoquidem non leve illorum adventus argumentum ex lapidum dedicatione deduci videatur, lapides certè ipſi ad propoſitam Auguſtorum materiam, quam totam in hanc peculiarem Diſſertationem conjecimus, omnino pertinentes rem ipſam ſatis dignè conficient.

Prior igitur [ut quam hactenus tenuimus, temporum ſeriem ſervaſſe videamur] prodeat

lapis

ron. ad an. 94. num. 1. Huetius Demonſtr. Evang. Propoſ. 3, n. 22. & nuper V. C. P. Mamachius Orig. Chriſt. l. 1. ſ. 23. Spartiani auctoritatem, quæ mirè in noſtram rem, & tempus conſentit afferre heic ſatis erit; hæc enim de Baſſiano refert in illius vita: *Septennis puer, quum colluſorem ſuum puerum ob Judaicam Religionem gravius verberatum audiſſet, neque Patrem ſuum, neque Patrem pueri, vel auctorem verberum diu reſpexit*; ubi profecto vides Judaicam Religionem pro Chriſtiana profeſſione uſurpatam; facillimum autem id erat, ut Ethnici, qui Chriſtianos ex Judæorum tum regione, tum gente profectos tantum noverant, Judæorum nomine vocitarint: At ex Spartiani loco illud etiam obiter obſervabimus in Severi aula, [ut in Neronis teſtatur S. Paulus] Chriſtianorum miniſterium adhibitum, ac fortaſſe Baſſiani Nutrix Chriſtiana fuiſſe colligi poteſt tum ex puero illo, qui non modo *Colluſor*, ſed etiam Baſſiani collectaneus fuiſſe videtur, ex Tertulliano, qui in lib. ad Scapulam cap. 4. eundem Baſſianum *lacte Chriſtiano fuiſſe educatum* affirmat.

lapis Imp. Gallieno dedicatus, quem apud Gruterum pag. 274. num. 6. mutilum, locupletiorem sextâ lineâ aliquot literis, ex Autographo summa fide, diligentiaque descriptis modo exhibemus.

MAGNO ET INVICTO
GALLIENO
AVG. XI. COS. VI
DESIGNATO VII
PACIS R. . . . .
. . . .

Lapidem hunc an. æræ vulg. 265. dedicatum fuisse patet, qui medius fuit intersextum, ac septimum Imp. Gallieni Consulatum, nam quum is an. 264. sextum Consulatum cum Saturnino gessisset, nonnisi sequenti anno 265. designatus esse potuit ad eum Consulatum, quem *septimùm* cum Sabinillo an. 266. iniisse constat; & quidem in dictum annum 265. incidit ejus Imperii annus XI. nostro quoque lapide initio tertiæ lineæ memoratus. Quum igitur certam temporis notam ex lapide habeamus, tum quum Gallienus ipse, Valeriano Augusto Patre apud Persas captivo, majorem adhùc sceleſtiſſimis suis moribus Romano nomini, Imperioque infamiam fecisset, mirari quidem subit, an ridere, in ejus fœdiſſimam adulationem adeo effusos Beneventanos, ut paucis licet verbis, amplissimas laudes perpetuo monumento consignatas pessimo Principi largirentur: *Magnum* itaque primo loco appellarunt Gallienum, quod vix uni, & alteri, Alexandro nempe, ac Pompejo, ac nonnisi ex utriusque rerum egregiè gestarum singulari magnitudine olim partum cognomen; quin dum prænominis loco Gallieno concessum fuerit, in propriam veluti ejusdem appellationem cessurum videbatur: Res certè recenti exemplo non vacabat, nisi summum ex morum diversitate discrimen intercessisset: nam *Magni* prænomen Alexandro Severo Imperatori inter cæteras alias honoris acclamationes delatum (*a*) respuit optimus Princeps, quod paullo post pessimus alter gestiit obtinere: At magis ridebimus *Invicti* nomen Gallieno delatum, qui quum Patrem Augustum vilissimum Regis Persarum mancipium haberet, omnesque pene Romanas Provincias amisisset, in quibus quot Romanorum exercituum Duces, tot fere Tyranni Imperium invaserant, ipsaque Italia Barbararum Gentium incursionibus patuisset, se quoque in crudelitatis, libidinis, omniumque scelerum fœcem abjecerit: Pudet inter hæc numerare [ut cum Trebellio Pollione loquar], quæ sæpe Gallienus malo generis humano quasi per jocum dixerit: Nam quum ei nunciatum esset, Ægyptum descivisse, dixisse fertur: quid? sine Lino Ægyptio esse non possumus? Quum autem devastatam Asiam, & elementorum concursionibus, & Scytharum incursionibus comperisset, quid, inquit, sine Aphronitris esse non possumus? Perditâ Galliâ arrisisse, ac dixisse perhibetur: non sine trabeatis sagis tuta Resp. est? An igitur post hæc Gallienus *Invictus*? Sed stomachum magis movere videntur, quæ ex restitutis sextæ lineæ literis facile accipimus, ut nempe post ambitiosissimos *Magni*, & *Invicti* titulos, *Pacis* etiam *Restitutor* a Beneventanis audire meruit: At qua de caussa id demum factum fuerit, ut ad priores titulos postremus hic satis speciosus, ac summæ gloriæ plenus accesserit, facile conjectabimus, si ad Odenati Palmyrenorum Regis, cujus fide, & robore res Romanæ tum paulisper stare videbatur, victorias adversus Persas obtentas, rem ipsam deducamus: Tunc enim fuit (ut inquit Trebellius) *ut vincente Odenato Gallienus triumpharet*: certè ejusmodi Bellum post an. 264 ab Odenato susceptum Trebellius idem disertè commemorat, a quo etiam habemus paullo post Gallienum Athenis Romam petiisse: quo in itinere eidem Beneventum transeunti, Lapis iste, cujus tempus ad Persicas Victorias proximè accedit, a Beneventanis præsenti Principi blandiri cupientibus dedicatus videri potest.

Sed

[*a*] Senatus, quod *Magni* prænomen spectat, acclamationes Imp. Alexandro factas, satis pulcras audire libet ex Lampridio, nam quum is Antonini nomen onerosum, quod eadem, quæ Antoninus egregiè gessisset, tacite moneret, repudiasset, tunc Senatus: *Si Antonini nomen repudiasti, Magni prænomen suscipe: Magne Alexander Dii te servent, & quum sæpius dicerent: Alexander Augustus ait: Facilius fuit P. C. ut Antoninorum nomen acciperem; aliquid enim vel affinitati deferrem, vel consortio nominis imperialis: Magni vero nomen cur accipitur? Quid enim jam magnum feci? Quum id Alexander post magna gesta, Pompejus vero post magnos triumphos acceperit: Quiescite igitur venerandi Patres, & vos magnifici unum me de vobis censete potiùs, quam Magni nomen ingerite . . . . . Multo clarior visus est alienis nomin ibus non receptis, quam si recepisset.*

Sed ex infamibus regnantis Idololatriæ fæculis, ad feliciora tempora gradus esto, quum tandem Christianus Orbis Christianos Principes habere cœpit; lætandumque profecto Beneventanis erit, qui quale tum apud majores suos fuerit erga Helenam Augustam Imp. Constantini Matrem veneratio, superstite monumento hodiedum ostentare possint: Lapis Helenæ dedicatus sic se habet:

HELENAE AVGVSTAE
GENETRICI D. N. CONSTANTINI MAX
VICTORIS ET TRIVMPHATORIS SEMPER AVG
ELPISTICVS V. P. P. P. RERVM PRIVATAR
PIETATI EORVM
SEMPER DICATISSIMVS

Viventis Helenæ Pietatem, quæ ei mortuæ publicum Sanctitatis cultum ritè in Ecclesia comparavit, non solum hoc lapide commendatam habemus, verum etiam (quod mihi opportunè observandum modo erit) novum ex ea argumentum videtur suppetere, ut omnino justas ipsius Helenæ cum Imp. Constantio nuptias vindicemus: Fuere namque ex veteribus, qui hanc notam Imp. Constantino inferrent, ut Constantius Pater ex Helena quidem, sed non ex legitimo matrimonio sibi junctâ susceperit: Ac prior quidem Zosimus lib. 1. Constantinum tradit, *natum ex consuetudine mulieris, quæ mater familias non esset, nec in manum Imp. Constantio legitimè convenisset*; & mox quum eundem Constantinum Cæsaris dignitate auctum commemorat, iniquissimo id animo Maxentium Maximiani Herculii filium tulisse ait, quod sibi Imperatoris filio is demum anteferri videretur, qui *muliere non matrona genitus esset*: at si Zosimi dumtaxat testimonio res ipsa constaret, facile hominis Ethnici, ac Constantino manifestè infensi suspecta fides haberi posset; sunt tamen, qui in eadem re tradenda consentiunt, Viri gravissimi, qui Doctrina, ac Sanctitate Christianam Religionem, antiquitatemque magnopere illustrarunt; nam præter Chronicon Alexandrinum, & Græcum Eusebii, quod Scaliger edidit, testatam rem in suis quoque Chronicis faciunt S. Hieronymus, S. Prosper, & Beda; ac longam demum ejus rei narrationem instituit Nicephorus (*a*), vulgatumque id S. Ambrosii ævo fuisse discimus ex illius verbis (*b*). *Stabulariam* [inquit] *hanc primo fuisse asserunt, sic Constantio cognitam*. Sed contrà, magni nominis Scriptores, indubiæque fidei monumenta æque adsunt, itaut jamdiù controvesiam, adhæserit ne concubina Constantio, an legitima uxor fuerit Helena, meminit Zonaras (*c*), qui tamen utramque sententiam indicasse contentus, neutri calculum suum addidit: Rem tamen ita transigendam putat Card. Baronius (*d*), ut scilicet, quum inter Magistratus militiæ, ac Fœminas ejusdem Provinciæ legibus Romanorum (*e*) irritæ essent nuptiæ, quæ tamen iisdem legibus (*f*) justæ efficiebantur, si post depositum officium, in eadem voluntate conjuges perseverassent, Constantius quidem nondum Imperium adeptus, dum in Provincia ageret, acceptam ibi Helenam tum demum legitimam conjugem habere potuerit, quum post Provinciam administratam vetus inter eos conjugium ratum permanserit; quæ fortasse res opinioni illi occasionem præstitit, ut Helenam Constantii concubinam plerique affirmarint; ita quidem Baronius, qui satis commode litem dirempsisse videri potest, haud omnem tamen maculam ab ipsa Helena, filioque Constantino detersisse; quum enim eâdem Romanorum lege caveretur, ex nuptiis post depositum officium ratis habitis *liberos* postea natos legitimos esse, quis illud certò sciet, ut post nuptias ritè celebratas, tunc demum Constantinus filius susceptus sit? an vero post diuturnam Constantii, Helenæque consuetudinem, Constantini nativitas legitimi connubii tempora expectare debuisset? Quin potiùs certum illud videri potest, statim ac Constantius consuetudinem cum Helena inierit, Constantinum filium susceptum, qui an. 306, quo Imperium auspicatus fuit, annum trigesimum secundum circiter ætatis agebat; quo fit, ut injustis ipse nuptiis natus, licet hæ justæ efficerentur, haud tamen legitimus ipse filius potuerit evadere, ut inferius dicam; Sed & acuta quidem ex allatis Romanorum legibus Baronii observatio, qua dissidentes sententias conciliare conatur, haud tamen iis temporibus omnino congruens; quid enim? Jamdiù eæ leges, eò magis si de Viris Principibus agatur, inanes ea ætate, atque obsoletæ; nam si eæ valuissent, vix

[*a*] Histor. l.7. c.18. [*b*] De Diversis Concione 3. [*c*] Annal. tom. 3. in Constantin. [*d*] Ad an. 306. §. 19. [*e*] L. 63. D. De Rit. nupt. [*f*.] L. 65. D. eod. tit.

vix ullus Imperator ex juſtis nuptiis natus dicendus eſſet; ſcimus enim, (ut alios plures prætercam) Titum, & Domitianum Domitilla matre libertinæ conditionis muliere, ac Veſpaſiani conjuge genitos, Severum ex conjuge Julia Syra muliere Getam, atque (ut alii malunt) Baſſianum etiam ſuſcepiſſe; Syram quoque mulierem Eutropiam Maximiano Maxentium, Fauſtamque Conſtantini conjugem peperiſſe; quibus omnibus nemo nuptias, quas privati in ſuis Provinciis inierint, injuſtas, eorumque filiis natalium notam objecerit; erit igitur undequaque res certa, non modo non concubinam, ſed initio ipſo legitimam Conſtantii uxorem Helenam fuiſſe, quod facili negotio probari videtur.

Præſtat autem primùm rationis vi adverſam, quam modo recenſuimus, ſententiæ fidem tantiſper exagitare, quæ, ſi accuratiùs rem perpendamus, nonniſi ſolius Zoſimi auctoritate innixa comperietur: Hic enim ſynchronus dumtaxat Scriptor ejus rei meminit, quam proinde ex ſuo in Conſtantinum odio comminiſci debuit; ſanè quum exciſum, deletumque a Conſtantino Idolorum cultum, Chriſtianamque Religionem propagari iniquiùs tuliſſet, ut aliis paſſim multis calumnioſè oblatratis, ita & juſtorum natalium defectu Chriſtiano Principi invidiam ubique conflare ſategit: Res autem ab illuſtri viro literis ſemel mandata, ab aliis etiam, qui Idololatriæ tum ſtuderent, libenter recepta, ac pervulgata, omnium ferè ſermone, opinioneque confirmari cœpit; Facile itaque fuit Ambroſio, qui ſub exitum ejuſdem ſæculi floruit, pervagatam rei famam accipere, ac quod *alii aſſererent*, non quod certis ipſe monumentis didiciſſet, in ſua ſcripta referre; poſt quem nil mirum de Hieronymo, qui commentum illud pro vero habens Proſpero, Caſſiodoro, atque Bedæ, qui illum ſequuti ſunt, eumdem omnibus errorem adoptandi occaſionem dedit.

Majus profecto robur huic rationi accedet, ſi contrarias, quæ Zoſimus impudentiſſimi mendacii redarguant, auctoritates jam demum in medium afferamus. Primùm itaque apud omnes veteres convenit, nonniſi uxorem Imp. Conſtantii fuiſſe Helenam, cui ſolam natalium obſcuritatem tribuit Eutropius (a), qui Conſtantinum *ex obſcuriori matrimonio* Conſtantio natum tradit, atque ipſe idem paullo ante jam dixerat, Conſtantium, ut Theodoram Maximiani Herculei Privignam acciperet, *uxorem, quam habebat, repudiare compulſum*: Haud ſecus uterque Aurelius Victor, *diremptis prioribus conjugiis*, aut *abjecta uxore priori*, ſecundas cum Theodora nuptias Conſtantium iniiſſe affirmant; *Uxoris* autem, *Matrimonii*, *Conjugiique* uſurpata nomina, juſtas omnino nuptias manifeſtè ſatis declarant. Nullam autem præter unam Helenam, priorem ipſam Conſtantii uxorem fuiſſe ex eo certum videri poteſt, quod nemo veterum alterius, quàm Helenæ uxoris Conſtantii meminiſſe inveniatur; imo & antiquum lapidem habemus apud Grut. pag. 1086. 2. ubi Helena Imp. Conſtantii conjux inſcripta legitur, quem inferius afferemus.

Sed & manifeſtam rem facit incertus ille, at certè ſynchronus Conſtantini Panegyriſta (b), qui Conſtantinum Paternæ continentiæ exempla ſequutum his laudibus alloquitur: *Neque enim* (inquit) *forma tantum in te Patris, ſed etiam Continentia . . . . . ſeſe præſentant; quo enim magis continentiam Patris æquare potuiſti, quum quod te ab ipſo fine pueritiæ illico matrimonii legibus tradidiſti, ut primo ingreſſu adoleſcentiæ formares animum maritalem, nihil de vagis cupiditatibus, nihil de conceſſis ætati voluptatibus in hoc ſacrum pectus admitteres*: Neque ſecus Conſtantini Panegyriſta alter Eumenius (c), qui ad eundem verba faciens, *Non fortuita* (inquit) *hominum conſenſio, repentinus aliquis favoris eventus te Principem fecit; Imperium naſcendo meruiſti*: & ex intervallo: *Sacrum iſtud Palatium non candidatus Imperii, ſed deſignatus intraſti, confeſtimque te illi Paterni Lares ſucceſſorem videre legitimum, neque enim erat dubium, quin ei competeret hæreditas, quem primum Imperatori filium fata tribuiſſent*. Atque hæc quidem Panegyriſta uterque, quos Conſtantini plus æquo, non autem plus vero, aut de re ſupervacua laudandi ſtudio abreptos ſuſpicari poſſumus; quum enim tanti res haud fuerit, ut ſi ſilentio prætermitteretur, in uberrima majorum laudum ſegete quæ aliunde ſuppetebat, nihil deſiderandum reliquiſſet, quis unquam ſibi perſuaſerit, ſcienti Conſtantino, ſcientibus omnibus, qui audientes adſtarent, ſuam illos adulationem manifeſto mendacio obtruſiſſe, quod facti potius memoriam excitare, quàm oblivionem inferre videbatur; Quum igitur alter Conſtantinum legitima natalium ſucceſſione Imperatorem deprædicet, alter vero conjugalem Conſtantii continentiam Conſtantino filio præcipuo fuiſſe exemplo affirmet, ut is ab ipſo pueritiæ fine matrimonii legibus ſe ſubjecerit, nihil profecto ea re certius haberi poteſt, ut non modo Conſtantinum ex juſtis nuptiis ortum, verum etiam Helenam, nunquam antea, quam quum eaſdem iniiſſet nuptias, Conſtantio fuiſſe cognitam.

Accedit

[a] Lib. x. [b] Inter Panegyr. Veter. Pan. v. c. iv. [c] Inter Vet. Paneg. ix. c. 3. & 4.

Accedit demum, (quod fortasse Viris eruditis in hanc rem observatum nondum fuit) celebris illa ejusdem Imp. Constantini constitutio (a), quam Fl. Pompilio Nepotiano, & Facundo Coss. idest a. Ær. Chr. 336. Kal. Aug. Carthaginem misit ad Gregorium Præfectum Prætorio: Præstat priora ejusdem constitutionis verba heic recitare: *Senatores, seu Præfectos, seu quos in Civitatibus Duumviralitas, vel Sacerdotii, idest Phæniciarchiæ, vel Syriciarchiæ ornamenta condecorant, placet maculam subire infamiæ, & alienos a Romanis legibus fieri, si ex ancillis, vel ancillæ filia, libertis, vel libertæ filia, vel scænicis, vel scænicæ filia, vel tabernaria, vel tabernariæ filia, vel humili, vel abjecta persona, vel lenonis, aut arenarii filia, vel quæ mercimoniis publicè præfuit, susceptos filios in numero legitimorum habere voluerit, aut proprio judicio, aut nostri prærogativa rescripti; itaut quicquid talibus liberis Pater donaverit* [*seu illos legitimos, seu naturales dixerit*] *totum retractum legitimæ soboli reddatur . . . . . sed & si uxori tali quodcumque datum quolibet genere fuerit, vel emtione collatum, etiam hoc retractum reddi præcipimus*: Et quidem, si verum unquam illud fuisset, Constantinum ex Constantii Patris concubina susceptum, debuitne is tùm Patris, tùm Matris damnasse memoriam, eosque perpetuâ notasse infamiâ, seque demum proprio ore, lataque publica lege indignum, atque illegitimum Imperii hæredem, ac successorem profiteri? Haud certè id ausus olim Galerius fuerat Constantino, quem Diocletianus Cæsarem designabat, objicere (b), neque id sanè Galerius prætermisisset, justam, ac præcipuam Constantini ab spe Imperii dejiciendi caussam nactus, quam solennes Romanorum leges a paterna successione arcere videbantur. Sed quod Constantini Constitutionem attinet, quam admodum severam, ipsâque celeberrimâ lege Papia Poppea ab Augusto primùm de hac re lata asperiorem fuisse patet (c), vides jam, primò Constantinum id velle, ut Constantius Pater *notam subiverit infamiæ*, nec tantum Imperio, quod egregiè pro temporum conditione administraverat, pindignus post mortem judicaretur, verum etiam *alienus a Romanis legibus* fuisse, idest Civitatem Romanam ipsam amisisse putaretur; Habes etiam asperrimam Filii adversus Matrem sententiam, cujus (si stabularia fuerit) conditionem jam prodens, subsecutas etiam cum Constantio nuptias irritas sancire videtur: Severior autem quàm in suos Genitores, ipse demum in sese fuerit Constantinus, qui vel in Concubinatu, vel ex justis Nuptiis dein subsecutis ex eadem Helena natus, seipsum paterna successione spoliasse videtur, vel saltem contra publicas leges, quæ etiam ante suum ævum obtinebant, in paterni Imperii jura irrepsisse, quæ legitimis Constantii filiis ex secunda conjuge Theodora ritè susceptis deberentur. An igitur, dum legem hanc tulerit Constantinus, horum omnium, quæ in ea continentur, expertem fuisse non dicemus?

At, inquies, dum is extremis sui Imperii, vitæque annis Religioni Christianæ studiosiùs se addixisset, pluris certè ejusdem religionis dogmata, quibus has consuetudines, quæ vulgò licitæ habebantur, damnari noverat, quàm suorum Genitorum, qui jamdiù decesserant, famam fecisse debuit; neque vero sibi injustam Imperii possessionem exprobabat, cujus regimen non tam paterna successione, quàm Tyrannis extinctis, populorum, militumque consensu, ac suis deinde virtutibus sibi legitime comparavit: Verisimilia hæc quidem, sed quod rem attinet, nihil de Christiana Religione in hac lege ferenda Constantinum cogitasse mihi certum fit, cujus non solum vel minimam mentionem haud injecit, sed quod magis est, aliqua habet, quæ ab Christiano Principe abhorrent, nam Phæniciarchas, & Syriciarchas, quos a vilis conditionis fœminarum nuptiis cohibet, non probare modo, sed etiam, ne a Sacerdotii, quibus decorarentur ornamentis deciderent, sollicitudinem ostendit; hos autem Deorum cultum in iis Provinciis præcipuè curasse constat tum ex Apostatæ Juliani ep. 18., qua eis ejusmodi potestas restituta fuit, tum ex Justiniani Novell. 89. c. 15., qui hanc Constantini legem, quam *non utendo peremptam affirmat*, tum ex aliis, tum præsertim ex eo capite, quod Gentilium superstitiones fovisse quodammodo videretur, *perimendam omnino* declaravit: Quæcumque igitur condendæ legis fuerint rationes aliæ (nam de servandis Christianæ Religionis dogmatis nullam prorsus adfuisse probatum est), non tanti eæ fuissent, ut quicquid ea lege con-

[a] Habes in l. 1. Cod. De Naturalib. liberis.

[b] Non natalium defectum, quod promptum sibi fuerit, Galerius Constantino objecit, ut legere est apud Lactant. de Mort. Persecut. cap. 18.; quum enim Diocletianus ob egregias animi dotes, virtutesque Imperio dignas Constantinum, ut Cæsar designaretur, Galerio commendaret, nihil aliud reposuit Galerius: *Id fiet, ut ego non possim facere quæ velim? Eos igitur oportet Cæsares nuncupari, qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil faciant nisi meo jussu, ac mox Constantino neglecto Severum, & Dajam Cæsares nuncuparit.*

[c] Hanc Constantini Constitutionem luculentis observationibus uberrime illustrat doctissimus Heinecc. in Comment. ad l. Iul. & Pap. Popp. l. 2. c. 2.

contineretur, ſibi exprobari Conſtantinus pateretur, ſi ex illicitis Parentum complexibus ipſe natus, vel etiam ex damnatis cum *Stabularia* nuptiis ſuſceptus fuiſſet.

Atque ex his quidem de Ambroſii, atque Eutropii fide jam dubitare fas eſſet, quorum alter, quod ab aliis *aſſereretur* ſequutus, *ſtabulariam* Helenam, alter vero *ex obſcuriore matrimonio* Conſtantinum ortum refert (a): ſatis tamen nobis erit antiquorùm lapidum auctoritate rem, de qua tandiù agimus, confeciſſe: & ſanè præter noſtrum lapidem ubi Conſtantini Genitrix Helena appellatur, cui etiam concordant bini alii lapides apud Grut. pag. 284. num. 1. & 2. in quibus *Mater Conſtantini Aug. & Avia Conſtantini, & ConſtantI Beatiſſimorum Principum* æquè dicitur; adeſt etiam Neapolitanus lapis apud eumdem Gruter. p. 1086. n. 2. in hæc verba:

PIISSIMAE ET CLEMENTISSIMAE DOMINAE
DOMINAE NOSTRAE AVGVSTAE
HELENAE MATRI
DOMINI NOSTRI VICTORIS
SEMPER AVG. CONSTAN
TINI ET AVIAE
DOMINORVM NOSTRORVM
CAESARVM BEATORVM
VXORI DIVI CONSTANTII
ORDO NEAPOLITANORVM
ET POPVLVS.

Hinc jam certum, verumque illud pronunciare demum fas erit, Helenam Auguſtam, tot luculentis Scriptorum teſtimoniis, publiciſque monumentis Conſtanti i Uxorem celebratam, nunquam niſi legitimi connubii jure Conſtantio ipſi adhæſiſſe.

Atque utinam propagatâ jam demum per univerſum Orbem nedum Conſtantini filii, verum etiam religioſiſſimæ Matris operâ, atque ſtudio Chriſtiana Religione, quum noſtrorum lapidum Auguſtis dicatorum commentationes tam lætè, feliciterque ab ipſa Helena auſpicati ſimus, haud ſtatim in improbos Principes denuò inciderimus, quibus Beneventani marmoreis monumentis blandiri ſtuduerunt: Sequitur enim teterrimum illud monſtrum, Chriſtianæ Religionis olim Alumnus, funeſtiſſima deinde fax Julianus, cujus nomen hoc lapide celebratur.

FL. CLAVDIO
IVLIANO NOB
AC BEATISSIMO
CAESARI
CVRANTE TOCIO
MAXIMO V. C. CVR.
REIP. BENEVENTI

Cæſaris

[a] Helenæ genus ab uno ex Britanniæ Regulis, Goel nomine, repetit Baronius [d. an. 306 §. 21.], apud quem quum Conſtantius militiæ Dux divertiſſet, comperiſſetque Helenam illius nobilis Hoſpitis filiam pulchritudine eximiam, ita ejus amore captus eſt, ut conjugem ſibi deſponderit: obſcurum autem [inquit eruditione, & dignitate Emus Scriptor] exiſtimatum eſt hujuſmodi conjugium, quod cum externa, barbara, & non Romana fœmina contractum eſſet a tanto viro, ab ipſo ſcilicet nepote Imp. Claudii, & Rom. Exercitus in Britannia Duce; ſed & obſcurius ſane redditum, quum creatus eſt Imperator, & una cum Imperio Theodoram accepit uxorem: Quum igitur, ut accidit iis, qui temporibus, & felicioribus rebus inſerviunt, in poſteriorem Conjugem, eandemque Auguſtam omnes converterent oculos, vilis admodum, & abjecta viſa eſt illa prior, quæ juſſu Herculei Imp. repudiata fuiſſet, ac proinde contemptus gratia *Stabularia* nominata: At de Helenæ genere, quæ tradit Baronius, levi prorſus conjectura nituntur, neque nos de ea re ſollicitiores ipſa Helena facit, quæ Chriſtiana Pietate, ceteriſque egregiis virtutibus adeo illuſtrem ſe probavit, ut maximos honores perpetuis monumentis conſignatos (quod Theodoræ defuit) vivens promerita, venerandam ſui Nominis memoriam adhùc ſibi apud Poſteritatem omnem vindicavit.

Cæſaris dumtaxat dignitate inſignem Julianum in hoc lapide habemus, ut etiam *Nobiliſſimi, ac Fortiſſimi Cæſaris* titulo commendatum legimus in Romano lapide apud Gruter. pag. 284. n.8., ut proinde non dum ipſi Auguſto, ſed, vivente adhùc Conſtantio, Cæſari declarato dicatos hoſce lapides intelligamus. De collata Juliano a Conſtantio Cæſaris dignitate, hæc habet Ammianus l. xv.: *Conſtantium vero exagitabant aſſidui nuntii deploratas jam Gallias indicantes, nullo renitente, ad internecionem barbaris vaſtantibus univerſa..... reperit tandem conſilium rectum, & Julianum Patruelem fratrem, haud ita dudum ab Achaja contractum accitu, etiam tum Palliatum, in ſocietatem Imperii adſciſcere cogitabat..... moxque indutum Avita Purpura Julianum, & Cæſarem cum Exercitus gaudio declaratum his adloquitur contractiore vultu ſubmœſtum &c.* Marcellini verba recitaſſe opus fuit, ut nedum lapidum fidem, qui Juliano dumtaxat Cæſari inſcripti ſunt, comprobatam haberemus, ſed ut cauſſa etiam veriſimilis pateat, cur perpetuo eo honoris monumento Julianum Beneventani exornaverint; ex Achaja enim [nam Athenis eo tempore Julianus cum SS. Baſilio, & Gregorio Nazianzeno divinis, humaniſque literis operam dabat, eam tamen indolem præferens, ut de ipſo Nazianzenus, qualis futurus eſſet vere divinarit, *terribile nempe monſtrum Romano in Imperio ali*] accitus, quum Mediolanum, ubi Conſtantius conſidebat, contenderet, nonniſi trajecto mari, Trajanâ Viâ rectâ Beneventum, indeque reliquum iter confeciſſe debuit; *Palliatum* Juvenem Philoſophicos mores, diſciplinaſque oſtentantem videre tum Beneventani, ac in ſpem Imperii jam tum ſublatum honoribus affeciſſe debuerunt; at mox Philoſophico Pallio in Purpuram commutato [quod Novembri menſe anno 355. eveniſſe conſtat] jam Cæſarem declaratum, ut amplius ejus gratiam promererentur, marmoreo monumento celebrandum curarunt.

Sed & adepto demum Imperium Juliano obſervantiores adhùc Beneventani ſeſe probare conati ſunt, erectâ illi Columnâ, cui hæc inſcriptio inſculpta legitur:

D. N. FL.
CLAVDIO
IVLIANO AVG
PIO FELICI INVIC
TO BONO REIP
. . . .
. . . .

Facile autem inſcriptio hæc ſuppleri poteſt in duabus lineis detritis, ubi habebatur:

NATO ORDO ET
POPVLVS BENEVEN

Familiaris enim tum formula illa evaſerat, qua Principes ſummæ laudis, ac aſſentationis cauſsâ *Bono Reip. nati* eſſe dicerentur; id quod præter noſtrum lapidem omnes, quotquot hactenus prodiere, Juliano dicati lapides demonſtrant apud Gruter. pag. 284. num. 8. & pag. 285. num. 1. 2. & 3.: non ſola tamen aſſentatio hujuſmodi honoris titulum Juliano peperit; nam ſi ea tempora ſpectemus, quibus nondum Idololatriæ radices evulſæ erant, nil mirum, illis, Juliani operâ, longe lateque germinantibus, a populis Idololatris ob reſtitutum, quem vehementiùs exoptarent, Deorum cultum, aliaſque egregias Principis dotes, quarum ſpeciem Julianus præferebat, ejuſmodi ipſum laude affeciſſe, qua *Reip. Bono natum* affirmarent: optandum verò fuerit, qualicumque hac excuſatione Majores noſtros non indigere, quibus tamen ejus criminis macula jamdiù deterſa videri poteſt, nam & illud hodie laudi verti debet, quod ſoli a decem uſque ſæculis S. Mercurii Martyris, a quo divinitùs impius Julianus interemptus fuit, dies feſtos bis in anno agant, tum Natalis, tum Translationis (*a*) ejus corporis, Patronumque Urbis, ac Provinciæ univerſæ ſumma veneratione agnoſcant, & colant.

[*a*] De Translatione corporis S. Mercurii Martyris ex Heremperto, Leone Hoſtienſi, & veteri Cod. MS. Bibliot. Ben. agit Vipera in Catal. Ben. SS. die 26. Auguſti, & 25. Novemb.: Conſtantium, ſeu Conſtantinum Imp. Longobardis Beneventanorum Principibus bellum, obſidionemque facturum an. 663. ſecum e Græcia S. Militis Corpus, veluti ſui exercitus tutelam, in Italiam detuliſſe conſtat, ſed re infeliciter geſta, ob fugam, quam capere compulſus fuit, de reducendo ſecum Corpore nulla fuit cogitatio, quod tandem ex Urbe Quintodecimi, ubi ſervabatur, Arechis Principis operâ an. 778. Beneventum translatum fuit.

Nec vero illud affirmare dubitavimus, S. Mercurium militem, ac martyrem [qui in Decii perſecutione paſſus fuerat] illatæ Juliano necis auctorem fuiſſe: ita quidem ex Helladio S. Baſilii diſcipulo, qui de Præceptoris ſui geſtis commentarios exaravit, S. Jo. Damaſcenus egregiè teſtatur (*a*), cui etiam paucis immutatis optime conſentit Auctor Chronici Alexandrini (*b*), probantque antiquiſſimi MS. Codices noſtræ Bibliothecæ, pictæque vetuſtiſſimæ tabulæ adhùc ſervatæ in Eccleſia S.Sophiæ, quam ſæc.VIII. Princeps Arechis, qui illùc S.Martyris Corpus cum aliis Sanctorum lypſanis tranſtulit, regiâ magnificentiâ ædificandam curavit: ejus etiam rei antiquam picturam ſæculi IX. extantem refert Cangius (*c*) in Codice MS. operum S. Gregorii Nazianzeni, Baſilio Macedone imperante, exarato, in Bibliotheca Regia, ubi depictus eſt Julianus ad terram proſtratus, Equite cum lancea inſtante, ſupra cujus caput inſcriptum: ΑΓΙΟC ΜΕΡΚΟΡΙΟC.

Non me latet, de genere mortis, quo Julianus periit, varias omnino fuiſſe ſententias, ut obſervavit Gothofredus (*d*); invenio quoque Glicam (*e*), qui Helladium, ac Damaſcenum neſciens, utriuſque narrationem refellit, quam in libro de S. Baſilii miraculis, qui ſub Amphilochii nomine circumferebatur, congeſtam perlegit. Fuit etiam noſtro ævo ὁ κριτικωτατος (*f*), qui Damaſceni ex Helladii opere, quod ad nos non pervenit, narrationem fabulæ loco habendam cenſens, Chronicon quoque Alexandrinum falſitatis redarguit, quod in nocturna S. Baſilii viſione Juliani necem a S. Mercurio patratam contigiſſe ſtatuat, quum de die telum Juliani corpori infixum Scriptores omnes conſentiant: At in temperatioris critices hoc eſſe judicium nemo non videt; quum enim ex eo vulnere, quod interdiù Julianus acceperat, nonniſi quintâ noctis horâ, quæ diem 27. Junii præceſſit, ipſe obierit, ut oculatus teſtis Ammianus habet, nihil magis veritati conſentaneum erit, quàm ut ea res, quæ aliquo temporis intervallo geſta erat, dum Cælitus noſci debuiſſet, eâ noctis horâ compræhenſa ſit tota, quâ tandem ob Juliani mortem perfecta fuit.

Hinc ſi æquioris critices legibus res iſthæc tranſigatur, licet ſit aliquid, quod de ejus fide dubitationem ingerat [quid enim in univerſa ferè antiquitate eſt, cujus recepta fides difficultate omni careat?], plura tamen ſunt, quæ ejus veritatem nobis aſtruant: Primum itaque apud omnes conſtat, incerta omnino manu Julianum periiſſe: *Incertum* [inquit Ammianus] *ſubita equeſtris haſta, cute brachii ejus perſtricta, coſtis perfoſſis hæſit in ima jecoris fibra*: Libanius item Sophiſta, qui Julianum extinctum luculenta oratione laudavit (*g*), illud quoque memoriæ prodidit, ingentia a Perſarum Rege per præconem oblata præmia Juliani percuſſori, neminem tamen, qui vel facinus jactarit, comparuiſſe: *Nam jaculum* [ſic ipſe Glicas] *trajectum conſtat, auctore facti prorſus incognito*: Ad hæc, mira multa Juliani obitum inſignem effecere: nam (ut prætoream, quæ Juli ano ipſi, præcedenti nocte, triſtia contigiſſe refert Ammianus (*h*), peculiarem Dei providentiam in Juliani morte enituiſſe ſatis manifeſte declarant, tum Athanaſii vaticinia Julianum *Nubeculæ* inani tonitruo perſtrepenti, quàm citiſſimè diſſolvendæ comparantis, tum fatidica illa Alexandrini Pædagogi ſententia, qui, quid Faber (qualem Chriſtum Julianus vocitabat) ageret, interrogatus, *jam parare loculum* Juliano reſpondit: Ipſa autem Juliani mors eodem ferme, quo contigit, temporis momento pluribus Sanctis viris fuit cognita, nimirum SS. Juliano, Sabbæ, Dydimo, aliiſque, quos Theodoretus (*i*) ac Sozomenus

[*a*] S. Jo. Damaſc. De Imagin. or. 1. *Quod autem Imaginum inſtitutio non nova, ſed priſca ſit, & apud Sanctos, & eximios Patres nota, & uſitata, diſce ex his, quæ in vita S. Baſilii ab Helladio ejus diſcipulo, in Pontificatuque ſucceſſore conſcripta ſunt. Pius enim Vir (ut ipſe narrat) Dominæ noſtræ adſtabat Imagini, in qua Mercurii etiam celebris Martyris figura deſcripta erat, adſtabat autem ſupplicans, ut impius Julianus Apoſtata tolleretur: ex qua quidem Imagine didicit quid eſſet eventurum: Vidit enim Martyrem ad exiguum tempus obſcurum, non multo autem poſt haſtam cruentam tenentem*: Chronicon vero Alexandrinum eidem S. Baſilio refert noctu pro Eccleſiæ pace contra Julianum oranti Cælos patuiſſe, ibique Chriſtum ſpectandum ſe præbuiſſe, qui S. Mercurio adſtanti Julianum Chriſtianorum hoſtem interficiendum mandavit, hinc S. Mercurium ſtatim abſceſſiſſe, qui paullo poſt reverſus ſe imperata feciſſe affirmavit.

[*b*] Pag. 692. & 694. edit. Monachii 1615.

[*c*] De Famil. Aug. Bizant. pag. 51.

[*d*] Diſſert. in l. 7. Philoſtorgii cap. 15.

[*e*] Part. 4. Annal.

[*f*] Tillemont. in Julian. art. 27. & not. x.

[*g*] Ap. Nicephor. l. 3. c. 34.

[*h*] Vidit ſqualidiùs, ut confeſſus eſt proximis, ſpeciem illam Genii Publici, qua quum ad Auguſtum ſurgeret culmen conſpexit in Galliis velata cum cornucopia per aulea triſtius diſcedentem, & quanquam ad momentum hæſit ſtupore defixus, omni tamen ſuperior metu ventura decretis cæleſtibus commendabat, relictoque humi ſtrato cubili, adulta jam excitus nocte, numinibus per ſacra depulſoria ſupplicans, flagrantiſſimam facem cadenti ſimilem viſam, aeris parte ſulcata evanuiſſe exiſtimavit, horroreque perfuſus eſt.

[*i*] Lib. 3. c. 19.

menus (a) recensent; quid? quod quæ de Juliani nece ab ipsis Ethnicis, domesticisque Scriptoribus traduntur, rem, quam quærimus, prope indigetant; nam Ammianus, ut jam dictum fuit, ab equestri, sed incerto viro, Julianum perfossum memorat, Callistus vero (inquit Socrates (b)) *Satelles Imperatoris, qui ejus res gestas carmine heroico conscribit, bellumque id temporis confectum narrat, illum a Dæmone transfixum interiisse commemorat*: Quæ quidem omnia, *incerta* nimirum *manus*, *manifesta numinis vis*, rei fama apud Ethnicos pervagata [quorum alter Scriptor equestrem virum [ut S. Mercurium albo equo insidentem vetustissimæ Icones referunt (c)], alter vero Dæmonem illatæ Juliano necis auctorem fecere] nonne Damasceni, aut si mavis, Chronographi Alexandrini, qui rem uti vere se habuerit, memoriæ mandarunt, narrationi summam fidem conciliare debebunt? Certe ex Eutychiano Chronographo domo Cappadoce, qui in exercitu Juliani Vicarium Cohortis Primoarmeniorum egit, probatam rem habuit Jo. Malela a Pagio relatus, ex vita vero Beati Basilii (Helladiine, an Amphilochii non dicit) exploratam omnino habuit, in suumque Chronicon retulit Otto Frisingensis (d).

Illud igitur reliquum dumtaxat erit, ut ex hac Juliani nece, uti vere evenisse jam probavimus, præsentissimum Ecclesiæ Catholicæ adesse Numen fateantur omnes; vulneri etiam Juliano divinitus illato vocem suam inesse agnoscant, quâ assidue clamitet: *Nunc Reges intelligite, erudimini qui judicatis terram (e): Dei nimirum fideles ministros esse debere, per quem ipsi regnent, ne is subditorum injurias ulturus, eum se probet, qui aufert spiritum Principum, terribilis apud Reges Terræ (f)*: Perpetua demum, veraxque Principum laus illa censenda erit, quam non præsentium adulatio expresserit, sed Religio, ac res egregiè gestæ sua sponte pepererint: maneant enim licet pessimorum Principum elogia marmoreis consignata monumentis, æquum tamen, ut olim præsentium, posteritatis quoque de iis judicium erit; itaut superatis temporis injuriis, nihil aliud præstent, quàm illorum memoriam posterorum voce damnari.

[a] Sozomen. l 6. c. 2. [b] Lib. 3. cap 18.

[c] Ortum id ex Sozomeni historia, qui d. lib. 6. cap 2. Didymi de Juliani nece visionem ita narrat: *eodem die Didymus vir* Ecclesiasticus, & divinæ sapientiæ, ac pietatis studiosissimus. Alexandriæ ætatem degens supra modum dolebat....... qui quum ob hanc caussam animo adeò sollicito, ac mæsto esset, uti sequenti nocte nihil comederet, forte in solio assidens somno oppressus est, ac velut extra se positus, videbatur sibi videre *equos albos in aere cursare*, & qui in eis vehebantur, eos ita prædicare: *Nunciate Didymo, hodie Julianum hac ipsa hora interfectum esse*.

[d] L. 4. c. x. edit. Urstitii 1670.

[e] Psalm. 2. 10. [f] Psalm. 75. 13.

DISSERTATIO VIII.

De Re Litteraria Veterum Beneventanorum.

C. CONCORDIVS . SYRIA
CVS . EQ. ROM. COMM. REIP
BENEVENT. MVNERARIVS
BIDVI . POETA . LATINVS . CO
RONATVS . IN MVNERE . PA
TRIAE . SVAE . ET VIBVS
SIBI . FECIT . QVI . VIXIT
ANN. LVIII. M. VI. D. XII
HOR. III.

OSTEAQUAM M. Cicero in eo libro, qui *Brutus* inscribitur, clarorum Oratorum, quos a prima origine ad eam usque ætatem aut Græcia tulit, aut Latium, non nomina solum recensuisset, verum etiam de singulis differens, quantum quisque, quaque præsertim re in ea facultate enituisset, justus ipse æstimator suum tulisset judicium, *nonne cernimus* (ita demum inquit) *vix singulis ætatibus binos Oratores laudabiles constitisse*? Miratus certè his verbis, aut etiam indignatus in tam longo temporum intervallo utriusque Gentis inopiam, cujus pari cultu, atque institutis, propositæ rei copiâ sibi laborandum esse putabat. At ita res profecto se habet, ut in liberalibus studiis, cæterisque omnibus litterariis disciplinis, assiduâ omnium ætatum experientiâ (ne in nostrorum temporum ingeniis quasi lassam, & effœtam naturam caussemur) idem illud probatum sit, plurimos, imo potius (ut etiamnum probè obtinet) innumeros semper fuisse, qui ad eas comparandas improbos, diuturnosque labores, quos aliquando integris vitæ spatiis metiuntur, sibi frustratos querantur, paucos vero ad eam sapientiæ, doctrinæque præstantiam pervenisse, quâ magni nominis immortalitatem assequuti, perpetuis omnium gentium, atque ætatum laudibus celebrentur: quâ quidem in re illam ignorantiæ pænam agnoscere licet, quam in humanum genus peccatum invexit; quum enim occultâ quadam ipsius naturæ vi, quæ ingentis ejus boni pretium, dignitatemque cognoscit, propriam quisque jacturam reparare enitatur, mox gravissimis illis deterretur impedimentis, quæ ex imbecillitate sensuum, vitæque brevitate, atque incommodis, tum etiam ex ingenii hebetatione, animique perturbationibus undique parantur: aut certè ipsa rei sublimitas, inaccesso veluti vertice collocatæ, audentis, conantisque contentionem omnem eludit: Quum itaque de Viris iis, qui in Re Litteraria olim præclari Beneventanam Urbem illustrarunt, agere instituam, non equidem ipsorum censum veluti agere, aut cohortem aliquam a me numerari debere, jure quis petet: rei caussas, rationesque jam novimus, quibus etiam illud accedit, quod, quum ex instituto vetustissimorum temporum recolenda mihi sint monumenta, summi beneficii loco habendum erit, si injuriæ minus ab ipso tempore acceperint, quod plura detrivisse contentum paucis pepercerit: ex his tamen is Beneventanorum Literatorum numerus prodire continget, quem nullibi fortasse parem Romana Sæcula proferre nunc possint. Non heic a Poetis, quales Beneventum in Lapide huic Dissertationi præfixo ostentare cœpit, ordiundum mihi duxi; suus enim locus manebit Poetas, quum prius, ut institutæ rei ratio postulat, de inferioribus aliis scientiis actum erit, ex quibus gradatim ad subliniores devenietur.

Sint

Sint igitur primi in ordine Grammatici, quorum egregium par vetusta Patriæ monumenta nobis exhibent; Prior autem prodeat M. Rutilius Ælianus, cujus memoria sepulcrali hoc titulo celebratur.

D. M.
M. RVTILIO
AELIANO. DE
CVRIONI. BE
NEVENTANO
GRAMMATIC
O. V. A. LXXV.
PVTILLA. PRIMA
CONIVGI. CVM QVO
V. AN. X. . . . . M. . . . .

Rutiliam Gentem inter Romanas satis notam in Beneventana Colonia floruisse, ibidemque Duumviratu, Decurionatu, aliisque municipalibus Magistratibus illustrem fuisse ex nostro Thesauro satis constat: non igitur Rutilium hunc, qui Grammaticum audit, ex Litteratorum, seu Grammatistarum grege hominem putare debemus, sed omnino Grammaticum, aut Litteratum, uti ejus conditionem decebat; summum enim inter Litteratos, & Litteratores veteres Romani (ut inter Grammaticos, & Grammatistas Græci) discrimen faciebant, ut posteriores mediocriter docti pueros primis litterarum elementis instituendos curarent, Litterati verò, seu Grammatici ii appellarentur, qui absolutè docti, atque omnigena eruditione præditi aliquid diligenter, & acutè, scienterque scriberent, aut dicerent (*a*); quod Orbilii nostri [qui Beneventanus alter Grammaticus] auctoritate probasse satis erit: *Apud majores* (inquit) *quum familia alicujus venalis produceretur, non temere quem Litteratum in titulo, vel Literatorem inscribi solitum esse* (*b*).

Sed jam ex Orbilii verbis ad Orbilium ipsum veniam, cujus memoriæ, atque honori extitisse olim Beneventi lapidem publico loco positum, ex ejus marmorea Statua satis constat, quæ inscripto (ut moris erat) titulo in Beneventano Capitolio fuit dedicata: At de Lapidis interitu haud magnopere nobis dolendum, dum Statuæ saltem oculatum testem appellare possumus Svetonium, cujus de Orbilio nostro inter alia plura hæc sunt (*c*): *Statua ejus Beneventi ostenditur in Capitolio ad sinistrum latus marmorea habitu Sedentis, ac Palliati, appositis duobus Scriniis:* & sanè Svetonio debemus, ut vix eam Statuam hodie desideremus, quæ ab ipso memorata, speciatimque descripta, adhùc nobis præsens quodammodo spectanda tribuitur: *Sedentem* igitur illa nobis offert Orbilium, quod quum nunquam, aut rarò in veterum statuis occurrat,

[*a*] Non igitur illud dumtaxat Grammaticorum munus, ut vel de novitiis, vel de obsoletis verbis judicarent, quod Horatius velle videtur eo versu: *Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est*: vel, ut elegantia, selectaque verba, quæ alios docerent, imprimis ipsi custodire deberent, quemadmodum innuebat Cicero, dum eorum exemplo ad rem suam usus ita loquitur Tuscul.2. . . *ut si Grammaticum se professus quispiam barbarè loquatur*: Sed certè Grammaticæ Professores, præterquamquod ipsius Rhetorices rudimenta, ac quædam institutionum genera ad eloquentiam præparandam tradere consuebant, proprio ipsi jure *Criticen* exercebant, unde veteribus Grammatici ipsi Critici dicebantur, quod sibi de omni genere Scriptorum dijudicandi sumebant potestatem, in idque maxime incumberent, ut Poetas interpretarentur; de qua re illustre satis sui ingenii monumentum inter alios nobis reliquit Maurus Servius Honoratus in opera Virgilii, qui sanè Grammaticorum Honos, quantum ipsi doctrina, eruditione valuissent, quidque audere potuerint, jam satis ostendit.

[*b*] Apud Sveton. de Illustr. Gramm. l. 1. c. 4., quibus etiam verbis se etiam Juris scium profitetur Orbilius, nam dum bona fide agi oportebat, æquum erat ut in titulo, qui ex collo servorum venalium pendere solebat, non solum eorum ætas, patria, mores, valetudo inscriberetur, ut qui emptores advenirent, singula probè nossent, verum etiam qua arte, quave professione præstarent, ita adjiceretur, ut non litteratus pro literatore denunciaretur, sicque pluris, quam par esset, falsâ amplioris professionis præstantiâ venumisset: Edictum Ædilium Curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est, his verbis servavit nobis Gellius lib. 4. c. 2. TITVLVS . SERVORVM . SINGVLORVM . VTEI . SCRIPTVS . EST . COERATO . ITA . VIEI . INTELLEGI . RECTE . POSSIT . QVID . MORBI . VITII . VE . QVOI . Q. SIT . QVIS . FVGITIVVS . ERRO . VE . SIT . NOXA . VE . SOLVTVS . NON . SIT .

[*c*] De Illustr. Gram. cap. 9.

currat, ad ejusdem munus indicandum factum censeo; Litterarii enim ludi Magistri sedentes docere, ac sublimiori quidem, quàm quæ auditoribus adhibebatur, Sellâ uti consuebant; quem etiam litteratorum omnium, quibus de re quapiam disputandum esset, morem fuisse indicat Cicero, cujus præclara illa sunt ad Atticum (IV. 9.) *Malo in tua illa sedecula, quam habes sub imagine Aristotelis, sedere, quàm in istorum sella curuli*: Quid verò Pallium? A Græcis acceptum Pallium Romani (quorum propria vestis Toga) aliquando sibi usurparunt, at non quicumque passim, proque libito, sed ii ferè, qui se Philosophos esse profitentes, tales quoque ejusmodi vestis indicio videri volebant; non vacat in re nota plura exempla congerere, ex quibus splendidiora illa delibasse sufficiat, tum M. Antonini, tum Juliani, quorum alter, teste Capitolino cap. 2. *duodecimum annum ingressus habitum Philosophi assumpsit, & deinceps tolerantiam, quum scilicet in Pallio, & humi cubaret*, alter verò (ut Ammianus refert) Athenis ubi Philosophiæ vacabat, *Palliatus* ad Constantium Mediolanum contendit, a quo Cæsar designatus ex *Pallio* ad *Purpuram* transiit: At quæ de hoc vestis genere observatione sunt digna, fusè simul, atque eruditè congessit nuper V. C. Johannes Lamius (a): Illud tamen mihi ex Orbilii Statua haud omnino prætereundum, cur nimirum qui Philosophorum [nam de Romanis heic agimus] proprius esset amictus, is Grammaticis quoque comunis esse potuerit: sed non ita ad Philosophos Pallium pertinebat, ut non etiam cæteri omnes, qui Litteras inter Romanos profiterentur, illud sibi vindicarent: certè Basilius Presbyter in Nazianzenum, ac præterea Cyrilli Lexicon hæc habent: *Pallia, amictus quidam, Rhetorum quidem rubra, & purpurea, pulla vero Philosophorum*: Ex quibus non modo discimus, præter Philosophos, Rhetores quoque Pallium gestare suetos, verùm etiam in communi utriusque vestis forma, coloris discrimen servatum, itaut qui eloquentiæ operam dabant, huic quidem ex augustiori, hilariorique vestis colore quoddam veluti majoris oblectamenti subsidium comparare curarent, qui vero, ut Philosophis ferè omnibus institutum erat, morum disciplinæ, censuræque studerent, pullum colorem, quo humilitas, paupertas, luxusque contemptus præferebatur, præcipuè adhiberent: Sed quum de Rhetoribus manifesta res jam constet, de cæteris quoque, qui, ut dixi, litterariis artibus vacarent, quod scilicet hi ad unum omnes Pallio uterentur, locuples testis adest Tertullianus, cujus in de Pallio hæc sunt: *Viderit nunc Philosophia quid prosit: nec enim sola mecum est; Habeo alias artes in publico utiles: De meo vestiuntur, & primus informator literarum, & primus enodator vocis* (b), *& primus numerorum arenarius, & Grammaticus, & Rhetor, & Sophista, & Medicus, & Poeta*: quod quidem non Tertulliani ævo [ut Lamius asserit] obtinere cœpit, sed multo ante, stante adhùc Republica, in more positum manifestè docet Orbilii nostri Statua; cui tamen Pallium gestasse ita Grammatices professio dedit, ut non inter Litteratores illos, quorum turbam Tertullianus enumerat, sed in illorum censu, qui majorum gentium Grammatici essent [de quibus superius disserui] fuisse Orbilium, dici debet; Id, quod tum alia plura, tum etiam *Scrinia*, quæ ad ejus Statuam apposita fuerunt, omnino demonstrant.

Ad hæc igitur *Scrinia* gradum faciam: quorum usum, significationem, cur demum ad Grammatici statuam, propria veluti ejus professionis nota, seu insigne, apponerentur, paucis explicasse jam libet. In Augusta Domo Scrinia (quamquam nullus adhùc in antiquis lapidibus libertus a *Scriniis* occurrat, sicut a *Secretis*, a *Studiis*, a *Bibliotheca*, quæ munera *Scriniis* affinia sunt, nisi forte & illud complecterentur) fuisse satis constat; In ipsis, declinante maxime Imperii ævo singulorum negotiorum ad Principes pertinentium, modo in quatuor, modo usque in decem Classes discretorum, acta, & monumenta servabantur, unde Scriniarii, & Scrinii Magistri passim occurrunt in Codice Theodosiano, idque muneris habuisse Ulpianum sub Imperatore Alexandro, testis est Lampridius: Ad alios quoque usus Scrinia adhibebantur, cujus rei illustre exemplum, quod propiùs rem nostram attingit, attulisse præstat ex Plinio; (c) nam *Alexander Magnus inter spolia Darii Persarum Regis unguentorum scrinio capto, quod erat auro,*

[a] De Erudit. Apostol. cap. IV. ubi de re vestiaria hominis Christiani primitivi peculiarem Dissertationem instituit.

[b] Ita in editione Veneta Opp. Tertull. 1744.: Jo. Lamius, qui hunc locum producit l. l. pag. 75. habet *adornator*: sed *edomator* legisse videtur Salmasius, qui hæc notat: *Edomatorem vocis de phonasco accipiunt, non recte, nec enim phonasco pueros olim dedisse operam crediderim inter prima illa rudimenta literarum, nisi si qui Cantores tragici vellent esse, aut Comoedi*: At nihil verius, quam *enodator*, ut scripsi; nam quum prius informatorem literarum memorat Tertullianus, id est, illum, qui singularum dumtaxat literarum formas, & enunciationes doceret, enodatorem vocis postea subdit, id est, qui ex literis ipsis pueros tandem vocem enodare, idest integra, ac perfecta vocabula ex scripto proferre doceret.

[c] H. N. lib. 7. c. 29.

auro, gemmisque, ac margaritis pretiosum, varios ejus usus amicis demonstrantibus, immo mehercule, inquit, librorum Homeri custodiæ detur: Tanti habebat Homerum Macedo jure sanè meritoque: magni etiam [sunt enim proprii ingenii fœtus summo labore, atque industria parti] sua scripta litterati homines putarunt semper; ut propterea illa in suis quoque scriniis, verè pretiosissimam omnium supellectilem, quæ haud facile Plagiariis pateret, servare pro more haberent: unde Horatius (a) . . . . . *& prius orto*

Sole vigil calamum, chartas, & scrinia posco.

& alibi (b)

Jam satis est, ne me Crispini Scrinia Lippi
Compilasse putes . . . . .

Plinius quoque secundus (c), *Vere* [inquit] *& emendata in scriniis tuis esse credebam*: ex quibus jam demum intelligi potest, cur ad Orbilii statuam Scrinia fuissent apposita; ac bina quidem, ut ejus Ingenii, Scriptorumque ab se elucubratorum copia demonstraretur: sed me pretium rei facturum quisque existimaverit, si (quod ad Patriæ decus omnino accedit) alia plura, quæ de Orbilio habeo, exequi pergam.

Is itaque ex Orbilia Familia Beneventi natus est, ex morte parentum, una atque eadem die inimicorum dolo interemtorum *Pupilli* (ut ego opinor) cognomen adeptus: Primo apparituram Magistratibus fecit, deinde in Macedonia Corniculo, mox Equo meruit, functusque militiâ, studia repetiit, quæ jam inde a puero non leviter attigerat; ac professus diù in Patria, quinquagesimo demum anno Romam, Consule Cicerone, transiit, docuitque majore fama, quam emolumento: namque jam persenex pauperem se, & habitare sub tegulis fatetur: plurima elucubravit scripta, itaut ingenio suo satis dives, alienas messes non modo non surripuerit, sed magnanimitate summa suis Dominis vindicarit; etenim quum Pompilius Andronicus illustris olim Grammaticus, ut suæ inopiæ, egestatique consuleret, opusculum Annalium Elenchorum sedecim millibus nummum cuidam vendidisset, eos libros Orbilium suppressos redemisse, vulgandosque sui auctoris nomine curasse, refert Svetonius (d): Librorum, quos ipse scripsit Orbilius, etiam tituli periere, unius tantum superstite memoria, cui fuit titulus, *Perialogos*, in quo, eodem Svetonio teste, continebantur querelæ de injuriis, quas Professores negligenter ab ambitione Potentum acciperent; fuit autem naturæ acerbæ non modo in antisophistas, quos omni sermone laceravit, sed etiam in discipulos, quod hoc versu Domitius Marsus notavit.

Si quos Orbilius ferula, scuticaque cecidit,

unde & *Plagosi* epithethon obtinuit ab Horatio, qui alioqui Præceptoris sui Orbilii, fabulas Livii Andronici in ludo dictantis cum laude meminit his versibus. Ep. l.2.

Non ego idem insector, delendaque carmina Livi
Esse reor, memini, quæ plagosum mihi parvo
Orbilium dictare, sed emendata videri . . . . .

Sed ne Principum quidem virorum insectatione abstinuit; siquidem ignotus adhùc quum judicio frequenti testimonium diceret, interrogatus a Varrone diversæ partis advocato, quidnam ageret, & quo artificio uteretur, Gibberosos se de sole in umbram transferre respondit, quòd Muræna gibber erat: vixit prope ad centesimum ætatis annum amissâ jam pridem memoriâ, ut versus Bibaculi docet.

Orbilius ubinam est, Litterarum oblivio.

At superstes ejus nomen, & sapientia nihil mortale passa in præclarissimis ejus discipulis mansit, nam præter Latinæ Lyræ Principem Horatium, nedum Orbilium filium reliquit, & ipsum Grammaticum professorem, sed etiam Scribonium Aphrodisium, quem ipsius Orbilii servum, atque discipulum, mox a Scribonia Libonis filia, quæ prior Augusti uxor fuerat, redemtum, & manumissum, publicè Grammaticam docuisse idem Svetonius memoriæ prodidit (e).

Post Grammaticos ad Rhetores, Oratoresque esse gradus deberet, sed quum Medicos interjiciendos decreverim, haud jure quis mihi succenseat, inter liberales artes Medicinam a a me referri, quam servi olim, libertinæque tantum conditionis homines exercere solerent: Ex Marmoribus Felsineis, quibus Bononienses Antiquitates illustrat Cl. Malvasia, non aliud, quum de re literaria sermonem instituit Sect.v., illi suppetit, quod in medium proferat, quàm unicum marmor, in quo Medicum, nec quidem universæ ejus artis peritiâ pollentem, sed *ocula-*

[a] Epist. lib. 2. ep.1. [b] Serm. l.1. sat.1.
[c] Epist. l.x. ep.71.
[d] De Illustr. Gramm. cap.VIII.
[e] Cap. XIX.

ocularium dumtaxat nobis offert. An igitur Benevento alii invidebunt, quod in amplum, quo ſatis contenta eſſe poſſet, ſuorum veterum Litteratorum Civium cenſum, Medicos quoque referat? Cæterum non is omnino ego ſum, qui cum Sponio *(a)* Medicinæ plus æquo tributum velim; egit ille pro viribus Medicinæ cauſſam, utque ab ea ſervitutis, ac libertinitatis notam, aut omnino arceret, aut rariorem efficeret, e pluribus, quos retulit, lapidibus Medicos memorantibus eandem notam mala fide ademit, ut Viri docti notarunt *(b)*: Qui de Medicis extant Beneventani lapides diligenter deſcripti ingenuam, ut videtur, eorum conditionem demonſtrantes hi ſunt:

L. STAIO L. F.
STEL. SCRATEIO
MANILIANO PRIMO
CER. I. D. QQ.
FILIO EQ. ROMANI
ARCHIATRI BENEV.
HIC PRIMVS OB HONO
REM CERIAL. TESSERIS
SPARSIS IN QVIBVS AVRVM
ARGENTVM AES VESTEM
CAETERAQ. POPVL
DIVISIT
L. STAIVS RVT. MANILIVS

M. CASINEIO
PAETO
MEDICO CASI
NEIA ARTEMISIA
CONIVX CVM QVO
VIXIT ANN. XXV
ET MENSEM I.

A. CLODIO. A. F. MEDICO
DEMETRIVS. LIB. SIBEI. ET
CLODIAI. A. L. ALEXAND. ET
CLODIAI. A. L. GLYCERAI
H. M. H. N. S.

At non hiſce noſtris lapidibus continuò pro Medicina, liberali nempe arte, quam ingenui exercuerint, ſententia ferenda erit: Diuturno tempore inter eruditos de hac re certatum eſt, ac veterum exemplo, qui non omnino de Medicinæ laude, atque utilitate conveniebant, ut ex Plinio diſcimus lib.29. cap.1., jam recentiorum ſtudia in alterutram partem ita efferbuere, ut non alia fortaſſe antiquitatis res majori æſtu virorum doctorum ingenia exercuiſſe videatur *(c)*.

Neutri parti calculum meum addam, ſed ita rem commode tranſigi poſſe putaverim, ut nempe non tam diverſa ejus Artis conditio, quàm varia temporum ratio ſpectari debeat. Ad primum quod attinet, plura ſemper fuiſſe Medicæ artis miniſteria planè conſtat, quæ ſi inter ſe comparentur, quamquam ad unam ipſam artem pertineant, alia tamen planè honeſta, ac ingenuo homine digna, cui etiam ornamentum afferant, alia vero fœda, ac ſervilia cenſeri debent: Hinc jamdiù obtinuit, ut Ars ipſa in tres partes diviſa fuerit, *Διαιτητικὴν* ſcilicet, *Φαρμακευτικὴν*, & *χειρουργικὴν*, aliis aliam tantum partem profitentibus, ut ex Celſi præfatione *in lib.* I. *&* VII. *De re medica* apparet: qui Pharmaceuticen igitur, magis vero qui Chirurgiam exer-

[a] Miſcell. erud. antiq. ſect. IV. pag. 144.

[b] Id. Malvaſia pag. 221. Fabrettus Inſcr. Antiq. cap. 4. pag. 300.

[c] Prior, ut videtur, Franciſcus Robortellus in Medicinam ſtilum acuens, ſervilem omnino artem probare conatus, Ferretum, Reineſium, alioſque plures ſuæ ſententiæ ſectatores habuit. Ante paucos annos aſperiori, quam unquam, ſtilo Medicinam inſectatus fuit Congerſius Middleton edita Diſſertatione, De Medicorum apud Veteres Romanos conditione, de qua plura in Actis erud. an. 1726. p. 266. & an. 1727. p. 127. eò res devenit, ut quicunque Medicus ex antiquis monumentis prodiret, illico proclamaretur *Servus*, itaut Medicinæ ars nullo pacto ex ſervilis conditionis hominibus eſſet divellenda: Præſtabit audire verba Cavei in vitis Apoſtolorum pag. 632. *Sunt* (inquit) *qui ex ſtudio Medico colligunt Lucam præclaro loco ortum eſſe, ſed boni illi viri ignorant, Servos nobiliſſimam artem vulgò illo tempore didiciſſe, atque exercuiſſe: Quamvis igitur Lucas, ſi ejuſdem originem ſpectes, Syrus fuerit, veriſimillimum tamen eſt Grotio* (in not. ad Luc. 1.), *Lucam Romæ in ſua ſervitute aliquandiù Medicinam exercuiſſe, donec manumiſſus, & patriæ redditus per omnem vitam arti illi præclaræ, & prædicando ſimul Evangelio vacaret*: Vides, quò præjudicatæ opiniones aliquando ferant, ut etiam viri perſpicaces tranſverſum agantur. At Cavei, atque Grotii hallucinationes jam repræhendit Petrus Zornius Opuſc. Sacr. tom. 1. cap. 16., qui poſt Jac. Sponium Miſcell. erud. antiq. pag. 144. Cellarium Diſſert. de antiq. Medic. cap. 6. ſſ. 2. Iſaac Caſaubonum in notis ad Svetonium, Drelincourtium in Apologia Medica, Petitum in Legibus Atticis pag. 300. Zimmermannum in Florilegio pag. 512. rectiſſime negat Medicinam artem ſervilem fuiſſe, idque multis argumentis probat: In utramque partem plurima diſſeruerunt Fontaninus Antiq. Hort. l. 1. c. 9. §. 2. Menagius Amœnit. Jur. Civ. cap. 35. Ever. Otto De Ædil. Colon. & Munic. c. 6. §. 7. Heinecc. Antiq. Rom. l. 1. tit. 25. §. 19. Albert. Dietericus Trekell. in not. ad Briſſ. Antiq. Rom. l. 2. c. 3.

exercerent, quid ni, si vilis, ac passim servilis conditionis olim homines omni ævo fuerint, quos neque hodie, quamquam eo munere, aut alia re excelleant, nonnisi necessitate observamus: De Archagato, qui primus Medicorum A. V. 535. Peloponneso Romam venit, hæc subdit Plin. l. l. *Vlnerarium eum tradunt fuisse vocatum, mirèque gratum adventum ejus initio; mox a sævitia secandi, urendique, transisse nomen in Carnificem, & in tædium artem, omnesque Medicos*: Ex quibus discis sublimioris partis decus omne amitti ab eo, qui cum illa simul Chirurgicam profiteretur; servatum vero, si διαιτητικῇ contentus ab inferioribus abstineret.

At præter diversas Medicinæ partes, spectanda quoque erit, ut dixi, temporum ratio; a qua, si incerta spatia, ac plane fabulosa, ut par est, secludamus, illius nempe originem, quam ab Diis, Apolline nempe, ejusque filio Æsculapio Ethnici repetebant, ut docet Macrobius (*a*), si Heroica etiam tempora amputemus, in quibus ab Heroibus ipsis Medicinam excultam affirmat Servius (*b*), totamque rem ad certam ætatem, Urbemque jam conditam deducamus, jam plura excurrisse dabitur Romanorum sæcula, in quibus nullus Medicinæ honos, imo neque nomen, neque usus: *Sexcentis ferè annis* (ita ex Catone Plinius (*c*)) *Populus Romanus solus brassicam pro Medicina adhibuit, nondum enim in Urbem commeaverant Medici, qui in artem redegerunt, quemadmodum magno sanitas constet, & peregrina rerum pigmenta attulerunt, ut illis imponerent pretia quæ vellent; Cæterum militares viri gloriosas cicatrices gratuito olere curabant, eodem horto usi ad salutem, dum illos pascit, & sanat*: At quæ Archagati adventu grataanter excepta fuit, jure Quiritium, ac Taberna de publico ipsi Archagato concessis, mox Romanis ita viluit Medicina, ut beneficii pœniteret, artemque ejusque professores vix tolerandos putaret: Nec tamen omnino veram, aut saltem solam ejus rei caussam fuisse putaverim, quàm a *sævitia secandi, urendique* Plinius affert; nam quæ non nocendi studio, sed potius sanitatis quærendæ caussa adhibebatur, vix sævitia dici, nullo vero modo videri poterat: caussam ego verosimilius dixerim, vel quod Romani vilissima, ac fæda quælibet, quæ ad Chirurgiam pertinent, ejus artis munera abhorrerent, vel quod de Medicina, cui nunquam antea assueti, haud probè judicantes, nihil, nisi quod oculis spectarent, in ea contineri arbitrarentur: Ita ad ea usque tempora ejus Populi ingenium erat comparatum, ut non Medicinam solum, sed cæteras etiam liberales artes tanquam Reip. parum utiles, negligendas putaret: quid autem Medicinæ, cæterisque liberalibus disciplinis præstarent Romani, qui nec recte loqui necessarium duxerint (*d*). Sed & illud postremò ad augendam Medicinæ invidiam accedebat, quod peregrini soli, iique ferè omnes servi ad eam ætatem Medicinam factitarent, ut vel ex ipsa Professorum conditione sordidior ea ars apud Romanos evaderet.

Atque hæc quidem stante Republica; Quum vero unius nutu rerum summa regi cœpisset, honestiùs de Medicina apud Principes viros, mox eorum exemplo apud reliquos judicari cœpit; itaut mutata regiminis forma, novam demum, qua hactenus caruit, faciem induit Medicina, aut potius pristino nitori restitutam exeruisse visa est: Caussas levi animadversione promptas habebimus: Satis enim experientia compertum fuit, eximia in Remp. emolumenta ex ea arte manare, quæ ad tuendam, restituendamve hominum sanitatem, Deorum munere instituta, vim suam non omninò incertam, ac fallacem probasset: Præterea id quoque manifestum esse cœpit, non solâ Chirurgiâ, aut Empiricâ universam Medicinæ artem contineri, sed multa ipsam ex ratione, multa ex Philosophicis scientiis, ad Physicam præsertim pertinentibus, non ut asciticia, sed sibi omnino propria vindicare, quæ excellentiorem ejus partem constituerent. *Hinc* (ut ajebat Celsus) *nonnulli clari viri Medicinam exercuerunt, primòque medendi scientia sapientiæ pars habebatur, ut & morborum curatio, & rerum naturæ contemplatio sub iisdem authoribus nata sit*. Ex hisce igitur caussis suus a Principatus initio, Medicinæ restitutus honos; qui simul ac haberi cœpit, perpetuò deinceps servatus, ut ex indubiis sequentium temporum monumentis manifestè patet. Nam, præterquamquod *Amicorum* titulo Medici apud Principes fruebantur, ut ex Plutarcho, Tacito, Seneca, aliisque satis notum, eosdemque Σωτῆρας aliquando appellatos, eodem quidem titulo, quo Dii, ac plerique Reges appellari solerent, observat Spanhemius (*e*), jam primùm constat eos a Cæsare Civitate donatos (*f*), ac mox universo ipsorum ordini immunitatem ab Augusto datam (*g*); propterequod is Antonii Musæ liberti,

[*a*] Saturnal. l. 1. c. 17.
[*b*] Æneid. XII. v. 397.
[*c*] L. XXIX. 1.
[*d*] Ita Svetonius de Illustr. Gramm.: *Grammatica olim Romæ ne in usu quidem, nedum in honore ullo erat, rudi scilicet, & bellicosa etiam tum Civitate, nondum magnopere liberalibus disciplinis vacante*.
[*e*] De Præstant. Numimism. Dissert. V.
[*f*] Sveton. in Jul. cap. 42.
[*g*] Id. in Octav. cap. 59

liberti, atque medici operâ ex periculoſo morbo convaluerit, tributo etiam ipſi Muſæ præter magnam auri vim, aureorum annulorum jure: Certè Alexander Imp. Medicis annonas addidit, teſte Lampridio cap.42. Plura adhùc pro medicis conſtituit Imp. Conſtantinus, ejuſque, ac priorum Principum conſtitutiones, quibus Medici a publicis oneribus immunes, honorum vero quorumcunque capaces habiti fuere, confirmarunt Impp. Honor. & Theodoſ. pluribus datis legibus, quæ adhùc extant in Cod. Theod. lib. 17. tit. De Medicis, & Profeſſoribus.

Hinc illud ſponte ſua quodammodo effluxit, ut de Medicina, quam olim Servi, plerumque Chirurgiæ operam dantes, ſervili nota maculaverant, mox vero ingenui, atque ex ingenuis honeſtiſſimi quique, (ut ex noſtris lapidibus etiam apparet) paſſim, ac publicè profiteri cœperant, non aliter, quam de liberali arte judicium ferretur. Locuples hujus rei teſtis Ulpianus (*a*) cujus verba afferre libet: *Præſes Provinciæ* (inquit) *de mercedibus jus dicere ſolet, ſed Præceptoribus tantum ſtudiorum Liberalium: Liberalia autem ſtudia accipimus, quæ Græci ἐλευθέρια appellant: Rhetores continebantur, Grammatici, Geometræ: Medicorum quoque eadem cauſſa eſt, quæ Profeſſorum, niſi quod juſtior, quum hi ſalutis hominum, illi ſtudiorum curam agant:* Inter liberales egregiam artem Medicinam paſſim deinde commendarunt Imperatores latis conſtitutionibus, quæ in dicto titulo Cod. Theod. habentur collectæ, ex quibus unam heic afferam in lege XIV. relatam, quam ejus Codicis auctor ex longiori Juliani Imperatoris Epiſtola deſumpſit; quæ quidem Epiſtola quum adhùc extet, præſtabit ejus integrum caput, quod ad rem maximè facit, ex Briſſonii verſione (*b*) heic deſcribere: *Artem Medicam hominibus ſalutarem eſſe uſus ipſe demonſtrat; quare eam e cælo delapſam non immerito Philoſophi prædicant: Etenim naturæ noſtræ infirmitas, & valetudinis offenſiones, quæ quotidie incidunt, per hanc corriguntur. Quamobrem ſicut æquitatis ratio poſtulat, nos ſuperiorum Imperatorum auctoritatem, & vocem ſecuti, pro noſtra humanitate jubemus, vos Senatoriis muneribus liberos in poſterum vivere:* Hinc, ut dixi, non ingenui modo, verum etiam præclari in Rep. loci homines Medicinæ operam dabant: In luculento elogio, quem Auſonio Patri Auſonius filius lucubravit, inter cæteras animi virtutes, ac ingenii facultates, quibus is inſignis erat, etiam Medicinæ arte illuſtris commendatur:

Præditus & vitas hominum ratione medendi
Porrigere, & fatis amplificare moras.

Idemque Auſonius inter præclaros, qui re literaria excellerent, ſui ævi viros, Medicos quoque recenſet,

Valete manes inclytorum Rhetorum
Valete Doctores probi,
Hiſtoria ſi quos, vel Poeticus ſtylus,
Forumque fecit nobiles,
Medicæ vel artis, dogma vel Platonicum
Dedit perenni gloriæ.

at cum Romana ſæcula haud prætergredi mihi propoſitum ſit, hæc obſervaſſe ſufficiat, ut, quale de Medicina judicium ſine partium ſtudio, ex bono & æquo ferri poſſit, jam demum poſt tot Clariſſimorum Virorum concertationes ſtatuatur; ſpectandæ enim ſunt, ut initio monebam, Medicinæ partes, ſpectanda quoque temporum ratio, itaut ſi perpetuò Chirurgicam a Medicina, ſi ſtantis Reip. tempora in univerſæ Medicinæ uſu exceperis, optimo jure pro Medicina inter liberales artes præcipuè recenſenda, ex qua etiam in Remp. utilitas, in profeſſores ornamentum, ac decus promanet, ſententiam tuleris.

Plura fortaſſe, quam par erat, Medicinæ dedimus, adhùc tamen eſt aliquid, quod ad eamdem rem uberiùs illuſtrandam, nobis ſuppeditat noſter lapis, qui inter alios ad Medicos pertinentes ſuperius allatum fuit num.1.: Igitur L. Stajus inter cætera ſuorum honorum, quibus functus fuit, ſuæque liberalitatis præclara monumenta, hoc etiam eo lapide memoriæ proditum voluit, ſe nempe Equitis Romani Archiatri Beneventani filium fuiſſe: qui igitur fuerint Archiatri, quidque de eorum nomine, ac munere cenſendum ſit, modo videamus. Archiatros (ut ab aliorum ſententiis ordiar) eos eſſe putat Fabrettus (*c*), qui in univerſum ad omnes

[*a*] In l.1. D. De extraord. cognit.
[*b*] Antiq. Rom. lib.2. cap.3.
[*c*] Inſcript. antiq. cap. 4. pag. 301. Duos dumtaxat Archiatros exhibet Gruterus pag.632. 4. & 5. Tertium dat Reineſius Claſ. 20. 205. quem Theodoſii ævo vixiſſe arbitratur; Quartum nuper habuimus ex lapide Piſaurenſi num. 64. ad quem eruditas notas addit Oliverius pag.152.

omnes morbos curandos idonei essent, talemque ritè appellandum censet Claudium Agathemerum Medicum, qui in Græco Epigrammate sepulcrali ita de se canit,

Claudius Agathemerus Medicus hic jaceo
Omnigeni qui cognoveram præsentissimum remedium morbi.

ex laudabili alioquin veterum more, quo singulis pene morbis singulares Medicos statutos ex lapidibus constat, conjiciebat primùm Fabrettus, eum qui omnium morborum curandorum arte calleret, nonnisi Archiatrum vocari debere, quod cæteros Medicos præstare videretur: *Nullum* (inquit) *inter Medicos principatum, aut cæteris Medicis præsidendi auctoritatem hanc vocem indicare monent lexicographi, & optime animadvertit Gothofredus ad l.4. Cod. Theodos tit. de Medicis, & Profess. qui Archiatros vocatos vult eos tantum, qui in Principibus Urbibus Roma scilicet, & Constantinopoli Medicinam factitabant, vel operam dabant Principi; quod tamen ultimum ex nostris Inscriptionibus incertum redditur*: Fabretti sententiam respuit V. C. Oliverius in marmor Pisaurense 64. ubi occurrit *C. Tettius C. L. Archiater peritissimus, & Obsequis suis omnibus amantissimus*; hocque inter Medicos, & Archiatros discrimen fuisse putat, ut illi propriè dicerentur, qui Medicinam suo periculo exercebant, qui hodie *Medici venturieri* appellantur, hi vero, qui a Decurionibus electi salario publico honorabantur: Suam opinionem satis probari posse credit Vir doctus ex verbis *leg. 9. & 10. Cod. De Archiatris*, ubi non alio nomine eos vocari patet, qui ex Medicorum ordine a Decurionibus legebantur: Atque optime quidem se haberet Oliverius, nisi in his solis Medicis publicè conductis propriam Archiatrorum appellationem dumtaxat contineri decrevisset. Ut igitur res isthæc paullo accuratiùs demonstretur, nihil ego verius putaverim, quàm Archiatri vocabulo non professoris excellentiam indicari, sed certum illius munus dignitatemque omnino demonstrari. Idque primùm probari potest ex ipsis antiquis lapidibus; in iis enim dum *Medici ocularii* occurrunt, sæpissimè vero *Medici* sine ulla alia adjectione, nonnumquam etiam *Archiatri*, sequitur, fuisse aliquando inter hos omnes discrimen; itaut *Medici* genericè appellati, jam *omnigeni morbi* (ut superius ajebat Agathemerus) curam suscipere valerent, alioquin particularis morbi, ut puta *ocularii* (ex Fabretti regula, lapidumque consuetudine) expressa mentio iis fuisset adjecta; quod si *Medici* nomen, ac professio ad morbos omnes referenda est, jam erit quod amplius in Archiatris agnosci debeat; id vero quum de sola universæ artis præstantia, quam cum Medicis communem habebant, ex recepto utriusque vocabuli discrimine intelligi rectè nequeat, ad certum proinde ipsorum munus, quo supra Medicos extollebantur, referri debet.

Lexicographorum, quos Fabrettus generatim laudat, neminem inveni, qui Archiatri vocabulo hanc significationem accommodet, ut Medici Synonimum sit; Certe Brissonius *(a)* non alios eo vocabulo significatos docet, quàm eos, quorum fidei, & peritiæ Imperatorum salus tuenda committebatur, quique in eorum comitatu Medicinam factitabant. Ita passim in pluribus legibus Codicis Theodosiani *(b)*: neque aliter Archiatrum intelligit Galenus ipse, quum memorat *in lib. 1. de Antidot. cap. 1. 4. & de locis affect. cap. 1.* & sera ætate eamdem ei vocabulo significationem servatam præclarè ostendit Cassiodorus *Var. lib. 6. cap. 19.* in formula comitis Archiatrorum ita illum præcipuè affatus: *A præsenti tempore Comitiva Archiatrorum honore decorare, ut inter salutis Magistros solus habearis eximius: esto arbiter artis egregiæ, eorumque distingue conflictus, quos judicare solus solebat affectus; In ipsis, ægros curas, si contentiones noxias prudenter abscindis: magnum munus est subditos habere prudentes, & inter illos honorabilem fieri, quos reverentur cæteri. Indulge te quoque Palatio nostro*: [ex persona Theodorici Regis loquentem Cassiodorum nemo nescit] *habeto fiduciam ingrediendi, quæ magnis solet pretiis comparari: fas est tibi Nos fatigare jejuniis, fas est contra nostrum sentire desiderium, & in locum beneficii dictare, quod nos ad gaudia salutis excrucies: Talem tibi denique licentiam nostri esse cognoscis, qualem nos habere non probamus in cæteros*: Hactenus Cassiodorus, ex quo plura, quæ rem mox conficient, descripsisse opus fuit.

Nam, ut ad Gothofredum deveniam, cujus suffragium frustra sibi extorquet Fabrettus, Archiatros dumtaxat vult esse Gothofredus, vel qui in Principibus Urbibus Româ, & Constantinopoli Medicinam factitabant, vel qui Principi operam dabant, & rectè quidem *(c)*: dum eo vo-

[a] De verb. signific. verb. Archiater.

[b] In quo præter alios titulos adest quoque Rubrica de Comitibus, & Archiatris Sacri Palatii, quibus ob medendi curam a Comitatu Principis discedere non licuisse ostendit lex. 2. Cod. *quibus non objicitur longi temporis præscriptio*, quam dederunt Impp. Diocl. & Max. ad Aurelium Archiatrum.

[c] Quamquam enim Fabretto posterior res incerta

eo vocabulo non eos solum, qui Principis salutem ad id munus delecti curarent, demonstrat Gothofredus, verum etiam eos accipiendos rectè monet, qui in aliis Urbibus, quæ μετρόπολες essent ad id statuti essent, ut collegio Medicorum (uti etiamnum mos obtinet) præessent. Id quod ex Cassiodori formula rectè patet, & satis colligitur ex Photio, qui cum Galeni Medici, Oribasii Medici, Ætii Medici opera recenset, inter hos, aliosque Medicos Theonis Archiatri Alexandrini (a) librum, qui *Homo* inscribebatur, commemorat; ut inde certum omnino sit, alios ab ipsis Medicis fuisse omnino Archiatros, qui licet ex Medicorum ordine essent, eamdemque artem profiterentur, ex eo tamen quod Principi operam darent, vel in Principibus Urbibus universo Medicorum ordini præessent, tum demum, peculiari Dignitatis nomine, Archiatri vocabantur: Principes autem Urbes non Romam tantùm, aut Constantinopolim cum Gothofredo accipere debemus, sed eas quoque, quæ in singulis Provinciis μετρόπολεον jure potiebantur. In iis enim Archiatros constitui solitos jam modo ex Photio audivimus, qui Theonis Archiatri Alexandrini meminit: Archiatrum Beneventi fuisse, Samnii utique Principe Urbe, eumque Equestri quoque dignitate illustrem, ex nostro lapide manifestum est.

Plura, quàm fortasse par erat, Medicis dedimus, sed non omnino injucunda, neque supervacaneo opere disputata: Ut igitur Beneventanorum Litteratorum censum repetamus, licebit jam Advocatos Fisci in eorum numerum suo jure referre: Certè talem Fisci Advocatum requirebat Constantinus Imperator, ut non integris tantum ille moribus, sed etiam cæteros *Litteratura* præcelleret: *& si potior* (inquit (b)) *apud nos privatorum caussa est, quam Fisci tutela, præcipimus tamen, si a nobis plures defensacula Fisci meruerint, eum præponi cæteris, qui melior, innocentia potior, litteris pollentior reliquis, examinata fide esse noscetur*: & quidem præter absolutam juris scientiam, quæ summæ literaturæ loco haberi debet, ejusmodi munera (ut rectè impleri queant) aliarum scientiarum, seu doctrinarum subsidio indigere videntur: Tales autem eos fuisse omnino credendum est, qui ea de caussa etiam publicis Elogiis ad posterorum memoriam in lapidibus consignatis, decorari meruerunt. De ipso igitur Advocati Fisci mûnere extat noster lapis, quem Vesedii Rufini Beneventani Civis memoriam summa cum laude commendantem jam superius pag. 168. allatum, heic repetere non abs re erit.

VESEDIO RVFINO
V. P. ADVOCATO FISCI
SVMMAE REI IVDICIO
SACRO PROMOTO PATRO
NO SPLEND. CIVITATIS
BENEVENTI ET PVTE
OLANORVM PATRO
NO STVDIORVM IIII
MARTENSIVM VERZO
BI.ANVM ET MARTEN
SIVM PALLADIANVM
ET . . . .
. . . .

Hunc Vesedium Rufinum Beneventanum Civem fuisse ex Vesedia familia inter Civitatis primores, optime docet alter lapis in Platea publica.

NEBVLI

ta videatur ex quibusdam, quos affert, lapidibus, in quibus Cæsarum *Medici*, nunquam Archiatri memorantur, animadvertendum tamen sibi erat, eos lapides non ultra L. Aruntium Imp. Domitiani Medicum ætatem ferre, tum quum Archiatri vocabulum nondum in Latium receptum erat: quod quarti sæculi initio, ac tum maximè, quum Constantinopolim Imperialis Aula translata demum fuit, invaluisse jam constat.

[a] In Biblioth. Cod. ccxx.

[b] Leg. 2. Cod. Theod. *De Advocato Fisci*.

NEBVLI
C. VESEDIO RVFINO PERF.
ET PRAESTANTISSIMO VIRO
FILIO VESEDI IVSTI INLVSTRIS
ET PRINCIPALIS VIRI BENE
VENTANAE CIVITATIS . . . .
. . . .
. . . .
. . . . PR. . . . .
. . . . . D. . . . . . O PATRONO
STVDIVM PALLADIANVM

Notanda autem in antecedenti lapide primò sunt verba illa tertiæ, quartæque lineæ, ubi Vesedius Rufinus dicitur *Summæ Rei (a) judicio sacro (b) promotus*, ideſt Principis mandato, aut, ut tunc ajebant, *codicillis*, id munus aſſequutus, quod Fiſci Advocatione (quippe quæ prior in lapide tanquam ad alterum gradus memoratur) præſtantius fuiſſe videtur: Sed quod Fiſci Advocatum, de quo nunc agimus, attinet, licet orto Principatu præter publicum Ærarium, quod ad Senatum, Populumque Romanum, ut antea, pertinebat, Fiſcus quoque eſſe cœpiſſet, quo nomine quicquid ſolius Principalis juris erat, ejuſque publicæ dignitatis proprium continebatur, ſerò tamen ejus Advocati munus in Aula receptum fuit; Primus enim Imperator Hadrianus Fiſci Advocatum inſtituit, ut Spartianus teſtatur: Ejus munus erat omnino a *Delatoribus* diverſum, ut oſtendit Paulus I. C. (c): non enim *deferebat*, quod munus ſummæ invidiæ obnoxium erat, ſed quum de jure Fiſci quæri oporteret, ut ad bona vacantia, vel caduca vocaretur, illius cauſſas Advocatus agebat, ut loquitur idem Paulus *in leg.* 10. *D. De Poſtulando*. Pulcherrimum exemplum Judicii in cognitione Principis facti nobis exhibet I. C. Marcellus (d), quod heic deſcribere lubet: *Sententia Imperatoris Antonini Augusti, Pudente, & Pollione Conſulibus: Cum Valerius Nepos mutata voluntate, & inciderit teſtamentum ſuum, & hæredum nomina induxerit, hæreditas ejus ſecundum Divi Patris mei conſtitutionem ad eos, qui ſcripti fuerint, pertinere non videtur, & Advocatis Fiſci dixit: Vos habetis Judices veſtros: Vivius Zeno dixit: Rogo Domine Imperator, audias me patienter, de Legatis quid ſtatues? Antoninus Cæſar dixit: Videtur tibi, voluiſſe teſtamentum valere, qui nomina hæredum induxit? Cornelius Priſcianus, Advocatus Leonis dixit: nomina hæredum tantum induxit: Calphurnius Longinus Advocatus Fiſci dixit: non poteſt ullum teſtamentum valere, quod hæredem non habet: Priſcianus dixit: manumiſit quoſdam, & legata dedit; Antoninus Cæſar remotis omnibus quum deliberaſſet, & admitti rurſus eoſdem juſſiſſet, dixit: Cauſſa præſens admittere videtur humaniorem interpetrationem, ut ea dumtaxat exiſtimemus, Nepotem irritare voluiſſe, quæ induxit*: In quo ſane judicio in *Cognitione* [ut ait Marcellus] Principis facto præter

[a] De officio *Summæ Rei* mentionem facit Conſtantius Imp. in l. 2. Cod. Theodoſ. De Diſtrat. Pignor., ubi idem eſſe, ac Rationalem ſummæ Rei probare nititur Gothofredus: ideſt qui Res Auguſti, ſeu ipſius Fiſcum procurabat, de quo eſt lapis apud Grut. pag. 282. num. 6. quem Conſtantino dedicavit *Val. Honoratus* V. P. RAT. S. R. D. N. M. Q. EIVS quæ rectè Reineſius explicat. *Vir Perfectiſſimus Rationalis Summæ Rei Devotus Numini, Majeſtatique Ejus*: de hoc lapide, ac munere agit etiam *Cujac. obſerv. l.* 8. *c.* 32 & *Guther. de Off Dom. Aug. l.* 3. *c.* 18. Dicitur autem *Rationalis Summæ Rei*, ut alius ſit a Procuratore *Rerum Privatarum*, qui privatum Principis patrimonium adminiſtrabat.

[b] Judicium Sacrum, pro ſolius Principis decreto, aut conſtitutione intelligendum eſt, itaut, cum Veſedius noſter *Summæ Rei judicio ſacro promotus* dicatur, rectè accipimus eundem ab ipſo Principe ad id muneris fuiſſe delectum: notiſſimum namque illud eſt, ut quicquid ad Principes quoque modo pertineret, *Sacri* epitheto fuerit appellatum, ſic *ſacræ conſtitutiones*, *ſacri affatus*, *ſacra ſcrinia*, *ſacræ largitiones*, *ſacræ domus*, & *ſexcenta ejuſmodi ſequiori* ævo uſurpata in juris libris paſſim occurrunt. Quid quod ad Principis *ſtabula* epitheton deſcenderit, quæ *Sacra* etiam dicebantur: Juris locos habebis apud *Briſſon. de Verb. ſignif.*

[c] Lib 1. De *Jur. Fiſci* relatus in l. 5. §. 13. D. De His, quæ ut indignis &c.

[d] In l. 3. *D. De his, quæ in teſtamento delentur*.

præter disceptationem, inter Fisci, adversæque partis Advocatos de ea re, breviter, dilucidèque (quod nostra ætate optandum esset) expositis juribus habitam, aliasque plures antiquorum Judiciorum formulas, illud notatu dignum discimus, auditis partium juribus, omnes a Tribunalis loco abscedere jussos, revocatos tandem, ut audirent sententiam, quam Princeps, vel solus, vel cum suis comitibus deliberaverat.

At quum in præfato priori lapide Vesedius Rufinus V. P. dicatur, vix dubitari potest, quin sigla illa *Virum Perfectissimum* designent, suffragante etiam posteriore lapide, ubi extensè *Viri Perfectissimi* titulo idem Rufinus honoratur: Et sane congruens videri potest Rufino ob ejus munera *Perfectissimatus* dignitas, quæ ab Imperatore Constantino primùm inventa, (si fides Eusebio (a)) haud summa munera, sed Magistros scriniorum, Tribunos Notariorum, Advocatos Fisci, vix autem Præsides, Proconsulesque attigisse constat. Frustra igitur siglis illis, *Viri Prudentissimi* interpretationem accomodari posse fortasse quispiam opinabatur; Etenim ipsorum Jurisconsultorum is dumtaxat est titulus, quos *Viros Prudentes*, *Viros Prudentissimos* haud unquam communi aliis titulo passim appellatos scimus ex libris juris; quamvis autem ex Juriconsultorum ordine Advocatos Fisci sumi solitos observasset Gravina (b), quos etiam (nulla tamen Auctore laudato) insigniori vestitu a cæteris fuisse distinctos asserit, adhùc tamen arbitraria ejusmodi interpetratio admitti nequit, propterea quod vel teste Fabretto (c) *Viri Prudentis*, sive *Prudentissimi* titulus antiquis lapidibus est omnino insuetus. Sed ne plura de hoc titulo; quandoquidem si ex Jurisconsultorum ordine Advocati Fisci deligebantur, jam de Jurisconsultis agendum erit, totaque res ad celeberrimum ipsius Jurisprudentiæ Antistitem, ac Jurisconsultorum omnium Principem Papinianum deducetur.

Ex recentioribus Scriptoribus non indigenis tantùm, sed etiam exoticis, neque hujus dumtaxat, sed anteactæ ætatis plerique sunt, qui Papinianum Beneventi natum affirment, quorum quum auctoritas non tanti sit, ut rem certam statuere possit, nomina libenter prætereo: Eos ita credendi, affirmandique rationem, non aliunde accepisse manifestum est, quàm ex ipsius Papiniani verbis relatis *in L. hæredes mei D. ad Trebellianum*: Silent enim de Papiniani Patria aliorum veterum monumenta; De ejus cum Severo Imperatore affinitate per secundam uxorem varias etiam incertasque suo ævo opiniones extitisse testatur Spartianus, ut proinde non satis probabilis conjectura sit, si, dum Julia ipsius Severi posterior uxor ex Syria originem duxit, Syrum quoque origine Papinianum putare libeat; At quod Beneventum attinet, scriptoresque eos supra memoratos, qui Beneventum Papiniani Patriam certo asserunt, quamquam verba ipsius Papiniani clarissima esse videantur, animadvertendum tamen omnino nobis erit, an ibi Papinianus de se ipso loquutus videatur: Atque utinam postquam rem ipsam paullo diligentius fuerim exequutus, dubitationi saltem locus relinquatur: quid enim? quum nulla sit civitas, quæ Papinianum sibi civem vindicet, melior certè omnibus videri posset Beneventanæ Civitatis conditio Papinianum possidentis: Veniam autem dabit mihi Patria, dum potiùs veritati inquirendæ studere, quam ejus possessioni haud justo titulo fortasse comparatæ blandiri videar.

Fateor itaque non illud novum esse, ut veteres Jurisconsulti, quum aliquid de jure quærerent, aut responderent, de sua Patria obiter mentionem injecisse: Exemplum habetur ex Ulpiano ipsius Papiniani æquali, cujus hæc sunt verba in leg. 1. *D. De Censibus*: *Sciendum est esse quasdam Colonias Juris Italici, ut est in Syria Phœnice splendidissima Tyriorum Colonia, unde mihi origo est*: Quid vero Papinianus noster? *Hæredes mei* (inquit) *quicquid ad eos ex hæreditate, bonisve meis pervenerit, id omne post mortem suam restituant Patriæ meæ Coloniæ Beneventanorum*: *Nihil de fructibus pendente conditione perceptis petitum videri constitit*: Hæc Papiniani verba ex lib. 8. ejus responsorum desumsit Tribonianus Digestorum Collector, ut ostendit plane titulus ejusdem *l. hæredes mei D. ad Trebellianum*.

Præter quamplures alios juris libros a Papiniano elucubratos duo maxime eminent, ex quibus Corpus Juris Civilis, quod modo obtinemus, magna ex parte conflatum est; Alter liber est diversarum Quæstionum, in alios libros XVII. distinctus, alter vero Responsorum, qui XIX. aliis libris continetur; ad rem præsentem pertinet, quid inter Responsa, Quæstionesque intersit, omnino novisse; quod ex doctissimo Cujacio (d) libenter præstabo: Diversam igitur in Quæ-

[a] In vit. Const. l. 4. c. 1. cui adstipulatur titulus Cod. Theod. De Perfectissimatus Dignitate, qui unicam ejusdem Imp. legem exhibet.
[b] De orig. jur. lib. 1. cap. 128.
[c] Inscript. Antiq. cap. 4. pag. 334.
[d] In Proemiis ad Lib. 1. Quæstionum Papiniani, atque ejusdem Responsorum.

in Quæſtionibus, ac Reſponſis rationem obſervavit Papinianus ; ſiquidem in Quæſtionibus tractat, ſeu diſputat, in Reſponſis vero non diſputat, ſed præcidit de jure quid ſentiat, hoc eſt, reſpondet, vel reſcribit abſciſsè ; Reſpondet præſenti, Reſcribit abſenti, quam differentiam ſervat Seneca epiſt.9. dum ait : *Si quando interveniunt Epiſtolæ tuæ, tecum mihi eſſe videor, & ſic afficior animo, non tanquam reſcribas, ſed reſpondeas* : Quæſtiones itaque, ut clarius res explicetur, ſunt uberes quidem diffuſique tractatus juris : Reſponſa ſunt tanquam oracula admodum brevia : In Quæſtionibus Papinianus Doctoris, in Reſponſis Juriſconſulti munere fungitur : Reſponſa redduntur conſultoribus ; Quæſtiones proponuntur auctoris arbitratu : Denique in Quæſtionibus electio eſt juris auctoris, in reſponſis electio eſt ejus, qui rogat, aut conſulit juris auctores.

Quid igitur ? Papinianus in eo reſponſo, quod habemus in dicta *l. hæredes mei*, nonniſi verba alieni teſtatoris, qui Beneventanorum Coloniam Patriam ſuam poſt hæredum primo loco inſtitutorum mortem in bonorum ſuorum ſucceſſionem vocaverat, referre voluiſſe videri poteſt ; qui mos tum ipſi Papiniano, tum aliis omnibus Juriſconſultis familiaris eſt, atque optima ratione ſervatus, ut propoſitis verbis, in quibus dubia videtur eſſe juris diſpoſitio, quicquid ſubinde ab ipſis Juriſconſultis de jure reſpondentibus ſubjiceretur, non tam intelligeretur faciliùs, quàm rectiùs probaretur. An vero caſus dictæ legis de facto evenerit, ut Papinianus ipſe quid de jure ſentiret, revera conſultus fuerit, itaut Beneventanorum Coloniam non Papiniani Patriam, ſed ejus, qui teſtamentum condidit fuiſſe cenſendum ſit, an autem ejuſdem legis caſum ipſemet Papinianus arbitratu ſuo ſibimet decidendum propoſuerit, itaut obiter Beneventanorum Coloniæ, quod ſibi Patria eſſet, mentionem injicere ſibi placuerit, ex iis, quæ in anteceſſum obſervavimus, intelligi poteſt : quamquam & illud veriſimile, ut quod de Reſponſorum ratione ex Cujacio obſervatum fuit, non ita ſtrictim, ac veluti religiosè Juriſconſulti ſervare tenerentur, ut in ſuis reſponſis nihil niſi de quo ab aliis rogati eſſent, contineri vellent : Certè ex juris libris exempla non deſunt, ubi non raro ex reſponſis Prudentum id habetur, quod non ex aliena conſultatione, ſed proprio ipſius Juriſconſulti ingenio ſcriptum fuit ; nec ratio deeſt, qua facile ſuademur Juriſconſultos ipſos, quum aliquid de jure reſpondiſſent, occaſione ex particulari eo caſu acceptâ, unde aliæ juris concluſiones emanare poterant, aliquid aliud ſubnotaſſe, & quorumdam caſuum ex proprio ingenio propoſitorum adjectione materiam eandem uberiùs, ac luculentiùs illuſtraſſe : Integrum autem cuique ſit, hanc conjecturam probare ; ſatius enim mihi fuit, quæ in utramque partem diſputari poſſent, attuliſſe, ut quoquo poſſem modo Patriæ meæ Papinianum Civem jactantis haud omnino injuſtam poſſeſſionem oſtenderem : Cæterum quum de hac re bona fide ſuperius egerim, malim, ut quod æquum, verumque ſit alieno potius [quod detrectaturus haud ero], quàm meo ſtatuatur judicio.

Quum autem de Papiniani Patria hactenus egiſſe inſtituta res poſtularit ; jam, ſi mihi vacaret, liberetque, de Papiniano ipſo, quicquid antiquis celebratur monumentis, heic pro re nata ſubnectere haud ſupervacaneum videretur. At hanc mihi ſuſcipere provinciam conſilium haud fuit, quam longe antea obivere ſummi viri, qui fusè de Papiniano ſcripſerunt (a) : quos omnes, ac quoſvis alios etſi non haberemus, unus tamen nobis ſufficeret Spartianus, qui inter res geſtas Severi, & Caracallæ, egregia quæque de Papiniano collegit ; cujus præterea [quod omnium laudum loco erit] illud omnino proprium, atque ſingulare admirabimur ſemper, quod nullus hactenus hominum eſt aſſequutus, in ejus obſervantiam collatis paſſim ſplendidiſſimis honorum, ac virtutum titulis, omnium ætatum, atque omnium ordinum homines, ſi ab Auguſtis ipſis incipias, certatim proſiluiſſe.

Hoc tamen unum mihi reliquum faciam, nimirum ut de duobus illis ſepulcralibus Papiniani titulis judicium feram, quorum alterum in Urna argentea inciſum, Romæ ſua ætate repertum narrat Soccinus, alterum Romæ in marmore inſculptum ſubinde in lucem erutum alii affirmant : Prioris hæc referuntur verba : *Æmilii Papiniani I. C. & Præfecti Prætorio requieſcunt hic oſſa, cui infelix Pater, & Mater ſacrum fecerunt mortuo anno ſuæ ætatis trigeſimo ſexto* : Alter vero hæc habet apud Gruterum p.348. n.8.

AEMI-

[a] Multa de Papiniani laudibus congeſſit Cujacius l. l. Plura etiam Vinc. Gravina De orig. Jur. l. 1. c. 99. De ejus vita, & ſcriptis luculentam Diſſertationem vulgavit Jac. Lectius, quam habes in Theſauro Ottonis tom.1. cap.3. legendus etiam ipſe Otto in Papinian.

AEMILIO.PAVLO.PAPINIANO
PRAE. PRAET. IVR. CONS
QVI.VIX. ANN. XXXVI. M. IIII. D.X
HOSTILIVS.PAPINIANVS
EVGENIA.GRACILIS
TVRBATO.ORDINE.IN.SENIO
HEV.PARENTES.INFELICISS
FILIO.OPTIMO.B. M
FECERVNT.

At utramque inſcriptionem uno verbo commentitiam eſſe cenſeo; nam primò inveriſimile omnino eſt Caracallam, qui Papiniano vitam ademit, ejus memoriam publicis monumentis inſcribi, aut inſculptam ſervari voluiſſe, eum, inquam, Caracallam, qui in Getam Fratrem jam ab ſe interfectum, (cujus cauſſa Papinianus ipſe, quod Parricidium excuſare noluiſſet, etiam obtruncatus fuit) ita ſæviiſſe traditur, ut illius memoriam, comminutis ſimulacris, abraſoque ubique nomine abolere numquam deſtiterit; Illud etiam accedit, quod plura in dictis inſcriptionibus ſint, quæ nullatenus Papiniani ævo conveniant. Ac primùm illud eſt, quod nullo prænomine ambo Papiniani Pater, & Filius appellentur, ſed Hoſtilii tantùm appellatione Pater diſtinguitur, ſi id vere cognomen dici queat, nam quum ex Æmilia familia, ſeu gente fuerint, commune utrique Papiniani cognomen fuiſſe dicendum foret, quod inſolens omnino videri debet, tum magis, cum Papiniani cognomen, quod Patronimici naturam præfert a Papinio, ſeu Papio (nam Papinianus ipſe aliquando ab antiquis Papianus ſcribitur maxime a Græcis Novell.1. & 118.) deductam, ipſius Juriſconſulti dumtaxat peculiare, propriumque videtur fuiſſe: Inſueta etiam, ac prorſus importuna cenſeri debet illa dolentis interjectio Heu ſeptima linea a Papiniani parentibus uſurpata, quam in aliis ejus Ævi ſepulcralibus titulis invenire haud facile eſt. Quid tandem dicemus de formula illa in eadem inſcriptione adhibita: Turbato ordine: ejus elegantiam ſane fateor, ipſo Papiniano dignam; a quo aliquando uſurpata fuit in lib. 14. Quæſt. cujus hæc ſunt verba in lib. xv. D. De inoff. teſtam.: *Nam etſi Parentibus non debetur filiorum hæreditas propter votum Parentum, & naturalem erga liberos caritatem,* TURBATO *tamen* ORDINE *mortalitatis, non minus parentibus, quam liberis piè relinqui debet*: Ex quorum verborum conſenſu cum iis, quæ in præfato lapide leguntur, non modo non ſuſpicabatur Cujacius quidpiam commenti, ſed potius alterum ab altero ob eandem loquendi formulam verum confirmabat: At verò, quæ cauſſa fuit, ut de ejus tituli fide, in quo conſimilis formula legebatur, nullimode ſuſpicaretur Cujacius, eadem plane ipſa commentitium eum titulum declarat, cui, ut aliquam conciliaret fidem, fucumque faceret legentibus is, qui ex proprio ingenio confinxit, ejuſmodi formulam, ſepulcralibus titulis alioqui inſuetam, ab Papiniano ipſo mutuatus videtur.

Sed jam demum de Poetis agendum erit, quorum ſi non agmen ducit, de Re tamen Litteraria veterum Beneventanorum, ut opportunè differerem, occaſionem dedit C. Concordius, cujus inſignem Lapidem præfixum huic Diſſertationi titulum eſſe malui.

C. igitur Concordius, cui Syriaci cognomen non ulla ex Syria origo, ſed fortaſſe emenſa ibidem equeſtris militiæ ſtipendia, aut quicunque alius eventus effecit, *Munerarius Bidui* (a) dicitur, ac POETA LATINVS CORONATVS IN MVNERE PATRIAE SVAE: Pluri-

[a] C. Concordius Munerarius dicitur novo quidem, ſed jam inde ab Auguſti Ævo recepto vocabulo, quod ab ipſo Auguſto primùm in Latium inventum docet Quintilianus l 8. c. 3. *Quæ vetera non ſunt* [ait] *fuerunt olim nova, & quædam in uſu perquam recentia, ut Meſſala primus Reatum, Munerarium Auguſtus primus dixerunt*: Quod ſi a munere munerarium primus Auguſtus uſurpavit, jam conſtat gladiatoria ſpectacula diù antea *munera* fuiſſe vocata, cujus antiquam vocis originem erudite explicat Tertullianus De Spectaculis cap. 17. *Muñus* (inquit) *dictum eſt ab officio, quoniam officium etiam muneris nomen eſt: Officium autem mortuis hoc ſpectaculo facere ſe veteres arbitrabantur, poſtquam illum humaniore atrocitate temperaverunt; nam olim, quoniam animæ defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captivos, vel malo ingenio Servos mercati in exequiis immolabant; Poſtea placuit impietatem voluptate adumbrare: Itaque quos paraverant armis, quibus tunc, & qualibet poterant eruditos, tantum ut occidi diſcerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant; ita mortem homicidio conſolabantur: Hæc muneris origo*: At a funeribus mox ad ipſa ſplendidius

Plurimùm itaque, præter ingenii eximiam vim, opibus valuiſſe videtur C. Concordius, qui *Munera*, ſeu ludos gladiatorios *Bidui* ſpatio ſuis ſumptibus edidiſſe potuit: ſed non heic laudes illas moramur, quarum inſana cupidine olim affecti *muneris editores* [ut inquit Lactantius (*a*)] *populari levitate ducti opes vel magnis urbibus ſuffecturas impendebant*. Ingenii potius gloriam attendamus, quæ marceſcente licet corona, qua ſemel redimitus fuit C. Concordius, vigere adhuc ex ſuperſtite lapide ad poſteritatis memoriam potuit, vigebitque deinceps, dum Patriæ ſuæ monumenta ſtabunt: Abſit enim, ut C. Concordii coronam liberalitatis potius, quam ingenii præmium ſuſpicemur, dum is munere per biduum edito voluit populum

. . . . . ad verſus ſibi factos ducere plenum
Lætitiæ . . . . .

atque tunc illud, quod ſæpe fit, eveniſſe potuit:

. . . . . clamabit enim pulcrè, benè, rectè:
Palleſcet ſuper his, etiam ſtillabit amicis
Ex oculis rorem, ſaliet, tundet pede terram,
Ut qui conducti plorant in funere . . .

Sed potius juſtos ingenii æſtimatores habuiſſe putandus eſt, eos, inquam, qui

Æquis accipiunt animis, donantve corona.

Quandoquidem vero nullum ſupereſt ingenii monumentum, quod C. Concordius edidit, ut de eo poſteri judicare queant, illud jam obſervare licebit, num is inito cum aliis Poetis certamine, an verò ſolus Poemate aliquo publice recitato coronam promeruerit: Utrumque enim morem apud veteres ſervatum conſtat; ac poſterior quidem crebriùs obtinebat; Hinc Plinius (*b*) *magnum proventum Poetarum annus hic attulit: Toto menſe Aprili nullus fere dies, quo non recitaret aliquis*: Aſinium Pollionem primùm publicè recitandi ſub Auguſto fuiſſe inventorem teſtatur Seneca Rhetor (*c*); quod ſane inſtitutum excolendis ſcientiis, ingeniiſque perpoliendis maxime utile non probavit ſolum, ſed etiam fovit Auguſtus, qui Svetonio teſte (*d*) *Recitantes & benignè, & patienter audivit*; cujus exemplo, ſequuti Principes recitantibus adeſſe non fuerunt dedignati, ut de Claudio idem Plinius refert (*e*): Recitationes autem aut in privatorum ædibus fiebant, quæ vel a Dominis gratuitò commodabantur, vel etiam conducebantur (*f*), eaſque ampliſſimas ac ſubſelliis inſtructas pro confluentium auditorum numero, parari oportebat; aut in publicis locis, ideſt, Foro, Theatro, Templis, Thermis, Porticibus (*g*), donec Hadrianus Athenæum conſtruxit, liberalibus ſtudiis, atque ingenuarum

 artium

dius celebranda convivia, feſtoſque dies paſſim agitandos gladiatorii ludi adhiberi conſuerunt: mirum enim, quantum populus iis oblectaretur, adeout ad ejus favorem captandum, abolendamque alicujus ſceleris invidiam, quo eum improbi Principes offendiſſent, ejuſmodi ſpectaculis uterentur; quæ ſi umquam de more edenda omiſiſſent, querelis, & obtrectationibus obnoxii reddebantur: Res eò pervenit, ut ea ſpectacula, quaſi amiſſæ libertatis pretium ſola ſibi Populus exolvenda vindicaret, neque ipſorum Principum Magiſtratibus parcebat, ut Prætoribus, Quæſtoribus, a quibus dum honor iniretur, munus gladiatorium edi oportebat; quod ſi detrectaſſent, aut abſentiam affectaſſent, Fiſcus edebat, cui poſtea quicquid erogatum fuiſſet, ſolvere tenebantur, ac præterea quingena millia modiorum tritici Urbis Romæ horreis inferre mulctæ nomine compellebantur, ut Imp. Conſtantius ſanxit an. 339. & 353. in lege 6. & 7. Cod.Theod. De Prætor. & Quæſt.: Pulchrum omnino exemplum de Populi erga hos ludos ſtudio refert Svetonius in Tiber. cap. 37. nam *Pollentina Plebs Funus cujuſdam Primopilaris non prius e foro miſit, quàm extorta pecunia per vim hæredibus ad gladiatorium munus*: At quorſum hæc? Quum privati Cives locupletes ea ſpectacula tam anxie a populo optari ſcirent, ut ejus gratiam, aut etiam honorem aliquem captarent, proprio ſumptu edebant, ejuſque editionis, tanquam magni operis, ac rei, quam pro Patria, ac civibus geſſiſſent, publicum ad poſterórum memoriam elogium plerumque reportabant.

[*a*] Div. Inſt l.VI. c.2.

[*b*] Epiſt. lib.1. 13. [*c*] In proem. Controv.

[*d*] Cap. 89. num. 7.

[*e*] l. l. *At hercule memoria parentum Claudium Cæſarem ferunt, cum in Palatio ſpatiaretur, audiſſetque clamorem, cauſam requiſiſſe: Cumque dictum eſſet, recitare Nonianum, ſubitum inopinantemque recitanti veniſſe.*

[*f*] Plin epiſt. 8. 12. *Recitaturus eſt Titinius Capito, quem ego audire neſcio magis debeam, an cupiam: Domum ſuam recitantibus præbet.* Quintilianus, aut quiſquis eſt Auctor de cauſ. corr. eloq. c. 5. n. 5.: *Baſſus cum toto anno unum libellum excudit, & elucubravit, rogare ultro, & ambire cogitur, ut ſint qui dignentur audire; & nec id quidem gratis; nam & domum mutuatur, & ſubſellia conducit, & libellos mittit.* Id. c.19. n. 6. *Domum mutuatur, & auditorium extruit, & ſubſellia conducit.*

[*g*] Horat. Sat. c.4. 73.

Non recito cuiquam, niſi amicis, idque coactus,
Non ubivis, coramque quibuslibet: in medio qui
Scripta foro recitent ſunt multi, quique lavantes.

Petronius Satyr. c. 51. *Relictoque Eumolpo, nam in Balneo carmen recitabat &c.*

artium exercitationibus constitutum (*a*) : ibi enim deinceps recitationes habebantur, quas ipse Hadrianus frequens audire consuescebat (*b*) : Uti etiam Athenæum audiendorum & Latinorum, & Græcorum Rhetorum, vel Poetarum caussa Imp. Alexander adibat, quod de Pertinace quoque refert Capitolinus (*c*) : Recitantium autem, postquam dignum aliquid prodidissent, præmia erant gratulationes, plausus, atque etiam oscula, quæ ab auditoribns excipiebant; qua in re Virgilii exemplo contenti erimus, cujus non illam moramnr recitationem, quam is, si fides Donato (*d*) atque Servio (*e*) coram Augusto, & Octavia privatim peregit, a qua etiam ob Marcelli laudes *Ære gravi donatus*; sed publicam alteram non satis vulgatam, at fortasse veriorem attulisse libet ex Auctore *de caussis corruptæ eloquentiæ*, dum scilicet *Populus auditis in Theatro versibus Virgilii surrexit universus, & forte præsentem, spectantemque Virgilium veneratus est sic* QUASI AUGUSTUM.

Quod vero ad Poetarum certamina attinet, seriùs in Rom. Rep. receptum morem fuisse constat; ejus namque rei auctorem Domitianum nobis indicare videtur Svetonius, dum ab illo triplex Jovi Capitolino certamen institutum commemorat, musicum, equestre, gymnicum, *& aliquanto plurium* [inquit], *quàm nunc est coronatorum*, ubi etiam & prosa oratione græcè, latinèque certabatur (*f*); quibus non contentus Domitianus quotannis etiam in Albano Quinquatria Minervæ celebravit, cui Collegium instituerat, ex quo forte ducti Magisterio fungerentur, redderentque eximias venationes, & scænicos ludos, *superque Oratorum, & Poetarum certamina*: atque exinde etiam mos ille manasse videtur, ut Poetæ, Rhetores, aliorumque professionum homines *contra omnes alios* [quæ formula in ejus ævi lapide legitur (*g*)] quum victores procederent, ab Imperatore, aut alio, qui ludis præerat, publice coronarentur: In eo Agone Statius post incredibilem totius Urbis expectationem, quum tandem Thebaidem suam recitasset, nedum ullum non excepit plausum, sed iniquam illam passus est contumeliam, ut *contra eum* Poetæ alii coronarentur, quod ipse non semel conqueritur (*h*).

At quorsum, inquis, ante Domitiani ævum, coronas, uti propria sui insignia, meminerunt Poetæ? Fateor id sane, quamplures aureæ ætatis Poetas crebram suis versibus coronæ mentionem fecisse, nam & Pastores Virgilius excitabat, ut crescentem Poetam coronarent (*i*), coronamque sibi passim Horatius (*k*) atque Naso (*l*) tribuebant: At hæc ab ipsis arbitratu suo, nec nisi vel jactanter, vel metaphoricè scribebantur; eorum enim neminem legimus publica auctoritate coronam aut accepisse, aut gestasse: A Domitiano itaque, atque a Poetarum

[*a*] Aur. Vict. de Cæsar. c.14. n.2. *Cæremonias, leges, Gymnasia, doctoresque curare occœpit, adeo quidem, ut etiam ludum ingenuarum artium, quod Athenæum vocant, constitueret.*

[*b*] Philostr. in Hadriano: *Simul atque in scæna visus erat auscultationis nuncius, universus continuò Senatus assurgebat, assurgebatque equester ordo, atque in Athenæi auditorium cursu concitato ferebantur.*

[*c*] Cap. XI. [*d*] In Virgil. vita.

[*e*] Æneid. VI. v. 862.

[*f*] Sveton. Domit. cap.4.: atque ad exemplum Olympicorum ludos hosce Domitianus instituit, itaut non solum victores publica corona donarentur, sed, ut in illis, supputandi temporis publica ratio haberetur; itaut Romæ non per lustra, ut antea, annum, quem magnum vocabant, sed per Capitolinos ludos ab Domitiani ævo ad sua usque tempora supputatum testetur Censorin. de die natal. cap.17.

[*g*] Lapis est apud Gruter. pag.331. num. 4.

L. SVRREDI L. F. CLV
FELICIS
PROCVRATORI AB
SCAEN. THEAT. IMP
CAESAR. DOMITIAN
PRINCIPI
CORONATO CONTRA
OMNES SCAENICOS &c.

Ibid. n. 6. habetur etiam *M. Ulpius Aug. Lib. maximus Pantomimorum, coronatus adversus Histriones, & omnes Scænicos.*

[*h*] In Sylvis lib.3. 5. 31.

. . . . . tu cum Capitolia nostræ
Inficiata Lyræ sævum ingratumque dolebas
Mecum victa Jovem

& *lib.* 5. 3. 231.

Nam quod me mixta quercus non pressit oliva
Et fugit speratus honos, cum dulce parentis
Invida Tarpeiis caneret te nostra magistro
Thebais . . . . .

[*i*] Virgil. Eclog. VI. v. 25

Pastores Hedera crescentem orante Poetam

[*k*] Horat. od. 3. 30. 14.

. . . . . sume superbiam
Quæsitam meritis, & mihi Delphica
Lauro cinge volens Melpomene comam.

[*l*] Ovid. Trist. 1. 6.

Si quis habet nostri similes in imagine vultus
Deme meis hederas, Bacchica serta comis.
Ista decent lætos felicia signa Poetas;
Temporibus non est apta corona meis.

rum certamine tum instituto morem illum Poetas coronandi apud Romanos obtinuisse verisimile satis putabimus, unde ejus, qui tunc floruit, Auctoris *de caus. corrupt. eloq.* propriè verba libenter accipimus, dum Poetam affert suum funus ita mulcentem: *Quandocumque fatalis dies meus veniet, statuarque tumulo non mœstus, & atrox, sed hilaris, & coronatus*: Cœptus itaque Romæ laudabilis mos, [quippe qui ea publica laude, atque gloriâ, cujus cupiditate hominum animi quam maxime flagrant, eosdem ad liberalium artium studia vehementius excitaret] mox ad alias Urbes, ac præsertim Romanas Colonias pervasit, quæ Principis Urbis instituta omnia æmulari curabant; Hinc in iis non frequentes modo Poetarum recitationes, sed statuta etiam certis temporibus Poetarum certamina; Utraque vero in publico loco, Populique, ac Magistratuum frequentia; quorum judicio qui probatus, aut victor extitisset, vel *contra alios* sibi partam, vel *suis quæsitam meritis* coronam ferebat. Utro C. Concordius modo in munere Beneventanæ Coloniæ *Patriæ suæ* coronatus fuerit, non liquet ex lapide: Cum aliis Poetis tum concertasse vix puto, non enim, [quod majoris virtutis, atque laudis argumentum fuerit] lapis siluisset; Restat igitur, ut poemate aliquo, publicè eo die recitato, se dignum Poetam Latinum omnino probaverit, qui auditorum omnium suffragiis coronam promeruerit, & acceperit.

Hæc habui, quæ solâ antiquorum Lapidum, adhùc extantium ope, atque fide de certis Viris differerem, quos in Re Litteraria præclaros, Romanorum ætatibus, Beneventum edidit; majorem certe numerum, monumentorum veterum, rerumque edax tempus invidit; quem tamen proclive omnino erit ex iis conjectare, quæ ad rem Beneventanorum litterariam generatim illustrandam proferenda modo erunt: Multa enim sunt, quibus in vetere Benevento artium liberalium studia non solum summo in honore habita, verum etiam publica auctoritate instituta, ac civibus familiaria fuisse, probantur. Id profecto indicare videntur bini illi Vesedii Rufini lapides superius recitati, in quorum altero is dicitur PATRONVS STVDIORVM IIII., alterum vero Rufino eidem dedicavit STVDIVM PALLADIANVM: De hujusmodi *Studiis* extat etiam hoc insigne nostri lapidis fragmentum sub Arcu Pontis Leprosi.

. . . . . . ESTERTI
. . . . . PRIMVS . . . .
. . . . . BENEVENTI
STVDIORVM OR
CHESTO PALES . . . .
INSTITVISTI . . . . .
. . . .
. . . .

Hos lapides quum nunc primum edimus, rem eruditis fortasse novam, aut non satis observatam ostendimus, ut scilicet, quæ veteribus *Gymnasia*, aut *Scholæ* pro ludis litterariis dicerentur (*a*), jamdemum *Studia* [quam vocem nos Itali nunc obtinemus] ipsis quoque veteribus appellari solerent: Haud ipsi inepte quidem, nam cum *Studium* ex Cicerone (*b*) non aliud sit, quam assidua animi, vehementsque ad scientiam aliquam magna cum voluptate occupatio, quid ni locum, quò scientiis comparandis conveniretur, *Studium* appellarent; quo quidem vocabulo suus Latio quoque honos accedebat, quòd non è Græcia *Gymnasii*, aut *Scholæ* nomina mutuari indigeret: neque ego quidem aut temere, aut ex proprio ingenio: *Studii* enim ad eam rem significandam vocabulum non omnino vetustis latinorum monumentis ignotum; nam de M. Antonino hæc in Capitolino legimus: *Apud Ægyptios civem se egit, & Philosophum in omnibus*

[*a*] Gymnasia, quæ pro solis corporis exercitationibus instituta primum fuerunt, ad ludum literarium significandum transtulit Cicero de orat. I. 13. qui eodem loco *Scholas* etiam eadem significatione donavit, quamquam hæ pro iis locis etiam sequiore ævo dicerentur, in quibus omnis generis artium, imo & munerum, & professionum institutiones haberentur; nam fuisse militares Scholas variis nominibus distinctas, ac præterea variorum officiorum, quæ in Aula exercebantur, nota res est ex pluribus utriusque Codicis titulis, atque legibus, quas vide apud Brissonium, & Cangium: Cum Scholas autem sine alio adjecto dicebant veteres, ludos literarios intelligebant; Sic Festus: *Scholæ dictæ, sunt non ab otio, & vacatione, sed quod cæteris rebus omissis vacare liberalibus studiis Pueri debent*.

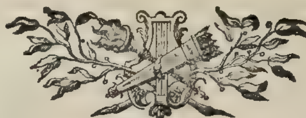
[*b*] De Invent. l.I.

bus ſtudiis, *templis*, *locis*: Imperatores etiam Theodoſius, & Valentinianus in titulo Codicis Theodoſiani *De ſtudiis liberalibus Urbis Romæ*, *& Conſtantinopolis* idem vocabulum uſurpaſſe videntur ad earum quoque ædium ſignificationem, quæ docendis ſcientiis adhiberentur, nam in lege III. hæc habent: *Sin autem ex eodem numero fuerint*, *qui videntur intra Capitolii Auditorium* [i. e. Athenæum, quod ſuperius ab Hadriano ædificatum obſervavimus] *conſtituti, hi omnibus modis privatarum ædium Studia ſibi interdicta eſſe cognoſcant*; Quum vero ſequioris hæc ævi monumenta de nova ejus vocabuli ſignificatione fidem faciant, non novum tamen nobis vocabulum invexerunt, ſed probam ipſam optimæ latinitatis vocem ſatis apte ex ipſa animi ad ſcientias comparandas contentione, ad publicas ſive privatas ædes, locoſque alios, quò Auditores confluere ſolerent, *Studiorum* nomine nuncupandos tranſtuliſſe videntur; itaut de ea vocabuli ſignificatione, quam dumtaxat ex dictis monumentis eruere datum fuit, adhùc dubitare nefas fuerit, poſtquam noſtri lapides in lucem prodiere, in quibus *Studia* eandem omnino ſignificationem manifeſtè oſtendunt (*a*). An vero, quum innumera prope ſingularum artium, profeſſionumque Collegia Beneventi fuiſſe jam conſtet, de quibus etiam peculiari Diſſertatione alias actum à nobis eſt, neglecta ſcientiarum, aliarumque omnium honeſtiſſimarum diſciplinarum ſtudia putabimus? Immo publica litterarum Gymnaſia *Studiorum* nomine pro diverſis ſcientiis ſigillatim conſtituta locupletes ejus rei teſtes laudati lapides jam ſatis probant; ut exinde non eos ſolos, quorum nomina profeſſioneſque, ſuperſtites adhùc lapides ſuperius illuſtrati nobis ſervarunt, ſed plures omnino alios, per omnes Romani Imperii in Italia vigentis ætates, in Re Litteraria præclaros extitiſſe, conjectare jam liceat.

Id, quod ex ſæpius laudato Symmachi teſtimonio adhùc certum videri debet; Is enim inter alias egregias laudes, quibus Beneventanos affecit, hanc etiam cæteris illuſtriorem adjecit: *Urbs* [inquit] *cum maxima ſit*, *ſinguli ejus optimates viſi ſunt mihi Urbe majores*, AMANTES LITTERARUM, MORUMQUE MIRABILES: Pauca quidem verba, ſed prolixa laudatio: ſatis enim ad indicandam Rei Litterariæ præſtantiam fuiſſet, dum ii tantum *Litterarum amantes* audiſſent, hoc enim uno contentus olim ſapientiſſimus ipſe Pythagoras Philoſophi ſibi nomen invenit, quod deinde omnibus Poſteritatis Sapientibus proprium tradidit: Adhùc tamen ipſi præſtantiſſimi omnium litterati (abſit verbo invidia) Beneventani celebrabantur, qui *Morum* quoque integritate *mirabiles*, Philoſophiam omnem, cujus pars ſumma, ac præcipua ad bene vivendum perducit, optime profiteri viderentur: Viderint itaque hæc recentes Beneventani, Majorumque ſuorum exempla ſectantes, ita ingenia ſua liberalibus diſciplinis excolere ſatagant, ut ſummam, atque immortalem ſcientiarum laudem non tam labore, ac vigiliis, quam ſanctiſſimorum ſocietate morum partam, ſibi contendant comparandam: Illa enim vera, ac ſola laudabilis Sapientia eſt, quæ ad perfectam honeſtiſſimarum diſciplinarum cognitionem, honeſtiſſimæ etiam vitæ rationes conjungit.

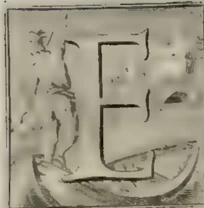
DISSER-

[*a*] Rem etiam confirmat *Palladiani* Epitheton, quo *Studiorum* aliud in ſecundo lapide decoratur: De ejuſmodi Epitheto alias egi, quum de Collegiis differerem, deducebamque ad Deam Palladem, quæ eo nomine Bello, militibuſque præeſſe putabatur. At veriſimilius illud nunc mihi ſit, eam heic, utpote Sapientiæ Deam, ingeniorum, ac diſciplinarum Præſidem, quam Ethnici vulgò credebant, *Studio* Beneventanæ Urbis aptiſſimum cognomen feciſſe.

DISSERTATIO IX.

De Re Militari Veterum Beneventanorum.

XIMIAM Veteris Beneventi militarem fuisse gloriam plurima Antiquitatis monumenta adhùc testantur: Non heic majores nostros Samnites appello, quorum bellicam virtutem satis fuerit initio hujus Operis attigisse: Sinamus enim tum aliis pluribus vetustis auctoribus, tum Livio præsertim, ut ejus Gentis res bello præclare gestas, militiæque decora, distinctè, luculenterque exequatur, cujus quum arma primùm cum Romanis exerceri cœpta, narranda susciperet, *majora jam hinc bella* [inquit lib.7.] *& viribus hostium, & longinquitate regionum, vel temporum spatio, quibum bellatum est, dicentur, namque eo anno* [V.C.411.] *adversùs Samnites gentem opibus, armisque validam mota arma*: quo magnificentissimo usus exordio singularem bellipotentium Samnitium laudem complexus est. Non heic, inquam, Pontios, Herennios, ceterosque Samnii fortissimos Duces recensere mens est, sed ad Patrios Lares dumtaxat me recipiens, unius Beneventi, ejusque Civium, ut superiori dissertatione in Litteris, ità modo in Armis præstantiam in medium proferre instituo. Ad ea igitur tempora me vertam, quibus everso jam Samnitium Imperio, atque nomine, Beneventana Urbs Colonorum deductione in Romanorum jus, potestatemque translata fuit; atque illud primùm rei ratio postulat inquirendum, (quod, quum de variis Coloniarum deductionibus Beneventum factis seriò agerem, vix attigisse memini) quænam scilicet ex pluribus illis prior eò fuerit militaris deducta Colonia. Et sane constat, serò admodum in Rep. milites Colonos deductos, non enim ante sextum Marii Consulatum militaris ulla Colonia, sed civiles omnes ad id tempus deductæ, sicuti ex eo tempore nulla deinceps, nisi militum Colonia deduci cœpit; Hinc Vellejus (*a*), quum antea Coloniarum omnium nomina, & natales speciatim contexeret, quæ post Romam a Gallis captam ad illud usque Mariani Consulatus tempus fuerunt jussu Senatus deductæ, a militarium recensione se abstinere propterea subdit, quod illarum utpote suo ævo recentiorum & caussæ, & auctores, & ipsarum nomina jam præfulgerent; Prior itaque Sylla militarium Coloniarum Auctor statuendus est, qui sublato Mario, ejusque factione deleta, plurimas hostium Urbes bello captas, earumque agros, ejectis antiquis civibus, suis militibus possidenda distribuit: In ea tamen Syllana militarium Coloniarum deductione, nihil detrimenti Beneventanæ Urbi contigisse ex Strabonis loco jam alibi probavi, caussamque etiam attuli ex Cicerone, qui Beneventanos Syllæ amicissimos memoravit: Post Syllam autem novas militares Colonias deduxit Julius Cæsar, quod nedum ex Svetonio constat, verum etiam ex Livio, qui Veteranos a Cæsare in Colonias deductos adversus succrescentem M. Antonii impotentiam ab Octaviano excitatos refert; Atque in hac posteriori militari deductione a Cæsare factâ milites primùm Colonos Beneventum accepit, quos paullo post in Triumviratu iterum eò deductos pluribus a me Diss. 1. c.2. ostensum fuit.

At quænam, inquies, ex militaribus hisce deductionibus militaris gloria Benevento continget, quæ sola *sedes fuit Emeritis*, deditque tantùm *rura, quæ Veteranus araret*? Sed juvat profecto alicubi perpetuam sedem Fortibus haberi, quorum virtus sanguine, exemplo, institutione Fortes creare solet. Certe ante annos ducentos, quibus Civilis primùm Colonia Beneventum deducta, subsecutam Militarem prævertit, illustria tùm Fidei, tùm Bellicæ virtutis argumenta Beneventani dedere, quibus, aliisque Coloniis, quas Livius memorat (*b*), Romana Resp. aliquando debuit, ut non solum extremo fato, quod victoris Poeni arma minabantur, subduceretur, sed etiam victrix ipsa de suis hostibus triumpharet; quam igitur post militares deductiones militaris rei præstantiam Beneventanis fuisse putabimus? Summam equidem, quam, ne cui concedere, aut invidere queat, ingens probat numerus illustrium virorum, qui Romano florente Imperio, in re militari immortale nomen sunt assequuti. Locupletissimos hujusce

[*a*] Lib. 1. cap. 15. [*b*] Lib. 27.

juſce rei teſtes habemus vetuſtos lapides, quorum fides ceteris monumentis omnibus præſtat, copia vero [quam tamen ex ſueta temporis injuria, aliiſque eventis vix militarium noſtrorum lapidum partem ſuperſtitem putabis] adeo exuberat, ut velut in ampliſſima meſſe leviores manipulos mihi negligendos duxerim; nihil itaque heic de manipulariis, ſeu legionariis militibus Beneventanis; quos ſatius erit in noſtro Theſauro lapidum propriâ claſſe relatos, ac levi calamo illuſtratos prodidiſſe; ſed principes dumtaxat viros recenſeam, qui ſublimioribus militiæ muneribus inſignes, eximium militaris gloriæ decus ſibi, ac Patriæ pepererunt.

CAPUT PRIMUM.

L. LAETICIO L. F.
STEL. RVFO
TRIB. MIL. LEG. XII
DON. HASTA PVRA
CORONA VALLARI
AEDILI QVAES. IIVIRO
I. D. PRAEF. FABRVM
ATTEIA Q. F. PRISCA
VXOR B. M. F.

TRibuni vox, quam initio Romulus, teſte Varrone (*a*), quod ternos è tribus Tribubus in exercitum mitteret, in Latium invexit, non militaribus modo, ſed civilibus quoque muneribus adhærere conſuevit; nam inter poſteriora iſthæc, Tribunos *Plebis*, *Fabricæ*, *Voluptatum*, *Stabuli* paſſim apud veteres legere eſt; quod tamen Militiam ſpectat, neque unos in ipſa Tribunos fuiſſe conſtat, nam præter *Tribunum Caſtrorum* Vellejo memoratum (*b*), alii certe a Tribunis *Legionum*, *Cohortium* fuere Tribuni, eo ſolo nomine *κατ᾽ ἐξοχὴν*, ita appellati (*c*), ac, uti Legio ſingulis, quibus conſtabat cohortibus, veluti totum parti præſtabat, ita illius Tribuni, cæteros, qui cohortibus præerant, munere, atque honore antecedebant. Lætandum itaque noſtro Læticio fuit cum Horatio (*d*),

Quod ſibi paruerit Legio Romana Tribuno

quo quidem munere nondum ampliſſima belli gerendi, ſed etiam Juriſdictionis, ac Coercitionis inter milites exercendæ poteſtas ei fuit, qua unius ſummi Ducis, ſeu Imperatoris dignitati concederet (*e*); unde etiam in Caſtris poſt Ducis Prætorium Tribunorum Tabernacula locari conſueſſe teſtatur Vegetius l. 3. c. 8. At non heic munus, de quo ſatis fuit in notis fontes indicaſſe, ſed perſonam morari præſtat, cui non omnis ex munere honos, quod nonniſi ſua virtute fuit comparandum: Nota illa Hadriani lex [teſte Spartiano c.x.] *ut Tribunum nonniſi plena barba faceret, aut ejus ætatis, quæ prudentia, & annis Tribunatus robur impleret, & quem non favor militum, ſed juſtitia commendaret*: quamquam vero de noſtri lapidis anno non conſtet, ad priora tamen Imperii tempora eum pertinere ſatis patet, quibus militaris diſciplina maxime viguit; quid vero conjecturis opus quandoquidem locupletem bellicæ virtutis, qua Læticius enituit, noſtrum lapidem teſtem habemus, ubi is ſemel, atque iterum militiæ donis auctus memoratur.

Jure itaque, ac merito Tribunatus munus obivit Læticius, qui etiam militaribus præmiis donari promeruit: Fuiſſe autem in militia præmia, quibus probata militum virtus ornaretur,

[*a*] De ling. lat. l.IV.

[*b*] De quo recte ambigit Lipſius De Rom. Milit. l.2. Dial 9. dum ita a Vellejo appellatum velit, ut a Plebejo, & Urbis diſtinguat, niſi forte Præfecturam Caſtrorum intellexerit.

[*c*] Præter Cæſarem, Plinium, alioſque Scriptores Ethnicos, itemque noſtrum lapidem mox afferendum, qui Tribunorum Cohortium paſſim meminere, occurrunt etiam hi tum in Evangelio Joannis c.18. 12. *Cobors ergo, & Tribunus*: tum in Act. Apoſt. c.27. 31. *Quærentibus autem eum occidere, nuntiatum eſt Tribuno Cohortis, qui ſtatim aſſumtis Centurionibus, & militibus decurrit ad illos*.

[*d*] Sat. 1. 6. 48.

[*e*] Munera, officia, inſignia Tribunorum ex inſtituto exequitur Lipſ. l. l. cui addendus J. C. Macer in l.12. D. *De Re Militar.*, ubi plura, quæ ob ignoratum J. C. locum, Lipſium fugerunt.

retur, aliorum verò, eo exemplo, excitaretur, contra verò supplicia ad improborum militum scelera coercenda, aliosque a flagitiis deterrendos, explorata satis res est: atque utrâque sane re Romanorum Exercitus adeo valuere, ut certa victoriæ spes, quòcumque arma ferrent, nunquam eos falleret; hac enim *cura, & diligentia* (ut inquit Polybius) *cum circa præmia, tum circa pœnas in castris, merito etiam successus militiæ apud eos felices, & illustres existebant*: Bina præmia Læticio tributa noster lapis commemorat, *Hastam* nempe *Puram*, & *Coronam Vallarem*; quod igitur primum attinet, *Romani* (inquit Festus) *fortes viros sæpe hasta donarunt*; quam proinde *donaticam* a Catone in Orat. quam habuit apud Equites, appellatam alibi notat idem Festus; & sane præcipuum erat præmium, militi dari consuetum, quod tamen non ut virtutis præmium, sed summæ gratiæ argumentum dedit Claudius Cæsar Posidi Spadoni, quem *etiam Britannico triumpho inter militares viros hasta pura donavit* (a): Præcipuum, inquam, præmium, cum & Hasta potissimum, & antiquissimum fuisset armorum genus, quo veteres in bello uterentur, quin & Regiæ potestatis insigne olim fuisse, & Diis sacram & aliquando pro ipso Numine habitam constat: Ea autem, quæ in militis præmium cedebat, *pura* dicebatur proptereaquod, cum non belli usui, sed viri ornamento esset, nullâ ferreâ cuspide muniretur (b): quò verò de re, egregie gesta, eo præmio miles donari dignus haberetur, veteres non omnino sibi constare videntur: ac Varronis quidem sententiam habemus ex Servio, qui in illud Æn. 6. 760.

Ille, vides? pura Juvenis, qui nititur hasta

Pura, inquit, *idest sine ferro, nam hoc fuit præmium, apud Majores, ejus, qui tunc primùm vicisset in prælio, sicut ait Varro in libris de Gente Pop. Rom.*: At hæc fortasse rei initia; nam non eam ejusmodi præmii fuisse caussam manifestè convincit pluries Hasta ipsa uni militi donata, ut tum de aliis, tum de L. Siccio Dentato plane constat, qui (teste Gellio 2. XI.), quum pugnasset in hostem CXX. præliis, inter alia præmia, hastis duodeviginti donatus fuit: Itaque potius erit, ut Polybio assentiamur, qui eum quidem hasta ab Imperatore donari testatur, qui hostem percusserit, non quidem justâ acie, sed qui in excursione, aut velitatione, aut tali tempore, in quo nulla necessitas fuerit viritim periclitandi: Hinc hastam promeruit Læticius, non quod in communi, & legitima pugna hostem cæserit, non enim ibi singulorum militum manus torpere debebant, quod proinde hastis donari infinitum fuisset, sed quod extra ordinem, aut in singulari pugna præclarum quodpiam facinus edidisset.

Sed præter *Hastam puram*, *Corona* quoque *Vallari* Læticius donatus: quod quidem priore præstantius præmium habebatur, præclariorisque argumentum facinoris: non una tamen, eademque, sed plures merentium militum fuere Coronæ, variâ formâ, diversâque materiâ contextæ pro quaque re gesta, a qua nomen recipientes inter se distinguebantur, ut præter *Ovalem*, ac *Triumphalem*, Corona *Civica*, *Obsidionalis*, *Muralis*, *Navalis*, seu *Classica*, *Rostrata*, eaque, de qua heic agitur, *Vallaris*: Hanc, quam cum *Castrensi* recte confundas, primùm frondeam fuisse testatur Plin. l.16. 4.; Romuli tamen ætate, qui eam Hostilio, quod Fidenas primus irrupisset, impertitus fuit, tum scilicet, quum, conjunctâ simplicitati morum vitæ frugalitate, solius honoris præmio virtus contenta erat; at deinde cum ipsis Reip. finibus, prolatis etiam, ac veluti effusis in cupiditatem animis ex auro fabricata donari cœpit: Formam habes ex Festo: *Castrensi corona donabatur, qui primus hostium castra pugnando introisset, cui insigne erat ex auro vallum*: Unde merendi caussam quoque discis; merebatur enim miles, qui prior Vallum, quo Castra hostium muniebantur, conscendisset, aut perrupisset; hinc Val. Max. l. 18. loquens de Castris Lucanorum, & Brutiorum a C. Fabritio Cos. expugnatis, *Postero*, inquit, *die cum Consul inter honorandos, quorum strenua opera fuerat usus Vallarem Coronam ei se servare dixisset, a quo castra essent oppressa &c.* Ejusmodi Coronæ meminit quoque Tertullianus, quam Christiano militi gestari nefas esse contendit (c): Sed nobis satis fuerit *Vallari* coronæ

[a] Sveton. in Claud. cap.28.

[b] Pura Hasta, quia solo ligno sine ferro constabat: Sic *purum* dicebatur argentum, quod non erat signatum, ut in nummis, vel cælatum, ut in vasis, quæ vasa *argenti puri* non ad indicandam argenti præstantiam, sed quod nulla in iis esset cæ.atura, vocantur a Plin. Epis. l.3. 1. & Juvenal. Sat. 9. v. 141.: Sic etiam *purum* solum a Livio 1. dicitur spatium illud, quo Pomœrium constabat: *Quod* (scilicet) *neque habitari, neque arari fas erat*, ac demum *Pura* dicebatur Toga illa, quæ tota alba virum cum ætate faciebat, abjectâ illâ, quam purpurâ prætextam puer gesserat: Sic Cic. Att. 9. 6. *Ciceroni meo cum Togam puram Arpini dare vellem &c.*

[c] De Corona cap. XII. *Est & alia militia regiarum familiarum: nam & castrenses appellantur, munificæ & ipsæ solennium Cæsarianorum.* Et postquam coronas omnes enumerasset, earumque formas, caussas, ritus, & *in omnibus* (inquit) *istis Idololatria in solo quoque sensu coro-*

rona Læticium donatum oſtendiſſe, quo illuſtriora ejus bellicæ virtutis argumenta haberentur, quibus ad Tribunatum uſque pervenire dignus fuerit; neque enim vulgare id, ut dixi, militiæ præmium olim fuit, dum Auguſtus [Svetonio teſte] dona militaria aliquanto facilius phaleras, & torques quicquid auro, argentoque conſtabat, quàm Vallares, & Murales Coronas, quæ *honore præcellerent dabat* (a).

Haud vero militiæ tantum Læticius claruit, ſed domi etiam, ubi plures Magiſtratus obivit, nam Ædilis, Quæſtor, IIvir Juridicundo, Præfectus Fabrum in eodem lapide inſcribitur: Municipales eos omnes Magiſtratus fuiſſe ſatis conſtat, ut proinde certò liqueat Beneventanum Civem Læticium fuiſſe, atque a Patriæ ſuæ Magiſtratibus inferioribus gradatim ad Duumviratum perveniſſe; indeque [quod mihi probabile magis fit] civilibus muneribus jam illuſtris, militiam ſequutus, fortiſſimi viri præmia, ac demum Tribunatum Legionis obtinuit.

Age nunc, de altero Beneventano Tribuno videamus, cujus Tribunatus nova honoris acceſſione auctus fuit: Lapis ita ſe habet.

CN. MARCIO CN. F. RVSTIO RVFINO PRAEF. CO
HORTIVM VIGILVM IMP. L. SEPTIMI
SEVERI PII PERTINACIS PRAEFECTO
CLASSIVM PRRETOAIARVM TRIBVNO CO
HORTIVM PRIMAE PRAETORIAE ET SEXTAE
VIGILVM TRIBVNO LATICLAVI LEGI
ONVM III CYRENAICAE III GALLICAE ET
. . . . . P. F. SALINATORIA AVGVSTINA
C. . . . .

In hac poſtrema linea omnes detritæ ſunt litteræ ſola C. initio ſuperſtite, ex qua ita illam ſupplendam cenſeo: CONIVGI B. M. F., ſic etiam monente *Salinatoria Auguſtina*, quæ (uti ex altero lapide paullo inferiùs afferendo mox videbimus) ejuſdem Ruſtii fuit uxor: Sed, quod rem attinet, vides heic, non, ut antea Læticium municipalibus Magiſtratibus, mox militaribus donis inſignem, ad Tribunatum evectum, ſed hominem ab inferioribus militiæ ordinibus gradatim ad Tribuni Laticlavii officium conſcendiſſe: atque hæc quidem præcipua Romanæ militiæ diſciplina; qua bellica virtus tum maxime vigeret, cum altiora iis tantum paterent, quorum virtus minoribus in officiis probata, paulatim adoleſcens veluti in maturitatem pertingebat: Sic C. Marium *a Caliga ad Conſulatum perductum* dixit Seneca (b): Itaque Cn. Marcius Reſtius Rufinus non ex gregario quidem (quem tamen initio fuiſſe non inepte putabimus), ſed ex inferioribus muneribus ad ſuperiora pervenit: Primùm enim Præfectus Cohortium Vigilum Imp. Septimii; dein Præfectus Claſſium Prætoriarum, poſtea Tribunus Cohortium, primæ Prætoriæ,

coronarum, quibus omnia iſta redimita ſunt: Operi occaſionem dedit ſumma Chriſtiani Militis religio, qui cæteris commilitonibus Chriſtianis laureato capite Imperatorem adeuntibus *ſolus libero capite, coronamento in manu otioſo acceſſit*, unde Chriſtianum ſeſe prodens in vincula conjectus fuit, martyrio ſervatus. Fidei ſinceritatem conſtantiamque dignis laudibus effert Tertullianus, aliorum vero, qui coronas geſtarunt, ac univerſum omnium coronarum uſum Chriſtianis ſingulis, omnino damnat: At quæ fuerit Eccleſiæ diſciplina de Chriſtianis, qui caſtra ſequebantur, quidque iis tandem liceret, eruditè explicat V. C. Mamachius Orig. Chriſt. l.2. c.7. §.1.

[a] At nonne Vallares coronæ item ex auro? Jam diximus: Hinc Lipſius l. l. Svetonii in Aug. c. 25. Lectionem emendat, ut illud *quàm* poſt coronas transferendum putet, ut ſit: *facilius phaleras, torques, quicquid auro, argentoque conſtaret, Vallares, ac murales coronas quam quæ honore præcellerent dabat*: Sed nihil ego mutaverim: non enim ſolam materiam ſpectavit ibi Svetonius, ſed honorem; qui quantus ejuſmodi coronis præ ceteris militaribus donis fuerit, ipſe Lipſius late docet: unde non quia aureæ, ideò inter minora præmia detrudendæ, nam in iis non aurum, ſed honos præcipuè ſpectabatur: hinc coronam Vallarem ab ea, quæ ſolùm aurea eſſet, diſtinctam invenio in lapide apud Gudium p. 186. n. 7. ubi Sex. Vibius Gallus dicitur *donatus ab. Imperatorib. Honoris. Virtutiſq. cauſſa Torquibus Armillis. Phaleris. Coronis. Muralib. III. Vallaribus II. Aurea I. Haſtis. Puris. V. Vexillis. II.*

[b] Seneca De Benefic. lib.v. c. xvi. Ideſt a gregario milite, & ab imis ordinibus gradatim ad Conſulatum uſque pervenit: Caliga enim gregariorum, ſeu manipulariorum militum propria; unde Imp. Cajo, Caligulæ nomen factum, quod (ut ait Sveton. c.9.) *caſtrenſi joco traxit, quia manipulario habitu inter milites educatus fuit*: Satis igitur ex his intelligimus veterem lapidem apud Gruter. pag.445. n. 9. ubi C. Oppius Baſſus dicitur OMNIBVS OFFICIIS IN CALIGA FVNCTVS.

toriæ, mox sextæ Vigilum, denique Tribunus Laticlavius Legionis III. Cyrenaicæ, III. Galliæ, & Claudiæ Piæ Fidelis, uti Legionem tertio loco memoratam suppleo: at singula breviter percurramus.

Bis Vigilum militiæ Cn.Marcius præfuit, nam Præfect. Vigilum Imp.Severi, dein Tribunus Cohortis III. Vigilum dicitur; atque illud quidem mirum, aut etiam obscurum (dum servatam velimus legem ex inferioribus ad superiora officia conscendendi), quod Præfecturam Vigilum unius eorundem Vigilum Cohortis Tribunatus subsequeretur: At quum non ea dicatur tantùm Præfectura Vigilum, sed *Vigilum Imp. L. Septimii Severi*, diversum aliquid, quam quod vulgares Vigiles spectet, adjectio hæc videtur significare. Puto igitur, eam Præfecturam primo loco positam ad eam militum manum commodè referri posse, quos Imperator ad sui corporis custodiam adhibebat, quique novo, sed haud improprio vocabulo Vigiles fuerunt in lapide appellati: nota autem res est, ac cum ipsis, ut credere par est, Regum initiis exorta, ut circa se Princeps tum ad sui custodiam, tùm, ut ad sua jussa statim exequenda paratos haberet, certâ selectorum militum manu assiduò stiparetur: Romano Imperio auctor ipse Romulus ejus rei exemplum reliquit, nam trecentos armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellavit, non solum in bello, sed & in pace habuit, qui in Urbe sibi quasi corporis custodes armati apparerent, & ministratorum vice mandata ejus exequerentur, in bello autem protectorum munus, & propugnatorum sustinerent (*a*): Hinc Cæsar qui prior Reip. libertatem oppresserat, eum Regium morem restituit, institutis circa se Hispanorum militum cum gladiis inspectantium custodiis (*b*); servavit autem Augustus (*c*), retinueruntque successores Cæsares, quin etiam Augustis Fœminis concessum; nam Nero excubias militares, quæ Agrippinæ, ut conjugi Imperatoris olim, tum & ut Matri servabantur, & Germanos super eundem honorem custodes additos digredi jussit (*d*): De hoc itaque militiæ ordine Præfectura Vigilum primo loco memorata intelligi potest; siquidem qui custodes Urbis, de quibus mox dicam, Vigiles sunt appellati, nonne iidem Custodes Cæsaris, Vigiles quoque audire potuerint? Quum enim Vigilum, qui ad Urbis custodiam pertinebant, jamdiu auctor Augustus, jam nil de iis ad Severum, cujus peculiares Vigiles haud alios fuisse conjectabimus, quàm qui custodiendi ejus corporis munere fungerentur. Neque demum obstat, Prætorianos milites ad eam rem institutos; hi enim licet ex reliquis militum ordinibus selecti, proximioresque Imperatori assisterent, itaut stationem in Urbe soli haberent, eumque ad Bella prodeuntem sequerentur, falsum tamen est, peculiare, ac proprium custodiendi corporis munus apud ipsosmet Prætorianos fuisse, nam Augustus, qui Prætorianam militiam instituit, præter eam, alios sibi custodes adlegit, idque servatum ab aliis Imperii successoribus, ut paullo ante ex optimis auctoribus manifestum fuit, ac certum quoque de ipso Imperatore Severo dicendum videtur; Is enim, ut ait Spartianus, quum Romam venisset, *Prætorianos cum Subarmalibus inermes sibi jussit occurrere, eosdem sic ad Tribunal vocavit, armatis undique circumdatus, ingressus deinde Romam armatus cum armatis militibus Capitolium ascendit*: Quo Spartiani loco nedum id confirmatur, alios a Prætorianis fuisse Cæsarum Custodes, verum etiam lux nostro lapidi affunditur, ut qui fuerint Vigiles *L. Septimii Severi* in eo memorati, verosimilius intelligatur; ii nempe milites, quorum ingentem copiam potius ad sui nutum, tutelamque, quàm ad Urbis custodiam primus instituit Severus; quod certum omnino videri potest, dum eundem Severum filios ad concordiam hortantem ita apud Herodianum lib. 3. loquentem audiamus: *Posse eos securè agere, si velint, pecunia multa a se parata, & copiis iis, quæ Romæ sunt, in quadruplum auctis, tantoque exercitu ad Urbem sedente, ut nulla externa vis par esse possit, sive multitudinem spectes, sive corporum magnitudinem, sive cultum, & abundantiam*.

Sed missis Vigilibus hisce, notissimos alios Vigiles inspiciamus, quorum sextæ Cohorti Cn. Rustius Tribuni munere præfuit: De his præstat audire J. C. Paulum (*e*): *Apud vetustiores* [inquit] *incendiis arcendis Triumviri præerant, qui ab eo, quod excubias agebant, nocturni dicti sunt. Fuerunt & privatæ familiæ, quæ incendia vel mercede, vel gratia extinguerent; Deinde Divus Augustus maluit huic rei per se consuli, nam salutem Reip. tueri nulli magis credidit convenire, nec alium sufficere ei rei, quàm Cæsarem: itaque septem Cohortes opportunis locis instituit, ut binas Regiones Urbis unaquæque Cohors tueatur, præpositis eis Tribunis, & super omnes spectabili viro, qui Præfectus Vigilum appellatur*. Ex hoc itaque Pauli loco Vigilum Auctorem, caussamque perspectam habe-

[*a*] Livius l. 1. 16. & Dionys. l. 2. pag. 86.
[*b*] Svetonius in Jul. cap. 86.
[*c*] Id. in Aug. cap. 49.
[*d*] Tacit. *Annal. lib.* 13.
[*e*] In lib. singul. De Offic. Præfecti Vigilum quem habes in leg. 1. & 3. Dig. eod. tit.

habemus; quòd vero incendia alterius culpâ, aut certe dolo evenire poſſent, atque inſuper quum ex ejuſmodi excubiis, ea de cauſſa inſtitutis, optime etiam conſuli poſſe videretur contra nocturnos fures, atque effractores, paulatim Præfecturæ Vigilum munus ampliatum, ac tributa juriſdictio, itaut contra eos, qui incendio cauſſam dediſſent, Præfectus cognoſcere, pœnamque ſancire, fureſque nocturnos inquirere, vinculis mancipare, ac punire quoque poſſet, ac de cæteris aliis juriſdictionem exercere, quæ Paulus citato loco recenſet, gravioribus duntaxat criminibus, quorum capitale eſſet judicium, ad Præfecti Urbi Tribunal ſervatis (a). Pauli autem teſtimonium mirè confirmat Romanus lapis apud Fabrettum (b),

IMP. CAES. M. AVRELIO
ANTONINO. AVG. SEVERI
AVG. N. FILIO. PARTH. MAX
TRIB. POT. VIII. COS. II
COH. Ī. VIC
ANTONI
NIANA
CN. RVSTIVS RVFINVS PRAEF. VIG
TI. CLAVDIVS MARCELLINVS
TRIB
C. IVLIVS INGENVVS 7
C. VALERIVS VICTOR 7
C. IVLIVS QVINTINVS 7
C. MANGILIVS IVVENIS 7
C CAECILIVS SEVERVS 7
Γ. FLAVIVS INGENVVS 7
M. AVRELIVS FLORIANVS 7
CVM COMMANVCVLIS SVIS

quem

[a] Ex conſtitutione Impp. Severi, & Antonini in l.ult. Dig. eod. tit. nec non Arcadii, & Honorii in l.un. Cod. eod.tit.: unde intelligimus, non ſatis amplam ejus muneris fuiſſe aut dignitatem, aut exiſtimationem, quod recte Caſſiodorus expreſſit in formula Dignitatis Præfecti Vigilum *lib.7. cap.7. Variar.* eundem ſic alloquens: *Mediocrem Dignitatem regis, & in ſumma opinione verſaris: Cuſtos Romanæ Civitatis diceris, quando eam ab inteſtino hoſte defendis*: Neque etiam Vigiles ipſi ad reliquæ militiæ decus pertingebant, ſive perſonas ſpectes, quas libertinæ conditionis ab ipſo Auguſto delectas notavit Svetonius c. 25.; ſive demum inſtitutionis, quam ſuperius audivimus, cauſſam; unde, quum potius miniſterii, quàm militiæ cauſſa Vigiles haberentur, facile fuit, ut a reliqua militia ſpernerentur, ac *Sparteoli* per contemptum vocarentur, quo vocabulo ipſi Vigiles etiam apud Scriptores intelliguntur, ſic enim eos dixit Scholiaſtes Juvenalis Satyr.14. v.305. & Tertullian. Apolog. cap.39. ajens: *Ad fumum cœnæ Serapicæ Sparteoli excitabuntur*: Satis autem acutè de more Scriptor Afer Serapicæ illius cœnæ apparatum expreſſit, nam cum magnum convivium non ſine magno igne paratur, inde incendii metus, ad quod reſtinguendum Sparteolos dixit excitari.

[b] Inſcript. cap.4. pag.260. Ad inſignem hunc lapidem nihil Fabrettus, quem Pauli teſtimonio de numero, ac variis muneribus in Vigilum militia olim ab Auguſto inſtitutis mirè reſpondere jam dixi: Habetur enim noſter Ruſtius *Spectabilis Præfectus* Vigilum nullâ Cohortis adjecta mentione, propterequod omnibus ipſe præeſſet; deinde ſequitur Ti. Claudius Marcellinus Tribunus, intellige Coh. I. Vig. quam initio memoratam habes; mox Centuriones ſequuntur propriis nominibus inſcripti *cum Commanuculis ſuis*, quo raro, ſed non abſurdo vocabulo *Commanipuli* heic appellantur, non a Fœni manipulis, quos pro Centuriarum ſignis Romulum adhibuiſſe plerique aſſerunt, ſed a *manu*; manum autem vix crediderim voci originem dediſſe ex eo, quod *junctis manibus manipulares dimicarent*, ut docet Vegetius l. 2. c. 13. ſed potius, quod manus ipſa multitudinem ſignificaret, ut Æneid. VI. 5. *Juvenum manus emicat ardens*: Hinc optime Varro l.4. de l. l. *manipulos*, inquit, *exercitus minimas manus, quæ unum ſequuntur ſignum*: quæ autem minimæ manus eſſent, ideſt ipſius manus, ſeu univerſæ multitudinis partes, recte diminutivo nomine *manuculæ*, atque in lapide *commanuculi* pro *commanipulis* dicuntur; Commanuculorum autem nomina omnia per ſingulas centurias diſtributa in utroque ejuſdem lapidis latere inſcripta leguntur, affertque Fabrettus, in quibus duo notatu digna ſunt, quod nempe cujuſque Centuriæ initio ſuis quique muneribus per notas præſignantur *Quæſtores*, *Aquiliferi*, *Optiones*, *Teſſerarii*, *Statores*, *Vexilliferi*, *Signiferi &c.* ac præterea iidem, reliquique omnes Commanuculi *vocandi* caſu inſcripti leguntur: qua in re (non enim vocativus caſus ullo modo lapidi congruit, cui primus inſcribi debuit, vel ſaltem ultimus, ut militum nomina *cum commanuculis ſuis* concordarent) quadratarii oſcitantiam ſuſpicari licet, qui fortaſſe cum eorum militum nomina, ut in cenſu agendo ſinguli a Tribuno, vel Præfecto vocari ſolebant, tradita habuiſſet in eo lapide inſcribenda, quod duntaxat pro ipſorum nominum notitia datum fuerat, nimis fida deſcriptione in ipſum ladidem retulit: Sed pauca hæc ad hunc & mole, & pretio inſignem lapidem obſervaſſe ſufficiat, quod Cn. Ruſtii Rufini Popularis noſtri memoria, atque dignitas poſtulabat.

quem ſane lapidem haud otioſum fuit hùc afferre, dum in eo ipſiuſmet, de quo modo agimus, Cn. Ruſtii Rufini memoria occurrit: neque enim alium a noſtro, quem Romanus lapis memorat, dubitare ſinunt eadem, ac in noſtro lapide nomina, eademque temporis nota; quum enim in noſtro lapide Cn. Ruſtius Rufinus Præfectus Cohortium Vigilum Imp. Severi dicitur, jam in Romano Cn. idem Ruſtius Rufinus eâdem Præfecturâ Vigilum inſignis monumentum ipſum Antonino, ſeu Caracallæ, ejuſdem Severi filio, ac anno ccv. etiamdum viventis Patris in Imperio conſorti dedicavit. Sed jam ex inferioribus hiſce muneribus ad ſuperiora cum ipſo Cn. Ruſtio conſcendamus; eique demum de Legionis Tribunatu gratulandum erit: Trium ipſe Legionum, nempe III. *Cyrenaicæ*, III. *Gallicæ*, ac *Claudiæ* P. F. non modo Tribunus fuit, ſed etiam Tribunus *Laticlavius*: quod vero ternis legionibus ipſe præfuerit, non id uno ſimul tempore factum fuit, dum ſcimus a Trajani, imo & Domitiani ævo Tribunatum ſemeſtrem fuiſſe, ut ex Juvenale Satyr. 7. & Plinio Ep. l.4. aliiſque paſſim diſcere eſt; Poſtquam igitur Cn. Ruſtius Legionis III. Cyrenaicæ, ac dein III. Gallicæ Tribunatu functus fuit, ad tertiæ demum Tribunatum promoveri meruit; unde & *Tribuni Laticlavii* honorem fuit aſſequutus: Latumclavum Senatorii Ordinis inſigne fuiſſe nemo neſcit, ad militiam vero translatum nonnihil honoris caſtrenſibus muneribus addebat; Hinc inter Tribunos legionum ortum diſcrimen, ut alii *Laticlavii*, qui ex Senatorio ordine, alii *Anguſticlavii*, qui ex Equeſtri eſſent; Poſteriorum meminit Svetonius *(a)*, dum Svetonii Lenis ſui Patris decus exequitur, quod Vitelliano bello tertiædecimæ Legionis Tribunus Anguſticlavius fuiſſet; Priores ex Svetonio eodem *(b)* habemus, dum tradit, Auguſtum Senatorum liberis protinus a virili toga Latum Clavum induere permiſiſſe, militiamque auſpicantibus non Tribunatum modo legionum, ſed & Præfecturas alarum dediſſe. An vero Cn. Ruſtius ex Senatoria familia? vel in Romanum Senatum, cui Laticlavi inſigne, ſeu cenſu, ſeu Principis gratiâ adlectus? vix puto: Sola militia hunc honorem ei peperit, ut in ampliſſimum ordinem jure cooptaretur; Sic eos, quos Variana Clades conſumpſit, *Senatorium per militiam auſpicantes gradum* dixit Seneca ep.7., cui addendus Epictetus *(c) tertiam militiam* ad Senatorii ordinis aſſequenda jura emerendam commemorans, id eſt Tribunatum cuique tertiò, ut Senator fieret, ex inſtituto Auguſti agendum; quod Cn. Ruſtium feliciter impleſſe ex noſtro lapide ſatis conſtat.

Reſtat modo, ut, ſi qua ſint alia Cn. Ruſtii monumenta hùc afferamus: Extat quidem Beneventi antiquus de noſtro Ruſtio lapis in hæc verba *(d)*

RVSTIAE SA
BINAE QVAE
VIXIT AN. VII
MENSIBVS XI
DIEBVS II
CN. MARCIVS
RVSTIVS RVFIN
PATER TR. COH
VI. VIGIL. ET
SALINATORIA
AVGVSTINA
MATER FILIAE
DVLCISSIMAE

 Titu-

[a] In Ottone c.x. [b] In Auguſt. c.38.

[c] Lib.3. Diſſert. 26.: *Si militavero*, inquit, *liberabor malis omnibus: militat igitur, fert ea, quæ ſervus aliquis verbero: ac nihilo ſecius alteram, tertiamque militiam poſtulat; deinde cum ipſum Colophonem impoſuerit, & factus fuerit Ordinis Senatorii, tunc incipit Servus eſſe; cum in curiam ingreditur, pulcherrimam ſervitutem ſervit.*

[d] Affert quoque hunc lapidem Gruterus pag. 559. num.1. ubi lineâ undecimâ pro *Salinatoria*, ut certè habet

Titulum hunc ſepulcralem filiæ ſuæ Ruſtiæ Sabinæ dedicavit Cn. Ruſtius cum Salinatoria Auguſtina Conjuge, eàdem nempe ipsâ, quæ in primo noſtro lapide memoratur: In hoc verò lapide Cn. Ruſtius dicitur dumtaxat Tribunus Coh. VI. Vigilum, nam eo anno, quo ejus filia ſeptennis deceſſit, nondum ad Tribunatum pervenerat: Ex hoc autem ſepulcrali titulo ſatis liquet, Cn. Ruſtium domo Beneventanum fuiſſe, cujus filia Beneventi obiit, Conjux ibidem conſedit, quæ tandem eidem Ruſtio viro ſuo inſigne monumentum illud, de quo hactenus diſſerui, ſuperſtes dedicavit.

Sequitur modo Tribunus alter Laticlavius, qui non modo tempore, ſed etiam dignitate, ut videtur, Cn. Ruſtium præceſſit. En lapidem.

C. VMBRIO PRATORIO
CANDIDATO LEGATO
PROVINCIAE AFRICAE DIOE
CESEOS HIPPONENSIS
ADLECTO INTER PRAET. A
DIVO COMMODO ET IN
TER PATRICIOS TRIB
LATICL. LEG. V. MACED
XVIRO STLITIB. IVDIC
OB SINGVLAREM ERGA PA
TRIAM CIVISQVE ADFEC
TIONEM P. D. D.

De hoc inſigni lapide plura me diſſeruiſſe memini, quum de Magiſtratibus agerem Diſſert. IV. ubi viri nomen a mendis expurgatum reſtitui, ac præterea Diœceſis vocabulum pluribus obſervationibus illuſtravi: quod hùc attinet, præter Tribunatum Laticlavium, quo Pratorius in Legione quinta Macedonica functus eſt, de quo munere ſuperius egi, Legatum etiam Provinciæ Africæ fuiſſe conſtat: Legati autem in militia Romana ſupra Tribunos fuerunt, quippe qui in Provincia vicariam operam Imperatori, ſeu Proconſuli præſtantes, juriſdictionem, ac Imperii inſignia obtinebant. Sub Principibus quidem duo erant Legatorum genera, *Conſulares*, & *Prætorii*; quod primus invenit Auguſtus, qui quum unus ipſe Imperator jam eſſet, rem per Legatos adminiſtrabat: Conſularis Legatus toti exercitui, Prætorius legioni uni præſidebat (a). At cum Pratorium noſtrum *Candidatum Legatum* audis, Principis Candidatum intellige, qui illum ad *Legationem* promovendum curavit. Notum illud Taciti de Tiberio (b), *ut Legionum Legati, qui ante Præturam ea militia fungebantur, jam tum Prætores deſtinarentur*; *Princeps duodecim Candidatos in annos ſingulos nominaret*: quod tamen haud Tiberius initio ſibi arripuit, neque etiam ipſe Commodus, itaut Legatio ad Præturam gradus maneret; hinc poſtquam Pratorius Legatione defunctus fuiſſet, tunc demum a Commodo inter Prætorios, ac mox inter Patricios fuit adlectus: Jure igitur, meritoque Civi adeo illuſtri, cui etiam *ſingularis erga Patriam, civeſque ſuos adfectio fuit*, monumentum hoc P. D. D. ideſt Publicè Dedicatum, vel Poſitum Decreto Decurionum fuerit.

Non unus autem fuit Pratorius, qui Legati munere, Prætoriæque ſubſecutæ Dignitatis ſe ipſum, Patriamque ſuam illuſtravit; Alterum enim Clariſſimum Virum pari munere, Dignitateque præclarum ex hoc noſtri lapidis fragmento prodire jam videbimus.

....F.

bet lapis, mendosè ſcriptum fuit: *Sabina Toci F.* quamquam ex Codice Redii inferius notatum ſit: *Salinatoria*; quæ vera eſt lectio, quam noſter principalis lapis confirmat, ubi *Salinatoria Auguſtina* Cn. Ruſtii conjux diſertè habetur.

[a] Videſis Lipſium de Rom. Milit. l. 2. Dial. 12. ubi latè de Legatis militaribus.

[b] Annal. lib. 2.

. . . . F. CLASSETIVS
. . . . RATVS
C. V. NATVS IIII IDVS . . . . . .
VALERIO LARGO ET MES
SALLINO COS. VITA FVNC
IDVS APRIL. IMP. ANTONI
NO III COS
VIXIT ANNIS LXI. MEN
SIBVS VI. D. XXIII
IMP. SEPTIMIO SEVERO
COS. ADLECTVS inter
PRAETORIOS A Divo Commodo
. . . .

Commodi nomen ſupplendum cenſui, haud quidem ſuperioris lapidis exemplum, ſed omnino hujuſce Inſcriptionis tempus ſequutus; Conſtat enim hunc noſtrum Claſſetium natum M. Valerio Largo, & M. Valerio Meſſalino Coſ. ideſt ann. 147., mortuum vero Imp. Antonino Coſ. III. ideſt an. 208. (quod rari quidem erit exempli, ut annus natalis, ac emortualis in ſepulcralibus titulis notetur, quos cum heic ſupputabis, jam annos vitæ LXI. in lapide dein inſcriptos integros habebis); Antoninum autem non alium, quàm Baſſianum, ſeu Caracallam intelligendum diſertè monent, tum priorum Conſulum, quo Claſſetius natus eſt, annus, tum poſterior Imp. Septimii Severi ejuſdem Caracallæ Patris Conſulatus, qui ſine ullius numeri adjectione notatus, ejuſdem primus ſtatui debet (a): Quem igitur, (dum temporis ratio, quo Claſſetius floruit, habenda erit) Divum hunc putabimus, niſi Commodum? quem Severus in Imperio mox eſt ſequutus, ac, teſte Spartiano, non dum in Senatu, & concione laudavit, verum etiam *Deum appellavit*: At nihil in lapide de Legatione Claſſetii, qui tantum inter Prætorios a Commodo adlectus memoratur: Extremas lapidis lineas tempore detritas deſideramus, in quibus Legationis munus fortaſſe erat, quod tamen recte conjicimus antea geſtum, dum Prætorium habemus Virum, cui, ut diximus, ad eam dignitatem rite aſſequendam, Legatio debuit eſſe gradus.

Age nunc, dum ſemel Legionis munera recenſere inſtituimus, poſtquam de Legatis, Tribuniſque actum eſt, haud quidem laude ſua fraudandi erunt Beneventani *Primopili*, *Centuriones*, *Signiferi*. De Primopilo extat hic lapis

L. FVLIONIO L. F. STEL. SEVERO
PRIM. PIL. LEG. X. GEM. . . . .
. . . .

Ubi primùm vides quam bellè a noſtro lapide, Ciceronis exemplo, tranſactam litem de Primipili, aut Primopili ſcriptione ſervanda, nam ut ille, teſte Tirone apud Gellium (b), orta quæſtione an *Tertio*, vel *Tertium* Conſul ſcribendum, Pompejo, de cujus tertio Conſulatu inſcribendo in titulo Ædis Victoriæ agebatur, auctor fuit, ut TERT. ſcriberetur, ita ſane noſter lapis cum PRIM. PIL. adhibuiſſet, inter veteres ipſos, qui alterutro modo ſcribendum vocabulum contendebant, quæſtionem ſuſtuliſſe viſus eſt: Primopilus autem, (a quorum militari munere, omnino diverſum miniſteriale illud *Primopilorum*, qui ſequiore ævo militibus

[a] De anno primo Septimii Severi Conſulatus, quem is adhùc privatus geſſit, ex Faſtis non conſtat; Certum vero eſt, vivente Commodo Conſulem primùm fuiſſe: Sic enim de ipſo Severo Spartianus: *Conſulatum cum Apulejo Ruffino primum egit, Comodo ſe inter plurimos deſignante*. Nec refert, quod in lapide Severus ipſe Imperatoris titulo donatur, neque enim aliter dicendus erat, quando lapis dedicatus fuit, quamquam Conſulatum privatus antea geſſerat.

[b] Lib. x. cap. 1.

bus annonam diſtribuebant (a)) magnum & vetuſtum in Romana militia munus, ſed non ſatis antiquum vocabulum, ut falsò putavit Lipſius (b): quale fuerit ejuſmodi munus præſtat ex Dionyſio audire, qui de Flavolejo Primopilo hæc habet l. IX.: *erat vir plebejus genere, ſed virtute nobilis, & bello bonus, atque ab ea utraque ſplendidiſſima dignitate in una legionum, illuſtri ornatus Imperio; cujus ductum, & juſſa ſexaginta Centuriæ cum ſuis manipulis ſequi lex jubet; quos Duces, Romani patrio ſermone, Primopilos vocant*. De noſtri Fulionii genere omnino latet, at & ipſum *virtute nobilem, belloque bonum* quæſita Primopili dignitas certo arguit. Satis autem ex Dionyſio habemus Primopilum toti legioni, quæ ſexaginta Centuriis conſtabat, præeſſe, poſt Tribunum quidem, at vero ante Centuriones, quorum ipſe Princeps, unde & Primus Centurio, & Centurio Primi Pili nonnunquam vetuſtis ſcriptoribus appellatur.

Ad Centuriones itaque, qui Primopilos ſubſequebantur, deſcendamus: Binos ex noſtris prodidiſſe ſatis erit, quorum alter hoc lapidis fragmento palmaribus prope litteris inſcripto legitur.

. . . AVIDIENO T. F. STEL. LEG. . .
. . . . . . CENTVRIONI . . . .
. . . . DECVRIONI . . . .

Alter vero hactenus ignoratus V. C. Muratorii diligentiâ (c) ex remotiſſimis Tranſilvaniæ oris nuper ad ſuos poſtliminii jure rediit.

SEX.

[a] Impp. Diocl. & Max. in l. 1. Cod. Juſt. De Condictione ex lege: Imp. Conſtantius in l. 6. Cod. Theod. de Cohortalibus, & Primipilaribus. Imp Leo l. 27 Cod. Juſt. de Epiſc. & Cler. Vide titulum Codicis Juſt. de Primipilo lib. XII. tit. 63.

[b] Lipſium l. 2. Dial. 8. Livii locus decepit lib. 2. *Populus dedicationem Ædis dat M. Prætorio Centurioni Primi Pili*, ubi ſubdit: *quæ vetuſtiſſima ejus mentio in Livio, & ſtatim a parta libertate, ut appareat hunc ordinem vel hoc teſtimonio perpetuum Romæ fuiſſe*: At Livius de ordine ibi loquitur, quem cum ipſa Romana militia ortum quis dubitabit? at non omnia ſimul cujuſque militaris ordinis nomina ſimul inventa, multa etiam mutata: de recenti Primipili nomine, quod vetuſtiori ordini inditum fuit, non alium appello teſtem, quàm eundem Livium, qui lib. VII. c. 41. de Q. Salonio inquit: *Primus Centurio erat, quem nunc Primipilum appellant*: itaut priore loco eodem vocabulo per prolepſim ſit uſus.

[c] Exhibet hunc lapidem Muratorius p. 842. n. 4. cum hoc titulo: *In opp Oſtro-Comitatus Hadzzeg in Tranſilvania: miſit Apoſtolus Zeno; edidit etiam Marchio Maffejus*: ac, recitato lapide, mox ſubdit: *Beneventani adſcripti fuere Tribui Stellatinæ: in 4. linea lege*: Centurio Legionis quartæ Flaviæ Felicis, ſeu Fidelis Tertiæ Haſtatorum, *ſive* Haſtatus: *In quinta linea lege: Hoc ordine: in decima legendum*: Undecima Claudia Pia Fideli Prima Minervia Pia Fideli: *Hic etiam Eques Romanus creatus fuit: In poſtrema linea P. Duellius Canonicus Regularis legit has ſiglas*, nempe P. S B ST. TI. *Verum præferenda eſt lectio Zeni quam etiam dedit Marchio Maffejus*. Hactenus Muratorius, cujus explicationes paullo explicatius perpendere oportet; utque a poſtremo ordiar, reiiciendam omnino Duellii lectionem facile aſſentior, tum fide VV. CC. Zeni, & Maffeii, tum ex inſuetis ſiglis, quas mendoſè Duellius obtrudebat, dum contrà ſigla, illa H S E. S. T. T L. quæ retinemus, aliorum lapidum exemplis promptum ſit explicare: *Hic Situs Eſt. Sit Tibi Terra Levis*, ut habes apud Fleetwood p. 215. n 2. vel ſi mavis: *Hic Situs Eſt Sibi Titulum Teſtamento Legavit*; At hæc quidem levia; verendum potius, ne in linea XI. & XII. mendum aliquod, ut videtur, irrepſerit: certe lin. XII.; ubi poſt lacunam adeſt numeralis nota XVIIII. annos, menſes, dieſque vitæ inſcriptos fuiſſe ſuſpicor; Inanis autem eſt Muratorii obſervatio, quod noſter Pilonius *etiam Eques Romanus creatus fuerit*; ut nempe Equeſtrem dignitatem civilem obtinuerit. Non enim de *civili* equite, quem ſolus cenſus faciebat, ſed de militari heic agitur, nempe eo, qui in militia *equo publico* merebatur: Hoc Equitum diſcrimen ſatis vulgatum: Sic Cicero, qui paſſim Romanos Equites memorat, ubi militares intellectos velit, *equo publico* addit: Philip VI. *Altera ſtatua eſt Equitum Romanorum equo publico*: In equeſtri igitur militia Romana noſter Pilonius ſtipendia facere cœpit, quumque equo publico meruiſſet, ob bellicam virtutem, qua illuſtris fuit, tandem ad Centurionis munus promoveri dignus fuit; ita enim lapidem explico, ut quod ſit Centurionis munus primo memoratum extremus Pilonio fuerit in militia gradus, atque in hunc ſane ORDINEM (quod militare vocabulum heic omnino accipiendum eſt) pervenit, ut primum ſcilicet in equeſtri militia in quatuor gradatim legionibus (nam legionum altera alteram dignitate præſtabat) ſtipendia fecerit, exindeque Centurionatum accepit Legionis IIII. Flaviæ Felicis III. Haſtatorum, ideſt Centuriæ tertiæ Haſtatorum; Haſtati autem ſecundum militiæ ordinem in quaque legione conſtituebant, ubi primi Velites, deinde Haſtati, tum Principes, ac poſtremo Triarii erant, ut vulgò notum.

SEX. PILONIVS
SEX. F. ..... STE. MODE
STVS BENEVENTO
7. LEG. IIII. F. F. III. HAS
POST. ANN. XXX. H. OR
DINE ACCEPIT EX
EQVITE ROMANO
MILITAVIT IN LEG
VII. C. P. F. ET. VIII. AVG
XI. C. P. F. MINER. P. F.
STIPENDIO CENTVRIO
NI CI. XVIIII
H. S. E. S. T. T. L.

Hujus lapidis explicatio adverſæ paginæ ſubnotata eſt; illud autem heic obſervaſſe præſtabit, quæ nempe fuerit ratio illius notæ, quâ Centuriones in antiquis lapidibus paſſim ſculptos, ſignificatoſque videmus: Rarò enim Centuriones ſuo vocabulo ſcriptos invenies, ut in noſtro priore lapide, nam in poſteriore, de quo agitur, licet Pilonius *Centurio* in XII. linea dicatur, cernis autem lineâ quartâ, ubi ejus muneris præcipua mentio, ſuetam notam ex ſolenni more fuiſſe adhibitam: Ac Lipſius quidem (a) ex Vite, quæ Centurionum inſigne erat, ortam notam illam arbitratur, quæ in *modum Vitei flagelli curvatur*: non omnino ſpernenda ſummi Viri conjectura; ſed adhùc major lux ex Vegetio (b), qui *Centuriones tranſverſis Caſſidum criſtis literas habuiſſe* ſcribit, *ut facilius noſcerentur*: quid vero ibi ſcriptum? Fortaſſe, (quæ Sponii conjectura eſt) ſignum illud, quod Centurionis nota erat, addito Cohortis, ſeu Centuriæ ordine, ac numero: veriſimile id quidem; adhùc tamen ejus notæ, quæ ad Centurionem ſignificandum adhibebatur, origo, atque cauſſa in obſcuro eſt; Mihi quidem eam notam, ut in lapidibus ſculpta eſt, nondum oculis ſpectare contigit, quam tamen lapidum omnium exemplaria ita exhibent, ut noſtro numero ſeptenario 7. a Barbaris ſera ætate invecto reſpondere videatur: Nihil itaque de eodem numero in ea nota expreſſo cogitandum, ſed potius litteræ C. inverſæ formam agnoſcendam putaverim, qua ipſum Centurionis vocabulum exprimeretur; Notiſſimus eſt in antiquis lapidibus ejuſdem litteræ inverſæ uſus, ut mulieres, quæ Cajæ prænomine gauderent, intelligerentur, nam qui Caii erant viri per conſuetum C., mulieres vero per Ɔ. ſcribebantur: An igitur nota illa Centurionis, quæ ad ipſam Ɔ. accedebat, vel etiam præferebat (c), ad ſervandum diſcrimen aliquod, aut ad eos, ut inquit Vegetius, *facilius noſcendos* in morem recepta? At de Centurionibus ſatis: De Signiferis autem poſtremo capite hujus Diſſertationis opportunior ſermo erit.

Præſtat modo, ex Legionaria militia, quæ tota Civium Romanorum erat, ad Auxiliares,

[a] De milit. Rom. l.2. dial.8. & rurſus l.v. dial.18. *Centurionum dignitas* (inquit) *notatur bifurcata, aut incurva vite*: Vitem autem Centurionis inſigne fuiſſe ſexcenti Scriptores teſtantur, unde paſſim *Vitis* vocabulum pro ipſo *Centurionatu* abſolute uſurpabatur; Ut Faſces majoribus Magiſtratibus adhibebantur, quibus ſupremi Imperii jus erat, ita Vitem Centurionibus geſtatam puto, qua mediocre aliquod Imperium iis quoque eſſe deſignaretur: certe, ut Magiſtratus Bacillis, & Securi, ita Centuriones Vite jus coercendi habebant: Pulcrum illud Taciti Ann. I. *Centurio Lucillus interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum* cedo alteram, *indiderant; quia fracta vite in tergo militis alteram, & alteram poſcebat*: Summam ejuſmodi Viti reverentiam milites præſtare tenebantur, nam (ut ait J. C. Macer. l.13. §.4. *De Re militari*) miles, *qui Centurioni caſtigare ſe volenti reſtitit, ſi vitem tenuit, militiam mutat, ſi ex induſtria fregit, vel manum Centurioni intulit, capite punitur*.

[b] De Re Milit. II. 13.

[c] Certe Centuria per inverſum Ɔ. notatur in lapide apud Grut. pag.561. num.11. & altero apud Fabrett. pag.668. niſi & heic ſit ipſe Centurio: Contra vero Caja per 7. occurrit apud Gudium pag.353. n. 14. & eund. Grut. pag.150. num.4. quamquam in eodem lapide apud Fabrett. pag. 406. ipſum 7. ad Ɔ propiùs accedat: ut videas rem tum marmorariorum, tum deſcriptorum arbitrio ſæpe mutatam, itaut planior æque, ac veriſimilior mea interpretatio videri poſſit.

liares, five Sociales copias gradum facere, quæ etsi *Extraordinariæ*, perpetuam tamen, neque numero, neque viribus contemnendam, Romani exercitus portionem constituebant; In iis enim Beneventani non defuere, qui militaribus muneribus claruerunt: Ex hoc insigni lapide res satis constat.

C. OCTAVIO C. F. PAL. MODESTO
AVG. IIVIR. I. D. QVAEST. II
PRAEF. FABR. ROMAE. PRAEF
COH. II. PANNONIOR. PRAEF
COH. III. ITYRAEOR. TRIB. MIL
LEG. IIII. SCYTHIC. CVRAT. REI
P. AECANOR. ITEM. HONORA
TO. AD. CVRAM. CALENDARI
REIP. CANVSINOR. A. DIVO TRA
IANO. PARTHICO. ET. AB. IMP. HA
DRIANO. AVG. HIC OPVS QVADRI
GAE CVM EFFIGIE IMP. HADRI
ANI AVG. CITRA VLLIVS POSTV
LATION. CVM. MVNICIPIBVS
SVIS. OBTVLISSET. EX. ARGENTI
LIBRIS. ∞. ADIECTIS AMPLIVS
LIBRIS. ƆVII. VIRITIM. PO
PVLO ЭC SING. DISTRIBVTIS
DEDICARI. CAVIT *sic*
P. D. D.

Mitto heic de sacro Auguratus, aliisque civilibus C. Octavii Modesti muneribus dicere, ut quoque ejus Tribunatum in Legione IIII. Scythica gestum haud moror, satis enim de hisce rebus alibi a me tractatio instituta fuit: Ad Præfecturas quod attinet, quas is tum in Cohorte II. Pannoniorum, tum in Cohorte III. Ityreorum administravit, jam tandem de Auxiliaris militiæ munere agi noscis: Præfecti enim audiebant, qui Sociis præerant, sicut Tribuni, qui Legionariis; Par enim utriusque muneris in suos potestas, nisi quod, ut Auxilia Legionibus honore concedebant, ita Tribuni Præfectos dignitate præstabant, quos, (ubi de utrisque mentio) posteriori loco memoratos (*a*), ad ipsum etiamTribunatum (ut de nostro Modesto palam est) gradum sibi fecisse constat (*b*). Ad Auxilia autem Modesti Præfecturas pertinere comprobant etiam Cohortium nomina, subditarum Provinciarum propria, quibus milites a Romanis Ducibus de more imperari solebant; ac Cohors quidem II. Pannoniorum (quem numerum ad plures ejusdem Gentis Cohortes haud referas, sed ad aliarum ex aliis Provinciis Cohortium auxiliarium numerum, quo ambæ Alæ constabant) ex Pannoniæ Provinciæ indigenis delecta erat, quæ semel in nostro lapide, atque iterum apud Grut. p. MXXVII. 6. occurrit: At de Cohorte III. Ityræorum haud æquè res clara: non alibi enim eam invenies, quàm in nostro lapide, quem adhùc difficiliorem reddiderat mendum apud eundem Grut. pag. 444. num. 5. & Manut. Orthog. v. *Kalendarium*; utrobique enim corruptè legitur ITVREOS. dempto etiam diphthongo, quum tamen ITYRAEOR. disertè in lapide scriptum sit: Ityræi itaque, seu Ituræi (nam utroque modo scribuntur, more illo, quo V pro græco Y latini passim usur-

[*a*] Cæsar. de Bell. Gall. 1. 19. *Hic primum ortus est a Tribunis militum legionariorum, ac Præfectis Auxiliarium, reliquisque.*

[*b*] Svetonius de Claudio cap. 25. *Equestres militias ita ordinavit, ut post Cohortem Alam, post Alam Tribunatum legionis daret*: Alam autem Præfecturam Auxiliarium intellige, qui, uti Alæ in avibus, ita corpus Legionum utrinque tegebant.

usurpabant) a Plinio, & Strabone (*a*) Syriæ attribuuntur, quorum Reges Sacris Litteris etiam memorantur (*b*): eos autem plurimùm arcu, & sagittis valuisse constat, eoque nomine, nec sine sui capitis periculo Cicero ab suo usque ævo insignes celebravit (*c*); indeque factum, ut Arcum quemlibet, sagittis mittendis satis validum, Ityræi epitheto donarit Virgilius Georg. 2. 448., Ityræasque sagittas appellarit Lucanus L.7. 230.: Ex hac igitur gente, quæ cum universa Syriæ Provincia Romanis subdebatur, Cohortem tertiam Auxiliarium Romani Duces deligebant, cui Modestus Præfectus aliquando fuit: At cur non ex sua gente regendæ Cohorti Præfectus? non deerant certe in Auxiliis, qui bellica virtute præstantes, militaribus muneribus saltem inter suos optimè fungi poterant; Romanorum tamen prudentiam noscis, qui nedum auxiliares copias in duas Alas, veluti duo corpora dividebant, mediis legionibus divulsa, ne simul junctæ visu, & æstimatione sui fiduciam caperent, & animos fortasse novandi, sed etiam solos Romanos Cives quò magis in fide, disciplinaque militari continerentur, iis præficiebant.

Sed ad nostrum Modestum redeamus, qui OPVS QVADRIGAE CVM EFFIGIE IMP. HADRIANI AVG. CITRA VLLIVS POSTVLATIONEM CVM MVNICIPIBVS SVIS OBTVLISSET (*d*) EX ARGENTI LIBRIS ∞ (i. e. M.) ADIECTIS AMPLIVS LIBRIS DVII. VIRITIM POPVLO X (i. e. denariis) SINGVLIS DISTRIBVTIS DEDICARI CVRAVIT. Res quidem digna, ut a militia paululum divertentes, spectemus, miremurque: Spectemus, inquam, in lapide rei memoriam, nam rei ipsi suum obfuit pretium, fecitque inter alias caussas omnium potissima avaritia, ne præclarissimum hoc monumentum ad seros nepotes pervaderet: Miramur itaque non tam Beneventanorum Veterum opes, liberalitatemque, qui in illud opus argenti libras mille contulerunt, quàm unius Civis magnificentiam, qui eidem Operi septem supra quingentas alias libras amplius adjecit, in ejusque dedicatione singulos denarios universo Populo viritim distribuit. Mos dedicandi Diis Quadrigas cum eorum effigie ab ipso Romulo manasse videtur, si Dionysio fides, qui l. 2. quadrigas aureas Vulcano cum sua effigie, ex manubiis ab illo dedicatas scribit: At non eæ tunc Romanorum opes, quibus, primis temporibus, nonnisi ex Argilla (ut ex Plinio, ac Festo discimus (*e*)) *fictiles* quadrigas effingere, ac dedicare sat fuit; mox *Æreas* a Cn., & Q. Ogul-

[*a*] Hist. Nat. l. v. c. 23. Strabo Geogr. l. XVII. At Parthorum genus Ityræos fuisse tradit Servius in dictum locum Virgilii Georg.2. v.448.: *Ityræos taxi curvantur in arcus: Hoc est* [inquit] *in arcuum Ityræorum similitudinem: Ityræos autem dicit Parthicos*: Sed fallitur Servius, qui, quòd Parthi ea re quoque famosi, ad eorum gentem Ityræos oscitanter retulit: Apud Donium clas.v. n. 50. occurrit *Præpositus Numeri Syrorum Sagittariorum*, qui fortasse iidem nostri Ityræi. Stat igitur sua Plinio, Straboniique fides, quam etiam divini Codices, ut mox videbimus, præclarè confirmant.

[*b*] In Lucæ Evangelio cap. 3. n.1. dicitur Philippus *Tetrarcha Ituræa, & Trachonitidis Regionis*: nota est Judaici Regni divisio post Herodis magni obitum ab Augusto facta, nam quum inter ejus filios Archelaum, & Herodem Antipam de successione lis esset, Romæ caussam dicere jussi sunt coram Cajo Augusti nepote, aliisque ab eodem Augusto designatis, qui Tetrarchiam instituentes Regnum in quatuor partes dissecuerunt: Et Archelao quidem Judæa proprie sumpta concessit, Antipæ Galilæa; Philippus vero eorum frater [sed ex alia Matre] Ituræam obtinuit, regionem nempe illam, ad radicem montis Libani a Paneade, seu Cæsaræa Philippi usque ad montem Tyri in longum porrectam: Lysanias tandem [cui nulla cum Herode sanguinis necessitas, quippe qui ex genere Dynastarum Chalcidis traditur a Josepho Antiq. l.xx. c.7.] Abilinam adeptus fuit: Ita Romani de Regnis decidebant.

[*c*] Semel atque iterum Cicero Ituræorum meminit Philipp II., dum eos Antonius in media Urbe ad sui custodiam, & inimicorum terrorem adhiberet. *Accusa* (inquit cap.8.) *omnes ordines, omnes Cives, dum consisteare, hunc ordinem hoc ipso tempore ab Ityræis circumsederi*, & cap. 44. *Cur homines omnium gentium maxime barbaros Ityræos cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui caussa se facere dicit*: quibus locis miror nihil a doctis viris notatum, quibus non adhuc notum vocabulum, cujus neque Orthographia rectè constat in Ciceronis editionibus; quæ etiam in MSS. corruptior, ubi *Ytyradii, & Sityrei*.

[*d*] Ita habet Lapis cum sequentibus, quæ fœde mendosa exhibuit Grut. dicta pag. 444. n. 5. in quo sic legitur: *Cum a municipibus suis oblatum ex argenti libris* DXVII. *libris* ∞ *adjectis*. Ubi illud *Cum* delendum censet Grononius De Pec. Vet. l.1. c.7. sed perperam, quum verius sequens *a* præpositio delenda fuit, ac illud *oblatum* in *obtulisset* vertendum, sicque sensus lapidis recte constat, ut nos summa fide descripsimus, exhibuitque Manutius in Ortographia, cujus exemplar [si *Ityreos* excipias] cum ipso lapide consentit, ut mirum sit Manutianum exemplar haud fuisse Grutero perspectum: Fateor tamen tertium CVM ante *obtulisset*, quod regere deberet, subintelligendum, quod quum promptum esset cuique legenti, facilè Quadratarius prætermisit.

[*e*] Hist. nat. l 28. 2.
Cum in fastigium ejusdem Delubri præparatæ quadrigæ fictiles in fornace crevissent &c. Festus in Ratumena: *Fictiles quadrigas* commemorat, quæ in fastigio Jovis templi, quas faciendas locaverant Romani Vejenti cuidam artis figulinæ prudenti, quæ bello sunt recuperatæ, quæ in fornace adeò creverant, ut eximi nequirent; idque prodigium portendere videbatur, in qua civitate eæ fuissent, omnium eam futuram potentissimam; Fusiùs hæc prosequitur Plutarch. in Poblicola.

Q. Ogulniis Ædilibus Curulibus ex multatitia pecunia Jovi in Capitolio dedicatas refert Livius l. x. 23. *Aureas* demum A. V. 521. [cum res Romana ad faſtigium perveniſſet] in eodem Capitolio poſitas idem Livius teſtatur l. 39. : At ex argento Beneventani dedicarunt, non ſolido quidem corpore, quod nec in vetuſtis æreis ſtatuis invenies, ſed quæ ad naturalem effigierum ſtaturam exurgentes, ingentem ſumptum, qualem in MDVII. argenti libris agnoſcere licet, abſumpſerunt: Operis autem magnificentiam non ſolum materia commendat, verum etiam ſingulare exemplum; Diis enim (*a*), ut dixi, quadrigæ dedicari ſolebant, nec dum Auguſtis [non enim alibi inveni] ejuſmodi decus adulatio præbuit, ſolis eos ſtatuis pedeſtribus, equeſtribuſque, marmoreis, aut æreis, auro aliquando *illuſtribus*, vel *ſuperfuſis* honoraſſe contenta: Beneventani tandem, ut Hadriani numini, majeſtatique devotiſſimos omnium ſe probarent, eundem quadrijugis vectum effingendum curarunt, quo tamen opere nullimode de divinis honoribus per nimiam aſſentationem communicandis cogitaſſe videntur, ſed potius eundem Auguſtum Triumphantis ſpecie repræſentatum voluere; quadrigis enim Triumphantes in Capitolium invehi conſueſſe ſatis conſtat; ac digna quidem, ſi non bellica virtus, Hadriani tamen moderatio, ut eo monumento a Beneventanis celebraretur, nam teſte Spartiano c 6., *Cum ei Triumphum Senatus, qui Trajano debitus erat, detuliſſet, recuſavit ipſe, atque imaginem Trajani* (*b*) *curru Triumphali vexit, ut optimus Imperator, ne poſt mortem quidem, Triumphi amitteret dignitatem*.

CAPUT

[*a*] Jovi præcipuè Quadrigæ dedicari ſolebant, propterea quod cum tonaret, aut fulguraret, albis Quadrigis per cœlum vehi ab Ethnicis credebatur: Hinc Horatius Od. I. 12. 58. *Tu gravi curru quaties Olimpum*. Plautus etiam Aſin. II. 2. 13.

Nam ſi huic occaſioni tempus ſe ſubterduxerit
Nunquam pol indepiſcet quadrigis albis poſtea.

Albas autem Quadrigas, nonniſi quæ Jovis eſſet, ſignificavit Plautus, optimus ſuimet interpres in Amphitr. I. 1. 294.

Quadrigas ſi inſcendas Jovis nunquam effugies infortunium.

Mirum autem quantum in priore Plauti loco explicando ſe torqueant Eruditi, quorum quinque diverſas ſententias recenſet doctus Facciolatus; at nemo adhùc rem acu tetigit; quæ tamen (niſi & ego fallar) utroque loco collato, facilis explicatu erit, ſi ad illam Ethnicorum Theologiæ partem deducatur, quæ Fatum non ſolum a Jove ſeparatim colendum docebat, ſed etiam ab Jovis imperio ſubtrahebat: De ea plura habet Servius ex Aruſpicinæ libris, & ſacris Acherontiis Æn. VIII. 398. & paſſim alibi: Hinc ſi cui ſecundæ res, quas certo temporis momento Fatum obtuliſſet, neglectæ eſſent, nunquam, etſi in ipſo Jovis curru confidenti, i. e. neque Jove favente jubente, revocandi poteſtas erat; Contra verò (quod poſteriore loco ajebat Plautus), ſi quid adverſi infortunatique in alterius perniciem Fatum idem ſubeundum ſtatuiſſet, non is, in Jovis Quadrigis licet poſitus, effugere valebat: Vides, quàm exiguos Imperii fines ipſe omnipotens Deum Pater, atque Hominum Rex a ſuis cultoribus obtineret: At recta Religio *Habacuc verbis* 3. 8. ita verum Deum alloquitur: *Qui aſcendes ſuper equos tuos: & Quadrigæ tuæ Salvatio*: Qua verborum translatione Prophetæ illi eo loco familiari, quum Charitas nos Deo conjungat, incolumitas noſtra monſtratur; non enim eſt Fatum præter Dei voluntatem, poteſtatemque, humanis rebus impendens, cum quæcumque eveniant per quoſcumque eveniant, certis ubique aſſiduè vigilantis Divinæ Providentiæ legibus famulantur.

[*b*] Sed jam vivens Trajanus eundem, de quo heic agimus, Quadrigæ honorem acceperat; nam Romani Arcus Trajano extructi Ichnographia, vetuſto numiſmate (quod a me, quum de Beneventano Arcu mox agam, proferetur) repræſentata, eundem Trajanum in ejuſdem Arcus vertice inter duo Trophæa quadrijugo curru invectum exhibet: quæ tamen ſimulacra an è marmore fuerint, vel ex ære, omninò ignoramus. Hinc ante Hadrianum res in more jam poſita; ad quam etiam referendos arbitror nummos illos *Quadrigatos*, antiquiores ſanè, ac frequentiſſimos, quorum formam non è Ludis Circenſibus, ſed potius ex actis aliorum Triumphis acceptam putaverim: Sed res, ut dixi, eò jam proceſſit, ut quadrigarum effigies ex ſolida materia dedicarentur; atque ex quo Principibus ejuſmodi monumenta dicari cœpta, paulatim ad alios ſummos viros eximiè honorandos deducta fuit, ſervata tamen (ut videtur) gradus dignitate, itaut privatis perſonis Bigæ duntaxat ſtatuerentur: Harum mentio bis occurrit apud Gruter. p. 352. n. 1. ubi *T. Ancherio Priſco Biga poſita* dicitur *ob eximias liberalitates, & abundantiſſimas ſine exemplo largitiones* pag. vero 447. 6. adeſt lapis alter Piſaurenſis P. Alfio Semniano iiſdem conceptis verbis inſcriptus, quem tamen fœdè mendoſum, ſinceriorem vulgavit Fabrettus cap. X. n. 207. dein emendatiorem Donius cl. V. n. 16., ſed tandem ad Ectypi fidem ære inciſum eruditis obſervationibus illuſtravit V. C. Oliverius inter Marmora Piſaurenſia n. XXXI: In hiſce autem Bigis poſitum quoque ſimulacrum illorum, qui eximio eo honore ornabantur, ex noſtri, quem hactenus illuſtravimus, Beneventani lapidis exemplo, ubi quadrigæ cum effigie Imp. Hadriani dedicatæ dicuntur, jamdudum collegit V. C. Valerius Chimentellus in De honore Biſellii c. 41., notatque ad dictum Donianum lapidem Gorius.

CAPUT SECUNDUM.
De Legionibus, in quibus Beneventani Milites censi fuere.

HActenus de Beneventanis Viris bellica virtute, militiæque muneribus illustribus dictum fuit; Ad Legionarios quod attinet, id tantum heic (nam eorum nomina, ætatem, numerum in Lapidum Thesauro novisse satis cuique erit) observare modo libet, qua ii in legione censeri solerent: qua in re (si quid video) majus quoddam Beneventanorum militum decus positum videtur, dum in ipsa Legionaria militia, quæ generatim Civium Romanorum delectu constituebatur, Legiones aliquas aliis honore suique æstimatione præcelluisse satis declarant vocabula ipsa, quibus *Victrices*, *Adjutrices*, *Valens*, *Fulminatrix*, *Ferrata* dicebantur; Quæ quidem cognomina nunquam dixeris ambitiose parta, aut fortuitò comparata; id enim in aliarum legionum injuriam omnino cessisset, quæ speciosis ejusmodi cognominibus haud utebantur, quibus etiam illud proclive fuisset, ut pro libito magnificentiora sibi vocabula certatim arripere æmularentur: quod tamen nullo modo factum fuisse novimus; Imo & ipsa honoris cognomina, quæ aliquando virtutis caussa promeruissent, reipsa probare assidue tenebantur, quod si degeneres esse cœpissent, ejus appellationis indignæ judicabantur, ut ab Augusto factum refert Dio L. LIV, qui Legionem totam *Augustam*, vetitam tradit hoc cognomine uti, quod ignaviter se gessisset.

Atque hæc quidem res, de qua institutus est sermo, jam denuo in memoriam revocat vetustissimam Majorum nostrorum Samnitium militarem disciplinam, qua post habitum ex universo Samnio militum delectum, adhuc ex delectis militibus, qui præstantiores robore essent, bellicaque virtute, ac generis nobilitate præclari, in peculiari Legione censebantur, iisque arma insignia data, & cristatæ galeæ, ut inter cæteros eminerent. Huic Legioni *Linteatæ* cognomen fuit; instituendi, sicque appellandi caussam fuse, eleganterque exequitur Livius (*a*), cujus locum, si cui percurrere lubeat, ne fortè quærat, infernè descriptum habebit: Hæc autem obiter de Samnitibus, quæ ad institutam rem pertinebant.

De Beneventanis militibus, qui Romana castra sequuti fuere, illud primò a me observatum fuit, eos generatim nonnisi in Sextam, aut etiam Trigesimam Legionem censeri consuetos: ac in priore quidem ex nostris lapidibus sex Beneventanos milites adhuc memoriæ superstites numeramus, posteriori vero totidem adscriptos habemus: De utriusque Legionis præstantia modo videamus.

Binas Legiones senarium numerum prætulisse, [ut lapides prætaream] locuples testis est

[*a*] Lib. x. cap. ,, Sequitur hunc annum & Consul insignis L. Papirius Cursor quà paterna gloria, quà sua, & bellum ingens, victoriaque, quantum de Samnitibus nemo ad eam diem præter L. Papirium patrem Cos pepererat: & fortè eodem conatu apparatuque, omni opulentia insignium, bellum adornaverant, & opus Deorum etiam adhibuerant, ritu quodam vetusto veluti initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito, nova lege, ut qui juniorum non convenisset ad Imperatorum edictum, quique injussu abisset, caput Jovi sacratum erat: Tum exercitus omnis ad Aquiloniam est inductus ad XL. millia, quod roboris in Samnio erat, convenerunt. Ibi mediis ferè castris locus est conseptus cratibus, pluteisque, & linteis contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes: Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum Sacerdote Ovio Paccio quodam homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitium religione, qua quondam usi majores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cœpissent consilium: Sacrificio perfecto per Viatorem Imperator acciri jubet nobilissimum quemque genere, factisque: Singuli introducebantur: Erat cum alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset: Tum in loco circa omni contecto additæ Aræ in medio, victimæque circa cæsæ, & circumstantes Centuriones strictis gladiis: Admovebatur altaribus miles magis ut victima, quam ut sacri particeps, adigebaturque jurejurando, quæ visa, auditaque eo loco essent, non enunciaturum: Dein jurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem capitis, familiæque, & stirpis composito, nisi isset in prælium, quo Imperatores duxissent, aut si & ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, extemplo non occidisset; Id primo quidem abnuentes juraturos se, obtruncati circa altaria sunt; Jacentes deinde inter strages victimarum documento cæteris fuere, ne abnuerent: Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab Imperatore, eis dictum, ut vir virum legeret, donec sexdecim millium numerum confecissent: Ea Legio Linteata ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est: His arma insignia data, & cristatæ galeæ, ut inter cæteros eminerent; Paullo plus XX. millium alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu Linteatæ Legioni dispar ,,.

Dio, qui l. LV. Legionum, quæ Augusti æuo vigerent, numerum distinctè recensens, *sunt*, inquit, *& sexta duæ, quarum una in Britannia inferiore cognomento Victrix, altera in Judæa, Ferrata*: ex quo discimus alterutro nomine Legiones omnes inter se distingui omnino consuesse, cui enim solus numerus pro appellatione erat, is haud equidem cæteris communis, proprium nomen præbebat, quum vero eodem numero plures (ut ex integro Dionis loco jam constat) appellarentur, novum cognomen pro discrimine addebatur; quæ ratio in pari cognomine rursus servabatur, ut quæ eodem cognomine decorabantur, numeri diversitatem retinerent; Atque hæc quidem res haud diligenter observata viros doctissimos in errorem egit, ut cum diversis locis legionem quampiam eodem cognomine, diverso tamen numero memoratam invenerint, unam eandemque legionem putantes, importunam manum corrigendo numero admoverint (a), nunquam igitur ea in re aberrabimus, adhùc etiam alia pleraque non satis explicatè ab aliis tradita, facilius intelligemus, si integrum Dionis locum, cum quo Capitolinam Columellam legionum omnium nomina describentem conferre licebit, ob oculos habeamus: Sed quod attinet, cum duæ VI. legiones extiterint, quarum altera *Victrix*, altera diceretur *Ferrata*, utri Beneventani Milites nomen dederint, nunc quæramus.

Ac de

[a] Plures fuisse legiones cognomine *Adjutrices* satis constat, quæ tamen numero distinguebantur; Legionis *secundæ Adjutricis* meminit Imp. Antoninus in Leg. I. Cod. *de Professoribus*, ubi sic Gothofredus: *Imo Adjutrix legio prima fuit l. 6. Cod. de Castrens. Peculio; &* mox: *Adjutrix legio prima, de quo dixi ad l. 6. &c.*: Quod igitur in d. Lege 6. *Legio prima Adjutrix* scriberetur, ita etiam in d. Lege 1. scribendum putavit Gothofredus. Verum quidem est, utriusque legis lectionem viro docto probari posse visam fide veterum, quos ... fert, lapidum, quos tamen oscitanter explicasse depræhenditur; quid enim? Legionem VIII. *bis Augustalem*, seu *Augustam* nobis obtrudit ex lapide Viterbien. in quo sic legit. TRI. MIL. LEG. VIII. BIS. AVG. &c. Romæ extantem eundem lapidem exhibet Grut. pag. 476. 5., neque illud BIS. ante AVG. habet, quod tamen in Cod. Redii fuisse notat: at esto: ineptè semper ad legionem VIII. referetur, quod ad ipsum militem eo lapide celebratum omnino pertinere deberet, ut is scilicet præter militaria munera, etiam Bis Augustalis (nam Ædilis quoque dicitur) idest II, aut iterum Augustalis fuerit: Sed Dionis locum recitare præstat, cui Capitolinam Columellam [proderit enim, si qui nesciant, aut non satis sciant] adjiciemus. „ Tres tunc [*De Augusti ævo loquitur Dio*] & viginti legiones, aut, ut alii volunt (*inter quos Tacitus Ann.* IV. c. 2.) quinque & viginti alebantur. Nunc vero nostro ævo [*Severo Imperante, sub quo Dio floruit*] novemdecim ex iis supersunt. „ Legio II. Augusta, quæ in Britannia superiore hibernat: & Tres III. quarum una in Phænice Gallica „ cognomento, altera in Arabia, Cyrenaica, tertia „ in Numidia, Augusta. Jam IV. Scythica in Syria „ agit. V. Macedonica in Dacia. Sunt ex VI. duæ, „ quarum una in Britannia inferiore, Victrix, altera „ in Judæa, Ferrata. Est ex VII. in Mysia superiore, „ quæ plurimùm Claudia dicitur. VIII. Augusta in „ Germania superiore. X. in Pannonia superiore, dicta Gemina, atque altera Decima in Judæa. XI. in „ Mysia inferiore, Claudia dicta. XII. in Cappadocia „ Fulminatrix. XIII. Gemina in Dacia. XIV. Gemina in Pannonia. XV. Apollinaris in Cappadocia, „ & XX. Valens, & Victrix dicta in Britannia superiore. Hæ ex Augusti legionibus salvæ sunt: Reliquarum aliæ prorsus extinctæ, aliæ aliis quibusdam vel „ ab ipso Augusto, vel a sequutis Imperatoribus sunt „ permixtæ, unde & Geminæ cognomen solenne habent: „ quoniam vero semel in hunc sermonem de legionibus „ veni, etiam alias, quæ deinceps a Principibus conscriptæ sunt edisseram, ut promptum sit, volenti in „ uno loco hæc videre, & discere. Nero igitur I. Italicam dictam scripsit, Galba I. Adjutricem, & IV. „ Flaviam. Domitianus I. Minerviam. Trajanus II. „ Ægyptiacam, & XXX. Germanicam, quas & a se„ ipso agnominavit. M. Antoninus II. in Norico „. Hactenus Dio, cui lux plurima ex Capitolina Columella apud Grut. pag. 513. 2., quæ vicissim ab Dione illustratur.

NOMINA LEGIONVM

II. AVG.	II. ADIVT	IIII. SCYTH
VI. VICT.	IIII. FLAV	XVI. FLAV
XX. VICTR	VII. CLAVD	VI. FERRA
VIII. AVG.	I. ITALIC	X. FRETE
XXII. PRIM	V. MACED	III. CYREN
I. MINER	XI. CLAVD	II. TRAI
XXX. VLP	XIIII. GEM	III. AVG
I. ADIVT	XII. FVLM	VII. GEM
XIII. GEM	III. GALLIC	III. ITALIC
I. PARTH	II. PARTH	III. PARTH

Huic Columellæ consentit altera apud Maffejos, quam exhibet id. Grut. n. 3. nisi quod inter lineam 8. & 9. tres aliæ legiones inseruntur hoc modo. X. GEM. XV. APOL. II. ITALIC; adeout quæ in priore Columella legiones ad XXX. sunt, in posteriore earum numerus ad XXXIII. auctus recensetur.

Ac de *Ferrata* quidem probè affirmare ſinit noſtrorum militarium Lapidum ad VI. legionem pertinentium unus, ubi FERRATAE cognomen adjectum legitur; quod licet in aliis deſit, facilis tamen ex eo uno conjectura eſt, eandem *Ferratam* Legionem in reliquis, quæ ſola numerali nota VI. memorantur, eſſe intelligendam: *Ferratæ* autem (quamquam & VI. Victrici ſua quoque in ipſo nomine ſtet laus,) ſingulare illud videtur fuiſſe decus, ut irruentibus hoſtibus conſtans eſſet, atque impenetrabilis; quæ quum ferri natura eſſet, eidem *Ferratæ* cognomen peperit. Scio *Ferrata* agmina apud Horatium *(a)*, *Ferratos* milites Gallos apud Tacitum *(b)* pro *Cataphractis* uſurpari; Hinc etiam Lipſius *(c)* Legionem *Ferratam*, de qua agimus, dictam arbitratur, *ab armorum præſtantia, & quæ tota e ferro*: Quod quum veriſimile fatear, malim tamen non e ſolis armis ſuum fuiſſe legioni cognomen, & decus, ſed bellicam virtutem utrumque indidiſſe: quamquam ſi ex armis cognominis ratio petenda eſſet, ut qui in ea legione cenſerentur, toti e ferro muniti, contectique eſſent, robore hos excelluiſſe jam recte conſequatur ex eo, quod ex Romanorum diſciplina (quod Samnitium moris etiam fuiſſe ſuperius dictum fuit) validioribus præſtantiora arma, quique ſtrenuè bello uſuri eſſent, dari ſolebant: quod vero, inquies, armorum hoc genus unde *Ferrati* milites dicti? ego ſic exiſtimo, non ea tegmina fuiſſe e ferro ita fabrefracta, ut ſingulis membris accommodata totum corpus protegerent; inane enim corporis præſidium, cujus vires vix promptæ, expeditæque ad pugnandum: Ad ſcutum itaque refero, quod aliis e ligno, corio contecto, ac margine tantum ferreo, Ferratis tamen totum e ferro fuiſſe videtur: Certè ex Taciti loco, ubi Ferrati memorantur, nonniſi Laminæ, & Tegmina, muri inſtar, deſcribuntur: addo etiam hæc ferrea ſcuta aliis longiora fuiſſe, ad corporis prope altitudinem, itaut qui ea geſſiſſent, quum ſe protegerent, toti e ferro apparentes, rectè *Ferrati* dicebantur. An autem e Gallis Romani accepere? Haud quidem; nam ad Tiberii ævum locus Taciti pertinet, & jam antea apud Romanos Legio *Ferrata*: Quid ſi majoribus noſtris Samnitibus Romani id debeant? Saltem hoc armorum genus e Samnitibus ad Romanos: nec mirum; bellicoſiſſima omnium per eam ætatem Gens præſtantioribus quoque armis ſtudere debuit: Samniticum ſcutum ita deſcribit Livius *(d)*. *Forma erat ejus, ſummum latius, qua pectus, atque humeri teguntur, faſtigio æquali, ad imum cuneatior, mobilitatis cauſſa*. Inter ea autem, quæ Romani a variis gentibus hauſere, a Samnitibus quidem ſcuti uſum didiciſſe teſtatur Athænæus; locupletior teſtis etiam C. Cæſar in oratione apud Saluſtium de *bello Catilinario*: *Majores noſtri*, inquit, *arma, atque tela militaria ab Samnitibus ſumpſerunt (e)*: Qua in re illuſtre militaris Samnitum præſtantiæ monumentum obiter obſervare licuit, neque minus mirari ſubeſt Romanorum ſolertiam, qui, [ut ejuſdem Cæſaris verbis utar] *quod ubique apud ſocios, aut hoſtes idoneum videbatur, cum ſummo ſtudio domi exequebantur: Imitari, quàm invidere bonis malebant*.

Ad XXX. Legionem nunc progrediar, quæ altera, ut dixi, fuit, in qua Beneventani milites cenſeri ſolebant: Recentiora huic Legioni initia fuiſſe ex Dionis loco ſatis conſtat, qui tum II. Ægyptiacæ, tum XXX. Germanicæ Trajanum auctorem facit, quas etiam ambas a *ſeipſo* cognominaſſe ſubdit: De *Germanicæ* appellatione antiqui lapides omnino ſilent, ut facile putem non ad certi nominis denotationem, ſed potius ad ſtationem deſignandam, eam appellationem a Dione fuiſſe adjectam, eò magis, quò quale ejus cognomen fuerit, ab auctore nempe ſuo, ſtatim commemorarit. Hinc XXX. *Ulpiam* in Capitolina Columella legere eſt, ac in aliis paſſim antiquis lapidibus, qui in indice Gruteri, Gudii, Donii præſto ſunt: Ac ſatis profecto fuerit Auctorem prodidiſſe, Trajanum ſcilicet, cujus bellica virtute Romani Imperii, quod poſt Auguſtum defenſum magis fuerat, quàm ampliatum, fines longè, latèque prolati fuere, ut exinde in Legionem ipſam, quæ cæteras præcelleret, omnia militaris gloriæ præconia jure conferamus: At hoc uno argumento virtutem ſuam comprobari haud contentam video

[a] Lib. 4. od. 14. v. 30.

[b] Annal. III. cap. 45. ubi Sacrovir Gallorum Dux adverſus Romanos *in fronte ſtatuerat Ferratos, in cornibus Cohortes, a tergo Semermes*, & mox commiſſa pugna *paullum moræ attulere Ferrati, reſtantibus laminis adverſus pila, & gladios; ſed miles* (Romanus) *correptis ſecuribus, & dolabris, ut ſi murum perrumperet, cædere tegmina, & corpora*.

[c] Analect. ad milit. Rom. tom. 3. opp. edit. 1675. pag. 422.

[d] Lib. IX. cap.

[e] Hanc laudem a Samnitibus abjungere ſatagit Lipſius de mil. Rom. l. 3. dial. 2. Plutarchi fidem ſequutus, qui Romani ſcuti exemplum Romulum a Sabinis accepiſſe ait: Adjicit etiam, Samnites ſerò a Romanis notos, atque utriuſque ſcuti diverſam fuiſſe formam: At Athænæo, & Cæſari vix ego Plutarchum antetulerim: quamquam & Plutarchus verum dicere potuit: Sabinorum ſcuta accepit primum Romulus, quia ſola exemplo tum fuere; at quum præſtantiora apud Samnites comperta dein fuiſſent, cur non hæc alia accepiſſent Romani; quod quidem viro ſummo animadvertendum fuit.

deo eandem Legionem: Siquidem & *Fortis*, & *Fortis Fidelis*, & *Valentis Victricis* cognominibus decorari gaudebat, ut eosdem Indices percurrenti jam patet; Sicque amplius non modo auctore suo non indignam, verum etiam fortitudinis exempla eximiè sequutam, magnificentissimis ejusmodi appellationibus ab eò insignitam fuisse constat.

Utriusque tum VI. tum XXV. Legionis decora exequuti sumus; quorum præstantiâ Beneventanorum militum, qui in eis dumtaxat censeri solebant, bellicam virtutem probari, quis neget? Quæ fuerit in habendo delectu Romanorum disciplina, omnes norunt; nequaquam eum ferrent commilitones, qui Legioni, vetere gloria insigni, parem animum, viresque conferre nequiret; an etiam Trajanus in Legionem, quam ipse primùm instituisset, fortissimos viros non delegisset; sed adhùc Beneventanorum militum virtutem luculentius arguere fas erit ex viris illis, quos primis militiæ muneribus illustres superiori capite sigillatim recensuimus: non enim Centuriones, Primipilos, Tribunos, Legatos Romanæ militiæ Beneventum jactaret, nisi priùs fortissimos Legionarios dedisset.

Sed antequam manum de tabula, liceat nunc ad Legionem XXX. regredi, ejusque occasione Romanorum Legionum numerum accuratiùs observare. Sane de Legione XXX. aliisque, quæ infra eum numerum fuere, innumera occurrunt Lapidum, Scriptorumque testimonia; dum vero ultra eum numerum progredi velis, rarissima reperies monumenta; De Legione XXXV. tres dumtaxat lapides a Grutero exhibentur; Legionem XXXX. unicus docet lapis apud Fabrettum cap. IX. num. 169., quem tamen eruditi mendosum recte arbitrantes, Gruteri lapidum fide nixi Romanas Legiones quintam, & trigesimam non excessisse decernunt: At non ego facile huic sententiæ acquieverim, quam nullus a XXX. ad XXXV. medius Legionum numerus hactenus in lucem erutus confirmat, quam præterea manifestum mendum (ut inferius dicam) in numerali nota XXXV. explodit, quam demum falsam declarant indubiæ fidei monumenta alia, quibus jam demum de vero Legionum numero certiores efficimur.

Primum itaque certum illud statuo, quod Augusti ævo XXV. dumtaxat Legiones in Rep. alerentur. Eum numerum definit Tacitus (*a*) sub Tiberio, dum vires, & copias Imperii recenset. Nec secus Dio, adhùc incertus ex aliorum sententia, qui ad tres, & viginti numerarunt: Ex his vides, quæ sit Hirtii fides, aut quicumque is sit, Belli Alexandrini Scriptoris, qui cap. 3. Legionis XXXVII. meminit, quasi ante Augustum numerosior fuerit Romana militia, dum scimus civili Bello XII. Legiones Cæsari, XI. Pompejo adhæsisse (*b*): non est etiam, cur Appiano credamus, qui Bello altero Civili, XLIII. Legiones nobis obtrudit, quas deinde ad XXVIII. ab Augusto redactas affirmat (*c*): quamquam in Hirtii, Appianique exemplaribus non eorum fidem, sed potius Amanuensium oscitantiam, quæ in describendis numeralibus notis maxime deprænditur, redarguendam crediderim: Interim vero Tacitum, ac Dionem tutissime sequimur, inquisitionis, ac fidei notæ Scriptores, qui etiam in eo legionum recensu, ad numerum universim traditum, [quod omnem mendi suspicionem tollit] pro diversis earum stationibus particulatim dispertientes, iterum redeunt, atque omnino confirmant.

Hæ Imperii vires, ut dixi, copiæque ab Augusto, sequutisque Principibus ad Trajanum usque, quo imperante, quum Romana res domi, militiæque quammaxime floruisset, jam demum in Romanis Castris triginta Legiones numerari cœperunt: Rem satis exploratam jam superius ex Dione, ac Capitolina Columella probavimus, confirmatque *Ulpiæ* cognomen, quo ipsa Legio Trigesima vetustis aliis monumentis passim celebratur; Hunc numerum post Trajanum veluti solennem, Romanique Imperii ordinarium etiam Favorinus joco usurpat apud Spartianum, nam *arguentibus amicis, male eum cedere Hadriano de verbo, quod idonei auctores non usurpassent, non recte, inquit, suadetis amici, qui non patimini illum me doctiorem omnibus credere, qui habet triginta Legiones*.

At quid dicendum de vetustis illis Lapidibus, ubi Legiones statutum modo numerum excessisse probantur? Primùm ajo, eos lapides admodum raros occurrere, atque ex eorum raritate justam mendi suboriri suspicionem: Dein non aliam ipsi, nisi aut XXXV. aut XXXX. Legionem nobis exhibent: an igitur de cæteris legionibus, quæ tricenarios numeros ad quadragesimum implerent, quotquot fuerint lapides disperiere omnes? haud ita quidem a prima ad trigesimam Legionem res se habet, quarum innumera adhùc nobis supersunt monumenta, quæ tamen supra eum Legionum numerum desiderantur; neque enim, si aliæ ultra trigesimam fuissent, commune studium, proprium nomen publicis consignandi monumentis omnino neglexissent; neque saltem gregarius quispiam miles in aliqua ex iis Legionibus conscriptus, unquam

(*a*) Annal. lib. IV. cap. 3. (*b*) Cæsar. De *Bell. Civil.* l. 3. c. 1. & 2. (*c*) Lib. V.

quam inventus, qui pro omnium Romanorum etiam de fœce Plebis more, nomen ſuum poſteritati commemorare non ſategiſſet: Sed jam demum de Legione xxxx. commentum innotuit: Eundem lapidem, quem affert Fabrettus, iterum edidit Donius cl. VI. num. 15. ubi pro legione xxxx. legitur xxxI. *(a)*: Ediderat etiam alterum de eadem xxxx. Lipſius, qui tamen apud Gruterum ipſe idem lapis numerum xxIx. omnino præfert *(b)*; ut jam videas, incerta omnia, immo commentitia de eadem Legione circumferri, jamque numeralis nota xxxx. eidem adjecta, quin mendoſa ſit, non eſt cur amplius dubitemus: Supereſt de xxxv. dicere: Trium, quatuórve lapidum, qui cum eo numero hactenus prodiere, exemplaria invenio, adeſt tamen, ut & ipſos quoque mendoſos pronunciem optimâ conjecturâ, quam ſic habes; Inter alia Legionis xxx. cognomina *Vlpiæ* illud excellebat, quo ſuum auctorem præferret; illa etiam quam frequenter uſurpabantur *Valentis*, *Victricis*, atquæ hæc quidem ſiglis expreſſa ſæpiſſime in lapidibus occurrunt; Sic apud Grut. pag.482. 8. LECTIO XXX. V. pag.72. 8. 535. I. 1025. 2. LEGIO XXX. V. V. ideſt *Vlpia*, aut *Vlpia Victrix*, ſeu *Valens Victrix (c)*; quàm facile itaque illud fuerit, ut ſingularis litera v., quæ alterutrum eorum cognominum ſignificabat, pro numerali nota accepta, cum antecedentibus xxx. coaluerit; nihil hoc ipſo veriſimilius, quod & ſueta deſcriptorum oſcitantia, & aliarum tranſtrigeſimarum Legionum ſilentium, ſatis comprobare videntur.

Reſtat, ut Columnæ Maffejorum ſatisfaciam, quæ, [ut in adnotationibus dixi] legionum numerum in Capitolina Columella deſcriptum tribus novis aliis legionibus auctiorem nobis exhibet, adeout quæ triginta olim fuerint, jam ad tres, & triginta numerandæ legiones videantur. De hujus monumenti fide quæſtionem facere haud æquum erit; Liceat tamen dicere, eo monumento, quum ex commemorata xxx. Ulpia legione Trajani ævo recentius conjicitur, nihil fieri poſſe, ut a ſtatuto triginta legionum numero, qui ordinarius eſſet, recedamus: Sanè poſt Trajani ævum vix equidem ſtantis, ſed potius labentis Imperii initia recte conſignabimus: Tres Provincias, Aſſyriam, Meſopotamiam, & Armeniam, quas Trajanus addiderat, Hadrianus a Romano Orbe, graviori, in quam ſuccreverat, moli haud ipſe ſufficiens, abjecit, revocatiſque exercitibus finem Imperii eſſe voluit Euphratem: Inde omnia in pejus ruere, deferveſcente Principum, militumque bellica virtute, quam a Septimio Severo belli ſtudioſiſſimo pauliſper inſtauratam, mox Caracallæ filii ignaviâ, qui vel aliis titulis inter peſſimos jure numeratur, denuo labefactatam novimus: An itaque ad Severi ævum Trigintatres Legiones referamus? Sed vide, ne, quum numerales notæ, quæ in eodem monumento cuique Legioni præſcribuntur, xxx. Legionem Ulpiam non excedant, de trigintatribus poſtea legionibus in eo deſcriptis tuta eſſe fides jam poſſit; At fuerit utique is Severianarum Legionum numerus; Severum namque ſuperiore Capite ex Herodiano jactantem audivimus, copias, quæ Romæ eſſent, in quadruplum auctas filiis relinquere: nulla certè erit ratio, ut quod brevi intervallo vix, aut vix obtinuit, ordinarium, quem tamdiu viguiſſe jam conſtat, Triginta Legionum numerum incertum efficere nobis queat.

At nonne ex amplificato, quem aſſerere fortaſſe debuimus, Legionum numero, amplius, & tutelæ Imperii, & majeſtati conſultum fuerit? non is quidem ego ſum, qui vel Severi jactantiam mihi arripuerim, vel etiam Agathiæ magniloquentiam græca fide dignam: atque is quidem *(d)* ſub Juſtiniano copiarum paucitate, quas tum Imperium aleret, Barbarorum irruptiones

[a] Ubi doctiſſimus Gorius, *apud Fabrettum* (inquit) *deſcriptum eſt Centurio Legion.* XXXX.: *mendum irrepſiſſe ſuſpicor in hoc numero, nam apud Gruterum ex Scaligeri indice Legiones numerum* XXXV. *non excedunt*: An vero ſtabit fides Lapidis Doniani pro num. XXXI.? Pronum eſt ut affirmem, hunc quoque numerum, in quem Frabettianæ legiones contractæ ſunt, æquè mendoſum videri, ut ex ſupradictis patebit.

[b] Lipſius in Analectis ad Dialog. V. priſcum lapidem affert: L. SERGIVS L. F. LEPIDVS ÆD. TR. MIL. LEG.XXXX. *Vbi* (inquit) *quadrageſima legio exprimitur non ſine mendi ſuſpicione, niſi per bella civilia ſic fuit*: Sed jam mendum ſuſtulit Gruter. in eod. lapide p. 468. n.1. ubi non XXXX. ſed XXIX. ea Legio fuiſſe ſcribitur, tertio X. in I. mutato.

[c] Manifeſtum mendum haud ſecus depræhenditur in binis inſcriptionibus Donii cl. VI. n. 57. & 144. in quorum altero Legio XXXVI. altero vero legio XXXV. VIC occurrunt: In priore enim rite poſtremas notas VI. ab antecedentibus ſeparabis, ac pro cognomine VIctricis accipies, in poſteriore etiam extremo V. a XXX. divulſo in *Valentis* ſignificationem recte mutabis, ut ſit *Valens Victrix*, quæ familiaria fuere Trigeſimæ Legionis cognomina.

[d] Hiſt. lib. V. ubi Lipſii [De Magnit. Rom. lib. I. c.5.] verſionem ſequi malui, nam in editione Baſileenſi an. 1576. quam curavit Leunclajus ad *quinque & quadrigenta millia, ſexcentaque bellicoſiſſimorum hominum* veteres copiæ recenſentur, quæ licet pro tertia parte jam decreſcant, adhùc tamen ingentem numerum falsò amplificatum nobis referunt: ſed, ut dixi, Lipſii lectio retinenda eſt, quæ Græco exemplari magis fida reſpondet.

ptiones attribuens, *non tantæ* [inquit] *jam permanserant, quantæ sub prioribus olim Principibus fuerant, sed ad minimam quandam partem redactæ, non jam ultra magnitudini Imperii sufficiebant; quum ad sexcenta, & quadraginta quinque millia virorum militarium universas copias colligere oporteret, vix tunc in centum quinquaginta millibus constabant: . . . . . Sic itaque ad perexiguam partem redactæ tot hominum copiæ sunt, & Principum negligentia interscissæ*: Quando enim id fuit, ut tot centena militum millia, quæ Agathias comminiscitur in Castris Romanis alerentur? Falsi certè redarguunt vetera monumenta omnia, quæ ad nos pervenerunt: Succenserent etiam, si modo adessent, Romani ipsi, qui de eo immenso numero nunquam sibi gratulandum paterentur: quid enim? Ex ordinariis XXX. Legionibus, quas statuimus, [dum de militum numero, an quatuor, aut quinque, vel sex millia essent, qui in singulis legionibus conscriberentur, non convenit] CL. circiter ingenuorum, fortiumque virorum millia habebant, totidemque ad minus ex Auxiliaribus Copiis de more sibi adjungebant: An trecena hominum millia iis non suffecissent, quorum regiones, ac provincias semel quæsitas nemo hostium aggredi auderet? Qui etiam nonnisi ad proferendos Imperii fines iis uterentur? Adde demum, ingentem adhùc eum numerum apud Romanos videri posse, qui non magis numero, quàm militum virtute delectabantur, proque diligentissimo virorum delectu, exactissimâque rei militaris disciplinâ, insignes, quibus assueti erant, victorias non copiarum multitudini, sed probatissimæ militum virtuti acceptas referre gloriabantur: atque hæc quidem de binis illis legionibus, in quibus Beneventanos milites conscribi solenne fuit, observasse libuit.

Ad eas modo legiones pergendum mihi esset, in quibus Beneventani [quos superiore capite recensui] Tribunatum, aliaque insignia munera administrarunt; at neutiquam de singulis prope legionibus tractandum mihi institui, quod longum sane fuerit, ac omnino otiosum; Selegeram quidem Legionem XII. in qua *L. Laticius* primo loco memoratus Tribunus militum fuit, eam inquam, Legionem *Fulminatricis* cognomine illustrem, qua Res Christiana illustrari maxime posset: Miraculi fidem, quo Christiani milites in eadem Legione conscripti, Marcommannico Bello, sub M. Aurelio, pluviam impetrarunt, acriùs, quàm hactenus alii, asserebam adversus quosdam intemperantioris Critices studiosos, aliosque recentiores Heterodoxos: Sed satius fuit, antequam nostra ederentur, præreptam mihi palmam concessisse V.C. Mammachio, qui Orig. Christ. lib. II. cap. 7. §. 1. quum summam manum huic rei pro ejus dignitate dedisset, illud dumtaxat mihi reliquum fecit, ut eruditissimi auctoris summa cum laude heic meminerim, ac præterea lectorem ad eum ablegarem.

CAPUT

CAPUT TERTIUM.
In militarem Lapidem C. Luccii Beneventani Commentarius.

• C· LVCCIVS C· F·
STEL· SABINVS
BENEVENTI DECVRIO
VIVVS SIBI ET OFILLIAE
PARATAE VXORI ET LVCCIO
VERECVNDO FRATRI POSTERISQ
SVIS FECIT. MILITAVIT. IN. COH
OR. VRB. ADIVT. TRIBVN. ORFIT
SECVTOR . OPTIO . VALETVDI . OPTIO
ARCARI . SINGVLARIS . BENEFIC
TRIBVN. A.QVAESTIONIB. FACTVS.PER
ANNIVM . VERVM. PRAEF. VRBIS . ET
TESSERARIVS. OPTIO. SIGNIF. FISCI
CVRAT. OPTIO. AB. ACT. CORNICVL
TRIB. BENEF. VLTERI.ASIATIC.PRAEF
VRB. MISSVS.AB. IMP. HADRIANO. AVG
SERVIANO. III. ET VIBIO VARO COS...
.......CIO . CLARO . II. COS. IN FR
P. XX. IN AGRO P. XX

JAM postremo loco ad Luccii lapidem accedamus, quo militarem Veterum Beneventanorum rem, quam hactenus in Castris, atque in ipsa acie præclaram celebravimus, intra Urbis modo mœnia florentem inspiciemus. Insignem hunc nostrum lapidem in Platea Ædis majoris adhùc extantem, asperiores tamen temporis injurias ad hunc diem expertum, multi antea in lucem edidere, sed vel mutilum, vel fœdis scatentem mendis (*a*), quæ aliorum vel inscitiâ, vel oscitantiâ invecta, ita nunc meâ diligentiâ detersa habes, ut in exemplari superius edito sua tandem lapidi fides sit restituta. Intererat autem, ut, quod in aliis accuratè a me præstitum fuit, in hoc maxime monumento diligentiorem operam adhiberem, qua munera omnia militaria, quibus omnino verbis inscripta essent, legerentur, novaque multa exinde nobis paterent, quæ vix hactenus ex antiquitatis latebris eruta, unius nostri lapidis beneficio in lucem prodeunt.

C. igitur Luccius Beneventanus Decurio in eo titulo monumenti, quod vivus sibi, suisque fecit, pro recepto more, quo suum quisque nomen, dignitates, honores singulos posterorum memoriæ commendare gestiebat, munera omnia, quotquot in Urbana militia ipse gesserat, longissima serie enumerare pergit; atque ab ipsa Militia Urbana orsus, in Cohorte Urbana primùm se militasse ait; numerum Cohortis non tamen, ut mos erat, expressit: plures enim in Urbana Militia fuisse Cohortes, satis constat, & quidem tum a Vigilum, tum a

 Præ-

[a] Guther. de *Off. D. A.* cap. 37. Panvin. *in Fast.* pag. 221. Fabrett. *Column. Traj.* cap. 7. pag. 197. sed quæ sunt apud Gruterum menda indicare tantum præstat: nam pag.431. num.9. hunc lapidem exhibet, ubi lin.10. pro *Arcarii* habet *Arcaris*: lin. 11. omittit A. ante *Quæstionibus*: lin. 14. pro AB. ACT. habet ABACT. lin.15. pro *Asiatic.* legit *Asiatin.* Nomina Consulum pessime corrumpit, quæ suo loco restituta dabimus. Mirabimur tandem Cl. Muratorii oscitantiam, qui hunc lapidem, solum ex Rhedii codice excepisse contentus ita pag.1032. num. 7. exhibeat, ut pro LVCCII nomine Tuccium nobis primâ lineâ obtrudat, ac post dictionem *Fecit* septimæ lineæ, statim obmutescat, itaut quæ reliqua sunt in lapide, in ejus exemplari prorsus desiderentur.

Prætoriorum Cohortibus diſtinctas, quas ſub Auguſto ad IV. numerat Tacitus *(a)*; ad XIV. poſtea auctas antiqui lapides manifeſte docent: Proprius hic Urbis miles habebatur, eandem licet Urbem inſidentibus *Vigilibus*, *Prætoriiſque*, novo proinde vocabulo *Urbanicianus* appellatus a J. C. Paulo *(b)* & ſemel apud Gruterum *(c)*, nulla re Legionario minor *(d)*, quippe qui Urbis tutelam habebat, cujus ille imperium foris proferebat. At cum in Urbe, & pro Urbe ſemper hæ Cohortes adeſſent, præter Tribunos, aliaque minora militiæ munera, quibus regeretur, ipſum Urbis Præfectum ſupremum ſibi caput, aut Ducem habebant; Hinc in Vitelliana Conjuratione Primores Civitatis Havium Sabinum Præfectum Urbis ſecretis ſermonibus incitabant, victoriæ famæque partem capeſſeret; eſſe illi proprium militem Cohortium Urbanarum *(e)*: ex quo ſumma lux noſtro lapidi, a quo viciſſim res ipſa comprobatur; patet enim ratio, cur Luccius bis per beneficia Præfecti Urbis [ejus ſcilicet, qui Urbanæ militiæ præerat] ad altiora munera promotus dicatur.

In ipſa autem Urbana Militia dum ſtipendia facere cœpiſſet Luccius, (neque enim permilitaſſe *(f)*, ſed tantum militaſſe ſe affirmat) primo loco ADJUTOR Tribuni Orfiti fuit *(g)*: Adjutoris munus in militia rarò admodum occurrit, nam præter noſtrum lapidem, ſemel, atque iterum legitur in Gruteriano Theſauro *(h)*; at non inſuetum, vel extraordinarium putari debet, quippe quod *Optioni* (de quo mox dicam) reſpondet, immo & illius ſynonimum fuiſſe non inepte colligo ex Cæſare, qui Lentulo Quæſtori legionis IX, *quod valetudine minus bona utebatur*, *Fulvium Poſthumum Adjutorem ſummiſit (i)*: Mox etiam SECUTOR fuit, ejuſdem, ut videtur, Tribuni: De *Secutoribus*, qui eo proprio nomine Gladiatores erant, in vetuſtis monumentis, & Scriptoribus frequentiſſima mentio: Cave tamen, ne ad hos *Secutores* Luccium noſtrum pertinere putes; Fuit enim in militia *Secutoris* munus, ut antiqua ſaxa nos docent *(k)*, in quibus dignoſcendis diligentia adhibenda eſt, ne cum his Militaribus Gladiatorios Secutores confundamus; Reperio enim Lipſium *(l)* inter militares retuliſſe Taurum Secutorem, de quo hic lapis apud Grut. pag. 334. 2.

D. M.
TAVRO SECVTO
RI CAESARIS
(m) B. ANNIS XXIII
CALLISTE COIVX *ſic*
B. M. F

ubi Taurus hicce nullo prænomine, ac cognomine inſignis, ſuo etiam, ac conjugis nomine ſervilis conditionis ſe prodens, nullimode ad militiam pertinet, ſed inter Cæſaris gladiatores Secu-

[a] Annal. lib. IV.

[b] In lib. 35. ſ. 4. D. *Ex quib. cauſ. major 25. ann. in integr. reſtituantur* ubi ſic ait: *In Urbanicianis militibus idem D. Pius conſtituit &c.*

[c] Gruter. pag. 1109. 15. ubi Q. Titius Rufus dicitur *Miles Urbunicianus Coh.* XI. *Stip.* V.

[d] In delectu militiæ Urbanæ nemo niſi ingenuus Civis Romanus cenſebatur, immo qui intra Italiam natus, ut ex Tacito colligitur, qui Cohortes Urbanas, *Etruria fermè, Umbriaque, aut Vetere Latio, & Coloniis antiquitùs Romanis* delectas affirmat l. l. Hinc in vetuſtis ſaxis, quæ Urbanicianos milites paſſim nobis exhibent, nullum libertinum legere eſt, ut in Vigilibus ſæpe occurrit: Pari itaque Legionariorum jure Urbaniciani fruebantur in peculio, teſtamento, & licet in Urbe præſentes, abſentium tamen cauſſa Reip. beneficio gaudebant, ut docet Ulpianus in l. 13. ſ. 1. D. ad L. Jul. de Adult. & Paulus l. l.

[e] Tacitus Hiſtor. l. III.

[f] Permilitandi verbo optime utitur Ulpianus in l. 9. D. De Excuſation. (ut notat Ant. Auguſtinus in lib. ſingulari ad Modeſtinum) pro eo, qui integra militiæ ſtipendia confecit. Sic *pernumerare* apud eund. in l. 1. ſ. 24. D. *De Ventr. in poſſeſ. mitt. Pernoctare* (idem Ulpianus docet in l. 166. D. De V. S.) extra Urbem intelligendus eſt, qui nulla parte noctis in Urbe eſt: *Per* enim *totam noctem* ſignificat.

[g] Orfiti cognomen Gentis Memmiæ peculiare fuit, ut in lapidibus apud Gruter. pag. 38. 6. & 284. 8. ubi Memmius Vitraſius Orfitus bis Præf. Urbi: In faſtis etiam *Orfiti* Conſules recenſetur. Capitolin. in Pio: *Succeſſorem viventi bono Judici nulli dedit, niſi Orfito Præfecto Urbi, ſed petenti*: Ex tot Orfitis aliquis Tribunus Cohortium Urbanarum fuit.

[h] Pag. 526. ubi Aur. Brinurſius EQ CAST PRIOR TVR. MAXIMI ADIVTOR PRAE. i. e. EQues CASTrorum PRAET. (ſic emendo illud PRIOR) TVRmæ *Maximi Adjutor Prætoris*: & pag. 561. n. 11. M. Romulianus dicitur ADIVTOR CORNICVL. i. e. *Cornicularii*.

[i] Bell. Civil. lib. II. cap. 19.

[k] Idem Romulianus, qui ſupra dictus fuit *Adjutor Cornicularii*, in eodem lapide dicitur *Mil. Coh.* VIII. *Secutor Trib.* & pag. 521. num. 8. M. Antonius *M. F. Fab. Phœbus Mil. Coh.* XIV. *Urb.* dicitur etiam *Secutor Tribuni*; ut jam de militari Secutoris munere nulla dubitatio ſuperſit.

[l] Saturnal. lib. II. Diſſert. 7.

[m] Ideſt *Bixit*, pro *Vixit* uſurpata B. pro V., de qua re ſexcenta exempla habentur: notandum tamen fuit, ne quem ſolitarium illud B. deciperet.

Secutorum Classi addictus fuit: Sed quod militares Secutores attinet, neque eos Tribunis Apparitorum loco fuisse cum eodem Lipsio existimes: quid enim? Postquam Luccius Adjutoris satis honesto munere apud Tribunum functus, ei deinde Apparituram, vilissimum munus, fecisse debuit? Immo potius ex *Adjutore* jam *Comes*: Hanc enim Secutoris vocabulo significationem in militia recte damus ex loco S.Paulini Nolani in Epist. ad Militem: *In militia* (inquit) *sæculari socius, & Secutor contubernii sui fuit*: quid? quod Marti eadem *Comitis* significatione, Secutoris nomen fuit; Ita certe Apulejus *(a)*: *Prælectum, grandem hircum, annosum, horricomem, Marti Secutori, Comitique victimant*: ubi Comitem adjecit, velut Secutoris interpretamentum.

Sed jam *Optionis* munere Luccius fungi cœpit; cœpisse dixi, dum per diversos gradus, ac in diversis muneribus quater *Optionem* fuisse se commemorat; unde & diversam, pro ejus ævi ratione, *Optionis* significationem accipiendam discimus: Sanè Optiones vetus Romana militia dixit, qui a dignioribus, & cum gradu militibus adoptati vicem eorum subibant *(b)*: Sed paulatim eò res devenit, ut ordinarium esset munus, itaut Optio certæ rei, aut operi constitutus, suo proprio jure, atque nomine præesset: Sic *Optio Fabricæ* dicebatur, qui Imperialem Fabricam, seu Armifactorium curabat: atque *Optio Valetudinarj*, quod munus noster Luccius administravit, nostramque, ut accuratius inquiramus, operam modo postulat.

Nullibi in universa antiquitate [nec enim mihi diù quærenti occurrit] *Optionem Valetudinarj* invenire erit; ut exinde etiam pretium nostro lapidi accedat: Vix in *l. ult. D. De Jure Immunitatis* ejus muneris vestigia aliqua mihi dignoscere licuit, ita tamen mendosè expressa, ut peculiare munus, quod ibi haberetur, viros doctissimos hactenus latuerit. Itaque T. Arruntenus Paternus *(c)* in lib. 1. *De Re Milit.* relatus in laudata lege sic loquitur: *Quibusdam aliquam vacationem munerum graviorum conditio tribuit, ut sunt Mensores, Optio, Valetudinarii, Medici, Capsarii &c* Vulgatam retuli ejus legis lectionem, ad quam ita Gothofredus: *Valetudinarii Medici (Budæus ita conjunctim legere videtur) sunt, qui valetudine affectos curant οἱ νοσοκόμοι. Ad officium Præsidis Castrorum pertinebat expensas dare Medicis. Veget. l. XI. 10. Ferrand. 1. explicat. 52. Valetudinarios interpretatur ipsos infirmos ut l. 12. de re milit. ut Celsus lib. 3., unde Valetudinarius locus, in quo infirmi. Columell. 11. 12. Tacit. de Orat.*: Brissonius etiam in De V. S. *Optionem*, in ea lege memoratum, a *Valetudinarii* vocabulo disjunctim legens, separato loco de utrisque agit, nam lib. 13. *Optionem* in ea lege significatum ait, qualem in re militari Vegetius definit, *Valetudinarii vero* (inquit lib. 10.) *qui circa ægrotos perpetuo sunt occupati in Valetudinariis l. ult. D. De Jur. Immun.* Neque secus habet doctissimus Facciolatus, quem miror etiam in ejusdem legis verbis, quæ pro statuenda Valetudinariorum activa significatione recitat, *Optionem* prætermisisse *(d)*: At non equidem prætermittendus fuit *Optio*, cui sequens Valetudinarii vocabulum omnino conjungendum crediderim, quod non recte ad subsequens *Medici*

 con-

[a] Metam. l. 7. pag. 216.

[b] Vegetius l. 2. c. 7. *Optiones ab optando appellati, quod antecedentibus ægritudine impeditis, hi tanquam adoptati eorum, & Vicarii solent curare*: Festus idem: *Optio qui nunc dicitur, antea dicebatur accensus; is adjutor dabatur Centurioni a Tribuno militum; qui ex quo tempore quum velint, Centurionibus permissum est optare, & nomen ex facto sortitus est.*

[c] T. Arruntenum scribere malui, quàm Tarruntenum, ut junctim apud omnes scriptum inveni; facile enim illud mihi persuasi, in eo nomine, ut in Catinio Plinii pro C. Atinio, Cælio, & Cæcilio Macrobii, pro C. Acilio, Metello Flori pro M. Atejo &c. Singularem literam, qua prænomen notabatur, cum ipso nomine coaluisse: Sunt quidem bini lapides apud Grut. p. 421. n. 3. & 471. n. 8. in quibus Tarruntenius Marcianus, seu Maximilianus occurrit, qui tamen sequioris ævi tempora spectant: Aruntejæ autem, seu Arunteæ, Aruntiæ quoque Gentis prisco ævo frequentior in eodem Grutero mentio, ex qua postrema Aruntia est forte Aruntina Ampiana p. 743. 7., indeque etiam per adoptionem noster Aruntenus, quem etiam Tarruntinum dictum lego in Lampridio edit. Basileæ Froben. 1533. De pluribus autem Paternis, qui Cæsarum ætate summis Magistratibus in Rep. floruere, Catalogum texit Reines. ad 16. Clas. 1., quem auctiorem fecit eruditiss. P. Lupus in Epit. Severæ § 3., atque inter eos noster hic Paternus recensetur. quem Tarruntenum cognomine haud recte (nam nomen id fuit) vocat Gravin. de Orig. Jur. l. 1. c. 86. Eum autem non sub Alexandro Severo, ut falsò putat Guid. Pancirol. Var. lect 1. 79. sed sub Commodo floruisse recte statuit doctiss. Heinecc. Hist. Civ. l. 7. c. 4. §. 309. ex Lampridio, qui Præfectum Prætorio Tarruntenum Paternum, Conjurationis in Commodum conscium, ab eo neci traditum tradit; eumque esse ipsum, de quo agimus, satis docet Vegetius, quo l. 1. c. 8. diligentissimum Juris militaris assertorem appellat, quippe qui libros IV. de *Re Militari* conscripserit.

[d] Lexic. v. Valetudinarius: *Valetudinarius Medicus est, qui valetudine affectos curat, vel potius, qui ministerio fungitur in Valetudinario l. ult. Dig. De Jur. Imm. Quibusdam aliquam vacationem munerum graviorum tribuit conditio, ut sunt Mensores, Valetudinarii Medici, Capsarii &c.* Hæc Facciolatus.

conjungebat Budæus: Ita enim jam fiet, ut recta, ac vera lectio ejusdem legis jam constet, quam satis indicare videbatur exemplum in eadem lege citò obvium, ubi paullo inferius inter alia munera *Optio Fabricæ* occurrit, ac planè confirmat noster lapis, qui tandem, quum *Optio Valetudinari* præclarissime habet, ita pariter in eadem lege legendum esse nos monet.

At quid, inquies, *Optio Valetudinari*? Facilis, ni fallor, explicatu res est; quam neque altius repetendam esse video ex præcipua illa militaris disciplinæ parte, quâ ægri milites nondum non negligebantur, sed plane ita curabantur, ut non meliorem operam, si in propriis laribus, atque inter suos essent, desiderassent (*a*); neque etiam in ea re summam Principum diligentiam moror, quâ præcipue a vetustis Historiographis celebrantur (*b*): Scimus enim Summos Viros proprio munere ad id delectos; nam ægros Contubernales, Medicosque a quibus curarentur, omniaque, quæ ei rei opus essent, ad Præfecti Castrorum vigilantiam pertinuisse tradit Vegetius (*c*); neque ei rei deerat ipsius Tribuni munus, cujus inter alia officium erat *Valetudinarios inspicere*, ut docet J. C. Macer. (*d*) At hæc quidem in Castris: quid ni in Urbe, & pro Urbana Militia cura eadem, atque etiam major militibus ægrotantibus? extitisse in Urbe Nosocomium, seu Valetudinarium, ægris militibus curandis extructum, ex iis, quæ diximus, satis aperte conjectare licet. Quid? deessent militibus, quorum salutem adeò intererat curæ esse, ut jam ostendimus, deessent, inquam, quæ in Divitum domibus passim invenire erat, Valetudinaria scilicet pro numerosis servorum familiis instituta, quorum non solum cohortes, sed penè legiones ali notavit Plinius; certè de hisce Divitum Valetudinariis meminit Seneca (*e*): De Militari autem Valetudinario, quod in Urbe esset, quò non Urbani tantum milites, sed etiam e Castris, curandi reciperentur, satis constat ex nostro lapide, ubi cum Luccius *Optionem Valetudinarii* fuisse se memoret, & ipsum Valetudinarium, i. e. locum ægris militibus curandis institutum extitisse probat, seque ejusdem *V. letudinarii Optionem*, eum scilicet, qui ejusmodi loco præesset, præclarè demonstrat.

Sequitur in lapide OPTIO ARCARIS, ut mendose legit Gruterus, sed ARCARI, ejusdem lapidis fide, scribendum erit, ut sit *Optio Arcarii*; quod munus Luccius etiam obivit. Plures Veteribus fuisse Arcas constat (*f*): neque enim Privatorum Arcæ tantum erant, unde *Arcarius* servus, aut Libertus, qui a Domino Arcæ præpositus, pecuniæ in ea conditæ curam, dispensationemque subibat, sed publicæ etiam, ipsæque pro diversarum rerum, personarumque varietate quamplures habebantur. De Collegiorum Arcis, ubi sodalium pecuniæ asservarentur, jam alibi disseruisse me memini; sicuti & propriam Collegio Pontificum fuisse Arcam satis probant veteres lapides apud Gruter. p. 383. 4. 652. 8. (g) At omnium celeberrima

[*a*] Veget. de Re milit. l. 3. c. 2. *Ægri Contubernales opportunis cibis reficiantur, ac Medicorum arte curentur, Principum, Tribunorumque, & ipsius Comitis, qui majorem sustinet potestatem, jugis quæritur diligentia.*

[*b*] Omnes quidem Principes, qui bellandi studiosi fuere, ægros milites nullo non subsidio juvabant, imo summa comitate, charitateque fovebant: Hanc præcipuam laudem tribuit Germanico Tacitus *An.* 1. 71. Trajano Plinius *Paneg. c.* 13. Hadriano Spartianus *c. 9.* & 10. Alexandro Severo Lampridius *cap.* 47., ut etiam alii passim aliis ea de re celebrantur.

[*c*] Lib.1I. cap.10.

[*d*] In l.12. Dig. De Re milit.

[*e*] De Ira lib. 1. cap. 16.

[*f*] Dicebantur autem, non quæ ad instar lignearum capsarum manu transvehi possent, sed ipsæ in domibus mansiones, aut ædiculæ ad id destinatæ; hocque patet, quia non solius pecuniæ Arca erat, sed passim aliarum mercium. Sic *Arca vinaria* occurrit apud Symmach. ep. x. 47. & in l.3. Cod. Theod. *de Calc. coct.* Arca *olearia*, & *frumentaria* habetur in l. 2. Cod. *de Curator. Kalend.* quæ profectò merces nullibi, quàm in fabrefacto loco, seu mansione asservari poterant. Hæ itaque mansiones *Arcæ* dicebantur ab *arcendo* quidem, ut docet Varro de l. l. IV. *quod ab ea clausa arcentur fures*, nec aliter Servius Æn. L. v. 266. *Arcana secreta, unde, & Arca, & Arx dicta, quasi res secreta, a qua omnes arcentur*: At Scaliger de *Re Poet.* l. IV. *c.* 16. Festi auctoritate, qui verbum *arcere* antiquis idem, ac *continere* fuisse docet, hanc principem ejus verbi significationem statuit, quæ etiam Vossio magis placuit, qui Arcam melius dici vult, quod inclusa contineat, & servet: quod tamen non omnino probari potest; vix enim locus, aut res esset, ad aliquid continendum, servandumque comparata, quæ non Arca dici recte posset: In uno tamen doctissimorum Virorum sententiam sustineri posse video, quod scilicet Arca quoque Veteribus diceretur carceris locus, quò servi, de quibus quæstio habenda esset, aliique malefactores conjiciebantur: Festus. *Robur quoque in carcere dicitur is locus, quo præcipitatur malefactorum genus, quod antea Arcis robusteis includebatur.* Sic Cic. pro Milon. c. 22. *Subito abrepti in quæstionem, tamen separantur a cæteris, & in Arcas conjiciuntur, ne quis cum eis alloqui possit.* Ita etiam Horat. l.2. Satyr.7.

Quid refert uri virgis, ferroque secari,
Auctoratus eas, ac turpi clausus in Arca:

[g] Ad ejus Pontificalis Arcæ similitudinem, sed ad meliores plane usus, atque ex pia stipe comparatam Arcam etiam esse in Ecclesia dixit, & probavit Tertullianus in Apologet. cap. 39., cujus verba omnino notanda sunt:

berrima fuit *Arca Populi Romani*, quo tamen nomine ipſum Populi Romani ſignificabatur Ærarium, de quo paſſim loquuntur veteres Scriptores. Stetit illud ſtante Republica, idemque fatum unà ſubiiſſe videtur; nam Julius Cæſar in Civili Bello ſuo Urbem pene vacuam metu ingreſſus, illud, quia tardius aperiebant Tribuni, juſſit effringi; ex eo autem laterum aureorum viginti ſex millia, & in numerato pondo trecenta protuliſſe memorat Plin. *l.* 33. 3., ſubdens, non fuiſſe aliis temporibus locupletiorem Rempublicam. At licet exinde, imminutâ Senatus, Populique auctoritate, omnia ſub Principe eſſent, manſit tamen eodem loco, quod etiam populi, ſive publicum dicebatur, Ærarium; diverſum quidem ab eo, quod inſtituit Auguſtus pro militum ſtipendio, militare proinde appellatum, atque ex novis vectigalibus conſtitutum (*a*): In ſumma, conſtans mihi ſententia eſt, aliam fuiſſe a Principis Ærario Senatus, Populique Arcam publicam, cujus pecunia in alios communes, publicoſque uſus ejuſdem Senatus, Populique decreto erogabatur, quod ex Aureliani Cæſaris Epiſtola ad Senatum apud *Vopiſcum cap.*20. ſatis compertum habeo; cum enim Sybillini libri inſpiciendi eſſent, eaque de re ſacra, aliaque plura de more celebrari oporteret, *Si quid eſt ſumptuum* [ſubdit Aurelianus] *datis ad Præfectum Ærarii literis decerni juſſi; eſt præterea veſtræ auctoritatis Arca publica, quam magis eſſe refertam reperio, quam cupio*: Ubi jam manifeſtè vides, diſcretam a Principis *Ærario* illam *Arcam publicam*, cujus auctoritas apud ſolum erat Senatum, & quæ nullimode cum Fiſcali confundi debet. Atque hæc quidem Arca publica, non ſolius Urbis Principis erat, ſed etiam Municipiorum, quorum nullum [ut hodiedum quoque obtinet] hujuſmodi Arcâ carebat, quæ licet Kalendarii nomine in vetuſtis monumentis maximè celebretur, ſua tamen appellatione non ſemel occurrit, ut apud Gruter. pag. 1091. 7. *Secundus Ark. Reip. Amerinorum monumentum dicavit T. Attico Curatori Kalendari Amerinorum*: ex quo intelligitur diverſum *Arcarii* a *Curatoris* fuiſſe munus, quod nempe ampliſſima in Kalendario adminiſtrando *Curatoris* fuerit poteſtas, cujus *Arcarius* adminiſter dumtaxat adlegebatur, qui publicas pecunias in Arca receptas cuſtodiebat, ac *Curatoris* juſſu depromebat, expendebatque: Hùc etiam referri poteſt Eraſtus ille, quem Apoſt. Paulus *ad Rom. c.* 16. *n.* 23. vocat *Arcarium Civitatis Corinthiorum*, qui grecè in textu Οἰκονόμος *OEconomus* ſcribitur.

Quod vero ad Principis Arcam pertinet, Fiſcalis illa dicebatur, de qua ita Imppp. Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius (*b*). *In Provinciis ſingulis duo Tabularii conlocentur, quo ad unum Fiſcalis Arcæ ratiocinium, ad alterum largitionales pertinere tituli videantur*: Arcarios vero [ſi fides Lampridio cap. 43.] primus Alexander Severus inſtituiſſe videtur, vel potius ita appellaſſe: *Arcarios vero* [ita inquit] *inſtituit, qui de Arca Fiſci ederent munera, eademque parciora*. In veteri Kalendario Conſtantio Imperatore ſcripto, quod Heruvartus, dein Bucherius, ad denique Lambecius notis illuſtratum evulgarunt, pridie nonas Decembris legitur: *Munus Arca*, ſeu *munus Archa*, quod munus Arcadicum ibidem deſignari putavit Lambecius, ſed rectius, ac omnino verè eorum verborum explicationem ex laudato Lampridii loco petendam eſſe docuit doctiſſimus Card. Noriſius (*c*), ut eo die nempe munus ab Arcariis edi ſoleret: Cæterum frequens in eodem Codice eſt Arcariorum mentio, adeſtque peculiaris titulus *De Suſceptoribus, Præpoſitis, & Arcariis*: Sed præter hanc Arcam Fiſcalem, alias etiam Princeps habebat, quarum præcipua, quæ penes Præfectum Prætorio conſtituta erat, in utroque Codice ſæpius commemorata, ubi etiam *Arca ampliſſimæ Præfecturæ*, & *Arca Prætoriana* nuncupatur; In eam Canones, ſeu tributa quædam inferebantur, tum in armorum fabricis, ac militum de uno ad alium locum tranſitu ejuſdem Præfecti juſſu eroganda (*d*), tum etiam, ut ex ea Equites, Peditesque, qui in Aula ad Principis cuſtodiam excubarent, nempe Prætoriani milites ordinaria acciperent ſtipendia. Hinc ipſorum querelæ apud Caſſiodorum (*e*): *Quod ab Arcario Præfectorum* [qui etiam Arbiter Arcæ appellatur] *pro emolumentis ſolennibus, non integri ponderis ſolidos perciperent, & in numero gravia diſpendia ſuſtinerent*: Fuit pariter alia penes Præfectum

ſunt: *Træſident* (inquit) *probati quique ſeniores honorem iſtum non pretio, ſed teſtimonio adepti, neque enim pretio ulla res Dei conſtat; etiam ſi quod Arcæ genus eſt, non de oneraria ſumma redemptæ Religionis congregat, modicam unuſquiſque ſtipem, menſtrua die, vel cum velit, & ſi modo poſſit, apponit, nam nemo compellitur, ſed ſponte confert; Hæc quaſi depoſita pietatis ſunt, nam inde non epulis, non potaculis, nec ingratis voratrinis diſpenſatur, ſed egenis alendis, humandiſque pueris, ac puellis, re, ac parentibus deſtitutis, ætateque domitis ſenibus, item naufragis, & ſi qui in metallis, & ſi qui in inſulis, vel in cuſtodiis, dumtaxat Dei ſectæ cauſſa Alumni confeſſionis ſuæ ſunt*: Sed hæc obiter.

[*a*] Dio lib. LV. Sveton. Auguſt. c.49. n.6.
[*b*] Cod. Theodoſ. lib.8. tit.1. leg.9.
[*c*] Cenotaph. Piſan. Diſſert.3. c. 3.
[*d*] l. ult. *Cod. de Curſu publico*.
[*e*] Var. 1. 10.

fectum Urbi Arca ad ejusdem Principis jus, rationemque posita, de qua loquitur lex 7. *Cod. De Advocat. Diversorum Judicum*; nam ex eadem Præfecti Urbani Arcâ annuum sexcentorum aureorum salarium Fisci Patronis solvendum jubetur (a); Quum igitur Luccius in Urbana Militia meruit, cui Præfectum Urbi summum fuisse Ducem, aut Caput jam vidimus, jam demum, quum eundem *Optionem Arcarii* in lapide legimus, satis intelligimus, Arcarii vices fecisse, qui Arcæ ejusdem Præfecti Urbi præpositus erat: quod tamen non inter vilia munera reputabis, neque enim eundem Luccium memorasse puduit. Scimus autem summæ virtutis, atque honoris argumentum, si ex infimis ad summa gradatim quis conscendat, ipsumque Luccium jam miramur ex Optione Arcarii, deinde FISCI CURATOREM fuisse, ut in nostro lapide lin. 13. & 14. habemus, itaut qui soli Arcario vicariam operam aliquando præstiterit, Fiscum demum ipsum [quod munus inter sublimiora censebatur] curare fuerit dignus.

Sed jam reliquas Optiones a Luccio gestas persequamur: Fuit enim (ut lin. 13. habetur) OPTIO SIGNIF. i. e. *Optio Signifer*, sive *Optio Signiferi*. Signiferum ab Aquilifero planè diversum fuisse protrita res est, quam etiam è Cæsare colligimus, qui Prælio Pharsalico relata ad se scribit *centum octoginta Signa militaria, Aquilas* IX. (b); nam cuique Legioni Aquila, singulis manipulis Signum, unde præstantior omnibus Aquilifer, qui idem ac primus Centurio, seu Primipilus, de quo superius egimus; sed & egregii quoque Signiferi ipsi, quos *vigore animi, & corporis præstantes eligi* consuetos testatur Vegetius (c), quales Signorum custodia, ne in hostium munus venirent, postulabat, quod maximum erat Romanæ militiæ dedecus, ipsorum Signiferorum capite luendum (d). Vestibus præterea insignis erat Signifer unusquisque, nam

Ipse pedes tegmen torquens immane Leonis
Terribili impexum seta cum dentibus albis
Indutus capiti . . . .
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu (e)

qualem in nostro Triumphali Arcu Trajani etiamnun spectamus, ubi etiam præter Aquilas, alia etiam Signa conspicere est; sed de his alias, συνθεῶς, uberius. Legionarium Signiferum domo Beneventanum exhibet hic noster lapis.

A . S I L A N V S
COH. I. VIGIL
SIGNIFER SIBI
I D. S I L A N O
FRATRI SVO IN
FR. P.XII. IN AG. P.XII

Quem lapidem in militarium Magistratuum censu Cap. I. ex industria prætermissum, heic servavi, ubi opportunior ejus muneris tractatio instituenda fuit: Atque illud quidem satis egregium, ut dixi, cui *Optio* daretur, qualem in nostro lapide Luccius se prodit: Optio Signiferi, præter nostrum lapidem, semel atque iterum in Grutero occurrit p. 80. 4 & 445. 10. atque, ignoratis etiam hisce testibus, ejusmodi munus conjectaverat jam Lipsius ex Polybio, qui cum binos Vexillarios in singulis manipulis statuat, non ideo inquit *consequi de duobus vexillis, bini enim esse poterant, ut alter alterius vicem obiret in defatigatione (gravia enim hæc signa), aut etiam in mor-*

[a] Scriptam ad P. V. i. e. *Præfectum Urbi* eam legem jamdiu observavit Cujacius l. 13. observ. 1 nam in vulgatis editionibus mendose in titulo habentur sigla PP.

[b] Cæsar. Bell. Civ. l. III. cap 30.

[c] Apud Lips. mil. Rom. l 2. dial. 8.

[d] Dionys. lib. 9.: *Quidam e Ducibus signa e suis erepta in hostes jecerunt, ut languidioribus ex necessitate robur imprimerent, scientibus, quod iis, qui non retulissent signa, cum ignominia esset moriendum.* Livius l 2. c. 59.: *Inermes milites signo amisso, signiferos, duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit*: Nec mirum, quum etiam Numinum loco essent, atque ipsi omnino Dii Castrenses, quibus soli milites cultum, religionemque exhiberent, ut ex Tacito, & Tertulliano alibi notavi.

[e] Sic Aventinum Regem describit Virgil. Æn. 7. v. 666. Non solum autem in nostro Arcu, sed etiam in Columna Trajana Signiferi hoc habitu, nempe cum pelle Leonis, quæ caput, humerum, dorsum tegat, & caudâ pedes flagellet. Vid. Fabret. ad Col. Traj. c. 7. pag. 202.

in morbo; quæ ipsa caussa in Centurionibus duobus a Polybio expressa (a); Intererat etiam, ut Centurioni, ita pariter suum Signifero Adjutorem attribui, ut eo deficiente, præsto esset, qui Signum servaret, in quo summum militiæ decus, nec minor religio continebatur, ut superius observavimus.

Postremò tandem OPTIO AB ACTIS lin. 14. se offert, quod item munus Luccius gessit: Jam monui, ita disjunctim in lapide scriptum, quod mendose *Abactis* in Grutero legitur. Quid autem illud sit, facile quis intelliget, dum vim, & elegantiam præpositionum A vel AB in munere alicui mandato exprimendo paullum animadvertat: De his plura habet Koolius in not. ad fin. op. Gudiani p.v.: Apud omnes Scriptores hæ præpositiones hoc sensu obviæ sunt, & in vetustis Inscriptionibus satis frequentes, atque in una hac nostra pluries adhibita: AB ACTIS igitur erant, qui curandorum Actorum munere fungebantur: *Ab Actis Fori* semel occurrit apud Gruterum (b), frequens autem apud eundem *Ab Actis Senatus* mentio (c). In lapide Antiate refosso an.1733. inter alia munera C. Julii Proculi Cos. recensetur illud: ABACTIS IMP. TRAJANI, quod Cl. Lupus in Epit. Sev. eundem lapidem primùm edens pag.120. rectè explicat *Ab Actis Imperatoris Trajani* (d). At *Ab Actis*, quod militiam spectat, si nostrum excipias, frustra in aliis saxis quæres: Alibi igitur vetustatis monumenta quærenda sunt, quæ comprobent, nam & ipsum Viris doctis nondum observatum: Fuit igitur in Militia munus *Ab Actis*, quod sequiori ævo Actuariorum nomine maxime innotuit. Est adhùc titulus Cod. Theod. *De Numerariis, Actuariis, Scriniariis, & Exceptoribus*, ubi Constantinus in l. v. data ad Taurum Præf. Præt. hæc mandat: *Actuarii Condicionales sollicite proprio fungantur officio, nec ad quasdam inrepant dignitates, quibus perfrui divalia Statuta prohibent*: Hi autem non Actorum, seu Commentariorum custodes rectè dici poterant, ut putavit Gothofredus (e): sed potius, ut ex eadem lege, quæ in utroque Codice extat, ii erant, qui Ratiocinia (ut verba legis sunt) pertractabant; scilicet rationis militum librum conficiebant, eorumque nomina, & gradus, & quantum cuique annonæ erogandum esset, idque, quod suis Pittaciis, idest mandatis, scripto traditis, & ab unoquoque milite Susceptori annonam distribuenti exhibendis, erogatum esset, in eo distinctè notabant: Hinc Impp. Valentin. & Valens in l. xi. Cod. Theod. eod. tit.: *Susceptor antequam diurnum Pictacium authenticum ab Actuariis susceperit, non eroget; quod si absque Pittacio fuerit erogatio, id quod expressum est, damnis ejus potius subputetur*: Hac occasione, quod Actuarii [quorum genus describit Aur Victor. (f)] antea facere instituissent, eisdem postea ab Imp. Anastasio in *l.16. Eod. Tit.* sub certis regulis cum militibus negotiari permissum, de iis nempe rebus, quarum milites egent in expeditione, puta pro emendis sagis, equis, victu, & hujusmodi necessariis, non prius tamen, quam debitum stipendium, seu annonam militibus præstitissent, quibus, cum adhùc indigerent, peterentque, tum demum vendere res necessarias, mutuamque pecuniam sub usuris legitimis dare poterant: Ex his jam patet, qui in Militia sequioris ævi Actuarii fuerint, quos tamen ab iis, qui veteri nomine etiamdum *Ab Actis* dicebantur, discernendos facile crediderim. Et quidem Justinianæa Constitutio in leg.1. *Cod. de Off. Præf. Præt. Africæ, ubi* §.8. officia omnia ad eandem Præfecturam spectantia recensentur, ac emolumenta, quæ unusquisque pro suo officio de publico conse-

qui

[a] De Mil. Rom. l. I. Vid. etiam Fabrett. in Col. Traj. c.3. p.67. ubi de Optione Signiferi plura habet.

[b] Pag.445. 10. ubi C. Oppius dicitur: AB ACTIS FORI D. PR. PR. sed in eadem inscriptione notam illam D corrumpit Fabrett. *Col. Traj. pag. 67.* ac B substituens obscuriorem effecit: Forum in hoc lapide memoratum non aliud fortasse, quam quod in Castris (nam de milite est sermo); ipsumque apud Prætorium, non solum venalibus, sed etiam Conventibus, & legationibus audiendis, ut ex Polybio, ac præterea Suida notavit Lips. de Mil. Rom. l.v. dial.3. quæ omnia in commentarios referri par erat, ut proinde esset qui *Ab Actis Fori Decuriæ Prætorii*, (ut explico) munere fungeretur.

[c] Pag. 389. 6. 446. 3. 457. 2. & 458. 6. De hujusmodi munere, ac præterea de Actis Senatus, ac Populi, seu Publicis, videsis Lipsium in excursu ad l. v. Annal. Tacit. lit. A; ubi etiam de Actuariis, qui privato quæstu alienas orationes, quæ recitabantur, per notas, & sigla excipiebant; omnia eruditè; sed de militaribus Actuariis vix indicatum.

[d] Sed quid muneris istuc fuerit frustra ab Viro docto quæres; Fuit itaque Proculus Curator Actorum, quæ in Cognitione Principis, sive ejus Consistorio conficiebantur; diversa a Commentariis, quæ ipsius Principis res gestas omnes continebant, non vero Iudicia, quæ in *Acta* referebantur: Ita apud Briss. de V.S. Acta Præsidis, seu Præsidialia, Procuratoris Cæsaris, Magistratus &c. Fugerunt tamen Virum summum, ac perspicacissimum *Acta Principis*, quæ numquam meminit.

[e] In l. Actuarii Cod. De Erogat. milit. annon.

[f] In Gallieno cap. 33. n.13.: *Actuarii* (inquit) *genus hominum nequam, venale, callidum, seditiosum, habendi cupidum, atque ad patrandas fraudes, velandasque quasi ab natura factum, annonæ dominans; eoque utilia curantibus, & fortunis aratorum infestum; prudens in tempore his largiendi, quorum vecordia, damnoque opes contraxerit.*

qui debeat, decernuntur, atque officium *Ab Actis* cum suis emolumentis memoratur ita: *In Scrinio Ab Actis hominibus* 10. *an.*14. *cap.*12. *fol.*118. i e. *In Scrinio Ab Actis*, *cui muneri* XViri delecti sunt, dantur annonæ XIV. capitationes XII. solidi CXVIII. (a): Sed quod rem attinet, in notitia Imperii inter officia Præfecti Urbi, hoc ipsum etiam *Ab Actis* numeratur, ut, quemadmodum in Castrensi, ita quoque in Urbana Militia non deesset, qui res omnes ad eam militiam pertinentes in Commentarios referret; Certe in Præfectura Urbana non solum *Ab Actis*, sed etiam ejus *Adjutorem* extitisse reperio in dicta *leg.*VII. *Cod. de Advoc. diversi. Judic.*; hæc enim ibi sanctio legitur §.3.: *Quorum omnium si quid fuerit violatum, qui pro tempore sollicitudinem Ab Actis in Amplitudinis tuæ gerent officio, Adjutores etiam eorum denis singuli libris auri ferientur*: Hinc tandem jam habes, non solum in Præfectura Urbis officium *Ab Actis*, sed etiam ejus Officii *Adjutores*, quorum unus noster Luccius fuit, qui proinde *Optio Ab Actis* in nostro lapide quam rectissime dicitur, ut ejus munus significaretur, quo aliquando illius, qui Ab Actis Præfecti Urbi erat, Adjutor fuit adoptatus.

Hactenus de Optionibus, aliisque vicariis Muneribus, quibus Luccius perfunctus est. Age nunc, quæ ipse proprio nomine, suoque jure gesserit, inspiciamus, non omnia tamen, ne longum faciam in iis, quæ satis sunt pervulgata, ut sunt *Cornicularii*, *Tesserarii*, *Curatoris Fisci*: Ad lin. x. me recipiam, ubi is *singularem Beneficiarium Tribuni a Quæstionibus factum per Annium Verum Præfectum Urbis* se dicit: Verba etiam sequentis lineæ conjungenda duxi, propterea quod ad unum, idemque munus pertinere videntur, nisi illud *A Quæstionibus* cum aliis, quæ sequuntur diversum munus designent, ut inferius dicam; Interim in *Singularis* munere paulisper morari libet: *Plurima Equitum Singularium in inscriptionibus mentio reperitur*; *atqui inter Scriptores magna de iis, eorumque institutione, ac munere varietas*. Verba sunt Cl. Fabretti (b); qui, quum de ea re agere instituat, jam bellum contra omnes Scriptores, quos de eadem re loquentes invenit, indicit, imo etiam (quod jam mireris) contra silentes, nam Justum Lipsium, & Hermannum Hugonem, propterea quod *de Militia* ex instituto agentes, *Singulares* hosce non meminissent, corripiendos, ac *Censuræ nostræ suo de hoc militiæ genere silentio se subtraxisse* ait: Aggreditur itaque primo loco Donatum, prosternitque; quòd is *Singulare* pro *excellenti* accipiat, ac præterea cum Augustanis, seu Augustalibus confundat; mox in Salmasium insurgit, ejusdemque simul sententiæ *importunum arreptorem* Sponium, quod *Singularium* originem ad vetustos *Celeres* referens cum Prætorianis, & successive cum Domesticis, & Protectoribus perperam etiam commisceat; Cum Reinesio tandem congressus, seminecem (quis credat?) veterem sibi hostem reliquisse satis habuit; lapsum enim pronunciat, quod is *Singulares* hosce Imperatoris, Magistratuum, Præfectorum Adparitores constituat; at *recte forsan* ita dictos affirmantem fatetur, *quod uno equo mererentur*, ut hi Singulares Duplicariis, & Sesquiplariis opponerentur. Expectabis nunc Fabretti sententiam? Nullam ipse subdit, plurimos de hisce *Singularibus* lapides congessisse contentus, in quibus nullum de Apparitura indicium; hac enim re una Reinesii sententiam reprobare satis habuit, nihil ipse de Singularibus pronuncians: Ad alios igitur recentiores eruditos quum me verterim, adfuit mihi tantùm (non enim alios adhùc scivi) doctissimus Gorius, qui ad lapidem Donianum Clas. VI. n. 18. ubi C. Arrius Clemens lin 2. dicitur *Eques Singul.* & lin.6. *Singularis Præfectorum Præt.* hæc habet: *Qui fuerit Singularis Præfectorum Prætorio superius jam indicavi* (sed diu me quærentem locus adhùc latet): *Verum id ex vetustis lapidibus didici, quod tum Præfectus Prætorio, tum Præfectus Urbi certum numerum auxiliarium hominum vel sibi, vel aliis titulo Singularium eligebant*. *In Gruteriano lapide* CCCCXXXI. 9. (is est noster lapis, quem modo illustramus) *fit mentio C. Lucci Sabini, Singularis Beneficiarii Tribuni, facti per Annium Verum Perfectum Urbi . . . . . Imperatores quoque Singulares Equites pro Turmis Exercitus eligebant, itemque Singulares, qui in Legionibus militarent, ex alio Gruteriano Saxo* 529. 5. Hæc Gorius satis aptè, eruditèque, ut brevis notæ ratio ex instituto ferebat; sed adhùc certiorem *Singularium* notionem, explicationemque desiderabis, de quibus, postquam pauca observata fuerint, dicam tandem ipse, quod sentiam.

Ac quoniam ex antiquioris ævi monumentis, nulla, nisi solius *Singularium* nominis memoria superest, itaut inter sexcentos *Singulares* passim occurrentes, qui fuerint Singulares adhùc lis sit, sequioris ævi monumenta percurrere libuit; Itaque *Scholam Singularium* jam antea didici ex laudata *leg. prima* §.*Et est notitia Cod. De Off. Præf. Prat. Afric.*: ibi enim sic legitur: *In Schola*

[a] De Annonis, & Capitatione Officialium est titulus LII. lib. I. ejusdem Codicis, ad quem videndus Cujacius observ. lib.16. cap.13.

[b] Inscript. cap.v. a pag.354. ad 360.

In Schola Singularium hominibus 50. *an.* 3. *cap.* 1. *fol.* 473. (*a*): Qui fuerint hi Singulares, Gothofredus præeunte Cujacio (*b*) explicare nititur, ut nempe sint, *qui singula, seu singla, idest abbreviaturas scribebant: A Siglis Singularii, ut a Notis Notarii*: Sed in Singularibus hisce explicandis neque egregium hocce doctissimorum Virorum par rem acu tetigisse video: quantumvis enim in Singulariis hisce, quod ipsi per Sigla, ut in Notariis, quod per Notas scribebant, civile munus aliquod agnosci possit, de quo tamen nullibi, quod sciam, constat, nulla tamen est ratio, cur a Militia discedamus, in qua eadem Lex *Singulares* ipsos disertè recenset: & quidem quum *Scholam Singularium* in dicta lege audimus, *Militiam* manifeste significatam discimus ex Justiniano, cujus verba recitare præstat (*c*) *Milites nos appellamus eos, tam qui sub excelsis Magistris militum tolerare noscuntur militiam, quam qui in undecim devotissimis Scholis taxati sunt*. In quo Scholarum numero illam *Singularium* ex ejusdem Justiniani ore fuisse satis constat: Cui autem bono fuerint in Militia Singulares hi, si ad eos, qui per Sigla scriberent, referamus: Satis militiæ per Actuarios, vel qui Ab Actis (de quibus superius jam diximus), consultum erat; itaut *Singulares* non qui *Siglis*, sed qui *armis* mererentur, accipiendi videantur.

Hos autem (donec alii meliora afferant) non alios, quàm *Excubitores* fuisse arbitror, qui tamen excubias non ut gregarii, sed cum honestiore gradu milites ex proprio munere, & cum Singularium titulo exercerent: Id primum a Cassiodoro conjicere, aut etiam colligere est (*d*), qui suum Singulariis Primicerium attribuit, eoque munere perfunctum *militaribus excubiis* liberatum affirmat: Haud igitur *laboribus*, quod promptum fuisset, sed *excubiis*, quod peculiare militiæ munus, onusque, solutum inquit: Ex excubiis itaque, quas Primicerius Singulariorum subire debebat, jam Singularios ipsos iisdem excubiis omnino delectos credere par est: eaque muneris conditio satis Singularium nomine probari videtur; nam, quum assiduè excubandum esset, non simul omnes, sed *Singuli* per vices excubias præstabant, ut ad hanc Singularium Cohortem recte referre possis illud Virgilii Æn. 9. 174.

Omnis per murum legio sortita periclum
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.

Verisimiliorem adhùc rem efficit Tesserarii munus, Excubitoribus, cui Tesseræ dabantur, omnino proximum, quod subindè etiam Luccius in lapide gessisse memoratur: At Singulares pro Excubitoribus sic accipio, ut non ordinarias militares excubias in Castris, Stationibus, Palatio, Prætorio, sed interiores exercerent, ac Imperatoris, Præfectorumque cubiculis propinquiùs adstarent, digni propterea, ut peculiare Militiæ nomine, honestioreque ordine decorarentur, quorum fidei, ac fortitudini, illorum custodia propiùs committebatur: Atque hæc de *Singularibus* conjectasse habui, quæ eruditorum judicio volens libens subjicio.

Sequitur in lapide A QVAESTIONIBVS, quod ad præcedens verbum *Tribuni* aliquando pertinere arbitrabar, ut nempe Luccius fuerit *Singularis Beneficiarius Tribuni a Quæstionibus*: Sed aliter rem se habere animadverti, quum enim mox sequatur *factus per Annium Verum &c.* si Luccius munus *Singularis*, Tribuni beneficio assequutus foret, nullo modo diceretur postea *factus* per Annium Verum Præfectum Urbi; Adde etiam, quod nullum adhùc, qui *A Quæstionibus* fuerit, Tribunum invenerim; itaut satis congrue munus *Singularis* ab illo *A Quæstionibus* disjungi possit in lapide, ut alterum Luccius beneficio Tribuni, qui militiæ Urbanæ præerat, alterum beneficio ipsius Præfecti Urbi fuerit assequutus. Munus itaque *A Quæstionibus* semel in Grutero occurrit [nam in ejus Indice noster lapis, quod ejusmodi munus spectat, omnino reticetur] pag. 543. n. 6. ubi Q. Gavius dicitur EVOK i. e. *Evocatus* AVG. A QVESTIONIBVS: quod Gruterus sic explicat: *Idem qui alibi inter officia Quæstionarius dicitur*: At inter officia frustra invenisse erit Quæstionarios, quos posterior tantum ætas eo nomine Carnifices, Tortoresve appellavit: De his Quæstionariis videndus Cangius in *Glossario med. latin.*, qui Scriptorum loca, & plurima martyrum Acta profert. Interim si Luccii nostri ætas spectetur, si ejus etiam dignitas, qui tot honestissima Urbanæ Militiæ munera obivit, falsum omnino id fuerit, ut eum ipsum *Quæstionarium* ea significatione fuisse dicamus: Ad Quæstio-

[*a*] Has notas ut superius in munere *Ab Actis*, ita etiam explico; ut nempe in schola Singularium essent homines 50., cui taxentur Annonæ tres, Capitatio una, Solidi 473.

[*b*] Observat. l. 12. observ. ult. & in lib. 41. Pauli Ad Edictum, seù l. 6. §. notis Dig. *De Bon. Possess.*: atque utrobique inter *Notas*, & *Sigla* quod sit discrimen, fusè eruditèque docet: quod tamen idem absolutissimè præstitit I. Lipsius in cent. 1. Epistolarum ad Belgas epist. 27. ad P. Leonardum Lessium.

[*c*] In leg. ult. Cod. De Locat: De Scholis militaribus meminit etiam Veget. l. 2. c. 11. & alii passim.

[*d*] Variar. lib. XI. cap. 31.

nes (nam vocabulum monet) rem libenter deducimus, in quibus tamen munus eo homine dignum reperisse promptum erit; nam constat præter ipsum Quæstoris munus (a), Judices etiam Quæstionum fuisse ab eodem Quæstore datos, qui Quæstionibus præessent, tabulasque assignarent (b): quid ni igitur ejusmodi munere auctus fuerit Luccius, qui *A Quæstionibus* fuisse dicitur? Nihil eo certius, dum a Præfecto Urbis *factus* etiam dicitur, cui ad centesimum usque lapidem amplissima potestas erat, non civilia tantum, sed criminalia judicia exercendi (c).

Post innumera prope, quæ jam vidimus, Militiæ Urbanæ munera, quæ Luccius administravit, jam demum ad ejusdem Militiæ Tribunatum, ut par erat, pervenit, quod lineâ xv. manifestum habetur, ubi is TRIB. BENEF. VLTERI ASIATIC. PRAEF. VRB. scribitur. De hoc munere non est cur heic agam; aliqua enim superius jam delibavimus, quæ in re satis pervulgata satis esse debeant. Dicitur autem *Tribunus Beneficiarius*, quo epitheto non ejus virtuti detractum, quasi alieno Beneficio munus obtinuerit, sed Castrense vocabulum agnosci debet; nam cum *Promotiones* in Militia apud plures Magistratus esse cœpissent, qui miles ab Magistratu aliquo ad altiores Ordines promoveri mereretur, ejusdem *Beneficiarius* dicebatur, quod etiam his siglis lapides vetusti passim nobis exhibent BF. COS. BF. PR. BF. PR. PR. i. e. *Beneficiarius Consulis, Prætoris, Præfecti Prætorio, aut Pro Præfecti &c.* Sed de re, ubique obviâ, longius loqui supervacuum erit: Illud potius observandum nobis erit, quinam fuerint bini illi Præfecti Urbi in nostro lapide memorati: ac quod posteriorem attinet, inusitato *Vlteri*, aut etiam *Vulteri* (ut Schedæ M. M. S. habent) nomine appellatum, obscura omnino res est: Mendum in hoc vocabulum irrepsisse facile suspicor; nihil enim Romanum sonat, sed in lapide ita omnino evanuit, ut nulla restituendi spes supererit; *Asiatici* cognomen, non *Asiatin.*, ut Gruterus habet, lucem aliquam afferre poterit, dum Hadriani Ævo Cornelium Scipionem Asiaticum in Fastis lego, qui cum Q. Vettio Aquilino Consul processit an. Ær. vulg. 125., an is igitur aliquando Præfectus Urbi fuerit, quem in nostro lapide habemus? Sed quod de Præfecto hoc divinare tantum licuit, de altero meliore conjecturâ affirmare jam possumus, ut is non solum ad Anniam Gentem Romanorum clarissimam pertinere debeat, verum etiam is ipse sit, quem postea in Imperialem familiam per adoptionem Hadrianus evexit.

Sed jam Tribunatu perfunctus honestam missionem Luccius tandem obtinuit, quod is lineâ XVI. memoratum voluit: MISSVS. AB. IMP. HADRIANO AVG. SERVIANO III. ET VIBIO VARO COS. Quamquam militaris professio plurimum gloriæ, dignitatisque, opes etiam afferre soleat, hæc ipsa tamen omnia non tanti fuisse videntur, ut civilis vitæ quies militum animo omnino excideret, interroganti enim responderent cum Horatio (d).

Hac mente laborem
Se se ferre, senes ut in otia tuta recedant.

Quàm optata igitur militibus *Missio honesta* fuerit (e) declarant vetusti passim lapides, quibus illam posteritati omni testatam voluerunt; vota etiam ob eam rem suscipere consuetos docet lapis apud Fabrett. cap. v. pag. 359.

SOLI INVICTO DEO
EX VOTO SVSCEPTO
ACCEPTA MISSIONE
HONESTA EX NVME
RO EQ. SING. AVG. P
AELIVS AMANDVS
DD. TERTVLLO ET
SACERDOTI COS

Ubi vides perpetuum illud quoque fuisse, ut velut maximæ rei monumentum Consulum nomine signaretur: Præstitit id quidem noster Luccius, sed descriptorum injuria factum fuit, ut posterio-

[a] De Quæstorum variis muneribus agit Lipsius *de. Magistr. Vet. Pop. Rom. cap. 16. Voss. in Etymolog.* aliique: Quæstura enim late patet, ut qui eâ fungeretur, suo quoque Jure de delictis cognosceret, ac publicas Quæstiones exerceret.

[b] De Judicibus Quæstionum plenè agit Sigonius in *De Judiciis lib. 2. cap. 5. Brisson. de Formulis l. v. cap. 211.*

[c] Vide Tit. Digest. De Offic. Præf. Urbi.

[d] Sermon. lib. 1. 1.

[e] Missionum tria fuisse genera nemo nescit: breviter adhuc docebit I. C. Macer in leg. 13. D. De Re Militari. *Missionum (inquit) generales caussæ sunt tres: Honesta, Caussaria, Ignominiosa. Honesta est, quæ tempore militiæ impleto datur: Caussaria, quum quis vitio animi, vel corporis minus idoneus militiæ renunciatur. Ignominiosa caussa, quum quis propter delictum Sacramento solvitur.*

ſterioris Conſulis nomen fœdiſſime corruptum fuerit, itaut pro VIBIO VARO, jam VI. BIO-VARO COS. apud Gruterum legeretur. Sed emendati hac parte lapidis laudem non invidebo, quin etiam ultro tribuam doctiſſimo Fabretto *(a)*, qui ex vetuſto Figlinæ ſigno, ubi *Serviano* III. *& Varo Coſ.* notatur, non ſolum in noſtra Inſcriptione cujus fidem, auctoritatemque ad eorum Conſulum par ſtatuendum adhibet, Vibium Varum reſtituit, ſed Panvinii etiam *ſubleſtam* [ut ait] *fidem* prodit, qui in eodem noſtro lapide *Verum* legebat, atque in Faſtis ſignaverat. Intererat autem Vibium Varum agnoſcere, ut de tertio Serviani Conſulatu probe conſtaret; nam quum de eo dubitari haud ſineret Spartianus *(b)*, de ejus anno tamen non dum ſciebamus: quum itaque Vibius Varus Collega ei fuerit, jam in annum Ær. vulg. 134. tertium hunc Serviani Conſulatum incidiſſe liquet; At hæc fortaſſe levia.

Illa nobis negotium videntur faceſſere, quæ poſt eos Conſules in Gruteriano exemplari ſubſequuntur, ita exarata: BR. VIA MAIERVTIO CLARO II. COS.: Panvinius cum antecedentibus ita legit: *Serviano* III. *& Vibio Varo Coſ. Brava. M. Erucio Claro* II. *Coſ.* Scaliger vero ita emendat: *Serviano* III. *Vibio Varo Coſ. B. R. VI. K. Maji*: At ſi monſtrum in *Brava* Panvinius protulit, certè ænigma Scaliger in notis B R. ſibi etiam ignoratis, nobis exhibuit: medicam manum ut apponerem, Lapis ea parte obliteratus omnino vetuit; Satis tamen rei conſultum iri video ex reliquis penultimæ lineæ verbis, quæ commode ita leguntur....... CIO CLARO. II. COS., ut certo is ipſe ſit Sex. Erucius Clarus, qui cum Cn. Claudio Severo ſecundum Conſulatum iniit an. Ch. 146., itaut hujus Collegæ nomine lacuna ipſa commode impleri poſſit.

At quid, inquies, Conſulibus hiſce cum Serviano, & Varo, dum inter utrumque Conſulum par duodecim annorum [quot ab ann. 134. ad 146. effluxere] ſpatium interſit? Illud etiam prope abſurdum, quod prioribus Coſ. jam ſignatis, mox poſteriores nulla rerum, aut temporum interjecta ſerie, adjecti in lapide habeantur: Sed rem, uti eſt, exemplò aperiam; Lapis eſt apud Grut. pag. 108. n. 7. in hæc verba

GALLICANO ET VETERE COS
VII. ID. IAN. COH. I. PR. 7
SATRI. GENIO. 7. MISSI
HONESTA MISSIONE VII
HIBERO COS
FL. L. CENSORIVS IVSTVS VIRONO
L. VOLCEIVS SEVERVS SESTINO
Q. SEXTILIVS RVFVS FLANONA
C. VALERIVS VERANIVS TRIDENTE
SERVIANO III. COS
T. ANNIVS CRISPINVS CVPRAMAR
T. ANTONIVS PRIMVS PERINTHO

quem lapidem ſic explico: Septem hi milites [nam illa numeralis nota VII. in fine quartæ lineæ inſcripta ad eorundem militum numerum pertinet, quorum bini primo loco, eâdemque lineâ duplici illo prænomine FL. L. non inſuetè notantur *(c)*, omnes honeſta miſſione, ſed

 non

[*a*] In Columu. Trajan. cap. 7. pag. 197. etiam in fragmento lapidis coſti apud Gudium pag 97. n. 8. hæc leguntur. SERV'ANO III. SAL. EXPRLCIVVEN, i. e. *Ex Prædio Lucii Juventii*.

[*b*] De Hadriano hæc ſunt apud Spartianum: *Serviano Sororis viro (cui tantum detulit, ut ei venienti de cubiculo ſemper occurrerit) tertium Conſulatum, nec ſecum tamen, quum ille bis ante Hadrianum fuiſſet, ne eſſet ſecundæ ſententiæ, non petenti, ac ſine precatione conceſſit*. In Petavianis Faſtis an. 134. ſignantur C. Julius Servil. Urſus Severianus, & C. Vibius Juventius Verus; at in poſteriore, ut in Panvinianis, & Caſſiodori idem error occurit, ut Verus pro Varus ſcriberetur; in priore verò ipſum Servianum agnoſcere licet, in Severianum mendoſe mutatum.

[*c*] Duplex Prænomen (quod nunquam unum, ſed binos homines deſignat) manifeſtè agnoſcitur Siglis illis FL L. quarum prima FLAVIVM, poſterior vero Singularis litera LVCIVM præfert: Pro FL. non ſolum Urſini Schedæ, ſed etiam Manutius, qui Gruterum latuit *Orthogr. v. Arretium n. 2.* habent SP. quod uſitatius ejus ævi, quo nondum *Flavii* florebant, *Spurii* prænomen: ſequitur nomen & cognomen Singulari numero, itaut eoſdem duos Fratres fuiſſe ſolo prænomine diſtinctos rectè obſervaverit ſive Gudius, ſive Pighius ab eodem Grutero laudati: morem autem hunc non ſatis notum in noſtrorum Lapidum notatiunculis uberiùs illuſtrabimus claſſ. IX. n. 103. Illud autem ex hoc eodem lapide obſervabimus, notam 7. non ſolum ad Centurionem, ut ſuperius dictum fuit, ſed etiam ad ipſam Centuriam ſignificandam,

non eodem anno missi, suis nominibus, adjectâ cujusque Patriâ recitantur; nam priores quinque *Hibero Cos.* i. e. an. 133., reliqui duo *Serviano* III. *Cos.* i. e. sequuto anno missionem acceperunt; ipsi autem simul omnes Gallicano, & Vetere Cos. idest anno 150. hoc monumentum dedicarunt GENIO 7. i. e. *Genio Centuriæ*, quæ Centuria SatrI [id Centurioni nomen] erat ex Cohorte I. Prætoria, in qua ipsi sua stipendia impleverunt. Itaque unde hi milites exordium faciunt, temporis notam præfigentes, quo lapidem diù post missionem acceptam dedicarunt, eò desinere Luccio nostro placuit, nam primò Consulatum Serviani, ac Vari, quo missus fuit, inscripsit, deinde Erucii Clari Consulatum adjecit, ut mox de anno, quo monumentum illud vivus sibi, suisque fecit, probe constaret, itaut priores ad missionis impetrationem, posteriores vero Consules ad monumenti extructionem referantur.

At jam demum suâ missione, quâ militaribus laboribus solutus Luccius noster in *otia tuta* se recepit, nos quoque ipse monet, ut a Re militari Veterum Beneventanorum [an honesta etiam missione?] tandem quiescamus.

DISSER-

ficandam, usurpari consuesse: nam lineam 2. & 3. ita explico: *Cohors* 1. *Prætoria Centuriæ Satri* (ejus scilicet, qui Centuriæ præerat) *Genio Centuriæ*, cui Numini septem hi Milites obtenta missione lapidem dedicarunt.

Back of
Foldout
Not Imaged

Joan Bapt. Natale delin. — *Scala* 1 2 3 4 5 10 15 20 *palm Neap.* — *Gaultier sculp.*

Arcum Triumphalem Trajani
Beneventi extantem
Portam Auream vulgo appellatum
Joannes De Vita S. M. E. Canonicus
Ad exactissimam Archetypi fidem
Ære incidendum curavit
A. D. M.DCC LII

DISSERTATIO X.

De Operibus publicis Veteris Beneventi.

Ullam olim Urbem fuiſſe ſcimus, neque aliquam etiamnum ſpectamus, quæ aut Imperii majeſtate, aut Civium nobilitate, aut aliarum rerum felicitate præclara, non illud ſibi decus comparare ſategerit, ut publicis quoque Operibus præfulgeret: Magnum certè ea de re, ac planè luculentum adeſſe putabatur propriæ Dignitatis argumentum, quam cùm alia plura, tùm ipſe etiam Ædificiorum nitor, magnificentia, multitudo commendare videbantur: Non equidem hanc gloriæ partem neglexere Veteres Beneventani, quorum genus, fortuna, conditio ad ſuam ornandam Urbem ſtudium incendebant, vires etiam addebant: Accedebat Principis Urbis exemplum, cujus, ut civilium rerum omnium gravitate, atque præſtantia, ita ædificiorum ſplendore, imaginem quandam, ſimulacrumque præferre enitebantur: Hinc non immerito inter illuſtriores eas Colonias, quas Triumviri Antonius, Lepidus, Octavius ſuis militibus diſtribuendas deſponderunt, Beneventum cum primis recenſet Appianus, eam ſcilicet Urbem, quæ tum cæteris rebus floreret, tum Operum publicorum, privatorumque elegantiâ præſtaret; *Promiſſæ* (inquit lib. v.) *etiam ſunt eis Coloniæ* XVIII. *Italicarum Urbium tam opibus, tam agri bonitate, & ædificiorum pulcritudine pracellentium, quarum Urbana, & Ruſtica prædia non ſecus, quàm bello capta dividerentur: Inter has eminebant Capua, Rhegium, Venuſia, BENEVENTUM, Nuceria, Ariminum, Vibona: atque ita pulcherrima Italiæ pars militibus adſcripta eſt.* At non conjecturis, atque argumentis, non etiam aliorum fide, teſtimoniiſque pertractanda res eſt, cujus etiamnum non exiguam, imo excellentiorem ſpectare partem, præſentemque oculis probare jam liceat. Sunt enim Operum publicorum ſtantes adhùc moles, quæ vel incolumes, vel ſemirutæ Veteris Beneventi auguſtam faciem nobis exhibent: Sunt quæ temporis injuria, Terræque motuum vi disjectæ, ſuis ſaltem titulis ad poſterorum memoriam evaſiſſe videntur. De præclarioribus, priore, ac poſteriore hujus Diſſertationis Capite ſigillatim agam: reliqua omnia poſtremo Capite, uno veluti ſpectaculo ſervata depromam.

CAPUT PRIMUM.

De Arcu Triumphali Trajani.

Supervacuum fortaſſe laborem me ſuſcepiſſe non nemo exiſtimaverit, quod Trajani Arcum, Beneventi extantem, illuſtrare contendam, quaſi ejus Ichnographia, quam heic exhibeo, ſumma quidem fide, elegantiaque ex Archetypo deſcripta, non ſibi ſola ſufficiat, ut citra operas alienas, ſui pretium prodat, ſuoque aſpectu admirationem ſibi quærat. Præpoſterus ſaltem de eodem Arcu ſermo a me inſtitutus videbitur, qui in Præloquio hujus Voluminis poſthac peculiare opus, quod rei dignitas, materiæque amplitudo poſtularet, me exhibiturum ſpoponderam: At ubi ejus Ichnographiæ exemplaria aliquot, quæ ad opus probandum excudi curaveram, pervulgari cœpta; jucundiſſima ſummis viris res viſa, eademque ſatis digna, ut adjectis Tabularum commentariis diſtincto quidem volumine celebraretur, ſed quum eandem Ichnographiam in promptu haberem, huic Volumini adtexendam monebant, non tam eruditorum oculos oblectaturam, quam conſequuturi operis vadem ſimul, atque expectationem futuram. Placuit conſilium, ſed non illud mihi committendum cenſui, ut nullum de ea verbum mihi excideret; tum maxime, cum ſi aliqua generatim diſſererem, nihil poſteriori volumini præreptum videretur, cui conflando ſatis amplam materiam ſingularum Tabularum ſeorſim edendarum commentationes præſtabunt. Pauca igitur de noſtri Arcus præſtantia in ante-

in anteceſſum delibaſſe ſatis erit: Extructionis præterea tum annus, tum cauſſa heic demonſtrabuntur; In inſcriptum denique Titulum opportunæ obſervationes ſubſequentur; quæ quidem omnia eadem Ichnographia, quam huic volumini adſuere libuit, jure ſuo differenda poſtulavit.

Quod igitur Arcus præſtantiam attinet, duo illa, quæ in publicis Operibus extruendis ſibi proponebant Romani, Majeſtatem ſcilicet, ac Perpetuitatem, ambas in noſtrum Arcum collatas miramur: Totus enim is è pario marmore exurgit, ſolidus inquam è marmore, tum ſuperficie, tum ipſis viſceribus, quibus nihil vacui ineſſe ſuprema exterioris aſpectus Tabula oſtendit, cujus pars, ſuo loco disjecta, ingentium poſt ſe marmorum interiores ſubſtructiones aptiſſime connexas prodidit. Adde, quod marmora ipſa exteriorem aſpectum componentia fortuito quodam promiſcuoque, ſed ad Operis perpetuitatem maxime opportuno inter ſe nexu ita cohæreant, ut nullum ſimulacrum, nulla tabula, non ipſæ Columnæ operi ſeparatim adſtructæ, affixæque, ſed ſingulis marmoribus ipſis pro varia, ſed ingenti ſemper cujuſque mole, ad implendam ſuperficiem comparatis, atque æquatis, variæ quoque ejuſdem ſuperficiei partes repræſentandæ contingant: Peritioribus ipſis externis animadverſa res pro miraculo fuit; nam quid ſtabilius, quàm mutuas inter ſe partes perpetuo alterius in alteram nexu coagmentari; quid vero difficilius, marmor quodlibet, non quid ſuo ſpatio, ſed quid ſuo loco congrueret, inſculptum ſimul exhibere; velut ſi in brevi ex plurimis lignis compactâ primùm, complanatâque tabulâ, quod repræſentandum ſibi proponat, ſculptor effingat. Eam igitur Arcus extructionem Romani curarunt, *quæ* [ſi verba Ciceronis uſurpare fas ſit] *eſſet ad memoriam æternitatis*. Stetit certè poſt octo ſuper decem ſæcula, ſtabitque incolumis Arcus; Huic Tempus [cujus injuriis, ſuperpoſito cœmentitio opere Majorum noſtrorum providentia ſtatim obſtitit] coronas ex utraque fronte pene integras, ademit quidem, ſed inter Beneventanas, Romanaſque Antiquitates Principis Monumenti decus auferre non potuit.

Sunt quidem [ne ab hoc monumentorum genere diſcedam] Arcus alii (*a*), qui Romanorum magnificentiam adhùc oſtentant, ut Titi, ut Septimii, ut Conſtantini, qui veteris Romæ imaginem nobis ſervarunt; eos tamen uni Beneventano Arcui concedere multorum hactenus fuit judicium, omnium fortaſſe nunc erit, qui in edita Ichnographia rem ſuis oculis probare poterunt: Sed quid Arcum Conſtantini commemoravi? Opus inquam illud ſequioris ætatis, ex quo uno, quantum Trajani ævo bonæ artes florerent, quantus vero ſub Conſtantino earum interitus fuerit, ſtatim noviſſe erit; utriuſque enim temporis Opus illud fœtus dici poteſt, cui extruendo ipſius Trajani Arcus, qui Romæ extabat, plurima ſuppeditavit, quæ mirâ arte inſculpta adjectas Conſtantiniani ævi operas rudiores demonſtrat. Floruit certe ſub Trajano (ne quid Optimi Principis felicitati deeſſet) Apollodorus inſignis Architectus, qui illius juſſu celeberrimum Forum, Gymnaſiumque fabricavit (*b*); atque hunc quidem noſtri Arcus Architectum fuiſſe ex ipſius Operis præſtantia facile conjectabimus; cui etiam accedit Senatus, Populique Romani tum dignitas, tum auctoritas, quibus omnino Apollodorus, aut Apollodoro melior adhibendus fuit, ut Opus ipſum, & eorum, qui juberent, & Principis, cui dicandum eſſet, dignitatem æquaret. De Anconitano Arcu, qui eorundem juſſu, ejuſdemque *Providentiſſimi* Principis honori extructus fuit, mentio quidem facienda heic fuerit, ſed non eo, quo noſter, ſplendore inſignis, cum eodem comparari meretur; nam præter Trajani, ac præterea Plotinæ conjugis, Marcianæque ſororis ſimulacra, quæ jam diſperiere,

[*a*] Inter alios Seguſinus Arcus Auguſto dicatus non immerito recenſeri poteſt, non mediocre quidem Opus, cui tamen pretium acceſſiſſe videtur Cl. Viri Marchionis Maffeii operâ, qui pro ſuo in Antiquitatem omnem eruditiſſimè illuſtrandam ſtudio, illius titulum reſtituit, atque Ichnographiam vulgavit tum in Hiſtor. Diplom. pag. 14., tum in collectione Inſcriptionum Taurinenſium: quanti ejuſmodi monumentum habeatur, tum aliorum, tum ſuo confirmat judicio Maffejus, qui Sereniſſimo Sardiniæ Regi auctorem ſe præbet, ut ſuo loco, quo pene ignoratus, neglectuſque jacet, motum Arcum (quod ex modo illo, quem in conſtruendis marmoreis operibus Romani adhibebant, facile ſibi ſpondet) in maximum Taurinenſis Urbis ornatum transferendum curet: Nobis ejuſmodi generis monumentum domi habere jam licet, immo omnium oculis ſpectandum exhibemus, ut quum ex aliorum comparatione de ejus præſtantia gratulemur, ritè id a nobis factum, alii judicare poſſint.

[*b*] De hoc Apollodoro Architecto hæc habet Dio Caſſius in Vit. Hadr. edit. Froben. pag. 162. *Apollodorum Architectum, qui Trajani Forum Methodæum, & Gymnaſium, illo jubente, Romæ fabricaverat primò Urbe expulit, poſtea interfecit, quaſi criminis reum, re autem vera, quod quum olim cum eo Trajanus de Operibus communicaret, Hadrianus rei neſcius, quædam etiam non vocatus locutus eſt; Cui Architectus: abi obſecro, & cucurbitas depinge, nihil enim horum rectè noſti: forte tunc ille hujuſmodi quadam pictura commendabatur: Hadrianus vero imperium adeptus, injuriæ recordatus eſt.*

riere, non aliis anaglyphicis tabulis, non aliis ornamentis, quibus noster undique prædives effulget, sola vix forma, qua universa moles exurgit, quandam nostri similitudinem præfert: De Romano ejusdem Trajani Arcu, nihil præter ejus nudum nomen, memoriamque sciremus, nisi illius Ichnographiam adhùc nobis spectandam servasset, antiquum ipsum, rarissimumque Trajani numisma, quod heic exhibeo.

Edidit prior Spanhemius *(a)* ac subinde Angelonius *(b)*, frustra ejus nummi fidem reprobante Fabretto *(c)*, qui ex nota Cos.III. ac solo *Germanici* titulo suppositium putat, ac ejus loco alium indicasse tantum contentus, ita describit: *Ex una parte caput Trajani*; ΤΡΑΙΑΝ ΣΕΒ ΓΕΡ ΔΑΣ. ex altera. *Arcus cum triplici fornice, supernè quadriga inter duo trophæa*. At quicquid alii judicent de Fabrettiano nummo, nemini hactenus agnito, in quo importunum illud, nec prorsus verisimile, quod in Græcia percussus fuerit, nihil certe in nostro nummo intempestivum videri potest, quod Tertium dumtaxat Trajani Consulatum, ac solum ipsum *Germanici* titulum præferat; erat enim (quod Fabrettum latuit) jam Arcus Trajano dicatus, quum ipse *Germanicus* tantùm appellaretur, atque ante Dacicum Bellum, Tertium Consulatum gessisset; Optimus ejus rei testis sit Plinius, qui non ultra id tempus Trajani res persequutus hæc habet *Panegyr. cap. 69. Quum Arcus, quum Trophæa, quum statuas deprecaris, tribuenda est verecundiæ tuæ venia; illa enim sanè tibi dicantur*. Quod si Romani Arcus Trajano dicati certior temporis nota aliunde quærenda esset, spretâ, ut par est, Fabrettiani nummi fide, ad Dionis potius testimonium confugere deberemus, qui post insignes Trajani victorias postremo ejus Imperii tempore relatas, *Triumphalis (inquit) tunc Arcus, præter alia multa, quæ in honorem ejus & decreta, & facta fuerant, in illius Foro substructus est (d)*. Sed in statuendo Romani Arcus tempore tutiores nos efficiet nostri Nummi fides, Plinii loco satis comprobata, in quo etiam nummo ejusdem Romani Arcus formam [quæ mihi illum obiter exhibendi fuit caussa] spectare jam licet, cum nostro Arcu comparandam: Dionem vero non omnino rejicimus, qui vera de Thiumphali Arcu sub ejus Imperii extremum tradidit, falsus tamen in loco, ubi addit extructum, nam hunc ipsum, qui Beneventi nunc extat, fuisse Arcum Dioni memoratum facile mox patebit, quum de nostri Arcus anno modo dicere jam incipiam.

Plures in inscripto nostri Arcus titulo sunt temporis notæ, quas tum Tribunitia Potestas, tum Imperatoris Titulus, tum denique Trajani Consulatus, adjectis cuique numeralibus notis, designant. Imperatorium titulum, qui numerali nota VII. distinguitur, haud morari debemus, incertam scilicet, ut alibi observavi, temporis notam, quæ non annum per se demonstrat,

[a] Diss. IX. pag. 857. edit. Elsevir. 1671.

[b] Histor. Aug. Franc. Angeloni cum emendationibus Jo. Petri Bellorii. Romæ 1685.

[c] Notæ sunt Fabretti cum Bellorio decertationes ob Columnæ Trajanæ explicationes; Ciaconii, qui prior in eandem Columnam breves commentarios ediderat, caussam acriter suscepit Fabrettus, edito de eadem re libro adversus Bellorium, *Neoterici politioris literaturæ Viri* solo nomine memoratum, *qui*, inquit, *Ciaconium emendasse, operique summam manum imposuisse sibi visus est*: Sed de Romani Arcus nummo Fabrettum audiamus ita differentem cap. IX. p. 300. *Conscius etiam esse debuit Neotericus, qui nummum ipsum præclarum Arcus Trajani Spanhemio suppeditavit, Epigraphen alterius partis circa Trajani effigiem titulo Dacici minime insignitam fuisse: Alium mediæ magnitudinis cum Arcu hic damus, quem non adeo ineptè ad expeditionem, & triumphum Dacicum quis referat; legitur enim in eo titulus Dacici, & annus Imperii decimus tertius. Estque in hoc alio melior, quod ille fornices omnes æquali altitudine, iste græcus medium ampliorem, laterales angustiores, & humiliores, ut convenit, & omnes Arcus etiamnum in Urbe superstites, ac nummus quoque Braccesius, ostendunt, habere cernitur*. Sed de Fabrettiani nummi græca fide superius dictum, ubi etiam Belloriano nummo nihil obesse diximus vel æqualem Fornicum altitudinem, vel Temporis notam; neutrum enim obstitit, quin Cl. Vaillantius in De Romanis Æreis hunc ipsum nummum describens, primæ formæ, Cimelii Em. Card. Maximi, eundem pronunciaverit *omnes Trajani nummos raritate, & elegantia superare, utpote historicum, & unicum*.

[d] Inter Scriptores Hist. Aug. edit. Froben. p. 159.

ſtrat, ſed potius quoto illa anno conſignanda ſit, aliunde confirmari indigeat; neque etiam rarum illud fuit, binas, aut plures eodem anno Imperatorias acclamationes uni Duci fuiſſe delatas, qui pluries eodem ipſo anno inſignem victoriam ex hoſtibus retuliſſet (a), itaut ex inſcripto Imperatorii tituli numero nihil tutum nobis præſtetur, ut certum aliquem annorum numerum ſtatuamus.

De memorato Trajani Conſulatu idem dicendum eſt. Ac primùm ex Grutero, qui noſtri Arcus titulum edidit pag.247. num.5. mendum abſtuliſſe præſtabit, quod in ejuſdem Conſulatus numeralem notam irrepſit: ea enim per VII., ut etiam Tribunitia Poteſtas per XVIIII. ſignantur, unoque ſingula anno ſeu numero augentur contra fidem lapidis; ubi Trib. Poteſt. XVIII. Coſ. VI. inſcripta ſunt: quamquam non lapidis fidem heic advocari opus fuerit, quum ex ipſis Faſtis non tam mendi certitudo, quàm editoris oſcitantia convincatur, qui ſeptimum, ad quem nunquam pervenit, Trajano Conſulatum attribuit (b); Sextus igitur Conſulatus in noſtro Arcu notatus, Trajani poſtremus fuit, qui, cum in Ær. Ch.112. incidiſſet, haud tamen (qui noſtratis Scriptoris fuit error) ejuſdem Arcus annum deſignat; Fruſtra enim in commemorato Conſulatus numero certam temporis notam quæſiſſe erit, dum is non ad annum demonſtrandum [quod in aliis lapidibus Conſulis nomine plerumque in fine, aut etiam initio ſolitariè, atque auferendi caſu inſcripto paſſim occurrit], ſed ad recenſendos quotquot Trajanus uſque geſſerat, Magiſtratus, alioſque honores, interjectus fuit.

Ad Tribunitiæ igitur Poteſtatis annos deducenda res eſt; quam quum Auguſti Principatus Auctoris exemplo ſequuti omnes Principes cum ipſo ſimul Imperio ſuſcipere, ac ex veteri muneris inſtituto ſibi quotannis renovare pro perpetuo more habuiſſent, tutiorem, expeditioremque temporis notam evaſiſſe conſtat, quâ cujuſque Principis annos tum noſtri Chronologi, tum Veteres ipſi numerare ſolent: Veteres ſane ex Tribunitiæ Poteſtatis annis annorum Imperii rationem iniiſſe teſtatur Dio l. LIII. *Gerere quidem* (inquit) *Tribunatum Plebis nefas ducunt Imperatores, quum ipſi Patricii ſint, omnem vero Tribunitiam Poteſtatem, quanta unquam maxima fuit, accipiunt, & quia quotannis renovant, annorum Imperii ipſorum hinc ſumma concipi ſolet*: quod licet verum eſſe videatur, caute tamen ejuſmodi regulâ utendum erit, ne in eorum errorem labamur, qui in omnium Romanorum Imperatorum annis numerandis eam indiſcriminatim adhibuerunt (c). Plures enim, priuſquam imperare, ſeu Auguſti eſſe cœpiſſent, Tribunitiâ Poteſtate potiti ſunt, quos inter Trajanus recenſendus, qui a Nerva adoptatus, ſimul *filius, ſimul Cæſar, mox Imperator, & conſors Tribunitiæ Poteſtatis* effectus a Plinio dicitur (d): Imperii autem adminiſtrationem, atque Auguſti titulum non Nervæ abdicatione (ut Galerius comminiſcebatur, eodem exemplo Imperii dimiſſionem Diocletiano ſuadere ſtudens (e)) ſed Nervæ morte ſuſcepit.

Neque

[a] Tum de aliis, tum de ipſo Trajano id certum conſtat, quem eodem Belli Parthici anno Imperator VII. VIII. & VIIII. ab exercitu fuiſſe acclamatum, ex Onufrio, & Goltzio notavit Tillemontius ad an.Ch.115. ejuſdem Trajani 18.

[b] A quo quidem mendo (diminuto contrà Conſulatus numero) neque etiam ſibi cavit Donius, ſive illuſtris ejus editor Gorius Cl.II. n. 97. ubi lapidem Trajani affert TRIB. POT. XVIII. IMP. VIIII. COS. V.: quî enim convenire poteſt cum Trib. Pot. XVIII. Conſulatus Quintus eo tempore, quo jamdiu Trajanus anno 112. Sexto Conſulatu perfunctus fuerat.. Ex quibus monemur, quam male tuta plerunque ſit in editis lapidibus numeralium notarum fides, quantâque nobis in iis ad rem noſtram adhibendis diligentiâ ſit utendum.

[c] Quod ex annis Tribunitiæ Poteſtatis anni colligantur Imperii, indiſtincte affirmavit Scaliger, quem refellit Card. Noriſius in Diſs. 2. de Numiſm. Liciniani; ſed poſt Scaligerum ad hunc ſcopulum impegit etiam Vinc. Gravina de Rom. Imp. cap. 8., quæ etiam Pighii,, Pagii, Spanhemii, atque aliorum fuit ſententia, falſa quidem, ut optime oſtendit Chriſtianus Gottlieb Schwartzius in *Exercitatione de numeranda Tribunitia Poteſtate Auguſtorum, Cæſarumque Romanorum*; Vera enim dumtaxat ea erit regula, ſi in eos Imperatores inciderimus, qui in vita privata Imperium adepti, cum ipſo ſimul Tribunitiam Poteſtatem inchoaverint, ſecus vero in aliis ſtatuendum, quos ante Imperium eandem Poteſtatem aſſequutos fuiſſe conſtat, quales Tiberium, Titum, Trajanum, Marcum, Lucium Verum, Commodum, alioſque jam novimus.

[d] Panegyr. cap.8.

[e] Apud Lactantium, ſeu quicumque is eſt auctor lib. de Morte Perſecutorum cap. 18.: Nervæ exemplo uſum Galerium legimus, qui *Imperium Trajano tradidiſſet, itaut poſt unius anni Imperium, quum pondus, & curam tantarum rerum vel ætate, vel inſolentia ferre nequiret, abjecerit gubernaculum Reip., atque in privatam vitam rediit, in qua conſenuit*. Sunt, qui Galerium vera loquutum putant, ac multis conjecturis rem confirmare conantur, quos tamen rectè refellit Card. Noriſ. ep. conſ. pag. 55. P. Pagi ad an. Cr 97. §.3. ad 9. Tillemont. not. v. in Nervam; ſed omnium loco ſatis ſit rem, uti fuerit, ex optimo teſte Plinio didiciſſe. Quum enim Trajanus Bello Germanico tum intentus accepto adoptionis nuncio, ſuſcipiendi Imperii anceps, neque Adoptantis flagitatione, neque Senatus conſenſu, neque militum acclamatione, ſed audito tandem Nervæ obitu,

Neque exiguum illud turbare debet aliquot menſium ſpatium, quod ab adoptione ad Nervæ mortem effluxit, quum adoptio in menſem Septembrem ann 97. conſignetur, mors vero in Januarium ſequentis an.98. inciderit; adeout pauci illi Tribunitiæ Poteſtatis menſes, qui Imperii initium antevertunt, contemnendi videantur; id quod impunè a Tillemontio factum video, qui initium anni 98. ſimul ac Trajani Imperii ſtatuens, ab eodem pariter anno Tribunitiam ejuſdem Poteſtatem æquo ſemper numero procedentem exhibuit.

Sed præſtabit veterum monumentorum fidem, quàm Tillemontium ducem ſectari: non enim paucos illos, quos obſervavimus Tribunitiæ Poteſtatis menſes, qui Imperii initium prævertebant, tunc temporis neglectos reperio, imo eos in cauſſâ omnino fuiſſe, ut Tribunitia Poteſtas uno ſemper anno numeroſior, quàm Imperii anni eſſent, inſcriberetur. En binos lapides ex Cl. Fabretto, alterum in Col. Traj. cap. 9. p. 273. alterum Inſcript. Domeſt. cap. v. pag. 400.

LARIBVS AVGVSTIS ET GENIS CAESARVM
IMP. CAESARI DIVI NERVAE FILIO
NERVAE TRAIANO AVG. GERM. PONTIFICI
MAXIMO TRIB. POT. IIII. COS. III. DESIG. &c.

IMP. CAES. DIVI NERVAE F
NERVA TRAIANVS AVG. GERMAN
DACICVS PONTIFEX MAXIMVS TRIB
POTESTATE XV. IMP. VI. COS. V. P. P.
SVBSTRVCTIONEM
CONTRA LABEM MONTIS FECIT *(a)*

Si igitur prior lapis Tribunitiam Poteſtatem IIII. cum Conſulatu III. conjungit, quem quidem Conſulatum in annum Ch. 100. conjiciendum apud omnes convenit, tertium nempe annum Trajani Imperii a Januario anni 98. inchoati, jam vides Tribunitiam Poteſtatem I. ad an. 97. pertinere, cujus licet paucos menſes a Septembri ad Januarium Poteſtas ipſa occupaverit, ſatius tamen fuit pro integro anno, qui Imperium anteverterat, numerari, quàm eos omnino negligi, aut novam, quam Fabrettus importune excogitavit *(b)*, numerandi rationem inire, ejuſque cauſâ ipſius anni exordium quod Romanis Magiſtratibus, atque ejuſdem Trajani Imperio commune fuit, mutare atque etiam perturbare.

Certius id ex poſteriore lapide patebit, ubi Tribunitia Poteſtas XV. Conſulatui V. adhùc adjecta legitur, hoc eſt uno anno, Imperii annum XV. antevertit, qui ær. Ch. fuit 112; in quo demum Trajanus Conſulatum VI. ſuſcepit: Ex quo ſane lapide, quòd in numeranda Tribunitia Poteſtate cum priore conſentiat, utriuſque fides comprobatur; atque illud præterea conſtat, non ipſo tantùm Imperii exordio, ſed ordinariam deinceps Tribunitiæ Poteſtatis numerationem Trajani Imperii tempore conſtanter manſiſſe, quâ Imperium ipſum anno minus uno eandem Tribunitiam Poteſtatem ſubſequeretur; Quod etiam rite factum videri debet: quum enim Januario menſe anni 98. Imperii adminiſtrationem Trajanus ſuſceperit, eodem quidem menſe, more majorum, atque ex Dionis teſtimonio Tribunitiam Poteſtatem, quam Septembri menſe antecedentis anni receperat, renovare ſibi debuit; quo factum fuit, ut Trib. Poteſtas I. per paucos licet menſes geſta ejuſdem anni 97. termino concluderetur, ſicuti qui aliquâ tantùm anni parte Conſul fuiſſet, (quod ſæpiſſime accidit) non ex integro anni ſpatio,

sed

obitu, capeſſendum deliberaſſet, hanc equidem Trajani moderationem ſummis laudibus extollit Plinius cap x. cujus inter alia hæc ſunt ad eundem Trajanum: *Jam Te Providentia Deorum primum in locum provexerat; Tu adhuc in ſecundo reſiſtere, atque etiam ſeneſcere optabas; Privatus tibi videbaris, quandiù Imperator & alius eſſet; Audita ſunt vota tua, ſed in quantum illi optimo & Sanctiſſimo ſeni utile fuit, quem Dii Cælo vindicaverunt &c.*

[a] Extat etiam hic lapis apud Donium Cl. II. n 79. ubi tamen TRIB POT. XVI. legitur, ſed Fabrettiano exemplari fidem habendam malim, eò magis, quò nihil ego minus accuratè ſcriptum inveniam, ut Fabretto Gorius exprobavit, quanquam eodem lapide non recte ibi utatur Fabrettus ad ſuum Columnæ Trajanæ locum confirmandum.

[b] In Column. Trajan. cap. IX. pag. 282. Synopſim Chronologicam ab initio Imperii Trajani uſque ad Sextum ejus Conſulatum exhibet Fabrettus, qua ab an. Ch. 98. ad 117. Tribunitiæ Poteſtates, Acclamationes Imperatoriæ, Conſulatus, ſuis quæque annis conſignantur: Sed quod Trib. Poteſtatem attinet, hoc inſuper, quod in Synopſi jam præſtiterat, ſubmonitum voluit Fabrettus, *ejuſdem videlicet numerationem incipere ab adoptione Trajani, quæ præceſſit obitum Nervæ, & Imperii Trajani tribus circiter menſibus ex ſententia Eutropii, quam amplectimur, & ſic a Kal. Novembris plus minus ejus anni, qui anteceſſit primum Imperii, & Synopſis ſupraſcriptæ; unde, Panvinii imitatione, primo Imperii anno Trib. Poteſtatem tam I. per decem menſes, quam II. per duos reliquos* (immo juxta novam rationem inſtitutam, Primam per duos menſes, Secundam per reliquos decem vir doctus dicere debuit) *& ſic deinceps aſſignavimus*: Sed quam implicata atque omnino inſolens ſit hæc numerandæ Tribunitiæ Poteſtatis ratio, ut eadem Poteſtas bis in ſingulos Imperii annos recenſeatur, jam quiſque videt; ac ſuperius a me demonſtratum.

ſed ex geſto Magiſtratu ejus anni Conſul dicebatur ; atque ex bimeſtribus quandoque Conſulatibus (ut de eodem Trajano jam conſtat) Conſulatuum numerus rectiſſime ſtatuebatur.

Quæ quum ita ſint , ex Tribunitia Poteſtate XVIII. , quæ in noſtro Arcu inſcripta fuit , ex iis etiam omnibus , quæ ſuperiùs obſervata ſunt , de anno jam liquet , quo Arcus ipſe extructus fuit , decimo ſeptimo ſcilicet anno , quo Trajanus imperare cœpit , qui idem Æræ Chr. An. CXIV. fuit .

Age nunc , quæ extruendi Arcus cauſſa fuerit , obſervare jam licet ; atque quum de Via Trajana differerem , quam Trajanus *Benevento Brundiſium pecunia ſua fecit* , fuit mihi tunc conjectura , quod Senatus P. Q. R. Opus illud tum Principis magnificentiâ , tum publica utilitate commendatum , eodem Arcu , præclariſſimo æque monumento , celebrandum curaverit : qua in re etiam morem illum ſervatum animadvertebam , quo Arcus conſimiles earum Viarum initio dedicari conſueverint , quas Principes ſternendas , aut etiam muniendas juſſiſſent : At nonnulla eſſe nunc video , graviſſima profecto momenta , quibus in noſtri Arcus extructione nihil de Via cogitatum appareat , aliòque cauſſa referenda omnino eſſe videatur ; quì enim fieri poterat , ut , quum Via illa in Trib. Poteſtate XIII. , quam Milliaria Columna inſcriptam habet , perfecta jam fuerit , quinquennio poſt , ideſt Trib. Poteſtate XVIII. quæ noſtro Arcui tribuitur , ipſo demum Arcu eandem Viam jamdiù ſtratam decorandi , celebrandique conſilium ſubierit : Cur etiam Viam illam Romani ejuſmodi monumento illuſtrandam maluiſſent , præclariore Viâ alterâ neglectâ , quam (teſte Dione) Trajanus Urbi propinquiorem , ac præterea magnificentiſſimis Pontibus , atque ædificiis mire exornatam , in Pomptinis Paludibus per eadem tempora ſtravit ; Adde , quod nihil in noſtri Arcus titulo , quod Viam commemoret , aut ſaltem ad Viæ opus referri poſſit ; quod ſane contra morem fuiſſe conſtat , quem cætera Trajani monumenta declarant : Erectæ Columnæ cauſſam ejuſdem titulus prodit , hoc eſt : AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS MONS TANTIS OPERIBVS SIT EGESTVS . De Anconitani Arcus cauſſa neque Titulus ſilet , immo magnificè , ac diſertiſſimè loquitur : QVOD ACCESSVM ITALIAE HOC ETIAM ADDITO EX PECVNIA SVA PORTV TVTIOREM NAVIGANTIBVS REDDIDERIT . Unde & PROVIDENTISSIMI PRINCIPIS Epitheton ſatis opportunè Trajano tribuitur : Secus vero in noſtri Arcus Titulo factum videtur , ubi non ſolum de Via nihil ſcriptum , indicatumve , ſed FORTISSIMI PRINCIPIS , quo uno Trajanus decoratur cognomine , nullimode Arcus ad Viæ opus pertinere videtur , quam etiam conjiciendam cognomen ipſum omninò vetat , tum rei incongruens , tum etiam aliarum maximarum rerum manifeſtum argumentum .

Ad hoc igitur unum *Fortiſſimi* cognomen extructi noſtri Arcus omnis referenda erit cauſſa ; ut ſcilicet eo monumento Bellicam imprimis Trajani Virtutem Senatus P. Q. R. honorandam decreverit . Eximiæ Fortitudinis laudem jamdiù Trajanus promeruerat ; Binis enim in Daciam factis expeditionibus . Romanorum gloriam non reſtituit modo , verum etiam cum Imperii finibus ampliavit ; ſub Oppio Sabino Conſulari , dein ſub Cornelio Fuſco Præfecto Cohortium Prætoriarum , Domitiani Ducibus , adverſa ſemper Belli fortuna Romani cum Dacis pugnaverant (*a*) : Deteriora indies veriti , Hoſtium fœdus , imagine quadam ſervitutis , ac turpiori præteritis cladibus pretio redemerunt Romani Dacorum vectigales effecti ; Is erat Romani Imperii ſtatus , hæc Romanorum nomini infixa adhùc macula manebat , dum Trajanus Principatum ſuſcepit , qui priore Bello Dacorum res in extremum diſcrimen adducens , quibuſcumque ipſe voluit conditionibus , Decebalo Regi humi procumbenti , adorantique Vitam , ac Regnum dimiſit (*b*) ; poſteriore vero bello ob ejuſdem Regis res novas molientis perfidiam inſtaurato , Dacia omnis a Trajano ita ſubacta eſt , ut Decebalus , deſperatis rebus omnibus , ſeſe voluntaria morte Victoris triumpho ſubduxerit . Atque ita Romano Imperio , quod [ut recte animadvertit Eutropius] poſt Auguſtum ad ea uſque tempora defenſum magis fuerat , quàm nobiliter ampliatum , Trajani Fortitudine factum eſt , ut Dacia Provincia adjiceretur , in quam ipſe etiam , Barbararum Gentium olim natale ſolum , atque horridam ſedem , deductis Romanorum Coloniis , Romanos mores , inſtitutaque invexit . Jamdiù itaque , ut dixi , Trajanus Fortitudinis laude commendari digniſſimus , quam etiam præteritorum temporum infelicitas quammaxime augere videbatur ; ſed quod Dacicas Victorias ſpectat , quas binis Trajani Triumphis , Nummiſque percuſſis , aliiſque publicis honorum monumentis celebratas novimus , ne primam , atque omnem extruendi Arcus cauſſam putare debemus . Sunt equidem in noſtri Arcus tabulis plura elegantiſſimè expreſſa Belli Dacici monumenta , ut Decebali ad pedes

[*a*] Svetonius in Domitian. cap.VI. Eutropius lib.V.   [*b*] Dio Caſſius in vita Trajani .

des Trajani provoluti adoratio, obſidum traditio, aliaque egregia plura ad militarem rem pertinentia, quæ exteriorem Arcus aſpectum exornant; ſed vix credi poteſt, tam ſerò Romanis in mentem veniſſe Monumentum illud excitare, quod Dacico Bello ab An. Ch. cv. omnino abſoluto, novem fere annis poſterius fuit; ubi etiam non Militares tantum, ſed Civiles quoque Trajani res egregie geſtæ, ut *Adoptio*, *Alimentarii Pueri*, aliaque *Liberalitatis*, ac Magnificentiæ exempla in interiori, quem modo ære inciſum exhibuimus, ejuſdem Arcus aſpectu, repræſentata conſpiciuntur; atque ad Civiles quidem pertinent quoque Tabulæ ex utroque interioris fornicis latere appoſitæ, quarum altera ſolennem Sacrificii operam, altera vero Congiarii largitionem, præſentes effingit. Fuit igitur conſilium, Trajani res omnes Domi, Foriſque geſtas, quæ ad id tempus maxime enituiſſent, in unum ipſum Monumentum conjicere, quò major Operi ſplendor accederet, ſed peculiari *Fortiſſimi* Cognomine præſentem rem, quâ novam ſibi gloriam Trajanus per id tempus comparaſſe cœpit, Arcus ipſe plane præmonebat.

Idem Annus cxiv., quo noſter Arcus extructus fuit, Parthico Bello initium jam dederat. Parthis, Armeniiſque Bellum intulit Trajanus, propterea quod Armeniorum Rex diadema, & cætera Regni inſignia, atque jura non ab ſe, ſed a Parthorum Rege, velut illi obnoxius ſumpſiſſet. Hinc Parthorum; & Armeniorum fines ingreſſus, Parthamaſirem, qui in Armeniis regnabat, graviter mulctavit; Reges alios, qui contumaces obſequium abnuiſſent, parereque recuſaſſent, parvo negotio ſubegit, alios vero, qui ſponte deditionem feciſſent, aut in fidem veniſſent, ut amicos benigne habuit; oſtenſis demum armis, ac ſine certamine, Regnis omnibus in ſuum Imperium receptis, ſuoque arbitrio iterum *adſignatis (a)*, multis muneribus auctus eſt, inter quæ ſpecioſiſſimum illud, quod meminit Dio, expreſſumque in exteriori noſtri Arcus aſpectu ſpectare adhùc licet; equum nempe *ita edoctum, ut Regem adoraret*, quem ante Trajanum ductum, pedes anteriores in morem ſupplicantis flexiſſe, caputque pedibus ejus ſubjeciſſe narratur: Hæc primo Belli Parthici anno a Trajano geſta ſunt, *Feliciter* potius, quàm *Fortiter*; unde nondum Parthici Cognomen eidem peperere, quod demum ſequenti anno, hoc eſt Trib. Poteſtate xix., collatum non ſolum probat noſtri Arcus ſilentium, qui anno antecedenti extructus eo Cognomine caret, verum etiam docent ſequentis anni monumenta, quibus eâdem Trib. Poteſtate xix. ſignatis Parthici Cognomen perpetuò inſcriptum teſtatur Fabrettus *(b)*, quamvis Dio ejuſmodi Cognomen, quod antea Trajano tributum fuerat, tunc confirmatum commemoret.

Quantæ vero, & quàm magnæ eæ res fuerint, uno eo anno a Trajano geſtæ, ſummatim jam diximus, quæ quum Imperatoris Felicitati tribuenda videantur, ipſa tamen Felicitas ad Fortitudinem redit, quâ ſola ob Dacicas expeditiones longè latèque probatâ, novos hoſtes ſine armis vincere Trajanus jam didicerat: Harum igitur rerum nunciis Romam perlatis, quid ni, eodemmet anno tam uberem Imperatoris operâ, tamque ſingularem Romano Imperio gloriam ferente, publicis Honorum Monumentis *Fortiſſimum* Principem Senatus P. Q. R. celebrandum curaverit? Ad hunc certe annum Dionis verba referenda eſſe arbitror: *Triumphalis tum Arcus* (inquit) *præter alia multa, quæ in honorem ejus & decreta, & facta fuerant, in illius Foro ſubſtructus eſt; Jamque ita Cives ſe ornabant, ut illi in Patriam revertenti læti, & plaudentes occurrerent.* Quanquam enim ſub Trajani obitum hæc rejecerit Dio, quem biennio circiter poſt noſtrum Arcum mortuum fuiſſe conſtat, non dubito tamen, quin ad ann. 114. ac Trajani Trib. Poteſtatem xviii., ea omnia pertinere debeant: nam ſi Romanum Arcum excipias, de quo initio meminimus, ipſo etiam Trajani Imperii initio dicatum, non alterum Romæ Arcum fuiſſe novimus, quem Dio ait ſub Trajani obitum in ejus Foro ſubſtructum: Facile autem Dioni fuit, extremum triennium, quo Trajanus Româ abſens eidem Bello Parthico operam dedit, res omnes ſine ullo temporis diſcrimine, prout narrandi opportunitas feciſſet, ita perſequi, ut poſt res ipſas, quicquid honoris non uno tempore promeruit Trajanus, tunc demum ſummatim narrare inſtitueret: veriſimillimum quoque illud putaverim, ut poſterioris Beneventani Arcus fortaſſe ignarus, priorem Arcum, quem ſuo ævo adhùc Romæ extantem Dio aſpiceret, hunc ipſum fuiſſe crediderit, quem Parthico vertente Bello, novo Senatus, Populique Romani decreto, Trajano dicatum fuiſſe ſcribit. Noſter igitur Arcus Trib. Poteſtate xviii.,

[a] Bina numiſmata Trajani ſatis celebrantur apud Rei Nummariæ Scriptores, in quorum altero hæc adeſt Epigraphes: REGNA ADSIGNATA. Cum Conſulatu VI., in altero vero ſic inſcribitur: REX PARTHIS DATVS cum eadem Conſulatus nota. Vid. Angeloníum, Erizzum, &c.

[b] In Colum. Traj. cap. 9. pag. 292. & ſeq.

te XVIII., hoc est Primo Belli Parthici Anno extructus, maturiùs quidem, ac præterea Beneventi, non vero Romæ, atque tam serò, ut Dioni videbatur, suo etiamnum aspectu sese dicatum ostendit.

Quod etiam postrema, quæ modo junctim recitavimus Dionis verba magis certum suadent: Dum enim Romani substructo Triumphali Arcu, aliisque comparatis ornamentis *Trajano in Patriam revertenti læti, ac plaudentes occurrere* satagebant, non equidem in ipsa Roma jam reversum excipere, sed longiùs ire obviam, lætitiamque suam honorificentissimo aliquo, ac perpetuo Opere testari debuissent: Scimus autem [quod multis exemplis, quum de Augustis Viris egerim Differt.VII., jam probavi] Beneventum, communem veluti statutumque terminum iis fuisse, qui Principes fere omnes tum in Orientem proficiscentes, tum illinc revertentes, aut dimittere, aut excipere honoris caussa consueSsent. Arcum igitur Triumphalem Dioni memoratum Beneventi potius, quam alibi extruere Senatui, Populoque Romano placuit, qui tamen frustra Trajanum expectarunt, in ipso reditu apud Selinuntem Ciliciæ Urbem Augusto mense Ann. CXVII. defunctum (a): Atque ex his demum omnibus non solum, quæ nostri Arcus extruendi caussa extiterit, verum etiam cur Beneventi extructus fuerit, luculenter jam probatum arbitror.

Restat modo, ut [quod mihi postremo loco propositum fuit] ipsius Arcus Titulum illustrandum suscipiam; non is solum in interiori, quem exhibemus, ejusdem Arcus aspectu inscriptus fuit, sed in exteriori etiam, eodem ipso loco, iisdemqne dictionibus, ac literarum formis, insculptus habetur; neque enim inter utriusque aspectus Ichnographiam discrimen ullum est, nisi quod singulis utriusque Tabulis, diversæ variarum rerum effigies exhibeantur. Pauca quidem in eum titulum mihi suppetunt, dum alia superiùs pro re nata explicuisse jam libuit, alia vero ita præclare se habent, ut nulla explicatione indigere videantur. Ad *Optimi* itaque cognomen tantummodo conferendus est sermo, protritum illud quidem, sed de quo, an ante alios Trajano primùm, quo etiam tempore Ei fuerit delatum, nondum satis constat. Ac quod primùm attinet, si Plinium audimus, nemo ante Trajanum *Optimi* cognomine publicè decoratus unquam fuit. *Justisne de causis* [ita Plinius ad Trajanum (b)] *Senatus, Populusque Romanus Optimi tibi cognomen adjecit? Paratum id quidem, & in medio positum, novum tamen: Scias neminem ante meruisse . . . . . hoc tibi tam proprium, quàm paternum, nec magis definite, distincteque designat, qui Trajanum, quam qui Optimum appellat . . . . . quod licet omnes postea usurpent, semper tamen agnoscetur, ut tuum; etenim ut nomine Augusti admonemur ejus, cui primùm dicatum est: ita hæc Optimi appellatio nunquam memoriæ hominum sine te recurret, quotiesque posteri nostri Optimum aliquem vocare cogentur, toties recordabuntur, quis meruerit vocari*: ac de sequutis Principibus nota res est, quibus Imperium capessentibus solenne illud, teste Eutropio, acclamari solebat FELICIOR AVGVSTO, MELIOR TRAIANO, & quidem Hadrianum mox sibi *Optimi*, aut etiam *Optimi Maximi* appellationem arripuisse constat ex Juris Civilis libris (c); ac deinde cæteros omnes de more, quanquam non pro Trajani moribus, *Optimi* cognomen affectasse antiqui lapides passim docent; at de iis, qui Trajanum anteceSsere, dubium videri potest: Certe *Optimi* elogium Imp. Claudio tribuitur in eo S. C. quod ab eodem Plinio refertur Ep. VI. l. VIII. qui illum eodem loco *Optimi Principis* titulo iterum designat: Caligulam etiam inter cætera, quæ assumpsit cognomina, *Optimum Maximumque* vocatum testatur Svetonius (d): At quamvis hæc omnia negare nemo ausit, adhùc tamen vera Plinium de Trajano loquutum censebimus, dum *Pessimorum* Principum exempla, qui *Optimi* dici voluerunt, novum usque ad id tempus cognomen reddebant, quod non adulatione, aut fastu, sed virtutibus prior Trajanus meruisset: Illud potius turbat, quod ante Principatus initia

[a] Apud Selinuntem Ciliciæ Urbem, quæ deinde Trajanopolis appellata est, *intercute aqua repletum* Trajanum obiisse tradit Dio; Eutropius vero l. VIII. optimæ editionis Basileæ per Antonium Schonovium anno 1545. Apud Seleuciam Isauriæ *profluvio ventris* extinctum refert: Fortasse ex utriusque dictionis affinitate factum fuit, ut pro Selinunte Seleucia in antiquis Eutropii exemplaribus legi cœperit, quod etiam deinde Paulus Diaconus in interpolata Eutropii historia retinuit, ut in binis vetustis Diaconi editionibus, quas ad manus habeo, scriptum invenio.

[b] Panegyr. cap. 88.

[c] *Optimus Princeps* Hadrianus vocatur in leg. 2. §. 47. D. De Orig. Jur. Idemque *Optimus Maximusque* in S. C. de Petitione Hæreditatis l. 20. D. De Hæred. petit. Solenne etiam Papiniano nostro fuit, ut nunquam Severi sine *Optimi*, aut *Optimi Maximi* titulo meminerit; ut in l. 67. *§. Si omissa D. De leg. 2. l. 7. D. De vacat, & excusat.* & alibi passim.

[d] Sveton. in Calig. cap. 22.: *Compluribus cognominibus assumptis, nam & Pius, & Castrorum Filius, & Pater Exercituum, & Optimus Maximus Cæsar vocabatur &c.*

tia (quum nempe libertatis, quâ Resp. fruebatur, vis illa major in præmiis, honoribusque virtuti largiendis agnosceretur) fuerint plerique, quos *Optimos* Senatus vocari decreverit: *Ego semper* [ita de se ipso ait Cicero (a)] *Civis eram, & tum maximè, cum meam salutem Senatus exteris nationibus, ut CIVIS OPTIMI, commendabat.* Scimus etiam Scipionem Nasicam eodem cognomine Senatus Consulto decoratum, de quo ita J. C. Pomponius (b) : *Gajus Scipio Nasica, qui OPTIMVS a Senatu appellatus est, cui etiam publica Domus in Sacra via data est, quò facilius consuli posset.* At vel hæc non maximarum virtutum maxima præmia, vel hominum memoriæ ob temporum diuturnitatem obliterata : Dubia quoque videri queunt, si quod Ciceronis fuit, *Optimi Civis* cognomen, ejus jactantiæ, aut saltem non solenni de ea re S. C. tribuas; Nasicæ vero non magni habitum, neque usu receptum *Optimi* cognomen ex eodem Cicerone intelligas (c); Hinc nihil inepti, aut assentationis Plinio tribuemus, si ejusmodi Cognominis pretium ex eo magnificandum sibi sumpserit, quod *novum* quidem esset, sed *paratum, & in medio positum*, quasi solum Trajanum omni virtutum genere promeriturum expectaret.

At quo præsertim tempore *Optimi* cognomine appellatus Trajanus? Res clara ex Plinio, ut in ipsius Trajani Imperii initio res consignetur; nam, quum de eodem Cognomine tam copiosè, ac præclarè in Trajani laudem Plinius differuisset, illud etiam certum constat, Panegyricum mense Septembri an. 100. fuisse ab eodem recitatum (d), quum nempe Trajanus nondum Imperii triennium explesset: Sed diversus a Plinio abire videtur Dio, qui serò admodum, nec nisi post subactam Armeniam [idest anno x. Imperii circiter] id evenisse statuit; *Tum (inquit) in honorem ejus multa Senatus decrevit, atque illud in primis, ut Optimus appellaretur (e).* Seriùs etiam rem statuendam putat Fabrettus (f), qui nonnisi post sextum Consulatum Optimi cognomen receptum invenisse ait in omnibus lapidibus, & nummis sibi adhùc inspectis, itaut excusandos velit Xiphilinum, & Zonaram, si post Armeniam captam, Trajanum hoc cognomento honoratum a Senatu dixerunt, *propter eaquod de Senatus decreto erraverint, de usu tamen cognominis vera loquuti videantur*; Res isthæc certe magni nominis Viros vexasse videtur, Norisium (g) & Tillemontium (h), qui servata, ut par est, Plinio fide, nisi ad Trajani moderationem res deducatur, quam novo de ea re Senatus Consulto devictam conjiciunt, caussam ignorare fatentur, cur demum *Optimi* cognomen nonnisi post Ann. Ch. c., frequentiùs autem post An. cxv. in Trajani nummis inscriptum habeatur.

Sed cum de Plinii fide dubitare nefas sit, quam neque in suspicionem vocandam Norisius, ac Tillemontius censuerunt, non equidem utriusque conjecturas probaverim; De novo enim S. C. commentitia omnino res videri debet, dum de Trajani moderatione in eo cognomine abnuendo nullimodo constat; quid enim? Siluissetne Plinius, qui Trajani secundum, & tertium Consulatum recusantis moderationem pluribus deprædicare non omisit; neque, quod Patris Patriæ cognomen Trajanus eadem moderatione distulerit, intactum voluit (i): Quum igitur ex nummorum silentio omnis dubitandi oriatur occasio, miror profecto tantum momenti ea in re a summis Viris positum, ut nihil certum definire ausi fuerint.

Quod enim Nummi, aut etiam Lapides ante Ann.c. *Optimi* cognomen sileant, num de delato longe ante eundem annum Optimi cognomine dubitare fas erit? Etiamsi Dionis testimonium, Plinio anteferamus, dum ille post devictam Armeniam, S. C. de ea re factum commemorat,

[a] Cicero Paradox. IV. cap.I.

[b] In l.2. ∬.37. D. De Orig. Jur. sed falsum in Nasicæ prænomine fuisse Pomponium jam alii notarunt, non enim *Gaii*, sed *Publii* prænomen Nasicæ fuisse præclarè habetur ex Cicerone in Bruto cap.20. & confirmat Livius l.49.

[c] Tuscul. l. I. c. 9. ubi hæc legimus : *Nasica ille prudens, bis Consul, Corculum* : quibus verbis, quum omnia, quæ ad Nasicæ virtutem, dignitatemque spectarent, concluserit Cicero, addito etiam *Corculi* cognomine, vix credi potest *Optimi* cognomen, S. C. delatum, Ciceronem præterire voluisse, aut forte ignorasse; ut proinde de ejusmodi Nasicæ cognomine, ipsius Ciceronis Ævo, haud celebris extaret memoria.

[d] Tum Plinii suffectus Consulatus eodem mense, & anno susceptus id demonstrat, nam ejus Magistratus initio Panegyricum recitavit, tum quoque probant res, quæ eodem Panegyrico celebratæ Trajani triennium non excedunt, ac priorem Dacicam expeditionem omnino antecedunt : Ipsemet Plinius necdum de triennio loqui testatur cap.46. : verum quidem est eadem illa deinde Plinium (ut ipsemet scribit lib. 3. ep. 18.) *spatiosius, & uberius volumine amplexum* (quale legimus) *primùm ut Imperatori nostro virtutes suæ veris laudibus commendarentur, deinde ut futuri Principes sub exemplo præmonerentur, qua potissimùm via possent ad eandem gloriam niti* : haud tamen posterioris temporis res gestas attingere ausus fuit, ut de *Optimi* cognomine ad id tempus jam publice delato nulla nobis dubitatio esse possit.

[e] Dio Cassius l.68. & inter Scriptores Hist. Aug. edit. Basileæ pag.157.

[f] In Col. Traj. cap.IX. pag.296.

[g] In Epoc. Syromaced. pag.247.

[h] In Trajano art.8. & not.8.

[i] Panegyr. cap.46. & seq.

morat, jam annum CVII., quo Armenia in poteſtatem recepta fuit, rem deduxiſſe licebit: Sed quæ, inquies, cauſſa fuerit, ut Nummi ſilerent? Nullam ſane ego video cauſſam excogitandam, dum præſertim in Nummis non illud ſolenne fuiſſe conſtat, ut omnia cujuſque Principis inſcriberentur Cognomina: vel, quod brevi Nummorum orbe inſcribenda epigraphes ſingula explicare non poſſet, vel, quod, quæ nullimode ad Principatus jura, majeſtatemque pertinerent, ſed tantummodo honoris eſſent, atque laudis aſſumpta cognomina, pro eorum, qui monumentum dedicaſſent arbitrio, inſcribi ſolerent: Certiſſimum id teneo ex ipſo Columnæ Trajanæ titulo, in quo magnificentiſſimo Opere, in media Urbe, a Senatu Populoque Romano, serò licet dedicato, ſcilicet Trib. Pot. XVII., adhùc tamen *Optimi* cognomen deſideratur *(a)*: ut videas fruſtra nobis laborandum in ea cauſſa quærenda, cur priore Imperii tempore *Optimi* cognomen monumenta non præferant, quod poſteriore neglectum pariter fuiſſe liquet.

At non illud omnino verum, quod nulli extent vel Nummi, vel lapides ad Trajani Imperii initia pertinentes, in quibus *Optimi* cognomen appareat. Improbus quidem Fabretto labor ſuſceptus fuit, ſed an recte proceſſerit, jure dubitabimus, dum is pro ſua ſententia decertans nummos omnes Imperii initia, atque ejuſmodi ſimul Cognomen præferentes vel falſos, vel ſuppoſitios vel ex editorum oſcitantia in temporis nota mendoſos convincere negotium ſibi ſumpſit *(b)*; ſatis nobis erit, rem hanc præter Nummos, etiam Lapidum fide confeciſſe; atque ut alios omittam, eos dumtaxat indicaſſe placet, quos Fabretto alibi probatos, eidem objicimus; Extat enim ſub TRIB. POT. VI. lapis Trajano dicatus ab omnibus Tribubus XXXV. *quod Liberalitate* OPTIMI PRINCIPIS *commoda earum, etiam locorum adjectione cumulata ſint*. Alterum etiam ſub TRIB. POTEST. VIII. Trajano OPTIMO PRINCIPI Cultores Domus Auguſtæ dedicarunt: ut jam recte conſtet, non initio dumtaxat, ſed [ut ex Columnæ titulo demonſtratum fuit] toto Trajani Imperii tempore eodem prorſus modo rem ſe habuiſſe, ut nempe *Optimi* cognomen, neque in omnibus monumentis deſideretur, neque in omnibus inſcriptum legatur; ac proinde tam Fabretti ſententia reſpuenda ſit, quàm Noriſio, ac Tillemontio nulla fuiſſe ratio videatur, ut de Nummorum ſilentio mirarentur, atque illud denique certiſſimum ſtatui poſſit, de delato Trajani Imperii initio, ſuſceptoque *Optimi* cognomine, Optimæ fidei teſtem Plinium eſſe agnoſcendum.

Præſtat modo de Tituli Orthographia, litterarumque formâ pauca obſervaſſe: atque primùm, non ſolum [ut vides] ſingulæ dictiones interpunctionibus diſtinguuntur juxta Auguſtei ſæculi morem (quem in omnibus Gruteriani Theſauri Inſcriptionibus pro editoris arbitrio potius, quàm ad Archetyporum fidem, perpetuum eſſe aſpicio), verum etiam illud DIVI tibi præſto eſt, ubi aliæ aliis longiores litteræ inſculptæ ſunt: Si veteres Grammaticos audiamus, peccatum in hujus dictionis Orthographia dicemus, vix enim Poetis metri cauſſa permiſſum volebant, ut neutrum nomen, cujus rectus caſus ante *vm* habet I, ac juxta eorum Canones in patrio caſu per duplex II efferendum, unico I terminaretur, ut apud Virgilium *LavinI*, *TugurI*, *PeculI &c.*, tumque ipſum I pro duplici II uſurpatum, longiuſculum eſſe deberet *(c)*: quid igitur de noſtra dictione cenſendum erit, quæ literam I ſemel iterumque accipiens, in neutra duplex II continere videtur? At recte quidem ſe habet, dum non Grammaticorum moroſitates, ſed Antiquitatis exempla, auctoritatemque ſpectemus. Aureæ quidem ætatis ſunt Tabulæ Ancyranæ, in quibus cum I longiore leguntur verba *ConſulIbus*, *OmnIum*, *CurIam*, *MunicipIa*, imo & duo longiora elementa II ſimul juncta, *StipendIIs*, *ColonIIs*, *MunicipIIs*, & in Lucii Cenotaphio habetur FIli, omnino contra ſtatutam Orthographiæ legem, quæ primum I breve, ſecundum vero longiuſculum, utpote genitivum duplici II terminandum repræſentans, poſtulabat *(d)*: Ut plane conſtet, meliore ævo haud ullam fuiſſe de ea re certam, definitamque regulam, promiſcueque literam I in dictionibus quibuſque modo breviorem, modo longiorem pro libito fuiſſe uſurpatam.

Sed & notatu digniſſima eſt Litterarum forma, quibus inſcriptus eſt ipſe Titulus. Seſquipalmares ſunt Litteræ omnes, atque elegantiſſimè inſculptæ, in quarum rimis profundiùs, quàm aſſolet, inciſis, bina, aut etiam terna, & quaterna profundiora foramina, pro majori, minorive cujuſque litteræ ductu, diſtributa adſunt. Rem mihi curioſiùs animadvertenti

[a] Gruterus pag. 247. num. 4.
[b] Gruterus pag. 246. num. 8. & 9. ex quo eoſdem lapides excepit Fabrett. in Column. c. 9. p. 288. & 290.
[c] Priſcian. lib. 7. Dauſquius ſect. 2. pag. 93. Voſs. de Art. Gram. l. 1. c. 29.
[d] Videſis Card. Noriſ. in Cenotaph. Piſ. Diſs. IV. cap. 2. ſ. 3.

tenti illud conjectare subiit, non eas nobis modo offerri Litteras, quales primùm in ipso Opere extarent, sed rimas tantummodo Litterarum superesse, quas olim litteræ aliæ ex ære, aut alia digniore materia extructæ, immissæque, ad lapideæ areæ superficiem implerent; His vero clavi retro adessent annexi, foraminibus illis respondentes, injectique, quibus veluti retinaculis suæ quæque littera rimæ tenaciùs hæreret: atque meâ me haud falli conjecturâ, non re tantum ipsa, de qua oculi judicarent, sed simili, quod forte occurrit Antiquitatis exemplo compertum habui; nam idem in Constantiniani Arcus Titulo factum olim fuisse testatur Cl. Ficoronus (a), ubi Litteræ omnes, quæ nunc visuntur in marmore incisæ, æneis, auratisque totidem litteris conficiebantur; quod etiam is ita esse confirmat ex littera M sesquipalmaris magnitudinis ad Forum Trajani refossâ, quæ ænea tota, ac suâ superficie aurata, solo, quo superfundebatur auro, *floreni* pondo æstimata fuit. At si ea Littera ad Forum Trajani refossa sit, jam & Romanum Trajani Arcum hoc etiam pretii Constantiniano addidisse verisimile mihi fit, ut præter egregia quæque omnia, etiam hasce litteras ad ejus titulum magnificentiùs construendum suppeditarit. Sed hæc obiter; Illud mihi probasse satis, quod ejusmodi æneis, auratisque literis noster Arcus illustris fuerit, quas frequentes olim Barbarorum depopulationes, aut etiam Veterum popularium nostrorum avaritia posteris spectandas inviderunt: Sed licet ipsæ defecerint, supersunt tamen manifesta, quæ jam diximus, indicia, quod olim extiterint: nec amissas querimur, dum ipse nobis superstes sit Arcus, qui sine *auratis* sui tituli litteris, auro contra æstimandus, jamdiù *Portæ Aureæ* nomen promeruit.

Quo autem tempore Portæ Aureæ nomen nostro Arcui inditum fuerit, non satis constat; Primùm (quod sciam) occurrit in liberalissima Donatione Principis Arechis facta celeberrimo Monasterio S. Sophiæ Ann. 774., ubi Monasterii S. Johannis de Porta Aurea mentio fit (b); Jamdiù igitur ante sæculum VIII. vigere id nomen debebat, cujus initium ad Romana sæcula non ineptè referri potest; atque eo quidem magnificentissimo nomine (quod de egregiis aliis Antiquitatis monumentis nunquam usu venisse constat) ubique recepto, atque in propriam appellationem translato, non posterorum modo, sed quale etiam fuerit Veterum judicium, satis patet, qui Triumphalem Arcum Trajani Beneventi extantem, eo nomine decoratum, cæteris Monumentis omnibus, quæ ad suam magnitudinem seris Nepotibus ostentandam Romani extruxerint, præstantiorem censuerunt.

CAPUT

[a] In Vestigiis Rom. Antiq. l. 1. c.9. [b] Apud Ughellum Ital. Sacr. tom.VIII. pag.33. edit. Rom.1662.

CAPUT SECUNDUM.

De Cæsareo Veteris Beneventi.

P. VEIDIVS P. F. POLLIO
CΛESΛREVM CΛESΛRI ΛVGVSTO
ET COLONIΛI BENEVENTΛNΛE

QUÆ ad sinceram hujus Lapidis lectionem pertinebant, in præsentis Voluminis præloquio observasse in antecessum libuit, ubi Lipsii olim, ac Pratilli nuper oscitantia fuit redarguenda, qui lineâ secundâ CAESAREM obtrudebant, proque CAESAREO, magnificentissimâ nempe Curiâ a P. Veidio Pollione Beneventi exædificata, *Cæsaris* Lipsius, *Augusti* (quod oscitantius) Pratillus Statuam comminiscebantur. De hoc igitur Cæsareo agendum mihi erit, cujus Titulum (quod rei quoque dignitas postulare videbatur), qualis nunc superstes legitur, propriâque, quam habet, Litterarum formâ, exactissimè descriptum, pari fide, diligentiaque buxo (ut vides) effingendum curavi (a).

Quid *Cæsarei* vocabulo significatum in nostro lapide sit, audire primùm præstat ex eruditissimo Card. Norisio, qui in *Cenotaph. Pis. Diss.* 1. *cap.* 4. P. Veidium Pollionem inquit, *Curiam Augusti honori, ac Coloniæ Beneventanæ ornamento æquè ac commodo extructam, Romano quidem, sed novo nomine Cæsareum nuncupasse*: atque hoc quidem vocabulo Vir Summus nedum *Augustei* (quod in laudatis Cenotaphiis legitur) significationem, verum etiam auream latinitatem tuetur contra Cl. Chimentellum, qui *Augusteum* esse *Forum*, aut *Prætorium* ratus, *vix dignam eam vocem sæculo Augusteo* declaravit.

Ac rectè fortasse Norisius se habet, ut, quæ Pisis Curia *Augusteum* dicebatur, *Cæsarei* nomine eadem Beneventi vocaretur; Locus scilicet is fuerit, quò Coloniæ Senatus, seu Decuriones ad consulta facienda de more conveniebat, quæ Ædes, quum Beneventi satis illustri Coloniâ jamdiù, ac magnifica sane extare debuisset, vel magnificentiùs a P. Veidio Pollione tunc restituta fuit, vel potius præter veterem Curiam, recens altera ab eodem fuit extructa: neque

[a] In limine Januæ majoris Ecclesiæ S. Dominici prostat hic Lapis, ut alibi dixi, longitudineque sua ad palmos x. toto eodem limine extenditur. Hunc locum ut tandem haberet, lapidi contigit, tum quum ejusmodi pretiosa Cimelia non ornandis, sed construendis ædificiis temerè adhibebantur: hinc major, quàm olim, litterarum numerus evanuit transeuntium frequentiâ, quorum pedibus litterata facies assiduè proteritur; Duo autem in hoc titulo, quæ ad Orthographiam spectant, notanda erunt: Ac primum nota illa λ, quæ pro omni A constanter usurpatur, Græcum Lamda præformasse videtur, dum ipsi græco Λ, quod tum vigebat, apex appositus videtur, qui postea in barbaris græcis elementis obtinuit: Hoc autem græcum λ pro suo L passim Latini usurparunt, ut constat ex Indice Gruteri cap. XIX. in lit. L; sed & pro latino A passim λ adhibitum plura veterum monumenta ostendunt, ut constanter in lapide Pisaurensi LX. apud Oliverium, & ex eodem Indice Gruteriano lit. A satis constat: etiam in Appendice nostrarum Inscriptionum Columellam habes Clas. IX. num. 38., ubi inscriptus titulus perpetuò idem servat: quod quum sequioris ætatis Orthographiam sapiat, mirum profectò erit, Augusteo Ævo, atque in magnificentissimi Operis titulo elegantissimè insculpto Barbarismum hunc irrepsisse; Notandus præterea erit ejusdem Diphthongi usus; non enim postremâ lineâ est COLONIAI BENEVENTANAI (ut præter Gruterum pag. 227. 3. Norisius ipse edidit, quorum fidem alibi sequutus sum, antequam lapidem ipsum diligentius perlustrassem, descripsissemque), sed prior dictio in latinum AE [ut etiam CAESAREVM, & CAESARI lineâ secundâ], posterior in græcum AI desinit; ut videas pro arbitrio alterutrum diphthongum in more fuisse etiam Augusti ætate, in qua *scribendi rationem multùm diversam fuisse, & sæpe sui dissimilem* rectè notat Fleetwoodus in Sylloge Antiq. Inscr. Epistol. Dedicator.

neque enim id mirum in ampliſſima Urbe, florentiſſimaque Colonia, in qua ſicut plures extabant Baſilicæ, ut mox videbimus cap. 11I., ita & geminæ ſaltem Curiæ haberentur, ut quandam dominantis Urbis imaginem referret, quæ plurimas, ubi Senatus juſtè haberi ſolebat, Curias numerabat.

At non illud Viro Summo conceſſerim, ut in Beneventano *Cæſareo* ædificando P. Veidius Pollio non aliud, niſi *Auguſti honorem*, ac Beneventanæ Coloniæ *ornamentum æque, ac commodum* cogitarit: Plurima quidem eo loco ſunt eruditè ſatis a Noriſio congeſta, ut non ſolum viventi adhùc Auguſto Templa, Aras, alioſque divinos honores tributos oſtenderet, verum etiam illud communi omnium inſtituto ſervatum probaret, ut eadem, ac Templa fuerint, propterea quod nefas putaretur aliò, quàm in loca ſacra Senatum legitimè convenire poſſe, itaut niſi in loco per Augures conſtituto, quod Templum appellaretur, Senatus Conſultum factum eſſet, juſtum id non fuiſſet: Quum igitur Pollio *Cæſareum* ab ſe extructum *Cæſari Auguſto, & Coloniæ Beneventanæ* æque ſimulque dicatum voluerit, quid ni præter ornamentum, ac commodum ipſius Coloniæ, Coloniam eandem cum Auguſto conjunctam pari cultus, religioniſque jure exornandam curarit? Certe id Titulus probat, qui utrique communis planè eſt; Opus ipſum confirmat, quod ſacrum eſſe debuit; & quidem Auguſto, cui divinos honores paſſim adepto, quum Colonia Beneventana omnino conſocietur, nihil eſt, ut ex eodem communi Titulo alterius cultum, ac religionem, alterius vero ornamentum, & commodum diſtinguamus.

Abſurdam fortaſſe rem in medium afferre videbor, quam tamen non ſolius Tituli fide, quæ ſatis alioqui habenda foret, verum etiam pluribus veriſimillimam, aut etiam certam probare promptum eſt. Urbes olim, dum Idololatria vigeret (quaſi non domibus, & tectis, & congeſtu lapidum conſtarent, vel etiam viris ipſis, qui Urbem conſtituerent) eſſe *aliquid* Ethnici putabant, cui ſua ſpecies, atque forma humanæ ſimilis, ſed major humanâ mens, genus, conditio, divinis honoribus adeo digna, ut paulatim Deæ Urbes coli cœperint: notum id de Urbe omnium Principe, *Terrarum Dea Gentiumque Roma* (a), quæ, uti ſuâ præſtantiâ eam inſanam Religionem ſibi peperit, ita ſuo exemplo aliis pleriſque Urbibus, ut ſibi Divinitatem affectantes eundem errorem adoptarent, Magiſtra fuiſſe videtur: e Græcis, ut videtur, in aſſentationem ſatis pronis, res cœpta, qui A. V. C. 558., Romanis nondum rerum omnium potitis, Romæ Templum Smyrnæ ſtatuerunt *(b)*; ac paullo poſt Smyrneos Alabandenſes imitati *(c)*: Hinc etiam cuſi nummi, quos adhùc ſpectare licet, cum hac epigraphe: ΘΕΑ ΡΩΜΗ., quò ex veriore Spanhemii ſententia *(d)* referendum putaverim illud *nomen blaſphemiæ*, quod ſeptem ſuis capitibus inſcriptum geſtabat Beſtia illa, ſeu mulier Romam repræſentans apud Divinum Scriptorem Apocalypſeos XIII. 1. & XVII. 3.: Ex Romana autem Urbe, (ut dicebam) ad alias pleraſque Urbes hæc veſania manaſſe videtur: Hinc *Deus Nemauſus* in Nemauſenſi lapide apud Gruterum *(e)*, & altero apud Bimardum *(f)* pro ipſa Nemauſi Urbe habitus, cultuſque occurrit: Apud eundem Gruterum (g) legitur lapis *Cæciliæ*

 D. F.

[a] Martiali ita appellatur XII. 8. 1.

[b] Smyrnei ipſi apud Tacitum Ann. IV. cap. 56. *Se primos Templum Urbis Romæ ſtatuiſſe*, inquiunt, *M. Porcio Conſule, magnis quidem jam Rom. Populi Rebus, nondum tamen ad ſummum elatis, ſtante adhùc Punica Urbe, & validis per Aſiam Regibus.*

[c] Livius lib. 43. 5. *Alabandenſes Templum Urbis Romæ ſe feciſſe commemoraverunt, ludoſque Anniverſarios ei Divæ inſtituiſſe.* Quod etiam Epheſi, & Nicææ Auguſtum permiſiſſe refert Dio l. LI. ſed & plura ipſi Romæ in ſua Urbe Templa ædificata fuiſſe conſtat, quorum unum in Monte Palatino Claudianus collocat l. II. *de Laud. Stilic.* ubi Provinciàs facit Romæ ſupplicantes:

Conveniunt ad tecta Deæ, quæ candida lucent
Monte Palatino.

alterum cum Venere commune fuiſſe refert Prudentius contra Symmach. II. 219.

..... Colitur nam ſanguine, & ipſa
More Deæ, nomenque loci, ceu Numen habetur.
Atque Urbis, Veneriſque pari ſe culmine tollunt
Templa, ſimul geminis adolentur thura Deabus.

ſed magnificentiſſimum omnium extruxit Antoninus Pius cum hoc titulo: ROMAE AETERNAE, ut etiam nunc ejus Auguſti numiſmata produnt.

[d] De uſu, & Præt. Numiſm. Diſs. V. pag. 415. edit. Elſe vir.; nam SS. Hieronymus, & Proſper nomen Blaſphemiæ pro AETERNAE, quam ſibi Roma paſſim tribuebat, epitheto intelligendum cenſuere, hinc illud Iovis apud Virg. Æ.1.1.

His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fine dabo.

quod tamen minus veriſimile videri poteſt, non ſolum, quia minus impium, ſed etiam ſerò uſurpatum, nempe Antonini ævo, quo *Roma Æterna* appellari cœpit; quum antea, DEA ROMA, (quod verum Blaſphemiæ nomen) jamdiù vocaretur, divinoſque honores, ac Templa accepiſſet.

[e] Pag. MLXXIV. num. 9.

[f] In Diatriba De Diis Ignotis §. V. tom. I. Theſ. Vet. Lap. Muratorii.

[g] Pag. CCCXXIII. n. 2.: alteram dat Sponius Miſcell. pag. 164.

D. F. Aprullæ FLAM. DESIGNATAE COL. DEA. AVG. VOC. dicatus, ideft *Flaminicæ Defignatæ Coloniæ Deæ Auguftæ Vocontïorum*; quæ etiam Dia Vocontiorum, & Dia Augufta fuit dicta (*a*): quod Beneventum attinet, non inepte quidem hùc referri poffent, quæ de *De Deo Benevento* copiosè dixi in Differt. I. cap. I. in fine; ut qui de ejus Numinis nomine Urbem Beneventum antea Maleventum appellatam, fecere Romani, inditam etiam Urbi cum eo novo vocabulo religionem putarint; Hinc etiam GENIO COLONIAE BENEVENTANAE cultus adhiberi confuevit, de qua re peculiarem Diatribam habui in Differt. de Reb. Sac. cap. IV.

Sed redeo ad Titulum, ubi quum demum P. Veidius Pollio Augufto fimul, & Coloniæ Beneventanæ *Cæfareum* ab fe extructum dicaverit, inftitutum illud fervaffe videtur, quo Auguftus (ut refert Svetonius (*b*)) Templa quamvis fciret etiam Proconfulibus decerni folere, in nulla tamen Provincia, nifi communi fuo, Romæque nomine recepit: Hinc in nummis Epigraphes: COM. ASIAE ROM. ET AVG. id eft *Commune Afiæ Romæ*, *& Augufto*, vel ROMAE ET AVG. (*c*) In faxis autem fæpe occurrit apud Gruterum (*d*): Notum etiam ex Jofepho (*e*), Herodem magnum, poftquam Urbem, *Stratonis Turrim* ante appellatam reparavit, non folum novo *Cæfareæ* nomine donaffe, verum etiam *Templum ibi Augufto facrum extruxiffe, & in eo ftatuas, alteram Romæ, Cæfaris alteram collocaffe*. Pari igitur, quod dixi exemplo *Cæfareum Cæfari Augufto*, *& Coloniæ Beneventanæ* P. Veidius dedicaffe videtur.

Confirmat denique conjecturam ipfum Cæfarei nomen (*f*), quo nonnifi Sacra Ædes fignificatur. Sic in lapide Hifpanienfi apud Cl. Muratorium pag. CXXXIV. n. I.

. . . .
DIVI . AVG. N. DIVI IVLI
. . . . N. TRIBVNICIA . POTESTATE I
COS. II. PONTVF
CORNELIVS. BASSVS. PONTVFEX
CAESAREVM . D. S. F

Ad quem lapidem hæc inter alia Vir doctus: *Baffus ifte Cæfareum, ideft Ædem Cæfari facram de fuo fecit An. Ch. 39. imperante Cajo Caligula Augufto, cujus nomen, uti in aliis lapidibus, ita in ifto abrafum fuit*. Haud tamen *Cæfareum* iftud Hifpanienfe ad Auguftum pertinet, fed ad ejus Nepotem Cajum Caligulam, quem eò dementiæ proceffiffe narrat Svetonius cap. 22., ut divinam fibi afferens majeftatem in ipfa Urbe Templum Numini fuo proprium, & Sacerdotes, & *excogitatiffimas victimas* inftituerit: CAESAREVM autem dictum, tum quia is adhùc è Cæfarum familia, Principatufque, cui id nomen jam proprium, fucceffionem teneret, tum etiam noftri *Cæfarei* exemplo, quo quidem nomine facra Ædes Augufto a P. Veidio Beneventi jamdudum dedicata fuerat: quæ duo dumtaxat Cæfarea, Beneventanum antea, dein Hifpanienfe hactenus ex Antiquitatis latebris prodiere; Cæfareum autem in Ædis facræ nomen, & fignificationem vulgo evafiffe fatis conftat, quod fcilicet eidem vocabulo Templum fubaudiatur, uti Serapidis Templum ΣΕΡΑΠΕΙΟΝ *Serapeum* appellatur in græca Infcriptione penes Donium Claf. II. n. 10. & ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ *Heracleum* dicitur Templum Herculi facrum, in altera penes

[*a*] Cl. Baro Bimardus l. l. §. IX. a Templo *Andartæ*, quam *Deam Auguftam* vocabant Vocontii, nomen factum putat Coloniæ *Deæ Auguftæ Vocontiorum*, contra quam Maffejo, & Valefio vifum fuerit, quorum prior *Deam Vocontiorum* Auguftæ nomine nunquam donatam fuiffe afferit, pofterior vero ita dictam arbitratur a Livia Augufta inter Deas relata. At neque Bimardus ipfe rem acu tetigit, nam ex *Flaminica Coloniæ Deæ Auguftæ Vocontiorum*, quæ in d. lapide habetur, optime deducitur, nullatenus de *Dea Andarta* agi, fed de ipfa Vocontiorum Urbe, quæ proprio jam nomine *Dea*, divinum etiam cultum ftatuto fibi Flamine obtinebat.

[*b*] In Auguft. cap. 52. Tacitus Ann. IV. *Quum Divus Auguftus fibi, atque Urbi Romæ Templum apud Pergamum fifti non probibuiffet &c.*

[*c*] Apud Angelonium in Aug. n. 26.

[*d*] Pag. CV. n. 7. & 8. uti etiam SACERDOS ROMAE ET AVG. pag. 13. n. 15. p. 58. n. 5. &c.

[*e*] Antiq. Jud. l. XV. c. 13.

[*f*] Romanum quidem, fed novum nomen fatetur Card. Norifius, cujus verba initio recitavi; fed neque novum dixerim, fi a Cæfaris nomine, quod fatis vetuftum apud Romanos erat, jamdiù latinè Cæfareus derivari poterat, ut jam derivavit Ovidius Faft. I. & de Pont. 2. eleg. 8.: Novum dumtaxat fuerit, fi tamen novitas illa dici poffit, quâ ejus penultimam Syllabam productam pronunciamus, quod de *Herodis Cæfarea* Urbe fuperiùs indicata jam obtinuit, quamvis ab ipfo *Cæfare* derivata fuerit.

penes Gruterum pag. ccccv. Cur vero non *Augusteum*, uti in suis Cenotaphiis Pisana Colonia, sed potius *Cæsareum*, ædem hanc Augusto, Coloniæque Beneventanæ sacram appellatam voluerit P. Veidius, dictu haud facile est; at quum non id omnino temere a P. Veidio factum, dicam quid sentiam. Venerabile quidem erat Augusti nomen, quod Octavianus Cæsar sibi assumpserat, ipso etiam Romuli nomine præstantius, quod oblatum non tanti, ut Augusti alterum, æstimandum visum fuit; Augustus igitur ita vocatus *non tantum novo* [ut inquit Svetonius cap. 7,] *sed etiam ampliore cognomine, quod loca quæque Religiosa, & in quibus augurato quid consecratur, Augusta dicantur ab auctu, vel ab avium gestu, gustuve*: hinc etiam Ovidius Fast. I. *609*.

Sancta vocant Augusta Patres: Augusta vocantur
Templa Sacerdotum rite dicata manu.

Patet igitur *Augusti* cognominis caussa, quo Cæsar appellari maluit; sed ex eadem omnino caussa liquet etiam (ni fallor), quale fuerit P. Veidii consilium, ut ædem ab se extructam non Augusteum, sed Cæsareum appellare maluerit: Commune enim tum erat, ac quodammodo vulgare Templis quibusque, sacrisque ædibus omnibus *Augusti* epitheton, ut ipsamet scilicet *Augusta vocarentur*: necdum vero cognomen ipsum ita Augusto cesserat, ut Templa ipsa non etiam illud sibi proprium retinerent: quum igitur P. Veidius divinitatem Augusti manifestiùs asserere vellet, ædem non communi aliis religiosis locis vocabulo, sed peculiari Familiæ nomine, distinctiore nempe *Cæsarei* appellatione decoravit.

Quæ quum ita sint, prope jam fuit, ut a principali ipsa Norisii sententia discederem, quâ is *Cæsareum*, non aliud quàm *Curiam* fuisse affirmat; si enim eo nomine vel Templum, vel quempiam aliam Sacram Ædem omnino significatam, demonstratamque habemus ex lapide Hispaniensi, atque ex his omnibus superiùs observatis, jam quod ipsa Augusto simul, & Coloniæ Beneventanæ dedicata legatur, nihil profecto adesse videtur, neque illud recte consequitur, ut pro Curia accipiatur, in quam Decuriones ad consulta facienda convenirent; veri enim similius erit, Ædem Sacram dumtaxat agnoscere, quam, uti alibi Templa Romæ, & Augusto ædificari mos erat, ita Augusto eidem, ac Coloniæ Beneventanæ ad communem utriusque honorem, Religionemque testandam P. Veidius dedicarit; Sed Curiam fuisse, Norisio permittamus, quam etiam (ut initio dixi) Ædem Sacram esse oportebat, dummodo non in ipso Titulo discretas dedicandi caussas ex proprio ingenio commentetur, Augusti nempe *honorem*, Coloniæ vero Beneventanæ *commodum æque, ac ornamentum*; sed ex Loci conditione, communique Titulo, insanum quidem, superstitiosumque, at vero communem cum Augusto honorem Beneventanæ Coloniæ habere sinat.

De nostro *Cæsareo* jam satis actum; nunc de ejus Auctore Titulus ipse agendum commonet; quod licet in hominis gratiam honoremque non omnino cessurum sit, sibi tamen præstandum is voluit, qui eodem Titulo sui Nominis, Operisque memoriam adeò magnifice posteritati commendavit. P. igitur Veidius Pollio (*a*) Eques Romanus, Augusti amicitia clarus, cui etiam moriens domum suam, & Villam Pausylipum vocatam ad Neapolim reliquit (*b*), suo luxu vero, ac sævitiâ celebriorem famam apud præsentes, posterosque sibi peperit: Hinc inter alia, quibus prudentes viri apud Tacitum (*c*) defuncti Augusti vitam arguebant, Veidii luxus recensebatur, quasi, qui perpetuam cum illo consuetudinem, eundem quoque animum fovisset, vel saltem amicorum connivens, aut indulgens incorrectos illorum mores, ejus potentiâ fretos, ad deteriora perduceret. At ab ejusmodi reprehensione Augustum vindicasse postea videtur Svetonius (*d*), qui Eum neque facile amicitias admisisse tradit, admissas vero constantissime retinuisse, & non tantum virtutes, ac merita cujusque digni prosequutum, sed vitia quoque, & delicta dumtaxat modica fuisse perpessum; quinimo, quod nostrum Veidium attinet, Augusti caussam opportunè egisse videtur Seneca, Ejus apud Veidium cænantis factum, scitu dignissimum narrans (*e*). Fregerat unus ex servis Veidii Crystallinum; rapi eum Veidius jussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis objici imperat, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ caussa facere? Sævitia erat.

 Evasit

[*a*] Veidius idem, ac Vedius, ut mox Plinius, & Tertullianus te docebunt; Diphthongum EI pro simplici E, (ut etiam pro simplici I) Veteres usurpasse, præter nostrum lapidem, disces heic ex Tacito, Seneca &c. in ejusdem Vedii nomine; resque ita protrita est, ut explicare uberiùs supervacuum fuerit.

[*b*] Ex Dione lib. LIV. qui eum mortuum tradit A. V. DCCXXXIX.

[*c*] Annal. lib. I.

[*d*] In Aug. cap. *66*.

[*e*] De Ira lib. III. cap. 40.

Evaſit e manibus puer, & confugit ad Cæſaris pedes, nihil aliud petiturus, quàm ut aliter periret, nec eſca fieret; motus eſt novitate crudelitatis Cæſar, & illum quidem mitti, cryſtallina autem omnia coram ſe frangi juſſit, complerique piſcinam (a): Fuit Cæſari ſic caſtigandus amicus; bene uſus *eſt viribus ſuis*. Leviores igitur amicorum labes tantummodo tolerabat Auguſtus, & Veidii non tàm ſævitiam redarguit, quàm ſæviendi occaſionem ademit; quinimo ipſa Veidii ſævitia eandem Auguſti auctoritatem excitavit, ut in amicum ſemel animadvertiſſe non contentus, Juris veteris rigorem, quo jus vitæ, ac necis in ſervos Dominis dabatur, generatim temperandum ſibi duceret, itaut, eo auctore imminutum deinceps fuerit domeſticum in ſervos Imperium, data his facultate apud Præfectum Urbis de Dominorum ſævitiâ conquerendi (b).

Atque Auguſti quidem ob Veidii amicitiam ſalva fortaſſe exiſtimatio erit: Veidio verò nihil reliqui ſuppetit, ut ab ejus nomine infamiæ notam amoliamur. Fruſtra enim Imperio illo uſum dicemus, quo [ut inquit Cajus (c)] ex Jure Gentium legitima Dominis in ſervos vitæ, neciſque poteſtas tribuebatur: nam, præterquamquod ex certiſſimis ejuſdem Juris principiis Imperium hoc rationi ſubdebatur, itaut eo abuti viderentur, qui ſine juſtis cauſſis exercerent, quid iſtud monſtri fuerit, in juſta etiam ſæviendi cauſſâ, ac poteſtate, inhumanioribus ſæviendi modis adinventis, non crimen ulciſci, ſed ſævitiæ ſuæ oblectamentum comparare? Novimus jam, quas leviſſimas ob cauſſas, Veidius in ſervos ſævire ſoleret. Cryſtallinum quippe vaſculum tanti, quanti ipſa unius ſervi vita; Imo pluris; dum ad illius pretium æquandum vita taliter impendenda erat, ut non pro morte, ſed pro mortis genere commutando ſervus ſupplicaret: Hinc, ſi audiſſe jam libuit Senecam Auguſti factum commendantem, quod is in Veidium *bene viribus ſuis fuerit uſus*, audire modo præſtat eundem, Veidii ſævitiam eloquentiùs exprobrantem: *quis non* [inquit (d)] *Veidium Pollionem pejus oderat, quàm ſervi ſui, quod murænas ſanguine humano ſaginabat, & eos, qui ſe aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud, quàm ſerpentibus objici jubebat?* O *hominem mille mortibus dignum! Sive devorandos ſervos objiciebat murænis, quas eſurus erat, ſive in hoc tantùm illas alebat, ut ſic aleret*. Paullo poſt Senecam Plinius de murænis agens, *Invenit* (ait (e)) *in hoc animali documenta ſævitiæ Vedius Pollio Eques Romanus ex amicis D. Auguſti, vivariis earum immergens damnata mancipia: non tanquam ad hoc feris terrarum non ſufficientibus, ſed quia in alio genere totum hominem pariter diſtrahi ſpectare non poterat*. Stylum denique ſuum adverſus Pollionem de more acuit Tertullianus, cujus hæc ſunt (f): *Immergo ſcapellum acerbitati ei, qua Vedius Pollio ſervos murænis invadendos objectabat:*

[a] Non fragmentis ipſis Cryſtallinorum completa fuit Piſcina (ut recte notat Lipſius), unde enim tam multa? Et *ingens Piſcina* erat, ut præmiſit, ſed ſimplipliciter compleri, terrâ alioque aggere: Hanc Piſcinam in *Pauſylipo* Veidii fuiſſe veriſimile eſt; meminit Plin. l. IX. c. 53. *Pauſylipum Villa eſt Campaniæ haud procul Neapoli: in ea in Cæſaris Piſcinis a Pollione Vedio* (quo tempore Dominus Villæ fuit, quam, ut diximus, moriens Auguſto reliquit) *conjectum piſcem Sexageſimum poſt annum expiraſſe ſcribit Annæus Seneca. Duobus aliis æqualibus ejus ex eodem genere tunc viventibus*: An igitur poſt Auguſti factum reſtituta Piſcina illa? vel potius aliam (nam multitudinis numero utitur Plinius) fuiſſe intelligemus.

[b] Auguſti hanc primùm fuiſſe legem de coercenda Dominorum ſævitia in ſervos, ejuſque rei cognitione apud Præfectum Urbi, novum ab eo inſtitutum Magiſtratum, habenda, fuit Lipſii opinio *ad Senec. de Benef. l. 3. c. 21. n. 135.*, quam comprobavit Heineccius *Antiq. Rom. l. 1. cap. 4. §.174.*: non diù tamen ſervatum, Dominis vetera inhumanitatis jura ſibi iterum vindicantibus; nam Hadrianus, teſte Spartiano, ſervos a Dominis vetuit occidi, eoſque juſſit damnari per Judices, ſi digni eſſent; Severus quoque Epiſtola ad Cilonem Præf. Urbi miſſa, inter alia ſanxit, ut *ſervos de Dominis querentes Præfectus audiat*: quod fusè perſequitur Ulpianus in l. 1. D. De off. Præf. Urb.

[c] L. 1. D. De His qui ſui vel alieni juris ſunt.

[d] De Clementia l. 1. c. 18.

[e] Hiſt. Nat. lib. IX. cap. 23.

[f] De Pallio cap. V.: *Immergere ſcapellum* proverbialis eſt formula; nam ſolent Chirurgi immerſo ſcalpello venam incidere, & humorem redundantem elicere, qualem plus nimio cholericum in Vedii acerbitate Septimius jam indicat: Jam paullo antea is dixerat, ſolitum ſe *de qualibet margine, vel ara medicinas moribus dicere*: Hinc ibidem & ſe aliis *adigere Cauterem*, & *Catharticum dare* aliis &c. dicit. Obſcurus tamen Tertulliani locus, itaut *Terrenæ Beſtiæ*, nonniſi in primo caſu plurali accipiantur a Rigaltio, adeoque ſequentia ſic legenda cenſeat: *exungues, & excornes*. Sed nihil mutandum; nam ſi *terrenæ beſtiæ* ſingularis genitivus erit, ut certe eſt, plana erat lectio, quam ſic explico: *Vedio delectato nova ſævitia* (non ſui ipſius, ſed) *terrenæ beſtiæ, & edentulæ & exunguis, & excornis* (qualis erat muræna, quæ ſine dentibus, ſine unguibus, ſine cornubus nuſquam antea novit in homines ſævire) *delectato*, inquam, *placuit de piſcibus feras eſſe cogere*, id eſt ad hoc murænas noviter inſtituit, ut more ferarum homines devorare jam ſcirent, ſive (ut loquitur Plinius) invenit Pollio in murænis *documenta ſævitiæ*: Non abs re autem eas *terrenas beſtias* vocat Tertullianus, quæ in vivariis recluſæ novis omnino ſcibus alebantur. Audi Senecam Quæſt. Nat. l. 3. cap. 17.: *Non cum*

jectabat : nova scilicet sævitia delectato terrena bestiæ, & edentulæ, & exunguis, & excornis, de piscibus placuit feras cogere, utique statim coquendis, ut in visceribus earum aliquid de servorum suorum corporibus & ipse gustaret : Libuit omnium locos in medium afferre, ut monstruosissimum omnium Veidium intelligamus, cujus sævitiam Seneca, Plinius, Tertullianus tanto, ac tam vario sententiarum delectu, sed pari quisque vehementia insectari studuerunt.

Pudet igitur conjecturam meam heic afferre; sed tamen dicam. Beneventanum fuisse hunc Veidium verisimile mihi fit; nam id primo probare videtur *Cæsareum* ipsum Beneventi exstructum. Cur enim Augustum Æde Sacra honorandum ratus Veidius, non solum Beneventi hoc præstitit, sed amplius eandem Ædem communi titulo Beneventanæ Coloniæ dedicatam voluit? Præterea Veidiam familiam Beneventi floruisse ostendunt alii nostri lapides, quos exhibeo.

Ad S. Francisci.

Q. VEIDIVS Q. L. ....
CLODIA ....
....

Ad S. Petri extra mœnia. (a)

D. M.
VEIDIAE
FORTVNATAE
CONIVGI MVNII
VITALIS QVAE
VIXIT ANN. CVM
EO XII. MEN......
QVAE SVPRAVI
XIT DIEB.........
MVNIVS PROCVLE
IANVS COGNATAE
B. M. F.

Apud

cum retibus aliquis ; aut cum hamis ; sed cum dolabra it piscatum. Expecto, ut aliquis in mari venetur ; quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere ; quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam, aut mentitur, aut vincit : In cubili natant pisces, & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur ad mensam &c.

[a] De hoc lapide plura a me dicta habebis in Thesauro nostrarum Inscriptionum Class. IX. n. 80.

Apud Manutium in Orthogr. v. *Caussa*. n. 4.

P. VEIDIVS . P. L. PHI
LOCLES . AVGVSTAL. BE
NEVENTI . GLADIATOR. D
HOC . MONVMENTVM .....
...CAVSSA . SIBI . ET . SVIS
FACIVNDVM . CVR
P. VEIDIO . P. L. PHILO
DAMO . FRATRI . ET . VA
RIAE . PRIMAE . VXORI
ET . P. VEIDIO . P. L
PHILOTIMO. FRATRI . ET
VEIDIAE . P. L. MATRI

Ex postremo hoc dumtaxat Manutiano lapide *(a)* (nam priores duos nunc primum edimus), ac præterea ex *Cæsarei* Titulo hactenus Veidia Gens apud Gruterum innotuit: nusquam vero, aut rarissimè apud alios *(b)* ; itaut nullibi frequentior ejus Gentis mentio, quam ex Beneventanis lapidibus, quos superius recitavimus: An igitur ex Veidia Gente Beneventana Veidius hic Pollio? Si ita res erit, Veidium cum Vatinio *(c)* conjugabimus, atque egregium hoc monstrorum par Beneventi editum non diffitebimur, si illud saltem ex Vedio laudandum didicerimus, virtutibus nos prodesse debere Patriæ, quam ille, ut se gratum, munificumque Civem ostenderet, *Cæsareo* extructo adeò religiose, obsequenterque celebrandam curavit.

CAPUT

[a] Ex Manutio retulit in suum Thesaurum Gruterus p. CCCXXXIII. n.7. sine loci mentione: at Beneventi extitisse hunc lapidem, tum ejusdem Urbis in eo mentio, tum Veidiæ familiæ in aliis nostris lapidibus frequentia monumenta declarant: Tertia linea illud GLADIATOR. D. fortasse erit: *Gladiatores* DEDIT; nam BENEVENTI eâdem lineâ, vel stat pro demonstratione loci, ubi Gladiatores dati, seu editi, vel eodem gignendi casu ad *Augustalem* præcedentis lineæ pertinet, ut scilicet P.Veidius fuerit AVGVSTALIS BENEVENTI: Certè quum *Augustalis* munere jam fungeretur, nullimode *Gladiator* & ipse dici potest, nisi ad Neroniana tempora perveneris, quando Viri illustres, matronæque ipsæ, ut Principis genio blandirentur, in arenam sese abjiciebant. Sed ab Augusti ævo discedere vetat lapis, ex quo hunc Libertum, aliosque simul memoratos ad nostrum P. Veidium Pollionem pertinere non levis mihi est conjectura.

[b] Vix semel Gudius pag 334. n.13. ex lapide Ferrariensi *M. Veidium M. F. Homuncionem prodidit*: Semel, atque iterum Muratorius pag. 1762. n. 3. & 5.: Apud alios Archeologos, quos mihi hactenus evolvere contigit, non alius Veidius occurrit.

[c] De Vatinio Beneventano, Neronianæ Aulæ ostento, latè egi in Diss. VI. pag.189.

CAPUT TERTIUM.

De reliquis Operibus publicis, quæ olim Beneventi extabant.

. . . .

. . . .

IVSTITIA ADMIRABILI CASTITATE CONSPICVO
...ATORI FORI PRO....PARTE CONLAPSI IN RVIN
CONDITORI MOENIVM RESTITVTORI BASILICAE
.....M PORTICIBVS RESTAVRATORI REGIONIS
VIAE NOVAE REPARATORI THERMARVM COMMODIA
NARVM RESTITVTORI COLLEGIORVM REPARATORI
PORTICVS DIANAE REPARATORI BASILICAE LON
GINI AC TOTIVS PROPE CIVITATIS ....
HOSTILE INCENDIVM CONDITORI ....
INSIGNIA EIVS IN OMNEM PRO ... IN ....
PRAECIPVAQVE IN SE ET PATRIAM ..... ERITA
POPVLVS BENEVEN
AD AETERNAM MEMORIAM
STATVAM CONLOCAVIT.

POst illustratum generatim (ut hoc volumine propositum mihi fuit) Triumphalem Arcum Trajani, Cæsareum quoque a P. Veidio Pollione Beneventi extructum peculiari dissertatione exornatum, reliquum modo est, ut cætera, quæ olim Beneventanæ Urbis magnificentiam augebant, Opera publica percurramus: Horum non exiguam partem superiore lapide collectam habemus, cui, ne illorum memoria omnino perierit, quum debemus, optandum quoque fuisset, ut quæ tandem solis ruderibus, aut vix eti am nominibus superstitibus, temporis injuriam haud evaserint, eorum pariter Restitutorem acceptum haberemus; sed detritis prioribus hujus nostri lapidis lineis quum Viri illius nomen interciderit, illud nos, postquam de Operibus ipsis actum erit, negotium subibit, ut Qui olim Opera publica Beneventanæ Urbis tam præclaro beneficio restituenda curavit; Ejus Nos nomen, gratum majorum nostrorum animum æmulantes, quibus possumus conjecturis, restituendum curemus.

A Foro igitur ordiar, quod *pro magna parte conlapsum in ruinam* primo loco reparatum noster lapis commemorat: Fuisse Beneventi Forum jam antea probavimus, quum de Collegio Martensium *Infraforano* disseruimus; amplius vero ex hoc lapide manifesta res est, de qua tamen, silentibus licet vetustis monumentis, dubitare haud sineret ipsa Beneventanæ Urbis nobilitas; cur enim sine Foro fuerit, quod reliquis omnibus exigui nominis Urbibus, Coloniisque numquam defuisse constat? Forum autem, cui vocabulo plures insunt (a) significationes

(a) *Forum* (inquit Festus) *primo modo negotiationis locus, ut Forum Flaminium, Forum Julium ab eorum nominibus, qui ea loca construenda curarunt, quod etiam locis privatis, & in viis, & in agris fieri solet; alio, in quo judicia fieri, cum populo agi, conciones haberi solent; tertio, cum Is qui Provinciæ præest Forum agere dicitur, cum civitates vocat, & de controversiis earum cognoscit*: Postremam hanc Fori significationem usurpavit Cic. ad Att. lib. 5. inquiens; *Id. Februariis Forum institueram agere Laodiceæ*: & alibi, *Forum* se jam egisse ex Id. Februariis Laodiceæ ad Kal. Maji omnium Diœceseum præter Ciliciæ affirmat, nam in ea cum per annum

tiones, non aliud heic accipiemus, quàm certum, deſtinatumque in aliqua Urbis regione locum, ubi res, & lites agebantur, ac præterea merces, aut ſpecies certæ venales exponebantur, unde ipſius Fori diviſio manavit, ut alterum *civile*, alterum *venale* diceretur, quod & reipſa in præclarioribus ſaltem Urbibus ſervabatur, ubi ſua pro quaque re Fora habebantur, quæ in ipſa Roma pro ejus Urbis amplitudine ad XVII. numerabantur (*a*). Cum vero appellamus Forum, haud ipſam ſimplicem planitiem intelligere fas erit, ſive ipſam Aream, quam *locum* ſine *ædificio* in Urbe definit J.C. Florentinus (*b*), elegantiùs verò *locum in Urbe purum* dixit Varro (*c*); quid enim miri area ſola præſtare poterit, dum alioqui ſcimus Auguſti Forum a Plinio *inter maxima operum* collocari; Forum autem Trajani Ammianus *ſingularem ſub omni Cælo ſtructuram* prædicaſſe non contentus, etiam *Numinum aſſenſione mirabilem* exclamavit; de quo etiam illud Caſſiodori eſt: *Trajani Forum vel ſub aſſiduitate videre miraculum eſt*: Romanum etiam, quod priſcæ potentiæ Forum Ammianus appellat, adeo ipſe idem extollit, ut Conſtantini *oculos in eo, miraculorum denſitate, perſtrictos* commemoret; Fuit profecto, quum Fora ſolis areis, quæ rebus venalibus, judiciiſque agendis paterent, continerentur, ut de ipſo veteri Romano Foro plane conſtat, quod Romulo auctore, ejuſque ævo pro naſcentis tum Romanæ potentiæ exiguis viribus ſimplici planicie inter Capitolinum, & Palatinum colles conſtitutum fuit, at poſtea L. Tarquinius Priſcus exornavit, & *Tabernis*, *ac Porticibus* cinxit, cujus exemplo mox eidem Foro, aliiſque deinceps extructis, ædificiorum in ipſam Fori faciem ſeu aream circumjacentium magnificentiâ, ea majeſtas acceſſit, ut miraculi inſtar haberentur; quæ quidem omnia eò obſervanda nobis fuere, ut quid in Beneventano Foro, noſtri lapidis teſtimonio præſtitum tum fuerit, facile intelligeremus; Illud enim, quòd *pro magna parte in ruinam conlapſum* dicatur, ſubindeque *reparatum*, in priſtinam certè ædificiorum, quibus circumquaque cingeretur, magnificentiam reſtitutum cenſeri debet; ex hac enim ædificiorum corona tota Fori majeſtas pendebat; Hinc illud Strabonis, Urbem, quam primùm quis viderit, deſcribentis: *at idem ſi in Forum vetus deinde progreſſus alia aliis hærentia, & conſequentia viderit, Baſilicas, Porticus, Templa &c. is facile priorum obliviſcetur*; neque ſolis Porticibus, Baſiliciſque, aut Templis, ſed ſtatuis, ſignis, eximiiſque aliis ornamentorum generibus (*d*), ut auguſtiora, quæ deinceps nova excitari libuit, Fora eſſent, ipſi inter ſe Auguſti decertaſſe viſi ſunt: non ego tamen ſimilem, quâ Romana Fora excellebant, Beneventano Foro magnificentiam tribuerim, cui ſatius fuerit, ac pro magno etiam, quo florentiſſimas quaſque Urbes ſibi ſecundas, aut vix pares haberet, Dignitatis argumento, ſi *Baſilicis*, *Porticibuſque* quaqua verſus ipſa Fori area pateret, cingeretur; atque hæc ſaltem noſtro Foro publica circumſtetiſſe ædificia [nam de privatis ædibus nihil eſt, quod ex noſtro lapide cogitare liceat] lapis ipſe docet, qui reparandi Fori pro magna parte in ruinam conlapſi præcipuam eandemque publicam fuiſſe curam teſtatur.

Quid vero vetat Baſilicis, Porticibuſque Beneventanum Forum exornatum affirmaſſe? certe præter lapidis fidem ipſa Fori conditio, atque uſus Baſilicas omnino Porticuſque ſibi circumjacentes poſtulabat: Confluenti enim ad nundinationes, atque ad judicia populo, hiſce profecto ædificiis opus erat, in quibus non una ornatus inerat ratio, ſed ipſius populi, qui ſe adverſus cæli injurias tueri poſſet, paratus ſeceſſus, Juſdicentibus verò, ne ſub dio eſſent, pro ſui dignitate, judiciorumque ſerietate, ſecreta a populi fæce, Plebiſque clamoribus ſedes

num fuiſſet, ſe in ſingulis fere *conventibus* jus dixiſſe ſcribit: Ita etiam Forum accepit Virgil. Æn. V. 758. cum ait: *Indicitque Forum, & Patribus dat jura vocatis*: ubi Servius: *ideſt tempus, & locum deſignat agendorum negotiorum, qui conventus vocatur; indicit autem verbum juris eſt*; atque ex his recte patet, non omnia, quæ *Fori* nomine appellata ſunt oppida negotiationis, ſeu nundinationis cauſſa fuiſſe inſtituta, pleraque enim ejuſmodi nomen nacta videri poſſunt, propterea quod in iis locis Magiſtratus Romani Juriſdictionem exercere ſolerent.

[*a*] Vulgata omnibus ſunt Romana Fora venalia, quæ a certis ſpeciebus propria nomina ſibi peperere, ut *Suarium*, *Boarium*, *Holitorium*, *Piſcatorium &c.* Civilia vero fora Auguſti ævo tria habebantur, Romanum nempe, quod & *vetus*, & *magnum*, & *latium* dicebatur, ab ipſo Romulo inſtitutum, Julium, qui Cæſarem auctorem habuit, & Auguſtum, quod (ut inquit Sveton. cap. 29.) ipſe Auguſtus cum Æde Martis ultoris ſtruxit: cauſſa extruendi hominum, & Judiciorum multitudo, quæ videbatur, non ſufficientibus duobus, etiam tertio indigere: Duo altera deinde addita, nempe Nervæ, qui quartum a Domitiano inchoatum perfecit, & Trajani, qui aliis magnificentius poſtremum excitavit.

[*b*] L. 211. D. De V. S.

[*c*] De ling. lat. IV. 4.

[*d*] De his videnda, quæ late congerit Lipſius de Magnit. Rom. l. 3. c. 7.

des maneret: quamquam & usum alium horum ædificiorum hominum otia invenerunt, nam in utrisque & coetus, & circuli, & sermones fiebant, quò Martialis alludens inquit:

Atque erit in triplici par mihi nemo Foro.

Celebratus nempe sermonibus omnium civium, qui in tribus illis foris civilibus, *Vetere, Julio*, & *Augusto* ad Poetæ ævum extantibus, aliorum nomen extollere, aut carpere consuebant: notavit etiam Seneca (*a*): *quæris forte* [inquit] *quos occupatos vocem? non est, quod me solos putas dicere, quos a Basilica immissi demum canes ejiciunt*: At quum Beneventano Foro suas Basilicas, suosque fuisse Porticus jam constet, geminumne, alterum nempe *venale*, *civile* alterum, an vero utrique rei unum fuisse Beneventi Forum, quod solum præsenti lapide memoratum habemus, nihil certi habeo, quod afferam.

Sed præter Basilicas, ac Porticus, quæ Beneventano Foro circumjacentia satis firmâ conjecturâ modo dedimus, alias quoque certis Urbis locis Basilicas, ac Porticus alios extitisse manifestum est. Binas enim, præter ipsum Forum, Basilicas restitutas commemorat lapis, ac prioris quidem nomen temporis injuriâ detritum desideratur, posteriorem verò LONGINI nomine appellatam legimus. Quod ipsum *Basilicæ* nomen spectat, a Græcis cum ipsa magnificentissima ædificii formâ, *Regiæ* domus instar, serò in Urbem advenit, nam omnium primam L. Porcius Cato Cos. an. V. C. 566. Porciam deinde ex auctoris nomine appellatam ædificasse creditur, cujus exemplo aliæ postea ad unum & viginti in Urbe ab aliis extructæ, ex eaque paulatim Basilicarum ædificandarum mos in nobiliores, frequentioresque Colonias promanavit: Hinc ubi plures essent Basilicæ, suo quæque cognomine distinguebantur, quod plerumque ex Auctore sibi addebant, ut de Basilica Porcia jam dictum fuit, & de Basilicis *Julia*, *Pompeji*, *Trajani*, *Pauli*, quam græcum vocabulum abhorrens *Regiam* vocavit Stat. Sylv. 1.1.30. ut Pompeii quoque latinâ voce *Regiam* dicere maluit Svet. Aug. 31. Quare promptum illud erit, nostrarum Basilicarum alteram, quæ *Longini* cognomine memoratur, a Longino aliquo, qui eam extruxerit, ita appellatam affirmare: Longinorum cognomen Romanæ Gentis Cassiæ peculiare fuit, plurесque ejus gentis eodem cognomine publicis Magistratibus in Rep. floruerunt: An ea Gens, ut de aliis certo liquet, Beneventum sese effuderit, fueritque ejusmodi Longinorum aliquis, qui hanc Basilicam ædificarit, ex solo hoc lapide conjecisse non ausim. Hinc satius mihi fuerit reliquas Basilicas persequi, quarum numero nostræ Urbis præstantiæ optime prospectum erit: aliam igitur Basilicam Beneventi olim extantem præclare discimus ex insignis nostri lapidis fragmento sub Arcu Pontis Leprosi, in quo hæc hodiedum legenda supersunt.

IDEM BASILICAM IN QVA TABVLAE MVNERIS AB EO EDITI POSITAE
SVNT CONSVMMAVIT LVDOS PALMARES (*b*) OB DEDICATIO
NEM EARVM NOMINE EVPLOEAE SVAE EXHIBVIT PORTICVM
OMNI ORNATV ELEGANTIAE IN QVA EDITIO PRIMI LVSTRI
MVNERIS QVINQVENNAL MVNIFICENTIA PRINCIPALI
CONTINETVR EX VOLVNTATE EVPLOEAE SVAE FECIT.

[*a*] De Brevitate vitæ cap. XI. ubi Lipsius significatos ait quosdam ita actuosos, & in causis deditos, ut ultimi egrederentur, & vix cum claudendæ Basilicæ essent, canesque jam soluti immitterentur: at veriùs nonnisi otiosos homines, qui, ut solet, in vacuis dies integros in alienis factis carpendis terunt intellexit Seneca, qui eo loci pleraque *occupati otii*, seu *desidiosæ occupationis* exempla taxat: notandus autem ex eodem loco antiquus mos, qui hodiedum obtinet, canes tum in privatorum, tum etiam publicorum ædificiorum tutelam adhibendi, qui etiam ita edocebantur ab Æditu is, ut non solum ingressum vetarent, sed, cum opus esset, morantes expellerent: Catenis hi canes præ foribus vinciebantur, unde *Catenarii canes* apud eund. Senec. de Ira l. 3. c. 37 Petronius Satyric. de Trimalcionis domo hæc ait: *Ad sinistram intrantibus non longe ab ostiarii cella canis degens catena vinctus in pariete erat pictus, superque scriptum: cave, cave canem*: Sveton. in Vitellio cap. XVI.: *Confugit in cellulam Janitoris religato pro foribus cane.*

[*b*] Qui sint Ludi Palmares cum diù quæsissem, nondum legisse occurrit: Fortasse primum ex nostro lapide in lucem prodibunt: Affert hunc lapidem Gudius p. CXI. n. 5. Sed in undecim lineas distributum, in quarum secunda pro *Editi*, mendosè est *Ædifi*. Ad eum vero hæc notat Koolius: *Palmares Ludi, quorum hoc meminit fragmentum, a nemine, quod sciam observati. Nihil itaque mirum, si etiam ignoremus quales hi fuerint. Sed in re tam obscura conjecturis locum facere si liceat, conjicerem ludos Palmares posterioribus temporibus fuisse celebratos, dictosque a loco* [*ab eo enim plerique ludi nomen acceperunt*] *in quo exhibiti sunt, a Palma nimirum, loco præterioribus temporibus celeberrimo, a quo, si credere velimus Baronio, Synodus Palmaris* A. MXI. *habita Romæ*

Alia fortaſſe ædificia prioribus lineis cum Auctoris ſui nomine memorata interciderunt, cujus vero in lapide ſupereſt Baſilicæ memoria, ejuſdem magnificentia præclare commendatur, nam muneris ab extructore antea editi Tabulæ in illa poſitæ dicuntur, ob earumque dedicationem Ludi Palmares exhibiti, quibus utriuſque rei, tum ſcilicet Baſilicæ, tum earumdem Tabularum elegantia, eâ ludorum pompâ celebrata comprobatur; quæ fuerint verò eæ Tabulæ muneris in Baſilica poſitæ, citò aperiam domeſtico altero monumento edoctus, quod habetur ex Livio l.24., ubi poſtquam Romanis militibus e prælio in agro Beneventi cum Pœnis commiſſo redeuntibus paratas a Beneventanis epulas, lætiſſimumque actum convivium retuliſſet, *Digna* [ſubdit] *res viſa, ut ſimulacrum ejus diei Gracchus, poſtquam Romam rediit, pingi juberet in Æde Libertatis, quam Pater ejus in Aventino ex multatitia pecunia faciendum curavit*: Pari igitur modo qui Baſilicam, de qua agimus, conſummavit, gladiatorios ludos antea ediđiſſe non contentus, eorum imagines haud pingi, ut Gracchus, ſed marmoreis, ut puto, tabulis anaglyptico opere repræſentandas, Baſilicæque ipſi, quò ſplendidiùs ornaretur, affigendas curavit: quod cum & is in Porticu præſtitiſſet, ubi *editio primi luſtri muneris quinquennalis munificentia principali*, [ideſt ſumptuoſa, quæ Principem deceret] *continebatur*, jam ad Porticus ipſas gradum faciam.

Frequentiſſimas, ut par erat, in vetere Benevento fuiſſe Porticus tum ex præfato lapide conſtat, ubi idem Baſilicæ Auctor Porticum quoque *omni ornatu elegantiæ fecit*, tum ex principali lapide huic Diſſertationi præfixo, in quo binæ memorantur Porticus, altera ſcilicet, quæ priori Baſilicæ conjungebatur, ipſamque, utpote plurali numero ſcripta non a fronte ſolum, verum etiam ab utroque latere fortaſſe muniebat, altera vero, quæ *Dianæ* nomine nuncupabatur: quum autem proprium vulgatumque Numinis nomen id fuiſſe conſtet, jam quod Porticui acceſſit, ejuſdem nominis cauſſam, proximam fortaſſe Dianæ Ædem feciſſe veriſimile eſt: Id quod de Porticu *Bonieventi* nomine Romæ olim extante teſtatur Marcellinus l.29. c.6., nam ita cognominatam docet, *quod hujus Numinis prope viſitur Templum*: neque ejuſdem nominis, quam dedimus conjecturam Temporum ratio evertere poterit, nam ad Chriſtianum ævum longe etiam progreſſum licet lapis, de quo agitur, referendus ſit, ut inferiùs oſtendam, non id certe contendam, ſuperſtitem tunc temporis eam Dianæ Ædem Beneventi fuiſſe, ſed ſatis omnino ſit, quum Idololatria vigeret, prope eandem Porticum aliquando extitiſſe, indeque nomen ſemel acceptum deinceps quoque perpetuum Porticui manſiſſe: Locorum enim, ædificiorumque vocabulis, quæ olim ſuperſtitio invexit, Poſteris etiam Chriſtianis perſæpe utendum fuit, non quò ſuperſtitionem ipſam probarent, ſed illorum certos ſitus, veteri nomine ſervato, notiores efficerent; Hinc hodiedum quum plures in Urbe ſint S.Ma-

riæ

nomen accepit ...... concludit Synodum Palmarem a Palmaribus, quæ erat Porticus Baſilicæ S. Petri dictam fuiſſe. Utique & hæc noſtra inſcriptio Baſilicæ, ut & Porticus meminit, quare fere dixerim Palmares ludos accipiendos de iis, qui in loco Palmaria dicto exhibiti ſunt: Palmarias Porticus Baſilicæ S. Petri deſcribit Ciampinus de Sac. Ædif. c. 4. Lubens tamen doctiori hæc enucleanda relinquo, meque ſagaciori critico ſubmitto, maxime cum hæc inſcriptio non Romæ, ſed extra Beneventum fuerit reperta: Haud certe id mihi tribuam ut doctior Koolio videar; At ejus nugis veriſimiliora oppono: ſic igitur de ea re ego conjiciebam: Victoriam Deam veteres Ethnicos coluiſſe quis neſciat: Huic delubra, ſigna, ludos feciſſe antiqua monumenta paſſim docent: Signum certè Victoriæ Auguſtæ Beneventi fuiſſe ex noſtro lapide conſtat.

VICTORIAE AVGVSTAE
M. NVMERIVS M. F. FABIA
NVS IIIIVIR QVINQVENN
VIVIR AVG. PATRONVS MV
NIC. SVA PECVN. FECIT.

Præterea LVDOS VICTORIAE memorat lapis apud Donium Cl. 1. n. 122. Victoriæ autem ſymbolum *Palmam* fuiſſe ex Plutarcho docet Gellius l. 3. c. 6. unde & ipſa *Palmaris* Dea vocatur Apulejo met. XI. pag. 39. an igitur *Palmares ludi*, qui in ejus numinis honorem celebrarentur? Sed veroſimilius mihi fit, nihil in ejuſmodi ludis de ejus Numinis peculiari religione cogitatum, ſed potius de Victoris præmio, quod in iis certis ludis *Palmam* vel manu geſtandam, vel capiti circum ligandam conſtitui placuerit: Plures nummos pro variorum ludorum ſolenni memoria cum palmæ effigie inſculptos commemorat Spanhem. de Præſt. num. Diſs. 4. p. 299. In gladiatoriis ludis victoriæ pretium Palmam fuiſſe quoque conſtat. Cic. pro Roſc. c. 6. *Alter plurimarum Palmarum vetus, ac nobilis gladiator habetur*: Caligulam, mirmillone in ludo confoſſo, *more victorum* cum Palma diſcurriſſe tradit Sveton. c.32.; Commodum vero tantum Palmarum gladiatoriarum confeciſſe, vel victis retiariis, vel occiſis, ut mille contingeret, teſtis eſt Lamprid. c.12.: Hinc Palmares ludos noſtro lapidi memoratos a gladiatoriis parum, aut nihil abfuiſſe veriſimile mihi fit, quamquam & ita dici potuerint, quod vel ab ipſis gladiatoribus, vel aliis, ſolis *palmis*, ideſt *manibus* hi ludi committerentur; Atque hæc de Palmaribus ludis, donec alii meliora afferant, obſervaſſe ſufficiat.

riæ Ædes, eam quæ *Minervæ* Templo a Pompejo in Circo Flaminio extructo adhæret, *S. Mariam supra Minervam* appellari nemo sanæ mentis absurdum, aut irreligiosum putaverit.

Præter autem memoratas has Porticus, quarto recensenda loco nunc erit, quæ a M. Nasellio Vitale Patre, & M. Nasellio Vitale filio in Beneventi suburbiis cum aliis ædificiis extructa fuit; Lapidem, de quo heic p.167. copiosè disserui, heic integrum recitare omittam, verba tantum, quæ hùc attinent, retulisse contentus, quæ sic habent: *Paganis Communib. Pagi Lucul. Porticum cum Apparatorio, & Compitum a solo Pecu. sua Fec.*: Pagum, & ab eo Paganos, non ut posterior Christiana ætas accepit, eos nempe, qui adhùc Idololatriæ studerent, a Christianis tum religione, tum loco secreti (a), sed illos omnino in lapide significari certum, qui

 juxta

[a] Cur sequiori ætate Pagani vulgò il appellarentur, qui a Christiana fide abhorrentes Idolorum cultui addicti essent, explicare conatus Isidorus l. 8. c. x. *Pagani* (inquit) *ex Pago Atheniensium dicti, ubi exorti sunt, ibi enim in locis agrestibus, & pagis Gentiles lucos, idolaque statuerunt, & e tali initio vocabulum Paganorum sortiti sunt*: Uberius, sed sane ineptius de vocabuli origine agit Philastrius Brixiensis, qui *sive a Pago*, hoc est, loco, sive *a Provincia* una, sive (quod ex Hesiodo græco Poeta didicisse ait) *a Pagano Rege* dictos affirmans, trium harum originum caussas explicare prosequitur: Utriusque Etymologias pro nugis, commentisque habendas statuunt Voss. *in Lex. Etym.* & Brisson. *de Verb. signif.*: quorum prior non absurde eos dixisse ait, qui μεταφορικῶς Paganos ita dictos existimarunt, quod non militarent sub capite Iesu Christo; eorum vero sententiam omnino sibi probari concludit, qui tum demum Paganorum nomen inolevisse putarunt, cum passim in Urbibus vigeret Christiana Religio, ac illa Gentilium in solis pagis servaretur (nempe quod agrestes, imperitique homines moris sui solerent esse retinentissimi), adeout quum Gentilis religionis homines tantummodo in pagis, sive ruri morarentur, quod solius loci derivatum olim erat, professionis quoque nomen paulatim esse cœpit: Novam etiam rationem, ut in hancmet sententiam concederent, viri docti sibi invenisse visi sunt, quod quum Constautini Magni, & filiorum edictis proscriptus esset ab Urbibus profanus Deorum cultus, eorumque Fana passim in iis clauderentur, Idolorum cultores in pagos sese reciperent, ibique Idololatriæ operam darent, & clandestina sacra peragerent, quæ quidem est Baronii, & aliorum vulgatior sententia, quam Du-Fresnius aliis etiam, quas alii comminiscebantur, indicatis, veriorem affirmat. At non ita facile (ut doctissimorum virorum pace id dixerim) in ejusmodi sententiam concedendum video, quam utriusque Codicis pleræque leges *eod. tit. de Paganis* falsam omnino ostendunt: nam præterquamquod nullum in iis ejusmodi originis apparet vestigium, nam de Hierofantis agrorum l.14. Cod. Theod. memoratis, ita agitur, ut vetustissimum inter sacrorum ministros, munus censeri debeat; manifestè etiam de Paganis, deque Paganica superstitione ea mentio occurrit, quæ palam in Urbibus viguisse adhùc demonstret; quamquam enim pluribus Augustorum sanctionibus capitali supplicio in pertinaces Idololatras animadvertendum juberetur, mitiùs tamen cum ipsis reipsa agebatur: Hinc in propriis Urbibus Idololatræ degere sinebantur, ut aperte docet l. XX. Cod. Theod. de Paganis lata anno 415., qua Honorius, & Theodosius *Sacerdotales* (idest sacrorum ministros) *Paganæ superstitionis competenti coercitioni subjacere præcipiunt, nisi intra diem Kalend. Novembrium de Kartagine decedentes ad civitates redierint genitales, itaut simili quoque censura per totam Africam Sacerdotales obnoxii teneantur, nisi de Metropolitanis Urbibus discesserint, & remearint ad proprias civitates*: Ex quo vides tantum hos ministros, qui per summam impudentiam in Metropoles Urbes ad sacra peragenda confluebant, in suas quosque Urbes detrudi, in quibus impune constitisse poterant novâ eorumdem Augustorum lege lata anno 423., quæ est 24. ejusdem tit., ubi inter alia Christianis demandatum fuit, ut *Judæis, ac Paganis in quiete degentibus, nihilque tentantibus turbulentum, legibusque contrarium, non audeant manus inferre religionis auctoritate abusi*: quid quod in ipsa Christianorum Principum Aula viri passim plurimi Idololatriæ palam munera ministrarent? Quantum verò ut Idololatriæ professio honosque publicus ubique restitueretur, operam, auctoritatemque suam impiè contulit Iulianus Augustus? Mirum etiam quantum pro ea re in media Urbe Roma, & apud Aulam Constantinopolitanam Senator Symmachus laboraverit: adeout vix illud verisimile videri possit Idololatras omnes post Constantini ævum pænarum metu, utque superstitionibus clam vacarent, in Pagos aufugisse, indeque Paganorum nomen sibi peperisse: quid igitur de ea re statuendum? Dicam ipse, quod sentiam: Si enim Paganorum significatio eodem fere Ævo apud Ethnicos usurpata, quo apud Christianos, ad ipsos Ethnicos in universum significandos adhiberi cœpit, spectetur, fortasse rem, uti fuerit, compertam habebimus. Et sane qui militiam non sequerentur, olim *Pagani* dicebantur, quod in juris passim libris non solum occurrit, quorum loca congessit Brissonius, qui peculii Pagani a Castrensi expressam quoque differentiam ex legum verbis adducit, verum etiam in aliis antiquitatis Scriptoribus sæpè legimus: Sic miles ab Appiano στρατιώτης, Paganus verò ἀπόλεμος vocatur l. 1. De Bell. Civ. & homines *cultu Pagano* cunctis *Armatis* diversos faciens Plin. l. 7. ep. 25. *Sunt* (inquit) *ut in castris, sic etiam in literis nostris plures cultu Pagano, quos cinctos, & armatos, & quidem ardentissimo ingenio invenies*: Juvenal. Satyr. ult.

. . . . . citiùs falsum producere testes
Contra Paganum possis, quam vera loquentem
Contra fortunam Armati . . . . .

Svetonius denique c. 25. Augustum admissâ turbâ Paganorum apud milites concionantem referens, atque in Galba c.19 Equites in Urbe dimotâ Paganorum turbâ equos adegisse scribens, universam præter milites, civium multitudinem uno *Paganorum* vocabulo appellavit:

juxta primævam vocabuli vim non in Urbe ipſa, ſed in agro ſuos lares ſtatuebant (*a*): atque his quidem, qui ſibi *Communes* erant, ideſt è quorum ipſi numero, cœtuque erant, Porticu cum Apparatorio, & Compito excitatis, beneficentiam ſuam Naſellii præclarè probarunt: De Porticu clara res eſt; quod *Compitum* vero attinet, ædem heic planè intelligi datur, quæ ſimul cum Porticu a Naſelliis extructa fuit: fuere enim ſine tectis aliquando Compita, ut recte obſervat Philargyrius (*b*): *Compitum* [inquit] *ut Trebatio placet, eſt locus ex pluribus partibus in ſe, vel in eaſdem partes ex ſe via, atque itinere dirigens; ſive is cum ara, ſive ſine ara, ſive ſub tecto, ſive ſub dio ſit, ubi Pagani agreſtes buccina convocati ſolent inire conſilia*; *Hinc & lares Compitalitii, & Feriæ Compitalitiæ*: Ædificii formam nobis exhibet vetus interpres Perſii in illud Satyr. IV. *Pertuſa ad Compita*; *nam Compita* [inquit] *ſunt loca in quatriviis, quaſi Turres, ubi Sacrificia finita agricultura ruſtici celebrabant*; *merito pertuſa, quia per omnes quatuor partes pateant* (*c*): At noſtro Compito Porticum adjeciſſe Naſelliis haud ſatis fuit, qui, ut omnimodæ Paganorum communium commoditati conſulerent, Apparatorium quoque conſtruendum curarunt: Apparatorii ſignificationem ad Uſtrinum tranſtulit Reineſius Claſ. 17. n. 14., quòd *adparatus mortuorum funus* appelletur a Servio: at Reineſio, ut de aliis pluribus, de hac re litem intentavit Fabrettus cap. 3. pag. 232., palmamque tuliſſe videtur ſubſidio hujuſmet noſtri lapidis, quem integrum affert, Reineſiique ſententiæ opponit; *per hanc enim*, inquit, *epigraphen Apparatorium, ædificium aliquod ſepulcro annexum, porticoque junctum, ad luſtrationem ſepulcri, & cœnas ſociales paratum videtur*: at recte quidem, niſi quod ad ſepulcrum rem omnem deducens, a lapidis fide parumper abſcedit, qui non ſepulcri, ſed Pagi luſtrationem memorans ipſum Apparatorium, ac Porticum non cum ſepulcro aliquo, ſed Compito adjungit, ubi Paganica luſtratione nonis Juniis peractâ, celebratiſque *ſequentibus diebus* ab ipſis Paganis *ex conſuetudine ſua cœnis*, tunc demum VI. Id. Junii (*d*) ſtatutis annuis denariis CXXV. adhùc ut ibidem Pagani epulari pergerent, Naſellii juſſerunt.

Sed ex agro in Urbem iterum redire præſtat, ubi magnificentior omnibus, quas hactenus ſpectavimus, Porticus occurrit: ejus magnificentiam tum titulus, tum auctor, tum demum Ædes, cujus gratia excitari debuit, præclarè oſtendunt. Lapis igitur elegantibus inſculptus literis ſic ſe habet.

BENE-

vit: atque quum certam vocabuli ſignificationem habeamus, non æque illius ratio conſtare videtur, niſi quod ab iis, qui reipſa Pagos incolerent, ad eos appellatio translata fuerit, qui militiam Romanis Civibus univerſis ſtatutis ſtipendiis obeundam detrectantes, quietam, inertemque ruſticorum, ſeu Paganorum vitam, moreſque in media Urbe æmularentur: quæ quum ita ſint, jam illud intelligimus, cur poſteriore Ævo, Chriſti lege ubique recepta, Paganorum vocabulum ad Idololatras ſignificandos uſurpari cœperit, qui quum Chriſti militiam (ut Chriſtiana religio vulgò audiebat) abnuerent, Chriſtianis ipſis Chriſto militantibus, veteri more opponebantur, quod quum contra rectam rationem, ac Principum edicta facerent, hinc fuit, ut quæ prius huic vocabulo aberat, acceſſit quoque invidia, itaut jam Pagani ipſi pro dæmonum cultoribus, ac Chriſti hoſtibus acciperentur: id autem omne, quod de hujus vocabuli ratione diximus, non metaphoricè tantum probari videtur, ſed reipſa verum quodammodo aſtruit Lex 21. Cod. Theod. De Pagan., ubi Impp. Honorius, & Theodoſius an. 416. hæc publica ſanctione mandaſſe leguntur: *Qui profano Pagani ritus errore, ſeu crimine polluuntur, hoc eſt Gentiles, nec ad militiam admittantur, nec adminiſtratoris, vel Judicis honore decorentur*: Ubi primum vides Paganos (quorum veteri ſignificatione ſpectata, dubia videri poterat ſignificatio) ad ipſos Gentiles, (quorum, ut Idololatras ſignificaret, jamdiu obtinebat appellatio) indicandos in ea lege transferri; nuperrimè ſiquidem, exeunte videlicet quarto ſæculo, Gentiles ipſi Paganorum nomine vocari cœperant, ut ex ejuſdem Codicis legibus rectè patet: quum vero hi a muneribus tum militaribus, tum civilibus, latâ ea Lege, omnino arcerentur, cum ipſo nomine vetus etiam Paganorum ſignificatio eiſdem adhæſit, ut a Chriſtianis, quibus ſolis militaria munera; honoreſque omnes patebant, diverſi haberentur.

[*a*] Feſtus: Pagi dicti a fontibus, quod eâdem aquâ uterentur; aquæ enim dorica lingua πάγαι appellantur: neque aliter Servius Georg. 2. v. 382. Villas, quæ Pagi ἀπὸ τῶν πηγῶν appellantur, ideſt a fontibus, circa quos villæ conſueverant condi; unde & Pagani dicti ſunt, quaſi ex uno fonte potantes: Vid. Voſs. in lex. Etymol. v. Pagus.

[*a*] In Georgic. l. 2. v. 382.

[*a*] Unde etiam *ramoſa compita* dixit idem Perſius Satyr. V. pulcro ſane, & ſatis proprio epitheto: nam ſi quis in Compito conſiſtens oculos circumvolvat, plures ex eo vias, quaſi ramos effundi ſtatim cernit.

[*a*] Mendum in hac numerali nota adeſſe videtur, nam quum inter nonas Junias, & diem VI. Idus unus tantummodo interſit dies, qui erunt ii *ſeqq. dies*, quibus a Paganis ex conſuetudine ſua cœnandum eſſet?

BENEVENTI
PORTICVM SVA PECVNIA F
OMNE CVLTV EXORNATVM
COMMODVS PIVS FELIX ET
PRAETORIO DEDICAVIT

Ac quod Auctorem spectat, nolim profecto, importunam Malvasiæ *(a)* admirationem, meam facere, quod Commodi monumentum ad feros nepotes evaserit, ejus, inquam, Principis, in cujus memoriam dirissimis, quas conceptis verbis refert Lampridius, imprecationibus, universo Populo Romano conclamante, adhùc abolendas ejus statuas, nomenque ex omnibus publicis privatisque monumentis eradendum censuit Senatus, Pontificumque Collegium confirmavit: An enim extra Urbem huic Senatus Consulto illicò obtemperandum fuit, itaut toto Orbe Romano Commodi monumenta comminuta, aut deleta? Haud ita quidem probant etiamnum superstites, ubique locorum, lapides, quos apud Gruterum, & Gudium, aliosque legimus; nonne etiam huic Senatus Consulto statim intercessit Imp. Severus, a quo amplius ipse Commodus inter Deos fuit relatus? itaut præter alios lapides viventi Commodo, honoris caussâ, inscriptos, incolumem adhùc sepulcri titulum, quò Commodus illatus fuit, Romæ extantem afferat Gruter. pag.262. num.6.: Illud potius mirari subit, Principem nunc primum intueri, quem nequidem [quod Nero, aliique pessimi Principes sibi cavere visi sunt] sollicitudo ulla tetigit, publicorum operum magnificentiâ scelerum invidiam veluti obtegere, non Porticum modo, sed etiam Thermas Beneventi exædificasse: Certe in publicis operibus excitandis Commodi negligentiam eò pervenisse refert Lampridius, ut ne is quidem (inquit) *Patris sui opera perfecisse curarit*, nam de *Lavacro*, quod solum *Commodi nomine* (ut idem Lampridius refert) Cleander ejus Libertus Romæ construxit, nihil est, quod ipsi Commodo præter inscriptum nomen tribuamus, sed ad Liberti ambitum, qui ad Imperii usque spem processerat, opus ipsum omnino referendum, qui (ut tradit Herodianus) *Gymnasium maximum quoque exædificavit, publicatis etiam balneis, ut eo modo populum inescaret*: Singulare igitur illud censeri debet, quod neque olim Lampridio, neque aliis hactenus observatum, ut sola Beneventana Urbs ejus Principis beneficentiam publicis exædificatis Operibus jactare potuerit: Cur autem, quod neque alibi, neque in ipsa Urbe Roma præstitit, unam Beneventum sibi demerendam curaverit Commodus, qui præter Thermas, de quibus mox agemus, haud satis fuit Porticum excitasse, sed amplius *omni cultu exornatum* esse voluit, itaut splendidissimum Opus auctore Principe dignum probaretur? ac quod ad ejus operis magnificentiam, ipso titulo testatam, attinet, promptum erit eam Romanarum Porticuum exemplo quodammodo demonstrasse; inter quas Apollinis Porticum, Ovidio, Propertio, aliisque passim celebratam, marmoreis suffultam columnis, quas alternæ marmoreæ statuæ internectebant, sibi fortasse æmulandam suscepit Commodus, qui in una Beneventana Porticu, quam *omni cultu exornatam* ipse titulus prædicabat, aliarum omnium magnificentiam contineri curavit; sed ut de hujus rei caussa, quam inquirere incœpimus, aliquid dicamus, nihil est, quod certum affirmem; conjectare tantum erit, peculiari Beneventanorum erga se studio permotum Commodum (in cujus assentationem Beneventanos effusos plura monumenta satis probant) hisce publicis operibus eorum Urbem exornasse: verisimile illud quoque erit, eandem Urbem a Commodo frequentatam, quod ex eodem lapide non obscurè colligimus, in quo Porticum ab se factam, *Prætorio dedicasse* commemorat.

Prætorium sanè (quod inter publica Beneventanæ Urbis Opera ex eodem lapide obiter se prodit) haudquaquam heic pro Castrensi Tabernaculo accipiemus, quod, ubi Exercitibus certo loco consistendum erat, in Castrorum medio Imperatorum mansioni parabatur, sed Ædes illa in nostro lapide omnino significatur, quæ in illustrioribus Provinciarum Urbibus Romanorum Magistratuum habitationi patebat; Hinc inter Opera publica Prætorium erat, quod in privatos usus, privatorumque habitationem convertere nefas fuit, ac si quando id factum esset, *publico juri, atque usui vindicari* oportere mandarunt Constans, & Constantius Augusti:

[a] Marmor. Felsin. sect.4. c.4. ubi de superstite eidem Augusto inscripto lapide agit, quem titulum, aut reliquiam esse putat illius Arcus, quem Bononienses Commodo dedicarunt.

gusti (a): Harum Ædium magnificentiam tum Romani Magistratus conditio probat, cujus majestas Ædium quoque amplitudine enitere debuit, tum illud maxime, quod plerumque ejusmodi Ædes, ipsæ olim Regum Aulæ fuerint, quæ unà cum Regnis in populi Romani potestatem redactæ, ejusdem Populi Magistratibus, qui in eadem Regna, Romanis Provinciis adjecta, cum Imperio mittebantur, ordinariam habitationem, Prætorii nomine appellatam, præbebant: Hinc Acta Apostolorum [23. 35.] *Prætorium Herodis* vocant Aulam illam, ab eo Rege Cæsareæ constructam, ubi tum Felix Romanus Præses considebat; sic etiam Cicero (b) Syracusis adjectam Insulam refert, *in qua domus Regis Hieronis fuit, qua Prætores uti solebant*, Prætorium paulo ante ab eodem Cicerone appellata: Has autem publicas supremorum Magistratuum Ædes, sive Prætoria, nequaquam eadem cum iis fuisse, quæ Palatii nomine insignes Augustorum mansioni constructæ erant, ex binis Auggg. Arcadii, Honorii, & Theodosii legibus discere est (c), in quarum altera quibuscumque etiam magni nominis, summæque dignitatis viris ejusmodi Palatiorum, quæ alterno vocabulo *Sacra Domus* ibi quoque cognominantur, xx. librarum auri multâ sancitâ, interdicta fuit habitatio, quam postea solis Judicibus ordinariis patere voluerunt, quibus *si Prætoria non adessent, metu legis adempto, quæ de Palatiis lata est, in Ædibus, etiamsi Palatii nomine nuncuparentur*, commanere fas erat. Nunc, quod rem nostram attinet, constat jam Beneventi fuisse Prætorium, quo Romani Magistratus uterentur, de Palatio vero, ubi Principes considere solerent [nam & Neronem ex Taciti testimonio *Beneventi consedisse*, & alios plerosque Augustos, peculiari dissertatione latè probavimus] incerta omnino res est; adeout, velut olim, ubi Prætoria non essent, manere in Palatio Magistratibus licebat, ita quum nullum Beneventi fortasse fuerit Palatium, unum ipsum idemque Prætorium, & Magistratibus, qui assiduè præessent, & Augustis, qui aliquando adventarent, communem habitationem præbuisse videatur; Hinc igitur singulare illud Commodi Imperatoris studium, qui Beneventi aliquando moratus, Prætorium ipsum, quod Palatii loco sibi esset, magnificentissimâ excitatâ Porticu, exornandum curavit: *Dedicasse* autem se *Prætorio Porticum* dixit Commodus eâdem significatione, qua Constantius, & Maximianus apud Gruter. pag. 178. num 4. *Thermas ornaverunt, & Romanis suis dedicaverunt*; nam in utraque dedicatione nihil sacri, aut religiosi invenire est, sed utriusque Operis inchoatus tum primùm usus, *dedicationis* vocabulo ab antiquis scriptoribus passim expressus.

Sed ex Romanis, quas obiter memoravimus, ad Beneventanas Thermas gradum faciamus, quarum etiam auctorem Commodum disertè facit noster principalis Lapis huic Dissertationi præfixus; Inter alia enim Beneventanæ Urbis opera publica, quæ tum fuerunt restituta, inter alias quoque, quas mox videbimus Thermas, etiam *Thermæ Commodianæ reparatæ* dicuntur; ac ex adjecto Commodianarum cognomine nihil erit, ut opus ipsum ad ejusdem nominis Augustum referendum dubitemus; nam ex Porticu illa, quam Beneventi ab eo factam jam liquet, ubi semel Beneventanis insuetam in publicis Operibus excitandis Principis liberalitatem demeruisse contigit, optimè comprobatur Thermas pariter ibidem ab eodem Commodo fuisse ædificatas: neque Thermis jucundius opus aliud Principis genio esse poterat, quem septies, aut octies per diem lavare, & in ipsis Balneis edere consuesse tradit Lampridius: Illud tamen mirabimur, quod tam sera ætate, qua eæ Thermæ reparatæ fuerunt, *Commodianæ* adhùc, ex auctoris sui nomine appellarentur; non hùc invidiam refero, quam, ut antea observatum fuit, Commodi nomini nefarii mores invexerunt, potior enim Beneventanis beneficii memoria esse debuit, qua Thermis auctoris sui nomen etiam post obitum servatum voluere: Sed ne ipsa quidem aut rerum vicissitudine, aut temporum intervallo cognomen amissum? Certè nullo adjecto cognomine novæ Beneventi Thermæ in hoc lapide habentur.

SATRIVS

[a] In l.8. Cod. Theod. De Oper. Pub.
[b] In Verr. IV. n.28. & 53.
[c] L. 1. Cod. Theod. Ne quis in Palatiis maneat: & l.2. eod. tit.

SATRIVS CRESCENS
V. C. CVR. R. P. BN. EX
LOCIS ABDITIS
VSVI ADQVE SPLEN
DORI THERMARVM
DEDIT

Atque hæ quidem Thermæ a *Commodianis* diſtinctæ omnino videntur; quumque alias præterea hoc alterius lapidis fragmento demonſtratas habeamus.

. . . .
BALNEVM VIRIL . . .
ET MVLIEBRE . . . .
TABERNAM . . . . . .
. . . .

jam de ſervato ad extremam ætatem *Commodianarum* Thermarum cognomine certa patet cauſſa, quod nempe a reliquis, quæ Beneventi extarent, Thermis, eo cognomine noſci, diſtinguique poſſent.

Plures autem Beneventi extitiſſe Thermas explorata res eſt, tum ex allatis noſtris lapidibus, tum ex ejus Urbis ſitu, conditioneque, quorum alter perpetuis fontibus irriguus, binis etiam fluviis utroque mœnium latere prope alluitur, altera vero ornamentis omnibus floruiſſe planè conſtat: Cur vero plures Beneventi non eſſent Thermæ, quarum numero, magnificentiaque ſanè quàm delectabatur Antiquitas? Adde illud, quod antiquis familiariſſimus, quotidianuſque fuerit Balneorum uſus, quibus corporis, animique vires non ſine voluptate refici, experientiâ ipsâ perſuaſum erat (a). *Infinitum* Romæ Thermarum fuiſſe numerum, ait Plin. Senior. IV. 8., eaſque *in modum Provinciarum extructas* dicit Ammian. XVI. 6.: Satis audax, elatumque utriuſque dictum, ſed quod facile extorquere poterant, tum octingentarum, quas P. Victor recenſet, Thermarum numerus in ſola Urbe, tum earum laxitas, quæ, teſte Olympiodoro, in Antonianis *ſellas ad uſum lavantium e polito marmore mille ſexcentas continebat*, in Diocletiani autem *Bis tantum*, ideſt ter mille ducentas; His adde Cellas, Solia, Piſcinas, Porticus, Xiſtos, Nemora, Sphæriſteria, Bibliothecas, cæteraſque partes, quas quum enumeraſſe nos tædeat, conſtruxiſſe tamen, amplioreſque in dies effeciſſe peculiari ſtudio Romani Principes decertabant; quæ vero fuerit Thermarum elegantia, in quibus exornandis tum ipſorum Principum, tum Privatorum ſtudium tantopere exardebat, ut ejuſmodi luxum deſcriptione ſolâ ſatis increpaſſe, Senecæ viſum fuerit (b): Privatas dixi perſonas ad Ther-

[a] Ituri ad cœnam veteres de more lavabant, unde Artemidorus Balneum nihil aliud ſuo ævo fuiſſe ſcribit, quàm *tranſitum ad Cœnam*: Itaque qui ſæpius etiam cibum capiebant, ſæpiùs lavabant: De Commodo jam obſervavimus, quod *ſepties, aut octies in die laverit*; etiam inter Chriſtianos Siſinnius quidam Epiſcopus bis in die non ſine ſuſpicione intemperantiæ, & voluptatum lavabat: Sed ille dicterio culpantes illuſit, rogatuſque, *cur Epiſcopus cum eſſet*, bis lavaret? *Quia, ter*, inquit, *non poſſum*: Significabat bis ſe comedere, bis igitur lavare, tertiò non ferre valetudinem. Quid quod apud ipſas Eccleſias Balnea quoque conſtituta eſſent, quibus Sacrorum Miniſtri, antequam ſacra ipſa operarentur, ex inſtituto lavare conſuebant? At rem hanc egregiè illuſtravit V.C. de me, ac univerſa Rep. litteraria optimè meritus Paulus Maria Paciaudius præclaro edito libello *De Sacris Chriſtianorum Balneis Venet.* 1750. Spicilegii loco illud etiam obſervaſſe fas erit, uſque ad XIII. ſæculum eum morem obtinuiſſe apud Græcos, nam ſub Michaele Palæologo Azatinus Sultanus Conſtantinopolim veniens cum Arſenio Patriarcha ſummam iniit conſuetudinem, ut propterea ipſi, ac comitibus permiſerit ſæpius lavare in Balneo Eccleſiæ, quod quum inter alia Arſenio crimini verteretur, non una ratione ſe defendit, ſubdens in profanis etiam Balneis Crucis Signa, ſacraſque imagines effingi: *Si autem* (inquit) *id non obſtat, quominus iis quantumvis veræ Religionis expertibus uſus permittatur aliorum Balneorum, quid eſt, quod repellantur ab Eccleſiæ Balneo?* Ita Georg. Pachymerus, & Niceph. Gregoras l.4. c.3.

[a] Seneca ep.86. Balneum, quo olim Scipio in ſua villa utebatur, deſcribens, ſequutæ ætatis de ea re mores taxandos ſuſcipit: *Balneolum* (inquit) *anguſtum, tenebricoſum, ex conſuetudine antiqua . . . . . magna ergo me voluptas ſubit contemplantem mores Scipionis, ac noſtros: In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet*

ad Thermas ornandas ſtudium quoque ſuum contuliſſe, nam id certe diſcimus ex noſtro lapide, quem paullo ante exhibuimus, ubi *Satrius Creſcens ex locis abditis* uſui, atque ſplendori Thermarum novum opus dediſſe dicitur: Sic etiam Romæ in ſtatuæ baſi titulus hic apud Gruter. eſt pag. 177. num. 6.

IVLIVS FELIX CAMPANIA
NVS VC PRAEFECTVS VRBI
AD AVGENDAM THERMA
RVM TRAIANARVM GRATIAM
CONLOCAVIT.

Neque aliò pertinere hunc alterum noſtrum lapidem arbitror, quem etiam Gruterus habet pag. 193. num. 2.

CLODIVS
OCTAVIANVS
V. C. DE PROPRIO
ORNATVI DEDIT

Quid vero a tribus hiſce clariſſimis viris Thermarum *uſui*, *ſplendori*, *gratiæ*, *atque ornatui* datum fuerit, ſilent nunc lapides, qui olim, quum Baſis, ac Titulorum vice fungerentur, rem ipſam, cui affixi, vel ſubjacentes erant, manifeſtè loqui videbantur; ſolebant enim veteres, qui verborum brevitate in publicis inſcriptionibus utebantur, ſupervacaneam ejus rei mentionem reiicere, quam titulus ipſe manifeſtam demonſtrabat, quod ſexcentis exemplis probari poteſt: ac de Romano lapide, quandoquidem Baſis formam prætuliſſe dicitur, pronum illud eſt, ut ſtatuam a Campaniano Præfecto Urbi ad augendam Thermarum Trajanarum gratiam in ea collocatam credamus; obſcurior vero in noſtris lapidibus res erit: nam neutrius formam ſpectare licuit, quodque Satrium Creſcentem attinet, non *ſplendori* tantum, ſed Thermarum quoque *uſui* proſpexiſſe eum legimus; unde omnis de ſtatua aliqua conjectura corruit, quæ nullo uſui Thermis eſſe potuit; De quapiam igitur re alia cogitabimus, ſive Vas, ſive Balneorum inſtrumentum aliquod fuerit, quo ſimul & lavantibus commodior uſus, & Thermis ſplendidior ornatus accederet; Octavianus autem *de proprio*, Creſcens vero *ex abditis locis* dediſſe dicuntur; ac de priore quidem facile intelligimus, *ære ſuo* [nam id *de proprio* fuiſſe jam patet] ornamentum aliquod, ut ſtatuam, vel ſignum, vel etiam ædificium Thermis addidiſſe: De poſteriore vero quid illud ſit, ut *ex abditis locis* dediſſe memoret, intellexiſſe ſe palam negat Fabrettus pag. 280. num. 173. ubi plures eandem, vel fere eandem formulam præferentes lapides (a) congerens in ejus perquirenda ſignificatione *Crucem* curioſis ſe figere fatetur: quam vero

debet, quod tantum ſemel capta eſt, abluebat corpus laboribus ruſticis feſſum . . . at nunc quis eſt, qui ſic lavari ſuſtineat? Pauper ſibi videtur, & ſordidus, niſi parietes magnis, & pretioſis orbibus refulſerint: niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſint: niſi illis undique, & in Picturæ modum variata circumlitio prætexatur: niſi Vitro condatur Camera: niſi Parius, & Thaſius lapis, quondam rarum in aliquo Templo ſpectaculum, Piſcinus noſtras circumdederit: niſi aquam argentea epiſtomia fuderint: & adhùc plebejas fiſtulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum pervenero? Quantum ſtatuarum, quantum columnarum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, & impenſæ cauſſa? Quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eò deliciarum pervenimus, ut niſi gemmas calcare nolimus.

[a] Lapides a Fabretto relati, ſive eorum verba hùc pertinentia hæc ſunt: *Signa translata ex abditis locis* &c. *Translata ex obſcuro loco* &c. Præter Fabretti lapides, noſtrumque, de quo tamdiù egimus, Satrii Creſcentis lapidem, adeſt etiam inſignis alterius noſtri lapidis aliqua parte detriti exemplum, ubi eadem formula occurrit ſic.

. . . INVICTISSIMI
. . . THEODOSII
. . . DVS RVFINVS
. . . ERRIMI ORD
STATVAM
IN ABDITIS LO
CIS REPERTAM AD PRIVATVM ET
PVBLICVM . . . . . . CELEBER
RIMO CONSTITVENDAM
CVRAVIT INSISTENTE VL
FIRMO.

De hoc lapide agetur alias: nunc quod attinet; quæ ſint *abdita loca*, intelligere promptum eſt; Triphoninus *in l. 63.*

vero Crucem? ficulneam, aut etiam ſambuceam irridet V. C. Mazochius, qui in *Addit.* ad Amph. Camp. pag. 170. *Legiſſe* [inquit] *memini in Cod. Theod.*, *quem nunc ad manus non habeo*, *titulum unum*, [*an plures?*] *De ſignis*, *aliiſque id genus publicorum ædificiorum ornamentis non transferendis : ne contra eas leges peccatum videretur*, *additum expreſſe fuit ex abditis locis*, *aut ex obſcuro loco* : *Leges* autem non *Titulos* in eodem Codice reperire eſt, quarum *in Tit. de Oper. publ.* Conſtantini altera eſt n. 1. altera vero n. 14. a Valentiniano de ea re lata; At leve hoc; neque enim ad haſce leges Mazochio confugiendum erat, ut Crucem a Fabretto fixam refigeret; quid enim? nego primum, hiſce adjectis in titulo formulis, legis pænas de transferendis ſignis vitare voluiſſe homines illos, ſed, quod ab aliqua loci injuria eadem ſigna vindicaverint, atque ad publicum ornatum reſtituerint, peculiarem gratiam omnino promereri ſategiſſe: Uno verbo dicam: nihil olim frequentius [an hodiedum?], quàm ædificiorum ruinis, hoſtium incurſionibus, hominum etiam negligentiâ, dolo demum malo, aliiſque, quas in ſubjecta nota obſervavimus, cauſſis, ut ſtatuæ, ſigna, aliaque id genus publicorum operum ornamenta, humi, aut inter rudera, aut in abditis, obſcuriſque locis neglecta delitеſcerent, quæ, quum quis in loca publica tranſtuliſſet, ibique collocanda curaſſet, id, quod laude dignum videbatur, teſtatum in lapide, expreſſeque commemoratum volebat.

Antea verò quam a Beneventanis Thermis diſcedamus, poſtremum, quod ad eam rem protulimus lapidis fragmentum obſervatione digniſſimum cenſebimus: In eo ſiquidem, etſi *Balneum virile*, ac *Muliebre* tantùm legantur, exiguum hocce, quod verborum ſupereſt, magnæ laudis monumentum veteri Beneventano adhùc ſervat, ubi propria pro alterutro ſexu, diverſaque inter ſe fuiſſe lavacra jam conſtat. Veterum Bononienſium ſuorum juſtas laudes extollit Caponius apud Malvaſiam (*a*), dum ex Bononienſis Balnei marmoreo titulo (ubi *T. Aviaſius HS CCCC teſtamento legaſſe* dicitur, *ut ex reditu ejus ſummæ in perpetuum viri*, *&* *impuberes utriuſque ſexus gratis laventur*) promiſcuas apud Bononienſes lavationes nuſquam permiſſas probat, eique optimo mori ſervando ampliùs Aviaſii legato conſultum addit, qui, ne impudentiſſimo Romanæ Urbis exemplo cives ſui corrumperentur, ſolos viros, ac præterea utriuſque ſexus impuberes, ob quorum ætatem nullum fuiſſet pudoris periculum, gratuitæ lavationis beneficio cumulavit: Sed quod Romanorum ea de re morem ſpectat, non tam cito impudentiæ damnandos crediderim, ut nuſquam in ea re pudoris leges ſervaverint: Fuit enim aliquando (quod per omnem ſtantis Reip. ætatem pro certo affirmaverim), ut alia pro viris, alia pro fæminis lavacra adhiberentur, nefaſque omnino eſſet utriuſque ſexui communibus Balneis uti: Innumeris monumentis res iſthæc probari poſſet, quorum ſelectiora tantum proferam; ac primùm lapis eſt apud Fabrettum pag. 242., quem is ex cognominis defectu ad antiquiora Reip. tempora omnino refert, ubi *M. Valerius M. F. Æd. Dict. Præf. Juventutis . . . . . Balnea Virilia utraque*, *&* *Muliebre de ſua pecunia refeciſſe* dicitur: Sic etiam Varro de l. l. 8. 42. *Ibi conſedit* (inquit) *ubi bina eſſent conjuncta ædificia lavandi cauſſa*, *unum ubi viri*, *alterum ubi mulieres lavarentur*: Inſignem quoque Gracchanæ orationis de legibus promulgatis ſervavit nobis A. Gellius (*b*). *Nuper* (ait C. Gracchus) *Theanum Sidicinum Conſul venit*, *uxorem dixit in Balneis virilibus lavari velle*; *quæſtori Sidicino a Manlio datum eſt negotium*, *uti Balneis exigerentur qui lavabantur &c.* En igitur virilia

 Balnea,

in l. 63. D. De acq. rer. dom. agens de Theſauro invento a ſervo, in quo uſusfructus alienus eſt: *Finge* (inquit) *terram fodientem inveniſſe*, *ut hoc dicatur fructuarii eſſe*; *quod vero ſubito in abdito loco poſitum nihil agens*, *ſed obiter ambulans invenit*, *proprietatis Domini ſit*: De debitore ſpeciei loquens Ulp. in l. xi. D. Ad exhiben.: *Si forte* (inquit) *proponas data opera eum in locum abditum res contuliſſe*, *ut actori incommodior eſſet exhibitio &c.* In locorum igitur *abditorum* intellectu ab ipſa verbi ſignificatione non recedemus; quî vero fieri poterit, ut ex hiſce locis ſtatuas transferri contingeret? Ad rem facere videtur illud Plinii H. N. 34. 8. qui Herculis tunicati ſtatuæ tres hoſce inſcriptos titulos refert: *Unus L. Luculli Imp. de Manubiis*: *alter*: *Pupillum Luculli filium ex S. C. dedicaſſe*: *Tertius*: *T. Septimium Sabinum Ædilem Curulem ex privato in publicum reſtituiſſe*: Herculis igitur ſtatuam publico primum loco poſitam, dein in privatæ ædis ornatum per nefas fortaſſe adhibitam, in publicum denuò reſtitutam habemus: ad hæc, Ciceronem audire præſtat, qui inter alia ita in Verrem loquitur. III. *Simulacra Deorum*, *quæ non modo ex ſuis Templis ablata ſunt*, *ſed etiam jacent in tenebris ab iſto retruſa*, *atque abdita*, *conſiſtere ejus animum ſine furore*, *atque amentia non poſſunt*: Quid plura? notiſſimum eſt ejuſmodi inſignium monumentorum fatum, quum ſequiori ætate ejuſmodi Cimeliorum haud æqui æſtimatores homines eadem paſſim perire, atque ſuo loco disjecta vel imâ terrâ abſcondi, vel inter rudera ſordeſcere, vel cuique impune rapi pro minimo habebant: Hinc ſollennis eadem ætate formula, ut Viri Clariſſimi iiſdem Cimeliis (ut par erat) pretium facturi, ſe ex *abditis*, *obſcuris*, *privatiſque locis*, in publicis, ac celeberrimis collocanda curantes, egregiam, quam ea de re præſtitiſſent operam, jure, meritoque commemorare conſuebant.

[*a*] Marm. Felſin. ſect. 3. c. 4.

[*b*] Lib. x. cap. 3.

Balnea, en Muliebria, cuique sexui seorsim parata; quumque Consulis uxori in Balneis virilibus lavari aliquando libuisset, abire statim, qui lavabantur, viri a quæstore jussi sunt: non solum autem utriusque sexus promiscua lavatio olim vetabatur, verum etiam (quæ antiquis moribus sanctitas inerat) non omnes virilis sexus, inter quos sanguinis, aut affinitatis necessitudo vigegat, lavari unà sinebantur: *Mos vetus* [inquit S. Ambrosius (a)] *in Vrbe Roma, & plerisque civitatibus fuit, ut filii puberes cum parentibus, vel Generi cum soceris non lavarent, ne paternæ reverentiæ auctoritas minueretur*: At hæc, uti dixi, *moribus antiquis*.

Quum vero Romana Resp. Principum Imperio, atque nutu administrari cœpisset, amissâ veteri illa libertate, qua civium animis sola virtus dominari olim videbatur, nova tum libertas, servitute ipsa deterior, civium moribus in præceps jam ruentibus penitus fræna laxavit: Hinc inter alias pudoris pestes, promiscuus etiam Balneorum usus sensim obtinuit, quem Bonorum Principum cura summotum, mox malorum exemplo, ac permissu, alternante veluti pro Cæsarum moribus ejus rei licentia, denuo invaluisse legimus: ac prior quidem Hadrianus, virtutibus æquè ac vitiis insignis plane Imperator, pluribus aliis, quæ Censuram spectabant, egregiè constitutis, id etiam præcipuè curavit, ut *lavacra pro sexibus separarentur*, teste Spartiano (b), ut jam illud constet, saltem post Cæsaris, Augustique ævum, qui inter alios Principatus titulos, etiam *Præfecti morum* dici, viderique voluerunt (c), sensim promiscuorum Balneorum sub sequutis primi sæculi Augustis, usum fuisse invectum, quem *separatis lavacris* abolere Hadrianus conatus est; sed & post Hadrianum, vel eo adhùc vivo rursus ejusmodi malum viguisse, vel grassari denuo cœpisse videtur, nam paullo post, M. Antoninum Philosophum, compositis diffluentibus matronarum moribus, *lavacra mixta submovisse* memoriæ prodidit Capitolinus (d), quod neque diù servatum; nam rursus imperante Heliogabalo impudentissimam rem haud carptim, furtimque inoluisse solum, sed planè permissam, deinde ab Alexandro Severo sublatam scimus ex Lampridio (e). Post Alexandri vero ætatem haud melior fuit temporum, morumque continentia, qui inter flagrantes adhùc persecutionum faces (ut ex Ecclesiasticis monumentis aliquid hùc quoque afferamus) Christianorum animos eam quoque invasisse labem locuples est medii tertii sæculi testis Cyprianus, qui in *de Habitu Virginum* hoc ab hisce, quod pro more haberent, malum amoliri studens luculenta oratione ita insectatur: *Quid vero, quæ promiscuas Balneas adeunt, quæ oculis ad libidinem curiosis pudori, ac pudicitiæ corpora dicata prostituunt, quæ cum viros, atque a viris nudæ vident turpiter, ac videntur, nonne ipsæ* illecebram *vitiis præstant? Nonne ad corruptelam, & injuriam suam desideria præsentium sollicitant, & invitant? Viderit (inquis) qua illuc mente quis veniat, mihi tantum reficiendi corpusculi cura est, & lavandi: non te purgat ista defensio, nec lasciviæ, & petulantiæ crimen excusat: Sordidat lavatio ista non abluit, nec emundat membra, sed maculat. Impudice tu neminem conspicis, sed ipsa conspiceris impudicè: oculos tuos turpi oblectatione non polluis, sed dum oblectas alios, ipsa pollueris: spectaculum de lavacro facis: Theatra sunt fœdiora, quò convenis; verecundia illic omnis exuitur, simul cum amictu vestis honor corporis, ac pudor ponitur, denotanda, & contrectanda virginitas revelatur; Jam nunc considera, an cum vestita est, verecundia sit inter viros talis, quæ ad inverecundiam proficit audacia nuditatis: sic ergo Ecclesia frequenter Virgines suas plangit &c.* Hactenus Cyprianus, qui pari elegantiæ splendore, Christianique pudoris servandi zelo rei turpitudinem depingit: quid quod florentibus Christianorum rebus, adhùc inter Græcos, inque ipsis Ecclesiasticis viris nefarium promiscuorum Balneorum mos obtinuisse videatur? Certè acrioribus pœnis, quæ gravitatem æquè, ac frequentiam criminis docere possunt, reos perstringendos sancivit Conventus Trullanus Can. LXVII., cujus verba audire præstat: *Non oportet sacris initiatos, vel Clericos, vel* Ascetas *lavari cum mulieribus, nec omnem Christianum, aut Laicum: Hæc est enim prima condemnatio apud Gentes: Si quis autem in hoc depræhensus fuerit, si sit quidem Clericus deponatur, sin autem Laicus segregetur*: Primam autem apud gentes eam fuisse condemnationem dixere Trullani Patres, qui quantum in promiscuorum Balneorum abolendo more Ethnici Principes adlaboraverint, non ignorabant: nobis itaque satis erit eo lapidis fragmento, quo *Balnei virilis, & muliebris* mentio superest, certum attulisse monumentum, quo lavacra pro sexibus separata Beneventi olim haberentur, ut exinde corruptissimos aliarum gentium mores, qui sequiori ætate adeo invaluerant, nunquam Beneventanos pervasisse affirmemus, qui tot Thermarum, quas

[a] De Offic. lib. 1. cap. 18.
[b] Cap. 19.
[c] Cic. Epist. l. 9. 15. Sveton. c. 76. n. 2.
[d] Cap. 23.
[e] In Alex. Sev. c. 24. *Balnea mixta Romæ prohibuit, quod quidem jam ante prohibitum Heliogabalus fieri permiserat.*

quas hactenus recensuimus, numerum non solius voluptatis caussa, sed quò expedita magis sua cuique sexui Balnea præsto essent, habuisse existimandi sunt.

Nunc de Regionibus, in quas vetus Beneventana Urbs distribuebatur, opportunè agendum monet principalis Lapis huic Dissertationi præfixus, in quo *Regio Viæ novæ* dicitur *restaurata*; quo illud sanè intelligimus, immaniorem in ea regione hostium vim, furoremque fuisse, quibus omnino vastata, mox in pristinum ædificiorum splendorem fuit restituta: Quod itaque Regiones spectat, haud diu laborandum nobis erit, ut rem notissimam illustremus; nihil enim præclaris Urbibus usitatius, quod in parvis etiam oppidis fieri solet, ut eæ pluribus distinguerentur Regionibus, quæ proprio nomine appellatæ propriis etiam Curatoribus, ac Vicomagistris gubernarentur. Tres initio Romæ fuisse constat a Romulo institutas, quibus quartam Servius adjecit, postremo ad quatuordecim, aucto cum Civium numero etiam Urbis spatio, divisit Augustus: Regionum, quas olim Beneventana Urbs complecteretur, numerum ignoramus, quem tamen pro ejus Urbis amplitudine haud exiguum fuisse conjicimus: Duarum tantum nomina ex antiquis monumentis hactenus prodiere, quarum altera *Viæ novæ*, ut modo diximus, appellatione gaudebat, altera autem *Esquilinam* vocatam discimus ex inscripto statuæ titulo, quam *Anicio Basso* REGIO ESQVILINA *rectè factorum omnium memor locavit*. De *Albana* quoque Regione, quæ Beneventi ita appellaretur, non levis conjectura est ex alio insigni nostro lapide sepulcrali, quem M. Ennius Enniæ Jucundillæ filiæ elegantibus sanè versibus dedicavit [a]: Ex quibus etiam animadvertisse subit Veterum Beneventanorum studium, qui ex Principe Urbe, cujus instituta, magnificentiam, cæteraque quæ possent omnia æmulari curabant, nomina etiam vel locorum, vel Regionum in suam Coloniam derivabant: Sed de hac re haud plura; nam quum de Operibus publicis heic differere propositum fuerit, ad eadem redibit sermo, quæ tandem ex Beneventano Amphitheatro satis dignam Coronidem sibi præstabunt.

Amphitheatris, si de perpetuo ædificio agatur, seram fuisse originem satis constat: Vetustus tamen ludorum, venationumque mos, quibus celebrandis, edendisque temporaneum opus, & è ligno parari consuebat. Primum e lapide Amphitheatrum, Augusti suasu, Statilii Tauri opibus, & sumtu in Urbe extructum, mox exemplo, imo incitamento fuit, ut passim Urbes aliæ in extruendis Amphitheatris nulli secundæ videri vellent, imo ejus publici Operis magnificentiâ inter se quodammodo decertasse, ægreque ferre, si vincerentur, satis docet Placentini Amphitheatri conflagrantis fatum, cujus inter alias caussas, illam etiam addit Tacitus [b]: *Municipale vulgus pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidisse a quibusdam vicinis Coloniis invidia æmulatione, quo nulla in Italia moles tam capax esset*: Haud temere igitur affirmavit Lipsius [c] raram aliquam in Italia (nam de Græciæ, Africæ, Asiæ, Hispaniæ, Galliæ Provinciis nemo dubitaverit) sive Coloniam, sive Municipium fuisse, in queis jamdiu receptæ ludorum voluptati perpetua dein sedes accesserit: itaut pleræque etiamnunc Italiæ Urbes inveniantur, in quibus Amphitheatrorum vestigia, quædam obscura, & fugientia longo ævo, quædam clarius stantia, & viva in parte conspicere est, ac mirari: In eorum indice, quem texit Lipsius Beneventanum Amphitheatrum desideramus, neque enim id a Viro doctissimo expectandum erat, qui in eo indice non accuratè se egisse, paucorumque tantum memoriam subjecisse fatetur: Illud potius nobis permolestum, frustra in vetustis monumentis, aut Scriptoribus Beneventani Amphitheatri mentionem quæsisse: sed quod de præclarissimo opere Arcus Trajani accidit, qui nullius, ullo ævo, memoriâ celebratus, mole tamen ipse sua adhùc præsens, atque vivus posteritati se commendat, idem profecto de nostro Amphitheatro dicendum est, cujus fidem, atque famam alieno testimonio carere vix querimur, dum ejus aliquando præsentiam digito ostendere, oculisque comprobare possimus. Reliquias igitur ejus operis, quæ insigniores adhùc extant, æreâ tabulâ exprimendas curavi, ut ita saltem servari possent, neque aliarum partium extremum fatum subire, quæ non tam temporis injuriâ, quàm civium in ea Urbis Regione degentium operâ, vel in privatarum ædium usum mutatæ, vel solo æquatæ, ipsam fugientem saltem operis faciem inviderunt: mirum autem quantum ruderum eo loci, quantum lapidum, præter immanes Columnarum Bases, earumdemque Columnarum fragmenta, atque ea omnia vix aliquid putaveris, si alia compares, quæ in privatarum ædium extructiones hactenus absumpta, quæque pro maxima parte superjecta humo jacent consepulta: Hæc tamen ipsa ruta, & cæsa spirant etiam Beneventum vetus,

[a] Hunc lapidem in nostro Thesauro habes, etiam a me suppletum Clas.IX. n.139.

[b] Hist.2.

[c] De Amphith. extr. Rom. c.1.

tus, & velut ſcintillas emittunt priſci ſplendoris: Ex parietinis autem iſtis, & ex lapideis fornicibus, quos ſuperior Tabula tibi exhibet, vides jam, quæ Amphitheatri magnificentia fuerit, cujus ſuperior pars lateritio, ut nunc apparet, opere, ſed marmorea, ut planè indicat, ſuperficie olim adſtructa, ſublimis exurgit, inferior verò integra e marmore ſubſtat, nam fornices ipſi, quorum ſummitas tantùm e ſolo emergit, ex ingentibus lapidibus ſolidi, partem ipſam inferiorem, quæ humi nunc penè deliteſcit, marmoream totam manifeſtè demonſtrant: Per hos marmoreos fornices ad conſimiles alios interiores, qui æque marmorei ſuccedunt, aditus etiamnunc patet, hique (ut in ærea tabula videre eſt, ſed ſpectantibus rem ipſam oculis manifeſtius conſtat) longe ex utraque parte in ambitus formam excurrunt, ipſamque interiorem Amphitheatri partem, quæ aream ſeu arenam ſpectabat, in ovati circuli formam præſeferunt: Ad hæc, quantum cavearum eo loci ſub ima terra in plures ramos effuſarum inveniatur, quæ lapideis ſtratæ pavimentis, ac latericiis fornicibus ſubſtructæ ad ſummam Dominorum commoditatem in vinaria receptacula verti ſolent: quibus etiam fit, ut præter inſignes ædificii reliquias humo ſeſe attollentes, hæc ipſæ ſubterraneæ ſubſtructiones in cavearum amphitheatralium formam extantes, ipſius Amphitheatri adhùc teſtes, atque manifeſti indices habeantur: His enim caveis Amphitheatro opus erat, quæ partim ad Cloacarum uſum adhibebantur, partim ad receptum, & cuſtodiam ferarum, partim denique ad ſervandam aquarum copiam, quæ in arenam occultò, & ſubito emitti ſolebat ad Naumachias; Hinc ex hujuſmodi cavearum numero quæ per omne Amphitheatri ſuperius exurgentis ſpatium infernè ſubſtruebantur, Amphitheatro ipſi *Caveæ* nomen ſequiori ætate eſſe cœpit, ut ex Tertulliano, aliiſque diſcimus (*a*). Sed ecce Beneventani Amphitheatri reliquias, quas ex informioribus aliis ſelectas, hac ærea tabula adamuſſim incidendas curavi.

Atque ex hac tabula luculentiùs ſeſe prodit noſtri Amphitheatri tum amplitudo, tum magnificentia, quàm ut de utraque verba faciam: Illud potiùs mihi erit exequendum, quo ſcilicet tempore, quove auctore hæc moles Beneventi extructa fuerit: Gladiatorios ludos veteribus Beneventanis familiares fuiſſe docet non modo ejus ævi mos, quo homines præcipuam voluptatis partem in ejuſmodi ſpectaculis ponebant, verum etiam Taciti de ea re teſtimonium, qui (*b*) narrat, Neronem *Beneventi conſediſſe, ubi gladiatorium munus a Vatinio celebre edebatur*: At ne illud ſibi Beneventani blandiantur, ut vel ex hac conjectura eorum Amphitheatrum, quod antiquitatem attinet, cum Romano certet, Italica alia vincat. Scimus enim omnes, Amphitheatra è lapide ſerò conſtructa, primumque omnium, ut diximus, Statilium Taurum celebrari, qui, Auguſti ſuaſu, ſuis vero opibus ac ſumptu ejuſmodi Amphitheatrum in Campo Martio ædificavit, cujus conflagratio, quæ ſub Nerone accidit, Veſpaſiano novum in media Urbe magnificentius extruendi occaſionem dedit, quod Titus poſtea dedicavit, hodieque Romæ ſemirutum licet, magnificentiâ ſuâ ſatis ſe commendat: Itaque ante id tempus nullibi Amphitheatra niſi temporaria, atque e ligno, ubi ludi, venationeſque ederentur: *Venatorium quoddam theatrum e lignis ſtructum* Cæſari adtribuit Dio l.43., ac poſt Auguſtum, cujus ævo Taurianum Amphitheatrum excitatum fuit, quod Caligula ſtruere cœperat apud Septa, Claudius omitti voluit, Svetonio narrante in Calig. 21., & quod Nero ipſe poſtea in eodem Campo Martio fecit, e ligno fuiſſe teſtatur id. Sveton. c. 12. *Munere* [inquit] *quod in Amphitheatro ligneo in Regione Martii Campi intra anni ſpatium fabricato dedit, neminem occidit.* Quod ſi Romæ in ſuo munere ligneum Amphitheatrum adhibuit Nero, haud aliud certè Beneventi eſſe potuit tum, cum eo præſente gladiatorii ludi a Vatinio ederentur: Itaque ad Veſpaſiani, ſeu Titi ævum deducenda res erit; Poſtquam enim magnificentiſſimum illud opus Romæ excitatum fuit, mox ejus exemplo excitatæ quoque celebriores Italiæ Urbes, ut in celebrandis ſpectaculis, quorum jamdiu receptus uſus tunc maximè fervebat, Amphitheatra è lapide ſibi ædificarent: Perpetuam enim ita haberent ludorum ſedem, quam prius multis impenſis temporariè comparatam una dies cum ludorum fine abſumebat; extructum autem opus æque civium voluptati, ac Urbis ornatui futurum viderent: Sed poſt dictum ævum quis Beneventanum Amphitheatrum condiderit, latet adhùc, niſi quod ex hiſce literatis fragmentis, quæ inter ejuſdem Amphitheatri rudera non multos ante annos reperta ſunt, domique Canonici Riccii, in eodem Amphitheatro ſuperſtructæ affixa ſunt, aliquid elucet, quod conjecturis quibuſdam locum dare videatur.

Lite-

[*a*] Contra Marc. 1. 27. *Non frequentas voluptates Circi furentis, & Caveæ ſævientis, & ſcenæ laſcivientis*: Alios dat Lipſius De Amphit. c.2. quem vide.

[*b*] Annal. xv.

RELIQVIAE AMPHITHEATRI BENEVENTANI. [illegible]

PARS SEPTENTRIONALIS.

Joa. Bapt. Natale delin. *Gaulner sculp.*

PARS OCCIDENTALIS.

Back of
Foldout
Not Imaged

Literata hæc fragmenta, [quæ præter locum, ubi ſimul reperta ſunt, ob idem marmoris genus, ſimillimamque ſculptoris manum, unius Inſcriptionis reliquiæ, ſeu fruſta manifeſtè dignoſcuntur] nullimode ad privatum opus pertinuiſſe videntur; etenim illa S. C., quorum forma cæteras literas ſequentis lineæ duplo excedit, malim pro *Senatus Conſulto* explicanda, quàm ut dictionis in S deſinentis, alteriuſque in C incipientis conjecturam ullam faciant; quod enim majoris dignitatis nomen fuerit, cui major literarum forma deberetur, quàm quæ longe minores in exprimendis Auguſtorum nominibus fuerunt adhibitæ? Et quidem illud VGGG N, quod in ſequente linea reliquum eſt, nemo profecto dubitaverit, quin *tres Auguſtos* ibi inſcriptos oſtendat, ſequenſque litera N *Noſtros*, ſequioris ætatis receptâ formulâ, appellet: Igitur ſi hæc fragmenta Amphitheatri fuiſſe titulum, ſuſpicari liceat, *Senatus Conſultum* pro Decurionum decreto de ædificando, aut inſtaurando Amphitheatro, intelligendum velim, *Auguſtorum* vero auctoritatem, munificentiamque acceſſiſſe, *Populum* tandem [quod altero fragmento legitur] Amphitheatrum demum *dedicaſſe*, hoc eſt, editis poſt extructionem, aut inſtaurationem ludis, ejus uſum ſolenniter inchoaſſe: At quinam hi tres Auguſti? Sanè, poſtquam Rom. Reſp. duobus Antoninis æquo jure Imperium adminiſtrantibus parere cœpit, plures exinde eodem tempore Auguſti rerum ſummam aliquando obtinuiſſe leguntur, nam Pupienum, Balbinum, & Gordianum ſimul Auguſtos fuiſſe tradit Eutropius l. 9.; Septimium quoque Severum Baſſiano, & Getæ filiis cum Auguſtorum titulo, atque inſignibus *Imperium participaſſe* refert Herodianus; In Diocletianeo Imperio, ſi Conſtantium Conſtantini Patrem excipias, quot Auguſtorum monſtra in Remp. ſimul eruperunt? quæ tandem, quum Conſtantino ceſſiſſet, mox tres ejus Auguſtos filios, inter quos Imperium obiens partitus fuit, dominantes accepit: De Theodoſiano ævo clara denique res eſt, quam noſter quoque lapis teſtatam facit:

DDD NNN THEO
DOSII ARCADII
ET HONORII

Atque ad hos quidem Auguſtos, quandoquidem huic lapidi fragmenta illa & locutione, & literarum formà manifeſtè reſpondent, rem deducendam eſſe conjectabam; ſuadebatque haud omnino eodem ævo neglecta operum publicorum cura, quam Auguſti, Conſtantinopoli licet degentes, Romæ, atque alibi in Italia geſſiſſe probantur in l. 50. Cod. Theod. *De oper. publ.*; ſed quum hæc veriſimilia videri poſſint, ad poſteriorem tamen Beneventani Amphitheatri inſtaurationem pertinebunt, nunquam vero ad primævam illius extructionem, de cujus tempore, atque auctore licet nihil certi hactenus compertum habeamus, tutò tamen originem ipſam tum Theodoſiano, tum etiam Conſtantiniano ævo antiquiorem affirmare fas erit.

Hactenus Beneventano Amphitheatro dedimus, ut ejus memoria, quæ nedum ex veterum ſilentio, qui nihil de eo ſcriptis mandarunt, ſed ex poſterorum etiam negligentia, qui propè in cineres abire paſſi ſunt, diſperierat, ex ipſis ſuis ruderibus, quoad fieri potuit, illuſtrior reviviſceret; at infelicior omnino Beneventani Capitolii ſors fuit, cujus quum nihil ſit reliquum ſpectandum oculis, locum etiam, ubi fuerit, indicaſſe negatur: uni dumtaxat Svetonio debemus, ne perpetuam omnimodamque oblivionem ſubierit: Hæc itaque de Beneventano Capitolio Svetonius, cum de Orbilio Beneventano Grammatico agit (a): *Statua ejus Beneventi oſtenditur in Capitolio ad ſiniſtrum latus marmorea*: Atque ex luculenta hujus locupletis teſtis fide de Beneventano Capitolio egiſſe ſufficiat, nam quum illud Beneventi fuiſſe nemo jure dubitare queat, de ejus quoque magnificentia pro ædificii conditione, Urbiſque dignitate, quam cæteris publicis operibus adeo excelluiſſe probatum fuit, facili conjectura quiſque poterit judicare.

Ad

[a] De Illuſtr. Gramm. cap. 9.

Ad Lapidem modo redeam, quem huic Dissertationi præfixum exhibui, fidemque liberare meam enitar, ut summi Viri in publicis Beneventanæ Urbis operibus restituendis præclarè meriti nomen, quod posterorum memoriæ tempus invidit, prioribus lineis detritis tandem restituam: non alium itaque, quam Narsetem eo lapide celebratum ajo; itaut eædem lineæ tam verè, quam facile supleri possint ex Inscriptione Romana Pontis Salarii ab eodem Narsete restituti apud Grut. p.161. n.1.

NARSETI . VIRO . GLORIOSISSIMO . EX . PRAEPOSITO . SACRI PALATII . EX . CONS. ATQVE . PATRITIO .

Conjecturam hanc meam, aut potius de restituendo Narsete judicium omnibus probatum iri confido, qui, quæ mihi præsto fuerint argumenta, seriò perpendant: Ac primùm ipsa locutionis, literarumque ruditas eum lapidem sequioris ævi fœtum nobis manifestum exhibet, Justinianeæ ætatis faciem, ac Gruterianæ, quam indicavimus, Inscriptionis stilum referentem: Adest præterea in ipso lapide præclara ejusdem temporis nota, ob Urbis *mœnia*, quæ tum *condita* memorantur, ipsamque *totam prope civitatem vastatam per hostile incendium*, quæ tum etiam *condita* dicitur: quæ quidem omnia nonnisi ad Gothicam incursionem referenda sunt, qua præsertim Beneventanorum res furentis Totilæ immanitate maximis calamitatibus obnoxiæ fuerunt; Is enim [ut refert Procopius (a)] *amne Tiberino transmisso ad Campanos, & Samnites divertit, Beneventum inde munitissimum oppidum facile in potestatem redegit, ejusque muros ad solum mox diruit, ne forte exercitus aliquis ex Byzantio eò se conferens, ut e loco munito in Gothos impetu facto negotium his exhiberet*: Quum igitur nulla ante id tempus ætas (nam olim Beneventanorum res maximè floruisse constat) tam miseram Beneventanæ Urbis, ut in lapide spectavimus, faciem habuerit, quam mox in veterem splendorem revocatam lapis ipse testatur, jam certum illud videri potest, soli Gothico furori vastationem, uni vero Narseti restitutionem esse tribuendam: Habemus enim in lapide mœnium ruinam Procopii testimonio comprobatam; cui id tantum retulisse sat fuit, ex quo tristia alia in lapide commemorata evenisse nemo dubitaverit, dum, Urbe mœnibus spoliata, hostes jam videat in eam ruere, hostes inquam, qui, quum Gothi essent, tum primum e patrio solo erumpentes, ipsius barbariæ nomine appellari queunt. Scimus autem eam Narsetis laudem fuisse, ut post ejectos, profligatosque nefandissimos hostes, in id etiam incubuisse, ut operum publicorum, in quæ illi sæviissent, splendor restitueretur; quod ex laudata Pontis Salarii Inscriptione satis constat; nihil autem mirum, quod is præsertim erga Beneventanam Urbem munificentiam suam ea de re tam præclarè probaverit, nam quæ majores subierat calamitates, æquum fuit, ut ampliora etiam beneficia sentiret; quæ quidem ut Narses præstaret, aliæ quoque caussæ fuerunt; fidissimam enim Romano Imperio Urbem, eamque in Italia Romani Imperii propugnaculum, Beneventum tum fuisse ex recitatis Procopii verbis satis colligitur, addamus etiam Narseti acceptissimam, quippe qui Beneventum non semel invisit, imo & ibi moram traxisse indicant vetusta Acta S. Arthelaidis ejus Neptis (b), quæ Constantinopoli Beneventum, ubi Narses morabatur, adveniens, eandem Urbem, reliquæ suæ vitæ sedem delegit.

Sunt demum in lapide alia, quæ soli Narseti conveniant: quum enim vir ille, cujus nomen in eodem lapide desideratur, *Justitia admirabilis, ac castitate conspicuus* celebretur, virtutes hæ nonnisi Narsetem ipsum nobis repræsentant, qui quantum utrâque excelluerit, Procopii, Agathiæ, Evagrii testimoniis satis constat (c): Ad has etiam, quæ maxima ad Deum esset

[a] De Bell. Gothic. lib.III.

[b] Acta Sanctæ Arthelaidis habentur penes Bollandistas ad diem 3. Martii, sed breviora iis, quæ adhùc servantur in MSS. Codice caractere Longobardico exarato IX. sæculi ætatem præferente, cui titulus, *Acta Sanctorum*, extante in Bibliotheca Beneventana: Græca primum a coævo auctore eadem acta fuisse scripta constat ex his, quæ in ejus fine habentur: *Ego Ylarius indignus Diaconus servus Christi non sum passus tegi silentio quæ audivi, & vidi oculis meis de Beata Virgine, sed scripsi ea, & posui libellum scriptum græco famine super Altare S. Io. Baptistæ in Civitate Thessalonica: Obiit autem Beata Arthellays in Civitate Beneventana tempore Narsi Patrui sui III. die Mensis Martii*: Sanctæ Arthelaidis celebris Beneventi fuit olim memoria, dicatâ etiam in ejus honorem sacra æde ad Portam Rufinam, ubi ejus exuviæ quiescebant: quâ tandem ex Terræmotu diruta, ac Lypsanis in Ædem majorem translatis, Ecclesiastico tantùm Officio ad prædictam diem ejus memoria ab universo Clero recolitur.

[c] De Narsete hæc primùm deprædicat Agathias l.1. *Fuit nimirum Narses sui admodum compos, industriaque pollebat, ac fortis, & incidenti fortunæ æquare se percallebat, tametsi non magnam haberet literarum peri-*

eſſet virtus, Pietatem præcipuè Narſes adjunxit, nam licet militaribus copiis, ſuique animi robore ſat eſſet inſtructus, *adeo tamen* [ut Agathias inquit l. 2.] *divino præſidio confidebat, ut in committendis præliis, aliiſque belli rebus gerendis ad eas procederet longe ante præcognitas*: precibus etiam, & aliis pietatis officiis Divinum Numen placare ſolitus, itaut Sanctam Virginem Dei Matrem ei apparuiſſe teſtetur Evagrius (a), *planèque tempus præſcripſiſſe, quo bellum cum hoſtibus gereret, atque ut non prius ad bellum committendum ſe accingeret, quam cælitus ſignum acciperet*: Hinc factum, ut Gothicum bellum, quod ad decimum octavum annum exarſit, haud ſatis felici ſucceſſu per Beliſarium antea adminiſtratum, biennio ſolo Narſes ipſe confecerit, Totilâ prius, mox Tejâ, in ejus locum Rege a Gothis ſuffecto, cæſis, Gothiſque ipſis in Italia omnino deletis.

Mirabimur certè virum Cælo charum, atque hominum bono verè natum, cui Italia debet, ne diutius barbarico jugo premeretur, ſuæque tandem libertati, dignitati, ſplendori reſtitueretur: at, quis credet? adeo valuit aliquando apud poſteros unius Scriptoris fides, ut ingentem viri gloriam, tot virtutibus partam, binæ faces, Avaritia, & Proditio non maculaſſe ſolum, ſed etiam extinxiſſe crederentur; Quod primam igitur attinet, Paulus Diaconus ingentem auri argentique vim in ciſterna a Narſete reconditam refert, viris omnibus, quorum opera ad id uſus fuerat, mox interfectis, uno tantum ſervato ſene, qui ne cui diceret, ſacramento obſtrictus, poſt Narſetis obitum Tiberio Auguſto rem manifeſtavit (b): Diaconi narrationem inter fabulas recenſendam ipſa Diaconi lectio, quam in ſubjectam notam retuli, manifeſtè oſtendit, qua enim de cauſſa ſenem illum Narſes ſervaſſet, qui rem aliorum morte omnino latere volebat, aut ſi Senex ille tum fuerit, putabimuſne poſt annos ferè triginta, quæ a Belli Gothici exitu ad Tiberium effluxere, adhùc illum in vivis egiſſe? Quibus etiam addi

peritiam, aut eloquentiæ ſtuduiſſet, ſed naturæ dexteritate in his tam clarus evaſerat, ut vel confirmare cum ratione ſat poſſet, quæ in conſultationem veniſſent, etſi apud Principes fuiſſet per delicias enutritus: erat autem ſtatura is corporis brevi, exilique, ſed alioquin eam fuerat ſtrenuitatem, & in rebus gerendis magnitudinem animi jam conſecutus, ut credi vix poſſet: Cæterum (ita Procopius Bel. Goth. l. 3.) *in largiendo profuſior erat, ad beneficiaque in indigentes conferenda promptiſſimus, & ad ea intrepidè exequenda, in quæ ante hoc forte animum intenderat, miro ſtudio utebatur: qua ex innata liberalitate plerique Principum beneficio hujus erga ſe uſi fuerant: unde adverſus Totilam, Gothoſque Narſes ubi Imperator eſt declaratus, libenter omnes ſub hoc militare jam velle, idque enixè ſatagere.* Paulus demum Diaconus in hiſtoria Eutropii, quæ Miſcella vocatur edit. Romanæ 1471. hoc Narſeti texit elogium: *Hic Narſis quidem primum Chartularius fuit, deinde propter virtutem merito Patriciatus honorem meruit: erat autem vir piiſſimus in Religione Catholica, in pauperes munificus, in reparandis Baſilicis ſtudioſus ſatis, vigiliis, & orationibus intantum ſtudens, ut plus ſupplicationibus ad Deum perfuſis, quàm armis bellicis victoriam obtineret.*

[a] L. 4. cap. 23.

[b] Binas habeo Pauli Diaconi editiones ejus operis, cui Hiſtoriæ Miſcellæ eſt titulus, quam ejus genuinum fœtum eſſe teſtatur Leo Oſtienſ. in Chr. l. 1. c. 15., unam Romanam antiquiſſimam an. 1471. ubi poſt cap. 8. libri X. hæc notantur: *Hucuſque hiſtoriam Eutropius compoſuit, cui tamen aliqua Paulus Diaconus addidit jubente Domina Adilberga Chriſtianiſſima Beneventi Ductrice conjuge Domini Archi* (Arechi) *ſapientiſſimi Principis, & idem quæ ſequuntur idem Paulus ex diverſis auctoribus proprio ſtylo connexuit*: Alteram Baſileæ an. 1569.: In poſteriori hac, quæ integrior, ac correctior eſt, lib. XVII. quem a Tiberii effuſa in pauperes liberalitate orditur, rem ita narrat Diaconus: *Narſis quoquæ Patricius Italiæ cum multis Theſauris ab Italia ad ſupramemoratam Urbem advenit, & ibi in domo ſua occulte Ciſternam fodit magnam, in qua multa millia centenariorum auri, argentique depoſuit: Interfectis autem omnibus conſciis uno tantummodo ſeni hæc pro juramento ab eo exigens commendavit. Defuncto quoque Narſete ſupradictus ſenex ad Tiberium Cæſarem veniens ..... Theſaurum* [*inquit*] *Narſetis reconditum habeo, quem in extremo vitæ poſitus celare non poſſum: Tunc Tiberius gaviſus mittit uſque ad locum pueros ſuos, præcedente vero Sene, hi ſequuntur attoniti., pervenienteſque ad ciſternam, deopertam ingrediuntur, in qua tantum auri, argentique repertum eſt, ut per multos dies vix a deportantibus poſſet evacuari: quæ ille pene omnia ſecundum ſuum morem erogatione largiflua diſpenſavit egenis*: Romana editio a Baſileenſi initio ſic diſcrepat: *Narſes quoque Patricius Italiæ cum in quadam civitate intra Italiam domum magnam haberet, ad ſupramemoratam Urbem advenit, ibique in domum ſuam occultè ciſternam magnam fodit &c.*: Sed cum utrobique narratio ipſa fabuloſa ſit, nemo tamen non videt veriſimiliorem eſſe Baſileenſem lectionem; unde importunè ſatis doctus P. Manſi Pagium repræhendit (in Ann. Baron. edit. Lucen. tom. x. pag. 278.) quod is falſi arguat Diaconum, quaſi ſcripſerit, Narſetem Conſtantinopoli ciſternam effodiſſe; nam præterquamquod Baſileenſis editio Pagio favet, ſi alias lectiones, quas P. Manſi affert, attendamus, commenta commentis addemus; quæ enim iſta fuerit Italiæ Urbs, in qua Narſes domum magnam haberet? aut quomodo Tiberius ad effodiendum Theſaurum in eam Italiæ Urbem ſuos miſiſſet, qui, ut in utraque editione habetur, nullum iter dicuntur aggreſſi, ſed vicinus plane Ciſternæ locus, atque in ipſa Urbe Conſtantinopoli indicatus videtur. At Diaconus, inquies, Narſetem in Italia defunctum diſertè alibi narrat; ac proinde in alterutra re falſus eſſe debebit: Ita quidem; ac, quod nunc attinet, Theſauri narrationem pro commento habere jam licebit.

addi poteſt ipſiuſmet Pauli teſtimonium in ſuperiore nota pro Narſete recitatum, quem is *virum piiſſimum, in pauperes munificum, in reparandis Baſilicis ſtudioſum ſatis deprædicat*: Audi etiam Evagrium [l.4. c.29.]: *Erat porro tam largus in pecunia eroganda, ut multa ſancta, & magnifica Templa in multis locis extrueret, aliaqe ſacra ædificia, quibus tum viri, tum mulieres, & ætate tenera, & exacta, tum qui variis morbis vexabantur ſedulo accurarentur, ædificaret, magnamque ſeorſum colligeret a ſuis pecuniarum vim, unde iſta perficerentur, alia denique infinita exequeretur opera*: En igitur Ciſternam illam humano ſanguine obſignatam, in qua Theſauros ſuos Narſes condiderit, ſeu potius vides Narſetis opes, in cæleſtes Theſauros Pauperum manibus, aliiſque pietatis operibus deportatas.

De Proditione autem, qua Longobardicæ irruptionis auctor Narſes inſimulari ſolet, idem Diaconus teſtis habetur: Quum enim Narſes ab Romanis apud Juſtinum in crimen adductus, Imperatricis Sophiæ contumelioſis literis ad lanarum penſa, ut Eunuchum decebat, redire juſſus eſſet, talem ſe illi telam ordiri reſpondit, quam nec ipſa, neque vir ejus unquam retexerent, atque ita Longobardos miſſis nunciis, qui etiam *multimoda pomorum genera, aliarumque rerum ſpecies, quarum Italia ferax eſt* ſimul ferrent, ad eam invadendam excivit; inde Romam regreſſus *ibidem non poſt multum tempus ex hac luce ſubtractus eſt; cujus corpus poſitum in Locello plumbeo cum omnibus ejus divitiis Conſtantinopolim eſt perlatum* (*a*). Summi hujus criminis invidiam prior a Narſete amoliri ſtuduit doctiſſimus Baronius (*b*), contra quem tamen Pagius pro ſueta ſibi contradicendi libidine ſtetit (*c*): Baronii momenta hæc ſunt; quod omnium Græcorum, qui res ejus ævi geſtas ſcriptis mandarunt, adſit ſilentium, imo Choripi (*d*) ejuſdem Narſetis Conſtantinopoli adhùc ſub Juſtino vivi mentionem laudeſque exequentis, auctoritas patratæ antea proditionis ſcelus omnino falſum oſtendit; ad hæc, Diaconus ipſe Narſetis Romæ mortui cadaver Conſtantinópolim perlatum aſſerens, alibi vero vivum Conſtantinopolim reducem faciens, ubi Theſauros in ciſterna recondendos curavit, alterutrâ re ipſe falſus, utrâque tamen criminis falſitatem detegere videtur; ſive enim vivus, ſive mortuus Conſtantinopolim redierit Narſes, quis ſibi perſuaſerit aut viventis præſentiæ, aut mortui cineribus poſt immane facinus honores delatos? Pagius verò Græcorum ſilentium nihil moratus, ſed Latinorum, *apud quos res geſta*, ſequendam fidem ratus, quaſi Italia nihil ad Græcum Imperium pertineret, cujus legibus, ducibus, armis jam tum regebatur, Diaconi narrationem ab Anaſtaſio, Fredegario, Sigeberto, Mariano Scoto, Hermanno Contracto, aliiſque Scriptoribus latinis comprobatam, veram affirmat: De Narſete, qui Juſtini tempore florebat, ac Choripi carminibus celebratus fuit, alium fuiſſe pronunciat a noſtro Narſete, cujus ductu Gothicæ in Italia res fuerunt everſæ: ac Pagio quidem prævivit Petavius (*e*), qui plures per ea tempora Narſetes in Conſtantinopolitana Aula floruiſſe ex Procopio, Theophane, & S. Gregorii PP. epiſtolis probat, quorum poſtremus ab Imperatore Phoca ob proditionis crimen an.605. vivus fuit concrematus: Hanc ſanè de pluribus Narſetibus ſententiam haud ego invitus amplector, ac Choripi Narſetem a noſtro diverſum non abnuerim: at nullo pacto latinorum ſcriptorum, ſive potius unius Diaconi fidem de Narſetis noſtri proditione admiſerim; unum itaque Diaconum refellendum mihi video, nam poſteriorum Scriptorum non me movet auctoritas, qui ab uno Diacono: rem oſcitanter, uti fit, exceperunt.

Ac primùm, teſtis rei geſtæ is eſt, qui eandem duobus, & amplius ſæculis ſuo ævo anteriorem, non ex veterum ſcriptis, aliiſque indubiæ fidei monumentis, ſed potius levi fama ductus, verbis illis, *fertur*, & *dicitur*, narrandam ſuſcepit: mitto ejus antilogiam a Baronio animadverſam de Narſetis obitu, quem Romæ prius, dein Conſtantinopoli defunctum aſſerit: Notabimus potius ipſius Pauli ſilentium, qui quum omnia, quæ in de Rebus Longobar-

[*a*] Paul. Diac. de Geſt. Longob. l.2. c.v. & XI.

[*b*] Ad ann. 567. n.v. & 568. n. IX. ad XV.

[*c*] Ad an.567. n. IV. & ſeqq.

[*d*] De Laud. Juſtini l.3. & 4.

[*e*] In Rationar. Temp. Part. I. lib.VII. cap. X. edit. Colon. 1720. Sed mirum illud quidem, nihil de Narſetis proditione in Miſcellam ſuam Diaconum retuliſſe, qui in eodem opere, non ſecus ac de Geſtis Longobardorum præſtiterat, omnia quæ ad Narſetis laudem pertinent iiſdem verbis iteravit, quin etiam de Longobardorum irruptione mire ſibi conſtans, quum eo priore opere de Pannonia egreſſos narret *Menſe Aprili per Indictionem primam alio die poſt Paſcha, cujus feſtivitas eo anno juxta calculi rationem, ipſis Kal. Aprilibus fuit, cum jam a Domini Incarnatione anni quingenti ſexaginta octo eſſent evoluti*; in Miſcella quoque totidem ferè verbis eandem rem narrat, nam Juſtini, inquit, Imperii an. XI. qui eſt *annus divinæ Incarnationis* DLXVIII. *Indictione prima in ipſis Kal. April. egreſſi ſunt Longobardi de Pannonia, & ſecunda Indictione cœpere prædari in Italia*: De eiſdem vero Longobardis ad Italiam invadendam invitatis nullum omnino verbum invenire eſt in dicta Miſcella editionis Baſileenſis.

gobardorum de ea re conscripserat, in Miscellam postea contulerit, a Narsetis tamen recensenda proditione omnino abstinuit, quam propterea ipsemet, re melius animadversa, commenti loco habuisse censendus est: & sane manifesta facie in narratione ipsa commentum se prodit, dum Narses Legatos ad Longobardorum gentem direxisse dicitur, *mandans ut paupertina Pannoniæ rura desererent, & ad Italiam cunctis refertam divitiis possidendam venirent; simulque multimoda pomorum genera, aliarumque rerum species, quarum Italia ferax est, mittit, quatenus ad veniendum eorum animos posset illicere.* Quid enim? Non his opus erat, ut felicissimas Italiæ regiones Longobardi tum primùm argumentari possent, qui diuturno antea tempore in Italia morati ejus felicitatem jam noverant: Rem ex ipsiusmet Diaconi verbis probare juvat: *Igitur cum circumquaque frequentes Longobardorum victoriæ personarent, Narsis Chartularius Imperialis, qui tum præerat Italiæ, bellum adversus Totilam Gothorum Regem præparans, cum jampridem Longobardos fœderatos haberet, Legatos ad Alboin dirigit, quatenus ei pugnaturo cum Gothis, auxilium ministraret. Tunc Alboin electam e suis manum direxit, qui Romanis adversus Gothos suffragium ferrent, qui per Maris Adriatici sinum in Italiam transvecti, sociatique Romanis pugnam inierunt cum Gothis; quibus usque ad internecionem deletis pariter cum Totila suo Rege, honorati multis muneribus victores ad propria remearunt:* Hactenus Paulus in de Gest Long. l. 2. c. 1. qui iisdem verbis rem ipsam narrat in Miscell. l. XVI. p. 478. Interest autem Diaconi locum recitasse, in quo uno, præter ea, quæ superiùs dicta sunt, perspicuam sanè, sed nondum aliis observatam, commenti caussam reperio, quâ facile vulgo deinceps fuerit, Narseti Proditionis crimen affingere.

Primum igitur constat, priore hoc in Italiam Longobardorum adventu, nedum cognitam Longobardis Italiam, sed longâ morâ Regionis felicitatem expertos, omnibus ejus bonis, ut socios belli decebat, qui pro Rep. strenuè dimicarent, ad delicias usque frui permissos; quæ etiam beatiora secum recordabantur tum, quum ad Pannoniæ sedes regressis patrii soli infelicitas horridior, quam olim, apparere cœpisset; Hinc nullimode Narsetis *pomis, & speciebus*, nullo etiam Narsetis suasu, aut legatione opus fuit, ut ipsi in Italiam redirent, quos patrii soli omnium asperrimi pertæsos, felix, quam nuper incoluerant, ac dulcis Italia ipsa revocabat. Fateor quidem posterioris hujus adventus, seu irruptionis caussam priori adventui tribuendam, neque omnino Narsetis consilium probaverim, qui ad delendos in Italia Gothos, alios æquè barbaros sibi socios adjunxerit: Sui enim consilii ipsummet Narsetem pœnituisse animadverto, qui post Gothicam victoriam, ut Procopius inquit (a), *Longobardorum in primis nefanda facinora se in expeditionem sequentium vindicare primum, & expiare curavit; Illi namque ad cæteram vitæ, factorumque impietatem, & scelus vel ædificia ipsa, in quæ forte diverterent, injussi cremabant, stuprumque fœminis, & vim inferebant sacras in ædes refugientibus: unde magna pecunia hos primùm donatos ad proprios redire penates permisit, Valeriano, Damianoque suis cum copiis ducibus traditis, qui eos tamdiù deducerent, quod in Romanorum confinia pervenissent:* Quum igitur prioris hujus Longobardorum in Italiam adventus Narses auctor fuerit, ex eoque, si victoriam Gothicam excipias collatis illorum viribus comparatam, haud fortasse minores, quàm Gothi intulissent, calamitates etiam tum perpessa fuerit Italia, majorum etiam præsagia, quæ ex posteriore irruptione proprio consilio in notas regiones factâ paullo post accepit, nihil tam facile posteris, ut, qui Longobardos a Narsete in Italiam aliquando perductos scirent, posterioris illorum adventus, qui sequutarum calamitatum mole celebrior fuit, eundem Narsetem auctorem putarent, cui prior dumtaxat erat tribuendus; atque ita factum fuit, ut Narses, qui haud optimo, at verò necessario consilio Longobardos in Italiam defendendam, atque a Gothis expurgandam olim exciverat, indistinctâ rerum gestarum serie, ad eandem invadendam invitasse creditus sit.

Atque his, dum nostro lapidi Narsetem restituimus, restituendum quoque Narseti decus, vindicandamque ab immanis criminis invidia ejus memoriam curavimus, ut qui Beneventanis propriam Urbem, Gothico furore vastatam, in pristinum splendorem restituit, eosdem etiam nunc beneficii memores, ejusque tuendæ famæ studiosos haberet.

[a] De Bell. Goth. l. 3. prope fin.

DISSERTATIO XI.

De Monumentis Veterum Christianorum Beneventi extantibus.

† HIC REQVIESCIT MAMER-
CIVS MARCELLINVS VI^s CVRA
TOR QVI^s VIXIT^s ANN^s PM XXX
DEPOSITVS SD^s J^III NONAS NOVEMBR^s
FLAVIIS S^V MMACHO ET BOETIO VV
CONSS

AD Res Christianorum me tandem recipio funestas licet, sed quæ nihil triste de fidelibus dormientibus, monente Apostolo, afferunt, immo verò longo itinere jam defessum ea voluptate me afficiunt, ut alacriùs, quàm unquam postremam hanc Operis partem percurram, cui ingens ex Ecclesiastica Antiquitate inest pretium, maximumque ex sacra eruditione accedit emolumentum. Lapidem itaque Christianorum veterum huic Dissertationi veluti titulum inscripsi, qui titulus & ipse fuit illustris Viri sepulcro inscriptus; Prodiit is ante sex annos ex ima terra refossus, dum ampliandis Domini Principis Morræ Ædibus fundamenta jacerentur: Tripalmaris quòquo versus e candidissimo pario marmore Tabula erat, quæ lateritio sepulcro operculum præbebat, ubi & humana ossa inventa sunt: Pavimenti vestigia eidem subjacenti sepulcro ita adhærebant, ut nihil altioris operis in eo fuisse indicaretur, sed pavimento affixa tabula omninò æquaretur. Rem oculis spectanti suspicari mihi subiit, Sacram ibi olim fuisse veterum Christianorum ædem; quod & ingentes ruderum, qui undique ex ea loci parte egerebantur, acervi commonebant: Tum ejusdem sepulcri inscriptionem dictæ Tabulæ inscriptam seriò animadvertens, ac diligenter describens, dignam censui, quæ peculiari commentario illustraretur, atque sui forma, situ, locique conditione, de vetusto Ecclesiæ more, quo defuncti fideles apud ædes sacras tumularentur, differendi occasionem pro re nata suppeditaret: quod, post sepulcralem titulum prius explicatum, mox sequenti capite mihi erit exequendum.

CAPUT PRIMUM.

Mamercii Marcellini VI^s *Curatoris Sepulcralis Titulus explicatur.*

DE Mamercii Marcellini munere, quod lineâ secundâ sic legitur VI^s. CURATOR, omnia, quæ mihi præsto erat, jamdiù heic in *Differt. de Vet. Magistrat. Benev. p.*147., ubi loci, & materiæ opportunitas tum postulabat, fuere observata; nihil igitur de ea re, quam longa exercitatione semel explicuisse satis est, sed reliqua dumtaxat illustranda suscipiens, a Crucis signo, quæ felix, faustumque lapidi principium præbet, exordium etiam sermoni meo faciam..

Nihil

Nihil antiquiùs ab Ecclesiæ primordiis Christianis fuit, quàm religiosam erga Crucis signum venerationem exhibere, quippe quæ præcipuum fuerit instrumentum, ex quo Dei Hominis morte consecrato, vita, atque salus in humanum genus promanavit: Hoc itaque quum probe scirent, spectarentque Christiani, nequicquam eos ab colenda Cruce retrahebat vel ejus infamia, quæ vulgo omnium mentibus plane insidebat *(a)*, vel Ethnicorum calumniæ deterrebant *(b)*: Augebat autem, ac plane eorum religionem confirmabat non semel probata salutaris signi virtus, qua non modo præsentem sibi tutelam assiduè comparari, verum etiam hostium conatus, falsæque Religionis mysteria everti conspicerent *(c)*.

Hinc mos ille fuit, non solum in sacris ædibus, aut cryptis, & cœmeteriis, quò Persecutionum tempore, Christiani Religionis ergo conveniebant, Crucis effigies imprimis extollere, aut parietibus pingere, aut saxis insculpere, ut maximum propriæ religionis mysterium meritâ veneratione prosequerentur, verum etiam privatis suis ædibus, personisque servandum, imponendumque curabant: *Impositas suis frontibus Cruces Christianos gestasse* locuples testis est Lactantius, cujus verba inferius recitavimus, huncque morem, quum demum nullum esset Christianæ Religionis discrimen, ampliùs inolevisse colligitur ex S. Augustino, qui inter Catechumenorum insignia Crucem recenset, quam illi fronte portarent: *Si dixerit* (inquit *(d)*) *Catechumeno: Credis in Christum? Respondet: Credo, & signat se Cruce Christi: portat in fronte, nec erubescit de Cruce Domini sui.* Cur verò erubesceret, quando jam [ut idem Augustinus præclarè ajebat] *Crux ipsa de locis suppliciorum transiit ad frontes Imperatorum*; quum scilicet in eorum coronis assurgens, splendidiores, gloriosioresque coronas ipsas efficeret: unde etiam intelligimus, Christianos quoscunque, qui suis frontibus de more imponerent, non fronte ipsa depictam, aut stigmate impressam Crucem prætulisse, sed interiore pilei, aut galeri parte quæ fronti insideret, effictam, assutamve gestasse.

Partâ itaque Ecclesiæ pace, faustissimo quidem ipsius Crucis Imperatori Constantino, non naturæ vi, ut Heterodoxorum aliqui contendunt *(e)*, sed prodigiosè apparentis auspicio,

[*a*] Omnium acerbissimum, ac probrosissimum supplicium Crucem fuisse jam constat; *Summum* supplicium κατ' ἐξοχὴν apellatur a I.C. Paulo lib.v. sentent. & ab aliis passim. Hinc Crux ipsa *Infelix Arbor*, *Infamis stipes* vulgo audiebat; liberâ Rep. solis servis servatum ejusmodi supplicium præclare docet (ut alios mittam) Ciceronis locus, dum C. Rabirium Perduellionis reum defendens, postquam majorum, ac sua, quum Consul esset, operâ, Carnificem de foro, Crucem de campo sublatam, omniaque in libero populo Crudelitatis Regiæ vestigia deleta affirmasset, mox T. Labienum Trib. Pleb. (qui Rabirio diem dixerat) ita insectatur: *Hæc vero sunt, quæ te hominem clementem, popularemque delectant*: I LICTOR COLLIGA MANVS: *Quæ non modo hujus libertatis, mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ, sed Tarquinii superbissimi, atque crudelissimi ista sunt cruciatus carmina, quæ tu homo levis, ac popularis libentissime commemoras*: CAPUT OBNUBITO. ARBORI INFELICI SUSPENDITO: Quam eandem formulam, sive *Horrendum carmen* ab Hostilio Rege iisdem conceptis verbis in Horatium sororis interfectorem, proclamatum refert Livius l. I.; sed legendus idem Cicero Verr v. c.64. ubi Verri exprobat, quod P. Gavium, qui se civem Romanum esse clamabat, Cruci affigendum jussisset in Messanæ portu e conspectu Italiæ, *quæ Alumnum suum servitutis extremo, summoque supplicio affixum videret*: Meminit hujus Ciceroniani loci Lactantius, qui lib. IV. c. 18. post narratam Christi Cruci affixi mortem, *quid ergo heic* [inquit] *in tanto facinore deplorem? Aut quibus verbis tantum nefas conquerer? Non enim Gavianam Crucem describimus, quem M. Tullius universæ eloquentiæ suæ nervis, ac viribus, velut effusis totius ingenii fontibus prosequutus est, facinus indignum esse proclamans, civem Romanum contra omnes leges in Crucem esse sublatum*. Atque hæc haud Lipsio observata in De Cruce l. I c. 17. ubi alia de servili hoc supplicio, quo liberos etiam homines aliquando affectos docet *cap. seq.*

[*b*] Accusabant Ethnici Christianos passim de Crucis divino cultu, quasi ipsas Cruces peculiares sibi Deos adoptassent. Sed ignorabant profecto Ethnici, quo quidem modo, quaque ratione Cruces adorarentur, quarum cultus non in ipsum lignum, sed in Christum, qui eidem affixus fuit, referebatur; Horum igitur calumnias jamdiù propulsarunt Justinus, Tertullianus, Minucius Felix. Videsis de hac re Cl. Mamachium Orig. Christ. lib. I. cap. 3. §. 8.

[*c*] Præclare hoc argumentum prosequitur Lactantius l. IV. c.27. cujus hæc inter alia sunt: *Quanto terrori sit Dæmonibus hoc signum sciet, qui viderit . . . cujus rei non difficilis est probatio; nam quum Diis suis immolant, si assistat aliquis signatam frontem gerens, sacra nullo modo litant: nec responsa potest consultus reddere vates: & hæc sæpe caussa præcipua justitiam persequendi malis regibus fuit: quum enim quidam ministrorum nostrorum sacrificantibus Diis assisterent, imposito frontibus signo Deos illos fugaverunt, ne possent in visceribus bestiarum futura depingere . . . . . sed quoniam neque accedere ad eos possunt, in quibus cælestem notam viderint, nec iis nocere, quos signum immortale munierit tanquam inexpugnabilis murus, lacessunt eos per homines, & manibus persequuntur alienis . . . . . necesse est enim verum esse hanc Religionem, quæ & rationem Dæmonum novit, & astutiam intelligit, & vim retundit, & eos spiritalibus armis domitos, ac subactos, cedere sibi cogit.*

[*d*] Tract. XI. in Evangl. Johann.

[*e*] Io. Alb. Fabric. tom. VI. Bibl. Græc. lib. V. c. 3. Kettnerus Differt. de reliquiis miraculorum &c. p.227. Miscell. Lips. tom. VIII.; sed Pharisaicæ perfidiæ genus

quantus eidem Signo, ejuſdem Auguſti operâ, honos acceſſerit, planè conſtat; nam ſublatis ab ſuo Exercitu ſuperſtitioſis ſignis, quæ *Legionum numina*, *Bellorumque Deos* appellavit Tacitus (a), præcipuum caſtrorum ſignum Cruce ipſa conſtitutum voluit, quam & militum galeis supernè imponi juſſit: præterea hoc ſupplicii genus ex Orbe Romano ſuſtulit, nolens ſalutare Signum ſubſervire ad perniciem, & colendum illud, atque eximium pœnis vileſcere damnatorum (b). Hinc illud eruditioribus Juris Interpretibus (c) jamdiù obſervatum, nullibi in Libris Legum Crucis ſupplicium memorari, non quod, dum leges illæ conderentur, illud in uſu non fuiſſet, ſed quum in unum corpus a Triboniano digererentur, non modo deſueverat, ſed planè Conſtantini lege, imo ipſius Chriſtianæ Religionis ſuadente reverentia nefas haberetur, itaut, etiamnum leges eædem, quæ olim, pro *Crucis* tamen vocabulo, ubi occurreret, *Furcæ* nomen a Triboniano uſurpatum fuerit, ſubſtitutumque ſupplicium.

Atque ex hac ubique recepta, ferventiùſque adhibita Crucis veneratione (quod aliis non ſatis obſervatum invenio) illud poſteriore ævo paſſim obtinuit, ut ubicumque libuiſſet, Crucem ipſam Chriſtifideles aut ſculperent, aut extollerent, quaſi, uti nullum ſine Genio locum olim Ethnici ſuperſtitioſè putabant, hanc ſaniore ipſi conſilio tutelam locis quibuslibet ſubſtituere ſatagerent, quod cum pie admodum, religioſeque geſtum videretur, ipſa tamen [ut aſſolet] immoderata veneratio, Crucis honori quodammodo detrahebat, cujus dignitati ex quorundam locorum, ubi appoſita eſſet, conditione, non ſatis conſulebatur: Hinc in Trullana Synodo ſanctio illa conſtituta legitur cap.73. *Crucis figuras, quæ a nonnullis in ſolo, ac pavimento fiunt, omnino deleri jubemus, ne incedentium conculcatione, victoriæ nobis trophæum injuria afficiatur: Eos igitur, qui deinceps Crucis ſignum in ſolo conſtruunt, ſegregari mandamus*: quod etiam jamdiù ab Imp. Theodoſio vetitum, cujus lex illa adhuc legitur (d), *ut nemini liceret ſignum Salvatoris Chriſti vel in ſolo, vel in ſilice, vel in marmoribus humi poſitis inſculpere, vel pingere*, inſculptum autem, pictumve tolleretur. Leonis etiam Imperatoris adeſt conſtitutio (e), qua vetatur, in ædes *publicas, vel in quæcumque loca populi voluptatibus fabricata venerabilem Crucem inferri*: Exemplo etiam ſuo Imp. Tiberius confirmavit, qui cum Crucem pavimento inſculptam tolli juſſiſſet, ingens conſilii ſui, quo illius honori proſpectum voluit, præmium retuliſſe traditur (f).

Sed

eſt, cujus, quum illud conſuetum manifeſta ſigna alia inficiari, hæc etiam (ut ajebat Beda) promptum eſt calumniari, & dicere ex occultis, & variis aeris paſſionibus accidiſſe.

[a] Annal.II. ubi Lipſ. n.47.

[b] De his ſelecta omnia late congeſſit Lipſius in De Cruce l. 3. c.14. 15. & 16.

[c] In l 38. §.2. D. De Pœnis hæc modo leguntur: *Auctores ſeditionis, & tumultus populo concitato pro qualitate dignitatis, aut in Furcam tolluntur, aut beſtiis objiciuntur, aut in Inſulam deportantur*. Quæ quidem ex lib. v. ſententiarum Iulii Pauli deſumta ſunt, ubi *tit.22. De ſeditioſis* adhùc legitur, *in Crucem tolluntur*: quam quidem *Crucem* in *Furcam* commutavit Iuſtinianus, ſive Tribonianus, qui ſola ejus vocabuli commutatione contentus, nihil de verbo *tolluntur* ſollicitus fuit, quod ut Cruci olim, non ita recte Furcæ deinde conveniebat. Sic in l. 28. §. 15. ubi ex Calliſtrato hæc leguntur: *Famoſos Latrones in his locis, ubi graſſati ſunt Furca figendos compluribus placuit*: jam ex Iuriſconſulti manu *Crux* non *Furca* illic erat, cui poſtea *figendi* verbum remanſit appoſitum, quod Crucis proprium, inepte omnino Furcæ adhæſit, ad quam *appendi, adſtringive* damnati dumtaxat: Iſidor. l. 5. c. ult. *Furca dicta, quaſi ferens caput. Patibulum vulgo Furca appellatur: Sed patibuli minor pœna, quàm Crucis, nam patibulum appenſos ſtatim exanimat, Crux autem ſuffixos diù cruciat*: Vide Briſſon. de V.S. v. Crux. Antonium Contium Lection. ſubſeciv. l. 1. c. 13. Cujacium obſerv. l.16. c.1.

[d] In Codic. Iuſtin. Leg. 1. tit. VIII. Dat. XII. Kal. Iun. Hierio, & Ardaburio Coſ. i e. an.427.

[e] In leg.26. Coſ. Juſtin. *De Epiſc. & Cleric.* in qua tamen ferenda non omnis, ſed qualiſcumque Crucis honos in cauſſa fuit. Etenim mos illo ævo fuit, quem diſcimus ex lege Theodoſii Imp.25 *Cod.Theod. de Pagan. Sacrific.* Paganorum Fana, Templa, Delubra *conlocatione venerandæ Chriſtianæ Religioni ſigni expiari*; Si igitur in ædes publicas, vel in loca populi voluptatibus fabricata Crux inferretur, ea quodammodo conſecrari, ac fieri religioſa videbantur, itaut non ibi deinceps ſpectacula, aut profanum aliquid exerceri fas eſſet: Id autem reſpexit Leo, dum addidit, *religioſas ædes non deeſſe*, ubi Crux poſſit collocari, *neque occupari ea loca* opus eſſe, *quæ vel ad publicas cauſſas, vel ad populi oblectamenta conſtructa eſſent*. Quod ſi non id Leo intellexerit, manſiſſentque adhùc loca illa poſt Crucis collocationem profanis rebus, ut olim parata, jam illarum conſpectu præſentis Crucis honori detractum noluiſſe videtur: Non enim, niſi alterutrum ſtare poſſe, illuſtre Ethnici Imperatoris exemplum monebat apud Lampridium in Alexandro, qui, quum Chriſtiani quendam locum, qui publicus fuerat, uſurpaſſent, contrà Popinarii dicerent ſibi eum deberi, reſcripſit: *melius eſſe, ut quomodocumque illic Deus coleretur, quàm popinariis dederetur*.

[f] De Imp. Tiberio II. hæc tradit Paulus Diaconus Hiſt. Miſcell. l. 17. *Quadam die deambulans per palatium vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua erat Crux Domini ſculpta, & ait: Cruce Domini*

noſtri

Sed veteribus Christianis, ne contra ejusmodi leges commisisse viderentur, facile concedendum erit, quandoquidem fas sibi ducebant titulis sepulcralibus, quibus eorum corpora humi condita tegebantur, Crucem insculpere; nihil enim eo signo manifestius, quo se se in Christianæ Religionis professione, societateque defunctos declararent; quamque illius virtute animæ comparandam sperarent, corpori etiam quietem tutelamque quodammodo constitutam recte arbitrarentur (*a*): Hinc præter Christi monogramma, aliaque quamplura symbola ex Divinis Libris in pium Veterum Christianorum usum derivata, quibus suos tumulos ornarènt, ac veluti consecrarent, præcipuum omnium Crucis signum usurpabant, ut in nostro lapide aspicimus, cujus initio Crux adest insculpta, quod etiam in alio apud Cl. Lupum (*b*) iisdem penes conceptis verbis inscripto, itemque apud Cl. Oliverium (*c*) in sepulcrali latina Inscriptione literis græcis exarata, ubi bini utriusque Angeli frondeam coronam manibus sustinent, in cujus medio Crucis signum effulget, atque in aliis innumeris Veterum Christianorum monumentis apud Aringhium, & Boldettum (*d*) passim spectare licet, quæ utpote in re trita, ac satis obvia, hùc referre, ac commemorare non est opus.

Ex quo quidem signo certa mihi, atque constans insedit sententia, ubi sepulcrali cuipiam titulo, suetâ suâ formâ, indubiâque effigie insculptum occurret (*e*), promptum esse, atque omnino tutum videri, ut idem titulus ad Christianos pertinere judicetur. Etsi enim ejusmodi signum alicubi ab ipsis Ethnicis usurpatum sciamus (*f*), itaut etiam a Volusio Mæciano pro nota *dimidiæ sextulæ* hoc signum † repræsentatum inveniatur (*g*) atque ex literis T & I, vel I & T eum nexum efficere veteres consuessent, ut conspicua nota † etiam in sepulcralibus titulis Ethnicorum etiamnum insculpta cernatur, teste Pierio Valeriano (*h*); nullimode tamen in eorundem Ethnicorum mentem unquam venit, ejusmodi signum ad propriam ipsius Crucis significationem, indiciumque referre, quippe quæ apud eos universos infamiæ erat, atque horrori, ut jam superius observavimus; Summo certe probro ii duxissent teterrimi supplicii

nostri frontem nostram, & pectora munire debemus, & ecce eam sub pedibus calcamus: & hoc dicto citius jussit ipsam tabulam auferri, defossaque tabula, atque erecta, inveniunt sub terra aliam hoc signum habentem; qui & ipsam jussit auferri; qua amota, inveniunt & tertiam; Jussuque ejus cum hæc fuisset ablata, inveniunt magnum thesaurum, habentem supra mille auri centenaria: sublatumque aurum pauperibus adhùc abundantius, quàm consueverat, largitur.

[*a*] Atque hùc faciunt carmina S. Paulini Nolani Episcopi, quæ ipse in tumulo B. Felicis inscripsisse refert in epist. 12. ad Severum edit. Colon. pag. 173. quæ sic clauduntur.

Quam bene junguntur signo Crucis ossa piorum:
Pro Cruce ut occisis in Cruce sit requies.

[*b*] In epit. S. Sever. p. 147.

[*c*] Marmor. Pisaurens. n. CLXXI.

[*d*] *Osservazioni sopra i sacri Cimiteri lib.* II. *cap.* III. ubi pluribus rem illustrat, variasque Crucis formas in Christianorum sepulcris appositas exhibet.

[*e*] Nam si aliqua formæ diversitas appareat, prudens adhibendum erit judicium, quod adminicula alia, aut conjecturæ confirment; sic in sepulcrali lapide Vesontionensi Asciæ effigies quatuor in locis apposita, quod ad Crucis signum propius accederet, eamque referre videretur, de Christiano homine ibi condito, ejusque propterea ossibus in locum sacrum transferendis temere judicari cœpit; quæ res celebri illi Cl. Mabillonii Epistolæ *de Cultu Sanctorum Ignotorum* occasionem dedit; qui rem narrat §. 22. ejusque Ascæ formam exhibet *edit. Venet. p.* 573.

[*f*] Inter Hieroglyphicas Ægyptiorum literas Crucem habuisse locum testatur Ruffinus Hist. Eccl. l. 2. c. 29. & Sozomenus l. 2. c. 15. Hùc allusit Tertullianus Apolog. c. 16. *Dicimus origines Deorum a plastis de Cruce induci; sed & Victorias adoratis, cum in Tropæis Cruces intestina sint Tropæorum; Religio tota Castrensis signa veneratur, signa jurat, signa omnibus Diis præponit: omnes illi imaginum suggestus in signis monilia Crucum sunt.*

[*g*] In libello de Asse post Cod. Theod. edit. Paris. 1596. & in Grævii Thesauro tom. XI. cujus libelli lectionem juris studiosis vehementer commendat Jac. Cujacius ad l. 21. § 2. *D. De Ann. Legat.*

[*h*] In Ecloga 1. Virgilii v. 69. ubi hæc notat: *Ita etiam in* T *litera sive* **T** *præcederet, sive subsequeretur animadverti inseri solitam hoc pacto* †. *Id enim signum tam* TI, *quam etiam* IT *significat; cujus rei, etsi alibi etiam exempla inveniuntur, id unum ponam quod ab Urbano Valeriano Patruo meo harum Antiquitatum indagatore diligentissimo exscriptum accepi: id quod Polæ etianum inspicitur.*

D. M
AVRELIA
CRESCEN
† NA CONIV
GI VE. . . .
PRODITO
CON QVO VI
XIT ANNIS
XI. DE . SVO
POSV † . B. M

In quo monumento non pigeat tria notatu digna designare CRESCEN † NA *pro* CRESCENTINA, *verso vero modo* POSV † *pro* POSVIT *&c.* Affert etiam hunc lapidem Gruterus pag. 760. n. 8. & quidem ex Pierio, ita subscribens: *E Pierii Vergilianis, qui habuit a Patruo suo*: Sed binos eos nexus non habet, ut mirum videatur tantum oscitantiæ fuisse, ut nondum exemplum ipsum, quod Pierius suppeditabat, verum etiam Pierii observationes non fuerint animadversæ.

plicii ſimulacrum ſuis rebus intermiſcere, quod nonniſi raro, atque etiam fortuito quodam conſilio ad diverſas longe res ſignificandas aliquando adhibuiſſe jam videntur. Sola igitur, ac ſatis perſpicua Chriſtianorum illa fuit nota, qui non modo Crucem non erubeſcerent, imo vero gloriandum ſibi planè exiſtimarent, ſi Crucem ipſam, qua humanæ ſalutis pretium exolutum, veræque religionis myſteria dedicata fuerant, vivis ſibi, mortuiſque ſociatam oſtentarent.

Certiſſimum igitur de noſtro Lapide erit judicium, etſi alia argumenta deeſſent, ex ſolo Crucis ſigno, quod initio inſculptum habet, ad Chriſtianum hominem pertinuiſſe; Id quod etiam plura alia manifeſte confirmant, nempe *Requieſcendi* verbum cum adjectione *Nonarum*, præterea *Depoſitionis* vocabulum, ac demum temporis nota, quæ *Conſ.lum* nominibus deſignatur: quæ omnia, eodem noſtro Lapide duce, ſigillatim percurremus.

Ad priora duo quod attinet, haud longum faciam, quandoquidem de poſteriori re, ideſt de diei e mortualis enunciatione in Chriſtianorum tumulis de more adhibita, fusè, eruditèque actum invenio a Cl Lupo *(a)*, qui de eadem re eruditorum ſententias expendens, morem quidem ipſum Chriſtianis receptum, ſed Ethnicis quoque in ſuis ſepulcralibus titulis (quorum plurima exempla affert) non omnino ignotum probans, ita rem definire videtur, ut inde nos conjecturam potius, qnæ alio argumento confirmari egeat, quàm certam Chriſtianiſmi notam habeamus; Idem ego de priore re, ideſt de *Requieſcendi* verbo judicandum crediderim, quæ pro ſolenni veluti formula in Chriſtianorum tumulis uſurpata inter eas notas a Mabillonio recenſetur *(b)*, quæ Paganorum tumulos diſtinguat: Nihil enim verius, quàm ad perpetuum Chriſtianorum uſum ejuſmodi vocabulum referre, qui Divinis Libris præeuntibus, *(c)* ſuos defunctos *requieſcere* dicebant, itaut nullus fere ſepulcralis veterum Chriſtianorum titulus ſine eo vocabulo occurrat, quod barbarè aliquando inſcriptum *(d)*, rariſſime tamen deſideratur: At non illud Ethnicis omnino inſolens, qui ſuis ſepulcralibus titulis pari modo adhibebant; mitto heic de iis formulis dicere, quibus defuncti diras imprecationes in ſuis tumulis inſcribebant adverſus eos, qui ſepulcrum violare, oſſaque perturbare auſi fuiſſent, *(e)* ipſis quoque Chriſtianis aliquando uſurpatas *(f)*, qua quidem re nihil aliud, quàm ſuæ requieti proſpectum volebant; Certe familiare ipſis Ethnicis *Requieſcendi* vocabulum fuiſſe liquet, tum ex lapidibus *(g)*, in quibus non ſemel ſepulcrum ipſum *Requietorium* appellatur *(h)*, tum etiam ex frequentibus Scriptorum, Poetarumque locis *(i)*, quibus inſignem noſtrum lapidem adhùc ineditum addimus, quem habes in Claſs. IX. num. 139. ubi elegantibus verſibus Puella præcoce fato extincta ſuas querelas ſic claudit

NVNC ITA IN AETERNA REQVIESCO ſede ſepulta
ET FINEM FATI CONQVEROR IPSA MEI.

Ad *Depoſitionis* igitur vocabulum gradum citò faciam, quandoquidem in noſtro lapide Mamercius Marcellinus dicitur· DEPOSITVS SD· J· · NONAS NOVEMBR·; in quo quidem vocabulo certiſſimam omnium Chriſtianiſmi notam, nunquam Ethnicis in Re Funerea uſurpatam, ſed ſolis Chriſtianis peculiarem agnoſcendam cenſeo. Scio, ex Heterodoxorum numero non

[a] In Epitaph. S. Sev. §. XI.

[b] De Cultu SS. Ignot. §. VI. & X.

[c] Pſal. IV. 9. XV. 9. Eccleſ. XXXVIII. 24. Apocalypſ. VII. II. & paſſim alibi.

[d] Nam *Requiſio* pro Requietio: *Queſce* ac *Ceſque* pro Quieſcit, & alii conſimiles Idiotiſmi fœtus, ſeu monſtra paſſim occurrunt, apud Aringhium, Boldettum, Lupum, alioſque Chriſtianorum monumentorum Collectores, atque illuſtratores.

[e] Sic apud Gruterum pag. 826. 7. *Illi Deos iratos, quos omnes colunt, ſi quis de eo ſepulcro violarit*; & pag. 594. 3. *Rogo per Deos ſuperos, Inferoſque ne velitis oſſa mea violare*: & alia id genus, quæ habebis in Indicis Gruteriani cap. 17. in fin.

[f] De his vide lapides apud Fabrettum c. II. p. 110. & ſeq

[g] Quos plurimos tibi dabit Index Gruter. cap. XVI.

[h] Gruterus p. 954. & vid. Kirchmannum De Funer. Rom. l. III. c. X.

[i] Meretur primum locum Poeta ille vetus, cujus carmina refert Cicero Tuſcul. I. in hæc verba.

Neque ſepulcrum, quod recipiat habeat portum corporis
Ubi remiſſo vita corpus requieſcat a malis

Tibullus lib. II. eleg. 4. v. 49.

Et bene, diſcedens dicet, placidèque quieſcas.

Cui Poetæ jam defuncto eàdem formulâ cecinit Ovidius Amor l. III. Eleg. 9. v. 67.

Oſſa quieta, precor, tuta requieſcite in urna.

Virgilius Eglog. ult. v. 33. . . . *mihi tum quam molliter oſſa quieſcant*. Tacitus in vit. Agricol. c. 46.: *Si quis piorum Manibus locus, ſi, ut ſapientibus placet, non cum corpore extinguantur magnæ animæ, placidè quieſcas &c.*

non defuiſſe quempiam (a), qui communem quoque Ethnicis eandem vocabuli ſignificationem fuiſſe contenderit, quaſi id quoque pigeat, ut ſuæ ſtent Chriſtianis peculiares loquendi formulæ, Pietatis ac myſteriorum plenæ, nihilque iis per ſummam calumniam impune relinquatur, quod non ex profanis Ethnicorum moribus, ac ſermone in ſe derivaſſe dicantur: Locus itaque Ovidii affertur ex Triſtium lib. III. eleg. 3. quem audire præſtat:

Non mea conſueto langueſcent corpora lecto,
Depoſitum nec me qui fleat, ullus erit.
Nec Dominæ lacrymis in noſtra cadentibus ora
Accedent animæ tempora parva meæ.
Nec mandata dabo, nec cum clamore ſupremo
Labentes oculos condet amica manus.

At *Depoſiti* vocabulo, quod verſu ſecundo legitur, *Mortui* ſignificationem perperam attribuit Heterodoxus Interpres, cujus hallucinationem imprimis redarguit Ovidius ipſe ſequentibus verſibus, in quibus adhùc optat Naſo Uxoris lacrymis vitalem ſuum ſpiritum in corpore jam jam morituro aliquantiſper retineri, prætereaque abeſſe queritur, quibus ſuprema mandata daret; quæ quidem inania vota eſſent, poſteaquam *depoſitum* i. e. mortuum ſe dixiſſet; nec ob ambiguam vocabuli ſignificationem præpoſteræ loquutionis Poetam damnabimus, qui tandem, ſervata totius rei ſerie, poſt eadem morientis, non vero mortui vota, jam ſuum obitum ſubſequentem adnectens ſic pergit

Jam ſine funeribus caput hoc ſine honore ſepulcri
Indeploratum barbara terra teget.

Sed non *ambiguam* vocabuli ſignificationem ex integro Ovidii animadverſo loco appellare debuimus, quandoquidem Poeta ipſe jamdiu uſu receptam, probatamque vetuſtis Scriptoribus ejuſdem vocabuli ſignificationem omnino ſervans (b) certiſſimam nobis exhibuit. *Depoſitos* enim eoſdem ac *Deſperatos* dicebat Antiquitas; Ita plane S. Iſidorus Etymol. l. x. *Deſperatus vulgo vocatur malus, & perditus, nec jam ullius proſperæ ſpei: dicitur autem per ſimilitudiuem agrorum, qui affecti, & ſine ſpe deponuntur*: Conſuetudo autem erat apud veteres, ut deſperati ante januas collocarentur, vel ut extremum ſpiritum redderent terræ, vel ut poſſent a tranſeuntibus forte curari, qui aliquando ſimili laboraverant morbo (c): In hanc poſteriorem ſignificationem, quam Ovidio vindicavimus, diſertiſſimè *depoſitum* uſurpavit ejuſdem ævi, ſed præſtantioris ingenii Poeta alter Virgilius, qui de Japyge, medicinam ab Apolline edocto, ſic canit Æn. XII. v. 395.

Ille ut depoſiti proferret fata Parentis,
Scire poteſtates herbarum, uſumque medendi
Maluit . . . .

ubi jam vides *depoſitum Parentem* appellari, ideſt extremo fato jam proximum, cui *proferendo*, ſeu diutius, ne accideret, repellendo, avertendove Natus medicinæ vim adhibebat: Sed Servium audire libet: *Ut Depoſiti, ideſt Deſperati; nam apud veteres conſuetudo erat, ut deſperati ante januas ſuas collocarentur, velut extremum ſpiritum redderent terræ, vel ut poſſent a tranſeuntibus forte curari, qui aliquando ſimili laboraverant morbo: Cicero: Ægram, & prope Depoſitam Reip. partem ſuſcepiſſe (d): Statius in Thebaid. Ferte Depoſitis opem.* Hactenus Servius, cui illud quoque debemus,

[a] Jacobus Baſnagius in Hiſt. Judaica . . . . .: quem obiter refellit V. C. Dominicus Georgius in Diſſert. de Monogrammate Chriſti edit. Rom. an. 1738., cui plura, quæ Baſnagium omnino conficerent, modo adſtruximus.

[b] Ita locum hunc Ovidii rectè interpretatur Jo. Hartungus. *Locorum memorabilium ex optimis quibuſque Scriptoribus exſcerptorum Decuria* III. *c.* 8. *§.* 29. immo præter ſuperius dicta ſeipſum profecto interpretatur Ovidius in *l.* 2. *De Ponto eleg.* 2. *v.* 47. ubi Meſſalinum rogans de concilianda ſibi Auguſti gratia ſuas ærumnas ſic exponit:

Jam prope depoſitus, certe jam frigidus æger
Servatus per te, ſi modo ſervor, ero.

Non enim mortuo profuiſſet Auguſti indulgentia, ſed cui vitæ licet deſperatæ aliquid tamen adhùc ſupereſſet.

[c] Huic mori medicinæ (ei ſcilicet, quæ Empirice nuncupatur) initium attribuit Max. Tyrius orat. II. ubi hæc ſunt: *Medicinæ vetuſtiſſimum inventum bis initiis ortum conſtans fama eſt. Eum, qui vexaretur a morbo, domeſtici exportantes in frequentiſſimo vico deponebant, ut tranſeuntibus viſus de qualitatibus morbi rogaretur: Itaque qui tulerat, depuleratque ſimilem morbum, aut tolerantia ſitis, aut cauteriis, aut medicamentis ſumptis, prodito remedio laborantem juvabat: Similitudo igitur morbi remediorum colligens memoriam, ſummam ejus, quam ex iis hominum congreſſibus acceperat, ſcientiam fecit.*

[d] Verba Ciceronis a Servio relata, habentur in Verrina II., ſeu in Verrem lib. 1. cap. 2. ubi hæc ad rem noſtram notat Aſconius: *Et prope depoſitam: Deſperatæ ſalutis. Sic & Virgilius &c.* Vetus etiam Scholiaſtes

mus, ut Ciceronis locum nobis patefaceret, atque etiam Statii, quorum aliorumquè (a) auctoritate vocabuli significationem exploratiſſimam habemus; quid, quod ex vetuſtiore Latio in ſequuti florentis ævi Auctores, quos jam numeravimus, idem vocabulum eademmet prorſus ſignificatione manavit? En Lucilii verſus, quibus rem conficiam, ex lib. III. Satyr. (b)

Symmachu' præterea jam tum depoſitu' bubulcus
Expirans animam pulmonibus æger agebat.

Placuit rem hanc pluribus confirmare, ut in meridiano veluti lumine collocata alienum errorem, ſeu perpetuam Chriſtiana quævis ſuſque deque vellicandi libidinem detegat.

Itaque *Depoſiti* vocabulum, probum ipſum quidem, ex Gentili Latio in Chriſtianiſmum manavit, ſed a Chriſtianis in ſuis ſepulcralibus titulis uſurpatum diverſam ipſiſque Ethnicis omnino alienam, ignoratamque ſignificationem recepit. Non enim, qui morbi vi longioris vitæ ſpem amiſiſſent, ac veluti inter mortis fauces mox extinguendi verſarentur, ſed vitâ jam defunctos, ac morte conſumtos, *depoſitos* ita appellabant Chriſtiani, neque tamen quum illi extremum diem obiiſſent, ſed quum demum in ſepulcrum inferrentur, *depoſiti* dicebantur: Animadvertendum mihi diſcrimen hoc fuit, nam video de hac re a Scaligero erratum, qui in Indice Gruteriano cap. XXIV. *Depoſitionem* in monumentis Chriſtianorum, eandem, ac *Diem mortis* explicavit, veterum lapidum auctoritate manifeſtè repugnante, dum [ut Eduardus Holtenus notat] apud ipſum Gruter. pag. 1054. num. 8. mulier *nomine Matrona* dicitur *receſſiſſe Die Mercurii ora* VIII. *& Depoſita die Jovis Iduum Majorum*: Cui etiam addo lapidem apud Mabillonium (c) *Puer Victorinus deceſſit de ſeculum* VII. *Idus Junies* D̄P̄. [i. e Depoſitus] V. *Idus Junias*: in quo Epitaphio vir doctiſſimus recte notat, *Victorini obitum diſtingui ab ejus depoſitione, quæ poſt biduum ſucceſſit*: Qua in re luculentiùs confirmanda binos alios lapides ex Cl. Boldetto in ſubjecta nota exhibemus (d). Neque aliter *Depoſitionem* accepiſſe videtur S. Ambroſius, dum ait (e): *quid eſt depoſitio, non illa utique, quæ ſepeliendis in terra membrorum reliquiis Clericorum manibus procuratur; ſed illa, qua homo vinculis carnalibus abſolutus, liber iturus ad Cælum terrenum corpus exponit: Ipſa planè eſt depoſitio, in qua concupiſcere abjicimus, ceſſamus delinquere, peccare deſinimus, & totum quicquid ſaluti eſt grave, quaſi abjecta ſarcina oneris, exponimus*: novam enim Depoſitionis vocabulo ſignificationem tribuere cogitans S. Ambroſius, receptam ipſam, vulgatam-

liaſtes ibidem audiendus eſt: *Et prope depoſitam*, inquit; *in ultimo poſitum, deſperatam, ut recreari non poſſit; Sic & Virgilius &c* nam uterque eodem, quem ſuperius retulimus, Virgilii verſu, traditam *Depoſitæ* explicationem confirmat: ut jam mirari jubeat Manutium in notis ibidem paullo aliter ſentiiſſe, dum inquit: *Prope non addidit ſine cauſſa, ſed ut ſpem tamen aliquam oſtenderet ſervandæ Reip., nam ſi depoſitam ſimpliciter dixiſſet, interitum demonſtraſſet*: quaſi parva res fuiſſet, in ſtatu depoſitæ i. e. deſperatæ (ut uno ore graviſſimi Scriptores, adhibita etiam Virgilii auctoritate, declaraverant) verſari Remp., niſi jam ipſa interiiſſe debuerit: quod etiam contra Ciceronis eſt mentem, atque verba, cui, ſi Reſp. jam interiiſſet, nullæ adhùc partes ſuſcipiendæ ſupereſſent, quæ reliquæ dumtaxat erant, illâ ægrâ, ac prope depoſitâ, i.e. ad extremum vitæ redactâ, nondum tamen mortuâ, vel extinctâ.

[a] Senecæ locum ex Epiſt XII. recte hùc referre poſſumus, qui ſic habet: *quis eſt iſte decrepitus, & merito ad oſtium admotus; foras enim ſpectat: Unde iſtunc nactus es? Quid te delectavit alienum mortuum tollere? At ille, non cognoſcis me? inquit; ego ſum Felicio, cui ſolebas ſigillaria afferre*. Scio, Lipſium tum ad hunc locum, tum uberrimè *Electorum* l. I. c. 6. in hiſce Senecæ verbis ritum illum agnoſcere, quo veteres mortui cadaver ad oſtium collocabant facie pedibuſque in publicum verſis: Sed vir ſummus omnino falſus; Vivebat adhùc hic Felicio ad oſtium admotus, qui Senecæ interroganti, quis eſſet, proprio ore repoſuit: ſed *mox ita locandus & afferendus* inquit Vir ſummus: Fateor; ſed nondum tamen; itaque altero ritu qui Lipſium fugit, ad oſtium admotus, nempe ut *depoſitus*, & *deſperatus*; Ita certe Senecam intellexit Franciſcus Douſa in notis Lucilianis, probavitque Kirchmannus de Funerib. l. I. c. 12.

[b] Ex C. Lucilii Satyrarum, quæ ſuperſunt reliquiis a Franciſco Douſa collectis Lugd. Bat. 1743. poſt Cenſorinum de die nat. pag. 281. ubi Nonii verba Lucilianis verbis adjecta ſunt, qui ita Lucilium interpretatur: *Deponere eſt deſperare, unde & Depoſiti deſperati dicuntur*. Ex Douſæ autem notis hæc ſunt: *Conjungebat cum his Lucilii verſibus Paullus Merula alium verſum, a Nonio item ex tertio Satyrarum Lucilii citatum*

Non, ut opinor, is a leto jam longiter errat.

Sed impoſuit viro doctiſſimo corrupta Nonii editio, non enim Lucilii, verum Lucretii verſus eſt iſte, apud quem l. III. *ita legitur*:

Non, ut opinor, ea ab leto jam longiter errat.

[c] De Cultu SS. Ignot §. 6. ex quo in ſuum Theſaurum retulit Cl. Muratorius p. 384. n. 2. lapis Turonis extat, quò ex Cœmeterio Calliſti cum S. Victorini corpore translatum fuit.

[d] Hi ſunt Lapides Chriſtianorum apud Cl. Boldettum l. l. p. 396. & 398.

DOMINO FILIO DVLCISSIMO CHALLOTI
VIXIT IN PACE ANN. N. III. M. VIIII. D. I
DEFVNCTVS PRIIDVS IAN DEPOSITVS XVIIII.
KAL. FEBR. SALVIANV PATER

ASVRIO VICTORI FILIO DVLCISSIMO BENE
MERENTI QVI VIXIT ANNIS IIII MESES
II. DIES XXV. DORMIT IN PACE DECESSIT
XI. KAL. APR. DEPOSSONE X. KAL. APRI.

[e] Sermon. II. De S. Euſebio.

gatamque ſignificationem præmiſit, non utique illam eſſe ajens, quæ jam habebatur in cadaveris tumulatione, ſed quæ ipſi animæ feliciter contingere videbatur tum, quum carnis nexibus exoluta, corpus ipſum, in quo vitiorum ſemina, peccandique pericula aderant, læta depoſuit: atque inde fuit, ut diſertiſſimus Eccleſiæ Doctor, qui probè vim ejus vocabuli norat, novam, quam tradere inſtituerat, ſignificationem non conſtanter retinuit, ſed eodem loco, quam *Depoſitionem* appellavit, etiam *Natalem* promiſcuè dixit, quo præcipuè vocabulo jamdiù in eandem rem recepto illud ipſum ſignificabatur, nempe ipſius animæ morte corporis liberatæ, in novam melioremque vitam immortalis, atque æterna nativitas (*a*): Veriſſimam, quam S. Ambroſii verbis hactenus dedi interpretationem ſynchronus ipſe Ambroſii auditor, mox ſanctitate, doctrinâ, munere æqualis tuetur S. Auguſtinus, qui de funere piæ Matris Monicæ agens, *quum corpus* [inquit] *elatum eſt, imus, & redimus ſine lacrimis; nam neque in eis precibus, quas fudimus, quum offerretur pro ea ſacrificium pretii noſtri, juxta ſepulcrum poſito cadavere, priuſquam deponeretur, ſicut illic fieri ſolet* (*b*): Deponi igitur cadaver duntaxat dicebatur, illaque propriè *Depoſitio* erat, quæ ſepeliendis in terra membrorum reliquiis Clericorum manibus curabatur (*c*).

Sed quid intereſt, inquis, utrum ad ipſam corporis mortem, vel tumulationem potius, *Depo-*

P p

[*a*] Ex hoc Ambroſii loco recte colligit Florentinius in Martyrol. Occid. Admonit. IX. *Depoſitionis* vocem, quamvis frequentius Confeſſoribus tribuatur, Martyribus etiam non incongrue accommodari poſſe, uti contra, *Natalis* vocem, quæ Martyrum uſitatior eſt, pari ratione ad Confeſſores pertinere. Idem plane probari poteſt ex libro Sacramentorum S. Gregorii Papæ, ubi, præter S. Euſebium, de quo S. Ambroſius agit, duorum tantum Confeſſorum orationes in Miſſa recitandæ habentur, nempe S. Leonis Papæ, & S. Auguſtini Epiſcopi, atque utrobique inſcribitur: NAT. S. Leonis Papæ, & NAT. S. Auguſtini Epiſcopi. Tom. 3. part. I. opp. S. Greg. ed. Ven. p. 111. & p. 125. Sed diverſam in utriuſque vocis ſignificatione ſtatutam a. V. C. Mazochio in luculentiſſimis commentariis ad Kalend. Marmor. Neapolitanum invenio regulam, ut inter *Depoſitionem*, & *Paſſionem*, & *Natalem* [quæ voces paſſim in eodem Kalendario Sanctorum nominibus præeunt] diſcrimen perpetuum illud ſit, quo *Depoſitio* ad Confeſſorum, *Paſſio* ad Martyrum diem θανάσιμον [emortualem] indicandum, diſtinguendumque adhibeatur, *Natalis* vero tunc demum utriſque conveniat, atque attribuatur, quum in alium diem tum Confeſſorum *depoſitionem*, tum Martyrum *Paſſionem* anniverſario feſto celebrandam, transferri contigerit. De *Natalis* ſignificatione recte ſe habent Viri doctiſſimi obſervationes, modo is ſeram ejuſdem Kalendarii ætatem reſpiciat, nam qui prioribus Chriſtianiſmi ſæculis *Natalis* de vero obitus die dicebatur, poſtea de die non ſuo uſurpari cæpit; qua de re factum eſt, ut de eodem Sancto bis eodem anno *Natalis* aliquando ſignetur, alter de Feſti translatione, alter de obitu, aut etiam de nativitate, qui natalis genuinus appellabatur, quod ad diem XXI. Januarii de Feſto S. Agnetis *ſecundò* fusè, eruditeque Vir ſummus notat. Cur vero poſteriori tempore in alium, quam obitus diem rejicerentur Sanctorum feſta, hanc inter alias præcipuam fuiſſe cauſſam arbitror, quod quum Sanctorum, quos publica veneratione rite donatos, ſolenni quoque celebritate coli placuiſſet, numerus excreverit, facile in eundem diem plurium Sanctorum natales incidebant, quorum aliqui proinde die ſuo moti, quem dignioribus concedebant, in alium transferendi erant: ſed & de *Natali* id quoque ſtatuo, ideo de Martyribus frequentius dictum inveniri, quod de ſolis Martyribus primitus ſolennes agerentur memoriæ, ut liquet ex Canone Miſſæ, ubi illorum duntaxat nomina recenſentur; dum vero poſt redditam Eccleſiæ pacem martyria non amplius eſſent, idem Sanctitatis, cultuſque honos [invectâ etiam Martyrum, & Confeſſorum differentiâ, quæ vocabula ad eoſdem ipſos, qui Fidem ſanguine confeſſi eſſent, pertinebant] ad ſolos Confeſſores, qui in Chriſtiana Pace virtutibus inclaruiſſent, derivari cæpit, quorum, ut olim Martyrum, Natalis pari, ut dixi, ratione, appellabatur. De *Depoſitione* autem quæ habet Mazochius, non omnino certa conſtare video; ac primum eandem notam DEP. quam in anteceſſum ſatis prompte certiſſimam ad diem ipſum emortualem demonſtrandum, invito fortaſſe Kalendariographo, fuiſſe regulam ſtatuit, mox ad diem II. Januarii falſam agnoſcit, & tum alibi paſſim, tum præſertim ad diem XXVII. ejuſdem menſis, ubi, quod bis in Kalendario depoſitionem S Jo. Chryſoſtomi animadverterat, alteram ad diem obitus, alteram ad injuſtam illius exauctorationem, Eccleſiaſtico *Depoſitionis* vocabulo expreſſam, referendam arbitratur, ingenioſâ quidem explicatione, qua tamen veriſimilior altera fortaſſe erit, ibidem prænotata, ut *ſi quando verum obitus diem majori aliquo feſto occupari contingeret, tum vero illud ipſum Depoſitionis feſtum diei alteri firmiter affigebatur. Id ubi accidit, illic non Depoſitionis diem, ſed Depoſitionis feſtum decet intelligere*: quod perinde eſt, ac *Depoſitionem* cum *Natali* jam demum æquiparari. Sed neque illud omnino verum, quod Depoſitio ad ipſum emortualem diem demonſtandum uſurpari ſoleret, quandoquidem veterum lapidum, quos ſuperius attulimus, teſtimonio, Ambroſii etiam, atque Auguſtini auctoritate ſatis conſtat, non ipſam corporis, animæque diſſolutionem, ſed corporis duntaxat in ſepulcrum illationem, *Depoſitionem* propriè ſignanterque fuiſſe appellatam.

[*b*] Confeſſ. lib. IX. cap. 12.

[*c*] Ad hanc rem omnino pertinere videntur, quæ Guiliel. Durandus in Rationali Divin. Offic. lib. VII. c. I. n. 19. de Joannis Apoſtoli depoſitione notavit: *Depoſitio* [inquit] *proprie dicitur depoſitio B. Joannis Evangeliſtæ, qui, ut præmiſſum eſt, locum ſepulturæ vivus intravit, & ita ſeipſum depoſuit*: quamquam enim haud tuta ſit fides ejus *legendæ*, cujus ipſe Durandus meminit ibidem n. 10. quæ refert *Joannem Dominica die poſt Miſſarum ſolennia deſcendiſſe in foſſum ſepulturæ ſuæ locum*, juvabit tamen, quæ propriè ſit depoſitio, ex Durandi etiam ſententia confirmaſſe.

Depositionis vocabulum pertineat? Magni quidem; magnum enim Christianæ Religionis mysterium in ejusmodi vocabulo, quo, veluti solenni formulâ, suorum defunctorum corpora sepelientes veteres Christiani utebantur, contineri animadverto: norunt omnes quantum ii mortuorum Resurrectionem, quam ex veræ Religionis dogmatis certa fide jam didicissent, testatam voluerint: *Hinc* (Prudentius is est, qui quum alia, tum hæc pulcherrima, ac præclara cecinit in Hymn. 10. De Exeq. Defunct.

Hinc maxima cura sepulcris
Impenditur, hinc resolutos
Honor ultimus accipit Artus,
Et funeris ambitus ornat .....
Quid nam sibi saxa cavata?
Quid pulcra volunt monumenta?
Res, quod nisi creditur illis
Non mortua, sed data somno:
Hoc provida Christicolarum
Pietas studet, utpote credens
Fore protinus omnia viva
Quæ nunc gelidus sopor urget.

Hinc mos ille, atque perpetuum ferè studium, signa illa ex sacris literis, vel aliundè, uti etiam symbola, & argumenta in saxis sepulcralibus effingendi, quæ Resurrectionem repræsentarent: qua in re illustre nuper detectum mihi fuit Sacræ Antiquitatis monumentum, quod inter alia marmorei Sarcophagi fragmenta domi Leonardi Carapellesii affixum, mox ab eodem Carapellesio, cujus opera in aliis id genus pluribus usus sum, describendum, ac demum ligno incidendum curavi.

Jonam heic repræsentatum vides, Resurrectionis (ut inquit Tertullianus) *documentum idoneum, quum incorruptus utraque substantia, carne, atque anima, de alvo Piscis evolvitur* (a). At præter

[a] Vir enim ille nudus, quem Piscis insculptus subsequitur, omnino Jonam demonstrat, qui (ut rursus ait Tertullianus in de Resurrectione cap.32. & 57.) *devoratus a Bellua maris, triduo post incolumis expuitur*: hancque explicationem suadent etiam alia ejusdem Sarcophagi fragmenta, quæ Christianum hominem ibi sepultum comprobant. Placuit sanè veteribus Christianis hoc præ ceteris symbolum Resurrectionis in suorum monumentis frequentiùs adhibere, utpotè ipsius Christi Domini ore consecratum, tum quum poscentibus Pharisæis ab se signum videre, nonnisi Jonæ signum eis dandum respondit, *nam sicut* [inquit Matth. XII.] *fuit Jonas in ventre Ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ*: quare non solum, sed aliis etiam pluribus Jonas Christi figuram gessit, ut egregiè demonstrat doctissimus Huetius *Demonstr. Evang. Propos.* IX. *cap.* 170. *num.* 29. e Pisce tamen prodeuntis Jonæ exemplum, uti Christus triduo post

præter ſymbola placuit vocabula etiam in inſcriptis titulis adhibere, illud idem confirmantia, inter quæ defunctos ſuos *dormire* ajebant, vel in *ſomno pacis quieſcere*, a quo tandem reſurrecturi excitari deberent, dum res [ut ſuperius ajebat Prudentius] non mortua, ſed data ſomno ſepulcris *creditur*: Hùc itaque vocabulum quoque illud retuliſſe omnino videntur Chriſtiani, qui Defunctorum ſuorum humationem *Depoſitionem*, humatoſque ipſos *Depoſitos* de more appellabant.

Atque Cl. P. Aringhius [quem adhùc ſcio (*a*)] rem longe, obiterque aſpexit; nam poſt aſſertam, pluribuſque exemplis comprobatam, quam priſci Fideles oſtendere ſatagebant, Reſurrectionis Fidem, *jure igitur merito* [inquit] *Fidelium ſepulcra defunctorum, haud domus, ac manſiones æternæ, ſed conſono potius ipſimet rei vocabulo Depoſita nuncupari conſueverunt*: Recte quidem; niſi ad eam rem ejus vocabuli exemplo uti maluiſſet, quod nunquam veteribus Chriſtianis, immo neque ſequiori Latio uſurpatum (*b*), ſed plane novitium eſſe conſtat, quo nos Itali non ſine idiotiſmi vitio ſepulcra quæpiam ſingularia appellare ſolemus *gli depoſiti*; & mirum profecto ad id vocabulum, quo rem confirmaret, Virum doctum confugiſſe, cui ex ſexcentis, de quibus ex inſtituto agebat, lapidibus promptum erat, recepta Chriſtianis *Depoſitionis*, *Depoſitique* adjectivo nomine uſurpati vocabula illuc afferre; ex quibus ſuam Reſurrectionis Fidem [ut modo dicebam] amplius teſtabantur Chriſtiani.

Quod adeo mihi certum videtur, ut ad eam rem non congrue ſolum, verum etiam proprie ſignificandam ſatis probis iiſdem vocabulis uterentur: *Depoſitionem* appellavit Ulpianus (*c*) actum illum, quo quis rem aliquam alterius fidei cuſtodiendi cauſſa committit: quid? quod ad rem, de qua agimus, Chriſtianorum more quodammodo loquutum J. C. Paullum invenio? Certe is de temporaria cadaveris aliò transferendi humatione diſſerens, *Si quis* [inquit] *eò animo corpus intulerit, quod cogitaret inde aliò poſtea transferre, magiſque temporis gratia DEPONERE, quam quod ibi ſepelire mortuum, & quaſi æterna ſede dare deſtinaverit, manebit locus prophanus* (*d*): quod

poſt reſurrecturus ſibi palam aſſumpſit, pari modo Chriſtiani poſthac luculentiſſimum omnium Reſurrectionis quoque ſuæ teſtimonium eſſe maluerunt: quod non ex Tertulliano ſolum, aliiſque Patribus diſcere eſt, verum etiam ex aliis Veterum Chriſtianorum Sarcophagis, ac Picturis Cœmeterialibus apud Aringhium, Boldettum, Bottarium &c. quibus noſtri Sarcophagi fragmentum modo addimus, ac præterea Veterum Chriſtianorum lapidem apud Muratorium p.1821. n.7., ex cujus dextero latere cœtum extat inſculptum, hominem vomens: quæ quum rectè conſtent, non abſimile etiam veri putabimus, eodem ipſo Piſcis ſymbolo, quod noſtrum Toreuma exhibet, aut ipſummet Chriſtum, aut quempiam Chriſtianum hominem repræſentatum videri: Ac de Chriſto quidem, quod Is paſſim apud Veteres Chriſtianos ΙΧΘΥΣ, audiret teſtes inter alios ſunt S. Auguſtinus *de Civit. Dei lib. 18. c. 23.* & S. Proſper *De Prom ſſ. par. 2. c. 39.*; in quo nomine myſticè Chriſtum intelligi docet Auguſtinus, *eò quod in hujus mortalitatis abyſſo, velut in aquarum profunditate vivus, hoc eſt ſine peccato eſſe potuerit*, vel potius, uti S. Proſper inquit, quod ICTIS [quem latinè *Piſcem* dicimus] ex initialibus græcis litteris, quæ ſybillina Carmina præferunt [quibus ΙΗϹΟΥϹ ΧΡΙϹΤΟϹ ΘΕΟΥ ΥΙΟϹ ϹΩΤΗΡ, id eſt Ieſus Chriſtus Dei Filius Servator celebrantur] a Majoribus noſtris collectus fuerit: Certè S. Hieronymus in epiſt. ad Chromatium [lib. 1. ep. 37. ed. Rom. 1731.] Bonoſum laudat, quod *quaſi filium ἰχθύος, id eſt Piſcis* ſe gereret: Piſcemque, uti Anchoram, inter alia ſymbola, in anulis ſignatoriis à Chriſtianis exprimenda monet S. Clemens Alex. Pedagog. lib. III., uti in oniche anulari Chriſtiana ſpectare eſt, quem ex Muſeo Kircheriano exhibet Cl. P. Lupus in epit. S. Severæ p. 64., ac binis aliis anularibus gemmis: quas inter ſua cymelia recenſuit Cl. Fabrettus p. 568. Ad Chriſtianos verò quod attinet, & ipſos quoque *Piſces* ſeù *Piſciculos* appellatos docet Tertullianus in *de Baptiſm. cap. 1. Sed nos* (inquit) *Piſciculi ſecundum ἰχθὺν noſtrum Jeſum Chriſtum in aqua naſcimur, nec aliter, quàm in aqua permanendo ſalvi ſumus*. Sed hanc rem poſt Fabrettum, Bonarotium, Boldettum, uberius illuſtratam habes ab eruditiſſimo Mamachio Orig. Chriſt. lib. 1. c. 1. §. 6.; uti etiam quibus aliis de cauſis Piſcem pro ſuo peculiari ſymbolo adhiberent Chriſtiani, latè obſervat Aringhius l. v. 19. & lib. VI. c. 38. quumque hæc, ut diximus, veriſimilia videri poſſint, congruentior tamen illa, quam ex Jonæ e Piſce prodeuntis, Reſurrectionemque repræſentantis exemplo primo loco dedimus, noſtri Toreumatis erit interpretatio.

[*a*] Rom. Subterran. l. 1. c. 1. n. 4. De Depoſitionis voce obiter diſſeruiſſe quoque audio Jac. Gutherium de Jure Manium l. 1. c. 18. & Juſtum Fontaniuum in Comment. Italico S. Columbæ c. 29. quos ad manus non habeo.

[*b*] Certè Kirchmannus de Funer. Rom. l. III. c. 10. ubi ex inſtituto de pluribus noviſque ſepulchri ſynonimis fuſe agit, *Depoſitum* omnino ſilet, & merito, nam neque apud Cangium in Gloſſario mediæ, & infimæ Latinitatis occurrit, ubi Depoſitum adjective, ac Depoſitio eâdem, de qua agimus, ſignificatione [quam tamen alterutri rei, nempe obitus Diei, aut humationi ipſe Cangius attribuit] tantummodo legitur, nunquam vero Depoſitum ſubſtantive pro ipſo ſepulcro invenire eſt: Depoſitum etiam inter ſepulcri Synonima, quæ congeſſit, non agnoſcit Boldettus l. l. pag. 584. & ſeq.

[*c*] In Leg. 1. §. 1. Dig. Depoſiti.

[*d*] In Leg. 40. D. *De Religioſ. & ſumpt. Funer.* ubi notanda illa formula eſt *Sedis æternæ*, qua, Ethnicorum more, Juriſconſultus ſepulcrum appellat: At nonne Chriſtianis quoque uſurpata? Ita quidem: atque ſi Cl. Mabillonium audimus in Itin. Ital. p. 73. vel 141. hæc apud Chriſtianos *Domus æternæ* pro ſepulcro uſurpata appellatio, uti etiam *Deorum Manium* enunciatio ad pri-

quod igitur, aliud profecto cogitantes, definientesque Jurisconsulti loquebantur, iisdem vocabulis, eademque quidem significatione, sibi veriùs, explicatiùsque vindicabant Christiani; nam quum propriè *deponi* corpus illud dixerit Paullus, quod ad tempus, ac veluti precariâ custodiâ certo loco conditum, mox in destinatam sedem transferri oporteret, meliori sensu *deponere* ajebant Christiani suorum corpora defunctorum, quæ aliquando resurrectura, suis sepulcris, *Depositi* veluti jure mandabantur, inde, Divino nutu, eadem ipsa, & non alia, [quæ Depositionis, seu Depositi natura est] in pristinam vitam revocanda (a). Sed de his jam satis.

Superest nunc de postrema Christianismi nota dicere, quæ *Temporis* est, sepulcrali titulo adjecti; in qua quidem discrimen statuendum videtur inter Dierum seu Nonarum, Iduum &c. enunciationem, ac Anni per Consules expressionem; Priorem enim, ut superiùs observavimus, etiam Ethnicis familiarem fuisse constat; de posteriore autem secus judicandum video; quamvis enim in sepulcralibus Ethnicorum titulis Consules etiam aliquando notati inveniantur (b); non tamen ex sola Consulatus expressione rei ratio repetenda erit, sed quod ex ipsorum Consulum signatis nominibus certa annorum series nobis liqueat, tempusque illud planè innotescat, quo, excisis Idololatriæ viribus, res Christiana ubique floreret; hinc quum raro Ethnicorum monumenta posteriori ætate dicari fas esset, neque enim, quæ adhùc sciam, modo legere sit, non levis illa erit conjectura, ut ex Consulum notatis nominibus, qui ad Christiana tempora pertineant, de Christianorum monumento certò dijudicare jam liceat.

Id vero haud Christianorum vitio verti debet, quod, quum celeberrimam, faustissimamque sacræ Religionis Epocham non solum haberent, sæd redditâ Ecclesiæ pace tutò adhibere possent, adhùc tamen signandorum temporum morem ex Ethnicorum instituto retinerent; nam nihil ea in re, quod Pietati, aut Religioni obesset, continebatur, quam etiam, præeunte

ad prima illa tempora referenda videntur, *quum cruda adhuc quorundam in cordibus Christiana religio aliquid de paganici ritus superstitione retinebat*; contra vero Cl. Fabrettus Inscr cap. II. p. 112. & cap. VIII. quan quam *facile tunc fuisse fatetur ex inextinctæ gentilitatis phrasibus, poetico præsertim stilo aliqua imitari inconsideratè potius, quàm impiè, quæ adultæ jam veræ Religionis temporibus resecata sunt*, hanc tamen *Domus æternæ* commemorationem non a gentilitate, sed a sacra potius pagina desumptam censet allato tum Ecclesiastici loco 12 5. *Ibit homo in domum æternitatis suæ*, tum Psalmi 48. 12. *Sepulcra eorum, domus illorum in æternum*; quamquam & illud recte addat, diversam ab Ethnicis Resurrectionis ignaris hanc loquendi formulam accipere potuisse Christianos ex Sanctorum Patrum sententia, qua P. Cornelius A' lapide Ecclesiastici locum explicavit: Atque ita quidem se res habet; non solum ex Patribus, quorum unus sufficiat Augustinus, qui in ejus Psalmi explanationem non *æternum* strictè, ac propriè, sed *quasi æternum* interpretatur, verum etiam ex ipso Hebraico textu, quem Franciscus Vatablus ita vertit: *Domus illorum in perpetuum*. Sed illud mihi verisimile haud sit, ad utramque rem Christianos advertisse, aut si animadvertissent, tam facilè eos dubium admittere voluisse vocabulum, quo Resurrectionis fides quammaxime læderetur, vel rudibus, & idiotis incerta efficeretur: Potius igitur illud erit, ac plane consultius, ad Ethnicismi reliquias in Christianorum aliquot ore, aut etiam animo adhuc manentes rem deduxisse, ut ii scilicet, [pauci admodum, nam pauca Christianorum monumenta cum *Domus* æternæ expressione numerare licet] eam formulam si non Ethnicorum religione, quam respuissent, saltem consueto sermone usurparint: Id quod de *Deorum Manium* enunciatione in sepulcralibus titulis a Christianis usurpata judicandum censeo: Vera enim contra Fabrettum sensisse Mabillonius observavit. P. Lupus in Epit. S. Sev. p. 105. & seq. qui ex Museo Kircheriano lapidem Christianum exhibet, ubi integris verbis, atque uncialibus notis inscriptum est: D'S MANIBVS: ac ne exempla omnia ex vetustis tantum lapidibus repetamus, addam quoque testimonia ex Juris libris. ubi non moror Juliani legem, quæ est V. Cod. Theod. De Sepulcr. violat., ubi *pænam Manium vindicem* contra sepulcrorum violatores is sancivit, neque enim mirum, eo vocabulo usum impiissimum Cæsarem Idololatriæ instauratorem, sed plane idem vocabulum usurpasse legimus tum Imp. Constantinum, qui in l.4. cod. tit. sepulcra ipsa *Manium ædificia* appellat tum Impp. Theodosium, & Valentinianum in Novell. *de Sepulcris* post Cod. Theodos. p. 591. qui inter alia hæc habent: *Quis nescit quietos sollicitari funestis ausibus Manes?* ut jam frustra sit, sigla illa D. M. vel D. MA. quæ in Christianorum monumentis aliquando occurrunt. *Deo Magno*, vel *Deo Maximo* cum Fabretto interpretari, sed potius ad paganici ritus reliquias nondum a recentium Christianorum maxime idiotarum ore revulsas, deducenda videri: quod si superstitiosum aliquid in iis siglis probè animadvertissent Christiani, inverisimile prorsus est, ut diversa significatione adhuc utentes, Deo Magno injuriosi fierent, quem iisdem, quibus suos Deos Manes Ethnici siglis indicatum vellent.

[a] Huc referri potest Lapis Pisaurensis apud Clar. Oliverium n. CLXVII characteribus partim græcis, partim latinis, utrisque vero horridam barbariem exhibentibus

ROMANA DVLCISSIMA
HIC REQVIESCIT IN DIEM IVD
DEP. III. KAL. MAR. VAR. TERTV

[i. e. Varrone, seu Varari, & Tertullo Cos. A D. CCCCX., ut recte interpretatur Oliverius] ubi secundæ lineæ illud: IN DIEM IVDICII, non tam ad præcedens REQVIESCIT, quam ad sequens DEPOSITA referri videtur; itaut ad diem usque judicii *deposita* ibi Romana dicatur.

[a] Horum exempla plura affert Cl. Lupus in Epit. S. Sev. p. 84. & seq.

præeunte Evangelista ex Imperii Tiberii Cæsaris annis Christi vitam, resque gestas metiente, servandam duxit Ecclesia, tum in Pontificum Sanctionibus, tum in Conciliorum Actis, ne de gravioribus quibusque rebus, quarum tempus intererat certò sciri, novâ temporum invectâ supputatione dubitatio suboriri posset; Atque hoc profecto [nisi mea me fallit opinio] in caussa fuit, ut serò admodum Christianæ Æræ anni in publicis monumentis signari tandem cœperint; nam mirum certè illud videri potest, postea quam extinctâ jam a sæculo VI. Consulari Dignitate, vetusta illa, ac communi more recepta annorum numeratio defecerat, haud statim Christianæ Religionis Æram [uti opportunum, atque omnino æquum tum fuisset] exordium habuisse: Sed quare id factum fuerit, quis etiam facti auctor [rem enim aliis, quod sciam, indictam reperio] paucis observasse jam libet.

Facti itaque auctorem Justinianum deprehendo ex ipsius Novella XLVII., in qua primus omnium in Judiciis, publicis actis aliis, documentisque omnibus per Tabelliones conscribendis, Imperii annos commemorari, eosque consuetis aliis temporum notis præscribi sancivit: *Sequatur vero* (inquit) *Consul, & Indictio, atque Mensis & Dies, secundum quam geruntur, & conscribuntur, quæ adduntur; ..... nos enim auferimus quidem priorum nihil, Imperiali vero additamento caussam augemus; & inchoetur mox auctore Deo a præcedente prima Indictione: ita quodammodo eis scribentibus: Imperii Justiniani sacratissimi Augusti, & Imperatoris an.* XI. *post Consulatum Fl. Belisarii V. C. ann.* II. *die tot. & tot. Kal.*: Æquissimam putabimus hanc Justiniani Constitutionem, nisi quod iniquæ rei, quam is mente agitaret, subservituram præmiserit; notissimum quippe est, orto Principatu, quantum imminuta fuerit Consulum auctoritas; sublatis enim paulatim Comitiis, deligendorum Consulum arbitrium penes Augustos esse cœpit, quibus etiam rerum potitis, nullam Reip. administrandæ partem obire Consules permittebantur: nulla itaque tanti olim Magistratus nisi umbra & inane nomen superesse videbatur, ac honorarium quoddam dignitatis simulacrum: Vigebat illud quidem, non tam ut veteris Reip. imaginem præferret, quam ut ex annuorum Consulum nominibus numerandi temporis mos servaretur, quem, eâdem manente Rep., in Principatum tamen translata, sine publico incommodo, temporumque perturbatione mutari nefas esset: Hinc sunt illa Theodorici apud Senatorem (a): *Admonet nos consuetudo solennis dare Fastis nomen, ut per annorum numerum decurrat gratia dignitatum: Felix a Consule sumat annus auspicium, portamque dierum tali nomine dicatus annus, tempus introeat* (b): At, quum annua Consulum creatio in potestate Principis esset, ut jam dixi, placuissetque ad servandam utriusque Imperii Occidentalis, & Orientalis parem dignitatem alterum Consulem in Occidente, alterum in Oriente designari (c); Res vero Occidentis, præsertim in Italia, Barbarorum tyrannide in maxima perturbatione posita, veterum institutorum omnium observantiam paulatim amisissent, ille ipse Justinianus, *qui nihil veterum auferre velle* inquiebat, abolendi omnino Consulatus occasionem statim arripuit, idque non constitutione, seu verbis, ne invidiam sibi crearet, sed facto, reque ipsa exequi maluit. Res clara est; Satis enim Justiniano fuit, post Basilii Consulatum, qui postremus omnium Consul fuit An. Ch. 542. haud alium (quæ res in sua potestate esset) Consulem delegisse; atque ita nullo deinceps Consule annum aperiente, jam demum Annos Imperii (quod is antea statuerat) pro sola, ac præcipua temporis nota adhibendos reliquit.

Verum

[a] Variar. lib. II. I. ubi agitur de Consulatu Felicis an. Ch. DXI. a Rege Theodorico tradito.

[b] De eadem re licet protrita, adhuc testem dabo Salvianum in De Gubern. Dei lib. VI. cap. II. *Nunquid non Consulibus, & pulli adhuc gentilium sacrilegiorum more pascuntur, & volantis pennæ auguria quæruntur, ac pene omnia fiunt, quæ etiam illi quondam pagani veteres frivola, atque irridenda duxerunt? & cum hæc omnia ipsi agant, qui annis nomina tribuunt, & a quibus anni ipsi exordium sumunt, credimus nobis bene annos posse procedere, qui a rebus talibus ordiuntur?* Atque hæc quidem eò etiam retulisse libuit, ut superstitionis reliquias in formulis sepulcralibus adhuc ab iis Christianis retentas non miremur, qui solennes olim superstitiosos ritus non omnino in Consulibus inaugurandis abjecissent.

[c] Haud tamen licebat iis, qui in Imperio Orientis degebant, Occidentalis Consulis nomen publicis monumentis inscribere, nisi ab eodem Orientis Imperatore publicatus fuisset; eo autem non publicato post nomen Orientalis Consulis ita scribebant: *& qui fuerit nunciatus*: Hæc signandi formula primum occurrit in Leg. un. Cod. Theod. De Lusor. quæ dicitur *Dat. v. Kal. Febr. Constantinop. D. N. Theod. Aug.* v. *& qui fuerit nunciatus*. Initio Actorum Synodi Chalcedonensis dicitur: *Consulatus piissimi, & amatoris Christiani Imp. Fl. Marciani PP Aug. & ejus qui fuerit nunciatus*. Item Novell. 3. ejusdem Marciani de Prædiis Civitatum scribitur: *Marciano Aug.* I. *Cos.* prætermisso Adelphio Consule Occidentali, quem ejusdem Marciani Collegam in dicto primo Consulatu, nempe anno 451. Fasti recensent: At Epistolæ S. Leonis eod. anno scriptæ signantur: *Adelphio V. C. Consule*, Imp. Marciani Consulis Orientalis nomine omisso, quamvis plures earund. Epistolarum ad ipsum Marcianum scriptæ sint: ex quo facilè illud conjiciemus, in utroque Imperio utrumque Consulem, ut in publicis monumentis signari posset, solenni publicatione indiguisse.

Verum quidem est, Justinum Justiniani successorem de instauranda Consulari Dignitate, quæ per quinque, & viginti annos eo, quod jam aperui, Justiniani consilio, defecerat, deliberasse; idque sibi laudi imprimis ducebat Justinus ipse, quem sic loquentem facit Corippus lib. II.

Ditabo plebes opibus, nomenque negatum
Consulibus Consul post tempora multa novabo,
Gaudeat, ut totus Iustini munere mundus:
Dona Kalendarum properant vicina mearum,
Vos vestris adstate locis, properate, parate.
Promissaque die nostros sperate Curules:
Expavit gaudens inopino nomine vulgus
Consulis audito . . . . . .

At hæc Poetarum somnia facile censebimus, dum post primum Consulatum, quem solus gessit Justinus, nihil ipse idem neglectius habuit, quàm seipsum deinceps, vel alios in posterum Consules creare: Hinc post ejusdem Justini Consulatum, qui occurrit in sepulcralibus aliquot lapidibus (a), mox publica monumenta ejusdem *Postconsulatus* annis per solum biennium, aut triennium signari cœperunt, ut præter vetustos lapides promptum est ex ejusdem Justini constitutione (b) didicisse, quæ legitur *Dat. Kal. Mart. C. P. Imp. D. N. Justino PP. August. anno 5. post consulatum ejusdem D. N. anno 2.* Lusisse propterea Justinum tam nobis certum videri debet, quàm tunc omnibus persuasum fuit, qui eo spreto Consulatu, iterum Postconsulatum Basilii pro nota temporis usurpare passim cœperunt; de qua re hùc nostrum lapidem Christianum opportunè referam (c).

HIC REQVIESCIT
IN PACE AMPELIVS
QVI VIXIT ANNVS *sic*
X. INDICTIONE SEXTA
P. C. BASILI. V. C. †

Et mirum quidem, tandiù servatum morem per Basilii Postconsulatum annos signandi, ut ad annum usque 587. i. e. sex & quadraginta annis postquam Basilius Consul omnium postremus fuerat, adhùc ejus Postconsulatus pro nota temporis adhiberi consuesset: id scimus ex insigni lapide Arelatensi apud Card. Baronium, Petavium, Gudium, & Muratorium extante:

[a] Muratorius pag. CDXXVIII. & seq.

[b] Post Novellas Justiniani edit. Gothofredi sub tit. De Filiis Liberarum. Secundi Consulatus Justini etiam meminit Diploma Ann. 572. apud V. C. Marchionem Maffejum in Hist. Diplom. p. 163 cui nota temporis hoc facit exordium: *Imp. d. n. Justino pp Augusto an. septimo, & p. c. ejus secundo &c.* Adest etiam in eodem opere p. 165. Diploma alterum an. 591. cum mentione Post Consulatus Mauricii Augusti, sic: *Imp. dnn. Mauricio Tiberio pp. Aug. anno nono p. c. ejusdem anno octabo.* At hi ephimeri Consulatus, nullo etiam Collega adlecto, per tam longa, & rara intervalla temporum, pro figmentis haberi debent, habuitque certè illa eadem ætas, quæ passim, ut dixi superius Post Consulatum Basilii in monumentis usurpabat.

[c] Nullus in hoc lapide notatur annorum numerus, qui Post Consulatum Basilii sequatur, sed ex adjecta Indictione sexta rectè deducitur, fuisse annum secundum post dictum Consulatum, qui incidit in an. chr. 543. quod nedum ex Indictionum supputatione probatur, sed etiam liquet ex antecedentis, ac sequentis anni monumentis, nam lapis apud Murator. p. 425. n. 6. relatus ad an. 542. signatur P. C. BAS'L. V. C. IND. V. At Annus 544. apud Card. Baronium signatur per Indictionem septimam in Cod. MMS. Bibl. Vatic. Actuum Apostolorum, quæ ab Aratore R. E. Subdiacono carmine lucubrata, in Ecclesia S. Petri ad Vincula, jubente Vigilio Papa, publicè, omnibus plaudentibus, recitata memorantur *Anno 3. post Consulatum Basilii V. C. Indiction.* VII.

te (a): At quoniam post ea longissima annorum intervalla nulli amplius Consules essent, immo Consulatus ipse interisse jam probaretur, Basilii autem Consulatum pro certa epocha perpetuò duratura adhibere neque commodum, neque dignum videretur, obtinuit tandem Justiniani consilium, ut Anni Imperii, qui simul cum Consulibus signari deberent, soli deinceps in publicis monumentis certam, legitimamque temporis notam constituerent.

Sed quàm æquum tum fuisset, extincta jam Consulari Dignitate, qua, more majorum, anni numerari solebant, Æram ipsam Christianam substituere, quæ per eadem tempora, Dionysio exiguo auctore statuta fuerat; quod a Beda (b), atque aliquot aliis Ecclesiasticis Scriptoribus factum invenio; in publicis vero monumentis satis raró legere est, nam præter lapidem a Cl. Oliverio nuper editum (c), non alibi fortasse occurrit: Sed Justiniani Constitutio, sive potius exemplum in caussa fuit, ut nihil de Christiana Æra cogitatum tunc fuerit, non solum in Imperio ipso, sed in aliis mox Principatibus, qui ab Imperio divulsi in aliorum dominium pervenere: Res satis nota, ac protrita ex inferioris Ævi Diplomatibus, quæ ad fastidium usque exhibet Muratorius in *Antiquitatibus Medii Ævi*: aliunde mihi domesticum ex Beneventanis Longobardorum sæculis exemplum suppetit, quod solum proferam: Siquidem ab Arechi I. qui post Zottonem An. Ch. 591. Beneventanum Principatum adeptus est usque ad An. 1077. quo Landulphus VI. cum ipso simul Principatu extinctus est, perpetua hæc fuit, ac solennis tum in eorum Diplomatibus, tum in aliis publicis monumentis signandi temporis nota: *Datum, vel Actum Beneventi in sacratissimo Palatio Ann. Domini Arichis Gloriosissimi Principis mense Novemb. Ind.* XIII. (d) Manifestum id, præter alia, argumentum supremi Beneventanorum Principum juris, qui nullum superiùs sibi dominium neque in Imperatoribus, neque etiam in ipsis Longobardis Italiæ Regibus agnoscebant; id quod ex aliis Beneventanorum Archiepiscoporum Diplomatibus æquè constat, ubi nullius, nisi sui Principis anni signabantur. Sic in Diplomate Landulphi Archiepiscopi an. 975. *Anno* XXXII. *Principatus Domini Pandolphi eximii Principis, &* XVI. *anno Domini Landolphi Gloriosi Principis Filii, Martio* III. *Indict. nec non &* VI. *Anno Domini Landolphi Ven. Episcopi, quo Domino favente Beneventanæ, & Sipontinæ Ecclesiæ Archiepiscopus ordinatus est* (e).

Atque

[a] Lapis superiori parte detritus est, ut hæc, quæ nunc habet, verba satis monent,

MENSIBVS ET GEMINIS CONCLVDENS TEMPORA VITAE
VIVIT IN AETERNVM NVLLVM MORITVRA PER AEVVM
ISTA VALENS FIERI FLETV MANANTE ROGAVIT
IVRA SACERDOTII SERVANS NOMENQVE IVGALIS
OBIIT BONAE MEMORIAE CAESARIA MEDIVM NOCTIS
DIE DOMINICA INLVCESCENTE VI. ID. DECEMBRIS
QVADRAGIES ET VI. P. C. BASILII IVNIORIS V. C. C.
ANNO XII. REGNI DOMNI CHELDEBERTI REGIS

Hunc itaque lapidem Card. Baron. refert ad an. ch. 587. sed Muratorius p. 431. n. 2. ad annum præcedentem 586. pertinere contendit, *quo decurrere jam cœperat Septembri mense Indictio quinta, & dies* VI. *Idus Decembris Dominicus fuit*: At Petavius, qui de Chronologica disciplina magis sapit, annum 587. cum Baronio retinet in *Rat. Temp. par. 3. p.* 121. *edit Colon.* 1720 atque *ex hac Inscriptione Arelate reperta lucem aliquam Francicæ Historiæ afferri posse fatetur*, sequutusque vi detur in gestis dicti Regis Childeberti I. I. part. I. p. 418., sed quod lapidem spectat omisit Petavius superiora carmina, uti etiam Gudius p. 366. n. 5. qui tamen Authographum accuratius descripsisse videtur; nam lin. 5. pro *Bonæ* habet BN̄. lin. 7. in fine pro C. C. habet CC. ut videtur legendum.

[b] In Rebus Brittanicis sæc. VII. Æra Christiana usum Bedam observavit Cl. Mabillonius Præf. ad sæc. II. Benedictin. §. 57.

[c] In marm. Pisaur. n. CLXV. ubi habetur insculpta ERA CCCCCLI. ad quem lapidem Cl. editor recte notat, singulares censendas esse illius ævi Inscriptiones, quæ Christiana, seu vulgari Æra signantur: ac proinde ex binis Gruterianis lapidibus, quorum alter p. 1049. 5. Æram DIII. alter p. 1054. n. 4. Æram DXLVIII. exhibet, priorem mendosum existimat, propterea quod eo tempore nondum Dionysius vulgarem æram instituisset: sed vir doctus non animadvertit, haud in Gruterianis lapidibus de Æra Christiana agi, sed de Æra Hispaniensi, nam Hispanienses hi lapides sunt, ut ex eorum titulo liquet, in quibus peculiaris Hispanorum Æra insculpi solebat, ut ex aliis Hispaniensibus Saxis mox patebit: Hinc singularem omnino Pisaurensem lapidem dicemus, in quo Æra, nullo licet adjecto nomine, Christiana intelligi possit.

[d] Apud Ughellum Ital. Sac. to. VIII. edit. Rom. tum in Archiepiscopis Beneventanis, tum ex Chronico MSS. S. Sophiæ in Bibl. Vaticana asservato, quod ad calcem dicti Tomi exhibetur.

[e] Apud eundem Ughell. l. l. pag. 98.

Atque in hac quidem ſignandi temporis ratione ſupremi dominii, ſuæque majeſtatis jura comprobari rectè norant Principes, haud proinde de inſtituenda Æra Chriſtiana ſolliciti; Hinc illud facile intelligimus, cur Carolus Magnus [ne a domeſticis exemplis diſcedam] eam duntaxat conditionem a Grimoaldo Beneventano Principe, integris aliis omnibus Principatus juribus, accepiſſe ſatius habuit, ut nempe in illius aureis nummis, ac publicis prætereà monumentis, ac diplomatibus ſuum nomen inſcriberetur (*a*): Sed de his alias: Illud interim monuiſſe præſtabit, quod ſummos Romanos Pontifices ſpectat, illorum Nomen, ac Pontificatus annos, ſerò quidem in publicis monumentis, ac Diplomatibus ſignari cœptos, nullimode tamen ejus rei eandem, quam aliorum fuiſſe probatum eſt, ſolam cauſſam agnoſci debere: non enim audiendus eſt Cl. Petrus de Marca (*b*), qui Juſtiniani conſtitutionem a Romanis Pontificibus uſque ad Caroli Magni inaugurationem ſervatam dicit, ac ſubinde Orientalibus Occidentalium Imperatorum annos ſubſtituiſſe, non adhibitâ ſui Pontificatus annorum computatione, quâ tandem, utpote *jure Regio*, poſt ſæculum nonum uti cœperunt; *Etſi enim* [inquit] *Judæorum Pontifices ea prærogativa fruerentur, ut eorum nomina in actis publicis adnotarentur, idemque jus obtinerent olim Sacerdotales Nicopoleos, ut docet Arrianus, attamen penes Chriſtianos ſolis Imperatoribus hoc dabatur, donec Pontifices Romani hoc quoque jus ſibi vindicarunt, poſtquam ſoli ſupremo Romanæ Urbis dominio potiti ſunt*: De quæſiti dominii tempore non eſt hujus loci diſſerere; ſed quod rem attinet, falſum illud eſt, ſolis Imperatoribus penes Chriſtianos datum, ut eorum nomina, atque anni in publicis monumentis adhiberentur: nullam profecto de hac re habemus Chriſtiani populi legem, qui potius Romanorum morem ſequutus per ſæcula fere VI., uti in aliis rebus pluribus politicis, quæ Chriſtianæ Religioni non obeſſent, ita ſolam Conſulum mentionem, nunquam vero Imperatorum pro nota temporis uſurpavit: quum igitur a Juſtiniani Novella Imperatorii Nominis, ejuſque temporis ſignandi certum initium repetatur, ſerò admodum penes Chriſtianos res obtinuit, quam non ubique, neque ſemper ſervatam jam probavimus, etiam in ipſo Romano Orbe, ubi varii mox Principatus exorti ſuorum Principum nomina, atque annos, neglectis Imperatoribus, adhibuerunt; quod ex noſtrorum Principum Longobardorum diplomatibus jam docuimus, manifeſtumque habemus ex relato ſuperius Arelatenſi lapide anni 587., ubi tantum abeſt, ut Imperatoris nomen, atque anni inſcriberentur, quin potius, præter Cheldeberti Francorum Regis nomen, ejuſque Regni ſignatos annos, dum veterum Romanorum inſtitutum ſimul ſervari placuiſſet, potius Baſilii Poſtconſulatum, quam Imperatoris nomen, annoſque adnotatos legimus: quid? quod apud Hiſpanienſes nonniſi per propriæ Æræ annos publica monumenta omnia ſignarentur: Habemus apud Gruterum (*c*) tres lapides Chriſtianorum, binos apud Boldettum (*d*) eâdem Ærâ duntaxat ſignatos, quam falsò Viri doctiſſimi (ut ſuperius in notis animadvertebam) pro Chriſtiana Æra acceperunt; ſed & falſiſſimum illud eſt, quod a dominii jure ſignandi nominis, annorumque ratio pendere omnino debeat: Licuit certe Landolfo Beneventano Archiepiſcopo Annos ſui Archiepiſcopatus in Diplomatibus inſcribere; Fas non fuerit ipſi Maximo Pontifici, citra ullius dominii rationem, tum nomen, tum Pontificatus annos adhibere? Id quod ipſe *Marca*, niſi præſumpta opinio prævaluiſſet, ex Judæorum, atque etiam Gentilium Pon-

[*a*] Vid. Erembertum in Chron. pag. 27. *In aureis ejus nomen* [*i. e. Caroli*] *aliquandiù figurari placuit*, *ſchedas ſimiliter aliquando juſſit tempore* (i. e. ejuſdem Caroli annis) *exarari*: quod *tamen* Grimoaldus mox neglexit, vindicata ſibi ejuſmodi juris, ut olim, poteſtate.

[*b*] De Concord. Sacerd. & Imp. Lib. III. cap. XI.

[*c*] Pag. MXLIX. n. 5. Lapis eſt *Nebriſſæ* Beticæ Urbe cum Æra DIII. Pag. MLIV. n. 4. Lapis eſt *Eboræ* cum ÆRA DXLVIII. Ibid n. 5. Lapis eſt *Majeronæ* in Bætica cum Æra DCXIIII. Jam norunt eruditi Æram Hiſpanienſem, Solidis ann. XXXVIII. Æram Chriſtianam antecedere: itaut prior lapis Gruterianus, qui præfert Æram DIII. ad an. Ch. 465. referri debeat, quæ etiam de aliis, ſi ad Æram Chriſtianam deduci velint, computatio ſtatuenda erit. De Hiſpanienſi Æra vid. Petavium in Rationar. Temp. II. lib. III. cap. XIV.

[*d*] *Oſſervazioni ſopra i cimiteri*. Lib. II. c. 20. pag. 639. ex Hiſpalenſi Cœmeterio binos hos lapides refoſſos teſtatur an. 1566. ut videas, Hiſpanis id ſolenne jam fuiſſe, ut propriâ Ærâ annos ſignarent.

PAVLA CLSA FAEMINA FAMVLA XPI
VIXIT ANNOS XXIIII. MENSES DVOS
RECESSIT IN PACE DIE XVI. KAL. FEBRV
ERA DLXXXII.

CERVELA CLA FAEMINA FAMVLA XPI
VIXIT PLVS MINVS ANNOS XXXV. RECESSIT
IN PACE COR. 6. TRANSFIXIT III KALEN
FBVS . ERA . DC.

In priore lapide illud CLSA lineæ primæ fortaſſe eſt CLARISSIMA; uti CLARA erit illud CLA poſterioris lapidis; ſed in hujus linea tertia quid ſit, COR. 6. TRANSFIXIT. nondum capio.

Pontificum exemplis, quæ ultrò memoravit, rectè noviſſe poterat; neque enim his deteriores cenſendi fuerint Romani Pontifices, quorum dignitas, ſepoſito etiam temporalium rerum dominio, tantum alios omnes munere, juriſdictione, majeſtate præſtat, quantum præ ceteris omnibus optimo jure ſibi vindicat collata divinitus auctoritas illa, quæ non unius Gentis, aut Regionis, ſed univerſi Chriſtiani Orbis finibus continetur.

Sed redeo ad noſtrum lapidem, ubi Symmachi, ac Boethii inſcriptus Conſulatus in longum diverticulum nos ſenſim abduxerat. De eo Conſulatu, qui in Ann. Ær. Chr. DXXII. incidit, nihil ſupereſt obſervandum, neque etiam de Conſulibus ipſis dicere opus erit, quorum res, ac nomina frequentiſſimis monumentis celebrantur: quid ſit in noſtro lapide nota illa V̄V̄ eorundem Conſulum nominibus adjecta, paucis obſervare libet; numeralem eſſe, quæ utriuſque quintum Conſulatum indicet, opinari ineptum eſt, vetantque omnino Faſti, ubi neutri tam numeroſi Conſulatus attribuuntur: extitiſſe aliquid poſt eam notam, haud oſtendit lapis, qui ea parte nihil prorſus detritum oſtendit: Hinc ad Quadratarii oſcitantiam referendam rem arbitror, qui poſt ipſum V̄V̄. i. e. *Viris* omiſit ſigla CC, i. e. *Clariſſimis*: quod ejus ætatis, quam Barbaries undique obruerat, non erat tam grave peccatum, dum in ipſo Boethii nomine præter H aſpirationis defectum graviora occurrunt, itaut VOETIVS apud Gudium pag. 373. A. BOITHIVS, ut etiam SEMMACHVS apud Murator. pag. 419. n. 1. inſculpta legantur. De communi autem *Flavii* prænomine (*a*), quo uterque Conſul nuncupatur, quamquam nullum Boethii prænomen libri præferant, ut notavit Bertius (*b*), de eo tamen dubitari non ſinunt, præter Acta Eccleſiaſtica ab eodem Bertio recitata, tum noſter Lapis, tum Gudianus alter ſuperius relatus, & quidem tum Boethii, tum etiam Symmachi commune id prænomen fuit, itaut ignorare fatear, unde V. C. Gorius in Indice Doniano cap. XXII. *Q. Aur. Anicium Symmachum & Boethium* habeat, nam in lapide Donii n. 20. Claſ XX., quem citat, nihil ejuſmodi occurrit, ſed brevis tantum ante Symmachi, & Boethii nomina lacuna extat.

Sed antequam manum de hac noſtra marmorea Tabula; voluptas inceſſit, velut pro coronide formulam illam PM, i. e. *Plus Minus*, quæ vitæ annis noſtri Mamercii adjecta legitur, paucis illuſtraſſe; qua in re nequaquam me deterruit Caſſianum illud *cui Bono*? aut quod rem *obtrudam antiquiorem Cabo, & Chao*; quæ olim V. C. Mazochius Cl. Sabatino objecit, dum de eadem formula in Romana Inſcriptione *Hilari* aliter explicata, ingenioſè potius, quàm verè decertavit (*c*), quid enim? nihil frequentius eâ formulâ in ſequioris ævi, ac præſertim Chriſtianorum monumentis occurrit: quod etiam Viris doctis animadverſum; at neminem invenio, qui rei cauſſam [quod alicui fortaſſe bono fuerit] quærendam ſibi duceret. Hæc ergo cauſſa ut pateat, ſtatuenda primùm erunt ejuſmodi formulæ initia: atque ea quidem in quartum Chriſti ſæculum conjecit Sponius (*d*), *ſed falli, ut ſæpe, Sponium*, clamat Fabrettus (*e*), *quia in ipſo* (ait) *primo ſæculo invaluiſſe videmus in Grutero pag. 590. 2.* ac mox Gruteriano lapidi aliquot alios accumulat: quibus ego non ineptè locum Evangeliſtæ adderem, qui in ætate Chriſti indicanda eâdem formulâ uſus videtur, dum ait (*f*): *Ipſe erat, quaſi annorum triginta incipiens*: Certè Juſtinus Martyr locum Evangeliſtæ eadem omnino formula, *Plus minus*, interpretatur in Dial. cum Tryph. n. 88.: καὶ τριάκοντα ἔτη ἢ πλείονα, ἢ καὶ ἐλάσσονα μείνας, ideſt ex verſione Monach. S. Mauri: *Sicque annos plus minus triginta permanens*: Græcis enim eadem formula haud fuit ignota, quam per ΠΛΕΟΝ ΕΛΑΤΤΟΝ exprimebant, ut in græco titulo apud eund. Fabrettum l. l. n. CIII. At licet verum id videri queat, eandem formulam ante ipſum ſæculum IV. fuiſſe aliquando uſurpatam, quum nempe certi nihil de exacta alicujus defuncti vita haberetur, id tamen per quam raro factum docent tum Gruterianus lapis, tum Fabret-

[*a*] Flavii prænomen ſerò admodum apud Romanos obtinuit, non a Conſtantini, ſed multo ante a Veſpaſiani ævo, qui ex Gente Flavia Reatini Municipii, obſcurâ ſanè [ut tradit Sveton. c.] ac ſine ullis Majorum Imaginibus, ad Imperium pervenit: Frequentatum exinde honoris cauſſa prænomen; Auguſti prius exemplo, ac mox Antonini, quæ olim cognomina Principibus adhæſere, ſed Antoninos vicere Flavii, qui diutius permanſere, immo & eodem prænomine ornari non Auguſti tantum, ſed etiam Principes Barbari gaudebant. Nam Autharim Regem, Longobardi *ob dignitatem Flavium appellarunt, quo prænomine omnes, qui poſtea fuerunt Longobardorum Reges, feliciter uſi ſunt*: Ita Paul. Diaconus *de Geſt. Longob. lib.* III. *cap.* 16. Affectarunt etiam id prænomen Privati Homines, ſed qui ſummo loco in Rep. eſſent, ut de Symmacho, & Boethio, aliiſque pluribus ſatis conſtat.

[*b*] In Præfat. ad Lib. de conſolat. Philos. edit. Patav.

[*c*] Actorum Recenſio in cauſſa Hilari Fide conſtituti &c. ed. *Neap.* 1745.

[*d*] In lib. inſcripto *Recher de Lion.* p. 150.

[*e*] Inſcript. cap. VIII. p. 588.

[*f*] S. Luc. cap. III. v. 23.

Fabrettiani alii, quorum incertam ætatem Fabrettus ipse non diffitetur, itaut ex iis paucis monumentis, immo ex uno Gruteriano lapide audacter is eandem formulam a primo sæculo *invaluisse* ajat: invaluisse autem post quartum sæculum [quæ Sponio fuit caussa, tum primum ortam formulam opinandi] omnia fere illius, ac posterioris temporis monumenta probant; cur verò tum invaluerit, jam mihi caussa erit ostendenda.

Antiquissimum sane fuit Romanorum institutum, ut natalis singulorum civium dies in Publica Acta referri deberet: neque audiendus Capitolinus rei hujus initium M. Aurelio attribuens, quem *Liberales caussas ita muniisse*, ait, *ut primus juberet apud Præfectos Ærarii Saturni unumquemque civium natos liberos profiteri, intra tertium diem nomine imposito, ad hæc per Provincias Tabulariorum publicorum usum instituisse, apud quos idem de originibus fieret, quod Romæ apud Præfectos Ærarii*. At, ut dicebam, longe antiquiora fuere ejusdem instituti initia, ad ipsum usque Romanorum Regem Servium Tullium referenda, qui, ut civium numerum, atque ætatem in promptu haberet, primus omnium jussit, ut Parentes, Propinquive, natâ prole, certum nummum in Ærarium *Junonis Lucinæ*, in *Juventutis* vero, dum virilis Toga sumeretur, ac tandem, sequuta morte, in Veneris Libitinæ inferrent *(a)*: exoletum postea morem lata lege Julia, & Papia in pueris natis revocavit Augustus; post quem plura ejus rei exempla in Svetonii Cæsaribus legere est, qui Tiberii *(b)*, & Caligulæ *(c)* natales dies, immo natalium dierum horas ex publicis Actis didicisse testatur: Sic idem Capitolinus in Gordianis, *Filium*, inquit, *Gordianum Antonini nomine, & signo illustravit, cum apud Præfectum Ærarii, more Romano, professus filium, publicis actis ejus nomen insereret*: Ac ne id in Principum gratiam dumtaxat factum, quorum natales dies etiam solennibus ludis, aliisque publicis lætitiis celebrari mos erat; sed apud privatos quosque, singulosque, ut dixi, cives Romanos eandem legem viguisse, præter Apulejum *(d)*, & Juvenalem *(e)*, locuples testis est Virgilius *(f)*; neque id in Urbe tantum, sed in universo Romano Orbe obtinuisse liquet tum ex aliis, tum præsertim ex M. Aurelii lege, qui, ut ex Capitolino jam audivimus, per Provincias Tabulariorum publicorum usum instituit, *apud quos idem de originibus fieret, quod Romæ apud Præfectos Ærarii*: notissima autem res est ex Juris libris, non ipsis tantum Justitiæ, sed fidissimis etiam Antiquitatis fontibus, ubi Professionum duæ species occurrunt, quarum altera *natalis*, altera *censualis*: De natali, quæ hùc attinet, sic Scævola *(g)*: *Mulier gravida repudiata, absente marito, filium enixa, ut spurium in actis professa est*. Impp. etiam Diocletianus, & Maximianus ad Lucidum, qui amissis natalibus Actis de sua libertate timebat, ita ajunt *(h)*: *Statum tuum, natali professione perdita, mutilatum non esse, certi juris est*. Quæ quum ita sint, jam illud constat, cur tam exacte prioribus illis sæculis vitæ tempus describatur, quod defunctus transegisset: Sat enim erat publica Acta, seu Tabularia consulere, ex quibus promptum erat, nondum annos, menses, atque dies, sed etiam horas vitæ ad calculum revocare, ut de horis testatur Svetonius l. l., ac plures docent vetusti lapides apud Fabrettum p. 181.

At neglecta paulatim posteriore ævo ejusmodi publicorum Tabulariorum cura, quam neque urgerent præsentes Augusti, jamdiù Constantinopoli degentes, factum inde fuit, ut facile natalis cujusque dies memoriâ dilaberetur, ejusque incertitudine, vitæ spatia haud certo tempore supputari valerent; tunc fere fuit, ut cuique illud Juvenalis aptari posset:

Facies tua computat annos;

Jamque demum ea formula *Plus Minus* annis vitæ fuit adjicienda, vel earum dictionum alterutra,

[a] Dionysius lib. IV.

[b] Sveton. in Tiber. cap. V.

[c] Id. in Caligul. cap. VIII.

[d] Apolog. I. *Pater* (inquit) *natum sibi filium cæterorum more professus est*.

[e] Satyr IX.

Tollis enim, & Titulis Actorum aspergere gaudes
Argumenta Viri . . . .

[f] Georg. II. vers. 501.

. . . . nec Ferrea Jura
Insanumque Forum, aut Populi Tabularia vidit.

Ubi Servius: *Populi Tabularia: ubi Actus publici continetur: significat autem Tectum Saturni, in quo & Ærarium fuerat, & ubi reponebantur Acta, quæ susceptis liberis, faciebant Parentes: Juvenalis &c.*

[g] *In leg. 28. §. 1. D. De Probation.*

[h] In leg. 6. Cod. *De Fide Instrumentorum*; unde conjicere licet, quare ante sæc. IV. aliquando dicta Clausula *Plus minus* in sepulcrali aliquo titulo occurrat: De Tabulariis perditis nedum d. lex testatur, sed etiam Cicero *pro Archia cap.* IV.; ubi incensa Heracliensium publica Tabularia affirmat, in quibus Archias inter cives Romanos censebatur: sed & negligentiores aliqui esse poterant, qui in perquirendis Defuncti annis, mensibus, diebus publica Tabularia consulere omittebant, quod tamen ante dictum sæculum perrarum est, ut superius dixi; postea vero ipsorum Tabulariorum defectus in caussa fuit, ut post sæc. IV. incertæ Civium ætates redderentur.

tra, quæ ſola expreſſi numeri dubietatem oſtendebat; Sic apud Murator. pag. *1869*. n. I. Exumeus Chriſtianus dicitur *Vixiſſe* PLVS ANNOS C. At nonne, inquis, & annos, & menſes, & dies ejuſdem poſterioris ævi monumenta habent? Privatorum quorundam diligentiâ fortasſe id fiebat; qui in domeſticos commentarios natales ſuorum dies referebant; quibus tamen monumentis crebriora illa ſunt, quæ eandem formulam *Plus Minus* paſſim nobis exhibent, itaut ad Publicorum Tabulariorum defectum rem ipſam omnino deducendam ſuadeant.

Fuit etiam in Chriſtianis cauſſa altera, quam ex conſtanti fere apud illos dictæ formulæ uſu percipio. Etiamſi publica adfuiſſent Tabularia, haud magni tamen apud eos natalis ille dies ducebatur, quo in hanc mortalem vitam editi eſſent, ſed contra, celebrior dies alter habebatur, quo in æternam ingrederentur; ille enim peregrinationis initium, hic ad Patriam acceſſus; ille laborum, ac certaminis, hic quietis, & coronæ: unde & Chriſtianorum ſolus hic *natalis* erat, ac dicebatur: Atque hinc patet, cur ſolum diem Mortis, & Depoſitionis certo *Conſule & die*, tuàm diligenter, ac ex ſolenni more ſignarent Chriſtiani, qui contrà in defuncti ætatis certo tempore indicando negligentiores ſeſe haberent; dum meritò ejus natalis diei monumentum ſperneretur, qui non Cælo, ſed Terris genuiſſet.

CAPUT SECUNDUM.

Vera, atque conſtans Eccleſiæ Diſciplina oſtenditur de ſepeliendis apud Ædes Sacras Chriſtianis defunctis.

REM aggredior pertractandam, quam ex Heterodoxis plerique pro piaculo nobis exprobant: Ex noſtris etiam nonnulli veteri Eccleſiæ mori contrariam, ac vix tolerandam contendunt. Diverſa utriſque mens, ac diſpar ratio, ſed ſtudium idem, quo cadaverum humatio in S. Ædibus Chriſtianorum damnanda decernitur. Jam exinde rei gravitas oritur, cui ſatis neque olim Cl. Muratorius, ſecundis licet curis, feciſſe videtur (*a*), minus ego conſuluiſſe viderer, ſi noſtrum dumtaxat Mamercii tumulum, olim ædis ſacræ pavimento ſubſtructum, Muratorii *Diſquiſitioni* teſtem ineuntis ſæculi VI. adderem, ac quoddam veluti adminiculum adſtruerem. Plura mihi [ut fere contigit] ex antiquitatis latebris accuratiùs perluſtratis præſto fuere, eademque tanti, ut poſteaquam ſuis momentis Muratorius animi adhùc hærens, *tot tumulos in Domo Dei non commendet, quum non Templa, ſed Cœmeteria ingredi ſibi videatur, modumque in re, quam improbare non audet, optare ſe dicit*; meis ego obſervationibus fretus, quibus meliori, ac verè ſuo nativo in lumine res collocabitur, id maxime enitar, ut nihil in ea immoderatioris licentiæ, nihil, quod Ædium ſacrarum aut honeſtatem, aut religionem lædat, ſed plena Pietatis omnia, ac Chriſtianis digna facile oſtendam.

Primum itaque certum illud ſtatuo, prioribus illis Eccleſiæ ſæculis, quibus dominatrix Idololatria in Chriſtianos admodum infenſa ſceptrum teneret, eorundem Chriſtianorum ſepulcra extra Urbem conſtitiſſe; Faciendum ita fuit ab iis hominibus, qui vel ex Gentilibus, vel ex Hebræis ad Chriſtianiſmi profeſſionem vocati, inter ſuos vivebant, quorum mores, leges, inſtituta, quæ πολιτειαν ſpectarent, neque impiè, neque omnino invitè ſervabant: conſtant autem nihil antiquius apud utramque Gentem fuiſſe, quàm ſepulcra ab Urbibus arcere, mortuoſque in ſuburbanis agris ſepelire: De Hebræis divini libri paſſim docent (*b*). De Græcis autem, mitto legem XII. Tab. ab iis ad Romanos derivatam, *qua mortuum in Urbe ſepeliri, urive vetabatur*; libet tantum Platonis legem recitare, qua is, Cicerone interprete, vetat

[*a*] De Antiquis Chriſtianorum ſepulcris Diſquiſitione III. inter Anecdota Græca edit. Patav. 1709.

[*b*] Longum eſſet, ac omnino otioſum teſtimonia è ſacris libris hùc afferre: Ex uno vel altero res ſatis liquere poterit; nam neque viris Sanctitate præclaris intra Urbem ſepulcrum datum, ut de Eliſeo conſtat, cujus oſſium contactu projectum in eandem ſepulturam cadaver revixiſſe dicitur *Reg.* IV. *13. 21.* neque viris Principibus id permiſſum uſque ad Regem Davidem, qui prior in Urbe Regia cognomine, ab ſe ædificata, ſibi, ſuiſque ſucceſſoribus ſepulcrum conſtruxit, quò tamen non omnes defuncti Reges illati, ſed qui probè regnaſſent; ut colligo ex *Paralipom.* II. *cap.* 21. 20. ubi de Rege Jora hæc ſunt: *Ambulavitque non recte, & ſepelierunt eum in civitate David; verum tamen non in ſepulcro Regum*: Ex Evangeliis tandem illuſtre eſt Joſephi ſepulcrum in horto extructum, quò Servator noſter illatus fuit; quodque ſatis aptè *Cepotaphium* dixeris, quo nomine ſepulcra in hortis poſita appellavit antiquitas, de quo vid. Fabrett. Inſcr. cap. II. p. 114.

vetat (a) ex agro culto, eoque *qui coli possit, ullam partem sumi sepulcro; sed quæ natura agri tantummodo efficere possit, ut mortuorum corpora sine detrimento vivorum recipiat, ea potissimum compleatur; quæ autem terra fruges ferre, &, ut mater, cibos suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat, neve vivus, neve mortuus.* Adeo parca, atque avara erga mortuos, sibi uni consulens vivorum providentia! De Romanis demum nihil dicam, quorum exemplis, uti olim agri omnes, viæque publicæ, sic modo nobis Litteratorum trivia redundant. Inter has igitur Gentes cognatum ipsum Christianorum Genus morem eundem servasse oportuit, moris tamen caussas, rationesque, quæ Idololatriam olerent, respuisse dicendum est (*b*).

Quum vero extra Urbem suorum cadavera sepelirent Christiani, cum Ethnicorum tamen tumulis ea commisceri nolebant, recte ab eorum societate abhorrentes, quorum mors impiam vitam sequuta omnem æternæ salutis spem præcidebat. Inter alia Martialis Episcopi crimina, quæ a S. Cypriano recensentur, illud animadversione dignum visum fuit, quod præter gentilium turpia, & lutulenta convivia, in Collegio frequentata, *filios in eodem Collegio exterarum gentium more, apud profana sepulcra depositos, & alienigenis consepultos voluerit* (c). Hinc illud consilium, ut sibi subterraneas caveas vindicarent, quas in Agro Romano ex lapidum, arenarumque, ad Ædificiorum extructiones adhibendarum, egestionibus Gentiles olim ipsi excavassent; Hæc quidem verisimillima censeri debet Christianorum *Cœmeteriorum* origo (*d*), quo nomine caveæ illæ ab initio donatæ, dum illic defunctorum Christianorum corpora conderentur, magnum illud Christianæ Fidei dogma præferebant, quæ mortuos aliquando resurrecturos, jam tum in somno pacis *dormientes* docebat: Sed non mortuorum tantùm ibi requies, sed viventium quoque Christianorum, sive Asylum, sive domicilium: nam eò convenire, aut verius abdere se consuebant, non tam ut Ethnicorum furorem, mortisque periculum declinarent, quàm ut ibi, procul a profanis, quibus arcana suæ religionis mysteria esse volebant, sua sacra peragerent; quæ res occasionem Ethnicis præbuit Christianos *Latebrosam*, & *Lucifugam nationem* appellandi (*e*), iisque Thyesteas cœnas, OEdipodeos concubitus, aliaque id genus nefaria, quæ clam sub terra agerent, exprobandi (*f*): quas calumnias quum Christiani ejus ævi Patres quamplures præclarè propulsassent, id simul nobis certum tradidere, eundem locum ipsum tum fuisse, qui Christianis mortuis sepulcrum, viventibus vero sacros

[*a*] De Legibus lib. II.

[*b*] Nam non solum civilis aderat caussa, *ne fætore ipso corpora viventium contacta conficerentur*, ut ait S. Isidor. Orig. l.14. cap.11., sed etiam superstitiosa, de qua audire præstat J. C. Paulum Recept. sentent. lib. 1. Tit. 23. *Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis, & qui contra ea fecerit extra ordinem punitur*: & mox: *neque juxta monumentum, neque supra monumentum habitandi jus est; adtactu enim conversationis humanæ piaculum admittitur*: quibus duplex explicatur superstitio, altera nempe, qua viventes cadaverum contactu, aspectuve, vel etiam associatione pollutos se credentes, aquâ, expiationis gratia, abluebantur; altera, quod Sacrorum publicorum Religio contaminari putaretur, si mortui intra Urbis mœnia sepulti essent; quam districtius vetandi intra Urbem sepulcri rationem attulerunt Impp. Diocletianus, & Maximianus in l.12. Cod. De Relig. & sumpt. Fun. *Ne Sanctum municipiorum jus polluatur*. Addam & tertiam; nam quum Sanctus & religiosus sepulcri locus cum area ex Ethincorum religione efficeretur, ac proinde extra hominum commercium constitueretur, si sepulcra intra Urbem locarentur, paulatim totam Urbem occuparent, vivisque secedentibus fierent mortuorum potius Urbes, quàm vivorum: atque ex his quidem absurdam Ethnicorum superstionem videbimus, qui quam rem Sacram, & religiosam colerent, adeò Diis, sibique infestam, invisamque haberent, ut non sine illorum ira, sacra contaminari, seque pollui credebant, horrebantque. Longe igitur a nostris primævis Christianis rationes hæ fuisse dicendæ sunt, quibus suos mortuos extra Urbem tumulantibus facile fuit a communi eorum more superstitiosas ejusmodi rationes secernere.

[*c*] Lib. 1. Epist. 3. edit. Lugd. 1537.

[*d*] Haud veri profecto simile videri potest, Christianos tantum opus, spectantibus Gentilibus, moliri potuisse: caveis igitur, quas Gentiles excavassent, primùm uti cœperunt, quas tamen aucto fidelium numero [nam non pro tumulandis tantum defunctis, sed in sacris conventibus celebrandis cœmeteria adhibuerunt, ut superius dixi] paulatim amplificare, ac perpetuo opere munire deinde aggressi sunt; quod facile, atque impunè iis fuit, qui in ima terra tacitum opus prosequebantur: qua in re etiam solertiam, ne eorum molitiones proderentur, adhibebant, dum eâdem terrâ, quam in novis construendis cuniculis egerebant, alios cadaveribus refertos opplebant; ut observavit Cl. Boldettus, qui de hac re pie eruditeque agit in Opere, cui Titulus: *Osservazioni sopra i Sag. Cimiteri Lib. 1. cap.* 11.

[*e*] Minucius in Octavio. Edit. Cellar. p. 8. Huc referri solet lapis Alexandri martyris, quem post Aringhium, Boldettum, Mabillonium vulgavit etiam Cl.Mamachius Orig. Ch. l.1. §.14. ubi inter alia: *Genua enim flectens, vero Deo sacrificaturus ad supplicia ducitur. O tempora infausta! quibus inter sacra, & vota, ne in cavernis quidem salvari possumus &c.* Verùm non Martyrem, sed ejus Martyris suppositìtium hunc titulum non leviter suspicabimur; in eo enim alterutram rem omnino desideraveris, aut gravitatem, & elegantiam, aut, si mavis, simplicitatem, & idiotismum.

[*f*] Id. Minucius ibid. pag. 9. S. Justinus Dial. cum Triph. num. x. Apolog. I. n. 21. & Apolog. II. n. 12. Athenagoras, Tertullianus in suis Apologiis &c.

ſacros ſuæ Religionis conventus præſtitiſſet (*a*) : Sed ſupervacua erunt aliorum teſtimonia, dum res ipſa adhùc loquitur: ſpectantur namque in ipſis Cœmeteriis etiamnum *Cubicula*, ſeu Ædiculæ quædam certis locis diſtributa, in quibus Divina Myſteria a ſacrorum miniſtris peragebantur (*b*), itidemque Altaria ſupra alicujus Martyris tumulum ſtatuebantur; quod ex uno Prudentii loco, quum de S. Hyppolito Martyre in viæ Tiburtinæ Cœmeterio ſepulto piè canit, confirmaſſe ſufficiat (*c*).

Talibus Hyppoliti corpus mandatur opertis
Propter ubi appoſita eſt Ara dicata Deo:
Illa Sacramenti donatrix, menſa eademque
Cuſtos fida ſui Martyris appoſita:
Servat ad æterni ſpem vindicis oſſa ſepulcro
Paſcit item Sanctis Tibricolas Dapibus.

Atque hanc rem probè animadvertiſſent, velim, non Heterodoxi modo, verum etiam noſtrates quidam, qui id pro piaculo habent, ut in Chriſtianorum Eccleſiis ſint Chriſtianorum ſepulcra, & querentes adhùc audies *de Laicorum ambitione, & Clericorum cupiditate, quibus factum eſt, ut diſciplina antiquitus religioſè obſervata de non ſepeliendis mortuis in Eccleſiis, quaſi ad interitum deſcenderit* (*d*): De legibus illis Eccleſiaſticis poſterioris ævi, quibus temerè Eccleſiaſticam Diſciplinam probari contenditur, mox viderimus; Interim illud mihi ſatis probatum arbitror, ad ſæculum uſque IV. haud ſibi Chriſtianos nefas duxiſſe eodem loco pro Eccleſia, & Cœmeterio uti: qua in re non modo ab Ethnicorum erroribus diſcedebant, qui cadaverum contactu, aſpectuve, aut etiam aſſociatione ſe pollui exiſtimabant, quorum etiam leges ex communi viventium cum mortuis *converſatione piaculum coercitione dignum admitti* ſtatuebant (*e*); verum etiam, quæ tum fuerit Eccleſiæ diſciplina, Chriſtianæ Poſteritati manifeſtam tradidiſſe videntur; quam quidem diſciplinam, alieniſſimis illis Reip. Chriſtianæ temporibus, non ulla neceſſitas, ſed potius mortuorum æque, ac vivorum fidelium favor invexit; itaut fovendæ pietati, immo Chriſtianæ Religioni apprimè conſentanea, uti inferius demonſtrabimus, ſequutis poſtea ſæculis jure merito ſervata fuerit.

Et ſane, reddita tandem Eccleſiæ pace, qua factum eſt, ut ſacræ Ædes publicè ædificari cœpiſſent, quod ipſa Cœmeteria ſpectat, nihil reper io de priſtina diſciplina mutatum, adeout eadem ipſa & pro fidelium ſepultura, & pro ipſis, ut olim, ſacris Ædibus haberentur: Sæculo VI. Johannes PP. III. poſteaquam illa reſtauraſſet, multiſque redditibus atque oblationibus ad ſacra myſteria peragenda locupletaſſet, *habitavit ibi multum temporis, ut Epiſcopos conſecraret ibidem*: Sæculo autem VII. Sergius Papa *impigrè per Cœmeteria diverſa Miſſarum ſolemnia celebrabat*: quæ duo ex pluribus ab Anaſtaſio paſſim memoratis, exempla ſatis ſint; nam miſſis Cœmeteriis, ex quibus veræ diſciplinæ primordia ſatis certa ſtatuta ſunt, jactaque ſolidiſſima fundamenta, ad novas Ædes, ſeu Eccleſias Chriſtianorum progredior, quæ ſæculo IV. publicè, ac ſatis magnificè ædificari cœperunt.

Ab ipſo Conſtantino exordiar, a quo felix Chriſtianæ Pacis exordium, Eccleſiarumque ædificandarum permiſſus, atque exemplum. Atque is quidem *ſano conſilio, & provida diſpenſatione* [ut inquit Euſebius (*f*)] in Baſilica Sanctorum Apoſtolorum, quam ædificavit, ſepulcrum ſibi conſtituit, eò quod ſperaret fore, ut defunctus quoque precationum, quæ ibi eſſent ad Apoſtolorum gloriam offerendæ, particeps efficeretur, ſicque quamplurimum utilitatis illorum memoriam animæ ſuæ conciliaturam. Quamquam vero non in ipſa Eccleſia, ſeu interiori Templo id ſepulcrum conſtiterit, ſed in ejus limine, ſeu veſtibulo, ut quoque de ſequutis mox Principibus ſervatum legimus, haud tamen novo jure aliquo Eccleſiaſtico vetari

[*a*] Audire præſtat Johannem Kirchmannum de Funer. Rom. lib. II. cap. 27.: *Non poſſum* (inquit) *hic de Chriſtianorum Cœmeteriis ſilere, quæ neſcio annon & ipſa pluribus originem dederint, nam præterquam quod in iis corpora ſuorum ſepeliebant, certo Perſecutionum tempore ibi omnes ſacras cæremonias, quæ, quidem in Templis ſolent, celebratas, poſſem hic pluribus monſtrare, niſi ab Onuphrio in Appendice ad Platinam ea res jampridem eſſet explicata.*

[*b*] Vid. Boldett. l. l. cap. IV. & VIII.

[*c*] Aur. Prudentius Periſteph. Hymn. XI.

[*d*] Bernardus Van Eſpen Juris Eccleſiaſtici Part. II. Tit. XXXVIII. De ſepulturis n. 34. & pergit ad huc n. 35. his verbis: *Verum Eccleſia eodem ſemper ſpiritu animata, licet pro temporum, & circumſtantiarum conditione nonnumquan de externa Diſciplina aliquid remittat, prout indubie in hoc puncto multum remiſit; ſatis tamen oſtendit, quod & in hoc articulo diſciplinæ eodem ſpiritu agatur; neque a priſtina diſciplina recedat: neque de ea remittat, niſi neceſſitate, & conditione temporis quodammodo cogente.*

[*e*] Ex J. C. Paulo Recept. Sent. lib. I. Tit. 23. cujus verba ſuperius recitavi.

[*f*] In Vit. Conſtant. lib. IV. cap. 60.

vetari fortaſſe cœpit, ne intra Eccleſiam ſepelirentur, immo vetus mos, de quo ſuperius egimus, rem planè probabat; neque etiam novæ diſciplinæ jure inſtitutum id cenſeri debet, quod Chriſtianæ Humilitatis cauſſa geſtum fuiſſe conſtat: unde præclara illa ſunt S. Chryſoſtomi: *Imperatores pro magno habuere, ſi juxta Apoſtolorum ſaltem veſtibula ipſorum corpora ſepelirentur, fierentque Reges janitores Apoſtolorum* (*a*). Dum itaque reliqui omnes inferioris ordinis homines paſſim intra Eccleſiam ſepelirentur, hunc tamen invenio morem a viris Principibus ſerâ etiam ætate frequentatum, ut in Eccleſiarum Atriis ſibi tumulos locari vellent; Exempla hùc non addam, quæ apud ſingulorum Regnorum Chronographos paſſim invenies, ſed domeſtica meminiſſe tantum præſtabit, dum ipſum idem ab omnibus fere noſtris Longobardis Principibus factum conſtat (*b*); ut & ipſi hac etiam re Regium morem ſervarent: Iſthæc corporis demiſſio, dum non amplius animo, & corpore elatos eſſe liceret, Summis Viris placuit, quo tandem fiebat, ut qui viventes Dignitatis faſtigio ſupra alios extollerentur, tum demum, cum mortui jam eſſent, poſt alios omnes, loci humilitate, conſiſtere gloriarentur.

Eandem Humilitatis rationem ſæpiſſimè etiam tenuere Eccleſiaſtici ordinis Antiſtites, ut non intra Eccleſiam, ſed in ejus atrio tumulari vellent: De Romanis Pontificibus pluries teſtatur Anaſtaſius; quorum exemplum nonnullis in locis Epiſcopi alii ad ſeram uſque ætatem æmulari ſtudebant. Epiſcopus Dunhelmenſis [ut Willelmus Malmesburienſis narrat] audito Præsbyterorum ſecreto conſilio, qui eum in Eccleſia tumulare ſtatuerant, humiliter de ſe ſentiens, interceſſit, ne id fieret: *non placeat Deo*, inquit, *ut pro me mutetur, vel minuatur Domini mei S. Cuthberti reverentia, pro cujus honore nullus Anteceſſorum meorum in Eccleſia unquam humatus eſt: Sed in Capitulo me ponite*. Ab Ottone Epiſcopo Friſingenſi, cui par nobilitati virtus, atque doctrina, cautum teſtatur Radevicus non alibi tumulari ſe voluiſſe, quàm *extra Eccleſiam in loco humili, ubi ab homnibus fratribus calcari debuiſſet*. Sed poſt ejus mortem hanc ejus juſſionem ſervari non placuit. Pluribus haud opus erit, ut quæ ejus rei vera fuerit cauſſa, jam demum liqueret: Animi nempe demiſſio, quàm in mortui corporis ſepultura adhùc profiteri Viri illi verè Eccleſiaſtici avebant: Præſtat S. Ephremum Syrum audire, qui a ſæculo IV. luculentum ejus humilitatis exemplum reliquens, hiſce verbis in ſuo teſtamento uſus eſt: *ne ſinatis me in domo Dei poni, aut ſub Altari; ſi quis vero fallacibus rationibus nefas fecerit ſub Altari me collocare, ſupernum ac cæleſte Altare talis non videat*: atque poſt alia, ejus rei cauſſam mox reddit: *nam peccator ego ſum, & minimus, & propter inſipientiam, ac ſtultitiam meam ipſis Sanctis appropinquare metuo &c. non quidem iſta dico, quod ſocietatem, & conjunctionem illorum reſpuam, ſed infinitam, atque immenſam peccatorum meorum multitudinem inſpiciens exhorreſco, & contremiſco*. Verùm neque aliorum vulgaris virtus habenda, qui intra Eccleſiam ſibi mortuis ſepulturam mandabant; ſcimus enim, S. Remigium Remenſem Epiſcopum, & Hadoindum Cenomanenſem in ſuis teſtamentis [quorum integra exemplaria doctiſſimus Briſſonius exhibet (*c*)] id ſibi ſpeciatim proſpexiſſe: *Baſilica* [inquit Hadoindus] *Domni Victorii, ubi ipſe Dominus requieſcere dignoſcitur, & ſi meruero, inibi ſepulturam habere deſidero &c.*: quam exemplorum intra earundem Galliarum fines diverſitatem ſi accuratius advertiſſet Cl. Thomaſſinus (*d*), haud certè *ad vetuſtiſſimam, & pluribus ſæculis jam religioſiſſimè obſervatam conſuetudinem* tam promptè rem retuliſſet, cujus cauſſam ex una humilitate repetendam contraria aliorum æquè graviſſimorum, & Sanctiſſimorum Virorum exempla, qui in Eccleſiis ſepeliri maluerunt, manifeſtè docebant: Quid enim? Exprobabimus ne hiſce Viris, quod vetuſtiſſimam, & pluribus ſæculis jam religioſiſſimè obſervatam conſuetudinem confregiſſent, auctoreſque

ſuo

[*a*] S. Jo. Chryſ. Hom. 26. in Ep. I I. ad Corinth.

[*b*] Ante Portam Ædis majoris, id eſt, in illius Atrio tum Sico, tum Radelchis, tum alii plures Beneventani Principes ſepulti fuerunt, quorum tumuli ad ſæculi XIII. initium uſque, ibidem conſtiterunt, donec Card. Rogerius Archiepiſcopus eandem Ædem magnificentius inſtauraturus, tumulos prædictos temporis injuriâ non nihil labefactatos omnino disjecit, ac titulos omnes in exterioris aſpectus marmorei, ut modo viſitur, extructionem potiùs, quàm ornatum adhibuit, nam pluribus hiſce titulis litterata facies pro parte diſſecta fuit, vel etiam deleta: Integros ex antiquis MSS. edidit Camillus Peregrinus, quos ex authographis, qui ſuperſunt, emendatos, ac commentariis illuſtratos dabimus, quum de Longobardicis rebus agemus; Ad rem quod attinet, jam dixi, haud omnes Longobardos Principes in Atrio ſepultos, uti neque alios Imperatores, aut Reges omnes: nam a Conſtantini ævo ſequutorum Auguſtorum corpora intra Urbanas Baſilicas ſepeliri conſueſſe paſſim probant certiſſima monumenta apud Du-Freſnium in Conſtantinopoli Chriſtiana lib. IV. p. 108. & ſeq.

[*c*] De Formulis lib. VII. cap. 160. & ſeq.

[*d*] De Beneſ. Part. III. lib. I. c. 68. n. XI. qui jam antea l. l. cap. 65. n. 3. plurima Regum, & Epiſcoporum Galliæ exempla retulit, qui intra Eccleſias fuere ſepulti; ut mirum ſit contrariis tantum exemplis poſtea rem definire voluiſſe.

ſuo exemplo facti eſſent, ut ab aliis paſſim violaretur? Sed de vetuſtiſſima hac, religioſiſſimèque obſervata conſuetudine nugæ ſunt: quandoquidem res, ut dixi, ita ſe habuit, ut alii ſepulcrum in Eccleſia parari ſibi nollent, proptereaquod eo loco ſe indignos reputarent; cujus rei tota ratio Humilitas fuit: alii verò diverſa, ſed æque piâ ratione ſepeliri ſe in Eccleſia curabant, ut ex ipſa loci conditione ampliùs ſuæ animæ ſaluti conſulerent, atque id demum faciebant, quod non ſolum jure facere ſibi liceret, ſed etiam ex antiquo tùm alibi, tùm præſertim *in Galliarum Regionibus in Eccleſiis ſepeliendorum mortuorum uſu*, quem Capitula Hincmari Epiſcopi Remenſis diſertiſſimis verbis teſtantur: At quid jure ſancitum, mox dicam: quid facti fuerit, in anteceſſum obſervaſſe libuit, ut eos refelleremus, qui ſummorum Virorum extra Eccleſias tumulatorum exemplis Diſciplinam probare contendunt: Fruſtra enim ad Diſciplinam id revocant, quod peculiari, privataque humilitatis ratione fieri aliquando contigit; quod ſi exemplis res tranſigenda foret, plura certè præſto ſunt, quæ contrà ex omnium ordinum, omniumque ætatum fidelibus paſſim intra Eccleſias ſepultis, hanc ipſam quam modo vindicamus, fuiſſe Eccleſiæ Diſciplinam manifeſtius probarent.

Venio itaque ad Eccleſiaſticas Sanctiones: ac primum ſæculi IV. initio S. Marcellus I. vigintiquinque titulos, ideſt Eccleſias in ipſa Urbe inſtituit, *propter Baptiſmum, & Pœnitentiam, nec non ſepulturam Martyrum* (a), ubi recte notat Cardinalis Baronius (b), tunc primùm intra Urbem Martyrum corpora ſepeliri cœpiſſe; quod mirum videri debet eo tempore, quo Urbana ſepulcra non ſolum civilibus legibus vetabantur, verum etiam Chriſtiani, quos nuper dira Diocletiani perſecutio divexarat, publico adhùc odio apud Idololatras non carerent. Sed illud potius ex S. Marcelli inſtituto præcipuè obſervandum erit, non intra Urbem tantum, verum etiam intra ipſas Urbanas Eccleſias Martyres ſepeliri tum cœptos, qui olim extra Urbem in Cœmeteriis, quæ Eccleſiarum loco eſſent, tumulari ſolebant; neque dicas S. Marcelli inſtitutum ad ſolos Martyres pertinere, qui non ſolum digni, ut in Eccleſiis ſepelirentur, ſed etiam ex ſua ſepultura ipſis Eccleſiis *Martyriorum* nomen fecere, unde mos ille ſanctiſſimus rite obtinuit, ut nullam deinceps Eccleſiam ſine eorum reliquiis dedicari liceret; nam dum Fideles *apud memorias Martyrum* [ut ajebant] ſepeliri pergerent, non equidem illorum honori detrahebant, ſed propriæ ſaluti conſulebant, immo vetuſtum morem recte ſibi retinendum cenſebant, ut in Urbanis Eccleſiis æquo jure ſepelirentur apud ipſos Martyres, quorum extra Urbem communis ſemper fuerat ſepulcri locus. Id itaque, quod in Cœmeteriis olim licebat, deinceps in Urbanis Eccleſiis ſervari placuit ex ipſo majorum inſtituto, cujus locupletiſſimum ſæculi IV. & ineuntis V. teſtem, haud aliis obſervatum, invenio S. Maximum Taurinenſem Epiſcopum, cujus locum longiuſculum licet, ut qui tamen rem in aperto lumine ponat, ac planè definiat, audire præſtat (c): *Ideo hoc a Majoribus proviſum eſt, ut Sanctorum oſſibus noſtra corpora ſociemus, ut dum illos Chriſtus illuminat, a nobis tenebrarum caligo diffugiat: cum Sanctis ergo Martyribus quieſcentes evadimus inferi tenebras, eorum propriis meritis, attamen conſocii ſanctitate* ..... & in fine: *& ideo fratres veneremur eos in ſæculo, quos defenſores habere poſſumus in futuro: & ſicut eis oſſibus parentem noſtrorum jungimur, ita & eis fidei imitatione jungamur: In nullo enim ab ipſis ſeparari poterimus, ſi ſociemur illis tam religione, quàm corpore*. Vides igitur, quæ fuerit ſæculi IV. ac progredientis ſæculi V. Eccleſiaſtica Diſciplina, certa illa quidem, atque omnino manifeſta, ac perſpicua, quæ a prioribus ſæculis derivata, manſit deinceps, itaut a *Majoribus proviſum* id fuerit, ut in iiſdem Eccleſiis, ubi Martyrum corpora eſſent, reliqui etiam fideles omnes ſepelirentur: quod & ſub ejuſdem ſæc. IV. exitum Concilii Carthaginenſis IV. Canone 81. confirmatum conſtat his verbis: *Mortuos Pœnitentes Eccleſiæ afferant, & ſepeliant* (d). Quo ex canone illud etiam certum evincitur, univerſos fideles indiſcriminatim, dummodo *in Pace* Eccleſiæ obiiſſent, intra Eccleſias tumulari conſueviſſe, non ipſis etiam Pœnitentibus exceptis, nam quos viventes, ſaluberrimo rigore utens Eccleſia, nonniſi poſt varios, ac diuturnos Pœnitentiæ gradus intra Sacrarum Ædium adyta revocabat, mortuos tamen Pœnitentes, mox in illarum penetralibus ſepeliri permittebat.

Hanc

[a] Ex Libro Pontificali S. Damaſi Papæ.

[b] Ad Ann. 309. n. 4.

[c] Inter Homilias De Sanctis. Homil. XIX. quæ inſcribitur: *In natali SS. Tauricorum Martyrum Octavii, Adventitii, & Salvatoris*: edit. Venet. an. 1741. poſt opp. S. Leonis PP. pag. 361.

[d] Conc. Carthag. IV. a. 398. apud Labbeum tom. II. p. 1444. edit. Venet. 1730. ubi ad oram ejus Canonis ad verbum *afferant*, notatum eſt *fort. efferant*. Et quidem efferri propriè dicebantur defuncti, cum ad locum ſepulcri ducerentur; Vid. noſtrum Theſaurum Cl. IX. n. I., ſed *afferri* non omnino impropriè fuerit, ſi ſequiorem ætatem Concilii attendamus.

Hanc præterea ſæculi IV. diſciplinam maxime illuſtrat egregium ſanctitatis, & ſapientiæ par, Ambroſius, & Auguſtinus, quorum prior præter propria, quæ nobis ſuppeditat ejus diſciplinæ exempla (a), rem adhùc ipſam cum Chriſtiana Religione ortam, ſuoque ævo communi more receptam teſtatur, dum de veteri Hebræorum, aliarumque gentium more agens, *nondum* [inquit (b)] *erant hujuſmodi Dei Templa, in quibus fidelium Domino reliquiæ conduntur*; Auguſtinus vero eandem rem præclariùs probat; nam interpellatus a S. Paulino Nolano Epiſcopo (qui Viduæ precibus hujus filium in Baſilica S. Felicis ſepelierat) utrum proſit alicui poſt mortem, quod corpus ejus apud Sancti alicujus memoriam ſepeliatur, non tam reſcripſiſſe, quàm inſignem librum *De Cura pro mortuis agenda*, lucubraſſe voluit, ubi de propoſita quæſtione uberrime agens, totus in eo eſt, ut demonſtret, *an proſit*, plurimumque prodeſſe oſtendit; nihil verò tangit, an *liceat*; nam licere neque Paulinus dubitabat, qui Viduæ jam permiſerat: ipſeque Auguſtinus æquè certum habebat, qui inter alia, ſupremum hunc honorem Chriſtianorum corporibus recte exhiberi cenſuit, *quibus tanquam organis, & vaſis ad omnia bona opera Sanctus uſus eſt Spiritus*; non mediocria verò eſſe bona affirmat, quæ illorum Spiritibus ex Eccleſiaſtica ſepultura comparari videbantur.

Sed ad poſteriora ſæcula jam erit progrediendum; atque ex Magno Gregorio, qui a ſæculi V. exitu exorſus, ſeptimi quoque initia incomparabili ſanctitate, ac ſapientiâ illuſtravit, continuâ adhùc ætatum omnium ſucceſſione ſervatam ſepeliendi in Eccleſiis diſciplinam didiciſſe jam licet. Non autem heic moror argumenta illa, quæ ad ejuſmodi diſciplinam probandam piiſſimus Pontifex in ſuis Dialogis ſuppeditat (c), ubi ex pluribus exemplis, quæ narrat, eorum, qui ob ſua peccata, nullâ pœnitentiâ ante mortem diluta, ab ſepulcro, quod in Eccleſiis obtinuerant, divinitus ſunt exturbati, mos ille palam evincitur, quod defunctos fideles in Eccleſiis ſepeliri paſſim permitteretur; Potius illud erit, quod ſapientiſſimus Pontifex ſtatuiſſe probatur: quum enim Joannes Epiſcopus Urbevetanus inter alia gravamina, quæ Abbati S. Georgii inferebat, in ejus monaſterio *Miſſas celebrari, ſepeliri etiam ibidem mortuos* prohiberet, Pontificia Gregorius auctoritate uſus, *ſi ita eſt* [inquit ad Epiſcopum (d)] *a tali vos hortamur inhumanitate ſuſpendi, & ſepeliri ibidem mortuos, vel celebrari Miſſas nulla ulterius habita contradictione, permittas*: Quibus verbis quum Miſſarum celebratio, & mortuorum ſepultura ſimul conjungantur, hæc utique in illius Monaſterii Eccleſia, ubi ſolum Miſſas celebrari fas eſſet, fieri quoque debuit, factamque oſtendit mos ille, quem Gregorii ævo ſervatum, ex ejus Dialogis jam obſervavimus: ſed & alibi (e) Januario Epiſcopo Calaritano Gregorius ipſe diſtricte prohibet, ne pro ſepultura intra Eccleſiam concedenda pretium exigere audeat: *Sed ſi quando* (inquit) *aliquem in Eccleſia veſtra ſepeliri conceditis, ſiquidem parentes ipſius, proximi, vel hæredes pro luminaribus ſponte quid offerre voluerint, accipere non vetamus: peti vero, aut aliquid exigi omnino prohibemus.* Sepeliri in Eccleſia non vetat Gregorius, ſed omnino probare videtur; Pretium pro ea ſepultura peti, aut exigi tantummodo damnat & prohibet.

Liceat nunc mihi, antequam ad poſteriora ſæcula deſcendam, hæc ipſa ſimul omnia, quæ ab Chriſtianæ Religionis exordio uſque ad ſæculum VII. tam fidè, ac dilucidè expoſui, doctiſſimo viro objicere, qui a Gregorii ævo ortam ſepeliendi in Eccleſiis conſuetudinem, ſeu, ut vocat, *perverſitatem* contendit: *His* (inquit) *Gregorii verbis* (ſi quando aliquem in Eccleſia veſtra ſepeliri conceditis) *aperte innuitur origo hujus perverſitatis; Cum necdum uſus invaluiſſet, ut in Eccleſiis ſepeliretur quiſquam: qui ejus privilegii cupidiores fuere, ut participes fierent precum, & hoſtiarum a proximis ibi ſuis offerendarum, oblata ingenti pecunia id emercari cœpere* (f). Jam dixi id, quod Gregorii verba dicere nos cogunt, non damnatam a Gregorio Eccleſiaſticam ſepul-

[a] Epiſt. 55. hæc de ſeipſo ſcribit: *Succedant Victimæ Triumphales in locum, ubi Chriſtus hoſtia eſt, ſed ille ſuper Altare, qui pro omnibus paſſus eſt; iſti (Martyres) ſub Altari, qui illius redempti ſunt paſſione: Hunc ergo locum prædeſtinaveram mihi: Dignum eſt enim, ut ibi requieſcat Sacerdos, ubi offerre conſuevit: ſed cedo ſacris victimis dexteram portionem; locus iſte martyribus debebatur*: Sed & Marcellina ejuſdem Ambroſii ſoror juxta ipſum inhumari voluit, qui antea fratrem ipſe ſuum Satyrum juxta Victorem martyrem ſepeliens, ejus quoque memoriam his verſibus celebravit.

Uranio Satyro ſupremum Frater honorem
Martyris ad lævum detulit Ambroſius:
Hæc meriti merces, ut Sacri Sanguinis humor
Finitimas penetrans adluat exuvias.

Hùc Hieronymi de Paula, Nazianzeni de Cæſario fratre, Nyſſeni de Macrina Matre, aliaque plura referre poſſem, ſed ab accumulandis exemplis ſuperſedeo, in quibus etſi optimis diſciplinæ teſtibus, haud primum tamen propoſitæ rei momentum collocandum volui.

[b] Lib. I. De Abraham cap. 9. n. 80.

[c] Lib. IV. cap. L. & ſeq. tom. II. opp. edit. Patrum S. Mauri.

[d] Epiſtol. lib. I. epiſt. XII. d. edition.

[e] Lib. IX. epiſt. III.

[f] Thomaſſinus dicta Part. III. lib I. cap. 65. n. 2.

ſepulturam, ſed vetitum dumtaxat, ne illius occaſione pretium ſolveretur. Quid autem facilius Gregorio fuerit, ſepulturæ locum, ſi novi inſtituti res eſſet, aut tum perverſus uſus invaleſcere cœpiſſet, ad antiquum morem revocare, quandoquidem ſacrorum miniſtrorum avaritiæ occaſionem jam præſtare videretur; ſed, quod ex veteri diſciplina, imo è Chriſtiana Rep. erat, ut mortui in Eccleſia ſepelirentur, retinendum voluit Gregorius; ſatius vero habuit, ne quid pro ea penderetur, dumtaxat prohibere.

Potius illud fuerit pro adverſa ſententia [cui rationes omnes etiam adverſariis indictas adſtruere non piget] ex Gregorio obſervaſſe; quod nempe is numquam novas Eccleſias ædificari permiſerit, niſi adjecta conditione, *ſi ibidem nullum corpus conſtet humatum*, quam conditionem iiſdem conceptis verbis pluries uſurpatam legimus (a), ut jam pro ſolenni formula, certâque lege in novarum Eccleſiarum conſtructione ſervandâ adhibita videatur: quod ſi ita eſt, mortuorum in Eccleſia ſepulturam haud permiſiſſe videtur Gregorius; Si enim locus, ubi quis ſepultus antea haberetur, impedimento erat, ne ibidem Eccleſia ædificaretur, eò magis vetandum fuit, ne intra Eccleſiam jam ædificatam mortuus inferretur. Adde quod ex his recte conſtat, alibi quàm in Eccleſia ſepeliri corpora tum conſueviſſe, & planè profanis in locis, quibus ex cadaverum illatione major adhuc profanitas, quæ Eccleſiæ ædificationem impediret. At non iſtam fuiſſe Gregorii mentem, qui hanc in Eccleſiis ædificandis conditionem poſtulabat, jampridem obſervavit Cl. Guſſanvillæus (b); *qui enim* (inquit) *fieri potuiſſet, ut nulla hic jacerent corpora, cum alium ad ſepeliendos fratres ſuos locum Monachi non haberent: Imo ipſis in Eccleſiis, ſive Oratoriis, quæ ſine Reliquiarum ſacris pignoribus non conſecrabantur, nihil vetabat, quominus fidelium mortuorum corpora humarentur, ut conſtat ex lib.* IV. *Dialogorum*. Cur vero in ædificandis Eccleſiis cautionem hanc adhibuerit Sanctiſſimus Pontifex, quærit Guſſanvillæus, ac duplicem a docto Monacho S. Mauri rationem datam invenio: Primò, quòd humana corpora loco moveri non ſinebant leges (c); ſecundo quod cum profanis oſſibus, atque impiorum reliquiis non erant miſcenda Martyrum Lypſana, ſine quibus Eccleſia, vel Oratorium non conſecrabatur: Sed potior illa demum cauſſa cenſeri debet, quòd ſcilicet manifeſtum adeſſe videbatur periculum, ne cultus Sanctis Martyribus debitus corporibus jampridem illo in loco ſepultis reddi putaretur. Jamdiù enim, ut ſuperius memini, novæ ſacræ Ædes ſupra Martyrum tumulos extrui ſolebant, ut inter alios Ammianus Marcellinus tametſi profanus Scriptor præclarè teſtatur (d). Jure igitur, atque merito Gregorius expreſsè cautum voluit, ne in loco, *ubi corpus humatum conſtaret*, Eccleſia ædificaretur, qui etiam, cujus eſſet illud corpus non adjiciens, vel ex ipſa loci conditione aut infidelis, aut ejus, de cujus religione non omnino liqueret, corpus intellexiſſe videtur; itaut non ibi certè ædificanda Eccleſia fuit (e), quæ etiam, poſteaquam ædificata eſſet, ob ſequutam hujuſmodi corporis illationem, pollui, ac violari cenſebatur.

Age nunc, quid Juris, ſeu Diſciplinæ fuerit poſt Gregorii ævum, in re, de qua agimus, perſequamur; Novum Jus novamque diſciplinam tunc primum invectam, pari ſententia, ſed diverſa ratione arbitrantur viri doctiſſimi Hugo Menardus (f), & Emanuel Gonzalez (g). Nam uſque ad ſæculum VII constans utriuſque ſententia eſt, fas, juſque ubique fuiſſe, ut Chriſtiani intra Eccleſias ſepelirentur: *Ante Concilium* I. *Bracarenſe* [inquit Menardus] *liberum fuit Chriſtianis intra ſepta Eccleſiarum ſepeliri*. Haud ſecus Gonzalez, qui etiam novam ejus rei

[a] Lib. I. epiſt. 54. lib. II. epiſt. 5. & epiſt. 12.

[b] In Not. ad epiſt. 54. lib. I.

[c] Julianus Aug. l. 6. Cod. Iuſtin. De Sepulcr. viol. *Pergit audacia ad buſta defunctorum, & aggeres conſecratos: cum & lapidem hinc movere, & terram ſollicitare, & ceſpitem vellere, proximum ſacrilegio majores ſemper habuerint*: ſed hanc cauſſam ineptè opinabimur a Sanctiſſimo Pontifice cogitatam.

[d] Lib. XXII. cap. II. *Dilaniata* (inquit) *cadavera peremptorum camelis impoſita vexit ad littus* [gentilium turba], *iiſdemque ſubdito igne crematis, cineres projecit in mare* [nempe Dracontii, & Theodori] *admetuens, ut clamabat, ne collectis ſupremis Ædes eis conſtruerentur, ut reliquis* (nempe Martyribus). Hinc apud eundem Auctorem ibidem Baſilicæ Chriſtianorum a Gentilibus *ſepulcra* appellabantur. Vidi Mabillon. in Præfat. ad ſæc. V. Benedict. n. 98.

[e] Hanc Diſciplinam adhùc poſt S. Gregorii tempora ſervatam docet decretum Concilii Agrippinenſis, relatum a Gratiano Diſt. I. De Conſecrat. cap. XXVIII. in hæc verba: *Eccleſiam, in qua mortuorum cadavera infidelium ſepeliuntur, ſanctificare non licet; ſed ſi apta videtur ad conſecrandum, inde evulſis corporibus, & raſis parietibus, vel lignis ejus loci reædificetur: ſed ſi hæc conſecrata ante fuerit, miſſas in ea celebrare licet; ſi tamen fideles fuerint, qui in ea ſepulti ſunt*: quibus poſtremis verbis etiam diſciplinam, quam ſuperius tantopere aſſerere laboramus, de ſepeliendis in Eccleſia fidelibus confirmaſſe licebit.

[f] In notis, & obſervationibus ad Lib. Sacramentorum S. Gregorii not. 680. in fin. edit. Venet. Monachorum S. Mauri tom. III. pag. 484.

[g] In lib. III. Decretal. cap. I. De Sepulturis n. 8.

rei caussam, rationemque afferre nititur. *Sed postea* (inquit) *ob miros casus a D Gregorio relatos, quorundam pravorum hominum in Ecclesiis sepultorum, qui inde divinitus ejecti sunt, Ecclesiasticis legibus cautum fuit, ne quis in Ecclesia sepeliretur*. Teneo interim gravissimorum, atque eruditissimorum virorum sententiam, de ubique recepta Christianorum intra Ecclesiam sepultura usque ad sæculum VII.; id, quod superius probandum mihi proposui, probatumque jam certissimis monumentis extitisse arbitror contra Van Espen, ac Thomassinum. quibus adhùc laudatos Menardum, ac Gonzalez opponere licet. At horum quoque momenta modo expendamus, ut quid post sæculum VI. statuendum sit, pari, qua de anteacta ætate demonstravimus, fide, diligentiaque dispiciamus.

Primùm autem falsam esse ajo, vel saltem ineptam caussam, quam novis de Ecclesiastica sepultura ferendis legibus miri casus a Gregorio relati præstitissent: non solus Gonzalez ex proprio ingenio id observavit, sed plane Concilium Triburiense anni 895. can. 17. hanc definitionis suæ caussam indicavit: *Secundum statuta Sanctorum Patrum, & experimenta miraculorum prohibemus, & præcipimus, ut deinceps nullus Laicus in Ecclesia sepeliatur*; ac in fine ejusdem Canonis, posteaquam casus a Gregorio relati propriis ejus verbis recitati fuissent, ita concludit: *Sancta Synodus dixit: Mira res, & multis expavescenda: Ideoque per futura temporum curricula ab omnibus observanda*. Sed falli omnino eos ostendit Gregorius ipse, qui, quum eosdem casus non solum probè sciret, verum etiam suis ipse literis vulgandos curasset, haud tamen [quod primus omnium opportuniùs, atque efficaciùs etiam fecisse potuit] sepulturas in Ecclesiis unquam vetuit, immo etiam sua auctoritate permisit, ut superius demonstravimus; & sane in utraque re Sanctissimi Pontificis sapientia æque enituit: nam docere iis casibus voluit, nullam Christianis peccatoribus spem superesse, ut sibi in peccato morientibus opem aliquam, aut quoddam veluti asylum Ecclesiastica sepultura esset allatura, quasi Christianos omnes moneret, ut viventes Justorum mortem obire satagerent, si demum mortui Justorum sedem promereri, sibique illam prodesse cuperent; nemini tamen eam sepulturam deinceps interdicendam censuit: nam ineptum, aut etiam iniquum putavit, propter aliquorum improbitatem divinitus manifestatam, reliquos omnes ab Ecclesiastica sepultura arcere, de quorum salute nihil certi constabat, immo spes omnis esse debebat: An enim sepulturam (quod minus est) his omnibus negare poterat Ecclesia, quibus ad extremum usque vitæ tempus Sacramentorum perceptionem permisit? An etiam, quos dignos censet, ut pro iis jam mortuis oret, aliosque orare permittat, ac mandet Ecclesia, indignos existimabit, ut in suis adytis sepulcri locum obtineant. *Quamvis* (inquit S. Augustinus l. l.) *orationes non pro quibus fiunt omnibus prosint, sed iis tantum, quibus dum vivunt comparatur, ut prosint: Sed quia non discernimus, qui sint, oportet ea pro regeneratis omnibus facere, ut nullus eorum prætermittatur, ad quos hæc beneficia possint, & debeant pervenire*: Eadem de sepulcri loco, ac de orationum suffragio ratio esse debet; dum etiam ferventius, atque utilius ex ipso loco orandi studium excitatur; *Etenim* (sunt ejusdem Augustini verba) *provisus sepeliendis corporibus apud memorias Sanctorum locus bonæ affectionis humanæ est erga funera suorum, quoniam si nonnulla religio est, ut sepeliantur, non potest nulla esse, quando, ubi sepeliant, attenditur: ut dum recolunt, ubi sunt posita eorum, quos diligunt, corpora, eisdem Sanctis illos tanquam patronis susceptos apud Dominum adjungendos orando commendent*.

Sed de iis tandem Sanctionibus videamus, quæ posterioribus sæculis, ne deinceps mortui intra Ecclesias sepelirentur, statuerunt: atque in eam rem utriusque Potestatis tum Ecclesiasticæ, tum Sæcularis constitutiones afferuntur, quas seorsim observabimus.

Ad Ecclesiasticas sanctiones quod attinet, Pelagii II. decretum, quod de ea re ab aliquibus circumferebatur, apocryphum esse jamdiù Viri docti observarunt (a), itaut illud ipsum non Pelagii, sed Concilii Bracarensis Canon videri debeat: Ab hoc itaque Concilio an. 563. in Hispaniis celebrato Christianorum intra Ecclesiam sepultura prohiberi cœpta videri potest. id quod cuique facile persuasum esse debet, tum quod nullæ ante idem Concilium antiquiores Ecclesiæ Leges reperiantur, tum quod in ipsius Concilii verbis rei initia statui videantur:

Placuit

[a] Placet heic Muratorii verba describere, ut sua cuique integra sint: *Loaysa in notis ad Concilium Bracarense, decretum MS. Pelagii II. P. M. an. 580. promulgatum, se vidisse in S. Laurentii Bibliotheca testatur, in quo cautum, ut corpora defunctorum nullo modo intra Basilicam, sed si necesse est, foris circa murum Basilicæ sepelirentur: quantum a veritate hæc absint, Gregorii Magni, qui Pelagio in Pontificatus munere proximè successit, lucubrationes luculenter produnt: Sanctissimus enim Vir piorum sepulturam intra Basilicas omnino probat, facile non facturas, si contra hujusmodi ritum pronuntiasset illius decessor. Itaque Loaysam vitiato codice, aut apocrypho monumento usum merito suspicamur*.

Placuit (hæc ſunt Concilii verba),*ut corpora defunctorum nullo modo in Baſilica Sanctorum ſepeliantur; ſed ſi neceſſe eſt, de foris circa murum Baſilicæ, uſque adeo non abhorret ; nam ſi firmiſſimum hoc privilegium uſque nunc retinent Civitates, ut nullo modo intra ambitum murorum, cujuslibet defuncti corpus humetur, quanto magis hoc venerabilium Martyrum debet reverentia obtinere?* Nonnullas Eccleſiaſticas leges de ea re vigentes memorat Concilium, non morem affert, quem quum tollere ſtudet, contrarium apud Chriſtianos tum obtinere ſatis oſtendit; ſed tota decernendi ratio non tam Martyrum reverentiâ, quàm Civilium Jurium ſanctionibus nititur, quibus firmiſſimum privilegium uſque tunc retinebant Civitate, *ut nullo modo intra ambitum murorum cujuslibet defuncti corpus humetur*.

Non equidem ſapientiſſimos ejuſdem nationalis Concilii Patres refellere auſerim: Mirari tamen ſubit, eos Leges XII. Tabularum, aliaſque Ethnicorum Principum (a) appellaſſe in ea re, quam juxta veterem Eccleſiæ diſciplinam hactenus ſervatam, receptumque Chriſtianorum morem, SS. Patrum judicio confirmatum, definire, aut accuratius diſquirere debuiſſent: Certe haud Martyrum reverentiæ detrahebatur, quibus potius honorem comparabat Chriſtianorum Religio, atque fides, qui eos tanti apud Deum meriti rectè putabant, ut

. . . . . Sacri Sanguinis humor
Finitimas penetrans adluat exuvias (b)

Atque ad hoc quidem Concilium *Statuta Sanctorum Patrum*, aut *Majorum inſtituta*, aut *ab antiquis Patribus conſtituta* referenda ſunt, quæ ſubinde tum Concilium Arelatenſe VI. anni 813. tum Triburienſe anni 895., tum demum Nannetenſe ejuſdem circiter temporis ſectari confitentur, ut de non ſepeliendis intra Eccleſiam mortuis decretum inſtaurarent; unius inquam Bracarenſis Concilii Sanctionem Arelatenſis, ac præterea Bracarenſis, & Arelatenſis Triburienſe, horum vero omnium Nannetenſe reſpexiſſe tantum dicendi ſunt; alioqui falsò Auguſtini, Ambroſii, Gregorii, Maximi, aliorumque SS. Patrum auctoritatem generatim adhibuiſſent, quos omnes Eccleſiaſticam ſepulturam non ſolum non prohibuiſſe, ſed potius probaſſe jam certo novimus: quod ſane Triburienſibus ipſis, ac ſimul Nannetenſibus Patribus haud omnino ignoratum videtur, dum Concilii Bracarenſis Sanctionem temperaſſe potius, quam renovaſſe probantur. Etenim Triburienſe can. XV. ſuadet, ut juxta Cathedralem Eccleſiam ſepeliri ſe curent; quod ſi deterreat locorum diſtantia, monet, ut eligant Collegium aliquod Canonicorum, vel Monachorum, vel Sanctimonialium, *ut eorum orationibus Iudici ſuo commendatus occurrat, & remiſſionem delictorum, quam meritis non obtinet, illorum interceſſionibus percipiat*: quod ſi & hoc ineptum, & difficile æſtimetur, uti decimas perſolvebat vivus, ſepeliatur mortuus: Rurſus vero can. 17. poſt interdictam laicis in Eccleſia ſepulturam *ob experimenta* miraculorum, permittit tamen, *ſi forte talis ſit perſona Sacerdotis, aut cujuslibet juſti hominis, qui per vitæ meritum talem vivendo ſuo corpori defuncto locum acquiſivit*: quæ verba ex Capitulis Theodulphi Epiſcopi Aurelianenſis an. 797. editis deſcripta fuerunt. Amplius vero Nannetenſe indulgere voluit, ut ex ejus verbis planè noſcitur: *Prohibendum etiam ſecundum majorum inſtituta, ut in Eccleſia nullatenus ſepeliantur, ſed in atrio, aut in porticu, aut extra Eccleſiam. Infra Eccleſiam vero, aut prope Altare, ubi corpus Domini, & ſanguis conficitur, nullatenus habeat licentiam ſepeliendi*: ubi vides, non tam ſepulturas intra Eccleſias, quàm eaſdem infra, aut prope Altare prohiberi, licentiamque, quam poſteriore caſu omnino interdicunt, priori non omnino adimunt, alioquin ſatis fuiſſet, ſepulturas ab ipſis Eccleſiis generatim arcere: adeo ut Nannetenſis Concilii decretum relatum a Gratiano (c) libenter

[a] Lex 12. Tab. apud Ciceronem lib. II. de Leg. *Hominem mortuum in Urbe ne ſepelito, neve urito*: Servius Æneid. XI. Senatus Conſultum memorat Duillio Coſ. circa an. Urb. 490. quo cautum fuit, *ne quis in Urbe ſepeliretur*. Principum ævo Imp. Hadrianus pœnam 40. aureorum in eos ſtatuit, qui in Urbe ſepeliſſent, quod & in Municipiis omnibus vim habere ait Ulpianus in leg. 3. §. 5. D. De ſepulcr. viol. De Imp. Antonino teſtatur Capitolinus; Diocletiani tandem, & Maximiani vulgata Lex eſt in Cod. Iuſtin. De Religioſ. & ſumpt. Funer.

[b] Carmina ſunt S. Ambroſii, quæ integra in ſuperioribus notis recitavimus, ab eo lucubrata in obitu Satyri fratris, quem juxta S. Victorem Martyrem tumulavit: etiam id egit, ac ceciniſſe voluit S. Paulinus in carmine de obitu Celſi pueri, quem ait curaſſe ſe, inferri Baſilicæ SS. Martyrum Complutenſium:

Ut de vicino Sanctorum ſanguine ducat
Quo noſtras illo purget in igne animas.

Hùc etiam pertinet inſignis locus S. Maximi, quem ſuperius jam recitavimus.

[c] Cauſ. XIII. quæſt. II. can. XV. falsò tamen ſub nomine Concilii Varenſis, ſeu Vaſenſis, nam hoc decretum in duobus Conciliis Vaſenſibus deſiderari jamdiù obſervavit Cl. Menardus l. l. Decretum autem a Gratiano relatum iiſdem conceptis verbis legitur in dicto Concilio Nannetenſe can. VI.

benter admittamus, probemusque, juxta veram disciplinam. seu ritum Ecclesiæ, quo cadavera prope Altaria sepeliri vetantur, ut ex Rituali Romano Pauli PP. V., & Concilio Mediolan. IV. S. Caroli, id quod reverentiæ ratio postulat, præcipuè vero caussa illa ita faciundum monet, quam superius observavimus in decretis S. Gregorii Papæ, qui nullam Ecclesiam ædificandam eo loco permisit, ubi cadaver humatum fuisset.

Eodem temperamento circa personas, quas deinceps in Ecclesiis sepeliri fas esset, usi sunt, tum Theodulphus Episcopus Aurelianensis in Capitulis suæ Ecclesiæ editis ann. 797. (a) tum Hincmarus Archiepiscopus Remensis in aliis suæ Ecclesiæ Capitulis ann. 852. (b) Prioris verba ex Concilio Triburiense paullo ante audivimus; Posterioris vero hæc sunt cap. XII. *Ut nemo Presbyterorum quemquam in Ecclesia sepeliat sine consultu Episcopi, exceptis dumtaxat personis, quas singillatim, & privatim in Synodo significavimus*: Remissiùs se habuit Concilium Moguntinum sub Carolo Magno hisce verbis: *nullus mortuus infra Ecclesiam sepeliatur, nisi Episcopi, aut Abbates, aut digni Presbyteri, vel fideles Laici*; a quo quidem decreto interpretationem recipiunt ejusdem Caroli Capitularia eodem anno publicata, in quibus hæc leguntur: *ut mortui non sepeliantur in Ecclesia, nisi Episcopi, & Abbates, vel fideles, & boni Presbyteri*: ut scilicet laici etiam modo *fideles* essent, ut loquitur Concilium Moguntinum, quia non expressè memorati, non censerentur exclusi a dictis Capitularibus, quæ a dicto Concilio majoris fidei, auctoritatisque digno, interpretationem, aut certe veram lectionem recipere debent.

Habes igitur omnia, vel certe celebriora, ac graviora particularium Ecclesiarum decreta a sæculi octavi exitu ad noni finem de non sepeliendis intra Ecclesiam mortuis promulgata. Atque si eorum tempus inspiciamus, serò quidem ad veterem, ac communem totius Ecclesiæ disciplinam abolendam, aut aliquantum immutandam prodierunt; si vero auctoritatem considerem, quod in una, vel altera Ecclesia constituendum placuit, haud novam Ecclesiæ disciplinam invexisse potuit, quam Romana Ecclesia veteris disciplinæ adhùc retinens non admisit: ex Gregorii loco Cl. Thomassinus parum sibi constans (c) colligi affirmat, *liberum Laicis in Italia fuisse, ut sepulturam sibi in Ecclesia deligerent, cum in Gallia non alii in ea sepelirentur, quam quorum Episcopus mores, vel Parochus ad examen vocasset. Itaque in Italia Laici suo judicio singuli permittebantur, ut ipsimet dignoscerent, an tumulo sibi in Ecclesia designato novas sibi damnationis pœnas accumularent: In Gallia eas judicandi partes Episcopi, & Presbyteri sustinebant*: Id etiam mox repetit post relatum Nicolai I. de eadem re responsum ad Bulgarorum consulta: Fatetur itaque Vir doctus, quid omni ævo in Italia servaretur, id est, quæ fuerit Romanæ Ecclesiæ disciplina, quam sanctissimi, sapientissimique tum Pontifices, tum Patres omni ævo probarunt, at non video, quid in ejus mentem venerit, dum Gallicanam Ecclesiam ex eo præcipue commendandam putarit, quod noluerit morientium arbitrio Ecclesiasticam sepulturam permitti, *atque hoc discrimine dissensisse Italos a Gallis, quod in Italia utiliter sepeliri in Ecclesia eos omnes confiderent, qui Christianæ pietatis sectatores fidi fuissent, nec ab ea prorsus descivissent; cum in Galliis nefas esset quemquam a Parochis, & Episcopis permitti in Ecclesia humari, nisi singulari quadam sanctitate præcelluisset*: quasi de fidelibus quibuslibet mortuis in Sanctorum album referendis agendum esset, non vero de iisdem Ecclesiastica sepultura dumtaxat donandis, quam singuli Christiani in pace Ecclesiæ defuncti, nisi publica graviorum criminum, quorum pœnitentiam obstinate detrectassent, infamiâ notarentur, suo sibi jure vindicabant; itaut *quibus communicabatur viventibus, communicandum esset jam defunctis*, ut Innocentius III. ajebat (d). Quid etiam fuerit, aliorum examen, ac judicium requiri, nisi illorum avaritiam fovere, qui quum de permissa omnibus sepultura pretium accipere persæpe ausi fuerint (e), amplius ex permittendi auctoritate sibi tradita, extorquendæ pecuniæ occasionem arripuissent?

Sed præter temporis rationem, auctoritatisque vim, quæ tandem verior earundem sanctionum fuerit caussa, paullo diligentius observemus. Dum igitur liberum cuique semper fuit, mortuos in Ædibus sacris sepelire, non nihil apud Christianos prisca illa majorum suorum religio deferbuit, quâ illi, ut superius a me probatum est, pro piaculo sibi ducebant communem cum Ethnicis sepulcrum habere; hinc post redditam Ecclesiæ pacem, ædificatasque

[a] Habes apud Labbeum tom. IX. pag. 187. atque item sub nomine *Incerti Auctoris* tom. XI. pag. 1378. edit. Venet. an. 1730.

[b] Apud eundem Labbeum tom. X. p. 3.

[c] l. l. cap. 67. n. 12.

[d] In Cap. ex parte. De Sepulturis.

[e] Quod vitium in hac re maxime invaluisse apud Episcopos, & Presbyteros satis constat ex pluribus Epistolis S. Gregorii, ex S. Hieronymo, & Decretis Concilii Triburiensis, & Nannetensis, relatis a Gratiano dicta Caus. XIII. quæst. II. can. 12. 13. 14. & 15.

tasque ubique Christianorum sacras Ædes, abusus irrepsit, ut simul cum Christianis ipsis in eorum sepulcra etiam Gentilium, seu profanorum cadavera aliquando inferrentur: Id initio ex eo factum putaverim, quod, quum ejusdem familiæ, vel etiam loci homines non simul omnes Christianæ Fidei nomen dedissent, qui inter paganorum errores adhùc versarentur, ex sanguinis, civilisque vitæ conjunctione etiam commune sepulcrum facile obtinebant; sicque apud Christianos potior erat necessitudinis ratio, quàm religionis: certe circa sæculi IV. finem hunc errorem inter Christianos plurimum inolevisse discimus ex græci anonymi cujusdam Poetæ carmine, apud Cl. Mabillonium, ex cujus versione ita Poeta adversus eos Christianos invehitur:

Ter morte digni, primum quidem miscuistis corpora profanorum
Sanctis; & sepulcra profanorum
Sacerdotum Christianorum in medio stantem habent (a)

quod jam antea S. Hilarius Pictaviensis Episcopus contra Christi Domini monitum esse affirmavit (b), illudque addidit, non solum eos infideles esse, qui Idololatriam sectarentur, verum etiam eos, *qui extra Deum vivant*, i. e. improbos, ac solo nomine Christianos, qui ipsis infidelibus deteriores, dum extra Deum, ejusque Ecclesiæ communionem vixissent, mortui demum, haud commune piorum fidelium sepulcrum mereri poterant: At ita res se habuit, quam sequuta Ætas vitiosiorem progeniem ferens inter suos pravos mores retinuisse videtur: Quæ fuerit eorum temporum infelicitas, ex Sanctionibus eisdem, quæ mortuos intra Ecclesias sepeliendos vetabant, intelligere satis erit; certè in Galliis eadem Capitula Theodulphi, quæ cap. IX. defunctos intra Ecclesiam sepeliendos prohibuere, antecedente cap. VIII., quò Ecclesiarum contemptus vulgo processerit, palam faciunt hisce verbis: *Videmus crebrò in Ecclesiis messes, & fœnum congeri; unde volumus, ut hoc penitus observetur, ut nihil in Ecclesia præter vestimenta Ecclesiastica, & vasa Sancta, & libri recondantur: ne forte audiamus a Domino: Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis eam speluncam latronum*. Quam autem speluncam latronum? Sequenti capitulo Theodulphus explicasse videtur, nam quum prius Ecclesias pro horreis, stabulisque haberi doluisset, mox easdem Ecclesias quibuslibet sepeliendis mortuis patere conqueritur, idest illis etiam, qui Infideles, aut Hæretici, aut Excommunicati, aut demum publici peccatores essent, quibus omnibus ea tempora redundabant; Hos itaque solos intelligit, hosque solos ab Ecclesiastica sepultura arcet, dum eadem Sanctione mox quoslibet alios justos homines intra Ecclesiam *ex antiquo usu* sepeliendos permittit; *nisi forte* [inquit] *talis sit persona Sacerdotis, aut cujuslibet justi hominis, qui per vitæ meritum talem vivendo suo corpori defuncto locum acquisivit*: eosdem etiam aut Religione, aut moribus a Christiana Fide alienos plane intellexit Concilium Moguntinum, dum a prohibita in Ecclesiis mortuorum sepultura excipit non solum Episcopos, Abbates, aut dignos Presbyteros, verum etiam *Fideles laicos* (c): Si enim præter sacros ministros omnes generatim Fides laici in ejusdem Ecclesiasticæ sepulturæ jure, ac possessione servantur; nulli alii erant, qui a Concilio sepeliri vetabantur, nisi ab Ecclesiæ corpore extranei, aut divulsi. Habes igitur caussam (ni fallor), cur tot Ecclesiasticæ Sanctiones per sæculum IX. mortuos in Ecclesiis sepeliendos interdixerint: non de defunctis quibuslibet latæ eæ leges censeri debent, ut plerique hactenus inconsultò atque temerè affirmarunt, sed, uti ea temporum conditio postulabat, indignos dumtaxat, quos passim in Ecclesiis humari mos erat, prohibendos sanxerunt; itaut nihil de veteri disciplina mutatum, sed ea potius instaurata tum videatur, ut nempe *Fidelibus laicis* Ecclesiastica, ut semper olim, sepultura permitteretur, quæ tamen infidelibus aut Religione, aut moribus, ex majorum instituto perpetuò ab Ecclesia servato, omnino esset deneganda.

Observatis jam, explicatisque Ecclesiasticis Sanctionibus, otiosum fortasse videbitur Civilium Constitutionum disquisitionem exequi, quippe quæ nullum nobis negotium facessere valeant ea in re, quam ad Ecclesiasticam disciplinam pertinentem, ex ipsius Ecclesiæ auctoritate

[a] Anonymum Poetam dicit Mabillonius de cultu SS Ignotorum §. IX. Sed inter carmina S. Gregorii Nazianzeni retulit Muratorius in Anecdot. Græc. n. 137. pag. 138., quem vide.

[b] In illa verba Christi: *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*: Matthæi VIII. quæ sic explicat: *Ostendit Dominus, inter fidelem filium, patremque infidelem jus paterni nominis non relinqui: non igitur obsequium humandi patris negavit, sed admonuit, non admisceri memoriis Sanctorum mortuos infideles; mortuos autem etiam eos esse, qui extra Deum vivant*.

[c] Post ea verba *Fideles laicos* plerique etiam hæc addunt: *qui per vitæ meritum talem vivendo suis corporibus locum acquisierint*: Sed Cl. Menardus posteriora hæc verba in tom. 2. Conciliorum Galliæ non extare affirmat, quæ proinde a posteriori manu ex Theodulphi capitulis ad dictum Concilium prius adnotata, dein pro ejusdem Concilii verbis falsò accepta videntur.

ctoritate ſatis probatam, definitamque obtinemus: at quoniam maximum in iis momentum fieri video, præſtabit diſquirere. Celebris in eam rem affertur Imppp. Gratiani, Valentiniani, & Theodoſii Lex, quam pluribus, ut aſſolet, decurtatam, immo veriùs interpolatam Tribonianus in Juſtiniani Codicem retulit in l. 6. Tit. De Sacr. Eccl. his verbis: *Nemo Apoſtolorum, vel Martyrum ſedem humandis corporibus exiſtimet eſſe conceſſam*: integram vero nobis ſervavit, exhibetque Codex Theodoſianus in leg. 6. Tit. De Sepulcr. violat. ſic: *Omnia, quæ ſupra terram Urnis clauſa, vel Sarcophagis corpora detinentur, extra Urbem delata ponantur, ut & humanitatis inſtar exhibeant, & relinquant incolarum domicilio ſanctitatem..... Ac ne alicujus fallax, & arguta ſolertia ab hujus ſe præcepti intentione ſubducat, atque Apoſtolorum, vel Martyrum ſedem humandis corporibus æſtimet eſſe conceſſam, ab his quoque, itaut a reliquo Civitatis, noverint ſe, atque intelligant eſſe ſubmotos. Dat.* III. *Kal. Aug. Heracleæ, Eucherio, & Syagrio Coſ.* i. e. an. 381. Ambas utriuſque Codicis Leges recitaſſe opus fuit, ut non quid Tribonianus obtrudebat (a), ſed quid tandem Theodoſiana Lex diceret, penitus ſciremus. Demus autem Viris doctis pleriſque (b), quod falſum mox demonſtrabimus, ex poſtrema hujus Legis parte mortuorum ſepulturam in Apoſtolorum, vel Martyrum Baſilicis omnino interdictam videri, nonne tamen particularis fuit hæc Lex, quæ pro ſola Conſtantinopoli lata, non ejus Urbis mœnia prætergrederetur? Legis titulus, quæ data legitur ad Pancratium Urbi (utique Conſtantinopolitanæ) Præfectum, præclarius etiam legis verba id demonſtrant. Quidni igitur Imperatores privatorum ſepulturas a Conſtantinopolitana Apoſtolorum Baſilica arcendas voluerint, quæ non tam in ejuſdem loci, quàm in ſuimet injuriam frequentari cœperant, propterea quod jamdiù illa erat defunctorum Auguſtorum ſedes conſtituta (c)? ac, ne violandæ Legis occaſio ulla ſupereſſet, eadem de cauſſa neminem intra Urbem ipſam deinceps ſepeliendum edixerunt. Sic eorum opinioni commode ſatisfiet, qui utriuſque Legis haud ignari, Theodoſianam tamen oſcitantius attendentes, Juſtinianeam imprimis pro ſuæ opinionis fundamento ſibi arripiunt, quaſi Juſtinianus Theodoſianam legem non ſolum innovaverit, ſed etiam ex Urbe Conſtantinopolitana omnibus Imperii Urbibus ſervandam propoſuerit; quum tamen animadvertendum iis fuiſſet, poſteriorem legem non Juſtiniani, ſed Triboniani opus cenſeri debere, qui pro ſuo munere, [utinam non eadem ſubleſtâ fide, ut in aliis pluribus] Juſtinianeo Codici, ſervato Auctorum nomine, inſeruit: Siluiſſetne Juſtinianus ipſe, ſi unquam noſſet, ac probaſſet, hanc legem, qui in Novellis XLIII. & LIX. tam multa de mortuorum exequiis, earumque impenſis de publico arogandis in Conſtantinopolitana Urbe conſtituit?

Sed quam ferendæ Theodoſianæ legis cauſſam conjeci, nonniſi ex admiſſa, quæ viris doctis inſederat, ſententiâ probari tantum licebit: Cæterum falſum eorum eſſe judicium ajo; nam [quod ii certum, manifeſtumque ſtatuunt] neque ex verbis, neque ex mente Imperatorum illud apparet, ut nempè mortuorum ſepultura in Eccleſiis eâ Lege fuerit interdicta: id unum præcipuè ab Imperatoribus cautum fuit, ut ex majorum inſtituto ſepulcra extra Urbem eſſent. *Omnia* (ſic edicere incipiunt) *quæ ſupra terram urnis clauſa, vel ſarcophagis corpora detinentur, extra Urbem delata ponantur*. Idem deinceps ſervandum mandant, ac ne Conſtantinopolitani cives fraudem legi facerent, dum ſe in Urbanis Baſilicis, ſepeliri feciſſent, *ab his quoque* (ſubdunt Imperatores), *itaut a reliquo civitatis, noverint ſe, atque intelligant eſſe ſubmotos*; Urbana igitur, non Eccleſiaſtica prohibetur ſepultura, quæ ad illius prohibitionem omnimodè ſervandam nonniſi conſequenter vetari debuit. Res clara ſatis; nam ſi de Eccleſiis præci-

[a] Mirum, quantum negotii, imo nugarum occaſionem Tribonianus fecerit quibuſdam obeſæ naris interpretibus, qui Juſtinianei Codicis Legem, ignorato ejus fonte, explicare conati ſunt: adde novam ineptioris intellectus cauſſam inſigni ex mendo, quod in illam irrepſerat, dum pro *humandis corporibus* legebatur *humanis*.

[b] Hæc fuit ſententia Gretſeri de Funer. Chriſtian. l. 2. cap. 8. ac præter Gonzalez, & Thomaſſinum probata fuit Spondano de Cœmeter. Sacr. lib. 1. p. 3. c. 14., qui etiam cenſet, latam ab Imperatoribus in omnes Chriſtianos legem hortatu Sacrorum Antiſtitum, qui effrænem populorum licentiam in ſepeliendis omnibus intra Ædes Sacras coercendam exiſtimabant; quod ut facilius obtinerent, nullos excipi placuit, etiam dignitate, aut pietate præſtantes, qui æquo jure cum reliquis omnibus cenſendi deinceps eſſent: ſed hoc comminiſci potius eſt, quàm conjectari; nihil enim tale ex ea lege conſequitur, quæ etiam principalem ſententiam omnino reſpuit, ut ſuperius oſtenſum fuit.

[c] Sepulcra Conſtantinopolitanorum Imperatorum in Porticu Baſilicæ Apoſtolorum fuiſſe præclarè teſtatur Nicephorus Hiſt. l. 14. cap. 58. qui de Theodoſio juniore jam defuncto ſic habet: *Theodoſius in paterno monumento repoſitus eſt, in dextera ſublimi SS. Apoſtolorum Porticu, in qua Porticu, eodemque lapide Pater quoque Arcadius, & Mater Eudoxia, necnon avus Theodoſius ſiti ſunt: in ſiniſtra autem, quæ ex adverſo porticu ſacri ejus Templi, Jovinianus jacet*.

præcipuè actum fuisset, quum eadem ratio de iis, quæ intra Urbem, quam quæ extra Urbem essent, vigeret, idem de utrisque jus statuendum fuisset; nihil tamen de Ecclesiis extra Urbem sancitum: De Urbanis vero dictum est, non ut sepulcra extra Ecclesias, sed ut extra Urbem omnino essent: atque ad eam rem dumtaxat tradita ab Imperatoribus legis ratio refertur, dum ideo sepulcra extra Urbem ponenda volunt, *ut & humanitatis instar exhibeant, & relinquant incolarum domicilio sanctitatem*. Nullam vero de prohibita subinde Ecclesiastica sepultura rationem adjungunt, quæ quidem nulla suppetere poterat, dum ipsamet Urbanorum sepulcrorum prohibitio, prohibendæ etiam in Urbanis Ecclesiis sepulturæ sola fuit ratio.

Non aliud igitur Imperatores ea lege sanxerunt, quàm ut nulla mortuorum sepulcra in Urbe essent, sed ii tandem extra Urbem sepeliri deberent: Ipsum idem, inquam, constitutum ab iis est, quod Legibus XII. Tab., Senatus Consulto, Hadriani, Antonini Pii, ac demum Diocletiani, & Maximiani sanctionibus cautum olim fuerat. Res patet ex horum omnium consentientibus legibus cum eorumdem Imperatorum Constitutione, patet amplius (quod piget dicere) ex tradita ejusdem Constitutionis posteriore, ac potissima ratione (*a*), *ut relinquant incolarum domicilio sanctitatem*, quod ex Diocletiani, & Maximiani lege mutuati videntur, cujus hæc sunt: *Mortuorum reliquias, ne Sanctum Municipiorum jus polluatur, intra civitatem condi jampridem vetitum est*. Fateor, ejusmodi rationem non modo ab Ethnicis Augustis usurpatam, sed planè superstitionis, ac paganici ritus plenam, Christianæ Fidei contrariam videri, quam proinde nostri Imperatores jam tum Christiani ejus legis conditores abhorrere debuissent; Hinc Cl. Muratorio in mentem venit, ut pro *Sanctitatem* verosimilius *sanitatem* in textu legendum opinaretur, ut nempe civium *sanitati* consulisse Legislatores voluerint, cui pestiferæ cadaverum exhalationes, quibus Urbs inficiebatur, manifesto detrimento esse videbantur: Sed non temere solum, ut ipse Muratorius non abnuit, verum etiam ineptè id conjecisse fuerit, dum nullibi ex Urbanis sepulcris funesti aliquid viventium sanitati unquam contigit. (*b*) Non erit igitur ejus vocabuli lectio sollicitanda, quod revera Imperatores scripsissent. Præstabit melius excusationem parare: non, quod ii, diverso a Gentilibus sensu, *sanctitatem Civitatum violari credebant per corpora mortuorum, quod nimio suo fœtore Civitates inficerent*, quæ incongrua fuit Viri docti explicatio (*c*); sed quod inconsultò eam rationem, quæ Ethnicorum propria fuit, suæ quoque Legi verbo tenus adjecerint; id quod toto sæculo IV. in aliis Christianorum Principum legibus, atque in pluribus Christianorum monumentis sæpe factum superiore Capite docui, tum cum vel cruda adhùc (ut ait Cl. Mabillonius) Christianorum Religio aliquid de Paganici ritus superstitione retineret, vel abjectæ superstitionis vocabula a recentium Christianorum ore nondum abscessissent.

Consultiùs fortasse se habuit Ostrogothorum Rex Theodoricus, qui initio sæculi VI. in suo Edicto (*d*), (quod a Viris doctis non invenio observatum) idem pro Urbe Roma servandum voluit, quod pro Constantinopoli laudati Imperatores constituerant, adjectâ identidem pœnâ, ut ab illis factum fuit, omissâ tamen, quæ utrorumque temporibus importuna erat, ferendæ

[*a*] Nam prior, ut *humanitatis instar exhibeant*, inepta erat ratio, dum sepulcra extra Urbem posita, non ita civium oculis, uti in Urbe obvia fuissent, ubi assiduè præsentem mortalitatis imaginem spectantibus incolis exhibentia, humanæ conditionis eos admonerent. Unde nec probari possunt illa Varronis lib. V. De L. L, *Sepulcra ideo secundum viam sunt, quò prætereuntes admoneant, & se fuisse, & illos esse mortales*: Scimus enim, quid omnino caussæ fuerit, & sepulcra extra Urbem essent, quod ex posteriore Theodosianæ legis ratione satis constat.

[*b*] Solius enim Mezentii fuit, qui inter alia

Mortua quin etiam jungebat corpora vivis
Componens manibusque manus, atque oribus ora
Tormenti genus: & sanie taboque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat,

neque etiam ullibi inhumata putrescere corpora permittebantur, sed vel humo altè defossa, vel Sarcophagis condebantur; quæ cura semper fuit, hodieque obtinet in Sacris Ædibus, ubi ex sepulturis nihil putidi, nihil indecori (quæ frustra sibi plerique comminiscuntur) oriri videntur: unde nec caussa inter alias admitti potest, cur sepulcra extra Urbem arcerentur, quam attulit S. Isidorus lib 14. orig. cap. 12., *ne scilicet fœtore ipso corpora viventium cantacta inficerentur*: neque enim veteres animadvertendam voluerunt eam caussam, quam nullam esse experimento probabant, aliam caussam sepeliendorum extra Urbem mortuorum afferentes, quam superius tam sæpe commemoravimus.

[*c*] Hæc fuit explicatio Bernardi Van-Espen l. I. n. 4. & 5. sed falsa, ut dixi; quid enim mortuorum fœtor sanctitati viventium obesse poterat? nihil utrique rei commune, nisi quod mortuorum præsentia optima vivorum magistra, ac consiliatrix morum sanctitatem potius fovere videatur.

[*d*] Edictum Theodorici Regis continens capitula CL. quæ *salva juris publici reverentia, Barbari, Romanique sequi debeant super expressis articulis* ex vetusto exemplari prior in lucem edidit Petrus Pithoeus, habenturque post Opp. Cassiodori edit. Colon. an. 1656. pag. 650.

ferendæ Legis ratione : Sic enim habet Theodoricus cap.cxi. *Qui intra Urbem Romam cadavera sepelierit, quartam partem patrimonii sui fisco sociare cogatur, si nihil habuerit, cæsus fustibus civitate pellatur*. Unde vero in Theodorici mentem venerit, ut ejusmodi Legem pro sola Urbe Roma condiderit, non satis constat, nec refert novisse : nisi quod notari fortasse intererit, sepulcrorum effossiones, destructionesque sibi licere voluisse, qui ipsum idem capitale aliis edixerat (*a*).

Sed civilium harum Sanctionum scrupulos jam demum sustulit Imp. Leo sapiens, qui antiquis juribus abrogatis, generali edita Constitutione (*b*) non indulsit solum, sed planè mandavit, *ut cuique tam intra Civitates, quàm extra, mortuos sepelire liceret* : non Theodosianam legem, quæ ab una Constantinopoli mortuos expellebat, sed dumtaxat Hadriani legem (*c*), quæ in universis Imperii Urbibus id mandaverat, Leoni improbatam Muratorius ex eo arbitratur, quod is *legem* singulariter memoret, *Civitates* verò, aut Urbes multitudinis numero. An igitur, quod pro cæteris omnibus statuendum censuit, in una Constantinopoli adhùc fieri pateretur Leo, dumque Legem *iniquam, atque humanæ naturæ indecoram* clamaret, affirmaretque *a consuetudine rectè contemptam*, adhùc tamen in ea Urbe, atque ob oculos, justam, ac sacrosanctam suo silentio probaret ? Cur vero Hadriani potiùs, quàm vel Antonini, vel Diocletiani, & Maximiani legem, respexisse debuit ? Immo potius horum omnium, ac in primis recentissimam omnium, in ipsa Urbe Constantinopoli, atque ab ipsis Constantinopolitanis Augustis ortam Theodosianam Constitutionem indicavit ; quas Sanctiones omnes, idem jus variis temporibus, variisque auctoribus statuentes, *Legem* generatim rectè appellavit, Urbemque Constantinopolitanam Theodosiana lege contentam cum reliquis Urbibus, quæ aliis legibus tenerentur, omnino comprehendit. Absurdior autem Thomassini opinio, qui ex hac Leonis Constitutione, *indulsisse eum* ait, *ut sepeliri fas esset in Urbibus, hoc est, in Ecclesiis, ita enim* (subdit) *promtum est de ejus mente conjectari* : nam non id ex Leonis mente, sed ex præsumptaThomassini opinione conjectatum erit,qui,quum Theodosiana lege proscripta ab Ecclesiis sepulcra falsò crediderit, ut jam vidimus, restituta Leonis Constitutione sibi persuasit ; sed nihil de Ecclesiis in Leonis Constitutione, qui de Urbanis tantum sepulcris loquutus, dum vetusta, quæ de ea re hactenus fuerint jura reprobavit, ampliùs nos docet, Theodosianam Legem nullo modo de prohibendis intra Ecclesias, sed intra Urbem dumtaxat interdicendis sepulcris fuisse latam ; quod jam anteà luce clarius a me probatum fuit.

Civilibus juribus, quæ hactenus observavimus, addam quoque, quæ heic omnino pertinent, ex patriis antiquitatibus illustre monumentum : In Capitulari Beneventani Longobardorum Principis Arechis II. sæculi VIII. sic statuitur cap. XVII. : *Si quis hominum caussa temeraria* (*d*) *absque permissu Pontificis, vel custodum Ecclesiasticorum, mortuum in Basilica sepelierit, hac ratione perpendimus, componat sol. quatraginta ejusdem venerabili loci Rectoribus* ; *de sepulto quidem supradictis personis, ut libeat, conveniatur*. Plura autem in hac lege notari possunt ; ac primo quidem, haud illam pro omnibus generatim Ecclesiis, sed tantum pro Urbis Basilica, i. e. Æde majori latam videri : in qua quidem, vel ob sui excellentiam, vel quod in ejus Porta, seu Atrio ipsi Longobardi Principes, ut superius dictum est, tumulari solerent, haud aliorum sepulcra esse deceret ; fas tamen id fuisse dicitur, si Pontificis, i. e. Episcopi, vel custodum Ecclesiasticorum permissus accederet. Esto autem, quod Basilicæ nomine, non unam Ædem majorem, sed Basilicas quaslibet, omnes nempe Ecclesias intellexerit Arechis, non juxta Basilicam, aut in ejus atrio, sed *in Basilica* sepeliri mortuos tunc temporis fas fuisse satis constat : Id unúm Lex postulabat, ac sancità solidorum XL. poenâ servandum volebat, ut eiusdem Ecclesiæ ministrorum, in qua quis sepeliendus esset, adhibe-

[*a*] Sæculo IV. ac deinceps nimium grassari cœpit crimen effodiendi, destruendique sepulcra, in quibus aurum cum defunctis reconditum credebatur : Hinc tot leges in Cod. Theod. tit. *De Sepulcr. viol.* quibus id crimen gravissime coercebatur. Extant etiam Gregorii Nazianzeni plura carmina in sepulcrorum effossores : quibus accedit Theodorici Edictum cap.CX. in hæc verba : *qui sepulcrum destruxerit occidatur* : Idem Theodoricus apud Cassiodorum Variar. IV. 18. mandat inquiri contra Presbyterum, qui aurum quærebat inter cadavera mortuorum, atque aurum sibi vindicans Theodoricus, scelus *pro Sacerdotali honore relinquit impunitum.* Sed quod aliorum videbatur scelus, etiam capite luendum, fas sibi esse duxit, ut pro inveniendis thesauris sepulcra effoderentur, hasce rationes mandato prætexens : *Talenta* (inquit) *non teneant, qui vivendi commercia reliquerunt. Aurum enim sepulcris juste detrahitur, ubi Dominus non habetur, imo culpæ genus est, inutiliter abditis relinquere mortuorum, unde se vita potest sustentare viventium*. Eod. lib. IV. 34.

[*b*] Quam habes inter Novellas ejusdem Augusti Constitutiones Const. LIII.

[*c*] Quæ relata est ab Ulpiano in l. 3. §. Divus Hadrianus D. De Sepulcr. viol.

[*d*] Legendum videtur : *ausu temerario* : quod miror a Cl. Peregrino in Hist. Long. ad hunc locum non fuisse animadversum : Sed de his suo loco latiùs, quum, Deo favente, Longobardica sæcula peculiari volumine illustrabimus.

adhiberetur permiſſus : quod tamen , an jure faciendum juberetur , atque e re Chriſtiana factum videretur , ſuperius obſervavimus .

Atque hæ ſunt utriuſque Poteſtatis tum Eccleſiaſticæ, tum Civilis Sanctiones , quas ſera ætate , a ſæculo VIII. ad IX. circiter , latas invenio : ex quibus , quàm infirma , ac male tuta , imo falſa, atque erronea eorum opinio ſit, qui Eccleſiaſticis ſepulturis bellum indicere conati ſunt, ſatis probatum arbitror ; Res autem omnino confecta erit , ſi poſt agnitas (quod interim faciendum fuit) , perpenſaſque ſæculi VIII. ac IX. Sanctiones , quæ veterem ad ſæculum VII. ſervatam Eccleſiæ diſciplinam labefactaſſe videbantur , cœptam ſemitam proſequamur , in qua , ut de laudatis Sanctionibus videremus , paullulum ſubſtitiſſe opus fuit ; itaque poſt ſæculum VII. (quoùſque ab Chriſtianæ Religionis primordiis , legibus , exemplis, auctoritatibus Eccleſiaſticam de mortuis in Eccleſia tumulandis diſciplinam luculenter probaſſe cœpimus) probatam adhùc ſequuto tempore ex optimæ tum fidei , tum auctoritatis monumentis pergamus oſtendere .

Eodem ſæculo IX., quo tam variæ particularium Eccleſiaſticarum Sanctiones prodiere , contigit etiam , ut Apoſtolicæ Sedis judicium de eadem re perquireretur : Percontantibus enim Bulgaris , an Chriſtianos in Eccleſia ſepeliri fas eſſet , Nicolaus I. Papa ita reſpondit : *Si eſt Chriſtianus intra Eccleſiam ſepeliendus , inquiritis ? Hanc Sanctus Papa Gregorius quæſtionem abſolvit , dicens : cum gravia peccata non deprimunt , hoc prodeſt mortuis , ſi in Eccleſia ſepeliantur , quod eorum proximi quoties ad eadem ſacra loca conveniunt , ſuorum , quorum ſepulcra aſpiciunt , recordantur , & pro eis Domino preces fundunt ; nam quos peccata gravia deprimunt , non ad abſolutionem potius , quàm ad majorem damnationis cumulum , eorum corpora in Eccleſiis ponuntur* . Vides igitur , rem non ſolum ex vetere diſciplina licitam a Nicolao probari , Bulgariſque recens ad fidem converſis ſectandam proponi , verum etiam in maximam mortuorum utilitatem ceſſuram affirmari ; monendos tamen Bulgaros voluit Sapientiſſimus Pontifex , haud iis Chriſtianis Eccleſiaſticam ſepulturam prodeſſe , qui dignam gravium peccatorum pœnam jam ſubiiſſent , ne in eum errorem facile inducerentur , ut merito ſepulturæ , in qua corpus quieſceret , æternam , quam anima meruiſſet , pœnam , aut vitari , aut minui poſſe ſperarent .

Poſt ſæculum X. paſſim occurrunt Summorum Pontificum Decretales Epiſtolæ, quas omnium manibus teri ſolitas, otioſum erit hùc referre : omnium loco Innocentium III. audiſſe ſatis ſit (*a*): *Qui relictis* (inquit) *antiquis Eccleſiis , & patrum , aliorumque parentum ſuorum ſepulcris , contra conſuetudinem Patrum veteris Teſtamenti , qui cum patribus ſuis ſepulti eſſe leguntur , ad nova , & minus religioſa loca ſe transferunt , irrationabiliter , & contra antiquam conſuetudinem facere videntur, unde hoc non præjudicat rationi , & viribus carere debet* . Ubi primum antiquæ conſuetudinis , ſeu diſciplinæ , ut fideles mortui in Eccleſiis ſepelirentur , locupletiſſimum teſtem , aſſertoremque habemus Innocentium ; præterea conſuetudo eadem adeo rationi conſona dicitur , ut privatæ morientium leges , qui ſe in loco minus religioſo ſepeliri mandaſſent , irrationabiles , ac proinde irritæ declarentur : Hinc licet jura omnia morientium voluntates pro Legibus haberi velint , liberumque ſit cuique ſepulturæ locum , quem libeat , eligere (*b*) , ea tamen libertas ad locum quemlibet , modo religioſus ſit , dumtaxat extenditur , in loco autem minus religioſo ſepeliri nefas judicatur (*c*) ; quod quidem judicium non unius Innocentii , aut unius ætatis , ſed conſtans ac perpetuum ipſius Eccleſiæ fuit , vigebitque cum Eccleſia ipſa , *ut nemo Chriſtianus in communione fidelium defunctus , extra Eccleſiam , aut Cœmeterium rite benedictum ſepeliri debeat* (*d*) ; itaut eodem ſinu , quo vivos fovit , mortuos eadem Mater cuſtodiat ; & quos ad certam ſpem reſurrectionis depoſitos ſervat , unâ ſimul e ſinu ſuo reſurgentes exhibeat .

At , inquient , nonne ſatis rei conſultum ex Cœmeteriis , quæ & Chriſtiano ritu ſacrata eſſe debent , & , ut plurimum , Eccleſiis continentia ? Abſit , ut de Cœmeteriis indignum quid ſentiam :

[*a*] In cap. Fraternitatem . *De Sepulturis* ; quod tamen Innocentio II. attribuendum optimis rationibus Gonzalez arbitratur .

[*b*] Cap. Cum liberum . Eodem Titulo .

[*c*] Conveniunt Canoniſtæ (teſte Gonzalez in dicta decretali Innocentii , ac Van-Eſpen Part. 1I. tit. 38. cap. 3. n. 23.) prohibitam fidelibus fuiſſe ſepulturam in loco profano , quem *loci minus religioſi* vocabulo intellexit Innocentius , itaut illud *minus* negativè , ſeu privativè potius , quàm diminutivè appoſitum ſit : hinc Innocentii decretalem haud correxiſſe , ſed potius declaraſſe videtur Bonifacius VIII. in cap. 1. De ſepulturis in 6. dum ita edicit : *Si quis antiqua dimiſſa , novam etiam in loco minus religioſo elegerit ſepulturam , electionem hujuſmodi (licet jura ſuper hoc videantur eſſe diverſa) nequaquam volumus impugnari* : Apparet enim , quod Bonifacius per locum minus religioſum intellexerit Oratorium , vel Sacellum , ad Miſſarum ſolemnia , & ſepulturas dedicatum , in quo tamen non eſt *Religioſorum fratrum conventus , nec frequenter Miſſarum ſolemnia tam pro vivis , quàm defunctis* celebrantur, qualem locum deſideraſſe videtur Innocentius in dicto cap. 3.

[*d*] Sunt verba Ritualis Romani .

tiam : Probo ſiquidem, atque *ubi viget antiqua conſuetudo ſepeliendi mortuos in illis, retinendam, & ubi fieri poteſt, reſtituendam* non abnuo (*a*). At qui pro mortuorum in Eccleſia ſepultura hactenus decertans, Cœmeteria non improbo, eodem modo velim, ut ii, qui Cœmeteriis favent, adhùc conſuetas in Eccleſiæ penetralibus ſepulturas non ægro animo ferant, amariſque verbis inſectari jam deſinant.

Novit ſanè Dominus, qui ſunt ejus, eorumque oſſa non ſolum in Eccleſiis, aut Cœmeteriis, ſed etiam ubique cuſtodit, *non ideo tamen* (ut ajebat Auguſtinus) *contemnenda, & abjicienda ſunt corpora Defunctorum, maximeque juſtorum, ac fidelium, quibus tanquam organis, & vaſis ad omnia bona opera Sanctus uſus eſt Spiritus*. Sinamus ergo, ut in Eccleſia mortui fideles ſepeliantur, ubi plurimùm intereſt ſepeliri. Intereſt mortuorum, intereſt etiam vivorum (*b*): Illis celerior requietis poſſeſſio, his frequentiùs impenſæ pietatis meritum comparatur. Non dedignantur Sancti mortuorum contubernium, qui etiam adjuvant, ut mortuis proſit; nam quos communione ſepulcri propinquos ſibi vident, eodem quoque gloriæ conſortio citiùs ſociandos ſibi curant. Dabimus itaque operam, (quod S. Maximus paullo ante nos monebat) ut *ſicuti eis, oſſibus parentum noſtrorum jungimur, ita & eis fidei imitatione jungamur; In nullo enim ab ipſis ſeparari poterimus, ſi ſociemur illis tam religione, quam corpore.*

[*a*] Ex eodem Rituali.

[*b*] Quam magna, atque multiplex ſit utilitas, ut mortui in Eccleſiis ſepeliantur, paſſim hoc capite ex multis Sanctorum Patrum locis ſuperius recitatis, aliiſque rationibus dictum jam fuit; plura ad id videri poſſunt apud Spondanum De Sacr. Cœmet. part. 3. cap. 14. alioſque, quos rem late illuſtrans refert Gonzalez in dicto cap. 11I. De Sepulturis.

ADMONITIO

DUM huic Operi adlaborarem, deque veteris Anaglyphi Beneventi extantis explicatione ſuborta mihi dubitatio fuiſſet, res ad doctiſſimi, & Antiquitatis Conſultiſſimi Jo. Baptiſtæ Paſſeris judicium delata eſt, cujus, quum ſententia, pro Veteris Juris Conditorum more, vera quidem, atque certa, ſed brevi, dilucidaque Oratione concepta expectaretur, ſatis ſpiſſa advenit, ac ſelecta eruditione referta epiſtolaris Diſſertatio, qua Is Anaglyphum ipſum non explicat modo, ſed præclarè etiam, atque uberrimè illuſtrat. Sed jam ecce Beneventanum Anaglyphum alterum, ſeu Toreuma V. C. Paciaudius, qui a me habuit ex Archetypo deſcriptum, luculento Commentario ſatis copioſè illuſtratum, in publicam lucem edens mihi inſcripſit: qua in re ſuæ Is erga me humanitati ſane nimium indulgens, ſummo tum honore, tum etiam gaudio me affecit propterea, quod tanti me, patriaſque Antiquitates feciſſe, eo præclaro, atque immortali tùm amoris, tum eruditionis monumento demonſtrarit. Quum itaque utramque Diſſertationem ad manus haberem, gratularerque mihi, quod Summi Viri ad Beneventanas Antiquitates illuſtrandas ingenii ſui vim tàm ſeria lucubratione contuliſſent, conſilium ſubiit, eaſdem Diſſertationes heic attexendi; quod & materiæ conditio, & Auctorum præſtantia poſtulabat, qua etiam huic Volumini pretium accedet. Ad Diſſertationem Paſſerii pauculas obſervationes ſubjeci: Nihil verò ad alteram Paciaudii; nam de poſteriore Anaglypho ſeorſim dictum a me perbreve quid reperies in Appendice hujuſmet Voluminis Claſ. 11I. *n.* 17., *ubi ejus ſimulacrum ære expreſſum, uti apud me erat, iterum exhibuiſſe libuit.*

JOHAN-

JOHANNIS BAPTISTÆ PASSERII

NOB. EUGUBINI, PROTHONOT. APOSTOLICI, ET REGIARUM ACADEMIARUM LONDINENSIS, BLOMUCENSIS, ITALICARUMQUE FURFURATORUM, PISAURENSIS, CORTONENSIS, ET COLUMBARIÆ SOCII.

DISSERTATIO
De Anaglypho Beneventano.

Ad Doctissimum, & Religiosissimum Virum

PAULUM MARIAM PACIAUDIUM

CLERICORUM REGULARIUM PRESBYTERUM.

Ccepi nuper humanissimas literas tuas, Amicorum Sapientissime, quibus antiqui Anaglyphi Beneventani imaginem mihi oblatam commentariolo illustrare jussisti, ita præsertim postulante Clarissimo De Vita Sanctæ illius Ecclesiæ Canonico, ut Patriarum AntiquitatumThesaurum, qui in lucem prodire festinat, nova hac accessione cumularet. Quis vero ex vobis id officium non præstitisset luculentiùs, atque uberiùs, quum in omnigena eruditione versati obscurissima quæque, doctis Viris undique plaudentibus, in dies panditis, atque adornatis. At quantuluscumque sim, imperio tuo obsequar, & quid de hoc monumento sentiam in medium proferam.

Audio esse, qui nihil ultra funebres cœremonias in eo deprehendant, muliebrem luctum, dolentem Genium, Canem de Domini morte mœrentem, Decursiones, ac Venationem, superborum funerum ornamenta, Equum ad animæ transvectionem dispositum, Urnulam denique cine-

 res

De hujus Anaglyphi usu anceps aliquando eram: quum enim pronum mihi, ante V. C. Passerii judicium, jam fuerit, Sarcophagum cogitare, non omninò tamen id mihi persuasum habui, tùm ex Parii marmoris reliquis ejusdem generis candidioris, & lucidioris, atque sculpturæ elegantia, qualem in aliis sanè multis Sarcophagis apud nos extantibus, & variis etiam non spernendis sculpturis ornatis nunquam adhibitam fuisse constat; tùm ex ejusdem Anaglyphi forma, quæ Tabulæ instar parieti affixa præter ipsam frontem haud reliquas Urnæ partes ostendit, quæ si unquam fuissent, vix intra parietem ipsum abdi passus fuisset justus ille hujus monumenti æstimator (quicumque is fuerit), qui ejus incolumitati consuluit: At doctissimi Viri judicium libens amplector, qui rei caussam ad ævi, hominumque injuriam refert, quâ monumento perfracto, frons tantùm ob insigne artificium fuerit præservata.

res e busto expectantem; quæ quidem interpretatio, tanquam multiplici sculptorum marmorum auctoritati innixa, facile confirmari posset, & si quæ unquam alia locupletissime expoliri.

Mihi vero aliquid ultra communes cæremonias in hoc marmore videre videor, tabulam nempe, si qua alia umquam famigeratissima; quamvis enim non diffitear antiquissimos Italos marmoribus aliquando consignasse sacras, civiles, & funebres cæremonias, quæ neminem respicerent, & nil nisi communes mores exprimerent, video tamen præ ceteris probasse tabulas, quæ moribus simul alluderent, & gentis primordia non obscure testarentur (*a*). Hoc vero præcipuè in sepulcralibus urnis præstiterunt, quarum jam tantam copiam ob oculos habemus, ut veterum Italorum, Thuscorum præsertim, & Campanorum indolem, atque mentem compertam habeamus. Omnium uno frequentiores in hisce cinerariis funestæ fabulæ observantur, per quas sapientissimæ gentes, vel superstitum tristitiam exprimebant, vel naturam animarum, quas corpore functas sanguine, & cædibus delectari, immo & compesci reputabant. Quapropter cum in hisce urnis signa apta concurrant, quæ peculiarem historiam exprimant, illis libenter acquiescimus, atque ita nobis videmur sentire cum antiquissimis sculptoribus, qui hæc marmora exornarunt, & sepulcris commendarunt, inter quæ id nostrum accensere non dubito, quum ejus forma, & moles, & quod caput est, fabulæ allusio ceteris sepulcralibus respondeat, quorum plurima ævo, & hominum injuriâ perfracta, & fronte tantum ob artificium præservata, sæpe nos in dubium suspendunt, in quem usum facta sint.

Sed jam proposita sculptura ad se nos vocat, in qua triste Meleagri fatum in duas veluti actiones distributum nobis videmur intueri. Utraque interposito muro, seu arcu discreta. In prima Apri Calidonii venationem deprehendimus; In postrema fatalem illius reditum, quem mors de proximo excepit. Hanc vero fabulam vulgarem fuisse oportet apud antiquos Italos, quum illam iterum iterumque expressam videamus in Etruscorum urnis, præsertim vero Musæi Etrusc. tom. I. Tab. 140. & tom. II. Clas. 4. Tab. 4. & elegantiori stylo exculpta in altera jam æri incisa, sed nondum publicata, quam cum aliis plurimis litterarius Orbis expectat a Viro doctissimo, & nostri amantissimo Antonio Francisco Gorio.

1. Ut vero per partes Anaglyphum nostrum excurramus, videas in primis ingentem Aprum a Diana excitatum ex imo erumpentem, qualem Metamorph. VIII. delineatum intuemur.

Concava Vallis erat, quò se dimittere rivi
Assuerant pluvialis aquæ; tenet ima lacunæ
Lenta salix, ulveque leves, juncique palustres,
Viminaque, & longæ parva sub arundine Cannæ;
Hinc Aper excitus medios violentus in hostes
Fertur, ut excussis elisus nubibus ignis.

Hunc vero immensæ magnitudinis fuisse passim objiciunt nobis Scriptores. Hygin. fab. CLXXIV. *OEneus, quia sacra annua Dianæ non fecerat, Aprum mira magnitudine, qui agrum Calydonium vastaret, misit*: Et Philostratus in Iconib.: *Cernis ut latitudo* (apri) *incessui proportione respondeat. quem certe incessum etiam vestigia ostendunt nihil a taurorum vestigiis deficientia*: Quam similitudinem ab Ovid. loco citato mutuatus est.

Inquit, & OEnejos ultorem spreta per agros
Misit aprum quanto majores herbida tauros
Non habet Epirus, sed habent Sicula arva minores.

Quantus vero fuerit hic agri Calydonii Vastator dignoscendum nobis indigitat a dentium magnitudine. Chil. 7. 102.

Hujus autem unusquisque dens cubito habuit amplius.

& huic descriptioni famulatur opinio, quæ Romæ invaluerat, alterum ex ejus dentibus in hortis Cæsaris ostentari haud minorem unius pedis, & quadrantis mensura, ut refert Natal. Comes Mythol.

[*a*] Et sane apud Veteres Beneventanos nihil antiquius esse debuit, quàm Apri Calydonii venationem monumentis omnibus quoquo modo celebrare: ex eo enim suas origines repetebant, quippe qui Diomedem Ætoliæ Regem Meleagri patruelem suum conditorem jactantes, apud se etiam ejusdem Apri dentes a Diomede monumenti caussa relictos, quinto adhùc sæculo servari affirmabant: At de hac re in Differt. I. fusè a me actum fuit.

Mythol. lib VII. cap. 3. At nimis facilis erat bona illa gens in fabulis, atque historiis simul commiscendis. Quapropter & ossa Ceti a Perseo confecti, & alia hujusmodi portentosa demonstrabantur, quæ multam ferme partem cum fabulis, quæ minime extiterunt, habuere. Puto equidem Apri alicujus ferocissimi venationem aliquando in Calydone solemniùs exercitam; in qua enim Græciæ parte tantundem gestum non fuit? Cetera, quæ de ejus mole, atque origine decantantur, Poetis condonamus, & ne Romanos omnino falsitatis arguamus, suppetias feret Plinius, qui lib. VIII. cap. 52. hæc habet: *In India (Apris) cubitales dentium flexus gemini, & rostro totidem a fronte, ceu vituli corna exeunt*. Et forsan ex his unus Meleagri fabulam benigne excepit. Sed ad marmor nostrum redeamus, in quo sculptor, ne tam grandis Apri mole aream occuparet, quam universæ historiæ destinaverat, industriâ occurrit initio, & caput tantum expressit veluti e lacuna prodeuntis, cetera prætermittens.

2. Contra adlatrat canis, qui etiam Meleagro domum reduci adsistit, sed ibi veluti labore confectus, & virium expers humi cubat; hìc vero monstrum obvium ferociter impetit. Canes vero adhibitos in ea expeditione testatur Homerus Iliad. I. vers. 538.

> *Hunc autem* (Aprum) *occidit Filius OEenei Meleager,*
> *Multis e civitatibus Venatores Viros congregans*
> *Et canes.*

Ovidius quoque citato loco illos circa Aprum descripsit.

> *Ille ruit, spargitque canes, ut quisque furenti*
> *Obstat, & obliquo latrantes dissipat ictu.*

quin etiam in hac sculptura utroque in loco collare ornatus est, quo loro transjecto a Custode moderaretur, quod etiam notavit modo laudatus Poeta.

> *Vincula pars adimunt canibus, pars pressa sequuntur*
> *Signa pedum.*

3. Meleager cum altero ex heroibus adversus immanem belluam ex equo pugnat; Credibile enim fit universos equites processisse, cum tales nobis describat Castorem, & Pollucem idem Sulmonensis Poeta.

> *At gemini, nondum Cœlestia Sidera, fratres*
> *Ambo conspicui nive, candidioribus ambo*
> *Vectabantur equis.*

Sic Dido, & Æneas venatum processerunt equitum caterva subsequente,

> *Massylique ruunt equites, & odora canum vis;*
> *Reginam in thalamo cunctantem ad limina primi*
> *Pœnorum expectant, ostroque insignis, & auro*
> *Stat Sonipes.*

Quapropter Oppianus de Venatione lib. I. monet in ea adhibendos equos, & qua ratione de illis delectus habendus sit, permultis tradit.

> *Equos autem venatum valde generosos ducant,*
> *Et mares, non solum quia deteriores sunt pedibus*
> *Feminæ ad conficiendum prolixum cursum in sylvis,*
> *Sed quia declinare necesse est cœtus appetentes*
> *Equorum.*

Ex nostris vero Equitibus generosior distento brachio Aprum ferit, qui, ut ait Statius Thebaid. II.

> *Te Meleagre subit, tibi demum cuspide lato*
> *Hæsit, & obnixo ferrum laxavit in armo.*

Ejus vero lanceam tanti facinoris monumentum in templo Suadæ apud Sycionios dedicatam fuisse tradit Pausanias lib. II.

4. Co-

4. Comes, qui unus ex tot heroibus cum Meleagro conjungitur, facile Peleus est, qui facinoris gloriam cum illo communem habuit. Itaque in Philoſtrati pictura hic unus Meleagro conjungitur: *Hi porro adoleſcentes ſunt Meleager, & Peleus, nam hoſce fuiſſe, qui aprum interfecerunt ſcriptum dicit.* At ceteri, qui

Immanem feram multa tellure jacentem
Mirantes ſpectant, neque adhuc contingere tutum
Eſſe putant,

inglorii penitus prætermittuntur.

5. Meleagrum ſequitur Atalanta, quæ dextro brachio elato, veluti emiſſo telo, arcum ſtringit ſiniſtrâ poſt Clypeum (a), quos etiam in venatione geſtatos exemplis oſtendimus in notis ad antiquas lucernas lib. III. Ipſa vero ſub hac imagine exprimitur, nam omnium prima Feram vulneravit. Ovidius loco citato,

Fixa ſub aure feri, ſummum diſtrinxit arundo
Corpus, & exiguo rubefecit ſanguine ſetas.

Ceterum illa ſubſiſtit, ut ait Philoſtratus, veluti *Oculorum radios ad eorum, quæ patrabantur, cognitionem intenderet:* Hanc vero contra votum ceterorum, qui femineam ſocietatem vitabant, Meleager amore captus, *in venationem ire compulit*: Verba Apollodori Bibl. lib. I. Ejus vero cultum ita deſcribit præcitatus Philoſtratus, ut ſi cum icone hoc noſtro conferatur, apprime conſentire fatearis. Sic ille: *Atalanta* (hanc enim puellam eſſe putandum eſt) *cum ſagittam nervo paratam appoſuiſſet, jaculari cogitat. Accincta vero eſt veſte ſupra genu, ſoleis pedibus annexis, ac manus ad brachia, & humerum uſque nudæ, quod ſit ad agendum prompta, veſte ibi ad fibulas contracta.* Et Ovid. loc. cit.

Baſilis huic ſummam mordebat fibula veſtem.

6. Diſcriminant utramque hiſtoriæ partem Urbis mœnia cum porta, nec enim adeo longe venatio habita eſt, quin a muris proſpectari non poſſet. Statius loco cit.

. . . . . Attonitæ tectorum ex culmine ſummo
Proſpectant Matres . . . . .

7. Sed Regiam Sedem adeamus, quam quiſque pro re bene geſta feſtivam fore ſibi promiſiſſet. En in primis OEneus ſenex ſceptro inſignis, qui ad oſtendendam lætitiam ferocientem adhuc Meleagri equum, & exultantem blande continet, & palpat, & illi quodammodo gratulatur.

8. Sequitur Meleager eodem fere corporis cultu, & habitu expreſſus, quo ſupra pugnantem vidimus, at non eodem animo, atque mente, qua ſupra dimicarat. Cum enim avunculos Alteæ Matris fratres Ideum, Plexippum, atque Lincæum, qui Apri Spolium Atalantæ attributum præripere attentarant, confodiſſet, id Alteæ Matris iracundiam concitavit in tantum, ut Matrem oblita filii necem ſibi propoſuerit. Ita Hyginus fab.74.: *Atalanta cum Meleagri fidem imploraſſet, ille intervenit, & amorem cognationi antepoſuit, avunculoſque ſuos occidit: Id Altea Mater audivit, Filium ſuum tantum facinus eſſe auſum, memor Parcharum præcepti titionem ex arca prolatum in ignem conjecit.* Ita dum fratrum pœnas vult exequi, filium interfecit.

9. Hujus furiale modium nobis Homerus citato loco ob oculos ponit.

Non

[a] Anaglyphi fidem in Atalantæ effigie deſcribenda non exactè ſequitur eruditiſſimus Paſſerius: Etſi enim corporis cultus Atalantæ reſpondet, geſtus tamen ab ea omninò diſſentit; nam ſiniſtrâ quidem Clypeum geſtat, dextrâ tamen non ſpecie vulnerantis Aprum, ſed potius Meleagrum, ne Aprum interficeret, retinentis ſe habet; quin ut Meleagrum moretur, ejus dextro brachio apprehenſo enixiſſimum conatum oſtendit: atque ita profecto ſe res habet, ut in ærea tabula ad exactiſſimam Archetypi fidem expreſſa jam cernis: quid igitur? Potuit Atalanta fortaſſe Meleagrum remorari, non ut Aprum inultum abire ſineret, ſed ut ejus cædis gloriam ſibi præriperet: Quæ quidem niſi probetur conjectura, de Anaglyphi interpretatione jam dubitari continget.

. . . . *quæ Diis*
Multum dolens ſupplicabat propter fratris cædem
Invocans Plutonem, & gravem Proſerpinam
In genua conſidens, rigabatur autem lacrymis ſinus
Ut filio darent mortem. Hanc autem Ærivaga Erymnys
Exaudivit ex Erebo . . . . .

Et Ovidius loco citato

Ante ſepulcrales infelix adſtitit Aras,
Pœnarumque Deæ triplices furialibus, inquit
Eumenides ſacris vultus advertite veſtros:
Ulciſcor facioque nefas, mors morte pianda eſt,
In ſcelus addendum ſcelus eſt, in funera funus
Per concervatos pereat domus impia luctus;
An felix OEneus nato victore fruetur,
Tertius orbus erit? Melius lugebitis ambo.

At contrà Meleagrum, veluti facinoris pœniteret, blandum obſervamus, & manu materno capiti admota illud veluti obteſtatur, & facinus dolens excuſat, quod illa manu protenta vehementer objurgat, & facinus objicit.

10. Altera interim ex Meleagri ſororibus dolens ſolatur cognatam in thalamo ſedentem. Ovid. loc. cit.

Non mihi ſi centum Deus ora ſonantia linguis
Ingeniumque capax, totumque Helicona dediſſet
Triſtitia proſequar miſerarum vota ſororum.

nempe omnes mœrore confectas fingit, & in aves, quas Meleagridas vocant, converſas.

11. Interim miſerabilis Alcione geniali thalamo innixa, qui Conopæo ſuperne adornatur, extremum dolorem exprimit, & fabulam claudit; Ipſa enim quum, charum ſibi caput, Meleagrum paulatim abſumi videret, dum fatalis ſtipes combureretur, paulatim deficiens e vita exceſſit. Hyginus: *Alcione mœrens in luctu deceſſit*: Hanc tamen Apollodorus Cleopatram nuncupat lib. 1. bibl.: *At Meleager Cleopatræ Ideæ, & Marpeſſæ filius*; & paucis interjectis: *poſt Meleagri interitum Althea, & Cleopatra ſe ſe dilaniarunt*.

12. Ad ejus pedes lagenæ duo panniculis incumbentes jacent, quæ, ni valde fallor, ad futurum Meleagri funus, & ſepulturam alludunt; ſolebant enim ingenioſi ſculptores, ut tria fabulæ tempora exprimerent, parerga quædam addere, per quæ non ambiguo judicio futura etiam deſignarent. Itaque in Thuſcorum urnis, in quibus aliqua lugubris actio, ſed nondum completa deſignatur, ſæpe cinerariæ urnæ interponuntur, ita exprimentes quò actio tenderet. Quapropter Muſ. Etruſc. tom. 1. fab. 84. ſub pueri equitantis imagine, atque ad tres Deas fortaſſe Inferas intendentis (quo typo facile animæ illius tranſvectio indicatur) urna cineribus continendis adparata obſervatur. Eamdem cæremoniam pari urna ſubjecta iterum videas tab. 169. In altera tab. 103. Eteocles, & Polynices mutuis vulneribus procumbentes ſauciati, ſed nondum extincti cernuntur, quorum alter cinerariam hydriam futurum ſepulcrum complectitur. Iterum tab. 146. Elpenoris funus nobis prodit, qui nondum exanimis in terram declinat, cui gemini vernulæ adſtantes totidem urnas extollunt, unam ad cineres concipiendos, alterum vero ad luſtrales aquas, ut noſtri amantiſſimus, ac doctiſſimus Illuſtrator opportunè demonſtrat; & revera Campanorum, & Etruſcorum ſepulcra, quæ in dies eruuntur, multiplicem hunc vacuarum lagenarum apparatum oſtendunt, quo non modo Goriana opinio fulcitur, ſed multiplicitas urnarum hujus noſtri marmoris explicatur. Forma etiam illarum apprime reſpondet innumeris illis, quas nuper erutas, vel contrectavimus, vel immenſo opere delineatas in lucem proferre contendimus, nam anguſto, & procero collo ſæpiſſime conſtant. Veſtes quoque quibus vaſa hæc inſiſtunt, non ſine ſignificatione abeunt, nam cineribus oppletæ velis circumdabantur. Sic Homerus Iliad.

Flentes autem ſocii pii oſſa alba
Collegerunt in auream phialam, & duplicem adipem
In tentoriis autem ponentes velo ſubtili operuerunt.

& in Hectoris funere Iliad.

Offa autem collegerunt fratres, fociique,
Et hæc auream in urnam pofuerunt accipientes
Purpureis velis cooperientes mollibus,
Statim autem in concavam foffam pofuerunt.

13. Unus reftat Genius, qui mœrens, & lugens Alcionem, cui ille præfidebat, præ dolore deficientem plangit. Quid vero hoc fymbolo mortis frequentius in veterum Italorum urnis, in Romanis, immo & in Chriftianis. Nam vario geftu, femper tamen aptiffimo, vitæ finem, compreffis facibus, & quæ ultra funt, funera perbelle fignificant, ut luculenter in notis ad tom. III. Lucernarum, in quibus multiplices horum imagines occurrunt, oftendimus, inter quas libenter & tuam, Optime Paciaudi, adjeciffem, in qua Genius dolens cernebatur adjecto lemmate LUGEO, quod quidem fphragifma inter rariffima computandum fubtractum tibi & ipfe lugeo.

Hæc funt, Vir Ornatiffime, quæ circa id monumentum in maxima temporis anguftia notare datum eft. Ut vero exercitatiuncula hæc mea dignitati collectionis, in quam feftinat, quodammodo refpondeat, ingenio tuo eam expolire, & exornare non abhorreas.

PAVLLI

PAVLLI M. PACIAVDI
CL. REG. PRESBYTERI
HISTORICI ORDINIS HIEROSOLYMITANI
DE
BENEVENTANO CERERIS AVGVSTAE MENSORE
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

TOTIUS DIATRIBES CONSPECTVS.

V. CL. JOHANNI DE VITA
PAVLLVS M. PACIAVDIVS
Χαίρειν καὶ εὖ πράττειν.

§. I.
PRAELOQVIVM.

IAM dudum optabam vehementer, VIR ORNATISSIME, ut quoniam tanta in me es benevolentia, is mihi felix dies illucesceret, quo meum erga Te studium patefacerem, gratumque pectus, aliqua significatione probarem. At quod multum, diuque expetiveram, hodierna luce, aventi animo gratulor accidisse. Nimirum id mandas atque a me curari jubes, ut Toreuma, cui istic vulgus *Santo Panaro* nomen fecit, interpreter, brevique aliqua commentatione explicem. Dicto lubentissime, atque impigre pareo, quo intelligas nullam per me moram esse, quin voluntati tuae, pro virili parte mea, obtemperem, officiorumque vicissitudine, ἀντίδωρον προσφιλῶς exsolvam. Quamquam unum esset, quod abs suscepto consilio distraheret, atque avocaret, nempe quod scribis, epistolarem hanc Diatriben in THE-

SAVRO ANTIQVITATVM BENEVENTANARVM fore copulandam egregiis tuis lucubrationibus, in quibus ubique demiratus sum doctrinae politiorisque litteraturae producta vestigia, non pressa leviter ad exigui temporis praedicationem, sed duratura, dum litterae vigebunt, litterarumque studiosi in pretio sunt futuri; a quo aditu laudis me longissime dissitum sentio. Verum, ut ut res cesserit, Tibi petenti, aut potius imperanti, periculo meo, obsequi deliberavi. Conspicienti igitur mihi marmoris istius speciem, atque descriptionem, quam haud dudum per Tabellarium misisti, statim subit cogitare, nil aliud referre praeter MENSOREM FRVMENTARIVM. Plures, ut probe nosti, fuere apud veteres, qui hoc uno nomine designabantur; utque ea, quae in scriptoribus sparsa, & vage disjecta sunt, in pauca contraham, inde exordium capiendum censeo, unde cumulatissima disputatio exhibeatur, animadversionesque, τὰς προγνώσεις praemittam varias, quibus etsi ab aliis tradita retractare videor, ea tamen emendatius, & verius legenti proponam; hoc enim perpetuum consuevi, ut mihi ex Cicerone exemplum habeam, qui ajebat, se in singulis libris, quo essent descriptiores, uti semper prooemio, & argumentum scribendi, in universum, explicare solere. Porro quae duae res in eruditis litterarum studiis libera quadam oblectatione animos recreant, atque sustentant, novitas, & copia, ambae, ut haec a nobis scribantur, exstimulant: scilicet aut nova, indictaque curiose hic expendentur, aut ex variis ingeniis excellentissima quaeque libabimus, uberiorique oratione instaurata, explicataque tradentur.

§. II.

De Mensoribus Operum Publicorum.

Primo itaque quum caeca, ac temeraria animi dominatrix cupiditas Fabros Murarios ad turpem quaestum quandoque traduceret, Architecti constituti sunt, qui opera publica, ac aedificia ab illis excitata, aut refecta ad mensuram exigentes, pretium aestimarent, & debitam pecuniae summam structoribus solvendam, jure quodam aequabili, imperarent; dicebantur autem MENSORES, vel MESORES (utrumque enim, forsan Lapicidarum oscitantia, in antiquis litteratis marmoribus legitur) AEDIFICIORVM. Insigne est de illis apud Plinium testimonium in epistola ex Provincia Bithyniae ad Trajanum Augustum data. Verba apponam: *Dispice, Domine, an necessarium putes mittere huc* MENSOREM; *videntur enim non mediocres pecuniae posse revocari a Curatoribus operum, si mensurae fideliter agantur* (a). Cui respondens Imperator, MENSORES *vix etiam*, inquit, *his operibus, quae aut Romae, aut in proximo fiunt, sufficienter habeo; sed in omni provincia inve-*

[a] *Epistolarum l.x. ep.XX. Lugduni Batavorum 1669.*

inveniuntur (*a*). Gruterus (*b*), Reinesius (*c*), Donius (*d*), Muratorius (*e*), marmora jamdiu protulere ad rem confirmandam aptissima. Hi etiam de pretio, & censu soli, quod aedificiis excitandis concedebantur, definiebant. Hinc Martialis quidam AVGG. LIB. testatur accepisse a Chresto, pro podismo structionis scalariae Sestertios nummos centum *secundum renunciationem* MENSORVM *pro Arae paedatura* (*f*).

§. III.

De Mensoribus Agrariis.

Deinde quamvis homines, Vrbibus constitutis, fidem colere, & justitiam retinere didicissent, & legibus sua voluntate parere jam consuevissent, fieri minime potuit, quin inter finitimos agrorum possessores controversiae contraherentur, & alter alterum in jus vocaret; ferunt enim primas inter homines lites de limitibus exstitisse. Tum judex, qui de limitibus cognoscebat, MENSOREM AGRARIVM, seu AGRIMENSOREM mittebat, qui Fundum decempeda metaretur, finesque constitueret, quare Ciceroni FINITOR dicitur (*g*), vel DECEMPEDATOR (*h*), qui pronuntiabat etiam *de servitutibus immittendis vel repellendis* (*i*). Exstat Constantini constitutio in libr. *de Limitib. Agror. in* L. III. *C. Finium regund.* in haec verba: *Si quis super invasis sui juris locis prior detulerit querimoniam, quae fundi cohaeret cum proprietate controversiae, prius super possessione quaestio finiatur, & tunc* AGRIMENSOR *ire praecipiatur ad loca, ut patefacta veritate litigium terminetur* (*k*). Quamobrem sub AElio Hadriano Antonino reperitur sententia lata a Blesio Taurino MESORE Agrario, qui & LAPIDES TERMINALES posuit (*l*). Cautum id etiam Gothorum aetate a Theodorico Rege ad dirimendam de Limitibus controversiam, quae oborta erat inter viros spectabiles Leontium, & Paschasium (*m*). Sed Tullii locus, quem paullo antea recitavimus, indicio est duplicem fuisse horum Mensorum classem; alii scilicet privatorum agros, finium regundorum caussa, metebantur; alii adhibebantur a P. R. dimetiendis agris, qui devictis hostibus adempti fuerant, & subinde, aut plebi Romanae, aut militibus, aut sociis Latini nominis dividebantur (*n*). Ad primum genus puto pertinere eas inscriptiones, in quibus MENSORIS officium nullo addito verbo, legendum objicitur, quemadmodum penes Fabrettum (*o*), Doniumque (*p*). Mensor vero agri publici, adjecta nota MENSORIS PVBLIC. definiebatur (*q*).

[*a*] *l. c. ep.* XX.
[*b*] DCXXIII. 8. *Amstelodami* 1707.
[*c*] *Classe* IX. 85. *Lipsiae* 1682.
[*d*] *Classe* VIII. 86. *Florentiae* 1731.
[*e*] *In Novo Thesaur. Classe* XII. *Mediolani* 1740.
[*f*] *Reines. Classe* VII. 16.
[*g*] *Orat.* II. *de lege Agraria*. XIII. *Verburgii*. *Amstelod.* 1724.
[*h*] *Philippica* XIII. 18. *Cavebat etiam L. Antonio, qui fuit aequissimus agri privati, & publici Decempedator*. De agro publico mox dicam.
[*i*] Aggen. Vrbicus *de limit. Agrorum Amstelodami* 1657. V. Cujacium *observationum lib.* X. *cap.* II. *Parisiis* 1658. Herculis Dandini epistolas *de servit. Praediorum*. *Veronae* 1741.
[*k*] Adeat qui plura volet Brissonium *de Formulis, & solemn. P. R. verbis lib.*V. *Parisiis* 1583.
[*l*] Excellens illud ingenium Plato libro de *Legibus Dialog.* VIII. *Parisiis* 1578. ajebat, Deum ipsum lapides terminales firmasse ad jurgia terminanda, & inimicitias averruncandas; hinc Deus Terminus pacis praeses, & arbiter justitiae ab ipso appellatur. Romulum quidem Imperii Rom. fundatorem terminos agro Rom. nullos posuisse, ut cuilibet advenarum in nova Vrbe condenda ditescere liceret, auctor est Plutarchus, *quaestion. Rom.* XIV. *Paris.* 1724. quod antea, Saturno Rege, factitatum fuerat. Quamdiu enim Italiam Saturnus incoluit, nihil privati juris fuerat, Macrobio teste, *Saturnal lib* I *cap.*8 *Lugduni Batav.* 1670. utque Virgilius AEneid. I. accinit, aureo illo saeculo,

Nec signare solum, aut partiri limite campum
Fas erat.

Numa vero Pompilius Secundus Rom. Rex suos agros a vicinis, signis interpositis, distinxit ac separavit. *Dionys. Halicarnass. Antiq. Rom. lib* II. *Oxonii* 1704.; qui etiam Deo Termino aedem in monte Tarpejo excitavit, eamque *Jovi Terminali* dedicavit. Quae caussae effecerunt, ut antiqui lapides illos *Sacros*, idest inviolabiles, esse voluerint. De horum lapidum inunctione, dedicatione, ac cultu, consule M. Andream Christianum Eschenbachium *de Vnctionibus Gentilium Rotterodami* 1700.
[*m*] Cassiod. *Variar. lib.* III. *ep.* LIII. *Rotomagi* 1679.
[*n*] Sigonius *de Antiq Jur. Italiae lib.* II. *cap.*2 *Hanoviae* 1609. Manutius *in epist. ad Atticum lib.* II. *ep.* XV. *Venetiis* 1582.
[*o*] *Inscrip. Domestic. cap.*V. *num.*193. *Romae* 1699.
[*p*] *Classe* VII. 180.
[*q*] *Gruter.* MXXXV. I.

§. IV.

De Mensore Ripariensi.

Neque nobis, quoniam id agitur hoc tempore, reticendus videtur vetus lapis, nondum quantum memoriae succurrit editus, quemque, quarto ab hinc anno, legimus in Agro Viceti-no. Loquitur ille de quodam MENSORE RIP. ut ipsi interpretati sumus, RIPARVM vel RIPARIENSI (*a*). At quaenam erant hujus artificis partes? Dicam quod sentio. Erat is Architectus Hydraulicus, qui doceret, atque praescriberet, qua ratione RIPAE, & fluviatiles substructiones essent aggerendae, ne amnis extra alveum procurreret, ac lateralem Fluminis impulsionem. & ripae renixum geometrice comparans, huic maximam tribueret stabilitatem, ad agrorum, finitimorumque incolarum tuitionem. Vulgari nomine *Giudici d'Argine* dicuntur. Viget etiamnum istorum Collegium apud Ferrarienses, quorum agri circumfluentium fluminum alluvionibus obnoxii, quam qui maxime. Priscis temporibus, ut arbitror, jussa facere tenebantur, quae CVRATORES RIPARVM edixissent, quorum mentio non raro injicitur in antiquis epigrammatis (*b*). Est apud me opus manu auctoris exaratum, *Marci Milesii Sarazani I. C. Romani de Tiberis Inundationibus*; quo uno in codice plures afferuntur lapides oculis subjicientes quid praestiterit, quid restaurarit, quid terminarit, ejusmodi Magistratus, penes quem universa Tibridis Procuratio (*c*). Vel ad Mensorem Riparum spectabat quaestiones persolvere, quae facile oriri poterant, sive flumen alveum mutaret, sive aliquid in Ripa aedificaretur, sive ex flumine aqua deduceretur; quibus litibus provisum in Digesto *lib.* LXIII. *Tit.* XI. *de fluminibus* (*d*). Verum haec ita praetereamus, ut tamen intuentes, & spectantes relinquamus.

§. V.

De Mensoribus Domus Augustae in Vtroque Imperio.

Fuere praeterea MENSORES alii, nempe, qui Principem iter arrepturum praeibant, eique hospitium, mansionemve parabant, & quasi metebantur, ceterisque Domus Augustae familiaribus assignabant, singulorum nomina aedium postibus inscribendo. Paucula de hujusmodi MENSORIBVS AVGVSTORVM J. Gutherus (*e*). Fuisse autem inter Caesarum Libertos quam plures, qui hoc fungerentur munere, testimonii locum obtinet inscriptio Columbarii Servorum Liviae, & Caesarum, quae DIADVMENI LIVIAE MENSORVM DEC*urionis* meminit (*f*). At ubi Imperii summa, atque sedes in Orientem devecta est, Mensoribus ejusmodi praeerat *Magister Officiorum*: quicquid vero ab ipsis praescriptum, atque enotatum, sancte inviolateque custodiendum sanxere Valentinianus, Theodosius, & Arcadius in Rescripto ad Theodotum M. O. *Si quis Mensorum nostrorum manu, qua deputatas singulis quisque domus enotant, & postibus hospitaturi nomen adscribunt, delere non dubitaverit, ad instar falsi reus ex hac auctoritate teneatur* (*g*).

§. VI.

[*a*] Milites, qui Fluminum Ripas per cuneos distributi tuebantur, & per certa intervalla extructis munitiunculis, hostium aggressionibus propulsandis excubabant, RIPARENSES, & RIPARIENSES dicti sunt. In limitibus maxime Rom. Imperii constituebantur; ut in ripis Danubii ad tuendas Pannonias adversus Sarmatas, in ripis Euphratis adversus Parthos. Horum ope Aurelianus, teste Vopisco, rebelles compressit. Casaubonus *in not. ad Script. Histor. Augustae Lugdun. Batav.* 1671. multa de his disputat. Item mentio fit in Corpore Juris *C. de re militari*, *L. de Castris Riparensibus*. Adeundus Alciatus *lib.* XII. *Oper. tom.* IV. *Lugdun.* 1560.

[*b*] Vignolius ad calcem libri *De Columna Antonini Pii. Romae* 1705.

[*c*] De operibus pilarum, aliisque in Tiberis ripis exstruendis consule Cornelium Meyer Batavum libro de Romulei Fluminis Navigatione *edit. Romae fol. majori* 1685.

[*d*] Multae quidem ex fluminum mutationibus suboriuntur controversiae. Harum promptuarium habes in libro *de Jure Alluvionum Johannis Aymi Jenae* 1675.

[*e*] *De Offic. Domus Aug. lib.* II. *cap.* XV. *Paris.* 1628.

[*f*] In editione Italica Blanchinii num. LVI. *Romae* 1727. In Latina Gorii *titulo* XXVIII. *Florent.* 1732.

[*g*] *In Cod. Theodosiano lib.* VII. *tit.* VII. *De metatis. Lugduni* 1665.

§. VI.

De Mensore Castrensi.

His proximi MENSORES CASTRENSES, seu Militares, προπαρασκευασταί, de quibus Vegetius: *Mensores, qui ad podismum dimentiuntur loca, in quibus milites tentoria signant* (a). In Thesauro Novo Inscriptionum legimus:

D. M.
CONDATI
ATTONIVS
QVINTIANVS
MEN. EX. CC. IMP.

Rectene, an pro libito suo notas illas C. C. in hunc modum interpretatus sit Muratorius, *Mensor ex Castris aut Castrensibus Imperatoris* (b), tuo judicio permittam. Horum certe in numerum cooptandos censeo binos illos Mensores DONACEM, & HERMETEM, quorum alter BELLONAE (c), alter VICTORIAE (d) aram dedicaverat. Qui autem ex Mensoribus in bellica expeditione Ducem agebat, inferiori aevo, dictus est *Primicerius*, ut est videre in C. T. lege ab Arcadio, Honorio, & Theodosio lata X. Kal. Aug. Ancyrae, Stilicone II., & Anthemio Coss. *Primicerius* MENSORVM, *ad instar Scriniorum, biennio expleto, agentis in rebus ultimi militiam sortiatur* (e). Quid dicam istis opus esse doctrina? sine qua, etiamsi quid bene agitur adjuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum, & utile, & constans esse non potest. Praecepta a Mensoribus tenenda in castris movendis, in viis deligendis, in locis anticipandis, memoriae prodita sunt ab Imperatore Leone Sapiente Basilii Filio in Breviario Constitutionum militarium τῶν ἐν πολέμοις τακτικῶν σύντομος παράδοσις, sive ut ve rtit Joannes Checus *de Bellico Apparatu* (f): quo in libro imitatus Mauritium domi, militiaeque strenuum Imperatorem, vocat illos ANTECESSORES (g). Scripsit iste, quemadmodum & Leo de disciplina Castrensi; sed si Gabrieli Naudaeo (h) fides, uterque praeceptorum succum traxit ex Onosiandri *Strategetico*.

§. VII.

De Mensore Machinario.

Sed quoniam omnis hic sermo noster singulorum enumerationem desiderat, addendus MENSOR MACHINARIVS (i), cujus meminit vetus inscriptio Saturnino, & Gallo Coss. itemque praeclarus Papiniani auditor Domitius Vlpianus lib. XXIV. ad edictum L. *vel cujus* 7. ff. *si mensor falsum modum dixerit: Et, si Mensor Machinarius fefellerit, haec actio dabitur.* Hac una voce *Machinarius* decepti scriptores aliquot, edictum Praetoris mox relatum aptant, atque accomodant homini Machinis Bellicis tractandis occupato. Valde mihi videntur errare, & in hoc omnis est error, quod Jurisconsultos non adierint, a quibus perfacile doceri poterant, Mensorem Machinarium non esse diversum a Mensore agrorum, vel operum publicorum, sed τὸν ἐπίθετον ad alterutrum revocari oportere. Apertum omnibus id fiet legentibus Guillelmum Budaeum in adnotationibus ad Pandectas (k), quem sequutus est pereruditus Gerardus Noodt, hoc titulo (l), Mensorem scilicet Machinarium dici, qui machinula, seu *Norma*, *Gnomone*, *Catheto* utitur, sive ad probanda

[a] *De Arte Militar. lib.* II. *cap.* VII. Adi Godescalchi Stewechii adnotata in hunc locum *Vesaliae Clivorum* 1670.

[b] *In Novo Thesauro tom.* II. *Class.* XII. DCCCCXCV. *Mediolani* 1740

[c] Gorius *inscrip. Etrus. tom.* II. *Volater.*

[d] Gruterus CCXLIII.I.

[e] C. Theod. *lib.* VI. *cap.* XXXIV. *de Mensoribus*.

[f] *Cap.* III. *num.* 23. *cap.* IX. *num.* 57. *Lugduni Batav.* 1612.

[g] V. Berger *Histoire des grands Chemins de l' Empire Paris* 1622. Francesco Patrizio *della Milizia Romana. Ferrara* 1583.

[h] *De studio militari lib.* II. *Romae* 1637.

[i] CONLEGIVM MENSORVM MACHINARIORVM invenies in *Novo Thesauro Inscrip.* Muratorii *Class.* VII. *Mediol.* 1739.

[k] *Commentar. in Pandectas ad num.* L. ubi plura de machinula, qua Mensores utebantur, de modo eam construendi, adhibendique, *Basileae* 1548.

[l] *Comment. in Pandectas Coloniae Agrippinae* 1732.

banda opera a Fabris materiariis facta, five ad defignandum agrum quadratum aut trigonum, ficut Menfor decempedator nuncupatur, quod decempeda ad hoc uti foleat, vel pertica; nam Geometrae, & Geodatae alias perticam, & decempedam, alias machinam, feu normam, vulgo *Quadram*, menfuris agendis ufurpant. Sed γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας qui ad Te haec: jam propius accedam ad ea, quae a Te requiruntur.

§. VIII.

De Menforibus Cereris Auguftae.

Quo ftudiofius mutua hominum colligatio, atque focietas retineretur, id maxime cavendum videbatur, ut jurgia, ac diffidia in mercimoniis amoverentur, & in emptionibus, & venditionibus, fraus, dolus, & πλεονέκτημα prohiberentur. Quare confulto magiftratus, cujus haec eft vis, ut recta praefcribat, & utilia conjuncta cum legibus, publicae menfurae fuerunt decernendae, quibus ceterae forent conformes (a). Quamobrem Cajus Jctus, quem *Caffium Longinum* vocat Pancirolus (b), *Titum* vero nominat Menagius (c) l. 35. ff. *de contrah. empt. Non tamen aliter videtur perfecta venditio, quam admenfa, appenfa, numerata fit.* At quia omnium frequentiffima, & maxime neceffaria *Rei Frumentariae* negotiatio, delecti funt homines, qui Modio jufto, & adprobato, Frumenti quantitatem certo cognofcerent, curarentque, ne cui in commercio fraus inferretur. Hi, quibus id officii demandatum erat, fplendidiore vocabulo MENSORES CERERIS AVGVSTAE dicebantur. Inter cetera documento eft Cippus Oftiae effoffus, quem quum aliquanto mendofum edidiffet Fabrettus, iterum cenfuit producendum V. Cl. Gorius. Dedicatus eft lapis ad honorem CN. SENTII. CN. F. qui in Colonia Oftienfi omnibus muneribus praeclare functus fuerat, diciturque PATRONVM ibidem fuiffe MENSOR. FRVMENTARIOR. CERERIS

[a] Difficilis omnino controverfia, nec ejufmodi, quae hic paucis dirimatur, quis hominum primus menfuras adinvenerit, moremque eas adhibendi induxerit; attamen percommode hoc loco me facere fum ratus, fi eam per capita decurram. Jofephus quidem a Caini ufque temporibus menfurarum originem repetit, *Antiquit. Judaic. lib. 1. cap.* III. *Amftelod.* 1724. τὴν ἀπραγμοσύνην μὲν ἣ πρότερον συνεζῶν οἱ ἄνθρωποι μέτρων ἐπινοίᾳ καὶ σταθμῶν μετεστήσατο. *Simplicem illam hominum vivendi hactenus rationem, excogitatis menfuris, ac ponderibus, immutavit.* Quæ verba exfcripfit Freculphus ex Monacho Fuldenfi Epifcopus Lexovienfis *in Chronico lib. 1. cap.* IX. *Bibl. PP. Lugduni* 1677. Sed hæc quam incerta! Nam etfi Cain Urbem Henoch condiderit, &

. . . . . Foecunda rudi fulcavit aratro
Jugera; & infperfo retulit de femine meffes;

Attamen non ille Urbis, & agrorum omnium dominus, ita ut apud ipfum univerfa exftaret annona: poterant cives reliqui agros libere excolere, & natis inde frugibus victitare, nec ea aetate adhuc erat opus venditione, aut rerum permutatione, cujus gratia menfurae, & pondera funt adinventa. Fabulofe etiam plura narrantur de Mercurio, qui quum mercimoniis, & negotiatoribus, praeeffet, menfuras hominibus quafi a coelo demififfe perhibetur. Indubia nos, aut faltem fimillima veri quaerimus, non quae iis obvoluta funt figmentis. Quare ad commentitiarum fabularum numerum ea infuper amandamus, quae ex fpurio Eutropio recitat Gafpar Walerus *de menfuris Hebraeorum Tiguri* 1605. *Eutropius Sidonium menfuras adinveniffe tradit tempore, quo apud Albanos Procas, apud Judaeos Aza regnabat.* Adulterinos effe libros illos, qui Eutropio a nonnullis tribuuntur, omnibus perfuafum, quin probando cum Fabricio, & Glaffero allaborem. Phidoni potius, aut Palamedi inventio adjudicanda. Audiendus Plinius *Hiftor. Nat. lib.* VII. *cap.* LVI. *edit. Parif.* 1. *menfuras, & pondera Phidon Argivus, aut Palamedes, ut maluit Gellius*, invenit. Porro de Phidone decimo ab Hercule Rege fcribit Strabo *lib.* VIII. *Amftelodami* 1707. καὶ μέτρα ἐξεῦρε, τὰ Φειδώνεια καλούμενα. *Et menfuras invenit, quae Phidoneae vocantur.* Palamedem vero Nauplii Euboici Regis Filium multa inveniffe dicunt; fed de menfuris non omnino mihi certum exploratumque videtur. (*V. Wolphangi Lazii, Graecia antiqua lib.* II. *cap.* II. *Hannoviae* 1605.) Permirum tandem eft, quod Ariftoxenus apud Laertium, Pythagoram primum de hac re Graecos docuiffe: nam *lib.* VIII. *de placit. Philofoph. Londini* 1664. legitur: καὶ πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας μέτρα καὶ σαθμὰ εἰσηγήσασθαι κατάφησιν Ἀριστόξενος ὁ μησικός. *Primum in Graeciam menfuras, & pondera induxiſse ait Ariftoxenus muficus.* Sed ante Pythagorae tempora Graecos menfuras, ac pondera ignoraffe putandum eft? Nullum fortaffe tunc in Graecia commercium? Apage iftiufmodi de lautis, copiofis, excultifque jam antea provinciis opinionem. Mendum potius in latina Laertii verfione irrepfit incaute, quum verbo εἰσηγοῦμαι multiplex fignificatio fubjiciatur, neque εἰσηγήσασθαι hic reddendum *induxiffe*, fed *explicaſse*; quod fumptis ex Plutarcho, & Platone exemplis, fi effet opus, facile comprobarem. Pythagoram proinde in Arithmetica fatis exercitatum arbitror veterum menfurarum proportiones Graecis explanaffe, certamque inter eas analogiam praefiniffe. Quod autem ad inventionem fpectat, probabilius reor, populorum ductores, rerumque publicarum adminiftratores apud varias nationes menfuras propofuiffe, ab exteris mutuo accepiffe, & pro re nata immutaffe.

[b] *De Claris Interpretibus lib. 1. cap.* XXVII. *Venetiis* 1587.

[c] *V. Amoenitates Juris Lutetiae* 1677.

RERIS AVG. Itaque fidenter ajo ,atque contendo , hominem , quem Toreuma Beneventanum exhibet , horum ex numero fuiſſe (*a*).

§. IX.

Cur dicatur Anaglyptum Beneventanum Menſorem Frumentarium referre .

Vſitatum id ac in more poſitum apud veteres, ut in ſepulchralibus anaglyptis ea inſculperentur ſymbola , quae de arte commonefacerent , quam mortuus aliquando factitarat , ſive illa liberalis fuerit , ſive mechanica & ſervilis . Eam ob cauſſam Normam , & Libellam referunt monumenta *Architecti* ; Librum , & Stylum *Tabularii* ; Serram , & Aſciam *Fabri lignarii* ; Incudem , & Maleum *Ferrarii* ; Calceos *Sutoris* ; Spatulam , & Vas unguentarium *Medici* ; Tibias & Lyram *Muſici* ; Lituum viri collegii *Auguralis* ; quemadmodum etiam obſervat Philoſtratus in eorum ſepulchris Navem exprimi , qui *ναυπηγίαν* , id eſt navium ſtructuram exercuiſſent . Liquet id legenti Boiſſardum , Gruterum , Reineſium , Fabrettum , Gudium , Donium , Sponium , Muratorium , alioſque hujus generis ſcriptores . Jam vero noſtro in marmore quid arrigit , apprehenſo funiculo , vir ille , niſi MODIVM , cavae ſcilicet menſurae genus ? Licet ergo huic monumento deſit epigraphe , quae vel injuria temporum oblitterata eſt , vel exſecta ea aetate , qua gentes natione barbarae exitialibus bellis Italiam divexantes , bonas artes exulare juſſerunt ; Modii ſymbolum de hominis officio certiores nos facit . Modium eſſe , quod iſtic Calathus, vel Ciſta creditur , ipſius inſpecta forma nulli dubitamus . Quamvis enim Modius nunc ſuperne , nunc inferne , vel ore , vel ima ſui parte paullulum lateſcat , vel a ſubjecta baſi circulari ad parallelam , & aequalem in modum columnae , aſſurgat, facile internoſcitur , ſi anaglypha , & nummiſmata oculis luſtremus . Vbique tribus fulcris incumbit , ubique eamdem craſſitiem , rotunditatemque praeſefert,ubique uno,vel duplici circulo in orbem conſtringitur,extra unum illum Mediceum , de quo paullo inferius . Habes quin multa accumulem veterum Modiorum formam apud Gruterum (*b*) , & Donium (*c*) ; in Monumento Gentis PHILOMVSAE , quod nos ipſi , undecimo ab hinc retro anno , evulgavimus inter *Antiquitates Cuprenſes* (*d*) ; in nummis L. Livinei Reguli , Nervae cum lemmate PLEBEI VRBANAE FRVMENTO CONSTITVTO , Antonini Pii ANNONA AVG. &c.

At inquies fortaſſe ex tot eruditae vetuſtatis reliquiis nullum hactenus in lucem prodiiſſe monumentum , in quo Modius hujuſmodi manubrio inſtruatur . Ita plane ; ſed nec Menſor Frumentarius in ullo hactenus effigiatus prodiit . Sane quot quot in toreumatis , nummiſque videmus Modios , hi annonam , ubertatem , alimenta populo data , aliaque id genus indicant , quae ſatis facile in mentem veniunt conſpecto Modio , utcumque illic adpoſito . Sed in Beneventano anaglypho ob rei ambiguitatem , aliquid profecto addendum erat , ut Menſor , non alius Rei Frumentariae adminiſtrator ſculptus crederetur , neve aliò Modium ſpectare dubitaretur . Quo autem geſtu aptius id exprimi poterat , quam ſi homo effingeretur Modium reapſe manu arripiens ? Quo nam modo expeditius pro re nata , officiique ſui ratione huc illuc deferre poterat , niſi immiſſa utrinque fune ? Ergo manubrium conſulte , optimaque cum cauſſa additum eſt , operiſque propoſito conſentaneum videtur , ut nihil ſupra : alioquin qua ratione moles illa teres , & gravis attolli a Menſore , aſportarique commodum poſſet non intelligo . Nec ullum Tibi injiciat ſcrupulum manubrium impedimento fuiſſe , quominus frumentum , frugeſque aliae in Modio poſitae regula peraequarentur . Enim vero non anſulam ferream immotam , perpetuoque erectam hic ſcalptor appoſuit ; quae utique moleſtiam & faſtidium attuliſſet ; ſed , vide quaeſo V. Cl. , quam ſciens & prudens exſtiterit ; neque anſam plicatilem effinxit , ſed puram putamque funem (ut cuivis contemplanti certiſſime apparebit) , quae vix manu dimiſſa , infra Modii labrum ſponte ſua prolabitur , nec ullum negotium homini exhibere poteſt , dum frumentum admetitur . Nonne hac ipſa aetate Vicanos conſpicimus Modios hac fune conſtrictos ad nundinas deferre , libereque tractare ?

§. X.

[*a*] Frumentariorum nomine veniebant nedum , qui Annonae metiendae operam dabant , ſed & milites , qui ad juſſa Principis facienda mittebantur , Sicarii , Exploratoreſque . S. Cyprianus Epiſtolam ultimam ſic orditur : *Cum perlatum ad nos fuiſset , Fratres chariſſimi , Frumentarios eſse miſsos , qui me Vticam deducerent .* Oxonii 1682. Lampridius in Commodo narrat, Antero , inſtigante Praefecto Praetorii , *per Frumentarios* vitam ademptam . Demum Spartianus in Hadriano : *Et erat curioſus non ſolum domus ſuae , ſed etiam amicorum , ita ut per Frumentarios occulta omnia exploraret .* Adeundus unus Salmaſius ad hunc Spartiani locum . Vide *Scriptores Hiſtoriae Auguſtae Lugduni Batav.* 1671.

[*b*] CCLV. [*c*] *Claſs.* I. *Tab.* VII.

[*d*] *Diſsertazione delle Antichità di Ripatranſona Venezia* 1742.

§. X.

Mensorem illum manu arrigere Modium Italicum. Quid cautum ne ejus mensura violaretur.

At quemnam revera esse dicemus Modium Beneventano Marmore insculptum? *Siculum* ne, vel *Macedonicum*, *Cyprium*, *Ponticum*, *Ægyptium*, *Syriacum*, *Babylonicum*, *Arabicum*, aut *Romanum*? Modium Italicum P. R. prae ceteris Beneventanos elegisse mihi ne in dubium quidem venit, & Beneventi, Coloniae Juliae, Augustae, Felicis usuvenisse ea omnia, quae Romae obtinuerant, argumentis bene multis ad credendum ducor, tum maxime, quod videam ea in Vrbe, Romano more institutoque Pondera publico loco, AEdilis juri dicundo auctoritate & & impensa, constituta, ut privati mercatores, & venditores ad illorum normam, atque praescriptionem annonam universam penderent. Debet vel hoc unum Tibi, VIR ERVDITE, Patria tua summo honore modo a Te augenda, exterisque Thesauro Tuo splendidior futura, in quo videlicet nunc primum in lucem eductum legent marmor illud litteratum.

M. TANONIVS
FIRMIANVS . AED.
I. D. BASEM . CVM
STATERA . ET . PON
DER. AENEIS
DE . SVO . FECIT.

Romanum itaque Modium esse ajo parem atque conformem illi Archetypo, qui in Capitolio adservabatur, atque curante Praefecto Vrbis ad civitates Italicas P. R. subjectas mittebatur, ut ad illius exemplum Modii omnes exigerentur (*a*). Quod vero de Modio dico, id de reliquis mensuris accipi volo. CONGIVM in Capitolio Vespasiano Imperante constitutum describit Lucas Paetus (*b*): de AMPHORA vero Rhemnius Fannius, quem Romani adeo honestarunt, inquit (*c*);

. . . . quam ne violare liceret,
Sacravere Jovi Tarpejo in monte Quirites.

Quam in rem, ita cogitationes, & diligentiam contulere, ut ad fraudatorum malitiam explodendam, & Tribunitiae rogationes, & Imperatorum leges consentiant, atque conspirent (*d*). Referam de multis pauca. Est apud Festum vetus Plebiscitum, Silis duobus Tribunis, in hunc modum. *Si . quis . magistratus . adversus . hæc . d. m. pondera .* MODIOS*que . vasaque . publica . minora . majorave . faxit , jussitve . re . fieri . dolumve . adduit . quod . ea . fiant . eum . quis . volet . magistratus . multare . utei . dum . minore . patris . familias . taxat . liceto . sive . quis . in . sacrum . judicare . . . voluerit . liceto .* (*e*). Neque id solum in Vrbe illa aeterna, rerumque domina factum legimus, sed per singulas civitates Modios aeneos, aut lapideos, cum sextariis collocandos edixere Valentinianus, Theodosius, & Arcadius lege Constantinopoli lata (*f*), ne quis dolus adhiberetur,

[*a*] Etsi J. C. Scaliger, Montacutius, aliique critici Suidam male accipiant, & velut hominem aliorum laciniis, fabulisque nectendis saepe occupatum traducant, hoc tamen non ausim negare, quod ab illo scribitur in voce Ὡρεῖον, fuisse nempe Constantinopoli, prope ad Romanorum consuetudinem, ante horreum publ. columnam, cui impositus *μόδιος χαλκοῦς Modius aereus*, quo ceterorum desumendum exemplar. *Suid. Lexicon Cantabrigiae* 1705.

[*b*] *De Mensuris lib.* III. *Venetiis* 1573. Iterum protulit Jo. Baptista Villalpandus *in Apparatu de Templo, & Mensuris Romae* 1604. Bernardus Lamy *de Tabernaculo Foederis in apparatu Templi Parisiis* 1720., aliique.

[*c*] Gyraldus *Histor. Poetar.* IV. *Leid.* 1696. Vossius *de Poetis latinis cap.* IV. *Amstelodami* 1699.

[*d*] Fuerat Athenis Magistratus Μετρονόμων. Hisce mensurarum inspectoribus & moderatoribus curae erat ὅπως δίκαια ᾖ τὰ μέτρα τῶν πωλούντων ut *justae essent venditorum mensurae*. Porro ex his praefectis *quindecim in Piraeo, novem in Vrbe*, teste Suida, ιε μὲν εἰς Πειραιᾶ θ' δὲ ἄστυ. V. μετρονομ. *Cantabrigiae* 1705. De hoc magistratu vide Poterum *in Archaeologia Graeca lib.* I. *cap.* XV. *Venetiis* 1734.

[*e*] Festus *Verb. Publica Pondera. Amstelod.* 1700.

[*f*] *Cod. Theod. l.* XII. *Tit.* VI. *De susceptoribus l.* XXXI. Andreas Alciatus *Dispunctionum lib.* VI. *Oper. Lugduni* 1660. multa Ictorum responsa de vasis mensurisque declarat.

beretur, poenasque imposuere unde improbi homines ab flagitiosa licentia compescerentur. AEneum prototypum Modii eiusmodi oculis perspici libet Florentiae in Museo Mediceo. Commemorant Reinesius (*a*), Fabrettus (*b*), Mabillonius (*c*), edidit que illius schema una cum inscriptione viriculo caelata, vir veterum monumentorum in primis sciens & gnarus A. Franciscus Gorius (*d*). Quae quidem inscriptio perspicuis litteris ostendit MENSVRAS ESSE ad exemplum earum, quae in Capitolio sunt, PER REGIONES MISSAS. Mensuras vero istiusmodi in Municipiis, Coloniisve decernere, probare, improbare, constat AEdilium munus fuisse, cum ex multis, tum ex Doniano Marmore, ab eodem Cl. Gorio feliciter restituto (*e*), in quo legimus MENSVRAS ET INIQVA PONDERA ab AEdili P. AElio de medio sublata. Quamquam non dubito Tibi esse perspecta prima moris hujus primordia, & continuata exempla, quae poni possent. Illud igitur tantummodo exponam summatim, quod si tacitus omnino praeterirem, Tu ipse vituperares. Porro cautum id a Deo O. M., qui in Levitico, ac Deuteronomio diris devovet malis mensuras iniquas, *Modium* aequalem ac verum adhiberi jussit, & per Prophetas suos multa ac metuenda minatur ei, qui legi obtrectarit. Quam sane ob caussam mensuras in Templo collocatas apud Hebraeos narrant Lightfootus (*f*), aliique rerum Judaicarum scriptores. Haec forte intuebatur Imperator Justinianus, qui novella constitutione edixit, *mensuras, & pondera in sanctissima cujusvis civitatis Ecclesia servari* (g) oportere; *idque*, ut ait Cunradus Rittershusius, *majoris procul dubio religionis ergo, & ut tanto magis avertatur omnis suspicio, & metus corruptelae, ac falsationis* (*h*). Justinianum imitati sunt Theodoricus Gothorum Rex, & optimus Imperator Karolus Magnus. Ex epistolis Aurelii Cassiodorii (*i*), atque Apollinaris Sidonii (k) mensuras publico loco, aut in aede sacra Theodorici temporibus positas sine controversia cognosci docet Johannes Savaro (*l*). Capitularia autem Regum Francorum a Baluzio collecta, verbis minime dubiis commonefaciunt Karolum M. sanxisse, ut mensurae Modiique suis in aedibus, veluti tutissimo, ac sacro loco adservarentur (*m*). Mitto exempla alia percensere, quibus evincitur, Reges omnes sapientissimos id ipsum diligenter cavisse, quod primum AEdiles Curules, deinde, immutata Reipub. forma, Praefectus Vrbis, ne Modii pub. mensura violaretur. Apparatissima de his tractatio est in libro Nicolai Myleri ab Ehrenbach, qui inscribitur *Metrologia* (*n*).

§. XI.

Modii publici Frumentarii capacitas, & pondus. Vbi nonnihil de Mensore Oleario, & Vinario; itemque de Mulctra.

Duo hic exquirenda videntur; de quibus si pauca dixero, ut arbitror, neque ab utilitate eorum, qui legent, neque ab instituta disputatione abhorrebit oratio mea; duo inquam exquirenda videntur de MODIO FRVMENTARIO (nam de Oleario, quem memorat Cato, dicam deinceps:) nempe, quae fuerit ipsius capacitas, quodve pondus? At quorsum exscribenda, atque iteranda, quae jam Volusius Maetianus Antoninorum temporibus diligenter, enucleateque litteris mandavit? Si quid tamen proferendum, illud in memoriam revocato, V. Cl., Modium Rom. quodcumque in universum sui capacitate aequasse (*o*);

V v CHOE-

[*a*] *Classe* VI. 16.
[*b*] *Cap.* VII. *num.* 18.
[*c*] *Iter Italicum*, *pag.* 185. *Parisiis* 1724:
[*d*] *Inscrip. Etruriae Tom.* III. *Flor.* 1743.
[*e*] *Classe* V. *num.* 26.
[*f*] *Horae Hebraic. in Lucam Oper. tom.* II. *Rotterodami* 1686.
[*g*] *Authent. coll.*IX.*Tit.*XI.*Novel.*128.*Lipsiae* 1740.
[*h*] *Jus Justinian. part.*III.*cap.*XV.*Argentorati* 1629.
[*i*] *Lib.* I. *Ep.* 10. *lib.* XI. *Ep.* 16. *Rothomagi* 1679. V. Goldastum *Constit. Imperialium Tom.* III. *Offenbachii* 1610.
[*k*] *Lib.*V.*Ep.*VII. *cum Notis Savaronis Parisiis* 1609.
[*l*] Adnot. ad hunc locum.
[*m*] *Baluzius Capit. Reg. Franc. tom.*1.*Parisiis* 1677. *Capit. de Mensuris, & Ponderibus ad Ann.* DCCLXXXIX. *& Capit. de villis, Capit. Noviomagense &c.*
[*n*] *Hoc est de Jure statuendi de Mensuris, & Ponderibus cap.* I. II. III. VII. *&c. Tobingae* 1668. Ne quid populis incommode accideret in Annonae commercio ne dum bonos Principes, sed Ecclesiam ipsam providisse, non uno constat testimonio. Injustos Modios esse tollendos, Mensuras aequas retinendas nonne jussere Concilium Calchutense Anno DCCLXXXVII. can. XVII. Concillium Turonense An. DCCCXIII. can. XLV. Concilium Parisiense VI. an. DCCCXXIX. cap. III. Concilium Aenhamense an. MIX. can. XXII.? Praeclarum etiam illud, quod est in Concilio Francfordiensi an. DCCXCIV. can. IV. *Stauit piissimus noster* (Karolus M.) *consentiente sancta Synodo, ut nullus homo umquam carius vendat annonam, sive tempore abundantiae, sive caritatis, quam Modium publicum noviter statutum*. *Labbe Concil. to.*VII. *Parisiis* 1671.
[*o*] Tabellam paullo absimilem dedit Michael Neander, ΣΥΝΟΨΙΣ *Mensurarum*. *Basileae* 1555.

CHOENICES . . . . VIII.
SEXTARIOS . . . . XVI.
HEMINAS . . . . XXXII.
ACETABVLA . . . . CXXVIII.
CYATHOS . . . . CXCII.
LIGVLAS . . . . DCCLXVIII.

In libro de Ponderibus, & Menſuris (*a*), qui Galeno falſo adſcribitur (*b*), Auguſtino Gadaldino Mutinenſi interprete, *ὁ δὲ μόδιος ὁ αἰγύπτιος καὶ ἰταλικὸς ἔχει χοίνικας η΄. Modius vero AEgyptius, & Italicus habet Choenices octo.* Si vero cum Graecorum menſuris adamuſſim comparetur, *Medimni Georgici* (quod diſtat a Medimno Attico proportione ſeſquialtera) ſexta pars eſt (*c*). Teſtem do Suidam, qui ſic ait: *μέδιμνον ἓν μοδίων ϛ΄· ὡς εἶναι μέτρον ξεστῶν οβ΄, ἤτοι λιτρῶν ρη΄. Medimnus autem eſt Modiorum ſex; ita ut ſit menſura Sextariorum* LXXII. *ſive librarum* CVII. (*d*). Tradita haec ſunt copioſe ab Eduardo Bernardo (*e*), a Matthaeo Hoſto (*f*), & Caſpare Eiſenſchmidio (*g*). Sed ſi quis a me petat quanti ſingillatim ponderaret, libere reſpondeo, id tuto haud poſſe affirmari, quum Triticum aliud alio facile ſit ponderoſius (*h*). Si tamen de liquidis ſermo eſſet, lux aliqua affulgeret quaeſtioni exſolvendae ex jam recitato Plebiſcito. *Ex ponderibus . publiceis . quibus . hac . tempeſtate . populus . oetier . ſolet . utei . coaequetur . ſedolo . M. quadrantal . vinei . octoginta . P. ſiet. Congius . vinei . decem . P. ſiet . ſex . Sextarii . Congius . ſiet . vinei . duo . dequinquaginta . ſextarii quadrantal . ſiet . vinei . ſextarius . aequus . cum . librario . ſexdemquinque . librae . in . Modio . ſient* (*i*). In quo, ut quemadmodum ſentio loquar, vituperatione minime caret homo, ceteroqui doctus, Caelius Calcagninus, qui in epiſtola ad Bernardinum Barbulejum (*k*) totus in eo eſt,

[*a*] Georgius Agricola *de Menſuris lib.* I. *pag.* 73. *Pariſiis* 1533. Perottum reprehendit, qui affirmarat, Modium capere Sextarios XXII., Modiolos vero IV. At eam licebat Perotto afferre excuſationem, S. Epiphanium anteceſſorem ſe habere: nam libro *de Menſuris & Ponderibus* §. XXIII. diſertis verbis ait: μέτρον ἡμῖν ἐγενήθησαν κβ΄ ξέστων: *Modius menſura nobis eſt Sextariorum viginti duorum. Operum tom.* II. *Pariſiis* 1622. Nihilotamen minus, quia Modii pro variis regionibus inter ſeſe diſſimiles fuere, comprobari forte poterat ea ſupputatio de Modio aliquo, ad quem Epiphanius ſcribendo reſpiceret, numquam vero de Romano, de quo ſermo eſt. Quod ad *Modiolos* attinet, incerta profecto eorum capacitas, atque inconſtans: quare labans quaevis comparatio a Perotto inſtituta. Ceterum, qui hoc ſibi ſumit, ut alium in quopiam corrigat, legem ſibi ipſi indicit, ut eodem careat crimine; at Agricolam menſurarum initia ignoraſſe perſuaſum omnino fuit Latino Latinio, homini in hac re ſupramodum diligentiſſimo. *Latini Latinii Viterbienſis Ep. & Obſervationes tom.* I. *pag.* 385. *Romae* 1659.

[*b*] *Lutetiae* 1639.

[*c*] Leonardus de Portis Ic. Vicetinus *de Munſuris lib.* II. *Romae* 1524., ſic ſcribit: *Cicero mihi ſufficit in Verrina quarta: in qua pluribus locis computando, demonſtrat Modium eſſe ſextam partem Medimni. Nec ignoro in vita Pomponii Attici legi fuiſſe ſeptimam, ſed ibi locum eſſe corruptum auctoritate aliorum convincitur.*

[*d*] *In Lexico voce* μέδιμνος.

[*e*] *De Ponderibus & Menſuris antiquis lib.* III. *Oxoniae* 1688.

[*f*] *De Veter. Menſuris Lipſiae* 1692.

[*g*] *De Pond. & Menſ. Argentorati* 1738.

[*h*] Nihil ad me attinet, aut veterem Modii capacitatem, ſubductis rationibus, cum novis menſuris conferre; quandoquidem id praeſtitere plerique ſcriptorum, quos partim indicavi, partim tacitus praeterii: aut eorumdem ſupputationes extricare, atque corrigere: ſed aequi bonique facient, ut credo, ἀρχαιόφιλοι, ſi ex Latino Latinio experimentum Romae captum depromam, inque lucem nunc primum proferam. Scilicet ad calcem libri Lucae Paeti, huic noſtrae Bibliothecae S. Silveſtri addicti conſuta, atque compacta eſt chartula, manu Latinii Viterbienſis exarata, ex qua rem ſcitu dignam licet cognoſcre. Sic habet:

Anno Domini 1561. *die* XIIII. *Febr. Cum ex forma pedis Romani ex baſi quae eſt in hortis Vaticanis accepti; & ex* XI, *qui prolati a diverſis ſunt; cum* VIII *congruentes, quadrantal ex pedalibus ligneis quadros excitaſſem; compertum eſt ejuſmodi vas aquae fluviatilis defecatae libras octoginta Rom. ponderibus quibus civitas publice ſignatis utitur, omnino capere. Atque cum octo congiis antiquis ita congruere, ut neque minus quicquam, neque amplius inter utraque eſſet. Idem autem quadrantal tritico plenum, ita ut qua maxima potuit diligentia, leviſſime impleretur, quadraginta octo libras non exceſſit, aequatum tantum labrorum tenus, & radio eraſum. Quare ea ratione Modius, qui tertia quadrantalis pars eſt, non integras viginti libras, ſed paullo minus continet: ſi vero ſuccutiatur quadrantal capit libras* 64. $\frac{1}{2}$, *ita ut ſinguli Modii libras viginti unam ſemis capiant. Huic experimento adfuerunt R. D. Antonius Auguſtinus, nunc Epiſcopus Ilerden., Jo. Baptiſta Sighicellus Epiſcopus Faventinus, P. Octavius Pacatus. Achilles Maffejus. Achilles Statius. Benedictus AEgius. Fulvius Urſinus. Latinus Latinius. Quos omnes Antonius Auguſtinus invitarat ad coenam.*

Latinus Latinius.

[*i*] *Feſt. ubi ſupra.*

[*k*] Inter Opera ejuſdem *Baſileae* 1544.

eſt, ut probet, MODIVM antiquis in uſu *Aridorum*, nuſquam vero *Liquidorum* fuiſſe (*a*). Recitat ille ſcriptorum teſtimonia bene multa, quibus Modium a Latinis, Tritico, Hordeo, Nucibus, Oleis, Leguminibus, metiendis, pendendiſque uſurpatum dicitur, quod ad Graecorum conſuetudinem factum exiſtimat ex eo Suidae loco, *μέδιμνος μέτρον ἐςὶ ξηρῶν*, *Medimnus eſt menſura rerum ſiccarum* (*b*). Verum quod Barbulejo exprobat Calcagninus, id ei omnino vitio vertendum, nempe totam ejus argumentationem *ἀμφιβολίᾳ* laborare. Scriptores, quos denuntiat, verba faciunt de Modio Frumentario, aut Oleario, ſive quovis alio, pro aridis agrorum frugibus: numquid pernegant liquidis penſandis non adhibitum? Nihil hujuſmodi. Quare perperam a Calcagnino translati ſunt ad alterum negandum teſtes, qui nonniſi genus unum dicendo inſequebantur. Quid Plebiſcito reſpondet? Quid veteri menſurarum laterculo, quem paullo ante conſulto retulimus? Quumque in ea Modius in minores menſuras tum aridorum, cum liquidorum indiſcriminatim dividatur, nonne argumento eſt, Modium utriſque inſerviſſe? Quod ſi id ſibi dari poſtulat Calcagninus *aridis prius, quam liquidis menſuras fuiſſe adjudicatas*, facile concedimus, quod tenuiter, & nugatorie dicitur. Contra vero ſunt, qui animis opinionem imbiberunt, *Vas anſatum*, quod in veterrimis Graecorum nummis viſitur, menſuras liquidorum inventas, aut reſtauratas ſignificare; quapropter fluidis primum, deinde ſiccis rebus adaptatas exiſtimant. Sed nunquam in eam ſententiam traduci patiar, quum hodie nulli ſit ambiguum plerumque vaſa illa praemia agoniſtica denotare, ſive, ut Homerus ait, *ἄγλα ἄεθλα* *ſplendida certaminis munera*, quibus donabantur athletae, qui ludendo victores evaſiſſent. Sane inter haec recenſet Athenaeus *κυλίκα* (*c*), Pindarus vero *οἰνήρας φίαλας* (*d*). Atque haec quidem de Modio Frumentario (*e*). Quid jam Olearius? De eo ſcriptum legimus a Catone de R. R. cap. CXLIIII. *Omnem Oleam puram metietur Modio Oleario*; & cap. CXLVI. *Modio Oleario menſum dato unguinis pondo* X̅, *ponderibus Modiiſque Domini dato iri colytas duas*. Nihil ad hoſce M. Catonis canones, qui difficiles explicatus habere videntur, attulere viri eruditi, quorum adnotationes collegit perdoctus Matthias Geſnerus (*f*). Verum id unum, mea ſententia, elicitur Oleae dividundae, aut vendendae certum, ac peculiarem Modium exſtitiſſe, qui etiam vindemiae pendenti pretio mutandae adhibebatur (*g*). Maximum apud Romanos *Olei Vinique* mercimonium, & emporema; quae duo Romam ex finitimis, aut longinquis regionibus, prout opus erat, advehebantur (*h*). Exinde factum, ut in antiquis marmoribus NEGOTIATORES OLEARII (*i*) & VINARII aliique (*k*) celebrentur. Fuiſſe haec in Portubus, in Emporiis, in Foris nundinariis diligenter admenſa nemo ambiget, niſi qui plane ignoret Romanos Annonae publicae ſupra fidem ſtudioſiores fuiſſe: quapropter creditu etiam proclive eſt, certos homines eos addixiſſe, qui in iis dimetiendis operam ſuam collocarent. Nunc quoniam e re frumentaria ad ceteras agreſtes gazas delapſa eſt oratio, mihi perſuadeo,

[*a*] Bartholomaeus Beverinus in Syntagmate *de Pond. & Menſ. Lipſiae* 1711. MODIVS *menſura Romana, erat tertia pars amphorae, ſexta medimni: continebat Sextarios* 16. *Heminas* 32. *aquae, ac vini libras* 26. $\frac{2}{3}$ *Frumenti* 20.

[*b*] Si quid in hoc minus acute vidit Calcagninus, in eamdem culpam vocandus Lucas Paetus, qui *loc. cit.* ait, *Modium eſſe tantum menſuram aridorum*. At ſi ita res eſt, eccur illum dividit in minores menſuras, quas pro liquidis certiſſimo ſcimus uſurpatas? Quid *calices Modiales* illos eſſe affirmat, qui Modio vini eſſent capaces? Nihil a Paeti ſententia diſtat opinio Petri Ciaconii *de Menſuris Romae* 1608, aliorumque: ſed rationes, non ſplendida nomina quaerimus. *Modia aquae duo* memorat Commentarius de geſtis Aldrici Cenomanenſis in *Miſcellaneis Baluzii tom.* III. *Pariſiis* 1670.

[*c*] *Lib* II. *Lugduni* 1657.

[*d*] *Nem. Ode* X. *Salmurii* 1620.

[*e*] Non in id ſane incumbo, ut libros omnes enumerem, in quibus argumentum hoc pertractatum; de Codicibus tamen Mſſ., quos nobis contigit vidiſſe, aliquid admonebo. Primus eſt libellus oppido elegans *de Ponderibus, & Menſuris*, in noſtro S. Silveſtri Archivo adſervatus, quem ſaeculo XVI. elucubravit Ordinis mei [...]innus graece, & hebraice doctus, maximuſque rerum Biblicarum interpres Antonius Agellius Epiſcopus Acernenſis. Alter, qui etiam inſcribitur *de Ponderibus, & Menſuris*, exſtat inter Cod Vatic. num. 3906. fol. 23., ſtudio Colotii Epiſcopi Nucerini. Operam omnem illum poſuiſſe, ut pleniſſime de hoc diſputaret, ex ſchedis ipſius conſtat; ac de eo Fridericus Ubaldinus diſerte narrat: *Latine, praeter epigrammata, occaſione Pedis, & Sextarii, quos apud ſe habebat, Angelus ſcripſit opuſculum de ponderibus, & menſuris, a Luca Paeto, & aliis laudatum.* (*Vita Angeli Colotii pag.* 74. *Romae* 1673.) Sed quod supereſt Opuſculum pro adverſariis potius habendum, quum nulla ex parte abſolutum, perfectumque videatur. Alius demum in Pluteis Vaticanis deliteſcit Codex num. 3896. *Miſcellanea de Ponder., & Menſur*, quae Fabio Calvo, & Jucundo, ut creditur, Veronenſi maxime tribuuntur.

[*f*] *Scriptores de RR. cum not. varior. Lipſiae* 1735.

[*g*] Cato CXLVII. *Hac lege vinum pendens venire oportet.*

[*h*] Conſule etiam Huetium: *Hiſtoire du Commerce des Anciens a Paris* 1716.

[*i*] V. Monumentum T. SENTI NEGOT. OLIARII editum a nobis inter *Antiquit. Cupreſ.*

[*k*] Egit de his Blaſius Caryophilus in eleganti Diſſertat. *De Mercaturis Antiquorum Romae* 1718.

VIR CL. quod non modo facile patiare, sed gaudeas eruditam a me exhiberi descriptionem aenei signi antiqui operis, quod huc praeclare facit; hocque mihi libentius assumo, quod monumentum hactenus non fuerit prolatum, & quae scribo ab aliis non sint disputata.

Cernis itaque Pecuarium vepreto insidentem, caprina pelle corpori injecta, & ad dexterum humerum nodo religata, quae a tergo defluit, laevumque corporis latus partim obtegit. Extrema pellis pars, bifidusque pes, & cauda inferne elegantissime decidunt, ut omnia concinne, & ad artis praecepta statuarius effinxerit. Pastor exertis bracchiis vas Cylindriforme circulis paullulum prominentibus revinctum complectitur, quod decussatis cruribus etiam sustentat, atque suffulcit. Contuendum mihi humanissime obtulit P. Contucius S. J. in Romano Collegio Museo Praefectus, quem merito appellabo, quemadmodum Cicero L. AElium, antiquitatis, veterumque Scriptorum litterate eruditum. Equidem ea primo animum subiit cogitatio, Vas *Modium* esse, hominem vero *rusticum Mensorem*, qui sederet, operam locaturus Colonis, si ad oleam, ceterasque fruges metiendas acciretur. Verum frontis capillitium, & vestis pastoritia, planeque montana admonuerunt de Mulctra potius, ac de Pecuario esse cogitandum. Igitur verosimilius autumo vas esse *Mulctrale*, in quo nempe Vaccae, Capreaeque mulgerentur, & lac exciperetur; de quo Virgilius (*a*):

. . . . . *implebunt Mulctralia vaccae.*

& Horatius (*b*):

Illic injussae veniunt ad Mulctra capellae.

Graecis vas istiusmodi dicebatur πέλλα, πέλλη, & πέλλις, accurateque describitur ab Athenaeo in haec verba: πέλλα ἀγγεῖον σκιφοειδὲς πυθμένα ἔχων πλατύτερον, εἰς ὃ ἤμελγον τὰ γάλα. Ομήρος

. . . . ὡς ὅτε μυῖαι

Σταθμῷ ἔνι βρομέωσι περιγλαγέας κατὰ πέλλας (*c*),

τοῦτο Ἱππῶναξ λέγει πελλίδα. *Pella idest Mulctra, Vas est scypho simile latiore fundo, in quo lac mulgebant. Homerus*

. . . . *veluti muscae*

Cum in pecorum stabulis murmurant ad Mulctras lacte plenas (*d*). Sed veterrimus Homeri Scholiastes *Gaulum* appellat; γαυλοὶ ἀγγεῖα ποιμενικὰ σκαφοειδῆ εἰς ὃ ποιμένες ἀμέλγοντες δέχονται τὸ γάλα, *Gauli vasa pastoritia excavata, in quae pastores mulgentes, lac excipiebant* (*e*). Neque molestiam hoc loco creat, quod Mulctrale πυθμένα ἔχων πλατύτερον *latius fundum* haberet; nam praeter quam quod in nostro monumento Mulctrae epibasim aliquanto capaciorem video, accidit profecto de ejusmodi vasis, quod de Modiis, quos non semper eadem, constantique figura exstitisse, jam inter nos liquet. Sed quid, amabo, gestu conficit Pecuarius? Num Mulctram ita aptat, ut inde hau-

[*a*] *Georgic.* III. *Venetiis* 1549.

[*b*] *Epodo* XVI. *Basileae* 1595.

[*c*] Homeri carm., quae Iliados β leguntur, praeter mox ab Athenaeo recensita, haec sunt:

Ἠΰτε μυιάων ἁδινάων ἔθνεα πολλά,
Αἵτε κατὰ σταθμὸν ποιμνήϊον ἠλάσκουσιν
Ὥρῃ ἐν εἰαρινῇ, ὅτε τε γλάγος ἄγγεα δεύει.

Veluti muscarum frequentium gentes multae,
Quaeque in stabulo pastorali errant,
Tempore in verno, quando lac vasa madefacit.

[*d*] *Deipnosoph. lib.* XI. *edit. Casauboni Lugd.* 1657.

[*e*] *Basileae* 1551.

hauſtum faciat? Ad vivum expreſſus mihi objicitur unus e numero Paſtorum, quos deſcribit Hipponax, eo quod poculis carerent,

Ἐκ πελλίδος πινόντες

Ex mulctra bibentes (*a*).

Non ergo in poſtremis habendum antiquum hoc ſignum, in quod Poetae narratio aptiſſime quadrare videtur. Haec dixi brevius equidem, quam res fortaſſe peteret, ſed ad id quod agimus, non fuit dicendum pluribus.

§. XII.

Quid Modiatio, μοδισμὸν, & Beneventanum Modiaticum ac Modiolus.

Antequam ab nacti ſermonis materia abſcedo, pauca etiam libet afferre de MODIATIONE; ſunt enim haec ea, in quibus cum ſumma utilitas exſiſtit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, digna ſapiente. Codex Juſtinianaeus (*b*), itemque Theodoſianus (*c*) Modiationem commemorant, quam nihil aliud fuiſſe, niſi menſuram, quae per Modios fiebat, liquido apparet; cujus cauſſa certa frumenti quantitas civibus, aut militibus diſtribuenda, hoc nomine, quaſi compendii gratia, appellabatur. Ita etiam *Ius Navale Rhodiorum*, evulgatum a Marquardo Frehero (*d*). *μοδισμὸν* vocat: *δεῖ εἶναι τὴν χιλιάδα τοῦ μοδισμοῦ χρυσίων πεντήκοντα, μετὰ πάσης τῆς ἐξαρτίας αὐτοῦ*. *Oportet Chiliadem Modiationis eſſe ſolidorum quinquanginta cum omnibus armamentis ſuis*. Quae quidem formulae non ſolum remotiſſimis a noſtra memoria temporibus communi ſermone uſurpatae reperiuntur, ſed in Chartis, aliiſque Medii aevi monumentis apud Du-Freſnium in Gloſſario. Sed in iſthac tua praeclara Vrbe Langobardorum aetate vocabulum diverſe efferebatur, & MODIATICVM dicebatur. Quorſum tamen haec oratione attingam? An virum alloquor, cui non cognitum perſpectumque *Capitulare* Sicardi Beneventani? Dum Vrbem ſummo cum imperio ille obtineret an. DCCXXCVI, notiſſimaſque conderet leges ad hominum rationes, fortunaſque tuendas, praeſcripta ſua, per ſumma capita digeſſit, quorum XXXIV. *de Modiatico*, XXXV. *de Reſponſatico*, *& Modiatico* (*e*). Poſtremo, quia qui ſingula diligenter non enodant, vera falſis quandoque confundunt, hoc certe vitio non carent Scriptores, qui vocis analogiae fidentes, MODIOLVM ad fruges minutas metiendas deputatum credidere, quum revera ſit Vas Menſarium potui paratum, ut phiala, & trulla; unde actor apud Plautum Vini Modiolum dare promittit (*f*). Hoc item nomen Vitruvius indidit vaſculis quadratis organo hydraulico aptatis ad hauriendam efferendamque aquam e puteo, vel lacu, vel flumine, eamque in caſtellum infundendam (*g*).

§. XIII.

Quae Menſorum Frumentariorum Conditio, & Diviſio.

Sed revertor ad illud, quod eſt in hac omni mihi diſputatione propoſitum, deque Menſorum Frumentariorum Conditione, Varietate, Domicilio, Religione, Immunitatibus, & Actionibus inquiramus. In duos autem ordines, ut mihi quidem videtur, tribuebantur; alii enim artem factitabant ſingulis vicibus mercede conducti a privatis perſonis, alii Sacro AErario P. R. inſerviebant, addictique erant annua ſtipe, ad frumentum metiendum, quod ex provinciis convehebatur, & in publica Horrea importabatur. Praefecto Annonae, ut Cujacio placet (*h*), vel alteri ex Curatoribus Frumenti dividundi morigerabantur: delato autem ad Orientem Imperio, ſub cura erant *Comitis Sacrarum Largitionum* (*i*). Imperatores Valentinianus, & Valens ad Voluſianum, dum ea conſtituunt, quae in erogatione Annonae, & Frumenti jam horreis inlati, erant praeſtanda, haec addunt: *Ad iſtud autem negotium, arbitratu, ac judicio tuo, nobilis, prudens,*

[*a*] *loc. cit.* [*b*] *Lib.* VI. *de Naviculariis*.

[*c*] *Lib.* XII. *Tit. eodem*.

[*d*] *Tom.* II. *Jur. Graec. Leunclavii cap.* XVI. *Francofurti* 1596.

[*e*] Camilii Pellegrini *Hiſtoria Langobardorum Principum Neap.* 1751. Muratori *Rer. Ital. Script tom.* II. *Mediolani* 1723. Per ea tempora jus Ponderum & Menſurarum, quod inter Principatus jura recenſendum, aliquando ad privatos homines Principum munificentia translatum. V. Muratorium *Antiq. Ital. Medii Aevi Differt.* XIX. *tom* II. *Mediolani* 1739.

[*f*] *Ciſtellaria* VI. *Lugdun. Batav.* 1664.

[*g*] *Architect. lib.* X. *cap.* IX. *Amſtelod.* 1649.

[*h*] *In lib.* IV. *Priores Cod. Juſtin.* XLII. *de Offic. Praef. Annon.* V. etiam Pancirolum *in Comment. Notit. Dignit. Imper. Occident. cap.* V.

[*i*] *Traitè des Finances des Romains Paris* 1740.

dens, fidelis, optime sibi conscius, pro integritatis meritis adponatur custos ac MENSOR, *qui vel Frumenta Modio metiatur, vel justis aestimationibus colligat, quanta habeantur in condito* (a). Quibus verbis in difficilem nos incidisse nodum fortasse videbitur. Mensores Frumentarios libertos ac servos exstitisse (b) palam est ex iis, quae paullo antea diximus. Monet id etiam vestimenti genus, quo Mensor Beneventanus induitur in hoc veteri marmore, nempe quod artifici maxime conveniens est. Qua caussa ergo *Nobilem* esse oportere edixit Valentinianus? Sed haec facile ad concordiam adducuntur a Jurisconsultissimo Jacobo Gothofredo (c); scilicet referenda Imperatoris verba non ad generis nobilitatem, sed ad mores, quos integros, praeclaros, fraudisque puros in Mensore publico requirit. Licet enim is nobilis maxime dicatur, qui clarissimo patre est natus, hoc etiam vocabulo apud Latinos appellatur, qui in arte aliqua praestans, & excellens est, vel qui probitatis commendatione boni viri denominationem tuetur. Ab iis tamen excipio, libenterque secerno MENSORES operum publicorum, quos eruditis, & artium liberalium professoribus accensendos legibus erudimur. Nam quum crederent veteres inter tales personas locationem, & conductionem non intercedere, sed (quemadmodum loquitur Dionysius Gothofredus (d) in Julium Paullum) magis operam beneficii loco praeberi, hinc, quod illis datum, ad remunerandum dabatur, nec *Merces*, sed *Honorarium* dicebatur. Cujacius vero erudite sapienterque *Pulveraticum* appellat (e). Non clam me est, Jctum Germanum Christianum Thomasium, in scholiis ad Vlricum Huberum, scribere Mensores Agrarios non tantae dignitatis homines fuisse, ut ex locato conveniri non possent. Discrepat tamen sententia Huberi, qui mediam inter artium eruditarum professores, & mercenarios artifices conditionem illos obtinuisse rebatur (f). In qua opinionum varietate Hubero potius, quam Thomasio, me judice, adjungenda fides, si de Mensoribus, quos initio hujus commentationis enumeravimus, sermo sit; verum si de FRVMENTARIIS quaestio erit, illos & infimo genere editos, & humillimae sortis homines semper habitos affirmo.

§. XIV.

Frumentum Numeratum, Numerorum, Numeratorum, quodnam fuerit.

Aliud praeterea fuisse Mensorum Frumentariorum genus maximo est argumento inscriptio, quae prostat in veteribus Apiani Collectaneis (g):

D. M.
PRIMVLAE . COMITILLAE
QVAE . VIXIT . ANNIS . XX.
CIVES . MEDIOMATRIX
A . MATERNIVS . NEAMVSVS
STRATOR . COS. ET
L. LVCINVS . MENSOR
FRVMENTI . NVMER.

Cujus extremum verbum, vel NVMERATI, vel NVMERORVM, vel NVMERATORVM supplendum ostendam. Caussas cur ita decernam, habe. Erat Frumentum *Numeratum* idem ac *Stipendiarium*, *Decumanum*, & *Imperatum* (h); quod scilicet ex agris vectigalibus exigebatur; nam ut a Plu-

[a] *Cod. Theod. lib.* XI. *Tit.* XIV. *de conditis in publicis horreis*. Lex desumpta ex *C. Justin. l.* X. *Tit. eodem*.

[b] Hinc illud in lib. *de Nominibus propriis* τοῦ Πανδέκτου *Florentini* cap. V. *Divus Marcus & Lucius Imperatores Flaviae Tertullae per Mensorem Libertum rescripsere*. V. Everardi Ottonis Thesaur. tom. I. *Basileae* 1741.

[c] *Adnot. in C. T. ad hunc Tit.* Nihil ego Gothofredi auctoritati detractum volo; quid tamen si proprietas illa nobilitatis non Mensori, sed Custodi fuerat tribuenda?

[d] *In Corpore juris ad hanc L. Amstelod.* 1663.

[e] *Lib.* IV. *Observationum cap.* XXVIII. *Paris.* 1658.

[f] *Schol: ad Hub. Praelud. ad L.* Si Mensor. *Lipsiae* 1735.

[g] *Ingolstadii* 1534.

[h] Vix ullum eruditorum esse credo, cui non manifestum planius haec a Cicerone esse disputata lib. III. contra Verrem, ubi explicat varia agrorum vectigalium genera. Erat vestigal *Stipendiarium*, quasi victoriae praemium, bellique poena. Aliud erat, quod ex agris veniebat, qui populis reddebantur, sed *Censoriae locationi* subjiciebantur &c. Tullius Verrem carpit, quod haec omnia iniquissime perturbarit, injuriamque Siculis intulerit, lege Hieronica sublata.

a Plutarcho ſcriptum legimus: Ῥωμαῖοι τῆς τῶν ἀστυγειτόνων χώρας, ὅσην ἐπετέμοντο πολέμῳ, τὴν μὲν ἐπίπρασκον, τὴν δὲ ποιούμενοι δημόσιαν ἐδίδοσαν νέμεσθαι τοῖς ἀκτήμοσι καὶ ἀπόροις τῶν πολιτῶν ἀποφορὰν οὐ πολλὴν εἰς τὸ δήμοσιον τελοῦσιν. *Romani populorum vicinorum agros, quos bello acquiſiverant, partim vendebant, partim publicos faciebant, & dabant inopibus, & tenuibus civibus, exiguo impoſito vectigali* (*a*). Plura de varia agrorum vectigalium conditione ſcripta invenies apud Appianum (*b*), Livium (*c*), Aggenum Vrbicum (*d*), & Hygenum (*e*). Vectigal autem erat ejuſmodi, ut Coloni pro menſura jugerum, quae accipiebant, Decumas aerario P. R. inferrent, quae perpetuo Annonam Vrbi ſuppeditarent. Porro eae Decumae non pecunia, ſed Frumento pendebantur. Summa autem totius Frumenti, quod ex Decumis colligebatur, in Tabulis Pub. deſcribi conſueverat, itemque Aratorum numerus annotabatur, nec licebat Praetori, aut Quaeſtori quicquam immutare. Quare Frumentum illud vere, proprieque *Numeratum* communi ſermone dicebatur. Cumulatiſſime de his Burmannus in egregia Diſſertatione *De Vectigalibus P. R.* (*f*). Hoc igitur cognito, ajo L. LVCINVM Menſorem fortaſſe fuiſſe, qui Frumento Numerato, & Decumano metiendo erat praefectus. Praeterea neminem latere arbitror, Militum Cohortes, Legioneſve, Romana lingua, NVMEROS fuiſſe appellatos. Plinius, *Sacramento militari nondum diſtributi in Numeros erant* (*g*), h. e. in Cohortes; quo uno vocabulo ita delectabatur Tacitus, ut tum in Annalibus, cum in Hiſtoria, atque etiam in Agricolae vita, militum turmas *Numeros* jugiter dicat. Quod quam late deinceps patuerit, facile percipi poteſt ex Theodoſii reſcriptis Vicario Aſiae Romuliano P. V. & Stiliconi Magiſtro Militum de corripiendis, multandiſque Militibus, qui *relictis propriis Numeris vagari* deprehenderentur, *de revocandis ad ſuos Numeros, de uno Numero in alterum Numerum* transferendis (*h*). Hiſce autem Numeris, Legionibuſque nedum Panis, ſed omnes *Annonariae ſpecies*, aliquando etiam in ſingulos dies, diſtribuebantur; Frumentum nempe, Vinum, Oleum, Laridum &c. quae omnia *Diaria*, vel *Commoda* vocabantur; hinc Ovidius:

Romule Militibus ſciſti dare Commoda ſolus,
Haec mihi ſi dederis Commoda, Miles ero (*i*).

Quid autem eſt hoc evidentius vix legenti Titulum *de Erogatione Militaris Annonae* (*k*)? Ex quibus intellectum puto dubitari etiam poſſe LVCINVM FRVMENTI NVMERORVM erogandi praepoſitum exſtitiſſe. Poſtremo fac Tibi in mentem veniat id moris Romae ceteriſque Vrbibus, quae Romanis legibus vivebant, ut eſſent *Gradus* quidam publici, non amphitheatrales, ſed alii per Regiones conſtituti, e quibus populo, pro Annona civica panis confectus coctuſque diſtribueretur, dictus ea de cauſſa *Graditis*; unde Prudentius:

. . . . . *quem panis alit Gradibus diſpenſus ab altis* (*l*).

idque, ne Frumentum, ſummo familiarum incommodo, in alios uſus diſperderetur. Nihilominus Frumentum ipſum perſaepe erogabatur, quod quiſque oblata *Teſſera* (ſignis nempe eburneis, vel ligneis, vel etiam plumbeis (*m*), in quibus Grani quantitas, nomenque accipientis deſcripta erant) poterant adipiſci. Adiſis Pancirolum (*n*), Tomaſinum (*o*), & Vincentium Contarenum *de Frumentaria Romanorum Largitione* (*p*). Hoc etiam Conſtantinopoli factum docet Socrates Conſtantini iram in Vrbis illius incolas deſcribens: Ἐζημίωσε δὲ τὴν πόλιν, ἀφελὼν τοῦ σιτηρεσίου τοῦ παρασχεθέντος παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἡμερησίου, ὑπὲρ τέσσαρας μυριάδας, ὀκτὼ ἐγγὺς γὰρ μυριάδες ἐχορηγοῦντο προτέρον τοῦ σίτου ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως. *Civitatem multavit ex an-*

[*a*] *In Graccho Pariſ.* 1624.
[*b*] *De Bello Civil. lib.* I. *Henric. Steph.* 1592.
[*c*] *Lib.* IV. *Amſtelod.* 1664.
[*d*] *Ad Frontin. Amſtelod.*
[*e*] *De Condit. Agror. Amſtelod* 1674.
[*f*] *Cap.* I. II. III. *edit. Poleni in Theſaur. Antiquit. Tom.* I. *Venetiis* 1737. Conſule in utroque Codice *Canonem Frumentarium Vrbis Romae. Juſtin. lib.* XI. *Tit.* XXII. *Theod. lib.* XIV. *Tit.* XV.
[*g*] *Epiſtolar. lib.* III. *ep.* VIII.
[*h*] *C. T. lib.* VII. *de Re Milit.*
[*i*] *De Arte* I. *Amſtel.* 1654.
[*k*] *C. T. lib.* VII. *Tit.* IV.
[*l*] *Adverſ. Symmach. Pariſiis* 1687.
[*m*] Franciſcus Ficoronius *de Plumbeis Antiquorum Numiſmatibus part.* II. *Romae* 1750. etſi dubia cogitatione diſtrahi affirmet, cui nam potiſſimum uſui a veteribus addicta fuerint fruſtula illa plumbea; id tamen ei veroſimilius videtur exſtitiſſe Teſſeras, quas ferebant, qui Ludos Scenicos vel Athleticos ſpectatum veniebant, quum in hortis, privatiſque locis ederentur. At ſi quid in re adeo obſcura conjectando licet divinare, eccur non dicas fuiſſe etiam *Teſſeras Frumentarias*, eos potiſſimum nummulos, quibus Ceres, Iſis, Fortuna, Spicae, Cornucopiae, notae numerales, nomina quaedam inſculpta ſunt? Hujus certe generis, ut ego quidem ſentio, hi minimum ſunt, qui Modium cum tribus ſpicis triticeis referunt, quemadmodum TAB. IX. *num.* 20. TAB. XIX. *num.* 6. TAB. XXXI. *num.* 3.
[*n*] *Not. Dignit. Imper. cap.* IV. *ubi ſupra*.
[*o*] *De Teſſeris cap.* XVI *Amſtelod.* 1670.
[*p*] *In Theſaur. Graevii Tom.* VIII.

ex annona diurna, quam Pater ejus Constantinopolitanis donaverat, adimens plusquam quadraginta millia Modiorum: antea enim octoginta fere millia Modiorum Frumenti ab Vrbe Alexandria advecti civibus erogabatur (*a*). Quibus erogationibus, sive P. R. largitate, sive Augustorum munificentia fierent, dispensatores addicebantur. Huc adducam marmor Cimeliothecae Lapidariae Viri Principis, praeclara eruditione atque doctrina, artiumque elegantiorum fautoris CARD. PASSIONEI, quod cum sexcentis aliis exscripsi.

LYSIMACHO
AVG. DISP.
FRVMENTI
MANCIP. FEC.
FL. CORINTIAS

Ad hanc autem Ftumentationem, maxime post L. Semproniam, non admittebantur nisi qui Cives Romanos se probassent, quique in suam Tribum essent relati. Accedit testis Persius, qui Satyra V. sic inquit:

Libertate opus est, non hac ut quisque Velina
Publius emeruit, scabiosum Tesserula far
Possidet: heu steriles veri! quibus una Quiritem
Vertigo facit.

Vbi vetus scholiastes: *Romae erat consuetudo, ut omnes, qui ex manumissione Cives Romani fiebant, in* NVMERO *Civium Romanorum Frumentum publicum acciperent*. Igitur NVMERATI erant quot quot eo beneficio utebantur (*b*); quae quidem largitio, ut ex ordine, & juste concederetur, probabile est, Mensorem delectum fuisse, qui in id potissimum incumberet. Quid jam si L. LVCINVM huic muneri praepositum dixero? Potestatem, optionemque Tibi lubens facio, ut ex his tribus Marmoris explanationibus commodissimam eligas, & Mensori peropportune adaptes.

§. XV.

Domicilium ubi nam sibi constituerent ejusmodi Mensores.

Sequitur jam, ut quaeramus, quonam potissimum loco domicilium, tectumque haberent MENSORES FRVMENTARII. Hoc quidem a me facile constitui posse intelligo iis conjecturis, quibus veritas illustrari solet. Ad Portum Vrbis Romae sedem fixisse eos, qui Frumentum ex Provinciis subvectum, & in Horrea pub. condendum admetiebantur, indicio est inscriptio V.C. Ragonii Vincentii Celsi, quae memorat MENSORES PORTVENSES (*c*), quos suos *Patronos*, quemadmodum cetera corpora Annonae Vrbicae inservientia, habuisse ostendit apertissime lex ab Honorio, & Theodosio lata, Titulo *de Suariis & Pecuariis* (*d*). In ipsa autem Vrbe, in qua certum corpus Mensorum Frumentariorum exstitisse apparet ex lib.x. §. 1. ff. *de vacatione & excusatione munerum*, ubicumque liberet, domos, aras, focos, Deos Penates habere poterant; etsi credibile sit, Horreis, Gradibus; Foro Nundinario proximiores elegisse. In Provinciis autem stativa, si ita fas est loqui, habebant in locis tum maritimis, cum mediterraneis, ubi major agrorum fertilitas Frumenti copiam abunde suppeditabat. Et quia Beneventum in ea Samnii parte situm,

[*a*] *H. E. lib.* II. *cap.* XIII. *Moguntiae* 1677.

[*b*] Seneca *de Benefic. lib.* IV. *cap.*XXVIII. *Frumentum publicum tam fur, quam perjurus & adulter accipiunt, & sine delectu morum, quisque incisus* (in Tabulis) *est*. *Antuerpiae* 1652. Puerorum, ac Puellarum, quibus ex Trajani instituto alimenta dabantur, nomina in Tabulis aereis incisa, descriptaque fuerant. V. Plinium *in Panegyrico*. Plura sane de Pueris Alimentariis, deque in eos Trajani liberalitate per haec tempora sunt scripta, sed ex Anaglyphis Arcus Beneventani forte opportunitatem nanciscetur V. Cl. JOH. DE VITA, ut de iis agat accurate. Molis illius, vulgo *Porta aurea*, ὀρθογραφία, & prospectus delineatio ad fidem archetypi aeri elegantissime caelata prodiit ante paucos menses studio & impensa ejusdem eruditi hominis.

[*c*] *Gruterus* MCCCCLXIII.

[*d*] *C. Th. lib.* XIV. *Tit.* VI.

ſitum, quae Campaniae Felici appoſita, quaeque ob mirabilem ubertatem commendatur a Strabone, Mela, Dionyſio, Livio, Polybio, Virgilio, Propertio, Martiali &c., par eſt credere inibi Menſores publicos exſtitiſſe. Ad haec, quod quum Vrbs illa fortunis, frugibus, rerum opulentia floreret, omnium artium collegia habuiſſe, veriſimillimum eſt.

§. XVI.

Quae Numina ſingulari religione colerent.

Eſſe Deos, & eorum providentia mundum adminiſtrari, eoſdemque conſulere rebus humanis, nec ſolum univerſis, ſed ſingulis, ita perſuaſum habuere Ethnici, teſte Cicerone, ut Dicaearchum repudiarent, qui putabat id eſſe alienum a majeſtate Deorum; quaſi DI *minora negligant, neque agellos ſingulorum, neque viticulas proſequantur: & ſi uredo, aut grando quidpiam nocuit, non ſit Jovi animadvertendum* (*a*). Imo quia omnia eorum geri judicio, ac numine gubernari exiſtimabant, Deorum turbam congregarunt, quorum ſinguli ſingularum rerum procurationem haberent. Hinc DI Indigites, Populares, Ruſticani, Topici, Tutanei, Averrunci, Ignoti &c., ut quiſque eos potiſſimum coleret, quos officio ſuo propitios futuros eſſe auſpicabatur. At quaenam ſingillatim Numina MENSORES FRVMENTARIOS precari, & venerari dicemus (*b*)? Cererem Frugiferam, matremque agrorum veluti ſui ordini Soſpitam, ac Patronam imprimis ſingulari religione eſſe proſequutos, non obſcure colligo ex lapide litterato, in quo notatum L. MEMIVM GALBIVM MENSOREM monumentum CERERI dicaſſe (*c*). Eorum ſane θεολογουμένοις conſentaneum, ut honorem haberent Deae, quam agrorum, frugumque Conſervatricis nomen adeptam occinebant Poetae omnes, ac teſtabantur mythologi. ΣΩΤΕΡΙΑΝ dictam in nummo ΑΠΑΜΕΩΝ reperit Spanhemius, qui illum protulit in adnotationibus ad Hymnos Callimachi (*d*); etſi contendat cognomen illi tributum, non quidem ob Rei Frumentariae tutelam, ſed ob ſervatam Civium concordiam. Praeteriens haec attingo, nam ſplendidius diſſeruntur a viro officioſiſſima mihi neceſſitudine conjuncto, & eruditione cum paucis conferendo Julio Carolo Schlaegero, eximio libro, DE DIS, HOMINIBVSQVE SERVATORIBVS (*e*). Deinde quia ea omnia, e quibus tutelam, praeſidiumque opperiebantur, inter Deos referebant, ANNONAM coelitibus divisque annumerarunt, ut frugum copiam ubertatemque largiretur, atque ſervaret. Idcirco in nummo Caracallae lemma: ANNONAE AETERNAE, & in alio Severi Caracallae Patris: ANNONAE AVG. Hanc igitur revereri conſueviſſe noſtros Menſores mihi non modo confirmavit, ſed perſuaſit vetus Marmor Gruterianum (*f*):

ANNONAE . SANCTAE
AELIVS . VITALIO
MENSOR . PERPETVVS . &c.

Eadem de cauſſa reor coluiſſe ſummopere DEAM SIRONAM (*g*), VBERTATEM, ΕΥΘΗΝΙΑΝ, FERTILITATEM, ABVNDANTIAM, FELICITATEM, GENIVM HORREORVM, PROVIDENTIAM, FORTVNAM, atque SPEM, quas in Deorum Minorum Collegium cooptarant, quaſque Frumenti ſpicis inſignitas atque conjunctas conſpicimus in nummis Veſpaſiani, Trajani, Hadriani, Antonini Pii, Severi Alexandri, Conſtantini junioris, aliorumque. Quod ſi Iſim Reginam, quamvis peregrinum numen, jamdiu tamen in Romana templa receptam, ſancte colere, venerarique conſueviſſe affirmavero, aſſenſu tuo, ut puto, comprobabis. Huic etiam Frugum inventionem tributam, totiuſque rei Frumentariae curam concreditam, nulli obſcurum; qua de cauſſa MODIVS ejus capiti impoſitus in nummis ac ſimulacris reliquis apparet: quod quidem ſymbolum, ut ait Pigno-

[*a*] *Nat. Deor.* III.

[*b*] Hebraei, quemadmodum narrat Novarinus *Schediaſmata ſacro-propb. lib.* V. *cap.* XII., antequam Fruges menſurarent, inque horrea conderent, hac religioſa formula utebantur: *Placitum ſit tibi, Domine, ut mittas benedictionem in opera manuum noſtrarum. Lugduni* 1635.

[*c*] *Gruter.* XXVI. 10.

[*d*] *In Hymn. Cereris. Ultrajecti* 1697.

[*e*] *Commentatio de* DIS *Hominibuſque Servatoribus ex Numis atque Marmoribus Vetuſtis. Helmſtadii* 1737.

[*f*] LXXXI. 10.

[*g*] V. Eximiam Gorii Cl. Diatriben de *Deo* ΕΥΝΟΣΤΩ, *Molarum Praeſidi. Memorie della Società Colombaria Tom.* II. *Livorno* 1752.

Pignorlus, *veluti Frugum parenti adsignarunt* (a), Hinc etiam Modium tritico, hordeoque refertum in sacris Isiacis apud nonnullos circumgestari scribit Diodorus: παρ' ἐνίαις δὲ τῶν πόλεων καὶ τοῖς Ἰσείοις ἐν τῇ πομπῇ μετὰ τῶν ἄλλων φέρεσθαι πυθμένας πυρῶν καὶ κριθῶν, ἀπομνημόνευμα τῶν ἐξ ἀρχῆς τῇ θεῷ φιλοτέχνως εὑρεθέντων. *Apud nonnullas quoque Vrbes cum Isea* (Festa Isidis) *celebrantur, in pompa tritici & hordei vascula circumferri ad primitus Deae industria repertarum* (Frugum) *memoriam* (b): qua in pompa non ultimum certe agminis locum occupare debebant Mensores. Denique quia *Laeva Numina* verebantur, ea scilicet, quae nocendi vim habebant, iisdemque litabant, valde suspicor Mensores Frumentarios Deum RVBIGVM quoque coluisse. *In ipsis autem DIs*, ait Gellius (c), *quos placari oportet, uti mala a nobis, vel frugibus natis amoveantur, Averruncus quoque habetur* ROBIGVS. Cl. Justus Fontaninus in libello *Delle Masnade* (d), primus omnium dedit lapidem huic Numini dicatum.

DEO . RVBIGO
SACRVM.

Ligoriana vero inscriptio quaedam apud Vulpium in *Veteri Latio* (e), Deum hunc aliorum contubernalem facit.

ROBIGO . ET . CERERI . ET . FLORAE
SAC.

Ei quidem a rusticis sacrificabatur, ne segetes arroderet. Varro de R. R. *Quarto Robigum ac Floram* (Deos enumerat Agricolarum praesides) *quibus propitiis, neque rubigo Frumenta, neque arbores corrumpit, neque non tempestive florent* (f). Item Columella de cultu hortorum:

Hinc mala Rubigo virides ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis (g).

Praetereo quae Plinius l. XXIX. cap. IV. & ad eum locum Johannes Harduinus (h), recensere, ut adhibeatur a me certa ratio, moderatioque dicendi. Igitur quamvis ab agricolis hunc Deum, sive Deam (i) coli, & in ejus honorem Robigalia Festa Kal. Majis celebrari probe teneam, nihilominus, quia tinea quadam, seu rubigine Frumenta etiam quum in navibus subveherentur, vel jam horreis condita exedi contingat; id mihi suspicionem efficit aliquam, ut credam nostros Mensores huic Numini vota praecipuo quodam cultu nuncupasse. Fortasse etiam observantiam praestabant Numinibus, quae invocabat Flamen sacrum Cereale faciens, quaeque enumerat spurius Fabius Pictor apud Servium (k), idest, *Messorem*, *Convectorem*, *Conditorem*, qui scilicet praesidio veniebant, dum Segetes falce resecarentur, subveherentur, inque Granaria conderentur. Horum opem implorare, eosque auxiliatores exoptare Mensores maxime decebat. Extat in *Antiquitatibus Hortanis* Epigramma, quod litteratissimus Fontaninus explicat ad hunc modum (l):

D ♡ M

[a] *Explicatio Mensae Isiacae. Venet.* 1605. V. insuper Pauli Ernesti Jablonski *Pantheon Aegyptiorum, sive de* DIS *eorum Commentar. part.* 1. *Francofurti* 1752. Permulta adhuc esse in Ethnicorum Theologia obscura, atque incognita norunt, atque etiam profitentur ii maxime, qui eruditae vetustatis reliquias studiosius contemplantur, atque in istis explicandis sunt exercitati. *Deum Terminum* peculiariter coluisse Messores, nullo hactenus, nisi me fallo, monumento comprobari poterat. At ita vere fuisse, perspicuum fit ex veteri pictura recens in agro Romano e ruderibus antiqui aedificii educta, & opera P. Contucii, harum elegantiarum peritissimi, in Museum S. J. inlata. Visitur in hac venustissima Tabella signum Dei Termini, more veteri, ex lapide impolito, & sub dio positum. Ante illud Hierophantes sacrifica veste amictus, velatoque capite, qui dextera manu Thuribulum attollit, nostris simillimum, vasculum videlicet aeneum tribus catenulis aequidistantibus dependens, eoque Thus Numini ingerit: ad laevam Arae, seu ἀνδριάντες πηχιαῖοι, manipuli albescentium spicarum, voti, & obsequii pignus: non longe Messores saltatorium orbem versantes, choreisque plaudentes.

[b] *Bibliothecae lib.* 1. *Amstelodami* 1745. *Curante Wesselingio.*

[c] *Lib.* v. *cap.* XII. *Parisiis* 1681.

[d] *Pag.* 76. *Venezia* 1698.

[e] *Tom.* v. *lib.* VIII. *c.* VII. Tomo vero III. *lib.* IV. *cap.* III. *Patavii* 1732. & 1726. ex eodem Ligorio profert ROBIGVMNVM SIGNVM MARMOREVM. Heu nimis fluxa Ligorii fides, & auctoritas, qua ipse tuto nititur! Sed nolo manes pientissimos insectari acerbius.

[f] *Lib.* 1. *cap.* 1. *Lipsiae* 1735.

[g] *Lib.* x. *Lipsiae e. a.*

[h] *Parisiis* 1723.

[i] S. Augustinus de Civ. Dei lib. IV. c. XXI. *Cur invocandus Deus Spinensis, ut spinas ex agris eradicet? Dea Rubigo, ut non accederet? Parisiis* 1700

[k] Maurus Servius Honoratus, *ad Georgic. lib.* 1. *vers.* 21. *Parisiis* 1600.

[l] *Lib.* 1. *cap.* IX. *Romae* 1707.

D ♡ M
MESSORI
MYSTAE
BATHYLIANENSES.

Ex litteris autem D. M. circulo intermedio, quod est signum gementis, suspicor hoc epitaphium exstructum a Bathylianensibus, quicumque ii fuerint, non Deo Messori, sed Mystae alicui Messori, licet hic efferatur in dandi casu. Atqui nullis arbitror indulgendum conjecturis in re, ut mihi quidem videtur, omnino perspicua. Cur non dicas Bathylianenses Mystas, aut Fratres Arvales Messori cuidam vi aestus absumpto monumentum posuisse? Neque enim homini, cujus memoriae a Mystis hic Titulus excitatus, MESSORIS nomen fuisse crediderim.

§. XVII.

Quae Jura his attributa, quaeve Actio adversus illos a Praetore data.

Nunc venio ad beneficia, quibus Romani operam, atque industriam Mensorum Frumentariorum rependendam censuerunt, & quanti fecerint illorum Corpus, irrogatis eidem privilegiis, patefaciam. Optimus legum interpres Julius Paullus, idemque forensi & judiciali dicendi genere clarus, multisque honoribus Romae auctus, libro singulari *de Excusationibus l. Mensores 36. ff. de Excusatione* ita scribit: *Mensores Frumentarios habere jus excusationis apparet ex rescripto Divorum Marci, & Commodi, quod rescripserunt Praefecto Annonae* (a). Sed a quo munere vacare eis concessum hac lege? Ab injuncto eis quandoque Tutelae gerendae onere, quod praeclarae Immunitatis loco tum temporis habebatur. Munus enim Tutelae, quum implicatum molestis operosisque negotiis saepenumero esset, ideo plerique detrectabant, ac defugiebant. Hinc factum cur tam anxie de caussis excusationum quaeratur, ut etiam sex integros libros Herennius JC. ea de re graeco sermone conscripserit, ex quibus varia capita in Jus Romanum translata. Et quia maxime frequens hujus muneris necessitas, idcirco qui alias a muneribus publicis habent vacationem, ab hoc non censentur immunes, nisi illud privilegium conceptis verbis sit indultum (b). Tanti autem olim fuit, ut Romanus Senatus, amplissimusque P. C. ordo, summi privilegii instar Familiae Gordiani Imperatoris concesserit, ejus posteros a Tutela vacare posse. Audiendus omnino Capitolinus: *Familiae Gordiani hoc Senatus decrevit, ut a Tutelis, atque legationibus, & publicis necessitatibus, nisi vellent, posteri ejus semper vacarent* (c). Hanc vero immunitatem Mensoribus Frumentariis datam in Vrbe tantum se deprehendere ait Cujacius (d), ex eo quod Imperator rescripserit Praefecto Annonae. Sed res conjectore non indigebat, quum ipse met Paullus *Sententiarum Receptarum lib.* I. *Tit. de vacatione, & excusatione munerum*, id jamdiu dilucide, ac plane docuerit hisce verbis §. 2. *Corpus Mensurarum Frumenti juxta Annonam Vrbis habet vacationem, in Provinciis non item*: quo quidem loco praetermittenda mihi minime videtur Schultingii animadversio in Jurisprudentia Antijustinianea: *Mensurarum, alii Mensorum, quod sensus exigit. Mensuras pro Mensoribus sumi posse, ut Operas pro Operariis, Curas pro Curatoribus, non negavero quidem: sed Jurisconsulti res propriis nominibus magis solent appellare, & maxime in nominando Corpore hominum, certum nomen habent* (e). Quodnam autem fuerit rescriptum Marci & Commodi, quod

[a] V. Simonem Leewium *de Orig. Jur. Lugduni Batav.* 1672. [b] L. XV. *Spadonem* §. XI. *de Excus.*

[c] *In Gord.* III. *edit. Boxbornii Lugd. Batav.* 1632.

[d] *Observationum lib.* X. *cap.* VIII.

[e] *Jurisprudent. Vetus Anti-Justinianea Tom.* I. *Lipsiae an.* 1738. Si conditae ab Imperatoribus leges Mensores R. P. immunes esse a ceteris officiis facile patiebantur, quod id cum publica caussa conjunctum crederent; idem Privilegium opinor Principes contulisse iis Servis, quorum opera in aula utebantur, quamque saepenumero prolixa liberalitate remunerabant. Facilius hoc adipisci potuisse Augustorum Mensores intelligo, quum illos in primis munerum gradibus positos atque locatos video. Non incelebris Tabula Antiatina, qua Caesareae domus Servi describuntur, in aedibus Amplissimi CARD. ALEX. ALBANI adservata. Primum, quod in ea ad oculos occurit officium, tale est:

CAESARIS
MENSOR.

Hunc quidem ex iis servis fuisse, de quibus plurimum sermonis habui §. V. non ambigo. *Praesignatores* autem illos etiam fuisse dictos, me nuper edocuit vetustum epigramma Musei Kircheriani, quod e re nostra duco hoc loco proferre.

DIS . MANIBVS
SEXTAE . PROCVLAE
SATVRNINVS . CAESARIS
PRAESIGNATOR
FECIT . CONTVBERNALI
SVAE . CARISSIMAE . ET
SIBI . ET . SVIS.

quod Paullus commemorat, haud satis liquet, neque ex libris manifesto deducitur: in quo culpandus videtur Trebonianus, cui hoc unum vitio vertunt doctiores, quod veterum Jctorum fragmenta, & Imperatorum Constitutiones crebro interpolarit, dum Justiniani jussu Decemviris legibus in ordinem redigendis praeesset. De Commodo quidem habetur in *lib. VI. hujus Tit. de Excusat.* ff. §. 8. *Est autem Imperatoris Commodi constitutionibus inscriptum capitulum ex epistola Antonini Pii, in qua manifestatur, & Philosophos habere immunitatem Tutelarum; sunt autem haec verba. Consimiliter autem his omnibus divus Pater meus, mox ingrediens Principatum, constitutione existentes honores & immunitates firmavit, scribens Philosophos, Rhetores, Grammaticos, Medicos immunes esse Gymnasii, Sacerdotii stantes, & neque ad* FRVMENTI, *& vini, & olei emptiones, & praepositiones; & neque judicare, neque legatos esse, neque in militia numerari nolentes, neque ad alium famulatum illos cogi.* Hisce autem verbis contineri edictum pro Mensoribus, libere inficiabor. Marcum Aurelium vero, quamquam is Imperium pessime administrarit, per crudelitatem, libidinem, summamque negligentiam, multa tamen edixisse, pro Rei Frumentariae procuratione, perhibet idem Capitolinus. Sed rescriptum, quo Imperator jus excusationis Mensoribus largitur, difficile arbitror posse deprehendi ex his, qui supersunt, libris. Vt ut sit, Privilegium nonnisi Mensoribus, qui apud publicae rei Procuratores erant in famulatu, irrogatum existimaverim. Verum enim vero etsi Mensores ex illorum numero fuerint, qui oneribus vacabant, expertesque erant ceterorum munerum publicorum, numquid non in crimen quandoque vocati? ab accusatoribus numquam exagitati? Te ipsum, DOCTE VIR, quaestionis arbitrum decernam, qui quum apud Amplissimum Beneventanae Metropoleos Antistitem caussis cognoscendis, & stilitibus judicandis sis praepositus, merito cum Horatio appellabo:

Insigne praesidium consulenti Curiae.

Equidem lex indulgebat, ut adversus Mensores operum publicorum, atque agrorum, dolo patefacto, actio a Praetore peteretur, qua judicium subire compellerentur; liquet ex Edicto, quod recitavimus §. VII. *Si Mensor Machinarius falsum modum dixerit, haec actio dabitur.* Quaenam vero fuerit haec actio, quam Praetor dabat adversus Mensorem fallentem, ex claris Juris interpretibus colligitur. Cujacius autumat hunc Titulum, alterum *Finium Regundorum* supplere (*a*); Heineccius asserit ad doctrinam de damnis pertinere; ait enim, damnum dat Mensor falsum modum renuncians, si ingenuus; noxiam nocet, si servus sit (*b*). Gerardus Noodt vero Edictum sic concinnat: *Si Mensor agri falsum modum dixerit, aut cujusvis alterius rei mensuram falsam dolo malo renunciasse dicitur, ei, cujus intererit, id non fieri, adversus eum actionem in factum dabo* (*c*). Non semper tamen Praetor hanc actionem dabat, si Mensor falsum modum renunciaverat, sed quum id praestiterat *dolo malo*. Actionem autem fuisse necessariam scribit Vlpianus; *quod ejusmodi Mensor non erat civiliter obligatus ex locato, aut conducto, exemplo ceterarum artium liberalium* (*d*). Sed haec non de nostro Frumentariorum Corpore. Quibus ex rebus breviter disputatis perspicue emergit, quod si Mensores Frumentarii callido ingenio quempiam fraudassent, & falsam Mensuram dolose renunciassent, dies eis indici liceret, neque a Praetore adversus eos actio esset petenda, quia de damno rependendo per legem cautum erat, tum quia homines mercede conducti in jus, nulla impetrata venia, vocari poterant, & ni irent, antestari. Quamvis autem vacatio munerum ob publicam commoditatem in Vrbe tantum illis tributa; tamen fori judicium evadere nusquam concessum (*e*). Scripta sunt haec apposite ab ipso Noodt, qui statuit dandam esse a Praetore actionem adversus cujusvis generis Mensorem, sive de latitudine itineris, sive de servitute immittendi, projiciendique quaeratur, sive aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit, sive fefellerit in aedificii, aut FRVMENTI, aut vini mensura. *Nec interest* (verba sunt Johannis Voet in hac caussa commodissima) *utrum Mensor Machinarius sit, qui machinula mathematica utitur, an alius, qui alio mensurae genere interveniente modum denunciat* (*f*).

§. XVIII.

[*a*] *Observ. lib.* IV. *cap.* XVIII. *Argent.* 1732.

[*b*] *L.* III. §. *ultimo hoc Tit.*

[*c*] *In Pandectas lib.* XI. *Tit.* VI. *Operum T.* I. *Coloniae Agrippinae* 1732.

[*d*] *Lib.* II. *hoc Tit.*

[*e*] Scribenti mihi de servanda a Mensoribus fide, in mentem venit, quod olim in Statutis Pirani (quod est Histriae oppidulum in sinu Tergestino) memineram legisse lib. I. cap. 20. *Ad eligendos duos Mensuratores Frumenti, more aliorum extraordinariorum officialium modus observetur, ... qui jurare debeant ad sancta Dei Evangelia bona fide mensurare recte, & legaliter totum Frumentum &c. Venetiis* 1582.

[*f*] *Commentar. in Pandectas Tit. eod. Oper. Tom.* I. *Hagae Comitum.* 1736.

§. XVIII.

Mensoris, & Modii Symbola apud Veteres Christianos. Diatribes Conclusio.

Extremum nunc illud est, V. SP., ut sermonem paulisper convertam ad primaevos Christianos, quorum facta, admiratione commotus, mihi semper ob oculos libens propono, quorum monumentis mirifice recreor ac delector. Etsi summae ignorationis postulati, quanta in eorum gestis pia sagacitas & prudentia! Liquet id intuenti sacras aetatis illius antiquitates, in quibus universa Religionis nostrae doctrina *συμβολικῶς*, & per quaedam aenigmatica signa sub aspectu posita videtur. Non quaero an id ex instituto *Disciplinae Arcani*, an aliis de caussis praestiterint; illud modo persequor, quod ad propositum pertinet. Inter vetera Christianorum symbola Mensorem quoque, & Modium, & Frumentum reperio. Scilicet exstat Romae in Museo Kircheriano Toreuma Marmoreum, in quo Modius insculptus est spicarum refertus & cumulatus; juxta Modium Mensor pellicea indutus veste, qui dextera virgam, seu potius regulam gerit ad peraequandum in Modio Triticum, cum inscriptione MAXIMINVS AMICVS OMNIVM (*a*). Edidit Antonius M. Lupus (*b*), iterumque illius meminit Nicolaus Galeottus (*c*), nobilissimum par eruditorum: quae autem hisce emblematibus significatio subjiciatur, nunc inquirendum. Quatuor ex his percipi poterant documenta. I. Admonebantur hinc Christicolae se esse genus electum, quod Deus a ceteris gentibus disjunxerat, ut sibi populum acceptabilem constitueret, sicut bonus Agricola Triticum a paleis segregat, illud quidem in horreum sepponens, has vero tradens igni comburendas: quod unum mente contrectantes, se summo beneficio affectos intelligerent, summaque laetitia perfunderentur (*d*). II. Hoc symbolo admonebantur in summa temporum improbitate, & malorum colluvie versari, in quibus Ethnici Christianos oppugnabant, quam poterant acerrime, & advenisse diem, qua Satanas, totus ad perniciem incumbens, Christi sectatores *sicut Triticum versare* satagebat; proinde vigilarent atque obsisterent (*e*). III. Modius ille fortasse praemium designabat, quod Servator Jesus nostris laboribus aliquando deferendum spoponderat, illa utens allegoria, se famulis suis fidelibus *Tritici mensuram, eamque plenam & confertam* daturum, ut hac expectatione recreati, interituras voluptates despicerent (*f*). IV. Quia Frumentum terrae abditum putrescit, sed inde tellure erumpens, attollitur, iterumque virescit, fructus, spicasque edit; ita velut nostrae *Resurrectionis* indicium haberi poterat (*g*). Modius Triticeus igitur etiam ea de caussa adjectus in Christianorum Monumentis, ut hi animum advertentes Grani vicissitudinibus, repositam spem haberent, se a mortuis ad vitam iri revocatum. Quae omnia esse recogitanda ipse met Jesus Christus, hoc uno in marmore Mensoris personam induens, praecipere videtur, Modium & Frumentum indigitans. Quare si Magnus Augustinus ajebat prudentiam Christianorum ad pios usus traduxisse, quae ab Idololatris fuerant usurpata (*h*); perspicis sane, ut ethnicum Marmor Beneventanum rerum divinarum imagines in memoriam commodissime revocet: quatuor enim istas interpretationes ex Patrum sententia, atque judicio protuli, qui Evangelii loca, & testimonia ad eumdem ferme modum explanant.

Vt ergo ad id me recipiam, unde orta est disputatio, operam bene collocatam, laboremque non frustra impensum arbitrabor, si quicquid diligentiae huic tuo anaglypho interpretando contuli, Tibi probari intellexero. Ea siquidem me caussa ad scribendum impulit, ut quantum liceret, observantiae in te meae, memorisque animi monimentum aliquod exstaret. Quid ni Tibi, VIR PRAESTANTISSIME, patriae amplitudini augendae flagrantissimo, morem gererem, quandoquidem de me, studiisque meis adeo liberaliter sentiebas, ut Antiquitatibus Beneventanis lucem aliquam a me affundi posse putares? Nihil tamen in hoc mihi arrogantius sumam; semper enim illud Pythagorae mentem subit, quod quamvis homo *πάντων χρημάτων μέτρον* sit, primum tamen, ut se ac sua metiatur oportet (*i*); & an feliciter, accurateque conjectorem egerim, facile

[*a*] Hoc sibi maxime in laude ponebant veteres illi Christiani, quod *neminem laesissent, de omnibus bene essent meriti*. Innumerae Inscriptiones a Boldetto, Marangonio, aliisque editae, testantur.

[*b*] *In Epitaphio S. Severae* §. VIII. *pag.* 51. *Panormi* 1734.

(*c*) *In Museo Odescalcho Tom.* II. *Tabul.* LI. *Romae* 1752.

(*d*) *Matth.* XIII.

(*e*) *Lucae* XXII.

(*f*) *Lucae* XII.

(*g*) *Johannis* XII.

(*h*) *Contra Faustum* XX. *cap.* 23. *edit. Paris.*

(*i*) Apud Sext. Empiricum *lib.* I. *Coloniae Allobrog.* 1621.

cile Tu aestimare poteris, qui & maxima vi ingenii, & exquisita eruditione omnium laudem undique collegisti. Itaque gratum acceptumque habeas nostri amoris τεκμήριον officii plenissimum, idque in animum inducas velim me summo honore prosequi Te;

Curantem quidquid dignum sapiente, bonoque est. Vale.

ROMAE. Ex AEd. S. Silvestri in Monte Quirinali Prid. Id. Aprilis cIↃIↃccLIII.

F I N I S.

ANTIQUÆ

ANTIQUÆ INSCRIPTIONES BENEVENTANÆ

IN DECEM CLASSES DISTRIBUTÆ

AC

NOTIS ILLUSTRATÆ

CUM VIII INDICIBUS.

PRÆFATIO.

PATRIIS *Antiquitatibus, in Romana, ac Langobardica sæcula distributis, quarum priorem partem hoc Volumine complexus sum, hanc Appendicem subtexo, vel potius ingentis* THESAURI, *quem hactenus patefeci, illustriorem fortasse Gazam nunc tandem profero. In Operis præloquio me ad ejus finem, veluti coronidis loco, Veteres Inscriptiones omnes ad Beneventum pertinentes, ac in proprias Classes discretas exhibiturum spoponderam, ac profectò, ut fidem meam liberarem, præstandum id mihi fuit, sed non eo facili, quod putabam, negotio: Quum enim annotatiunculis paucis, vel levibus notis quibusdam satis ejusmodi rei expediendæ consultum iri crederem, simul ac manus admovi, difficiliorem certe, atque accuratiorem mihi operam navandam inveni. Habes igitur, erudite Lector, Beneventanos lapides omnes simul collectos, quorum nullus est, aut eruditione, aut pretio, vel ipsa etiam obscuritate præclarus, quem non vel in Opere illustraverim, quò indicata heic illius pagina te ablegabit, vel adhuc intactum heic illustrare pergam:* Hinc non, *ut labori parcerem (quod plerisque peccatum fuit), aut nihil, aut quod in buccam veniret, loquendum mihi statui; neque verò multa congerere, aut (quod facillimum fuerit) convasare mens fuit, sed in amplissima materia, quam* CCCC. *prope lapidum numerus offert, ubi quispiam ab ingenti lucubrando volumine haud facile sibi temperasset, paucis ipse, ac plerumque necessariis contentus, illorum judicium vitare studui, qui (ut ajebat Cicero Tusc.*2.1.) quum obruantur copia sententiarum, atque verborum, jejunitatem, & famem se malle, quam ubertatem, & copiam dicunt. *Quod ipsorum lapidum fidem spectat, quid in ea vindicanda, restituendaque præstiterim, jamdiu in hoc Volumine præfatus, heic haud recinam: Sed quis unquam in ejusmodi re ita blandiri sibi ausit, ut perspicua omnia, atq; emaculata exhibuisse despondeat: Sunt enim (quod eruditi omnes norunt), quæ nulla diligentia, nulloque quovis improbo labore vitari queant; itaut frustra Cl. Gorius ad Donii Clas.* VI. *n.* 130. etiam atque etiam hortetur viros doctos, ut omnes Patriæ suæ lapides in publicam lucem proferant, oculata manu descriptos, ut in manus eruditorum eat accuratior editarum Inscriptionum Thesaurus: *Optanda quidem res semper fuerit, quam nunquam assequemur; nam neque Gorius ipse præstitisse valuit, cui nonnulla in eadem ipsa Doniani Thesauri editione furtim, imprudenterque exciderunt, ut quum in Cl.* II. *num.* 97. *sub Trajani Tribunicia Potestate* XVIII. *adhuc Consulatum* V. *inscriptum retineat, & alia ejusmodi, quæ in hoc volumine, dum res postulavit, jam distinctè, speciatimque observasse opus fuit: mihi quidem non solum cum temporis injuria decertandum fuit, qua, qui ætatem hactenus tulere lapides, fugientes plerumque literas habent, verum etiam qui perierunt, in supplenda aliena oscitantia nonnullum mihi facessivere negotium; Præterea editio Operis me absente curata nævos aliquos admittere potuit, quos etiam præsens frustra cavere sategissem: quæ omnia non eò attuli, ut omnem aut ingenii, aut industriæ culpam à me amoliar: Inter accuratissimas eruditiorum operas est, quod generatim commendemus, suspiciamusque, nunquam vero deest, quod veniam, aliquando etiam reprehensionem promereat: Summam tum perspicaciæ, tum diligentiæ laudem cl.Fabretto nemo est, qui non tribuat, in iis præsertim lapidibus describendis, qui in Romanorum Cimeliis extantes ob ejus oculos assiduè versabantur: Ex Museo Carpineo lapidem protulit cap.* III. *n.* 132. *cujus initium sic legit:* TI. PERI. CL. PASTORIS *&c. sed falsus omnino; quum lapis habeat:* TIBER. CL. PASTORIS *&c. teste Gudio p.*161. *n.*6. *teste etiam Koolio in not. Gud. p.*X., *testibus, inquam, utrisque oculatis; nec certè lapis aliter loqui posse Fabretto ipsi suadere debebat. Mirum etiam illud, quod de Campanis Camilli Peregrini Inscriptionibus idem Gudius conqueritur:* Non satis perspicio (*inquit in ep. ad eund. edit. Burmanni*) quædam verba in collectione illa Inscriptionum tuarum, nescio an oculi me fallant: *Exempla subiicit, quæ nimiam Peregrini oscitantiam in describendo ostendant: neque, si Koolio credimus, ullæ in Gudiano opere, quàm Peregrini Inscriptiones, æque pravè descriptæ, quas Gudius, medica manu indigentes, ab sua Inscriptionum*

 penu

penu sepositas servabat : Hic itaque ille est Marquardus Gudius , qui vix titulo libri visus , Cl. Muratorii stomachum ita movit, ut, qui blattis tantum, tineisque epulas præberet, dignus censeretur : Ad Gudianas inscriptiones quod attinet (*Hæc ille in Præfat. sui Thesauri*) eas quidem teneo , verum ubi animadverti , potiorem illarum partem ex Pyrrhi Ligorii scriniis fuisse depromptam, cujus fides dubia, & sublesta est apud eruditorum non paucos .... eam insalutatam dimisi, ac si ignota mihi fuisset. *Plaudit Muratorio cl.Baro Bimardus Diss.*1. *c.*7.*Tom.*1. *Muratoriani Thesauri* : Bonus ille Gudius , *inquit* , magis augendæ congeriei , quam purgandæ studuit: *Hem , quid ais Bimarde ? Oblitus ne Gudium illum, quem nulla ferè est Gruteriani Corporis pagina , quæ Gudium non meminit ingentis illius Thesauri purgatorem , atque illustratorem : Pergit deinde Bimardus , & Muratorio auctor est , ne in aliorum collectionibus quascumque notas , commentationesque ab editoribus adjectas* prius adoptet , quam eas diligenti examini subjecerit : *Generale , atque asperrimum de omnibus judicium duobus duntaxat exemplis satis probari , ac cummuniri existimavit ; quorum alterum Cl. Fontaninio objecit , qui in Antiquitatibus Hortanis* Copiam *pro* Familia , *&* Comitatu *intellexerit , alterum doctissimo Gorio , qui in Antiquitatibus Etruriæ* Peculiarem , *quod in lapide videtur esse proprium nomen , pro cognomine acceperit : sed supervacua suasio , ubi res ipsa doctis , emuntæque naris viris ita faciundum suadet ; importunum etiam illud , ut leviuscula quædam magnis nominibus ultrò exprobrarentur , quibus , ut Gudio ipsi , atque omnibus Horatii judicium satis erit .*

Namque ubi plura nitent in Carmine , non ego paucis
Offendar maculis , quas aut incuria fudit
Aut humana parum cavit natura .....

At ab omni liberali disciplina instructum , eundemque peracri judicio virum , uti appellat Spanhemius Gudium (cujus posthumum opus , ut illud Cl. Donii , eodem anno , sed non iisdem , quas pares merebatur , obstetriciis manibus in lucem prodiit) non probavit præsumpta Muratorii opinio , cui illud etiam contra votum esse potuit , ob Gudii editionem præreptam sibi quodammodo laudem , aut non integram suo Thesauro servatam , quem jamdiu vulgare cogitarat : Sed redeo ad nostras Inscriptiones : De numero fortasse miraris ? ecqua enim non dicam Vrbs , si Romam excipias , verum etiam Regio , aut Provincia tot lapides nostro ævo in lucem prodidit , quot una Beneventana Vrbs heic simul collectos ostentat ? Sed Vrbis præstantiam (de qua longo Opere jam actum est) qui novit , exiguam hanc plane fatebitur fuisse partem publicorum monumentorum , literatorumque lapidum , quibus reliqua ejus decora olim augebantur : Ante duos annos in Suburbano S. Petri extra mœnia , dum veterum ædificiorum rudera evolverentur , novem Inscriptiones fuere refossæ ; aliæ jampridem alibi erutæ ; alias quoque ex abditis locis futura proferet ætas , partemque aliquam , ut fit , posterorum eruditioni reservat : Vtinam vero ejusmodi Cimeliorum probi æstimatores nunquam desiderandi sint : De lapidum clade jamdudum eruditorum querelæ , ac satis ille veræ , justæque . Laude autem sua non sunt fraudandi populares nostri Marinus Verusius , & Joh. Viglionus , qui de patriis antiquitatibus pro suo ingenio benemeriti , ante Terræmotum an. 1688. *, quo Vrbs pœne tota solo æquata fuit , plurimos literatos lapides in suas schedas retulere . Plures ex his lapidibus in Gruteri , aliorumque Collectionibus habentur , quos tamen earundem Schedarum beneficio emendatiores vulgamus , sed longe plures adhuc ineditos ex eisdem Schedis proferimus , quibus non mediocris illorum accedit numerus , quos subinde ex ima terra , vel ex abditis locis erutos descripsimus , comparata etiam cum Autographis , qui incolumes adhuc essent , illorum omnium fide , qui in laudatis schedis continebantur . Pauca hæc tibi præloquenda volui , quisquis es, Erudite Lector, cui si nostra hactenus sapiere, sapidiora hæc ad absolutam cœnæ lautitiam fortasse contingent ; aut si illa intacta, neglectaque, saltem ista , nunc primum advenienti veluti* in adventoria *æquo animo excipientur .*

CLAS-

CLASSIS PRIMA
DIs Sacra

Prope Ædes olim de Vipera nunc Cardone : De Iove Tonante vid. heic pag. 63.

1. | LIMEN. AD . HOC . POPVLI . PERSOLVITE . VOTA . TONANTI |

Gudius p. 7. n. 7. ex Ligorio [a]

2. IOVI . VICTORI . PACIFERO
SACRVM
M. SVTORIO . M. F. MEN. VERO
VETERANO . VOT. VOV
BELL. GERMANIC. DAC
SVTORIA . VLPIANA . ET . TITVS
SVTORIVS . M. F. MEN. HONORATVS
FAC. CVR
V. S. L. M

In Pago S. Nicolai prope Beneventum a me descripta. vid. heic p. 67.

5. SACERDOTI
sic IVNONI REG
LICINIAE
LICINIANAE
LICINIANI TRIB
FILIAE
. . . NIA MEIANE
MATER

In Basi prope Ulpios

3. | IOVI TVTATORI MAR. . . . .
. . . .
. . . . |

In opp. Montis Herculis prope Beneventum.

4. IOVI TONANTI
. . . .

Reinesius p. 61. n. 34. vid. heic p. 69.

6. IVNONI STYGIAE
CRESCENTINA
MATRILIA CVM
FIL. SV. V. S. L. M

In eodem Pago S. Nicolai a me descripta : vid. heic p. 68.

7. IVNONI
VERIDICAE
. . . .
. . . .

In Porticu prope DD. Rotondi ex Verusii schedis.

8. IVNONEI . QVIRITEI . SACRA (b)
C. FALCIDIVS . L. F. CONSOL
DEDICAVIT

In

[a] De Iove Victore Pacifero egi pag. 63. : Lapidem autem sic legendum puto : *Jovi Victori Pacifero Sacrum. M. Sutorio Marci Filio Menenia* (Tribu) *Vero Veterano Votum Vovente Bello Germanico Dacico; Sutoria Ulpiana, & T. Sutorius Marci Filius Menenia Honoratus (i.e. Conjux, & Filius) Faciundum Curarunt Votum Solventes Libentes Merito* : Itaque Votum, quod M. Sutorius voverat, eo fortasse præmortuo, aut alia re præpedito, ejusdem Conjux, & Filius solverunt. Votum Vovere Hebraïcam sapit phrasim, sed & latinis melioribus aliquando usurpatam. Ovid. Met. IX. 793. *Vota puer solvit, quæ fœmina voverat Iphis* : Sic *servire servitutem* apud Plaut in Mil. 1I. 6. & Cic. pro Muræna.

[b] Quiritis cognomen Iunoni datum explicavi p. 68., ubi tum ex eo, tum ex Orthographia, ac demum cognominis defectu summam huic lapidi vetustatem vindicavi, quam etiam probare suppetit ex binis lapidibus

apud Gruter. p. 56. 7.
MARTEI
M. CLAVDIVS M. F.
CONSOL DEDIT

& apud Donium Clas. v. n. 31.
M. CLAVDIVS M. F
CONSOL
M. N. ADCEPIT

At non binos, sed unum lapidem dixeris cum Grutero, qui Donianum notæ loco sibi adjecit, nisi quod extrema linea sic habet . . . . INAD. CEPIT. Quod doctissimo Gorio non fuit animadversum : Quod si Donius rectè legerit, sigla illa M. N. potius ad primæ lin. finem, vel secundæ initium pertinere videntur, ut sit Marci Filius Marci Nepos. Sex autem Marcos Claudios eodem quoque cognomine Marcellos ab a. v. 423. ad 558. Consulares Fasti exhibent : etiamsi postremo Claudio lapis attribuatur, multa vetustate (quam simillima locutione noster lapis præferre videtur) insignis erit. De nostro autem Falcidio Fasti silent, itaut vel suffectum, vel, si cum vv. cc. Fabretto, & Norisio sentire malis, Municipalem agnoscere jam possis. De Consulibus Municipalibus haud nova quidem post alios sane plures in diversam sententiam abeuntes, sed omnino noviter, fusèque dedit Everardus Otto in De Ædil. Colon. cap. 1I. §. v. & seqq.

In antiquis Æd. PP. Carmelitarum
è ſchedis Veruſii. [a]

9. ATTINI SACRVM
ET MINERVAE BERECINT
CONCORDIA COLLIB. IANVARI
CIMBALIOCO SECVNDO OB
CRIOBOLIVM FACTVM M. D
M. I. TRADENTIB. SEPTIMIO
PRIMITIVO AVGVRE ET SAC
SERVILIA VARIA ET TERENTIA
FLAVIANA SACERD. XVVIR
PRAEVNTE MAMIO SECVNDO
HAEC IVSSV MATRIS DEVM
IN ARA TAVROBOLICA DVO
DENA CVM VITVLA CREM
SVB DIE V. IDVS APRILIS
MODESTO II. ET PROBO COS

Ad SS. Annunciatæ nunc primùm editus.

10. ATTINI SACRVM
ET MINERVAE PARACENTIAE
L. SONTIVS PANCIVS IVSTI
NVS EQ. ROMANVS PRINCI
PALIS DVVMVIR ET MVNERA
RIVS NATALIS COLONIAE OM
NIBVS HONORIBVS PERFVNCT
ET SACERDOS MATRI DEVM M. I
IN PRIMORDIO SVO TAVROBO
LIVM A SE FACTVM TRADEN
TE SIMVL COSINIA CELSINA
CONSACERDOTE SVA
PRAEVNTE FLAVIO LIBE
RALI HAR. PVBL. PRIMARIO

In Atrio DD. Roſciorum haſtenus ineditus.

11. ATTINI SACRVM
ET MINERVAE
PARACENTIAE
TERENTIA FLAVIANA
SACERDOS SECVNDO LOCO XV
VIR. OB TAVROBOL. TRA
DITVM A SERVILIA
VAR. SAC. PRIMA

Ex Gudio p.22. n.4. & Donio p.8. n.26.

12. ATTINI SAC
ET MINERVAE
PARACENTIAE
TREBVLANA IVS
TINA EVMANIS
OB TAVROBOL
TRADITVM A SER
VILIA VARIA SAC
.....XI. K. AVG.

Ex

[a] Ex Cl v.Dominico Georgio exhibuit nuper hunc lapidem Muratorius in Theſ. nov. pag. 1980. num. 7. Eundem, ut etiam alios hujus paginæ, latè explicavi in Diſſert. de Reb. Sac. cap.2., ubi etiam plura de Taurobolii, Crioboliique Sacris poſt aliorum obſervationes præſtantiora diſſerui: Iuvabit modo, menda illa, quæ in Muratorianum exemplar irrepſere, paucis animadvertere. Itaque lin.4. pro *Cimbaliaco* Muratorius habet *Cimboliuco*; at etiam in noſtro mendum cubare jam alias notavi; ut ſit potius *Cimbaliaca* corruptè pro *Cymbaliſtria*, i.e. *Cymbalorum pulſatrix*, quæ in Sacris Matris Deum adhiberi ſolebant: vel tandem ea dictio ex duabus coaluiſſe cenſenda erit; nempe *Cimba* Concordiæ cognomine, & *loco*, quæ ſequentem dictionem ſpectat, i.e. *Secundo*: Sic in altero lapide Taurobolico heic n.11. *Terentia Flaviana* dicitur *Sacerdos ſecundo loco*, ibidemq; *Servilia Varia Sacerdos Prima*. Præterea Muratorius lin.10. habet PRAEEVNTE: ſed ex fide lapidis omnino PRAEVNTE legendum eſt, ut etiam docet alter Taurobolicus lapis heic n.10.; quam quidem Orthographiam ſatis probat vetuſtiſſimus lapis apud Grut p.506. v. 31. ubi PRAESSE pro PRAEESSE ſcribitur, quod etiam legimus in Cenotaphiis Piſanis (ut titulum fecit eruditiſs. Card. Noriſius) ſeu Senatus Conſultis Piſanis (ut pari eruditione præſignis vocat Marchio Maffejus Hiſt. Dipl. p. 22.): Ad hæc Horatius l.1. Satyr.9. *Dero* pro *Deero* uſurpavit, nec ſecus Virgilius, ad cujus Georg. l. 1I. v.233. hæc notat Pierius: *In Mediceo, & antiquis aliis deerunt, & derunt facta Synæreſi ex duobus EE in unum.* In ead. lin. 10. Muratorius habet ridiculè *MOMIO* pro MAMIO; in qua ſanè dictione prænomen cum nomine coaluiſſe ſuſpicor (de qua re alibi dicam), ut is fuerit M. AMIVS: Certe M. Amius Sacerdos (licet diverſus a noſtro) occurrit apud Spanhemium De Præſt. Numiſm. Diſs.2. Notanda demum in hoc lapide erit lin.3. quæ ſic habet: CONCORDIA COLLIB. IANVARI. i.e. *Colliberta Januari*: Non igitur Ianuarius Concordiæ Patronus, ſed Collibertus, is nempe, qui eandem ſervitutem cum Concordia ſervivit, cum eaque ſimul ab eodem Domino libertate donatus: Adhæret autem generandi caſu ejus nomen (non enim quidpiam eſt, cur in lapide memoretur) Concordiæ Collibertæ, ut quæ olim Conſerva, dein Colliberta, Conjux tandem ejuſdem Ianuari demonſtretur: De quo more latè a me actum fuit in lapide Iuliæ Auguſtæ Septimii Severi Diſs.1. cap.4.

Ex Jo. Baptiſta Ferrario Soc. Jeſu lib. *De Malorum* aureorum Cultura pag. 27. ex Donio, ſeù Gorio Tab. VII. n. 2. & Muratorio p. 65. n. 8. [a]

13.

Ex Grutero pag. 44. n. 11. qui tamen ſolam Inſcriptionem affert, additque poſt primam lineam ſculptam eſſe *Suem*, ſed Ovem potius lapis repræſentat, ut heic exhibeo. Quæ ad hunc lapidem dixi, vide pag. 71.

14.

E ſchedis Viglioni
Lapis prope ripam Caloris, ſed in fruſta, & rudera penè abiit.

15. HERCVLI SERVATORI SACRVM PRO SALVT
IMP. M. AVREL. COMMODI PII AVG. COLON. BENEVENTAN

Ex Muratorio V. Cl. pag. 116. num. 4. qui è ſchedis Ambroſianis primùm edidit. [b]

16.

TEMPLVM HOC SACRATVM HER. . . . .
. . . VOE. . . CE. . . AVGVSTI NOMEN FELIX
REMANEAT STIRPIS SVAE LAETATV V. . . .
PARENS NAM QVOM TE CAESAR TEM. . . . .
EXPOSCET DEVM CAELOQVE REPETES SEL. . .
MVNDVM REGES SINT HEIC TVA QVEI SORTE
HVIC IMPERENT REGNENTQVE NOS FELICIBVS
VOTEIS SVEIS
L. AVRELIVS L. F. PAL. RV. : . PRIMOPILARIS
XVI. MILITANS ST. . . . .
IMP. CAESARIS . . . .

Sub

[a] Hoc inſigne Anaglyphum uberrimo Commentario illuſtravi in Diſſert. De Reb. Sac. cap. 1. pag. 72. & ſeqq. Ejus Titulum ex vv. cc. Muratorio, & Maffejo ita ſum interpretatus: *Herculi Servatori Publius Junius Januarius Augur Dedicavit*: Suſtuli etiam ex Doniano exemplari Calcographi lapſum, qui pro HRAKΛI ſculpſit HRAKAI. At vero de Januarii munere diſcrepantem invenio doctiſſimum Gorium, qui illud ΑΥΓΟΥC lineæ quintæ haud quidem *Augurem*, ſed *Auguſtalem* intepretatur: atque Auguſtalis ſane ſacrorum miniſtrum æquè nobis exhibet, nec non dictione ipſa non obſcure indicatus videtur: Sed de Auguſtalibus mox videbimus.

[b] Ad hunc lapidem hæc habet Muratorius: *Agi heic videtur de Templo Herculi ſacrato ob incolumitatem Cæſaris Auguſti, ejuſque Prolis. Diphthongus EI antiquitatem elogii indicat*: Sed de quo Auguſto heic agatur, quæque fuerit dedicandi lapidis occaſio, latè a me dictum fuit, nam lapidem illuſtrari digniſſimum ne dum ſupplevi, verum etiam luculentis obſervationibus locupletandum curavi pag. 72. ad 86.: quod ſatis fuit heic indicaſſe.

Sub Arcu Pontis Caloris, & apud Gudium p.42. n.10. & Donium p. 555. n. 11. [a]

17.
SILVANO STAIANO
PLAVTIA FELICITAS
PRO FILIO CRESCENTINO
VOTVM LIBENS SOLVIT

E ſchedis Viglioni

19.
SILVANO
SIGNVM CVM
BASTHEM COSHIVS
RIMITIVVS VOT. LIB.
SOL

Videtur mendosè deſcripta, nam lin. 3. ſic legerem. CVM BASI M. COSINIVS PRIMITIVVS. Sic inter Marm. Piſaur. Cl. Oliverii n.V. SILVANI SIGNVM CVM BAS.&c.

Ruri dicto *Covante* prope Beneventum nuper refoſſa. Vide eand. not. (*a*) heic.

18
PRO SALVTE
ET REDITV
L. TVRSELIAIAX
IMIL. TVRSEL
IVS RESTVIVS L
SILVANO CA
SANICO VOT
LIB. SOLVIT

Apud Reineſium p. 104. n. 56. [b]

20.
DIANAE CELESTI
SACRVM
CRESCENTINA
CVM SV. LIBER

Baſis ante tres annos refoſſa prope DD. Muſtos, ibidemque extat, a me deſcripta. Vide me pag.66.

21.
DEAE VENERI
C. ENETRI C. L.
SACRVM

In Aedibus DD. Pedicini

22.
GENIO
LOCI ET
NVMINI
CAERERIS
CONCOR
DIVS COZ
HORR

In pago S. Angeli prope Beneventum

23.
PIETATI
SACRVM

In mœnibus Civitatis

24.
. . . .
. . . .
. . . . CORNE
LI VS PRISCVs
VOT. SOL

[a] Notandum eſt in hoc lapide STAIANI cognomen, quo Silvanus decoratur, qui etiam in altero heic ſequenti lapide n.18. CASANICVS appellatur: Inaudita hactenus, quod ſciam, Silvani cognomina; Ad primum igitur quod attinet, *Stajanum* Silvanum dictum ajo a Gente STAIA, quam Beneventi inter primores floruiſſe docent noſtri lapides heic Cl.VI. n.13. & Cl.IX. n.52. Deorum enim cognomina plerumque ex ea Gente, Familiave manaſſe, quæ peculiari ritu eos colere inſtituiſſet, præclarè probavi Diſſert. II. cap. 1. ubi *Jovem Carvilianum* ex Plinio, *Dianam Ræſianam* ex lapide Spanhemiano, *Meſiam & Setiam Compitianam* ex noſtro lapide hujus Claſſis n.28. opportuè explicavi, ſed eo loco Silvanus hic *Stajanus* me fugit, cujus cognominis haud fortaſſe meliorem, veriſimilioremque rationem aliam invenire poterimus. In opere Gudiano integris pag. XVII. & XVIII. variis cognominibus Ceres inſcribitur, ſed ſingula ab iis, qui lapidem eidem Cereri dedicant. At CASANICI cognomen, quod in altero noſtro lapide legitur, a CASIS ortum, quæ Ruricolarum, Paſtorumque eo nomine tuguria vocantur, nullus dubito: Agreſtem enim Deum nonniſi ejuſcemodi cognominibus, quæ ſuam conditionem præferrent, donari ſolitum jam obſervavit Cl. Gorius ad Cl.I. n.114. Theſauri Doniani, docentque Indices Gruteri, Gudii, & aliorum, in quibus dum *Stajani*, *Caſanicique* cognomina deſiderentur, anne Capripedi huic Numini gratulandum erit, quod novis hiſce cognominibus modo augeatur? Sed præſtat potius in eodem lapide heic n.18. lin. 3. dictionem illam litterarum nexu inſignem obſervare: Ibi itaque L. TVRSELIAE MAXIMILLAE a me legitur, græco diphthongo AI adhibito, ſed poſtremum I ita coaleſcit cum ſequenti A, ut trium literarum nexum efficiat, literamque M. mediam indicarè videatur, ſicquè in *L. Turſeliam Maximillam* evadat: Rarò quidem, haud vero nunquam prænominibus uſas fœminas jam ſatis conſtat: *Prænominibus* (inquit Feſtus) *fœminas eſſe appellatas teſtimonio ſunt Recilia, & Tareſia, quæ ambæ Cajæ ſolita ſunt appellari, pari modo Lucia, & Titia*: Sed de hac re fortaſſe alibi.

[b] Rectè Dianam *Cæleſtem* appellavit Creſcentina, ut ab Dianis alteris ſecerneret. Lapis apud Grut. p.28. n. 6. TRIPLICIS CVLTOR VENERANDE DIANAE, nam præter Cæleſtem, ut heic, fuit etiam Diana *Nemorenſis*, ut apud eund. Grut. p. 41. n.7. & 8., atque etiam *Inferna*, cui hæc ipſa Creſcentina in hac Claſſe n.6. *Junonis Stygiæ* nomine lapidem dedicaſſe videtur. Cælum, an Cœlum ſcribendum ſit, Grammatici certant, & adhùc ſub Judice lis eſt, quam tamen dirimere videtur noſter lapis, ubi *Cæleſtis* ſine diphthongo uſurpatur; quod ſi non ex Orthographia, ſaltem ex more veterum, quibus multa verba ἀδκφῶγγα ut heic, multa etiam πολυφτῶγγα, ut in altero lapide heic n. 22. ubi CAERES pro CERES. Gorius tom. 1. Inſcr. quæ in Etruria p.116. ex aliis morem obſervavit, eundemque etiam in MSS. optimæ notæ tum Latinis, tum Græcis ſervatum ſubnotavit Cl. Ant. Salvinius.

Ariani in Basi Statuaria.

Gudius p.66. n. 6. Beneventi extantem ait, & lin. 3. pro SEPEA habet CESTIA. De Geniis adest in hoc Volumine Dissertatio in De Reb. Sac. cap. 3. pag. 99.

25. GENIO
COLONIAE BENEVENTANAE
SEPEA C. L. FIDELIS
SVA PECVNIA FECIT
L. D. D. D

26. E Schedis Verusii. (a)

In Oppido Montis Herculis propè Beneventum. De *Nymphis* duo egregia Anaglypha exhibet Cl. Gorius in Opere Doniano Tab. VII. n. 3. & 4. quæ ab ipso eruditè illustrantur.

27.

NYMPHIS SACRA . . . . .
. . . .

In Basi reperta apud Samnites propè Furcas Caudinas ex Gudio pag. 57. num. 1. De hoc lapide vid. heic pag. 66.

28.

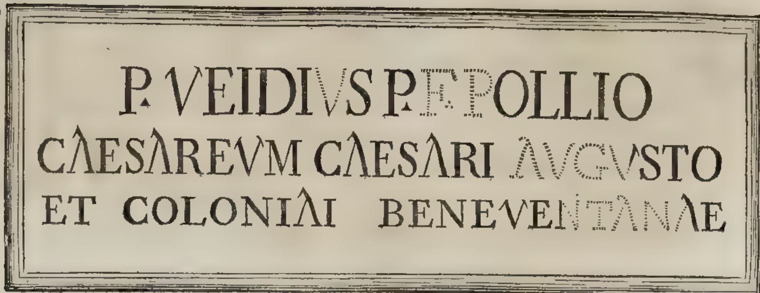
MESIAE SACRVM M. COMPITIVS VALENS M. F. STEL. EQ. ROM CVRATOR VIARVM	*Ex latere ejusdem Basis* METIAE ET SETIAE COMPITIANAE D. D

b In limi-

[a] Sigla illa, in hujus Basis area insculpta, facilè interpretabimur: Mithræ Soli Sacrum: Prope simile exemplum dat lapis apud Murator. p. 196. num. 5. ubi S. I. M. TI. CLAVDIVS TI. F. ROM. PANSIENVS VI. VIR. AVGVSTALIS V. S. i. e. *Soli Invicto Mithræ Tiberius Claudius Tiberii Filius Romilia* (Tribu) *Pansienus Sevir Augustalis Votum Solvit*? Sed traditam nostræ Basis interpretationem satis comprobant symbola, seu instrumenta illa in ejus fronte eleganter insculpta, quæ quidem uni Mithræ Soli, qui idem ac Apollo, conveniunt. Præter enim Pateram, adest ex uno latere Lauri ramus, quæ arbor imprimis Apollini grata, atque sacra: Sequitur mox Tripus, celeberrimum Pythii Apollinis instrumentum, adstat demum ex altero latere Lituus, qui Augurum proprius, Vaticiniorum (ut putabatur) præsidi Apollini rectè congruit: de Lituo autem Ciceronis locum hùc afferre libet ex l. 1. c. 17. De Divin. *Romuli lituus (id est incurvum, & leviter a summo inflexum bacillum, quod ab ejus Litui, quo canitur, similitudine nomen invenit) cum situs esset in Curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaque deflagravisset, inventus est integer*. Lipsius lib. 1. Var. cap. 20. ea verba, quæ parenthesi inclusa a me sunt, pro glossemate damnat, propterea quod non modo Cicero, sed vulgus, & ipsi pueri, quid esset Lituus, tum temporis probe nossent: At contra Lipsium esse MSS. omnia testatur Gruterus; Davisius etiam nihil importunum in ea explicatione agnoscit, quòd liber in omnium tum præsentium, tum posterorum gratiam a Cicerone ederetur, & Livius Lituum describendum putavit lib. 1. c. 18. *Baculum sine nodo aduncum, quem lituum appellarunt*: Ita sane res se habet: non enim Cicero uni Lipsio sua cogitabat perlegenda, aut aliis sane paucis, qui, quum de quaque re, quam agunt, penitus sciant, pares sibi lectores effingunt, quod de Scaligero rectè notavit Barthius (inter epist. Reines. ed. Jenæ 1670. pag. 308.), *cui summo viro, quum scriberet, hoc solum deerat, quod doctis juxta sese scribere crederet; omnia enim longe amplius animo habebat, & ipsa intelligebat, quam doceret; otium suum sibi semper imputans, & dedignans, quæ indicata sufficere posse arbitrabatur, longis ambagibus docere*: Sed ut ad Ciceronis locum redeam, si ea, de quibus disceptatum est, è Ciceronis manu sunt, frustra Gellius l. V. c. 8. & Macrobius Saturn. VI. 8. quærendum putarunt, utrum a Tuba Lituus Auguralis, an iste ab illa ita appellatus sit; jam enim antea a Cicerone fuerat definitum.

In limine Eccleſiæ S. Dominici

Ædem Sacram *Cæſarei* nomine vocatam, Cæſari Auguſto, & Coloniæ Beneventanæ P. Veidium Pollionem dedicaſſe oſtendit hic Lapis, de quo eſt heic peculiaris Differt. in de Operibus Publicis cap. II. p. 264.

29

Reineſius p. 155. n. 15. [a]

30. AESCVLAPIO PERGA
MENO SACRVM
L. ANTONIVS
...... RVS CVM
...... L. POLLA
...... RE ET
.... ANO
COSS. L. D. D. D.

Gudius pag. 61. n. 4. [b]

31. VICTORIAE AVGVSTAE
M. NVMERIVS. M. F. MEN. FABIA
NVS. IIII. VIR. QVINQVENN
VI. VIR. AVG. PATRONVS MV
NIC. SVA. PECVN. RESTIT

[a] Ex Ligorio, & Langermanno *Beneventi in minori Eccleſia di Cerretari* extantem hunc lapidem ait Reineſius, qui lacunas ſupplere conatus, Conſules lin. 6. & 7. memoratos ſtatuit Sex. Nonium Celerem, & Junium Quintilianum, qui ex Frontino *De Aquæduct.* Conſulatum ſuffectum geſſerunt poſt M. Aquilium Iulianum, & L. Nonium Aſprenatem, A. Chr. 40.: At nequaquam ad ſuffectos Conſules confugiſſe opus fuerit; quandoquidem promptius ſit, immò veriùs videatur in lapide fuiſſe ſcriptum: VeteRE ET AeliANO, qui Ordinarii Conſules proceſſere A. Chr. CXVI., vel potiùs VeteRE ET GallicANO, qui eundem Magiſtratum geſſerunt A. Chr. CL. Et ſanè littera S geminata in dictione COSS, nonniſi ſequioris ætatis Conſules petendos omninò monebat, dum ita ſcribendi mos ex Galli, & Voluſiani ævo (ut Cl. Fabrettus obſervavit p. 540.) medio tettio ſæculo obtinere cœpit. *Pergameni* cognomen, quod in hac noſtra Inſcriptione Æſculapio tribuitur, ſilent alii omnes; quos vidi, lapides: Iure autem Æſculapio inditum, quum Pergami medicinam exercuiſſe, ibique ejus artis officinam poſuiſſe, tradit Lucianus in Dial. *Icaromenippus*: meminit & Martialis lib. IX. epigr. 16.

Pergameo poſuit dona ſacrata Deo.

Sed de Æſculapio, & Donariis, quæ ob reſtitutam valetudinem eidem dicari ſolebant, plura eruditè habet Cl. Gorius in Opere Doniano ad n. 91. Claſ. I.

[b] Victoriæ Imaginem Auguſtus in Curia Iulia (quam in honorem Patris ſui factam dedicavit a. v. 725.) poſuit teſte Dione lib. LI.: Hanc Victoriæ Imaginem cum ſua Ara in Curia Romana reſtituendam tantopere curabat Symmachus Præf. Urbi, ita ad Imperatorem ſcribens: *Illa concordiam tenet omnium, neque aliud magis auctoritatem facit ſententiis noſtris, quam, quod omnia juratus noſter Ordo decernit*: At contra Symmachum ſtrenuè, feliciterque Chriſtianæ Religionis cauſſam egit S. Ambroſius. Hujus autem numinis cultum ad captandam gratiam Auguſti inſtitutoris, poſt Victoriam Actiacam jam rerum potiti, ex Urbe mox in Colonias manaſſe teſtes ſunt, præter noſtrum lapidem, ſexcenti alii *Victoriæ Auguſtæ* inſcripti. M. Numerius dicitur heic *Patronus Municipii*, quo nomine Beneventanam Coloniam ſignificatam haud dubites: Iamdiu enim in Diſs. I. cap. II. pag. 48. ex Gellii, & Ulpiani locis Municipium abuſivè pro Colonia dici conſueſſe probavi; ac quod Beneventanos attinet, attuli Gelaſii Pontificis Epiſtolam, ac vetuſtum alterum noſtrum lapidem, cui præſens hic addendus eſt.

Ex Marquardo Gudio pag. XI. n. 7. Allifis Samnitum Oppido.

32 DEO AETERNO

PRO RESTITVTA. VALITVDINE. EX. VOTO
AEDICVLAM. T. ANTONIVS. FELICIANVS. D
ADDICIT. ET CONIVNCTVM. FVNDVM. TRI
NVM. ET TRICENVM. IVGERVM. CVM. OLE
TO. PATET. QVOQVO. VERSVS. P. LXXX. EX
ANNVO. VECTIGALI. HERES. DIE NATALI
EIVS. III. KAL. SEPT. PERACTIS. SACRIS. DA
TO. EPVLVM. CAPVLATIS. SACERDOTIB
AVG. CVM. HIS. ET SAMNIIS. CAETERO. PO
PVLO. NOSTRO. ALLIF. CRVSTA. ET. MVL
SVM. EX. XXV. SI. NEGLEXERIT. DOLOVE
MALO. SVMPTVI. PEPERCERIT. FRVCTVS
ET. MVNICIPIVM. CAPVLATI. SACERDOTES
FVNDI. ADEVNTO.

In nostrum Thesaurum hunc referre lapidem monuit cognatæ Samniticæ Urbis Al.isanæ locus, ac præterea Samnitum mentio, quorum vix alibi, quod sciam, vetusta saxa meminere: Notanda autem heic erit ejusdem vocabuli inflexio, nam a SAMNIIS plurali auferendi casu rectum *Samnius* pro *Samnis* usurpatum demonstrat: quod singulare profecto videri potest Augustea ætate, quam, tum verborum elegantiâ, tum *Capulatis Sacerdotibus Augusti* memoratis, lapis præfert. Sed quum semel hunc lapidem, quem prior edidit Gudius, nulli hactenus explicatum, nostro Thesauro vindicasse placuit, paucis etiam illustrasse jam licet. *Deo Aeterno pro* restituta valetudine ex voto Aediculam T. Antonius Felicianus Dat: Huic *Deo Æterno* inscribitur etiam lapis apud Gruter. p. 17. 8. & apud Murator. p. 106. n. 7 Denique *Deum magnum Æternum* exhibet Fabrett. p. 564. Quid in ethnici Hominis (qualem T. Ant. Felicianus se omnino prodit) mentem venerit, ut hujusce dumtaxat *Dei Æterni* meminisse contentus fuerit, non satis constat: Iovem intellexisse certè potuit, haud tamen cum vulgo, sed eâ fortasse Platonicorum, aliorumque sapientiorum disciplinâ, quâ, Polytheismo contempto, unius summi Dei existentia, religioque statuebatur: quæ tamen quum paucorum esset, atque in vulgus se effundere pertimesceret, ideo paucis, quos numeravimus, lapidibus legitur consignata. Æediculæ autem Felicianus *addicit & Fundum Trinum & Tricenum Jugerum cum oleto* i. e. agro olivis consito) *patet quoquo versus Pedes* DLXXX. Si ex hac numerali nota mendum absit, certum tandem habebimus Iugeri spatium, sive mensuram, nam dum Pedes DLXXX quoquo versus patent, intraque eos tres, & triginta Jugeres continentur, jam singulos Jugeres pedibus quoquo versus LXX. constare liquebit: At ex Quintiliani dimensione l. 1. c. 10. Jugeri mensura CCXL. pedibus in longitudine, dimidio in latitudine definitur: nec secus statuit Plinius, Columella, Varro, Isidorus apud Vossium in Lex. Etymol.: Sed in hac re peculiaris cujusque regionis mos spectandus erit, ut monet Frontinus de Colon. p. 109. & Hyginus de Limit. p. 210., nec tamen si pedibus LXX. singuli nostri lapidis Jugeres fuerint, angustus ager ille fuit Trinum, & Tricenum Iugerum (i. e. Trium, & Triginta, numerali nomine distributivo extra distibrutionum, ut fit, usurpato, ac plurali genitivo Tricenum, pro Tricenorum, de quo Auctor *ad Herenn. l. 3. c. 19. Intervalla locorum mediocria placet esse fere plus & minus pedum tricenum*): Haud minus vero agri spatium debebatur, ut ex ejus vectigali præter *epulum Capulatis Sacerdotibus Augusti* exhibendum, *crusta* etiam, & *mulsum* his, & *Samniis*, *& cetero Populo Allifano* præstari possent. Qui fuerint Sacerdotes *Capulati*, diu, sed frustra quæsivit Muratorius p. 512. n. 1. ad lapidem Donii cl. IX. n. 19. ubi habetur *Collegium Capulatorum Sacerdotum Dianæ*; ac primum *Capulatores* legendum putat, quorum munus, oleum populo admetiri; dein a *Capi*, vel *Capula Capulatos* dictos opinatur ex Varronis loco de L. L. IV. qui ita habet: *Capis, & minores Cupulæ a capiendo; harum figuras in Vasis Sacris lineas* (emendo *ligneas*) *& fictiles antiquas etiam nunc videmus*: At de Capulatoribus falsum ostendit tum noster lapis, tum alter apud Fabrett. p. 90. n. 175. ubi habetur *M. Nomeicius Sal. Martialis Capulatus*, i. e. *Salius Martialis Capulatus*, ut id. Fabrettus explicat p. 115. ubi hæc subdit: *Capulatus autem, non quod sepultus* (quam *ridiculam* Sponii explicationem sugillat, qui sect. v. p. 179. Capulatnm a Capulo, i. e. Feretro deduxit), *sed quia Capulum, sive manubrium, aut apicem Saliaris Pilei in hanc formam* (quam exhibet) *pro gestamine habuerit, ut marmor Capitolinum, & Mediceum ostendunt*: Atque hi quidem docti IIIViri *Capuli*, *Capulæ*, ac verbi *Capula* significationes singulas pro suo quisque ingenio ad rem deduxere: Veri tamen similior Fabretti sententia mihi probatur. Illud DATO lin. 8. ad hæredem antea memoratum Testatorum more imperativè dirigitur; nam ita locutionis sensus, ut probe constet, omnino postulat, confirmatque simili modo altera dictio ADEVNTO, quam postremo loco scriptam legimus: sed jam plura fortasse, quam præsentis instituti fuerit, huic lapidi dedimus.

CLASSIS SECUNDA
Sacrorum Miniſtri.

Gruterus p.309. n.3. Fleetvvoodus p 131. n. 31. Manutius Orthog.v. *Paullus* n. 6. Malvaſia Marm. Felſin. p.278., aliique plures Beneventi extantem ajunt : At Malvaſia poſtremam lineam non habet, ex lib. Antiq. Europ. Inſcr. pag.153. num.5. De hoc lapide plenè dixi in Diſſert. II. cap.II. a pag. 95.

I.

FABIAE . ACONIAE . PAVLLINAE . C. F
FILIAE . ACONIS . CATVLLINI . V. C
EX . PRAEF. ET . CONSVLIS . ORDIN
VXORI . VETTI . PRAETEXTATI . V. C
PRAEF. ET . CONSVLIS . DESIGNATI
SACRATAE . APVD . ELEVSINAM
DEO . BACCHO . CERERI . ET . CORAE
SACRATAE . APVD . LAERNAM . DEO
LIBERO . ET . CERERI . ET . CORAE
SACRATAE . APVD . AEGYNAM
DEABVS . TAVROBOLITAE . ISIACAE
HIEROPHANTRIAE . DEAE . HECATAE
GRAECO . SACRATAE . DEAE . CERERIS.

E ſchedis Veruſii.

2.

. . . . VIVS
. . . . . PONT. . . .
. . . . . . A. F.

Gruterus pag. 304. num.7. (*a*)

4.

D. M.
L. CESENNI . SOSPITIANI
EX . ORDINE . HARVSPIC. LX
VIX . ANN. XXX
PARENTES
FILIO . OPTIMO

Sub Ponte Caloris.

3. . . . . PVLLO AVGVRI TR. MILituM
. . . . , ... VIRO
C. FIRMILIO C. F. PVP. RVFO
L. TERENTIO L. F. STEL. RVFO FIRMILIANO

Prope Ædes DD. Cardone (*b*)

5.

. . . . . ELITEAE . . . . .
. . . . . VESTAL . . . . .

[*a*] Poſt Gruterum recudit hunc lapidem Fabrettus c. X. pag. 713. atque ex ſchedis Chiſiis, *Vinea Vallæa* locans, ætatis annos ad XXV. diminuit. Miratur præterea non ſine mendi ſuſpicione, de ingenti iſto Haruſpicum numero, qui ad LX pertingerent, quum vix Decem Augures teſte Cicerone, conſtitui ſolerent, laudatque Reineſii modeſtiam, qui ad cl. v. n 13. ubi idem Haruſpicum numerus legitur, *plura de talibus ſcire non datum* fatetur. Sed nihil turba debet Augurum numerus, quorum Collegium neque cum Haruſpicum Ordine commune, neque ejuſdem muneris : De ſexagenario Haruſpicum numero non unum noſtrum lapidem, ſed alterum apud eund. Gruter. ead. pag. n. 8. nec non Reineſianum, locupletiſſimos teſtes habemus; His, ſi placet, addendus alter apud Pitiſc. v. *Aruſpex* : neque aliter ſe habere debet fragmentum lapidis apud Donium Cl. IV. n. 41. ubi legitur HARVSPEX DEI X. I. I. HARVSP. AVGG: quis unquam fuerit *Haruſpex Dei* nemo divinaverit; quovis pignore contendam, ibi ſcriptum HARVSP DE LX. ET HARVSPEX AVGVSTORVM, quod cuique animadvertenti ſatis certum videbitur : Utinam res antiquitatis omnes tàm præclarè docere poſſemus; ſupervacua nanque de Haruſpicum numero videtur dubitatio, à qua etiam abſtinere nos cogit ejus Artis frequentia, quâ adeò ethnici decipi gaudebant : Præter eos qui privato quæſtu Haruſpicinam facerent, erant Haruſpices Imperatorum, ut ex Doniano lapide auditum fuit, Haruſpices Pontificum, Haruſpices Caſtrorum, quibus nihil à militibus dari juſſit Aurelianus in epiſt. ap. Vopiſcum. Inter Profeſſores, qui de publico ſalaria acciperent, Haruſpices recenſet Alex. Severus apud Lamprid. c.44. *Rhetoribus, Grammaticis, Medicis, Aruſpicibus, Matematicis, Mechanicis, Architectis ſalaria inſtituit, & auditoria decrevit, & diſcipulos cum annonis pauperum filios, modo ingenuos dari juſſit*. Vbi demum, apud quos, quave in publica re non Haruſpices adhibebantur? Qui etiam de Sacrorum jure reſpondebant, ut liquet ex Orat. Cic. De *Haruſpicum reſponſis*: Tanti eam diſciplinam apud Romanos habitam conſtat, ut Principum Filios, qui eam addiſcerent, in Etruriam mitti ſolitos teſtatur Cic. de Div. 1. 41. & Val. Max. l. 1. c. 1. Importuna itaq. erit vel ſuſpicio, vel admiratio, quod Haruſpicum Ordo ſexagenarium numerum impleverit. Inter eos autem erat qui reliquis præeſſet, qui in dicto lapide Grut. n. 8. dicitur HARVSPEX PVBLICVS DE LX. qui etiam in noſtro lapide Taurobolico Cl. I. n. 10. etiam occurrit ſic : PRAEVNTE FLAVIO LIBERALI HAR. PVBL. PRIMARIO.

[*b*] Proclive heic eſſet de Virgine Veſtali conjectare : An igitur Beneventi Veſtæ cultus, & Veſtales? Negat omnino Lipſius, qui in *De Veſta, & Veſtalibus* c. 15. extra Romam, nulliter niſi ſimulacrum quoddam Veſtalium, non Veſtales ipſas unquam fuiſſe probat : Imo neque uſquam Urbem egreſſas Veſtales reperio, niſi cum miſſæ à Vitellio ad Antonium Veſpaſiani Ducem, ſed ſupervacua legationẽ functæ, ſtatim [ut inquit Tacitus Hiſt. 3.] *cum honore dimiſſæ*. Sed fuerit fortaſſe [quid enim vetat?], ut Veſtali Romanæ cuipiam publi. cum aliquod honoris monumentum hoc lapide fuerit dedicatum.

Prope Turrim S. Panari elegantibus, magnisque litteris insculptus cum ornamentis hinc inde *(a)*

6\. Q. VIRGINIO . EROTI . AV. . . . . .
HELENVS . L. AVGVSTAL. FECI . . .
Q. VIRGINIO . ALBANO . FRA . . . .

In S. Æde Majori

7\. LISIDIA C. L. PRIMA
SIBI
C. LEPIDIO RVFIONI
AVGVSTALI . . . .
SOPHOMENE . . . . . .

Intra Monasterium S. Petri.

8\. P. MARCIO ALBANO
AVGVSTALI
ETRILIA SP. F. CLEMENS
VIRO ET SIBI ET
P. MARCIO PHILARI
SECVNDO ET MODESTO

In diruta Ecclesia S. Lupi.

9\. C. CALPHVRNIO PANCARPO
AVGVSTALI
CALPHVRNIAE C. L. FAVSTAE
L. VISELLIO L. L. LYGDAMO ET
CALPHVRNIAE NOMADI F
ET SVIS

Prope Ædes olim De Marco.

10\. Q. OPIMIVS . Q. L. CELADVS
AVGVSTALIS
SIBI . . . ET
Q. OPIMIO. Q. F. RVFO . VIX. A.X
PAPINIAE . ANTHIDI . VXORI
L. RVFRIO . PAMPHILO . PATRI
RVFRIAE . LAIDI . MATRI

In Claustro Monasterii S. Sophiæ *(b)*

11\. T. VEDIANVS T. L. AVGVST. FRVCTVS
HOC FECIT SIBI ET
MVNATIAE PRISCAE VXORI
BENEMERITAE DE ME
MONIMENTVM ANIMO
LIBENS ET ANNIAE C. L. TARENTINAE
PRIMIGENIAE
HAMINTAE SATVRNINO
EX DEXTRO
IN AGRO P. XIIII

In æd. DD. Santamaria [illegible]m de Abbate.

12\. D. M
N. AFINIO TACITO
CLAVD. AVG. AFIN. . . . .
. . . .

Manu-

[*a*] Augustalis munus, seu Augustalitas inter sacrorum ministeria recensetur: non enim hùc pertinent Augustales illi, sive Augustani, quos teste Tacito *Ann.* 14. Imp. Nero instituit, ut suas laudes publicè celebrarent, seu *dies noctesque plausibus personarent*. Augustales igitur recepto vocabulo ii sunt, qui Augusti inter Divos relati Sacra curabant: sic id. Tacit. Ann. 1. a. v. 767. qui Augusti postremus fuit, *idem annus* [inquit] *novas Cæremonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio . . . sorte ducti ex primoribus Civitatis unus, & viginti, Tiberius, Drususque, & Claudius, & Germanicus adiiciuntur*: *Sed Tacitum* de sola Vrbe loquentem accipio, nam in Coloniis non expectato Augusti obitu (qui adhuc in terris agens per fædam adulationem divinis honoribus jamdiù coli cæperat) longe antea Augustales fuisse locupletissimus omnium testis est Cenotaphium Pisanum CaI, ubi legitur *T. Statulenus Juncus Flamen Augustalis*: Sequuta autem Augusti morte latiùs per Colonias, Urbis exemplo, digressum Augustalium Sacerdotium, non eodem tamen, quo in Urbe numero, sed VIVIRORVM, seu SEVIRORVM dumtaxat, sexcenti lapides docent. Hos tamen cum *Flamine Augustali* confusos ab Archiep. De Marca, reprehenso ejus errore, rectius distinguit Card. Norisius Cenot. Pis. Diss. 1. c. 4., ubi singulis Diis singulos Flamines attributos costanti ritu probat. Ut autem Augusti nomen, tamquam præcipua Principatus, majestatisque nota, sequutis Principibus mansit, ita qui aliorum Principum inter Divos ritè consecratorum sacra curabant, Augustales quoque dicti, nisi quod peculiare Principis nomen adjiceretur, ut in nostro lapide heic n. 12. & aliis sequentis pag., ubi plures *Augustales Claudiani* occurrunt.

[*b*] Fdidit hunc lapidem Gudius pag. 287. n. 11. sed lin. 2. omittit *Hoc Fecit*, quod transfert ad quintam, lin. 7. habet: *Et Primigenio*: Sed quum uxori *Monumentum animo libens fecisse*, dicatur Vedianus, an de uxoris obitu lætatus videri potest? Minime: sed id eâdem formulâ usurpatum fuit, qua apud Grut. p. 597. 7. *Bojonia Antullia supremum munus libenti animo sibi posterisque suis fecit*; Sic igitur ea verba accipimus, ut omnino diligenter curata dicerentur, quæ ad funus, ac sepulcrum pertinerent, nam laus fuerit, ea libenter implesse, quæ ad Defunctorum curam, honoremque præstantur: Cæterum ægrè quidem Vedianus mortem uxoris tulerat, quam *Benemeritam de se* deprædicat, itaut quod ipsam mortem spectat potuit is pulcherrimam illam formulam usurpare apud Grut. pag. 763. 7. FECIT NON LUBENS SED FATUM FECIT. Notanda etiam in hoc lapide nova lex Religionis, quæ A DEXTRO monumenti P. XIIII. sancivit: Nullibi enim *A Dextro*, sed IN *Fronte* & *in Agro* religiosus monumenti locus statutus legitur, ut sepulcrales tituli passim testantur.

Manutius in Orthogr. v. *cauſſa* n. 4. & apud Grut. pag. 333. 7.

13. P. VEIDIVS . P. L. PHI
LOCLES. AVGVSTAL. BE
NEVENTI . GLADIATOR. D
HOC. MONVMENTVM....
...CAVSSA. SIBI. ET SVIS
FACIVNDVM . CVR
P. VEIDIO. P. L. PHILO
DAMO. FRATRI. ET VA
RIAE. PRIMAE. VXORI
ET . P. VEIDIO . P. L.
PHILOTIMO . E T
VEIDIAE . P. L. MATRI

In Porticu Ædium de Ænea, & apud Reineſ. pag. 394. n. 28. *(a)*

14. D. M.
A. VIBBIO IANVARIO
CLAVDIALI AVGVSTALI
CVR. MVNERIS DIEI VVS
AVLIS VIBBIIS IVSTINVS
LVSTRIANVS IANVARIVS
PILIS PATRE BEMEM. P.

Prope dirutam Eccleſiam S. Mariæ Paternò.

15. . . . . VS T. L. ANTEROS
. . . . STALIS
. . . . VS Q. L. PHILIPP
. . . . . Q. L. MATRI OCTIMAE *ſic*

In Turri Campanaria Ædis Majoris. Tertium L in lin. 3. & 5. accipi debet pro prænomine *Lucii* pertinentis ad nomen ſequentis lineæ.

16. L. CAECIO. L. L.
HILARO AVGVST
L. CAECIO L. L. L.
HERMEROTI AVGVST
L. CAECIO L. L. L.
FELICI AVGVST.

E Schedis Veruſii.

17. C. VALER. . . . .
AVG. . . . .
CONL. . . . .
L. LOLLIO L. L. PRIMI
GENIO CAESIAE PRI
SCAE ACONTIO APRO

In Æd. DD. de Simone *(b)*.

18. D. M. S
M. SERVENI
ALEXANDRI
AVG. CLAVD
BENEVENTI
VIX. AN. XCVII
M. II. D. XII. IVNIA
CAPREOLA CON
IVGI BENEMER

CLASSIS

[a] Mirarì certè ſubit, tot ſphalmata in hoc lapide è quadratarii manu prodiiſſe, mirandum, inquam, in lapide, qui a ſequiore ævo abeſſe videtur, dicatuſque legitur a Gente Januaria ſummi in Beneventana Colonia loci, ut tituli honorum indicant: Lin 3. DIEI VVS pro VNIVS, quod de Ludis Gladiatoriis intellige, quos per unum diem curavit A. Vibbius Januarius: Sic in altero noſtro lapide Cl. VIII. n. 1. C. Concordius dicitur *Munerarius Bidui*: quod ſcilicet *biduo munera, ſeu gladiatorios ludos ediderit*: Lin. 4. *Aulis Vibbiis* pro *Aulus Vibbius*. Lin. ult. *Pilis* pro *Filius*, ac præterea *Patre* pro *Patri*: Sed plura, ac fædiora apud Reineſium ſunt ſphalmata, quæ heic recenſere, piget. Quod *Claudialem Auguſtalem* ſpectat, quod munus Januarius noſter geſſit, notari illud debet, quid ſibi velint tot Auguſtales Claudiales, ſeu Claudiani apud Beneventanos. Adeſt Senecæ Ludus de morte Claudii Cæſaris, feſtiviſſimus quidem, ſed non ſine felleo ſale eruditis leporibus condito, cui ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ nomen fuit teſte Dione lib. 58. Sed nihil olim Sapientibus cum vulgi, atque Aulæ Religione: Hæc enim defunctum Claudium *Appia*, ut alios Cæſares, *ad Cælum iſſe* dictitans, inter Divos relatum additis Sacerdotibus venerabatur, nam *funeratum ſolenni Principum pompa, & in numerum Deorum relatum, hunc que honorem a Nerone deſtitutum, abolitumque mox Claudium recepiſſe per Veſpaſianum* teſtatur Svetonius Claud. c. 45.; eum, inquam, Claudium, quem Seneca, Senatuſconſulto ab Diis facto Cælo excedere, atque a Cyllenio ad Inferos *collo obtorto* tractum, ibique ab Æaco, *ut pertuſo fritillo alea ſemper luderet*, damnatum jocatur: Sed præter Auguſtos Claudiales hujus Claſſis, vide alium Cl. III. n. 3.

[b] Longævitas hujus Auguſtalis Claudialis obſervationem meretur, nam is menſes II. & dies XII. vitæ ſupra ſeptimum, & nonageſimum annum numeraſſe ſcribitur: atque huic ſanè inter veteres Beneventanos omnes, qui ex vetuſtis literatis ſaxis in lucem prodeunt, longiſſimæ omnium vitæ principatum tribuimus, iiſque ſanè perpaucis accenſemus, quos ex univerſa Antiquitate vivendi longævitate inſignes collegit V. C. Fabrettus cap. VIII. p. 560. & ſeqq.: Ex iis enim vix quatuor numerantur, qui noſtrum Auguſtalem ætate præcedant: non invidendam noſtro Ævo Veterum longævitatem rectè notavit Malvaſia Marm. Felſin. p. 76.: quanquam ſi longæviores antiqui, ut primis mundi ætatibus, haud tamen diuturniora, quæ olim, vitæ ſpatia invidenda ſunt nobis, qui in æternæ mox conſecuturæ certam ſpem vocati, præſentem non annis, ſed virtutibus metiri debemus.

CLASSIS TERTIA

Magiſtratus majores minoreſque

In Atrio Ædis Publicæ literis pereleganter inſculptis.

1. BENEVENTVM FELIX
M. FLAVIVS MARCELLVS
RVTILIVS
PRO HONORE IIVIRATVS
L. D. D. D.

Prope DD. de Simone *(a)*.

2. . . . .
ROM. IIVIR. BEN
VIX. AN. XXX. . . . .
MAGIA APP. . . . . .
. . . .
infeliCISSIM. . . . .

Prope Portam Rectoris.

3. . . . . CANIVS M. . . .
. . . TRIB. PL. . . . A. . . .
. . . . BIAL. . . . . . . P. . . . .

In Turri S. Sofiæ.

4. P. CINC. . . . . . .
IIIIVIR. . . . .
P. CINCIO. . . .
SEPPIAE N. . . .
CINCIAE P. . . .

In Arce Civitatis *(b)*.

5. C. ENNIVS M. F.
C. BERGONIVS Q. F.
AED
VIAM STRAVERVNT
ET LACVVS FECERVNT

Muratorius p. 758. n. 1. è ſchedis Ambroſianis: Beneventi prope S. Sophiæ.

6. A. VIBBIO
A. F. PAL. PROCulo
AED. PRAEF.
FABR. . IIVIR.
I. D. PONTIF.
. . . . . . SABINA
L. P. P. M.

Sub Porticu novi Conventus PP. Thereſianorum Lapis elegantibus literis, atque utroque latere ornamentis inſculptus.

7. L. AVIDIO. L. F. STE
IIIIVIRO. AED
L. AVIDIO. L. F. FRATRI
CATIAE. VIBI. F.
MATRI

Ad

[*a*] Beneventani hujus IIViri intercidit nomen: Illud ROM. a quo linea orditur ad antecedentem lineam pertinet, quæ procul dubio in EQ deſinere debuit, ut ſcilicet Beneventanus hic IIVIR fuerit etiam *Eques Romanus*. De IIViris, eo nempe ſupremo Coloniarum Magiſtratu, qui Romanorum Conſulum imaginem, auctoritatemque præferebat [quorum tres heic n. 1. 2. 6. alterum in Claſſe Militarium n. 1. habebis] nihil mihi obſervandum, nam de hujuſmodi Magiſtratu omnia pervulgata ſunt, ac protrita: Selecta quædam dixi heic pag. 129.

[*b*] Edidit etiam quam fidiſſimè hunc lapidem Marquardus Gudius p 72. n. 5. An etiam Muratorius? Hic certè alterum non abſimilem *Beneventi* extantem *in muro Clauſtri S. Modeſti* è ſchedis Ambroſianis exhibet p. 611. n. 4. ſic

P. CERRINIVS
L. CRASSICIVS
II VIR. I. D.
VIAM STRAVER
ET LACVS FECER
PRO LVDIS

cui hæc ſubdit: LACVS *heic fortaſſe loca profunda, in quibus Feræ ad ludos enutritæ ſtabulabantur*: An idem, vel diverſus alter ab altero cenſendus ſit, parum refert, dum uterque ad Beneventum pertinet: Quod vero Muratorii obſervationem ſpectat, fruſtra utrobique traditam ab eo *Lacus* ſignificationem habemus: Eo enim vocabulo non niſi receptacula illa, foveas, ſeu Clauſtra, quò aquæ per vias decurrentes confluerent, optimorum Scriptorum auctoritate latè docui p. 133. An vero Muratorius ipſum ſecundum V ab eadem dictione tanquam ſupervacuum abjecerit, vel ita deſcriptam acceperit, non quæro: Certè geminum VV. eſt ex fide lapidis, in quo nihil peccatum a quadratario, dum ſatis conſtat, veteres pro V longo geminum VV. adhibere ſolitos, ut plurima exempla oſtendunt cap. XIX. Ind. Gruter. ubi *Conventuus*, *Domuus*, *Juvs*, & alia multa pro *Conventus*, *Domus*, *Jus* &c. legere eſt.

Ad SS. Annunciatæ.

8. L. LOLLIO L. F. SVAVI
AEDILI PRAEF. FABR
L. LOLLIVS ORIO PATER
AVG. CLAVD. SIBI ET
HIRRIAE TERTVLLIAE
VXORI

Gruterus pag. 439. n. 7. (a)

9. C. MVNATIO . MOALI
AVGVSTALI
PISMATIAE . RVFINAE . FILIAE
HERENNIAE. TI. F. BASSAE. VXORI
M. GAVIO. M. F. STE. BASSO. AEDILI

In Ædibus DD. de Capaſſo (b).

10. M. TANNONIVS
FIRMIANVS AED
I. D. BASEM CVM
STATERA ET PON
DER . AENEIS
DE SVO FEC

In muro Ædis Majoris, & apud Panvin. de Civ. Rom. c. 44. ſed fœdè corruptus, ut apud Gruter. p. 415. n. 9.

11. M. GAVIVS
M. F. PALAT.
SABINVS
SCRIBA AED
I. D. PRAEF. FABR
SIBI ET
NASENNIAE M. F.
IVSTAE VXORI
B. M.

Ibidem. (c)

12. D. M.
C. VIBBIVS
STEPHANVS
AED. BENEVEN
TI VIV. SIBI
FECIT
AMICI VALETE

In fragmento ingentis marmoris magnis, & elegantibus literis. In ſuburbano S. Petri *da Fora*.

13. . . . . . . AED. SIBI . ET
. . . . . . AE. VXORI . ET
. . . . . . FRATRI . ET
. . . .

[a] De Munatii hujus cognòmine dubitavit Reineſius, qui MORALEM pro MOALI legendum mavult; ſed opportunius mihi fuerit, de inaudito adhuc *Piſmatiæ* nomine ſuſpicari, quod ex binis dumtaxat Beneventanis lapidibus Gruterus prodit, quorum alterum modo terimus, alterum dabimus in Claſ. IX. Mendoſum nomen me monuit ipſemet lapis, ubi *Piſmatia* iſthæc diſertiſſimè dicitur Filia *C. Munatii*; ſi igitur Filia, certè ipſa quoque *Munatia* dici debuit, nunquam vero *Piſmatia*: Fœminis enim omnibus nomen Familiæ hæſiſſe uſitatiſſimum olim, uti nunc vulgatiſſimum: Ipſæ verò prænomina raró, perſæpe verò cognomina aſſumebant, quibus ejuſdem familiæ fœminæ inter ſe diſtinguerentur, ut in noſtra *Munatia* factum eſt, cui *Rufinæ* cognomen.

[b] Ad Ædilium munus præcipuè pertinebat, ut pondera, & menſuræ juſtæ in Commercio haberentur; unde non mediocris laudis loco fuit etiam publico monumento [ut heic] conſignatæ, ſi Romanæ Urbis exemplò, in cujus Capitolio publica pondera, & menſuræ exactæ, ut rectè de privatorum ponderibus, menſuriſque conſtaret, omniſque fraus iis abeſſet, id quoque Municipales Ædiles in ſuis Urbibus feciſſent. At de his latè à me dictum in De Vet. Magiſtr. Benev. pag 134.. An verò in Colonia Beneventana pondera, & menſuræ ad Romanam normam fuerint? Affirmat Cl. Paciaudius in *Exegeſi Sancti Panari* heic pag., validiſq. momentis probat, quibus addam Majorani Aug. Novellam De Curialibus, in qua præcipitur, ut *à Prætoriana ſede ad ſingulas non ſolum Provincias, ſed etiam Civitates pondera examinata mittantur, quibus tam omnis exactor, quam negotiator utatur.* Verùm in diverſam ſententiam Everardum Ottonem iviſſe comperio in De Ædil. Col. cap. X. §. V.; & quidem tum ob rei difficultatem, tum ob miram antiquarum menſurarum varietatem, quæ in Cimeliarchiis hodiedum ſpectantur, tum demum ex verbis Ariſtotelis lib. V. ethic. c. 7. Hygini de Limit. p. 210. Frontini de Colon. p. 109. & Symmachi l. X. ep. 26. Rem ita tranſigemus, ut ſaltem in Italia idem, ac Romæ obtineret. Favet Hygini locus: *Ubicunq.* [inquit] extra fines, legeſque Romanorum, id eſt, ut ſollicitiùs perferam, ubicumque extra Italiam quid agitatur, inquirendum de hac re diligenter: Variatum igitur plerumque in Provinciis, quæ longè ab Urbe poſitæ, non verò in Italia, nec proinde Beneventi, ubi pondera, & menſuræ Romanis pares fuiſſe videntur, ut hac quoque re Principis Urbis ſimulacrum Beneventana Colonia referret.

[c] Habet Gruterus pag. 487., ſed lin. 4. omittit BENEVEN. fruſtra monente Cl. Fabretto, qui, dum nova editio Gruteri curaretur, hanc inter alias plures, emendationem ſuppeditavit in *Gruterianis emendationibus* pag. III. poſt opus *Inſcr. Domeſt.* De Formula AMICI VALETE ſuo loco dicemus ad ſepulcrales titulos Claſ. IX.

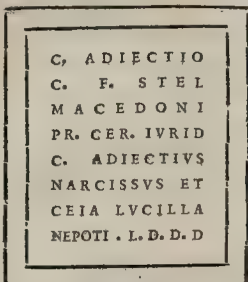
In

In Ædibus Domini Comitis Capaſſo. [a]

14. L. STAIO L. F
STEL. SCRATEIO
MANILIANO PRIMO
CER. I. D. QQ.
FILIO EQ. ROMANI
ARCHIATRI BENEV
HIC PRIMVS OB HONO
REM CEREAL. TESSERIS
SPARSIS IN QVIBVS AVRVM
ARGENTVM AES VESTEM
CAETERAQ. POPVL
DIVISIT
L. STAIVS
RVTILIVS MANILIVS

In Porticu Conventus S. Thereſiæ. [b]

15.

C. ADIECTIO
C. F. STEL
MACEDONI
PR. CER. IVRID
C. ADIECTIVS
NARCISSVS ET
CEIA LVCILLA
NEPOTI . L. D. D. D

In Platea, qua itur ad DD. Perrottos. (c)

16. VERZOBIO
C. CAELIO
C. F. STE. BASSAEO
DONATO
PR. CER. I. D. QQ.
ADLECT. IN ORD
DEC. EQ. ROM.
C. CAELIVS DONATVS
P. BASSAEA TANNARIA
MATER

[a] Haud ſemel de hoc inſigni noſtro lapide in Theſauro diſſerendum mihi fuit; nam de *Archiatri* munere, ſeu profeſſione non vulgaria dixi in De Re Litteraria pag. 211.; ſed quod præcipuum erat, *CERealis Juri Dicundo Quinquennalis*. Magiſtratum [ob cujus honorem magnificentiſſimam, ac penè Regiam liberalitatem exhibuit L. STAIVS] latè illuſtravi in *De Veter. Magiſtr. Benev. pag.* 137., ubi etiam de ejuſdem *Staii* ſingulari munificentia multa notata a me fuerunt: atque ex hac quidem munificentia Magiſtratus præſtantiam optime arguebam, cui accedit *Juriſdicundi* poteſtas cum *PRætoris*, ſeu *PRæfecti* titulo eidem Magiſtratui tributa, ut ex binis aliis lapidibus in hac ipſa paginâ adjectis: quod ideo notandum mihi fuit, ne quem Cl. Everardus Otto decipiat, qui in De Ædil. Col. c. VIII. §. VI. in inferiorum Ædilium Claſſem hos Cereales rejecit, dum ait, *Minores Ædiles in Municipiis quibuſdam Cereales dici, eoſque alibi Ædiles Annonæ vocari conſueſſe*, quos proinde a prima Ædilium Claſſe diſtinguit; Sed quanti in omnibus Rebuſp. fuerit, eritque ſemper *Annonæ Procuratio*, eruditum Virum latere non debuit, ut mirum ſit inter Ædilicia munera ſecundum locum huic fuiſſe, quod cætera præſtat, præſertim quum ad Beneventanos Cereales etiam Juriſdictio pertinebat.

[b] Exhibet etiam Gruterus pag. 344. num. 14. ſed lin. 3. legit PR. CER. IVR. D., leviuſculum id quidem, niſi quod ibidem Reineſius pro CER. quæ ſecunda dictio eſt ejuſdem lineæ, legendum notat C. R exemplo alterius lapidis Gruteriani pag. MC. num. I., in cujus fragmento habetur PRAETOR C R. . . . ſed nugæ ſunt: In noſtro enim lapide omnino habetur PR. CER. IVRID. i. e. *PRæfectus*, aut *PRætor CERealis JURIDicundo*, ut ex ipſo Autographo, qui elegantiſſimis litteris inſculptus adhùc extat incolumis, accuratè deſcripſi; confirmant verò eandem lectionem reliqui hujus paginæ lapides eundem Magiſtratum præferentes. In lin. 7. CEIA habetur in Gruteri exemplo, ac rectè quidem, nam ita eſt in lapide; quod monendum fuit, ne quis CAIA aut ſcriptum, aut ſcribendum ſuſpicaretur: Gens *Ceja* Grutero quidem ignota, ſi hunc noſtrum lapidem excipias; ſed præſto erit apud Gudium pag. 284. num. 1, & apud Muratorium pag. 1507. ex qua Gente *Ceja* alteram deinde *Cejoniam*, profluxiſſe non ineptè conjectabimus.

[c] Cælius hic Baſſæus fuit *PRæfectus*, ſeu *PRætor CERealis Juri Dicundo Quinquennalis*, *ADLECTus IN ORDinem DECurionum EQues ROManus*. Notandum etiam in hoc lapide *Publia* prænomen, quo Baſſæa Tannaria decoratur: De Mulierum Prænominibus, uti olim Veterum, ita variæ hodiedum ſunt eruditorum ſententiæ, immo & decertationes. Vide Fabrettum pag. 30. & ſeq. At de *Publiæ* prænomine nemo dubitaverit, dum veteres lapides paſſim exhibent apud eundem Fabrettum, & in cap. XIX. Indicis Gruteriani, quibus noſtrum modo addimus.

In Turri Campanaria Ædis Majoris. (*a*)

17.
N. AFINIO N. F
PAL. HIERACI
DECVRIONI
BENEVENTANO
QVI VIXIT AN
XVIIII. DIEB. XXXI
N. AFINIVS APVLVS
ET AFINIA ACTE
PARENT INFELIC

In pariete ejuſdem Ædis Majoris.

18. C. VMBRIO
SERVILIO IVSTO
IVSTISS. ABNEPOT
DECVRION. BEN
VIXIT AN. XXX
SERVILIA VARIA
MATER

In diruto Monaſterio S. Lupi.

19. Q. PAVCIVS . . . . . .
PVP. . . . .
DECVRIO . . . . . .
. . . .

lin. 2. lege PVP*iniam Tribum*

Prope Ædem SS. Annunciatæ literis ſemipalmaribus eleganter inſculptus.

20.
. . . AVIDIENO T. F. STE. LEG. .
. . . . . CENTVRIONI . . . .
. . . . . DECVRIONI . . . .

Sub Ponte Leproſo.

21.
L. LOLLIVS . . . .
LOLLIVS SVAVIS . . . .
LIBERTVS SVAVIS PR. . . . .
AVGVSTALIS ITERVM IN ORDINE
DEC. . . . .

In Porticu ad S. Donati.

22. CVRAT. . . . .
NVMISIO . . . .
CVRATORE V. . . . .
BENEVEN . . . .

Muratorius pag. 1172. num. 7. (*b*)

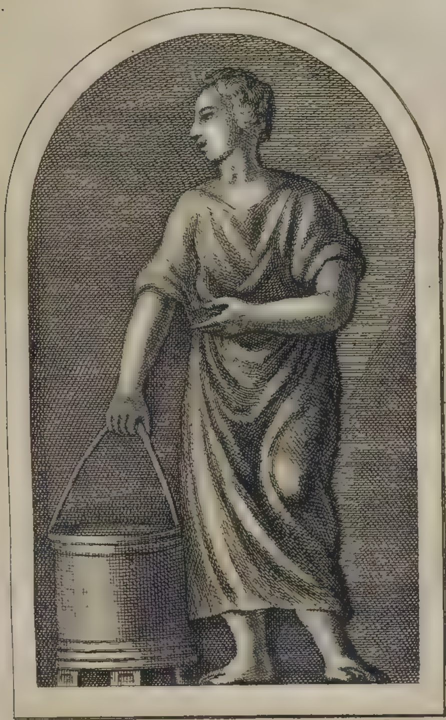
23. HIC SITV. . . . .
MV. . . . .
PRIMA INVENTA FVIT . . . .
DVM VARIAS CVPIT SPEC. . . . .
. . . . MVSEO FIGERE IN ALTO
DECIDIT ET HERMAS HOC NVNC EST PONDERE CLAVSVS
AETERNASQVE LACRIMAS RELIQVIT CARPO PARENTI
QVI VIXIT ANNIS XXI. M. VIIII
DIEBVS XX. CARPVS COLONIAE
PATER INFELICISSIMVS FECIT

Mira-

[*a*] Niſi a quadratario in numerali ætatis nota peccatum ſit, mirum certè videri debet, hunc Afinium ætatis anno XIX. Decurionatu perfunctum. Ulpian. in l. 8. D. De Mun. & Hon.: *Ad Remp. adminiſtrandam ante* XXV. *annum admitti minores non oportet, denique nec Decuriones creantur, vel creati ſuffragium in Curia ferunt*. Paulò amplius ætatis Polybius ſtatuit l. VI. 17. *Urbanum Magiſtratum non ante capere cuiquam licitum eſt, quam* X. *annos militando exegerit*; ut propterea XXVII. opus eſſet, dum militaris ætas an. XVII. incipiebat: Sed non idem ea de re jus extra Urbem: Hinc Plin. X. ep. 83. ex edicto Auguſti Bithynis permiſſum refert *minores magiſtratus ab annis duobus, & viginti capere*. Calliſtratus in l. XI. D. De Decur. *Nonnunquam* (inquit) *longa conſuetudo in ea re obſervata, reſpicienda erit, quod etiam cuſtodiendum Principes noſtri conſulti de allegendis in Ordine Nicomedienſium hujus ætatis hominibus reſcripſerunt*.

[*b*] Ut lapidem hunc in Magiſtratuum Claſſem referrem, in cauſſa fuit Muratorius, qui ad illum ſic breviter habet: *Coloniæ Pater illuſtre munus*: Sed de Muratorii explicatione vid. heic pag. 141. Interin hujus lapidis exemplar etiam ſic detritum magni æſtimabimus: Filio defuncto *Hermas*, quem *Mercurium* dixeris, nomen fuit; Patri vero *Carpus* i. e. *Fructus*. Hos Domo Græcos vocabula produnt, etiam quia ſolitaria contra Latii morem, ubi quiſque πολυώνυμος. Extremum fatum (ut ex epitaphio conjicitur) Hermas ſubiit præceps ex ſummo Muſeo, ubi ornamenta figere ſatagebat: atque ex ejus nominis, obituſque occaſione in mentem jam mihi veniunt Hermathenæ illæ, & Hermeracles, quibus tantopere Tuſculanam Academiam ſuam exornare avebat Cicero ad Att. l. I. ep. I. & 10.

IN MOENIBVS VRBIS IN TVRRI VVLGO SANTO PANARO.

Gaultier sc.

Miraberis fortasse, erudite Lector, iterum Toreuma hoc, rudiore quidem aspectu, ac commentariolo hoc meo, quodam veluti centone contectum, in scænam prodire, istud ipsum Toreuma, quod, si bene nosti, aut delectatus meministi, ad tuas manus secundis Typis, ac curis dedit hoc ipsum Volumen, elegantiore formâ, elegantissima vero, atque amplissima Dissertatione exornatum a V.C. Paullo M. Paciaudio: Nova etiam mirandi caussa; quod MENSOREM CERERIS AVGVSTAE, quem ille satis aptè heic agnoscit, in Magistratuum Beneventanorum Classem adhùc ego referre instituerim. Sed rursus exhibendi duplex mihi ratio præsto fuit: Æri incidendum Toreuma jam antea curaveram, quàm Vir Antiquitatis consultissimus & suam Dissertationem, & sui Mensoris effigiem in lucem ederet: Sed ex ipsa Paciaudianæ Tabulæ elegantia novum mihi consilium incessit, ut hanc meam quoque proderem, rudem profectò, sed quæ ad rudis Marmoris Fidem amussim expressa, diligentiam hoc saltem nomine probaret meam; Fuit etiam caussa altera, ut (quum semel rei ex laudata Viri doctissimi Dissertatione non mediocre pretium factum fuerit) quid mihi de eadem re cogitare subjisset, in medium proferrem. Itaque, quum nullus in saxo inscriptus titulus appareat, proptereaque ex effigie sola interpretatio petenda sit, verisimillimum id profectò existimaverim, ut nempe ex Modio illo adjacente, quem apprehenso funiculo Vir iste arrigit, ad *Mensorem Cereris Augustæ* Imago ipsa referenda sit; sed tamen Modius ipse diversa æquè Viri munera repræsentasse adhùc videri potest; utque ab inferioribus ordiar, *Modium* peculiare sibi symbolum Pistores adhibuisse satis liquet ex Gruteriano Lapide pag.255. n.2. quem CORPVS PISTORVM Antonino Pio dedicavit, in cujus dextro latere *Modius* insculptus adest spicis refertus (non vero *Canister*, uti falsò ibi vocat Gruterus, sive Scaliger, qui nec ad fidem lapidis eum Modium exhibuit, uti postea exprimendum curavit Cl. Fabrettus in *Tabula Iliaca* pag.238. nostro Modio quàm simillimum) ut jam in nostro Toreumate aliquis ex Pistorum Corpore repræsentatus videatur: Pistorum Corpus inter frequentissima Veterum Collegia satis præstabat, non Romæ solum, ubi ex pluribus Pistorum Classibus, seù Officiis plura Corpora constituta erant, sed etiam alibi, & præsertim in Coloniis Romanis,

manis, ut latè dixi in Differtat. *De Vet. Benev. Collegiis*. Piſtorum autem Collegium tunc primùm inſtitutum, quum diſtributio frumenti exoleverit, ac in commodum Plebis, & Militum panes pro frumento dividi cœperint, cenſet Petr. Burmannus in *de Vectigal. Pop. Rom cap.*III. *edit. Leidæ* 1734. ſed nulla id auctoritate confirmat, neque heic expendere otium eſt; nam neque certò Piſtorem ex noſtro Toreumate conjicere eſt, ubi nobilior fortaſſe, quàm *Piſtoris*, aut etiam *Menſoris frumentarii*, Viri conditio ex eodem Modii ſymbolo erui poteſt: Sane Fabrettus idem Inſcr. Ant. c.IV. n.157. p. 274. dum morem illum illuſtrat, *quo ſub officiorum titulis res ipſæ, quæ Officiis, aut artis inſtrumenta erant, exprimebantur*, Modium Ædilitii muneris ſymbolum ſtatuit, idque ſequenti Inſcriptione ſatis certum confirmat.

T. VETTIVS L. F
POL. AEDILIS
VETTIA T. F. SECVNDA
VXOR FECIT

Exhibet etiam hunc lapidem Gruterus p. 486. n. 2. atque extare dicit, *Auguſtæ Taur. in angulo Ædium Pinſoniarum ingenti Marmore, quo Vir equitans jubentis ad modum, inferius verò menſura eſt, ſine Modius duabus manibus apprehenſus, radio ſuperaddito*: Sed modii formam Fabrettus, a quo deſcripſi, ſpectandam dedit, ubi qui *Radius ſuperadditus* Grutero dicitur, nihil aliud eſt, quàm lignea illa *Regula* ipſius Modii ori ſuperpoſita, eidem quidem Modio conjunctum inſtrumentum, quo injectum triticum ad ejus oris ſuperficiem æquari ſolet. Ædilis autem vocabulum in eo lapide expreſſum non pro Vettii cognomine, ſed munere accipiendum omnino docet adjectus Modius ipſe, cui accedit præclarum ejuſdem Fabretti judicium, immo & Gruteri, qui in Claſſem Magiſtratuum eum lapidem retulit; Certam etiam rem habet Everardus Otto in De Ædil. Colon cap.x. §.IV., ubi ejuſdem, quem etiam recitat, lapidis exemplo, atque auctoritate Modium Ædilitii Muneris ſymbolum eſſe confirmat. Id quod amplius manifeſtum fit ex Nummo Ædilitio Gentis Livinejæ apud Spanhemium *Diſs.*VI. *p.*545. *ſeu Diſs* X. *p.*151. *poſtremæ editionis*, in quo Modius frumento refertus repreſentatur, unde id (eodem doctiſſimo Spanhemio præmonſtrante) facilè aſſequimur, cur apud Livium lib. 31. cap.50. dicantur Ædiles Curules *frumenti vim magnam ex Africa advectam binis æris in MODIOS populo diviſiſſe*: Sed quum ſemel cœperim, magnificentiora adhuc de hoc Toreumate addam: Quid enim, ſi ethnicæ ſuperſtitionis aliquid in eo lateat, Numenque quodpiam ibidem effictum dicere liceat? Non heic perridiculum noſtrorum Popularium judicium moror, qui neſcio ex qua cauſſa, ex antiquitus tamen recepto vocabulo, ſaxum *Santi Panari* nomine appellant. Nihil etiam dicam de Modio illo, quem pinguibus ſpicis refertum exhibet Baſis titulus *Gratæ Fortunæ* inſcriptus, quem edidit Cl. Gorius in Opere Doniano Tab. VI. n. 1. Certè apud Gudium pag. 59. n 9 & 11. binos lapides invenio, quorum alter SEMONI MODIO SANCO, alter vero MODIO FIDIO SEMONI, inſcripti leguntur: An igitur Deus iſte MODIVS Romanis, Sabiniſque cultus, ad veteres quoque Beneventanos pervaſit, iſtâque, quam Toreuma extendit, effigie ab iis donatus? Sed ne plura de hoc ſaxo, quod Paciaudiana meſſe apprimè locuples, vix eſt, ut tenui hoc ſpicilegio meo locupletius videri poſſit.

CLASSIS

CLASSIS QUARTA
Auguſtis, Conſulibus, Viriſque illuſtribus dicata.

In Arcu Triumphali, vulgo Porta Aurea. Hunc Titulum habes a me illuſtratum in De Operibus Publicis cap.I. pag.253.

1. IMP. CAESARI . DIVI . NERVAE . FILIO
NERVAE . TRAIANO . OPTIMO . AVG
GERMANICO . DACICO . PONT. MAX. TRIB
POTEST. XVIII. IMP. VII. COS. VI. P. P
FORTISSIMO . PRINCIPI . S. P. Q. R

In Oppido Arpadii ad Furcas Caudinas. De hoc lapide latiſſimè egi Diſs.I. cap.IV. pag.53.

2. IVLIAE AVG. IMP. CAESARIS
SEPTIMI SEVERI PII PERTINACIS
AVG. ARAB. ADIAB. PART. MAX
MATRI AVGVSTI . . . .
ET CASTRORVM COLONIA IVLIA
CONCORDIA AVG. FELIX BENE
VENTVM DEVOTA MAIESTATI
AVGG. . . . IN TERRITORIO SVO QVOD
CINGIT ETIAM CAVDINORVM
CIVITATEM MVRO TENVS

Sub Arcu Pontis Caloris. Vid. p.27. & 192.

3. BONOEVENTO
PROFECTIONIS ORIENTALIS ET
REDITVS AVGVSTORVM L. SEPTIMI
ET M. AVR. ANTONINI COL. IVLIA
AVG. COMCORDIA FELIX BENEVEN
TVM DEVOTA MAIESTATI AVGG

In Ædibus olim Antonii Cardone. (a)

4. MAGNO ET INVICTO
GALLIENO
AVG. XI. COS. VI
DESIGNATO VII
PACIS R. . . . .
. . . .

Reine-

[a] Gruterus p. 274. n. 6. poſtremâ lineâ legit PAG. nihilque exinde detritum indicat; quod ſi ita eſſet, PAGani dictione illâ exprimerentur; i.e. ii omnes, qui Militiam non ſequerentur, ſed Civilis vitæ otium ſectarentur: Sed ex fide lapidis PACIS illic eſt, atque exinde ſingularis R ſuperſtes legitur, poſt quam reliqua ejuſdem, ac ſequentis lineæ omnino detrita ſunt: unde PACis Reſtitutorem ibidem ſcriptum conjicio, quod elogium ad alios honoris titulos Gallieno tributos acceſſit: Quæ omnia per fœdiſſimam adulationem erga Gallienum geſta dictaque cenſebimus, Principem nempe illum, quem ſcimus domi turpiſſimè ſedentem de Orbis Romani calamitatibus, vaſtationibus, ſervitute nihil negotii ſibi dediſſe, immò & verbis jocandi ſibi materiam feciſſe, uti pag. 196. a me obſervatum latè fuit: An vero (quod modo animadvertendam mihi eſt) illi honorum tituli ironicè Gallieno delati? Certè Cl. Vaillantius in Nummo *Saloninæ Gallieni*, ubi legitur AVG. IN PACE, & in altero ejuſdem Gallieni cum epigraphe GALLIENAE AVGVSTAE quo muliebris Gallieni animus taxatur, & in poſtica VBIQVE PAX, tum cum inter plures Tyrannos Imperium diſcerpebatur, ironiam agnoſcit, cuſoſque arbitratur a quopiam ex ipſis Tyrannis, qui acerbiſſimis hiſce ſarcaſmis Gallieno illudebat.

Reinesius pag. 323. num. 55. è Schedis Langermanni. [a]

5. HELENAE AVGVSTAE
GENITRICI D. N. CONSTANTINI MAX
VICTORIS ET TRIVMPHAT. SEMPER AVG
ELPISTICVS V. P. P. P. RER. PRIVATAR
PIETATI EORVM SEMPER DEVOTISSIMVS

In Ædibus Jacobi Gioja.

6. FL. CLAVDIO
IVLIANO NOB
AC BEATISSIMO
CAESARI
CVRANTE TOCIO
MAXIMO V. C. CVR
REIP. BENEVENTI

In Columna ante Ædes Horatii Leone. [b]

7. D. N. FL
CLAVDIO
IVLIANO AVG
PIO FELICI IN
VICTO BONO REIP
. . . .
. . . .

Sub

[a] Ex hoc nostro lapide, ubi Helena Augusta dicitur Genitrix Constantini, justas ejusdem Helenæ cum Imp. Constantio Constantini Magni Patre ab initio nuptias (quod pro re nata erat) asserui in Differt. VII. pag 107.. In Elpistici nomine Reinesius mendum agnoscit, putatque in lapide aut *Ælium Pisticum*, aut ELPIDIVM fuisse scriptum: Malim Elpidium, nam eo nomine plures Viros variis Magistratibus insignes, qui Constantiniano Ævo florebant, nobis exhibet Chronologia Codicis Theodosiani. In Siglis illis, V. P P P. RER. PRIVATAR., quæ Elpidii nomen consequuntur, habetur, hunc fuisse *Virum Perfectissimum Procuratorem Rerum Privatarum*, i. e. *Privati Patrimonii*, quod Princeps habebat, diversum a *Publico*, seù *Fiscali*. institutum quidem ab Imp. Severo, qui (ut refert Spartianus) *Filiis suis tantum reliquit, quantum nullus Imperatorum, tuncque primum Privatarum Rerum Procuratio constituta est*.

[b] Quid caussæ fuerit, ut duos hosce lapides Juliano prius Cæsari, dein Augusto Beneventani dicaverint, jam dixi in Dissert. VII. pag. 201, ubi postremas hujus Inscriptionis lineas ita suppletas dedi; BONO REIP. NATO. ORDO ET POP. BENEVENT. Formulam hanc (de qua nihil ibi) serò, ut arbitror, in Aulam adulatio invexit, ac publicis monumentis consignavit: neque enim ante Constantini ævum in lapidibus occurrit, ut reprobatâ duorum primi, & secundi sæculi lapidum fide recte notavit Cl. Oliverius in Marm. Pisaur. pag. 54., at mox in sequutorum Principum monumentis frequentissime adhiberi consuevit, & penè apud omnes solennis habebatur, quum Principem honoris caussa meminisse vellent: Sic *ad Bonum publicum natum Imperatorem ait Symmachus* lib. 3. ep. 42. & *ad bonum publicum natos liberos* lib. 10. ep. 22. Sed quod Scriptores attinet, non dubito, quin a Principatus initio eadem formula recepta usu fuerit, cujus rei quamquam modo mihi exempla non suppetant, habeo tamen, ut contrariis exemplis probare possim: Seneca sanè in De Clementia l. 1. c. 18 *Regum* (inquit) *injuria latiùs patet, & infamia, atque odium sæculis dabitur: quanto autem non nasci melius fuit, quàm numerari inter PVBLICO MALO NATOS*. De Nerone Svetonius cap VI. *Præsagio fuit Domitii Patris vox, negantis quicquam ex se, & Agrippina nisi detestabile, & MALO PVBLICO NASCI potuisse*. Et Scriptorum quidem fidem pluris faciemus, quàm lapidum, qui frustra Julianum *Bono Reip. natum* per summam adulationem deprædicant, cui potius Senecæ, quæ superiùs recitavimus, dicta quadrare possunt.

Sub Ponte Leproſo in ingenti marmore.

8. VALENTIS ET GRATIANI AVGVSTOR.

Gudius pag. 95. num. 3. (a)

9. DIVO . VALERIANO . PARENTI . REIP
PIO . FELICI . VICTORI
SEMPER . AVG.
NERATIVS . SCOPI . V. C
CONS. CAMP
NVMINI . EIVS . MAIESTATIQ. DEVOT

In Columna prope Ædes DD. Lucarelli.

11. DDD. NNN. THEO
DOSII ARCADII
ET HONORII

E ſchedis Veruſii. (b)

10. . . . . . INVICTISSIM
. . . . . THEODOSII
. . . . . AVINIANO
. . . . . DVS RVFINVS
. . . . . ERRIMI ORD
STATVAM
IN ABDITIS LO
CIS REPERTAM AD PRIVATVM
ET PVBLICVM . . . . CELEBER
RIMO CONSTITVENDAM
CVRAVIT INSISTENTE VL FIRMO

Ex Gudio pag. 86. num. 1. In Furcis Caudinis prope Arpadium Columna. (c)

In una parte.

12. IMP. CAESAR. DIVI . F
AVGVSTVS . COS. X
TRIB. POTEST. VII
EX . S. C

In altera parte.

DN. FL. CLAVDIO
IVLIANO PIO FELICI
INVICTO AVG
DDD. NNN. THEODOSIO
ARCADIO . HONORIO
BONO REIP. NATIS
XVI
DDD. NNN. VALENTI
NIANO . TH. . . . . . .
ET ARCADIO

Manu-

[a] Ex Codice Redii lapidem hunc *Beneventi ſub quodam Arcu* extantem refert Gudius, in cujus tamen exemplo fœdiſſimum Mendum ex Typographi oſcitantia irrepſit, qui *Valerio* pro Valeriano excudit, quæ mihi cauſſa fuit, Archetypo non adhùc invento, ut *Valentem* ſcribendum conjicerem pag. 148., ubi de *Divi* titulo Auguſtis viventibus tradito plura dixi.

[b] Exactiores Veruſii operas in hoc lapide deſcribendo deſideramus, cujus initium non tam lacunis, quàm mutilâ illa dictione AVIN'ANO lin. 3 non ſatis conſtat. *Valentinianum* ibi ſcriptum dicerem, niſi lapidis ſenſus repugnaret, quem ita reſtituendum, aut explicandum cenſeo. *Invictiſſimi Theodoſii ſtatuam Secundus Rufinus integerrimi Ordinis* (i. e. Senatorii, aut potius Judicum ordinariorum) *in abditis locis repertam ad privatum, & publicum ornatum Loco Celeberrimo conſtituendam curavit*. Quid ſit *in abditis locis*, neſcire fatetur Fabrettus, explicare conatur Mazochius, ſed veriora fortaſſe a me dicta ſunt p. 280. Celeberrimum autem Locum intelligo, qui in nobiliore, conſpectiſſimaque Urbis parte, veluti Foro, Thermis, Capitolio &c. haberetur, ubi Illuſtrium Virorum Statuæ aliaque honoris monumenta collocari ſolebant: Sic apud Gruter. p. 285. n. 2. *Statuam in Capitolio diù jacentem in celeberrimo Fori loco conſtitui juſſit*. Sequitur demum in noſtro Lapide Theodoſianam Statuam a Rufino fuiſſe conſtitutam INS STENTE VL F'RMO i. e. *urgente, ſolicitante*, qua ſignificatione ejuſmodi verbum Plinio uſurpatur; qui vero id agerent plerumque in monumentis ipſis honoris cauſſa inſcribebantur. Illud VL aut Ulpium Firmi nomen demonſtrat, aut mendosè ſcriptum, deſcriptumve pro V.C. erit, i. e. Viro Clariſſimo.

[c] Quater diverſo tempore, diverſiſque Auguſtis unam eandemque Columnam inſcriptam vides: Quid igitur cauſſæ fuerit, ut eodem lapide Poſteri uterentur ad ſui ævi Principes publico monumento celebrandos? Sed id ſequioris ætatis inter alia fuit, poſt bonarum artium interitum, vetuſta marmora adhibere, quibus recentiori, rudique ſcalpro aliquid conſignaretur: Cauſſa altera in hac Columna eſſe potuit, quod quum milliaria fortaſſe fuerit, eidem uni omnes Auguſtos illos continenter inſcribi ſatiùs fuerit, qui eandem deinceps viam refeciſſent.

13. Manutius Orthogr. V. *Ræti* n. 1. & Gruter. p. 439. n. 8. qui post COS. lin. 2. addit AGENS. (a)

L. MVNATIVS . L. F. L. N. L. PRON
PLANCVS , COS. IMP. ITER. VII. VIR
EPVLON. TRIVMPH. EX. RAETIS . AEDEM . SATVRNI
FECIT. DE. MANVBIIS. AGROS. DIVISIT. IN. ITALIA
BENEVENTI . IN . GALLIA , COLONIAS . DEDVXIT
LVGDVNVM , ET . RAVRICVM

In Oppido Montis Herculis prope Beneventum. (b)

14 L. SCRIBONIVS . L. F. LIBO . PATER
L. SCRIBONIVS . L. F. LIBO . FILIVS
PATRONEI . TVRREIS . EX . D. D
. . . . . . AC . . . .
. . . .

Panvinius in Fastis ad A. 988. & Grut. p. 45. n. 9.

15. HERCVLI CONSERVATORI
PRO SALVTE
L. RAGONI L. F. PAP. VRINATI
LARTI QVINCTIANI VIR. COS
SODAL. HADRIANAL. LEG. LEG
XIII. GEM. DONIS MILIT. DONAT
AB. IMP. COMMODO ANTONINO
AVG. PRO COS. PROV. SARDINIAE
IVRIDIC. PER APVLIAM PRAEF
I. D. PRAET. AED. PL. Q. PR. AFRIC
VI. VIR. AVG. EX TESTAMENTO
M. ANTIVS ENNIVS SERGIANVS
AMICO V. CVR

Gudius p. 137. n. 11. ex Redio. [c]

16. L. RAGONIO L. F. PAP. VINATIO
LARTIO QVINTIANO COS
SODAL. HADRIANAL. LEG. LEG. XIII. GEM
DONIS MILITAR. DONAT. AB. IMP. COMMODO
ANTONINO AVG
PROCOS. PROV. SARDINIAE IVRIDICO
PER APVLIAM PRAET. AED. PL. Q. PR. PR
PROV. AFRIC. SEVIR
M. ACCIVS ENNIVS SERGIANVS
AMICO

In Ædi-

[a] De hoc lapide plura a me dicta invenies in Dissert. 1. cap. II. p. 35., quo loco Agrorum divisionem Beneventi a Munatio factam ad eam retuli Colonorum deductionem, quos C. Cæsar Benevento adscripsit; unde Beneventana Colonia inter alia cognomina etiam *Julia* dicta est. Atque hoc quidem insignis rei ad Beneventanos veteres pertinentis monumentum, quamquam alibi lapis extet, jure sibi inter nostras antiquas Inscriptiones locum vindicavit. De Munatio etiam præter ea, quæ lapis memorat, præclariora alia ibidem observasse libuit, quibus modo addam, non de Rætis solis, quos lapis meminit, sed ex Gallis quoque Munatium triumphasse: quod ita certum habeo, ut nullæ mihi Divinatoris partes obeundæ sint, quas offert Muratorius pag 724. n. 4. ubi ex Taulero hunc lapidem recitat, tanquam Atinæ extantem.

L. MVNATIVS L. F. L. N. PROCONSVL
EX GALLIA. IIII. KAL. IANVAR.

ad quem sic ipse: *Quid sibi velit Inscriptio hæc exoticæ formæ, Divinatoribus explicandum offero*: Immo vero neque exoticam formam, sed Romanis familiarissimam, ac probatissimam, neque in explicando lapide divinatione opus esse, facili, aut etiam nullo negotio, planè didicisse poterat Muratorius ex vulgatissimis Romanis Columnis illis in Capitolio asservatis, in quibus Triumphi, Ovationesque Ducum Romanorum descriptæ sunt, quarum exemplar, præter alios, exhibet Gruterus p. 296. & 297., in quarum tertia sic inter alia legitur:

L MVNATIVS L. F. L. N. PRO. COS. AN
EX GALLIA IIII. K. IAN

Proconsulem Galliæ Munatium egisse A. V. C. 711. jam probavi d. p. 35., quo tempore Gallis devictis Lugdunum, & Rauricum Colonias deduxit Munatius, post factam scilicet agrorum Beneventi divisionem, ac proinde quum adhùc C. Cæsar rerum potiebatur.

[b] Juxta Beneventum extantem refert Gudius, non indicato loco; sed in Oppido Montis Herculis a me inventus, descriptusque est hic lapis An igitur ei loco *Turris* olim nomen? Nullos enim Turribus propria significatione acceptis Patronos fuisse scio: adde illustrem horum Patronorum conditionem, ex qua, uti etiam ex lapidis Orthographia ejusdem vetustatem accipimus. De Scriboniis dixi p. 28. Eorum arborem vide apud Lipsium *Excurs ad* II. *Annal. Tacit.* lit. E.

[c] Tam hunc lapidem, quàm alterum heic n. 15. Beneventi extantes dicit Gudius, cujus hæc sunt: *Hæc Inscriptio non videtur eadem cum illa, quæ est apud Grut. p 45. n. 9.* (heic d. n. 15.) *nam etsi eadem utrobique nomina occurrunt, tamen eo præcipuè differunt, quod Gruteriana illa votum concipiat: Herculi Conservatori pro salute Ragoni &c.: Hæc vero nostra nihil istiusmodi continens loco monumenti posita sit Ragonio mortuo. Sed illa apud Gruterum, quam Onuphrius dedit, admodum mihi suspecta est &c. Onuphrius non dicit, ubi lapis extet, tamen ex hac Inscriptione apparet, etiam illam Onuphrianam Beneventi extitisse.* Hactenus Gudius, cujus (quod posteriorem lapidem spectat) non tanti sunt argumenta, ut Panvinium sublestæ fidei arguamus: Illud potius verisimilius putabimus, tum Gruterianam, tum Panvinianam non diversas, sed unam, eandemque Inscriptionem esse, quam sic accipio: Ragonius lethali morbo correptus condito testamento Accium Amicum hæredem scripsit, legavitque, ut, si convaluisset, signum Herculi Conservatori pro restituta salute dedicaretur: Res pro voto fuit; sicque Lapidem Accius, Amico Vivo, (ut lineam ultimam auferendi casu explico) dedicandum curavit. L. Ragonius Quintianus Consul fuit A. Chr. 235. sed & L. alter Ragonius Quintianus adhùc Consul occurrit A. 289. prioris fortasse filius.

In Ædibus DD. Capaſſo ſex prioribus lineis modo detritis; Integrum dedit Manutius Orthogr. v. *Kalendarium* n.44. & ſingularem dicit, quòd dictum vocabulum ſcribat initiali C pro K, ſed falsò deſcriptum habuit, nam in Authographo ſcriptum eſt *Kalendari*, ut etiam in Grutero, qui eundem exhibet p.444. n.5. De hoc lapide plurima dixi pag. 232. & ſeq.

17. C. OCTAVIO C. F
PAL. MODESTO
AVGVR. IIVIR. I. D. QVAEST. II
PRAEF. FABR. ROMAE. PRAEF
COH. II. PANNONIORVM. PRAEF
COH. III. ITYREOR. TRIB. MIL
LEG. IIII. SCITHIC. CVRAT. REI
P. AECANORVM. ITEM. HONORA
TO. AD. CVRAM. KALENDARI
REIP. CANVSINOR. A. DIVO. TRA
IANO. PARTHICO. ET. AB. IMP. HA
DRIANO. AVG. HIC. OPVS. QVADRI
GAE. CVM. EFFIGIE. IMP. HADRI
ANI. AVG. CITRA. VLLIVS. POSTV
LATION. CVM. MVNICIPIBVS
SVIS. OBTVLISSET. EX. ARGENTI
LIBRIS. ∞. ADIECTIS. AMPLIVS
LIBRIS. ⊕VII. VIRITIM. POPV
LO. ƆC. SING. DISTRIBVTIS
DEDICARI CAVIT *ſic*
P. D. D

Gruterus p. 436. n.7. *Beneventi in Horreo Templi Annunciatæ in Baſi*. (*a*)

18. M. MARIO M. F
STEL. TITIO RVFINO
COS
CVR. COL. CLAVD. AVG
AGRIPPINENSIVM
PROCOS. PROV. SICILIAE
CVRAT. AMERINOR. PRAET
TR. PL. Q. PROV. MACEDON
SEVIR. TVRMAR. EQ. ROM
TRIB. LATICL. LEG. I. ADI. P. F
IIII. VIRO STLITIB. IVDIC
FIDES CVM HELLADE ET
TERTIO PARENTI B. M. F

Prope Ædes olim Caroli Tancredi. (*b*)

19. CLAVDIO IVLIO
PACATO V. C. CONS
CAMP. OB AEQVITA
TEM IVDICIS ET
PATROCINIA IAM
PRIVATI ORDO
BENEVENTANVS
PATRONO POST
FASCES DEPOSITOS
CENSVIT CONLOCANDAM

[*a*] Ad hunc lapidem hæc ſunt apud Gruterum: *Fallitur Reineſius, qui ſuſpicatur hujus Nepotem, vel Pronepotem fuiſſe Marium Maximum Calvinianum, de quo ſupra in* LXX'X. 2. *Capitolinus in M. Antonino Philoſ.: Marium Sevirum Turmis Romanorum Equitum jam Coſ. deſignatum creavit*: De Reineſii divinatione parvi refert: quæ tamen reliqua in eadem nota ſubduntur, turpiſſimam ſcribentis hallucinationem oſtendunt; nam *Marium* pro *Marco* in Capitolino legiſſe convincitur, quem quidem Marcum *adhùc Quæſtorem, & Conſulem ſecum Pius deſignavit, & Cæſaris appellatione donavit, & Sevirum Turmis Equitum Romanorum jam Conſulem deſignatum creavit*: ita Capitolinus inter Scriptores Hiſt. Aug. edit. Baſil. Froben. an. 1533. Præterea hunc noſtrum M. Marium Rufinum cum Ap. Claudio Laterano Conſulem proceſſiſſe conſtat anno Ch. 197. quem annum Antonini Imperium longe ante præceſſit, dum is an. 138. imperare cœpit: Miror autem hunc noſtrum lapidem in Gruteriano corpore jamdiù editum Cl. Muratorium fugiſſe, qui in ſua Claſſe Conſulum ad an 197. pag. 347. præter unum Rufini reliqua omnia ejuſdem Conſulis nomina ignorata nobis voluit, ſic

AP. CLAVDIVS LATERANVS
. . . . RVFINVS

In penult. linea hujus lapidis mendum cubare videtur; an enim Rufini filiis (nam Parenti B. M. Fecerunt) Fidei, Helladis, Tertiique nomina fuiſſe putabimus? ab his certe Romana Conſularis Familia abhorrere videtur: Quod vero Rufinus monumentum hoc a Filiis ſuis Beneventi acceperit, conjiciebam aliquando Gentem Rufinam Beneventi conſediſſe, de qua re vide heic pag. 130.

[*b*] Bis edidit Muratorius, ac primùm pag. 376. num. 1. admodum mendoſum, nam lineas turbans, pro *Judicis* lin.4. habet *Judicii*, lin. 5. ad illud JAM importunè notat: Fort JVRIS: quum rectè ſcriptum ſit JAM i. e. *olim*, quum ipſe Pacatus nondum *Judex*, ſed *Privatus*: Sed & pag. 1032. num. 6. iterum exhibet, ſubditque mendis deformatum legi in Gruter. pag 390. n.1. Sed & idem Gruterus (quod Muratorium fugit) emendatam omninò recudit pag.424. n.1., notatque, Faſces etiam aliis ſummis Magiſtratibus datos, ac præſertim de Conſulari Campaniæ (quo de Magiſtratu noſter lapis agit) confirmat verbis Julii Firmi, in Præf. Aſtron. ad Mavortium Lollianum: *Quum eſſes in Provinciæ Campaniæ Faſcibus conſtitutus* &c. Sed præter ſummos Romanorum Magiſtratus Provinciales, Municipales etiam, ſeu Colonicos Faſcibus uſos probavi heic p. 129. quum de Beneventanis Duumviris agerem: quibus meis obſervationibus libenter modo addo, quæ in eandem rem longa, & erudita exercitatione congeſta invenio ab Everar. Ottone in De Ædil. Col. c. XIII. §. 8. & 9.

Refoſſa an. 1702. ad S. Mariæ Conſtantinopolitanæ. *(a)*

20. AMANTI OMNIVM ET AMATO OMNIBVS
NOBILI PARITER ET IVSTO VALERIO PVBLI
COLAE C. V. CONS. CAMPANIAE AB ATAVIS
PATRONO SPL. ORDO BENEVENTANVS
ET HONESTISS. POPVLVS STATVENDAM
DECREVIT

In Pariete laterali dirutæ Eccleſiæ S. Jo. *de Fraola*. *(b)*

22. ADELFI CLODIO CELSINO
INSIGNI ET C. V. PRAESTANTI BENIVO
LENTIA AVCTORITATE IVSTITIA
CORR. REGIONVM DVARVM
MEMORABILI ET PRAETERITORVM
IVDICVM EXEMPLA VIRTVTIBVS
OMNIBVS SVPERGRESSO ORDO SPLEN
DIDISSIMVS BENEVENTANAE CIVITATIS
PATRONO DIGNISSIMO

In Ædibus olim de Sanctis nunc Cardone. *(c)*

21. M. CAECILIO
NOVATILLIANO C. V
ORATORI ET POET
AE INLVSTRI ALLE
CTO INTER CONSV
LARES PRAESIDI
PROV. MAES. SVP
IVRIDIC. APVL. ET. CA
LAB. PRAET. TRIB. PL
Q. PROV. AFRIC
SPLENDIDISSIMVS
ORDO
BENEVENTANORVM
PRIVATIM ET PVBLIC
PATROCINIO EIVS
SAEPE DEFENSI P. DD

Teleſiæ prope Beneventum ex Murator. p.1034. n.3.

23. D. M. S
L. ANNAEO TRANQVILLO L. F
PRAEF. EQVIT. IN PROV. PANNON
ET PRAEF. IVR. DIC. BOVIAN. ET
BENEVEN. II. VIR. TELESIAE
ANNIA SABINA TRANQVILLA
MAR. INCOMP. Q. V. AN. LVII. M. II
M. H. N. S
IN FR. P. XII
IN AGR. P. XII

E ſchedis Veruſii.

24. MARCELLINVS
FL. CORNELIO MARCELLINO
V. C. *corr.* *Apuliæ* ET CALA
BR*iæ* . . . .
. . . .
OB INSIGNIA *ejus beneficia*
ET AMOREM *erga* PA*triam*
VR*bs* BENEV*ent*. *loc*AN*dam*
*de*CRR*evit*

In of-

[*a*] Muratorius pag. 1032. num. 8. in fine legit STAAVENDVM, ſubditque: *Pro Statuendum ſcriptum reor Statuam aut Statuam ponendam*: At primum mendosè, poſterius importunè; nam lapis præclarè *Statuendam* habet, ſubintellige Statuam, quam rectè ſilet Titulus, dum præſens eidem Titulo impoſita aderat: ſic in altero noſtro lapide heic pag ſeq. num. 25. *cenſuit ponendam*, nulla Statuæ mentione adjecta. Notanda in hoc lapide ſunt Senatus Populique Beneventani epitheta, ille enim *Splendidiſſimus*, hic *Honeſtiſſimus* audit: Prius paſſim in vetuſtis monumentis occurrit, eoque epitheto Coloniam Phœnicem Patriam ſuam ornavit Ulpianus in leg. 1. D. De Cenſ. Poſterius perrarum eſt.

[*b*] Apud Muratorium quoque invenies ead. p.1032. n. 5. ubi *Regiones Duas* rectè explicat Apuliam, & Calabriam, uti ex aliis lapidibus hujus Claſſis confirmari poteſt. Vox græca *Adelphi* (ſine φ tamen ſcripta) inter Clodii Celſini nomina an ſit referenda, non ſatis liquet: quod ſi ita eſt, inuſitatiſſimi prænominis loco fungeretur, ac ſi diceretur FRATRI CLODIO CELSINO: vix apud eundem Murator. pag. 303. num. 3. occurrit *Adelphus Proc.* & apud Grut. pag. 992. n. 7. *Saluſtia Q. L. Adelphe*. Plures epiſtolæ S.Leonis PP.I. nempe 117. & ſeqq. ſignantur: *Adelphio Viro Clariſſimo Conſule*, quem Faſti ſtatuunt ad an. Chr. CDLI.; unde non infrequens ejus ævi (ad quod noſter lapis accedit) nomen, quo ſummi Viri vocari gaudebant. At ſi vim ſignificationemque vocabuli attendamus, veriſimilius illud fortaſſe erit, non ibi Nomen aliquod perſonæ contineri, ſed illam potius BENIVOLENTIAM indicatam videri, qua Beneventanos Clodius hic Celſinus proſequutus prædicatur.

[*c*] Fædè corruptum hunc lapidem exhibent Sponius ſect. IV. pag. 174 & ex eo Fleetwood p. 162. n. 1., nam lin. 3. (quæ ipſis eſt 2.) ſcribunt CVR. pro C. V. i e. *Curatori* pro *Clariſſimo Viro*: lin. 6. & deinde omnia turbant ſic. *Præſidi Prov. Mœſiæ Quæſt. Africa, Præf. Juriſd. Hiſpan. cit. & Calabriæ*: quod quidem commentitium *Juriſdicundo Hiſpaniæ Citerionis* munus obſervatione dignum Fleetwood notat: ad hæc, uterque reliqua munera, quæ in lapide leguntur, omittit, nempè *Prætoris, & Tribuni Plebis*, quibus etiam M. Cæcilius Novatillianus perfunctus fuit; Quiſnam fuerit hic Vir tum publicis muneribus, tum Oratoria facultate, Poeſique illuſtris, hactenus mihi incompertum; nec mirum; ſub exitum ſæculi II., aut etiam ſæculo III. floruiſſe indicat *Juridici* Munus, & lapidis phraſis: an igitur pro ea ſequiore ætate illuſtris Poeta, & Orator, cujus ſcripta periiſſe haud magnoperè poſteri doleant? Hinc Viri ſuperſtitem famam & nomen ſatius fuerit, ut ſoli Beneventani hoc inſigni honoris monumento ſervarint.

In officina ante S. Ædem Majorem. (a)

25. T. ANONIO MARCELLINO
V. C. CONS. CAMP. PATRO
NO DIGNISSIMO OB IN
SIGNIA BENEFICIA QVI
BVS LONGA POPVLI TAE
DIA SEDAVIT VNIVER
SA PLEBS BENEVENTA
NA CENSVIT PONENDAM

E ſchedis Verufii, ſed initio mendoſam correxi & amplius illuſtravi pag. 130.

26. . . . . . VNDIS PRATORI
CANDIDAT. LEGATO
PROV. AFRIC. DIOE
CESEOS HIPPONENSIS
ADLECT. INTER PRAET
A DIVO COMMODO ET IN
TER PATRICIOS TRIB
LATICL. LEG. V. MACED
XVIRO STLITIB. IVDIC
OB SINGVLAREM ERGA PA
TRIAM CIVISQ. ADFEC
TIONEM P. DD.

Baſis refoſsa inter rudera Capitolii Beneventani.

ANICI BASSI

27. ANICIO AVCHENIO BASSO V. C
PROCONSVLI CAMPANIAE
VICE SACRA IVDICANTI . . .
. . . .
. . . . RESTITV
TORI PATRIAE IAM INDE
AB ORIGINE PATRONO QVI
OMNIBVS IN COMMVNI
EST DECORI BENEVENT. PLEBS

Baſis altera ad eundem Anicium pertinens, refoſſa in fundamentis Eccleſiæ PP. Scholarum Piarum.

ANICI BASSI (b)

28. ANICIO AVCHENIO BASSO V. C
PROCONS. CAMP. SVP. IVD. . . .
PRAESTANTISSIMO VIRO . . .
. . . . NOMINI eivs singuLARI
EXIMIVM MVNVS ET PECVLIA
RE PRAETER ALTEROS HONO
RES INSIGNE REGIO EXQVILI
NA RECTE FACTORVM OMNI
VM MEMOR LOCAVIT

Retrò Ædes olim de Moſcarelli Baſis inſcripta facie muro immiſſa, & ſolo latere ad muri ſuperficiem expoſita, in cujus ima parte hæc ſeguntur a me deſcripta.

29. POSITAE PRAESENIE IIRIRINO (*ſic*) COS. XVI. KAL. DEC (c)

[a] Eſt apud Donium Cl.v. n. 218. diverſa tamen linearum diſtributione, qui etiam initio pro ANONIO legit NONIO: Notat ibi Cl. Gorius aliquibus mendis corruptam haberi in Grutero p.357. n.5., ſed rurſus Gruterus edidit pag.371. n.1., atque in prima pro ANONIO legit ANTONIO, in ſecunda verò AVONIO. Quod unum duntaxat mendum in utrumque Gruterianum exemplar irrepſit; Haud melior tamen Donius NONIVM nobis obtrudens, qui ad fidem lapidis omnino ANONIVS eſt; quod ſi de fide lapidis non conſtaret, potior erit ANTONIVS Gruteri, nam, ut ibi notat Gudius ad *Antonium Marcellinum* data legitur Lex 1. Tit.III. lib.XI. Cod.Theodoſ: Cæterum, niſi marmorarius *Anonium*, pro *Antonio* ſculpſerit, *Anonia*, ſive *Annonia* Gens haud prorſus ignota apud eundem Gudium p.228. n.5. & in Indice Muratorii Cl.XVII. p.2226. Quæ fuerint *longa* Beneventanorum *Tædia*, quæ Anonius *ſedarit*, dum conjicere haud promptum ſit, neque etiam divinare fas erit. Illud notandum, quod *Tædia ſedata* ſcribit Lapis, quæ potius *levata* dicenda fuiſſent; unde ad Civiles, inteſtinaſque Beneventanæ Plebis diſſenſiones, quas Anonius *ſedarit*, referenda eſſe *Tædia* putaverim, quæ pro quocumque malo, quod illorum cauſſa eſſet, ſequiori ætate uſurpata docet Cangius.

[b] In hujus lapidis lin.2. illud SVP. IVD. vel explicari poteſt ſic: *Superiorum Judicum Præſtantiſſimo*, uti pag. anteced. n. 22. Clodius Celſinus dicitur Præteritorum Judicum Exempla Virtutibus ſupergreſſus: vel ſic = *Sacra Vice Publicè Judicanti*, uti in altera ejuſdem Anicii Baſi heic n.27.; itaut omiſſis vel à quadratario, vel à deſcriptore punctis, ea ſigla coaluerint. Quid ſit *Vice Sacra Judicare*, explicat Fabrettus p. 208. Aniciorum Arborem vide apud Reineſium pag. 67., qui hunc noſtrum cum Fl. Philippo Conſulatum ſequenti tempore geſſiſſe arbitratur A. Chr.408.

[c] Ex hac laterali linea adeò barbarè litteratam Baſis hujus faciem inſcriptam fuiſſe conjicimus, ut omnis in eam Barbaries ſeſe effuderit: Incertum vero, an noſtri homines eandem barbariem horrentes intra murum abdendam maluerint, vel potius barbariores ipſi, qui ejuſmodi Cimelia nihili facientes, ut ſtructoribus commodius accidebat, vel parietibus (ut plura in noſtra Urbe videre eſt) lateribus, facieve immittenda aversâ, vel etiam ad opplendas fundamentorum ſcrobes impunè projicienda ſinebant. Sed quod eandem lateralem lineam ſpectat, inſcriptus in ea *Dies*, & *Conſul* manifeſtè legitur, quibus Baſis ipſa cum Statua cuipiam Viro Principi, aut Clariſſimo dedicata fuit: At quis unquam Conſul eo nomine, ſeu monſtro IIRIRINO? Si rectè accipio, *Severinorum* alteruter fortaſſe is fuerit, quorum alter Coſ. An. Chr. 461. alter vero An.482.: Duplex II pro E ſcribi ſolitum inferius obſervabimus.

Beneventi in Basi. Gruterus p.460. n.2. (*a*)

30. PVBLICIAE M. F
FIRMILLAE
LOCO . DAT. D. D
M. PVBLICIVS . QVARINIVS
CVIVS . DEDICATIONE . DATI . SVNT
AB . EA . DECVRIONIBVS . SING
H-S . VIII. N. MVNICIPIBVS . ET
INCOLIS . SING. H-S . IIII. N

Beneventi ex Muratorio p.1104. n.1. (*b*)

31. A. OCTAVIO ERONI
MAIORI
COLONI
ET
INQVILINI

CLASSIS

[*a*] Classem Illustrium claudunt bini hi lapides Beneventani, quorum neuter præclarum aliquid aut Munere, aut Virtute, aut Beneficentiâ, de iis, quibus dedicatio facta fuit, deprædicat: Ad primum quod attinet, Statuam Publiciæ Firmillæ à M. Publicio Quarinio dedicatam fuisse satis declarant ea inscripti Tituli verba: *Cujus Dedicatione Dati sunt ab ea Decurionibus singulis sextertia octo numero, Municipibus, & Incolis singulis sextertia quatuor numero*: ut jam miremur privatæ Fœminæ (*M. Publicii Quarinii fortasse filiæ*) eximium Statuæ publico loco *Dato Decreto Decurionum* honorem tributum: eò sanè processit ambitiosa honorum cupiditas: hæc Viros quidem tenuit, quos a suo ævo perstringebat Horatius lib. III. ode 24.

Si quæret PATER VRBIVM
Subscribi Statuis, indomitam audeat
Refrænare licentiam.

Sed & Fœminas (ambitiosius fortasse genus) mox pervasit, frustra vociferante Catone, cujus (ut refert Plinius lib.34. cap.6.) *in Censura vociferationes fuerunt, Mulieribus Romanis in Provinciis Statuas poni*: Quid vero Cato, si etiam Mulieribus Municipalibus, ac nulla ex caussa, ut heic, id permissum vidisset: At ejusmodi honores facilè tum pretio comparabantur, nam & hæc nostra Publicia splendidissimâ munificentiâ usa est; non enim Decurionibus solis, sed Municipibus etiam universis, immo & Incolis quoque viritim ingentem pecuniæ vim elargita fuit: Municipes autem ab Incolis rectè Publicia distinxit; diversos enim fuisse docet Ulpianus in L.4. *D. De Muner. & Honor.* ac etiam Lapis apud Donium Clas. v. n. 62. ubi *Municipes, & Incolæ* ære collato monumentum dicarunt C. Avidio, ad quem lapidem V. C. Gorius hæc subsit: *Inter utrosque aliquod discrimen interfuisse non dubito; nam Municipibus ad Magistratuum, & Honorum gradus tum in Municipio, tum Romæ, utpotè Civibus, aditus patebat: Incolæ vero, etsi in Municipio degerent, quasi Cives, tamen sine jure Civitatis, & suffragiorum erant, nec honorum gradus consequi poterant: Vid. Festum V. Municeps.* Sed clariùs rem nos docebit laudatus Ulpianus in L. 4 *D. Ad Municipal. Municipem* (inquit) *aut Nativitas facit, aut Manumissio, aut Adoptio, & propriè quidem Municipes appellantur Muneris participes, recepti in Civitate, ut munera nobiscum caperent, sed nunc abusivè Municipes dicimus suæ cujusque Civitatis Cives*: Incolà vero est, qui in aliquam regionem domicilium suum contulit, quem Græci πάροικον appellant, ut ait Pomponius in *l. 239. §. Incola. D. De Verb. Signific.* adeoque Mulier, quandiù nupta est, incola ejusdem Civitatis efficitur, cujus Maritus est, *l. ult. §. Rescripserunt. D. Ad Municipal.* Itaque Municipes Origo, Incolas Domicilium facit, utrosque autem, diversâ licet ex caussa æquè Cives fuisse constat, omnium Munerum, & Honorum æquo jure participes, ut probatur ex Leg. 39. *D. Ad Municipal. Leg.3 Cod. De Municipibus, & Originariis, Leg.1. & 3. Cod. De Incolis &c.*

[*b*] Posteriorem hunc lapidem postquam Beneventi extantem attulisset Muratorius, rursus iisdem conceptis verbis recudit p.1112. n.3. cum hac epigraphe: *In ruinis Lunensibus è Schedis Cyriaci*: Sed ad Beneventanum, quem antea edidit, hæc habet: *A Vellejo deducta Beneventum Colonia dicitur..... Colonornm nomen in hoc marmore idem testatur: Inquilini sunt veteres habitatores, sive Municipes*: Sed neutrum probari potest. Certè apud Gruter. p. 602. n.5. C. Virgilius Martanus *Colonus Agri Cœli Ænei monumentum posuit Anulenæ Certæ Colonæ Agri SS.* i. e. *suprascripti*: etiam apud Gudium p.76. n.2. C. Arunceius *Colonis, Incolis, Hospitibus, Adventoribus, servisque eorum lavationem gratuitam dedit*: Hinc jam vides, qui propriè sint Coloni in nostro lapide memorati, ii nempe, qui non pro publico Coloniæ Jure, sed pro sua conditione, seu professione rustica prædia colebant: Id quod certum omnino facit *Inquilinorum* vocabulum, quod *Colonos* subsequitur; quandoquidem (ut Marcianus utriusque nominis differentiam explicat in l. 37. D. De acquiren. posses) *pro Colono in agro, ædibus autem pro Inquilino sit*: itaut illi rusticis, hi urbanis prædiis adscripti demonstrentur: Ejusmodi igitur Coloni, Inquilinique A. Octavio, qui pari eos Beneficio fortasse affecerat, hoc honoris monumentum dedicasse censendi sunt.

CLASSIS QVINTA
Operum Publicorum.

Apud Appianum, ſed, ut videtur, ἀκέφαλος lapis, cujus initio deeſt IMP. ſed & poſt DIVI deſideratur F. id eſt FILIVS.

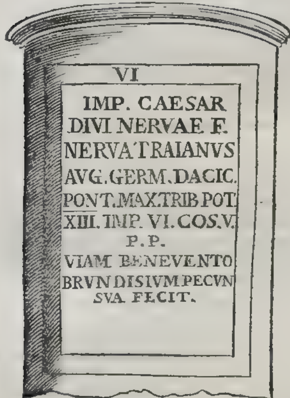
1 CAESAR . DIVI . AVG. PONT. MAX
EX . S. C. REFECIT

Prope Ædes DD. De Nicaſtro

2. BENEVENTI
PORTICVM SVA PECVNIA F
OMNE CVLTV EXORNATVM
COMMODVS PIVS FELIX ET
PRAETORIO DEDICAVIT

Ad S. Deodati. De Via Trajana peculiari Diſſertatione egi heic pag. 175.

3.

Ante Ædes D. Marchionis Pacca. In duplici fragmento Columnæ Milliariæ.

4. VIII
IMP. CAESAR
DIVI TRAIANI
PARTHICI F. DIVI
NERVAE NEPOS
. . . .
MILLIA PASSV
VM XVI. LONGA
VETVSTATE AMISSAM
ADIECTIS C
. . . . OSSESSORES
AGRORVM CONTVLE
RVNT FECIT

Gruterus pag. 1020. num. 2. *Prope Beneventum in Via Appia*, i. e. in *Ponte Leproſo*, quem eundem eſſe in hac Inſcriptione memoratum jam dixi pag. 181. (*a*)

5. IMP. CAESAR. L. SEPTIMIVS . SEVERVS . PIVS
PERTINAX. PONT. MAXIMVS . TRIB. POT. VI
IMP. CAES. M. AVRELIVS . ANTONINVS
AVG. IMP. SEVERI . AVG. F. TRIB. POT
PROCOS. PONTEM . VETVSTATE . DILAPSVM
A . SOLO . SVA . PECVNIA . RESTITVERVNT

Murator.

[*a*] In hac, ac ſequenti conſtanter Severus *Proconſulis* titulum ſibi uſurpat. Joſ. Scaliger epiſt. LXVI. ad Caſaubonum doceri ab eo cupit, cur Severus, aliique eum ſequuti Imperatores Proconſules vocentur in Inſcriptionibus, additque: *Hoc non mediocriter mirari ſoleo, quia cauſſam ignoro*: Caſaubonus vero mirabatur æque nummorum, aliorumque ſilentium, cauſſamque ſibi etiam latere fatebatur, cur Trib. Poteſtate, aliiſque numeratis dignitatibus, ſolus præteritus ſit Proconſulatus. Utriuſque admirationem, ſeu ignorationem diſpellere conatur Spanhemius De Præſt. Num. Diſ. 8. p. 709. ac primam rei cauſſam putavit, *quod non ſemper, aut in Urbe, ſed extra Pomærium dumtaxat eum titulum ſuſciperent Imperatores*: In quo tamen falſus is fuit ex iis, quæ Archiep. de Marca *De Conc. Sac. & Imp. l. v. c. 1.* recte obſervavit, majus nempe jus, quam in ceteris Proconſulibus, in Cæſaribus conſediſſe, quibus id datum, teſte Dione, ut etiam in Urbe Procunſulare Imperium retinerent; hinc contra Eruditos retinendam Capitolini lectionem docet, qui Antoninum M. Aurelio Trib. Poteſtatem, & Proconſulis Imperium *extra Urbem* contuliſſe ſcribit, non enim [ut eruditi cenſebant] ſupervacua adjectio *extra Urbem*, cum de Principe agatur: Sed cauſſam alteram Spanhemius ex eo repetit, *quod Proconſularis poteſtas infra aliarum faſtigium cenſeretur*; ideoque ab Auguſtis inter alios titulos neglecta: ſed neque poſterior cauſſa hæc probari meretur, ſi eundem Spanhemium audiamus ita obiter eodem loco differentem: *Totam nempe, aut certe præcipuam vero hujus Proconſularis Poteſtatis in Imperatoris vocabulo*

Muratorius p.457. n.1. ſic citat: *Apud Piloſam* (vulgò Appelloſa tertio ab Urbe lapide) euntibus Beneventum; è ſchedis Cyriaci apud Phil. Stoſck. (*a*)

6. IMP. CAESA L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX AVG
ARABICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. P. P
TRIB. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET
IMP. CAES. M. AVRELIVS L. F. ANTONINVS PIVS FELIX AVG
TRIB. POTEST. VI. IMP. VI. PROCOS
INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVERVNT

E ſchedis Veruſii ante dirutam Eccleſiam S. Spiritus: Supplevi, & latè illuſtravi in De Oper. Public. Differt. x. cap.4. pag.271.

7. . . . .
. . . .
IVSTITIA ADMIRABILI CASTITATE CONSPICVO
. . . . ATORI FORI PRO . . . PARTE CONLAPSI IN RVIN
CONDITORI MOENIVM RESTITVTORI REGIONIS
VIAE NOVAE REPARATORI THERMARVM COMMODIA
NARVM RESTITVTORI COLLEGIORVM REPARATORI
PORTICVS DIANAE REPARATORI BASILICAE LON
GINI AC TOTIVS PROPE CIVITATIS . . . .
HOSTILE INCENDIVM CONDITORI. . . . .
INSIGNIA EIVS IN OMNEM PRO . . . IN . . . .
PRAECIPVAQVE IN SE ET PATRIAM . . . MERITA . . . . . .
POPVLVS BENEVENT
AD AETERNAM MEMORIAM
STATVAM CONLOCAVIT

In Arcu Pontis Leproſi Fragmentum ingentis lapidis eleganter inſculpti. Vide p.273. ubi de Ludis Palmaribus hactenus ignoratis plura dixi.

8. IDEM . BASILICAM . IN . QVA . TABVL. MVNERIS . AB . EO . EDITI
POSITAE . SVNT . CONSVMMAVIT . LVDOS . PALMARES . OB . DEDICATIO
NEM . EARVM . NOMINE . EVPLOEAE . SVAE . EXHIBVIT . PORTICVM
OMNI . ORNATV . ELEGANTIAE . IN . QVA . EDITIO . PRIMI . LVSTRI
MVNERIS . QVINQVENNAL. MVNIFICENTIA . PRINCIPALI
CONTINETVR . EX . VOLVNTATE . EVPLOEAE . SVAE . FECIT

In Ædibus olim Lutiorum. [*b*]

9. SATRIVS CRESCENS
V. C. CVR. R. P. BN EX
LOCIS ABDITIS
VSVI ADQVE SPLEN
DORI THERMARVM
DEDIT

Gruter. p.193. n.2.

10. CLODIVS
OCTAVIANVS
V.C. DE PROPRIO
ORNATVI DEDIT

Prope dirutam Ædem S. Spiritus.

11. . . . .
BALNEVM VIRIL . . . . . .
ET MVLIEBRE . . . . .
TABERNAM . . . .
. . . .

jam eſſe repoſitam, cujus auſpiciis reliqui Præſides bella ſuſcipiebant, & quo uno nomine ſupremum rerum arbitrium, omniaque Magiſtratum jura in Cæſares translata aperte docet Dio: Atque hæc quidem verior rei cauſſa videri poteſt, quam neſcius ipſemet Spanhemius docuit, haud Spanhemii vero neſcius fortaſſe, pluribus inculcat Vinc. Gravina De Rom. Imp. c. x. qui hæc demum ſubdit: *Proconſularem Imperium ſæpius omittitur, quia omnium opinione cum Jure Imperatoris cohærebat, ut opus eo expreſſo non eſſet.*

[*a*] Ad hunc lapidem hæc habet cl.Muratorius: *Eandem Inſcriptionem, ſed mancam protulerat etiam Grut. p. 172. n. 5. poſt Sineſium: Ipſa autem pertinet ad an. Ch. 203. aut 204. Dicitur hic M. Aurelius Antoninus, Sc. Caracalla* IMP. VI. *ſed numiſmata repugnant. Numerus* VI. *ex Trib. Poteſtate hùc etiam irrepſiſſe mihi creditur.* At fallitur primo Muratorius, qui hanc eandem, quæ in Grutero, eſſe cenſet: nam illa Romæ extat, nec verborum conſenſus Viri docti judicium tuetur, quandoquidem dum de operibus publicis reſtitutis agatur, omnes pene tituli iiſdem conceptis verbis inſcribi ſolent, nulla [ut ſæpe, ac recte fit] ejuſdem operis adjecta mentione, quod eodem titulo ob oculos demonſtratur. De Imperatoris numerali nota, haud hic longum faciam, cum non ipſa conſtanti annorum ſerie, ſed a partæ Victoriæ eventu, quoties accidiſſet, militum acclamatione deferri conſueſcebat. In annos Trib. Poteſtatis nullum video irrepſiſſe mendum, ſed exactiſſimam ejus conſtare rationem: nam ſi cum annis Imperii [ut ſæpiſſime factum fuit] ea ſit numeranda, certe ab anno 198., quo Severus Caracallam filium ſub M. Antonini nomine in Imperii conſortium adſcivit, ut Chronologi ſtatuunt, jam in an.203. nonniſi Trib. Poteſtas VI. haberi debuit, quam fidè ſatis refert Inſcriptio.

[*b*] Lin. 2. ſic explic. *Vir Clariſſimus Curator Rei Publicæ Beneventi.*

CLASSIS SEXTA
Spectantia ad Collegia.

In atrio Ædium mearum

1. VESEDIO RVFINO
V. P. ADVOCATO FISCI
SVMMAE REI IVDICIO
SACRO PROMOTO PATRO
NO SPLEND. CIVITATIS
BENEVENTI ET PVTEO
LANORVM PATRONO STV
DIORVM IIII. MARTENSIVM
VERZOBIANVM ET MARTEN
SIVM PALLADIANVM ET...
. . . .

In angulo viæ mediæ, qua divertitur ad S. Francisci.

NEBVLI

2. C. VESEDIO RVFINO PERF
ET PRAESTANTISSIMO VIRO
FILIO VESEDI IVSTI INLVSTR
ET PRINCIPALIS VIRI BENE
VENTANAE CIVITATIS......
. . . .
. . . .
. . D. . . . PR. . . .
. . . . PATRONO
STVDIVM PALLADIANVM

Prope Ædes D. Principis Morræ ad D.Dominici.

VERZOBI [a]

3. C. VMBRIO EVDRASTO C. F
STEL. PATRONO COLONIAE
BENEVENTANORVM LAR
GISSIMO ADQVE HONORIFI
CENTISSIMO VIRO
QVOD IS A SOLO CANOPVM PRO
PRIIS SVMPTIBVS PERFECERIT
COLLEGIVM MARTENSIVM
INFRAFORANVM MEMOR
LIBERALITATIS ET HONORIFICENT

In Porticu vocato Pontile e schedis Verusii, sed nunc literata facies intra murum latet.

4. TVLLIDIO ARGOLICO
. . . . DICIO
. . . .
SAC. . . . . SIMO ET
COMITI FABRICARVM
TOTIVS CIVITATIS
BEN. VRBIS OB INSIG
NIA MERITA EIVSDEM
PATRONO VNIVERSI
LEONTIANI STATVAM
PONENDAM DVXERVNT.

E schedis Verusii.

5. . . . . . . ILARO MERCVR
. . . . . . OSIMAE VXORI
. . . .

In Ædibus DD. Terragnoli via recta. [b]

6. CN. RVSTIVS CN. L
FESTIVOS MERCVRIA
ET MERCATOR SIBI ET
RVSTIAE CN. L. MA. CONLIB
FECIT. H. M. H. N. S

Prope

[a] Universos hujus Classis lapides ex instituto illustravi in Dissertatione de Collegiis, quam habes p. 159. Restat, ut heic aliqua breviter observemus, quæ non illic oportuna, aut memoriæ obvia: Itaque quærendum videtur, quid sit in hujus lapidis fronte solitarium illud *Verzobi*, & in altero heic. n. 2. illud *Nebuli*. Sæpissime occurrunt lapides sæculi IV. ac deinceps, nomen aliquod solitarium gignendi casu in fascia coronali Basis inscriptum habentes. Morem hunc [de quo nihil hactenus legisse memini] donec meliora alii afferant, in ampliorem illius Viri honorem referendum putaverim, qui lapidis dedicationem aut accepisset, aut fecisset; propterea quod cum hi lapides in Foro, Capitolio, Thermis, vel celeberrimo alio Urbis loco, ut in omnium conspectu essent, poni solerent, in tanta lapidum segete oculis occurrente, satis cujusque honori consultum videbatur, dum ejus nomen summa lapidis parte inscriptum prætereuntium oculis nullo labore se offerret, atque ad titulum legendum deinde alliceret. Atque hæc quidem veri satis similia videri queunt, dum Nomen illud solitarium ad alterutrum pertinet, qui lapidem, vel promeruit, vel dedicavit, sic pag. seq. n. 7. lapis *Vibio Crespino* dicatus, CRESPINI habet in fronte: quid vero de aliis, ubi nomina sibimet non respondent? Certe neque *Verzobi*, neque *Nebuli* quæ heic occurrunt, iterum in inscriptione leguntur: Doceri malo, quam ineptum quid dicere.

[b] Habet Gruterus p. 645. n. 7. qui lin. 1. mendosè habet RVSTICVS. Sed Gens RVSTIA, uti ex aliis lapidibus constat, Beneventi summo loco floruit. Lin. 2. FESTIVOS pro FESTIVVS, more veterum, qui eandem vocalem in eadem dictione geminare abhorrebant, ut alibi notavi. ead. lin. MERCVRIA. i. e. MERCVRIALIS. De Mercurialium Collegio dixi p. 165. lin. 4 lege: RVSTIAE CNAEI LIBERTAE MATRI CONLIBERTAE; quæ nempe cum eodem Rustio filio eandem servitutem servivit, & ab eodem Domino ambo libertate donati. Postrema sigla sic explicantur: *Hoc monumentum Hæredem non sequitur*. Quod sæpe in nostris; ac semel docuisse sufficiat.

Prope Ædes Marchionis Pacca.

7.

CRESPINI (*a*)
C. VIBIO CRES
PINO AB AVO
ET MAIORIBVS
COLLEGIVM CIVI
TATIS PATRONO
COLLEGIVM MAR
TENSE VERZO
BIANVM

Sub Arcu Pontis Leprosi.

8.

....ESTERTI...
....PRIMVS ....
...BENEVENTI..
STVDIORVM OR
CHESTO PALES..
INSTITVTI.....
....
....

Prope Æd DD. De Aquila. Gudius p.207. n.4. Donius p.351. n.34. Muratorius p. 525. n. 1. [*b*]

9.

C. VMBRIO VIBIO
NVMISIO DRVSO
PATRONO REIP
GLOSSIMO CIR
CA OMNES CIVES
ET LIBERALISSI
MO SEMPER CIR
CA SE COLLEGIVM
MARTENSE
VERZOBIANVM

Sub Arcu Pontis Coloris, & apud Fabrett. p.232. n.610. & Mazoch. in Amphith. c.8. p.154.

10. M. NASELLIVS M. F. PAL. SABINVS (*c*)
PRAEF. COH. I. DALMATAR. ET NASELLIVS VITALIS
PATER AVG. QVINQ. PAGANIS COMMVNIB. PAGI LVCVL
PORTICVM CVM APPARATORIO ET COMPITVM A SOLO PECV
SVA FECERVNT ET IN PERPETVVM VI. ID. IVN. NATALI SABINI
EPVLANTIBVS HIC PAGANIS ANNVOS ✕ CCXXV. DARI
IVSSERVNT EA CONDITIONE VT NON. IVN. PAGVM LVSTRENT
ET SEQVENTIBVS DIEBVS EX CONSVETVDINE SVA CENENT
ITEM VI. ID. IVN. DIE NATALI SABINI EPVLENTVR QVOD SI
FACTVM NON ERIT TVM HIC LOCVS VT SVPRA SCRIPTVM
EST CVM ANNVIS ✕ CCXXV. IN PERPETVVM AD COLLE
GIVM MEDICORVM ET AD LIBERTOS N. PERTINEAT VT
II. VI. ID. IVN. DIE NATALI HIC EPVLENTVR

Classis

[*a*] De *Crespini* nomine in fronte hujus lapidis posito dixi pag. antecedenti. C. Vibius Crespinus dicitur Patronus *Collegium* i. e. Collegiorum *ab Avo & Majoribus* Duvm generum Patronos fuisse constat; aliis enim Patronatus concedebatur ad tempus, aut ad ipsius Patroni vitam; aliis vero, ut in eorum familia perpetuo maneret: Priorum exemplum dabit M. Tullius Cicero, qui ut sæpius ipsemet testatur, Patronus a Capuensibus fuit delectus, quod quidem jus, honosque Ciceronis personæ adhæsit. Posteriorum præbent Bononienses, quos antiquitus in Antoniorum clientela fuisse tradit Svetonius in Aug. c. 16. In posteriorum ejusmodi Patronorum numero fuit C. Vibius Crespinus, qui propterea ab Avo, & Majoribus Patronus appellatur: Hùc etiam pertinet formula illa *ab origine Patronus*, quam exhibet lapis apud Fabrett. p.101. n.232., vel *longe a majoribus originalis* apud Gruterum p.459. 1.; ejusmodi autem originalium Patronorum cooptationis formulam discimus ex Tabula ænea apud eund. Fabrett. p. 364. cui binas alias etiam æneas respondentes ad Archetyporum fidem repræsentatas edidit V. C. Scipio Maffejus Hist. Diplom. p. 38. in quarum altera *Civitas Themetra ex Africa*, in altera *Senatus Populusque Thimiligensis C. Silium Aviolam, eum, Liberos, posterosque ejus sibi liberis posterisque suis Patronum* cooptaverunt: ac vicissim C. Silius Civitatem Themetrensem, & Teimiligenses universos, *liberos, posterosque eorum sibi liberis, posterisque suis, suorumque in fidem, clientelamque suam suorumque recepit*. Quid sit Collegium Martensium, jam explicavi pag. 169

[*b*] Mirum, quot mendis hic lapis hactenus fædatus prodierit. Gudius, & Donius n. 1. habent VMBIO. contra fidem hujus, aliorumque nostrorum lapidum, qui *Vmbriam* gentem satis illustrem Beneventi floruisse docent. lin. 2. PRIMVSIO. lin. 3 omittunt REIP. lin. 4. legunt RELIGIOSISSIMO; sed lapis vel mendose, vel contracto vocabulo ob lineæ angustiam habet GLOSSIMO i. e. GLORIOSISSIMO. lin. ult. Gudius habet ET BOBIANVM. Donius, ac Muratorius ET BOIANVM. quod Muratorius ad celebrem olim Samnitium urbem *Bovianum* importune referendum notat: sed noster lapis habet *Verzobianum* notissimum Beneventanorum Collegium, de quo sæpius in hac Classe.

[*c*] In varias Classes referri potuit hic lapis, tum ob militarem Nasellii filii professionem, qui etiam Præfecturâ Cohortis 1. Dalmatarum perfunctus fuit, tum ob Sacrum Nasellii Patris ministerium, qui lin. 3. dicitur AVG*ustalis* II. i. e. *Iterum* QVINQ*uennalis*: sed placuit ob *Medicorum Collegium* ibidem memoratum heic locare. De Medicis fuse egi in Differt. de Re Literar. p. 208. Hujus vero lapidis, cujus testimonio non semel usus sum partes omnes illustravi pag. 167. & 275. ubi etiam menda, quæ in VV. CC. Fabretti, & Mazochii exemplaria irrepserant, notavi.

CLASSIS SEPTIMA
Ad rem Militarem pertinentia.

Ad S. Victorini. *(a)*

1. L. LAETICIO L. F
STEL. RVFO
TRIB. MIL. LEG. XII
DON. HASTA PVRA
CORONA VALLARI
AEDILI QVAES. IIVIRO
I. D. PRAEF. FABRVM
ATTEIA Q. F. PRISCA
VXOR B. M. F

Prope Ædes DD. Marchionis Pacca. *(b)*

2. CN. MARCIO CN. F. RVSTIO RVFINO PRAEF
COHORTIVM VIGILVM IMP. L. SEPTIMI
SEVERI PII PERTINACIS PRAEFECTO
CLASSIVM PRAETORIARVM TRIBVNO CO
HORTIVM PRIMAE PRAETOR. ET. VI. VIGIL
TRIBVNO LATICLAVI LEGIONVM
III. CYRENAICAE III. GALLIC. ET....
..... P. F. SALINATORIA AVGVSTINA
. . . .

In Oppido *Ostroc* Comitatus *Hadzzeg* in Transilvalnia. Murator. p.843. n.4. *(c)*

4. SEX PILONIVS
SEX F.....STE. MODE
STVS BENEVENTO
7. LEG. IIII. F. F. III. HAS
POST. ANN. XXX. H. OR
DINE ACCEPIT EX
EQVITE ROMANO
MILITAVIT IN LEG
VII. C. P. F. ET. VIII. AVG
XI. C. P. F. MINER. P. F
STIPENDIO CENTVRIO
NI CI........XVIIII
H. S. E. S. T. T. L.

Prope Roscios, & apud Gruter. p.559. n.1.

3. RVSTIAE SA
BINAE QVAE
VIXIT AN. VII
MENSIBVS XI
DIEBVS II
CN. MARCIVS
RVSTIVS RVFIN
PATER TR. COH
VI. VIGIL. ET
SALINATORIA
AVGVSTINA
MATER FILIAE
DVLCISSIMAE

[a] Inter militaria dona, quibus ſtrenui milites decorari ſolebant, præcipua fuere *Haſtæ puræ*, & *Coronæ Vallares*; de quibus ad hunc lapidem diſſerui in De Re Milit. pag. 223. Civilia, & Militaria munera ab eodem uno, ſed diverſo tempore adminiſtrata cenſeri debent: cum ſcilicet cuipiam poſt civilem vitam, militarem deinceps agere placuit, vel potius militiâ perfuncto civilia munera, atque honores patebant: quod ſane ex Romanorum inſtituto erat, qui Civium nullum ad Magiſtratus capeſſendos admittebant, niſi dena prius militaria ſtipendia perfeciſſet, ut ex Polybio lib.VI. 5. 17. aliiſque ſatis notum.

[b] Ruſtium hunc ſummis militiæ muneribus præclarum inter Beneventanos Cives retuli pag. 224. ubi hunc lapidem explicavi. Propterea lapidem alterum heic n.3. adjeci, ubi is nondum majora aſſequutus, ſed Tribunatu tantum Cohortis VI. Vigilum tum potitus cum *Salinatoria Auguſtina* Uxore tumulum poſuit Ruſtiæ filiæ defunctæ: ex quo etiam hujus lapidis poſtrema linea intelligi, ac ſatis aptè ſuppleri poteſt, nam Salinatoria Auguſtina (quam alii ad Legionis nomen pertinere arbitrabantur) nonniſi ejuſdem Ruſtii Uxor accipenda erit, ut jam lacunam ſic impleam. VXOR VIRO B. M. F.

[c] Plura dixi ad hunc lapidem in Diſſert. De Re Militar. pag. 231. Ad Muratorium miſit Apoſtolus Zeno; edidit quoque Cl. Marchio Maffejus. In poſtrema linea P. Duellius [ut Muratorius notat] ſic legit: P. S. B. ST. TI.; ſed retinendam omnino Zeni lectionem ſigla ipſa ſuadent, quæ aliarum Inſcriptionum exemplo comprobata, ſic congruè explicari queunt. HIC SITVS EST. SIT TIBI TERRA LEVIS. De tribus primis ſiglis protrita res eſt, nec in noſtris lapidibus exemplum deeſt. De poſterioribus quatuor, quibus ſuperſtites Defuncto *Terram Levem* eſſe adprecantur, plura ex optimis Scriptoribus ſelecta dat Briſſonius de Formul. Antiq. l. 1. c. 146. Quid ſit lin. 2. lacuna illa non video: ex deſcriptoris certè oſcitantia invectam credo, niſi ibi FILIVS extenſe, aut SEX. N. i.e. Sexti Nepos. Notandum etiam lin.3. Patriæ vocabulum poſt Pilonii cognomen de more adjectum, ad Tribus differentiam, quæ ſemper cognomen præcedit. De 7. conſueta Centurionis ſiguificandi nota dixi pag.231.

Prope Æd. DD. De Nicaſtro . Vid. p. 229.

5. ...... F. CLASSETIVS
.... RATVS
..C. V. NATVS IIII. IDVS...
VALERIO LARGO ET MES
SALLINO COS. VITA FVNC
IDIB. APRIL. IMP. ANTONI
NO III. COS
VIXIT ANNIS LXI. MEN
SIBVS VI. D. XXIII
IMP. SEPTIMIO SEVERO
COS. ADLECTVS *inter*
PRAETORIOS A *Divo Com*
modo ....

Prope Ædes D. Principis Morra . (*a*)

6. M
.... F. VLP. FLORVS
.....*ev*OCATVS MIL. FEC....
.... HIC IMP. SEVER......
.......O TRANSLATVS IN.....
.......ANTONINO II. COS.....
....*prin*CIPALIS IN COH. SS....
*Antonin*O COS. PROMOT*us*.....
.......COH. SS. ANTONIN.....
.......TVS OPTIO IN COH. SS...
*Antoni*NO COS. FACTVM STI....
.... *Lae*TO ET CERIALE COS....
.......ADIVTOR QVAESTO*ris*..
... *Extr*ICATO COS. FACTVS....
.......ONTIA *Coniugi*
b. m. f.

E ſchedis Viglioni .

7. A. SILANVS
COH. I. VIGIL.
SIGNIFER SIBI
I D. SILANO
FRATRI SVO IN
FR. P. XII. IN A. P. XII

In Ædibus D. Marchionis Pacca .

8. M. ALBIO M. F. STE. LEG
XXX. SIGNIFERO
ALBIAE M. L. HILARAE
CVRTIAI P. L. CHILAE
EPAPHRODITVS ET CELER
LIBERTI F. C

In muro SS. Annunciatæ .

9. L. FVLIONIO L. F. STE. SEVERO
PRIM. PIL. LEG. X. GEM. ....

In Pla-

[*a*] Detritum hujus lapidis utrumque latus in ipſo exemplari ſuppletum , ſed non omnino reſtitutum exhibeo ; neque enim ariolari fas erit , ubi propriorum nominum vccabu'a nullis literarum veſtigiis indicantur. Sed inter alia plura non mediocre lapidi pretium facere videtur Tribus \ LPia , quæ lin. 1. occurrit : Scimus ex Panvinio de Civit. Rom. pag. 552. aliiſque Archeologis Tribum *Vlpiam* in Trajani honorem fuiſſe inſtitutam , ut etiam *Juliam* , *Flaviam* , *Æliam* in eorundem Auguſtorum honorem ; quæ quidem haud novæ Tribus ad veterum XXXV. numerum additæ , ſed veterum aliquas eo recenti nomine decorarunt . De Tribu autem *Vlpia* , ſi Gruteri lapidem excipias pag. 532. num. 9. cui modo noſtrum adjicimus , non alibi legiſſe memini : Recenſentur in hoc lapide plura militiæ munera , quibus diverſo tempore *Florus* fuit *promotus* ; temporis autem notæ ſuis Coufulibus deſignantur : Sic lin. 5. ſcribitur *Antonino* [i.e. Caracalla] II. *Coſ.* a. 205. Principalis in II. COH. SS i. e. in Secunda Cohorte Supra ſcripta . lin. 7. & 10. iterum Antoninus Conſul memoratur , i. e. an. 208. & an. 213. lin. 11. *Lætus* & *Cerealis* Conſules ſignantur , qui an. 215. eum Magiſtratum geſſerunt . *Extricatus* demum lin. 13. occurrit , qui an. 217. in Faſtis recenſetur .

In Platea S. Ædis Majoris.

10.

C. LVCCIVS C. F
STEL. SABINVS
BENEVENTI DECVRIO
VIVVS SIBI ET OFILLIAE
PARATAE VXORI ET LVCCIO
VERECVNDO FRATRI POSTERISQVE
SVIS FECIT
MILITAVIT. IN. COHOR. VRB. ADIVT
TRIBVN. ORFIT. SECVTOR. OPTIO
VALETVDI. OPTIO. ARCARI. SINGV
LARIS. BENEFIC. TRIBVN. A. QVAESTI
ONIB. FACTVS. PER. ANNIVM. VERVM
PRAEF. VRBIS. ET. TESSERAR. OPTIO. SI
GNIF. FISCI. CVRAT. OPTIO. AB. ACT. COR
NICVL. TRIB. BENEF. VLTERI. ASIATIC
PRAEF. VRB. MISSVS. AB. IMP. HADRIANO
AVG. SERVIANO. III. ET. VIBIO. VARO. COS
.... CIO CLARO COS
IN F. P. XX. IN AGRO P. XX

Insigni huic lapidi non modo ex ejus Authographo sinceram lectionem restitui, sed uberrimum etiam Commentarium adjeci in *De Re Militari cap.3. pag.241.* sed adhùc pauca heic addam non ibi accuratiùs observata. Lin.15. in nomine VLTERI ASIATICI PRAEF. VRB. emendavi exemplar Gruterianum, ubi legitur ASIATIN. In *Vltero* tamen mendum, quod suspicabar, detritis parumper ejus dictionis literis, auferre tunc non licuit: Sed nunc VALERII ibi scriptum omnino censeo, sic monente literarum affinitate, nec non Romani nominis [a quo *Vlterus* abhorrebat] certitudine ex Gente *Valeria* satis nota, ac denique Fastorum fide, qui ad A.C.46. C Valerium Asiaticum Cos. habent, uti etiam Valerium alterum Asiaticum Cos. Domitiani ævo exhibet Tabula ænea apud Gruter pag.574. num.6., ex quibus nostrum Valerium Asiaticum, qui Hadriani ævo floruit Præfecturâ Urbis insignis, fatum nemo jure negaverit. Sed de hac re hactenus. Duo paria Consulum, quæ in hujus lapidis fine inscribuntur; nempe SERVIANO III. ET VIBIO VARO COS. ..... CIO CLARO II. COS. i. e. *Severo, & Erucio Claro* II. *Cos.* ita explicanda esse censui, ut priores Consules ad Missionis annum indicandum, posteriores vero Consules ad monumenti dedicationem pertinerent: Cujus quidem explicationis pluribus argumentis probatæ haud pœnitendum mihi video: Præstat modo, quò res isthæc amplius explicetur, moris illius caussam perscrutari, cur denuo paria Consulum aliquando in uno eodemque monumento signarentur: Exemplum dat Ulpianus in S. C. Hadriani tempore facto, ac relato in L. 20. *ff. 6. D. De Hered. Petit.* in hæc verba: *Pridie Idus Martias Q. Julius Balbus, & P. Juventius Celsus, Titius Aufidius, OEnus* [seu Arrius] *Severianus Consules verba fecerunt &c.* & quidem Wessenlingius lib.11. observ.21. existimat duos modo Consules memorari, quorum unus P. Juventius Celsus fuerit ordinarius, & toto anno Consulatu functus, sed alteri Q. Julio Balbo fuisse suffectum Neratium Marcellum, *qui ideo ordinario junctus ad Senatum retulit, & ordinarium illum habuisse plura nomina, ut diceretur P. Juventius Celsus Titius Aufidius OEnus Severianus*: At non video, quare a Viro docto in hanc scænam vocetur Marcellus Cos., quem etsi eodem anno Balbo suffectum constet, nullam tamen rei, de qua agebatur, partem ei tribuit Ulpianus, neque is habere poterat, qui post ejus Senatus Consulti tempus suffectum Consulatum inisse debuit. Satius igitur Wessellingio fuisset duos tantum ibi Consules statuisse, non felici tamen conjecturâ, quam excludit tanta nominum seges, quibus alterum Consulem locupletasse voluit, quæ, etsi ille habuisset, haud tantum certè otii Ulpiano fuerit, ut singula tam accuratè enumerare satageret: Plures igitur, quàm duos ibi Consules memorari certum est, ac præter *Celsum*, & *Balbum*, reliqua nomina tertio tantùm Consuli tribuit Tristanus T.I. Comment. pag.539. sed quare duobus tertius contra morem additus sit, prorsus silet: Rem majori luce adhùc illustrandam relinquit Cl. Burmannus *de Vectigal. P. R. cap. 6. pag.* 86. sed jamdiù Alciatus V. Parerg. & ex eo Gothofredus ad d. L. putavit *in hoc S. C. electos Consules cum iis, qui jam fungebantur officio, connumerari*. Quod licet difficultate non careat, Designatis, vel Suffectis Consulibus, dum Ordinariorum potestas nondum expirasset, in æquam potestatem admissis, veri tamen satis simile id crediderim sub Hadriano, qui [ut Spartianus refert] *tertio Consules, quum ipse ter fuisset, plurimos fecit, infinitos autem secundi Consulatus honore cumulavit*. Sed huic S. C., de quo satis egimus, alia exempla addam ex Grutero, qui Domitiani ævo Tabulam æneam exhibet d. p.574. n.6. sic: M. LOLLIO. PAVLINO. VALERIO. ASIATICO. SATVRNINO. C. ANTIO IVLIO QVADRATO COS. ubi tres saltem Consules agnosci debent, quum Valerius Asiaticus Saturninus diversus sit a Lollio Paulino, ad quem designatum Consulem est Plinii epistola IX. 37., cujus etiam ad Saturninum, & Quadratum diversæ sunt epistolæ: Sed & lapis extat pag.607. num. 1. qui sic habet: III. NON. NOEMB. ANTIO POLIONE ET OPIMIANO KOS. ORDINARIS. SEVERO ET SABINIANO COS.: Uno verbo dicam, si laudati S. C. exemplum excipias, cujus peculiarem reddidimus caussam, dum alibi plures, quam bini Consules pro nota temporis inscripti occurrunt, alteros quidem ordinarios, suffectos alteros accipere debemus, quorum alterutros pro temporis nota adhiberi solitos sexcenta monumenta docent; omnes autem ideo simul memorati videntur, ut, quum in eundem annum ipsorum omnium Magistratus incidisset, omnium etiam nominibus inscriptis, atque adjectis, de eo anno certò certius constaret.

Gruterus pag. 454. num. 10. *Romæ in Palatio Capranicenſi*, *Appianus Beneventi fuiſſe dicit*. (a)

11. D. M. S.
Q. PLOTIVS . Q. F. QVIR
ROMANVS
EXORNATVS . EQVO . PVBL
HONORIBVS FVNCTVS
IN COLONIA . HOSTIENSI
DECESSIT
SVPERSTITIBVS . PARENTIBVS

Ad S. Franciſci.

13. VALERIANO
VETERANO
ſic CAORTIS VII
FLAVIVS VALERIANVS
ET VALERIA IVSTA
PATRI B. M. F

In mœnibus Urbis prope Portam Rectoris Ingens marmoris fragmentum variis ſcalpturis in vertice ornatum, ac ſatis auguſte inſcriptum.

16. . . . . . O. C. F. STEL. LEG. VI. ET
. . . . . O. C. L. PHILOMVSO ET
. . . . . O. C. L. EDONIONI ET
. . . . . AE CN. L. SATVRNINAE
. . . . . VM M SEMMIVS M. F
. . . . . ET P. SEXTIVS O. . . . .
. . . . . SVA PARTE FACERE NO
. . . .

Ad S. Sophiæ.

12. C. VMBRIO . C. F
STELL. ADIVTORI
MIL. COH. III. PRAETO
C. VMBRIVS MANSVET
ET VMBRIA LVCARIA
FRATRI PIISSIMO
C. VMBRIO MANSVETO
ET VMBRIAE LVCAR
PIAE PARENTIBVS

Refoſſa prope Æd. de Lutiis in mœnibus Urbis.

14. Q. TETAFRENO L. F. STE
LEG. VI
C. TETAFRENVS L. F. FR
FACIVNDVM C
i. e. FRatri Faciundum Curavit.

Gruterus pag. 549. num. 6.

15. L. LABICIO L. F. STE. CELERO
LEG. VI. FERRATAE

Apud Reineſium pag. 509.

17. L. ACILIO A. F. STE. LEG. VI
MARCIA TERTIA
VXOR FECIT

In Arce Civitatis. (b)

18. . . . .
. . . . . STEL. LEG. VI
. . . . . AED. . . . .
. . . . . F. VXORI . ET
. . . . . O. L. QVARTAE

Ad S. Sophiæ, & apud Gruter. pag. 541. num. 3.

19. C. FIGILIO . L. F. STEL. LEG. VI
MANLIAI . P. F. H. F. C

i. e. Manliæ Publii Filiæ Hæres Fieri Curavit.

In Ædi-

[a] Non illud eruditis ignoratum antiquos lapides è patriis ſedibus aliò tranſvehi ſolitos: tanti enim ejuſmodi Cimelia æſtimantur, quæ a ſuis popularibus neglecta, ac peſſumdata, externis hominibus, nulla viæ, aut impenſæ moleſtia deterritis, quin ſuam domum aſportent, plerumque cedunt: Hinc non mirum eſſe debet, ſi unus, idemque lapis diverſis extare locis dicatur: Sic de hoc noſtro lapide factum videtur, quem Beneventi Appianus, Romæ vero ad Palatii Capranicenſis ornatum Gruterus extantem affirmant: Sic de noſtro inſigni lapide Juliæ Severi dicato alibi notavi, quum Harpadii prope Beneventum multorum teſtimonio refoſſum, *Tuſculi in Prædio D. Equitis Sylvæ* locat Fabrettus, cap. 2. pag. 105. *De Equo Publico* omnia ſunt fusè, eruditèque dicta a Juſto Lipſio De Milit. Rom. L. 1. Dial. v.

[b] In hujus ſepulcralis tituli fragmento illud AED. non AEDilem, ſed AEDificium denotare videtur, quod Miles iſte Legionis ſextæ cum ſepulcro *Fecit Uxori, & Quartæ Libertæ Cajæ*. Sic in Grutero p. 399. 1. & p. 809. num 2. & alibi ſæpe ſepulcrorum *Ædificia* memorantur. Beneventani milites omnes aut in Legione VI. ut heic, aut in XXX., ut in aliis hujus Claſſis, ſtipendia fecerunt: quare id factum fuerit, diſces in Diſſert. De Re Milit. cap. II. pag. 235.

In Ædibus DD. Rosciorum.

20. FVFIA C. L. LYCHNIS SIBI ET
M. CRASSICIO M. F. STEL. CASTELLO
VIRO LEG. XXX.
TESTAMENTO SVO FIERI IVSSIT

. Ad Monialium S. Petri.

21. C. CLOELIO
RESTIT. LEG. XXX
ET VALERIAE SEX. L
D I O D O R A E
H. F

Ideſt: *Heres Fecit*

In Æd. olim Petri Pauli Roſcii
Habet Gruterus p. 542. n. 5. qui ſic citat: *Beneventi apud Marcum Ciſſam juxta Arcem*: ſed mendosè habet Leg. xx.

22. T. FLAVIO T. F. STE
TITVLLO LEG. XXX
T. FLAVIVS T. L. FAVSTVS
SIBI ET PATRONO

In Ædibus DD. Orſolupi.

23. . . . . INIO T. F. STE
LEG. XXX
TESTAMENTO
H. F. C

E ſchedis Viglioni.

24. POMPEIVS T. F. STE
LEG. XXX
. . . .

Gudius pag. 147. num. 2. ſic citat.
Arpadii in Furcis Caudinis in lapide grandi, ſed ſciſſo. (a)

25. SEX. AEQVANIVS SEX. F
STEL. LEG. XXX

CLASSIS

[a] Quid ſint notæ illæ, aut ſigna in lapide inſculpta, non adhùc capio: neque enim, an eâdem, quam Gudius exhibet, formâ, ſpectare licuit: Inſtrumenta certè militaria eſſe debent, quæ, ni fallor, ad galearum effigiem accedunt, niſi quod nullis ornentur criſtis, quales gregariorum militum, ut hic noſter; quæ vero ex iis pendent bina ſingulis vincula, ſeu lora ſatis aptè expreſſa videntur: Ab imis enim galearum bucculis lora erant, quibus ſtringerentur ad guttur, & firmarentur. De his Silius l. XIV.

Caſſidis a mento maleſidæ vincula rupit.

Sidonius lib. 3. epiſt. 3. *Alii de concavo tibi Caſſidis exituro, flexilium laminarum vincula diffibulant.* Quæ & Suidas intelligit, & ὀχεῖς vocat. *Ocheus* [inquit] *Lorum Galeæ, quo adſtringitur circa collum ferentis.* Vid. Lipſ. de Mil. Rom. Lib. III. Dial. V.

Apud Malvaſiam in Marmor. Felſin. ſect. v. cap. 8. pag. 245. in ingenti Baſis fragmento, ubi militum nomina recenſentur, bini Beneventani milites occurrunt, ſed alterius nomen intercidit ſuperſtite tantum patria ſic: .. ENEV. ..., alter vero ſuo adhùc ſervato nomine gaudet lin. 22. ſic

26. L. SATRIVS PROCVLVS BENEVENT

Muratorius pag. 881. num. 6. ex Cl. Blanchinio exhibet alterum lapidis fragmentum (quod idem ſequentis paginæ videtur) Londini extantem, ubi etiam inter plurimorum militum nomina Beneventanus alter miles inſcriptus legitur lin. 13. ſic

27. . . . REIVS OPTATVS BENEVENT

CLASSIS OCTAVA
Professiones, & Artes.

Sub Arcu Pontis Leprosi. *(a)*

1. C. CONCORDIVS SYRIA
CVS EQ. R. COMM. REIP
BENEVENT. MVNERARIVS
BIDVI POETA LATINVS CO
RONATVS IN MVNERE PA
TRIAE SVAE ET VIBVS
SIBI FECIT QVI VIXIT
ANN. LVIII. M. VII. D. XII
HOR. III

In Ædibus DD. Compare.

2. D M
M. RVTILIO
AELIANO
DECVRIONI BE
NEVENTANO
GRAMMATIC
O V. A. LXXV
PVTILLA PRIMA
CONIVGI CVM QVO
VIX. AN. X... M...

Apud Gruter. pag. 633. num. 8.

3. A. CLODIO A. F. MEDICO
DEMETRIVS LIB. SIBEI ET
CLODIAI A. L. ALEXAND. ET
CLODIAI A L GLYCERAI
H. M. H. N. S.

Apud Appianum. *(c)*

5. TITVS CLAVDIVS LENIVS
DIVI CLAVDII AVGVSTI LI
BERTVS A STVDIIS

Prope Æd. Rosciorum, & apud Gruteri pag. 633. num. 3. *(b)*

4. D. M
M. CASINEIO
PAETO
MEDICO CASI
NEIA ARTEMISIA
CONIVX CVM QVO
VIXIT ANN. XXV
ET MENSEM I

In Turri

[a] De hoc lapide fusè a me actum fuit in *Differt. De Re Literar.* pag. 217. Notanda heic tantum erit dictio *Vibus* mutata V. in B., quam mutationem sexcenta exempla etiam melioris ævi usu receptam satis probant. Horas etiam vitæ, quam quis transegisset post annos, menses, & dies apponi consuesse in titulis sepulcralibus decent passim antiqui lapides, quos congessit Cl. Fabrettus a pag. 181. ad 185. ubi alios quoque, qui Matrimonii inscriptas horas habent, titulos exhibere pergit: Sed in horis vitæ notandus profectò lapis apud Gruter. pag. 554. num. 9. ubi C. Julius Longinus vixisse dicitur ANOS XLI. MESS. III. DIES XIII. HOR. NVL., i. e. *Horam nullam*: itaut postremo, qui diei omnino finis erat, horæ scrupulo obierit: De divisione partium horæ in triginta, (ut etiam nunc obtinet) scrupulos apud Romanos, quidque ea de re ab aliis gentibus servaretur, eruditè disserit id. Fabrett. cap. 11. pag. 96. & seqq.

[b] Habet Gruterus, ut dixi, sed mendosum, nam lin. 6. pro *Conjux* legit *Cojux*, & postremâ pro *Mensem* I. quod omittit, habet B. M. F., quæ omnino desunt. Hæc autem (quæ me fugerunt in Dissert. De Re Liter. quum de Medicis agerem, inter quos hunc recensui pag. 208.) pauca, sed notatu digna de hoc Pæto observat: *Pæti Medici sub M. Antonino Philosopho meminit Lucianus in Pseudomanti, ut sibi noti.*

[c] Appiani fidem, ut inter nostros hunc lapidem referam, satis trepidè sequor: Eundem habet Gruterus pag. 584. num. 3. & quidem emendatiorem, nam linea 1. pro TITVS legit TI. idest *Tiberius*, quod rectè cum Augusto Patrono concordat. lin. 2. *Lemnus* pro *Lenius*: sed *Romæ in Templo Saturni, nunc D. Martinæ sacro ad Forum Romanum* extare dicit: Confirmat Gudius, qui postea in eadem Urbe in Ædibus, quæ fuere Fulvii Ursini servatum notat; Affert etiam Muratorius in nov. Thesaur. pag. 895. num. 3. ibidemque extantem affirmat *in Museo Cardinalis Carpensis ex Ligorio*, ut jam hisce tantis Testibus Appianum objicere non ausim: nisi verisimile illud opinari liceat, lapidem Benevento Romam asportatum; vel utrobique positum, dedicatumque, ut in Aconiæ Paulinæ lapide iisdem conceptis verbis tum Romæ, tum Beneventi extante alibi observavimus: Utut res se habeat, quantivis pretii æstimandus lapis, cum inter officia Domus Augustæ unicus hic hactenus prodierit *Libertus a Studiis*, dignior quidem, quam qui *a Bibliotheca*; Hic enim Bibliothecam ordinare, publicare, à sordibus custodire, libros, quibus opus esset, Cæsari paratos exhibere, & alia ejusmodi, quæ medicum ingenium postularent, curare solebat; qui vero *à Studiis*, horum comes, atque adjutor Cæsari aderat, ut proinde multa ingenii vi pollere deberet: Scimus autem ex Svetonio cap. 41. & 42. Claudium Imperatorem liberalibus disciplinis enixius vacasse, novasque tres literas Latio invexisse, de quibus videndus Lipsius in Tacit. Ann. XI. n. 52.

In Turri S. Sophiæ.

6\. Q. CAESELLIVS Q. L. SVRVS
MERCATOR
DOMATIA Ↄ. L. FAVSTA
C. DOMATIVS Ↄ. L. PHYLAX
MERCATOR
Q. CAESELLIVS D. L
PAMPHILVS PATRONVS
DOMATIA Ↄ. L. TALIA
PATRONA
ALBANVS DELICIA
Q. CAESELLIVS SVRVS ET DOMATIA TALIA
VIVI SIBI ET SVEIS FECERVNT

In Æde ruſtica vulgo *Pace Vecchia*.

7\. L. HELVIO L. L. HILARO
NVMMVLARIO (*a*)
MERCVRIALI
MESSIAE Q. L. DIODORAE
L. HELVIO L. L. PAETO
NVMMVLARIO

Prope Forum Venale Via inferiori.

8\. D. M
ET MEMORI
AE EPIGONI
ACTORIS (*b*)
FIDELISSIMI

In di-

[*a*] Extat apud Grut. pag.638. num. 1. ubi ſic locus inſcribitur: *Beneventi extra Civitatem ad Ædem D. Angeli*, qui locus cum noſtro convenit; nam ruralis Ædes S. Angeli *a Saſſone* Ruri *della Pace Vecchia*, ubi modo lapis extat, contermina eſt. De Mercatoribus, & Mercurialibus, eorumque Collegio fusè a me actum eſt in Diſſert. v. De Collegiis a pag.155.: Sed Nummulariorum quoque Mercurialium fuiſſe Collegium ab ipſis Mercurialibus diſtinctum (quod ibi non mihi animadverſum) indicare videtur hic lapis planèque docet lex v. Cod. Theod. *De Iis qui ſuper religione contendunt*, ubi Imppp. Arcad. Honor. & Theod. *à Nummulariis, cæteriſque hujus almæ Urbis* (Conſtantinopolis) *Corporibus inlicitos Conventus celebrari* vetant. Nummularii autem, qui Græcis κολλυβιστὴς, τραπεζίτης, munus ſic J.C. Paulus deſcribit in l.9. §.Nummularios D. De Edendo. *Nummularii, ſive Argentarii rationes conficiunt, quia & accipiunt pecuniam, & erogant, per partes, quarum probatio ſcripturæ, codicibuſque eorum maxime continetur, & frequentiſſime ad fidem eorum decurritur*: Eorum enim, ſicut Argentariorum officium publicam habere cauſſam, hancque eorum principalem operam fuiſſe, ut Actus ſui rationes diligenter conficerent, teſtatur Cajus in l. 10. D. Eodem tit.: Hinc ſi fidem fallerent, gravioribus pœnis afficiebantur: Galba Imperator, dum Provinciam regeret Nummulario non ex fide verſanti pecunias manus amputavit, menſæque ejus affixit, teſtè Sveton. c.ix.: Hos autem Nummularios in Baſilicis, aliiſque celebrioribus locis negotia ſua exercere ſolitos diſcimus ex lapide apud Grut. pag.340. n.1. ubi occurrit *T. Flavius Nummularius de Baſilica Julia*: Apud Murator. pag.975. n.8. habetur *Nummularius de Circo Flaminio*: In urnula, quam affert Fabrett. c. 9. pag.649. n.420. *L. Sveſtilius Clarus Argentarius ab Sex Areis monumentum poſuit ſibi, & L. Sveſtilio Læto Nummulario ab Sex Areis*: ubi illud *Ab Sex Areis* locum ita appellatum indicare videtur; ex quo etiam lapide inter Argentarios, Nummulariosque diſcrimen fuiſſe conſtat. Veterum denique Nummulariorum munus, præ ſe ferre videntur Campſores, vulgò *Mercatores rationum* hodie appellati, qui Collybiſticum Commercium exercent; de quibus videſis doctum Heineccium *de Elementis Juris Cambialis*, ac Georgii Henrici Ayreri Diatribam *De Cambialis Inſtituti veſtigiis apud Romanos*.

[*b*] Actores Servi (heic enim ſervile nomen *Epigoni*) rationes Domini agebant, Actumque aliquem gerebant: qui igitur Servi frugi erant, à Dominis in fundos, & prædia mittebantur, ut iis præeſſent, familiæ imperarent, reique Ruſticæ rationes adminiſtrarent, ut colligitur ex Plinio lib. 3. epiſt. 19.: quo in munere ita probè, & ſolerter ſe geſſit *Epigonus*, ut à Domino (cujus nomen lapis ſilet) monumentum, ac præterea Fideliſſimi encomium promeruerit: Non uni autem Servi *Actores*, ſed etiam Ingenui, nec privatorum duntaxat, ſed Domus Auguſtæ, de quibus agit Reineſ. ep.35. ad Rupertum. Erant etiam Municipiorum, Societatum, & Corporum Actores, ac præterea qui à Tutoribus, Curatoribuſve litium cauſſa decreto Prætoris conſtituebantur, quorum inter alios meminit Apoſtolus ad Galat. iv. Sed Actorum genera omnia, atque munera egregiè exequitur Briſſonius de V.S. lib.1. Mihi ad Servos Actores redire lubet, quorum frequentiſſima in lapidibus mentio: Ex his unum heic afferam ex Murator. p.952. n. 12. in hæc verba: *D. M Felici Actori, qui ceſſit annis* XIIII. *Poſiumi, & Vapiæ C. F. Felicitas conſerva poſuit caro conjugi cum qua vixit anni* XVI. *qui V. A.* XL.: ubi Vir doctiſſimus rectè emendat illud Poſiumi in Poſtumi; ad illud vero *qui ceſſit an.* XIV. *obſcurum* [inquit] *niſi velis, qui ceſſit è vita an.* XIIII. Sed nihil obſcurum, ſed potius oſcitanter, ut in opere longo ocius currenti evenire ſolet, nam Felicem an. XL. vixiſſe lapis jam dicit, qui etiam an. XVI. Conjugii numerat, ut proindè promptum ſit annos etiam muneris notari placuiſſe: Hinc ſic legendum puto: *Felici Actori qui geſſit* (pro *ceſſit*) *an.* XIIII. (ſubintellige *Actorem* jam ſupra dictum) *Poſtumi, & Vapiæ*.

In diruta Æde S. Petri extra mœnia.

9\. L. HERENNI FVSCI
VETERANI (a)
MESORIS AEDIFICIOR
IVNIA RVFINA CONIVGI INCOM
PARABILI ET
HERENNIVS FVSCVS PATRI
RARA EA DEFECTION....
....

Ante Ædes Marchionis Pacca.

11\. T. ASINIO T. L. ANT
OCHO VESTIAR (b)
SIBI ET SVIS
ERONI ET STEPHAN LIB
IN AGR. P. XII. IN F. P. XII

Tribus Litterarum nexibus Lapis hic insignis est: Posteriores facilè patent; Prior verò in fine lin. 1. ad sequentem dictionem lineæ 2. pertinet, ut integra dictio sit ANTIOCHO, litterâ I in ipsa T latente.

In claustro S. Sophiæ.

10\. P. MARCIVS P. L
PHILODAMVS
TECTOR SIBI (c)
SVISQVE HIC
IVCVNDA SEPVLTA
EST DELICIA EIVS

Prope dirutam Ecclesiam S. Arthelaidis è schedis Verusii, sed aut eadem cum antecedenti, aut ex illa suppleri potest.

12\. ... MARCI ...
... PHILOD. ..
... TECTOR. ..
... EXO. .....

Prope Ædes DD. Annubba.

13\. T. SCANIANIVS ERO....
AERARIVS SIB........ (d)
T. SCANIANIO SAM.....
PATRONO

In atrio

[a] Nihil heic de Mesore, seu Mensore Ædificiorum, quem inter alios Mensores egregiè illustravit V.C. Paciaudius in Dissert. De Beneventano Mensore Cereris Augustæ, quam habes in hoc volumine p.330.

[b] Vestiarii erant, qui Vestes conficiebant, aut mercabantur. Ab diverso earum genere etiam adjectum accipiebant; uti Vestiarii Centonarii apud Murator. pag.946. n.1. Vestiarii Tenujarii apud Donium Cl. VIII. n.35. quos V. C. Gorius eruditè ibi explicat.

[c] Præter hunc nostrum Tectorem, quem etiam exhibet Gruterus pag.642. num.10., non alium in ejusdem Thesauro invenire erit, & mirum, adhùc Tectores desiderari apud Gudium, Fabrettum, Donium &c.: Vix in novo Thesauro Muratorii pag.305. linea 30. Marmoreæ Tabulæ legitur *Agathopus* TEC: at in Veteribus Scriptoribus ejusmodi opificium satis obvium, quia frequentissima Tectorum Ars, quam præstabit inter alios ex Tertulliano addiscere in lib. De Idolatr. cap. 8. edit. Venet. 1744 *Scit* (inquit) *Albarius Tector & tecta sarcire, & Tectoria inducere, & Cisternam liare, & Cymatia distendere, & multa alia ornamenta præter simulacra parietibus incrispare*: Ubi pro *liare* Pamelius legendum prorsus existimat *ligare*; in *Cymatiis* vero, quæ Arcus Templorum interpretatur, rectè reprehenditur a Lacerda, qui ex Hesychio, & Vitruvio prominentias esse explicat, quæ in ædificiis in modum undæ sinuantur; Græcum vocabulum ad ejusmodi ornamenta significanda etiamnum nos Itali retinemus, vernaculo sermone *Cimase* appellantes. Sed neque *liandi* vocabulum in *ligandi* mutaverim cum Pamelio: probè enim *liandi* verbum se habet à *liaculo*, instrumenti genere, cujus meminit Vitruvius l.2. c. 4. & l. 7. c. 3. quo levigantur intectoria in parietibus à græco λεῖος i. e. planus, levigatus, optimeque convenit cisternarum tectoriis, ut eorum duritie, planitieque diutiùs aqua ibi servetur. Tectores itaque iidem ac *Dealbatores*, *Albarii*, qui etiam *Albini* vocantur à Constantino in l. 1. Cod. De Excusationibus Artificum, ubi græcis κονιάτας appellatos commemorat: Tectorio autem opere apud Veteres incrustabantur parietes ita, ut splendorem transmitterent. Plin. l.36. c.23. *Tectorium nisi ter arenato, & bis marmorato inductum est, non satis splendoris habet*: At hæc in Divitum Ædibus, nam Tectoria *vulgaria* occurrunt in l.3. D.De Servit.Urban., quæ item *gregalia tectoria* appellat Seneca epist. 86. edit. Paris. 1613., eaque solum è Calce, non marmore, aut crustis, ut optimè observat ibi Lipsius. Hactenus de nostro Tectore, nunc de *Jucunda*, quæ *Delicia ejus* in lapide dicitur: Satis erit rem explicasse Svetonii verbis in Vespasiano c.3. qui *Flaviam Domitillam duxit Uxorem, Delicatam olim*: & quidem quæ, vocabulo frequentius usurpato, Delicata Svetonio, in nostro lapide *Delicia* dicitur; quæ vox æquè accommodatur fœminæ, ac Viro nam pag. superiori num.6. occurrit *Albanus Delicia*; quanquam apud Donium Cl.1. num.132. *Apricius* raro quidem exemplo *Delicius* scribatur. At de Deliciatis Vid. Fabrett. Inscr. Dom. cap.v. pag.362.

[d] Ærarium heic accipio Fabrum, qui ærea opera conficeret: Sic *Ærarii* accipiuntur in laudata lege Constantini Cod. De Excusat. Artific. Plin. l.16. c.6. *Ærariorum tantùm officinis compendio*. &c.

In atrio Ædium DD. Terragnoli.

14. M. LVCILIO . M. L
DIOCLI . TIBICIN
ARTIFIC. ORGAN (a)
LIBERTIS . ET . LIBERTAB
EIVS. ARBIT *ratu* . . .
M. OFILLI . TERTI..

Muratorius pag.953. num. 2. sic citat:
Beneventi apud Sanctimoniales S. Petri e schedis meis.

15. T. FELICIS OMNI
VM ARTIFICIORVM
STVDIOSISSIMI Q. V
ANN. XVII. M. XI. D. VIII
PARENTES PERQVAM INFELI
CISS. LVXVRI

[a] Artifex Organorum nunc primum ex nostro lapide in lucem prodit, omnibus aliis, quod sciam, vetustis monumentis ignotus; sed non ignota Veteribus organa, quorum originem suo ævo tribuere videtur Lucretius lib. v. dum in dies Artes perfici inquit, &

Modo organici melicos peperere sonore.

sed falsum Lucretium planè constat tum ex aliis exoticis Scriptoribus, tum præclarè ex Sacra Historia, ubi Organa ante Diluvium obtinuisse locuples testis est Moyses Gen. IV. 21.; Postdiluvianis familiaria Musices instrumenta ea fuisse ex eadem S. Scriptura passim probatur, ubi Hæbræum Huggab, quod Septuaginta modo Cytharam, modo Psalmum, modo Organum interpretantur, in Vulgata perpetuò organum reddi solet: Frustra tamen in iis organis vetustioris ævi eandem, quæ posteriore ævo, atque modo obtinet, formam quæsisse erit: Ea enim instrumenta erant pluribus fistulis simul glutino quodam cohærentibus constructa, quæ ori applicitæ emisso flatu sonum edebant. De his Virgilius Ecl. 2. v. 32.

Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit ....

sed Marsiæ Athenæus l. 4. Minervæ Pindarus Pyth. od. 12. hanc laudem præstare videntur: at S. Historiæ ignoratio, atque hujus instrumenti vetustas hanc opinionum, seu fabularum varietatem peperit: In designando autem instrumento rectè se habet Virgilius, cujus locum confirmant vetustæ plures marmoreæ Tabulæ, ubi ejusmodi organa in Satyrorum manibus gestari spectamus, exhibetque V. C. Gorius in Tab. IV. num. 3. Operis Doniani, ubi Pan insculptus est, cujus dextro lateri hoc instrumentum pendet, ut is dicere jam possit,

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula.

ex qua demum instrumenti forma rectè intelligimus illud Psalmi 136. *In Salicibus suspendimus organa nostra:* Posteriore ævo, quamvis excellentiora organa inventa essent, isthæc tamen; quæ modo diximus, simul servata, atque in usu fuisse constat ex Seneca Ep. 84. *Cavea* (inquit) *æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne Tibiarum genus, Organorumque consonuit:* Sed alia jam organa esse cœperunt, Hydraulica appellata. Svetonius in Neron cap. 41. *Diei partem reliquam per organa hydraulica novi ignotique operis circumduxit;* at falsò novum, & ignotum Neroniano ævo: Vitruvius hoc instrumentum describens l. x. c. 12. Ctesibio illustri Alexandriæ Mathematico, qui sub Ptolemæo Physcone annis CXX. circiter ante æram Christ. floruit, inventi laudem tribuit, Archimedem vero auctorem Tertullianus affirmat lib. *De Anim. c.* 14., atque horum organorum fistulæ vento à lapsu, & pondere aquæ [unde hisce organis nomen] inflatæ sonum edebant, uti hodie Romæ, atque alibi in Principum Virorum Villis mirari est: Cum vero difficile admodum esset hæc organa hydraulica ubique comparare ob necessariæ aquæ defectum, alia inveniri cœperunt, quæ per folles inflata hydraulicis æquipararentur. Horum hodie in Ecclesiis frequentissimus est, atque honestissimus usus, nec ipsa recens, uti aliqui putant, origo; nam eorum meminit ante Cassiodorum in Psal. 150. etiam S. Augustinus in Psal. 56.: Omnia organorum genera heic breviter explicuisse opus fuit, ne quis Antiquitatis ignarus, aut Tyro, Lucilium nostrum tertii Organorum generis, quod nunc obtinet, artificem putaret, quum neque illud omnino liqueat, an Hydraulicorum, vel potius vetustiorum, quæ ori admovebantur, Artifex fuerit.

[b] Ad hunc lapidem ita Muratorius: *LVXVRI, num participialis vox deducta à verbo LVGEO, pro LVCTVRI*: Dignus quidem Parentum lacrimis filius, qui adhùc adolescens eo pollebat ingenio, ut *omnium artificiorum studiosissimus* esset; unde hi illius amissione non infelicissimi tantum, sed maximæ infelicitati magis aliquid addentes, non improbo loquendi more *perquam infelicissimi* dici voluerunt.

CLASSIS NONA
Elogia Defunctorum, & Affectus Superstitum.

Ad S. Modesti.

1. C. CATIO . C. F. MEN. BALBO
Ↄ. PETREIIAE . C. F. PAVLAE
HOS . DECVRIONES . FVNERE
PVBLICO . DE . FORO . E . TRIBVNALI
EFFERENDOS . ET . HIC . HVMANDOS
CENS
FVFISIAE . A . L. VIOLAE
C. CATIVS . C. F. MEN. GALLVS
PARENTIBVS . ET . VXORI

In Ædi-

De hoc insigni lapide obiter in Præloquio hujus Voluminis egi, sphalmata, quæ apud Manutium, Panvinium, & Gruterum irrepserant, indicasse contentus, quæ etiam apud Fleetwoodum eadem inveni pag. *269.* n.3. Sed quis credat in ipso adhùc meo exemplari maculam quoque à me nunc detectam, quæ Tipographi, aut ejus potius, qui, me absente, correctiones curavit oscitantiâ adhùc manet; nam lin. 7. Fufisia Viola primo casu scripta est, quæ tertium (ut heic) ad lapidis fidem habere debet: Sed jam satis de lapidis lectione. Dabimus modo aliqua iis, quæ lapis observanda monet: ac primum ejusdem sensum explicuisse præstabit. C. itaque Catius Gallus titulum dedicavit Parentibus simul, & Uxori. Parentes autem C. Catius Balbus, & C. Petreiia Paula. Fufisia verò Viola Auli Liberta ipsius Galli uxor fuit, ut mirum sit hominem præclaris Parentibus etiam publico funere dignis ortum Libertinam mulierem sibi matrimonio copulasse, cui etiam publicè cum ipsis suis Parentibus commune monumentum dicare non abstinuit: Unde post Augusti ævum [quo auctore Romanis omnibus, exceptis Senatoribus, eorumque liberis, Libertinas ducere permissum] lapis dedicatus videtur. Sed missâ libertina uxore, Parentes potius attendamus, ac primùm in Petreiia Matre Cajæ prænomen, inverso Ↄ demonstratum observare licebit, ipsum inquam prænomen Matribus familias solenne, ac perhonorificum, quod Dignitatis, communisque cum viro potestatis insigne fuisse constat. Horum Conjugum egregiam virtutem Funus Publicum, quo eos dignos Decuriones censuerunt, satis probat; non enim nisi præclaris Viris dabatur, raro autem fæminis quantumvis illustribus, ut Attiæ Cæsaris matri teste Dione lib. 47. ac præterea Liviæ, cui Tiberius [ut refert Xiphilinus] *nullos honores tribuit, præter funus publicum, & imagines, aliaque nonnulla non magni momenti*. Viris tamen eum honorem tributum in lapidibus passim legimus; persæpe etiam id Scriptores testantur; itaut etiam Peregrini illustres publico funere aliquando honorarentur: Siphacem quondam Numidiæ opulentissimum Regem (ut refert Val. Max. l.7. c.1.) *Captivum Tiburi mortuum publico funere Senatus censuit efferendum, ut vitæ dono honorem sepulturæ adjiceret*: De Funere Publico vide Kirchmannum De Fun. Rom. l. 1. c. 4. Sed plura hactenus inobservata ex nostro lapide discere erit: *De Foro e Tribunali* hos Conjuges efferendos Decuriones censuerunt. Funus publicum per Forum efferendi mos quidem fuit: Apulejus Metam. 2. *Ritu patrio unus de optimatibus pompa funeris publici ductabatur per Forum*: At heic non per Forum, sed de Foro è Tribunali funebris pompa instituta fuit; ut jam non ex privatis Ædibus defunctorum Conjugum, ut mos erat, sed quò magnificentius funus esset, eorum Corpora in Forum antea translata, ac in Tribunali collocata, inde ad locum sepulcri elata fuerunt. *Tribunal* autem heic propria significatione usurpatum reor [nam de alio funerario Tribunali in sequenti lapide mox videbimus], ut is locus fuerit in celebriore Fori parte perpetuo opere constructus, nempe suggestus editior, in quo sedens Magistratus ab omnibus conspici, ab eoque Jus reddere solebat: Non solum autem locum unde efferentur [quod singulare videri debet], verum etiam quò inferrentur hi Conjuges, à Decurionibus datum esse constat, quod in lapide illis verbis exprimitur: HIC HVMANDOS CENSVERVNT. Locum sepulturæ à Decurionibus dari honestissimum fuit, nec satis obvium, propterea quod publicarum arearum pars in eam sepulturam cessura extra commercium esse decernebatur, quod tum in Agro, tum præsertim in Urbe viventium Civium commoda minuebat: Gruter. p.455. n.1.: *C. Poblicio L. F. Bibulo Æd. Pl. Honoris Virtutisque caussa Senatus Consulto Populique Jussu Locus monumenti, quò Ipse Posterique Ejus inferrentur, Publice Datus Est*. Quo ex lapide Gudius rectè notat Dionysii errorem, qui lib. v. soli Poblicolæ ad suum usque ævum sepulcrum in Urbe datum scribit: nam Publiciæ Genti ex hoc lapide, Fabriciæ vero ex Plutarcho eundem honorem datum probat. An vero nostris quoque Catio, & Petreiiæ honor idem? Verisimile id probat lapidis locus intra Urbem positus, ubi ex privilegio hi Conjuges humati fuisse videntur,

In Ædibus Seminarii.

2. P. AELIVS. VENERIANVS
HOC. VAS. DISOMVM. SIBI. ET
FELICITATI. SVAE. POSVIT. ET
TRIBVNAL. EX. PERMISSV. PONTIFF
PERFECIT

Affert hunc lapidem Gruterus pag. 751. num. 11., & locum indicat ſic: *Beneventi in D. Euſtachii æde ſacra*: ac inferius notat: *Ex lateribus ſculptæ ſunt Victoriæ alatæ, Tridentes piſcibus dentatis, quos Gallos marinos vocamus, impoſitos manu contingentes*: D. Euſtachii Ædes omnino periit, ac cum ea ſimul hoc inſigne monumentum, quod in Ædibus Seminarii extare noſtræ Veteres Schedæ ajunt, fruſtra etiam ibi conquiſitum, ut ejus formam [nam Vaſis nomine appellatur] conſpiceremus. Afferunt etiam Fleetwoodus pag. 272. num. 3. aliique, ſed in omnibus verba tantum, non item Vas, quod omnino deſideramus. Hybridam vocem Biſomum ex latino *Bis* & græco ΣΩΜΑ notavit Cl. Lupus in epit. Sever. pag. 122.: at omnino græcam eam vocem latinis licet literis exaratam in noſtro lapide legimus; ubi vas DISOMVM dicitur. Apud Chriſtianos æquè ac Ethnicos [ut heic] locus ſignificabatur, ubi duo corpora ſimul ſepeliri poſſent. P. itaque Ælius Venerianus ejuſmodi ſepulcrum ſibi paravit, quò ſimul cum *Felicitate ſua* (Conjuge an Concubina ?) inferri deberet. In lapide apud Donium Claſ. x. num. 2. *Hoc in Sarcopbago Genetrix duo corpora natos condidit*: ubi Sarcophagum ipſum *Biſomum* fuiſſe patet, non quod *Corpus Corpori fuerit ſuperpoſitum*, ut Cl. Gorius ibi cenſet: Cæterum non Biſomum, aut Diſomum duntaxat locum, verum etiam Triſomum, Quatriſomum tribus, quatuorve corporibus continendis aptum appellari, protrita res eſt: In lapide apud Aringhium, quem poſt Reineſium, Fabrettum, Donium, iterum vulgavit Cl. P. Mamachius Orig. Chriſt. lib. 3. pag. 39. legitur ſic

CALEVIVS BENDIDIT AVIN TRISOMV
VBI POSITI ERANT VINI ET CALVI
LIVS ET LVCIVS IN PA. COS. STIL

De quo V. Fabrettum p. 552. Reineſii audaciſſimas emendationes, explicationeſque cum riſu notantem: At de *Biſomo* omnia clara: De *Tribunali*, quod idem Venerianus *ex permiſſu Pontificum* perfecit non æquè conſtat: Haud enim vulgata ejus vocis ſignificatio, de qua in præcedenti lapide actum eſt, hùc pertinere videtur. Doctiſſimus Cangius haud quidem in Gloſſario, ſed in ejus prolixa, eruditaque *Diſſert. de Inferioris ævi numiſmatibus* [quæ habetur ſeparatim edita poſt tom. 3. Gloſſarii editionis Francofurti 1683.] binos lapides affert, in quorum altero *Apollini, & Verjugoduno* [Gallorum Numini] *Tribunalia Dua dedicata* dicuntur, in altero *Deo Volieno Tribunal cum Locis*: ubi *Tribunalia* (inquit) *videntur eſſe ſtylobatæ, in quibus Deorum Statuæ conſiſtebant*: quod mox noſtro lapide confirmat, ac ſic pergit: *Hic etiam fortè ſpectat alia: P. Ælius Venerianus &c.* [omittitque lin. 3. SVAE. & geminam FF. lin. 5.] *in qua quidem poſtrema inſcriptione Tribunal perfectum ex permiſſu Pontificis, ſive Pontificum dicitur, quod è re ſacra eſſet, Diis Tribunalia erigere*: At Vir ſummus ſepulcralem eſſe noſtram inſcriptionem non advertiſſe videtur, in qua tamen explicanda, quod Tribunalis in ea memorati vocabulum ſpectat, ab ejus ſententia non omnino diſcedo: Pro ſtylobata enim, ſive Baſi Tribunal heic accipiendum videtur, quæ tamen non ſubſtinendæ alicujus Numinis Statuæ, ſed, ut *Vaſis* illius *Diſomi* ſublimiùs à ſolo erigendi, ſuſtentaculum eſſet, locata fuit. Lucem dat Tacitus *Ann.* 1I. 83. ubi inter funebres defuncti Germanici honores *Arcus* [inquit] *additi Romæ: Sepulcrum Antiochiæ, ubi fuit crematus: Tribunal Epidaphnæ, quo in loco vitam finierat*: At quid opus Pontificum permiſſu? Inerat [ut notum] ſepulcris Religio: præterea certus iis ædificandis modus fuiſſe videtur. Plato de Rep. l. 12. ex Ciceronis verſione in l. 2. De Leg. extrui vetat *ſepulcrum altius, quam quod quinque homines quinque diebus abſolverint, nec è lapide excitari plus, nec imponi, quam quod capiat laudem mortui inciſam*: Antea vero ex Demetrio idem Cicero dixerat, *non licere ſuper terræ tumulum quid etiam ſtatui, niſi Columellam tribus cubitis non altiorem, aut Menſam, aut Labellum*: Scio apud Romanos nimiam (ut loquitur Tertullianus de Teſt. Anim. c. 4.) *Sepulcrorum ambitionem* fuiſſe: Legatum CCCC. aureorum ad ſepulcrum extruendum memorat Scævola in *l. 42. D. De Leg. 3.*: Quid ni ob Operis Religionem atque exceſſum Pontificum permiſſu opus eſſet? Omnia enim ad eam rem pertinentia ad eorum juriſdictionem ſpectabant. Apud Gruter. pag. 518. num. 4. L. Ælius Sentinianus PETIT A PONTIPICES VT SIBI PERMITTERENT PERFICERE N. [fortaſſe Novum] MONVMENTVM IVRIS SVI. De Translatione Reliquiarum Plinius Bithyniæ Proconſul Trajanum ut Pontificem Maximum conſuluit lib. x. ep. 73. cui Trajanus reſcripſit: *Durum eſt injungere neceſſitatem Provincialibus Pontificum adeundorum, ſi reliquias ſuorum ob aliquas juſtas cauſſas transferre ex loco in alium locum velint*: quod tamen de Pontificibus Romæ degentibus intelligere Trajanus debuit, non item de Municipalibus, quorum adeundorum morem præter lapidem Gruterianum, oſtendit noſtra Inſcriptio, ut quod quiſque de ea re petiſſet, ipſi fieri permitterent.

In Ædibus DD. Feuli.

3. D. M
M. COSINI
PRIMITIVI
M. COSINIVS
PRIMITIVVS ET
COSINIA FORTV
NATA PATRI
OPTIMO

In Claustro Collegii PP. Jesuitarum.

4.

Ad S. Angeli Portæ Summæ.

5. IVLIO VICTORI
HOMINI BONO QVI
VIXIT ANN. L. M. VI
IVLIVS LVCRILIVS
PATRI PIISSIMO

Ad S. Petri extra mœnia vulgi *de Fora*.

6. IO HOMINI BONO
Qui vix. an. . I. MENSES VIII. D. V
Con IVX CVM QVEM
Vix. ann. . . . . DIES XXV. SINE
Ulla querela B. M. F

Inscripta transversim Columnæ ad Ædem SS. Annunciatæ, viâ, qua itur ad Arcem, & apud Gudium p. 273. n. 6. qui lin. 12. *Tullonialea* mendosè conjungit.

7. FVFIO . IVSTINO . HOMINI . BONO
TVLLONIA . LEA . CONIVGI . INCOMPARABILI
QVI . SIMVL . VIXIMVS
sic ANNS . SEXAGINTA

In Ædi-

Optimi cognomen, dum Virtuti, non Amori, aut Adulationi detur, præclarissimum omnium elogium: Honestissimum etiam illud, ac magnæ Virtuti satis, dum Bonus quis dici mereat: Utraque ex nostris hisce lapidibus simul exhibeo; Quod *Boni* titulum spectat, *Præclaram laudem* [inquit Cl. Oliverius ad Marm. Pisaur. 87.] *quam adeo probavit Lipsius, obscurare, & ad turpem sensum convertere, nescio quam ob caussam Viri doctissimi conati sunt, quos refellere haudquaquam videtur operæ pretium; Satis enim celebris est J. Consultorum regula, qua docemur, neminem præsumi turpitudinem suam profiteri*: At quamvis ad J. Consultorum regulas non confugiamus, ignorasse certe videntur Viri illi doctissimi (quos nondum ego novi) Græcorum morem, qui suos defunctos quoscunque passim *Bonos* appellabant: Ex Theophrasto id docet Antiquitatis consultissimus Marchio Scipio Maffejus ad Tab. 111. num. 1. Musei Veronensis, ac nuper observavit Clariss. Paciaudius in Græci Anaglyphi interpretatione, edita Romæ 1751. pag. 21. Græcus lapis in Bibliotheca Casanatensi servatus editus fuit a V. C. Mamachio Orig. Christ. lib. 3. pag. 454. not. 2., ubi de more occurrit ΗCECTHΛΗ ΓΑΛΑΤΟΥCIAKKΩI ΑΓΑΘΩI CYMBIΩI: *Esestele Galatusiaccho Bono Conjugi*: E Græcis ad Romanos morem hunc manasse satis docent frequentes lapides, quos in Gruteri, Fabretti, Reinesii, Gudii, aliorumque indicibus obvios habemus: non itaque, nisi importunum, atque insanæ mentis illud erit, eum titulum, qui pro solenni penè sepulcrali formula olim adhiberi soleret, in turpem sensum detorquere: Quid, quod non solis Viris uxores, sed Parentes quoque a Filiis *Bonorum* elogio celebrabantur, ut heic num. 5. Julius Lucrilius Julio Victori Patri suo *piissimo* adhùc *Hominis Boni* laudem adjecit: Ego certè cum Horatio ep. 1 16.

Vir Bonus, & prudens dici delector,

si tamen nomini res responderet; etenim si eundem Horatium audimus

Vir Bonus est quis?
Qui consulta Patrum, qui leges juraque servat,
Quo multæ magnæque secantur Judice caussæ,
Quo Responsore, & quo caussæ Teste tenentur.
Oderunt peccare Boni virtutis amore.

Præterea Virum bonum ex Juris Consultis agnoscere adhùc libet: Vir itaque Bonus est quilibet integræ vitæ, & existimationis, idoneusque, & diligens Pater fam. *l. 9 §. Sed si lapicidinas l. 13. §. ult. l. 15. §. Etsi. D. De Usufr. l. 20. §. 1. D. De Oper. libert. l. 13. D. De Ann. Leg.* Bonus Vir, & Innocens conjunguntur in *l. ult. Cod. De Alim. pupil. præstand.* Ab ignoto, & transeunte emisse se dicere non convenit volenti evitare alienam *Bono Viro* suspicionem: Sunt verba *l. 5. Cod. de Furt.* Ad hæc *Viris Bonis* metum stupri majorem esse, quam mortis ait *l. 8. D. Quod metus caussa &c.*; ut jam ex his, aliisque pluribus, quos prætereo, Juris locis, quantus titulo sit honos, quanta ex titulo honoratis virtus, manifestum esse arbitror.

In Ædibus DD. de Simone

8. VIBIA A. F. CYPRIS
SIBI ET
A. TITRIO A. F. RVFO
VIRO OPTIMO

Effossa in Viridario novi Collegii PP. Jesuitarum.

11. T. VATINIO SE
CVNDO
VIX. ANN. XXI
MENS. II. DIE *sic*
VIII
RVTILIA ARSI
NOE CONIVGI
PIENTISSIMO

Propè Ecclesiam PP. Jesuitarum.

12. D. M (*b*)
OCTAVIAE CRES
CENTINAE QVAE
ANTIQVA VITA VI
XIT FIDEI AC DILI
GENTIAE CLARISS
C. VALERIVS IANVARIVS
CONIVX C. F. B. M. F

In Viridario Alexii Macchia propè S. Sophiam.

9. D. M
MARIVS
IVSTVS
HO MO
PLVSQVAM
BENIGNIS
SIMVS
HIC

In Ædibus olim de Bilocta & apud Grut. p. 744. n. 2.

13. D. M. S
Q. TITVLEIO
FIDO
PATRI PIISS
TITVLEIA
RVFINA
FILIA

Grut. p. 818. n. 11.

15 M. POSTVM. D. F
CHLORVS
VIVVS SIBI ET
TORANIAE SPEI
CONIVGI
SANCTISSIMAE

E schedis Verusii.

10. D. M. S
TVRRANIVS APER (*a*)
HOMO DVLCISSIMVS
QVI VIXIT ANN. XL
TADIA VRSA
CONIVGI CVM QVO
VIXIT ANN. XVII

Ad S. Petri extra mœnia & apud Grut. pag. 850. num. 8.

14. D. M
M. MVNIO VI
TALI QVI VIXIT
ANN. XXXVIII. M
III. DIEBVS XXII
M. MVNIVS PRO
CVLEIANVS FRA
TRI INNOCENTIS
SIMO B. M. F

In Ædibus DD. Nicastro.

16. MVNATIAE PRIS
CAE RARAE CASTI
TATIS FEMINAE *sic*
. . . .
. . . .

Infra

[*a*] Exhibet etiam hunc lapidem Muratorius p. 1411. n. 17. è Schedis Ambrosianis, sed lin. 1. omittit D. M. S. lin. 6. legit CON. DVLC., sed rectius Verusius descripserat CONIVGI sine alio adjecto, jam enim *Dulcissimi* epitheto lin. 3. donatus fuerat hic APER, quem etiam cum VRSA convenisse miramur, an ridemus: sed de speciosis Virorum, Fœminarumque cognominibus inferius videbimus.

[*b*] Eximia laus hoc elogio continetur, qua nulla fortasse apud ipsos Veteres major excogitari poterat, quum quis *Antiqua Vita*, aut *Antiquis Moribus* vixisse diceretur: Hanc sibi a C. Valerio Januario Viro suo Octavia Crescentina promeruit, dum *Fide*, ac *Diligentia clarissimam* se probavit, idest Thori fide religiosè servata, Domus etiam [quæ duæ optimæ Matris Fam. præcipuæ sunt dotes] curam præclarè gessit: Fidei autem, & Diligentiæ laus ea omnia complectitur, quæ speciosissimus Sarcophagi titulus explicat, & enumerat apud Donium Cl. XV. n. 49.

HIC . SITA . EST . AMYMONE . MARCI . OPTIMA . ET . PVLCHERRIMA
LANIFICA . PIA . PVDICA . FRVGI . CASTA . DOMISEDA .

Ubi *Amymonem* Libertinam, & Conjugem, non Servam Marci intelligo, de qua re Vid. Diss. 1. c. 4. *Domisedam* verò explico, quæ domi sedere, idest in publicum nunquam prodire amabat: Sic in Epitaphio Claudiæ apud Grut. pag. 769. n. 9. DOMVM SERVAVIT LANAM FECIT, ubi illud *Domum servare* non aliud est, quàm *Domi se servare*, seu *Domi abditam manere*. Sed ad principalem laudem redeo, quâ in nostro lapide Octavia Crescentina *antiqua vita vixisse* dicitur: Simile elogium exhibet lapis apud Manutium Ortogr. p. 591. *Memoriæ Cla. Fem. L. Peducææ. Julianæ. Morib. Natal. Ac Pud.* [i. e. moribus, natalibus, ac pudicitia] *Priscis. Inlustribusque. Femi. Comparandæ &c.* Texuit etiam Uxori Macrini Plinius l. VIII. ep. 5. *Grave vulnus* [inquit] *Macrinus noster accepit: Amisit Uxorem singularis exempli, etiamsi olim fuisset: Vixit cum hac annis* XXXIX. *sine jurgio, sine offensa*: Antiquis autem moribus enitere, sive antiquâ vitâ vivere is propriè dicitur, qui animi candore simplicitateque ita excellit, ut nocere ipse nescius, sui instar alios omnes innocentes arbitratur. Cicero ad Attic. l. 9. 15. *Vide* (inquit) *quam sim antiquorum hominum*, ubi Victorius: *idest simplicis ingenii, & minime callidi, quales antiqui homines erant. Græci* ἀρχαίους: Sed & ipse Cicero pro Sex. Roscio eòdem rem deduxerat, nam *cap. 9.* refert revocatos Legatos Amerinos, qui Sullam adibant contra spoliatores bonorum Roscii eo quod hi callidè promitterent, se bona restituturos, quorum promissis fidem præstitere Legati *Homines antiqui, qui ex sua natura cæteros confingerent*.

Infra Forum Venale Viâ recta.

17. C. MODIVS FELIX
ET C. MODIO FELICI
FIL. ET COCCEIO
SILVINO FIL. NA (a)
TVR. ET MODIO
RENATO LIB. ET
SATTIAE SILVIAE
VXORI VV. SS. F
CAESIAE VENERI

Propè Ædem Vectigalium vulgò *Doganam*.

18. D. M. S
L. TREBONIO
BENEVENTANO
QVI VIXIT. AN. XXXVI
ME. VII. DIEB. QVINQVE
LOLLIA EVFROSINE
MATER ET PATER (b)
B. M. F

In Porticu DD. Sellaroli.

19. PONTIA AVRVRA CONCVBINA

In S.Sophiæ, & ap. Grut. p.725. n.3.

20. A . CASTRICIO
ACHILLEO . PATRI
CALCIAE . ISIDORAE
MATRI
CASTRICIA . FELICISSIM
PARENTIBVS
DVLCISSIMIS ET INCOM
PARABILIBVS

Propè Domum Verusiorum.

21. D. M
M. FVFIO
RESTITVTO
QVI VIXIT AN
NOS X. DIES VIII
FVFIVS RESTI
TVTVS PATER
FECIT

Propè Ædes DD. Rotondi.

22. Q. QVINTIVS
SATVRNINVS
QVINTIO SVO
PATRI

Gruterus p.693. n.6.

23. D. M
C. LICONIO
FELICI VIXIT
ANNIS XII. DIES
VI. PARENTES
FIL. FEC

Grut.

[a] Habet etiam hunc lapidem Gruterus pag. 696. num.9. postremâ tamen lineâ deminutum, quam in subjecta sibi nota ex Cod. Redii sic affert: CAES. IA. . EVENERIT. At jam in nostro exemplari ad Autographi fidem integrum emendatumque modo habes. Ex hoc lapide eruditus Heineccius in Comm. ad L. Jul. & Pap. l.2. c. 4. illud maxime comprobare conatur, filios naturales (qualem Coccejus Silvinus lin. 4. se prodit) nunquam Patris nomine appellatos, sed duntaxat Matris, cujus omnes liberi tam naturales quam legitimi ejusdem sunt juris: Itaque C. Modius Felix *cum ex Silvia & legitimum, & naturalem filium habuisset, illum suo, hunc matris nomine Silvinum appellat*. Sed Vir doctus Gruterianum exemplum sequutus frustra ex nostro lapide [an etiam ex aliis?] rem suam tuetur: quî enim fieri potuit, ut ex eadem Silvia, quæ Uxor expressè dicitur, duos equè filios, alterum legitimum, i. e. *Modium Felicem*, alterum naturalem, i. e. *Coccejum Silvinum* susciperet? Nam etsi posterior hic ante justas nuptias editus fuerit, ex subsequenti deinde matrimonio jure Civili æquè legitimus evasisset. Sed nodum jam solvit lapis; ex cujus postrema linea *Cæsiam Venerem* Heineccio ignoratam prodire nunc videmus: atque hæc quidem C.Modii concubina eidem Coccejum filium naturalem peperit, postremo loco ideo memorata, quod Sattiæ Uxori, Matrisfam. prærogativâ gaudenti, concedre deberet: Non autem sibi illa, quod Concubina declararetur, aut Coccejus, quod filius naturalis diceretur, ullam infamiæ notam accipiebant, quandoquidem jure Ethnicorum non turpe erat Concubinæ nomen ut heic n.19. videsis eund. Heinecc. l. l. Sigla penultimæ lineæ VV. SS. F. (quæ male Gruterus sejunxit sic V. V. S. S. F.) ita explicanda censeo: *Vivi Sibi Fecerunt* geminatis de more primis literis singularibus ad multitudinis numerum indicandum.

[b] Extat etiam apud Gruter. p.710. n.2. qui lin. 4. habet XXVI. lin 7. pro *Pater* legit *Frater*. ac postrema sigla B. M. F. omittit; omnia contra lapidis fidem, qui (ut dixi) lin.7. *Patris* non *Fratris* vocabulum inscriptum planè exhibet, in quo [quum solius Matris nullum vero Patris certum nomen expressum sit] notandum aliquid nobis omninò offert; quid enim? quum Matris nomen duntaxat inscriptum legatur, cui mox *Mater & Pater* adjectum est, an fortasse Lollia Eufrosina utrumque sibi attribuere voluit? Verisimile id videri poterit, si Trebonius ejus filius vulgò, aut ex damnato coitu susceptus *Patrem demonstrare non poterat, vel poterat quidem, sed eum habebat, quem habere non licebat*, ut loquitur *Modestinus* in l. 23. *D. De Statu Hominum*: Itaque Lollia, quæ Mater ei fuit, etiam educatione, adfectione, aliisque Paternis officiis Pater simul dici fortasse voluit.

Grut. p.705. n.11. FleetWood p.252. n. 4.

24. D. M (a)
L. SCERINI . ANNAEI . AFRICANI
FIL. DVLCISSIM
QVI . VIXIT . ANN. XII. M. VIII
DIES . X
PARENTES . INFELICISSIMI . AMISSIONE
EIVS . PERPETVIS . TENEBRIS . ET . QVOTI
DIANA . MISERABILI . VLVLATIONE . DAMNATI

Ruri DD. de Pascale.

25 D. M (b)
M. CASCELLIO SECVN
DO PATRI
C. CASCELLIAE ERONE
MATRI
M. CASCELLIO CRESCENTI
FRATRI
M. CASCELLIO SECVNDC F. V. A. XIIII
M. CASCELLIO CRESCENTI F. VIX. AN
VI. M. VI. M. CASCELLIO SECVNDO F
VIX. AN. I. M. X
M. CASCELLIVS SECVNDVS
FECIT

Viâ Soricea, & apud Gudium p.248. n.2.

26. D. M. S
C. VMBRI
PRIMI QVI
VIXIT ANNIS
XX. MENS. VII
VMBRIA FELICITAS
MATER FILIO DVLC
B. M. F

Propè Ædes Verusiorum.

27 D M. A. VIBIO OPTATO
QVI VIX. AN. X. M. X. D. XXIX
PARENTES INFELICISSIMI
FECERVNT

Ad Æd. Sacram PP. Jesuitarum.

28. D. M. S
DVNLIO CRESINIO
OPPIA SECVNDI
NA CONIVGI INC
CVM QVO VIXIT
ANNIS XV. S. V. Q
B. M. F.

i. e. Sine Ulla Querela Benemerenti Fecit.

Propè DD. Rotondi.

29. D. M
C. HELVIVS PRI
MILLVS . . . D. V
C. HELVIO PRI
MILLO
B. M. F

Ad dirutam Ædem Parochialem S. Petri.

30. D. M
C. LVCCIO
RVFINO
LVCCIVS
DEDEMPTVS
AEPIDIA SE
CVNDINA F
RATRES FIEC
CERVNT Q. V
AN. VI. M. VIII. D. X

Notanda heic *Fratris* appellatio etiam Sorori communis, nec non barbara illa vox lin.8. & 9. *Fiecerunt*

In Turri

[a] Habes heic loquentissimè, an etiam eloquentissimè expressum Parentum dolorem ob præcox filii fatum: Damnatos sese perpetuis tenebris queruntur tanquam *Orbi*: & sane ex orbitate oculorum desumpta est Orbitas illa, quam Parentes amissis filiis subire dicuntur. Festus: *Orba est, quæ Patrem, aut Filios quasi lumen amisit*: & Isidorus etym. x. *Orbus, quod liberos non habet, quasi oculis amissis*. Oculorum enim loco filii æstimantur, ac cariores haberi solent; Libeat ex S. Historia simillimum exemplum hùc deducere, ubi Tobiæ X. Annam audimus erga absentem filium hæc tristia verba fundentem: *Heu heu me, fili mi, ut quid te misimus peregrinari, lumen oculorum nostrorum*: atque ex his, cur perpetuis tenebris, L. Scerino mortuo, ejus Parentes damnatos se dicant, jam rectè intelligimus: ob eandem quoque caussam *quotidianam* se agere *ululationem* subdunt: Ea enim Parentum amori erga filios vis est, ut iis præsentibus summo gaudio, ac voluptate, amissis verò, perpetuo afficiantur mœrore, quem nulla dies delere, aut etiam levare potest, ut de eadem Anna Tobiæ Matre, ac præterea de Jacobo Josephi Patre eadem Sacra Historia commemorat. Ululationis autem vocabulum satis aptè, eleganterque adhibetur ad significandum inconditum illum clamorem, qui in summo animi dolore ob funeris acerbitatem edi solet: Hinc ad eam rem familiare Virgilio *ululandi* vocabulum fuit, ut Æn. 2.488. 9.477. 11. 190. & alibi sæpe.

[b] Cascellia Gens in Grutero satis nota: Hanc Beneventi etiam consedisse præsens monumentum testatur, in quo plures Cascellii nobis exhibentur, quorum arbor sic explicandus videtur: M. Cascellus Secundus, qui in fine lapidis memoratur, monumentum fecit tum suis parentibus M. Cascellio Secundo, & C. Cascelliæ Erone, tum M. Cascellio Crescenti fratri: Adhùc ipse tribus suis filiis idem monumentum posuit, nempe M. Cascellio Secundo, M. Cascellio Crescenti, M. Cascellio Secundo, quorum unus Patrui, reliqui Avito, Paternoque cognomine æque appellantur: At quomodo, inquies, in una familia, atque domo tot M. Cascellii Secundi inter se distingui poterant? De filiis jam mos obtinuit, ut omnes prænomen paternum, nomenque familiæ comune acciperent, cognomen etiam paternum eorum primus, ut Patrem undequaque referre videretur: Duo autem filii heic eodem Patris cognomine ideo appellati fuisse videntur, quod eorum alter præmortuus nascenti alteri paternum cognomen rursus assumendum reliquerit: Certè qui M. Cascelli Secundi filii in hoc lapide habentur, ambo præcoce fato sublati Patrem superstitem reliquerunt; alterius autem obitus alterius nativitatem præcessisse censendus est.

In Turri marmorea S. Sophiæ.

31. MARONI ALVMNO (a)
C. CALPHVRNIVS LAVSVS
DOMINO DILECTVS
QVOQVO IRET SEMPER COMES
POCVLI MINISTER
DOCTVS PALESTRAE PVER
sic · AEQVES
SEPVLTVS HIC SVM
NATVS ANNOS OCTO ET DECEM

In Sarcophago Marmoreo è schedis Verusii.

32
VIXIT ANN. XIIII
M. VIIII. D. II. A. IGNIVS
FELIX DOMATIA QVIN
TILLA QVI AMARVNT
ALVMNVM SVVM

Gruter. p. 656. n. 11.

33. AELIAE
RHODINE
AELII . PAN
THIA . ET . PIS
MATIVS . ALVM
NAE . B. M. F

Ad S. Lupi. Murator. p. 861. n 7.

34 VALERIO HELIODORO Q. V. A
XXX. M. VII. D. XI. IVVENI PROBISSIMO
AC FIDELISSIMO VALERIVS CLAVDIVS
EVOK. ALVMNO DIGNISSIMO B. M. F

Fabrettus p. 349. è schedis Barberinis.

35. ZMARAGDO
IVLIA C. F
TREBONIA
ALVMNO
PIENTISSIMORVM
PIISSIMO
ET DVLCISSIMO

Grut. pag. 658. num. 1.

36
M. COSINIO CRISPINO
COSINIA MAXIMINA
FILIO INCOMPARABILI FECIT
ET Q. MAELIO MODERATO COIVGI
ET M. COSINIO OECOGENI ALVMNO
ET SIBI

Id. Murator. p. 1538. n. 4.

37 FVRNIA PRIMA
AEMILIO ZANVARI
O ALVMNO ET LIBERTO
PIISSIMO BENEMEREN
VIXIT ANNIS XVIIII. M. II

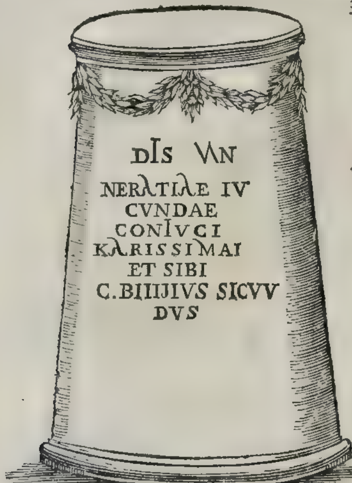
In Ædib.

[a] V. C. Fabrettus cap. v. pag. 349. num. 21. duas hujus lapidis priores lineas tantùm habet, aitque extare Romæ Hortis Justinianeis, ut proinde Fabrettianus lapis alius à nostro censendus sit. Qui propriè apud Veteres dicerentur Alumni non dum constat: Alii enim ingenuam, alii servilem conditionem suis nominibus præ se ferunt, ut ex hisce nostris lapidibus satis probari potest: Utrosque in suas Classes, pluribus allatis inscriptionibus distribuit Fabrettus: Mediæ conditionis Classis erit quoque constituenda, eorum nempe Alumnorum, de quorum statu dubia erat juris dispositio: Plinius, dum Pro-Cons. Bithyniæ esset, hæc ad Trajanum scribit lib. x. ep. 71. *Magna Domine, & ad totam Provinciam pertinens quæstio est, de conditione, & alimentis eorum, quos vocant* θρεπτούς. & is respondet: *Quæstio ista, quæ pertinet ad eos, qui liberi nati expositi, deinde sublati à quibusdam in servitute educati sunt, sæpe tractata est*: & ambigens ipse quid respondeat, *ideo* (subdit) *nec adsertionem denegandam iis, qui ex ejusmodi caussa in libertatem vendicabuntur puto, neque ipsam libertatem redimendam pretio alimentorum*: Hos propriè Alumnos appellatos decernit Lipsius, eruditeque probat epist. 85. cent. 1. ad Belg., eos nempe, qui recens nati a parentibus publico loco expositi, ab aliquo piè sublati alebantur. Quarto loco Alumnos vocari filios ex Concubinis susceptos multorum sententiam esse affirmat Brissonius De Verb. Signif. lib. 1., atque ita accipiendam notat sententiam memoratam in l. 16. §. 1. *D. De his, quæ ut indignis &c.* Sed nulla apparet ratio, cur filii naturales Alumnorum vocabulo aliquando appellari possent, nam quod iis alimenta præstantur, generalis ea caussa est, quæ aliis æquè convenit, qui in eadem domo ab eodem Patrefamilias aluntur: Cæterum servilem conditionem Alumnæ tribuit Justinianus, qui illam libertate donatam justas cum suo Altore nuptias contrahere posse declarat in l. 26. Cod. De Nuptiis: *Si quis* (inquit) *Alumnam suam libertate donaverit, & in matrimonio suo collocaverit .... nos vetustam ambiguitatem decidentes non esse vetitum matrimonium censemus .....nec enim homo sic impius invenitur, ut quam ab initio loco filiæ habuit, eam postea in suo collocet matrimonio, sed ei credendum est, qui eam & ab initio non uti filiam educavit, & libertate donavit*: Ex qua Iustiniani lege amplius mihi probatur, ac omnino verior videtur Lipsii sententia, ut Alumni ii propriè sint, qui a Parentibus expositi, ab aliis suscepti educentur: Educatorum, autem, seu Altorum arbitrio (ut præclarè ex eadem lege colligitur) fiebat, ut Alumni modo tanquam servi, modo velut liberi educarentur; unde fuit, ut modo servitutis, modo libertatis nomina ferrent: hinc etiam tam frequentes quæstiones inter hos Alumnos, suosque Altores de eorum statu, ut ex Plinio, ac ipso Justiniano discimus: Cum autem Altoribus eos in libertate educare libuisset, loco filiorum ipsis fuisse per anonymam quandam adoptionem (nullo tamen quæsito legitimæ adoptionis jure) declarat Justinianus, probatque nostrorum temporum mos, quandoquidem ejusmodi expositi, Alumnique ab Altoribus veluti in filios suscipi, filiorumque nomine passim vocari solent.

[b] Literam Z pro S usurpatam centies probant antiqui lapides, præsertim in hoc met vocabulo *Smaragdus* incassum reclamante Prisciano, qui *vitium eos facere* docet, qui *Z. ante M. scribunt, nunquam enim duplex in Capite syllabæ posita potest cum alia jungi consonante*. Seb Z. pro I. adhibitam rarissimi est exempli, nam præter nostrum lapidem heic n. 37. ubi ZANVARIVS pro IANVARIVS, vix ZESV pro IESV invenire est in Indice Gruteriano eorum, quæ ad rem Grammaticam pertinent.

In Ædib. Medici Josephi Buonanni. (a)

38.

In Ædibus Seminarii, olim Parziale.

39. L. TVRSELLI . PRISCI . VIXIT
ANN. XIII. M. XI. C. L. MAXIMA
MATER FECIT

Sigla C. L. in lin.3. explico Caj Liberta *quæ contra morem sibi Maxima præcedere voluit, nisi veriùs omisso nomine Maxima cognominis loco sit.*

Gruter. pag. 686. n. 5.

40. HAVIO APRO
QVI VIXIT ANN
XII. M. VII. D. V
HAVIVS VMBRIVS
FORTVNATVS PATER
FEC

Domi Horatii Cardone.

41. D. M
MANLIO APRI
CVLO MAEVIA SA
BINA CONIVGI
B. M. F

In Ædibus Seminarii.

42. Q. CONCORDI
O PRIMO QVI
VIXIT ANNIS
V. MEN. VII. D. XX
MATER FILIO
CARISSIMO FEC

Prope Æd. DD. de Aquila.

43. A. CVRTI PRIMI
ANI QVI VIXIT
AN. XXXIII M. VI
NAIVIA OPTATA
MATER

Naivia pro *Naevia* adhibito græco Dipht. AI.

Prope Collegium PP. Jesuitarum.

(b) M
44 M. TREBVLANI
GAGILI . TESES
FORIANI. F. DVL
QVI . V. A. XIIII. M
VI. D. XII. TREBV
LANVS . TELES
FOR. ET. MATRIA
GAGILIA . PAR. INF

Prope Æd. olim Sellaroli.

45. L. TAVTONIVS L. L. ERCHASINVS
SIBI ET
L. TAVTONIO L. F. STEL. PROCVLO
VIXIT ANNOS XXVIIII
QVINTIA GRATA

In Arce Civitatis.

46. D. M
M. METILIO E
MINEO VALE
RIA PRIMA CO
IVCI CVM QVE *sic*
VIXIT AN. XV. M
III. DIE XX. B. MF

In Di-

g

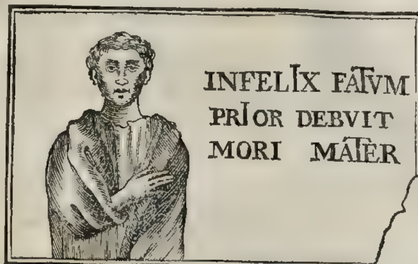
(a) Mirum adeo rudibus, atque inconditis characteribus inscriptam esse hanc Parii marmoris columellam satis eleganter elaboratam: Verum non ejusdem fortasse ætatis (ut observavit quoque cl. Lupus in epit. S. Sev. p. 139. ad Urnulam octogonam) est epitaphium, & sculptura, aut sane, non idem est grammatice scribere, & affabre sculpere. Igitur in lin. I. litera M. anteriori ductu caret, ut etiam litera N penultimæ lineæ eodem defectu in V. evadit, nam pro SECVNDVS scriptum est SECVVDVS: Item græcum λ pro omni pene latine A usurpatur,, quod frequenter in aliis saxis factum occur rit, eumque scribendi morem illustrat Eq. Sertorius Ursatus in marm. erud. ep. 7. linea 4. habetur CONIVCI cum C. quæ sane dictio in nostris lapidibus mirum est, quam varia barbarie fere semper scribatur in titulis se pulcralibus, ut in hac classe vides. Negotium tamen nobis facessit Mariti nomen post Cai prænomen lin. pe nult. inscriptum. VIBIVS legi potest adhibita primo loco B. pro V. scribendi more veteribus passim recepto, ac gemino II. pro simplici I. usurpato: Sed verius fortasse BEBIVM legerim: Bebia Gens in Gruteri thesauro no tissima est: præterea ut ex ejusd. Gruteri Indice Grammaticali constat, nihil usitatius in antiquis saxis, quam duplicem II loco E scribi: Exemplum heic habes clas. 3. n. aliorum loco sufficiat lapis Aquilejensis apud doctum Bartolium p. 337. n. 488. PALATINO FL. ANTIO CONIVGI BIINII MIIRENTI. Vide alios apud Manut. de not. explan. lit. B. p. 19. Miror itaque eruditum Oliverium in Marm. Pisaur. p. 142. ad lapidem Tudertinum ubi legitur: C. SVRIINVS L. F. &c. clariss. Passerio, qui eum ex Archetypo descripserat, non omnino fidem suam accommodasse, quod is ob litterarum corruptionem veram lectionem agnoscere nequiverit, unde C. Severinum ibi legendum Oliverius censet: Sed quovis pignore contenderem Suriinum ibi sculptum, recteque a Passerio descriptum: itaut duplex II loco E. adhibitum (quod promptum fuerat Oliverio animadvertisse ex altero lapide, quem *affert n. 90. ubi est* FIICIT *pro* FECIT) jam tandem C. SVRENVM nobis omnino exhibeat. Certe C. SVRIINVS in eodemmet lapide legitur apud Murat. p. 525. n. 2. qui tandem Inscriptionem ex Comite Francisco Campello emendatè descriptam habuit, nam quæ apud Oliverium sic legitur. C. SVRIINVS L. F. ANISIME CAARI MEM. ubi vir doctus Tribum ANiensem recte subolverat jam demum apud Muratorium sic legitur. C. SVRIINVS. C. F. ANI. SENECA. ARIMINI &c. Sed pro *Surenus* nihil vetat, ut ibi *Surinus* legi queat: Vocales geminare veteres nonnunquam solitos satis constat: Surina autem Gens apud Gruterum, & Muratorium nota.

(b) Deorum appellatione multati sunt in hoc lapide *Manes*, quod haud temporis injuriæ, aut Quadratarii consilio, sed fortasse oscitantiæ tribuendum est: non enim solitarios Manes initio titulorum sepulcralium adhuc legisse contigit: Lapidem autem sic accipio: *Manibus M. Trebulani Gagilii Telesforiani Fili Dulcissimi qui vixit an.* XIIII. *Mens.* VI. *Dieb.* XII. *Trebulanus Telesforianus, & Matria Gagilia Parentes Infelicissimi:* Itaque M. Trebulanus Gagilius Telesforianus præter paterna nomina, etiam maternum Gagilii assumpsisse videtur.

In Diverſorio è regione S. Franciſci, & apud Muratorium pag. 1139. num. 6.

47. D. M (*a*)
AVRELIO
HERCVLANO
QVI VIX. ANN
VII. M. V. D. XVII
M. AVRELIVS
ALEXANDER
FILIO DVLCIS
SIMO CVI MORS
ACERVA
CESSIT

In atrio Ædium mearum. Vid. in Præloquio pag. 9.

48

Ad S. Petri extra mœnia.

49. D. M
CONCORDI
FORTVNATI
LOLLIVS FILIVS
PATRI B. M. F

Ibidem.

50. C. PVLLIDI
VS ASCLEPI
ODOTVS
V. S. F
i. e. Vivus Sibi Fecit

In Via vulgo *Pontile*, qua itur ad Portam Auream.

51. AGATHOBO FILIO
MODESTVS
PATER

In Æd. Petri Pauli Roſcii. Vid. Cl. IV. n. II.

52. L. STAIO HE
RODATO
QVI VIXIT ANNIS
V. MENSIB. VIIII
DIEB. XV
L. STAIVS L. F. RV
TILIVS MANILI
FRATRI DVL
CISSISSIMO

Ibidem in ingenti marmore tres tituli ſeparatim inſcripti.

53

D. M TREBELLIV S AVRELIV S P. . . . . QVI VIC X IT AN. X. M III. . . . VRA . . . MAT. . . .	Heic ſculpta ſunt ornamenta D. M	D. M . . . .

Apud Gruterum pag. 679. num. 9.

54. D. M (*b*)
M. CRASSO SATVRNINO
M. CRASSVS FORTVNATVS
FILIO CARISSIMO
QVI VIXIT ANN. XIII
M. X. DIEB. III
DVCI FECIT ITV AMBITV
DO

Sub

(*a*) Notanda ſunt poſtrema lapidis verba: *cui Mors acerva* [pro *acerba* more illo, quo veteres literas V. & B. promiſcue in dictionibus commutabant] *ceſſit* pro *contigit*; & vere ac recte acerba mors, quæ ſeptennem filium e vivis ſuſtulit.

(*b*) Præter noſtrum lapidem pluries occurrit apud Gruter. hæc formula ſepulcralis: ſic p. 593. n. 5. IN FR. P. XXXV. IN AG. P. XXXV. ITV. AMBITV. ACVAE. PRAESTANDV. . . Item p. 798. n. 6. FECERVNT. ITV. AMBITV. POSSIDERE LICEAT. Pomponius in l. v. d. De Sepulcr. viol. *Utimur* [inquit] *eo jure, ut Dominis fundorum, in quibus Sepulcra fuerint, etiam poſt venditos fundos adeundorum Sepulcrorum ſit jus; legibus nanque prædiorum vendendorum cavetur, ut ad ſepulcra, quæ in fundis ſunt, iter ejus, aditus, ambitus funeris faciendi ſit. Videtur enim* [ita ad eandem rem Ulpian. l. 10. D. De Religioſ.] *hoc exceptum inter ementem, & vendentem, ut ei per fundum ſepulturæ cauſſa ire liceat*: Pulcre Cicero in Orat Pro Sex. Roſcio: *Mors* [ait] *florentiſſimi hominis Sex. Roſcii crudeliſſima, filii autem egeſtas indigniſſima, cui de tanto patrimonio prædo iſte nefarius ne iter quidem ad ſepulcrum patrium reliquit*. i. e. illud quoque abſtulit, quod alicui ſemel quæſitum nullo modo deinceps auferri poteſt, ſed ipſe quoque emptor præſtare tenetur: Hinc Gruteri lapidem emendo, ubi illud: ITV AMBITV ACVAE PRAESTANDV . . . . quod Scaliger in Indice Hiſtorico ITV AMBITV AQVAE PRAESTANDAE perperam explicat, ita legendum, & ſupplendum cenſeo: ITV AMBITV A QVO PRAESTANDVM ERIT, ſive idem ſit fundi ac ſepulcri dominus, ſive fundus in alienum dominium aliquando pervenerit. De Itu, ſeu itinere ad ſepulcrum clara res eſt, quam etiam illuſtrat Kirchmannus De Fun. lib. 3. c. 22. De Ambitu vero fruſtra apud eum quæras. Ambitus igitur docente Varr. de l. l. IV. *iter eſt* quod circumeundo teritur, quam vocem eod. ſenſu adhibet L. XII. Tab. *Ambitus Parietis ſextertius pes eſto*: i. e. duo pedes, & ſemis cuique ædi quaqua verſus liberi ſint, ut circumire eas quis poſſit, quod avertendorum incendiorum cauſſa cautum fuit: Vid. Briſſon. Antiq. l. 1. c. 1. & 3. & Cujac. obſerv. l. 13. c. 36. Non Itus itaque ſolus, reditusque, verum etiam Ambitus ſepulcris debebatur, ut ea ſcilicet ſacrificii, vel alterius rei cauſſa circumire quis poſſet: Ita apud Donium. cl. VI. n. 188. H. M. N. ITV AMBITV SACRIFICIV FACIENDV i. e. *Huic monumento noſtro Itu Ambitu Sacrificium Faciendum*. & apud Muratorium p. 1345. n. 12. ITVM ADITVM AMBITVM VSTRINAE SACRIFICII CAVSSA.

Sub Arcu Pontis Caloris, & apud Reineſium.

55 C. IETVELLIVS Q. F. FAB (*a*)
LEVIVS MONVMENTVM FACEIV
CVRAVIT SEIBI ET VXORI SVAE
EPIDIAE P. F. NERIAE
EIDEQVE PROBAVIT

Reineſius gag. 754. num. 114.

56 D. M (*b*)
C. OFILI MODESTI
QVI IDEM ET ASYARAGIVS
CVM QVO VIXI AN. XVII
CAESIA MONTANA
CONIVGI B. M. F

Gruterus pag. 804. n. 2.

57. D. M
C. MANIO
PRIMIGENIO
MARIA IANVARIA
CVM QVO VIX
ANN. XXXVI. M. III
CONIVGI B. M. F

Idem pag. 986. num. 12.

58. C. NONIVS C. L. CHILO SIBI ET
M. POSTVMIO M. L. DASIO FRATRI SVO
ARBITRATV
C. LVCCEI C. F. MAXIMI

Ruri vulgo *Pantano* ad ædem Ruſticam *de Gentile*.

59. D. M. S
SPEDIAE SIVE
CERRINIAE
CELERINAE
C. LICONIVS
CELER CON
IVGI BENEME
RENTI CVM
ſic QA VIXI ANOS *ſic*
XXXXVII. M. VIII
SINE VLLA QVERELA

E ſchedis Viglioni.

60. M. MAMIDIO
MODESTIO AFI
NIA LIBERALIS
CVM QVO VIXI A
X. D. VII. COIVGI
INCOMPA. B. M. F

Prope Cloacam della *Fragola*.

61. D. M
IVSSIDI PRIMI
. . . .
. . . .
MANDA
COGI CVM QVO
V. A. XVII. M. III
ET IVSSIDIA
i. e. Filia.

Prope Æd. olim de Abate.

62. L. EGNATIO
P. F. VARANO
IN F. P. XII
IN A. P. XII

In horto PP. Auguſtinianorum.

63. D. M
D. VETTTIO PRIMO
VIBIA QVETA
SOROR FRATRI
B. M. F

Prope Æd. DD. Rendina, nunc Recupito.

64. D. M
Q. TITVLEIO
MARCELLINO
CONIVG. QVI
VIXIT AETATI *ſic*
ANN. XLV. ET
MECVM AN
NIS XVIIIS *i. e. an. XVIII & Semis*
MVNATIA FEL
ICITAS CONI *i. e. Conjugi*
BENEMEREN
FEC

In exteriori gradu Ædis de Gentile ad D. Petri.

65. M. SASSIVS. F. Q. SASSIVS. M....

(*a*) Importunior quam umquam Reineſius in corrigendo hoc lapide fuiſſe videtur: nam lin. 1. pro *Ietuellius* legit Lentuellius, ac mox ex poſtremo FAB ejuſdem lineæ, & LEVIVS ſequentis confingit FALENIVS, fugitque illum plane ipſa, & vera interpretatio utriuſque diſtinctæ dictionis, ut in prima præclare exprimatur Tribus FABIA, in ſecunda LEVII cognomen. Faſtidioſior adhuc in poſtrema dictione lin. 2 ubi pro FACEIV emendat FIERI, quaſi illud FACEIV non ſit optime ſcriptum in lapide, i. e FACIVNDVM addita E ante I veterum more, qui huic lapidi familiaris eſt, ut in SEIBI pro SIBI lin. 3. & EIDEQ lin. 5. pro IDEMQ. In hac autem lapide multæ adſunt Archaiſmi notæ, nam præter ipſum EI pro I. ter adhibitum, & Tribus Fabia occurrit, & ſolennis illa formula *eidemque probavit* in poſterioris ævi ſaxis nunquam uſurpata, de qua videndus doctiſs. Briſſon. de Formul. lib. 8. c. 46.

(*b*) Divinat etiam in hoc noſtro lapide Reineſius qui lin. 2. pro *Aſyaragio Aſiranium* ſubſtituit: ſed miſſo Reineſio præſtat potius ſuperadditum ipſum Cognomen animadvertere, quo C. Ofilius Modeſtus appellatus fuit: etiam veteres (ut modo non raro fit) addititiis hiſce cognominibus, quæ nos *Soprannomi* dicimus, notari ſolitos conſtat, nec viros tantum, verum etiam fœminas, quarum unam etiam hæc ipſa pagina exhibet n. 59. nempe SPEDIAM SIVE CERRINIAM. Sic etiam apud Donium cl. x. n. 16. Crepereja L. F. *Epictesis quæ & Oloſcrica*, & apud P. Lupum in epit. Sev. p. 117. *Aurelia Secundina quæ & Luticurria*: Rem jam olim obſervavit cl. Fabrettus cap. 3. n. 21. p. 145. Num vero cognomina iſthæc ſibimet quis imponeret, valde dubito; nonnunquam ex aliqua animi, aut corporis virtute, vitiove, vel quapiam alia de cauſſa a ſuis popularibus cuique affixa potius crediderim: Sic *Luticurria* Lupi (ut doctus Auctor opinatur) *a velocitate currendi per lutum* ſive verius, quod neque lutulentis viis in publicum prodire, vagarique prohiberetur, hoc ſibi novum cognomen peperiſſe potuit. Sic etiam *Creperejam* Donii, quod *Holoſericis* veſtibus vanitate muliebri plus æquo delectaretur, *Oloſericam* vocitatam crediderim: quæ quidem cognomina ſemel affixa, vulgique ore jam frequentata, ita illius, cui attributa erant, propria evadebant, ut ad illum certo certius indicandum, etiam publicis monumentis inſcribi opus eſſet. Vid. Malvaſ. Marm. Felſin. p. 460. Hos vero, quibus duo nomina, ſeu cognomina æque propria erant, Binomines, aut Binomios recte dixeris.

Domi Josephi de Marco.

66. VESVELLIA HILARA
SIBI ET
C. PVLLIO PAMPHILO
VIRO SVO ET
VESVELLIAE EVROPAE

Prope Æd. olim de Moscarellis.

68. HISPANIAE
POMPONIAE
Q. V. A. XXVIII. M. X
D. XI
CONIVGI INCOM
PARABILI
PONTIVS PRISCVS
MARITVS B. M. F

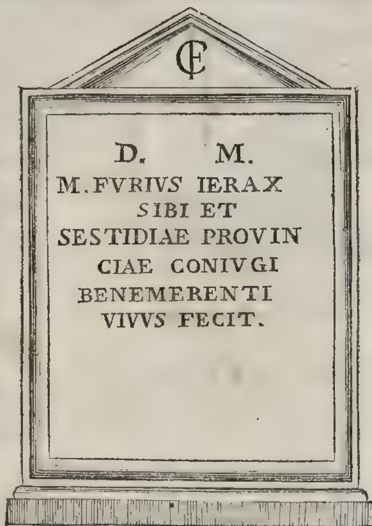
Ibidem.

69. D M
ALEXANDRIAE
V. A. IIII. M. II. D. III
D: M
PRIMI
D. M
CELERINI

Videbatur in Sepulcro Archiepiscopi Caposerri.

70 AVRELIAE
HAMMONI
AE CONIVGI
KARISSIMAE
TYRSELIVS
MAXIMVS
BENEMEREN
TI FECIT

67. In atrio Ædis DD. De Compare. (a)

In plano Curiæ.

74. D. M
TITVLEIAE CAPRE
OLAE
TITVLEIVS VRSVLVS
FECIT

Murator. pag. 1191. num. 11.

Ad Portam Auream in Via sinistra.

76. D. M
M. MVNATI
FELCISSIMI
QVI. V. A. XV. M. VI
D. X. MVNATIVS
AEMILIANVS. ET EPVRIA
CAPREOLA. PARENT

In limine Portæ Arcis, & apud Grut. pag. 829. num. 6.

71. D. M
SPEDIAE APVLAE QVAE
VIX ANN. XXXII. M. VI
D. VI
C. VMBRIVS. PRIMVS
CONIVGI. INCOPARA
BILI. FEMINAE. CVM
QVA VIX. ANN. VII. M
VII. D. VII. B. M. F

In Ædib. DD. De Cillis.

72. AFINIA
ATTICAE BE
NEMERENTI

Appianus pag. 124.

73. VESONIA Ɔ. L
ATTICE
LOCY SVO
ET L. VESONIO
INGENVO V. SVO *i.e. Viro Suo*
IN F. P. XII
IN A. P. VII

In Æd. DD. de Sabarianis, & apud Murator. p. 1351. n. 8. qui sic habet: *Beneventi in tertia via e schedis meis.*

75

D. M
HERENNIAE
VRANIAE
M. CAECIVS
TINTINNABOLVS
CONIVGI
BENEMERENTI
FECIT

In aversa parte.

D. M
TINTINNABOLVS
VRANIAE
BENEMEREN
TI FECIT

Idem p. 1147. n. 11. apud Sanctimoniales S. Petri.

77. BETTIDIAE
PLOTINAE *i. e. Caj Plotini*
C. P. FILIAE *filiæ*

In Turri

(a) Quid sit nota illa in hujus lapidis fronte insculpta, ignorare me fateor: non enim alibi exemplum occurrit: Nexus videtur duarum literarum C. & F., quæ sigla *Caj Filium* sonare solent; at quid opus M. Furio, ut eo loco, atque adeo latenter se Caj Filium proderet, quod post suum nomen commode ac de more præstare poterat? An vero Cenotaphii, aut Cepotaphii vox ibi expressa? Certe Cepotafium pro Cepotaphio aliquando scriptum docent lapides apud Vignol. p. 330. & apud Donium cl. 11. n: 178. idque sepulcrum erat in Horo conditum a κῆπος Hortus, & τάφος sepulcrum, quale Domini Nostri Jesu Christi fuisse recte observat cl. Gorius: hinc M. Furius ejusmodi generis sepulcrum ab se conditum ea nota fortasse indicare voluit; sed meliores conjecturas, aut divinationes expectabimus: notandum interim M. Furii cognomen IERAX, quo olim Antiochum Seleuci Callinici Regis Syriæ fratrem appellatum scimus ex Justino l. 27. c. 3. propterea quod oblata Regni parte non contentus, totum Fratri eripere cupiens non hominis, sed *Accipitris* indolem in alienis eripiendis præseferret. Sed cum de cognominibus jam sermo sit, eorum aliqua notatu digna in hac pagina conjeci, ut illud pateat, quantum in hac re humanum ingenium curiose se habuerit; *Scrutabitur* [inquit Quintilianus 1. 4.] *Præceptor acer origines nominum, ut quæ ex habitu corporis Cicerones, Rufos, Longosque fuerunt [nisi erit aliud Secretius Sylla, Burrhi, Galbæ, Planci, Pansæ, Scauri, taliaque] & ex casu nascentium, hinc Agrippa, Opiter, & Cordus, & Posthumus erunt, & ex iis, quæ post natos eveniunt, unde Vopiscus; Jam Cottæ, Scipiones, Lænati. Sereni sunt, & ex variis caussis*; inter quas muliebris ingenii vanitatem nunc accensebimus, quæ ex Provinciis, Nationibus, illustribusque Vrbibus propria sibi cognomina adsciscebant: M. Furii Ieraris uxor *Provinciæ* cognomine decoratur; *Europæ*, *Hispaniæ*, *Atticæ*, *Apulæ*, *Alexandriæ* cognomine aliæ heic effulgent. Ad hæc *Ammonia*, & *Vrania* aliquid amplius majestatis sibi vindicare studebant. Vidimus p. XL. n. 10. *Aprum*, & *Vrsam* conjuges, nunc vero magis ridebimus heic n. 74. *Capriolam*, & *Vrsulum* matrimonio conjunctos.

In Turri Ecclesiæ Majoris.

78 L. VESONIVS ALEXAND
SIBI ET
CASSIAE M. F. PRIMAE
sic BENEMERITIS EIVS

Prope Portam, quæ vocatur *Gloriosa* Ecclesiæ Majoris.

79 M. AVRELIO
FAVSTINO

Ad S. Petri extra mænia.

89 D. M. [a]
VEIDIAE
FORTVNATAE
CONIVGI. MVNII
VITALIS. QVAE
VIXIT. ANN. CVM
EO XII. MENS. ....
QVAE SVPRAVI
XIT DIEB. ....
MVNIVS PROCV
LEIANVS COGNATAE
B. M. F.

In Collegio PP. Jesuitarum.

81 TVRELIA Ɔ. L. FELIX DE SVO
FECIT SIBI ET SVIS
M. CAPRELIO M. L. CORCEO
VIRO SVO
M. TVLLIDIO M. AVCTO
FILIO SVO VIVA FECIT

E Schedis Viglioni.

82 L. FVLVI
A VIVIT *sic*
IN FR. P. XII
IN AG. P. XV

Gruterus p. 828. n. 1.

83 D. M.
SESTIDIAE
FELICISSIMAE
SESTIDIVS. PRI
MVS. CON. BEN
EMER. FEC.

Prope Æd. olim de Lutii.

84 C. VMBRIO
VMENTI COIV
BENEMERENT
VIBBIA MARCELLA
FECIT.

Gudius p. 316. n. 11. sub stemmate mulieris.

85 CAECILIA
SECVNDA

Idem p. 317. n. 21.

86 CLEPIANAE AVGVSTINE *sic*
QVAE VISIT *sic* ANNIS LV
CLEPIANA SECVNDINA

In æde Cathedrali, & apud Gudium p. 302. n. 5.

87 DIDIAE PROCV
LAE C. TITI EVPORI
ANI VXORIS (b)
C. TITIVS VRBICVS
HERES BENEMAE *sic*
RENTI

Ante novam Eccles. Carmelitarum.

88 AMARFIAE SECVNDI
NAE MVLIERIS IN HOC
. . . .
QVAE VIXIT ANNOS
XXV. MENSES VI. D. V.
G. NAEVIVS HAER
ES BENEMER. F

Muratorius p. 1723. n. 5. Beneventi extare ait è Schedis Farnesiis, Pisauri vero ex Schedis Jac. Valerii; non est inter marmora Pisaurensia Cl. Oliverii, unde jure Benevento attribuetur.

89 Q PASSERIVS ANTHIMVS
ET PASSERIA VICTORINA
SE. VIVI. FEC SIBI. ET. SVIS
LIB. POST. EOR.
IN FR. P. X. IN AGR. P. X.

lin. 4. lege. Liberis Posterisque Eorum

IN MOE-

(a) Non erit amplius dubitandum, *Cognati*, aut *Cognatæ* nomen ad *Levirum*, aut *Glorem* significandos [ut modo apud nos Italos obtinet] Veteres etiam abusive usurpasse: Jam id olim animadversum a Cl. Fabretto c. 3. p. 222. Comprobavit quoque doctissimus Mazochius in luculentis commentariis Kalend Neap. ad XVII. Aprilis ex actis Ss. Tiburtii, & Valeriani, in quibus S. Cæcilia Valeriani Sponsa hujus fratrem Tiburtium suum *Cognatum* vocat: Res tandem ex nostro lapide non hactenus edito plane conficitur, ubi Munius Proculejanus Veidiam Fortunatam Conjugem Munii Vitalis (qui suus frater omnino fuisse videtur) cognatam appellat: Vocabuli [de cujus vera significatione late, eruditeque de more agit Brisson. de V. S. l. 1.] abusum etiam melioris seu vetustioris latinatis ævo [secus ac putat Fabrettus] cæpisse ostendit noster lapis, ubi in Vediæ nomine diphtongus EI adhibitus fuit: Alios lapides, qui hanc Cognatæ significationem tribuit, videsis apud Ill. Fabrettum, & Mazochium. Abellinatem dumtaxat Inscriptionem heic recoquere libet, quæ sic habet,

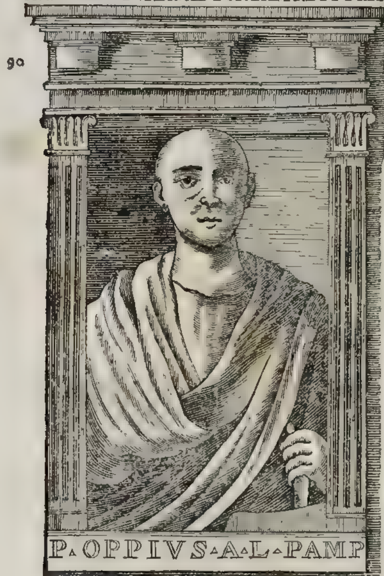
C. MAMERCIO SP. F
IANVARIO. Q. AED. PRAET
IIVIR. Q. ET
P. PACCIVS. IANVARIVS
FILIO NATVRALI. ET
MAMERCIA GRAPTE
MATER INFELICISS. FILIO
ET COGNATAE PIISSIMIS
FECERVNT

Ubi cum illud COGNATAE non sit quò referatur, difficilem ejus lapidis explicationem fatetur Mazochius, quam ita procedere putat, si nomen ejusdem *Cognatæ*, quod initio inscriptum erat, intercidisse statuatur. At jam olim eruditus Heineccius ad L. Jul. Pap. l. 2. c. 4. § 4. ad hunc lapidem observaverat Cognatæ nomen non ibi appellativum, sed proprium fæminæ fuisse, uxoris forsan C. Mamercii, nam & alibi (inquit) *L. Cognata* & *Primigenius* Cognatus in lapidibus occurrunt: Sed Mazochii sententiam magis probaverim, nisi quod ejusdem Cognatæ proprium nomen non initio quidem, ut is putat, sed post tertiam lineam inscriptum omnino censeam, id profecto manifeste indicante illo ET ejusdem lineæ, cui sequens linea non respondet, quodque ipse Mazochius, sive potius Gudius apud Gruter. p. 434. n. 4. importune satis in IT. correxit, ut esset *Quæstor Iterum*, quum & præcedens Q. Duumvirum Quinquennalem exhibere recte queat. Sic profecto res se habet, quam plerique animadvertere negligunt, ut nempe descriptorum oscitantia aut perperam legat, aut quæ legere desperat, non indicet interjectis lacunis, quibus animadversis eruditorum ingenia non adeo torquerentur.

(b) Ediderat hunc lapidem Fabrettus c. 1. n. 318. sed tertia linea mutilum, quæ etsi non haberetur [est tamen in lapide] Eupori tantum pro Euporiani deminutum cognomen legeremus, sed ejusdem generandi casu positi Didiam sine alia adjectione Uxorem fuisse jam satis intelligeremus, ut alibi a me notatum: Cave tamen, ne Titi, quod lin. 2. legitur nomen a Tito deducas; est enim a Titio, cujus genitivus casus uno I, ut cætera nomina in IVS, efferri solet: Hujus autem C. Titi Eupotiani C. Titius Vrbicus frater fortasse fuit, ac proinde Didiæ Cognatus, sed utiliore Heredis titulo contentus eidem Didiæ Benaemerenti (quem diphtongum exclusit Fabrettus) monumentum posuit.

IN MOENIBVS VRBIS AD PORTAM RECTORIS (*a*)

90

Gruterus pag. 999. num. 4.

91. T. VALERIVS T. L
PAMPHILVS
SIBI . ET . SVIS
IN FRON. P. XIII. IN AG. P. XIII
H. M. H. N. S

Sub Foro venali Via recta.

92. C. PETILIVS CHRISER
SIBI ET
CVRTIAE Ɔ. L. RESTITVTAE ET
L. CVRTIO Z. L. ZMARAGDO ET
CRVSTIDIAE REPERTAE

In muro Ecclesiæ è regione Collegii PP. Jesuitarum.

93. L. NAEVIVS L. L
HERMA SIBI
ET COMINIAE
LALAVGE (*b*)

Effossa in novo Viridario ejusdem Collegii.

94. OVANIVS Ɔ. L
AVCTVS SIBI
ET PATRONAE
IN F. P. XII

Prope Fornaces.

95. L. CORNELIO L. L
EVPOLI
ANNOS NATO VII

In Ædib. Medici Pacca,

96. L. MOLVI L. L
FLACI.......
CALENI PATRONI

Prope Æd. DD. De Majo.

97 T. MARIO T. L. CHRESTO
SEXTILIAI G. L. CHRESTAI
LIBERTIS LIBERTABVS
VIVI FECERE

Via Soricea.

98. CAERIA Ɔ. L. ERA....
SIBI ET
CAESIO Ɔ. L. MODESTO
ET
.....AITIO FELICI ET
CAESIO Ɔ. L. AVCTO ET
.... COMMVNI

Ibibem.

99 L. FREGANIVS
L. L. SATVRNINVS
SIBI ET FREGANIAE
L. L. HELENAE
FREGANIAE C. L
DIODORAE
SIBI ET SVEIS
IN F. P. XII. IN A. P. XII

In Turri Ducis Castripoli (*c*)

100. D. M
VIBBIAE PRIMA
E VIBBIA SAE *sic*
CVNDA PA
TRONAE B. M. F

Gruter. p. 892. n. 17.

101. VALERIA . POLYNI
CE . ET . VETTIVS . PV
TEOLANVS . VIVI
SIBI . LIBERTIS . LI
BERTABVSQ. FEC

In mœnibus Urbis prope Nicastros.

102 SOCELLIAE Ɔ. L
OPTATAE

Extra

(*a*) Habet etiam Gruterus p. 987. n. 9. Sed hactenus desiderabatur simulacri exemplum, quod modo heic vides. Epigraphes nihil sepulcrale refert, ita ut potius honoris monumentum aliquod publice dedicatum non inepte opinari liceat; neque enim longiùs titulum progressum plane ostendit ipsum opus, quod omnino ad hanc formam undequaque absolutum conspicitur: Sic igitur titulum ipsum lego. *Publius Oppius Auli Libertus* PAM*philus*: ut jam mireris diverso, quam Patroni Oppii prænomine Libertum Pamphilum contra morem vocari voluisse.

(*b*) Nomen, seu Cognomen hujus Libertæ Caminiæ scriptum quidem est LALAVGE adhibito nexu literæ V cum A secundæ syllabæ, uti diserte habet Authographus; sed [si quid aliquando audacter liceat] non dubito, quin ibi GLAVCE scribendum fuisset, quod inter Servilia muliebria nomina occurrit in *Leg.* 37. *ff.* 1. *D. De Legatis* III. ubi etiam *Tichen* legitur, quam habes heic p. LVI. n. 169.

(*c*) Vibiæ duæ, nempe Patrona, & Liberta *Primæ* & *Secundæ* cognominibus distinguebantur; atque hæc quidem numeralia cognomina fæminis satis consueta; cum enim omnes communi familiæ nomine æquè vocarentur [ut de Libertis quoque jam constat] neque eæ, nisi raro admodum prænomine uterentur, ex ordine nascendi cognomina plerumque accipiebant: Heic vero non ad nativitatem, sed dignitatem indicandam, *Primæ* cognomen Patronæ, *Secundæ* vero Libertæ, ad utriusque Vibiæ discrimen usurpatum videtur.

Extra Portam Auream, & apud Donium Cl. XI. n. 47.

103
MEMORIAE (a)
IVLIAE . PRIMAE . FIDELISSIMAE
ET . INCOMPARABILIS . FEMINAE
N. BLAESIVS . IVLIVS . DEXTER . ET . TIBERII
IVLII . CONCORDIVS . LVPVLVS . ET
MARCIANVS . FILI . MATRI . DVLCISSIMAE

In mœnibus Urbis prope Turrim S. Panari.

104
C. CALPENVS (b)
C. L. EVTICHVS
SIBI ET SVIS ET
SERVEIAE Ɔ. L
SPECVLAE
IN FR. P. XII
IN AG. P. XII

Ante Æd. de Cardone olim Biboctæ.

105
MEMORIAE
TOELI
SVCCESSI
AELII
MODESTINA ET
PARDVS
B. M. F

In Æd. olim de Lella.

106
HIS SEDIBVS
ADIVNCTVS
ET LOCVS
SEPVLTVRAE
IN FRONTE P. XII
IN AGRO P. XII

Gud. p. 337. scribit EDIBVS

In atrio Æd. Marci Bologna.

107
C. BADIVS C. L
IVCVNDVS
ET ARRIAE Ɔ. L
RVFAE ET
P. CORNELIO P.° L
DIOCLI ET (c)
. . . . XII

E schedis Verusii.

108
. . . . ESIAMENTO . . . .
Heic sculptæ tres statuæ, quibus nomina respondent
C. LATINIO C. LATINIO C. L VERGINIAE
SYNERONI STEFANO REC. . . . .

Ante Æd. DD. Rotondi.

109
CAELI L. F. Ɔ
IN F. P. XII
IN A. P. X
S. T. S
Sibi Testamento Statuit

Prope Roscios via recta fragmentum.

110
FIRMVS VIVI
SIBI ET SVIS
FECIT

Gruter. p. 890. n. 5.

111
SVCCESSVS
Q. VIX. ANN. L
sic COL. LEGIVS
B. M. F

In Æd. DD. Cardone prope Arcem.

112
PHILEMAE. . . . . . .
C. CATIO ANC. . . .
Q. CATIO OB. . . . . .
OVANIA Ɔ. . . . .
FRVCTILIA. . . . . . .
SIBI SVISQ.
IN FR. P. XI
IN AG. P. XI

In mœnibus Urbis prope Portam Rectoris.

113
L. TANNONIVS
BASSVS . . . . .
HEIC SITus est

Idem p. 906. n. 9.

114
L. CAVPONIVS C. F

Idem p. 995. n. 13.

115
STRABO L. HERES FECIT

Prope

(a) Morem illum non satis notum, quo duorum, aut plurium fratrum eadem prænomina ac nomina unica plurali dictione conjungerentur, ex hoc nostro lapide præclare discimus, ubi *TiberiI JuliI* tres nempe Concordius, Lupulus, & Marcianus Matri monumentum posuerunt: Cum enim singuli idem prænomen, nomenque præferrent, ac simul omnes memorari in eodem lapide deberent, semel plurali numero ipsum idem prænomen, nomenque ante propria cujusque Cognomina inscripsisse sat fuit. Sic heic Class. X. n. 2. *Flaviis Symmacho & Boetio Cons.* ubi illud *Flavii* commune utrique prænomen demonstrat, de quo dixi pag. 305. Hoc perspecto more difficilem sane lapidem interpretabimur apud Malvasiam in marm. Felsin. sect. 7. c. 9. p. 435. qui sic habet

D. M.
D. OCTACILI . PAVLINI
DVO . QVI . VIX . MEN
V. D. VIII . ALIVS . M
V. D. VIII
D. OCTACILIVS PRONIMVS
ET MEZAEA IVLIA FECER

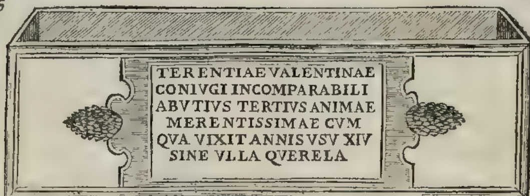
ubi illud: *D. Octacili Paulini*, quod secunda linea legitur minime pro singulari generandi casu accipi debet, sed pro plurali nominativo, ut sit: *Decimi Octacilii Paulini Duo, qui* [i. e. quorum alter] *Vixit Mens.* V. *Dieb.* VIIII. *Alius Mens.* V. *Dieb.* VIII.: Itaque Decimus Octacilius Pronimus Pater suscepto priore filio, eoque defuncto, suscepto deinde altero, cui in prioris memoriam idem prænomen, nomen, ac cognomen imposuit, postquam ambobus post eandem fere ætatem orbatus fuit hunc lapidem utrique simul communem ipse, & Mezaea Iulia, [nempe Mater] fecerunt.

(b) In tres lineas contrahit hunc lapidem Gudius p. 354. n. 1. & præter omissam Haspirationem in *Eutici* nomine, injectam vero in Spechulæ contra ortographiam, fidemque lapidis, ultimam etiam lineam omittit. Calpena Gens primum in lucem prodiit ex hoc nostro lapide, ut jamdiu observavit cl. Oliverius qui eandem iterum prodidit in marmore Pisaurensi LXII.

(c) Plures in nostris lapidibus Liberti occurrunt, quibus DIOCLIS cognomen, seu nomen fuit; quod enim in Servitute proprium eorum nomen, quæsita libertate post assumptum Patroni prænomen, ac nomen, postremo illud loco sibi adjiciebant. Eos autem, qui sic appellarentur [si ex nomine nationem arguere licet] Diocletiani, qui Dalmata domo fuit, conterraneos fuisse verisimile est. Scimus enim hunc teterrimum Imperii monstrum ante eam dignitatem *Dioclem* appellatum, exinde cum Romani Imperii jure Romanum etiam nomen sibi accommodasse, ut testatur Lactantius, seu alius Auctor lib. de Mort. Persecutor. cap. 9.

Prope dirutam Ædem S. Lupi.

116

Prope Æd. DD. Mauroni.

117. CARILLIO ONESIMO COIVGI INC. *cum*
QVO VIXIT ANNIS XXX. AVILLIA QV*arta*

Prope Æd. olim Jof. de Pompejo.

118 M. CALVENTIO M. L. AVCTO
EX TESTAMENTO
CALVENTIVS M. L. PHI...
FECIT

Juxta S Jacobi de Mafcambrunis
Murator. p. 1453. n. 9. è fchedis
Ptolomeis.

119 C. CLODIO N. F. PVP (*a*)
N. CLODIVS N. F. PVP
CAPITO VEIVOS

Ad Portam Auream
eadem cum n. 102.

120 SOCELLIAE Ↄ. L
OPTATAE

Murat. p. 1677. mendofe legit
Focelliæ

Murator. p. 1290. n. 5.

121 M. AELIO CRESIMO
OPPIA SECVNDI
NA CONIVGI INC
CVM QVO VIXIT
ANNIS XV. S. V. Q. B. M

ideft: *Sine Ulla Querela Bone Merenti*

Murator. pag. 1537. num. 1. (*b*)

122 L. CORNELIVS SATORINVS
VIXIT A. LX. CORNELIA
SYMIPRVSIA PATRONO SVO
IDEM CONIVGI BENEMERENTI

Idem p. 1746. n. 4.

123 SEXTIO
CORNELI
ANN. VI
H. S

ideft: Hic Situs

Idem pag. 1767. num. 7.

124 M. VLPI LVCILIANI
VIXIT ANN. XXXVIII
MENS. VI

Murat. pag. 1769. n. 9.

125 DIS MANIB
NVNNIAE BRYSAE
C. NVNNIVS
FESTVS F
ET Q. IANVARIVS
NVNNI CAELI
CONIVG. OPTIM

Idem p. 1553. n. 9.

126 D. M
C. PETRONI
AMPLIATI
C. PETRONIVS
FELICIANVS
PATRONO
ET AQVILIAE
CERIALI

Extra Portam Rufinam, & ap. Murat. p. 1590. n. 16.

127 ST. NVMIS
NICEPOR. SIBI
ET SERGIAE L. L
ARBVSCVLAE
ET L. SERGIO L. L
NICEPORO ET
L. SERGIO L. L. EROTI

Muratorius prima linea legit ST. NVM. S. atque ita notat: *Fortaffe Stygiis Numinibus Sacrum*: Sed mendum jam fuftulimus, itaut ibi non aliud fit, quam ST*atius* NVMIS*ius* *Niceporus*. De Statii prænomine Vid. Fabrett. p. 27.

Nuper

(*a*) Manifeftas plures Archaifmi notas præfert hic lapis: Illud PVP., quod utriufque Clodii nomen fubfequitur Pupiniam Tribum exhibet, in qua ambo cenfebantur, quæ etiam POPINIA fcribi folet; At eam Tribum nullum eorundem Clodiorum cognomen confequitur, cujus defectus [ut jam diu eruditi obfervarunt] fummam vetuftatem arguit, quam amplius oftendit dictio VEIVOS, ubi duplicem Archaifmum agnofcere licet; non folum enim EI pro fimplici prima Syllaba adhibetur, verum etiam geminam VV in fecunda refugiffe voluit epitaphiographus: Prifcianus l. 1. ex Papiniano tradit Romanorum vetuftiffimos literam O loco V ufurpaffe; additque: *maxime digamma antecedente hoc faciebant*, ut Servos pro Servus, volgus pro vulgus: aut etiamfi diverfæ forent Syllabæ, fi V priorem terminabat, ac altera V fequentem inchoabat, loco alterutrius ponebant O, ut *Flovium*, *Confluont* pro *Fluvium Confluunt* &c. in lapide apud Grut. p. 204. At de his vi de eruditifs. Norif. in Cenot. Pif. difs. 4. c. 4.

(*b*) Ad hunc lapidem *Sympherufam* pro *Symiprufia* legendum monet cl. Muratorius, ut etiam *Item* pro *Idem*, quod tamen importunum eft, ut mox dicam. Hæc igitur Symiprufia, feu Sympherufa Liberta eadem, ac Conjux Cornelii Satorini. Prifci Romani probro fibi maxime ducebant, fi libertinam uxorem acciperent. Hinc an. v. 566. Hifpalæ Fecenniæ Libertinæ id peculiari S. C conceffum refert Liv. l. 39. c. 19. *uti ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei, qui eam duxiffet, ob id fraudi, aut ignominiæ effet*: quin licet ex Libertinis orti ingenui effent, ab iis tamen abhorrere quoque videbantur Romani, quod ex paterna conditione aliquid maculæ referre putarentur: quare idipfum, Antonio inter alia exprobat Cicero Ph. 2. c. 11. *quod omnes eum recordarentur Libertini Generum*: At ex Augufti ævo aliter res fe habere cæpit: Primus enim is ingenuorum numero permotus, qui [ut refert Dio. l. 54.] ingenuas longe fuperabant, ut augendo Civium numero confuleret, Plebeiis Romanis Libertinas ducere permifit, non autem Senatoribus, eorumque liberis, ne ampliffimus ordo libertini fanguinis commixtione fœderetur. Ita poft Dionem Celfus in l. 33. D. De Rit. Nupt. *Lege Papia* [inquit] *cavetur omnibus ingenuis, præter Senatores eorumque liberos, Libertinam uxorem habere licere*: Quod non de aliena tantum liberta receptum fuit, fed etiam de ea quam quis manumifit, ut Patronus ipfe eam ducere poffet; Quod ex noftro lapide, aliifque pluribus conftat, in quibus laudantur *Libertæ*, & *conjuges optimæ* apud Reinef. p. 759. *Fideliffimæ* apud Gruter. p. 567. n. 8. *Dulcifsimæ* p. 943. n. 12. *Amantiffimæ* p. 915. n. 4. *Incomparabilis* p. 940. n. 3. Plures alias præclaris aut amoris, aut virtutis epithetis decoratas Libertas fimul conjugefque tibi dabit cl. Fabrettus Infcr. Ant. cap. IV. p. 291. & feq. in quibus faxis [ne cum Muratorio erratum fabrile, aut defcriptoris fufpiceris] pro *Patrono* EIDEM *Conjugi* pluries legitur, *Patrono* IDEM *Conjugi*, ut jam commune fere illud idiotifmum fuiffe intelligas, quod & Fabrettus ipfe obfervavit.

Nuper reperta in Opp. Molinariæ Ben. Diœc. (*a*)

D. J. J. M

128 PLATIAE RVFIN
AE QVAE VIX. ANN. XX
M. VIII. PLATIVS SECV
NDVS ET IVLIA RVFI
FILIAE DVLCISSIM
ET PIISSIMAE FECE
RVNT

Prope Ædes DD. De Majo.

129 BASSVS BENEBE*ntanus* (*b*)
VIXIT ANNOS ....
HOSPES RESISTE ET TVMVL*um*
LEGE ET MORARIS IAM SO.....
VIXI QVA POTVI KARVS RA....
HIC SVM SEPVLTVS HIC OS*sa sunt*
VALETE ET BENEFACITE VO*bis*

Prope Æd. SS. Annunciatæ.

130 C. VINVCIVS C.......
ZMYRN............
PVLISIVS C.......
PHILOM..........
ENNIA C. L. ELENA

Ad S. Petri extra mœnia.

135 IVLIAE
FELICVLAE
TREBELLIVS...
VRNIVS CONIVG
INCOMPARABIL
CVM QVA VIX
AN.XX. M. II. D. V
B. M. F

Prope Valetudinarium S. Deodati.

136 SATRIAE VERT....
BETITTVS CAL
LISTVS ISENA
NORICVLAE (*c*)
B. M. F

Prope DD. Vastalegna.

131 L. CALEIVS
SIBI ET VARIAE

E schedis Viglioni.

134 NAEVIA M. L. VITICVLA
SIBI ET
C. PONTIO C. L
MARCO

Grut. p.986. n.5. pro *Nævia* mendose scribit NAENIA

Prope Æd. olim D. *del Re*.

137 SATTIAE IANVA
RIAE CAST. FEMI
QVAE VI. AN. XXXVII
M. VII. D. VIII. SEX
MARIVS HILAR
VS COI INCOMP
ARA. CVM QVA V
AN. XXIII. M. VII. D
XI. B. M. F

In Turri S. Sophiæ, & apud Grut. pag. 747. num. 3.

132 M.SEPPIVS M.F. MACEDO
VIBBIAE L. F. MATRI

Gruterus omittit lin.1. M. F. & pro *Macedo* mendose scribit MACERO.

Prope Æd. DD. Schinosi.

135 D. M
NERIAE AETIAE
C. MVTIVS SABI
NIANVS COIVGI
B. M. F

Gud. p.281. num. 5. legit AMIAE.

Ad dirutam Æd. S. Jacobi.

138 D M
L. SERVIDIVS FEL...
SIBI SVEISQVE FEC
ET COCL..........
FAVSTO ....
ET FAVSTE ....
TRITAE VIB.........
VIBIAE IANVARIAE
TROPHIMAE SVBLI
AE FELICITATI
POSTERISQVE SVIS
FECIT

(*a*) Sigla illa D. J. J. M. quæ hujus lapidis fronti insculpta sunt [donec meliora afferantur] sic explicaverim *Dis Inferis Iniquis, sive Invidis Manibus*: Deos Inferos Manes per hæc sigla D. I. M. expressas habet Gruter. p. 938. 8. & Fabrett. p. 86. n. 160. Dubium de posterioris I interpretatione esse potest, quam tamen tueri recte posset exemplum lapidis apud eund. Fabrett. p. 88. n. 165. ubi ita legitur: *Si eum iniqua Fata rebus buma nis non invidissent*: His autem epithetis Deos tum Superos, tum Inferos vocare solebant Ethnici, ex quorum Theologiæ præscripto licebat Numina sua diris precationibus defigere, si mors acerba, & præmatura homines illis propinquitate conjuctos communi lege privaret, ut nuper observavit cl. Paciaudius in Græci Anaglyphi interpretat. Romæ 1751. Jure autem queri poterant in nostro lapide Parentes hi, qui Filiam Iuventæ flore, ac Pietatis præstantia insignem amiserunt.

(*b*) Apostophres in literatis saxis quam frequenter occurrunt. Qui sepulcrales titulos ponebant passim ad ipsos Defunctos sermonem convertere leguntur: non raro etiam, ut heic, Defuncti ipsi viatores alloquuntur, quod non sine aliquo monito fieri solet, ut statim occurrit percurrenti Indicem Gruteri cap. XVI. p. 72. ubi *Dicta, Sententiæ, Ioci*, aliaque notatu digna tumulis incisa congeruntur: Inter ejusmodi tumulos hic noster merito accenseri potest, quem aliqua parte detritum supplevi. Notanda in BENEBENTANVS mutatio V. in B. quæ alibi in eadem dictione occurrit. *Valere* solenne verbum, quo mortuis suprema officia persolvuntur: In Græcis epitaphiis æqui pollet XAIPE, EPωCO, quæ habes apud cl. Lupum in epitaph. Sev. p. 172.: sic in pag. seq. n. 140. Maritus Uxori defunctæ: VADE VALE DVLC'S. Heic tamen ipse mortuus vivos superstites *Valere* jubet, uti in altera nostra Clas. III. n. 12. AM'CI VALETE, idque eo sensu accipiendum est, quo Servius in funere hoc verbum explicat Æn. XI. 97., ut non etymologia consideranda sit, sed consuetudo, quod nullis *vale* dicimus, nisi a quibus recedamus. *Benefacere* autem sibipsis Viatores vult Bassus, nihil seipsum curans, aut cogitans, ut propterea ex eorum grege fuisse videatur, qui nihil sibi extinctis reliquum esse putabant.

(*c*) Quid sit in hoc lapide illud NORICVLAE, prompte, ni fallor, explicaverim. *Nurus* hæc Sattia fuit Betitti Callisti, ex eoque appellativo nomine NORICVLAM fecit more illo, quo veteres mulierum nomina, ac cognomina, quo melius sonarent, amorisque argumentum ostenderent, diminutive efferre solebant, uti LIVILLA pro LIVIA, *Quintilla*, *Iucundilla*, quæ mox prodiet, *Maximilla* &c. *Noricula* autem scribitur pro Nuricula: Nuribus inscriptos lapides dat Gruter. p. 417. 1. 767. 3. 493. 5. ut etiam *optimo Genero* inscribitur lapis apud Donium cl. VI. n. 104.

Ad Ædem SS. Annunciatæ Via, qua itur ad Arcem; lapis ingens, qui modo medius humi latet. (a)

139

H M | H N S

M. ENNIVS M. F. MACEDO SIBI
ET POLLIAE SYNTICHENI
ENNIAE IVCVNDILLAE
QVICVMQVE ALBANA TENDIS PROPE *Parte Viator*
PAVLISPER CELERES TE ROGO SISTE PEDES
NEV GRAVE SIT TENERAE COGNOSCERE FATA PVELLAE
NEV GRAVE SIT NOSTRA MORTE DOLERE SINI
BIS MIHI IAM SENOS AETAS COMPLEVERAT ANNOS
SPEMQVE DABAT TALAMI CONIVGIVMQVE VIRI
CVM MORS FESTINANS CRESCENTIS *Sustulit annos*
FLEVIT ET ASSIDVO MAESTVS VTERQVE PARENS
NVNC ITA IN AETERNA REQVIESCO *Sede Sepulta*
ET FINEM FATI CONQVEROR IPSA MEI
..... ET MAXSIM ....

In Ædibus DD. De Aquila. (b)

140
TARQVINIAE MO
DESTAE Q. V. A. XV. M. VI
D. VI. MODESTVS ET LA
CIVA PARENTES LVCENI
VS MAR. C. Q. V. M. VI. D. VII
NAM FVIT EXIMIA SPECIE
MIROQVE DECORE MENS
INERAT VERE CORPO
RE DIGNA SVO
BADE . VALE . DVLCIS

Gruter. p.697. n.13.

141
D. M
NVMIAE L. F
QVADRATILLAE
NEPTI DVLCISSIMAE

Prope Æd. SS. Annunc.

142
SICONIVS
SECVNDINVS CO
IVGI INCOMPARA
BILI BENEMER. PIAE

Sub Porticu PP. Carmel. Excalc., & apud FleetWood p.214. n.4. (c)

143
VIBIA . L. L. CHRESTA . MON
FECIT . SIBI . ET . SVIS . ET . CRVSTIO
C. L. TALASSO . FILIO . ET . VIBIAE
Ↄ. L. CALYBENI . LIBERTAE . LENAE
ABS . ASSE . QVAESITVM . LVCRO . SVO . SINE
FRAVDE . ALIORVM . H. M. H. N. S

Ad S. Mar-

(a) Egregium hoc monumentum inter ea locum sibi vindicat, quæ versibus sane elegantibus exhibent Gruterus, Fabrettus, aliique. Enniam Iucundillam filiam duodennem amisit M. Ennius, qui una sibi, & Polliæ Syntícheni, nempe uxori, ex qua ipsam Enniam suscepit, monumentum posuit. Tribus exametris, nempe 1. 7. & 9. extrema, quæ interciderant verba, restituenda curavi. Quarto versu illud SINI videtur infinite positum a verbo *Sino* passive usurpato. *Æternam Sedem* aut *Domum* suum sepulcrum passim vocabant Ethnici, quibus nulla Resurrectionis Fides, quamquam & in pluribus titulis Christianorum, nullo Christianæ Fidei detrimento, *Æternæ Domus* appellationem sepulcro datam tueatur contra Mabillonium Fabrettus Inscr. p.113. Ab utroque latere hujus monumenti hinc inde divisa sunt sigla H. M. H. N. S. i. e. *Hoc Monumentum Heredem Non Sequitur*: quæ iterum in hac pagina n. 143. & sæpe in hac Classe occurrunt. Illud ET. MAXSIM.. quod lin. ult. legitur, lapis eo loco jam olim detritus, ac modo in fundamentis latens scire, aut iterum perspicere non sinit: fortasse ætatis Anni, Menses, & Dies ibi inscripti erant: sed literæ superstites, tum oscitanter exceptæ, tum postea coeuntes illud ET MAXSIM ineptè effecerunt, quod etiam ab ætate lapidis abhorrere videtur.

(b) Affert etiam hunc lapidem Gudius p. 245. n. 5. sed pluribus mendis scatentem. lin. 1. legit *Tertiniæ*. lin.3. habet: *Jattue*. lin.4. *Lucenius*. lin.5. post Dies VII. addit AN.. lin. penult. omittit SVO; itaut pulcherrimus lapis deformis hactenus haberetur: nam missis nominum erroribus, illud AN.. lin. 5. post Dies appositum satis importunum, ac contra fidem lapidis, non enim post dies anni numerari poterant, neque ullo annorum spatio verisimile est matrimonium Tarquiniæ cum Lucenio constitisse, quæ solos XV. vitæ annos numerat: Illud tandem SVO, quod Gudius omisit, carmini tum finem, tum elegantiam adimebat. Itaque huic Tarquiniæ tum Modestus, & Laciva Parentes, tum Lucenius *Maritus*, *cum quo vix. Menses* VI. *Dies* VII. [ut sigla lin. 5. explicanda sunt] hoc monumentum posuere. Illud BADE postremæ lineæ, aut VADE legendum erit, consueta mutatione literæ V. in B., quo verbo *Discessio* Defunctæ significabatur, aut potius VALE, quod mox repetitum solennem etiam illum morem probat, cujus præter alios lapides meminit Virgilius Æn. XI. 97. ubi Ænæas Pallantem mortuum ita affatur

..... Salve æternum mihi maxime Palla
Æternumque vale.....

Imo ter proferri solitum docet Servius Æn. II. 644.

(c) Extat etiam apud Grut. p. 652. n. 1. ubi sphalmata, quæ in Redii Codicem irrepserant recte emendat: Lapis iterum a me recognitus lin. 5. habet ABS ASSE: quid vero sit *abs Asse quærere*, non ita facile intellectu est: Dicam, quod sentio. Nihil heic, quod certam pecuniæ quantitatem designet, expressum crediderim, sed potius *Assem* genericè usurpatum pro integro eo pretio [quicquid tandem illud fuerit] quo Vibia sibi monumentum quæsivit, seu comparavit, lata illa significatione, qua quicquid solidum est, nulla parte dempta, *Assis* nomine dici solet; Itaque quicquid in eo monumento quærendo Vibia erogavit, *lucro suo* i. e. stipe suis operis comparata partum asserit *sine fraude aliorum*: quæ quidem verba formulæ illi respondere videntur in sepulcralibus titulis inscribi solitæ H.M.D.M.A. i. e. *Huic Monumento Dolus Malus Abest*.

Ad S.Marciani extra mœnia. (a)

144 D M

M. SEPTICIO FE
LICISSIMO
LICERIA SEMME
HOSPITI B. M. F

Domi Petri Gasparro olim de Lutiis. (b)

145 D. M
MEMORIAE C. HERENNI MODESTI
A. VIBBIVS EQVATIANVS
CONTVBERNALI DVLCISSIMO

In Collegio PP. Jesuitarum.

146 MVMMEIE MVMMIA
NENI Q.V.A. XXIIII. M.VII
D. XXV. TITIVS IANVAR
. . . .
. . . .

Prope Æd. S. Jo. Hierosolymitani.

147 IVNIAE RVTILI
AE IVNIANENI
QVAE VIXIT AN
NIS XXXXII. M. I
RVFINVS CONTVBER
NALI KARISSIMAE
INFELICISSIMVS
FECIT

In prædio vulgò Francavilla in Sarcophago Marmoreo.

148 C. PETRONIO PRI
MO Q. V. A. XXXIX
CERRINIA IVLIA

In Porticu prope Verusios.

149 L. RVFRIVS ....
CVRAVIT SIBI ......
FRATRI RVFRIO .....

Domi Jo. Jacobi Vitelli.

150 C. VMBRIVS C. F. ....
TACITIA L. L. PHI. ......
C. VMBRIVS T. F. ....

Ad S. Mariæ Angelorum.

151 VOLVMN. ......
EX TESTAMEN. ....

In Æd. olim de Tiscione sub statua.

152 .... IAE PATRONAE SVAE
...... BI ET SVEIS FECIT

h 2

Donius

(a) Nihil antiquius apud veteres Romanos Græcosque, nihil sanctius Hospitii jure, quod nedum publice, quum nempe Populus Populo, aut singulari Homini Populus S. C. Hospitium decerneret, cujus exempla habes apud *Liv. l* v. 28. *&* xxxvii: 54., *&* Cicer. *pro Balb. c.* 14. *& Verr.* iv., sed etiam inter Privatos constituebatur: Posterius hoc spectat noster lapis, quem defuncto Septicio *Hospiti Benemerenti* Liceria posuit. Cl. Oliverius in Marm. Pis. LIV. ubi sic legitur: *Severinæ Hospitæ Sanctissimæ P. Aelius Tertius* 7. *Leg* 11. *Cyr.* postquam Hospitæ vocabulum, vel ad cognomen, vel ad privati, vel ad militaris hospitii jus referri posse notaverit, in eo tandem sistit, ut in illo Conjugis nomen latere, aut etiam contineri contendat: Viri docti conjecturam, vel potius suspicionem, quam ex eo solo lapide, nullo alio adminiculo sibi efficit, non facile admiserim, nam quod militibus vetitæ Uxores essent, non recte deducitur *Hospitarum* nomine earum Conjugium milites prætexisse, quas proprio, ac jamdiu recepto vocabulo *Contubernales* appellasse satis constat, ut in sequenti nota mox dicam: eoque magis, quo, si de militibus agatur, habet *Hospitæ* nomen, quo verisimiliori significatione referri possit; dum milites in hiberna deductos Privati hospitari tenerentur, ut ipse quoque animadvertit ex *l. un. Cod. de Salg. mil. non præst.*; clarius autem habetur *ex l. 3. §. eos milites. D. De muner & honor.* ubi (nisi muneris hujus immunitas indulta esset) Provinciales omnes hospitio milites suscipere jubebantur; sed neque ejusmodi militare hospitium hùc pertinere puto: Itaque a communi Hospitis, sive Hospitæ significatione nullimode tum in nostro lapide, tum in aliis quibusque recedere fas erit; dum frequentissime ejusmodi Hospitia apud antiquos obtinuisse invenio; Hi enim teste Gellio v. 13. post Parentes, Pupillos, Clientesque locum in officiis dabant Hospitibus, quos Cognatis, Affinibusque anteferebant; imo ex Masserio Sabino Jur. Civ. l. 3. apud eund. Gellium statim post pupillos Hospites veniebant: Ejusmodi privati Hospitii meminit sæpe Cicero, ut in ep. fam. III. 19. & 36., meminit etiam lapis apud Gruter. p. 564. 5. Est Græca Inscriptio Tesseræ eburneæ Hospitali dexteras commissas referenti graphio cælata, quam ex Panormitano Cimeliarcho Monacorum Cassinensium exhibet cl. Paciaudius in Anagl. Græc. Interp. p. 9 sic latine versam: *Imilchon Imilchonis* [filius] *Inibalis* [nepos] *Chlorus Hospitium fecit cum Lysone Diogneti, & posteris*; ut inde jam constet, vel Tabulis initum, confirmatumque Hospitium, vel etiam Tesseris hisce, quas simillimæ formæ uterque Hospes apud se servaret: Utrumque dixi Hospitem, tum qui Hospitium exhiberet, tum qui præstitum sibi haberet, nam in alterutram significationem id vocabulum etiam apud probos Scriptores usurpatum invenio: sicque accipiendum censeo lapidem apud Donium cl. VI. n. 10. ubi M. Mænius dicitur HOSPES DIVI HADRIANI PATRIS SENATORIS [non *Trajani*, ut mendose legitur in Indicum cap. v], quem Hadriani Augusti Patrem fuisse recte notat cl. Gorius, eumque a M Mænio Hospitio receptum dicimus; id quod M. ipse Mænius summo honori sibi ducens, eo publico monumento consignandum voluit.

(b) Contubernii vox, etsi una ex causa derivetur, pluribus tamen diverso jure convenit: nam primo Milites *Contubernales* dicebantur, ii duntaxat, qui in eodem contubernio degebant. Hygin. de Castram. p. 1.: *Centuria* [inquit] *habet Milites octoginta, Papiliones tendit decem, Papilio tegit homines octo*: sed Veget. l. 2. c. 13. Decem Homines, in singulis Papilionibus, seu, ut rectius vocat, Tabernaculis locat, ut Centuriæ numerum implerent: *singula Contubernia* [inquit] *idest undecim homines deputantur*: Undecimus, autem erat is, qui aliis præerat: *Decani* [subdit] *decem militibus præsunt qui nunc Caput Contubernii vocantur*: Hinc inter hos unius Contubernii milites familiaritas quædam, ac necessitudo contrahebatur, quam viventes mutuo fovebant, colebantque, quum vero quis contubernalis obiisset, posito titulo publice testabantur: An hùc spectet noster lapis, non satis video: nulla enim ibi militiæ mentio, quam præterisse superstitem, haud verisimile erit: hinc verisimilius illud, ut ad aliud contubernium res deducatur, quod quisque privatus haberet: Mitto heic Contubernales Magistratuum in Provinciis degentium, de quibus Cicero pro Cælio c. 30. & pro Planc. c. 11. Sveton. in Iul. c. 42. & alii passim: Tiberius certe Throsyllum Mathematicum, & Seleucum Grammaticum domi suæ Contubernales habuit referente eod. Sveton. c. 14. & 56. Potuit igitur A. Vibbius C. Herennium aliqua ex caussa sibi devinctum domi suæ Contubernalem habuisse. Sed cum semel Contubernales attigerimus, præstat alterum nostrum lapidem heic n. 147. eodem vocabulo insignem illustrare, ut Contubernalium omnium singula gerera absolvamus. Contubernium igitur etiam Servilem conjunctionem significat, nam inter serviles personas non matrimonium, sed contubernium constitui dicebatur. Vid. Brissonium De V.S. qui rem fuse, eruditeque exequitur: An igitur servilis conditionis tum Iunia Rutilia Iuniane, tum Rufinus, qui illam Contubernalem Carissimam appellat? Nomina certe, mulieris saltem, ab servili conditione

abhor-

Donius Cl. xv. n. 47. *Beneventi in S. Festo*.

153 CALHEMERAE VIX. ANN. XXVI
HVIC DOMINVS OB MERITA
EIVS ET PROBITATEM QVOD
EVM PLENO ADFECTV
DILEXERIT FECIT

E schedis Viglioni.

154 ANTONIA C. L. EVECHE (*a*)
FECIT SIBI ET
MORIO Ɔ. L. COMMVNI
C. ADINIO Ɔ. L. SVAVI
C. ANTONIO Ɔ. L. RESTITVTO
MORIO M. L. AVENTINO

Gruterus p. 995. n. 16.

155 SVELLIAE. >. L
SABINAE
D. M. S (*b*)

Ad S. Modesti Grut. p. 959. n. 10.

156 ALFIA Ɔ. L. FAVSTA
SIBI ET
C. RVBELLIO
IVCVNDO

Idem p. 997. n. 10.

157 TIGIAE
GN. L
FIDELI

In Fornace DD. Rendina.
ad Arbores Morræ.

158 FVFIA PIGRATILLA
SIBI ET RVFRIO ONESIM
P. FVFIO FVSCO
ENNIAE RECILLAE
FVFIAE SECVNDAE
FVFIAE ATIATYCHERI
P. FVFIO FRVCTO
IN FR. P. XII. IN A. P. XII

In Vinea DD. Rendina.

159 L. PVPIVS PRIMIGENIVS
RESTIO SIBI ET TREBV
LANAE MODESTAE
. . . . CARPO
L. PVPIO . . . . HERMETI
. . . . EXPECTATO

Apud Appianum.

160 D. M
TEGEDIAE FORTVNATAE ET L
CORNELI FIRMI VIVI SIBI FECE
RVNT QVEM EMERVNT Ӿ C.XX

idest *Denariis centum viginti*.

Prope Arinas.

161 D. VALERIVS
MENECRATES
OPPIAI C. L. FLO
AEBVTIAE HELI

Prope DD. Pacca.

162 TVRPILIA C.L. QVARTA
VOLVMNIA Q. L. . . . . . .
IVCVNDA . . . .
L. F. C

idest *Locum Fieri Curarunt*.

E schedis Viglioni.

163 TVRSELLI Ɔ. L
MIRIME
SIBI ET SVIS
IN FR. P. XII
IN AG. P. XII

Prope Alferios.

164 C. SENTIVS
C. L. HECTOR
HERENNIA C.L
QVARTA IN
FRONTE P. XII

Prope Colleg. Scholarum Piarum.

165 PACCIA C. L. VITALIS
SIBI ET
M. VALERIO IVTORI ET
PIETATI

Prope Portam Rectoris.

166 L. LOLLIVS L. L
HILARVS
LOLLIA L. L. ELEVT

Gudius pag. 357. num. 3.

167 FVFICIA Ɔ. L. CLEOPATR
VIVA SIBI FECIT

Prope

abhorrent: Sed & Contubernii nomine ea conjunctio appellari solebat, quæ inter liberas, & serviles personas, aut etiam ambas liberas intercedebat, ut ex Juris locis probat id. Brissonius, planeque præter nostrum lapidem alii plures confirmant apud Fabrett. c. 4. p. 315. sed jam satis de Contubernalibus: Hanc autem Iuliam Rutiliam Iunianenem recto casu *Iuniane* appellavi, ut etiam *Mummiane* eodem casu dici debet, quæ *Mummianeni* dicitur heic n. 146., sic *Thisbeni a Thisbe*, *Tycheni a Tyche* inferius habebis n. 168. & 169. de quorum nominum declinatione, aut sæculi vitio, aut muliebri vanitate in Latium invecta plura erudite festiveque observavit P. Lupus in epitaph. Sever. p. 160.

(*a*) Cum de Centurionum nota in *De Re Militari* egissem p. 231., illud 7., quo ii passim in vetustis saxis notari solent, non ad *Vitem* suæ dignitatis insigne, sed potius ad ipsum Centurionis nomen referendum putavi, cujus princeps litera C in Ɔ pro certiori ejus muneris nota inversa, paulatim aut marmorariorum, aut descriptorum arbitrio in 7. efformari cœpisset: Id mihi satis verisimile tum fiebat ex inversa eadem Ɔ. quæ ad Cajæ prænomen significandum adhiberi solebat; sed en tibi nostrum lapidem, qui ejusdem Cajæ prænomen eadem profecto Centurionis nota expressum habet; nam [ut in Grutero videre quoque est] non 7. sed omnino prostratum >. repræsentat: quo sicuti Cajæ prænominis princeps litera C., ita Centurionis vocabulum significari recte potuit. Notanda denique in hoc lapide sigla illa in fine sculpta D. M. S. nam *Dis Manibus Sacrum* nusquam in fine, sed initio sepulcralium lapidum scribi solitum milleni tituli docent: Hinc si quis singulare nostri lapidis exemplum ægre excipiet, vel *Dedicavit Monumentum Sibi*, *vel Dolo Malo Sine*, interpretari poterit.

(*b*) Extat etiam hic lapis apud Gudium p. 352. n. 8. sed lin. 3. pro *Morio* legit *M. Ovio*. & pro Ɔ. habet M. idest Marci prænomen. lin. 4. Cadinio pro C. Adinio, post quem amittit Ɔ. Non dubito, quin in nostro *Morio* Marci cognomen agnoscendum sit, cujus singularis litera M. cum nomine coaluit, sive marmorarii, sive descriptoris arbitrio, sive demum ætatis more, itaut quod Gudio distinxisse placuit in Morio [pro quo M. Ovium maluit] tamen contra fidem lapidis admissum in C. Adinio videmus, pro quo Cadinium nobis exhibet. Itaque morem vetustæ ætatis fuisse constat, ex prænomine nomineque unicum efformare vocabulum, junctis scilicet [si commode id fieri posset] una, aut pluribus, quibus ipsum notaretur literis cum sequenti nomine: Sic in hac Classe n. 117. Carillium pro C. Arillio scriptum suspicabimur, ut Taurelium pro T. Aurelio notat Reines. cl. 1. n. 6. ubi alia ex Grutero exempla congerens fabrile putavit erratum: sed mori potius, ut dixi, tribuenda res erit, quem eruditi nostrorum temporum satis probasse videntur, dum pro A. Gellio Agellium satis commode, eleganterque usurpare voluerunt.

Prope Æd. DD. Coscia, & ap. Grut. pag. 978. num. 3.

168 C. HERENNIVS
C. L. PYRAMVS FE (a)
CIT SIBI ET
HERENNIAE THISBE
NI CONIVGI SVAE ET
HERENNIAE FAVENTINAE
LAVRO
ET QVINTAE SVIS

In atrio Balneorum sub simulacris Maris, & fœminæ.

169 LATINIAE . . . . .
THYCHEN . . . . .

Sub Ponte Caloris.

171 OPPIO . . . .
CAPITON . . . . . .
Q. PRINC . . . . . .
CENS . . . .

Sub Columna prope Ædes Palancini.

170 C. OPPIO . . . .
. . . .

In Ædibus DD. Pacca.

172 . . . . RIVS
. . . . TVS SIBI
. . . . HELPEDI
POSTERISQVE
. . . VS FECIT

Via Soricea.

173 . . . . APINEIA
. . . . TALI EX
. . . . VOT
. . . . . T. VIAE
. . . . RAM
. . . . CR

Prope Æd. de Limatola.

174 Q. FLVRI . . . . .
Q. FLVRI . . . . .
L. LVCCIO . . . .
MARIAE . . . . .

Ad SS. Annunciatæ.

175 AVFILLIA ↄ. . . .
SIBI
AVFIL . . . .

Ad S. Lupi.

176 . . . . LIVS SVAVIS L
. . . . MIGENIVS SIBI
. . . OLLIAE PRIMILLAE
. . . . . . OLLIO CAEMIN . .

In Porticu S. Januarii.

177 A. IGN . . . .
PA . . . : . . . . .
A. IGN . . . .
II. V . . . .

Prope Æd. De Lutiis.

178 . D. M
Q. LOLLIVS . . . . .
CHRYSEB . . . .

Gruter. pag. 665. num. 3.

179 . . . AE . L. F. POLLAE . FILIAE
. . . IO . QVINTIONI
. . . PHILVMINAE . MALLIAE . L.L
. . . INVENTA

Prope Rotundos.

180 OCTAVIO
IVCVNDO
Q. V . . . . .

In gradu majoris Aræ S. Francisci.

181 Q. VEIDIVS Q. L . . . . .
CLODIA . . . .

In Porticu S. Catherinæ.

182 C. PAPIR . . . .
. . . . . . NEVEN . . . . .

In Æd. Cardone nunc Simone.

183 ... LARO MERCVRIO
... OSIMAE VXORI

In Æd. DD. Morræ.

184 C. PONTIVS P.....
ET P. PONTIVS

E schedis Verusii.

185 . . . .
. . . . EX III
. . . . . . DIO MED
IN F.P.XII.IN A.P.XII

Prope Verusios.

186 . . . . . A. F. PVP. IGN . . . .
. . . .

Prope S. Andræam.

187 C. LORIO Q. F
STE . . . .

In Cathedrali Æde.

188 ... SVELLI . . . .
..... NTI . . . .
..... AT HVIVS . . . . .
..... N. QVI VIXIT
..... D'EBVS VIIII
..... EVENTVS ET
... NDE PAREN.INF.

Prope DD. de Lutiis.

189 . . . . ARCONIA
. . . . L. HILARA
. . . HIC SITA EST
. . FR. P. XII
. . AG. P. XII

In S. Lupi.

190 ... BASSAEI.ASTVR ... E.

Prope Portam Rectoris.

191 . . . . . CARIVS MA . . . . .
. . . . . RIMVS . A. DEC . .
. . . . . IONE . NEP . . . . .

In Porticu Cathedralis.

192 . . . . . CONCORDIVS
. . . . . VAVIS SIBI
..... VRIAE OPTATAE
. . . . . QVINTO

In Monasterio S. Modesti.

193 L. VIBBIVS L.F.STE
VIBBIA L. L. HILAR

In Porta majori Cathedralis.

194 . . . . . IVS AMARANTHVS
. . ST. REFECTVS . PECTEN. SIBI ET
. . . LYSIMA*cho* PATRI ET . . . . . .
. . . Q. L. HEV . . . . . MI CONC . . . . .
. . . IO M. L. AGILI . . . .
. . . STO CONSTATI SECVNDO
sic

Prope Portam Auream.

195 ..... OBIDEIO Q.F.STE.R...
..... OBIDEIO Q.F.STE.R...
..... AESSIA RVFA ..... E....
..... IDEIAI Q. F. POLL.....

idest: *Didiæ Q. F. Polliæ.*

In Caupona DD. Terragnoli.

196 .... AVIO C.GALLO
..TO M.F.MARCIONI
.... O VIRO FECIT

[a] Notanda sunt horum Conjugum cognomina *Pyramus*, & *Thisbe*: An igitur propria olim nomina, quæ post receptam a communi Domino libertatem co gnominis loco [ut moris erat] retinuere; vel potius quum conjugium inirent, sibi consulto imposuerunt? Certe a male ominosis nominibus Veteres abhorrebant, tristissimumque Pyrami, & Thisbes fatum jamdiu celebratum ab Ovidio Metam. IV Sed missis Libertinorum cognominibus, eorum conditionem paucis observare præstat, atque heic egregium lapidem afferre, quem ante quatuor annos in Agro Capuano refossum nuperrime edidit V. C. Franciscus Granata Capuanæ Ecclesiæ Archidiaconus in T. I. Hist. Capuan. p. 188. in hæc verba.

Q. CANIO Q. L. ZETHO
Q. CANIVS Q. L. PROTVS
FRATER ZETHO PATRONO
Q. CANIO Q. L. AMPHION
FRATRI

Haud novum esse Vir ornatissimus ait, ex antiquis saxis, atque ex Sacra Hebræorum Historia, ut Frater Fratris servus extiterit: quæ si non excidissent, probanda undequaque, ac laudanda foret ejus interpretatio, qua Q. Canius Protus sui Fratris Zethi [non Zethonis] Libertus rectissime statuitur: Cæterum non illam Hebræi inter se, atque in propriis familiis servitutem agnoscebant, quæ a jure Gentium inter alios Populos, ac præsertim Romanos invecta deinceps fuit, in qua præterea Iuris Gentium servitute illud potius novum, atque prorsus rarum, Fratrem Fratris Servum, ac dein Libertum extitisse, uti jamdiu animadvertit doctissimus Fabrettus, qui unum ea de re saxum exhibere potuit p. 7. n. XLIV., cui modo ex universa Antiquitate Capuanum nuperrime editum addere duntaxat poterimus: Caussam autem, cur Frater Fratris Servus, Libertusve aliquando fieret, ex eodem Fabretto didicisse satis erit, qui tunc factum arbitratur, *quum in Liberti gratiam, Domino manumittenti Fratrem olim Conservum eidem dono dare, tanquam auctarium libertatis placuit, quo ipse a Fratre Domino deinde manumissus arctiori beneficii nexu devinciri posset.*

In atrio Seminarii.

196 DOMITIAE CY
PARIDI CASTISSIM
FEMINAE OPTATVS
C. L. ADIVTOR ET APVL
CEFICII ARMOALANAE
CVM QVA VIX. AN. XVIII
M. V. D. XXII

Sub Ponte Caloris.

197 DIDIAI D. F. MATRI
C. HERENNIVS C. F
STE. RVFVS SIBI
ET SVIS FECIT

Lin. 1. Didiai pro Didiæ, sed Reines. pag. 705. mendosè legit: DIDIAII.

Trans Pontem Leprosum.

198 D. M
BASSEAE
STVDIOSAE
KARISSIMAE FILI
AE MEAE QVAE VI
XIT ANN. XII. M. III
D. IIII. TITLIVS STVDI
OSVS PATER

Pacichellus tom. I. Famil. pag. 59.

199 AEMILIAE INGENVAE ADOLESCENTVLAE
DVLCISSIMAE SILANVS FRVITVRA
PATER PIISSIMVS ET INFELICISSIMVS
DEDIT

In pariete exteriori Ædis majoris.

200 AFINIAE N. F
CALLISTAE C. F
N. AFINIVS FOR
TVNATVS PATER

Effossa in fundamentis novæ Ecclesiæ Scholarum Piarum.

201 TANNONIAE PATERNAE
FILIAE DVLCISSIMAE
VIXIT ANN. XII
MENS IIII. FLAVIVS
SVCCESSVS ET TERENTIA
HERMIONE PARENTES
MISERRIMI FEC

In S. Sophiæ.

202 ERVLLIA
PRIMVLA
MATER
INFEL

In Æd. DD. Pisani prope ruinas Amphitheatri.

203 D. M
LICINIAE
HARMONAE
LVCI. FI. MATRI

Gruter. p. 754. n. 5.

204 AMARFIO CL
EMENTI. IVNIA
SABINA. CON
IVGI. INCVM *sic*
PARABILI
B. M. F

Prope DD. Simone.

205 D. M
VERECVNDAE
FILIAE
DVLCISSIMAE
QVAE VIX. AN
VIIII. M. II
VERECVNDVS
ET CHRYSIS
PARENTES FECER

Prope Seminarium. (a)

206 LICINIAE
COVIAE DAPHEN
LICINIVS ERO
TION PATER FI
LIAE DVLCISSIM
Q. V. A. XXX. M. XI
D. XIIII. B. M. F
HVNC MONVMEN
TVM MACERIA
CLV. . . . .
. . . .

In Viri-

(a) Tertium nomen hujus Mulieris puto DAPHNEN, seu DAPHNENI fuisse, pro quo DAPHEN sculptum fuit, quod vel indeclinabile, vel ut in *Daphneni* inflexum more illo, quem superius notavi. Monumentum masculini generis in vetustis saxis non semel occurrit, nam præter nostrum lapidem, legitur etiam apud Grut. *Hunc monumentum* p. 608. 4. & p. 1133. 3. at tunc rectus casus *Monumentus* erit. sic apud eund. p. 776. 6. *Hic monimentus hæredem non sequitur*: & apud Murator. p. 1527. n. 4. Sed noster lapis dicit hunc monumentum Maceria CLVsum [uti supplenda postrema dictio videtur] quod etiam legitur apud Grut. in Indice eorum, quæ ad Monumentorum jura, & leges pertineat [omissa pagina] cap. 17.: *Hujus monumenti jus, qua maceria clusum est cum Taberna, & Cœnaculo hæred. non sequetur, neque intra Maceriam humari quemquam licet*: CLVSVM autem scriptum est pro *Clausum*, ut in celebri lapide Emeritensi Augusto dedicato p. 149. n. 2. *Orbe mari, & terra pacato, Templo Iani* CLVSO. Sed quod *Maceriam* pertinet Papinianus in L. 73. D. De Contrahen. empt. *Intra maceriam sepulcrorum* [ait] *hortis, vel ceteris culturis loca pura servata, si nihil vendotur nominatim excepit, ad emptorem pertinent*; quod quidem Papiniani responsum haud iis adversatur, quæ de sepulcri *itu ambitu* paullo ante ex Iuris libris observavimus; diversa enim heic ratio patet ex eo, quod *Loca pura* juxta sepulcrum relicta non sunt ad sepulcri usum necessaria, ut *Itus*, & *Ambitus*: imo nec *Religiosa*, nisi Testator designaret monumentum, quantum terræ spatium Religioni cederet: id quod siglis illis pro solenni sepulcrali formula cavebatur; IN FR. P. X. IN AG P. X idest, *In Fronte Pedes Decem, In Agro Pedes* X. vel minus, ampliusve spatii, quo monumenti locus patere debebat: quare etiamsi monumentum maceria clusum sit, intraque eandem Loca pura hortis, vel culturis servata, si Testator nominatim non expressit, ad sepulcri Religionem non pertinent, propterea que emptori quæruntur. Maceria autem paries est, sicuti murus, quem tamen ab illa distinguit J. C. in l. 157. D. De V. S. Isidorus Orig. 15. 9. *Maceriæ sunt parietes longi, quibus vineæ clauduntur*: Apud Terent Adelph. v. 8. Donati locus in hujus vocis interpretatione mutilus, & corruptus est: sed plane docet Varro de R. R. 1. 14. ubi maceriarum quatuor species statuit: quasdam enim fieri ait *ex lapide*, quasdam *e lateribus coctilibus*, alias *e lateribus rudis*, postremas vero *e terra & lapidibus compositis*: Cassiodorus in Psal. 61. *Maceria* [inquit] est saxorum sicca constructio, quæ *sine aliquo ligamine* [i. e. calce, aut arenato] *impense in altum ducta componitur*.

In Viridario DD. Capasso'.

207 FONTEIAE
CELERINAE
C. F. VXORI
SANCTISSI
MAE

Prope atrium Cerviorum.

208 D. M
T. CAELIO CRES
CENTI CON
IVGI INCOMPA
RABILI VALERIA SE
CVNDINA CVM QVO
VIX. AN. IIII. M. VII

Ad dirutam Æd. S. Mariæ Martyrum & apud Gruter, p. 987. n. 3.

209 OCTAVIA . L. L. AMPELIO
SIBI . ET
L. OCTAVIO . L. L. ALBANO
FILIO . ET
OCTAVIAE. ALBANAE. FILIAE

Ad Pontem Leprosum.

210 D. M
ARGENTILLAE
CONIVGI QVAE VIX
IT ANN. XXX. MENS
VIII. DXX. INCOMP
AR. FEM. SIBIQ. AMA
NTISS. ALEXANDER
B. M. F

Gruterus p. 667. n. 3.

211 ALLIAE . FE
LICITATI . Q. V
AN. VI. M. III. D. XX
ALLIA . IVSTINA
MATER . INFELICISS
FEC

In muro Urbis ad Portam SS. Aununciat.

212 AELIAE T. F. PROCVLAE
VIXIT ANN. XVI
AELIVS INCLVTVS ET
AVOLEIA SP. F. RESTITVTA
MISERRIMI PARENTES
FILIAE (a)

Idem p. 747. n. 4.

213 D. M
VICIRIAE M. F
TROCILLAE
FILII . MATRI . PIEN
TISSIMAE . FECERVNT

Juxta Æd. olim Jos. Abbati.

214 MARIA C. L
ALETIA

Domi olim Caroli Musti.

215 STATIA P. F. POSILL
EX TESTAMENT
SIBI ET C. FVFIO...
. . . .

In Turrri Cathedralis.

216 D. M
AVDEIAE SA
BINAE VIX. AN
XXXXI. M. VIII
DIEB. VI. . . ISTIA
NVS AVG. LIB
MARITVS

In Æde Cathedrali, & apud Gud. p. 282. n. 11.

217 D. M. S
A. PLAVTIVS
RESTITVTVS (Gudius *Restutus*)
EVREILLIAE
CLEMENTI
CONIVGI SVAE
B. M. F

Sub

[a] Notanda est in hoc lapide dictio INCLVTVS mutata Y in V., de quo speciatim agit Cicero Orat. I. 48. Earum autem literarum mutationem familiarem fuisse antiquis satis constat; hinc *Sulla* pro *Sylla*, *Illuricum* pro *Illyrico*, *Suria* pro *Syria*, & alia plura, quæ notantur in Gruteriani Indicis cap. XIX.; quod autem ad nos pertinet, *inclutissimam claritudinem* dixit Cato apud Gellium 3. 7. Linea 4. Avoleja dicitur *Spurii Filia*: An illud *Spurii* prænomen Patris designat, vel eundem potius *Nothum* h. e. *Sine Patre* Filium demonstret, si eruditorum sententias animadvertamus, non satis liquebit. Reprehendit Scaligerum Heineccius ad L. Iul. Pap. l. 2. c. 4. §. 4. quod sigla SP. F. *Spurii Filium* interpretetur, *Spuriumque* pro prænomine accipiat, dum in illis habeatur [ait] *antiqua formula Sine Patre Filius, quam liberorum extra matrimonium quæsitorum nominibus subjici consuesse docet Plutarchus*. Haud secus V. C. Mazochius in Kal. Neap. t. 1. p. 208. SP. F. *non Spurii filium, sed sine Patre filium interpretare: at vulgus, eam notam pro prænomine accipiens tandem in causa fuit, ut filii naturales, iidem ac Spurii jam olim dicerentur*: At Fabrettus cap. 1. p. 46. Spurii prænomen omnibus, qui extra legitimum connubium nascebantur, communem fuisse contendit, quod ex lapidibus probare conatur, ac simul Plutarchi loco *in quæst. Rom.* 103. *sive* 101. Sed [si quid video] nemo sibi constat: Primum enim illud statuendum fuerit, an unquam fuerit *Spurii* prænomen quod nunquam ad *Nothos Spuriosque*, aut, si mavis *Sine Patre Filios* pertineret; Sed audiamus Plutarchum cujus hæc sunt: *Spurius prænomen Romanum duabus literis indicatur S.P.; iisdem literis etiam Nothos significant, S. P. nimirum sine Patre; quæ res errori ansam dedit; cum Spurius* [id est prænomen], *& incerto patre* [id est qui vulgo, aut damnato coitu natus] *iisdem elementis notaretur, ut hi quoque Spurii usurparentur*. Vides jam ex Plutarchi verbis falso illud consequi, ut ex sola vulgi sententia Spurii vox Prænominis significationem adepta sit, quam ad solos *nothos* i. e. *Sine Patre Filios* demonstrandos adhibitam Viri docti contendunt. Nam si peculiare *Spurii* prænomen aliquando fuisse constat, quod ex Plutarcho satis clare colligitur, docentque Isidorus etym. l. 4. & Lipsius de Nom. Rom. c. 1., a Sabina voce *Spurium* illud rectissime derivantes, jam non est, cur ex eadem sive vocabuli, sive notarum similitudine, omnes Spurios, quotquot passim in vetustis saxis occurrant, ad nothos, naturalesque indiscriminatim referamus, itaut sigla illa S. P. seu SP. cum eruditorum choro *Sine Patre* omnino reddi debeant; malim ego hac in re cum vulgo scire, seu potius Scaligerum, ipsamque rationem sequi; neque enim unam habeo ex certo *Spurii* prænominis usu petitam, sed altera quoque præsto est, optimæ illi præsumptioni innixa, qua propriam turpitudinem [quam in hisce *Nothis*, secus, ac in naturalibus, veteres agnoscebant] præsentibus, posterisque, suis ipsemet manibus, publice posito monumento, prodere voluisse putandus sit nemo.

Sub Porticu S. Catharinæ.

218 C. PAPIRIO.........(a)
STATIA M...........
VIRO SVO..........
QVOD FORE MORTE MEA.....
ID CINERI INFELIX

In Æd. DD. Capasso.

219 L. LATINIO L. F
STABILIONI
L. LATINIO L. F. FRATRI
MARIAE C. F. MATRI
C. LATINIO L. F. SECVND

Domi olim Jos. Abbati.

220 D. M
Q. IVLIAE
BASSEAE
IRENINI (b)
MATER VA
LERIA INFELI
CISSIMA
MATER
B. M. F

In Turri Cathedralis.

221 VESVEDIA Q. L. TRYPHANE
FECIT SIBI ET
Q. VESVEDIO Q. F. GAL. PATRONO
H. M. H. N. S

Prope Portam Auream & ap. Gr. p. 997. n. 11.

222 TITAGIA Ɔ. L. IVCVNDA
SIBI ET C. FALTONIO C. F. STE
RVFO VIRO SVO FECIT ET
SATVRNINO

Ex Appiano, & nostris antiquis schedis.

223 PONTIA . T. PONTII . FILIA . HIC . SVM . QVAE . DVOBVS
NATIS . A. ME . AVARITIAE . OPVS . VENENO . CONSVMPTIS
MISERAE . MIHI . MORTEM . CONSCIVI
TV . QVI . HAC . TRANSIS . SI . PIVS . ES QVAESO (c)
A . ME . OCVLOS . AVERTE

Reines. pag. 714. num. 55.

224 L. VELLEIVS L. F. VERINVS
ET LEVICIOR L. VELLEIO VERO
PATRI ET MATRI
SEXTIAE MAIORI

In 2. lin. Reinesius putat legendum *Felicior*.

Gudius pag. 336. num 7. ex MS. Redii.

225 ZOTICVS . HIC . NOMEN . NVDVM
VANVMQ. RELIQVIT
IN . CINERES . CORPVS . ET . IN . AETERA
VITA SOLVTA EST

Lite-

[a] Mutilum hunc lapidem ad nos perveniſſe piget, nam carmina, quibus concludebatur, ſatis elegantia fuiſſe videntur, quæ tamen ita ſuppleri poſſent:

QVOD FORE MORTE MEA NON IMPIA FATA DEDISSENT:
ID CINERI INFELIX CONJVGIS IPSA DEDI.

ſueta quidem adfectus, & doloris formula: ſic apud Gudium p. 290. 3. *Quæ prior hoc titulo debuit Ipſa legi*, & alibi paſſim.

[b] Illud IRENINI lin. 3. dandi caſu eſt a diminutivo *Irenine* primi caſus pro *Irene* more illo apud veteres, hodieque ſatis familiari muliebria nomina mollius efferendi pronunciandique: MATER ſemel, atque iterum ſcribitur in hoc lapide ſic: *Mater Valeria Infeliciſſima Mater*: quod conſulto, eleganterque admiſſum putaverim, ut repetito vocabulo ejus, quæ naturâ majorem præ cæteris doloris vim in amiſſione filiæ ſentiebat, adhuc ejuſdem dolor vividiùs exprimeretur.

[c] Extitiſſe hunc lapidem in Ponte S. Mariæ Angelorum ad Portam Rufinam antiquæ Schedæ Veruſii & Viglioni teſtantur: edidit quoque Appianus: quod ipſe etiam proferam, nolim exinde illius fidem me probaſſe videri. *Crudelis Impia Mater* occurrit apud Fabrett. p. 236. uti etiam *Scelerata* pag. ſeq: ſed [ut is recte explicat] eæ voces infortunium ſignificant, quod nullo ſuo crimine, ſed *crudeli Fatorum lege*, in filiorum amiſſione parentes tuliſſent: Extant poſt præclarum opus Diſſertationum ad Sæc. Benedict. Cl. Mabillonii recuſum Venetiis 1740. excerpta quædam ex primo volumine Inſcriptionum antiquarum Sebaſtiani Maccii, in quibus Camertem lapidem noſtro pene ſimilem ita lego: VIVAM QVAE ME HOC CONDO MONIMENTO NE OBRVTIS . DOMVS . LAPSV . FILIIS .... IN . DESOLATA ORBITATE . SVPERS M &c. i. e. *Vivam, quæ me hoc condo monumento, ne obrutis Domus lapſu filiis &c.* Similem noſtro hunc lapidem appellavi, eadem quoque falſitate notandum; Sed harum potius nugarum, quàm laboris ad longi operis finem jam properantis pertæſus, ſatis habui nugas appellaſſe, quas lapis nobis oſtendit: exhibuiſſe tamen operæ pretium exiſtimavi, ne Beneventanos aliquot lapides aut præteriſſe, aut neglexiſſe expoſtularer; qua re factum eſt, ut eidem lapidi alterum ſtatim ſubjicerem heic n. 225. non ineleganti quidem carmine lucubratum, ſed quo Lucretiano ſtylo ſublimius quid, Lucretianam vero Religionem eandem agnoſcas; probavit poſt Redium Gudius, ſed recentiorem manum ſubolere ſentio, qua lapidem ſuſpectæ fidei non invitus judicaverim: Recudendi etiam heic fuiſſent alii lapides, quorum alter ad Sullam pertinet, alter ad ſingulares Deos quoſdam: Sed ſatis erit alterum in hujus voluminis p. 7. alterum p. 32., cui fortaſſe lubeat, perlegiſſe. Fuere quondam, eruntque, nec fortaſſe deſunt, qui obeſis naribus omnino ex titulo probant, parique ex ingenio ejuſmodi res æſtimare ſolent: Sint igitur [ut Craſſus ridens apud Lucilium ajebat] talibus labris ſuæ lactucæ; nos merito ejuſmodi Epigraphes aut damnamus falſi, aut certe ſuppoſititias, ſpuriaſque ſuſpicamur.

Litteratis lapidibus ad Ethnicos Beneventanos pertinentibus finem dabit hæc marmorea Tabula, quæ præire fortaſſe debuiſſet: Ante duos annos refoſſa in Oppido *Macchiæ* Beneventanæ Diœceſis, ac ſumma fide diligentiaque deſcripta [ut heic exhibetur] ad me delata fuit. Archetypum mihi facile impetraſſem, niſi Neapolim ſtatim advectus fuiſſet, haud quidem ad Antiquitatis, ſed Iuris, Forique ſtudioſos, dum pro Religione Equitum Hieroſolymitanorum, in cujus prædio inventa fuit, aliquid, quod ejuſdem prædii controverſiam dirimeret, continere putaretur. Initurum me apud Eruditos gratiam exiſtimavi, ſi publici juris feciſſem: quandoquidem inter Antiquitatis Reliquias, quæ noſtro ævo erutæ ſunt, atque vulgatæ, novi aliquid in ea fortaſſe obſervare continget. Itaque non quid ea loquatur, ſignificetque, explicare ullum mihi conſilium, quod ſupervacui laboris eſſe, immo conatum omnem fruſtrari poſſe animadverterem: id quod de celeberrimis Eugubinis Tabulis jam conſtat, in quas quicquid divinare contenderit Bernardinus Baldus pro variis ariolationibus Viri docti habent; quod de aliis monumentis Etruſcis haſtenus explicatis non temere judicari poſſit, ut ſaltem temere id fuerit a Viro alioqui doctiſſimo deprædicatum, ſibi ejuſmodi monumentorum ſubſidio lucubrandæ Hiſtoriæ Etruſcæ & conſilium eſſe,& vires ſuppetere: non inquam quid noſtra Tabula,ſed qui potius ibi loquantur, ex litterarum forma conjectare ſatius mihi fuerit. Primum igitur earundem litterarum formam cum aliis monumentis comparandam cenſui, quæ haſtenus ex antiquitatis latebris eruta diverſos a communibus græcis latiniſque caracteres præferunt. Primam Eugubinam Tabulam apud Grut. p. 142. [nam reliquæ Latii quidem literas non vero ſermonem habent] ad Etruſcos pertinere Eruditi pene omnes conveniunt; atque huic omnino Genti monumenta omnia vetuſta, intra tranſtyberinæ Italiæ fines detecta, inſuetamque vetuſtis latinis literis formam exhibentia attribui ſolent. Sic altera, quæ Cluſii ab eod. Grut. exhibentur p. 145. n. 2. & 3., quibus addenda ſunt monumenta alia cum Etruſcorum ſepulcris editis a Petro Sanctio Bartolio Fig. XCI. ad XCVI. in Theſ. Gronoviano vol XII. p. 74. Ad hæc, Vrna tum Etruſcis, tum Latinis ſeorſim litteris inſculpta habetur apud Donium cl.xv. n.44. Utroque etiam ſermone propriiſque cujuſque literis inſcriptus lapis extat inter Marm. Piſaur. n. XXVII., quibus addendus quoque erit inſcriptus Vrnæ labiis titulus ſolis Etruſcis apud cl.Maffejum *Ragionamento degli Itali primitivi poſt Hiſt.Diplom. p.*240. Conſulenda etiam mihi fuerunt vetuſtiſſima Græcorum monumenta, præcipue vero Alphabetum illud a doctiſſimo Chishull ex vetuſtiſſima Inſcriptione Sigea efformatum, quod extat tom. IV. Theſauri Muratoriani p. MMCIV., in quo quidem præter græcum ipſum, etiam Etruſcum inverſis literis, ac vetus latinum Alphabetum exhibetur. Duo præterea mihi haſtenus occurrerunt vetuſtiſſima monumenta, quorum alterum Punicis literis apud eundem Muratorium p. 1982. n. 3. alterum Phœniciis apud P.Lupum in Epit.S.Sev. p.86. conſcripta putantur. His autem omnibus ſi noſtræ Tabulæ Alphabetum comparaveris, aliquas, in ea Græciæ, Latiique literas ſatis paucas inveniſſe erit, reliquæ omnes longe ab illis diſcedere cernuntur: vix una, vel altera ad Etruſcorum formam accedit, quin, ſi ex latinis græciſque literis noſtræ Tabulæ admiſtis judicare liceat, læva ad dexteram dictiones videntur excurrere, quod de Etruſca lingua adhuc ſe dubitare ajebant viri doctiſſimi Scaliger, Bochartus, & Salmaſius, ut Maffejus animadvertit l. l. Cui itaque hoc monumentum attribuendum erit? Cito dicam, quod non inepte fortaſſe conjecerim: Aliquid certe hæc Tabula Samnitici ſpirat, redivivatque majorum noſtrorum literas oſtentat. Favet certe locus ubi ea reperta fuit intra veteres Samnii fines conſtitutus, confirmatque ab cæteris omnibus Latinis, Græcis, Etruſciſque diverſa literarum forma: De Samnitibus Nummis Diſſertationem a ſe lucubratam memorat ad dictum marmor Piſaur. XXVII. doctiſſimus Oliverius, mox tom. II. Acad. Cortonen. edendam: An, ſi qui ſunt in hiſce nummis caracteres, noſtræ Tabulæ reſpondeant, adhuc mihi ignoratur, neque enim eam Diſſertationem ad manus habere licuit. Cæterum Samniticæ Gentis nobilitas dubitare non ſinit, quin propriæ, quam teneret linguæ ab aliis quoque diverſam ſcribendi formam colere debuerit, quæ frequentes literarum nexus habuiſſe videtur ex ſecunda noſtræ Tabulæ linea, quæ gemino nexu incipit, clauditurque. Oſcam autem linguam [ſi fides Livio lib. x.] vernaculam Samnitibus fuiſſe conſtat; dum Conſul Volumnius ex ſuo Exercitu delegit oſcæ linguæ gnaros, ut clam Samnitum caſtra adeuntes eorum res, ſermoneſque explorarent: Sabinorum vero linguam Samnitibus attribuit Varro *lib.* XIX. *Rer. Human.* docens, *Mulctæ vocabulum non latinum, ſed Sabinum eſſe, idque ad ſuam memoriam manſiſſe in lingua Samnitium, qui ſunt a Sabinis orti*. Vid. Voſſium in *Etymol.* Sabinas, Oſcaſque plures dictiones meminere veteres Scriptores, earumque ſignificationes, ſed quæ latinis literis, ab illis redditæ, ſuis modo heic occurrentes nullo negotio explicari queunt: Non autem turbare debet, quod aut græcarum, aut latinarum literarum aliquæ in noſtra Tabula adhibeantur: quanquam enim non is ego ſim, qui cum doctiſſimo Marchione Maffejo decernere audeam literarum latinarum formam Græcis fuiſſe antiquiorem, quam veteres Pelaſgi poſteriorum Tabularum Eugubinarum auctores uſurparent, ſic tamen ſentio, incerta videri omnia, quæ de latinarum, græcarumque literarum inventoribus tradidit Tacitus *Annal.*XI. atque ad ejuſdem locum obſervavit Lipſius; tum pariter, nihil tam ſimilius veri, quam ut quarundam literarum formam altera gens ab altera mutuaretur, aut etiam quæ apud unam jamdiu obtineret, fortuitò (quod in vario exiguæ literæ ductu evenire facillimum) ab altera ſimilis omnino, vel prope ſimilis forma inſtitueretur.

CLAS-

CLASSIS DECIMA
Monumenta Veterum Christianorum.

Prope DD. Alferios.

1

[a] Dignissimum lapidum Christianorum initium ab ipso Christianæ salutis initio CRVCE, quam lapis hic inter sigla C. R. mediam repræsentat. De Cruce plura post Lipsium, quàm ex Lipsio, dixi in Differt. XI. cap. I. At præter Crucem, hujus nostri lapidis ad Christianos pertinentis argumentum LVPVS ostendit, cui nullum prænomen, aut cognomen; Nomen etiam confirmat ipsum, quo posterioris ævi homines vocitari delectabantur. Veterum lapidum, qui solis plerumque notis, aut siglis constant, non rara nobis exempla etiamnum suppeditat Antiquitas: Vid. Fabrett. cap. I. p. 22.. In ejusmodi vero explicandis inscriptionibus interprete, aut etiam divinatore opus fuerit, qualem me agere noster lapis compellit. Itaque priora sigla, inter quæ Crux media assurgit, si Crucis ipsius effigies pro vocabulo adhibita fuerit, sic interpretor. CVM CRVCE REQVIESCO. & sane non insuetum, ut vocabuli loco Crucis imago fungatur. Sic apud Gruter. p. 1054. n. 3.

EX BENEFICIO S ✠ PER
IOANNEM EPISCOPVM ET
PER ALBERTVM S. ✠
CASATVM. FACTVS EST
LIBER LEMBERTVS
TESTE HAC SANCTA
ECCLESIA

Idem quoque de Christi vocabulo usureceptum, qui solo monogrammate exprimitur apud Gudium pag. 367. n. 12. & Murator. p. 1854. n. 1. VIXIT IN ☧ vel CANDIDATO IN ☧ QVI VIXIT XC. Si igitur *Cum Cruce Requiescit Lupus*, jam posterioribus siglis dicere potuit: RESVRGERE SPERO. quod etiam Nolani lapidis exemplo probatur apud eundem Gruter. d. pag. n. 6. ubi sic legitur.

LEO III. CREDO
RESVRGERE

Sic etiam p. 1050. n. 3. Abrelius Balbus dicitur

IN SPE RESVRRECTIONIS QVIESCERE.

Et sane Resurrectionis certam Spem, aut Fidem, quæ Christiano cuique propria erat, in eorum monumentis, tum Symbolis, ut puta Lazari, Ionæ, aliisque id genus, quæ apud Aringhium, Boldettum, aliosque Sacræ Antiquitatis explicatores occurrunt, nosque ex patriis Antiquitatibus illud Ionæ, & Piscis ex ejus Archetypo protulimus in Differtat. XI. pag. 208., tum etiam verbis testatam ipsi volebant, unde *Depositionis* vocabulo, qua corporum tumulatio iis vocari solebat, peculiarem significationem tribuendam observavi eadem Differt. XI. pag. 296. & seqq. Atque hanc quidem lapidis explicationem primum excogitasse licuit; si cui vero non omnino probatur, alteram jam præstabo: Ac nummis potius, quam lapidibus præeuntibus, priora illa sigla Crucis lateribus insculpta CHRISTI RELIGIO satis apte reddi possunt: Enim vero Nummi sequioris Ævi, quos Muratorius passim exhibet in De Iure condendi nummos Tom. II. *Ant. med. Ævi Differt.* 17. cum Crucis effigie hisce siglis utrinque insculptis plerumque conspiciuntur, quibus eadem, quæ dixi, vocabula significantur, ad Crucem revera pertinentia; Atque eidem profecto Cruci aptissime quoque posteriora sigla R. S. respondebant, quibus REIP. SALVS expresse videntur: quod nulli verius, atque opportunius, quam salutari ipsi signo convenire jam patet. At quid LVPVS ante ea sigla? Illius certe nomen agnosco, qui lapidem in eam formam inscribendum, faciundumque curavit: quum vero posteriora sigla antecedat, verisimile illud quoque erit, eadem sigla non ad superiorem Crucem, sed ad eundem *Lupum* pertinere, virum aliquem fortasse præstantem, qui de Re Beneventanorum publica optime meritus eo præclarissimo titulo decorari fuerit dignus.

Tabula e lapide pario tripalmaris ante ſex annos refoſſa in novis Ædibus D. Principis Morræ, a me deſcripta. Vide d. Diſſert. XI. cap. I.

2 ✠ HIC REQVIESCIT MA
MERCIVS MARCELLINVS
VI^{S} CVRATOR QVI^{S} VIXIT ANN^{S}
P̅M̅ XXX DEPOSITVS S D^{S} J^{III}
NONAS NOVEMBR^{S} FLAVIIS
SYMMACHO ET BOETIO V̅V̅
CO̅N̅SS

Prope Portam Rufinam. [a]

3 HIC REQVIESCIT
IN PACE AMPELIVS
QVI VIXIT ANNVS *ſic*
X. INDICTIONE SEXTA
P. C. BASILI V. C. ✠

Gruterus pag. 1050. num. 5.
In Domo Joh. Pantaſiæ.

4 AVRELIVS
MVNNVS
QVI VIXIT AN. II
DEP. IIII. K. IVL
DIE MERC

In Janua

[a] Ad temporis notas, nempe Indictionem Sextam, & Poſt Conſulatum Baſili, quæ in hoc lapide habentur, plura dixi in d.Diſſert.XI. cap.I. Formulam IN PACE in Chriſtianorum ſepulcralibus titulis paſſim inſcriptam, eorum duntaxat propriam, ac peculiarem rectè agnoſcit Cl. Mabillonius *De Cult. SS. Ignot.* §.VI. & Cl.Lupus *Ep. S Sev. pag.* 104. Hac autem Formula (in qua explicanda ſuæ quoque inter Mazochium, & Sabatinum concertationes non defuere in Epigrammatis Hilari Commentationibus) Mazochii ſententiam partim admiſerim, uti ea nempe *in Communione Eccleſiæ* defunctum demonſtraret: Id quod multis confirmari poteſt: Pacem enim, quam Chriſtus Terras ingreſſus hominibus bonæ voluntatis, ideſt futuris fidelibus ſuis annunciatam voluit, è Terris demum diſcedens Eccleſiæ ſuæ veluti teſtamento reliquit, Apoſtolis inquiens, *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*, in ſuorum duntaxat fidelium communione præcipuè poſitam ſemper cuſtodivit, & ſervat Eccleſia: Hinc ad Eccleſiaſticam Pacem non modo Infideles non pertinebant, ſed neque ii, qui Chriſti Fidem profeſſi gravioribus inquinati delictis, velut membra putrida a Fidelium corpore abſcinderentur; quibus demum legitimis pœnitentiæ ſpatiis expiatis denuo *Pacem dari*, ideſt ad Communionem admitti mos erat, ut præter alios ex S. Cypriani ep. 2. lib. I. & ep. 15. lib. 3. ſatis conſtat: Adeò autem ejuſmodi Pax veræ Eccleſiæ propria, ut certam ejus notam agnoverit Tertullianus, qui in *De Præſcript. cap.* 41. Hæreticos vel ex eo tales deprehendat, damnetque, quod *Pacem cum omnibus paſſim miſcerent*. Atque hæc quidem ſatis liquent, dum *Defunctus in Pace*, vel tantum *in Pace* ſcriptum ſit. Quid vero, ſi IN PACEM dicatur? En ſatis celebrem lapidem Fabrettianum pag. 574. num. LXI. LEOPARDUM IN PACEM CUM SPIRITA SANCTA ACCEPTVM &c. Simillimam reperio Tertulliani loquutionem, qua is Librum *de Exhort. Caſtit.* ſic orditur: *Non dubito, Frater, te poſt Uxorem* IN PACEM *præmiſſam* &c.ideſt *poſt Uxorem præmortuam, cui ſuperſtes fuiſti*: Habes igitur alteram *Pacem* Chriſtianorum monumentis etiam uſurpari conſuetam, non aliam certè, niſi ſolius Animæ Pacem, quâ in Patria fruatur, Pacem, inquam, æternam perfectam, non *Militantis*, ſed *Triumphantis* Eccleſiæ propriam, ad quam profecto pertinent conſimiles formulæ illæ in Ind. Grut. cap.24. *Requieſcit in Pace Domini*, vel *In Refrigerio, & in Pace*, & alia ejuſmodi paſſim, quæ ad ſolam Animam Corpore jam ſolutam pertinere videntur. Sed & tertio loco ſuam Corpori Pacem agnoſcere licebit, in ſepulcralibus titulis itidem expreſſam: Huic enim, licet ob Animæ diſceſſionem omnis ſenſus experti, requietem tamen, ac imperturbatam manſionem non modo Chriſtiani ſolicitè curabant, ſed etiam inſcriptis monumento, quibus Violatores deterrerentur, diris, ſibi cavere ſatagebant: Exempla plurima dabunt Chriſtiani lapides apud Fabrettum pag. 110. apud Muratorium pag.1842. alioſque: quas quidem diras licet *pietati, & manſuetudini Chriſtianæ difformes* Reineſio permittemus ad 440.Claſ. XX., nullo tamen pacto hancmet *Corporis Pacem* apud Chriſtianos, qui uſurparunt, aut apud nos, qui uſurpatam affirmamus, *è gentilium ſchola* [ut Vir ſummus ajebat] *petitam profano ſenſu* damnabimus: Certè non Animæ, ſed Corporis Pacem memoratam legimus in libro Eccleſiaſtici cap.44. 14. *Corpora eorum* IN PACE *ſepulta ſunt*. Atque ex hoc loco non modo Chriſtianis, qui tantopere hanc Pacem curabant, Divinus Scriptor præiſſe videtur, ſed ſuam etiam mortuo Corpori Pacem quærendam docuiſſe, quæſitamque commendaſſe probatur: Cur vero Pax votis, reque ipſa non dabitur Corpori, cui licet tunc inanimo, adhùc ſumma dignitas ineſt, quippe quod inſtrumentum olim fuerit, [ut ait S. Auguſtinus in lib. De Cur. pro mort. agen.] *quo ad bona omnia Sanctus uſus eſt ſpiritus*: Cui demum reſurgenti, ac denuò cum ipſa Anima copulando, ejuſdem gloriæ conſortium debetur. Vide a me dicta Diſſert.XI. cap.II.

In Janua Conventus PP. Carmelitarum. (a)

5 ISPIRITO SANCTO SEX
TILIO LEONI LVCRE
TIA PRIMA CVM QVO
VICXIT ANNIS XXXIII
M. VIIII. D. XII. CON
IVCI INCOMPARABILI
B. M. F

In ingressu Monasterii P. Lupi videbatur.

6 AVRELIAE SEVERINAE
NEOFATAE QVAE VIXIT MECVM...
EGO AVRELIVS SABINIANVS ME
RENTI FECI

Prope dirutam Ecclesiam S. Arthelaidis.

7 C. L. LEPID. QVI VIXIT MECVM SINE ALIQVA VITE *sic*
ANN. X. M. VIIII. D. XIII. C. DISCOLIVS
ART. B. M. F. D. PRID. NON. AVG

E schedis Verusii.

8 ....
.......MEMORIAE VENERANDAE QVIESCIT
.......DEP. IN PACE NONAS OCTOBR
.......ELLA V. C. CONS

Mendum in detruncato licet Consulis nomine admissum puto: aut enim MesSALLA *is* fuit, cujus nominis Consul signatur tum an. 280. tum etiam an. 506., itaut superstitum literarum prima non E, sed A extiterit; vel potius *Hellus* hic fuerit, qui solus Consul processit an. 478. sicque postremum A mendosè pro O aut incisum, aut descriptum sit. *Venerandæ Memoriæ* encomion, seu titulum non alibi legisse memini: Ætatem satis posteriorem redolet, Viroque cuipiam Ecclesiastica Dignitate præstanti, (cujus nomen desideratur) tributus videtur, nam & *Bonæ Memoriæ* titulum tantummodo promeruisse legitur *Sanctulus Subdiaconus* apud Gudium pag. 372. num. 1.

INDEX

[a] De hoc vocabulo ISPIRITO SANCTO non recoquam, quæ V. C. P. Lupus in Epit. S. Sev. §. 17. plena eruditaque manu observavit: Illud certum cum Viro docto statuimus, ejusmodi nomen a quarta declinatione, atque à masculino genere, quibus antiquo, optimoque Latii jure potiebatur, barbarie Romanum vulgus invadente, ad secundam declinationem, arbitrariumque genus desciviſſe: Mirum deinde, ac penè horrendum, quot modis in vocabuli Orthographiam Barbaries eadem debacchari perrexerit; hinc monstrosa illa ISPIRITO. ISPIRITO. HISPIRTO. & ISSPIRITO passim occurrunt. Dubium tamen mihi jam fuerit, quid vocabulo ipso Christiani significarint; an, inquam, de ipsius defuncti anima, vel de SPIRITU τοῦ ΠΑΡΑΚΛΗΤΩι dicere consueverint. Posteriori P. Lupus omnino abjudicandum censet; atque VV. CC. Mabillonii, & Fabretti discidium in Leopardi Epitaphii verbis [quæ pag. anteced. recitavi] explicandis, quæ alter ad *Confirmationem*, alter ad *Baptismum* pertinere ajebat, sic dirimit, ut neutrum ibi Sacramentum habeatur expressum, sed *acceptionem*, seu admissionem Leopardi *cum Spiritis Sanctis* (quarto casu pro sexto præpositioni *Cum*, ut illius ævi fuit, attributo, ac *Spirita Spiritorum* inflexione usurpata) idest *in Ecclesia*, *seu cœtu Sanctorum* memoratam definit: De Lupi explicatione mox dicam: interim graviter Reinesium peccasse scimus, qui ejusmodi vocabulum *Spiritus Sanctus* non adjectum, sed proprii nominis loco positum putavit, jure proinde, ac merito à Fabretto reprehensus: Sed Fabrettus ipse, dum idem vocabulum ad ΠΑΡΑΚΛΗΤΩΝ quandoque pertinere censet, ut in laudato Epigrammate Leopardi, æquè tamen cujusque *Animam Sanctam*, *Animam Innocentem* significatam statuit. At si mihi dicere fas sit, aut nunquam, aut rarò Veteres Christianos communi eodem usos vocabulo crediderim, quo & *Tertium Divinitatis Nomen*, & humanam Animam indicarent: Fateor quidem Divinorum Codicum auctoritate, & Ecclesiastico more Animam *Spiritus* nomine appellari solitam, quod etiam Ciceroni, Vellejo, aliisque ethnicis, sed optimæ latinitatis scriptoribus usu invenio receptum: At si *Sancti* epitheton adjeceris; remque ipsam ad Christianos deduxeris, nunquam mihi ipse persuaserim, ut, quod *notionale* Dei nomen evaserat, vetustissimo, ab ipsis primordiis, Ecclesiæ usu consecratum (Dei inquam, ipsius, cujus fides ab Christianismi natalibus, visibili ejus illapsu, in recentes Fideles, testatissima omnibus, ac pervulgatissima habebatur) promiscue adeò suis animis Christiani mutuarentur, ut jam nomine ipso nihil inter Deum hominesque interesse amplius videretur. Accedit, quod præter ipsam reverentiam ei nomini debitam, nulla ejusdem usurpandi apud Christianos necessitas fuerit, qui vel *Animam Sanctam* dicere poterant, ut passim dixere, vel *Spiritum* dicentes non *Sancti* epitheton, sed *Innocentis*, *Digni*, *Merentis*, *Incomparabilis* adjicere in promptu habebant, ac revera adjecisse plurimi sunt, qui doceant lapides Fabretto, & Lupo haud ignorati. Quam dixi sententiam nostro ipso lapide mirè confirmatam habeo; non enim ibi legitur *Ispirito Sancto Sextilii Leonis*, quod idem esse videretur, ac *Animæ Sanctæ Sextilii Leonis*, bene verò *Ispirito Sancto Sextilio Leoni*, itaut posteriora nomina à prioribus non gignantur, sed utraque diverso casu posita, diversam significationem præferre videantur. Itaque illud ISPIRITO SANCTO non aliud esse constat, quàm *In Spiritu Sancto*, ac deinde sequatur. *Sextilio* Leoni, cui nempe Lucretia Uxor monumentum posuit: Quod autem in nostro lapide jam observatum, in aliis etiam facile animadvertere est, perpetuum ferè ac constans, ut ejusmodi vocabulum aut ipso statim exordio, aut etiam in fine apponatur, eodem quidem modo, similique formula, quâ IN CHRISTO. IN DEO. IN DOMINO JESU. IN PACE. & alia id genus plurima Veteres Christiani in suis monumentis inscribere solebant: quod si vocabulum, de quo tandiù agimus, ita adhibeatur, ut nonnisi cum aliis verbis cohæreat, illorumque sensum compleat, nunquam tamen propriâ, quam ei vindicavimus, significatione defecisse videri debet, quin significationem eandem satis aptè congruenterque servasse omnino videatur. Sic ad Lapidem Boldetti p. 87. *Conjuca innocentissima refrigera cum Spirita Sancta* [quod idem esse, ac *refrigereris cum Spiritibus Sanctis*, ingeniose explicat Lupus] si *cum Spiritu Sancto* legerimus, ut etiam in Leopardi epitaphio eundem *cum Spiritu Sancto acceptum* dixerimus, planior quidem, nec non Divini Nominis reverentiæ, ac Veterum Christianorum Religioni magis consentanea erit interpretatio.

INDEX

IN ANTIQVAS INSCRIPTIONES BENEVENTANAS.

PRIOR NUMERUS PAGINAM, POSTERIOR EJUSDEM PAGINÆ INSCRIPTIONEM INDICAT.

§. I.

DEORVM NOMINA, EPITHETA, ÆDES, SACRA, SACERDOTES.

§. II.

AUGUSTI, AUGUSTÆQUE CUM SUIS EPITHETIS.

§. III.

MAGISTRATUS MAJORES MINORESQUE.

Cura-

§. VII.

Deme-

— Eleu-

-- Pri-

--Poly-

Z

INDEX
RERUM PRÆCLARIORUM
Quæ tùm in Dissertationum Volumine, tùm in Antiquis Inscriptionibus, earumque Notis continentur.

Numerus Barbarus ad Dissertationum Volumen pertinet; Romanus verò ad Antiquas Inscriptiones, earumque Notas.

A

D

E

F

G

H

Ponti-

An de

FINIS.

Pag. 114. post lin. 10., ubi §. desinit, hæc sunt addenda. Fuisse autem Duodecim inter S. Photinum, & S. Januarium, sacros Antistites, qui prioribus illis tribus Ecclesiæ Sæculis Beneventanam Ecclesiam administrarint, constans est Scriptorum omnium nostratum opinio, non spernenda illa quidem, quippe quæ non solum ex S. Januarii Actis, ubi is haud primus, ut diximus, Beneventi Episcopus statuitur, verisimilitudinem obtinet, verum etiam, ut eum S. Januarii decessorum certum numerum definiat, optimam conjecturam sibi arcessit ex loco præclarissimi nostri Chronographi Falconis, qui ad an. 1119. hæc habet: *Prædictus Antistes* (i e. Landulphus Beneventanus Archiepiscopus) *die videlicet decimo stante Mensis Maji cum Episcopo Frequentino, & de Monte Marano, & Arianensi Corpora Sanctorum collocavit; inter quæ Corpus associavit B. Joannis* XXI. *Beneventani Archiepiscopi* (ita Falco appellat sui temporis spectata ratione, nondum enim hujus Joannis ævo Beneventana Ecclesia Archiepiscopatus nomen obtinuerat), *qui triginta, & tres annos, sicut titulus testabatur, in Episcopatu advixit.* Constat autem ex certis Beneventanæ Ecclesiæ monumentis, hunc Joannem, qui medio Sæculo V. floruit, non nisi nonum a S. Januario fuisse Episcopum, uti apud Ughellum comperta res est; qua re certò fit, ut, si is, monente fortasse eodem sepulcrali titulo, XXI fuerit in perpetua ab initio Episcoporum serie numeratus, jam XII altis S. Januarii decessoribus suus omnino locus esse debeat.

Sed ad eandem rem uberius &c.

Pag. 104. in fine not. (c) hæc adde

Haud vitio nobis Christianis verti debet, quod dierum nomina ab ethnicis mutuati videamur; non enim hoc facto eorum superstitionem probamus, dum nudum vocabulorum usum retinere debuimus, quem non religionis consensio, sed politica hominum societas retinendum monebat: Hùc facit Tertulliani locus Apolog. XVI.: *Æquè si diem Solis lætitiæ indulgemus, alia longè ratione, quàm de Religione Solis secundo loco ab eis sumus, qui diem Saturni otio, & victui decernunt*: ubi sic Havercampus: Non vero gravati sunt Christiani hoc nomen mutuatum licet ab ethnicis, in istius diei appellatione retinere, quoniam, ut Ambrosius scribit Serm. 61. *in ea die Salvator velut Sol oriens, discussis infernorum tenebris, luce resurrectionis emicuit.*

Pag. 245. Petrus Burmannus in de Vectigal. P. R. cap. 7. p. 99. edit. Leidæ 1734. eodem jure, quo Municipia, postea illam Urbem æternam, Gentium, & Orbis dominam, Romam ab Impp. habitam fuisse censet, *nam* (subdit) *imminuta Senatus auctoritate, sublato Ærarii, & Fisci discrimine omnia Vectigalia in Principis usus, & rationes sunt relata: Romæ ut Oppido alicui minori quædam minuta Vectigalia ad Opera publica, & cæteras necessitates relicta, & deputata, quin & Ærarium deinde ipsum ablatum Romæ, & ut cæteris oppidis Arca aliqua assignata, quam omnibus Municipiis, imo, & privatis Societatibus habere permittitur: Heinc idem Aurelianus apud Vopisc. c. XX. scribit Senatui: Est præterea vestræ auctoritatis Arca publica, quam magis refertam esse reperio, quam cupio: ubi forte (minus) legendum*: Hactenus Burmannus: qui quum semel cœperit Populi Rom. Ærarium ad nihilum, vel minimum redigere, satis importunam manum Vopisci loco adhibuit; ex quo potius, si verba, mentemque Aureliani advertisset, rectè eam Lectionem se habere novisset: & mirum quidem adeo suæ sententiæ indulsisse Burmannum, qui eodem loco, ab iisdem Vopisco, & Aureliano edoctus fatetur, eum Augustum *Vectigal ex Egypto Vitri, chartæ, lini, stupæ, atque anabolicas species Urbi Romæ constituisse.*

REGISTRO.

Frontespizj, e Dedica. *. *2. *3. *fogli trè*. A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. X. Y. Z. Aa. Bb. Cc. Dd. Ee. Ff. Gg. Hh. Ii. Kk. Ll. Mm. Nn. Oo. Pp. Qq. Rr. Sf. Tt. Vv. *Duerni*. Xx. *un foglio e mezzo*. a b. c. d. e. f. g. *Duerni* h. h 2. h 3. *fogli trè*. i. *Duerno*. k. k 2. k 3. *fogli trè*.

Arcus Triumphalis Trajani. *Figura I. alla pag.* 253.

Reliquiæ Amphitheatri Beneventani. *Figura II. alla pag.* 284.

Pag.	ERRATA	CORRIGENDA.
Pag. 2.	in not. in cit. Baſilicographiæ pro lib. III.	lege cap. XLI.
3.	v. 17. poſtquam	poſtque
14.	v. 7. Petavii	Patavii
15.	v. 6. Agrippam	Argyrıppam
15.	v. 31. regionum	regiorum
16.	v. 6. effigendum	effingendum
16.	v. 17. Victime	Victimæ
16.	v. 20. rectæ	rectè
16.	v. 25. oculls	oculis
16.	v. ult. abtinuiſſem	abſtinuiſſem
18.	v. 2. *poſt* divitiarum *adde* vi.	
20.	v. 24. neceſſarum	neceſſariarum
21.	v. 9. præclariſſum	præclariſſimum
24.	v. 3. ad eo	adeò
24.	v. 15. *partum*	*partem*
24.	v. 19. protius	potius
27.	v. 13. *poſt* Principes *adde* mos	
29.	v. 14. ab Roma	ab Urbe Roma
32.	v. 8. *poſt* teſtantur *adde* probare	
39.	v. 15. ita	ita ut
41.	v. 16. Caſilininum	Caſilinum
44.	v. 41. deducta	deductæ
46.	v. 42. nondum	nedum
49.	v. 13. cujuſquæ	cujuſque
57.	v. 42. Antonino	Antonini
58.	v. 7. abractum	abraſum
70.	*not.* (*e*) v. 3. *completa*	*complexa*
ibid.	*not.* (*i*) *ramos*	*ramus*
72.	v. 4. pag. 4.	pag. 48.
74.	v. 1. Fabula	Tabula
79.	v. 1. poſtquam	poſt quam
84.	v. 17. inſerit	inſeri
86.	v. 27. igitur ea	igitur ad ea
90.	*not.* (*b*) v. 14. erigendi	eripiendi
92.	*not.* (*f*) v. 1. Ædibis	Ædilis
95.	v. 4. lætitiam	lætitia
	v. 6. lætitiam	Lætitia
101.	v. 1. illud	illum
106.	*not.* (*e*) v. 2. confringes	confringens
107.	*not.* (*c*) v. 8. Hyſeæ	Hygiæ
113.	v. 7. shedis	ſchedis
	v. 8. longo	longè
	v. 19. Religonem	Religionem
125.	v. 15. interpretatione	interpretationem
132.	v. 28. lota	loca
135.	v. 3. FATRI	FRATRI
144.	v. 36. Tyrrannidis	Tyrannidis
	v. 48. Ar	At
153.	v. 1. *Claudium*	*Caudium*
156.	v. 1. diverrſa	diverſa
164.	v. 10. fuerunt	fuerint
173.	v. 6. *inſimul eſſet*	*inſimulaſſet*
178.	v. 1. ſtibi	ſibi
180.	v. 22. titulum	titulus
194.	v. 28. Ulpini	Ulpiani
197.	v. 29. meminit	meminerit
199.	v. 22. pindignus	indignus
202.	v 19. in temperantioris	intemperantioris
204.	v. 28. & 29. is ... numerus	eum ... numerum
222.	v. 27. *paruerit*	*pareret*
224.	v. 32. Reſtius	Ruſtius
238.	v. 5. XXV.	XXX.
255.	v. 24. Thiumphali	Thriumphali
279.	ſecunda nota corrigenda ſic:	(*b*)
307.	tuàm	tàm.
315.	nonnullas	non ullas.
ibid.	v. 32. uti	ubi
320.	v. 29. heic	hùc
XVI.	*col.* 2. inferiori v. 19. extendit	oſtendit.

XXIII. Toedia *pro* Tædia: quas diphthongos mendosè ſcriptas, ſicubi in hoc Volumine occurrant, uti etiam leviores, aut fortaſſe graviores alias maculas, quas vel incuria fudit, vel humana parum cavit natura, quæque ex unica abſentis Auctoris caſtigatione deleri omninò nequivere, æquus Lector ignoſcet.

